

מגילת
מלחמת בני אור בבני חושך
ממגילות מדבר יהודה

יוצאת לאור
בצירוף מבוא, השלמות ופירוש
על-ידי

יגאל ידין

מוסד ביאליק. ירושלים

הוצאת הספרים של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל

כל הזכויות שמורות בידי מוסד ביאליק
נדפס מטעם הוצאת הספרים של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, בופוס גולדברג בע"מ ירושלים
Printed in Israel by Goldberg's Press, Jerusalem. Copyright by the Bialik Institute
Jerusalem 1955

לזכרו של

אבי ומורי א"ל סוקניק

שזָכָה ולא זָכָה

הקדמה

כבר בשנת תש"ח, זמן־מה לאחר שרכש אבי, פרופ' א"ל סוקניק ז"ל, את שלוש המגילות — מלחמת בני אור בבני חושך, ההודיות וישעיהו — ועמד על תוכנן הכללי, ביקש ממני לעיין בתצלומיהם של כמה מדפי המגילה, שאני דן בה בספר זה. הואיל ולפני מלחמת השחרור עסקתי באיסוף חומר על שיטות הלחימה בתקופת המקרא, סבור היה אבי, שאני צא עניין באחדות הפרשיות המגילה, שאופיין הצבאי המובהק התבלט מיד. בשל שירותי בצבא־הגנה־לישראל בשנות המלחמה ולאחריה, לא עלה בידי ליחד תשומת־לב מספיקה ללימוד בעיות אלה במגילה והסתפקתי בכתיבת רשימות והערות־עראי.

מכיוון שמגילת אור־וחושך נשתמרה במצב טוב לאין־ערוך משתי המגילות הנותרות, אנוס היה אבי להקדיש את מיטב מרצו בתקופה הראשונה שלאחר רכישת המגילות לבעיות העדינות והמסובכות של פתיחת מגילות אלה, צילומן ופענוחן. כחמת המחסור בחומרי־צילום מתאימים בארץ בזמן ההוא, נאלץ אף לצאת לחוץ־לארץ לשם רכישתם ולשם סידורים, שהיו דרושים בשביל הפרסום המלא של המגילות. על אף הקשיים הצליח לכלול בספרו הראשון על המגילות — "מגילות גנוזות", סקירה ראשונה (תש"ח) — לא רק תיאור כללי של מגילת אור־וחושך ותוכנה, אלא אף תעתיק ופירוש מלא לשניים מדפיה. בספרו השני — "מגילות גנוזות", סקירה שנייה (תש"י), שאף היא יצאה לאור, בדומה לסקירה הראשונה, על־ידי מוסד ביאליק — תוסיף גם את הקטע מ־הפילת מועד המלחמה, הפותח במלים "קומה גבור", בלווי צילום ופירוש.

ואף־על־פי שהקדיש חלק ניכר מזמנו ללימוד מגילת ההודיות — שפרקים נבחרים מינה פרסם בלווי פירוש בספריו הנ"ל — ומגילת ישעיהו, הצליח אבי לסיים לפני פטירתו גם את פענוח מגילת אור־וחושך כמעט במילואה ולהשאיר בכתובים את התעתיק של מרבית המגילה. במלאכתי זו נעזר נאמנה על־ידי ד"ר נחמן אביגד מן המחלקה לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית ועל־ידי מר יעקב ליכט.

אחר פטירת אבי ז"ל בשנת תשי"ג, החליטה ועדה מיוחדת מטעם האוניברסיטה העברית, בראשותו של נשיא האוניברסיטה פרופ' ב. מזר (עם חבריה נמנו ד"ר נ. אביגד, מר ש. גינוסר, פרופ' ל. א. מאיר, פרופ' מ. שובה ואנוכי) להוציא לאור את לוחות הפאפסימילי של כל שלוש המגילות בצירוף תעתיק ומבוא, המצורף ממבואותיו של אבי שנתפרסמו ב־"מגילות גנוזות" א"ב. ספר זה — שבהכשרתו לדפוס עסק ד"ר נ. אביגד בעזרתו של מר י. ליכט ושלי — כבר יצא לאור בשם "אוצר המגילות הגנוזות" (בהוצאת מוסד ביאליק והאוניברסיטה העברית, ירושלים תשט"ו). אותה ועדה החליטה להטיל עלי את פרסום מגילת מלחמת בני אור בבני חושך עם מבוא, השלמות ופירושים. החלטה זו חייבתני לשנות את תכניותי, להניח את עבודת המחקר, שעסקתי בה באותה שעה באנגליה, כחבר־מחקר של האוניברסיטה, ולהתמסר למחקר מגילת אור־וחושך.

רק לאחר שהתחלתי בעבודה, נוכחתי לדעת כמה קשה ומסובכת המשימה, שכן עד שלא היה בידי לגשת לעצם בירור הפרטים, הייתי חייב להשלים את התעתיק במקומות שנאכלו על־ידי שיגי הזמן — תהליך ממושך ביותר. אולם הקושי העיקרי היה כמובן נעוץ בעצם תוכנה של מגילה מופלאה זו, הדנה במכלול עשיר ביותר של נושאים מרוחקים זה מזה במאוד, לפחות מבחינה

הקדמה

טכנית: ענייני מלחמה ונשק, תפילות, תורת המלאכים, הלכות בענייני טהרת המחנה, תפקידי הכהונה והלווייה, ארגון העדה ועוד; וכל זה נדון בה אגב שימוש במונחים, שברובם הגדול לא היו ידועים עד כה. אם היתה לי גישה כלשהי לבעיות הטאקטיקה והנשק שהמגילה דנה בהן, הרי רוב הבעיות האחרות היו רחוקות מתחום התעניינותי וידיעותי. תחילה חשבתי, שאוכל להסיף תפק בטיפול בקבוצת הבעיות הראשונה בלבד ולהניח את השאר לגדולים ומומחים ממני; אולם אופיה של המגילה, המשלב את הבעיות זו בזו, חייבני לטפל בכל הבעיות כאחת.

אופיה של המגילה וסידור פרשיותיה בשילוב הנושאים השונים זה בזה, חייבוני לחלק את הדיון בבעיות לשני חלקים נפרדים: מבוא, והערות לגוף המגילה. אותם הנושאים, שהצריכו דיון ארוך יותר, ניתוח מלא של הנושא והשוואתו למקורות האחרים, רוכזו בפרקי המבוא השונים, ועליי כך יכולתי להקדיש את ההערות שלגוף המגילה בעיקרן לענייני הנוסח, השלמתו, ביאורי-המלים והבאת המקבילות הלשוניות מן הספרות.

מכאן, שהקורא המתעניין בעיקרו בנושאים השונים הנדונים במגילה יוכל למצוא דיון מלא בהם בפרקי המבוא, המסודרים לפי קבוצות הנושאים, ואילו הקורא המתעניין בעיקר בנוסח המגילה ובלשונו – ידקק בעיקר להערות המובאות בחלק השני ומתחת לגוף המגילה. כדי להקל על הקורא המתעניין בשני השטחים כאחד, ומכיוון שבעיקרו של דבר אי-אפשר להבין אף את נוסח המגילה ללא זיקה למשמעותם המדויקת של הנושאים, הנכללים בה ושנידונו במבוא – הבאתי בהערות שלגוף המגילה בכל מקום את חמצית המסקנות, שהגעתי אליהן במבוא, בצירוף מראה המקום לפרקי המבוא שנדונה בהם הבעיה במפורט.

הרביתי בהבאת מקבילות לעניינים הנזכרים במגילה, הן מן הספרות המקראית והן מספרות חז"ל ומספרות כת המגילות, שכן רק בדרך זו אפשר לקבוע במדויק את הזיקה ההדדית שבין כל המקורות הללו ולהבין הבנה נכונה יותר את משמעותם של המלים ושל העניינים הנדונים בה, ומצד שני, מכיוון שמגילה זו עצמה, כתברותיה, זורעת אור רב ומעניין על כמה וכמה בעיות השנוות יות במחלוקת שבספרות המקראית ושלאתריה, התרתי לעצמי לחרוג קצת מענייני המגילה עצמה ולטפל בבעיות הנ"ל בכללן.

כתב-היד של הספר הוגש למוסד ביאליק כבר בחודש מאי של שנת 1954, אבל מטעמים שונים יכול היה מוסד ביאליק לגשת להדפסת הספר רק באביב של שנה זו. מתוך כך חוסבר העובדה, שמרבית המחקרים הנזכרים בהערות אינם מאוחרים משנת 1954, חוץ מפרטים אחדים חשובים ביותר, שבהם עלה בידי להכניס לתוך הספר בשעת הדפסתו קצת מובאות ומראי-מקומות מספרים ומאמרים, שנתפרסמו לאחר החודש מאי 1954, ובמיוחד מתוך ספרם החשוב של בארתילמי ומיליק – שהגיע לידי רק ביולי ש"ז – על קטעי המגילות, שנתגלו במערה מספר 1 (המערה, שבה נמצאה גם מגילת אור-חושך) ושנמצאים ברשות ממשלת ירדן.

משעה שנתפרסם התעתיק של מגילת אור-חושך בספרו של אבי ז"ל "אוצר המגילות הגנוזות", הופיעו כבר כמה תרגומים קצרים של המגילה, ביחוד בצרפתית; אולם מאחר שהגיעו לידי בשעה שהספר כבר היה תחת מכש הדפוס, לא יכולתי להזכירם בגוף הדיון בספר; מכל מקום, מודה אני לידידי האב ג. ורמז על שטרת לשלוח אלי תדפיסים של התרגומים הנ"ל, שבחלקם הופיעו בכתיב-עת של הכנסייה הקאתולית ושקשה להשיגם במדינת ישראל.

ומכאן מגיע אני לחובת הנעימה של הבעת תודה עמוקה לכל אלה שסייעו בידי בעבודתי: לפרופ' שאול ליברמן – על שהנית עניינים חשובים ביותר בשעת שהותי בארצות-הברית

ה ק ד מ ה

בשנת 1954 והקדיש מזמנו היקר לבירורן של כמה וכמה בעיות הנוגעות לספרות חז"ל. שני הימים שביליתי במחיצתו היו לי חוויה עמוקה והאירו את עיני בשטחים רבים, החורגים אף מתחומי הבעיות הנדונות.

לד"ר א. אפשטיין, נשיא ה-Jews College בלונדון — על שאפשר לי להשתמש בספריה הע- שירה של מוסדו והקדיש מומנו לבירור כמה וכמה סוגיות הנוגעות לספרות התלמודית. לחברי מר יעקב ליכט — על שהעמיד לרשותי את רשימותיו, שהכין בשעתו בהדרכתו של אבי ז"ל, ושבהן נעזרתי במיוחד בבירור הבעיות של חישוב שנות המלחמה והשמיטה, הנדונות במגילה (מבוא, פרק שני, סעיף 2).

לחברי ד"ר יהושע בראנד — על שקרא את כל כתבי-היד ובדק במיוחד את ההבאות מספרות חז"ל, אף העירני כמה הערות חשובות.

למו"ר פרופ' ב. מזר, פרופ' ג. ה. טור-סיני וד"ר א. שליט — על העידוד הרב ששאבתי משיחות עמהם, לאחר שעיינו בכתבי-היד משהגשתיו לסינאט של האוניברסיטה העברית. לידידי ד"ר חיים רבין מאוכספורד — על שהעמיד לרשותי את כתבי-היד של ספרו ברית-דמשק לפני פרסומו, ולד"ר טייכר — על שטרח לבדוק עמי כמה דפים מכתבי-היד המקורי של ברית- דמשק, הנמצאים בספרייה של אוניברסיטת קמברידג'.

למר מאיר מדרן — על שטרח בשיפור הסגנון, ואגב עבודתו זו אף הפנה תשומת לבי לכמה עניינים חשובים. למר ישראל ייבין — על שעבר בהקפדה יתרה על דפי ההגהה ועל שבדק את דיוקן של מרבית ההבאות, ומעל לכול על כך, שאגב עבודתו זו העמידני על כמה אי-דיוקים טכניים וענייניים כאחד. למר י. עציון — על שהכין בזמן קצר את מפתח העניינים. לדפוס האחים גולדברג — על הסבלנות הרבה, שגילו בטיפולם בהוצאת הספר ובהדפסתו.

לסר סימון מארקס מודה אני במיוחד על שהעמיד לרשותי את מתקני חברת "מארקס וספנסר", ועל-ידי-כך עזר לי להתגבר על קשיים טכניים רבים, שהיו קשורים בהכנת כתבי-היד. וכן מודה אני למר דויד, מחברת גסטטנר, על עזרתו בהשגת הכרטיסיות המיוחדות, שהשתמשתי בהן בהכ- נת החומר.

מעל לכול מודה אני לידידי מר ליאון שליט, שעקב בהתמדה אחר התפתחות העבודה ולא חשך עמל וטורח בהיותי באנגליה, כדי להקל עלי בכל העניינים הטכניים הקשורים בעבודת ההכנה. טובה רבה אני מחזיק לרעייתי, שהשקיעה עמל רב בעריכת כתבי-היד והדפסתו, ולגב' דינה הכהן, שעזרה על-ידה.

ואחרון אחרון מודה אני במיוחד לממשלת ישראל, ובראשה למר דוד בן-גוריון, על ההענקת שהקציבו לי, שבעזרתה יכולתי לבצע את עבודתי זו. כולם יעמדו על הברכה.

זכות גדולה זו — זכות ראשונים — שנתגלגלה לידי, היא גם שגזרה עלי להיות הראשון לתועים ולטועים בדפי המגילה ובהבנתה. יודע אני גם יודע, כמה רבים הם העניינים שלא הביגותים בהלכה וכמה רחוק מחקר זה מלמצות את כל תוכנה של מגילה מופלאה זו. ואף-על-פי-כן לא ראיתי את עצמי פטור מלנסות ולהעיו. תפילתי — שידיוני הקוראים לפנים משורת הדין.

יגאל ידין

ירושלים, כ"ז במרחשון תשט"ו

תוכן העניינים

הקדמה ז

הציורים ומקורותיהם טו

לוח הקיצורים טז

חלק ראשון : מבוא

פרק ראשון: תוכן המגילה ומסרתה

עמודים 3 - 17

§ 1. דברים כלליים (3) — § 2. עיקר תוכן	פרשיות המגילה לסדרותיהן (12) — § 5.
נה ותכליתה של המגילה (4) — § 3. תוכן	פרשיות המגילה ופרקי המבוא (13) — § 6.
המגילה לפי פרשיותיה (6) — § 4. חלוקת	סיכום: מקורות. תוכן ומבנה (14)

פרק שני: תכנית המלחמה

עמודים 18 - 35

§ 1. דברים כלליים: שלבי המלחמה וחלוקת האויבים (18) — § 2. שיטת חישוב שנות הלחימה (19) — § 3. השלב הראשון: האויבים המסורתיים; 2. כתיי אשור; 3. מרשיעי ברית (21) — § 4. השלב השני (24) — § 5. השלב השלישי: 1. ארם-נה-רים; 2. לוד; 3. שאר בני ארם; 4. ארפכ-שד; 5. "אשור ופרס והקדמוני עד המדבר הגדול"; 6. עילם; 7. בני ישמעאל וקטור-רה; 8. חם ויפת (25) — § 6. תכנית המלחמה ורקעה (31) — § 7. לוח מסכם (33)

פרק שלישי: אותות העדה וארגונה

עמודים 36 - 59

§ 1. דברים כלליים (36) — § 2. האותות וכתובותיהן (37) — § 3. 'אות כול העדה' (41) — § 4. אותות ראשי המחנות אשר לשלושת השבטים (43) — § 5. אות השבט (45) — § 6. המשפחה, הריבוא, האלף וה' דגל (46) — § 7. 'אותות משפחות שבט לוי' (50) — § 8. סיכום שיטת האותות: 1. העדה; 2. משפחות הלוי (53) — § 9. הארגון 'לאלפים, מאות, חמשים ועשרות' — והכת (54) — § 10. האותות בצבאות הע'מים (56)

תוכן העניינים

פרק רביעי: חוקת הגיוס

עמודים 60 - 81

§ 1. דברים כלליים (60) — § 2. שיטת הגיוס למלחמת כל העדה (60) — § 3. חוקי הפטור מטעמי טוהר המחנה (65) — § 4. גיל הגיוס והפיטור וחלוקת סוגי הלוחמים	לפי גילם: 1. החלוקה לגילים; 2. גיל הפטור; 3. חלוקת הגילים והכת (70) — § 5. ארגון 'המחלקות' וגיוסן: 1. הבעיה; 2. הפתרון לפי המגילה; 3. לפי המקרא (75).

פרק חמישי: החצוצרות

עמודים 82 - 105

§ 1. דברים כלליים (82) — § 2. החצוצרות במקרא (82) — § 3. החצוצרות במגילה (83) — § 4. החצוצרות לטכסי העדה: 1. חצוצרות מקרא העדה; 2. חצוצרות מקרא השרים; 3. חצוצרות המסורות; 4. 'חצוצרות אנשי השם'; 5. 'חצוצרות המחנות' ו'חצוצרות מסעם' (86) — § 5. חצוצרות הקרב: 1. 'חצוצרות המאסף' — חצוצרות המשוב; 2. 'חצוצרות המרדף'; 3. 'חצוצרות המארב'; 4. 'חצוצרות תרועת החל-	לים'; 5. 'חצוצרות מקרא אנשי הבנים'; 6. 'חצוצרות סדרי המלחמה'; 7. ה'מקרא' ו'הזכרון' (87) — § 6. קולות החצוצרות וסימניהן: 1. סימני הקרב; 2. הקולות (92) — § 7. כתובות החצוצרות (98) — § 8. השוואות ותפקידם (99) — § 9. השוואות והחצוצרות במקרא (101) — § 10. החצוצרות בתקופת החשמונאים ובזמן הכיבוש הרומאי (103) — § 11. סיכום (105)

פרק שישי: כלי הנשק

עמודים 106 - 130

§ 1. דברים כלליים (106) — § 2. המגן; 1. מגן אנשי מערכת הפנים; 2. מגני דגלי הבניינים; 3. מגני פרשי הסרף; 4. מגני המגדלות (107) — § 3. בתי-שוקיים (114) — § 4. 'בית-הראש' (116) — § 5. השריון	(116) — § 6. הכידון (116) — § 7. הורק (123) — § 8. השלט (125) — § 9. כתובות הורקות (126) — § 10. החנית (126) — § 11. הרומח (126) — § 12. הקלע (130) — § 13. הקשת (130)

פרק שביעי: יחידות הלחימה והטקטיקה

עמודים 131 - 180

§ 1. דברים כלליים (131) — § 2. המונחים הכלליים השייכים לעריכת הצבא לקרב: 1. 'סדר'; 2. 'ראשים', 'פשוט', 'מפשע'; 3. 'מעמד'; 4. 'שערי המלחמה'; 5. 'סרף' (132) — § 3. התחלות המשרתים: 1. סורכי המחנות; 2. השוטרים; 3. 'מפשיטי החל-	

תוכן העניינים

- לים ושוללי השלל; 4. מטהרי הארץ; 5. שומרי הכלים; 6. עורך הצידה (179) — § 4. החילות הלוחמים: 'אנשי הבינים' (143) — § 5. החילות הלוחמים: 'מערכות הפנים' (149) — § 6. החילות הלוחמים: 'הפרשים' (161) — § 7. עריכת כלל הצבא
- לרדיפה ולקרב המכריע: 1. מבני הקרב — כללי; 2. 'המגדלות'; 3. 'רב[וע ארוך]'; 4. 'גלול כפים'; 5. 'קשת'; 6. 'דרוך מעט'; 7. 'וראשים יוצאים'; 8. 'וכנפים [יוצאות] משני עברי המערכה'; 9. מהלך הקרב (167)

פרק שמיני: מנהגי העדה

עמודים 181 - 208

- § 1. דברים כלליים (181) — § 2. יחס הכת לקרבנות (181) — § 3. ארגון עבודת המקדש והכהנים: 1. התיאור בכללו; 2. המשרתים במקדש; 3. המשמר והמעמד; 4. המשמרות; 5. ה'מעמד' בשימוש הכת; 6. כהן הראש (184) — § 4. התפילות וה'הודיות בקרב: 1. תיאורי התפילות בכלל; 2. 'כהן משוח מלחמה' במקרא ובמקורות חז"ל; 3. 'כהן הראש' 'הכהן החרוץ' למועד נקם' ומועדי התפילות לפי המגילה (190) — § 5. התפילות וההודיות בקרב; המשך: 1. לפני סידור המערכות; תפילת מועד המלחמה; 2. דברי החיוזק אחר סידור המערכות אולם לפני הקרב; 3. בגדי 'הכהן החרוץ' למועד נקם; 4. דברי החיוזק לאחר מפלת בני אור; 5. לאחר תחילת מפלתם של בני חושך. בגורל השביעי. בשעת הרדיפה הכללית; 6. לאחר מפלת בני חושך: א. בסמוך לחללי האויב; ב. תחילת המשוב. בשובם מן החללים אל המחנה; ג. למחרת הניצחון; 7. לוח מסכם (192)

פרק תשיעי: תורת המלאכים במגילה

עמודים 209 - 221

- § 1. דברים כלליים (209) — § 2. מונחים ושמות נרדפים (210) — § 3. בליעל (211) — § 4. 'אל ישראל ומלאך אמתו' (213) — § 5. 'שר המאור' (214) — § 6. מלחמת המלאכים: 1. עזרת המלאכים לישראל; 2. ארבעת המלאכים; 3. 'אוריאל ושריאל' (215) — § 7. 'בחירי עם קודש' והמלאכים (219) — § 8. גורל האור וגורל החושך (220)

פרק עשירי: הכת והתקופה

עמודים 222 - 227

- § 1. דברים כלליים (222) — § 2. תוכן המגילה וזמן חיבורה (223) — § 3. הכת (226)

פרק אחד-עשר: שימושי לשון (רשימה השוואתית)

עמודים 228 - 244

תוכן העניינים

חלק שני : נוסח המגילה

הקדמה לנוסח המגילה : 247 — לוח הסימנים : 253

נוסח מגילת מלחמת בני אור בבני חושך ופירושה

לפי פרשיות	עמוד	לפי דפי כתב־היד	עמוד	לפי פרשיות	עמוד	לפי דפי כתב־היד	עמוד
פרשה א	254	דף [1]	254	פרשה יז	332	דף [13]	332
ב	258			יח	334		
ג	264	[2]	264	יט	334		
ד	270	[3]	270	כ	338	[14]	338
ה	274			כא	338		
ו	278	[4]	278	כב	344	[15]	344
ז	284	[5]	284	כג	346		
ח	286			כד	350	[16]	348
ט	290			כה	350		
י	294	[6]	292	כו	352	[17]	352
יא	298	[7]	298	כז	354		
יב	302	[8]	306	כח	356		
יג	312	[9]	308	כט	360	[18]	358
יד	314	[10]	314	ל	362	[19]	362
טו	324	[11]	320	לא	365		
טז	328	[12]	326				

העתיק הרסיסים 367

מפתחות

עמודים 371 - 397

ביאורי לשון (371) — שמות (372) — מונחים (375) — מובאות (377) — עניינים (391)

הציורים ומקורותיהם

<p>ציור 9. שיטת פשיטת הראשים לסדריהם
147</p> <p>ציור 10. 'מערכת פנים' סדורה בשבעה
154 'סדרי פנים'</p> <p>ציור 11. 'שבע המערכות, מערכה אחר
157 מערכה'</p> <p>ציור 12. מערכות המלחמה סדורות לקראת
האויב: 'מערכה לקראת מערכה'
157</p> <p>ציור 13. שיטת פתיחת שערי המלחמה
158</p> <p>ציור 14. 'מגדל'
172</p> <p>ציור 15. 'טסטודו' בצבא הרומאי בשעת
התקפה על מבצר
173
לפי Kromayer-Veith, Tafel 51, Abb. 144</p> <p>ציור 16. הקרב בין חניבעל והצבא הרומאי
178 בקאנה
לפי Spaulding, p. 124, Pl. 7</p> <p>ציור 17. מבני הקרב והמגדלות
179 א. 'רבנוע ארוך ומגדלות'; ב. 'גלול
כפים ומגדלות'; ג. 'קשת ומגדלות';
ד. 'זרור מעט וראשים יוצאים'; ה.
'וכופים [יוצאות] מן שני עברי המערכה'</p> <p>ציורים 18 - 19. שגיאות סופר המגילה
(קבוצות א - ג; ד - ז) אחרי 244</p> <p>ציור 20. הכתב במגילה בסדר האלפבית
246</p> | <p>ציור 1. קישוטי המגן מדורא־אברופוס
111
The Excavations at Dura-Euro-
pos, Preliminary Report, VI
(New Haven, 1936), Pl. XXV, A</p> <p>ציור 2. שחזור המגן של אנשי מערכות־
112 הפנים
(לפי המתואר במגילה, ח, [5], 4 - 6)</p> <p>ציור 3. דרך חגירת החרב הרומאית במאה
119 הראשונה לפסה"ג
(פרט מציור 5)</p> <p>ציור 4. שחזור ה'כידן' (החרב)
120 מימין: הכידן; משמאל: הכידן (הנזן)
ודרך תגירתו של הכידן
(לפי המתואר במגילה, ח, [5], 11 - 14)</p> <p>ציור 5. זיוגם של חיילים רומאים במאות
השנייה והראשונה לפסה"ג
120 Couissin, Planche II</p> <p>ציור 6. זיוגם של חיילים רומאים בסוף
המאה הראשונה לסה"ג ובמאה
121 הראשונה לסה"ג
Couissin, Planche III</p> <p>ציור 7. שחזור הרומח המתואר במגילה
127 למעלה: הרומח; למטה: הלהב והסגר
(לפי המתואר במגילה, ח, [5], 7 - 11)</p> <p>ציור 8. יציאת דגלי הביניים מתוך 'שערי
146 המלחמה'
א. יציאת שני דגלי הקלע; ב. יציאת
שלשה דגלי־הזרקות; ג. יציאת שני
דגלי הביניים; 'מחזיקי חנית ומגן'
ו'מחזיקי מגן וכידן'</p> |
|--|---|

רשימת הקיצורים

ברשימה לא נכנסו שמותיהם של ספרים ומאמרים שנזכרים במחקר ומובאים בשמם ובכותרתם המלאה

1. רשימת קיצורים עבריים

Galling ר'	=	גלינג
Dupont-Sommer ר'	=	דיפון-סומר
Junge ר'	=	יונגה
א. יעללינעק, בית המדרש, חדר א"ה	=	יעללינעק
א. כהנא, הספרים החיצונים (כרך ראשון ושני, תרצ"ז)	=	כהנא
Marquardt ר'	=	מרקארדט
מ. צ. סגל, ספר בן סירא השלם (מוסד ביאליק, תשי"ג)	=	סגל, ב"ס
ל. סוקניק, מגלות גנוזות, סקירה ראשונה (מוסד ביאליק, תש"ח)	=	סוקניק, מגלות גנוזות א
ל. סוקניק, מגלות גנוזות, סקירה שניה (מוסד ביאליק, תש"י)	=	סוקניק, מגלות גנוזות ב'
Charles ר'	=	צ'ארלס
Qumran I ר'	=	קומראן I
ש. קרויס, פרס ורומי בתלמוד ובמדרשים (הוצאת מוסד הרב קוק, תש"ח)	=	קרויס, פרס ורומי
Kromayer-Veith ר'	=	קרוימר-פייט
Rabin ר'	=	רבין
Schechter ר'	=	שכטר
י. ג. שמחוני, כתבי יוסף בן מתתיהו (תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים הוצ' שטיבל, ורשה תרפ"ג)	=	שמחוני

2. רשימת קיצורים לועזיים

- Aalen = S. Aalen, Die Begriffe "Licht" u. "Finsternis" (Oslo, 1951)
 Abel = F.-M. Abel: Les Livres des Maccabées (Paris 1949)
 B. H. = Biblia Hebraica (Kittel, Kahle, Eissfeldt, Stuttgart, 1949)
 Brownlee, Manuel = W. H. Brownlee, The Dead Sea Manuel of Discipline, BASOR, Supp. Studies 10-12, 1951
 Burrows, DSS, I = M. Burrows, The Dead Sea Scrolls, Vol. I, New Haven, 1950
 Burrows, DSS, II = M. Burrows, The Dead Sea Scrolls, Vol. II, New Haven, 1951
 Charles, Apoc. I-II = R. H. Charles, The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament, Oxford 1913
 Couissin = Paul Couissin, Les Armes Romaines, Paris 1926
 Dupont-Sommer, Aperçus = A. Dupont-Sommer, Aperçus Préliminaires sur les Manuscrits de la Mer-Morte, Paris, 1950
 Dupont-Sommer, Nouveaux = Nouveaux Aperçus etc., Paris, 1953
 Gallig = K. Gallig, Biblisches Reallexicon, Tübingen 1937

רשימת הקיצורים

- Junge = E. Junge, Der Wiederaufbau des Heerwesens des Reiches Juda unter Josia, Stuttgart, 1937
- Kromayer-Veith = J. Kromayer u. G. Veith, Heerwesen u. Kriegführung der Griechen u. Römer, München, 1928
- Marquardt = J. Marquardt, L'Organisation Militaire chez les Romains (Trad. M. Brissaud, Paris 1891)
- Qumran I = D. Barthélemy, and J. T. Milik, Qumran Cave I, Oxford (Clarendon Press), 1955
- Rabin = Ch. Rabin, The Zadokite Documents, Oxford 1954
- Rost = L. Rost, Die Damaskusschrift, Berlin 1933
- Schechter = S. Schechter, Documents of Jewish Sectaries Vol. I, (fragments of Zadokite work, Cambridge, 1910)
- Spaulding = Brig. General O. L. Spaulding and others, Warfare, A Study of Military Methods From the Earliest Times, Washington 1937
- Vermès = G. Vermès, Les Manuscrits du Désert de Juda, Paris, 1953 (בלוויית)
(ביבליוגראפיה טובה)
-

חלק ראש

—

מבוא

פרק ראשון

תוכן המגילה ומטרתה

“אל ישראל קרא חרב על כול הגוים ובקושי עמו יעשה גבורה” (מלחמת בני אור בבני חושך, כג [16] 1)
“רוממות אל בגרונו וחרב פיפיות בידו לעשות נקמה בגוים הובחות בלאמים” (תהלים קמט, ו-ז)

§1. דברים כלליים

פרופ' א"ל סוקניק ז"ל כינה את המגילה בשם “מלחמת בני אור בבני חושך” (אוי”ח) על שם תוכנה הכללי ועל-פי דברי השורה הראשונה בעמוד הראשון: “ראשית משלות יד בני אור להחל בגורל בני חושך”¹.

אין אנו יודעים, מי היה מחבר המגילה ובאיזה שם כינה אותה הוא או קוראיה. אנשי הכת. אפשר לשער, שנוסד שמה על התיבה הראשונה או על התיבות הראשונות של המגילה. כנוהג בזמן הקדום. לצערנו אוכלו התיבות הראשונות, שהיו כתובות לפני המלה “המלחמה”. אפשר להשלים את הפער בדרכים שונות. אבל כולן בבחינת השערה גרידא. בהסתמך על כמה קטעים במגילה ניתן לשער: “[ונה ספר סרך] המלחמה”². אך כיוון שאין אנו יכולים להציע השלמה ודאית, נכנה אותה במחקר זה בשם שקרא לה סוקניק. שם זה ממצה ביותר את תוכנה. המוקדש לתיאור מלחמת בני אור בבני חושך.

מגילה זו יחידה במינה היא ואין לה אחות בכתבי הכת שנתגלו עד עתה או בכל ספרות ימי בית שני ושל התקופה שלאחר החורבן. אף-על-פי-כן מגילה זו היא חלק בלתי-נפרד של ספרות הכת. כפי שמעידים סגנונה ולשונה וההשקפות המובעות בה. זיקתה האמיצה אל שאר המגילות. מתגלה בכמות הרבה של הקבלות. ביטוייה ומשפטיה המופיעים כמו שהם, כמעט מלה במלה. גם במגילות האחרות³. ההקבלות בין קטעים רבים במגילה לבין כמה מן הספרים החיצוניים (כגון “ספר חנוך”, “ספר היובלות”, “צוואת שנים עשר השבטים” ועוד) לא רק שמעידות על זמנה היחסי של המגילה, אלא אף מחזקות את הדעה שספרות “כת המגילות” מתייחסת על אותו זרם דתי-חברתי, שחיבר את הספרים הנ”ל, שחלקם אף נמצא עתה במקורו העברי בין קטעי המגילות. שנתגלו במערות בסביבת חירבת קומראן⁴.

השפעת כמה מן הספרים החיצוניים על מגילת או”ח חזקה כל כך, עד שלעתים אין אנו יכולים

1. מגילות גנוזות א/ עמ' יח.

2. ר' להלן וכן הערות לגוף המגילה א [1] 1 ; כג [15] 5-6.

3. כמה מן המונחים השכיחים ביותר במגילות והמיוחדים להן רוכזו בפרק אחר עשר. ההקבלות הרבות בין המגילה ובין שאר כתבי הכת, ניתנות במקומן בהערות לגוף המגילה ובפרקי המבוא השונים בהתאם לנושא.

4. ור' על כך בפרק העשירי.

מבוא: פרק ראשון

לעמוד על תוכן הכתוב במגילה אלא מתוך הספרים הנ"ל, הדנים בהרחבה בעניין; עיקרי העניין — והמדובר הוא, כמובן, באותם הנושאים שאינם מעניינה העיקרי של המגילה הנזכרים בה בדרך אגב וללא פירוש והסברה — הרי ידועים לקוראיה מתוך הספרות הדנה בנושא. קודם שנעמוד על מבנה המפורט של המגילה עלינו להעיר כמה הערות על תוכנה הכללי ומטרתה.

2. עיקר תוכנה ותכליתה של המגילה

עיקר תוכנה של המגילה⁵ הוא תיאור המלחמה העתידה להתחולל 'בשוב גולת בני אור ממדבר העמים לחנות במדבר ירושלים' בין 'בני אור ובני חושך'. מלחמה זו תיערך בין 'בני לוי בני יהודה ובני בנימין' ושאר שבטי ישראל — כשהם נעזרים בידי כוחות האור והצדק והמלאכים הממונים עליהם — ובין אויבי ישראל, שבראשם האומה המכונה 'כתיים', ובעזרתם של 'בליעל' עם כוחות החושך והרשע הסרים לפקודתו. מלחמה זו תימשך שש שנים וכל העדה תשתתף בה; שלוש פעמים יגברו בה 'בני אור' ושלוש פעמים 'בני חושך' וסופה — ניצחון בני אור בגורל השביעי על-ידי התערבות 'יד אל הגדולה'. אחר תום המלחמה הזאת יילחמו שבטי ישראל, מחלקות מחד לקות, במשך עשרים ותשע שנים עם שאר הגויים.

עיקר כוונתו של בעל המגילה, לדעתו, הוא לתת בידי אנשי הכת — החיים ב'עת צרה עזה לעם עדות אל ובכול צרותמה לוא נהיתה כמוה' — תקנון ותכנית מפורטים, שינהגו על פיהם ביום ה'יעוד לו מאז למלחמת כלה לבני חושך' ([1], 10).

אף על פי שגורלה של מלחמה זו נחרץ מראש — שכן ה' בעצמו עתיד להילחם לצד בני אור, שהם ב'גורל אל', ביום שנקבע כ'מועדו להכניע ולהשפיל שר ממשלת רשעה' (כו, [17], 5-6) — הרי התערבותו של ה' תבוא רק לאחר שורה של קרבות ממש, שבהם ייגפו ויגברו בני חושך חלי-פות. מלחמה זו לא זו בלבד שתיערך לפי כל הדקדוקים של כללי המלחמה המקובלים אצל האומות המשתתפות בה, אלא שיש לעשותה גם לפי כל חוקי המלחמה ומצוותיה, המפורטות בתורה משה, קיום המצוות על פרטיהן ודקדוקיהן הוא תנאי הכרחי, שכן המלחמה תיערך לא רק בין בני אור ובין בני חושך עלי אדמות, אלא — במקביל לה ויחד עמה — בין כלל כוחות האור והחושך. לחימת מלאכי הקודש יחד עם צבאות בני אור מחייבת את בני אור לנהוג ככל מצוות טהור המחנה, ו'איש אשר לוא יהיה טהור ממקורו ביום המלחמה לוא ירד אתם כיא מלאכי קודש עם צבאותם יחד' (יא, [7], 6). תפיסה יסודית זאת, העוברת לאורך המגילה כחוט השני, היא הקובעת גם את תוכנה, מבנה, ואת הרכב פרשותיה. התקנון או ה'סרך' חייב לפרט במדויק את מצוות התורה ואת חוקי הקרב והלחימה ואת שילובם אלה באלה; תקנון זה חייב להלוך את כל מסיבות הקרב, בניצחון ובתבוסה.

תפיסה זו — שהניצחון יבוא על-ידי צירוף שני הגורמים כאחד: עזרת ה' מצד אחד, ולחימה על פי מיטב כללי הקרב מצד שני — נראית ובולטת מתוך רוב תיאורי המלחמה שבמקרא, ואין ספק שהיתה נחלתו של כלל ישראל אף בתקופת המגילה.

ובן אכן משום חידוש בתפיסה, שלפיה תבוא עזרה זו רק אם ישמור ישראל את מצוות התורה בכל שטחי החיים, ואמנם מוסברות רוב תבוסות ישראל בקרבות השונים המתוארים במקרא בכך, שמנע מהם ה' את עזרתו מפני חטאי העם כולו או של חלק ממנו.

עיקר תפקידה של המגילה בעניין האמור הוא לפרט את חוקי המלחמה הנזכרים בתורה, לפרשם הלכה למעשה למסיבות הקרב ולחייב את חברי הכת לקיימם כמות שהם — תנאי להצלחתם ב'מועד המלחמה'.

5. לפי סוקניק, מגילות גזרות א, עמ' יס; אוצר המגילות הגזרות, עמ' 31.

תוכן המגילה ומטרתה

כאן, ללא ספק, מתבלט ההבדל העיקרי בין הכתובין מתנגדיה, כפי שעוד נראה להלן בהמשך המבוא. הכת שוללת את המשטר הקיים, שבו מתנהלת עבודת המקדש ושאר ענייני המדינה שלא כמצוות התורה כפי תפיסתה. רק עיי קיום מדוקדק של כל המצוות – ובכללן מצוות המלחמה – ינצחו בני אור את בני חושך ביום ה'יעוד' לו מאן למלחמת כלה'. דבר זה יהיה – לדעת בעל המגילה – רק בשוב 'בני אור' מ'מדבר העמים' ל'מדבר ירושלים'. בתקופה זו ישמרו כל שבטי ישראל את תורת משה על פי פירושי הכת.

ביטוי למלחמת הרעיונות, הנובעת מן הקושי שבקיום מדוקדק של מצוות התורה ושל חוקי המלחמה כאחד בתקופת הבית השני, ניתן לנו בנאומו המפורסם של אגריפס, כשהוא מתאמץ למנוע את ההתקוממות נגד הרומאים. בכשרון נפלא הוא מנסה לרפות את ידי העם, בהסתמכו על שני התנאים שביסוד תפיסה זו של המלחמה, המובעת אף במגילה: "לא נשאר לכם אלא לשים מחסכם בישועת אלהים; אולם הן גם הוא מחזק את ידי הרומאים, כי בלעדי עזרת אלהים לא היה לאל ידם להקים ממשלה אדירה כזאת. השיבו אל לבכם, כי יקשה מכם למלא אחרי כל מצוות האלהים כדת וכדין גם אם תצאו למלחמה עם אויבים חלשים – ולכן יהיה עליכם לעבור על החוקים והמצוות אשר בגללם אתם מצפים לישועת אלהים ובדבר הזה תרגיזוהו עד הסתירו פניו מכם. הן אם תשרו מרו את חקי השבת ולא תעשו בה כל מלאכה, נפול תיפלו בידי אויביכם על נקלה כאשר נפלו אבותיכם בידי פומפיוס... ואם תאמרו לחלל את חוקי התורה במלחמה, הן לא יישאר לכם דבר אשר למענו תצאו למלחמה הזאת. הרי כל עמלכם ויגיעכם הוא לבל תעברו על מצוה קלה מתורת אבותיכם, ואיך תקראו לאלהים להילחם לכם אם בזדון תעברו על חקי עבודתו. ואולם כל איש היוצא למלחמה בוטח באחת משתי אלה: בעזרת האדם או בישועת אלהים. ואם אברהם תקוותו לשתייהן יחד, אינו יוצא לקרב".⁶

מטרת המגילה היא להסביר לאנשי הכת, שאין סתירה זו קיימת למעשה, אם תיערך המלחמה ע"י עם ישראל, השומר את המצוות לכל דקדוקיהן (לפי תפיסת הכת), במועד שקבע ה' לכד מאן. מועד זה – לפי הידוע לבעל המגילה – יחול רק כאשר תשוב "גולת בני אור" מ'מדבר העמים' ל'מדבר ירושלים'.

לאור הנ"ל מבקש בעל המגילה להנחות את אנשי הכת בארבעת הסעיפים הבאים:

1. מתי יהיה "מועד הנקם", הוא "יום יעוד לו מאן למלחמת כלה לבני חושך" ועם מי יילחמו?
2. מה הם חוקי המלחמה ומצוותיה על פי תורת משה.
3. מה הם חוקי המלחמה והטקטיקה הנהוגים אצל אומות העולם, וכיצד משתלבים הם בחוקי התורה?
4. כיצד תיערך המלחמה הלכה למעשה ב"יום היעוד"?

משימה זו, שהעמיד בעל המגילה לפניו, מחייבת אותו להציג לפני קוראיו בבקיות רבה, לא רק את הסעיפים 1 ו-2 אלא, ובעיקר, את הסעיפים 3 ו-4, היינו את ה'סרכים' הצבאיים. אם יראה לקוראיו, שאיש הספר הסיף הוא כאחד, רק אז יוכל להוכיח להם, שהכרחי ואף אפשרי הוא לכרוך את הסיף ואת הספר יחד. משימה זו, אם פירשתיה כראוי, ברור שהיא משפיעה על כל מבנה המגילה ועל מקורותיה.

חלקה הראשון של המגילה בא להשיב על השאלה שבסעיף 1 לעיל. בחלק זה קובע בעל המגילה את מועד המלחמה, ואת האויבים שבהם יש להילחם לפי חשיבותם. מועד זה כבר קבעו ה' מאן ומסרו לישראל ע"י הגביאים: "וביד משיחיה חוי תעודות הגדתה לנו ק[צי] מלחמות ידיה להכבד

6. יוסף בן מתתיהו, מלחמות ב סו, ד (התרגום לפי שמחוני).

מבוא: פרק ראשון

באויבנו, להפיל גדודי בליעל שבעת גויי הבל" (יד [11] 7 - 9) ⁷, באויבים העיקריים — 'הכתיים' ובני בריתם — תילחם כל העדה במשך שש שנים, ואילו בשאר האויבים, הרחוקים, יילחמו במשך עשרים ותשע שנים מחלקות מחלקות. לסדרת הפרשיות הדנה בנושא זה, קראתי — לשם נוחיות — 'סדרת המלחמה'.

חלקה האמצעי של המגילה בא לתאר במפורט — ובסגנון עובדתי וחוקתי — את שתי המטרות שבסעיפים 2 - 3, פרקים אלה נקראים בפי בעל המגילה על פי רוב בשם 'סרך', הבא לציין את אופיים העקרוני-חוקתי. לסדרה זו קראתי בשם 'סדרת הסרכים', סדרה זו מתחלקת לשני חלקים שונים: חלק אחד המתאר את 'סרכי' הקרב ממש, וחלק שני המתאר את סרכי קיום מצוות התורה והתפילות. לפי זה קראתי להם 'סדרת הסרכים (קרב)' ו'סדרת הסרכים (תפילות)'.

חלקה האחרון של המגילה מוקדש לתיאור המלחמה הממשית עם בני חושך, שתיערך במועד הנ"ל ולפי החוקים הנ"ל (סעיף 4 לעיל). ביתר דיוק: חלק זה מתאר את הקרבות ביום האחרון של המלחמה עם 'הכתיים' ובני בריתם. ביום זה, שהוא היום היעוד למועד נקם, ייערכו שבעה קרבות: שלוש פעמים (גורלות) יגברו בני אור, ושלוש פעמים (גורלות) יגברו בני חושך. ההכרעה תבוא בגורל השביעי, שבו תכניע יד אל הגדולה את בני חושך. לסדרה זו קראתי 'סדרת שבעת הגורלות', או 'סדרת הקרבות עם הכתיים'.

העמוד האחרון של המגילה שנמצא בידינו עוסק בתיאורו של הניצחון ושל התפילות למחרתו. הואיל ואין לדעת כמה עמודים חסרים מאורכה המקורי של המגילה, קשה להכריע אם התיאור הנ"ל שימש כסיום למגילה, או שאחריו כתב עוד בעל המגילה פרקים נוספים לתיאור הקרבות של עשרים ותשע השנים. כדי להשיב על שאלה זו, וכן כדי לעמוד על מבנה המפורט של המגילה ועל חלוקתה לסדרות כמו שצוין לעיל, נחאר בקצרה את תוכנה בהתאם לסדר הפרשיות ולחלוקתה, כפי שקבע סופר המגילה ⁸.

35. תוכן המגילה לפי פרשיותיה

פרשה א (1 - 7). פרשה זו משמשת כמבוא כללי, המגדיר את הכוחות הלוחמים לפי שלבי המלחמה וקובע את התוצאה הסופית, שהיא ניצחון בני אור על בני חושך בכלל ועל הכתיים בפרט. הכוחות בכללם מתחלקים לשני מחנות: א) בני אור, והם בני לוי ובני יהודה ובני בנימין, המכונים 'גולת המדבר', ב) אויביהם, המכונים 'גורל בני חושך'. המלחמה תיערך בשלושה שלבים. בשלב הראשון תהיה זאת מלחמה עם ברית עמי אדום, מואב, עמון ופלשת, שבראשם 'כתיי אשור'; לברית זאת יצטרפו 'מרשיעי ברית' מבני ישראל. שלב זה של המלחמה ייערך "בשוב גולת בני אור ממדבר העמים לחנות במדבר ירושלים". בשלב השני יילחמו עם הכתיים היושבים במצרים. בשלב השלישי והאחרון יילחמו עם 'מלכי הצפון' בכללם.

הניצחון יביא עמו "ישועה לעם אל" — הם בני אור — ו"כלת עולמים לכול גורל בליעל", הכולל בעיקר את אויביהם הראשיים של בני אור — הם 'הכתיים' — "וסרה ממשלת כתיים". בפרשה זו — בדומה ליתר פרשיות המגילה — אין בעל המגילה מזכיר את עצמו ולא את המסיבות, שבהן נתגלו לו הדברים שהוא מספר לקוראיו; וכן אין הוא מייחס את הדברים לצדיקי העבר,

7. ור' הערות לגוף המגילה שם.

8. סופר המגילה מבדיל בין פרשה לפרשה עליי ריחח של שורה ריקה לגמרי, אם הפרשה מסתיימת סמוך לסוף השורה, אם נשאר בסוף הפרשה ריחח מספיק (כחצי שורה ומעלה), הריהו פותח את הפרשה החדשה בראש השורה הבאה. ור' הקדמה לגוף המגילה ובדברי סוקניק, אוצר המגילות הגנוזות, עמ' 23.

תוכן המגילה ומטרתה

כפי שאנו מוצאים לעתים קרובות במרבית הספרות האפוקליפטית. סגנונה הענייני והמסכם מציין את האירועים כעובדות מוסכמות וידועות לקוראיו.⁹

פרשה ב (1) [8 - 15]. פרשה זו עוסקת בעיקרה בתיאור היום האחרון למלחמה בכתיים. יום זה, שהוא "יום נפול בו כתיים", הוא "יום יעוד לו (לא) ישראל" מאז למלחמת כלה לבני חושך" (ש' 10). יום זה, שבו יוכנעו כוחות החושך, יהיה לבני אור — בדומה למתואר בכמה פרקים אסכטו-לוגיים בספרות המקראית והחיצונית — תחילת תקופה של "שלום וברכה כבוד ושמחה ואורך ימים" (ש' 9). בניגוד להוה, שהוא "עת צרה ע[זה] לעם פדות אל ובכול צרותמה לוא נהיתה כמות" (ש' 11 - 12).

הקרב המכריע ייערך במשותף על-ידי 'אלים ואנשים' המייצגים את כוחות האור והחושך עלי ארמות ובשמים. הקרב יהיה קשה ואכזרי, ואחר שלוש מפלות של בני אור ושלוש מפלות של בני חושך לסירוגין יסתיים ב'גורל' השביעי, שבו ינצחו בני-אור בעזרת 'יד אל הגדולה', שהכניעה את בליעל ואת כל אנשי גורלו.

סגנונה ותוכנה של פרשה זו דומים ביותר לסגנונם ולתוכנם של הפרקים האסכטולוגיים המק-בילים בספרים החיצונים, ומטרתה העיקרית היא לחזק את לבבם של בני אור, העלולים להתיאש ממפלותיהם. תהליך זה של מפלות וניצחונות נקבע מאז, והניצחון הסופי בוא יבוא בעזרת אל ישראל.

פרשה ג (1) [16 - 14]. פרשה זו עוסקת בעיקר בניתוח תקופת ארבעים שנות המלחמה משלוש נקודות מוצא:

1. שנות הלחימה ושנות השמיטה וסדר עבודת המקדש בשנים אלו.
 2. חלוקת המלחמה בכללה בין מלחמת כל העדה, שתיערך שש שנים נגד האויבים העיקריים (שלב א ו-ב), ובין מלחמת המחלקות שתימשך עשרים ותשע שנים נגד האויבים הרחוקים (שלב ג).
 3. פירוט מלחמת עשרים ותשע השנים.¹⁰
- פרשה זו מסיימת למעשה את 'סדרת המלחמה', המתארת את מהלך המלחמה הכללי ותכניתה.

פרשה ד (2) [15 - 11]. פרשה זו מתארת את החצוצרות שבשימוש העדה בטכסיה השונים בימי שלום ובקרב. בפרשה זו מוגדרים שמות החצוצרות, תפקידיהן, והכתובות השונות שעל גביהן. זוהי פרשה ראשונה לסדרת הסרכים, וסגנונה — בדומה ליתר סדרת הסרכים — תקנונית-תיאורית.¹¹

פרשה ה (3) [12 - 5]. פרשה זו היא סרך 'האותות' של כל העדה. סרך זה מגדיר את אותות העדה בהתאם ליחידותיה השונות ומציין את הכתובות היסודיות המתנוססות על כל אחת ואחת מהן. התיאור מבדיל בין אותות כלל העדה ובין האותות של משפחות שבט הלוי.¹²

פרשה ו (4) [6 - 14]. פרשה זו היא 'סרך' תיאור הכתובות שעל גבי האותות, המתחלפות לפי שלבי המלחמה השונים: הליכה למלחמה, גישה למלחמה ושיבה מן המלחמה.¹²

9. ר' הערות לגוף המגילה, וכן במבוא בעיקר בפרק שני ותשיעי.

10. ר' במפורט בפרק שני, פרק שמיני (25, 35) ופרק רביעי (55).

11. ר' במפורט בפרק חמישי.

12. ר' במפורט בפרק שלישי, 55.

מבוא: פרק ראשון

פרשה ז (4) 15 - (5) 2. פרשה זו היא סרך מידות האותות. החל מ'אות כול העדה' וכלה באות היחידה הקטנה ביותר – העשרה¹².

פרשה ח (5) 3 - 14. פרשה זו דנה בסרך 'מערכות הפנים' והן יחידות המונינים בנשק כבד. הסרך, המתאר בקצרה את מבנה 'המערכה'¹³, מוקדש בעיקרו לתיאור נשקם של החיילים: המגן, הרומח והכידן, על צורתם, מידותיהם, וקישוטיהם¹⁴. אפשר לכנות סרך זה כ'סרך מערכות הפנים'.

פרשה ט (5) 15 - (6) 6. פרשה זו, הפותחת בתיאור שיטה של עריכת שבע מערכות-הפנים ודגלי-הביניים¹⁵, היא למעשה 'סרך' מבנה דגלי הביניים, נשקם (על כתובותיו)¹⁶ ושיטת לחימתם, והיא מקבילה לפרשה הקודמת, שעסקה ב'מערכות הפנים'. סרך זה אפשר לכנות בשם 'סרך דגלי הביניים'.

פרשה י (6) 7 - 16. עוסקת ביחידות הפרשים לסוגיהן. הפרשה מפרטת את מספרם, תפקידיהם, סוגי נשקם, גיל הרוכבים ותכונות הסוסים, ומתארת את הקצאת יחידות הפרשים השונות ל'דגלי הביניים' ו'מערכות הפנים'. אפשר לכנותה בשם 'סרך הפרשים'¹⁷.

פרשה יא (6) 17 - (7) 7 מוקדשת למעשה לשלושה נושאים:
1. חלוקת החיילים לפי גילם (בהטעמה מיוחדת של חילות השירותים).
2. תיאור הפסולים, מטעמים שונים, לשרת בצבא.
3. תיאור חוקי 'טוהר המחנה' בקרב¹⁸.

פרשה יב (7) 8 - (9) 9 היא אחת הפרשיות הארוכות ביותר במגילה והיא מכילה תיאור סכימתי של סרך פעולת דגלי הביניים, דרכי לחימתם והפעלתם על-ידי סימני החצוצרות השונות. פרשה זו, המשלבת למעשה את פרשיות ד, ט ו-י, מרחיבה את הדיבור על נושאים שונים, שנזכרו בקצרה בסרכים הקודמים:

1. תפקידי הכוהנים, תלבושתם וסוגי החצוצרות שבידם.
2. תפקידי הלוויים והשופרות שבידם במהלך הכללי של הקרב¹⁹.
3. סוגי ה'קולות' והסימנים הניתנים על-ידי החצוצרות השונות ומשמעותם הקרבית²⁰.
4. סרך ההיערכות הכללית לקראת הרדיפה²¹.

פרשה יג (9) 10 - 16 היא סרך שינויי מבני ההיערכות של כלל המערכות לקראת שלב הרדיפה וההכרעה. עיקרו מוקדש לתיאורם של מגני 'המגדלות' וכתובותיהם המיוחדות, המורכבות מארבעת שמות המלאכים²². פרשה זו היא למעשה סיום 'סדרת הסרכים (קרב)'.

13. ור' במפורט בסרך שביעי.

14. ור' במפורט בסרך שישי 28, 68, 118.

15. ור' פרק שביעי 48 (1), 58. 16. ור' במפורט בסרך שישי 78, 108, 128.

17. ור' במפורט בסרך שביעי, 68 ובפרק שישי 28, 38, 48, 78, 118, 138.

18. על השירותים ר' במפורט בסרך שביעי 38. על יתר נושאי פרשה זו ר' בסרך רביעי.

19. על הכודנים הללו ר' במפורט בסרך שמיני 38 (2, 3). על החצוצרות והשופרות ר' בסרך חמישי 68.

20. ר' פרק חמישי 88. 21. ר' פרק שביעי 78. 22. ר' לעיל הערה 21 וסרך חשיעי 68.

תוכן המגילה וסדרתה

פרשיות יד-כא (9 [17] - 15 [14]) מכילות את נוסח התפילות בשלבי המלחמה השונים²³. פרשיות אלו (בצירוף כמה קטעים הנמצאים ב'סדרת הקרבות עם הכתים': כג [15] - 7 [16] - 1 [16] - 13 [17] - 3 [17]) כז [17] - 4 - 9. המכילים נוסח תפילות מיוחדות השייכות למהלך הקרבות. ור' להלן) — מהוות את 'סדרת הסרכים (תפילות)'. וכאן באה 'סדרת הקרבות עם הכתים'.

פרשה כב (14 [16] - 3 [15]) מהווה את המעבר בין 'סדרת הסרכים' שעסקה בדרכי הלחימה והתפילה מבחינה עקרונית. לבין 'סדרת הקרבות עם הכתים' הבאה אחריה. בפרשה זו חוזר הדיון אל הבעיה העיקרית. המעסיקה את בעל המגילה והמתוארת בפרשה ב'. לאחר פנייתו אל ה' שיקום לעזרת ישראל, הוא מציין שוב — בדומה לפרק ב' — שהתקופה "היא עת צרה לישראל" (15 [1]) ושהגיע המועד למלחמה "בכול הגוים" (שם). הפרשה מסתיימת במשפט המקשר את הנאמר לעיל אל 'סדרת הקרבות' הבאה אחר כך: "וכל ע[תודי] המלחמה ילכו וחנו נגד מלך הכתים ונגד כול חיל בליעל הנועדים עמו ליום [נקם] בחרבאל" (2 - 3).

פסקה זו חשיבותה רבה ביותר, שכן בפרק זה מזכיר בעל המגילה שוב את 'הכתים' כנושא העיקרי למלחמה המתוארת להלן, ואילו בכל 'סדרת הסרכים' (חוץ מן יד [11] - 11) נזקק בעל המגילה רק למונחים כלליים לתיאור האויב: 'האויב' סתם או 'בליעל' 'חושך' וכיוצא באלה. מכאן ואילך, בכל 'סדרת הקרבות' נזכרים 'הכתים' לעתים קרובות ביותר י²⁴.

דומני שהסבר זה למבנה המגילה יסביר על נקלה את שיטתו של מחברה. בבואו עתה לתאר את הקרבות עם הכתים, אין הוא נאלץ להיכנס לפרטי הפרטים השייכים לשיטת הלחימה — דיון כזה עלול להפריע את תיאור מהלך הקרבות; הוא מסתפק בנוסח מקוצר ביותר, המתבסס על התיאורים המפורטים ב'סדרת הסרכים'. יתר על כן, הוא מסתפק לעתים אף בציון 'מראי מקומות' בלבד. כגון להלן בפרשה כג (15 [5] - 6).

הבנת מבנה 'סדרת הקרבות עם הכתים' עצמה כרוכה בבעיה חשובה ביותר. המפתח לפתרונו נמצא לדעתי בשני מקומות:

1. בפרשה ב' נאמר: "וביום מלחמתם בכתים... שלושה גורלות יחזקו בני אור לנגוף רשעה ושלושה יתאזרו חיל בליעל למשוב גורל [אור ודג] לי הבנים יהיו להמס לבב וגבורת אל מאמצ[ת] ל[ב]... ובגורל השביעי יד אל הגדולה מכנעת..." (1 [12] - 14).
2. הקטע שנשתמר לאושרנו בסוף דף [17] (ש' 16) מכיל את שרידי המלים הבאות: "ובגורל השל...". שיש להשלימן: "ובגורל השל[יש]"²⁵. מכאן אפשר להסיק, שסדרה זו עוסקת למעשה בתיאור ששת הקרבות 'ביום נפול הכתים' — שבהם בני אור מנצחים ונגיפים לסירוגין — היא מסתיימת בתיאור הניצחון המושג בגורל השביעי.

פרשה כג (15 [4] - 1 [16]) מתארת את ההכנות לקרב הראשון (=גורל ראשון). לאחר ציון העובדה, ש'כוהן הראש' קורא בפני כל הלוחמים את 'תפלת מועד המלחמה', "[ככתוב בס]פר סרך

²³ תוכן הכללי והמפורט עלי-פי הפרשיות השונות ניתן בפרק שמיני 49, 59.

²⁴ 'הכתים' נזכרים במגילה כארבע-עשרה פעמים. מתוך זה חמש פעמים ב'סדרת המלחמה', פעם אחת ב'סדרת הסרכים' ושמונה פעמים ב'סדרת הקרבות עם הכתים' (כולל הפרק הנידון). ור' פרק אחד-עשר, § כתיים.

²⁵ לנימוקי ההשלמה ר' הערות לגוף המגילה.

מבוא: פרק ראשון

עתו" (15] 5), ומסדר את המערכות "ככ[תוב בספר המלחמה" ²⁶ — עוסקת הפרשה בדברי החיזוק ללוחמים, שאומר "הכוהן החרוץ למועד נקם" ²⁷.

פרשה כד (16] 2 - 8), מוקדשת כנראה לתיאור קרב הגורל הראשון, כדי להבדיל באופן ברור בין תיאור זה ובין התיאורים הקודמים, וכדי להדגיש, שמכאן ואילך מתחיל תיאור הקרבות עצמם — פותח הסופר במשפט: "את כול הסרך הזה (היינו הנ"ל) יעשו [ביום ה]הואה על עומדם נגר מחגי כתיים ואחר יתקעו להמה" וכיוצא באלה (16] 2). תיאור הקרב עצמו קצר והוא מהווה תמצית של 'הסרך' המפורט הדין בנושא זה (פרשה יב), קרב זה מסתיים בנצחון בני אור: "המלחמה מתנצחת בכתיים" (ש' 8).

פרשה כה (16] 9 - 12) מתארת את מפלת בני אור (= גורל שני) בקיצור נמרץ, מטעמים מובנים, והיא כוללת רק את הכותרת "ובהתאור [בליעל] לע[ו]רת בני חושך וחללי הבינים יחלו לנפול ברזי אל ולבחון בם כול חרוצי המלחמה" (ש' 9) ותיאור של החלפת המערכה הניגפת במערכה 'חליפה למלחמה' ²⁸.

בסופה של פרשה זו מציין הסופר, שלפני חידוש הקרב ניגש כהן הראש לחזק את לב הלוחמים, דבריו ניתנים בפרשיות הבאות.

פרשה כו (16] 13 - 17] 3) ופרשה כז (17] 4 - 9) מכילות את גוסס דברי העידוד של כהן הראש לאחר מפלת בני אור (בגורל השני), תוכנו העיקרי הוא, שהמלחמה היא כור מצרף, שבו בוחן ה' את אנשי הכת ונקדש במשפטם, כפי שקרה בעבר במעשה נדב ואביהוא בני אהרן. על בני אור להתחזק ואין להם לירוא, כיוון שגורל הכתיים נחרץ מאז ויום זה הוא מועד ה' "להכניע ולהשפיל שר ממשלת רשעה". ביום זה ירים ה' את מעמדו של מיכאל מעל בליעל ²⁹ ועל-ידי כך תבוא לבני אור תקופת האור והשמחה, השלום והברכה, ובה תהיה 'משרת מיכאל' מורמת מכל המלאכים ו"ממשלת ישראל בכול בשר".

פרשה כח (17] 10 - 18] 8) מתארת בתחילה בהרחבה את 'הגורל השלישי', שבו מנצחים בני אור. אח"כ ממשיכה היא, כנראה ³⁰, לתאר בקיצור נמרץ את המתהוות בגורל הרביעי (התאורות בני חושך), החמישי (התאורות בני אור), השישי (התאורות בני חושך) והיא מסיימת בתיאור הגורל השביעי: "בהנשא יד אל הגדולה על בליעל ועל כול חיל ממשלתו במגפת עולמים" ו"כתיים יכתו לאין [שארית]" (18] 1 - 3).

כיוון שסדרת הקרבות מתארת את כל ששת הקרבות ביום האחרון של המלחמה עם הכתיים — כפי שצינו לעיל — טבעי הדבר, שהקרב השביעי והמכריע מתחיל למעשה לפנות ערב. בעל המגילת לה מציין אפוא, שמיד עם תחילת הרדיפה אחרי הכתיים נאלץ כהן הראש לפנות אל ה' בתפלה:

²⁶, על 'שני הספרים' ר' להלן, היות ו'תפלת מועד המלחמה' נמצאת במפורט ב'סדרת הסרכים (תפילות)', וסרך 'סידור המערכות' נמצא אף הוא במפורט ב'סדרת הסרכים (קרב)' — מסתפק בעל המגילה רק בציון מראה מקום בלבד, ללא כל פירוט.

²⁷, על כוהן זה ודברי החיזוק ר' במפורט בפרק שמיני 4§ (3) ; 5§ (2).

²⁸, על מונח זה וחשיבותו ר' פרק שביעי 7§ (9), על יחר המונחים ר' הערות לגוף המגילה.

²⁹, ר' במפורט פרק חשיעי 4§, 5§.

³⁰, תיאור זה היה כנראה בקטע החסר של דף 17], ור' הערות לגוף המגילה שם.

תוכן המגילה ומטרתה

“וב[אז] השמש לבוא ביום ההוא יעמוד כוהן הרואש והכהנים וה[לוויים] אשר אתו ורא[שי] המערכות ואנשי הסרך וברכו שם את אל ישראל” (18) [5 ואילך]. לאחר דברי תודה על תחילת הנצחון ולאחר הזכרת הנסים והישועות, שעשה ה' לפניו למען שמו, עובר הכוהן אל תכלית התפילה, שהמשכה ניתן בפרשה כט.

פרשה כט (18) [9 ואילך]. עיקרה של פרשה זו – שסופה לא נשתמר בידנו – מכיל את תפילת כוהן הראש בבקשו מה' ש'יפיע' באותו יום ויאפשר את השמדת הכתים, שכן “ועתה היום אץ לנו לרדוף המונם”. יש יסוד להשערה, שהתפילה מכוונת לבקש שה' יעשה שנית כפי שעשה ליהושע בשעה שרדף אחרי אויביו, – בייחוד לאור סגנונה של פרשה זו. המושפע מאוד מספר יהושע פרק י³¹.

פרשה ל (19) [1 - 8]. רק סופה של פרשה זו נתון בעמוד הבדל [19]. השייך ללא ספק ליריעה אחרת, ולא לזו שמכילה את הפרשיות הקודמות (כד - כט). אין לדעת מהו מקומו המדויק של העמוד בתוך היריעה, שכן לא נשתמרו קצותיו מימין. כיוון שחלקו השני של העמוד (פרשה לא, ור' להלן) ממשיך בתיאור פעולות הלוחמים לאחר הניצחון הסופי, וכיוון שאותו קטע של פרשה ל שנשתמר מכיל למעשה חזרה מדויקת כמעט³² על סיומה של תפילת מועד המלחמה הנמצאת בפרשה טו ('קומה גבור' וכיוצא בזה) – נראה שאין זה מן הנמנע, שעמוד [19] היה העמוד הראשון של היריעה, ושהוא המשכה הישר של תפילת כוהן הראש, שתחילתה בפרשה כט (17) [6 ואילך] לפני הרדיפה הסופית (ר' לעיל). הבקשה 'קומה גבור', שבה מסתיימת התפילה לפני הקרב, מתאימה ביותר אף לסיום התפילה לפני הרדיפה הכללית. גם כאן וגם כאן דנות הפרשיות הבאות לאחר-כך בנושאים חדשים³³.

פרשה לא (19) [9 - 13]. מפרשה זו נשתמר רק חלקן האמצעי של חמש השורות (9 - 13). אף-על-פי-כן אפשר לעמוד על-נקלה על עיקר תוכנה, שהוא החלק המקביל מ'סדרת הקרב עם הכתים' אל תיאורי הנוהג והתפילות בצורת סרך ב'סדרת הסרכים' (תפילות) / פרשה כא [16]. דומה, שיתר דפי יריעה זו עסקו בתיאורי תפילות 'המשוב' משדה המערכה לירושלים, ואולי אף בתפילות ההודיה במקדש עצמו.

כפי שצוין בתחילה, אין לדעת אם עסקה המגילה בתיאור מלחמת עשרים ותשע השנים עם כאר הגויים, שתכניתה ניתנת בפרק ג [2] ב'סדרת המלחמה'. הואיל ועיקר עניינה של המגילה הוא המלחמה בכתים – שהם אויביהם העיקריים של ישראל בתקופת הנדונה – אפשר להניח, שהמגילה גסתיימה בתיאורי הניצחון הסופי עליהם, מצד אחד, אין זה מן הנמנע, שבסופה היו כמה פרשיות, שציינו – ולו בקצרה – גם את הניצחון על שאר הלאומים הנזכרים בתוכנית המלחמה. בשאלה זו אפשר יהיה להכריע רק אם יימצאו העמודים האחרונים של המגילה³⁴.

31. דיון נוסף ומפורט בנידון ר' בפרק שמיני 55 (5), וכן שם, הערות 93 ואילך, ובעיקר הערה 95.

32. על ההבדלים הקטנים ר' הערות לגוף המגילה.

33. במקרה הנדון – תיאור פעולות הלוחמים למחרת הניצחון (תפילות ההודיה). אתר פרשה סו נמצא סרך התפילות, הברכות והקללות לאחר נפול הכתים (פרשיות יז - כא). ור' במיוחד ניתוח פרשיות אלו בפרק שמיני 55 (6).

34. אחד הקטעים ממגילת אור וחושך שפורסם עתה בקומראן (לוח XXX, 33, 2) שייך לצדו השמאלי של דף [19], ומתוך שרידי שתי האותיות הנראות בצדו השמאלי של הקטע, אפשר להסיק בבטחון שעל גבי יריעה זו נכתב לפחות עוד דף אחד, וראה בהקדמה לגוף המגילה ובפירושו לדף [19].

מבוא: פרק ראשון

4§ חלוקת פרשיות המגילה לסדרותיהן

הלוח הבא מסכם את מקומן של פרשיות המגילה לסדרותיה השונות על-פי החלוקה שהוצעה לעיל³⁵:

"סדרת המלחמה"		"סדרת הסרכים"				"סדרת הקרבות עם הכתים"	
פרשה	עמוד	(קרב)		(תפלות)		פרשה	עמוד
		פרשה	עמוד	פרשה	עמוד		
א	1						
ב	1						
ג	2 - 1						
		ד	3 - 2				
		ה	4 - 3				
		ו	4				
		ז	5 - 4				
		ח	5				
		ט	6 - 5				
		י	6				
		יא	7 - 6				
		יב	9 - 7				
		יג	9				
		(יד)	9	יד	11 - 9		
				טו	12 - 11		
				טז	12		
				יז	13 - 12		
				יח	13		
				יט	13		
				כ	14 - 13		
				כא	14		
				(כב)	14		
						כב	15
						כג *	16 - 15
						כד	16
						כה	16
						כו *	17 - 16
						כז	17
						כח *	17
						כט *	18
						ל *	19
						לא	19

35. פרקי מעבר סומנו בסוגריים (יד), כוכב * מסמן שהפרק הנידון מכיל גם תפילות נוספות.

תוכן המגילה ומטרתה

§ 5. פרשיות המגילה ופרקי המבוא

מבנהו של כל צבא, נשקו ודרך לחימתו שלובים ותלויים זה בזה כל כך, עד שאין אנו רשאים לטפל בכל נושא ונושא לחוד. מסיבה זו נאלץ בעל המגילה — למרות החלוקה היסודית לשלוש סדרות ולפרשיות-משנה — להוסיף פרטים רבים, השייכים לבעיות השונות, גם בפרשיות המוקדשות בעיקרן לנושאים אחרים. מתוך כך חילקנו את דיוננו בפרקי המבוא, שלא לפי חלוקת הפרשיות אלא לפי הנושאים השונים, שהמגילה דנה בהם. הלוחות הבאים מציינים: (א) את פרשיות המגילה, כשלידן מסומנים פרקי המבוא הדנים בבעיות הנדונות בהם³⁶; (ב) את פרקי המבוא, כשלידם מסומנות פרשיות המגילה העיקריות הנדונות בהם. לוחות אלה מבליטים למעשה אף את נושאייהן השונים של פרשיות המגילה.

א. פרשיות המגילה ופרקי המבוא הדנים בהן

פרשה	פרקי המבוא
א	פרק שני: 'תכנית המלחמה'; פרק תשיעי: 'תורת המלאכים במגילה'
ב	פרק תשיעי: 'תורת המלאכים במגילה'
ג	פרק שני: 'תכנית המלחמה'; פרק רביעי: 'חוקת הגיוס'; פרק שמיני: 'מנהגי העדה'
ד	פרק חמישי: 'החצוצרות'; פרק שלישי: 'אותות העדה וארגונה'
ה'ו'	פרק שלישי: 'אותות העדה וארגונה'; פרק שביעי: 'יחידות הלחימה והטקטיקה'
ח	פרק שישי: 'כלי הנשק'; פרק שביעי: 'יחידות הלחימה והטקטיקה'
ט	פרק שישי: 'כלי הנשק'; פרק שביעי: 'יחידות הלחימה והטקטיקה'
י	פרק שישי: 'כלי הנשק'; פרק שביעי: 'יחידות הלחימה והטקטיקה'; פרק רביעי (4§): 'חוקת הגיוס וגילים'
יא	פרק שביעי: 'יחידות הלחימה והטקטיקה'; שירותים; פרק רביעי: 'חוקת הגיוס'
יב	פרק שמיני: 'מנהגי העדה'; פרק חמישי: 'החצוצרות'; פרק שביעי: 'יחידות הלחימה והטקטיקה'; פרק שישי: 'כלי הנשק'
יג	פרק שביעי: 'יחידות הלחימה והטקטיקה'; פרק תשיעי: 'תורת המלאכים במגילה'
יד	פרק שביעי: 'יחידות הלחימה והטקטיקה'; הערה 263; פרק שמיני: 'מנהגי העדה'; פרק רביעי: 'חוקת הגיוס'
טו-כב	פרק שמיני: 'מנהגי העדה'; פרק תשיעי: 'תורת המלאכים במגילה'
כג	פרק שמיני: 'מנהגי העדה'; פרק רביעי: 'חוקת הגיוס'; פרק תשיעי: 'תורת המלאכים במגילה'
כד	פרק חמישי: 'החצוצרות'; פרק שביעי: 'יחידות הלחימה והטקטיקה'; פרק שישי: 'כלי הנשק'
כה	פרק שמיני: 'מנהגי העדה'; פרק שביעי: 'יחידות הלחימה והטקטיקה'
כז-כח	פרק שמיני: 'מנהגי העדה'; פרק תשיעי: 'תורת המלאכים במגילה'
כח	פרק שביעי: 'יחידות הלחימה והטקטיקה'; פרק חמישי: 'החצוצרות'; פרק שישי: 'כלי הנשק'; פרק שני: 'תכנית המלחמה'; פרק שמיני: 'מנהגי העדה'
כט-ל	פרק שמיני: 'מנהגי העדה'
לא	פרק שביעי: 'יחידות הלחימה והטקטיקה'; פרק שמיני: 'מנהגי העדה'

36. חוץ מן הפרק הראשון 'תוכן המגילה ומטרתה', המביא בקצרה את תוכנה של כל פרשה ופרשה, ומן הפרק העשירי 'הכת והתקופה', המסכם את מרבית הבעיות הנזכרות במגילה.

מבוא: פרק ראשון

ב. פרקי המבוא ופרשיות המגילה הנדונות בהם

פרקי המבוא	פרשיות המגילה
ראשון	אֶל־א
שני	א ; ב ; ג
שלישי	ג ; ה ; ו ; ז
רביעי	ג ; ד ; יא ; יד ; כג
חמישי	ד ; יב ; יד ; כד ; כה ; כח
שישי	ז (5) 1 ; ח ; ט ; י ; יא ; יב ; יג ; כד ; כח
שביעי	ד ; ו ; ח ; ט ; י ; יא ; יב ; יג ; יד (9) 17 ; כג ; כד ; כה ; כח ; כט
שמיני	מנהגי העדה :
	2§ קרבנות
	3§ עבודת המקדש
	3§ הכהנים והלוויים
	4§ 5§ התפילות
תשיעי	תורת המלאכים במגילה
עשירי	הכת והתקופה
אחד-עשר	שימושי לשון
	אֶל־א
	אֶל־א

6§ סיכום (מקורות, תוכן ומבנה)

מבנה המגילה ומטרתה — כפי שהוגדרו לעיל — הם שקבעו כמובן גם את המקורות, שעליהם הסתמך ושמהם הרשפע בעל המגילה. טבעי הדבר, ש'סדרת המלחמה' ו'סדרת הקרבות עם הכתיים' — הקובעות את מועד השמדת אויבי ישראל ביום ה', היעוד לו מאז, ומתארות את תכניתה של מלחמה זו — תתבססנה בעיקרן על הספרים והפרקים האפוקליפטיים-אסכטולוגיים שבמקרא בכלל ובספרות החיצונית בפרט. זיקה זו מתבטאת לא רק בתוכנם של הדברים אלא לא פחות מזה בסגנון בעל המגילה ובמונחים שהוא משתמש בהם. לא כאן המקום ³⁷ לפרט את כל מקורות ההשפעה בנושא הנידון, אולם די לנו שנגיין את השפעתם של הפרקים האסכטולוגיים שבספרות הנבואית בכלל, ובספר ישעיהו בפרט; השפעה זו מתבטאת לא רק ברעיונות המובעים כאן אלא אף בציטוט ישיר; את ההשפעה העצומה של ספר דניאל, המתבטאת בסגנון של פרשיות אֶב במגילה, במונחים השייכים לתורת המלאכים ושימוש הרב במונחים האפוקליפטיים-אסכטולוגיים כאחד, הטיפוחיים לספר זה, בדומה לכך — רבה ועזה השפעת הספרים האפוקליפטיים שבספרות החיצונית, הזיקה למקורות אלו מתבטאת לא רק במינות ובסגנון אלא לא פחות מזה — בעצם הרעיונות והדעות המובעים במגילה על כל נושאה, כגון קביעת מועד המלחמה באויבים, שבראשם עומד

37. השווה במיוחד בפרק שני, תשיעי ואחד-עשר, וכן הערות לגוף המגילה, פרשיות א, ב, יד, כא, כו.

תוכן המגילה ומטרתה

בליעל³⁸, תורת המלאכים ושמותיהם ומעמדו של מיכאל, האור והחושך, הזיקה בין המלאכים ובין צדיקי ישראל שהלכו לעולמם, השמדת מלאכי החבלה ביום היעוד, תיאור יום ה' ותכונותיו³⁹, מקומם של 'הדעת', 'הצדק' ו'האמת', ואף בלוח המיוחד של חמישים ושנים שבועות⁴⁰.

באמת אפשר לציין גם את השפעתן של כמה מן המגילות האחרות שנמצאו באותה מערה. על כך מעידות ההקבלות הסגנוניות והענייניות הרבות בין מגילת או"ח ובין מגילת 'ההודיות', ובייחוד בין או"ח ובין 'סרך היחד'. 'גורל האור' ו'גורל החושך' נזכרים באר"ח כעובדות, ולמעשה כמעט ללא הסברות, ואילו ב'סרך היחד' מוסבר נושא זה בהרחבה ובאריכות⁴¹. בדומה לזה מעניינת ביותר ההקבלה בין 'הברכות' ובין 'הקללות' בשתי המגילות הללו⁴².

הגילויים והחזיונות שבספרות האפוקליפטית — המיוחסים לצדיקי העבר — ושמטרתם לבסס את התורה האפוקליפטית-דטרמיניסטית⁴³, משמשים במגילה זו אך ורק כרקע וכנקודת מוצא להסברת תהליך המלחמה ולקביעת התקנון לדרכי גיהולה ולאופן הלחימה.

מגילת או"ח — בדומה לכמה מגילות אחרות של הכת, שמטרתן לספק לחבריה תקנון וחוקה להתנהגותם בחיי יום יום (כגון 'סרך היחד' ו'ברית דמשק') — לא נכתבה בעיקרה לשם נחמה ולתיאור העתיד המזהיר באחרית הימים, אלא לסיפוק צורך דחוף ומידי של קביעת הלכה למעשה בשאלות המלחמה (שעליה ועל מועדה התנבאו כבר 'מאז') העתידה — לדעת הכת — להתחולל בעתיד הקרוב, נגד אויבי ישראל שבתקופתם.

השיבה של 'גולת המדבר' מ'מדבר העמים' ל'מדבר ירושלים' קרובה ביותר, שכן תקופת כתיבת המגילה "היא עת צרה ע[זה] לעם פדות אל ובכול צרותמה לוא נהיתה כמה מחושה עד תומה לפדות עולמים" (ב [1] 11 - 12)⁴⁴.

חברי הכת חייבים מעתה להתכונן למלחמה זו, לא רק בהתנהגותם המושלמת אלא אף בארגונם הפנימי, החייב להיות ראוי לצבאות אל'⁴⁵. לשם כך יש צורך ב'סרך'; סרך זה ניתן כמגילה. טבעי הדבר, שהמקורות שהתבסס עליהם בעל המגילה בפרשיות 'סדרת הסרכים' — ובייחוד בסדרת סרכי הקרב — היו שונים לחלוטין מאלו ששמשו כרקע לסדרת המלחמה. שלושת הנושאים העיקריים המעסיקים את המחבר ב'סדרת הסרכים' — חוקי המלחמה והארגון הצבאי המפורטים בתורה, טכסיסי הלחימה המקבילים בצבאות העולם והתפילות — חייבתו להסתמך על מקורות שונים. בנושא הראשון מסתמך הוא, כמובן, בעיקרו על ספרי במדבר ודברים⁴⁶. השימוש במקורות אלה מאלף הוא; לא זו בלבד שבכמה ציטטות ישירות מספרים אלה יש למצוא שינויי נוסח מעניי-

38. והשווה בידון זה פרק תשיעי וסופו של פרק שני, מתוך הדוגמאות שהובאו שם, השווה במיוחד את הקסע הבא מצוואת דן ה, 8: "ועל כן אתם יחד בשבי תובלו ושם תעוננו... ואחרי כן תשובו אל ה' ויתן לכם רחמים וחיבתכם למקדשו ויתן לכם שלום, ומשבט יהודה ו[משבט] לוי תקום לכם ישועת ה' כי הוא לבדו יעשה מלחמה את בליעל ויתן נקמת נצח באויביכם".

39. ר' במיוחד הערות לגוף המגילה ב [1] 8 - 9.

40. ר' פרק שמיני 35 (4).

41. ר' פרק חשיעי 85.

42. ר' פרק שמיני 55 (6).

43. מאיר וייס, אנציק' מקר' א, עמ' 497: ערך 'אפוקליפסה' והספרות בסופו. ח"ו הירשברג שם, עמ' 230: 'אחרית הימים' והספרות שם, נוסף על כך ר' לאחרונה Th. C. Vriezen, Prophecy and Eschatology (Supp. to Vetus Testamentum, Vol. I, pp. 199-229, Leiden 1953).

44. על משפט זה, שהוא אופייני בעיקר לספרות הזרם הזה, ר' בהערות לגוף המגילה שם.

45. ר' פרק שלישי 15, 25.

46. ר' פרק חמישי, פרק שלישי, ופרק שמיני 45, 55, וכן פרק רביעי.

מבוא: פרק ראשון

נים ביותר⁴⁷, אלא שנראה, שהיו בידו מקורות נוספים, שעל פיהם השלים את התיאורים המפורטים בכל הנוגע לארגון העדה ואותותיה. מקורות אלה, כמובן, לא מן ההכרח שהיו בכתובים, וקרוב לאמת, שהתבסס על מסורת שבעל פה ועל מנהגי כתתו ותקופתו⁴⁸.

מצד שני, בגשתו אל כתיבת הנושא השני – טכסיסי המלחמה, הנשק, סימני החצוצרות, וכיוצא באלה – היה נאלץ לפנות אל מקורות אחרים ושונים. תיאורי הקרב המפורטים במקרא אינם מרובים, ולא יכלו לשמש לו מקור לתיאור מפורט ומקצועי, כפי שרצה להציג בפני קוראיו, בגלל הטעמים שצוינו בראשית פרק זה. גם תיאורי המלחמות, השכיחים למדי בספרות החיצונית⁴⁹, כלליים הם ביותר, ולא יכלו לספק לו את החומר הנדרש.

ניתוח הפרקים הנדונים⁵⁰ וכן המונחים שהוא משתמש בהם, מוכיחים, שהשתמש במקורות צבאיים ממש, שהיו בשימוש בתקופתו. לצערנו הרב נאכלה מרביתו של המשפט, המציין את המ-קורות, שמהם שאב את ידיעותיו. בפרשה כג (15), 5 ואילך) כתב: "וסדר שם את כול המערכות ככתן] [מה". כנראה ציין במשפט זה את שם המקור שהסתמך עליו – זאת אפשר להסיק מן המשפט הקודם לזה, שנשתמר כמעט בשלמותו, ובו הוא מציין את הספר המכיל את תפילת מועד המל-המה: "[ככתוב בס] פר סרך עתו" (ר' להלן). במשפט שלעיל אין לדעת, אם היה כתוב 'ככתוב בסרך המלחמה' – ואז אפשר שהתכוון לפרשיות 'הסרכים', המפורטות במגילה עצמה והעוסקות בסידור המערכות (פרשיות ה, ט וכיוצא באלה) – או 'ככתוב בספר המלחמה', ובמקרה השני ייתכן שרמזו כאן על ספר תקנון צבאי⁵¹ כללי, או אולי מעין ספר-עזר על ענייני צבא לצרכי הכהנים. עובדה זו – שלשם כתיבת 'סדרת הסרכים' (קרב) נצרך בעל המגילה להסתמך על מקורות צבאיים בני זמנו – היא בעלת חשיבות ממדרגה ראשונה, לא רק לקביעת תקופת המגילה, אלא (יותר מזה) להבנת מבנה צבא ישראל בסוף תקופת הבית השני, ובמידה רבה אף בתקופת הבית הראשון. המקורות ה'צבאיים', המתארים את הרפב הצבא היהודי בימי החשמונאים, מעטים מאוד. המקור החשוב היחידי הם ספרי 'המקבים', אולם אף ספרים אלו – פרט לכמה תיאורים מפורטים וחשובים – מניחים פערים גדולים בבעיות הקשורות בארגון הצבא, בשיטת הלחימה, בכלי הנשק, בשיטת הפיקוד ובדרכי מסירת הפקודות. כתבי יב"מ, שחשיבותם רבה כל כך להבנת מבנה הצבא הרומאי בתקופתו בכלל, מעידים למעשה, שהצבא היהודי בימי שלטון הרומאים היה מאורגן בעיקרו בדומה לצבא הרומאי בכלל וליחידות העזר בפרט⁵². אולם גם כתביו – בדומה לספרי המקבים – אינם מספקים לנו את הפרטים החיוניים הנמצאים במגילה, ומעל לכול – מתמת לשונם היוונית אינם יכולים להתחרות בריבוי המונחים הצבאיים העבריים, שהמגילה עשירה כל כך בהם.

ב'סדרת הסרכים' (תפילות) גיכרים שני מקורות שונים:

1. המקרא: עיקרה של ראשית 'תפלת מועד המלחמה' מסתמך על ספר דברים בשינויי נוסח קטנים ומעניינים. שיבוץ קטעים שונים מספר במדבר ('דרך כוכב מיעקוב') ומספרי שמואל וישע-יהו – משלימים את זיקתו של חלק זה של התפילה למקרא⁵³.

47. ור' הערות ליד [11] 6-7; יא [10] 1-8; יא [7] 5-7, וכן בפרק שמיני 45, 55 ופרק רביעי, 35 (טוהר המתנה).

48. ר' לעיל הערה 46.

49. השוה למשל צחצח יהודה ג'ז; ס; יובלות לד; לזלח; וכן במדרשים המקבילים. ור' להלן פרק שני, הערה 61.

50. ביהוד פרק חמישי, שישי ושביעי במבוא.

51. ור' גם את דברי הרב כשר, 'חות דעת על דבר המגילות הגנוזות', ניריורק תש"י, תדפיס מ'תלפיות' שנה ד', חוברת ג' ד, עמ' 686 ואילך. והוסף לכך אף מועד קטן כ"ה ע"ב, ור' הערות לגוף המגילה.

52. להשחאות עם תיאורי ספרי המקבים וכתבי יב"מ ר' בעיקר פרק חמישי, שישי, שלישי ושביעי.

53. ר' פרק שמיני 45, 55.

תוכן המגילה ומטרתה

2. מקור 'כתתי': תוכנם וסגנונם של שאר חלקי התפילות וההודיות מעידים על מציאותו של מקור 'כתתי' מובהק, שעליו התבסס בעל המגילה. מקור זה נקרא בפיו 'ספר סרך עתו' (כג [15] 5). ספר זה — כפי ששמו מעיד עליו — היה מעין 'סידור תפילות' למועדים ולעתים השונים בידי הכת, שתוכן תפילותיה היה בוודאי שונה, מטעמים רבים, מסדר התפילות המקובל באותה תקופה על כלל ישראל⁵⁴. בדומה ל'ספר ההגור', הנזכר פעמים מספר בכתבי הכת האחרים⁵⁵, אין אנו יודעים לפי שעה דבר על 'ספר סרך עתו', אולם לא מן הנמנע, שיתגלה בין המגילות וקטעיהן הרבים הנחשפים והולכים במערות חיר' קומראן.

את עיקרי המגילה המבליטים את ייחודו של ישראל כ'עם אל' ו'עם פדות אל', את חסידיו כ'אבירי גים' ו'ענוי רוח', ואת הנקמה שתיעשה בגויים במלחמת כלה על-ידי בני אור הסומכים על אל ישראל וחרבו — אפשר לסכם בדברי שירת ספר תהילים, פרק קמ"ט:

כי רוצה יהוה בעמו	יפאר ענוים בישועה
יעלזו חסידים בכבוד	ירננו על משכבותם
רוממות אל בגרונם	וחרב פיפיות בידם
לעשות נקמה בגויים	תוכחות בלאמים
לאסר מלכיהם בזקים	ונכבדיהם בכבלי ברזל
לעשות בהם משפט כתוב	הדר הוא לכל חסידיו הללויה.

54. ור' בעיקר בפרק שמיני 25, 35 (4), והשווה עתה גם את 'סרך הברכות' (I QSb) שפורסם בקומראן ו, לוחות xxv - xxix.

55. ר' הערות לגוף המגילה כג [15] 5.

פרק שני

תכנית המלחמה:

§1. דברים כלליים: שלבי המלחמה וחלוקת האויבים

פרשיות א ו-ג — ובמידה מסוימת אף פרשה ב — מוקדשות לתיאור תכנית המלחמה של בני אור עם כל אויביהם עלי אדמות. לכאורה יש קושי בהבנת התכנית, הואיל והתחלת פרשה ג (סוף [1]) נאכלה כליל, ולא נשתמרה בדינו. יתר על כן, בתיאור שלבי המלחמה עצמם (הגדרת האויבים ומשך הזמן) שיבץ סופר המגילה את הסברת נהל עבודת המקדש בשנות השמיטה, שבהן אין העדה נלחמת, ובשל כך גדלה אי-הבהירות עוד יותר. שיבוץ תיאור זה בפרק הנידון אינו מקרה, הואיל ולפי תפיסתה של הכת, מהווה כל העדה את 'צבאות אל', גם אלה שמשרתים ב'צבא עבודה' וגם אלה שב'צבא המלחמה', ולא ייתכן, שתיאור המלחמה יפסח על תפקידיהם של כל חלקי 'הצבא' בתקופות המלחמה השונות. בתיאור תכנית המלחמה בכללה נוקט בעל המגילה סדר הגיוני-צבאי, שיש להשוותו לנהוג ב'הוראה אסטרטגית' בימינו. 'הוראה' מעין זו אינה עוסקת בקביעת שיטות הלחימה (טקטיקה), אלא חייבת לקבוע — בין השאר — בבהירות, את הנתונים הבאים:

1. הגדרה כללית של הכוחות הלוחמים — האויבים ו'כוחותינו'.
2. קביעת המטרה של המלחמה (השמדת האויב, כיבוש שטחיו וכיוצא באלה).
3. קביעת שלבי המלחמה העיקריים (בהתחשב בגורמי השטח, הזמן, חשיבות האויב) ותכניתה הכללית.
4. הקצבת הכוחות ולוח הזמנים ללחימה בשלבים השונים.

סדר זה, הנובע מן המהלך ההגיוני של מחשבת המפקד המחכמן — והמקובל עד היום כמעט בכל הצבאות — מאפשר ל'מקבל ההוראה', הממונה על ביצועה, לעמוד על כוונת המפקד העליון ולהבין את תפקידו הוא, במסגרת התכנית הכללית.

תיאור תכנית המלחמה במגילה מורכב, למעשה, מכל היסודות הנ"ל, וסדר כתיבתם דומה למדי למה שצוין לעיל. פרשה א — שהיא בבחינת מבוא כללי — מוקדשת להגדרת שלושת הסעיפים הראשונים:

(1) האויבים ו'כוחותינו'.

א. פירוט האויבים העיקריים של בני אור: גורל בני חושך, חיל בליעל, אדום, מואב, עמון, פלשת, כתי-אשור, ו'מרשיעי ברית';

1. פרק זה דן בתכנית המלחמה — המתוארת בפרשיות א' רב' (סדרת המלחמה) — בשלביה, בכוחות הלוחמים מטעם בני אור, באויבים, שעמהם תיערך המלחמה, בוהוים הגיאוגרפי ובמשך הזמן המוקצה למלחמה עם כל אחד מהם. חשיבות רבה לוידוי הכת ולקביעת תקופתה של כתיבת המגילה יש בבירור המושגים 'גולת בני אור', 'מדבר העמים' ו'בשוב גולת בני אור' לחנות במדבר ירושלים, וכן 'בני לוי יהודה ובנימין', כיוון שכת המגילות ישבה בתקופה מסוימת במדבר ים-המלח, הוגלחה כנראה לארץ דמשק וחזרה שוב למדבר ים-המלח. בעיה זו חורגת ממסגרת הפרק הנידון ותידון בפרק עשירי.

תכנית המלחמה

ב. הגדרת 'כוחותינו': 'בני לוי, יהודה ובנימין — גולת המדבר'.

(2) המטרה.

בני אור ילחמו באויביהם 'להשמיד ולהכרית'.

(3) שלבי המלחמה העיקריים.

א. השלב הראשון והעיקרי, נגד האויבים הנ"ל, ייערך בשוב בני אור מ'מדבר העמים' לחנות במדבר ירושלים;

ב. השלב השני, נגד 'הכתיים במצרים', ייערך אחר הקרב ב'מדבר ירושלים';

ג. השלב השלישי — נגד מלכי הצפון.

לאחר שפרשה ב מתארת בקצרה את האירועים ביוס' המסיים את הקרב המכריע נגד 'הכתיים' — שבו יוכרעו האויבים ב'גורל' השביעי, לאחר שיש 'גורלות', ששלושה מהם יסתיימו בניצחון בני אור ושלושה בניצחון גורל החושך — מוקדשת פרשה ג לפירוט הסעיף העיקרי בתכנית המלחמה: הקצבת הכוחות ולוח הזמנים לשלבים השונים (בצירוף הסבר על שיטת חישוב לוח הזמנים). עם האויבים הנזכרים בשלב הראשון והשני — והם העיקר — תילחם כל העדה במשך שש שנים, ואילו עם האויבים הרחוקים, שנכללו בשלב השלישי, תימשך המלחמה עשרים ותשע שנים: שנה או שנתיים עם כל אחד ואחד. בשלב זה לא תילחם כל העדה יחדיו, אלא 'מחלקות, מחלקות', הכת' גייסות מדי שנה בשנה לפי התור. זמן זה של שלוש שנים וחמש שנים — מתוך תקופה של ארבעים שנה — מהוות שנות הלחימה לבד: הופחתו מכאן חמש שנות שמיטה, שבהן אין בני אור נלחמים כלל.

בבירור הבעיות המתעוררות מתוך עיון בתכנית המלחמה הנ"ל — פירוט האויבים וקביעת לוח הזמנים — נלך לפי הסדר של בעל המגילה, אלא שקודם לכן עלינו לברר את שיטתו בחישוב שנות הלחימה.

25. שיטת חישוב שנות הלחימה

אי-הבהירות, לכאורה, בהבנת חישוב שנות הלחימה שבפרשה ג נובעת מכך, שחישוב זה נעשה פעמיים — ומשתי נקודות מוצא שונות:

1. חלוקת תקופת המלחמה בכללה (ובכלל זו שנות השמיטה) לשתי תקופות עיקריות: א. מלחמת כל העדה; ב. מלחמת 'המחלקות'.
2. חלוקת שנות הלחימה עצמן (אחר ניכוי שנות השמיטה) על-פי האויבים השונים.

חלקו הראשון של דף [2] (שהוא המשך לתיאור שהיה בחלקו התחתון, החסר, של דף [1]) מפרט את סדר עבודת המקדש בשנת-השמיטה הראשונה — לאחר מלחמת כל העדה במשך שש שנים — והוא מסתיים: "את כול אלה יסרוכו במועד שנת השמיטה ובשלוש ושלושים שני המלחמה הנותרות יהיו אנשי השם קריאי המועד וכול ראשי אבות העדה בחרים להם אנשי מלחמה לכול ארצות הגויים מכול שבטי ישראל יחלוצו להם אנשי חיל לצאת לצבא כפי תעודות המלחמה". מכאן שתקופת הכוללת המוקדשת למלחמת המחלקות (ובכללה ארבע שנות השמיטה שבה)

מבוא: פרק שני

לאחר מלחמת שבע-השנים של כל העדה (ובכללן שנת-השמיטה הראשונה) תהיה בת שלושים ושלוש שנים.

מצד שני, כשהוא בא לפרט את שנות הלחימה עצמן (ובכללן תקופת מלחמת כל העדה) מנכה הוא — מלבד שנת-השמיטה הראשונה בסוף מלחמת כל העדה — את ארבע שנות-השמיטה בת-קופת מלחמת המחלקות: "ובשני השמטים לוא יחלוצו לצאת לצבא כיא שבת מנוח היאה לישראל" ² (8 - 9) — ומגיע למספר של שלושים וחמש שנות עבודה ולחימה: "בחמש ושלשים שני העבודה תערך המלחמה שש שנים יעורכוה כול העדה יחד ומלחמת המחלקות בתש[ע] ועשרים הנותרות" (9 - 10).

הלוח הסכימתי הבא יבהיר את שיטת חישובו לפי שתי נקודות המוצא כאחת:

סה"כ	חלוקת השנים		סה"כ	חלוקת העדה	
	שנות עבודה (מלחמה)	שנות שמיטה		מחלקות	כל העדה
6	6		6	-	6
1		1			
6	6		6	6	-
1		1			
6	6		6	6	-
1		1			
6	6		6	6	-
1		1			
6	6		6	6	-
1		1			
5	5		5	5	-
40	35	5	35	29	6

סיכום:

6	מלחמת כל העדה	35	שנות המלחמה
29	מלחמת המחלקות	5	שנות השמיטה
5	שנות השמיטה		
		40	סך-הכל
40	סך-הכל		

2. האיסור להילחם בשנת השמיטה אינו מפורש בתורה (שמות כא, ב; כג, י"א; דברים טו, א - ג, יב - יח; לא, י"ג), אולם הסברו של בעל המגילה 'כיא שבת מנוח היאה' מראה, שהלכה זאת נקבעה בעיקר על סמך ויקרא כה, ד ('ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת ליהוה') ובהקבלה ליתר שמושי 'שבת' 'שבת שבתון' בתורה, ועיין גם יב"מ, קדמוניות יב, ה, ב. השמעה ניכרת על קטע זה של המגילה הייתה לספר היובלות פרק ג', הדין בשנות השמיטה והשבת; ועי' בייחוד שם פסוק 3 ואילך, 12 - 13. והשווה עתה גם את המובא בקומראן ו, עמ' 94. סופר ספר מקבים א' מסביר את נפילת בית צור (ו, 49) "כי לא היה להם שם אכל להסגר בה כי שבת היתה לארץ" וכן בהסבירו את הרעב בירושלים (שם, 53): "ואכל לא היה באוצרות בהיות השנה השביעית...". יב"מ (מלח' א ב, ד; קדמ' יג, ה, א) מנמק את הפסקת המצור של יוחנן הורקנוס על מבצר

תכנית המלחמה

§ 3. השלב הראשון

'ראשית' המלחמה — תחילתה ועיקרה — תיערך נגד 'גדוד אדום' ומואב ובני עמון (חיל יושבין) פלשת ובגדודי כתיי אשור ועמהם בעזר מרשיעי ברית'. קבוצת אויבים זו מתחלקת אפוא לשלוש קבוצות:

1. שכני ישראל ואויביה המסורתיים

2. 'כתיי אשור'

3. 'מרשיעי ברית'.

1. האויבים המסורתיים. שמות אויבי בני אור, היושבים בארץ ישראל בתחום גבולותיה התנכיים בתקופות השונות, נזכרים כולם במקרא במקומות רבים בסדר דומה לכאן³, וכן נלחמים עמם החשמונאים הראשונים והאחרונים⁴; גם בתיאורי המלחמה בספר היובלות נזכרים הם לעתים בדרך דומה⁵.

2. כתיי אשור, או 'הכתיים' לא זו בלבד שהם עומדים בראש אויבי בני אור (כב [15] 2, 3; לא [19] 10), אלא שכל עיקר המגילה מוקדש לתיאור הקרב המכריע, שבו תסור 'ממשלת כתיים' (א [1] 6), והם "יכתו לאין [שאריה] ופליטה" (כח [18] 2, 3)⁶.

ויהיו — החשוב ביותר לקביעת תקופת חיבור המגילה — משמש סלע המחלוקת העיקרי בין החוקרים השונים. להלן נסכם את הידוע לנו על 'הכתיים' מתוך המגילות ומן המקורות שמחוץ. במגילות שפורסמו עד עתה נזכרים הכתיים באור⁷ ובפשר⁸ חבקוק בלבד⁹, אף-על-פי שבאור¹⁰ כתיב המלה הוא 'כתיים', וב'פשר חבקוק' הוא 'כתיאים' — כוונת השם אחת היא¹¹.

או¹²: אויבים אלה נזכרים כ'כתיים' סתם או בצירופים שונים כגון: 'גדודי כתיים'... / 'ממשלת כתיים' / 'מחני כתיים' / 'מערכת כתיים' / 'חללי כתיים' / 'חיל הכתיים' / '[גב]ורי כתיים'. בראשם עומד 'מלך' ('מלך הכתיים', כב [15] 2).

דוך בכך, שהגיעה שנת השמיטה, שבה נמנעים היהודים ממעשה, בדומה ליום השבת. בניגוד לספר המק' בים — שממנו משתמע, שהנצורים נכנעו בגלל מחסור במזון — מעיד התיאור הנ"ל, שנמנעו מהילחם גם מסעמים דתיים — חוץ ממלחמת מגן — בשנת השמיטה.

חוסר מזון בכמות מספיקה בשנת שמיטה במדינה המקיימת את דיני השמיטה ככתבם, מאפשר בקושי מל-חמת מגן הכרחית, ובודאי לא קרבות נגד כל 'ארצות הגוים'. לעניין הרקע ההיסטורי של שנות השמיטה הנ"ל ושל אתרות הנזכרות בספרי המקבים ובכתבי יב"מ, ראה עתה גם: R. North: Maccabean Sabbath Years, Biblica, Vol. 34, p. 501 ff.

3. 'אדום' ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם" (יש' יא, יד); על השפעת פרק זה על תכנית המלחמה ר' להלן בסוף הפרק. 'וישלח ה' בו את גדודי כשדים ואת גדודי ארם (כשטיטא: אדום) ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון' (מל"ב כז, ב). 'ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון' (דניאל יא, מא); פרק זה השפיע ביותר על סגנון המגילה בכלל ועל פרשה א, הנידונה כאן, בפרט, וראה הערות לגוף המגילה. וכן השווה ש"ב ת, יב; דה"א יח, יא; ובמיוחד תהלים פג, ז-ט, ושם: אדום, ישמעאל, מואב... עמון, פלשת... גם אשור גלוח עמם (ור' בהערות לגוף המגילה).

4. מקב' א' ה, 3 (אדום), 6 (בני עמון) ועוד. וע' גם: M. Avi-Yonah: "The War of the Sons of Light" etc., IEJ, v. 2, n. 1, 1952, p. 5.

5. כך למשל בני עשו הנאספים על יעקב, קוראים לעזרתם את ארם (1), פלשת, מואב, עמון (לו, 6); מואב, בני עמון, פלשתים, אדום, חורים, וכתיים (שם, 9-10). על הכתיים כאן ראה עוד להלן.

6. וראה במפורט פרק אחר-עשר, § כתיים.

7. ר' לעיל הערה 6. הכתיאים נזכרים, כנראה, גם בקטע מ'פשר תהלים' שפורסם עתה בקומראן ו, עמ' 82.

8. והשווה את הכתיב באור' ו'פשר חבקוק': 'גואים' / 'גויים' ור' בהקדמה לגוף המגילה.

מבוא: פרק שני

הכתיים נקראים גם 'כתיי אשור' (א [1] 2) או 'ש'אשור' נזכר כשם נרדף להם. הם משתייכים לבני יפת, בניגוד ל'אשור' שהוא בן-שם, הנזכר ב'מלחמת המלכות' (ג [2] 12, ור' להלן, וכן ר' פרק שמיני § 5 (פרשה טו) ושם הערה 69). "והיתה מהומה גדולה ב[בני יפת ונפל אשור ואין עוזר לו וסרה ממשלת כתיים" (א [1] 5 - 6) או "ברדף אשור ונפלו בני יפת לאין קום וכתיים יכתו לאין [שארית ופליטה]" (כת [18] 2 - 3, וכן יד [11] 11). 'הכתיים' נמצאים גם במצרים והם אויבי בני אור, כמו 'כתיי אשור' (א [1] 4).

פ ש ר ח ב ק ו ק : את הכשדים הנזכרים בספר חבקוק (א, ו), דורש בעל המגילה על ה'כתיים' ; גם כאן נזכרים 'ממשלת הכתיים' (2 [13, 14] ו'חיל הכתיים' (9 [6], במקום 'מלך הכתיים' נזכרים 'מושלי הכתיים' (4 [5] ; 4 [10]). בעל פ"ח מוסיף פרטים על תכונותיהם ומנהיגיהם של הכתיים. המה 'קלים וגבורים במלחמה' 'וממרחק יבואו מאיי הים' עם סוסייהם ובהמתם כנשר. פחדם נפל על כל הגויים ומחשבתם להרע ; הם בזים למבצרי העמים, כוכשים והורסים אותם ; הם שוללים שלל רב, אכזרים הם, ואינם חומלים על נערים, זקנים, נשים וטף ; מושל בא ומושל הולך, אולם בזה אחר זה יבואו להשתית את הארץ. "המה זבחים לאותותם וכלי מלחמותם המה מוראם" (6 [3 - 5] ולבסוף : הון ובצע "כזהגי ירושלם האחרונים" יינתן "ביד חיל הכתיים" (9 [4 - 7]).

ב מ ק ר א ו ב ת ר ג ו מ י מ : לפי בראשית (י, ד) 'כתים' הוא מבני יון בן יפת⁹, ולכן גורס בעל או"ח 'ונפלו בני יפת' (ר' לעיל). בספר במדבר (כד, כד, שירת בלעם) נזכרים הכתיים בפסוק סתום : "וצים מיד כתים וענו אשור וענו עבר וגם הוא עדי אבד". לפסוק זה, שהשפיע השפעה ניכרת על סופר המגילה, נחזור עוד להלן¹¹ ; כאן די לנו שנציין, שב'כתים' כאן ראו ת"א והול" גאטה כוונה לרומאים¹², 'הכתיים' שבישעיה (כג, א, יב) ושביחזקאל (כו, ו) ¹³ ידונו עוד להלן. בפסוק בדניאל יא, ל¹⁴, "ובאו בו ציים כתים", ראו גם השבועים וגם הוולגאטה כוונה לרומאים, וכך מקובל על דעת רוב חוקרי ימינו¹⁵.

ב ס פ ר ו ת ה ח י צ ו נ י ת . ס פ ר ה מ ק ב י מ : ספר המקבים א (א, 1) מציין, שאלכסנדר יצא מארץ כתים¹⁶ : "...אלכסנדר בן פילפוס המקדוני אשר יצא מארץ כתים..." וכן פרסאוס, מלך מקדוניה, מכונה בספר זה בשם 'מלך כתים'¹⁷. ס פ ר ה י ו ב ל ו ת : יצחק אומר בקללו את הפלש-

9. והשוה לעיל הערה 3 (מל"ב כד, ב), שם נזכרים 'גדודי כשדים' שאת מקומם בארץ תופשים 'גדודי כתיי אשור'.
10. 'יובני יון אלישה ותרשיש כתים ודונים' (וראה שם, פס' ב, וכן דה"א א, ו).
11. בקשר לכתיי אשור ו'עבר פורת'.
12. "de Italia" ; "וסיען יצרתון מרומאי ויענון לאתור", והשוה גם ת"י.
13. כאן בוולג' בדומה לבמ'.
14. פרק שהשפיע ביותר בסגנונו על בעל המגילה, וראה : H. L. Ginsberg : "Studies in Daniel", N.Y. : 1948 ; R. J. Tournay, R. B., LVI, 1949, p. 211 n. 2
15. Dupont-Sommer, Nouveaux, p. 34.
16. כהנא, כך שני, ספר ראשון, עמ' צ"ה : "...Ἀλέξανδρον τὸν Φιλίππου τὸν Μακεδόννα, ὃς ἐξῆλθεν ἐκ τῆς γῆς Χερτίμ..." וראה Abel, Les Livres Maccabées, p. 1. על הצורות השונות של כתיב המלה 'כתים' ו'חתים' בתרגומים למקרא ובספרות החיצונית ראה, Charles : The Book of Jubilees, 1902, p. xxxi, § 9, וכן שם, עמ' 155 בהערה.
17. מקב' א, ת, 5 : "...καὶ τὸν Περσέα Κιτιέων βασιλέα..."

תכנית המלחמה

תים (כד, 28, 29): "ארורים פלשתיים ליום האף והחרון מכל הגויים. יתנם אלהים ללעג ולקללה ולאף ולחרון בידי הגויים החטאים ובידי הכתים והכריתות והניצל מחרב האויב ומהכתיים יכריתום עם צדיקים כי צרים ושונאים יהיו לפני כימיהם על האדמה"¹⁸.

ה'כתיים' נזכרים פעם נוספת בספר היובלות — בתיאור מלחמת בני עשיו ביעקב — כבני ברי-תם של בני עשו, ביחד עם ארם, מואב, עמון, פלשת, אדום והחור. תיאור זה, כפי שהגיע אלינו בנוסחתו האחרונה¹⁹, מעניין במיוחד, משום שגם כאן מתוארת מלחמת בני יעקב (= אור) עם עשו (= חושך)²⁰ ועם האויבים המתוארים בארץ (ר' להלן). 'הכתיים' נזכרים גם בצוואת שמעון (ו, 3): "ואז ישמד כל זרע כנען ולא תהי שארית לעמלק ונשמדו כל בני כתיים"²¹. יוסף בן מתתיהו מציין בקדמוניות א, ו, א שבשם 'כתיים' קוראים העברים לכל האיים ולרוב המ-קומות שבחוף הים²².

תוצאת סקירת המקורות שלעיל מתאימה למעשה לדבריו של יב"מ, היינו שהכינוי 'כתיים' היה יכול להיות מכוח למעשה גם ליוונים וגם לרומאים, הכול לפי התקופה והתוכן²³. עלינו לברר עוד את משמעות הכינוי 'כתיי אשור'. הצירוף של 'אשור' עם כל העממים הנזכרים בקבוצה הראשונה היה יכול להיות בהשפעת ספר תהלים — ובייחוד מאחר שנכתב בסוף הרשימה²⁴ — אולם נראה שהביטוי 'כתיי אשור' מקורו בכך, שלפחות בשלושה מקומות שנוכרים בהם 'הכתיים' במקרא, נזכר

18. התרגום לפי מ' גולדמאן בהוצ' כהנא, כך ראשון, ספר ראשון, עמ' ר"ע, גרסתי 'כתיים' ולא 'חתיים' (לפי צירלס, Apoc. II, p. 50); והשווה גם י' אוסטרזר, בהוצ' כהנא באותו הכרך, עמ' קנ"ח בהערה, הכתוב 'כתיים'. המלה 'כתיים' נכתבת בספרות הנ"ל בצורות שונות, ואין כל סיבה לגרוס כאן 'חתיים' (וראה במיוחד צירלס (לעיל הערה 16) עמ' 155 בהערה); יש לשים לב לכך, שבקטע זה נראה, כאילו ניתוספה המלה 'כתיים' במאוחר: "בידי הגויים החטאים ובידי הכתיים", מחרב האויב ומהכתיים וראה עוד להלן.

19. אולם גם כאן נראה שיש לגרוס 'כתיים' ולא 'חתיים' (כמו בהוצ' כהנא לעיל ואחרים) לפי צירלס (The Book of Jubilees, p. 216 n. 10); גם בקטע זה, דומני, שאין 'הכתיים' שייכים לסיפור המקורי וניתוספו במאוחר בצורה מלאכותית. בתחילת הסיפור אומרים בני עשו (לו, 6) "עתה שמענו וגשלח בארם ובפלשתים ובמואב ובעמון... ואינם מזכירים את 'הכתיים'. להלן (לז, 9 ואילך) נאמר: "וישלחו אל ארם ולאדורם אל רע אביהם וישכרו מהם אלף בני חיל בחורי מלחמה ויבאו אליהם ממואב וסבני עמון אשר שכרו אלף בחורים, ומפלשתים אלף בחורי מלחמה ומאדום ומן המורים אלף בחורי מלחמה ומן הכתיים אנשים אמיצים בני חיל". מכל קבוצה הם שוכרים 1000 איש, ואילו ב'כתיים' — הנזכרים כאן בתוספת לרשימה הראשונה — אינו נוקט כל מספר. מצד שני להלן (פסוק 14, 15) נאמר פעמיים, שסך-הכל של הלוחמים עם יעקב היה 4000, וכן בפרק ל"ח מתואר הקרב עצמו במפורט וניתן מספר החללים המדויק, שנפלו מכל איב ואויב — נזכרים חללי ארם, מואב, עמון ופלשת, אדום והחור — ושוכ אין זכר ל'כתיים'. הווה אומר שבתקר פה מסוימת — מאוחרת מכתיבת הספר המקורי — משועשו 'הכתיים' לאויבי ישראל, הוסיפו לרשימה בכמה מקומות, מבלי ששינו את תוכן הסיפור ומבלי שהקפידו להוסיפם בכל הקטעים.

20. והשווה בר"ר ב, ג: "ויקרא אלהים לאור יום, זה יעקב, ולחשך קרא לילה, זה עשו" (כאן, רומי), ועוד שם; ועי' גם פרק תשיעי § 8.

21. בחלקו לפי י' אוסטרזר שם, עמ' קנ"ח, והשווה Charles, Apoc. II ע' 303, המתרגם בטכסט חתיים (וכן ראה שם נוסחאות שונות), אולם מציין בהערה, שאפשר לגרוס 'כתיים'. ועל פרק זה ראה עוד להלן. הסגנון והתוכן דומים לארץ כח, [18] 2-3.

22. "Χέθιμος δὲ Χέθιμα τὴν νῆσον ἔσχεν (Κύπρος αὐτὴ νῦν καλεῖται) καὶ ἀπ' αὐτῆς νῆσοι τε πᾶσαι καὶ τὰ πλείω τῶν παρὰ θάλατταν. Χέθιμ ὑπὸ Ἑβραίων ὀνομάζεται".

23. על שימוש בכיתין' ככינוי לרומאים בתקופה יותר מאוחרת, ראה הספרות הנזכרת לעיל בהערה 15 ומראי המקום שם. אולם עי' ב"ד [8] 11; [19] 23-29: "וראש פתגים הוא ראש מלכי יון הבא עליהם לגקם נקמה". פסוק זה מעניין, כיוון שהכתיים אינם נזכרים בכרית ומשק.

24. ראה לעיל הערה 3 בסוף.

מבוא: פרק שני

גם 'אשור' עמם²⁵. לענייננו כאן יש לציין, שכפי הנראה באה התוספת 'אשור' לשם 'כתיים', גם כדי לציין, שכתיים אלו — שהם עם שוכני-ימים — מושבם או מרכזם מצפון לארץ-ישראל; על-ידי כך גם מבחינה גיאוגרפית הם המסיימים את רשימת אויבי בני אור שבקבוצה הראשונה: אדום (דרום), מואב ועמון (מזרח), פלשת (מערב או דרום-מערב), כתיי אשור (צפון)²⁶.

3. מרשיעי ברית. קבוצת האויבים השלישית במלחמת השלב הראשון הם 'מרשיעי ברית'. צירוף המלים מקורו בספר דניאל (יא, לב)²⁷: "מרשיעי ברית יחניף בחלקות". הוא מכון ללא ספק לאלו מישראל שנחשבו בעיני הכת כבוגדים בכלל, וכרודפיה בפרט. זהו הרמז היחיד כמעט במגילת או"ח לאותו הנושא. המעסיק את בעל 'פשר חבקוק' כמעט באותה מידה כמו ה'כתיאים', והוא ממלא את מרבית דפי 'ההודיות'. עובדה זו אולי באה ללמד שבשעה שנכתבה מגילת או"ח — היא עת צרה ע[ה] לעם פדות אל ובכול צרותמה לוא נהיתה כמותה" (ב [1] 11, 12, וכן כב [15] 1) — האפילה הצרה הכללית על בעית רדיפות הכת, שאולי הייתה באותה שעה גם מחוץ לתחום ההשפעה הישירה של 'מרשיעי ברית' אלו²⁸.

4. השלב השני

בשלב זה — הבא מיד לאחר מיגור האויבים בארץ-ישראל ובסביבתה הקרובה — נזכרים רק: [] הכתיים במצרים. עובדה זו רק מציינת — לדעתי — שה'כתיים' היושבים במצרים — אף-על-

25. במדבר כו, כג' כד (דברי בלעם): "אוי מי יחיה משמו אל. וצים מיד כתיים וענו אשור וענו עבר". הנוסחאות בתרגומים ובשומרוני לפסוק זה רבות הן (למשל השומרוני גורס 'וציאים' במקום 'וצים'), וייתכן שלענין בעל המגילה היה נוסח שבו 'כתיים' ראשון היו סמוכים ביותר. אונקלוס גרס 'עבר' — 'עבר פרח', צירוף המופיע גם במגילה (ג [2] 11, ועל זה ידובר עוד להלן). פסוקים אחרים מפרק זה, שהשפיע ביותר על אנשי המגילות, נזכרים במגילה במקום אחר, אבל בנוסח שונה מנוסח המסורה (ור' הערות לפרשה יד [11] 6-7). ישע"י כג, יב' יג': "כתיים קומי עברי גם שם לא ינוח לך. הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה ל צ י י מ". (והשווה כשדים — כתיים בפשר חבקוק). ולבסוף יחזקאל כו, ו: "קרשך עשו שן בת אשרים מאיי כתיים" לפי נוסח המסורה.

26. 'כתיים' אלו ממלאים את החלל בין נהר פרת וא"י ניווכח להלן גם מתוך תיאור השלב השלישי של המלחמה ומפירוט העממים הנזכרים בו. 'אשור' כשם המציין את חבל ארץ זה — כפי שציין י"מ גרינץ (סיני שנה סז, כרך לב, תשי"ג עמ' כו הערה 34 והספרות שם) — נזכר כנראה גם בספר היובלות (יג, 1): "וילך אברם מחורן ויקח את שרי אשתו ואת לוט בן הרן אחיו אל ארץ כנען ויבוא ארץ אשור ויסע עד שכם...". (לפי מ' גולדמאן, בהוצ' כהנא, כרך א ספר א, עמ' רמט). ציארלס (Charles, The Book of Jubilees, p. 97) מציין, שבמקום 'אשור' ראוי לגרוס 'כנען'. אולם לאור הנאמר לעיל, ייתכן מאוד, שיאשור — לפחות בספרות הכת — מציין את חבל הארץ שבין חורן לא"י. צייטלין (JQR, XL, 1949-50, p. 60 ff.) טוען, בין שאר נימרי קיו לא-קדמותן של המגילות, שהשימוש ב'אשור' לציון ממשל חבל ארץ זה מאוחר הוא לחורבן בית שני. כדוגמה מאוחרת הוא מצטט את בר-ר טו, ד: "ר' הונא בשם ר' אחא אמר כל המלכויות נקראו על שם נינוה על שם שהן מתנאות מישראל. א"ר יוסי בר רבי חלפתא, כל המלכויות נקראו על שם מצרים על שם שהם מצירות לישראל". מדרש זה רק מוכיח — לדעתי — שהצמדת שמות אויבי ישראל הקדומים לאויבי ישראל המאוחרים, לא היתה 'קשיחה', אלא הושפעה מגורמים שונים, ובכללם הרצון 'לפשר' את הנבואות הקשורות באשור, במגרים, באדום וכיוצא באלה במקרא, על אויבי ישראל שבתקופתם (השווה גם או"ח יד [11] 11-12): דומני, שאין להוציא מן הכלל גם את בעיית הצנוורה (שלא כדעתו של פלוסר, הספר החיצוני 'עליית ישעיהו' והכת של ים המלח, ידיעות יז (תשי"ג), עמ' 44). על טענותיו של צייטלין בנדון זה השווה גם את תשובתו של Burrows: JQR, XLII, 1951-52, p. 108.

27. וכן השחה ברית דמשק [20] 25-27): "וכל אשר פרצו את גבול התורה מבאי ה ברית בהופע כבוד אל לישראל יכרתו מקרב המחנה ועמם כל מרשיעי יהודה בימי מצרפותיו".

28. ור' פרק עשירי.

תכנית המלחמה

פי שאינם נכללים מבחינה גיאוגראפית בתחום הגבולות התנכיים של ארץ־ישראל (ולכן אינם גמציאים בקבוצה הראשונה) — שייכים מבחינה אתנוגראפית לכתיים הראשונים. וצריך להסל אותם לפני התחלת השלב השלישי. המכוון נגד מלכי הצפון הרחוק.

56. השלב השלישי

מתוך כלל 'מלחמת ארבעים השנה' תוקדשנה 33 שנים למלחמה בעמים המפורטים בלוח העמים שבספר בראשית פרק י'. לאחר ניכוי 4 שנות השמיטה, נשארות ללחימה עצמה 29 שנים. תשע השנים הראשונות מוקדשות למלחמה ב'בני שם'. בעל המגילה מפרט בדיוק את מספר השנים, שתוקדשנה למלחמה בכל אחד מצאצאי שם, לזה שנה ולזה שנתיים. למלחמה בבני חם תוקדשנה עשר השנים הבאות, ללא פירוט, אולם בציון, שהמלחמה תיערך עם 'כול בני חם' [למשפחותיהם במו] שבותם. הוא הדין ל'בני יפת', שלמלחמה בהם מוקדשות עשר השנים האחרונות (לאחר שעם חלק מהם — עם הכתיים — נלחמו כבר בשלב הראשון).

שמות העמים, סדר הלחימה עמם ומקומם הגיאוגרפי — וכן החסר והיתר בהשוואה ללוח העמים — מאלפים ביותר ומאפשרים לעמוד על המקורות שמחוץ למקרא, שהסתמך עליהם המחבר. קודם שניכנס בעובי הבעיות הללו, נציג בלוח הבא את רשימת העמים הנזכרים בשלב ג — מלחמת המחלקות — ואת מספר שנות־הלחימה עם כל אחד ואחד מהם²⁹:

שנים	העמים
1	'ארם נהרים'
1	'בני לוד'
1	'שאר בני ארם: עוך, חול, תוגר, ומשא — אשר בעבר פורת'
2	'בני ארפכשד'
2	'כול בני אשור ופרס והקדמוני — עד המדבר הגדול'
1	'בני עילם'
1	'בני ישמעאל וקטורה'
10	'כול בני חם [למשפחותיהם במו] שבותם'
10	'כול [בני יפת] במושבותיהם'

דומה שהקצבת השנים אינה מקרית. אף־על־פי שהיה צורך 'לכווץ' את כל בני שם בתשע שנים, מכל מקום מבוסס הפירוט, כנראה, על כמה הנחות על יסוד שיקולים צבאיים גיאוגראפיים. העמים שעמם נלחמים שתי שנים, אינם נזכרים בסוף הרשימה — כלומר בחלוקת יתרת הזמן. שנשארה לבעל המגילה אחר שהקציב שנה לכל אחד מן הראשונים. וכן אין ההקצבה תלויה במספר העמים הנכלל בכל קבוצה (ארבעת בני ארם — 1; בני ישמעאל וקטורה — 1; בני ארפכשד — 2) ואף לא רק במרחק בין ארץ־ישראל למקומם (ארפכשד — 2; עילם — 1).

מטבע הדברים, שאם מקציבים זמן ללחימה עם מדינות שונות המאוגדות בברית אויבת, יש להביא בחשבון כמה גורמים. גורמים אלו יכולים להיות: מרחק, גודל השטח ואופיו, מספר התושבים והלוחמים, כושר הלחימה וכיו"ב. בדיקתה של הקצבת השנים לפי רשימת העמים מראה, שבעל המגילה הקציב לעם או למדינה שנתיים, אם הצריכו זאת גורמים אחדים ביחד, ולא גורם 29. בסוף הפרק ימצא הקורא לוח מסכם, הכולל את עיקר פרטי מלחמת 40 השנה: מלחמת העדה והמחלקות, סדר שנות הלחימה ושנות השמיטה, רשימת העמים עליפי סדר הלחימה בהם ועליפי שנות הלחימה המיועדות לכך.

מבוא: פרק שני

אחד בלבד. מובן, שאם אנו באים היום להעריך את גורמי השטח, הכמות, המרחק וכושר הלחימה של אלו, עלינו להתבסס — כמו לגבי הוזהוים עצמם — לא על הידוע לנו עליהם עתה כתוצאה מן המחקרים השונים — ארכיאולוגיים, היסטוריים וגיאוגרפיים — אלא על מה שהיה ידוע לבעל המגילה ועל הוזהוים שהיו מקובלים בזמנו ובכיתתו. אם נביא בחשבון את כל הגורמים יחדיו³⁰, יובן, מדוע רק 'בני ארפכשד' ו'כול בני אשור ופרס והקדמוני עד המדבר הגדול' וארם יחד עם בניו, 'זוכים' במספר ה'נקודות' הגדול ביותר.

כשאנו באים לנתח את רשימת העמים הנזכרים (ושאינם נזכרים), עלינו להשוותה מצד אחד לרשימות המקבילות במקרא (לוח העמים בבראשית י, ו-כה ודה"א א), ומצד שני להשקפות בני התקופה או הכת. המקורות הקרובים ביותר לכת ולתקופתה הם ספר היובלות (פרקים ח-ט) ויב"מ (קדמוניות א ד-ו).

מתוך המסקנות שתפורטנה להלן יש להקדים ולציין שתיים:

1. הרשימה כוללת את העממים השוכנים מחוץ לגבולות שהובטחו לאברהם בברית בין הבתרים (בר' טו, יח): 'מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת'³¹.
2. סדר מניית בני שם הוא 'מן הקרוב אל הרחוק' לפי תפיסתו הגיאוגרפית של הסופר, כפי שיובלט מן הלוח הבא³²:

בר'	עילם	אשור	ארפכשד לוד	ארם	בני-ארם א)
דה"א	עילם	אשור	ארפכשד לוד	ארם	בני-ארם א) ישמעאל קטורה
יובלות	עילם	אשור	ארפכשד ארם	לוד ב)	—
קדמוניות	עילם	אשור	ארפכשד ארם	לוד	בני-ארם א)
א"ח	ארם-נהרים	לוד	שאר בני ארפכשד אשור	עילם	ישמעאל וקטורה
			פרס		
			בעבר פורת	הקדמוני	

א) ר' פירוס בני ארם במקורות השונים ובמגילה — להלן.

ב) לפי ציארלס, מ' גולדמאן (בהוצאת כהנא, כרך ראשון, ספר ראשון, עמ' רמ"ב) גורס "לכנו יצא חלקו החמישי וכו'".

30. הערכת כושר הלחימה של האויבים באותו הזמן היתה בוודאי גורם חשוב בשיקוליו, והשווה את הקטע מנאומי המפורסם של אגריפס בנסותו למנוע את המרד ברומאים (מלח' ב טו, ד): "התחשבו כי על המצרים או על הערבים אתם יוצאים למלחמה?" (התרגום לפי שמחוני, עמ' קמא).

31. וראה להלן בקשר ל'בעבר פורת' והמקורות מספרות חז"ל שהובאו בסוף הפרק בקשר לרקע תכנית המלחמה.

32. החלוקה הכללית של בני נוח במגילה היא לפי סדר הבכורה ולא לפי סדר הפירוס של בניהם הנהוגה בכמה מן המקורות (הנובע מטעמים ספרותיים ומדיניים מתוך רצון להקדיש מקום נרחב או חשוב לאחד מבני נוח):

מקור	רשימת בני נוח			סדר פירוס צאצאי בני נוח		
בראשית	שם	חם	יפת	יפת	חם	שם
דה"א	שם	חם	יפת	יפת	חם	שם
יובלות	שם	חם	יפת	חם	שם	יפת *
קדמוניות	שם	יפת	חם	יפת	חם	שם
א"ח	שם	חם	יפת	שם	חם	יפת

* סדר הפירוס הגיאוגרפי של בני נוח: שם, חם, יפת

תכנית המלחמה

הלוח הנ"ל מראה שסדר נקיבת בני-שם במקרא הוא בקו אלכסון מדרום-מזרח לצפון-מערב. ארם ובניו נזכרים בסוף הרשימה כנראה בגלל קרבתם הישירה אל ארץ-ישראל³³. 'יובלות' וקדמוניות' נוקטים אותו סדר, אלא שהם מקדימים את 'ארם' ל'לוד', לפי מקומותיהם הגיאוגרפיים; ובעוד שספר היובלות — בנוסח שבידנו — אינו מפרט את 'בני ארם', נזכרים הם ב'קדמוניות' בסוף הרשימה אחר לוד.

בעל מגילת או"ח נקט, בדרך כלל, סדר הפוך מזה שבמקרא: בקו אלכסון מן הקרוב אל הרחוק, ומצפון-מערב לדרום-מזרח. נוסף על כך לא העתיק את הרשימה העתקה מלאכותית מן המקרא, אלא ניסה להתאימה להיגיון הצבאי-גיאוגרפי. לכן הכניס את 'בני ארם' — שלדעתו שכנו בשטח שבין 'בני לוד' לבין 'בני ארפכשד' — בין שני אלה, בהוסיפו, כדי למנוע כל אי-הבנה, את התוספת החשובה: 'אשר בעבר פורת', אם ננסה לעמוד על תפיסתו הגיאוגרפית של בעל המגילה בקביעת מקומם של בני-שם במסגרת תכנית המלחמה. גם כאן עלינו לבדוק את המקורות בני זמנו — או אלה שהשפיעו עליו — ולא לדון לפי הידוע לנו עליהם כיום.

1. ארם-נהרים. שלא כשאר העמים והארצות, הנזכרים במגילה, נזכרת הארץ הראשונה בשמה המפורש, 'ארם נהרים'. ומשמעות מיוחדת לעובדה זו, שממנה אנו למדים, שרצה בעל המגילה להדגיש באופן ברור, שהכוונה לחבל הארץ שמצפון לנהר פרת (אחר ששאר השטחים בין הפרת ובין נהר מצרים כבר נכבשו בשלבים הראשונים — ראה בסיכום להלן). חבל ארץ זה, שבו תחמו שוכנה עיר נחור אחי אברהם³⁴, יהיה הראשון להיכבש, הואיל והוא משתרע בין שני הנהרות, בצפון מערבה של מיסופוטמיה. בתפיסה זו שווה הוא לחלוטין עם בעל ספר היובלות, שאף הוא מגדיר את כלל חלקו של ארם כ"כל ארץ ארם נהרים בין תדקל ופרת צפונה לכשדים עד קרבת הר אשור (או: ... עד גבול הרי אשור) וארץ אררט" (ט, 5)³⁵. נשוב לדון בבעיה זו להלן, כשידובר על 'שאר בני ארם'.

2. לוד. מ'ארם נהרים' עובר הוא צפונה לארץ 'בני לוד', לשטח ההררי של אסיה הקטנה³⁶. זוהי מעין הבטחת האגף האסטרטגי — קודם שהוא פונה מ'ארם נהרים' לעבר שאר בני ארם וארפכשד.

33. עיין מפת לוח העמים לפי ספר בראשית ומקורות אחרים, G. E. Wright & F. V. Filson, The West-minster Historical Atlas to the Bible, Philadelphia, 1945, Pl. II (page 22); p. 26; וכן במיוחד במאמרו של אולפרייט, הנזכרים במאמרו של מיזלר, להלן הערה 44.

34. 'וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור' (בר' כד, י); על 'ארם נהרים' במקרא ובתעודות החיצוניות וכן על צורת תרגום השם בשבעים, ראה ש"א ליונשטאם, 'ארם נהרים', אנציק' מקרא, א, עמ' 581 (תקן שם את מראה המקום לבראשית על-פי הג'ל) ועיין בייחוד בספרות המובאת בסופו, ובמיוחד Roger T. O'Callaghan, Aram Naharaim, Roma 1948 (Analecta Orientalia 26).

35. על ארץ אררט, ראה איי גלב ומ"ד קאסוטו, אנציק' מקרא, א, עמ' 743-746; מצד אחר השווה הגדרתו של יב"מ (קדמ' א ו, ד), המציין שארם משל בארמים הנקראים בפי היוונים בשם סורים: Ἀραμῶντες "Ἀραμὸς ἔσχεν, οὐδ' ἔλληνες Σύρους προσσάγορεύουσιν" וכן השווה לעיל מאמרו של ליונשטאם בדבר נוסח השבעים, וראה גם להלן לענין 'בני ארם'.

36. הגדרת שטח בני לוד בנוסחאות השונות של ספר היובלות (ט, 6) אינה בהירה בכמה פרטים (אף-על-פי שכור נתן הכללית ברורה למדי): השטח ההררי באסיה הקטנה מן הים הגדול במערב עד ממזרח להרי אשור (ור' ציארלס). יב"מ מציין (בקדמ' שם), שצאצאיו של לוד הם בני לידיה של ימיה.

מבוא: פרק שני

3. שאר בני ארם. "בשאר בני ארם" בעוץ וחול תוגר ומשא אשר בעבר פורת" — משפט זה, המכיל פרטים נוספים על המקור המקראי, מאלף ביותר משלוש בחינות:

- א. הכנסת 'בני ארם' בין לוד וארפכשד (ר' הלוח לעיל);
- ב. ההגדרה 'אשר בעבר פורת';
- ג. הגרסה והכתיב תוגר, משא, פורת.

א. כבר לעיל ציינו, שהשוני בין סדרם של בני-שם במגילה ובמקרא — ראשון אחרון, ואחרון ראשון — מראה, שבעל המגילה לא העתיק מן המקורות באופן מלאכותי, אלא התאים את דברי המקורות אל תכנית המלחמה ואל תפיסתו הגיאוגרפית. משום כך יש משמעות מיוחדת במה שהביא את 'שאר בני ארם' אחר 'לוד' ולפני 'ארפכשד'.

ב. על משמעות מיוחדת זו אנו עומדים מיד בתוספת המגירה את בני ארם: 'אשר בעבר פורת'. עצם העובדה, שראה לציין זאת, מעידה, שביקש לסלק כל חשש של ערבוב 'בני ארם' אלו, עם כל ארם אחר שאינו ב'עבר פורת', או שרצה להדגיש את תפיסתו הגיאוגרפית לגבי מקומם של אלו, בניגוד לתפיסות אחרות. שאולי רוחו בזמנו ושגרסו, ש'בני ארם' אינם ב'עבר פורת', אולם מה פירוש המושג 'אשר בעבר פורת'? במקרא לא מצאנו ביטוי זה³⁷, ובמקומו אנו מוצאים את הביטוי הידוע 'עבר הנהר', למן שלטונו של אשורבניפל ואילך, מציין שם זה את השטח שנכלל בפחוות אשור, דרומית-מערבית לפרת (ebir mâri)³⁸, אך מצד שני, מציין אותו השם את מקום מוצאם של האבות⁴⁰, צפונית מזרחית לפרת. למעשה יש להיעזר בכל מקרה ומקרה בתוכן הדברים, כדי לקבוע את זהות המקום⁴¹. ואילו יב"מ מציין כמה פעמים בביטוי 'עבר פרת' את חבלי הארץ ממזרח לפרת באופן ברור ביותר⁴².

37. אף-על-פי שבמקרא אינם מתוארים כ'שאר בני ארם' (כאן מושפע בעל המגילה מישעיה יו, ג, וראה הערות לגוף המגילה) — הרי נקט בעל המגילה נוסח ספר בראשית (ובני ארם...), ולא של דה"א, שבו געורות המלים 'ובני ארם' לפני פירוש שמותיהם. סדר השמות השווה בשניהם (ובקדמ') — הועתק כמות שהוא אף במגילה. בספר היובלות — בנוסח שבידנו — לא נזכר פירושם כל עיקר, אבל ייתכן שהיה בנוסחה הראשונה. שרידים לרשימה זו אולי אפשר לראות בכ"י, שעליו התבסס גם מ' גולדמאן (בהוצ' כהנא, שם).

38. על הכתיב 'פורת' ראה בהערות לגוף המגילה. מעניין לציין, שת"א לכמדבר כו, כד (שהזכרנוהו בעניין 'הכ' תי"ם, וראה לעיל הערות 12 ו-25) מתרגם את הכתוב: 'וענו אשור וענו עבר וגם הוא עדי אבד' — 'ויענו לאתור ויעבדון לעיבר פרת ואף איגון לעלמא יכדון' (הרומאים).

39. עורא ה. לו; נחמ' ב, ז וכן מליא ה, ד; והשחה גם מ' אבריונה, גיאוגרפיה היסטורית של ארץ-ישראל, עמ' 9.

40. יהוש' כו, טו: "כתרו לכם היום את מי תעבדון אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהר ואם את אלהי האמרי אשר אחם ישבים בארצם", ור' שם פסוק יד. מעניין ביותר הכתוב בשמ"ב (י, טז) על מלחמת בני עמון עם יואב: "כאשר ניגפו הארמים ששכרו בני עמון — ובכללם הארמים שמרומית-מערבית לנהר — נאמר: "וישלח הדדעור ויצא את ארם אשר מעבר הנהר". כאן ברור, שהכוונה לארמים שבמזרח לפרת. פסוק זה מעניין אותנו במיוחד, שכן הביטוי במגילה "אשר בעבר פורת" מושפע ממנו ללא ספק.

41. וראה O'Callaghan המובא לעיל הערה 34, האומר בעניין זה בעמ' 126: "...and so deserves to be understood in its context as much, if not more, than any other phrase, since it can be so easily confused". ור' שם על הבעיה בכללה. וראה גם B. Gemser, "Be'êber Hajjardên", Vetus Testamentum, vol. II no. 4, 1952, p. 349 ff.

42. כך במלחמ' (א, פתיחה ב) בחיבור רקע המידע רוא מציין, ש"היהודים שמו מבטחם באחיהם, היושבים מעבר לנהר) לפרת" ("...ὁ ἔξω Εὐφράτης..."), וכן שם ב טו, ד.

תכנית המלחמה

מכל הנ"ל, וגוסף על כך מן העובדה, שבחבל הארץ מערבית לפרת כבר נלחמו בני אור בשלב א', ושמבחינה צבאית-גיאוגראפית אין זה מן ההיגיון להילחם בארם-נהריים ובלוד ואחר-כך לחזור לארם-דמשק — מכל זה יש להסיק, שבשם 'עבר פורת' ציין בעל המגילה את עבר פרת הרחוק. יתר על כן, נראה שדווקא החשש מפני טעות בזהו 'שאר בני ארם' גרם שישתמש בעל המגילה בביטוי 'עבר פורת' במקום עבר הנהר שבשמואל ב' 40.

מסקנה זו חשיבותה מרובה, הואיל וממנה אנו למדים, שלפי תפיסת בעל המגילה ישבו בני ארם הנ"ל בעבר הרחוק של הפרת⁴³. הנחה זו מתאשרת גם לאור בירור זהותו של כל אחד מבני ארם בפני עצמו⁴⁴. כבר ראינו לעיל, שלפי גרסת ספר היובלות היה חלקו של ארם בין שני הנהרות, ומתוך כך לא פירט את חלקם של 'בני ארם'. יש להניח, שגרס שכל בני ארם הנזכרים בלוח העצים שכנו במחום זה.

עוץ. זיהוי מקומו הוא בעיה קשה גם לחוקרי ימינו, ובייחוד מאחר שנוכר שם זה גם כשם ארץ מוצאו של איוב. אולם מעניין, שבאחרונה הביע מייזלר ⁴⁴ דעה — ומתוך נימוקים אחרים ודונים — שאת מקומו של עוץ (ולמעשה גם את מקומם של שאר בני ארם הנ"ל) יש לקבוע ב'ארם נהרים' — ממש כגרסת בעל המגילה. יב"מ קובע את מקומו בארץ טרכון ודמשק. "שהיא בין ארץ ישראל וחילת סוריה" ⁴⁵ אף-על-פי שאת מקומם של שאר בני ארם הוא קובע בסביבות אסיה-הקטנה (כפי שגראה להלן).

ח ו ל. יב"מ מזהה את חול עם ארמניה.⁴⁶

ת וגר. שם זה מענין מאוד, ואין לו — בצורתו זו — חבר במקורות האחרים שהזכרו; בהם מופיע השם גָּתָר. קשה להניח, שיש כאן טעות סופר. מתוך היסוס אני מציע לקשור שם זה עם ה־τόχαροι, שלפי סטראבון, למשל, גזלו — יחד עם השבטים הסקיתיים — את באקטריה מידי היוונים⁴⁷. להצעת זיהוי זו יש לדעתי חינוק ממה שיב"מ קושר את גת־ר עם הבאקטריים⁴⁸.
משא. הרביעי ברשימת בני אדם, הוא מֶש (בראשית) וּמָשָׁךְ (דה"א). השבעים גורסים בשני המקומות: מֶשֶׁךְ. משא. הצורה המובאת במגילה, וזה עם גרסת הנוסח השומרוני ('ומשא'), ובדומה לה — יב"מ⁴⁹.

43. על בעיית בני אדם הג'ל בכללם ראה אנציק' מקר', ערך 'ארם', כרך א, עמ' 572, והביבליוגראפיה שם.

44. על בעיה זו במסורס ובייחוד על 'עוץ' ראה במיוחד ב' מיילר : יחס בני נחור והמסגרת ההיסטורית של ספר איוב, ציון יא, תש"ו, עמ' 1 ואילך, והביבליוגראפיה הנזכרת במאמרו.

45 "Οὓσης μὲν κτίζει τὴν Τραχωνίτιν καὶ Δαμασκὸν μέση δ'ἔστι τῆς Παλαιστίνης, καὶ κοίτης Συρίας" וראה מיוזר, המציין שם, עם 5 הערה 18, שידיעה זו מקורה בנודא במסורת העממית הקובעת את מקום מושבו של איוב בקרנים (שיח' סד) שבארץ בשן. מיוזר מציין, שמסורת זו ידועה לנו ממקורות שונים החל בתקופה הרומאית.

· "Ἀρμενίαν δὲ Οὐλος" (Οὐρος : 1A) : 25 .46

"Μάλιστα δὲ γνώριστοι γεγονόσαι τῶν νόμαδων οἱ τοὺς Ἕλληνας ἀφελόμενοι 47
מיונה תיורבמב כובם ממש .(2 ,8 ,xi) תִּהְיֶה בַּאֲכֵרִיאנָה "Асиои, Пасианоі, Тόχαροι"
Θογάρα : (8 ,16 ,vi) סאקמלית של למשל בגיאוארפיה ר' ליתוגר. מהן דומות ביותר ליתוגר.
Trogus Pompeius (XLI): "Reges Thogarorum (Thocharorum) Asiani" אד בדברי
Pauly-Wissowa, Real. Enzyc. (Zweite Reihe [R-Z], ב' A. Hermann של מאמרן ר' הבעיה
E. Sieg u. W. Siegling: Tocharische Sprach- וכן עיי' Zwölfer Halbband), 1937, S. 1633-37
.reste, Band I, Berlin u. Leipzig 1921, S. III

·“καὶ Γάθερος Βακτηριανούς” : πψ .48

מזהה "ב"מ במסום אחר (פד' ב ג, ב-ג) ער ארץ חריב (אראפני) בחבל חדל העליין. לכתוב ש א

מבוא: פרק שני

לפי כל הנ"ל יש להניח, שלפי תפיסת בעל המגילה (וכן ספר היובלות, ור' לעיל הערה 35) ישבו 'בני ארם' הנ"ל בין הפרת לחידקל בסביבות מקורותיהם של שני הנהרות — ממזרח לבני לוד.

4. ארפכשד. אחר המלחמה ב'אגף השמאלי' ואחר הבטחתו — קודם שמתחיל המסע אל השטח ההררי של אשור ועילם, ומשם לעבר המדבר הגדול — יפנו אל שאר החלקים המישוריים שבין הנהרות. לפי המקרא ארפכשד הוא אחד מאבות אבותיו של אברהם⁵⁰. לפי ספר היובלות עיקר חלקו של ארפכשד הוא ארץ הכשדים. "ולארפכשד יצא החלק השלישי כל ארץ גבול הכשדים מזרחה לפרת"⁵¹. אף יב"מ קושר את שמו לכשדים⁵². עם כיבוש חבל ארץ ארפכשד שבין הנהרות מתחיל המסע אל הרי אשור ועילם.

5. "אשור ופרס והקדמוני עד המדבר הגדול". ספר היובלות מגדיר את חלקו של אשור כ"כל ארץ אשור ונינוה ושנער ועד קרבת הודו"⁵³. פרס — הנזכרת כאן בצמידות לאשור — הוכנסה הנה (ובחלקו של 'שם') משום מצבה הגיאוגרפית⁵⁴ ומשום חשיבותה הפוליטית בתקופת חיבור המגילה, בדומה להגדרת תחום מושבו של 'שם' בספר היובלות. התוספת השנייה והמענ"ינת ביותר היא: 'הקדמוני עד המדבר הגדול'. אף-על-פי ש'הקדמוני' הנזכר בבראשית טו, יט, והמשמעות המיוחדת שייחסו חז"ל לקטע זה, גרמו לכך, ש'הקדמוני' הנזכר כאן בין העמים של השלב השלישי (ור' להלן)⁵⁵, הרי ויהי מקומו ייתכן רק לפי תיאור תחומם של בני-שם בספר היובלות (ת. 21): "... וכל ארץ המזרח והודו" (והשווה שם, פס' 16)⁵⁶.

6. עילם. חלקו לפי ספר היובלות (ט, 2) הוא: 'מזרחה לחידקל הנהר עד הגיעו למזרח, כל ארץ הודו'⁵⁷. כאן — בהרי עילם, הגובלים במפרץ הפרסי, מסתיים המסע נגד בני שם, היושבים בחבל שני הנהרות וממזרח להם.

7. בני ישמעאל וקטורה. בני ישמעאל וקטורה הוכנסו בסוף הרשימה — אף-על-פי

השחה גם בראשית שם, ל. על מקומו של מש נחלקו הדעות של החוקרים מאוד, וראה לאחרונה: B. Maisler, *Palestine at the Time of the Middle Kingdom in Egypt*, Bulletin (No. 1) des Études Historiques Juives, Le Caire, 1946, p.53.

50. אולי גרמה עובדה זו לכך, שבני ארפכשד (המפורטים בבראשית י וי"א בדומה לבני ארם ובניגור לשאר בני שם) לא פורשו בא"ח.

51. יובלות ט, 4. אולם ראה גם המשך התיאור שם, שבו מוקצה לו שטח נרחב ביותר, הנמשך עד "קרבת לשון הים הנשקפת מצרימה" וכולל גם את "כל ארץ הלכנון ושניר ואמנה עד קרבת פרת".

52. קדמוניות (א ו, ד), כנראה בגלל שלוש אותיות שמו האחרונות, וראה על כל הבעיה ש"א ליושטאם, אנציק' מקרא, א, עמ' 602, והספרות שם. וראה גם טור-סיני, 'לשוננו' י"ז, 207-209.

53. וראה ציארלס, *The Book of Jubilees*, p.76, על המשך התיאור, וכן עיין *The West. Atlas*, Pl. II; והשווה יב"מ, קדמוניות א ו, ד, שאינו מוכיר כאן את שנער ואת הודו, אולם ראה להלן.

54. יב"מ, קדמ' שם, מייחס את הפרסים לעילם. וראה *The West. Atlas*, p. 27 על לוח העמים, והשווה גם הנ"ל, 5.

55. וכן הקטע ביובל ב, כ (יזאת הצפוני ארתיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושמה את פניו אל הים הקדמוני וספו אל הים האחרון) — וראי השפיע על תוספת המלים 'עד המדבר הגדול'. על הקדמוני והמדבר הגדול במקרא במקומות אחרים ראה בהערות לגוף המגילה, שם.

56. התרגום הנ"ל לפי ציארלס וגולדמאן. אולם לאור המגילה ייתכן להניח שבמקור העברי היתה המלה 'הקדמוני' במקום 'המזרח'. 'המדבר הגדול' הוא 'מדבר המלח' הגדול ממזרח לאשור ולעילם (וראה *West. Atlas*, Pl. II). 57. ראה הערה 56 לעיל והערות ציארלס, *The Book of Jubilees*, עמ' 75, על 'המזרח'.

תכנית המלחמה

שאינם נמנים ברשימת לוח העמים יחד עם בני שם — כנראה, כדי לסגור את 'האגף הגדול' במזרח גבולות ארץ-ישראל (לפי בראשית טו, יח), כאן יש להם — נוסף על המשמעות הגיאוגרפית — כנראה גם משמעות פוליטית. מעניין ביותר, שבמקרא (בראשית כה) מתוארים בני קטורה ושמעאל בנפרד, וגם שטחיהם מוגדרים בנפרד⁵⁸, ואילו כאן הם נזכרים כגוף אחד. גם כאן יוכן הדבר ביר-תר, אם נפנה לספר היובלות (כ, 12 - 13): "וילך ישמעאל ובניו ובני קטורה ובניהם יחדו וישבו מפארן עד בואכה בכל בכל הארץ אשר פני מזרח (קדם)"⁵⁹ מול הישימון ויתערבו אלה באלה ויקרא שםם ערב ושמעאלים".

8. חם ויפת. שאר עשרים השנים של מלחמת 'המחלקות' מוקדשות לבני חם ויפת. אולם בעל המגילה אינו מפרטם; הוא מסתפק בהדגשה כללית, שכוונתו: כולם, למשפחותיהם ולמושבותיהם⁶⁰.

65. תכנית המלחמה ורקעה

מטרת המגילה וכן המקום המיוחד בה לתיאורי המלחמה, כבר נידונו בפרק הראשון. אף-על-פי שבכל הספרות המקראית, החיצונית והמדרשית, אין אחות למגילה זו, הרי לא נעדרו גם שם תיאורי מלחמת אחרית הימים ותיאורים מפורטים של מלחמות בכלל⁶¹.

ומצד שני, מעניין לציין, שהגדרת מועד מלחמת בני לוי, יהודה ובנימין "בשוב גולת בני אור ממדבר העמים לחנות במדבר ירושלים", כמלחמה בבליעל, ובכל הגוים, דומה ביותר למתואר בצוואת דן פרק ה, לאחר שמציין המחבר, שבני דן יחטאו יחד עם לוי ויהודה (7): "ובני יקרב אל בני לוי ויחטאו אתם בכל ובני יהודה ישאפו בצע", הוא אומר (8 ואילך): "ועל כן אתם יחד בשבי תובלו ושם תעונו... ואחרי כן תשובו אל ה' ויתן לכם רחמים והשיבכם אל מקדשו ויתן לכם שלום. ומשבט יהודה ו[משבט] לוי תקום לכם ישועת ה' כי הוא לבדו יעשה מלחמה את בליעל ויתן נקמת נצח באויביכם"⁶².

ציון שמות האויבים מפורט יותר בצוואת שמעון ד' (3 ואילך): "ואז ישמד כל זרע כנען ולא תהי שארית לעמלק ונשמדו כל בני כתיים וכל בני חת יכרתו. ואז תכחד ארץ בני חם וכל העם ישמד"⁶³.

אין ספק שקביעת תכנית המלחמה בשובם מגלותם, במקורות הנ"ל, ובמיוחד במגילת אור וחושך, יסודה בחזון אחרית הימים בישעיהו פרק יא, פסוק יא ואילך: "והיה ביום ההוא יוסיף אדני שנית ידו

58. קטורה בפסוקים ב' ו. ו. ישמעאל — יב' יח. מרחב בני ישמעאל מוגדר שם כ"מתחילה עד שור אשר על פני מצרים באכה אשורה".

59. התרגום מבוסס על גולדמאן אולם בשינויים לפי צ'ארלס. והשחה בראשית כה, ו. וכן ב' מיתלה, יחס בני נחור' וכ' לעיל.

60. על הגדרת גבול בני חם ויפת לפי מקורות התקופה ראה ספר היובלות ח וט, ויב"מ, קדמ' א ו. על הרעיון כולו השחה ספר היובלות לב, 18 ואילך.

61. בדברי הנביאים השונים ובייחוד בתיאור מלחמת גוג ביחזקאל לח רלט, וראה חז"ל הירשברג, אחרית הר' מים, אנציקלופדיה מקראית א, עמ' 230 - 234, והספרות הנוכרת שם, וכן ראה פרק ראשון לעיל. השחה גם תיאורי מלחמה שונים ביובלות לו, 1 - 8, לו ולח. צמאת יהודה פרקים ג, ד, ה, ו, ז, ט; וכן בילקוט שמעוני (וישלח יעקב), ב' מדרש ויסע' ובספר הישר, ויקת המגילה לתיאורים אלו נדונה גם בפרק שישי 35, 65 וסרס שביעי 55.

62. על לוי ויהודה ועל בעית 'המשיח' ראה בפרק עשירי.

63. וראה אצל צ'ארלס גוסחה אחרת המוסיפה גם את הקפדוקיים, על 'הכתיים' ראה לעיל.

מבוא: פרק שני

לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת ומאי הים ונשא נס לגויים ואסף נדחי ישראל וגפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ וסרה קנאת אפרים וצרי יהודה יכרתו... ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם והחרים יהוה את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור כאשר היתה לישראל ביום עלתו מארץ מצרים". בעל המגילה הושפע ללא ספק מתוכנו, רעיונו וסגנונו של חזון זה, ועם כל זה הוא עצמאי בעיבוד הפרטים, שהוא רוצה להתאימם לתקופתו.

בעיית תכנית המלחמה לעתיד לבוא מצאה את ביטוייה כמובן גם בספרות חז"ל, הדנה – מטעמי שונים – בגבולות ארץ-ישראל לפי המקורות השונים והמנסה לקבוע את השטחים שיינתנו לישראל עם ביאת המשיח. דיונים אלה מאירים אף הם אור על כל תכנית המלחמה ועל שלביה השונים שבמגילה⁶⁴. נקודת המוצא בדיונים אלה הם גבולות ארץ-ישראל, המוגדרים בברית בין הבתרים (בראשית טו, יח – כא): "לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת. את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני. ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים. ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבوسی" (והשווה גם יובלות יד, 18). ומתוך שלא ניתנה לישראל למעשה אלא ארץ שבעת העממים, ואילו בפירוט הנ"ל נזכרים עשרה, מסיקים חז"ל ש"השלש קיני קניזי וקדמוני לא נתן להם עכשיו אלא שנאמר למשה בשעת מיתתו 'ואת הארץ וגו'; 'ואת' למעט שלש אלה והן עתידות להיות ירושה לעתיד" (בראשית רבה מד). וכן אמרו: "כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר לך (דברים יב, כ) ומה דבר לך? את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני" (ספרי, דברים, פסקא ע"ה, ובדומה שם בקשר לדברים יט, ח). וכן על הכתוב בדברים ל, ה בירושלמי קידושין א, ט: "אבתיך ירשו ארץ שבעה עממים ואתם עתידים לירש ארץ של עשרה עממים". ירושה זו תהיה בימי המשיח (בראשית רבה שם).

אולם כיבושים אלה חייבים להיעשות רק לאחר שתיכבש ארץ-ישראל בגבולות הנ"ל, שנאמר: "וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם" (דב' יא, כג), ואחר כך: "כל המקום אשר תדרך כף רגלכם" (שם, כד); "שלא תהא ארץ ישראל מטמאה בגלוליהם ואתם חוזרים ומכבשים חוץ לארץ, אלא משתכשו ארץ ישראל תהיו רשאים לכבוש חוץ לארץ" (ספרי סוף פרשת עקב)⁶⁵.

מעניין ביותר לאור המתואר באו"ח גם הוויכוח על משמעות הקיני הקניזי והקדמוני. ר' יהודה אומר: "ערביא שלמיא גבטיא" (ירוש' שביעית ג, ה; שם קידושין א, ט ועוד). ר' שמעון אומר: "אסיא ואספמיא ודמשק" (שם). ר' אליעזר בן יעקב אומר "אסיא קרתגני ותורקי" (שם); "רבי אומר: אדום ומואב וראשית בני עמון" (שם; על סמך ישעיהו יא, יד, ור' הערות ל-[1] וכן בפרק זה לעיל). לאור כל הנ"ל – המציין מסורת שהייתה בידי חז"ל מתקופות קדומות – מתבהרת תפיסת בעל המגילה: קודם כל יש לכבוש את ארץ-ישראל בגבולות שבעת העממים (שהיא בבחינת מלחמת חובה⁶⁶) ובה תשתתף כל העדה (והשווה 'שבעת גוי הבל', אור וחושך יד [11] 8-9), ורק אח"כ יפנו במלחמת המחלקות אל יתר הגוים (שהקדמוני הוא אחד מהם). דברי חז"ל מחזקים את מסקנתנו

64. דיון רחב בבעיה זו ומקורות חז"ל ראה אנציקלופדיה תלמודית ב, ערך 'ארץ ישראל', סעיף 'גבולות הארץ' ו'הרחבת הגבולות', עמ' רה ואילך.

65. ומעניין שבחיכות בין ר' יהודה והתכמים על פירוש הפסוק הנ"ל לא נתקבלה דעתו של ר' יהודה, הסובר ש"כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה" – כלל, "מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם" – פרט, ואין בכלל אלא מה שבפרט (ירושלמי חלה ב, א, וראה רמב"ם, מלכים ה, ו).

66. ור' סיכמו של הרמב"ם (שם): "ואיזה היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעת העממים ומלחמת עמלק ועורת

תכנית המלחמה

הקודמת, שכל העמים הנזכרים בשלב ג' (ובכללם "בני ארם") הם מחוץ לתחום הגבולות המוגדרים בבראשית טו, והמלחמה בהם היא בבחינת 'מלחמת הרשות' להרחבת הגבולות⁶⁶.

§ 7. לוח מסכם

הלוח הבא מסכם את כל תכנית המלחמה; חלוקת ארבעים השנים בין שנות השמיטה ושנות הלחימה; החלוקה בין מלחמת כל העדה ובין מלחמת המחלקות; ציון סדר לחימתן של המחלקות והקצבת השנים לכל אויב ואויב:

חלוקת 40 השנה	שנות שמיטה	שנות לחימה	מלחמת כל העדה	לחימת המחלקות	שלב א	שלב ב	שלב ג
שם	שם	חם	יפת				
1 - 6	+	+		גורל חושך בליעל אדום מואב בני עמון פלשת כתיי אשור	הכתיים במצרים		
7	(1) +						
8	+			1	ארם נהרים		
9	+			2	בני לוד		
10	+			3	שאר בני ארם: עוז, חול תוגר ומשא אשר בעבר פורת		
11 - 12	+	+		4 - 5	בני ארפכשד		

ישראל מיד צר שבא עליהם. אח"כ גלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העם כדי להרחיב גבול ישראל. והשוה בבלי סוטה מד, ב: "א"ר יוחנן רשות דרבנן זו היא מצוה דרבי יהודה (על דברי המשנה, סוטה ח, ז) מצוה דרבנן זו היא חובה דרבי יהודה. אמר רבא מלחמות יהושע לכבש, דברי הכול חובה. מלחמות בית דוד לרוחנה, דברי הכל רשות". והשוה גם ירושלמי, סוטה סוף פרק ח (ר' להלן פרק רביעי הערה 4). לכך, שמלחמת המחלקות — המקבילה למעשה למלחמת רשות — נקבעת (לפי מגלת אור וחושך) על-ידי 'אנשי השם קרואי המועד וכול ראשי אבות העדה' (20, 6 - 7) — השווה דברי המשנה והגמרא, סנהדרין כ ע"ב: "ומוציא למלחמת הרשות על פי בית דין של שבעים ואחר" (והשווה גם סנהדרין א, ו). והשוה להלן פרק רביעי 25.

מבוא: פרק שני

המשך הלוח

חלוקת 40 השנה	שנות שמיטה	שנות לחימה	מלחמת כל העדה	לחימת המחלקות	שלב א	שלב ב	שלב ג	
יפת	שם	חם	יפת	שם	חם	יפת	שם	חם
13	+	6	אשור פרס והקדמוני עד המדבר הגדול .					
14	+(2)							
15	+	7	" " " "					
16	+	8	בני עילם					
17	+	9	בני ישמעאל וקטורה					
18	+	10	+					
19	+	11	+					
20	+	12	+					
21	+(3)							
22	+	13	+					
23	+	14	+					
24	+	15	+					
25	+	16	+					
26	+	17	+					
27	+	18	+					
28	+(4)							
29	+	19	+					
30	+	20	+					
31	+	21	+					
32	+	22	+					
33	+	23	+					
34	+	24	+					
35	+(5)							
36	+	25	+					
37	+	26	+					
38	+	27	+					
39	+	28	+					
40	+	29	+					
40	5	35	6	29	6	9	10	10

תכנית המלחמה

$40 = 40$	כלל תקופת המלחמה :
$40 = \begin{cases} 5 \\ 35 \end{cases}$	שנות השמיטה
	שנות הלחימה
$40 = 5 + 35 = \begin{cases} 6 \\ 29 \end{cases}$	מלחמת כל העדה
	מלחמת המחלקות
$40 = \begin{cases} 7 \\ 33 \end{cases}$	מלחמת כלל העדה (בכלל זה שנת־השמיטה)
	מלחמת המחלקות (בכללה שנות־השמיטה)

40 השנים ו־7 השנים. בסיכום פרק זה יש להעיר גם על שני המספרים הקובעים בתכנית המלחמה : 1) משך המלחמה בכללה — 40 שנה. 2) מלחמת כל העדה באויבים העיקריים — 7 שנים (בכלל זה שנת־השמיטה).

נראה שהמספר הראשון נובע משתי תפיסות, שהן למעשה אחת. הכת רואה את תקופת ישיבתה במדבר בדומה לתקופת 40 שנות נדידת בני ישראל במדבר. תקופה זו מציינת למעשה את התקופה הקודמת ל'ישיבתם'—'כניסתם' מחדש לארץ־ישראל. השקפה זו משפיעה באופן ניכר על מנהגיהם ודרך ארגונם (ור' להלן פרק שלישי 1§).

נדידת ישראל במשך 40 שנה במדבר הייתה גם יסוד לחישובים השונים במאמרי חז"ל לקביעת תקופת ימי המשיח⁶⁷. גרסת בעל המגילה — שהמלחמה עם בני חושך תימשך כ־40 שנה — מקורה למעשה בשתי התפיסות הנ"ל. והשווה : "פשונו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר]שע וענוים ירשו ארץ והתענגו על רוב שלום" (פסר תהלים, דף [1], שורות 6 - 8).

קביעת שבע שנים (ובכלל זה שנת־השמיטה) למלחמת כל העדה באויבים העיקריים — ואין זה סוף המלחמה בכללה — מקורה מצד אחד בדברי יחזקאל⁶⁸ על מלחמת גוג, ומצד שני במסורות שונות אחרות, שקשרו מספר זה בסוג מלחמות 'משיחיות' שונות, שאת הדיקון מוצאים אנו בכמה ממאמרי חז"ל⁶⁹.

67. השוה בבלי סנהדרין צט, א ; 'מדרש שוחר טוב' (הוצאת בוצר) מומור צ, יז ; ור' על בעיה זו עתה דברי N. Wieder, The Journal of Jewish Studies, Vol. IV, No. 4, 1953, p.172 ובמיוחד הערות 6 - 7. רמז למספר זה במשמעות דומה אולי יש לראות אף בברית דמשק [20], 15, כפי שציין גם Wieder (שם), והשוה עתה גם 'פסר תהלים'.

68. "ובערו בהם אש שבע שנים" (לט, ט).

69. למשל כיבוש יהושע נמשך לפי מסורת חז"ל שבע שנים (ור' אנציק' תלמ', ב, עמ' ר"ב) וכן השוה מגילה יז ע"ב, ועוד.

פרק שלישי

אותות העדה וארגונה

15. דברים כלליים

שלוש פרשיות (ה, ו, ז) מקדיש בעל המגילה לתיאור 'האותות' (signa) של העדה. הידיעות והפרטים הרבים הנמסרים על נושא זה מבליטים ביותר את העובדה, שאין בעל המגילה שואב את ידיעותיו מן המקרא בלבד, אלא מתאר שיטה שלמה ומורכבת, שעדיין היתה נוהגת בימיו, או, לפחות, שהידיעות על קיומה — בין בכתב ובין בע"פ — היו לנגדו. אין שיטה זו סותרת, כמובן, את הנאמר בנידון זה במקרא, אלא מתארת מערכת שלמה ומורכבת לשימוש מעשי לצורכי העדה. חשיבותו המיוחדת של תיאור ארגון העדה ואותותיה היא לא רק בפרטיו, אלא גם בכך שזהו התיאור הקדום ביותר שמחוץ למקרא, שנשמר בידנו על נושא זה, והוא מהווה על-ידי כך חומר חשוב מאוד להבנת תיאור מבנה העדה במקרא בכלל, ובספר במדבר בפרט.

כפי שיבורר להלן, משקף מבנה זה למעשה גם את מבנה 'העדה-הכת', ששאפה — מטעמים שונים — להתאים את ארגונה לסדרם של שבטי ישראל בנדודיהם במדבר. תנאי חייה של הכת בתקופת מגוריה במדבר יהודה חייבה למעשה להתארגן במבנה 'צבאי', 'מיליציוני', שיאפשר להם לנהל את ענייניהם במשטר ובסדר מסוים. יתר על כן, מבנה עדת ישראל בתקופת הנדודים במדבר — ובכללו חלוקת התפקידים בין הכהנים והלוויים ובין המנהיגים ה'חילוניים' של העדה — התאים ביותר לתפיסתם של מנהיגי הכת, ששאפו להחזיר משטר זה, שבו הוגדרו בבירור תפקידיהם של המנהיגים הדתיים ושל החילוניים, שתחומיהם נשתבשו לחלוטין בימיהם. מבנה עדת ישראל בתקופת נדודיהם במדבר התאים לתפיסתם של בני הכת גם בשל עצם ישיבתם בתקופות מסוימות במדבר, שבו ראו — בדומה למדבר הנדודים — תקופת מעבר, עד 'שובם' לארץ-ישראל, הערוכה במבנה ה'חדש-ישן'.

הבחנה זו חשובה ביותר, לדעתי, להבנת מהות הארגון המתואר. תיאור זה, שאמנם מבטא שאיפה לארגון כלל עדת ישראל בעתיד, משקף עם זה גם את מבנה ארגונה של הכת למעשה בזמן כתיבת המגילה.

כפרק זה נתרכז בשתי בעיות מרכזיות:

א. הבנת התיאור עצמו.

ב. מבנה עדת ישראל, המתואר במקרא, לאור תיאור זה.

אף-על-פי שאופיו הצבאי של ארגון עדת ישראל עד לתקופת התיישבותם בארץ-ישראל מתואר פעמים אחדות במקרא, מסתמך תיאור 'האותות' וכתובותיהן, הניתן במגילה, למעשה, על שני מקומות בספר 'במדבר':

(1) המקום היחיד שנוכרו בו 'האותות' בקשר לארגון העדה: 'איש על דגלו באהת לבית אבתם יחנו

1. דיון רחב יותר בכעיה זו ימצא הקורא בסוף פרק זה, ר' לעיל בסופו של פרק ראשון. על השקפה זו ר' עתה גם N. Wieder, The Journal of Jewish Studies, Vol. IV, No. 4, 1953, pp. 171-172, 174.

אותות העדה וארגונה

בני ישראל מנגד טביב לאהל מועד יחנו² (במדבר ב, ב); תיאור זה גשנה בצורות שונות פעמים אחדות בספר במדבר³, אולם ללא 'האתת'.

2) תיאור שיטת הכתובות על 'מטות' נשיאי השבטים: 'ידבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב מאת כל נשיאיהם לבית אבתם, שנים עשר מטות, איש את שמו תכתב על מטהו. ואת שם אהרן תכתב על מטה לוי, כי מטה אחד לראש בית אבותם' (במדבר יז, יז-יח). 'ויאמר ה' אל משה השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי ותכל תלונתם מעלי ולא ימתו' (שם, שם, כה).

שני תיאורים אלה מונחים ביסודו של תיאור שיטת ה'אותות' וכתובותיהן במגילה. קודם שנפתח בניתוח פרקי המגילה הנדונים, יש להבהיר פרט נוסף. במקביל לתיאור 'תכנית המלחמה' (ר') פרק שג') ולתיאורים הרבים בספר במדבר, מתחלק אף כאן המבנה הצבאי של כלל העדה לשני חלקים יסודיים: א) 'צבא העבודה' (במ' ה, כה), המורכב בעיקרו ממשפחות שבט לוי שאף הן מאורגנות — לשם מילוי תפקידיהן — במבנה צבאי. ב) 'צבא המלחמה' (במ' לא, כא), המורכב משאר אנשי העדה — בארגונה המיליציוני — לפי חובת שירותם במלחמה. הואיל וגם 'צבא העבודה' יוצא למלחמה יחד עם כלל העדה לתפקידיו המיוחדים (ר') פרק חמישי), מושתת ארגונו (ושיטת אותותיו וכתובותיהן) על אותם היסודות הצבאיים של מבנה כל העדה. בעל המגילה מחלק את תיאורו לשלוש פרשיות.

1. פרשה ה מתארת את הכתובות הבסיסיות שעל גבי האותות: אותות העדה לחוד (רשימה א) ואותות משפחות שבט לוי לחוד (רשימה ב).
 2. פרשה ו מתארת את הכתובות המיתוספחות והמשתנות שעל אותות הלויים (רשימה ג) ועל אותות כלל העדה (רשימה ד) לפי שלבי המלחמה: היציאה, הגישה והשיבה.
 3. פרשה ז מתארת את מידות האותות השונות (רשימה ה); פרשה זו מסתיימת בתיאור הכתובות שעל גבי מגן (ז) הנשיא (רשימה ו).
- רק רשימות ג וד' הגיעו אלינו בשלמותן. יתר הרשימות לקו בחסר מחמת בליית חלקיהם התחתונים של דפי המגילה. אולם ניתוח קפדני של כל רשימה ורשימה והשוואתה להברתה (וכן כמה שרידי תיבות ואותיות בשולי החלקים החסרים) מאפשר להשלים את הרשימות באופן המניח את הדעת ולקבל תמונה שלמה משיטת האותות המתוארת.

2.6. האותות וכתובותיהן (רשימה א')

הכותרת בראש רשימה זו היא: 'סרך אותות כול העדה למסורותם' (ה, [3], 12). נראה לי, שאת המונח 'למסורותם' יש להבין בדומה למונח 'לצבאותם'⁴. כלומר: אותות העדה לפי איגודן הצבאי המיליציוני של היחידות ולפי חובת שירותן הצבאי.

ארגונה הצבאי של עדה המורכבת משבטים וממשפחות צריך שיהיה יוצא ידי הדרישות הבאות: (1) זהות רבה של 'יחידות הגיוס' עם 'היחידות השבטיות'. זהות זו חיונית היא בייחוד בעוצבות

2. על הדגל (המצוין תמיד במקרא, במגילה ובמקורות חז"ל יחידה צבאית ולא 'אות', flag, כפי שמבינים גם כמה מהחוקרים החדשים), ר' גם להלן הערה 85. על השימוש במונח 'אות' במקורות אחרים (ובכללם מגילות ים המלח), על מובן המלה ועל גרסאות התרגומים — ר' להלן בסוף פרק זה, וכן ר' שם השוואת התיאור של המגילה עם התיאורים שבתרגומים ובמדרשים.

3. התיאורים המקבילים הם: 'וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו לצבאותם' (שם א, גב) או 'כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם' (שם ב, יז). — על היד' במשמעות דומה ל'אות' ר' בפרק חמישי, הערה 39. 'וכן חנו לדגליהם וכן נסעו איש למשפחתו על בית אבתו' (שם ב, לד).

מבוא: פרק שלישי

("formations") העליונות. כיוון שראשי השבטים ואבות העדה אחראים לבחירה הראשונית של הלוחמים מתוך שבטיהם (ור' פרק רביעי, § 2, § 5). (2) בתוך 'יחידות הגיוס השבטיות' – ארגון קבע של יחידות משנה, שמבנן ומספרן יתאים, פחות או יותר, למבנה 'יחידות הקרב'. (3) מבנה גמיש של 'יחידות קרב', המאפשר להכליל בתוכו – לפי הצורך – את יחידות המשנה הנזכרות בסעיף 2. כפי שנראה מיד, רשימת היחידות המתוארות בסרך זה דנה לא רק במבנה השבטי או הקרבי, אלא במבנה היחידות בכלל לפי איגודן השבטי והצבאי, והיא יוצאת ידי שלוש הדרישות כאחת. המושג 'מסורות' נזכר גם ברשימת החצוצרות: "ועל חצוצרות המסורות יכתובו סרך אל" (ד, [3], 3, ור' פרק חמישי § 4 (2)). גם כאן מעידה הכתובת, ש'הסרך' מורכב מן 'המסורות', היינו מן היחידות המיליציוניות של העדה. הנחה זו מתחזקת, לדעתי, גם לאור שימושי השונים של המונח עצמו, המציגים ביסודם את פעולת 'הקשירה' והאיגוד, המשמשת בעברית ובלשונות אחרות יסוד למונח חים רבים לשם ציון יחידות צבאיות.⁴

עובדה זו מזדקרת גם ברשימה ד, שמדובר בה על 'אות הראשונה', 'אות השנית' וכיו"ב, בצורת נסמך וסומך, ולא על 'האות הראשונה' וכו'; כלומר, הכוונה היא ל'אות המסורה הראשונה', 'אות המסורה השנית' וכיו"ב, ור' להלן.

הלוח הבא (עמ' 40) מבהיר ביותר את שיטת האותות ואת חלוקת העדה ל'מסורות'. לוח זה הור"ב מרשימות א, ב, ה, המשלימות זו את זו בחלקים שכלו בשולי הדפים.⁵ קודם שנפתח בניתוח הלוח, עלינו להקדים כמה הערות.

4. להלן נראה, שבעיות דומות ביותר לזו עומדות עד היום בפני הארצות, שצבאן מאורגן על בסיס מיליציוני מצד אחד וששומרות על מסורת שבטית או טריטוריאלית בארגון הצבא מצד שני: שווייץ, הצבא הטריטורי-ריאלי בבריטניה ועוד.

5. על 'הסרך' בכלל ועל שימושו המיוחד לציון הפורמאציה הגדולה ביותר של העדה או הכת, ר' פרק שביעי § 2 (5).

6. שימוש דומה נמצא גם בסרך היחיד [10], 3-4: יחד תקופתם עם מסרותם זה לזה, Burtows עמר כבר כאן על הויקה של המלה לפעולת החיבור והקשירה. ור' Brownlee, Manuel, a.l. מאידך השימוש באור וחושך נוקק אולי לבמדבר לא, ג' ה ואף מסביר קטע קשה זה. קטע זה מטפל בארגון יחידות המשלוח, שעל שבטי ישראל היה לארגן למלחמה במדין: "ויברר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא... אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא. וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צבא". כבר התרגומים נחלקו בהבנת מלה זו ובקריאתה; השבטים: Εξήκοντα (= ויסס' ר); החלגסה: dederuntque (= וימסרו); אונקלוס: ואתבחרו, אולם לאור המגילה נראה, שהשימוש במונח 'וימסרו' בא לציון את תהליך 'האיגוד' של לוחמי השבט ביחידות של אלף איש, כאילו אמר 'ויאסרו מאלפי ישראל אלף למטה' וגו' (אולם השווה גם שיר השירים רבה, המורה שדרשו 'מסירה' בניגוד ל'נדבה', היינו חייבים ה'סירות' בניגוד ל'מתיבים'), ואולי היה לפנייהם השימוש 'מסורה' בקשר לאיגוד היחידות לפי חובת הגיוס, אלא שדרשו את המלה אחרת? והשווה גם מדרש תנחומא (פרשת מטות ד, על הפ' סוק הגידון): "אמר הקב"ה למשה הפל גורלות על השבטים והם נמסרים מאליהם". בן יהודה מציין בין השאר: 'מסרה ר' מסרות, כמו סימן, ומסחמך על תשו' דונש על רסע"ג, 6: "אמר מ' ר' סעדיה וצ"ל לעינין כ"ב אותיות שהן עיקר המילין לכל לשון הקדש כי י"א מהם תשמש בתחילת התיבות ובתוכם ובסופם ועשה מסורתם איתן בשלרם כיה, והי"א האחרות לא תשמש ולא תרכב על וולתה בלתי היא מורכבת ועשה מסורתם ס"ח ספ"ר גז"ע צדיק". אולם נראה, שאף כאן שימוש דומה: 'איגוד', 'חיבור', 'קבץ', היינו חיברם לקבוצות קבוצות, על הגזרים השונים במשמעות של 'חיבור', 'קשירה', 'הצמדה' ר' במילונים 'מסורות' 'מסרת' וכו'.

כמו כן ר' פרק שביעי § 2 (5) והערה 147. וכן ר' ח' ילון: 'הערות לסרך היחד, קרית ספר, כרך כ"ה, חוב' א, שבט תשי"ב, עמ' 64 ואילך (בעניין 'תעודה'), ולהלן פרק רביעי, הערה 65.

7. על נימוקי ההשלמה הקשורים בשרידי האותיות ובגודל הפערים השונים בחלקים שכלו ר' הערות לגוף המגילה.

אותות העדה וארגונה

לאושרנו נשתמר בסוף רשימה ה שמה של אות 'המסורה' הקטנה ביותר: 'אות העשרה' (4, 17), ועלידי כך אפשר להשלים בבטחה את הרשימות א וה' בהקבלה לרשימת 'מסורות' המס' נה של משפחות הלוי (רשימה ב) שנשתמרה במילואה. השלמה זו מתאשרת לחלוטין ע"י שרידי הכתובות שעל גבי 'אות האלף' ברשימה א'.

רשימה ד מספקת אף מונחים נוספים, המציינים את שמות 'המסורות' השונות. רשימה ד דנה בכתובות של אותות העדה, המתחלפות לפי שלושת השלבים העיקריים. בלוח הגידון הכנסתי לא רק את כתובות השלב הראשון ('בצאתם למלחמה') – המציינות את סוג היחידה⁸ – אלא גם את כתובות שני השלבים הבאים המציינות את אופי השלב: 'כתובות קרב', 'כתובות תודה ות' פלה' (ור' להלן).

נראה לי מטעמים שונים, שיש להבין את רשימה ד (בניגוד לרשימה ג, ור' להלן בעניין מש' פחות הלוי) כמציינת את הכתובות המשתנות על אותות המסורות, הנזכרות ברשימות א וה'. היינו של העדה (ולא של משפחות הלוי או של 'מחנה אחד' או 'מערכות' וכיוצא בזה) ואלה הנימוקים העיקריים:

1. הכותרת של רשימה זו היא: 'סרך אותות העדה בצאתם למלחמה' (או 'בגשתם' או 'בשובם'); השווה הכותרת שבראש רשימות א ו-ב: 'כול העדה' שבאה לציין גם את משפחות הלוי וגם את שאר העדה, ובדומה: 'זוה הסרך לכול עדת ישראל', בדפי סרך היחוד שנתפרסמו עתה בקומראן, עמ' 109.
2. המספר הכולל של הכתובות (והמסורות) הנזכרות בכל שלב הוא 8 – מספר המתאים בדיוק למספר סוגי 'המסורות', הנזכרות ברשימות א ו-ה.
3. הכתובות שבשלב 'היציאה' מקבילות בתוכנן לרשימת 'המסורות', הנזכרות ברשימות א ו-ה (עדה, מחנה, שבט וכדומה), היינו, מציינות את דרגי המסורות ולא מספר יחידות בדרג שווה (כגון 8 דגלים או 8 משפחות וכדומה, כמו ברשימת הכתובות המשתנות במשפחות הלוי, ור' להלן).
4. רשימת הכתובות ברשימה ה מסתיימת במשפט: 'ופרוש שמותם יכתובו עם כול סרכם'. משפט זה בא לציין שבניגוד לכתובת הבסיסית המשתנה לא חל שינוי באותו חלק של הכתובת, המפרט את שמות הפקודים של כל מסורה: את הכתובות הללו כבר פירט ברשימה א, ולכן אינו חוזר עליהן כאן, והוא מסתפק במשפט הנ"ל⁹.

8. יש עניין בעובדה זו, המציינת, שבשלב היציאה ממקום המגורים לשדה המלחמה צועדות היחידות עליפי חבר נן הארגוני-מיליציוני, ולא לפי המבנה הקרבי של הדגלים והמערכות, המושלם בסמוך לשדה המערכה, לאחר ש'צבא הדגלים' מתמלא ו'משלימים' את מערכות הפנים (ח, [5], 3), ור' פרק שביעי 5.
9. משפט זה חוזר בכמה צורות: א. 'ואחריהם כול סרך פרוש שמותם' (רשימה ג, לויים, [4], 6). ב. 'ואחריהם כול פרוש שמותם' (שם, [7], ג. 'עם כול פרוש שמותם' (שם, [8], ד. 'ואת כול פרוש שמותם' (רשימה ה, [4], 12-13). המשמעות הברורה היא אפוא: הכתובות, עם הפירוט המדויק והמפורש של שמות – כלומר לא סתם 'שם נשיא השבט', אלא למשל: 'נתנאל בן צוער נשיא יששכר' (במובר ז, יח) – ראשי יחידות המשנה או אנשי המלחמה (ביתידת העשר) לפי סדר הבכורה ומבנה היחידות כפיפוט ברשימה א. המונח 'פרוש' במשמעות דומה נזכר כמה פעמים כברית דמשק: 'ומספר ופרוש קציהם' ([2], 9). 'ובפרוש שמו שמותיהם' ([2], 13, ור' הערות לגוף המגילה, יד, [11], 8); 'הנה פרוש שמותיהם לתולדותם... ופירוש מעשיהם' ([4], 4-6) וכן ר' שם [4], 8; [6], 14; [14], 17, 18; [16], 2; ור' על כך Charles, Apoc. II, ע' 804, וכן Rabin, בהערות ל [2], 13. וכן השווה הציטטה מתי בקשר לכתובת 'אות המחנות' להלן (ומפרש שמהת חלת שבטיא').

אותות ויחידות כל העדה

המקור		המספר הסיידורי	שם ה'אות' והמסורה לפי רשימה א'	הכתובת הבסיסית לפי רשימה א'	שם האות לפי רשימה ה'	הכתובות המתחלפות על אותות מסורות העדה ** בשלבי המלחמה השונים (רשימה ד')	אורך האותות באותות (רשימה ה')
[3]	[4]	[4]	האות הגדולה אשר בראש כול העם	עם אל' ואת שם ישראל ואת דון ושמות שנים עשר ש[בטי ישראל] כתולדותם	אות כול העדה	בצאתם למלחמה בעדת אל'	ארבע עשרה
[3]	[4]	[4]	אותות ראשי המחנות אשר לשלושת השבטים	בר [?]	אות של [ושט השבטים]	מחני אל'	שלוש עשרה
[3]	[4]	[4]	אות השבט	נס אל' ואת שם נשי הש[בט] ושמות ראש[משפחותיה]	[אות השבט]	שבטי אל'	שתים עשרה
[3]	[4]	[4]	[אות הרבוא]	[] [ואת שם הנשיא הרבוא ואת שמות שר[אלפיו]	אות הרבוא	משפחות אל'	עשתי עשרה
[3]	[4]	[4]	[אות האלף]	[] [ואת שם שר האלף ואת שמות שר[מאיותיו]	[אות האלף]	דגלי אל'	[עשר]
[3]	[4]	[4]	[אות המאה]	[] [ואת שם שר המאה ואת שמות שר[עשרותיו]	[אות המאה]	קהל אל'	תשע
[3]	[4]	[4]	[אות החמשים]	[] [ואת שם שר החמשים ואת שמות שר[עשרותיו]	[אות החמשים]	קראי אל'	[שמונה]
[3]	[4]	[4]	[אות העשרה]	[] [ואת שם שר העשרה ואת שמות תשעת אנשי תעודתו]	אות העשרה	צבאות אל'	שבע

• לשלב 'היצאה' בלבד. ** בסוף הרשימה נאמר: "ופרוש שמותם עם כול סרכם", כלומר, חזרת הכתובת בדומה לרשימה א

אותות העדה וארגונה

§ 3. אות כול העדה

שימוש המלה 'עדה' לציון כלל שבטי ישראל שכיח ביותר בתורה (כייחוד בספר במדבר), ביהושע ובשופטים, ובמובן זה הוא מצוי — כמו בצירופים הדומים הנזכרים במקרא לעתים קרובות ביותר — באו"ח בפרשיות הנדונות כאן ובפרשיות ג וד¹⁰.

הכתובת 'עדת אל', הנכתבת על אות העדה בצאתם למלחמה — בנויה ככתובת כלל הכתובות של האותות¹¹ ומקבילה ל'עדת ה' שבמקרא¹². אולם ברור, שהמונחים 'עדה' ו'עדת אל' שימשו בקרב הכת לציון הכת עצמה, נוסף על שאר כינויה¹³. בהטעימו שאות זו היא 'הגדולה אשר בראש כול העם' (33, 12) — אורכה 14 אמות — או: 'אות כול העדה' (4, 15). וכן בכתובת 'עם אל', מציין בעל המגילה, שאות זו היא של כל העדה, של צבא העבודה ושל צבא המלחמה גם יחד, בניגוד לשאר האותות השונות של העדה ושל משפחות הלוי¹⁴. המונח 'עם' כאן, וכן בתיאורי הקרב (יב, 8; 9; 9; 1; ור' פרק חמישי, § 8) וכן 'עת ישועה לעם אל' (א, 1; 5) מציין — בדומה למקרא — גם את אופיה הצבאי של העדה המאורגנת למלחמה¹⁵.

חוקרים שונים כבר ציינו שהמושג 'עם אל' נמצא גם בתוארו הרשמי של שמעון החשמונאי¹⁶.

10. 'אבות העדה' (ג, 2); 1, 3, 7; ד, 3; 4, 'כול העדה' (2, 9); 'מקרא העדה' (ד, 3); 2, 'העדה' (ד, 3); 11, 'נשיא כול העדה' (ז, 5); 1; ור' פרק שני; חמישי § 4; שמיני § 3.

11. על אלה וכן על השם 'אל' ר' להלן § 8.

12. במדבר כו, יו; לא, סו; יהושע כב, סז; יו; בתהלים פב, א: 'אלהים נצב בעדת אלי' — דומה הצירוף בצורתו, אבל משמעותו שונה, ויפה הבינו בעל המגילה, המשתמש בו בשינוי תוכן וצורה: 'עדת אלי' (ב, 11), ור' פרק חשיעי הערה 2.

13. למשל סרך היחיד (5, 20): 'להותח לעדת קודש'; ב"ר (7, 20): 'נשיא כל העדה' (והשוחה הערה 12); 4, 10; 4: 'זוה סרך לשפטי העדה'; וכן השוחה עתה קומראן ו, עמוד 108; מלה זו מופיעה 19 פעמים בסני דפי סרך היחיד שנחפרסמו שם. על המונחים השונים לציון העדה (סרך אל, 'עדת אל' ועוד) ר' פרק אחד עשר, § סרך, עצה, וכן בפרק שביעי § 2 (5).

14. לשימוש דומה של 'עדה' במקרא ר' ויקרא י, ו; במדבר א, יח ועוד רבים. בדומה לכך מכנה הוא את נשיא כלל העדה (ישראל ואהרן): 'נשיא כול העדה' (ז, 5; 1). ובדומה בדפי סרך היחיד שפורסמו בקומראן ו, ור' שם עמוד 108. ומצד אחר, בתיאור אותות העדה (ללא שבט לוי) ברשימה ד (ו, 4; 9) הוא כותב: 'סרך אותות העדה ללא כול'.

15. ור' C. Umhau Wolf, Terminology of Israel Tribal Organization, JBL LXV (1946), p. 45; וכן שם על ummānu האכדי ועל עמ' הערבי במשמעות דומה. לשימוש זה ולמונח 'עם אל' השוה גם שופטים כ, ב, במלחמת ישראל נגד בנימין: 'ויתיצבו פנות כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלהים' (והשוחה שם"ב יד, ג), וכן ר' להלן הערות בקשר לקהל אל, מצד אחר הצירוף 'עם אל', בדומה ל'עדת אל', מקביל בלשון הכת לשימוש 'עם ה' (במדבר יא, כט; יז, ו; שופטים ה, יא; שם"ב ב, כד; שם"ב א, יב ועוד).

16. מקבים א יד, 27 בכתובת על לוחות הנחושת: -ἐπὶ Σίμωνος ἀρχιερέως μεγάλου ἐν ασσρα-... (בגרסאות השונות εν Σαρχαμελ או ενσασραμελ, ור' Abel, Les Livres Maccabées, עמ' 256, בהערה לשורה 27 על הגרסאות השונות ועל ההצעות שהוצעו להבנת תואר זה: 'חצר עם אל', 'עצר עם אל' ו'שר עם אל', אבל עצמו — כאחיים מקודמיו — גורס חצר עם אל, כי חון שלועתו אין להתעלם מה' ע, המורה בבירור על שם מקום, היינו 'הכוהן הגדול בתצר עם אל'; אולם ר' גם ד' פלוסר (הספר החיצוני 'עליית ישעיהו' והכת של ים המלח, ידיעות שנה יח (תשי"ג), עמ' 32, הערה 12), הרוצה לראות בתואר 'שר עם אל' את התרגום העברי של התואר היווני-εὐαρχίας הנזכר באותו פרק (פסוק 47) כאחד מתאריי של שמעון. אבל בפסוק הנזכר, שעליו מסתמך פלוסר, מתואר שמעון בשלושה מארים, הקשורים בשלושת תפקידיו: כהן גדול, נשיא העם כולו ושר הצבא הכללי. καὶ ἐπεδέξατο Σίμων καὶ εὐδόκησεν ἀρχιερατεύειν καὶ εἶναι στρατηγὸς καὶ ἐθνάρχης τῶν Ἰουδαίων καὶ ἱερέων καὶ τοῦ προστατῆσαι πάντων

מבוא: פרק שלישי

הכתובת הקבועה של 'אות העדה' היא: 'ישראל', 'אהרן' ו'שמות שנים עשר שבטי ישראל כתולדותם'¹⁷. שמות שנים עשר השבטים מהווים את הכתובת הקבועה, שאינה מתחלפת בכל השלבים, כפי שמוכיח המשפט המסיים את רשימת הכתובות ברשימה ד (ור' לעיל).

נוסח הכתובת הושפע השפעה ישירה מתיאור הכתובות שעל גבי כתפות האפוד (שמות כח, ט"ז): 'ולקחת את שתי אבני שהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל, ששה משמתם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדותם'¹⁸, ומתיאור אבני החושן (שם שם, כא): 'איש על שמו תהיין לשני עשר שבט'. הכתובת על אות העדה — 'ישראל', 'אהרן' ו'שמות שנים עשר השבטים' — אף היא מזכירה את המשך תיאור כתפות האפוד (פסוק יב): 'ושמת את שתי האבנים על כתפת האפוד אבני זכרון לבני ישראל ונשא אהרן את שמו' תם לפני ה' על שתי כתפיו לזכרון'.

קצת קושי יש בקביעת שמות שנים-עשר השבטים, הכתובים על 'אות כול העדה' ועל 'מגן' (ז) נשיא כול העדה'. מטעמים שונים נראה לי, שהכוונה כאן לרשימת השבטים בספר במדבר, 'כל עדת בני ישראל', המונה את אפרים ומנשה ומשמיטה את לוי, ולא לרשימת בני יעקב¹⁹, או לרשימת שמות השבטים ביחזקאל מח, לא ואילך²⁰; ואלה הנימוקים העיקריים:

1. אילו התכוון ל'בני יעקב', לא היה משתמש בנוסח 'שבטי ישראל', המשתמע לשתי פנים²⁰.
2. תיאור מבנה העדה ואותותיה במגילה מושתת על תפיסתו של ספר במדבר, המוציא את לוי מכלל שנים-עשר השבטים, ומבליט גם את הזהות וגם את השוני שבין בני לוי ובין אהרן. עובדה זו מתבטאת לא רק בכך, שתיאור אותות העדה מתחלק לשניים, אותות השבטים ואותות משפחות הלוי (ובתוכן הפרדה בין הכהונה ובין שאר משפחות הלוי), אלא אף בהזכרת שמו של לוי מחוץ לרשימת שנים-עשר השבטים²¹.

וכן לפני זה, בפסוקים 41-42, נזכרים שלושת תפקידיו: כהן גדול, נשיא ושר צבא. אם נגרוס 'שר עם אל', יתאים תואר זה לתפקידו הצבאי, אך לא לתואר $\epsilon\theta\nu\alpha\rho\chi\eta\varsigma$, שמקביל לו המונח העברי 'נשיא העם', הבא גם בגילות ('נשיא כול העדה', ור' להלן). אך מוזר הדבר שחוקא בתחילת התעודה ייזכרו רק שנים מתפקידיו, ורק בסיומה שלושת תפקידיו. מכל האמור לעיל אולי יש לראות בנוסחה $\epsilon\nu\alpha\sigma\sigma\alpha\rho\mu\epsilon\lambda$ סירוס של שני התארים כאחד: נשיא (או אולי 'נשי' ככותב המגילה) ושר עם אל = $\epsilon\nu\alpha(\sigma\iota)\sigma\alpha\rho\mu\epsilon\lambda$. הסבר זה אינו מצריך השמטת $\epsilon\nu\alpha$, שהגורסים 'שר עם אל' נאלצים להשמיטו (או מבכרים את הגוסת האחר). ע"י כך נמצאים כאן שלושת תארייו של שמעון: כהן גדול, נשיא ושר עם אל.

17. אשר לישראל ואהרן (ובדומה על 'מגן' נשיא כול העדה — ג, [5], 1 — ישראל לוי ואהרן) ר' בפרק עשירי. שם גם יתברר הנוסח הדומה, 'משיחי אהרן וישראל' על גרסותיו השונות בסרך היהודי ובכ"ד. על הבעיות הקשורות בקריאת המלה 'מגן' ר' הערות לגוף המגילה.

18. והשוה גם יוסף בן מתתיהו, קדמוניות ג, ז, ה.

19. על הרשימות השונות של שנים-עשר בני יעקב (ובכללם לוי ויוסף) וסדרם במקרא (ר' בעיקר בראשית כט; ל; לה; מט; שמות א והפרקים המקבילים בדברי-הימים) ועל יחסן לשמות בני יעקב בספרות החיצונית (ספר היובלות, צוואת 12 השבטים ועוד) ר' Charles, The book of Jubilees, עמ' 170 בהערות; על התיאור המקראי ר' M. Noth, Das System der Zwölf Stämme Israels, Stuttgart 1930. לכל הבע' יה זהו השווה גם את הלוח-המשוה, המובא כמאמר W. H. Bennet, Hastings, Dict. of the Bible, Vol. IV, p. 811.

20. השערים הנקראים על שמות שבטי ישראל, ובכללם לוי ויוסף, ללא אפרים ומנשה.

21. על אות כול העדה נכתב שם 'אהרן' כמייצג את 'לוי', על-פי במדבר יו, יח, במסופר על הכתובות שעל המ' טות: 'ואת שם אהרן תכתב על מסה לוי כי מסה אחד לראש בית אבותם'. מצד שני על 'מגן' נשיא כול העדה נזכרים שמות שניהם, 'לוי ואהרן', ואחריהם אותה הנוסחה: 'ושמות שנים עשר שבטי ישראל כתולדותם' (השוה גם יב"מ, קדמוניות, ד, ב). הבדל זה כנראה אינו מקרי, ור' לעיל הערה 17.

אותות העדה וארגונה

3. האותות של ראשי המחנות אשר לשלושת השבטים, המתבססות על ארגון המחנות של שלושת השבטים במדבר פרק ב (ר' להלן).

מכל הנ"ל נראה, שארגון שבטי ישראל על אותותם לצבאותם, כפי שהוא לעיני בעל המגילה, הוא הארגון המפורט בעיקרו בספר במדבר: שנים-עשר השבטים (בכללם אפרים ומנשה), ונגדם בני שבט לוי מחוץ למניין. אשר לסדר השבטים, הרי חוץ מן ההדגשה 'כתולדותם' (המוציאה מכלל האפשרויות נקיטת סדר גיאוגרפי) אין בעל המגילה מציין את סדרם המדויק.²²

4. אותות ראשי המחנות אשר לשלושת השבטים

נוסח זה בא להטעים, שכוונת בעל המגילה היא לתאר את ארגון השבטים בחנייתם ובמסעיהם, כמתואר בספר במדבר ב²³, ולהבדיל בין שימוש זה של 'מחנות' ובין שימושו הרגיל בקרב הכת לציון מושבותיה (להלן). רצון זה למנוע טעות כל שהיא מתבטא גם בשמה של האות ברשימה ה, שבה הושמטה המלה 'מחנה': 'אות של[וש] שבטים' (4), (15), וכן בלשון הרכים 'אותות', 'מחנות' ולא 'אות המחנה' בדומה ל'אות השבט' וכיו"ב. לפי ספר במדבר התחלקו השבטים למחניהם כדלקמן²⁴:

מחנה יהודה	מחנה ראובן	מחנה אפרים	מחנה דן
יהודה	ראובן	אפרים	דן
יששכר	שמעון	מנשה	אשר
זבולון	גד	בנימין	נפתלי

לפי ספר במדבר לא היה ראש מיוחד לכל מחנה, אלא שנשיא השבט, שעל שמו נקרא המחנה, שימש כנראה בשני התפקידים כאחד. לצערנו לא נשתמרה הכתובת הבסיסית ברשימה א' ולכן אין אנו יודעים בדיוק את 'פרוש שמותם לפי סרכם' של אות המחנה, אולם העובדה, שלכל מחנה היתה אות משלו, השונה מאות השבט הן בכתובתה והן במידותיה, מאפשרת להניח שבעל המגילה ראה ב'ראש המחנה'²⁵ אישיות שונה מנשיא אחד השבטים, וכן יש לציין, שבשעה שהאותות

22. על ההבדלים השונים ברשימות סדר התולדה במקרא ובספרות החיצונית ר' בסבלאות של צ'רלס ושל בנס, הנזכרים לעיל הערה 19.

23. לכאורה היה יכול הציון 'אשר לשלושת השבטים' להורות על המחנה של 'בני לוי יהודה ובנימין', הנזכרים בראש המגילה (א, [1], 2), אולם כל מבנה האותות כאן המתבסס על שנים-עשר השבטים ועל המחנות של שלושת השבטים כחלוקה של העדה בכללה, וכן הפירוט המיוחד העצמאי של שבט הלוי, מורים בבטחה, שכאן מדובר על ארבעת המחנות (כל אחד של שלושה שבטים), המתוארים בספר במדבר.

24. על איגודי בני יעקב במלחמותם בקבוצות של שלושה בקבוצה אחת ר' גם בספר היובלות (לח) ובקטעים המקבילים בילקוט שמעוני (וישלח יעקב) ובמדרש ייסעור.

יהודה	לוי	ראובן	שמעון
נפתלי	דן	יששכר	בנימין
גד	אשר	זבולון	חנן (בן ראובן)

בספר החיצוני המיוחס לפילון (ור' פרק תשיעי הערה 39) מתוארת (עמ' 288 אצל L. Cohn) חלוקה לשלוש קבוצות של 4 שבטים כל אחת: ראובן, שמעון, יששכר וזבולון; גד, אשר, דן ונפתלי; לוי, יהודה, יוסף ובנימין; Cohn מציין, שב'ספר הישר' בתיאור המקביל, מדובר על 4 קבוצות של שלושה שבטים כל אחת בכל המקורות הללו מדובר למעשה על בני יעקב, ולא על חלוקת שבטי ישראל כמתואר בספר במדבר.

25. תואר דומה נזכר באתר המכתבים מתקופת בריכותבא, שנמצא לא מכבר בואדי מרבעת. במכתב המופנה לישוע בן גלגולא מסעם פרנסי הסביבה הוא מכונה 'ריש המחנה', ור', R. de Vaux, R.B., IX, 1953, p. 270.

מבוא: פרק שלישי

עברשימות א' ה' מיוחסות תמיד ליחידה עצמה (אף-על-פי ששמו של נשיאה כתוב בראשה), הרי כאן הדגיש 'אותות ראשי' המחנות.

החלוקה לארבעה מחנות, שבראשם עומדים ארבעה ראשים, השולטים איש איש על שלושה שבטים (המתחלקים לאלפים וכיו"ב, להלן), מקבילה בדיוק במבנה ובסגנונה לתיאור מערכת הכוכבים וצבא השמים, והראשים השולטים על ארבע התקופות החדשים, כמתואר במפורט בספר חנוך²⁶.

באו"ח — בדומה למקרא — משמש המונח 'מחנה' (ברביבוי: מחנות, מחני [אל]), הן לציון 'המ-סורה' הצבאית לתיאור כלל הצבא הלוחם בשדה, והן לציון מקום החנייה בשדה²⁷, כיוון ששימוש זה במונח 'מחנה' הפכו למתאים ביותר לתיאור מושבות הכת²⁸ — שחיתה במשטר צבאי, ובתקופות ובמקומות מסוימים בתנאי שדה — נראה, שהמונח ראשי המחנות היה בשימוש הכת יחד עם שמות ממלאי התפקידים האחרים במחנות²⁹.

את הכתובת הבסיסית על אותות ראשי המחנות אפשר להשלים: "ואת שמו ושמות נשיאי שבטיו". בדומה ליתר הכתובות ה'בסיסיות' (וגודל ה'פער' בחלק שבלה) יש להניח שהיתה קצרה, בת שתי מלים, ושונה בכל הכתובות שעל גבי אותות ראשי המחנות.

מעניין ביותר להשוות לשיטת המגילה את השיטה המתוארת בת"י (למשל על אות מחנה יהודה): "וטיקסיה הוה ממילת תלת גווינין כל קביל תלת מרגליתא דבחושנא, סמוקא וירוקא וכרוקא, וביה חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא יהודה יששכר וזבלון ובמציעותיה כתיב 'יקום יי וית-בדרון סנאך ויערקון בעלי דבבך מן קדמך' וביה הוה חקיק צורת בר אריוון"³⁰. תיאור זה דומה

וכן ר' אימ הברמן 'מכתב מתקופת בריכוכבא', במוסף 'תרבות וספרות' להארץ, 18.9.1953, הגרס 'ריש' בארמית ולא 'דוש' 11-13; ור' עתה גם H. L. Ginsberg, BASOR 131, Oct., 1953, p. 26, הקורא 'מחנה' ולא 'מחניה' מתוך גימוקים פליאוגרפיים.

26. ר' במיוחד פרק פ"ב פסוקים 9-15, יש לתרגם למעשה תרגום חדש את כל הפרק הזה, שהכיל כנראה במ"קורו את המונחים הידועים לנו עתה מן המגילות (ביניהם סרך, מעמד, ראשים, שרים וכיו"ב), והשווה Aalen: Licht u. Finsternis, S. 160 ff. וכן להלן, פרק שמיני § 3 (1).

27. השוה אר"ח, [3], 4; [7], 1; והשוה פרק שביעי § 3 (1); [7], 7 (ור' פרק רביעי § 3), [14], 2; [6], 9 (ור' פרק שביעי § 6), וכן השוה במקרא במיוחד דברים כג, י"ט; תהלים כו, ג; בראשית לא, ח"ט; שמות לב, כו; שופטים ז, יט; במדבר א, נב; שמואל א יז, א ועוד. השוה גם בכתובת אחירם (תמא מחנת); וכו' במיוחד בכתובת המפורסמת של 'זכר מלך חמת' (למשל ש' 5: 'בר הוד ומחנתה'), והשווה גם השימוש ב-παρεμβολή בספר המקבים ובשבעים במשמעות כפולה זו (ור' Abel, Les Livres Maccabées, עמ' 52 בהערה).

28. והשוה במיוחד את המקומות הבאים מברית דמשק: 'ואם מחנות ישבו כסרך הארץ' ([7], 6); 'וזה סרך מושב המחנות המתהלכים באלה בקץ הרשעה' ([12], 23); 'ויצא הגורל לצאת ולבוא על פיהו כל באי המחנה' ([13], 4); 'וזה סרך המבקר למחנה' ([13], 7); 'וסרך מושב כל המחנות' ([14], 3); 'והמבקר אשר לכל המחנות' ([14], 8-9); 'ואם מחנות ישבו כחוקי הארץ אשר היה מקדם' ([19], 2-3); 'וזה מושב המחנות' ([13], 20); 'המבקר אשר למחנה' ([13], 13). וכן בסרך היהוד (קומראן ו, עמוד 110, דף [2] שורה 15: 'במחניהם').

29. והשוה 'סורכי המחנות' (יא, [7], 1) ור' פרק שביעי § 3 (1).

30. תאור שאר המחנות דומה בשינוי הגוונים, השמות, הצורה והכתובת, שאר הכתובות: ראובן: 'שמע ישראל יי אלהנא יי אחר';

אפרים: 'וענא דיי עליהון בימבא במטלהון מן משריתא';

דן: 'תוב יי שרי ביקרך בגו ריכוות אלפיא וישראל';

והשוה פרק חמישי לעניין כתובת 'הצוצרות מסעי המחנות', ושם הערה 60, וכן ר' מאמרו של הרב כשר, 'חלפיות' שנה ד', חוברת ג' ה, עמ' 690.

אותות העדה וארגונה

לשיטת בעל המגילה רק בשתי נקודות: בכתיבת שמות שלושת השבטים ובכתיבת 'כתובת סיס' מה' על גבי האות. מצד אחר, השוני הוא גדול:

1. אין את ראש המחנה.
2. הכתובת הסיסית שונה לכל מחנה ומחנה.
3. הכתובת ארוכה ביותר.³¹
4. אין הכתובות מתחלפות.
5. תוספת הצבעים, הסמל (בת"י).
6. אין ציון המידות (בת"י).

§ 5. אות השבט

אות המסורה השלישית היא 'אות השבט'; אורכה 12 אמות.³² כתובתה מושתתת על אותם העקרונות: 'כתובת-סיסמה' (לטכסים הדתיים) וכתובת קבועה המציינת את מבנה של המסורה. על מסורות המשנה שלה, ואת שם נשיאה ושמות שריי-המשנה הכפופים לו. ראש השבט מכונה נשיא.³³ מונח זה לציון תוארו של ראש-השבט נלקח אף הוא מתיאור מבנה העדה בספר במד' בר.³⁴ והוא זהה עם תואריהם של ראש כל העדה וראשי המשפחות. לשם 'קריאת' קבוצת 'הנשיאים' בכללה יש חצוצרות מיוחדות, שכתובתן היא 'נשיא אל'.³⁵ 'כתובת הסיסמה' הבסיסית שעל גבי אות השבט היא 'נס אל'. שימוש זה מעניין במיוחד, שכן כתובת זו — בדומה לכתובות המסורות האחרות — חייבת לציין גם את אופיה של המסורה הנדונה; מכיוון שכבר השתמשו במונח 'שבט' על גבי כתובת מסורה זו בצאתם למלחמה (רשימה ד), הרי אם לא רצו לחזור על אותו מונח פעמיים, היתה בידיהם הבררה לכתוב 'מטה', שהוא המונח השכיח ביותר בספר במדבר לציון השבט. אולם נראה שנמנעו מכך, כיוון שהצירוף 'מטה אל' היה מתפרש למעשה אחרת לחלוטין, כ'מטה האלהים', שהיה בידי משה.³⁶ השימוש ב'נס' סילק את הקושי באופן מוצלח, שכן מקביל הוא למונחים 'שבט' ו'מטה' וקרוב למלה אות במשמעותה הכפולה. מונח זה התאים אפוא במיוחד לכתובת שעל גבי 'אות השבט'.³⁷

31. אמנם מעניין הדבר, שמקצת הכתובות הנ"ל (הערה 30) נזכרות במגילה על חצוצרות מסעי המחנות.

32. מקרה (?) מוצלח הוא, שאורך אות השבט — 12 אמות — מקביל למספר השבטים.

33. על הכתיב נשי, המופיע שוב גם בכתובת של אות משפחת מררי (41, 1), ר' הערות לגוף המגילה ובהקדמה לגוף המגילה.

34. סרק ב (למשל 'נשיא לבני יהודה' וכן יתר השבטים); ג, ב: 'ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטה הם העמדים על הפקדים'; וכן למשל, שם, יח — 'נשיא יששכר', וכן לה, יח — 'נשיא אחד נשיא אחד ממטה...'. וכן שם, כה, למשל 'ולמטה בני זבולן נשיא אליצפן בן פרנץ' וכיו"ב. פסוקים שונים אלו — כפי שהם לפנינו — עלולים ליצור את הרושם ש'נשיאי העדה' הם ראשי האלפים. אולם לאור הנאמר במג' לה בעניין זה אין לגרוס זיהוי זה, וספק אם כך סבור ספר במדבר והמקורות האחרים. לעניין במדבר י, ד ר' במיוחד סרק חמישי § 4 (2, 3) והערות שם. על שאר הפסוקים ר' במיוחד להלן בפרק זה § 6 והערות שם. על שימוש 'נשיא' במקרא — במבנה העדה והשבטים — ר' M. Noth (לעיל הערה 19), עמ' 151, 156, 162, וכן עתה גם J. Van der Ploeg, RB. LXVII (1950), p. 47 ff.

35. ר' במיוחד פרק חמישי § 4 (2, 3).

36. שמות ה, כ; יו, ט.

37. על הזיקה בין הנס, 'המקל' וה'אות' ר' נ"ה טורטשינר, באנציק' המקראית א/ ערך 'אות', עמ' 184, וכן ר' מאמרו (H. Tur-Sinai), JQR 39 (1948-49), p. 367; כמו כן ר' במדבר כא, ח: 'ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף ושים אתו על נס', וכן (בקשר לצירוף 'נס אל') שמות יו, טו: 'ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נס'.

מבוא: פרק שלישי

בדומה למסורת על 'אותות ראשי המחנות' גם המסורת שנשתמרה במדרש על אותות נשיאי השבטים שונה לחלוטין מן המתואר במגילה³⁸.

§ 6. המשפחה, הריבוא, האלף והדגל

הגדרת אותות המסורות הללו במגילה היא, כפי שנראה, התרומה החשובה ביותר להבנת הבעיה המסובכת של הזיקה בין המבנה השבטי וחלוקתו ל'משפחות' ו'בתי אב' ובין 'יחידות הגיוס' המי-ליציוניות. שכל שבט חייב לארגן. הקושי הרב בהבנת הזיקה שבין היחידות השונות נובע מהמי-נוח המשולש הקיים בכל עם. שצבאו מושתת על שיטת ארגון מיליציוני, כפי שצוין בראשית פרק זה. מינוח זה משתמש לעתים בכינויי השבט וחלוקתו כגורמים לשמות יחידות הגיוס הנחלצות מתוך שבט זה, וכן להפך. ובאחד המונחים הנ"ל (ובייחוד בסגנון מליצי ומושאל) משתמשים גם לציון יחידות הלחימה עצמן.

השוואת שמות המסורות, אותותיהן וכתובותיהן (לוח בעמ' 40 לעיל) מראה באופן ברור ביותר, ש'יחידת הגיוס' הנחלצת מן 'המשפחה' (שהיא חלוקת המשנה הראשית של השבט) הוא 'הרבוא'. 'הרבוא' מורכב מ'אלפים', הנחלצים מיחידות המשנה של המשפחה. בשעה שהריבוא אינו נזכר כלל בין שמות יחידות הלחימה בתיאורי הקרב במגילה — עובדה זו מאשרת, ש'הרבוא' הוא 'יחידת גיוס מיליציונית', ואינו זהה דווקא עם יחידה מקבילה בקרב, בעלת שם דומה — הרי הכתובת 'דגלי אל' (רשימה ד) על 'אותות האלפים' מציינת, שהחל מדרג זה ומטה הייתה השתלבות בשטח הארגון המיליציוני בין יחידות הגיוס ובין יחידות הלחימה, וש'הדגל' שימש כשם משותף ליחידת הגיוס וליחידת הלחימה. הנחה זו מתאשרת במילואה גם כתוצאה מגיתוח שמות יחידות הלחימה ודרכי הרכבת 'עוצבות' (formations) הקרב בתיאורי המלחמה שבמגילה³⁹. במלים אחרות: אם 'הדגל' מהווה את היחידה הטקטית-הארגונית הקבועה הגדולה ביותר, אין לראות ב'רבוא' יחידה טקטית קבועה בכלל, אלא עוצבה או מסורה, המאגדת את כל יוצאי הצבא של 'המשפחה' וחייבת לספק את החיילים להקמת 'הדגלים' למילוי אבדותיהם. דרך זו הנובעת משיקולים ארגוניים וטקטיים ומן השאיפה ליצור את 'רוח היחידה' (esprit de corps) — היתה השיטה היחידה כמעט בכל הצבאות (ובכללם הצבא הרומאי) עד ימינו אנו⁴⁰.

בדיקה מחדש של המקורות המקראיים לאור המסקנות הנובעות מתיאור המגילה, מראה שתפי-

38. ר' במיר ב, ו: 'באותות, סימנים היו לכל נשיא ונשיא מפה וצבע. על כל מפה ומפה כצבע של אבנים טובות שהיו על לבו של אהרן, מהם למדין המלכיות להיות עושים מפה וצבע לכל מפה ומפה (ר' להלן). כל שבט ושבט נשיא שלו צבע מפה שלו דומה לצבע אבנו, ראובן אבנו אודם ומפה שלו צבוע אודם ומצויר עליו דודאים... לכך נאמר באותות שסימנים היו להם לכל נשיא ונשיא'.

39. והשווה: 'סרך לסדר דגלי המלחמה בהמלא צבאם להשלים מערכת פנים. על אלף איש תאסר המע' רכה' (ת, [5] 3). על 'הדגל' והמערכה' כשמות ליחידות וה'עוצבות' הקרביות ר' דיון מפורט בפרק שביעי § 4, § 5. כמו כן ר' להלן פרק רביעי § 2, § 3. על 'הדגל' ר' גם להלן הערה 85.

40. 'הקוהורטות' בצבא הרומאי היו בעיקרן את היחידות הטקטיות-מנהליות הגדולות ביותר, שלא נהגו — במידת האפשר — לפצלן, אבל ע"י צירוסים שונים של קוהורטות השלימו או הרכיבו לגיונות שונים. ומסיבה זו מרבים תיאורי ההיסטוריונים השונים להזכיר בתיאורי הקרב את מספר הקוהורטות שהשתתפו במערכה זו או אחרת, או את שמותיהן, ולא דווקא את מספר הלגיונות או שמותיהם בלבד. ממש בדומה לכך 'הגדוד' (או הבאטאליון) מהווה בצבאות ימינו את היחידה הטקטית ארגונית הקבועה (ובייחוד בצבאות מיליציוניים), ואילו בעוצבות הגדולות יותר — אף-על-פי ששמן קבוע — משתנים הגדודים לעתים קרובות בהתאם לצרכים. שיטה זו מכתיחה שלמרות הצירוסים השונים ההכרחיים בהתאם למסיבות הקרב — מצד אחד לא לתערער רוח הלחימה של היחידה (הגדוד), ומצד שני יישמר הבסיס המנהלתי של הצבא.

אותות העדה וארגונה

סה זו של המגילה אינה מלאכותית, ושהיא זהה לתפיסתם של המקורות המקראיים. מצד אחר, יתרונה של המגילה הוא בכך, שהיא מבהירה בדיוק את הזיקה שבין המינוח המשולש, ואילו הידיעות שבמקרא נזקקות לעתים לתיאור המבנה הארגוני הבסיסי של העדה, לעתים למבנה המיליציוני, ולעתים למבנה הקרבי; ובמקרים רבים אף בצורה מליצית ומושאלת.

עובדה זו, דומני, גרמה לכך, שמרבית החוקרים של ימינו, שעסקו בבעיה זו, הגיעו למסקנה שונה מן המתוארת במגילה. סקירת המחקרים העיקריים בנושא זה — החל מתחילת מאה זו — מראה, שניתוי המשפחה עם ה'אלף' עובר בהם כחוט השני, והוא מקיבל ביותר.

ב' לותר, במחקרו על מבנה שבטי ישראל, היה הראשון בין חוקרי המאה, שהגיע למסקנה זו, אף-על-פי שהוסיף וציין, שחסרה ההוכחה המכריעה לכך⁴¹. בדומה לו גם אדוארד מאיר, שראה ב'אלף' את היחידה הוזהה עם 'המשפחה' וברבבה' את הוזהה עם השבט⁴². בעקבותיהם הלכו לודס⁴³, וולף⁴⁴, בארנאט⁴⁵, ואן דר-פלג⁴⁶ וכן אולברייט ואחרים⁴⁷.

אולם עתה, לאור החלוקה הברורה של המגילה, דומה שאפשר לראות שכל המקורות המקראיים, שהסתמכו עליהם החוקרים — ומשמעותם היתה עלולה להתפרש לשתי פנים — מתכוונים למעשה לאותו מבנה ארגוני-מיליציוני, אלא שלעתים הם משתמשים בכמה מונחים בצורה מושאלת. ספר יהושע מבהיר יפה את שיטת חלוקת העדה על שבטיה לצורכי המפקד: שבט, משפחה, בית⁴⁸. במפקד מסוג זה אין, כמובן, מקום ל'רבבה' ול'אלף'. שיטה זו אינה עוסקת כאן בגיוס, ולכן היא מטפלת אך ורק בחלוקה למשפחות וכו'. סמוכין לשיטה זו במקרא רבים ביותר⁴⁹. מצד אחר,

41. B. Luther: Die israelitischen Stämme, ZATW, XXI (1901), S. 6: "Wie verhält sich nun אלף zu משפחה? Es liegt nahe zu glauben, dass beide identisch sind, aber strikte beweisen lässt es sich nicht"

42. Ed. Meyer: Die Israeliten und ihre Nachbarstämme, Halle, 1906, s. 503 (על האלף): "Sie sind also im Grunde identisch mit den משפחות (so mit Recht Luther, ZATW XXI, 6) und die spätern Schriftsteller haben recht wenn sie beide Ausdrücke promiscue gebrauchen" וכן ר' שם עמ' 502 על הרבבה.

43. A. Lods: Israel, Paris 1930, p. 223: "la terme de 'millier' אלף était en effet un des synonymes courants de משפחה"

44. C. Umbau Wolf: Terminology of Israel Tribal Organization, JBL LXV (1946): "The term אלף (one thousand) which was originally the military designation of a contingent of the army (cf. E. Meyer) is used for subdivision of the tribe or clan without numerical exactness... אלף is actually used for clan in Jud 6,5... etc."

45. A. G. Barrois, Manuel d'Archéologie Biblique, Tome II, Paris, 1953, p. 37.

46. לעיל הערה 34 עמ' 48 (בקשר לבמר י, ד) "les alâfîm sont le plus probablement les mispâhôt"

47. פטרי הלך בשיטה שונה לחלוטין בספרו Egypt & Israel, London 1923. שיטה זו, אף-על-פי שיש בה עניין, אינה מתאימה למינוח המקראי והיא באה להסביר על-פי דרכה את המספרים הגדולים המיוחסים לשבטי ישראל במדבר (ור' להלן). על סתירת שיטה זו ר' W.F. Albright: The Administrative Divisions of Israel and Judah, JPOS V, 1925, p. 20 n. 10 "Clan, main subdivision of a tribe". גם הוא מסתמך על שופטים ו, טו; שמ"א י, יט; כג, כג ועוד. וכן על במ' א, טו ועוד (אולם ר' לעיל הערה 34, שבהם מציין 'האלף' כאילו את השבט עצמו. בדומה לזה גרס אף יהושע גוטמן (אנציק' מקרא' א, ערך אוכלוסיה, עמ' 141). על 'האלוף' וזיקתו ל'אלף' ר' מ"ד קאסוטו ונ"ה טורטשינר, ערך 'אלוף', אנציק' מקרא' א, 332-333.

48. יהושע ו, יד: "ונקרבם בבקר לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדו ה' יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדו ה' תקרב לבתים והבית אשר ילכדו ה' יקרב לגברים" וכן שם להלן.

49. השווה למשל שופטים ית, יט; שמ"א ט, כא; י, כא; בראשית כד, לח; במדבר ב, לז ועוד.

מבוא: פרק שלישי

במלחמה בין ישראל ובין בנימין (שופטים כ) — שתיאורה מאיר אור על ארגון בעית האספקה בקרב ועל שיעור החיילים שעסקו בשירות זה — אנו מוצאים את תיאור השיטה המקבילה — הארגון המיליציוני-גיוסי — המתאימה ביותר לשיטת המגילה. שבטי ישראל עומדים בפני קרב, העלול להיות ממושך, ועליהם לארגן את האספקה. וזה לשונו של המקרא: "ויקם כל העם כאיש אחד לא-מר, לא נלך איש לאהלו ולא נסור איש לביתו. ועתה זה הדבר אשר נעשה לגבעה עליה בגורל. ולקחנו עשרה אנשים למאה לכל שבטי ישראל ומאה לאלף ואלף לר-בבה לקחת צדה לעם". תיאור זה אינו מזכיר את בתי האבות ואת המשפחות. שכן כבר נחליץ הצבא לקרב וכבר הוא מאורגן במסורות המיליציוניות. אם נשווה את שלושת המקורות, נקבל את התמונה הבאה ⁵⁰:

הארגון השבטי הקבוע ויחידות הגיוס המיליציוני	יהושע		שופטים		מגילה
	שבט	שופטים	שבט	שבט	
	משפחה	רבבה	משפחה	ריבוא	
	בית-אב	אלף		דגל / אלף	
הארגון המשני של האלף	גברים	מאה	קהל אל קרואי אל צבאות אל	מאה חמשים עשרה	
	עשרה				

עובדת זהות 'הריבוא' עם 'המשפחה' (ולא עם 'השבט') מתבלטת גם מניתוח רשימות המפקדים של בני ישראל בנדודיהם במדבר ⁵¹. רשימות אלה מכילות שתי ידיעות חשובות לבדיקה בעיה זו: מספר יוצאי הצבא והמשפחות לפי שבטיהם.

הלוח הבא מוכיח, שמספר המשפחות בכל שבט זהה על-פי הרוב למספר הרבבות ⁵²:

⁵⁰ על חלוקת המשנה של האלף לימאות, 'חמישים' וכו' ר' להלן.
⁵¹ בניתוח הבא לא נעסוק בשאלת מהימנותם של מספרים אלו או בשאלת התקופה שיש ליחסם לה. על בעיה זו ר' מאמרו של יהושע גוטמן (אנצ' מקרא א, ערך 'אוכלוסיה', עמ' 139 ואילך, והספרות הנחנת בסופו).
⁵² מספר יוצאי הצבא על-פי חלוקת השבטים ברור (אף-על-פי ששונה הוא ברשימות השונות, ור' לעיל בהערה 51), בניגוד למספר המשפחות המפורסות. בלוח 'נוקקתי' אך ורק לאותם המקומות, שבהם מספר המשפחות מצוין בבהירות. אם תתקבל שיטה זו, ייתכן שיהיה אפשר לנתח נכונה את השמות והמספרים של המשפחות גם במקומות המעורפלים. הריבוא היה יחידת גיוס שעל המשפחה לחלוק, ו"א שימצבת המשפחה יכולה להיות גם קצת יותר גדולה; מתוך המצבה 'נפלי' מספר מסוים של יוצאי צבא כתוצאה ממצבם המשפחתי, הבריאותי וכיו"ב על-פי תקנות הגיוס (ור' להלן פרק רביעי § 5 בעניין המפקד שערך דוד; ר' גם יב"מ, קדמוניות ז, יג, א).

אותות העדה וארגונה

	מספרי יוצאי הצבא		מספר הסשפחות	
	במדבר א	במדבר כו	במדבר כו	מקורית שונים
ראובן	46,500	43,730	4	4 (שמות ו) 4 (דהי"א ה)
שמעון	59,300	22,200 (5)	5	6 (שמות ו) 5 (דהי"א ד)
גד	45,650	40,500	7	4 (דהי"א ה)
יהודה	74,600	76,500	7=2+3+2	השווה דהי"א ב וד'
יששכר	54,400	64,300	4	4 (דהי"א ז)
זבולון	57,400	60,500	3	
אפרים	40,500	32,500	1+3	
מנשה	32,200	52,700 (9)	6 (2+)	השווה גם יהושע ז
בנימין	35,400	45,600	2+5	3 (דהי"א ז) 5 (שם ח)
דן	62,700	64,400	רשימה לקויה בחסר	
אשר	41,500	53,400	2+3	4 / 5 (דהי"א ז)
נפתלי	53,400	45,400	4	4 (דהי"א ז)

למעשה רואים אנו, שתפיסת המגילה — המזהה את 'המשפחה' עם 'הרבוא', זאת 'בית האב' עם 'האלף' ו'הדגל', והקובעת את ההשתלבות בין 'יחידות השבט', 'הגיוס' ו'הלחימה' מדרג ה'אלף' ולמטה — זהה עם עיקרי הידיעות במקרא.

קצר המצע כאן מלסקור את כל הידיעות המקראיות בנושא זה, אולם דומני, שלא רק שהן נאשרות את התמונה המצטיירת לעיל, אלא שבעזרת החלוקה הברורה והמפורשת שבמגילה יהיה אפשר לעמוד על כמה מקומות שלכאורה הם סתומים⁵³.

53. השווה במיוחד דהי"א ה, כג' כו ; ז ; יב ; ברשימות אלה — המפרסות את השבטים והמשפחות לבתי אבותם והמכילות גם את רשימת המפקד לצורכי הגיוס — ניתן התואר 'גבורי חילים' (וכדומה) לראשי בתי האבות, שהם הדרג הראשון בחלוקה השבטית, ומשמשים לעתים (כמעט ex officio) גם כמפקדי יחידות הלחימה עצמן (האלפים). מאלפים ביותר הפסוקים הבאים: "אנשים גבורי חיל, אנשי שמות ראשים לבית אבותם" (ה, כד) ; "ועליהם לתלותם לבית אבותם גודי צבא מלחמה שלשים וששה אלף כי הרבי נשים ובנים" (ו, ד) ; "ראשי בית אבות גבורי חילים" (שם, ז) ; וכן ר' שם פסוק יא, לאור הנ"ל יש לבדוק גם את הפסוק (שם, מ) : "כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים גבורי חילים" וראשי הנשיאים ו'התי' יחשם בצבא במלחמה". ראשי הנשיאים אינו מובן גם בפני עצמו ובירדאי שאינו מתאים לתוכן המשפט כולו. מעניין גם הפסוק בבמדבר ב, ב בענין האתת, המדגיש: "איש על דגלו באתת לבית אבותם יחנו בני ישראל". וכן שם ב, לד : "כן חנו לדגליהם וכן נסעו איש למשפחתו על בית אבתו".

רוב החוקרים, המזהים את האלף עם המשפחה (לעיל הערות 41 - 47), מסתמכים גם על הפסוק בשופטים ו, טו, בדברי גדעון אל המלאך, המצוה עליו לצאת למלחמה במדיין : "הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי". משפט זה מוכיח — לפי דעה זו — ש'בית האב' הוא חלק של האלף ; ומכיון ש'בית האב' הוא חלק של המשפחה, הרי האלף והמשפחה זהים. אולם לאור הנ"ל נראה, שדחוקא פסוק זה מבהיר את הוהות של האלף עם בית-האב. הרי טענתו של גדעון מתחלקת לשני חלקים : א) עצם אירעהגיון בדבר, שהאלף הקטן והחלש יצא למלחמה. ב) אירעהאפשרות, שגדעון — שהוא הצעיר בבית האב — יפקד עליו, כיוון שתפקיד זה מוטל על ראש בית-האב עצמו שהוא הבכיר. משפט זה מורכב מפוא משני חלקים מקבילים המציגים את הניקה בין האלף (שהיא היחידה הצבאית הנחלצת מבית-האב) לבין ראש בית-האב, החייב לפקד עליה. על הניקה בין בית-האב ליחידת האלף ר' גם שמי"א יז, יז, המציין, ששלושת אחי דוד שירתו תחת שר

מבוא: פרק שלישי

75. אותות משפחות שבט לוי (רשימות כ"ג)

קודם שנפתח בבדיקת החלוקה ל'אלפים', 'מאות', 'חמשים', ו'עשרות', חזיקתה למבנה הכת מצד אחד, ומקומה בהתפתחות צבאות ישראל במקרא בתקופת הבית השני מצד אחר, יש לעמוד על ארגון משפחות הלוי ואותותיהן⁵⁴ ולסכם סיכום כללי את שיטת הכתובות על אותות העדה. לאחר שפירט את אותות העדה, פתח בעל המגילה בפירוט אותות משפחות הלוי על יחידות המשנה שלהן על-פי ארגון המיליציוני בצבא העבודה והמלחמה. רשימה זו, שהיא שלמה בסופה, המתאר את האותות ואת הכתובות של יחידות המשנה ואלפים, מאות, חמשים ועשרות), חסרה היא בראשיתה, ואילו לא נשתמרה הכתובת על 'אות מררי' ([4], 1). היינו מגששים באפלה בכל הנוגע לאותות שבט הלוי. זה לשונה של הכתובת: 'ועל אות מררי יכתובו 'תרומת אל' ואת שם נשי מררי ואת שמות שרי אלפיו'. כתובת זו מעידה, שנוסחת הכתובות של אותות משפחות הלוי דומה לחלוטין לנוסחת אותות העדה:

1. 'כתובת סיסמה' המציינת את אופי המסורה.
2. שם נשיא המסורה.
3. שמות ראשי מסורות-המשנה הכפופים לו.

נוסח הכתובת על אות מררי — וכן עצם פירוט משפחות הלוי בנפרד ולאחר פירוט שבטי ישראל — מיוסד על במדבר ב: ג; ד. אשר למררי — הרי זה לשון המקרא (ג, לה): 'ונשיא בית אב למשפחת מררי צוריאל בן אביחיל'. על סמך פסוקים אחרים בפרק זה (כג, ל) אפשר להשלים את רשימת האותות של משפחות הלוי לגרשון ולקהת, אף-על-פי שאין לעמוד על כתובתם הבסי-

אלף אחר, וכן דהייב יו, יד ואילך ודברי הימים ב כה, ה. הפסוק האחרון מראה במיוחד, שמבנה יחידות הקרב ויחידות השבט השתלב בבית-האב-אלף, מצד אחר ר' גם E. Junge: Der Wiederaufbau usw. עמ' 54 ואילך, וכן להלן, בפרק רביעי, מובן, שהאלף, בהיותו היחידה הבסיסית הצבאית, משמש גם בהשאלה ובלשון רבים (ובעיקר במשפטים מקוצרים) לציון כלל הלוחמים בצבא (כדומה לשימושים מקבילים בימינו) או לציון הארגון הצבאי בכללו, וכך נראה שיש להבין את שמאל א י, יט; כג, כג ועוד, שהלק החוקרים רואה בהם הוכחה נוספת לזיהוי המשפחה והאלף, אשר לספרי במדבר ויהושע — שמתוך פסוקים שונים נראה, כאילו דם מזהים את 'נשיאי השבטים' עם 'ראשי האלפים' — יש לציין, שבמקרים אחדים נראה, שהשימוש דומה להנ"ל: 'נשיאי מסות אבותם ראשי אלפי ישראל הם' (במדבר א, סז), כלומר נשיאי המסות למעשה הם גם ראשי צבאותיהם ונמונים על האלפים (באמצעות פקודי המשנה, כמובן). במקרים האחרים נראה, שיש לתת פסיק בין 'הנשיאים' ובין 'ראשי האלפים' (כדומה לבמדבר י, ד, ור' במפורט פרק חמישי § 4 (2, 3)). מאלף ביו תר הוא הקטע ביהושע כב, יד (בעניין המשלחת של פינחס הכהן ונשיאי המסות של עשרת השבטים), המציין: 'ועשרה נשיאים עמו נשיא אחד נשיא אחד לבית אב לכל מסות ישראל ואיש ראש בית אבותם המה לאלפי ישראל'. משפט זה בצורתו הנוכחית מוקשה הוא לכל הדעות, כיוון שעשרת הנשיאים הם כאן נשיאי עשרת השבטים, והציון הכפול 'נשיא אחד לבית אב... ואיש ראש בית אבותם' — בלתי-הגינני הוא. מצד אחר, בהמשך אותו הפרק, בפסוק ל, נאמר: 'וישמע פינחס הכהן ונשיאי העדה וראשי אלפי ישראל אשר אתו'. כאן החלוקה ברורה ומתאימה למגילה והיא מראה, שבמשלחתו של פינחס היו לא רק עשרה נשיאי המסות אלא שכל אחד לקה אתו גם את מפקדי המסורות הצבאיות, הם ראשי האבות — שרי האלפים. את פסוק יד אולי יש להבין: 'ועשרה נשיאים עמו נשיא אחד נשיא אחד (לבית אב) לכל מסות ישראל ואיש [עם] ראש בית אבותם המה (= ראשי בתי האב) לאלפי ישראל'. והשורה גם את הנאמר בדפי סרך היחוד שנתפרסמו עתה (קומראן ו, עמוד 110, דף [1], שורות 28-29): 'עם [שרי השבטים] וכול שופטיהם ושופטיהם ושרי האלפים'.

54. על 'הדגל', עצמתו, השימוש בו ומקומו בעוצבות הקרב ר' פרק יחידות הלחימה והטקטיקה; על הצורה 'רבוא' ר' הערות לגוף המגילה ה, [3], 15.

אותות העדה וארגונה

סית⁵⁵, וכן אין לדעת, אם סדר אותותיהם היה לפי סדר תולדותיהם: גרשון, קהת ומררי⁵⁶, או לפי סדר חשיבותם (קהת קודם לגרשון): קהת, גרשון, מררי⁵⁷.

רשימת יחידות המשנה, 'ועל אות האלף' ([4], 1) וכיוצא באלה, מיד לאחר 'אות מררי', אינה שייכת, לדעתי, למררי בלבד, אלא היא רשימת חלוקת המשנה של כל משפחה ומשפחה, שכתובותיהן היו אחידות (בשנוי 'פרוש השמות' כמוכן). הנחה זו מתבססת על העובדה, שפירוט הכתובות הללו תופס ארבע שורות שלמות, ואילו פירוט הכותב את חלוקת המשנה של שתי המשפחות היה זקוק לשמונה שורות בסוף דף [3], ואין שם מקום אלא לארבע שורות לכל היותר⁵⁸.

הבעיה העיקרית המתעוררת בעניין האותות של משפחות הלוי היא: האם היתה אות מיוחדת לשבט הלוי, ושלוש אותות — אחת לכל משפחה (כלומר שהכהנים — בני אהרן — נכללו במשפחת קהת יחד עם 'בני קהת הלויים'), או שמא היו ארבע אותות מיוחדות, לפי חלוקה: 'בני אהרן' (כוהנים); קהת, גרשון, מררי (לויים); לדעתי יש להניח כמעט בודאות, שהשיטה המתוארת במגילה היתה על-פי החלוקה השנייה, ואלו הנימוקים העיקריים:

(א) חלוקת שבט הלוי לכוהנים וללויים משמשת כיסוד לכל ארגון שבט הלוי המתואר בספר במדבר:

(ב) על חלוקה זו מקפידה ביותר כת מגילותיים המלח גם בטכסיה המפורטים⁵⁹;

(ג) החלוקה 'המרובעת' של שבט לוי מתוארת בבמדבר פרק ג בקביעת מקום חנייתן של משפחות הלוי מסביב למשכן: גרשון במערב; קהת בדרום; מררי בצפון; אהרן ובניו במזרח⁶⁰. הדרך קה מרובעת זו נוהגת גם בכמה מקומות אחרים⁶¹;

(ד) רשימת הכתובות ה'מתחלפות' לפי שלבי המלחמה (רשימה ג'), הכתובה מיד לאחר פירוט אותות משפחות הלוי, ושיש ליחסה לאותות הלוי⁶², מחייבת חלוקה מרובעת של משפחות שבט לוי, וטעמו של הדבר: מספר הכתובות המשתנות הוא 4; בניגוד לרשימה ד', המציינת על 'אות הראשונה', 'אות השנית' וכיוצא באלה, ומקבילה למסורות העדה — מן הגדולה עד הקטנה (ור' לעיל) — אין רשימה ג מציינת 'אות הראשונה' וכו', והיא מכוונת לחלוקה מאוזנת של ארבע יחידות שוות, ולא לחלוקה מאונכת ומדורגת. הנחה זו מתאשרת לאור העובדה, 'החלוקה מאונכת של משפחות הלויים היתה מחייבת לפחות חמש כתובות ואולי שש (שבט, משפחה, אלף, מאה, חמישים, עשרה), וגם אופי הכתובות של 'הליכה למלחמה', 'אמת אל', 'צדק'.

55. לא עלה בידי לברר, מדוע הכתובת 'תרומת אלי' (במדבר יח, ו, ה, כד — ללויים בכללם) נתייחסה דווקא למררי, אולם השוואה צוואת לוי יא, 2 - 7.

56. בראשית מה, יא; שמות ו, טז; במדבר ג, יז; כה, גז; דהיי"א ה, כז; כג, ו ועוד, וכן צוואת לוי יא, 2, 4, 7. 57. במדבר ד, ב, כב, כט; יהושע כא, א - ה, כ, כז; דהיי"א ו, מב ואילך (אין ענייננו בסדר הנקוט בדהיי"א טו, ה - ז; דהיי"ב כט, יב — המקדים את מררי לגרשון — שכן במגילה נזכר מררי בסוף הרשימה, והשוואה במד"ר ד, יא: "נשא את ראש וגו'... לשון נשיאות... מתוך בני לוי שמכל בני לוי לא חשבוים כבני קהת מהם כהנים ולויים... לפיכך נמנו תחילה".

58. ר' הערות לגוף המגילה וכן להלן על אופי הכתובות של משפחות הלוי.

59. אר"ח ג, [2], 1 - 2; יב, [7], 9, 13; יז, [13], 1; כג, [15], 4; כח, [18], 5; סרך היחד [1], 21; [2], 1, 4, ובמיוחד, 19 - 21; כ"ד [10], 5; [13], 2 - 6, ובעיקר [14], 3 - 7. ור' על כך גם להלן על 'אלפים' ומאות' וכיו"ב. והשוואה גם קומראן ו, עמוד 110, דף [1], שורות 22 - 23.

60. והשוואה במד"ר ג, יב: "זכה קהת שהקיפו בניו המשכן מכ' רוחות. הרי נעשו שבט לוי ר' מחלקות להקיף ד' רוחות המשכן כנגד ד' דגלים" וכו' (אולם ר' גם שם ד, ו).

61. השוואה למשל יהושע כא, ד - ו, וכן השוואה ברית דמשק [10] (סרך לשפטי העדה): 'ארבעה למטה לוי ואהרן'.

62. שלא כרשימה ד שכותרתה 'סרך אותות העדה בצאתם למלחמה' וכו' — מתחילה רשימה ג בהמשך ישר של פירוט אותות משפחות הלוי וללא ציון מיוחד: 'ובלבדם למלחמה יכתובו'... וכיו"ב.

מבוא: פרק שלישי

אל', 'כבוד אל', 'משפט אל', שאינו מבדיל בין סוגי היחידות — בדומה לשלב המקביל בסדרך אור-תות העדה — מורה על 'מסורות' שוות בדרגן המאוזן. כתובות אלה יכולות להחליף את הכתובת הקצרה 'תרומת אל' וכיו"ב, שהיא על אות המשפחה, ולא את הכתובות הארוכות על אותות 'האלף', המאה וכו'. כתובות ארוכות אלה, וכן אופיין המלחמתי המובהק, מעידות, שהכתובות על אותות המשנה של משפחות הלוי, המפורטות ברשימה ב — אינן משתנות בשלבי המלחמה.

. הנימוקים הנ"ל מחייבים לענ"ד להניח, שבעל המגילה מתאר ארבע אותות של משפחות הלוי: בני אהרן, קהת, גרשון, מררי. חלוקת הכתובות הנ"ל, שאינה מבדילה בין דרגות ארבע האותות, מחייבת, שאין אות מיוחדת לכלל שבט הלוי; למעשה שימשה אות בני אהרן גם כאות המציינת את שבט הלוי בכללו.

כבר הזכרנו לעיל (ר' הערה 21) את הכתוב בבמדבר יז, יח: "ואת שם אהרן תכתב על מטה לוי כי מטה אחד לראש בית אבותם". כאן יש להוסיף, שרשימת נשיאי משפחות הלוי בפרק ג (שהשפיעה על שיטת כתובות אותות משפחות הלוויים כאן) מסתיימת בפסוק: "ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן" (שם שם, לב) ⁶³.

את המסקנות הנ"ל, וכן את שיטת מבנה אותות שבט הלוי וכתובותיו, אפשר לסכם אפוא בלוח הבא ⁶⁴:

המסורה	כתובת יסודית	צלכתם למלחמה	בגשתם למלחמה	בשובם מן המלחמה
בני אהרן (כוהנים)	— —	'אמת אל'	'ימין אל'	'רומם אל'
קהת	[⁶⁵ אל ואת שם נשי קהת ואת שמות שרי אלפיו]	'צדק אל'	'מועד אל'	'גדל אל'
גרשון	[⁶⁵ אל ואת שם נשי גרשון ואת שמות שרי אלפיו]	'כבוד אל'	'מהומת אל'	'תשבות אל'
מררי	"תרומת אל' ואת שם נשי מררי ואת שמות שרי אלפיו"	'משפט אל'	'חללי אל'	'כבוד אל'
אלף	"אף אל בעברה על בליעל ובכול אנשי גורלו לאין שארית" "שם שר האלף ואת שמות שרי מאיותיו"			
מאה	"מאת אל יד מלחמה בכול בשר עול" "שם שר המאה ואת שמות שרי עשרותיו"			
חמשים	"הדל מעמד רשעים [ב]גבורת אל" "שם שר החמשים ואת שמות שרי עושרותיו"			
עשרה	"רנות אל בגבל עשור" "שם שר העשרה ואת שמות תשעת אנשי תעודתו"			

⁶³ ר' גם A. Büchler, Die Priester u. der Cultus, Wien 1895, S. 88.

⁶⁴ סדרך פירוש השמות: שם נשיא/שר המסורה והכפופים לו, חוזר כמוכן על כתובות האותות בכל השלבים.

⁶⁵ פער בשיעור של תיבה אחת.

אותות העדה וארגונה

עתה נוכל לסכם את שיטת האותות המתוארת במגילה.

§ 8. סיכום שיטת האותות

1. העדה:

- א. אותות יש למסורות כל העדה, למשפחות שבט הלוי וליחידות המשנה שלהן;
- ב. אותות העדה לפי סוגיהן (ללא משפחות הלוי) הן שמונה במספר: עדה, מחנה, שבט, משפחה / רבוא, אלף / דגל, מאה, חמשים ועשרה;
- ג. מידת אורך האותות משתנה, החל בארבע-עשרה אותות לאות כל העדה, וכלה — בהדרגה — בשבע אותות, לאות העשרה. רוחב האותות אינו נזכר, ויש להניח, שהיה שווה בכל האותות;
- ד. הכתובת שעל כל אות מורכבת מ'סיסמה קצרה' המציינת את סוג המסורה ואת שם נשיאה והכ' פופים לו;
- ה. האות של כל קבוצה (אותות שנים-עשר השבטים, ארבעת המחנות וכו') שווה לרעותה בכל תכונותיה חוץ משמות הנשיאים;
- ו. בשלושת מצבי המלחמה (יציאה = מסע; גישה = לחימה; שיבה = חזרה) מתחלפת כתובת הסיסמה לציון אופי השלב. במסע: ציון חלוקת המסורות לפי השתייכותן השבטית והצבאית. הדרושה לשם הרכבת סדר היחידות במסע. בלחימה: כתובת חזוק מלחמתית, המציינת שהמלחמה היא 'מלחמת האל' ובעזרתו ינצח. בשיבה: סיסמות תודה והודיה על הניצחון.⁶⁶

2. משפחות הלוי:

- שיטת האותות של משפחות הלוי דומה להנ"ל בדרך כלל, אולם שונה היא ממנה בפרטים אחדים בגלל התכונות המיוחדות של משפחות הלוי, תפקידיהן וארגונן:
- א. לכל משפחה יש אות משלה — השוות כנראה בגודלן — עם כתובת בסיסית שונה;
 - ב. שיטת כתיבת 'סרך פרוש שמות השרים' דומה לשל העדה;
 - ג. כתובותיהן של יחידות המשנה המקבילות בכל המשפחות שוות זו לזו. כתובות אלה ארוכות ביותר, אופיין קרבי מובהק, הן דומות לכתובות אחדות שעל גבי החצוצרות והזרקות, והן מציינות בעקיפין את סוג היחידה.⁶⁷ כתובות אלו אינן משתנות בשלבי המלחמה השונים.

⁶⁶ על משמעות המלים וזיקתן למקרא ר' הערות לגוף המגילה. את מקורה של שיטה זו של סיסמות קצרות לכל מסורה, המשתנות בשלבים השונים, יש אולי לראות במנהג לתת ליחידות השונות בשעת הקרב סיסמות היכר, וחיווק (ר' למשל שופטים ה, יח: 'לה' ולגדעון'; ב: 'חרב' לה' ולגדעון'). מספר חוקרים כבר עמד על הדמיון בין אחדות מן הסיסמאות ובין המסופר בספר מקבים ב על הסיסמה (σύνθημα) שקבע יהודה מרי פעם בפעם — ה, 23: 'הישועה לאל' (...θεοῦ βοηθείας...), והשווה הכתובת 'ישועה אל' על אות כל העדה בשובם מן המלחמה; או שם יג, 15: 'הנצחון לאל' (...θεοῦ νίκη...), והשווה 'נצח אל' על כתובות המהנות בשובם (ור' למשל Dupont - Sommer, Aperçus, עמ' 102; M. Avi-Yonah, D.S.W., p.3). אולם עליי הדמיון במינוח ההבדל היסודי הוא בכך, שבספר המקבים אין מדובר על האותות (להלן). השווה גם מומרי הלויים במקדש לפי ימי השבוע (תמיד ז, ד).

⁶⁷ א. 'אף אל' = על אות האלף. ב. 'מאת אל יד מלחמה' (משחק מלים כפול). ג. 'רנות אל בנבל עשור' — על אות העשרה; ויקת הכתובת שעל אות החמשים (חזל מעמר רשעים בגבורת אל') ליחידת 'החמשים' אינה כל-כך ברורה. ועי' גם P. R. Weiss, JQR XLI, Oct. 1950, p. 149 n. 79. המפרש כתובת זו על דרך האקרוסטיכון: חזל מעמר רשעים, או הגימטריה: חזל מעמר רשעים בגבורת...; ור' גם W. H.

מבוא: פרק שלישי

ד. מצד אחר משתנה כתובת-הסיסמה שעל גבי אותות המשפחות לפי השלבים, בדומה לאותות העדה, אולם בהבדל עיקרי אחד: הכתובות בשלב היציאה אינן מציינות את אופי המסורה (דבר זה מיותר, כיוון שמספר המשפחות מוגבל) אלא את צדקת מסורת היציאה למלחמה. כתובות שלבי הלחימה והשיבה דומות באופיין לשל העדה, אף-על-פי שהן נזקקות למלים אחרות.⁶⁸

ה. לא נשתמר החלק הדין במידות האותות של משפחות הלוי (4), למטה, אולם נראה שהתאימו במידותיהן למידות המסורות המקבילות באותות העדה.⁶⁹

ו. על אות 'העשרה' כתובים שמות 9 הפקודים הכפופים לשר העשרה ('אנשי תעודתו', ור' פרק רביעי § 5 [2]). החלק המקביל לא נשתמר ברשימה א' (אותות העדה), אולם יש להניח, שמה שהיה נוהג באות 'העשרה' של כלל העדה, היה נוהג אף כאן.

לפי שיטה זו היו שמות כל אנשי העדה כתובים על גבי האותות השונות. מסקנה זו חשיבותה מיוחדת לאור תיאורי טכסי הכת המפורטים במגילות אחרות (ור' להלן). והשווה גם: "וכל איש פותי אל יבוא בגורל להתיצב על עדת ישראל לריב משפט ולשאת משא עדה ולהתיצב במלחמה להכניע גוים רק בסרך הצבא יכתוב משפחתו ובעבודת המס יעשה עבודתו כפי מעשרו" (קומראן ו, עמ' 110, דף [1], שורות 19 - 22).

§ 9 הארגון 'אלפים, מאות, חמשים ועשרות' — והכת

החלוקה המפורטת במגילה, הן לצרכים הצבאיים והן לצרכים המנהלתיים בתוך יחידות השבט, מעניינת בעיקרה בגלל האור שהיא נוסכת על מנהגי הכת, אם גם אינה תורמת תרומה מיוחדת לקביעת התקופה. חלוקה זו מתאימה בדיוק ל'ריאורגניזציה' לצורכי המנהל והשיפוט, המיוחסת בספר שמות (יח) ליתרו.⁷⁰ והחוזרת ונשנית (לעתים בצורה מקוצצת) במקורות בכל התקופות במקרא. הן לצורכי מבנה מנהלתי, והן לצורכי הארגון הצבאי.⁷¹

יהודה המקבי, בשעה שהוא מארגן את הצבא במתכונת סדירה, מחלק הוא אותו לאלפים, למאות,

Brownlee, B. A., XIV, 1951, p. 70, וכן הערות לגוף המגילה על ויקת הכתובות, למקרא. לדמיון בין

הכתובות הנ"ל לאלו שעל גבי החצוצרות והזרקות, השווה פרק חמישי, § 7, וכן פרק ששי, § 9.
68. לא מצאתי כל 'עדות אהיה' לקביעת מרות האותות של מסורות הלוי, אולם שתי האפשרויות הבאות אינן מתקבלות על הדעת:

(1) עשרה	—	15	אמות
חמשים	—	16	אמות
מאה	—	17	אמות

כיוון שלפי שיטה זו תהיה אסילו 'אות העשרה' גווילה מן האות שבראש כל העם.

(2) משפחה	—	6/5	חמשים
אלף	—	4	עשרה
מאה	—	3	

כיוון שלפי שיטה זו תהיה אות העשרה של העדה גווילה מאותות נשיאי משפחות הלוי.

69. פסוק כא: "ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות" וכן שם, כה: "והשווה גם יב"מ, קדמ' ג, ד, א: 10,000, 1000, 500, 100, 50 ואולי גם 10.

70. והשווה במיוחד גם דברים א, טו — רשימה מקוטעת; במדבר לא, יד, מח, נב (בצורה המקוצצת ללא החמיר שים והעשרות); במשפט המלך (שי"א ח, יב) — בצורה מקוצצת ללא המאות והעשרות, אולם ר' נוסחאות התר"ט גומים ב" (B.H.); שמי"ב יח, א, ד (מקוצר) וכן השווה שמי"א כט, ב; דהיי"א כו, כו; כו, א; כט, ו; דהיי"ב א, ב; כה, ה.

אותות העדה וארגונה

לחמישים ולעשרות⁷¹. כשמתאר יב"מ את ארגון צבאו שלו — בכתובת הצבא הרומאי — הוא משתמש למעשה באותם המונחים עצמם⁷².

מצד אחר יש עניין רב בתיאור ארגון כת המגילות וטכסיה. המתואר במגילות האחרות. השוואת המקורות הללו לתיאור המפורט והמדוקדק של אותות העדה (בכלל זה הכהנים והלויים) על כתר-בויתיהן — ובייחוד הנוהג לכתוב את שמות כל העדה על האותות — מוכיחה ששיטה זו היתה למי עשה נוהגת בחיים היומיומיים של כת-המגילות. מכאן, שאין לראות בתיאורי מגילת אר"ה פרי דמיון של בעל המגילה או סגנון ספרותי מלאכותי, אלא תיאור מדויק של הנוהג בכת. המתבסס על נוהג זמנה מצד אחד ועל תפיסת אנשיה ופירושם למתואר במקרא מצד שני.

בברית דמשק ([12], 22 - 23; [13], 1 - 2) נאמר: "זה סרך מושב המה[נ]ות המתהלכים⁷³ באלה בקץ הרשעה עד עמוד משוח אהרן וישראל⁷⁴ עד עשרה אנשים למועט לאלפים ומיאיות⁷⁵ וחמ"שים ועשרות". כלומר, אף הכת מאורגנת ב'קץ הרשעה' (בתקופת הרשעה) כמשל לפי אותן היחידות הצבאיות. שאותותיהן מתוארות באר"ה⁷⁶.

יתר על כן, עריכת מפקדים מדויקים של חברי הכת וכתיבת שמותיהם בהתאם לחלוקתם, צוינו במפורש בברית דמשק ([14], 3, ואילך): "וסרך מושב כל המחנות. יפקדו כלם בשמותיהם הכ[הנ]ים לראשונה והלויים שנים ובני ישראל שלשתם והגר רביע ויכתבו בש[מות]יהם איש אחר אחיהו הכהנים לראשונה והלויים שנים ובני ישראל שלשתם והגר רביע וכן ישובו וכן ישאלו לכל". וכן בסרך היחד ([5], 23, ואילך): "וכתבם בסרך איש לפני רעהו לפי שכלו ומעשיו להשמע הכול איש לרעהו הקטן לגדול ולהיות פוקדם את רוחם ומצטיהם שנה בשנה להצלות איש לפי שכלו ותום דרכו ולאחרו כנעויותו וכו'. רשימות אלה, המפרטות את השתייכותם של חברי הכת — בהתאם לסוגם ובכירותם — בוודאי היו הבסיס לכתובות הדומות להן ביותר שעל גבי האותות. לכל הנ"ל יש להשוות גם את הנאמר בדפי סרך היחד שפורסמו עתה בקומ"ראן⁷⁷: "ולתציב ברואשי אלפי ישראל לשרי מאות שרי חמשים [שרי] עשרות" (שם, עמ' 110, דף [1], שורות 14 - 15; ובדומה שם, שורה 24).

התיאורים הנ"ל — אף-על-פי שהם מוכיחים שארגונה של הכת במחנות מושבותיה היה דומה ביותר לתיאור הארגון הצבאי של העדה הניתן במגילת אר"ה — עדיין אינם מעידים שהכת הכ"תמשה אף ב'אותות' המתוארים לעיל. על כך אולי נוכל לעמוד מתוך קטע של 'סרך היחד', שבו אנו למדים, שבטכסי הכת השונים ובמפקדיה היו חבריה נערכים וצועדים על-פי ה'מסורות' הנ"ל (סרך היחד [2], 19, ואילך)⁷⁸: "ככה יעשו שנה בשנה כול יומי ממשלת בליעל: הכהנים יעבורו ברשונה בסרך⁷⁹ לפי רוחותם זה אחר זה והלויים יעבורו אחריהם וכול העם יעבורו בשלי-

71. מקבים א ג, 55: καὶ μετὰ τοῦτο κατέστησεν Ἰούδας ἡγούμενους τοῦ λαοῦ Χιλιάρχους καὶ ἑκατοντάρχους καὶ πεντηκοντάρχους καὶ δεκαδάρχους. ור' גם יב"מ, קומ"י, ה, המציין שיהודה ארגן את צבאו בהתאם למסורת הקדומה של אבותיו.

72. מלחמות ב כ, ז.

73. מלה זו קצת ממושטת; על הקריאות הרבות (השורש 'הלך' נמצא ברובן) ר' L. Rost, s. 23, הגורס יתהליכו באלה. בדיקה מדוקדקת של צילום כ"י מוציאה לדעתי קריאה זו מכלל אפשרות; נראה יותר 'המתהלכים', ור' גם אצל Rabin.

74. על כך ר' פרק עשירי.

75. על כתיב זה ובמגילה ר' הערות לגוף המגילה.

76. והשווה במיוחד גם Dupont-Sommer, Aperçus, p. 76.

77. ועיין H. Brownlee, Manuel, בהערות ובנספח לענין מפקד זה.

78. בדומה ל'סדורים' בסרך מעמד איש אחר איש" (ת, [5], 4) יש להבין כאן 'במבנה צבאי' 'טכסיס' ולא במובן של 'דרגה' כגרסת בראונלי, שם, עמ' 11, הערה 20. ור' פרק שביעי, § 2 (5) וכן פרק אחר עשר, § סרך.

מבוא: פרק שלישי

שית בסרך⁷⁶ זה אחר זה לאלפים ומאות וחמשים ועשרות לדעת⁷⁷ כול אִישׁ יִשְׂרָאֵל אִישׁ בֵּית מַעֲמָדוֹ⁷⁸ ביחד אל לעצת עולמים ולוא ישפול אִישׁ מִבֵּית מַעֲמָדוֹ ולוא ירום מִמָּקוֹם גּוֹרְלוֹ⁷⁹ כִּי־הַכּוֹל יִהְיֶה בִּיחַד אִמְתָּ וכו'.

במפקד ומצעד מעין זה — שבו מסודרים חברי הכת וצועדים על פי ה'מסורות', שאותותן מתור ארות באו"ח — יש מקום נרחב לשימוש באותות הנ"ל. בהקבלה לשימוש הצבאי ב'אותות' במסדרים ובקרב (למשל בצבא הרומאי, ור' להלן) אפשר להניח, שהאותות הוצבו במקום המסדר לפני התחלתו על-פי סדר קבוע. הכתובות שהתנוססו עליהן — שציינו את סוג ה'מסורה'⁸², את שמות מפקדיה ואת שמות אנשי הכת עצמם, המשתייכים אליה — אפשרו לכל אחד למצוא את מעמדו ואת מקומו המדויק. כשנקרא להתייצב במפקד, כתיבת שמות חברי הכת על האותות אף אפשרה לכל אחד מחברי הכת לעמוד על מקומו ומעמדו של חברו ב'יחד אל'. נקל לעמוד גם על מקומן ותפקידיהן של החצוצרות השונות במסדר מעין זה — ובייחוד החצוצרות 'הבלתי-קרבות'⁸³.

§ 10. האותות בצבאות העמים

בסיום פרק זה יש להקביל את המתואר במגילה לשימוש ב'אותות' בשעת המלחמה בצבאות השונים בתקופת המגילות. אף-על-פי שנוהג נשיאת אותות שונות בקרב (אמנם לאו דוקא במטרה אר-גונית-צבאית מובהקת) — קדום הוא ביותר וניה נפוץ בכל עמי המזרח⁸⁴, הרי יש לציין, שמלבד

79. ויא' למען ידעו (לפי J. Van der Ploeg, Le "manuel" etc., ולא לפי בראונלי, "According to the knowledge of every man of Israel"; ושמ' עמ' 11 הערה 23; i.e. there are different groups classified according to their knowledge (F. W. Young).

80. על המעמד ר' פרק שמיני, § 3; פרק שביעי, § 2 (3); פרק אחד-עשר, § מעמד.

81. ור' גם פרק רביעי, § 4 (3). על מועד היאספות כל העדה למפקדה השנתי, עיין גם W. H. Brownlee, Light on the Manuel of Discipline (DSD) from the Book of Jubilees, BASOR 123, Oct. 1951, p. 30.

82. בניגוד לדעתו של J. Van der Ploeg, Quelques traductions du "Manuel de Discipline" etc. Bib. Orien., IX, 3/4, 1952, p. 122 ff. הוואה בשימוש 'אלפים ומאות וחמשים ועשרות' מעין שימוש מליצי בלבד לציון כל העדה. ואן דר פלג לא הוכיח את מסקנתו זו, המתבססת רק על הנחתו, שקשה לתאר שאמנם הסתדרו במבנה זה. ההקבלה בין 'המסורות' הנזכרות בבי"ד וסרך היחד לבין הפירוט המדויק של 'האותות' מהייב לדעת מסקנה הפוכה מזו של ואן דר פלג.

83. ר' פרק חמישי § 4. תפקידן במסדר מעין זה יכול גם להסביר את הסדר, שבו הן נזכרות במגילה (§ 3, 2-4), להלן שחזור מסוער:

(1) 'מקרא העדה' — 'התראה' וקריאת העדה למקום המסדר.

(2) 'מקרא השרים' — קריאתם של הנשיאים בהתאם ל'מסורות' והצבתם במקום המסדר ליד אותותיהם.

(3) 'חצוצרות המסורות' — קריאה לכל אנשי העדה להסתדר במסורותיהם איש על בית מעמדו מאחרי האותות. ויה שרים ולהחת את 'סרך אל'. — סדר ונוהל זה נהוג עד היום בכל צבאות העולם לסידור המסדרים, בין אם הפקודות הנ"ל ניתנות באמצעות חצוצרות ובין באמצעים אחרים.

84. על השימוש באותות בצבא המצרי ר' מאמרו המאלף של R. O. Faulkner, Egyptian Military Standards, JEA, XXVII, 1941, p. 12 ff. 'האותות' שימשו — כבר בתקופה הקדומה — בתפקידן הכי פול: (א) סימן המאפשר להבחין בין היחידות השונות, (ב) אמצעי לליכוד 'רוח היחידה', אולם מתוך העובדה, שנהגו לכתוב על גבי האותות את שמותיהם של האלים, אפשר להסיק, ששימשו ביסודם לציון נוכחותו של האל בקרב הצבא בשעת המלחמה. על השימוש ב'אותות' בצבאות אשור ובבל, ראה B. Meissner, Babylonien, u. Assyrien, I, Heidelberg 1920, S. 93, וכן Galling, Bibl. Reall., ערך Feldzeichen, עמ' 160 והספרות המובאת שם. על תפיסתו של גלינג — דגל = אות' — ר' להלן בהערה הבאה.

אותות העדה וארגונה

ידיעה אחת (במדבר ב, ב, "איש על דגלו באת לבית אבתם") אין במקרא זכר לשימוש ב'אותות' ממש בצבאות ישראל⁸⁵ לצורכי ארגון ולחימה צבאיים. גם ספרי המקבים אינם מזכירים את השימוש באותות בצבאות החשמונאים, ובדומה מעטות וקלושות ביותר אף הידיעות שבידינו על שימוש באותות בשעת מלחמה בצבאות אלכסנדר ויורשיו⁸⁶.

כמובן, אין עובדות אלה מחייבות אותנו להסיק, שכבאות הללו וכבאות החשמונאים לא היו האותות בשימוש, אולם הן מוכיחות — לפחות — שלא תפסו מקום חשוב כל-כך בשיטת הארגון.

85. על 'הנס' ר' גם לעיל ('אות השבט', ושם בהערה 37 — מראי המקומות למאברי נ"ה סורסני, הדנים במשמעות המושגים 'אות' ו'נס' והסתחיתם. והשווה גם A. Bea, *Biblica XXI* (1940), p. 196, n. 1. 'האותות' בספר במדבר הוכנו בתרגומים במונח של signa (ר' השבעים והולגטה וכן גם בספרות המדעית ור' לעיל הערה 38). מעניין הדבר, שעד היום מפרשים מספר חוקרים את 'הדגל' הנזכר במקרא במשמעות 'אות' (flag). כך, למשל, גלינג, שם, עמ' 160; M. Delcor (*Le Midrash d'Habacuc*, Paris, 1951, p. 31); H. H. Rowley (*Ephemerides Theologicae Lovanienses*, XXVIII, 1952, p. 273) ועוד רבים. אולם כבר התרגומים וחז"ל הבינו את 'הדגל' במשמעות של יחידה צבאית בלבד. השבט עים תרגמו מונח זה — בדרך כלל — $\tau\acute{o}\gamma\mu\alpha$, מונח המציין יחידה צבאית במבנה צבאי (ור' בפרק שביעי, ע"ג, § 2 (5), ושם הערה 52), ובדומה להם — הולגטה, הנזקקת למונחים שונים במשמעות דומה. התרגומים הארמיים השונים מתרגמים מונח זה 'סיקס', 'סיקסא' (ור' במילון התרגומים של לוי, וכן בפרק שביעי, § 2 (5), הערה 44 ור' § 5 הערה 145). השווה גם 'אין דגלים אלא צבאות' (שמ"ר טו) או: 'כל אדם מכיר דגלו מתוך סיגנין שלו' (להלן, הערה 89). משפט זה מבדיל יפה בין 'הדגל' (היחידה אליה מתייחד החייל) ובין האות (signum), שבעזרתה הוא מכיר את יחידתו (ור' להלן וכן בפרק חמישי § 6 ושם הערה 39). השווה גם במ"ד ב פעמים רבות (למשל: 'כיון שראו אותן ישראל שהם עשויים דגלים דגלים התחילו מד איום לדגלים אמרו הלואי כך אנו נעשים דגלים כמותן'). ור' מדרשים נוספים על 'בשם אלוהינו נדגל' — בפרק שביעי, § 5, הערות 145 ו-147, וע"ג גם במילון בדיהודה.

משמעות זו של הדגל ברורה ביותר במעוזות יב; לפיהן שייכים החיילים לדגלים השונים הנקראים על שם מפקדיהם (ממש כמו בשיטת המגילה) ור' A. Cowley, *Aramaic Papyri of the Fifth Century B. C.*, Oxford 1923, לפי המפתח בסופו.

אחד הפסוקים במקרא בהם נזכר 'הדגל' במשמעות שונה מהנ"ל, הוא בשה"ש ב, ד: 'הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה'. את 'הדגל' בפסוק זה לא הצליחו לפרש אלה המפרשים 'דגל' במשמעות 'אות', 'נס' ואף לא אלה הרואים ב'דגל' יחידה צבאית. גם תרגום השבעים $\acute{\epsilon}\mu\acute{\epsilon} \acute{\alpha}\gamma\alpha\gamma\eta\tau\epsilon$ (ובדומה יתר התרגומים ור' B. H.) מעיד, שניסו לתרגם תרגום מילולי בלבד. בדיהודה דחה בצדק את המפרשים המנסים להבינו מלשון עס', אבל גם הצעתו אינה מתקבלת על הדעת: 'הביט והסקיף ובפרס בהסקפה והבטה של השתאות והשתוממות'. על הקשי שהיה בהבנת משפט זה כפשוטו מעידים המדרשים הרבים (במ"ד ב), שנקטו שיטות שונות להסברת 'הדגל': ע"ד תגימטריה (ודגלו = 49, מ"ט פנים); ועל דרך 'אלתקרי': 'דילוגו עלי אהבה'; 'גורלו עלי אהבה' וכיוצא באלה. מתוך שלא הצליחו כל הניסיונות להסביר את 'דגלו' באיזו משמעות שהיא, המתקבלת על הדעת, נראה לי, שאולי היה במקור הקדום הנוסח 'ודגלו עלי אהבה'. בקטע זה העוסק בתיאור 'משחק האהבה' של נוג הנאהבים יהיה המשפט הנ"ל מקביל לפסוק — באותו הקטע — 'שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני'. בשינוי קטן של סדר החרוזים הנמצא בנוסח שלפנינו היה מבנהו של הקטע:

סמכ(ו)ני באשירות	"הביאני אל בית היין
כי חולת אהבה אני.	רפד(ו)ני בתפוחים
וימינו תחבקני	שמאלו תחת לראשי
	ורגלו עלי אהבה

חילופי ר"ד הם תופעה רגילה גם בכתב העברי הקדום וגם בכתב האשורי (ור' הערות לגוף המגילה [5] § 13, בעניין 'מרגלח'). והשווה למשל בנוסח השומרוני לבראשית מט, י, הגורס: 'לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין דגליו' במקום 'רגליו'. על החלפת 'דגל' ב'רגל' ר' גם להלן בפרק שביעי הערה 138.

86. ור' Kromayer-Veith, S. 132 המציין שבצבאות אלו — שנלחמו בסלנכס הסטור — לא היה כמעט צורך ב'אותות' ליחידות השונות. ור' גם שם במיוחד עמ' 133 הערה 1. ור' גם להלן הערה 92.

מבוא: פרק שלישי

הצבאית ובשיטת הלחימה. המצב שונה לחלוטין בצבא הרומאי. האותות (signa) תפסו מקום חשוב ביותר בכל שיטת הסימנים וסידור היחידות בקרב⁸⁷, והואיל ולכל יחידה ויחידת-משנה היתה 'אות' משלה — היה מספרן בצבאות הללו גדול ביותר⁸⁸. אף-על-פי שתפקידן הראשוני והעיקרי היה לשם מתן סימנים — ובשעת עריכת הכוחות ובעצם מהומת הקרב שימשו אף כאמצעי זיהוי ונקודות פגישה וריכוז לחילי היחידות השונות⁸⁹ — הרי במשך הזמן נעשו אף נושא לפולחן⁹⁰. ואכן טבעי הדבר, שאחד מחברי הכת — ששיטת 'האותות' תפסה מקום כה חשוב בורכי ארגונה וטכסיה — בצינו את התכונות השליליות של ה'כתיים', אינו דן אותם לכף חובה על עצם השימוש ב'אותות', אלא על כך שהם זוכים להן⁹¹.

דיפון-סומר היה הראשון שראה בציון תכונה זו רמז ברור לרומאים, ולמעשה נשארה טענתו זו כנקודת המשען החשובה ביותר — למרות כמה ניסיונות לערער עליה — בניסיונו לזהות את ה'כתיים' שבפשר חבקוק עם הרומאים⁹². למרות האמור לעיל אין להניח, כמובן, שצבא ישראל בימי בית שני (ובודאי לא הכת עצמה) שאל את עצם השימוש באותות מן הצבא הרומאי. למעשה נראה שהתפתחות השימוש באותות בישראל וברומא עברה תהליך שונה והפוך: אם בצבא הרומאי השתמשו ב'אותות' בתחילה בעיקר לצרכים טקטיים צבאיים, ובסוף נעשו נושא לפולחן ולהערצה דתית⁹³ — הרי בישראל (ובדומה לכך בכמה עמים אחרים במזרח) היה כנראה התהליך הפוך. מתוך השימוש הכללי במושג 'אות' במקרא, אנו למדים, שדווקא בתקופה הקדומה היתה האות קשורה באופן ברור עם התפיסה הדתית והמגית⁹⁴, ואילו השיטה המתוארת במגילה מציינת את סיום ההתפתחות הזאת, ו'האותות' נעשו לאמצעי ארגוני-צבאי⁹⁵. הגיוני הנמרץ מפי אנשי הכת להערכת 'האותות' וכלי המלחמה בקרב 'הכתיים' — מורה בוודאות, שאין להסיק מאופיין של

87. ר' גם פרק חמישי, הערות 33* : 39, על כל השיטה ראה אצל Marquardt לפי המפתח, ערכים : signum, signifier וכן אצל Kromayer-Veith עמ' 277, 323, 402 ואילך, ובמיוחד 518 והספרות שם. מעניין לציון שעל 'האותות' נהגו הרומאים לכתוב את שם האימפרטור ואת שם היחידה.

88. חסרים מספרים מדויקים, אולם G. Veith מצוין (Kromayer-Veith, S. 404) שצבאו של פומפיוס בפארסאלוס, — שהיו בו כ-117 קוהורטות — איבד 180 'אותות'. אנסוניוס איבד באחד הקרבות 60 'אותות' כשצבאו מנה בסה"כ 22 קוהורטות.

89. ר' לעיל הערה 87 : השוה גם מדרש תהלים, סוף מומז' כ : 'כל אדם מכיר דגלו מתוך סיגנין שלו' ; וכן ירושלמי סוטה ת, ג : 'ויהממם הממם וערבבם והפיל סיגנם שלהם' ; והשוה גם קראוס : 'פרס ורומי', עמ' 177, המביא גם נוסחאות דומות אחרות מן המדרשים.

90. ר' Kromayer-Veith עמ' 404 ולהלן הערה 92. וכן השוה יב"מ, מלחמ' ג ז, ב ובעיקר ה, ז, א. 91. פשר חבקוק [6] : 5'3 : 'פשרו אשר המה זבחים לאותותם וכלי מלחמותם המה מוראם', והשוה עתה גם N. Wieder, JJS, Vol. IV, No. 1, 1953, p. 14 f. המראה על ההקבלה מתוך התרגום לחבקוק הגורס : 'על כן מדבח לזיניה ומטיק בוסמין לסימאותיה' (= 'מקטיר לאותותיו'). לנימוקיו של וידר — המעדיף את נוסח התרגום על זה של פשר חבקוק (שם, עמ' 18) — יש לזכור, שאילו גרס בעל פשר חבקוק (כמוצק ע"י וידר) 'פשרו אשר המה זבחים לכלי מלחמותם ואותותם המה מוראם', לא היה מבליט לאנשי הכת — המש-תמשים אף הם באותות — את ההבדל בינם ובין הכתיים. ענין הזכייה לאותות הוא המעורר את חמתם.

92. ר' בעיקר Dupont-Sommer, Nouveaux עמ' 39 ואילך. בדיון מקיף זה משיב הוא תשובה משכנעת ביותר לחוקרים שניסו לערער על הנהגתו זו. ר' גם שם דיון מקיף בבעיית פולחן האותות בצבא הרומאי וכן מראי מקומות לבעיית האותות בצבא ההלניסטי.

93. על בעיית התפתחות השימוש ב'אות' במקרא ר' במיוחד מאמריו של ג'יה טורסיני הנזכרים לעיל בהערה 37, וכן ר' להלן הערה 94.

94. על בעיית האותות אצל עמי המזרח התיכון והשתלבותם בשיטות האותות של הצבא הרומאי, וכן פרטים מענ' יינים על בעיית האותות הרומאים בכלל, ר' במיוחד את מאמרו של M. Rostovzeff, Vexillum and Victory, The Journal of Roman Studies, XXXII, 1942, pp. 92-106.

אותות העדה וארגונה

הכתובות שעל גבי אותות העדה (השימוש החוזר ב'אל' בכל הכתובות), ש'האותות' עצמן היו נושאים מקודשים; האותות שימשו (נוסף על תפקידן הקרבי והארגוני הרגיל) אמצעי לחיזוק לב הלוחמים ב'העלותם על נס' לפני החיילים ביחידותיהם השונות את סיסמות הלחימה והחינוך. שמטרתן העיקרית (במקרה הנידון) היתה לציין, שמלחמת בני-אור היא 'מלחמת אל', ושחיילי העדה הם 'בחירי אל' וצבאותיו.

מצד שני, אין להתעלם מן העובדה, ששיטת אותות זו, בהתפתחותה הסופית המתוארת במגילה — אות לכל יחידה ויחידה לצורכי הקרב — דומה ביותר לשיטת האותות הקרביות בצבא הרומאי.⁹⁵ וייתכן שהשפעת שיטה זו על 'אותות' צבא ישראל היתה — לא עצם השימוש באותות, אלא הגדלת מספרן והתאמתן לצורכי הקרב, לפי ריבוי היחידות הטקטיות העצמאיות. שיטת הלחימה הרומאית — היינו פעולת יחידות רבות ברווחים טקטיים בניגוד לפאלאנקס ההליניסטי שפעל במכונס — הביאה את הרומאים לידי פיתוח שיטת האותות והרחבתה ולידי הקצאת אות לכל יחידת משנה. המעבר בצבא ישראל משיטות הלחימה הקודמות חייב ממילא בדומה לזו את הרחבתה ופיתוחה של שיטת האותות.⁹⁶

קשה להניח ששיטת האותות המתוארת במגילה היא פרי יצירה מלאכותית של מחבר המגילה או של אנשי הכת. בדומה לנושאים הצבאיים האחרים, דומה שאף כאן מייצגת 'שיטת האותות' את הנוהג בצבא ישראל בתקופה הגידונה בהתאמה לצרכיה המיוחדים של הכת לפי ארגונה הצבאי מסדרי.

95. ר' פרק שביעי § 2 (4), וכן ר' לעיל הערה 86.

פרק רביעי

חוקת הגיוס

§ 1. דברים כלליים

בפרק הקודם (§ 6) נדונה הזיקה שבין ארגון העדה הרגיל — בהתאם למבנה השבטי — ובין המבנה הצבאי-מיליציוני, הן לצורכי הגיוס והן לצורכי הלחימה. בפרק זה עלינו לעמוד על חוקת הגיוס ושיטתה משתי בחינות שונות:

1. שיטת הגיוס הכללית במלחמת כל העדה.

2. שיטת הגיוס במלחמת המחלקות.

תיאורי המגילה, השייכים לשתי הבחינות הנ"ל, מתאימים במידה מסוימת למה שידוע מן המקרא ומקורות חז"ל, אבל מעניין ביותר דווקא השוני בפרטים חשובים, שאולי יש ליחסו לתפיסת הכת ולמבנה המיוחד.

§ 2. שיטת הגיוס למלחמת כל העדה

בפרק הראשון צוין, שתיאורי הקרבות בחלקי המגילה שנשתמרו בידינו אינם דנים במלחמת ה'מת-לקות' באויבים הרחוקים, אלא בתיאור מלחמת כל העדה באויבים העיקריים, 'שבעת גויי הבל' (יד, [11], 8-9) שבתחומי ארץ-ישראל המוגדרים בבראשית טו, יח ג, ובראשם 'הכנענים'.

יש להניח שמלחמת כל העדה באויביה העיקריים היא — כהגדרת חז"ל — מלחמת 'מצוה' ² (או 'חובה' ³, כדברי רבי יהודה), שלא כמלחמת 'המחלקות' באויבים הרחוקים, המלחמה להרחבת גבולות, שאינה אלא מלחמת 'רשות' ⁴. הבחנה זו צריך שתהיה לנגד עינינו, כשאנו באים לחקור ולברר את חוקי הגיוס המפורטים במגילה.

שיטת הגיוס המושתתת על צבא המאורגן במבנה מיליציוני — המתגייס בשעת צרה ומשתחרר עם סופה — מסובכת למדי, ומאז ועד היום מחייבת היא ארגון טריטוריאלי או שבטי, המסוגל לה-עמיד במהירות יחידות שלמות ומוכנות לקרב ולא רק לחלוץ יוצאי-צבא בודדים. על משמעותה של בעיה זו כבר עמדנו לעיל בפרק שלישי § 1, § 6. ומתוך שיטה זו מתחייבת דצנטרליזציה אר-גונית והצורך להטיל את מעמסת הגיוס בשלבי הראשונים — ולפני הרכבת 'עוצבות הקרב' — על הראשים השבטיים והטריטוריאליים. מצד שני, כדי למנוע מרירות הנובעת מאי-שוויון בחוקי הג-יוס המקומיים וכדי להבטיח התאמה מליאה — לצרכים הטקטיים ⁵ — בין הרכב הצבא לפי הגילים

1. ור' גם פרק שני.

2. סוטה ח, ז: "במה דברים אמורים במלחמת הרשות. אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין".

3. שם וכן מוספתא סוטה ז, כה. לוויכות זה השווה גם: "אמר רב חסדא: מחלוקת ביניהן. רבנן אמרין, מלחמת מצוה זו מלחמת דור, מלחמת חובה זו מלחמת יהושע. ר' יהודה היה קורא מלחמת רשות כגון און דאולין עליהן: מלחמת חובה כגון דאתין איגון עלינן" (ירושלמי, סוטה, סוף פרק ח').

4. ור' במפורט לעיל, פרק שני § 6 ושם, הערה 66.

5. בדבריו על הפרשים מצוין בעל המגילה (י, [6], 10-11): "ויהיו הפרשים על רכב אנשי הסרך ששת אלפים

חוקת הגיוס

ובין סוגי החיילים הנחלצים — היה לפי שיטה זו הכרח לקיים רשות מרכזית חזקה, מחוקקת ובעלת סמכויות ואמצעי פיקוח ללא משוא־פנים על כל שלבי הגיוס. שיטה זו מחייבת אף לחלק את סמכויות הפיטורין בין הרשויות המקומיות ובין השלטון המרכזי, הכל לפי אופיין של הוכחות הסיבות, הנדרשות לשם פיטורין מן הגיוס⁶:

- א. על מקצת סיבות אלו רצוי לעמוד בעיקר קודם לקרב ולעריכת הוכחות (למשל ירכות הלבב)⁷;
- ב. מקצת סיבות הפטורין אינן קבועות והן עלולות להשתנות ברגע האחרון ממש;
- ג. יש פטורים מחובת הלחימה עצמה, וחייבים בשירותי עורף⁸.

מכאן, שאף מקומות הפיטורין היו שונים: במקום המגורים, בספר ואולי אף בשעת עריכת הכוחות. לפי זה נתחלקו הגברים יוצאי הצבא לשלוש קבוצות (סוטה ה' ב"ד; יש מהן יוצאין ותח"רין, יוצאין ואין חוזרין ויש שאין יוצאין כל עיקר — תוספתא סוטה ז' כג). הלכות אלו של חז"ל, מובן שהן מיוסדות על חוקי הגיוס והפיטורין שבספר דברים (כ' ב"ט; כד, ה). בעל המגילה מחלק למעשה את חוקי הגיוס והפיטורין לשני סוגים:

א. פיטורין על יסוד דברים כ';

ב. פיטורין לשם טוהר המחנה.

כבר עם בדיקת החוקים השונים, הנכללים בקבוצה הראשונה, אנו מרגישים בתופעה מעניינת ביותר. תחילת תפלת מועד המלחמה מוקדשת לסקירת חוקי המלחמה הנזכרים בתורה ולציון העובדה, שהעדה בלכתה למלחמה מקיימת אותם הלכה למעשה (יד, [10], 1-8) — והיא מזכירה בפירוש: (1) טוהר המחנה, (2) נאום הכהן לפני הקרב, (3) דברי השוטים, (4) מצוות התרועה בחצוצרות.

ואף־על־פי שדברי הכהן מובאים בשלמותם ('שמעה ישראל' וכו', שורה 3 ואילך, ור' פרק שמיני, § 5), בכל זאת משמית בעל המגילה את החלק הראשון והחשוב מדברי השוטים, "מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו" וכו' (דברים כ', ה ואילך), והוא מסתפק בהבאת תמצית דברי השוטים רים הנוגעים ל"ירא ורך הלבב", כפי שמראה הלוח הבא:

ח מ ש מ א ו ת ל ש ב ט". עובדה זו מעניינת, שכן מרחיבה את השיטה המיליציונית גם על הפרשים ומטילה 'מכסה' קבועה על כל אחד משנים־עשר השבטים. ידיעה זו יש בה אף תיווך נוסף להנחה, שהמלחמה המתרחשת באן היא מלחמת כל העדה.

6. על חובת ההוכחות ר' גם ירושי סוטה ה' ט.

7. רבי עקיבא אומר: "הירא ורך הלבב כמשמעו, שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה" (סוטה ה' ה). ור' פרק שביעי § 5 ושם, הערה 147.

8. והשוה סוטה ה' ב': "כל אלו שומעין דברי כהן מערכי המלחמה וחוזרין ומספקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים". וכן השאז בתוספתא סוטה ז' כג: "כל אלו שאמרו יוצאין וחוזרין נותנין פסי העיר ומספקין מים ומזון במלחמה ומתקנין את הדרכים". ור' שם על סוגי הפיטורין מהלחימה הנכללים בסוג זה. ור' גם להלן.

(ה) "ודברו השוטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנונו. (ו) ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללנו. (ז) ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה.

(ח) ויספו השוטרים לדבר אל העם ואמרו: מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לבי-תו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו".

5. "ו[ש]וטרנו ידברו לכול עתודי המלחמה נדיבי לב להתחזק בגבורת אל ולשיב כול (6) מסי לבב ולחזק יחד ככול גבורי חיל".

השמטה זו בסקירת מצוות המלחמה ודאי שאינה מקרית והיא אומרת דרשני. לכאורה נראה, שאפ-שר להסבירה ע"י אחד משלושת הטעמים הבאים:

א. אופיה של הכת: אפשר להניח, שפיטור 'בוני הבתים' ו'נוטעי הכרמים' לא היתה לו כל משמעות מעשית בקרב כת, שחבריה חיו יחדיו במתנות ללא רכוש וללא נכסים פרטיים. וכן לא היתה יכולה להיות כל משמעות לפיטור 'מארשי הנשים' בתוך כת נזירים, שחבריה אינם נושאים נשים בכלל.

אף-על-פי-כן יש שני נימוקים, שמונעים אותנו, לדעתי, לקבל ללא היסוס הסבר זה: 1. לפחות מקצת חברי הכת נשאו נשים — כפי שידוע לנו מברית דמשק ([7], 6 - 7; [19], 2 - 3) ומן הת-פירות בבית-העלמין של הכת ליד חר' קומראן; עובדה זו מחייבת להזכיר לפחות את 'מארשי הנשים'. ואף לעניין 'בוני הבתים' ו'נוטעי הכרמים' יש להשוות את ברית דמשק [12], 8 - 11. 2. תיאור המלחמה דן במלחמתם של כל שבטי ישראל, ולא של אנשי הכת בלבד. חוקי הלחימה של בני אור חייבים להיות על פי המפורט בתורה, ולכן לא ייתכן שחוק מפורש כזה — החל על כלל העדה — יושמט בספרותה של כת המקפידה ביותר על קיום מצוות התורה ככתבן. הוכחה נוספת נגד דרך ההסבר הנ"ל משמשת העובדה, שבעל המגילה דן להלן בחוקים האוסרים על הנשים להי-מצא במחנות הלוחמים (ר' להלן). בדומה מוצאים אנו בדפי סרך הייחוד העוסקים בסרך "לכול עדת ישראל באחרית הימים", את המשפטים הבאים: "יקהילו את כול הבאים מטף עד נשים" (קומראן ו, עמוד 109, דף [1], שורה 4). וכן: "ולוא יקרבו אל אשה לדעתה למשכבי זכר כיאם לפי מילואת לו עשרים שנה" (שם, שורות 9 - 10). מכאן אנו למדים, שחוקי הגיוס הנדונים במגילה מכירים ב'מציאות' של הנשים — בין אם מכוון לנשי הכת ובין אם מכוון לנשי שבטי ישראל בכללם. בשל טעמים אלו עלינו לבקש הסברים נוספים להשמטה חשובה זו.

ב. מלחמת מצוה (חובה): כפי שראינו לעיל, אפשר להגדיר את מלחמת כל העדה כ'מל-חמת מצוה'. אם נגיה, שבעל המגילה התבסס על הנוהג הקיים בעניין זה והמתבטא במסורת חז"ל — הרי שחובת הגיוס חלה על הכול. "במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחור-

חוקת הגיוס

פתח"י, הוזה אומר, שלא היו חייבים לשחרר את בוני הבתים, את נוטעי הכרמים ואת מארשי הנ"שים. אולם אף הסבר זה כרוך בקשיים: 1. הבאת דברי השוטר על שובם של 'מסי הלבב', והרי לפי חו"ל, הכול חייבים ביציאה — במלחמת מצוה — ו'רכי הלבב' בכלל זה. 2. בעל המגילה פוטר גם את הנשים, אפילו מחובת היציאה עם המחנות לשם שירותים שונים, וכן הוא אוסר על בעלי המומים לצאת למלחמה. ואם אנו באים להסביר שמצוות פיטורי בוני הבתים, נוטעי הכרמים ומארשי הנשים הושמטה, משום שהללו חייבים לצאת למלחמת-מצוה — בעל כורחנו אנו באים למסקנה, שלא חלו חוקי הגיוס על רכי הלבב, על נשים ועל בעלי מומים אפילו במלחמת מצוה, ודבר זה אינו מתיישב עם הנאמר לעיל בעניין זה.

מצד שני, אם נתעלם לרגע מבעיית הנשים ובעלי המומים (ר' להלן), נוכל להניח, שבעל המגילה מבדיל בין שני סוגי הפיטורין: פיטורין מטעמים סוציאליים וכלכליים מצד אחד (וטעמים אלה אינם פוטרם ממצוות הלחימה) ופיטורין מטעם רכות לבב מצד שני (טעמים אלה משחררים לפחות מחובת הלחימה עצמה). חו"ל, אף-על-פי שהם מכלילים אף את רכי הלבב בין החייבים במלחמת המצוה — מבדילים יפה בין שני הסוגים, והם עומדים על כך, שהנימוק לפיטור רכי-הלבב הוא צבאי גרידא (כאמור בתורה: "ולא ימס את לבב אחיו כלבבר"), שכן תחילת מנוסת רכי הלבב עלולה לגרור אחריה את מנוסת כלל הלוחמים⁹, יתר על כן, כדי למנוע מנוסת זו גם לאחר שחזר רכי הלבב המושבעים, נקטו אמצעים מיוחדים גם בשעת הקרב עצמו¹⁰. חזוק מה לתפיסה זו אפשר למצוא גם בשיטת הפיטור של גדעון, ששחרר למעשה את רכי הלבב ואת חסרי הגיסיון הקרבי¹¹.

9. סוטה ח, ז. ור' לעיל הערות 2, 3, 4.

10. כפי שהגדירו יפה את הסכנה הזאת: "שתחילת ניסה נפילה" (סוטה ח, ו): או כדברי ר' שמעון: "כל השומע דברי כהן ואינו חוזר סוף שנופל בהרב ומפיל ישראל עמו ומגלה אותן מארצם בעמים" (תוספתא סוטה ז, כב) וכן בבבלי (סוטה מד ע"ב): "מפני שתחילת ניסה נפילה מפני שתחילת נפילה ניסה".

11. "מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים מאתוריהם וכשילין של ברזל בידיהן וכל המבקש לחזור הרשות בידין לקפח את שוקיו" (סוטה ח, ו).

12. שופטים ז, ג-ו. גם את שיטת בחירת האנשים לפי דרך שתייתם יש להסביר כנראה מנקודת ראות צבאית. פילרמארשאל וייחל (The Good Soldier, 1948 ע' 164) נימק: "מרבית אנשיו (של גדעון) שחיכם יבש בצמא בנבעות החשופות והסלעיות, משהגיע תורם לשתות, השתטחו מלוא קומתם בצד המעיין הרוח את צמאונם ללא סייג וללא כבישת יצרם. רק הלוחם החזיק, שעמד בניסיון צליפות ומארבים, החזיק נשקו בידו האחת ואת עיניו כיוון מול אויביו, בשעה שטבל את כף ידו האחרת במים ולקק מתוכה, רק הוא מוכן לפעולה עם כל סימן של סכנה". אולם פירוש יפה זה קשה קצת. נראה, שגדעון בחר דווקא באלה שהש"תטחו מלוא קומתם ולקקו "כאשר ילק הלבב", ולא באלה ש"כדעו על ברכיהם". גם אי מלמס (הר תבור כאזור קרבות בימי המקרא, תל-אביב תש"א, הוצאה מיוחדת, עמ' 8-9, ועתה גם במאמרו: The War of Gideon and Midian — a Military Approach; PEFQ, 1953, p. 61 ff.) חלק — כמו וייחל — את השותים לשני סוגים, ל"המלקקים בידם אל פיהם" ולי"אשר יכרע על ברכיו לשתות". וזה לשון הכתוב (פסוקים ה-ו): "כל אשר ילק בלשונו מן המים, כאשר ילק הכלב, תציג אותו לבד וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות, והי מספר המלקקים בידם אל פיהם" שלש מאות איש וכל יתר העם כרעו על ברכיהם לשתות מים. ויאמר ה' אל גדעון בשלש מאות האיש המלקקים אושע אתכם". מתיאור זה ברור שגדעון בחר במלקקים, שהם הטוג הראשון, ולא בכורעים על ברכיהם. כבר עמדו על כך (ר' B.H., 1949), שהמלים 'בידם אל פיהם' יכולות להיות מכוונות רק לכורעים על ברכיהם, ולא לאלה המלקקים כאשר ילק הכלב, ויש להעבירן, כנראה, לסוף פסוק ו'.

מכאן שיש להפיש נימוק צבאי אחר: הכורעים על ברכיהם הוכיחו שאפילו לנוכח האויב, בשעה שיש לחולל על הגחון כדי שלא להיראות לעיניו — שכן החשש לא היה מפני היצליפות, כיוון שבנשק הימים הרם לא עלה טוחה-הפגיעה על כמה עשרות מטרים בלבד — לא יכלו להימנע מהרגליהם הימפוגיקים שבחיי יום יום,

מבוא: פרק רביעי

מבחינה אחרת, אף דרך הסבר זה יש בו סתירה למסופר בספר המקבים (ג, נו) על ארגון הצבא של יהודה לפני קרב עמאוס: "ויאמר לבוני בתים ולמארשי נשים ולנוטעי כרמים ולרכי הלבב לשוב כל איש לביתו על פי התורה"¹³. מלחמת יהודה ודאי שהיתה מלחמת-מצוה, ועם זאת שחרר את כל הסוגים הנ"ל¹⁴. כל הנאמר לעיל מורה, שאם אנו באים להסביר את המגילה מתוך ההבחנה בין חוקי מלחמת מצוה ובין מלחמת רשות, אנו נתקלים בקשיים. התורה אינה מבחינה במפורש בין סוגי המלחמות, והיא מחייבת את פיטורי כל הסוגים הנזכרים בספר דברים; בדרך זו הולך גם יהודה המקבי. במקורות חז"ל מבחינים בין שני הסוגים, פוטרים את כל הסוגים הנ"ל ממלחמת הרשות, ומחייבים את כולם במלחמת מצוה. בעל המגילה נראה כאילו מחייב את בוני הבתים ומארשי הנשים ונוטעי הכרמים, ופותר את רכי הלבב.

מתוך שאנשי הכת מפרשים את דברי התורה כלשונם¹⁵ ובהתחשב בקדמות המקור של ספר המקבים — קשה להניח, שמנהגי הכת יהיו אחרים. מכאן, שעלינו לפנות לדרך הסבר שלישית: ג. שלבי הפיטור ומקומות הפיטור: כבר ציינו לעיל, שיוצאי הצבא מתחלקים כתוצאה מחוקי הגיוס ומסמכויות הפיטורין לשלושה סוגים: (א) אלה שאינם יוצאים ממקומם; (ב) אלה שיוצאים וחוזרים; (ג) אלה שיוצאים ואינם חוזרים. מטבע הדברים, שאת הפטורים מטעמים סוציאליים וכלכליים אין צורך להביא לשדה הקרב ממש, כדי לשחרר אותם. זה אפשר לעשות במקומות ההתארגנות ובסמוך לספר, לפני היציאה לשדה הקרב. אולם את מיון רכי הלבב — תכונה משתנית ותלויה בהרגשתו של החייל לנוכח האויב — אפשר ורצוי לעשות בסמוך לאויב ככל האפשר¹⁶. ואכן היתה מסורת ברורה בידי חז"ל (אם גם נחלקו בפרטים), שהכהן היה מדבר פעמיים, בשני שלבים: (א) בספר, לפני היציאה — פיטור בעלי הטעמים האובייקטיביים מחובת הלחימה, (ב) בסמוך לשדה המערכה¹⁷ — לחיזוק הלבבות, ומכיוון שתפילת מועד המלחמה, הנזכרת במגילה,

ואילו 'הבלקקים' השתטחו על גחונם, זחלו לעבר המים ונשארו גחונים, ולא הרימו אפילו את ראשם בשעת שתייתם.

13. התרגום לפי א' כהנא, הספרים החיצונים, כרך שני, ספר ראשון, עמ' ק"ג.

14. הנשואים בשנתם הראשונה (דברים כד, ה) לא נזכרו, משום שהללו אף לא יצאו ממקום מגוריהם; והשמה סוטה ת, ד.

15. ר' להלן, § 3.

16. ר' לעיל, הערה 7. והשווה דברי הספרי, פרשת שופטים: "שמע (הירא ורך הלבב) קול הגפת תריסין ונבעת, קול צהלת סוסים ומרתת, קול ליעזי קרנות ונבהל, רואה שימוש סייפים ומים יורדין בין ברכיו".

17. ור' תוספתא סוטה ז, יח: "פעמים היה מדבר עמהם אחת בספר ואחת במלחמה"; וכן ראה בבלי סוטה מב ע"א ע"ב: "ת"ר פעמים מדבר עמם אחת בספר ואחת במלחמה, בספר מה הוא אומר שמעו דברי מערכי המלחמה וחזרו, במלחמה מה הוא אומר אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו כנגד ד' דברים שאר מות העולם עושין מגיפין ומריעין צוחין ורומסין". וכן השווה המשך התוספתא שם. והשווה גם סיכומי של הרמב"ם, הלכות מלכים, ז, ב: "שני פעמים מדבר משה מלחמה אל העם, אחת בספר בעת שיוצא אין קידם שיערכו המלחמה. אומר לעם מי האיש אשר נטע כרם וגו'. כשישמע דבריו יחזור מעורכי המלחמה. ואחת בעורכי המלחמה אומר אל תיראו ואל תחפזו". אולם גם לפי הרמב"ם (בפסקה הנ"ל ובייחוד בהמשכה) — בעקבות חז"ל — נראה ש'בוני הבתים' ו'נוטעי הכרמים' וכו' — אף-על-פי שכבר הוזכרו בספר — חייבים ללכת לעורכי המלחמה, ומ' שם — אחר האזהרה והמיון בפעם השנייה — הם חוזרים; תהליך זה לא נראה כיותר, שכן לשם מה יש צורך לגרור את הפטורים הנ"ל אל שדה הקרב? ואם גוררים אותם, למה בא הנאום הראשון שבספר? נראה אפוא, שכוונת הנאום הראשון היתה לפסור בספר את פטורי הגיוס מטעמים אובייקטיביים, ובמלחמה עסק הנאום בחזקת הלבבות ואולי אף בפטור רכי הלבב.

ד"ר י. בראנד מעיר לי: "מעולת המיון והשחרור נעשתה בספר בלבד כפי שההגיון מחייב וכפי שנאמר לעיל

חוקת הגיוס

נאמרת בסמוך לשדה המערכה (ר' על כך בפירוט בפרק שמיני, § 4, § 5) — אין בה מקום להזכיר את דברי השוטרים על פיטור בוני הבתים וכיו"ב. שכן נאמרו דברים אלה לפני היציאה לשדה המערכה עצמו. למעשה גם במלחמתו של גדעון נעשה המיון הסופי של היראים ורכי הלבב ממש לנוכח האויב (ר' לעיל). אף בתיאור פעולתו של יהודה המקבי עדים אנו לכך, ששחרור הפטורים נעשה בספר. במצפה, ורק בסיומו נעו הלוחמים לעבר עמאוס¹⁸. בסיכומי של דבר נראה, שיש לתרץ את הבעיה באחת משתי התשובות האפשריות:

(1) שאף הכת הבדילה בין 'מלחמת מצווה' ל'מלחמת רשות', אלא שגרסה, שהירא ורך הלבב פטור אפילו ממלחמת מצווה.

(2) שהבינו את דברי התורה ככתבם וכלשונם — היינו, שיש לפטר את כל הסוגים אף במלחמת מצווה, אלא שאת בעלי המניעות הסוציאליות והכלכליות שחררו עוד לפני היציאה, ועל כן לא נזכרו בתפילת מועד המלחמה; ואילו 'היראים ורכי הלבב' שוחררו, משהגיעו אל שדה הקרב עצמו. מתוך הנימוקים שהובאו לעיל נוטה אני לתשובה האחרונה.

§ 3. חוקי הפיטור מטעמי טוהר המחנה

בעל המגילה מטעים במיוחד, שהלוחמים "כולם יהיו אנשי נדבת מלחמה ותמימי רוח ובשר ועתר דים ליום נקם" (יא, [7], 5)¹⁹, "כיא מלאכי קודש עם צבאותם יחד" (שם 6). עובדה זו מחייבת לא רק לפטור מחובת היציאה למלחמה את בעלי המניעות הכלכליות והמשפחתיות ואת 'מסי הלבב', שעלולים היו להלחם בלא לב ולב (ר' לעיל) — אלא אף להקפיד במיוחד על קיום חוקי טוהר המחנה והלוחמים ועל מניעת השתתפותם בקרב של נשים ונערים, שנוכחותם עלולה להסיח את דעת הלוחמים ולהביאם לידי עברה.

על כן מובן מדוע כרך בעל המגילה בקטע אחד את שלושת האיסורים הקשורים בנשים ונערים, בבעלי מומים ובאלו שאינם טהורים 'ממקורם'.

לאחר הגדרת סוגי הלוחמים וגיליהם (פרק יא, [7], 1-3) עובר בעל המגילה להגדרת שלוש הקבוצות, שמטעמי טוהר המחנה לא יצאו למלחמה ולא ישתתפו בקרב:

במקורות. בספר היה המיון והפטור ואולי במלחמה, סמוך לאויב, דברי החיזוק וההלהבה. דברי משוח מלחמה (משנה, סוטה ח, א) שמשו לחזק אלא שמקומם אחרי משנה ז' בפרק זה בהתאם לסדר הקרב, ונעתקה לראש הפרק בשל ההמשך לפרק ז', ויש תופעות דומות. השוה מה שכתבו התוספות סוטה ל"א, א, בנוגע לפרק ו' סוטה 'מי שקינא' שמקומו בפרק א. סדר המשנה שנמצא בידינו נראה כבלתי הגיוני גם בקשר לבחירת שרי צבאות (שם משנה ו') שנעשה כאילו בחזית ממש. פרק ח' מתחיל איפוא במשנה ב'. משנה א' שייכת לסוף פרק ז' כהמשך לה, או לסוף פרק ח', אחרי משנה ז', הקשיים בדברי הרמב"ם בהלכות מלכים ז, ג, נובעים מכך שהלך לפי סדר המשנה המקובל.

18. מקבים א ג, מו, נו, אולם יש לציין, שלפי מקור זה שוחררו במצפה גם רכי הלבב, ואולי יש ליחס זאת לתנאים המיוחדים של הקרב והשטת. נאום חיזוק ללוחמים נאמר בעמאוס עצמה (ר' פרק שמיני § 5 [2]), אולם השוה את דברי הספרי פרשת שופטים: "בוא וראה כמה חס המקום על כבוד הכריות, מפני הירא ורך הלבב כשהוא חוזר יאמרו: שמא בנה בית שמא ארס אשה".

19. וכן למשל: "ידברו לכול עתודי המלחמה גיבוי לב" (יד, [10], 5). על השימוש ב'נערים ונשים' במגילות ר' בפרק אחד עשר, § תמים ובהערות לגוף המגילה.

מבוא: פרק רביעי

א. "וכל נער זעטוט²⁰ ואשה לוא יבואו למחנותם בצאתם מירושלים י²¹ ללכת למלחמה עד שובם" (יא, [7], 3 - 4).

ב. "וכל פסח או עור או חגר או איש אשר מום עולם בבשרו או איש מנוגע בטמאת בשרו כול אלה לוא ילכו אתם למלחמה" (שם, 4 - 5).

ג. "וכל איש אשר לוא יהיה טהור ממקורו ביום המלחמה לוא ירד אתם" (שם, 6).
עד שלא נברר את הבעיות הקשורות בכל סוג וסוג יש לציין את ההבדלים בין שלושת הסוגים, שמונה בעל המגילה:

א. "לוא יבואו למחנותם בצאתם²² מירושלים ללכת למלחמה עד שובם"

ב. "... לוא ילכו אתם למלחמה"

ג. "... ביום המלחמה, לוא ירד אתם."

הנוסחה המפורשת ביותר — כלפי הסוג הראשון — מצינת שלא יצאו בכלל מקום מושבם ולא יימצאו במחנות הלוחמים מצאתם ועד שובם. הנוסחה השנית רכה יותר בל-שונה, וייתכן שאינה אוסרת את העסקתם בשירותי עורף מחוץ למחנות הלוחמים. הנוסחה השלישית דנה כמובן בלוחמים עצמם, שבאורח עראי בלבד אינם יורדים למלחמה (המלחמה כאן במשמעות 'הקרב', ור' הערות לגוף המגילה), אף-על-פי שהם נמצאים במחנות הלוחמים.

א. הנערים והנשים: אף-על-פי שלא מצאנו בתורה איסור מפורש על יציאת שני הסוגים הנ"ל למלחמה, הר' נאמר בתורה: "שאו את ראש כל עדת בני ישראל... שמות כל זכר לגל-גלתם. מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל" (במדבר א, ב - ג, ור' רש"י שם). מכלל 'הן' זה שמעו אנשי הכת את ה'לאו': זכר — ולא נקבה, מבן עשרים ומעלה — ולא 'זעטוט'.

ואף-על-פי שתפיסה זו של הכתוב אינה מחייבת, שאסור להם להימצא בשדה המערכה (אלא רק זאת, שאינם חייבים גיוס, מפקד ולחימה) — מכל מקום עצם הזכרתם במגילה, יחד עם הקבוצה השלישית, מרמזת, שכוונתה של הכת הייתה לסלק כל חשש של פסילת לוחמים עראית מטעמי טומ' אה רגילים (ויקרא טו, יח ואילך) ולמנוע גורמים למשכב הזכר (שם יח, כג; כ, יג). דומה, שעצם הזכרת האיסור על הנשים והנערים לצאת למלחמה — שלא היה בה אלא מבחינת 'לאו' המשתמע מכלל 'הן' — יש לה משמעות מיוחדת, המורה על חלוקי דעות בעניין זה, כפי שאנו למדים גם מהלכות חו"ל, שנזכרו לעיל לגבי מלחמת מצוה. מצד אחר, טבעי הדבר, שדווקא כת שחלק ניכר מחבריה היה פרוש מגשים בכלל — תהיה קיצונית ביותר בפרט זה²⁴.

20. כלומר למטה מביל 25, ור' להלן § 4, על המונח 'נער זעטוט' ר' הערות לגוף המגילה. לרשימה בכללה השווה גם במשנה תגינה א, א.

21. והשווה ברית דמשק [12], 1: "אל ישכב איש עם אשה בעיר המקדש לטמא את עיר המקדש בנותם", ור' הערותיו של Rabin, שם.

22. על שלושת השלבים, הליכה (יציאה), גישה ושיבה, ר' גם בפרק שלישי § 2.

23. ייתכן שיש ליתס לטעמים אלו גם את המשפט המגדיר את סוסי המלחמה כ'סוסים זכרים' (י, [6], 11) בהתחשב בויקרא יח, כג; כו, אלא שיש לזכור שהיה כאן גם נימוק הקשור בטיבם של הסוסים הזכרים ובהתאמתם למלחמה, ור' פרק שביעי הערה 211.

24. לעניין האיסור על 'הנערים' אולי מן הראוי להשוות גם את דברי יב"מ (מלח' ב, ז, י) בעניין האיסיים. שם צוין, ש'החברים הצעירים גופלים במעלתם מהזקנים עד כי בגעת אלה בהם יטבלו את בשרם כאילו נטמאו במגע עם איש זכרי'. אמנם משפט זה מכון ל'צעירותם' ר' בכירותם' היחסית כחברי הכת, אולם הוא צריך עיון לאור הנאמר במגלה להלן על הגילים (ור' להלן). למובא לעיל השווה עתה גם את הנאמר בדפי סרך היחד העוסקים בסרך 'אחרית הימים': "וכל איש פוהי אל יבוא בגורל להתיצב על עזת ישראל לריב משפט ולשאת

חוקת הגיוס

ב. בעלי המומים והמנוגעים: קבוצה זו כוללת שני סוגים: בעלי 'מום עולם' ²⁵, והמנוגעים בנגעים השונים. רשימת הקבוצה הראשונה לקוחה מספר ויקרא כא. יז ואילך, מן האמור על בני אהרן: "דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך לדלתם אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלהיו, כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. איש עור או פסח או חרס או שרוע או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד" וכיו"ב. תוספת בעל המגילה "מום עולם" בבשרו נכתבה, כדי לכלול את כל האפשרויות הנוספות המפורטות שם. הרשימה הנ"ל חלה על בני אהרן בלבד ולא נאמרה לענ"י מלחמה. ומתוך שבעל המגילה מזכיר את איסור יציאת בעלי המומים למלחמה — בין שאר האי-סורים השייכים לטהר המחנה — יש להניח, שטעמם בעניין זה לא נבע דוקא מגורמים צבאיים, אלא היה סייג נוסף לשמירת קדושתו של המחנה. הנחה זו מתאשרת עתה לאור האיסור המפורט ביותר שנמצא בדפי סרך היחיד העוסקים בסרך 'אחרית הימים': "וכל איש מנוגע באחת מכול טמאות האדם אל יבוא בקהל אלה וכול איש מנוגע באלה לבלתי החזיק מעמד בתוך העדה וכול מנוגע בבשרו נכאה רגלים או ידים פסח או עור או חרס או אלם או מום מנוגע בבשרו לראות עינים או איש זקן כושל לבלתי התחזק בתוך העדה, אל יבואו אלה להתיצב בתוך עדת אנשי השם כי אלא כי קודש [בצבאו] תם" (קומראן ו, עמוד 110, דף [2], שורות 3 - 9).

פיטור בעלי המומים מחובת היציאה להילחם אינו נזכר בחוקי המלחמה שבמקרא, אבל הדי מסור רת הקשורה בנושא זה נשמרו בספרי (פרשת שופטים): "רבי יוסי הגלילי אומר: מנין שלא יצא למלחמה עד שיהיו בו ידים ורגלים ועינים ושנים? ת"ל: וכו' (ור' גם דברי רש"י, דברים כ) ²⁶. צירוף המלים 'מנוגע בטמאת בשרו' — שאינו נמצא במקרא — מורה כמובן על כוונתו לכלול את כל הנגעים המפורטים בספר ויקרא יג ²⁷; ואם אמנם אין התורה אוסרת במפורש על סוג זה לצאת למלחמה, מכל מקום ברור, שאינם יכולים להימצא עם מחנות הלוחמים, שכן יש להבדילם עד עבור טומאתם: "כל ימי אשר הנגע בו יטמא. טמא הוא! בדרך ישב מחוץ למחנה יושבו" (ויקרא יג, מו).

ג. פסילה זמנית בקרב: אלה שאינם 'טהורים ממקורם' ביום המלחמה, אך הם נמצאים

משא עדה ולהתיצב במלחמה להכניע גוים רק בסרך הצבא יכתוב משפחתו ובעבודת המס יעשה עבודתו כפי מעשיו" (קומראן ו, עמוד 110, דף [2], שורות 19 - 22).

העובדה שרוב אנשי הכת פרושים מנשים וחיים במדבר (על כל פנים בתחילה), ייתכן שהיא מרומזת במשפט שבספר חבקוק: "כִּי־אֵל הַלְבֹנוֹן הוּא עֲצַת הַיַּחֲדָוֹת הַמָּה פִּתְאֵי יְהוּדָה עוֹשֶׂה הַתּוֹרָה" (12) ²⁸. משפט זה מבוסס על חבקוק ב, יז, וזיהוי 'פִּתְאֵי הַכֶּת' עם הבהמות נראה מזור, אולם דומני, שבמושג 'בהמות' ראו ציון מיוחד לאנשי הכת במדבר הניזונים מנשים. ור' חנוך ס, ז"י: "ויביום ההוא יהיו שני תנינים נס-רדים, תנין נקבה הנקרא 'לויחך' לשכון בתהומות ים על מעינות מים. והזכר אשר שמו 'בהמות', והוא ממלא בחזהו מדבר שממה ושמו דונרין, אשר מקדם לגן ושם ישכנו הבתירים והצדיקים... ואבקש מאת המלאך האחר להראותני את כח התנינים ההם איך נפרדו ביום אחד והשלו אחד אל תהומות ים והשני אל ארץ יבשת המדבר. ויאמר אלי אתה בן אדם בזה בקשת לדעת את אשר נסתר". וכן השחה בר"ד ג, ד: "ויברא אלהים את התנינים, רבי מנחם בשם רבי אחא אמר: 'תנינים' כתוב, זה בהמות וליתן שאין להם בן וזו ת. אמר רבי שמעון בן לקיש: בהמות יש לו בן זוג ואין לו תאוה, שנאמר (איוב מ) גירי פחוריו יסורגו". ועיין גם פרק שביעי, סוף הערה 197.

25. הם בעלי 'המום הקבוע' בניגוד ל'מום העובר' שבמשנה. השחה בכורות ב, ב; נבחים יב, א ועוד.

26. אף כאן, לדעת ר' יהודה, לא מדובר על מלחמת התובה, שהכול חייבים בה, על בעית הפיסחים והעיתורים במלחמה ר' גם מאמרי 'העיתורים והפיסחים וכיבוש ירושלים ע"י דוד' בכרך א' של ספר הכינוס העולמי הראשון למדעי היהדות.

27. המונחים 'נגע', 'טמאה', 'בשר' שכיחים ביותר בפרק זה.

מבוא: פרק רביעי

בשרה המערכה — אינם נפסלים לגמרי, אבל אינם משתתפים בקרב עד טהרתם. שזוהי כוונתו של בעל המגילה — אפשר להסיק מן ההקבלה המפורשת בתורה:

דברים כג, יא ואילך	אוי"ח יא, [ד], 5 - 6
"כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ²⁸ ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבא השמש יבא אל חוץ המחנה".	"וכל איש אשר לוא יהיה טהור ממקורו ²⁹ ביום המלחמה לוא ירד אתם כיא מלאכי קודש עם צבאותם יחד".

ה"יד". אמנם עניין ה"יד" אינו שייך במישרין לחוקי הגיוס והפיטורין, אף-על-פי-כן נעמוד כאן על משמעותו במגילה, שכן בעל המגילה — בדומה לתורה — הזכירו בסיום קבוצת החוקים הדנים בפיטורין מטעמי טהרה המחנה. גם כאן אין בעל המגילה מביא את דברי התורה כמות שהם, אלא מוסיף עליהם פרטים מעניינים:

דברים כג, יג	אוי"ח יא, [ד], 6 - 7
"ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ".	"ורוח יהיה בין כול מחניהמה למקום היד כאלפים באמה".

נוסח בעל המגילה מציין, שלא בא ללמד את עצם חובת קביעת ה"יד" — שהיא ידועה ומקובלת — אלא לקבוע הלכה בנוגע למרחק בין מקום ה"יד"³⁰ ובין המחנות. המרחק 'כאלפים באמה', אינו נזכר בתורה בענין ה"יד", אולם המונח, שמשמש בו בעל המגילה, מורה, שנלקח כנראה בעיקרו מיהושע ג, ד: "אך רחוק (!) יהיה ביניכם ובינו (הארון) כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו"³⁰; כלומר: במרחק הנזכר ביהושע, המכדיל בין הקודש וכלל ישראל, ראו הלכה מנחה לקביעת המרחק המינימאלי בין המחנות הקדושים (ר' לעיל) ובין מקום ה"יד". מצד שני, מן הראוי לבדוק, אם אין 2,000 באמה, הנזכרים כאן, קשורים עם 'תחום השבת', היינו שהרחיקו את מקום ה"יד" עד הגבול המכסימאלי, הניתן לשימוש אף בשבת³⁰. אף-על-פי ש'תחום השבת', כפי הנהוג בכלל ישראל, היה 2,000 אמה³¹, אין ודאות, שזה היה הנהוג גם בקרב הכת; נהפוך הוא: מ'ברית דמשק' נראה, על הכול מקרה לילה רממקורו ר' הערות לגוף המגילה, וכן ר' שם על משמעות המונח 'יד' בניגוד ל'יצא'.²⁸ השימוש ב'מקום היד' מורה, שה'יד' היחה בראשיתה סימן וציון (בתחילתו בצורת יד' ממש), שהורה על מקום היציאה, במשך הזמן ומטעמי לשון נקיה הפכה ה'יד' לנרדפת לעצם 'מקום היציאה', על הוראת המלה 'יד' במשמעות סימן וציון ר' במפורט להלן פרק חמישי, § 6, ובייחוד הערה 38.

30. מעניין שבעל המגילה גורס 'רוח' במקום 'רחוק', וכן השוה 'כאלפים באמה' עם 'כאלפים אמה במדה', והשוה את השבעים, שבמקום 'במדה' גרסו 'עמדו' (στέθε), והולגאטה שהשמיטה מלה זו בכלל. מרחק זה, הנזכר ביהושע, שימש אף כאסמכתא לקביעת 'תחום השבת'; ר' מורש תנחומא, במדבר ט, וכן השוה במדבר רבה ב, ח: "וכן את מוצא ביהושע שהלך להחריב את יריחו אמר להם יהושע עתידים אתם לעשות שם את השבת אל תרחיקו בן הארון יותר מן אלפיים אמה לכל רוח למה שתהיו רשאים לבוא להתפלל לפני הארון בשבת"; אולם ר' להלן, הערה 31.

31. והשוה עירובין ה, ג; ה, ז; סוטה ה, ב; וכן ר' מראי המקומות של Rabin בהערותיו לברית דמשק [10], [11]. והשוה גם במדבר רבה ב: "כשאמר הקב"ה למשה שישרה ישראל דגלים אמר לו: השרה אותם לכל רוח רחוק אלפים אמה".

חוקת הגיוס

שהבדילו בין תחום שבת לגבי הליכה סתם, שהוא 1.000 אמה, ובין 'הליכה אחר הבהמה', שהוא 2.000 אמה; "אל יתהלך חוץ לעירו" על אלף באמה" (10), (21). ואילו אח"כ (11), (5-6): "אל ילך איש אחר הבהמה לרעותה חוץ מעירו כי אם אלפים באמה". אף-על-פי שחוקרים רבים, החל בשכטר, ראו ב-1.000 אמה של המשפט הראשון טעות מעתיק, אין הדבר מסתבר כל כך.³² ונראה שיש כאן שתי הלכות, הקובעות את 2.000 האמה כתחום מכסימאלי, אולם רק ל'הליכה אחר הבהמה', ואילו את ה-1.000 כתחום 'ההליכה' סתם.³³ לאור הג"ל אנו עומדים בעל כורחנו בפני הברירה: או ש'הציאה' נכללה אף היא בתחום 'אלפים באמה', או שהעובדה שה'יד' היתה מרוח-קת 2.000 אמה מנעה מאנשי הכת לצאת לצורכיהם ביום השבת.

האפשרות השנייה מסתברת במיוחד לאור תיאור מנהגי האיסיים בדברי יב"מ — בכל הנוגע לחוקי 'הציאה'. לא זו בלבד שהוא מציין במיוחד, שנהגו ממש כדברי התורה ונשאו יתד על אונם לצרכים אלו (דברים כג, יד, בסמוך לענין ה'יד'), אלא שהוא מדגיש, שנמנעו מעשיית צורכיהם ביום השבת, ואלה דבריו: "ולא די להם שהם מכינים את המאכלים לעצמם מערב השבת לבל יבעירו אש ביום [הקדוש] ההוא, כי אינם נועזים להעתיק כלי ממקומו ולצאת חוץ [להיפנות לצורכיהם], וביתר הימים הם חופרים במעדר (ביתד) — וזה הוא הגרנן הקטן, אשר הם נותנים לחבריהם החדשים — חור עמוק רגל באדמה ומכסים אותו במעילם, לבל יכלימו את אור האלהים, ועושים את צורכיהם ואחרי כן הם מושכים את העפר התחוח לכסות את החור, ולמעשה תזהם בוחרים להם מקומות שוממים, ואף כי הטלת הצאה היא צרך הטבע לא-דם, הם חושבים כי היא מטמאה את הגוף ונוהגים לרחוץ אחריה את בשרם במים".³⁵

מתוך דברי יב"מ אנו למדים שני דברים עיקריים: 1. שלשם עשיית הצרכים בחרו במקומות שוממים, ועלידי כך רחוקים ככל האפשר, 2. שהואיל ועשיית הצרכים כרוכה בעבודת חפירה ממש, נמנעו כליל מלצאת לצורכיהם בשבת.³⁶

שתי עובדות אלה מתאימות ביותר למתואר במגילה ולמסקנות שהגענו אליהן. עובדה זו משמשת עדות מסייעת חזקה לזיהוי הכת עם האיסיים, או לפחות לזהות שבין מנהגי הכת ובין מנהגי האיסיים.

עם סיום הסקירה על חוקי הפיטורין לשם טהור המזנה ולשאר סיבות הכרוכות בו, מן הראוי להשוות את דברי המגילה עם דברי התורה, ועלידי כך חובלסנה התוספות וההשמטות.³⁷

32. בין שתי המלים, 'לעירו' ו'על', התחיל הסופר לכתוב מלה שלא סיימה, ויתכן שאף מחקה. נראה כי האות הראשונה היתה א (= אף), ור' דברי Rost ר' Rabin.

33. בדיקת התצלום מוכיחה, שאין להניח, שהיתה כאן טעות מעתיק, כיוון שהסופר הדגיש את שלוש המלים במיוחד עלידי כתב במעובה יותר משל שאר המלים, כאילו רצה להדגיש את השוני בין משפט זה והאחרים.

34. כך Rabin, המציין שקביעה זו עלידי הכת ייתכן שהיא נובעת מן הנאמר בספר במדבר לה, ד ואילך בענין מגרשי הלויים. ר' בספרו גם מראי מקומות נוספים ובירור בעית תחום השבת.

35. מלחמות ב ח, ט, התרגום לפי שמתוני.

36. על הקפדתה המיוחדת של כת המגילות על כל מה שנוגע לשמירת השבת — ר' ברית דמשק [10] - [11] על הקפדתם על החוקים בדבר עשיית הצרכים — ר' סרך היחד [7], 13, וכן השוה ספר היובלות ג, ז ואילך.

37. ר' הערות לגוף המגילה בדבר מקורות התוספות והשינויים.

מבוא: פרק רביעי

דברים כג	א"ח יא, [7]
(3 - 4) וכול נער זעטוט ואשה לוא יבואו	
(י) כי תצא מחנה על איבין	למחנותם בצאתם מירושלים ללכת למל- חמה עד שובם
(4 - 5) וכול פסח או עור או חגר או איש אשר מום עולם בבשרו או איש מנוגע בטמאת בשרו כול אלה לוא ילכו אתם למלחמה כולם יהיו אנשי נדבת מלחמה ותמימי רוח ובשר ועתודים ליום נקם.	
(י) ונשמרת מכל דבר רע	
(יא) כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה	(5 - 6) וכול איש אשר לוא יהיה טהור ממקורו ביום המלחמה לוא ירד אתם
(יב) והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבא השמש יבא אל תוך המחנה	
(יג) ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ	(6 - 7) ורוח יהיה בין כול מחניהמה למ- קום היד כאלפים באמה.
(יד) ויתד תהיה לך על אונך והיה בשב- תך חוץ והפרתה בה ושבת וכסית את צאתך	
(טו) כי יהוה אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איבין לפניך	(6) כיא מלאכי קודש עם צבאותם יחד
(טז) והיה מחנך קדוש ולא יראה בך ער- ות דבר ושב מאחריך	(7) וכול ערות דבר רע לוא יראה סביבות כול מחניהם.

§ 4. גיל הגיוס והפיסור וחלוקת סוגי הלוחמים לפי גילם

1. החלוקה לגילים

פרטים מעניינים על חלוקת סוגי הלוחמים השונים לפי גילם, ניתנים במגילה בפרשיות י ([6]) וי"א ([7]). פרשה י עוסקת בפרשים, מספרם, תכונותיהם וטכונות סוסייהם. גילם של סוגי הפרשים ניתן בתוך שאר תכונותיהם. ראשית פרשה יא בלתה, אולם אפשר להניח, שהיו בה תיאורי התכונות של חילות הרגלים. מן האמור בראש דף [7] (שהוא המשך פרשה יא), הפותח במלים "ואנשי הסרך יהיו

חוקת הגיוס

מבן ארבעים שנה ועד בן חמשים, נראה, שבשורות האחרונות של דף [6] צוין גילם של אנשי הביניים.³⁸ הלוח הבא יבהיר את חלוקת החיילים לפי גיליהם ותפקידיהם.³⁹

הפרשים	הגיל	חיל הרגלים והשירותים	הגיל	שירותים
				שירותים
				ל
				ו
				ח
				מ
				י
				ם
				תפקידים
				מיוחדים

נוסף על הנ"ל מציין בעל המגילה בתיאור עבודת המקדש בשנת השמיטה, שפקודי כל העדה המת- ייצבים לעבודת המקדש יהיו "מבן חמשים שנה ומעלה".⁴⁰ לעומת החלוקה הנ"ל, הדנה בחלוקת הגילים לצרכי הצבא, רצוי להציג את הפרטים הניתנים בברית-דמשק על גיליהם של בעלי התפקידים 'האזרחיים' בתוך הכת בתקופה מסוימת בהתפתחותה:

1. שופטי העדה⁴¹ — 25 - 60 שנה

38. חלוקת הצבא לסוגיו השונים נדונה בפרק שביעי. לתועלתו של המעיין אביא כאן את תמצית המסקנות של הפרק הנ"ל. הלוחמים מתחלקים לרגלים, לפרשים ולשירותים. הרגלים והפרשים מתחלקים אלה ואלה לשני סוגים עיקריים:

ח י ל ה ר ג ל י ם . 1. אנשי הביניים — המאוגדים בשבעה דגלי-ביניים ומווינים בנשק רחוק-טווח בעיקר; אלה יוצאים בתחילת הקרב לבין המערכות ונלחמים באויב. יחידות אלה אפשר להגדירן כ'חיל רגלים קל'.

2. אנשי מערכות-הפנים — המאוגדים בשבע 'מערכות-פנים' — מהזים את 'חיל הרגלים הכבד'. הם סדורים בסדר נכנסים לקרב בשלב מאוחר יותר. לפי זה הם מכונים גם בשם 'אנשי הסדר'.

ה פ ר ש י ם . 1. 'היוצאים למלחמה עם אנשי הבנים' ואלה העומדים 'מכול עברי המחנה'; זיונם קל ורחוק-טווח, והם נלחמים באגפים של אנשי הביניים ושל מערכות הפנים.

2. 'פרשי הסדר' הם הרוכבים 'הכבדים' הנלחמים בתוך חיל הרגלים.

ה ש י ר ו ת י ם . ר' פרק שביעי, § 3.

39. גילי הפרשים ניתנים בדף [6], שורה 13; גילי השאר — בסוף דף [6] (השלמה) ובדף [7], ש' 1 - 3.

40. פרשה ג, [2], 4 - 5; ור' להלן סדר שמיני, § 3.

41. [10], 6 ואילך. 'מבני חמשה ועשרים שנה עד בני ששים שנה'.

מבוא: פרק רביעי

2. "הכהן אשר יפקד את הרבים" ⁴² — 30 - 60 שנה
3. "המפקד אשר לכל המחנות" ⁴³ — 30 - 50 שנה

שני המקורות הנ"ל מושתתים על כמה עקרונות משותפים: (1) הגיל המינימאלי למילוי כל תפקיד הוא 25 שנה; (2) הגיל המאכסימאלי הוא 60 שנה ⁴⁴.

בחלוקת הגילים לפי מגילת אר"ח אנו מוצאים עוד פרטים מעניינים: (א) גיל הגיוס הוא 25; (ב) גיל הלוחמים ממש הוא 30 - 50, והם מתחלקים לשתי קבוצות לפי תפקידם הקרבי: 30 - 45, ו-40 - 50; הקבוצות חופפות זו על זו בגיל 40 - 45; (ג) השירותים מרכבים מבני הגילים הצעירים ביותר (25 - 30) ומבעלי תפקידים מיוחדים, שהם הזקנים ביותר (50 - 60).
הומר חשוב ומעניין בשאלה זו נמצא עתה גם בדפי סרך-היחד העוסקים בסרך 'אחרית הימים' (קומראן ו, עמוד 109 - 110, דף [1]). שם נקבע:

1. "ובן עשרים שנה יעבר על הפקודים לבוא בגורל בתוך משפחתו ליחד בעדת קודש".
2. "ובן חמש ועשרים שנה יבוא להתיצב ביסודות עדת הקודש לעבוד את עבודת העדה".
3. "ובן שלושים שנה יגש לריב ריב ומשפט ולהתיצב בראשי אלפי ישראל".

כלומר: בהגיעם לגיל 20 הם 'נפקדים' ומצטרפים ל'יחד'. החל מגיל 25 הם מתחילים לשרת, ורק בהגיעם לגיל 30 מצטרפים הם לצבא המלחמה.

חלוקת סוגי החיילים לפי קבוצות גיל היתה לפנינו והיא גם כיום בשימוש כל הצבאות, ובייחוד בצבאות המושתתים על שיטת המיליציה ⁴⁵. מובן שפרטי החלוקה שונים בארצות השונות והם מושפעים מגורמים שונים, כגון גיל ההתבגרות וההתפתחות השכלית, השונה בכל ארץ וארץ, שייטות הלחימה, פני השטח ועוד ⁴⁶. השיטה המתוארת במגילה, המתבססת גם על כמה גורמים מיוחדים

42. [14] 6 - 7. הנוסח שמביא Rost: "והכהן אשר יפקד את הרבים", בוודאי אינו נכון. בדיקת התצלום מראה שכתוב אש' באופן ברור (כך גם שכטר). אשר למוכנה של המלה — ר' לאהרונה Rabin, הגורס "והכהן אשר יפקד [בר]אש הרבים". אולם לא מן הנמנע שרצה לומר "והכהן אשר יפקד אש (= איש) הרבים" (או: את הרבים) שכן השורות הקודמות עוסקות במפקד אנשי כל המחנות, וצ"ע.

43. [14] 8 - 9. על 'המפקד' ר' בהערותיו של Rabin, שם.

44. הנימוק לגיל 'הששים' מוכר בברייתא דמשק לגבי השופטים ([10] 7 - 10): "ואל יתיצב עוד מבן ששים שנה ומעלה לספוט את העדה כי במעל האדם מעט ימו ובחרון אף אל ביושבי הארץ אמר לסור את דעתם עד לא יסלימו את ימיהם". רעיון זה חוזר בקביעות בספרות החיצונית ובמגילות בשתי צורות: מצד אחד מציינים, שביום המועד יארכו ימי האדם, ומצד שני תורים ומרגישים, שעד אז — בגלל חטאי בני-האדם — נתקצרו ימיהם (ר' הערות ל-ב, [1] 9).

45. נראה לי, שלא צדק מי אביונה בדבריו (D.S.W. & Maccabean Warfare, p. 2) על עקרון החלוקה לפי הגילים במגילה, "The distribution of Military duties by ages as described above is entirely unpractical".

46. השווה למשל את חלוקת החיילים בצבא הרומאי המיליציוני לפי גיליהם ובהתאם לתפקידיהם:

46 - 17	—	Juniores (בצבא-השדה)
60 - 47	—	Seniores (צבא חילות-המשמר)

ור' Marquardt, עמ' 9 - 10 והערות 1, 2, 3 בעמוד 10. מעניין להשוות את הגיל גם לאחד מצבאות המיליציה שבימינו: לפי החוקה מיום 12 באפריל 1967, התחלק צבא המיליציה בשתי קבוצות:

36 - 20	—	Der Auszug
48 - 37	—	Die Landwehr
60 - 49	—	Der Landsturm

חוקת הגיוס

דים, שעוד נעמוד עליהם להלן, מתאימה לתנאי ההתפתחות הנפשית והגופנית בישראל בתקופת בית שני, כפי שהיא ידועה לנו גם ממקורות אחרים.⁴⁷ הקבוצה הצעירה ממונה על ביצוע השירור תים השונים, המצריכים בעיקר כושר תנועה. הקבוצה הבינונית מיועדת ללחימה בתפקידי מחץ, המצריכים כוח גופני ונפשי כאחד; הקבוצה הבכירה מיועדת לתפקידי לוחמה סטאטיים. המצריכים כים 'כוח נפשי' והכרת יתר מכוח גופני; הקבוצה הזקנה מיועדת לתפקידים מיוחדים נוספים, שאינם מצריכים מאמץ גופני וקלות תנועה.⁴⁸

קודם שנדון במפורט בכל קבוצה וקבוצה, עלינו לברר שתי בעיות יסוד כלליות: גיל הגיוס והפיטורין.

התורה קובעת את שנת העשרים כגיל הגיוס לכלל העדה בצורה הברורה⁴⁹ ביותר. מצד שני נראה, שבקביעת גיל הגיוס למעשה בשנת העשרים וחמש – קביעה מסעמים שנראו לכת כחשור בים ביותר, כפי שנראה להלן – תפסה הכת את האמור בתורה כהוראה המחייבת את מפקד הגברים מגיל עשרים ומעלה וכאיסור מפקדם ויציאתם של הגברים שלמטה מגיל זה.⁵⁰ אבל לא ראתה בזה חיוב לגייסם בגיל זה.

בשל אופיה המיוחד של הכת – שהבריה נמנו עם הכהנים, הלוויים וישראל – ומתוך שאיפתה העליונה לשוויון החובות והזכויות (במידת האפשר) של חבריה (ר' למשל סה"י [6], 2 - 3) קבעה את גיל 25 (שהוא גיל חובת השירות של הלוויים, ר' להלן) כגיל המינימאלי, המחייב את כל הע"דה. מצד אחד נראה, שבקביעה זו השפיע גם רצונם העז למנוע ככל האפשר את מציאותם של צעירים ביותר במחנותיהם מתוך הטעמים שנאמרו לעיל. ויש להנחה זו חיזוק גם מן העובדה, שאיסור היציאה למחנות על 'כל נער זעוט' בא בסימנה של רשימת הגילים ([7], 3) ובהקדמה לענייני טוהר המחנה.

גם בקבעם שבני הגילים 25 - 30 לא יצאו ללחימה ממשי, אלא ישרתו בתפקידי עזר, זרק בהגיעם לגיל שלושים ייכנסו בעול חובת הלחימה עצמה – יש לראות את השפעת הנהג בקרב הלוויים. מצד אחד קובע ספר במדבר ה, כד: "זאת אשר ללויים מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבדת אהל מועד", ואילו מצד שני הוא קובע בפרק ד (ב, כג, ל, לה, לו, מז) "נשא את ראש בני קהת (בני גרשון, בני מררי) ... מבן שלשים שנה ומעלה ... כל בא לצבא לע"שות מלאכה באהל מועד".⁵¹ לכאורה מאשרת המגילת וברית דמשק⁵² את גוסס במדבר ה, כד ואת גוסס השבעים בפרק ד', הגורסים תמיד: 25.

47. השוה למשל את החלוקה המפורסמת במסכת אבות ה, כא: "בן עשרים לרדוף, בן שלשים לכת, בן ארבעים לבינה, בן חמשים לעצה, בן ששים לזקנה". וכן השוה: "יש גבור בפדינה וכמו עליו; בן ארבעים אינו דומה לבן ששים, ובן ששים אינו דומה לבן שבעים" וכו'; ור' ש' קרויס, פרס ורובי בתלמוד ובמדרשים, ירושלים, תש"ח, עמ' 219.

48. השוה למשל גם את החלוקה הכללית בצה"ל היום: קבוצות הלוחמים באורגנות לפי גילם. הצעירים ביותר (ובכללם גדנ"ע) לתפקידים של שירותי עזר, הבינוניים ליחידות השדה, המבוגרים יותר לחיל המשמר הסטאטי; מספר ניכר של לוחמים בגיל מבוגר מוקצה לתפקידי שירות מיוחדים.

49. ור' למשל, במדבר א, ג: "מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאותם", וכן פעמים הרבה בפרק זה. וכן ר' שם יד, כט; כו, ב, ד; דהיי"ב כה, ה.

50. והשוה דהיי"א כו, כג: "ולא נשא דויד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים". וכן ר' עתה גם את הנאמר בסדר "אחרית הימים" שהובא לעיל.

51. הנוסח שונה במקצת במסוקים השונים: "כל הבא לצבא צבא לעבד עבדה באהל מועד" (כג); "כל הבא לצבא לעבד את עבדת אהל מועד" (ל); "כל הבא לצבא לעבדה באהל מועד" (לה ועוד); "כל הבא לעבד עבדת עבדה ועבדת משא באהל מועד" (מז). והשוה גם עזרא ג, ח; דהיי"א כג, כו, כז.

52. בכלל שופטי העדה בברית דמשק (שגילם 25 - 60) ארבעה למטה לוי ואהרן ([10], 5).

מבוא: פרק רביעי

אך יש להיזהר מלקבל הנחה זו ללא היסוס, שכן לפי או"ח משמשים הגילים 25 - 30 בתפקידי שירותים בלבד, ונראה שלפיה הבדלי הגילים שבין פרק ד לפרק ח מכוונים לומר, שרק בגיל 30 נכנסים הם לעול המצוות השלם, ואילו בין 25 ל-30 הם בבחינת שוליות ומתלמדים; מכל מקום זהו התירוץ ל'סתירה' הנ"ל, וכך נאמר במדרש במד"ר ד, יא: "מבן שלשים שנה ומעלה וגו' וכתוב אחר אומר: מבן כ"ה שנה, כיצד יתקיימו ב' כתובים הללו? מבן כ"ה לתלמוד, מבן ל' לעבודה". ודומה לכך הנאמר בסרך 'אחרית הימים' שהובא לעיל.

2. גיל הפסוק

כפי שמבליט לוח הגילים, שירתו הלוחמים בצבא המלחמה עד גיל חמישים. אולם כמה בעלי תפיסות קידים נתמנו מתוך בני הגילים שלמעלה מזה לשירותים מיוחדים, ששירתו בהם עד הגיעם לגיל שישים. אמנם לא נקבע גיל הפיקודין מצבא המלחמה במפורש בתורה, אבל יש לשער, שהנוהל הנ"ל נקבע — וכפי שראינו, התאים לצרכים הצבאיים⁵⁰ — על סמך שני כתובים שונים: לפי במדבר (ח, כה - כו) הפסיקו הלויים בגיל חמישים את עבודתם הפעילה ב'צבא העבודה', אבל המשיכו בתפקידי שירות משניים: "ומבן חמישים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבד עוד, ושרת את אחיו באהל מועד לשמר משמרת ועבדה לא יעבד ככה תעשה ללוים במשמרתם"⁵¹. לפי זה נהגו אנשי הכת אף לגבי לוחמי כלל העדה, שבהגיעם לגיל זה לא היו יוצאים לצבא המלחמה אלא משרתים במקדש בלבד⁵², ורק יוצאים מן הכלל שירתו בתפקידים המיוחדים עד גיל שישים; גיל זה, שהוא גיל הזקנה⁵³ — שבו חייבים להפסיק כל שירות בצבא — נקבע כנראה על פי ויק' רא כו, ג: "והיה ערכך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה"⁵⁴.

3. חלוקת הגילים והכת

לא ידועים לי כל מקורות אחרים מתקופה זו, שיש בהם כדי לסייע בידינו לקבוע, אם החלוקה דארכי קבוצות גילים, המתוארת במגילה, היתה רווחת אף בצבא ישראל בכללותו. מצד אחר, מן הראוי לציין שהחלוקה זו ל-4 קבוצות גיל מתאימה במידה מסוימת לדברי יב"מ על האיסורים: "ולפי תקופת נזרם הם מתחלקים לארבעה גורלות (מחלקות)"⁵⁵.

53. והשווה בשבצים הגורמים: "ושרת אחיו באהל מועד" . . .

54. אף-על-פי שלפי ברית-דבשק אין כל ספק שגיל השישים הוא הגיל הסופי למילוי כל תפקיד (ר' לעיל הערה 44) — הרי יש לציין שבעל מגילת או"ח תיאר תחילה את גיל 'סורכי המחנות' כ'מבן ארכיבים ועד חמישים', אלא שאח"כ תיקן (בעל המגילה ז) זאת ל'מבן חמישים ועד בן שישים'. דבר זה ניכר לא רק מב' דיקת המחיקות (ר' הקדמה לגוף המגילה) אלא גם משום שגיל השוטרים, הנזכרים מיד לאחר סורכי המחנות, מתואר: "יהיו גם הם מבן ארבעים שנה ועד בן חמישים". ואף-על-פי שתוקן ושונה גיל 'סורכי המחנות', לא נמחקו המלים 'גם הם', ואין לדעת אם שכת לתקן אף את גיל השוטרים או שמא שכת למחוק את המלים 'גם הם'. לאור תפקידם של השוטרים (ר' פרק שביעי § 3, 1, 2) לא מן הנמנע, שהיה גילם כגיל 'סורכי המחנות'. ועם זאת עדיין ספק הוא, אם יש לראות בכך שתי תפיסות (קדומה יותר הגורסת 'עד חמישים', ומאוחרת יותר — כמו בברית דמשק — 'עד שישים'); נראה שנעשו השינויים ע"י אותו הסופר. על גיל ה'שישים' ועל הפיסור מחובת הצבא ר' גם בהערותיו של Rabin לרף [10], 7, המביא את דברי Pseudo-Hieronymus (Migne Patrologia Latina XXIII 1433): "ab anno sexagesimo et levitae ministrare et milites pugnare desinebant".

55. מלחמות ב, ה, י: "Διήκονται δὲ κατὰ Χρόνον τῆς ἀσκήσεως εἰς μολπὰς τέσσαρες". את המלה היוונית μολπὰς, שמשמשת בה יב"מ, תרגמתי 'גורל', משום שבשתי השפות היא משמשת — בין השאר — גם במובנה הרגיל, 'חלק', ו'מנה' (ומכאן 'חלק' ו'מנה', הנקבעים לאדם כתוצאה מהתערבות כוח עליון וכדומה לציון 'חלק' זמן) וגם — שימוש המצוי ביותר בספרות הכת — לציון השתייכותם של בני האדם לשתי המחלקות העיקריות: 'גורל אור' — הוא גורל אל — 'גורל חושך', הוא גורל בליעל, וגם לשם ציון

חוקת הגיוס

§ 5. ארגון המחלקות וגיוסן

1. הבעיה. בעית הגיוס אינה מצטמצמת בקביעת חוקי הגיוס של הפרט. בשעה של צורת רבים וכן לשם קיום מצווה המחייבת את השתתפות כל העם — נחלצת כל העדה למלחמה. מטבע הדבר — רים שהיחלצות כללית לא תהיה לתקופה ממושכת ביותר, שכן היא עלולה להרוס את כל הבסיס הכלכלי לקיומו של העם.

לכן יש לקיים — מלבד שיטת הגיוס הכללי — שיטה מקבילה לצורכי גיוס חלקי, שיאפשר לחימה ממושכת מצד אחד ושמירה על הבסיס הכלכלי מצד שני. פתרונה של בעיה זו, שהוא מן הקשים ביותר אף לארצות המחזיקות צבא סדיר, קשה שבעתים בארצות. שצבאן מושתת על בסיס מיליציוני, טריטוריאלי או שבטי, שני הפתרונות הקיצוניים אינם עונים על הבעיה:

א. גיוס שבט שבט לפי התור — אינו שיטה מעשית. שכן עלולים ע"י כך להימחות שבטים שלמים, וכן עלולים להתעורר סכסוכים וטענות בשל משוא הפנים שבדבר; אם סופו של הקרב יהיה כישלון, תישמע טענה, שהשבט המסוים נבחר במתכוון ללחימה עם האויב הקשה, וכן בהיפוכו של דבר יש מקום לטענות על משוא פנים והפליה. קושי נוסף בשיטה זו — שאין השבטים שווים בכמותם. דרך זו, שהיא הגרועה ביותר, אופיינית היא לחוסר שלטון מרכזי, והיתה קיימת למעשה — כמובן ללא תכנון ושיטה אלא לפי המצבים השונים — בתקופת השופטים⁵⁶. על כגרעותיה של שיטה זו אף לצורכי הגנה נעמוד להלן.

ב. גיוס הבודדים לפי גילם — אף היא שיטה בעלת מגרעות רבות. לא זו בלבד שהיא מחייבת הקמת מסגרת פיקודית מרכזית ומסורבלת, אלא שבטבעה עלולה אף היא לעורר טענות קשות על משוא פנים, שכן הרכבת יחידות הלחימה מגילים שונים, לפי התפקידים (ר' לעיל), מחייבת לחלוק מכל שבט בכל פעם רק חלק מבני כל גיל וגיל. יתר על כן תהליך הרכבת יחידות הלחימה הוא ממושך ביותר.

מתוך התחשבות במגרעות הנ"ל, נקטו רוב הצבאות המיליציוניים-טריטוריאליים — שעלסון מר-כזי מכונסם — מאז ועד היום, שיטה, שמגמתה לא רק לחלק את מעמסת הגיוס החלקי על כלל האוכלוסייה במידה שווה, אלא — ובעיקר — לגייס יחידות מלחמה אורגניות. עקרונותיה הכלליים של השיטה (הפרטים ניתנים לשינויים, כמובן) יכולים להיות כדלקמן:

כל שבט (המאורגן לפי יחידות הגיוס והמלחמה, ר' לעיל בראשית הפרק) ללא יוצא מהכלל, חולק בכל גיוס חלקי מספר יחידות שלמות לפי המכסה ולפי התכנית והארגון שנקבעו מראש. היחידות

חלוקת חברי הכת ליגורלות השונים בתוכה. מתוך הדוגמאות הרבות, שהובאו בפרק אחד עשר, § גורל, נציין אחרות:

1. "ולאהוב כול בני אור איש כגורלו בעצת אל" (סה"י [1] 9-10).
 2. "ולוא ישפול איש מבית מעמדו ולוא ירום ממקום טרלר" (שם [2] 23).
 3. "וכתבוהו במקומו כפי [צא]תו בגורל הן" [ב"ד [13] 12].
 4. "בהופע מעשיו ישלח מעדה כמי שלא נפל גורלו בתוך למודי אל" (שם [20] 3-4): וכן ר' דוגמאות אחרות בפרק הנ"ל.
- ביוונית מצוי שימוש המלה $\mu\sigma\rho\alpha\varsigma$ לציון חלוקת יחידות המשנה של הצבא (ר' במילונים). אף יב"מ משתמש במלה זו במובנה הצבאי לעתים קרובות ביותר. למשל על 'מחלקות' הצבא בימי דויד (דה"א כז) הוא אומר (קדמ' ו יד, ח): "μετά ταῦτα διεμέρισε πᾶσαν τὴν στρατιάν εἰς δώδεκα μολῖρας".
- אולם השוה גם י"מ גרינק, סיני, שנה טו, תשי"ג, לב, עמוד כ ואילך, וכן שם, עמ' כו.
56. והשוה למשל מלחמות כרך ודבורה (שופטים ה). סכסוך טיפוסי משתקף בטענות בני אפרים על גדעון אתר ניצחונו: "מה הדבר הנה עשית לנו לבלתי קראות לנו כי הלכת להלחם במדין ויריבון אתו בחוקה" (שם ח, א). השוה גם E. Junge, ע' 4 ואילך, וביקורת על ספרו (ידיעות' תשי"ג, טו, עמ' 88).

מבוא: פרק רביעי

הנחלצות לפי התור הפנימי, הנקבע בכל שבט על-ידי ראשי השבט — מהוות את כלל הצבא המגויס — בפרק זמן מוגבל. לצבא זה — בהיותו רק חלק מכלל הצבא המתגייס בשעת גיוס כללי — ניתן לעתים שם מיוחד, שלא לפי המינוח המקובל לציון יחידות הגיוס והלחימה הרגילות.

2. הפתרון לפי המגילה. הפרטים האמורים במגילה לעניין זה חשובים ביותר, שלא זו בלבד שהם מאירים ומסבירים את השיטה הנהוגה בסוף ימי הבית השני, אלא שהם מסבירים — כפי שנראה להלן — כמה פרטים 'מעורפלים' בשיטה זו, שהיתה נוהגת כבר בימי הבית הראשון. כבר ראינו לעיל (פרק שני), שהמלחמה עם כל ארצות הגויים תיערך ע"י המחלקות במשך 33 שנים (כולל 4 שנות השמיטה). על שיטת גיוס 'המחלקות' הללו אומר בעל המגילה: "ובשלוש וש" לושנים שני המלחמה הנותרות יהיו אנשי השם קרואי המועד וכול ראשי אבות העדה בחרים להם אנשי מלחמה לכל ארצות הגויים. מכול שבטי ישראל יחלוצו להם אנשי חיל לצאת לצבא כפי תעור דות המלחמה שנה בשנה" (ג, [2], 6 - 8). תקופה זו מוגדרת כ'מלחמת המחלקות' (שם, 10). מתוך תיאור זה אנו למדים על העקרונות הבאים:

1. גיוס הלוחמים נעשה ע"י הראשים ה'אזרחיים' לפי הארגון השבטי;
2. תהליך הגיוס מחייב 'בחירה';
3. הגיוס הוא מכל השבטים;
4. המחלקות מתחלפות מדי שנה בשנה;
5. המגויסים יוצאים לפי 'תעודות המלחמה'.

(1) "אנשי השם קרואי המועד וכול ראשי אבות העדה". מונחים אלו נזכרים במגילה כמה פעמים: על העבודה במקדש נאמר: "... אבות העדה שנים וחמשים" (ג, [2], 1); "וראשי השבטים ואבות העדה" (שם, 3); ושוב הם נזכרים בעניין החצוצרות: "ועל חצוצרות אנשי השם (יכתובו) ראשי אבות העדה בהאספם לבית מועד יכתובו: תעודות אל לעצת קודש" (ד, [3], 3 - 4). בעית זיהויים ומספרם נדונה במקומות אחרים⁵⁷, אולם הדמיון בסגנון בין תיאור פעולתם הנדונה הקשורה בגיוס ובין חצוצרותיהם ייתכן שהוא מרמז, שאפשר ש'האספות' זו של אנשי השם אבות העדה היא כמעין מועצת-מלחמה לקביעת תכנית המלחמה ולתכנון גיוס הלוחמים (השווה גם פרק שני § 6).

(2) הגיוס והבחירה. השימוש בצירוף 'בחרים להם' בא להעיד, שבניגוד לפעולת הגיוס הכללי שהפיתורין ניתנים בו לפי חוקים קבועים (ר' לעיל) והשבט נחלץ בכללו, — מחייב ארגון המחלקות את ראשי השבטים לערוך בשבטיהם בחירה לפי 'תעודות המלחמה'. ונראה, שבדומה לזה אפשר להבין את המונח 'בחר', כשהוא בא — לעתים קרובות — במקרא, וביחוד כשמדובר בארגון חלק מן הלוחמים, המורכב מנציגי השבטים. מאלפות הדוגמאות הבאות:

א. בתיאור מלחמת ישראל בבנימין (שופטים כ, ור' גם פרק שלישי, § 6) נאמר, שבתחילה היה מספר כל הלוחמים מישראל "ארבע מאות אלף איש שלף חרב כל זה איש מלחמה" (שם שם, יז) ואילו על 'האורב' נאמר "עשרת אלפים איש בחר מכל ישראל" (שם שם, לד).

57. ור' פרק שמיני § 3 ופרק חמישי § 4 (3); פרק שלישי § 6, וכן ר' הערות לגוף המגילה.

חוקת הגיוס

- ב. ובדומה לזה בסיפור המארג בכיבוש העי: "ויקם יהושע וכל עם המלחמה לעלות העי. ויבחר יהושע שלשים אלף איש גבורי החיל וישלחם לילה" (יהושע ח. ג).
- ג. על צבאו של שאול ברדפו אחרי דוד מסופר: "ויקח שאול שלשת אלפים איש בחור מכל ישראל" (שמ"א כד. ב); "ואתו שלשת אלפים איש בחורי ישראל" (שם כו. ב).
- ד. על ה'מחלקה' שהקים שאול נאמר: "ויבחר לו שאול שלשת אלפים מישראל והיו עם שאול אלפים במכמש ובהר בית-אל ואלף היו עם יונתן בגבעת בנימין ויתר העם שלח איש לאהליו" (שם יג. ב).
- ה. תהליך כפול מובלט בתיאור מלחמתו של יואב בבני עמון. על המפנה בקרב נאמר: "וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור. ויבחר מכל בחורי בישראל" ויערך לקראת ארם" (שמואל ב י. ט). קטע זה בודאי שאינו מורה על בחירה אישית דווקא בעצם המשבר בקרב, אלא על בחירת יחידות וקיבוצן ל'כוח משימה' מתוך כלל הצבא ה'בחור'.

המקורות הנ"ל מעידים על קשר הדוק בין פעולת הבחירה והמונח 'בחור', המציין את החייל שנבחר לצאת למלחמה מכלל חייבי הגיוס.⁵⁸

- (3) "מכול שבטי ישראל". בדומה למקורות המקרא שנזכרו לעיל, מדגיש גם בעל המגיל לה, שפעולת הבחירה אינה נעשית בשבט אחד או במספר שבטים בלבד, אלא היא מקיפה את כל השבטים. יתר על כן, נראה שרצה להדגיש, שבכל מחלקה יהיו נבחרים כל השבטים. הנחה זו מסתברת גם מתוך כך, ששנות מלחמת המחלקות הן 29, והמחלקות מתחלפות כדי שנה בשנה. מכאן שבעל המגילה לא ראה זיקה בין מספר השבטים למספר המחלקות. ואכן כבר צוין לעיל, ששיטת 'מחלקות' הוזהרה עם השיטה הטריטוריאלית או השבטית — כלומר שכל שבט או כל שטח מהווים מחלקה בפני עצמה — מגרעותיה רבות ביותר.⁵⁹

- (4) 'שנה בשנה': אם לצורכי הגנה ו'איוש' (manning) של מבצרים ייתכן להחליף את מחלקות המיליציה מדי חודש בחודשו, הרי ברור, ששיטה זו היא בלתי מעשית לגבי לחימה מעבר לגבולות הארץ כמלחמת 'המחלקות' המתוארת במגילה. ואכן, אם גם נראה את השיטה המתוארת בדברי-הימים א כז כמכוונת לצורכי הגנה או למצבי הכן (ר' להלן), הרי מתוך המגילה אנו שומעים על שיטה שנייה (לפחות בסוף תקופת הבית השני) — לצורכי מלחמת תנופה — שהתבססה על המחזור השנתי.⁶⁰

58. בכתב-יד רבים הגרסה לפי הקרי: "מכל בחורי ישראל", והשווה את הנוסח בדברי-הימים א יט, י: "ויבחר מכל בחור בישראל". והשווה גם שמות יז, ט; שמ"ב יז, א.

59. לא קשה לראות כיצד הפך המונח — במשך הזמן — לציון כלל הגברים בגיל הצבא (ר' במיוחד דברי-הימים ב כה, ה ואילך) ולבסוף אף לציון הגבר החוק והזעיר במיוחד, כפי שמציגים המקורות. מאידך יש להפנות את תשומת הלב גם למאמריהם של ג'ה טורסנינר (לסוננו יב, עמ' 7) ; ו-P. Joüen (Biblica VI, 1925, p. 314-315).

60. אך מעניין להשוות את דברי אלדד הדני על שבטי מהנה דן (ארבעה שבטים): "וכל חדש וחדש יוצא שבט אחר למלחמה והשבט עומד מבחוק שלשה חדשים... וכך הם עושים עד משלם ג' חדשים וחוזרין ומביאין כל הש"ל למלך עזיאל ומחלק הכל עם כל ישראל... וכן עושים בשלשה חדשים יוצא ופתלי, בשלשה חדשים אחד רים יוצא ג' וכן כולם עד תשלום י"ב חדש וחוזרין חלילה". תיאור מעניין זה, הטומן בחובו ללא ספק מסורת של 'מלחמת מחלקות' לפי התור, מושפע, לדעתי, מהבנה מוטעית של השיטה המתוארת בדברי-הימים א כז; מלכים א ה, כח (ור' להלן).

61. שיטה זו התאימה אף לאחר מחוקי הפיסורין שכספר דברים כז, ה: "כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר גקי יהיה לביתו שנה אחת ושמה את אשתו אשר לקח".

מבוא: פרק רביעי

(5) 'תעודות המלחמה'. לא קל לקבוע את משמעותה המדויקת של המלה 'תעודה'. במקרא נזכרת המלה שלוש פעמים בלבד⁶²; אבל המלה שכיחה ביותר במגילות ים המלח⁶³. כך היא נזכרת באו"ח בכתובת על 'אות העשרה' של משפחות הלוי: "ואת שם שר העשרה ואת שמות השעת אנשי תעודתו" (ה, [4], 5). וכך כנראה גם בהודיות: 'נצמדי תעודתי' ([6], 19). בדומה ביותר לקטע הנידון באו"ח, נזכרת מלה זו עתה בדפי סרך היחד העוסקים בסרך 'אחרית הימים': "ואם תעודה תהיה לכול הקהל למשפט או לעצת יחד או לתעודת מלחמה" (קומראן ו, עמוד 110, דף [1] שורות 25 - 26). את 'תעודות המלחמה' בפני עצמן אפשר היה לפרש בדומה למקרא במשמעות של 'חוקות קבע', 'משפטים', 'תורות'⁶⁴, בהתאם לחוקי המלחמה, רשימות הגיוס וכיו"ב. בדומה אפשר היה להבין את 'אנשי תעודתו' כציון לחיילים שנקבעו ויועדו לפקודתו. אולם אין להתעלם מן האפשרות להבין 'תעודה' בדומה ל'מסורה' (אותות העדה ל'מסורותם'). לפי זה יכולה ה'תעודה' להתפרש בכל המקומות הנ"ל⁶⁵ פירוש אחד:

א. אנשי המלחמה מתגייסים על-פי 'איגודם' הקבוע (מסורותם, צבאותם וכו'); ;

ב. 'שר העשרה' ותשעת אנשי קבוצתו (או מסורתו) ;

ג. 'נצמדי תעודתי' = האנשים הנקשרים⁶⁶ בקבוצתי (= אנשי כתתי).

ד. היאספות או התקהלות לשם מטרה קבועה מראש; משפט, עצת יחד או מלחמה.

שתי האפשרויות כאחת מעידות, שארגון המחלקות התבסס על תכנון וחוקה קבועים מראש⁶⁷.

אפשר לסכם אפוא, ששיטת ארגון המחלקות המתחלפות, המתוארת במגילה, מושתתת על העקרונות הבאים:

1. 'המחלקה' היא המסגרת הצבאית הרחבה ביותר בשעת הגיוס החלקי ;

2. במחלקה מאוגדות יחידות השבטים הנחלצות לפי תכנית קבועה ולפי בחירת אבות העדה ;

3. היחידות מתחלפות מדי שנה בשנה ;

4. כל מחלקה ומחלקה מורכבת מיחידות כל השבטים.

62. ישעיה ח, טז: "צור תעודה חתום תורה בלמדי"; 'לתורה ולתעודה' (שם שם, כ); 'זאת התעודה בישראל' (רות ד, ז); המלה 'עדות', 'עדות' קרוכה ביותר אף היא בכמה ממובניה. והשווה בייחור תהלים קיט, כמה פעמים, ועוד.

63. במגילות שנתפרסמו עד עתה באה מלה זו כ-17 פעמים: או"ח (8); סה"י (5); הוריות (4); ר' פרק אחר עשר, § תעודה.

64. ר' לעיל, הערה 62, וכן השווה דברים ה, מו-מז; ה, כ; דהיי"ב לג, ח ועוד.

65. על משמעות 'המסורה' ר' בפרק שלישי, § 2 והערה 6 שם. אפשרות זו של פירוש — הרואה ב'תעודה' יחידה הנקשרת ומתאגדת (בדומה למסורה) — גובעת מפירושו של ח' ילון למשמעות המלה 'תעודה' במובניה האחרים המופיעים במגילה (קרית ספר, כרך כח, חוב' א, שבט תשי"ב, עמ' 64 ואילך). בשעה שעסק ילון בנושא היו לפניו 3 הדוגמאות מטה"י והדוגמה האחת מאו"ח (בא, [14], 4, 5) בלבד. הצעתו הייתה להבין את משמעות המושג 'תעודה' במקומות הנ"ל כנרדפת ל'ברית', ילון מפנה את תשומת הלב לכך, שהפסוק בתהלים קיט, סא: "חבלי רשעים צודני תורתך לא שכתתי" כבר הוסבר מלשון 'קשירה' ו'אסירה'. הוא משונה למסקנתו גם 'במסרת הברית' (יחזקאל כ, לו). והשווה גם הדוגמה שלעיל: 'נצמדי תעודתי', שאפשר להבינה אף במשמעות 'ברית'.

על 'התעודה' ר' גם סוקניק, מגילות גנוזות א, עמ' כו; מגילות גנוזות ב, עמ' כח-כט; Dupont-Sommer, Vet. Test. II, 1952, p. 230; Van der Ploeg, Bib. Orien. VIII, July 1951, p. 115; Brownlee, BASOR, Supp. Studies 10-12, 1951, n. 19, p. 8; J.-P. Audet, R.B. LIX, 1952, p. 227; וכן ר' מראי מקומות נוספים בכל הנ"ל.

66. השווה מדרש תנחומא (פרשת משותף ד על במדבר לא, 'וימסרו מאלפי ישראל' ועוד); "אמר הקב"ה למשה הפל עליהם גורלות על השבטים והם גמסרים מאליהם".

חוקת הגיוס

3. לפי המקרא. לאור המסקנות הנ"ל מן הראוי לבדוק מחדש את תיאור המחלקות בימי דוד הניתן בדברי-הימים א' כז, א' ה': 'ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושש-ריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיצאת חרש בחדש לכל חדשי השנה. המחלקת האחת עשרים וארבעה אלף. על המחלקת הראשונה לחדש הראשון ישבעים בן זבדיאל ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף. מן בני פרץ הראש לכל שרי הצבאות לחדש הראשון... שר הצבא השלישי לחדש השלישי בניהו בן יהוידע הכהן ראש ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף...'. וכן עד המחלקה השתיים-עשרה לחדש השנים-עשר.

כמה חוקרים ראו בדברי-הימים א' כז תיאור תיאורטי ללא כל בסיס צבאי-מעשי: מבין הנימוקים השונים שהביאו החוקרים יש לציין את שלקמן: החילופים מדי חודש בתודשן. המספר '12' וזיקתו לכאורה לארגון השבטי, שמות שרי המחלקות שלא לפי הלוקה שבטית או טריטוריאלית ברורה. המספר הקבוע 24,000 בכל מחלקה (המטיל כביכול מכסה שווה על שבטים ומחוזות שונים בגודלם) ועוד⁶⁶. תרומה חשובה להסברת התיאור על יסוד עקרונות הצבא המיליציוני נתן יונגה (Junge), שציין שאין להניח ששתיים-עשרה המחלקות הנ"ל זהות עם שנים-עשר המחוזות והשבטים, שכן אין זה הגיוני ומעשי לגייס בכל חודש את תושביו של מחוז שלם ולהפיצו בכל הארץ, ומה גם שאין מספר התושבים במחוז אחד שווה למספרם במחוז אחר. יונגה משער, שהיבטי השירות המיליציוני הכללי שירתו במבצרים בסביבת מגוריהם והתחלפו בתוך מחוזות הביצורים בינם לבין עצמם מדי חודש בחודשו, וכך שירת למעשה בכל הארץ בכל חודש חלק אחד משנים עשר של כלל צבא המיליציה⁶⁷. הואיל והמגילה מציינת בפירוט, ששיטת המחלקות המיליציוניות שימשה אף לצורכי מלחמת-תגופה וארגון 'יחידות משלוח', יש לחזור ולבדוק את הנאמר בדברי-הימים א'. וזה עיקר העובדות המשתקפות מן התיאור:

66. ור' Junge, עמ' 60 ואילך (ובביקורתי על ספרו, עמ' 97, וכן לעיל הערה 56), על חלק מהדעות השונות בנידון. ור' גם ש' ייבין, 'משפחות ומפלגות בממלכת יהודה', תרביץ יב, תשי"א, הערה 106: שם מינדר הנ"ל כחלוקות תיאורטיות.

67. מצד אחר מיחס Junge תיאור זה ואחרים לתקופת יאשיהו. על נימוקיו אלה, שאינם נראים ביותר, ר' בביר קורתי על ספרו (לעיל הערה 56), הנתת העיקרית היא, שבימי דוד ושלמה לא היה קיים למעשה צבא מיליציוני, אלא צבא סדיר. אולם הנהגה זו אינה מתאשרת לאור תיאורי קרבנות השונים של דוד. אפשר היה להסכים, שבתקופת מלחמות ההתפשטות היה הצבא הסדיר עיקר, אך בסוף תקופת שלטונו של דוד, ובייחוד בימי שלמה, שקטה הארץ, ועיקר תפקידו של הצבא היה הגנתי. בשלב זה ודאי שלא היתה מציעה לארגן במקביל לצבא הסדיר את הצבא המיליציוני. דומני שמעבר זה מן הצבא הסדיר למיליציוני היה רקע הסכסוך בין דוד לבין יואב בעניין המפקד. רקע המפקד היה צבאי. זה אנו למדים לא רק ממה שהוטל ביצעו על יואב ועל שריהחיל, אלא גם מתוצאותיו: 'שמונה מאות אלף איש חיל שלף תרבי' וכו' (שמ"ב כה, ט, וכן השירה דה"א כא, ה). אם נניח שמפקד זה מציין את ראשית הקמת הצבא הסדיר במקום הצבא המיליציוני, שהיה קיים לפני הקמת המלוכה, הרי מפליא הדבר שדחקא יואב, שהיה 'שר צבא למלך' (דה"א כז, לד), התנגד לו כדבריו: 'ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה' (שמ"ב שם, ג). נראה שיואב, איש הצבא הסדיר והמקצועי, התנגד לא לעצם המפקד, אלא למטרותיו (שהיא, לדעתי, הקמת הצבא המיליציוני), שכנראה היתה מנוגדת לתפיסתם של אנשי הצבא המקצועי, שראו בהקמת צבא מיליציוני נסיגה מקצועית והרס הצבא הסדיר. מקרים רבים בהיסטוריה מעידים על עמדה זו — על-פי רוב בלתי מוצדקת — של אנשי הצבא הסדיר כלפי צבא המיליציה. כאן מוכיחים כל פרטי הסיפור, שלאחר שסיים המלך את מלחמותיו החיצוניות והפנימיות נטה להקמת צבא מיליציוני בניגוד לדעתו של יואב. לאור כל הנ"ל — ולמרות טענותיו של Junge — נראה, שאין כל יסוד שלא ליחס את המפקד הנ"ל לסוף ימיו של דוד. על בסיס תוצאותיו של כפקד זה הוקם כנראה הצבא המתואר בדה"א כז, שאופיו המיליציוני ברור ביותר.

מבוא: פרק רביעי

1. בראש כל 'מחלקה' עמד שר־צבא⁶⁸ ;
2. בכל מחלקה היה מספר חיילים שווה (24,000) ;
3. החלוקה לשנים עשר לא היתה לפי השבטים או האזורים הטריטוריאליים, כפי שאפשר ללמוד מציון מקום מולדתם של שר־הצבא ;
4. המחלקה התחלפה מדי חודש בחודשו.

הנראה לי להתאמת העובדות הנ"ל — בצירוף הידוע לנו עתה גם מן המגילה — אל הצרכים הכפולים של הגנה והתקפה מתבסס על השיטות הנהוגות אף כיום בארצות, שצבאן מושתת בעיקרן על המיליציה והוא מאורגן גם להגנה וגם להתקפה. פתרון זה מחייב קיום שתי מסגרות נפרדות: אחת — המבוססת על חלוקת הארץ למחוזות טריטוריאליים עצמאיים, והשנייה — על חלוקת הלוחמים לעוצבות לחימה מרכזיות.

כל יוצאי הצבא, תושבי מחוז מסוים, מאוגדים לפי מקום מושבם (או לפי השתייכותם השבטית) ביחידות קרב בסיסיות, למשל יחידות בנות אלף איש כל אחת. כל יחידה כזו שייכת למסגרת מרכזית מקבילה, כל עוד יש צורך להגן על המחוז המסוים, נחלצות כל היחידות של אותו מחוז לפי הצורך, ביחד או לפי התור, להגנת מחוזן בפיקודם של המפקדים הממונים על מחוז זה. אם אזור מסוים זקוק לתגבורת, מעבירים אליו יחידות ממקום אחר. אך במלחמה יוממה מתקבצות היחידות השונות מן המחוזות השונים לעוצבותיהן הארציות. אף התקבצות זו יכולה להיות כל־לית — אם כלל הצבא מתגייס — או חלקית, אם לצורכי הקרב הנידון מגייסים רק חלק של הצבא. התיאור שבדברי־הימים א מטפל אך ורק בארגון הצבא המיליציוני בעוצבותיו המרכזיות הנקראות 'מחלקות'. המחוז או השבט, שמספר לוחמיו גדול, מעמיד מספר יחידות רב, והקטן — מספר יחידות מועט. את המספר הכללי של היחידות מחלק הפיקוד המרכזי למחלקות השונות, ועל־ידי כך הוא מבטיח, שמספר הלוחמים בכל מחלקה יהיה שווה. יתר על כן, שיטה זו מאפשרת לטפח בכל אזור או שבט את אימון סוג החיילים, בהתאם לאופיו ותכונותיו⁶⁹, בלי שיפגע הדבר באיזון סוגי הנשק במחלקות השונות: מחוז זה מספק את הקשתים לכלל המחלקות, ומחוז אחר מספק את נושאי המגן והרומח, וכיוצא באלה.

בזמן שלום אין המחלקה התורנית חייבת להתקבץ למקום מרכזי אחד, כיוון שיחידות המשנה שלה יכולות להתרכז במחוזן לצורכי אימון או ל'איוש' המבצרים לפי הצורך. ומתוך שחובת השיירות הרגילה היא חודש לשנה⁷⁰ יש לחלק אף את מספר הלוחמים בכל מחוז או שבט לשתיים־עשרה יחידות־משנה. שכל אחת מהן נמנית עם מחלקה אחרת. שיטה זו מחייבת, כמובן, להעמיד בראש כל מחלקה מפקד וחבר קציני־קבע, החייבים לטפל בכל בעיות הרישום והארגון גם בשעה שהמחלקה אינה בשירות. שיטה זו מתאימה, לדעתי, למתואר בדברי־הימים א כו, הדין באר־גון המחלקות בלבד. ממקום אחר אנו יודעים גם על קיום שיטת־המחוזות המקבילה: "ולשלמה שנים־עשר ניצבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו. חדש בשנה יהיה על אחד לכלכל"

68. אולם השווה גם מאמרו של ייבין (לעיל, הערה 66), השימוש הכפול במונח 'צבא' — לכלל הצבא ולעוצבה העצמאית הגבוהה ביותר כאחד — מוכן מאליו ונובע מכך, שהמחלקה בשעת גיוסה מהווה למעשה את הצבא, והשווה, למשל, את המונח Army, המציין בצבא האנגלי של ימינו את כלל הצבא ואת העוצבה הצבאית הגבוהה ביותר, כשמצרפים למונח זה גם מספר סיוורי (למשל The Eighth Army).

69. והשווה, למשל, את המסופר בדברי־הימים א יב, המבדיל בין סוגי החיילים הבאים אל דויד מן השבטים השונים: "ומנפחלי... בצנה וחנית" וכו', וכן במקומות אחרים.

70. עצם החילופים מדי חודש בחודשו — בזמן רגיל — וקיום שתיים־עשרה מחלקות מעידים למעשה על מחזוריות שנתית, בדומה למתואר במגילה.

חוקת הגיוס

(מל"א ד, ז). מתוך הגדרת גבולות המחוזות שם אנו למדים, ששיטה זו — שלא כשיטת המחלקות — היתה טריטוריאלית מובהקת.

לצורכי ארגון הצבא — בדרך שתוארה לעיל — היה צריך מספר יחידות המשנה בכל מחוז ומחוז להיות זהה למספר המחלקות. אולם לא כן מספר המחוזות עצמם. מה שמספר המחוזות היה אף הוא שנים-עשר, אולי גובע מתוך התפקידים האחרים, שהוטלו על המחוזות בע"בדה המנהלית, האזרחית והכלכלית. שכללו בין השאר את חובת כלכלת בית המלך, שאף היא הייתה מושתתת על הבסיס החודשי, כפי שמסביר ספר מלכים⁷¹.

לפי הסבר זה אין הכרח ששתי השיטות תהיינה חופפות זו את זו בכמות או בשטח, אבל אין לשלול את זיקת הגומלין שביניהן, כמוסבר לעיל⁷².

שיטה זאת נראית במבט ראשון כמסובכת ודורשת רמת ארגון גבוהה ביותר, אולם כל הידיעות שבמקרא, המתארות את דרכי ארגון המדינה בסוף ימי דויד ובתקופת שלמה, מעידות עדות נאמנה, שרמת הארגון המדיני והכלכלי הגיעה לשיא, שאפילו בימינו רק מדינות מועטות הצליחו לעלות עליו⁷³.

תיאור פעולת המחלקות וארגונן במגילה — שהוא בלתי-תלוי בפרטיו ואינו מסתמך על התיאור המקראי בלבד — מעיד, ששיטה זו, בצורות שונות, המשיכה להתקיים עד סוף ימי הבית השני, צבא-ההגנה לישראל, שהוקם שוב לאחר אלפיים שנה, אורגן אף הוא בדומה לשיטה הזאת.

71. אולם אין להניח, שכל מחוז היה מכלכל את בית המלך בזה אחר זה מדי חודש בחודשו, שכן תוצרתו החקלאית של כל מחוז היתה שונה לא רק במהותה אלא אף בעונתה. מתקבל על הדעת יותר, שאף כאן נהגו בשר-טהר דומה לשיטה צבאית: שתי מסגרות מקבילות — טריטוריאלית ומרכזית. מתפקידו של הניצב היה לחלק את המכסה הכוללת, שהוטלה על האזור, בין כלל תושבי המחוז, לאספה ולשלחה לאסמי בית המלך לפי הערכות המתאימות (ה, יח). המכסה שהוטלה על כל מחוז היתה שהה בערכה לדמי החזקת בית המלך במשך חודש אחד. במקביל לניצבים היו בחצר המלך שרים מיוחדים, שכל אחד היה ממונה על התוצרת לפי סוגה, ומתפקידו היה להטיל את המכסות של התוצרת הנדונה ולחלקן בין כל המחוזות המייצרים אותה. לקבוצת שרים זו יש לייחס את הנוכחים בפרק כו, כה ואילך.

72. יונתן (שם, עמ' 68), הסבור שהשיטה המתוארת בדברי-הימים א כו מכוונת אך ורק לצורכי 'איוש' המבצרים, נאלץ לשלול כל זיקה בין שיטה זו לשיטת המחוזות המתוארת במלכים א.

73. נקל לתאר את התכנון המדויק והמאמץ הארגוני הכרוך בביצוע משלוח חיל העבודה בימי שלמה לארץ-הל'בנון: "וישל המלך שלמה מס מכל ישראל ויהי המס שלשים אלף איש וישלחם לבנונה עשרת אלפים בחדש חליפות חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו" (מלכים א ה, כו-כח). על בעיית ארגון עבודת המקדש — שאף היא הצריכה שיטה דומה לשיטה המתוארת בארגון 'מחלקות המלחמה' — ר' בפרק שמיני, § 3.

פרק חמישי

החצוצרות

§ 1. דברים כלליים

המקום הרב שמקדיש בעל המגילה לתיאור החצוצרות, שמותיהן, תפקידיהן וכתובותיהן, מאיר הרבה גם את בעיות ארגון הצבא והעדה, את הטקטיקה ואת תפקידי הכהנים בקרב – עניינים שנדונו בפרקים שונים במבוא זה. בפרק זה נדון בתיאורי החצוצרות עצמן ובתפקידיהן. מצד אחד – ויקחו של בעל המגילה לתיאורי החצוצרות שבמקרא, בייחוד בנוגע לתפקידן בטכסיס הדתיים, ומצד שני – אייתלותו במקרא בכל הנוגע לשימושן בקרב, כל זה מחייב אותנו בבדיקה קפדנית של פרטי הזהות והשוני. בדיקה זו יש בה כדי לעזור גם בהבנת המתואר במגילה וגם כדי לסייענו בחקירת הבעיה של תקופת חיבורה של המגילה.

§ 2. החצוצרות במקרא

המקור העיקרי והחשוב ביותר במקרא לעניין זה הוא במדבר י, א-י: (א) "וידבר ה' אל משה לאמר: (ב) עשה לך שתי חצוצרות כסף מקשה תעשה אתם, והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות. (ג) ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד. (ד) ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים ראשי אלפי ישראל. (ה) ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החנים קדמה. (ו) ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה תרועה יתקעו למסעיהם.¹ (ז) ובהקהיל את הקהל התקעו ולא תריעו. (ח) ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות והיו לכם לחקת עולם לדרתיכם. (ט) וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצר אתכם והרעתם בחצוצרות וזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאיביכם. (י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצוצרות על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה' אלהיכם".

חשובות גם שתי הידיעות שבפרקים אחרים, שאף הם השפיעו על בעל המגילה בשטחים שונים. בתיאור מלחמת מדין (במדבר לא, ו) נאמר: "וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת פינחס בן אלעזר הכהן לצבא וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו".

בתיאור מלחמת ירבעם ואביה נאמר בין השאר (דברי הימים ב יג, יב): "והנה עמנו בראש האלהים וכהניו חצוצרות התרועה להריע עליכם בני ישראל", ואח"כ (שם שם, יד): "ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליהוה וכהנים מחצצרים בחצוצרות".²

תיאורים אלה מבליטים את התכונות והתפקידים העיקריים של החצוצרות:

1. אופיין הדתי המובהק, שצוין בכמה דרכים: (א) מצווה למשה מפני הגבורה: (ב) גם בקרב תפקידן הוא ל"היזכר" לפני ה' (ג) השימוש בחצוצרות במועדים כחלק בלתי נפרד מסדר הקרבת הקרבנות: (ד) הכהנים בני אהרן הם הממונים על החצוצרות גם בקרב.

1. השבטים מוסיפים: "ותקעתם תרועה שלישית ונסעו המחנות החונים ימה ותקעתם תרועה רביעית ונסעו המחנות החונים צמונה".

2. על כמה מקורות נוספים במקרא וכן על תפקיד השופרות בכיבוש יריחו ר' להלן § 8, § 9.

החצוצרות

2. אין התיאורים הנ"ל ואחרים מזכירים את השימוש בחצוצרות בשעת הקרב לשם נתינת סימנים טקטיים ממש (זולת 'תרועת אזהרה' או ה'תרועה' שמטרתה העיקרית הן להיזכר לפני ה' להטיל אימה על האויבים ולחזק את לב הלוחמים). לעומת זאת מורה ספר במדבר על קיום שיטה של ימנים לצורכי מסע המחנות ומקרא העדה וראשיה. שיטת סימנים זו ראוייה לתשומת לב מיוחדת בשל נקודות הדמיון והשוני בינה ובין המתוארת במגילה. שיטה זו מתבססת על שלוש דרכים אפשריות של הבחנה בין הסימנים השונים: א) מספר החצוצרות; ב) סוג התקיעה; ג) המספר הסיידורי של התקיעה.
- א) תקיעה בשתי החצוצרות: העדה נועדת אל פתח אהל מועד. תקיעה בחצוצרה אחת: נועדים הנשיאים וראשי האלפים.
- ב) ה'תקיעה' — להקהלת העדה: ה'תרועה' — למסע המתנות ובקרב.
- ג) תרועה ראשונה — למחנות המזרחיים, תרועה שנית — למחנות החונים בדרום וכו'.

§ 3. החצוצרות במגילה

'סרכי' החצוצרות נמצאים בפרשה ד ובפרשה יב. שמות החצוצרות השונות נזכרים בפרשה ד פעמיים: 1) אגב פירוש תפקידה. 2) אגב פירוש הכתובות שעליהן. כל רשימה מתחלקת לשתיים: 1) רשימת החצוצרות למקרא העדה, ראשיה ויחידותיה לצורכי הטכסים השונים (בדומה לבמ'); 2) רשימת החצוצרות לשימוש הקרבי. את רשימת החצוצרות לפי תפקידה (להלן — רשימה א), שתחילתה היתה בסוף עמוד [2] (שבלה ברובו) וסיומה בעמוד [3], ש' 2 — אפשר להשלים בעזרת הרשימה השנייה, השלמה * (להלן — רשימה ב) [3], 2 - 11). בפרשה יב ([7]) שוב נזכרת רשימת החצוצרות (להלן — רשימה ג); רשימה זו מכילה רק את שמות החצוצרות ה'קרביות' שבידי ששת הכהנים 'מבני אהרן' * ([7], 11 - 12). מלבד זאת מפרט בעל המגילה ביותר את תיאור סוגי קולות החצוצרות ומשמעותם ה'סימנית' בשעת הקרב ([8]). שלוש הרשימות הנ"ל, הדומות זו לזו בכללן, שונות בכמה פרטים שבמינוח או שבסדר כתיבתם. מתוך כך עולים כמה קשיים בזהוים המדויק של סוגי החצוצרות ברשימות השונות. הלוח הבא — המכיל את הרשימות השונות כשהן מסודרות זו ליד זו — מבליט את השווה שבהן:

רשימה א	רשימה ב		רשימה ג
	שם החצוצרה	תפקידה	שם החצוצרה
[מקרא העדה]	חצוצרות	הכתובות עליה	קרואי אל'
	מקרא העדה'		
[מקרא השרים]	חצוצרות	צשיאי אל'	
	מקרא השרים'		
	רימ'		

3. למשל: הושע ה, ח: 'תקעו שופר בגבעה חצוצרה ברמה הריעו בית און'. ור' לעיל הערה 2.
4. תיאורים חוזרים ומקוצרים נמצאים גם בפרשיות יד, כד, כח. ור' במבוא פרק ראשון.
5. לנימוקי ההשלמה ר' גם הערות לגוף המגילה.
6. בדומה לנאמר בספר במדבר. על הכהנים וחצוצרות (בניגוד ללויים המחזיקים שופרות) ר' להלן § 8, § 9.

מבוא: פרק חמישי

רשימה א		רשימה ב		רשימה ג
שם החצורה	תפקידה	שם החצורה	תפקידה	הכתובת עליה
ץ ומאיות [חמשים] ועושרות'		'חצורות המסורות'		'סרך אלי'
זאנשי השם (ראשי האבות)		'חצורות אנשי השם ראשי אבות העדה'	'בהאספם לבית מועד'	'תעודות אל לעצת קודש'
[חצורות המחנות]		'חצורות המחנות'		'שלום אל במחני קדושיר'
[חצורות מסעי המחנות]		'חצורות מסעיהם (חצורות מסעי המחנות)		'גבורות אל להפיץ אויב ולהניס כול משנאי צדק ומשיב הסדים במשנאי אל"
'[חצורות] סדרי המלחמה'		'חצורות סדרי המלחמה'		'סדרי דגלי אל לנקמת אפו בכול בני חושך"
'חצורות מקראם (של אנשי הבנים)	'בהפתח סערי המל- מה לצאת אנשי הבנים'	'חצורות מקרא אנ- שי הבנים'	'בהפתח שערי המל- חמה לצאת למערכת האויב'	'זכרון נקם במועד אל"
'חצורות תרועת החללים'		'חצורות החללים'		'ייד גבורת אל במלחמה להפיל כול חללי מעל"
'חצורות המארב'		'חצורות המארב'		'רזי אל לשחת רשעה"
				'חצורות התרועה'

החצוצרות

רשימה א		רשימה ב		רשימה ג	
שם התוצרה	תפקידה	שם התוצרה	תפקידה	הכתובת עליה	
תוצרות המרדף	'בהנגף 'אויב'	תוצרות המרדף		'נגף אל כול בני חושך, לוא ישוב אפו עד כלותם-	
תוצרות המאסף	'בשוב המלחמה'	תוצרות המשוב	'בשובכם מן המלחמה ל- בוא המערכה'	'אסף אל'	תוצרות המאסף
		תוצרות דרך המשוב	'ממלחמת האויב לבוא אל העדה ירושלים'	'גילות אל במשוב שלום'	

הרשימה המלאה ביותר היא רשימה ב. בחלק המקביל של רשימה א' שנשמר (חצוצרות הקרב) נזכר רק 'חצוצרות המאסף', ללא פירוט (בדומה לרשימה ג). בעוד רשימה ב' מזכירה שני סוגי חצוצרות לתפקיד זה. מכאן ייתכן, שהחלק החסר של רשימה א' הכיל רשימה יותר מקוצרת משהבאתי בהשלמה. כלומר: 'חצוצרות המחנות' בלבד ללא 'חצוצרות מסעיהם'. בגלל ההקבלה המלאה כמעט בין רשימות א' וב' תשמש רשימה ב' כבסיס העיקרי לבידור שמות החצוצרות ותפקידיהן. חשיבותה של רשימה ג' — המקוצרת ביותר — נעוצה בכך, שהיא מכילה כמה מסוגי החצוצרות בשם אחד ועליידי כך היא מקלה על בירור מובנם של המונחים הכלליים כגון 'תרועה', 'זכרון' ו'מקרא'. רשימה ג' מעלה גם את הבעיה של מספר החצוצרות.

ברשימה ג נזכרים המישה סוגי חצוצרות בידי שישה כותנים ; העובדה שברשימה א נזכרים שישה סוגי חצוצרות אינה מקלה על הפתרון. שכן בפרשה יב ([7], 14) נאמר : "ותקעו הכוהנים בשתי חצוצרות המק[רא]" בדומה לנזכר בספר במדבר. מצד אחר, באותו הפרק ([8], 8 - 9) נאמר : "הזכור הנים יריעו בשש חצוצרות החללים" ; מכאן, שמספר הכוהנים מקביל למספר הגדול ביותר של חצוצרות מסוג אחד, 'חצוצרות החללים'. מספר חצוצרות זה גובע משימושן בשיאו של הקרב. בשעה שרבים ביותר המהומה הרעש. תקיעה בצוותא בשש חצוצרות מסוג מסוים היתה כנראה הכרח, כדי לאפשר את שמיעתן בכל חלקי המערכה.

7. ר' בירור גוסף בבועיה זו להלן הערה 61. הקבלה מעניינת ביותר לשימוש בשש חצוצרות — כאמצעי קולריצבאי הנוגת ביותר — לשם סימני ההסתערות אנו מוצאים בדברי אחד ההיסטוריונים של מסעיהצלב בתיאור צבאותיו של ריצ'ארד הראשון, שאני מצטטו מתוך הפרק הראשון בספר H. B. Farmer: The Rise and Development of Military Music, London 1912: "as we find in the chronicle of Geoffrey de Vinsauf (concerning the Crusade of Richard I), it had been resolved by common consent that the sounding of six trumpets in three different parts of the army should be a signal for a charge" מצד שני, שיטת הסימנים עצמם שהיו בצבאו לא הגיעה לרמתה של המתוארת במגילה, שכן "...it appears that no distinct calls were sounded but were dependent for their significance on orders previously issued" (שם).

מבוא: פרק חמישי

§ 4. החצוצרות לטכסי העדה

הקבוצה הראשונה (רשימה ב) מושפעת ביותר מן המתואר בספר במדבר פרק י'. סוג חצוצרות זה אינו מיועד לשימוש הקרבי, אלא לצורכי טכסי העדה השונים, כפי שמעידות גם הכתובות שעל ליהן. חצוצרות קבוצה זו נזכרו במגילה מאותו הטעם הכפול עצמו, שבגללו מקדיש בעל המגילה מקום נרחב לתיאור אותן 'צבא המלחמה' ו'צבא העבודה' כאחד, ארגון העדה בכללה ותיאור טכס עבודת המקדש בשנות השמיטה ועוד⁸. טבעי אפוא, ששמות חצוצרות אלה במיוחד, תפקידיהן וכתובותיהן, היו קרובים ביותר — מכל סוגי החצוצרות — למתואר בתורה. סוג זה של חצוצרות — החשוב מאוד להכנת מבנה העדה וטכסיה — נדון בפרק שלישי לעיל (ור' שם גם הערה 83). להלן נסתפק בכמה הערות כלליות לבטיית החצוצרות בלבד.

1. חצוצרות מקרא העדה: תפקידן של אלה מוגדר בספר במדבר (שם): "והיו לך למקרא העדה... ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה, אל פתח אהל מועד". התהליכים השונים של מקרא העדה מוגדרים שוב בספר במדבר (שם, ז) בתיאור סוגי התקיעה: "ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו". נראה שעל-פי פסוק זה היה לחצוצרות אלה גם שם נוסף (או לפחות תואר נוסף), כפי שאנו למדים מברית דמשק ([11], 21-23): "וכל הבא אל בית השתחות אל יבא טמא, כבוס, ובהרע חצוצרות הקהל יתקדם או יתאחר ולא ישביתו את העבודה כולה"⁹.

2. חצוצרות מקרא השרים: במקביל להן אנו מוצאים בספר במדבר (שם, ד) "ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים ראשי אלפי ישראל", וממה שהכתובת על גבי חצוצרות אלו היא 'נשיאי אל', יש להסיק, שלמשמע התקיעה בחצוצרות אלו, נתאספו רק השרים הנמנים עם קבוצת 'הנשיאים'. קבוצה זו — כפי שמוכח מכתובות האותיות ומן המקרא — היתה מורכבת אך ורק מראשי השבטים והמשפחות. נשיאים אלו אינם משמשים, כמובן, בתפקיד צבאי מובהק, והם מהווים למעשה את הראשים ה'מדיניים' של העדה (ור' פרק שלישי § 6).

3. חצוצרות המסורות: במקביל ל'מסורות' ברשימה זו — שהן לדעתי היחידות המאוחדות לפי מבניהן המיליציוני¹⁰ — אנו מוצאים, לדעתי, את שרידי הפירוט שהיה ברשימה א': [נ] [ועושרות]. מלה זו היא, ללא ספק — כפי שמוכח מרשימת האותיות — סיומה של הנוסחה הרגילה 'לרבואות ומאיות וחמשים' ועושרות. מכאן יש להסיק, שלמשמע התקיעה בחצוצרות המסורות, נתאספו היחידות (או שריהן) לפי מבניהן המיליציוני. חלוקה זו בין החצוצרות למקרא 'הנשיאים' ובין החצוצרות למקרא שאר השרים, אפשר שהיא מעידה, שהכת גרסה את הכתוב בספר במדבר (לעיל, פסוק ד) בדומה לתרגומים אחדים: "ונועדו אליך הנשיאים וראשי אלפי ישראל"¹¹.

8. כפי שצוין בסוף פרק שלישי § 1, § 2 ובפרק שני, אפשר להניח שהתיאורים הנ"ל הוכנסו (א) בגלל רצונו של בעל המגילה לבסס את מלחמת 'בני אור' על כל חוקי המלחמה הנזכרים בתורה: 'האותיות', 'החצוצרות', תפקידי הכהנים, חוקי הסדרה, החפילות ועוד; (ב) בגלל אופיו הצבאי של ארגון העדה הכתוב ובגלל תפיסתה, שכל העדה מהווה את 'צבאות אל'. בפרק שלישי, § 9 הובעה הסברה, שחלק ניכר של הנהגים המתוארים במגילה — אותיות, חצוצרות ופרטי טכס אחרים — היו למעשה בשימוש אנשי הכת עצמה, שהיתה מתכנסת בטכס צבאי דתי מדי שנה בשנה במקום מרכזי.

9. והשווה גם או"ח ד, [2], 15. השלמתי את השורה: "[פרך חצוצרות המקרא וחצוצרות התרועה לכול עבודתם", כשם כולל לתוכן הפרשה המתארת את שני סוגי החצוצרות: לטכסי העדה ולקרוב.

10. על מונח זה, הנזכר גם בכותרת פרשה ה ([3], 12) "סרך אותות כול העדה למסורותם", ראה פרק שלישי § 2, וכן במיוחד שם, הערה 6. על השימוש בחצוצרות הנ"ל בטכסי העדה, ראה שם, הערה 83.

11. ר' למשל פרק שלישי, הערה 34 וכן שם § 6 והערות לסעיף זה, ובמיוחד הערה 53.

החצוצרות

גם הכתובת שעל גבי חצוצרות אלו 'סרך אל' באה לציין, שהכוונה לכלל היחידות המהוות את הסרך, שהוא גם הכינוי לעדה בהיותה מאורגנת במבנה הצבאי.¹¹

4. "חצוצרות אנשי השם — ראשי אבות העדה בהאספם לבית מו-עד"¹²: חצוצרות אלה — שאינן נזכרות בספר במדבר (שם) — באו, כנראה, לצורך מסוים בטכסי העדה. ויש חיוזק להנחה זו מן העובדה שרק אלה — מתוך כל החצוצרות הנזכרות בקבוצה זו בר-שימה ב — זכו לתוספת הסבר מטעם בעל המגילה, המציין את משמעותן: 'בהאספם לבית מו-עד'¹³.

5. 'חצוצרות המחנות' ו'חצוצרות מסעם'. ספר במדבר מזכיר למעשה סוג אחד בלבד: 'ולמסע את המחנות' (שם, ב) וכן לאחר מכן (שם, ה): 'ותקעתם תרועה ונסעו המחנות' וכיוצא באלה. ההבדל בין שני סוגי החצוצרות מוסבר מכתובותיהן: הכתובת שעל גבי הסוג הראשון — כתובת 'בלתי מלחמית' — מציינת, ששימושן במחנות בתקופת שלום, ואילו הכתובת שעל חצוצרות המסע בעלת אופי מלחמתי מובהק (ור' להלן) והיא מציינת, ששימושן קשור במסע הקרב. שני סוגי החצוצרות הנ"ל אינם נזכרים פעם נוספת במגילה, שהיא עוסקת בתיאורי הקרב, המתחילים בסיום המסע.

§ 5. חצוצרות הקרב¹⁴

קבוצת חצוצרות זו, ששמותיהן הובאו בכל שלוש הרשימות, נזכרת שוב מפעם בפעם אגב התיי-אור של שלבי הקרב השונים. בדיקת הלוח המשווה (לעיל) מראה שלאחדות מחצוצרות אלה ניתנו כמה שמות מקבילים, או ביתר דיוק: רשימה ג — שהיא המקוצרת ביותר — מכלילה בשם אחד כמה חצוצרות, המשמשות בתפקידים דומים. קושי נוסף בזהוין המדויק מקורו גם בכך, שסדר החצוצרות שברשימה ג מתאים בעיקרו לסדר הקרב של דגלי הביניים, ואילו רשימות ב ו-ג דנות בפירוט החצוצרות של כל היחידות ובכל שלבי המלחמה. בהתחשב בכך נראה לי, שהדרך הטובה ביותר להשוואת הרשימות היא להתחיל מסופן — שהוא הברור ביותר — ולסיים בתחילתן.

1. 'חצוצרות המאסף' — חצוצרות המשוב'. רשימות א ו-ג מסתיימות ב'חצוצרות המאסף'. רשימה ב מסתיימת ב'חצוצרות המשוב', המשמשות 'בשובם מן המלחמה לבוא המערכה'. כתובתן היא 'אסף אל'. סוג חצוצרות שני — הנזכר ברשימה ב בלבד — הוא: 'חצוצרות דרך המשוב ממלחמת האויב לבוא אל העדה ירושלים'.

בתיאורי הפעולה של דגלי הביניים השונים בפרשה יב נזכר פעמיים, שבסיום השלכת הקלעים או הטלת ה'זרקות' נקראים אנשי הביניים לשוב אל מקום המערכות, שאינן גלחמות אותה שעה והע-רוכות מול האויב: 'ואחר יתקעו להם (לאנשי הקלע אחרי כלותם להשליך) הכוהנים בחצוצרות המשוב ובאו ליד המערכה הראשונה להתיצב על מעמדם' ([8], 2 - 3). וכן: 'ואחר יתקעו להם (לדגלי הביניים המזויגים בזרקות) הכוהנים בחצוצרות המשוב' (שו' 13). בדומה לכך נאמר

12. על מובני השונים של מונח זה ר' פרק אחד-עשר ובמיוחד בפרק שביעי § 2 (5).

13. והשווה בפרשה ג ([2], 6, 7) 'יהיו אנשי השם קרואי המועד וכול ראשי אבות העדה בחרים להם אנשי מל-חמה'; ו' הערותי שם, וכן ר' הערות ל[3], 3 - 4, וכן ר' פרק רביעי § 5 (2) ופרק שמיני § 3.

14. והשווה במדבר יא, ל, ובמיוחד נחמיה ח, יג ועוד. כן יש להעיר, שספר 'במדבר' כותב על מקרא העדה: 'ונעו אליך כל העדה אל פתת אהל מועד' (י, ג), ואילו על מקרא ראשי העדה לסוגים הוא כותב: 'ונעו אליך' (שם, ד) בלבד. השבועים השמיטו את 'אליך' בפסוק ג.

15. על שלבי הקרב והסקטיקה, הנזכרים בפרק זה, עיין פרק שביעי.

מבוא: פרק חמישי

בפרשה כה (16), 11) בתיאור החלפת המערכות לאחר הינגף בני אור: "ולמתקריבין למלחמה יתקעו לשוב". כל המשפטים הללו מגדירים בדיוק את תפקידן: אלו הן חצוצרות לנתינת הסימן לתנועה אחורה של הלוחמים בסיום תפקידם ללא לחץ האויב, או בגסיגה ממש תחת לחץ האויב. בעל המגילה טרח להגדיר במדויק גם את הסוג השני, 'חצוצרות דרך המשוב', היינו: שיבה של הצבא משדה המערכה לבסיסו. שימוש זה מתאים גם להגדרות שלושת השלבים העיקריים בתנועות הצבא: 'כלכתם למלחמה', 'בגשתם למלחמה' ו'בשובם מן המלחמה' (4), 6-8).

בשמות החצוצרות הללו — 'מאסף' או 'משוב' — יש אפוא לראות (בדומה ל'מארב' או 'מרדף' ובניגוד ל'זכרון' ו'מקרא') מונחים טקטיים, שאינם קשורים בשמות החצוצרות בלבד ושמציינים את השלבים השונים ואת שיטות הלחימה השונות. מכאן שיש לנקד 'מַאֲסָף' ולא 'מָאֲסָף'. 'מָאֲסָף' מציין במקרא תמיד את היחידה ההולכת בסוף ומאספת¹⁶. השימוש במקרא בשרש 'אסף' במשמעות 'חזר' גם הוא שכית מאוד¹⁷. מאותו הטעם עצמו יש לגרוס 'תִּמְשֹׁב' ולא 'תִּמְשִׁיב'¹⁸.

2. 'חצוצרות המרדף'. מקומן ברשימות הוא בין 'המארב' ו'המאסף', כלומר בשלב הסופי של הלחימה עצמה. שלב זה, כמוגדר ברשימה א, הוא 'בהנגף אויב'. על כך מעידה גם הכתובת: "נגף אל כול בני חושך לוא ישוב אפו עד כלותם". בפרשה יב (9), 6), בתיאור הרדיפה, נאמר: "ותקעו להמה הכוהנים בחצוצרות המרדוף"¹⁹ ונחלקן [קן] על כול האויב לרדף כלה". גם כאן נראה שיש לנקד 'מִרְדָּף' או 'מִרְדֹּף' לציון השלב הטקטי.

3. 'חצוצרות המארב'. חצוצרות אלה נזכרות ברשימות א ו'ב בלבד. ברשימה ג נזכרות 'חצוצרות התרועה', הכוללות את 'המארב' ואת 'החללים' כאחד. עובדה זו, כפי שנראת לי, יש להסביר בכך, — שברגע שהתחיל ה'אורב' לפעול ויצא ממקום המארב, דינו כדין כל יחידה, שבשר עת לחימתה תוקעים לה ב'חצוצרות החללים' (ר' להלן). מצד אחר, כיוון שעיקר הצלחתו של המארב תלויה בגורם ההפתעה, חשיבות מיוחדת במינה נודעת לקביעת סימן ברור ומיוחד להפעלת גורם זה. למעשה עוסק עיקרו של תיאור כיבוש העי על-ידי יהושע²⁰ בקביעת הזמן של הפעלת 'המ-

16. למשל: "ונסע דגל מחנה בני דן מאסף לכל המחנות לצבאתם" (במדבר י, כה) או "והמאסף הלך אחרי הארון הלך ותקע בשופרות" (יהושע ה, ט). בפסוק זה נזכר ה'מאסף' בניגוד ל'חלוק' והוראתו ברורה. מצד אחר נראה, שהקטע הגידון הקשור בתקיעה בשופרות אפשר שהיה לנגד עיניהם של מחדשי המונח 'מאסף'.

17. ר' הערות לגוף המגילה.

18. ר' סוקניק, מגילות גזוזות א, עמ' כה וכן בדברי אחרים שטיפלו בנושא. ועל כך העיר נכונה מ' מדן, לשוננו לעם חוב' כ"ד (כסלו תשי"ב) על 'משוב'. אין לקבל את דעתו של י' רצהבי (סיני' שנה יב, חוברת ג (קמ"ג), חס"ט, עמ' קצ"ג ואילך) המסביר את חצוצרות ה'משיב' כ'להשיב ידם' לאמר: לאסוף ידם מן הקליעה, ולא 'החצוצרות שתוקעים בהן הכהנים בעת שוב הצבא מן המערכה'. כפי שצוין נוקקים לחצוצרות אלה בשעה שסיימו לקלוע ולהטיל. ר' גם הערותי ל [8], 15, בעניין שאר נימוקי לעניין זה. קריאת 'משוב' מתחזקת גם ע"י טעמים פליאוגראפיים, ור' הערותי ל [3], 10.

19. הכתיב מרדוף (פחות נראה לי מרדיף מהטעמים דלעיל) — מופיע רק כאן, בניגוד למרדף ביתר המקומות (וכנראה בהשפעת 'כול אלה ירדופי בשורה שלפניו). על כתובות חצוצרות אלו ועל משמעותן הטקטית ר' גם להלן § 7 ובפרק שביעי § 7.

20. כך בפרשה יד, [9], 17. ר' יהושע ה, יח, יט: "ויס יהושע בכידון אשר בידו אל העיר והאורב קם מהרה ממ' קומו וירוצו כנסות ידו". כאן אפשר, כמוכח, להסביר, שהשתמש ב'סימן היד' במקום החצוצרות, כדי להשיג הפתעה גמורה. מצד אחר, אין להתעלם מכך, שלמעשה אין בידינו כל הוכחה, שאכן השתמש יהושע בחצוצרות לנתינת סימנים ממש, ור' להלן § 9.

החצוצרות

ארב' ובקביעת הסימנים להפעלה זו. אף ה'מארב' מציין בעיקרו את צורת הלחימה או את מקור-מה בשטח, ולא את היחידה עצמה הנקראת 'אורב' ²¹.

4. 'חצוצרות תרועות החללים'. זה שמן ברשימה א. ברשימה ב. הן נקראות 'חצוצרות החללים', וברשימה ג. הן נכללות ב'חצוצרות התרועה'. נוסח א מביא את שמן המלא הכולל את ציון תפקידן וצורת התקיעה בהן. נוסח ב מקצר, בשמרו על ציון תפקידן, ואילו ג מכילין יחד עם 'המארב' ומסתפק בהגדרת אופן התקיעה בהן. 'חצוצרות התרועה' נזכרות בתורה כחצוצרות, שלקח עמו פינחס הכהן במלחמת מדין (במדבר לא ו), וכן בתיאור מלחמת ירבעם וא-ביה (דהי"ב יג, יב-יד, ור' לעיל בתחילת הפרק). במקרא אין חצוצרות אלו משמשות לנתינת סי-מנים ממש, אלא לתיווק הלוחמים ולהמסת לב האויב. על-ידי התרועה פונים הלוחמים למעשה אל ה' ומבקשים את עזרתו: "וכי תבאו מלחמה... והרעתם בתצצרת ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונר-שעתם מאויביכם" (וכן ראה במלחמת ירבעם ואביה לעיל). גם לפי המגילה — אף-על-פי שמש-תמשים בהן לנתינת סימנים לציון התחלת הטלתם או השלכתם של כלי הנשק — מהוה תרועת 'חצוצרות החללים' בשלב הראשון יחד עם תרועת השופרות "תרועת מלחמה גדולה להמס לב אויב" (8, 10). בעית התרועה ודרכי שילובה עם השופרות תידון להלן ב-§ 8. מלבד שלוש הרשי-מות נזכר השימוש בחצוצרות אלו כמה פעמים במגילה: בזמן השלכת הקלעים — "החצוצרות תה-יינה מריעות לנצח" ²² אנשי הקלע עד כלותם להשליך שבע פעמים" (8, 1-2). תחילת התיאור שב-עמוד [7] חסרה, אולם מתוך ההקבלות הבאות ומתוך הגדרת פעולתן כ'מריעות' ²³ ברור שמדו-בר שם בחצוצרות אלה. תיאור מלא ומפורט ניתן במגילה אגב פעולת ה'זרקות' (8, 13-14): "והכוהנים יריעו בשש חצוצרות החללים קול חד טרוד לנצח מלחמה... יהיו הכוהנים מרי-עים... עד השליכם למערכת האויב שבע פעמים" ²⁴. שש החצוצרות מריעות בצוותא, כדי שקולן יישמע במהומת הקרב (ר' לעיל הערה 7). התרועה, שאינה נפסקת עד שיסיימו הלוחמים להשליך את כלי נשקם, יש בה גם מעין 'ניצוח' על פעולת ההשלכה. וכן חזר תיאור דומה אגב מגפת האויב לפני תחילת הרדיפה (9, 1, 2): "והכוהנים יהיו מריעים בחצוצרות החללים לנצח המלחמה עד הנגף האויב והסבו עורפם", וכן השווה פרשה כח (17, 12-15). מכל הנ"ל אנו למדים אפוא, שת-רועות חצוצרות החללים באות לשם ציון תחילת הטלת כלי הנשק. תרועה כזו אינה נפסקת, והיא נמשכת כ'תרועה' עד הינגף האויב או עד שיסיימו הלוחמים להשליך את כלי נשקם.

21. למשל יהושע שם, ט: "וישלחם יהושע וילכו אל המארב"; שם, יט: "והאורב קם"; וכן בפסוקים ב, ה, יב, כא, בפסוק ז נאמר: "ואתם תקמו מהאורב", וכבר עמדו על כך, שיש להעדיף גרסה 'מהמארב' (ר' B.H. 1949). בשופטים כ (בתיאור מלחמת ישראל ובנימין, הדומה למעשה בפרסיו לתיאור כיבוש העי) מתוארת היר-חידה תמיד כ'ארב' (פס' לג, לו). וכן השווה עזרא ז, לא. בשאר המקומות יש להבין 'מארב' או 'כסום' ישיבת 'האורב' או כפעולתה, והשווה שופטים ט, לה; דברי-הימים כ יג, יג (גם כאן נראה שיש להבין 'מארב' כמונח טקטי, ולא כמציין את היתידה עצמה, אף-על-פי שמבחינת התוכן שניהם אפשריים. על 'המארב' ר' במפורט בפרק שביעי, הערה 263.

22. על הוראת המלה 'נצח' במשמעות של ניהול ע"י קצב ר' הערות ל [8] 1. ודאי שאין להבין כאן מלשון 'נצח' כמו Dupont-Sommer (100, 101), "sans arret"; או בתרגום האנגלי, ע' 81: "without ceasing" או "ceaselessly", ור' גם להלן בהערה 37.

23. בדרך כלל מקפיד בעל המגילה להשתמש במושג 'תרועה' / 'הריע' וכיו"ב לציון התקיעות בקרב. אולם השווה לעיל § 4 (1) בנוגע לברית דמשק [11] 21-22; מצד שני, 'התקיעה' משמשת סתם גם בשלבי הקרב השונים ('חצוצרות המקרא' / 'חצוצרות המשוב') וע"ן לעיל על במדבר י, האוסר על התרועה להקהלת הקהל, ואף אם הוא מוגיש בקרב את התרועה, אינו גוזר על התקיעה, והשווה להלן הערה 55.

24. השמטתי כאן את תיאור שילוב השופרות וציון סוג קולות התרועה. הללו יידונו להלן.

מבוא: פרק חמישי

'חצוצרות הזכרון' ו'חצוצרות המקרא' — 'חצוצרות הזכרון' הנזכרות ברשימה ג וכן בכמה מקומות בתיאורי הקרבות לא נזכרו בשם זה ברשימות א ו-ב. כדי שנוכל לעמוד על מחותן ועל שמן המקביל בשתי הרשימות, עלינו לברר תחילה את תפקידיהן של 'חצוצרות מקרא אנשי-הבניינים' ו'חצוצרות סדרי המלחמה'.²⁴

5. 'חצוצרות מקרא אנשי הבניינים'. תפקידן מוגדר בבירור ברשימה ב: "בהפתח שיערי המלחמה לצאת למערכת האויב". ברשימה א נקראות החצוצרות שנוקקים להן "בהפתח שיערי המלחמה לצאת אנשי הבניינים" בשם מקוצר — 'חצוצרות מקראם'.²⁵ הגדרה זו של תפקידן מתאימה ביותר למה שנאמר על השימוש ב'חצוצרות המקרא' בתיאורי הקרב השונים: "ותקעו הכהנים בחצוצרות המקרא ויצאו שלוש דגלי בינים מן השערים ועמדו בין המערכות" (יב, [8], 3, 4). תיאור זה יש בו למעשה כל הפרטים הנזכרים ברשימה ב: בהשמע התקיעה של 'חצוצרות המקרא', יוצאים דגלי הביניים לעבר מערכת האויב מתוך השערים הפתוחים. בדומה לזה מתואר תפקיד 'חצוצרות המקרא' גם במקומות אחרים.²⁶

6. 'חצוצרות סדרי המלחמה'. חצוצרות אלה — הנזכרות ברשימה א ו-ב (אולם אינן מופיעות בשם זה ברשימה ג) אינן משמשות להפעלת דגלי הביניים בלבד, אלא ל'הסדרת' כל 'דגלי המלחמה' (והביניים בכלל). הנחה זו משתמעת לא רק מן התיאורים האחרים במגילה, אלא גם מכתובתן — 'דגלי אל'.²⁷

חצוצרות אלה שימשו — בשלבי הקרב השונים — גם ל'סידור' דגלי המלחמה בכלל וגם ל'סידור' דגלי-הביניים. 'סידור המערכות' בכללן תואר בפרשה ט ([5], 15 - 17), שלצערנו חסרה בחל-

24. בירור המונחים: 'סדרים', 'פסטי', 'ראשים', 'דגלי המלחמה', 'דגלי הביניים', 'שערי המלחמה' רמפסע' — נר-תן בפרק שביעי § 2, § 4, § 5. לתועלת המעיין כאן הרי תמצית המסקנות שנחברו בפרק הנ"ל:

'פ' ר' — בעיקרו — שורה, שאנשיה עומדים זה ליד זה = מצב לחימה.

'פ' ר' — בעיקרו — להציב את היחידה במבנה של סדרים, סדר אחר סדר.

'ד' א' ש' מ' — בעיקרו — סורים, שאנשיהם עומדים או נעים זה אחר זה = מצב תנועה.

'פ' ש' ס' — בעיקרו — שינוי מבנה היחידות מ'ראשים' ל'סדרים'.

'ד' ג' ל' ה' מ' ל' ח' מ' ה' — שם כולל לדגלים של היחידות הלוחמות.

'ש' ע' ר' ה' מ' ל' ח' מ' ה' — היחידות שבין המערכות (ובתוכן), מהם יוצאים 'ראשי' דגלי הביניים לקראת האויב קודם שהם נפגשים ל'סדרים'. רוחמים אלה לעתים 'סגורים' ולעתים פתוחים, הכול לפי הצורך.

'מ' פ' ט' ע' — צעידה בסך; כאן בעיקרו — לצוין את צעידת היחידות (אולי תוך כדי ריצה) במבנה של 'סדרים' לעבר צמדת ההסלה וההשלכה.

25. הואיל וסוף עמוד [2] חסר, אין לדעת, אם למלים 'סדרי המלחמה' ברשימה א קדמה המלה 'חצוצרות' ('חצוצרות סדרי המלחמה' — כמו ברשימה ב) או שהמשפט היה 'סדרי המלחמה וחצוצרות מקראם'. על יסוד רשימה ב, שהיא הברורה והשלימה, נוסה אני להסלים לפי האפשרות הראשונה. לפי זה 'חצוצרות מקראם' — במק-ביל לרשימה ב — חל על המשפט המשלים: "בהפתח שיערי המלחמה לצאת אנשי הבניינים"; מכאן שגם ברשימה א' שתי החצוצרות הראשונות הן: (א) 'חצוצרות סדרי המלחמה'; (ב) 'חצוצרות מקרא אנשי הבניינים'.

26. יב, [9], 3 (לפני הרדיפה): "ותקעו הכהנים בחצוצרות המקרא ויצאו אליהם כול אנשי הבינים מתוך מערכות הפנים". בפרשה כה, [16], 10, בתיאור חילופי היחידות אחר מגפת בני אור: "והכהנים יתקעו בחצוצרות המקרא לצאת מערכה אחת חליפה למלחמה ועמדו בין המערכות"; ודומה לזה בפרשה יב ([7], 14 - 15): "ותקעו הכהנים בשתי חצוצרות המקרא בהפתח שערי המלחמה — על חמשים מגן — וחמשים אנשי בינים יצאו מן השער האחר... (לנימוקי ההשלמה ראה הערות לגוף המגילה).

27. ר' במדק שביעי, הערה 136 ופרק שלישי, הערה 85.

החצוצרות

קה, אולם במקומות שונים במגילה נזכר שלב זה שנית. שלב זה אינו מעסיק במיוחד את בעל המגילה, המעוניין לתאר את הקרב עצמו, המתחיל מיד לאחר שדגלי המלחמה בכללם נערכו ב'סדרים' בתום המערכות השונות²⁸ וכשהבול מוכן לתחילת הקרב על-ידי 'דגלי הביניים'.

בתיאורי קרבות דגלי הביניים אנו מוצאים את התיאורים המפורטים על השימוש ב'חצוצרות הסדרים': "ותקעו הכהנים בחצוצרות, קול מרודד ידי²⁹ סדר מלחמה והראשים יהיו נפשטים לסדרים אים למעמדו" (יב, [8], 5-6). "ויצאו אנשי הביניים ועמדו ראשים בין המערכות ותקעו להם הכהנים תרועה סדר והראשים יהיו נפשטים לקול החצוצרות עד התיצבם אים על מעמדו" (כד, [16], 3-4).

מתוך תיאורים אלה ואחרים³⁰ ברור ביותר, שחצוצרות 'הסדרים' משמשות לנתינת הסימן לפשיטת הראשים ל'סדרים'. אולם אין תפקידן מסתיים בפעולה זו, ואותן החצוצרות (כמובן בקול אחר) משמשות להנעת הסדרים בסך לקראת עמדת הלחימה: "ובעומדם שלושה סדרים ותקעו להם הכהנים תרועה שנית קול נוח וסמוך ידי מפשע עד קורבם למערכת האויב" וכו' (יב, [8], 6-8).

7. ה'מקרא' וה'זכרון'. עתה נפנה לבעית זיהוין של חצוצרות ה'מקרא' וה'זכרון'. מכל האמור לעיל נראה, ש'חצוצרות מקרא' אנשי הביניים ו'חצוצרות המקרא' — חד הן. מכאן, שהשם המקביל ל'חצוצרות סדרי המלחמה' ברשימה ג הוא 'חצוצרות הזכרון'. מסקנה זו — שלדעתי קשה להימנע ממנה — מעלה כמה בעיות. ביטויי ספר במדבר (ר' לעיל) "ונזכרתם לפני ה'" — כשמי דובר על התרועות בקרב, ומצד שני "והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם" בתקיעות בימי השמחה והזכור עד, — כל זה לכאורה אינו מחייב זיהוי זה. גם תיאור השימוש ב'חצוצרות הזכרון' במגילה עצמה מעורפל: "ואחר (לאחר סידור המערכות וקריאת תפילת 'מועד המלחמה') יתקעו להמה הכהנים בחצוצרות הזכרון ופתחו שערי המלחמה ויצאו אנשי הביניים ועמדו ראשים בין המערכות ותקעו להם הכהנים תרועה סדר והראשים יהיו נפשטים" (כד, [16], 2-4). ובתיאור ההיערכות לרדיפה כתוב: "בעת ההיא יריעו הכהנים [בשש חצוצרות] ות הזכרון וג' אספו אליהם כול מערכות המלחמה ונחלקו" וכו' (כה, [18], 3-4). שורת שמות החצוצרות ברשימה ג פותחת ב'חצוצרות המקרא', ואחריהן 'חצוצרות הזכרון', ואילו הסדר ברשימה א ו'ב הפוך הוא. אולם מכיון שהזהות של 'חצוצרות המקרא' עם 'חצוצרות מקרא' אנשי הביניים נראית בטוחה למדי, הרי עלינו לחפש את ההסבר למסקנה הנ"ל. השוני בסדר החצוצרות ברשימות השונות ניתן להסברה ללא קושי מיוחד. סדרן של החצוצרות הנזכרות ברשימה א ו'ב מקורו במה שרשימות אלה מציינות את החצוצרות לכל שלבי המלחמה, וברור שסידור מערכות המלחמה בכלל קודם למקרא אנשי הביניים, ולכן נזכרו חצוצרות הסדרים בראש הרשימה, אף-על-פי שמשתמשים בהן שנית לפשיטת ראשי דגלי הביניים לאחר מקראם ו'מפשע' סדריהם³¹. ומצד אחר, רשימה ג מפ-

28. ורי יב ([7], 8) : "ובסדר מערכות המלחמה" ; ו[5], 3) : כא ([14], 3) : כג ([15], 5-6) : כח ([17], 10). ברוב המקומות הללו משתמש בעל המגילה בפועל 'סדר' לציון עריכת דגלי המלחמה בכללם במבנה של סדרים (בדומה לדגלי הבנים), הנעשית בעזרת החצוצרות הללו.

29. על ידי ועל צורות הקולות השונים ר' להלן.

30. והשווה גם כח ([17], 10) : "ותקעו הכהנים להם לסדר דגלי המערכה והראשים נפשטים לקול החצוצרות עד התיצבם אים על מעמדו".

31. וכן השווה כד, [16], 4-5 ; כה, [17], 11.

מבוא: פרק חמישי

רשת את החצוצרות — לפי סדר הפעלתן — לאחר שכבר סודרו מערכות בכללן.³² החצוצרות הראשונות, שיוזקו להן הכהנים מעתה, הן 'חצוצרות מקרא אנשי הבינים'.

באשר לשני המקומות, שבהם נזכרות החצוצרות בתיאורי הקרבות, עלינו לזכור, שתיאורי הקרבות בסדרה זו מקוצרים ביותר, שכן התיאורים המפורטים כבר ניתנו לפני כן ב'סדרת הכרכים' בפרשה יב. בתיאור הראשון ([16], 2 - 4) הבליע המחבר לגמרי את 'חצוצרות המקרא', ולכן נוצר הרשם כאילו יוצאים 'ראשי הבינים' לקול 'חצוצרות הזכרון' (דבר זה מנוגד במפורש לרשימה ג ולשאר התיאורים לעיל). דבר זה אפשר להסביר בכך, שלמעשה התכוון בעל המגילה לציין את הפעולה הראשונה הנעשית לאות התקיעה בחצוצרות אלו: 'ופתחו שערי המלחמה'. פתיחת שערים אלה — כמוסבר בפרק השביעי של המבוא, § 2 (4); § 5 — נעשתה על-ידי ציפוף הרווחים שבין היילי 'מערכת הפנים', כשכבר הם עומדים במבנה של 'סדרים'. רק אחר פתיחת השערים יוצאים דגלי הבינים לקול חצוצרות המקרא.³³ תקיעה שנייה זו הובלעה בתיאור הקצר העובר במהירות לתיאור תפקידן השני של 'חצוצרות הסדרים' בפשיטת ראשי דגלי-הביניים ומפשע סדריהם. גם שתי פעולות אלו — המפורטות בסדרת הכרכים — מובלעות בתיאור הנידון וכאילו הן נעשות על-ידי תקיעה אחת.

והמקום השני הריהו עוסק למעשה בתיאור הפעלת 'כול מערכות המלחמה' לרדיפה.³⁴ לאחר שכבר הם עומדים כולם ב'סדרים' המתאימים לכך.

מכל האמור אפשר לסכם, ש'חצוצרות המקרא' נקראות אף 'חצוצרות מקרא אנשי הבינים', ואילו 'חצוצרות סדרי המלחמה' נקראות אף בשם 'חצוצרות הזכרון'. לקול סימני חצוצרות אלו עובר הצבא ממבנהו בתנועה (או בסיומה) למבנה הלחימה ממש. משמעותן היא אפוא 'חצוצרות הסימנים' (על 'זכרון' במוכן 'אות', 'ציון', ר' להלן במדובר על 'יד', וכן שם הערה 38).

§ 6. קולות החצוצרות וסימניהן

1. סימני הקרב. 'סימני הקרב' נבדלים זה מזה על-ידי הקולות השונים הניתנים על-ידי החצוצרות, סימן סימן וקולו המיוחד. כדי שנוכל לברר את מהותם של הקולות המתוארים במגילה, עלינו לעמוד תחילה על משמעות המונח החשוב החוזר כמה פעמים בתיאורי הקולות: 'ידי'. לשם נוחיות נסדר להלן את המשפטים בהם מופיעה מלה זו:

א. "ותקעו הכהנים בחצוצרות קול מרודד ידי סדר מלחמה והראשים יהיו נפשטים לסדריהם" וגו' (יב, [8], 5, 6);

32. כפי שאנו למדים מתוכנה של פרשה יב: "ובסדר מערכות המלחמה... הכהן האחד יהיה מהלך על פני כול אנשי המערכה... וביד הששה יהיו חצוצרות המקרא וחצוצרות הזכרון" וכו' ([7], 8 - 12). ור' במסורת פרק שמר ג' § 5 (2).

33. מסקנה זו מתחזקת לאור סדר החצוצרות ברשימות א' רב: (א) חצוצרות הסדרים: (ב) חצוצרות המקרא — ולאור הערת בעל המגילה על האחרונות: 'בהפתח שערי המלחמה' וכו', מכאן, שפתיחה זו נעשתה על-ידי חצוצרות-הסדרים.

33. לענין סימן זה, שלקולו 'נאספו אליהם כול מערכות המלחמה', יש להעיר, שבחזאי לא התכוון, שהמערבות נאספות אל הכהנים (דבר שאינו אפשרי מבחינה טכנית), אלא שכל היחידות (ובכלל זה יחידות העתודה) נערכו בחזית אחת, כשהן מוכנות לרדיפה. והשווה את הדיון של Kromayer-Veith, S. 438 בובר ("im Sinne von Zusammenstossen", "signa conferre", וכן להלן שם) (בובר המשפט "signis" "was nichts anderes: (B.G.II,25,1; B.C.I,71,3) in unum locum collatis" בספריו של יוליוס קיסר "bedeuten kann als dass alle Reserven eingesetzt waren und daher alle signa in einer Front standen". על דרך סידור המערכות לקראת הרדיפה ר' במפורט להלן בפרק שביעי § 7.

החצוצרות

- ב. "ובעומדם שלושה סדרים ותקעו להם הכהנים תרועה שנית קול נוח וסמוך ידי מפשע עד קורבם למערכת האויב" (שם, 6 - 8) ;
- ג. "ותקעו הכהנים בחצוצרות תרועה שנית ידי התקרב ובהגיע אנשי [הבנים למערכת כתינים כ]די הטל" וגו' (כח, [17], 11 - 12) ;
- ג1. "ותקעו להם הכהנים תרועה שנית [ידי התקרב] ובעומדם ליד מערכת כתינים כדי הטל" וגו' (כד, [16], 4, 5) ;
- ד. "ובחצוצרות יהיו הכהנים מריעים קול חד טרוד לנצח ידי מלחמה עד השליכם" וגו' (יב, [8], 11, 12).
- סוקניק פירש את הצירוף 'ידי סדר מלחמה' — 'לשם סדר מלחמה'. השוואה 'ידי חובה' ידי שמים' בלשון המשנה. ובעקבותיו הלכו רוב אלו שטפלו בנושא³⁴. לעומתם הציג ח' ילון לפרש 'ידי' = 'חיילי'³⁵. פירוש זה הוצע בשעה שעדיין לא פורסם אלא דף [8]³⁶ בלבד, וגם אז היה קשה לקבלו. עתה — לאור הדוגמאות המקבילות האחרות — בטלה לדעתי הצעת הפירוש. בדוגמה ג, המובאת לעיל, שהיא מקבילה לדוגמה ב, אנו מוצאים: 'ידי התקרב' במקום 'ידי מפשע'; הנה אומר, שאין 'מפשע' מציין את סוג החיילים אלא ששניהם ('מפשע' ו'התקרב') מצינים את הפעולה הנעשית לקול ה'ידיים' הנדרגות, וכאילו אמר (בצורת גפרד): 'ותקעו... ידיים לסדר מלחמה'. או: 'ותקעו להם... ידיים למפשע'; 'ותקעו... ידיים להתקרב' וכיו"ב.
- לדעתי יש להבין 'ידי' במשמעות 'סימני'; כלומר, בעל המגילה מציין, שתקיעה שקולה 'מרודד' היתה סימן (signal) ל'מפשע' או ל'התקרב'. האחרות היו סימנים ל'פשיטה לסדרים' וכ' יוצא באלה³⁷.

שימוש זה במלה 'יד' יובן בנקל, אם נזכור, שהדרך הפשוטה ביותר לנתינת סימנים בקרב (ול' מעשה בכל הפעולות שבחיי יום יום) — מאז ועד היום — היתה באמצעות 'ידו' של המפקד: הרמה, נטייה, הורדה, סיבוב, או כל תנועה אחרת לפי המוסכם. גם במקרא אנו מוצאים רמז לשיטה אלו. כשנזכרת פעולת היד לשם נתינת סימן קרבי, כך, למשל, בתיאור כיבוש העי — שכבר הזכרנוה — משתמש יהושע בכידון הנטוי בידו כסימן לאורב. גם בתיאור זה היתה תנועת היד צי" קר, כפי שמורה הפסוק: "והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו כנטות ידו" (יהושע ח, יט); ובדוכה לזה בדברי בן-סירא (ר' פרק שישי, הערה 75). מאלף התיאור שבתחילת משא בבל בישיעה יג, ב: "על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם הניפו יד ויבאו פתחי גדיבים". הנפת היד מקבילה

34. מגילות גנוזות א, עמ' כ"ה. והשווה גם R. J. Tournay, R.B. LVI, 1949, p. 214 n. 4.

35. 'סיני' כו, תש"י, עמ' רפ"ז; 'ידי מפשע' = החיילים הצועדים (חיל הרגלים); 'ידי סדר מלחמה' = אנשי המערכה; 'לנצח ידי מלחמה' = אנשי המלחמה (כהערה 88 לעניין 'נצח ידי מלחמה' מצוטט הוא: 'ומנצחים לכל עשה מלחמה' (דה"ב לב, יג), ולא מצאתי הכוונה אולי לדה"ב לה, יג: 'ומנצחים לכל עשה מלחמה'.

36. נימוקיו של ילון הם בין השאר: "אפשר כי שמוש ידיים במקום אנשים הוא על דרך pars pro toto, ואפשר כי יד לשון כוח וגבורה, המצוי במקרא, משתלשל למשמעות כוח מלחמתי כלומר צבא" (על האפשרות השנייה נזון עוד להלן).

37. הצעתו חייבה אותו לפרש 'מרודד', 'סמוך', 'טרוד' וכיו"ב כציון אופי פעולת היחידות — ועל זה להלן. ואי אפשר היה לפרש 'ידי סדר מלחמה' = 'אנשי המערכה', שכן תקיעה זו ניתנה לחיילים בהיותם במבנה של 'ראשי' וטרם נפשו לסדרים.

37. במקביל לדוגמה ד ('לנצח ידי מלחמה') כתוב שם, ש' 9: 'לנצח מלחמה'. אם נבין 'לנצח' — לנהל עלידי קצב (ר' לעיל הערה 22), הרי בדוגמה ד כאילו אמר: "יהיו הכהנים מריעים קול חד טרוד לנצח עלידי סימני לתימה, ולא סימני התקרב או פשיטה לסדרים". על "והרכב משיבים על ידי המלחמה" ([9], 6 - 7) ר' להלן.

מבוא: פרק חמישי

כאן לשאר האפנים של נתינת הסימנים³⁸, מכל הנ"ל יש להסיק, ש'ידי מפשע' או 'ידי התקרוב', 'ידי סדר מלחמה', 'ידי מלחמה' הם מונחים טכניים לציון שמות הסימנים לפי הפעולה הנעשית בעקבותיהם³⁹.

ההבדל שבין הסימנים השונים היה חייב להיות ברור ביותר, כדי למנוע כל חשש טעות, ואכן כל סימן נבדל מאחרים לא רק על-ידי מספרו הסידורי וכדומה, אלא, ובעיקר, על-ידי השוני באופי קולו: סימן סימן וקולו שלו.

2. הקולות. מעניינים מאוד המונחים, שבעל המגילה נוקט להם בתיאור הקולות השונים המבדילים בין 'יד' ל'יד', אמנם כולם מתפרשים יפה מבחינה לשונית באופן זה או אחר, אבל אין להם אחים בצורה זו בכל המקורות הידועים לנו. דבר זה מעיד על אי-תלותו של בעל המגילה במקורות הנ"ל, והוא מחזק את ההנחה, שהשתמש במקור צבאי מיוחד⁴⁰.

38. על השימוש ב'יד' במשמעות 'סימן', ציור וכירוב השתה למשל גם שמואל ב יח, יח: דבריהם א יח, ג: ישעיה נה, ה. וכן ר' לעיל פרק רביעי § 3 בדבר הידי הנזכרת בפרשה יא, [7] 7.

39. תהליך דומה להפליא אנו מוצאים במונחים הרומאים: *signum* ו-*manipulus*. הימניפולוס, שציון בתקופה מסוימת אחת היחידות הבסיסיות בצבא הרומאי (ר' פרק שביעי § 4), לא היה בתחילתו אלא גס או מוט, שצורת יד היתה מחוברת לקצהו — כפי ששמו מעיד עליו: 'שלוף היד' — ובה השתמש המפקד לנתינת הסימנים ליחידתו. במשך הזמן נקראה על שמו היחידה שהיתה מופעלת באמצעותו. במשך זמן רב היה המניפול לוס ה-*signum* היחיד בצבא הרומאי. G. Veith (1908), Kromayer-Veith, S. 277, וכן שם הערה 2, המביא את הפירוש הנ"ל (לאחר שדחה את הפירושים האחרים), מציון, ש-*signum* זה היה בו למעשה שכלול לשריטת הסימון באמצעות היד, שכן אפשר למספר גדול יותר של חיילים לראותו. הצמדת היד אל המוט באה לציון למעשה את זהותו עם היד המסמנת של המפקד. נוסף על כך ר' Kromayer-Veith, עמ' 438, שבו מודגשת העובדה, שהמונח לסימני התנועות הקרביות הוא *signum*, כגון: ממשיך להתקפה — *signa inferre*; משוב — *signa referre* וכו'. העובדה, שהרומאים נוקטו למונח זה כשם טכני כללי לסימני הקרב, ולא למונח שנגזר מתקיעות החצוצרות, מקורה לדעתו בעובדה, שלחייל הכבוד שימש למעשה סימן האותי (או היד) כצו לפעולה, בעוד שתרועת החצוצרות שימשה בעיקר התראה כללית והוראה למתקרים. רק בנתינת הצו ע"י המפקד התחילו חיילים לפעול. ור' גם Kromayer-Veith, עמ' 520, וכן ר' להלן בעניין תיאורי יב"מ. ילון הפנה את תשומת הלב לכך, שהמלה 'יד' משמשת בכמה מן המקורות גם במשמעות של 'יחידה צבאית', סברתו שמושג זה השתלשל מלשון 'כוח וגבורה' מתקבלת על הדעת, אולם לאור ההתפתחות הנ"ל של המניפולוס אין להוציא מכלל האפשרות התפתחות דומה לנו: 'ידי' היא היחידה הצבאית, שאפשר להפעילה במ"ר שרין על-ידי 'יד' אחת, כלומר היחידה הטקטית הבסיסית (והשווה גם התפתחויות דומות של *signum* ושל *vexillum* וכו'), ייתכן שהיד, במשמעות יחידה, נזכרת גם במגילה, ור' הערה 183 בפרק שביעי. לבעיה זו מעניין ביותר השימוש ב'יד' בבמדבר ב, יז: 'איש על ידו לדגליהם'. בפסוק המקביל בתחילת הפרק (פס' ב) נאמר: 'איש על דגלו באחת לבית אבתם יחנו בני ישראל'. בפסוק נב בפרק א כתוב: 'איש על מחנהו ואיש על דגלו לצבאתם' (השומרוני גורס במקום 'דגל' — 'יד'). מאחר שהדגל הוא יחידה, והאותי היא הנס (*signum*), הרי שהיד משמשת כאן במשמעות של 'אות'; ור' על כך בפרק שלישי § 10. על בעית הידי ותפקידה בצבא הרומאי ר' גם Daremberg-Saglio, כך רביעי חלק שני (1908 - 1911), עמ' 1313, ובמיוחד ציור מספר 6417 שם.

40. כבר עמד על כך במאמר מפורט — שעוד נזכירו להלן — הרב מ"מ כשר ('חזות דעת על דבר המגילות הג' נזות', 'תלפיות' שנה ה, ג' ד, ג'ניורק תשי"ג, עמ' 682 - 683), מסקנה זו מובן שאינה מתייבט, כפי שעשה הרב כשר, להפליג בחימושים לתקופת הבית הראשון ולעניו.

החצוצרות

הלות הבא המשקף את כל הידיעות הנמסרות על גושא זה במגילה יש בו כדי לעזור לנו בבחינת שיטת הקולות ומונחיהם.

המקום במגילה	צורת הקול	שם הידי	הפעולה הנעשית בעקבותיו	שם החצוצרה ⁴³
יב. [8], 5 - 6 ⁴¹	'קול מרוד'	'ידי סדר מלחמה'	'הראשים יהיו נפשטים לסדריהם איש למעמדו'	(חצוצרות סדרי המלחמה' תרועה ראשונה)
יב. [8], 8 - 6	'קול נוח וסמוך'	'ידי מפשע' או: 'ידי התקרב' ⁴²	'עד קורבם (הסדרים) למערכת האויב'	(הנ"ל) 'תרועה שנית'
יב. [8], 11 - 13 ⁴³	'קול חד טרוד'	(לנצח) 'ידי מלחמה'	למשל: 'יצאו זרקות המלחמה להפיל חללים'; "עד השליכם למערכת האויב שבע פעמים"	'חצוצרות החללים'
יב. [8], 13 - 14 ⁴⁴	'קול נוח מרוד סמוך'		ר' לעיל § 5(1)	'חצוצרות המשוב'

שתי דרכים להבנת מהותם של קולות אלה: (1) שם הקול מרמז על סוג הפעולה הבאה בעקבותיו. (2) השם מציין את תכונת הקול גרידא. ילון, שהציע במאמרו ללכת בדרך הראשונה, אומר (שם, עמ' רפ"ז) על 'קול נוח וסמוך': "סמוך לשון קריבה היא וכנראה ממונח הקרב הוא". ובדומה לכך הוא מסביר, ש"הקול המרודד שימש פקודה לפשיטה (יהיו נפשטים)", לפיכך נראה לי לפרשו מלשון ריקוע ושיטות, וכאן במיוחד לשון פחור". ואשר ל'קול חד טרוד' – כיוון ש"טרוד בלשון חכמים משמש כידוע אף לשון הברחה וגירושין, כגון: 'טרדו מגן עד' (ב"ר יא, ב), עניינו כאן: לאחר שנטו ידם בכלי המלחמה הריעו הכוהנים קול חד לועזע את מערכת האויב ול"הביאו לידי ניסה ושוב הריעו ל'המס לב אויב'⁴⁵. דומני, שהצעה חריפה זאת אינה הולמת את כל העובדות שנזכרו לעיל. ברור ביותר, שרצוי הוא שמהות הקול תרמז על סוג הפעולה, כדי

41. בתיאורים הנמצאים בפרשה כד [16] 4 ובפרשה כח [17] 11 לא ניתן פירוט הקולות.

42. הזכרת סימנים אלו ('ידי התקרב') ללא ציון הקולות: כד, [16] 5; כח, [17] 11.

43. וכן שם, 8 - 9: "הכוהנים יריעו בשש חצוצרות החללים קול חד טרוד לנצח מלחמה". כד, [16] 6: "וששת [הכוהנים יריעו בחצוצרות החללים קול חד טרוד לנצח מלחמה". וכן ללא ציון הקול (כולל קטעים חסרים) –

יב, [8] 15, 16; כח, [17] 13 - 15; יב, [8] 1.

44. ללא ציון הקול: יב, [8] 2; חסר: יב, [8] 17; ללא ציון הקול: כה, [16] 11.

45. השם המוקף טוגריים () מציין, שאינו נזכר בצימוד לתיאור הקול.

46. אליבא דאמת המלים 'להמס לב אויב' מתייחסות בעיקרן אל 'התרועה הגדולה' שהיא התרועה המשותפת לחצוצרות ולשופרות.

מבוא: פרק חמישי

שישמר הסימן בזיכרונם של החיילים ושיעזור להם הקול בביצוע פעולותיהם⁴⁷, אולם מהנחה זו אין להקיש, שהמונחים ה'טכניים-מוסיקאליים' — שאמנם מתארים את הקולות, אבל הם עצמם אינם נשמעים — חייבים להיות זהים עם הפעולה. אם נניח, שהמונח 'סמוך' בסימן ה'מפשע' מרמז על קרבה אל האויב, הרי עצם הופעתו שנית דווקא ב'חצוצרות המשוב' — שמטרתן לסמן את הנ"סיגה — סותר הנחה זו. יתר על כן, הצעתו של ילון מתבססת בחלקה גם על ההנחה ש'ידי' פירושו 'חיילי', וכפי שראינו לעיל אין קיום להנחה זו⁴⁸. אילו התכוונו לשיטה זו, ייתכן שהיו נזקקים לצורות 'מְרַדֵּד', 'סוּמֵךְ', 'טוֹרֵד', ולא 'מְרוֹדֵד', 'סָמוךְ' ו'סְרוּד'. וכן לא תובן לפי שיטה זו משמעותו של 'קול נוח'. לאור הנ"ל דומני, שעלינו ללכת בדרך השנייה ולנכות להבין את משמעות המונחים כמכוונת למהות הקול וצורתו בלבד⁴⁹. מתוך כירוריים עם העוסקים במוסיקה צבאית⁵⁰ נראה לי, שדרך ציון ההבדלים בין הקולות השונים של 'סימני החצוצרה' (כמובן, אם אין נזקקים לעזרת תווי-נגינה) היא להגדירם בשתי 'בחינות שמיעה' כאחת:

א. חוזק הקול ואיכותו. כגון: נמוך או גבוה, עבה או דק וחד;

ב. צורת הקול, כמו מקוטע (staccato) או רצוף (legato).

בניתוח המונחים הנזכרים במגילה עלינו לבדוק, שמא נזקק מחברה לאותה שיטה⁵¹.

א) 'נוח וסמוך' — 'חד סרווד'. בחרתי בשניים אלו להתחיל בהם את הבירור, שכן שנייה הם מציניים פעולות הנעשות בקרבת האויב — אך שונות בתכלית זו מזו — ויש אפוא להניח, שקולות סימניהן היו שונים ככל האפשר, כדי למנוע כל חשש של טעות. שוני מאכסימאלי זה ניתן להשיגו על-ידי רמת הקול וצורתו כאחת.

נוח — חד. שתי מלים אלה, שהוראתן הכללית ברורה⁵², באות לציין את השוני ברמת הקול; 'נוח' בא לציין בעיקרו את השקט, הנמוך, הרך, ואילו 'חד' את הרעשני, הגבוה, החזק והקשה. סמוך. נראה שעיקרו כאן 'רצוף', 'נשען', 'קרוב', 'דבוק', והוא מתאים ביותר לציין ה"legato".

47. למשל ע"י קצב מתאים והולם את סוג הפעולה.

48. ר' לעיל, וכך הוא אומר: "קול מרודד ידי סדר מלחמה רוצה לומר את אנשי המערכה".

49. בדרך שהלך בה סוקניק והאחרים, ובייחוד הרב כשר (שם).

50. אני מודה למנהל בית-הספר למוסיקה צבאית במשרד המלחמה הבריטי על שהקדיש מומנו לכירוריים אלה.

51. עיקר חשיבותן של הדוגמאות הרבות שאסף הרב כשר (שם עמ' 684 ואילך) — מתוך המקורות הונים בהלכות תקיעת שופר — היא בתוצאתן השלילית, היינו במה שלא מצא מקבילות ממש לקולות הללו, ודבר זה מעיד על עצמאות מקורה של המגילה. אולם בדיקת השיטות בתיאור הקולות השונים מראה, שהכמינו הלכו למעשה באותה הדרך שהלך בה מקור המגילה, בנסותם לקבוע או להגדיר את קולות התקיעות. גם אם המונחים ברובם שונים הם (על הדומים ידובר להלן), הרי אף כוונת חז"ל היתה להגדיר את הקולות משתי הבחינות הנ"ל. להלן קצת סימוני לשון, שבחרתי מתוך המקורות השונים שאסף הרב כשר, המנסים להגדיר את קולות התקיעה בשופר. ניסיונות אלה, גם אם לא תמיד הצליחו, וגם אם לא תמיד הגיעו תכמים ביניהם לידי הסכם (ר' במיוחד הרמב"ם, הלכות שופר ג, ב: "תרועה זו האמורה בתורה נסתפק לנו בה ספק לפי אורך השנים ורוב הגלות, ואין אנו יודעין היאך היא", וכן ר' ההמשך שם) — מדגימים יפה את שתי הדרכים להגדרת הקולות: 'ראשה בכובד וסופה בקלות', 'שמקצתן בכבד ומקצתן בקלילה', 'יבבות קלות', 'יבבות כבדות', 'קולות דבוקים', 'בניחותא ובהפסק', 'במנענע', 'במשבר', קולות 'דקיקין'; וכן ר' במיוחד בבלי ראש השנה כו, ב: "קול דק או עבה או צרוד (צרוד)" (והשונה גם ירושלמי ראש השנה ד, י).

52. לשם השוואות ומראי מקומות למשמעות המילולית של המונחים הנזכרים כאן ר' הערות לגוף המגילה.

53. בדומה לכך סוקניק, ובהיסוס הרב כשר (עמ' 681), המציע או 'קולות דבוקים' או 'קול עבה'. האחרון מיותר לדעתי — שכן איכות הקול כבר הוגדרה. ויש לזכור, שסימני' במשמעות 'עבה' קרוב ביותר ומורה על 'צירוף', והשוה להנ"ל וליתר הקולות להלן גם: R. J. Tournay, R.B. 1949, p. 214.

החצוצרות

לפי זה ציין הטרוד את ה-staccato; ואכן שימושיו השונים של פועל זה מורים גם על הר-זקה, הפרדה, גירוש, זריקה, סגירה והפסקה. קפיצה והתרוצות; השימוש במונח זה לתיאור טי-פות הגשם היורדות זו אחר זו, כשהן נפרדות זו מזו — הולם ביותר את תיאור קולות החצוצרה המ-קוטעים, הבאים בזה אחר זה, אולם אינם דבוקים יי.

סיכום הדבר: 'ידי מפשע' קולם נמוך וצליליהם (העולים ויורדים) רצופים (סמוכים) על דרך legato. 'ידי מלחמה' — קולם חד וגבוה, וצליליהם מקוטעים ובאים בזה אחר זה על דרך ה-staccato. קולות אלה שונים זה מזה בתכלית — ומתאימים למטרתם. ובייחוד ל'ידי המלחמה', שעליהם להימשך כל זמן הלחימה ולהישמע מכעד לשאון הקרב והתרועה.

(ב) 'קול מרודד', זהו הקול היחיד המוגדר במונח אחד בלבד. מכאן, שהוא יכול להיות גם גבוה וגם נמוך. משמעותו העיקרית של הפועל 'רודד' היא: רקע, שטח, ישר, פשט, לכן נראה לי שיש להבין 'קול מרודד' כקול תקיעה שאינה מתרוממת ואינה מתנמכת היא מתמשכת ללא נענוע והפסק, כלומר תקיעה 'פשוטה'⁵⁵. סימן זה ניתן במרוחק יחסית ממקום הלחימה ובא לציין את שינוי המבנה מ'ראשים' ל'סדרים'. כיון שסימן המשוב מתואר כ'נוח מרודד סמוך' (ר' להלן), דומני שסתם 'מרודד' אינו נמוך.

(ג) 'קול נוח מרודד סמוך'. סימן זה מטרתו להשיב את ה'סדרים' ממקום לחימתם אל מקום שאר היחידות שאינן לוחמות (ר' לעיל 'חצוצרות המשוב'). כלומר לשמע סימן זה יש לע-שות שתי פעולות: הפיכת ה'סדרים' ל'ראשים' ומפשע ה'ראשים' אחורה. ואכן מורכב סימן זה למ-עשה משני קולות הנ'ל (הבאים בזה אחר זה): 'מרודד' שעניינו שינוי המבנה מ'סדרים' ל'רא-שים' ו'סמוך' שעניינו 'מפשע'. מעניין הדבר, ש'נוח' ניתוסף כאן לפני 'מרודד', ולא כפי שהיה אפשר להניח: 'מרודד נוח סמוך'; שינוי זה בא כדי למנוע כל אי-הבנה בהישמע הקול המרו-דד, שבא לציין כאן את המעבר מה'סדרים' ל'ראשים', ולא כקיל המרודד סתם (המורה על פשיטת ה'ראשים' ל'סדרים'). את מסקנותינו אפשר לסכם בצורה גראפית⁵⁶:

54. בעקבות חלק מהמילונים, המגדירים את ירידת הגשם 'נוול בלי הפסק', 'כלי הרף' (למשל ב'יהודה), הלכו גם סוקניק ('בלתי פוסק') וכשר (קולות דבוקים בלי הפסק והיינו טרוד); ולעניינו יש להשוות את דברי התר-ספתא, מכשירין א, ח: ז'ר' יהודה אומר בתהילה הוא מנטף סיפין מתנוות ועכשיו טורד סיפה אחר סיפה — ר"ל שהסיפות הנפרדות באות בתכיפות בנו אחר זו. לעיל (הערה 51) הבאנו את הנאמר בריה כז ע"ב על קולות השופר: 'דק או עבה או צרוד (צרור)', ואולי צרוד = טרוד? ועיין גם בהערות לגוף המגלה. 55. וכך צייטלין, JQR, 1948-49, XXXIX, p. 350, המפנה את תשומת הלב לרי"ה לר ע"א: 'ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו' — הוי אומר תקיעה בפני עצמה ותרועה בפני עצמה. ומנין שפשוטה לפני' וכו'. ור' גם ספרי זוטא (S. Horowitz, Breslau 1910, עמ' 71): 'זו שלפניה תהא פשוטה אף אחריה תהא פשוטה'. וכן הרמב"ן לבמדבר י, ז: 'ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו, ראויים לתקיעה כי הפשוטה למדת הרחמים'. סוקניק מסביר כאן: 'דק וממושך, להבדילו כנראה ממקיעת המשוב (ר' להלן) וכן כשר — ממושך, והשווה Dupont-Sommer, Aperçus, p. 100. על דעתו של ילון ר' לעיל והערה 48.

56. איכות הקול	דק, חד
	עבה, נוח
צורת הקול	מרודד, פשוט
	סמוך
	טרוד (חד)

מבוא: פרק חמישי

הגדרת הקול במגילה	צורתו הגראפית
פרוודי (סתם)	
צוח וסמך	~~~~~
חד פרוודי	-----
צוח מרודד סמך	~~~~~=====

§ 7. כתובות החצוצרות (ר' לוח החצוצרות לעיל, עמ' 83-85)

הכתובות שעל גבי החצוצרות מצטיינות למעשה באותן התכונות של שאר הכתובות הנזכרות במגילה (אותות, זרקות) ⁵⁷.

בדומה לשאר הכתובות נזכרת המלה 'אל' בכל אחת ואחת מכתובות החצוצרות והיא באה לציין את הקשר הישיר בין ה' ובין העדה ומלחמתה. תוכנן של הכתובות מתאים לשוני שבין שתי הקבוצות העיקריות: בקבוצה הראשונה (חצוצרות הטכסים בימי שלום) משלימה הכתובת את שם החצוצרה ומגדירה את מהותם או את תכונותיהם של הגופים המופעלים בה — בדומה לכתובות הבסיסיות שעל גבי אותות העדה (ה, [3], 12-16), או לכתובות האותות במסעי העדה לקראת המלחמה (בצאתם למלחמה) ולפני הגיעם לשדה המערכה (ו, [4], 9-11) ⁵⁸. עניין מיוחד יש בכ"תובת שעל גבי חצוצרות מסעי המחנות — שהיא למעשה מעבר מן הקבוצה הראשונה לקבוצה השנייה — הדומה ביותר לנאמר בספר במדבר י, לה (פרק זה השפיע ביותר על ענייני האותות והחצוצרות): "ויהי בנסע הארץ ויאמר משה: קומה ה' ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך" (ובדומה לו בתהלים סח, ב). הכתובת על החצוצרה היא: "גבורות אל להפיץ אויב ולהניס כול משנאי צדק ומשיב חסדים במשנאי אל" ⁵⁹. מעניין הדבר, שלפי מסורת אחרת היתה אמרה זו על גבי אחת הכתובות של מחנות השבטים. לפי ת"י (ברשימת הכתובות של המחנות) היתה כתובתו של מחנה יהודה: "יקום ה' ויתבדרון סנאך ויערקון בעלי דבך מן קדמך" ⁶⁰.

⁵⁷ עיין לעיל לתפקידי החצוצרות, וכן ר' פרק שלישי ופרק שישי § 9.

⁵⁸ למעשה חזרת הכתובת קרואי אלי (חצוצרות מקרא העדה) כמות שהיא גם ברשימה זו על אות המסורה השביעית.

⁵⁹ על 'חסד' = 'חרפה' ר' הערות לגוף המגילה. כדאי לעמוד על סיבת התוספת 'ומשיב חסדים במשנאי אל'. אמר גם בכמה מקומות במקרא אפשר למצוא משפטים דומים למדי (למשל, נחמיה ג, לו; תהלים עט, יב; דניאל יא, יח), אבל קשה להניח, שהיו מלים אלו מתוספות לכתובת, שהיא ארוכה למדי ושנלקחה מספר במדבר — אם לא שהיתה סיבה מיוחדת לכך. ואולי הבינו בדרך זו את המשך דברי משה (במדבר י, לו), "ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל" (בין שגרסו 'רבבות' מלשון 'ריב', או רבבות = 'דבבות', מלשון איכה ושגאה בארמית, ור' לוי, מילון התרגומים, 'דבבות עלם'), ואולי היה לפנינו גוסס אחר; ר' בדברי מפרשים על ההתחבטויות בהבנת פסוק זה, ועל הנוסחאות השונות של התרגומים. מאידך, לפי ת"י משמש פסוק זה ככ"תובת של מחנה דן "תוב ה' שרי ביקרך בגו רבבות אלפיא דישראל".

⁶⁰ ור' להלן פרק שביעי הערה 263.

החצוצרות

הכתובת שעל גבי 'חצוצרות סדרי המלחמה' — שהיא הראשונה לכתובות חצוצרות הקרב — מתחלקת לשניים: החלק הראשון — בדומה לקבוצה הראשונה — מציין, שחצוצרות אלה מפעילות את 'סדרי דגלי אל' (ולא רק את 'דגלי הבינים'). בדומה לכתובת שעל אות ה'אלף' באותות כל העדה 'בצאתם למלחמה' (ר' שם). חלקה השני מכנה בפירוש את האויבים כ'בני חושך' בדומה לכתובת שעל 'חצוצרות המרדף' (הדומה לה בכללה).

המלה 'נקם' הנזכרת כאן, וכן בכתובת הבאה, וכן בכתובות אותות העדה בשעת הקרב ('נקמת אל', [4], 12) — טיפוסית היא לסיסמאות הקרב. את העובדה, שמלה זו חזרת פעמיים על כתובות החצוצרות, אולי יש ליחס לדברי משה, שנאמרו במלחמת מדין בסמוך לעניין 'חצוצרות התרועה', שלקח עמו פינחס בן אלעזר הכהן לקרב: "... לתת נקמת ה' במדין" (במדבר לא, ג). דבריו אלו של משה (בדומה לכתובת חצוצרות המסע) נראו כמתאימים ביותר לכתובות החצוצרות, וכן נאמר במדרש תנחומא (מטות ב): "וכשהלכו למלחמה למדין בחצוצרות עשו נקמה בהם שנאמר וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו".

"זכרון נקם במועד אל" ('חצוצרות מקרא אנשי הבינים'). כתובת קצרה זו (המתבססת גם על במדבר י, ט) מורכבת למעשה משתי כתובות שונות: (א) 'הכתובת אשר על אות המאה' של אחת ממשפחות הלוי בגשתם למלחמה: 'מועד אל' ([4], 7); (ב) כתובת מחנות כל העדה בגשתם למלחמה: 'נקמת אל' ([4], 12). שילוב דומה אחר (שלא על גבי הכתובות) הוא: 'מועד נקם' ([15], 6).

הכתובת שעל גבי 'חצוצרות החללים' מציינת את אופיו של שלב הלחימה: הפלת חללי האויב. הכתובת דומה לזו של 'אות המאה' (ר' שם). לכתובת זו — ייד גבורת אל במלחמה לה-פיל כול חללי מעל — השווה את כתובות דגלי הזרקות לפי סדרן: ('ברקת חנית) לג-בורת אל'; ('זיקי דם) להפיל חללים באף אל'; ('שלהובת חרב אוכלת) חללי און במשפט אל'; עובדה זו אינה מקרית, שכן כתובות אלו — על החצוצרות הזרקות — מופיעות בשלב הלחימה עצמו.

הכתובת על חצוצרות המארב מציינת גם את אופיו של המארב: טכסיס נסתר. חצוצרות המרדף (והשווה לעיל חצוצרות סדרי המלחמה). הכתובת כולה מושפעת מכמה פסוקים במקרא (למשל ירמיה כג, כ), אולם עיקרה הוא — הדגשת הרדיפה עד כלה. בדומה לכך נאמר בתיאור ההיערכות לקראת הרדיפה (יב, [9], 5-6): "כול אלה ירדפו להשמיד אויב במלחמת אל לכלת עולמים". הדגשה זו מתאימה לעיקרון המודגש ביותר בספרות הצבאית, הדנה בעקרונות הרדיפה: רדיפה לניצול ההצלחה במלואה.

הכתובת על 'חצוצרות דרך המשוב' (גילות אל במשוב שלום) — היינו השיי-בה לירושלים מהמערכה) באה לציין את שמחת השיבה בשלום, והיא דומה ביותר לכתובות שעל גבי אותות העדה בשלב זה. למעשה משלבת היא בתוכה שתיים מכתובות אלו: 'שמחת אל'; 'שלום אל' ([4], 14).

§ 8. השופרות ותפקידם

מלבד התיאור המפורט של החצוצרות השונות ותפקידיהן מזכיר בעל המגילה כמה פעמים את שיי-לוב השופרות בתרועת המלחמה. נוסף על ששת הכוהנים, התוקעים בחצוצרות סימנים טקטיים שונים לציון שלבי הקרב, נזכרים גם שבעה לויים, וביניהם שבעה שופרות יובל⁶¹, "ובצאת הכר-

61. ההבחנה בין שישה כהנים עם חצוצרות ושבעה לויים עם שופרות — מעניינת לא רק מבחינת תפקידן של שש

מבוא: פרק חמישי

הנים אל בין המערכות יצאו עמהמה שבעה לויים ובידם שבעת שופרות היובל" (יב, [7], 12 - 13). תיאור 'שופרות היובל' הללו וכן מספרם מיוסד על תיאור כיבוש יריחו בספר יהושע⁶², אלא שבמ-גילה תוקעים בהם הלויים ולא הכהנים (ועל זה להלן).

תפקידם של השופרות מוגדר ראשונה בפרק יב ([8], 8 - 13), לאחר שדגלי הזרקות מתייצבים ליד האויב ונוטים ידם בכלי מלחמתם: "והכהנים יריעו בשש חצוצרות החללים קול חד טרוד לנצח מלחמה, הלויים וכול עם השופרות יריעו קול אחד תרועת מלחמה גדולה להמס לב אויב. ועם קול התרועה יצאו זרקות המלחמה להפיל חללים. קול השופרות יחשו ובח[צוצרות] יהיו הכהנים מרי-עים קול חד טרוד לנצח ידי מלחמה עד השליכם למערכת האויב שבע פעמים". הוזה אומר, שקול תרועת החצוצרות מהוזה בתחילה את הסימן ללויים ולעם השופרות⁶³ להתחיל בתרועה, וגם לאנ-שי הזרקות להתחיל בוריקה. תיאור זה ברור בהחלט. לכאורה עולה קשי מסוים בהכנת המשך פעולת החצוצרות (לאחר התחלת זריקת הזרקות): "קול השופרות יחשו ובחצוצרות יהיו הכהנים מריעים קול חד טרוד" וכו'. אלה שעסקו בפירוש דף זה הבינו את הפועל 'יחשו' במשמעות 'ימת-רו', כלומר שלאחר צאת הזרקות יוחש קול השופרות. אולם — אם כי הכתיב 'יחשו' אפשר להבין את המלה במשמעות זו — מטרת ה'החשה' אינה ברורה, ובייחוד לאור העובדה, שבעל המ-גילה חוזר מיד ומציין, שהחצוצרות תמשכנה להריע עד תום השלכת הזרקות. קשה להניח שבתוך התרועה הגדולה (שתוחש!) יהיה אפשר לשמוע את סימני החצוצרות. ואכן (לאור ההקבלות להלן) נראה, שכוונת התיאור הפוכה היא: בתחילה, עם הינתן סימן 'חצוצרות הח-ללים', יריעו השופרות וכל העם בצוותא, וכן יתחילו לקול סימן זה אנשי הזרקות להטיל את זרקו-תיהם. מטרתה העיקרית של תרועה גדולה זו היא 'להמס לב אויב', אולם מיד לאחריה, יחשו (יש-תתקן) כולם, חוץ מן החצוצרות, שתמשכנה לנצח — על-ידי סימני המלחמה — עד תום השלכת הזרקות. בדרך זו תושגנה שתי המטרות כאחת: גם תרועת המלחמה הגדולה וגם הניצוח על קצב ההשלכת. הדיוק בשילוב התרועה עם השתיקה היה גם גורם חשוב ביותר להפעלת ההשפעה הפסי-

חצוצרות החללים (ר' לעיל והערה 7); למעשה ציין בעל המגילה בתחילת הפרק, ששבעה כהנים יוצאים אל בין המערכות, אלא שאחד מהם מחזק את ידי הלוחמים ורק בידי השישה יש חצוצרות (על כהן זה ראה בפרק שמיני § 4, § 5). והשונה לכך דהייא טו, כר: "ושבניהו ויושפט ונתנאל ועמשי וזכריהו ובניהו ואליעזר הכה-נים מהצצרים בחצוצרות לפני ארון האלהים", כלומר בסך הכול שבעה כהנים; וכן בנחמיה יב, מא: "והכה-נים אליקים מעשיה מגימין מיכיה אליועניי זכריה חנניה בחצוצרות" ור' Büchler (ZATW, 1899, p. 329).
62. יהושע ו, ד: "ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות היובלים" (וכן עוד כמה פעמים בפרק זה). במקום 'יובלים' משתמש בעל המגילה ב'יובלי' על דרך פסוק ה' בקרן היובל', וכן שמות יט, יג. שופרות אלו היו — כפי ששם מעיר עליהם — עשויים קרן יובל (ר' הערות לגוף המגילה ומאמרו המעניין של F.-M. Abel: "Les stratèges dans le livre de Josué, R.B. LVI, 1949, p. 325-329, המנתח יפה את שילוב התרועה עם השופרות מצד אחד — לאור התיאור במגילה — ספק, אם יש הכרח לשנות את פסוק טז כפועל אצלו בעמ' 326. על נוסח התרגומים השונים לקרן היובל' וכן מראי מקומות מספרות חז"ל ר': S.B. Finesinger, Musical Instruments in O.T., HUCA III, 1926, p. 56).

63. כלומר, שופרות היו גם בידי לויים אחרים או בידי חלק מן הלוחמים (ר' מלחמת גרעון); מכל מקום כך יש להבין את הכתוב, ולא כפי שהבינו ריפון-סומר: "והלויים וכולם (!) עם (!) (בר בבר) השופרות" (Aperçus, p. 100) ! "et les Lévités et tous, en même temps que les trompes"... וכן בתרגום האנגלי של ספרו על ידי E. Margaret Rowley (The Dead Sea Scrolls, Oxford, 1952, p. 81): "and the Levites and all, at the same time as the horns" R. J. Tournay (R.B., LVI, 1949, p. 214), שאינו מדויק: "...et les lévites et tout le monde feront: retenir avec les trompes" etc. וכן ר' ניקוד נכון ברברי "רצהבי (לעיל) עמ' קעד. כל המשפט אמור, כמובן, בעיקר בהשמעת יהושע ו, ה, ט, כ: והשונה להלן מקבילות בתיאורים האחרים.

החצוצרות

כולוגית כמתואר בכיבוש יריחו⁶⁴. מסקנה זו – שכמובן קשה היה להגיע אליה כל זמן שלא פורסם אלא הדף השמיני בלבד – מתאשרת ע"י התיאורים המקבילים שלהלן:

1. "[ועם צאת הקול] יחלו ידם להפיל בחללים וכול העם יחשו (!) מקול התרועה והכר הננים יהיו מריעים בחצוצרות החללים לנצח המלחמה עד הנגף האויב והסבו עורפם, והכו- הננים מריעים לנצח מלחמה" (יב, [9], 1, 2).
2. "וששת [הכוהנים יריעו בחצוצרות החללים קול חד טרוד לנצח מלחמה והלויים וכול עם השופרות יריעו תרועה] [מלחמה] קול גדול. ועם צאת הקול יחלו ידם להפיל בחללי כתיים וכול העם יחשו קול התרועה [והכוהנים] יהיו מריעים בחצוצרות החללים" (כד, [16], 6-8).

3. "והכוהנים יריעו בחצוצרות החללים [והלויים וכול] עם השופרות יריעו תרועה מלחמה ואנשי הבינים ישלחו ידם בחיל הכתיים [ועם צאת קול] [התרועה] יחלו להפיל בחלליהם וכול העם יניחו" ⁶⁵ קול התרועה והכוהנים יהיו מריעים [בחצוצרות החללים] (כח, [17], 12-15).
- השימוש 'יחשו מקול', 'יחשו קול', ובייחוד 'יניחו' קול' ⁶⁶ מאשר, שכוונת בעל המגילה היא לתאר את הפסקת קול התרועה הכללית והיאלמותה בשעה שתרועת חצוצרות החללים נמשכת לנצח מלחמה. בסיכומו של הדבר היה שילוב החצוצרות והשופרות עשוי ארבעה שלבים: (א) תקיעת חצוצרות החללים כסימן להתחלת הלחימה; (ב) באותה שעה מריעים הלויים ועם השופרות תרועה גדולה להמס לב אויב; (ג) השתתקות תרועת השופרות; (ד) המשך תקיעת חצוצרות החללים.

§ 9. השופרות והחצוצרות במקרא

בקרבות המתוארים במגילה משתתפים גם החצוצרות וגם השופרות (החצוצרות בעיקר לנתינת סימנים, השופרות לתרועה הגדולה, שמטרתה העיקרית פסיכולוגית ומאגית: להמס לב האויב). לאור כך יש לבדוק את הידוע לנו בעניין זה מן המקרא, ובייחוד את תיאור כיבוש יריחו, שבו לא

⁶⁴ על בעיה זו וכן על השימוש בתרועת הקרב בישראל ובעמים ר' במאמרו הנ"ל של Abel וכן בספרות שהוא מביא. על 'קול אחד' היינו בצוחא, וכן על 'תרועה מלחמה' ר' הערות לגוף המגילה.

⁶⁵ על השלמה זו ועל אפשרויות דומות אחרות ר' הערות לגוף המגילה.

⁶⁶ על המקבילות לצורות הלשוניות הנ"ל ר' הערות לגוף המגילה. השווה גם נחמיה ח, יא (ייתכן שכתוב זה השפיע על צירוף המלים במגילה, שכן גם בו באות המלים 'לויים', 'מחשים', 'כל העם' ברציפות, אף-על-פי שה' תוכן אתר): "והלויים מחשים לכל העם לאמר, ה ס ו, כי היום קדש ואל תעצבו". ואולי יש בשימוש הנרדף של 'חשה' ו'נוח' כדי לסייעו בהבנת פסוק קשה ביותר בספר בן-סירא, שמתלכטים הרבה בפירושו: הלא דמעה על לחי תרד ואנחה על מרודיה

תמרורי רצון הנחה וצעקה ענן חשתה (בן-סירא לה, טו = 32, 18, ואילך).

רוב המפרשים מציינים פסוק זה כקשה, ובהסתייגות גורסים הם 'הנחה' = אנחה. ואילו 'חשתה' מפרשים 'מיהרה'; כלומר הצעקה מיהרה אל הענן. פירוש זה הורס את ההקבלה, וכן לא מובן הקשר בין הרעיונות השונים. ור' על הנוסחאות וההתלבטויות סגל, עמ' רכ"ג, וכן Charles, Apoc. I, עמ' 438 – על התרגום הבלתי-מניח-את-הדעת של Box-Oesterly ועל ההצעות לשוני נוסח: 'חשתה' – 'שחתה', 'חשקה' וכו'. מצד אחר, הרי ברור, שפסוקים אלו מסתמכים על איכה ג, מד: "סכותה בענן לך מעבור תפלה"; ואם גפרש 'הנחה' ו'חשתה' (או חשה) במובן 'השתקה', מגיעה, יהיה פירוש הפסוק בב"ס: הדמעה נשארת על הלחי והאנחה על מרודיה, תמרורי הרצון הושתקו והענן החשה (!) את הצעקה ומנע בעדה מלעבור אל כיסא ה'. בפסוקים אלו הביע אפוא את הסענה, הדומה לנו של בעל ספר 'איכה', ושבי"ס ממנה להשיב עליה ממש באותם המונחים (שם, שם יו ואילך, 'חלפה' במקום חל ע"פ – לפי הכתוב בגליון): "שועת דל ענן חלפה ועד תגיע לא תנוח לא תמוש (ואולי תחוש ז) עד יפקוד אל ושופט צדק יעשה משפט".

מבוא: פרק חמישי

נזכרו החצוצרות בכלל, ואילו בשופרות תוקעים ה' כה' נ' ים'. בתיאורי הקרב המקראיים, שנוכחות בהם התקיעות, — הן לנתינת סימנים והן מטעמים דתיים ופסיכולוגיים — מדובר, כמעט ללא יוצא מן הכלל, על השופרות בלבד. תיאור כיבוש יריחו ומלחמת גדעון במדין מצד אחד, ותכנית ארגון ההגנה של נחמיה מצד שני, הם המקרים הבולטים ביותר. עובדה זו חוזרת ונשנית למעשה גם בשאר המקומות — ובכלל זה במקומות שהתקיעות נזכרות שם כבדרך אגב וללא כל מטרה מכוונת (פרט זה המחזק את מהימנותו של המקור)⁶⁷. אולם בתיאור הקרב בין ירבעם ובין אביה⁶⁸ נזכרו החצוצרות (ולא השופרות). בדומה לספר במדבר, חז"ל עמדו יפה על עובדה זו (וביחוד על הסתירה שבין ספר במדבר ובין כיבוש יריחו) וניסו לתרצה בעיקר בכך, שייחסו את הפעולה המוארת בספר במדבר למשה בלבד. בדרך הסברה זו כבר יש — בין השאר — מהשפעת המצב שלאחר החורבן: את מקום החצוצרות והשופרות — שהיו בשימוש המקדש והמלחמה — תפסו השופרות בלבד, והמלים 'חצוצרה' ו'שופר' שימשו כאחת לציון השופרות⁶⁹. למעשה גזרו הרומאים גם על השופרות בתקופות מסוימות ובמקומות שונים⁷⁰.

הנוהג הברור של השימוש בחצוצרות ובשופרות כאחד, כמתואר במגילה, ותיאור השימוש בשופרות, כמתואר במקרא, מחייבים להניח שעד תקופת הבית השני לא שימשו — לסימני הקרב ולהמסת לב האויב — אלא השופרות בעיקר. בשעה שהוכנסו לשימוש זה החצוצרות — שהן משוכללות יותר ואפשר להשמיע בהן סימנים שונים ומגוונים כמתואר במגילה — נשאר

67. להלן המקומות החשובים: הסימן לגיוס שבטי ישראל עלידי שאל (שמואל א יג, ג); סימן המרד של אבשלום (שמואל ב טו, י); הסימן הניתן עלידי יואב להפסקת הרדיפה במלחמה עם אבשלום (שם יח, טז); הכרזת המרד של שבע בן בכרי (שם כ, א); ציון סיום המלחמה עם שבע בן בכרי והוראת יואב לפזר את הצבא (שם שם, כב); בסכס משחתו של שלמה (מל"א א, לט) ועוד בתיאורי מלחמה. "כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו" (ישעיה יח, ג), ודומה לזה מספר פעמים בירמיה (ד, ה; כא, ה; א, יז), ובמיוחד יחזקאל לג, ג: "ותקע שופר והזהיר את העם, וכן שם בהמשך, ובדומה לו יואל, עמוס, צפניה, איוב ועוד, וכן בתיאור הריאליסטי בנחמיה: "והתוקע בשופר אצלי" (ד, יב); "במקום אשר תשמעו את קול השופר שמה תקבצו אלינו" (שם שם, יד).

68. דברי הימים ב יג, יב-יד, המושפע ביותר מספר במדבר בכל הנוגע לסגנון טענות בני יהודה כנגד בני ישראל. החצוצרות נזכרות פעמים רבות גם שלא בענייני מלחמה: במלכים ב, עזרא, נחמיה, תהלים (צח, ו — יחד עם השופרות) וביחוד בדבריהימים. מעניין לציון, שבספר שמואל ויקרא נזכר השופר בלבד. וראו גם I. Abrahams, Dictionary of the Bible (Hastings), Vol. IV, p. 815; וכן ראה הספרות המדעית ב-Galling, Bib. Reall. s. 394.

69. וראו על השימוש בחצוצרות ובשופרות בעבודת המקדש במאמרו של S. B. Finesinger (לעיל הערה 62), שהביא כמה מקורות מספרות חז"ל בעניין שופרות = חצוצרות בתקופה זו, וראו בייחוד סוטה מג ע"א: "וחצוצרות התרועה — אלו השופרות"; ובשבת לו ע"א: "ומאי שופר — נמי חצוצרות כדרב חסדא, דא"ר חסדא הני תלת מילי אישתני שמייהו מכי חרב בית המקדש חצוצרתא שופרא שופרא חצוצרתא". וראה בייחוד בחומר הרב שבמאמרו של הרב כשר (שם עמ' 680, ובייחוד הערה 2), אך עלימי שיש להסתייג מכמה ממסקנותיו, ולעניינינו: ספרי, בהעלותך, פיסקא עה; בבלי מנחות כה: "כל הכלים שעשה משה במדבר כשרים היו לוורות חוץ מן החצוצרות". תנחומא, בהעלותך י: "עשה לך, אתה משתמש בהן ואין אחר משתמש בהן. תדע לך שהרי יהושע תלמידו לא נשתמש בהן, אלא בשופרות כשבא להלחם ביריחו... מה כתוב וירע העם ויתקעו בשופרות מלמד שאפילו יהושע תלמידו לא נשתמש בהן ולא תאמר ליהושע אלא אפילו משה רבינו עצמו עד שהוא חי נגזר. אמר ר' יצחק הרי שמשא אמר בשעה שהוא בא להפטר מן העולם: הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם. והיכן היו החצוצרות שלא היה אומר תקעו בהן ויתכנסו, אלא עד שהוא בחייו נגזר".

70. וראה J. Mann, Changes in the Divine Service, HUCA IV, 1927, p. 299, והפסקה שהוא מביא מירושלמי ר"ה: "מפני מעשה שאירע, פעם אחת תקעו בראשונה והיו השונאים סבורין שמא עליהן הם הולכים ועמדו עליהן והרגום". וראו על כך גם את מאמרו של ד"ר י. בראנד בסיני, כרך י"ג, עמוד ר"ד.

החצוצרות

השימוש בשופר הקדום (שראו בו המשך המסורת מימי יהושע) לשם תרועת המלחמה, המכוונת לחזק את ידי הלוחמים ולהמס את לב האויב. תפקיד השופרות — שנשאר דומה למתואר בכיבוש יריחו — הועבר עתה לידי הלויים, ואילו הכהנים הם התוקעים מעתה בחצוצרות, כמתואר בספר במדבר⁷¹.

10 §. החצוצרות בתקופת החשמונאים ובזמן הכיבוש הרומאי

ידיעות רבות יש בידינו על תקיעות במשך הקרב מתוך מה שנשתמר בספרי המקבים, כתבי יוסף בן מתתיהו, וכמובן בספרות הרומית בכללה⁷².

קשה להשוות את הידיעות שבספרי המקבים עם הנוהג בצבאות היוונים בני תקופתם, שכן למעשה אין בידינו כמעט כל ידיעה על כך בצבאות אלה. ואולי — בדומה לעניין 'האותות', שכמעט שלא היו בשימוש בצבאות אלו — מקורה של עובדה זו בכך, שדרך לחימתם במכונס (בניגוד לצבא הרומאי) לא הצריכה שיטת סימנים מסובכת. לא על-ידי 'אותות' ולא ע"י 'חצוצרות'⁷³. במקבים א (ו, מה) נאמר, שצבא יהודה המקבי, בשעה שרדף אחרי שרידי צבאו של ניקנור, הריע ב'חצוצרות התרועה'⁷⁴. לשמע התקיעה נזעק לרדיפה גם שאר העם מכפרי הסכיבה. בקרב עם גורגיאס (מקבים א ד, יג) תוקעים חייליו של יהודה בחצוצרות⁷⁵ בשעת היציאה לקרב, לאחר תפילה לתו של יהודה. ושוב נזכרות אותן 'חצוצרות התרועה' (שם שם, מ) דווקא בשעת התפילה במקדש המחולל, ולא בשעת הקרב. גם בקרב הגדול באלעשה, שבו נפל יהודה, צוין (א ט, יב), שהצבא היווני יצא לקרב לקול החצוצרות, ובדומה לכך חייליו של יהודה⁷⁶.

71. סברה זו מחייבת, כמובן, לראות בכמה ממונחי ספר במדבר י תיאור הנוהג שבימי בית שני, ולא בתקופת הקדומה.

72. כדי לעמוד על המשמעות המדויקת של הכלים הנזכרים במקורות אלו ויחסם לנזכרים במגילה, אני מבא להלן את תמצית סיכומי של Finesinger (שם, עמ' 56 ואילך) להבנת המונחים 'שופר' ו'חצוצרה' שבמקרא בתרגומי השבעים והחלגטה (הובאו רק המקומות הברורים). המספר בסוגריים מציין את מספר המקרים:

שופר		חצוצרה	
וולגטה	שבעים	וולגטה	שבעים
(38) bucina	(42) σάλπιγξ	(27) tuba	(27) σάλπιγξ
(29) tuba	(25) κερατινή		
(1) tuba conea			

החז אומר, שהחצוצרה מתורגמת על-ידי tuba ו-σάλπιγξ, ואילו השופר מתורגם גם כך וגם ע"י κερατινή (מיעוט) ו-bucina (לרוב). מכאן, שגורסו שהחצוצרה היתה ישרה, והשופר בעיקרו עקום, וכן ר' תיאור החצוצרה בדברי יוסף בן מתתיהו (קדמוניות ג יב, ו): החצוצרה עשויה כסף והיא ישרה, ואורכה קרוב לאמה. הוא מציין בדומה ל-σάλπιγξ, וכן ר' צורתה על קשת הגיזחון של סיטוס.

73. ור' במיוחד Kromayer-Veith, עמ' 132-133, וכן הערה 1 (ע' 133).

74. אני משתמש כאן ב'חצוצרות התרועה', כיוון שהמונח, שמשתמש בו בעל ספר המקבים, αἱ σάλπιγγες, 'τῶν σημαιοῦν', הוא המונח שבו מתרגמים השבעים את 'חצוצרות התרועה' שבספר במדבר. אולם לאור המקורות שהובאו לעיל אין ביטחון מוחלט, שמדובר כאן בחצוצרות ולא בשופרות, גם אם נראה שאכן זוהי הכוונה. ור' Abel, Les Livres Maccabées, עמ' 82 בהערה 40. וכן במהדורת כהנא.

75. כאן תקיעה ללא הגדרה — "...καὶ ἐσάλπισαν".

76. כאן "ταῖς σάλπιγξι" ... ללא ציון סוגם.

מבוא: פרק חמישי

לעומת זה מציין ספר מקבים ב (טו, כה, כו) בתיאור הקרב עם ניקנור, שהצבא היווני צעד לקול הצוצרות ותרועה. ואילו "אנשי יהודה לקול קריאות ותפילות אסרו את המלחמה עם האויבים". השימוש בחצוצרות בתיאורי קרבות המקבים נזכר אף בדברי יב"מ⁷⁷.

מסקירה זו יש להסיק, שצבאות החשמונאים נהגו לתקוע הן בתחילת הקרב והן בשעת הרדיפה. לצערנו אין הידיעות הללו מספיקות כדי לעמוד במדויק על משמעותם של שמות החצוצרות ועל תפקידן המדויק. במלים אחרות, אף-על-פי שאין הידיעות הנ"ל מכחישות את השימוש בחצוצרות בצבא החשמונאים לנתינת סימנים מובהקים בשלבים השונים של הקרב, הרי גם אינן מאשרות זאת במפורש. הידיעה שהובאה ממקבים ב' מציינת מסורת אחרת, שלפיה היה השימוש בחצוצרות טיפוסי דווקא לצבאות היוונים, ולא לצבאותיו של יהודה.

הקבלות רבות לשיטת הסימנים הקרביים המתוארת במגילה אנו מוצאים, כשאנו באים אל הת-
קופה הרומאית. יוסף בן מתתיהו, בתיאור תכונות הצבא הרומאי (מלחמות ג' ה', ד'), מרחיב את
הדיבור על סימני החצוצרות ומציין, שהתכונות הצבא למסע נעשתה לקול סימני החצוצרות ע"י
שלוש תרועות. בראשונה פירקו את האוהלים; לתקיעה השנייה העמיסו את הכבדה על בהמות
המשא, ואילו התקיעה השלישית ציינה את ההוראה להחל במסע. לפני הצעידה שאל הכרוז שלוש
פעמים את החיילים אם הם מוכנים. החיילים אישרו את כוננותם על-ידי שלוש קריאות. כן מציין
יב"מ, שהיו שהקדימו את אישורם לשאלה ועשו זאת על-ידי הרמת ידיהם: "ומרימים ברוח מלח"
מה את קולם ונושאים למעלה את יד ימינם" ⁷⁸.

בתארו את הדייקנות ואת המשמעת ביחידות הפועלות לפי פקודה מציין יב"מ, שגם בקרב ביצעו בדייקנות את תנועות הקרב העיקריות (ובכללן התקדמות ללחימה — 'מפשע' — וחזרה ממנה, 'משוב', לקול הפקודות)⁷⁹. תיאור דומה ביותר לנוכח במגילה בעניין שילוב החצוצרות ותרועת הצבא עם זריקת כלי הנשק נמצא בדברי יב"מ במסופר על מצור אספסינוס על יטבת. התיאור מדגיש את תקיעת החצוצרות הכללית, את התרועה הגדולה של הצבא ואת זריקת כלי הנשק לקול הסימן.⁸⁰ בין הידיעות שמוסר יב"מ מעניין ביותר הקטע, שבו הוא מתאר, כיצד ארגן את צבאו לפי מתכונת הצבא הרומאי. בין 'החידושים' הרבים שהכניס הוא מציין, שלימד את הצבא את דרכי העברת הפקודות ואת השימוש בחצוצרות לנתינת סימני 'מפשע' וה'משוב'.⁸¹ עניין רב יש גם בבדיקת השימוש בסוגי החצוצרות השונות בצבא הרומאי בהשוואה למגילה.

77. יב, ו, ה; שם ח, ג; כאן הוא מציין את השימוש בחצוצרות על-ידי יהודה לנתינת סימני קרב.

78. לפי שמחוני; והשווה לעיל על הרמת היד לנתינת סימנים. החצוצרה נקראת כאן σάλπιγξ. והשווה את הל' שון לציון התקיעה השלישית: καὶ τρίτον δὲ ὁμοίως αἱ σάλπιγγες προσσημαίνουσι τὴν ἑξοδον... והשווה גם יב, [81], 7 במילה.

"ὁ δὴ καὶ ἐπὶ παρατάξεως πράττοντες ἐπιστρέφονται ἡγῶν η̅ςρ ὑ̅μῶν ὡς οὐρα̅νη .79
ταχέως, ἵνα, εἰ δέοι, καὶ πρὸς τὰς ἐφόδους αὐτοῖς καὶ πρὸς τὰς ἀνακλήσεις
χωρῶσιν ἀθρόοι"

“Ὁμοῦ δὲ οἱ τε σαλπικταὶ τῶν ταγμάτων ἀπάντων συνήχησαν καὶ : 12 , 1 λ ᾠδ . 80
δεινὸν ἐπηλάλαξεν ἡ στρατιὰ· καὶ πάντοθεν ἀφιεμένων ἀπὸ συνθήματος τῶν βελῶν,
τὸ φῶς ὑπετέμενετο”

81. מלחמ' ב. כ. ז. : "Εδίδασκέ τε σημείων παραδόσεις καὶ σάλπιγγος προσκλήσεις τε : 1. וה' השתמשתי ב'משפח' וב'משוב' כמנחי המגילה לציון ההתקדמות להתעוררות וה' שיבה מן הלחימה בתוך שנה הקרב. דומי שמונחים אלו מביעים בדקק את תוכן מונחיו של יב"מ. תרגומו של שמתני, "להסיג את המנהג או לאסוף את הצבא", אינו מדויק דיו, והשווה את התרגום של "...for the charge and the retreat": H. St., J. Thackeray

החצוצרות

וזאת חלוקת התפקידים בין שלושת הסוגים העיקריים (cornu, bucina, tuba) :⁸² — tuba — לסימני ה'מקרא', ה'מפשע' וה'משוב' ושאר סימני הקרב; bucina ו-cornu — לנתינת סימנים משניים, סימנים מנהלתיים וטכסיים.⁸³ הוזה אומר שלסימני הקרב משמשות החצוצרות ממש, ואילו שאר הכלים (המקבילים פחות או יותר לשופרות) משמשים לתפקידים משניים או טכסיים. מאידך, מציין Vegetius, שבזמן הלחימה עצמה תוקעים ב-tuba וב-cornu בצוותא⁸⁴ (והש"וה לעיל את שילוב תרועת השופרות). Vegetius, בסכמו את הסעיף הנידון, מונה את שלבי הק"רב המופעלים לקול סימני התקיעות: 'שהיה', 'מקרא ומפשע', 'משוב' ו'מרדוף'.⁸⁵ יש לציין, שמספר החצוצרות והשופרות, שהיו בידי 'הפקוד המרכזי' של הלגיון, לא עלה על שבעה מכל סוג.⁸⁶

§ II. סיכום

בסיכום הדיון בשופרות ובחצוצרות, יש לציין את ההבדל העיקרי בין ישראל לעמים בכל הנוגע לשימוש החצוצרות בקרב. בעוד שאצל העמים שימשו התקיעות בעיקרן לצרכים הטקטיים, לחי"זוק לב הלוחמים ולהפחדת האויב ע"י קולן מפיל האויב⁸⁷ — שימשו החצוצרות והשופרות ביש"ראל בעיקר לציון אופיה הדתי של המלחמה — להיזכר לפני ה' — וגם לנתינת הסימנים עצמם. המגילה מדגישה זאת במיוחד, ולא רק על-ידי הטלת תפקיד התקיעה עצמה על הכהנים — ככתוב בתורה — אלא גם על-ידי תוכנן המיוחד של הכתובות המתנוססות על החצוצרות. את ההבדל הזה ציין יפה המדרש (ויקרא רבה כט, ד): "אשרי העם יודעי תרועה (תהלים פט, טו): וכי אין אומות העולם יודעין להריע? כמה קרנות יש להם, כמה בוקינוס יש להם, כמה סלפירגס (= סלפינגס) יש להם, ואמרת אשרי העם יודעי תרועה? אלא שהן (ישראל) מכירין לפתות את בוראן בתרועה!".

82. ור' Vegetius, III, 5, המגדיר את צורתן: tuba היא הישרה ואילו השתיים האחרונות צורתן מעוקמת ולמעשה דומות לשופר, ובייחוד דומה לו כמובן cornu. ור' לעיל הערה 72 למונחי התרגומים.

83. Vegetius, II, 22 (וכן ראה Marquardt, עמ' 295; Kromayer-Veith, עמ' 323): "Tubicen ad bellum vocat milites et rursum receptui canit"; וכן ראה שם גם על השאר.

84. שם: "quotiens autem pugnatur, et tubicines et cornicines pariter canunt".

85. שם, III, 5: "Nam indubitatis per haec sonis agnoscit exercitus utrum stare vel progredi an certe regredi oporteat utrum longe persequi fugientes an recaptui canere". וכן III, 22 בדבריו על

דרכי אימון הצבא; וכן השוה Kromayer-Veith, עמ' 438.

86. ור' Kromayer-Veith עמ' 519. E.v. Nischer מציין (שם), שלפי עדויות הכתובות מתקופת קאראקאלה היו בסך-הכל בכל לגיון 37 חוקעי חצוצרות, בכללם מפקדי החצוצרות, 35 חוקעי קרנות (בכללם מפקדי חוקעי הקרנות). מתוך כך שלכל מניפולוס היתה tuba אחת ו-cornu אחד, מגיע E.v. Nischer למסקנה שבידי מיקוד הלגיון (בכלל הפיקוד של פרשי הלגיון) לא היו אלא 5 - 7 חצוצרות ו-4 - 5 קרנות.

87. והשוה דברי יוליוס קיסר (De Bello Civili, III, 92).

פרק שישי

כלי-הנשק

16. דברים כלליים

מקום נרחב מקדיש בעל המגילה לתיאור כלי-נשקם של הלוחמים¹. תיאור זה אינו מסתפק בנקיבת שמותיהם של הכלים ובציון דרך שימושם, אלא מפרט את מידותיהם, קישוטיהם, את החומר שממנו נעשו, את הכתובות שעל אחדים מהם וכן את חלוקתם המדויקת לפי סוגי הלוחמים השונים. לפי הידוע לי לא נמצא עד עתה כל מקור עברי או יהודי – הן מתקופת הבית השני והן מהתקופה שלאחר החורבן – המכיל חומר חשוב ומפורט כל כך בנושא זה. בפרטים מסוימים עולה התיאור כאן אף על חלק מהמקורות המתאימים בספרות הקלאסית.

את הקפדתו של בעל המגילה לציין אף את המידות המדויקות של כלי-הנשק אפשר להסביר בשני טעמים. מכיוון שחלק מן המידות הנזכרות (ר' להלן, המגן) מתאימות בדיוק למידות כמה מכלי-הקודש הנזכרים בתורה, ייתכן שראה בעל המגילה לציין מתוך אמונתו בכוחם המאגי של מספרים אלו. אולם אין בהסבר זה תירוץ לשפע המידות האחרות, שאין לראות כל זיקה ביניהן לבין הנזכרות במקרא. אולי ניתן להסיק מכאן, שנשאבו ממקור, שעסק בפירוט מידות כלי-הנשק השונים ושל החומר שנעשו ממנו – לשם קביעת הלכות טהרה, בדומה למקבילות שבמשנה, כגון מסכת כלים, הדנה בהלכות כלים שונים (ובמקצת אף בכלי הנשק).

לשון תיאורי הקישוטים השונים המעטרים את המגינים, הרמחים והכידנים, מושפעת בכללותה מתיאורי הקישוטים של כלי-הקודש השונים במקרא, ומכאן, שראו בהם סגולה נגד פורענות. מצד אחר יש ראיה לעצמאותו של המקור דווקא מן התוספות על התיאורים המקראיים, ובייחוד משפע המונחים ה'חדשים' שנתברכו בהם התיאורים הנדונים שבמגילה. ואולי זוהי הסיבה של העובדה, שרק חלק משמות כלי-המלחמה הנזכרים במגילה, יש לו מקבילות במקרא ובספרות חז"ל.

יתר על כן, כמה מסוגי כלי-נשק הנזכרים במקרא נקראים כאן בשמות אחרים. וכן יש להדגיש, שאין בעל המגילה משתמש בשום מונח זר, יווני או רומי, שלא כספרות חז"ל, שרבים בה מונחים לועזיים כאלה גם לציון כלי הנשק². אדרבה, אפילו במקום שגראה שאין הנשק המתואר נשק יש-ראלי טיפוסי, גם שם ניתן לו במגילה שם עברי³.

אין בעל המגילה מתאר את כלי-הנשק השונים כנושא בפני עצמו, כל סוג לשימושו השונים, אלא אגב תיאור סוגי היחידות: אנשי 'מערכת הפנים', אנשי הבינים' לדגליהם (והפרשים על שני סוגיהם).

בפרק זה נטפל בכלי-הנשק השונים, כל אחד בפני עצמו, ואילו בתיאור נשקו הכולל של כל סוג

1. ראה פרק ראשון בדיון על תוכן הפרשיות ח, ט, יב, יג.

2. ור' למשל ש' קרויס: "פרס ורומי בתלמוד ובמדרשים", ירושלים תש"ח, עמ' 209 ואילך. וכן השוה: "ד' לשור נות גאים שיסתמש בהן העולם ואילו הן: לעז לומר רומי לקרב סורסי לאיליא עברי לדבור" (ירושלמי מגילה א, יא).

3. והשוה להלן לעניין 'כידן', 'זרק', וכן פרק שביעי § 7.

כלי-הנשק

וסוג של היחידות הלוחמות, וכן בשימוש הטקטי בכלי-הנשק השונים, נדון בפרק השביעי. בדי-קה מדוקדקת של תיאורי הנשק – ובייחוד הפרטים שאינם נזכרים במקרא – חשובה ביותר לקביעת זמנה של המגילה, כיוון שבנושא זה – אולי יותר מכל נושא אחר – השתמש בעל המגילה במקורות צבאיים, או לפחות תיאר את אשר ראה בתקופתו.

המונח הכולל לכלי-הנשק הוא 'כלי המלחמה': 'ונטו ידם בכלי המלחמה' ⁴. בין בעלי התפקידים השונים ביחידות השירותים נזכרים גם 'שומרי הכלים', שגילם בין 25 ל-30, כמו של חלק מחיילי השירותים האחרים ⁵, את כל כלי-הנשק 'מחזיקים'; המלה 'מחזיקים' משמשת גם – בצירוף שם כלי הנשק – לציון סוג החיילים ⁶.

§ 2. המגן

המגן הוא המונח היחיד בשימושה של המגילה לציון כל סוגי המגנים: מלפניים ועגולים ⁷. ההבדלים של סוגי המגנים ניתנים על-ידי נקיבת מידותיהם או תיאור צורתיהם. 'מגנים' מחזיקים אנשי 'מערכת הפנים', חלק מאנשי 'דגלי הבינים' (נושאי הנשק קצרי-הטווח) והפרשים ה'כבדים' ⁸.

1. מגן אנשי מערכת הפנים

א. צורתו ומידותיו. תיאורו של מגן זה – המתואר בפרשה ח [5] (4-6) – הוא המפורט ביותר והוא מכיל פרטים על החומר שממנו נעשה ועל קישוטיו ומידותיו. צורתו ומידותיו: "אורך המגן אמתים וחצי ורוחבו אמה וחצי". מתיאור זה אפשר להסיק בוודאות, שהמגנים היו 'מלפניים'. וראיה לכך גם מן השימוש ב'אורך' ו'רוחבו' ללא ציון נוסף (כגון 'מגני עגלה' בתיאור מגני פרשי הסרך, ור' להלן) וגם מלשון התיאור, המזכירה את צורתם המלבנית של כלים המתוארים באותה לשון במקרא ⁹. מידות המגן ביחידות זמננו הן ¹⁰:

4. יב, [8]; 8; וכן השווה כה, [16] 5-6; כו, [17] 1; כח, [17] 12; בדומה למקומות רבים במקרא, למשל: "ותחגרו איש את כלי מלחמתו" (דברים א, מא); "שש מאות איש חגור כלי מלחמה" (שופטים יח, יא); וכן השווה שם"ב א, כו ועוד רבים.

5. יא, [7] 2; על תפקיד זה ר' במפורט פרק שביעי § 3 (5).

6. "וכלם מחזיקים מגני נחושת" (ח, [5] 4); "מחזיק חנית ומגן" (ט, [6] 5); "מחזיקי מגן וכידן" (שם, יומד ויקים בידם מגני עגלה ורמח ארון" (י, [6] 14). וכן במקרא: "החוק מגן וצנה" (תהלים לה, ב); "ואחת מחזקת השלח" (נחמיה ד, יא); "וחצים מחזיקים ברמחים" (שם, שם, טו); "קשת וכידון יחזיקו" (ירמיה ה, כג). אין בעל המגילה נזקק למונחים הרגילים במקרא, כגון: "שלפי חרב", "נשקי קשת ומגן", "נשאי מגן וידר כי קשת", "נשאי צנה ורמח", "נשאי מגן וחרב" וכו'.

7. אמנם במקרא נזכרות גם ה'צנות', אולם ה'מגן' משמש כשם הכולל לכל סוגי המגנים, כך למשל, שופטים ה, ח; נחמיה ד, י; דהיי"ב כו, יד ועוד.

8. המגן אינו נזכר בתיאור נשקם של דגלי הקלעים והזרקות (ר' להלן) וייתכן – אף כי אין זה הכרחי – שהזכר בחלק החסר של פרשה ט, בסוף צמוד [5]. בדומה לכך חסר חלקו הראשון של תיאור נשקם של הפרשים הקלים וייתכן שהיה בחלק שבלה (י, [6] 15); ור' הערות לגוף המגילה. וכן ר' הערות לגוף המגילה ו, [5] 1.

9. נציין כאן רק את הדוגמה הבאה: "ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו" (שמות כה, י). על דוגמאות נוספות ועל שימושי הלשון ראה הערות לגוף המגילה.

10. שיטת תיאור המידות בפרק זה מעידה, שהאמה כאן היא האמה הבינונית הרגילה, היינו בת שישה ספחים. בהמשך התיאורים נזקק בעל המגילה לרוב יחידות המידה הנזכרות במשנה: ספה, גודל, אצבע, ועליידי כך הוא מבהיר את היחס שביניהם. בחישוב המידות הנזכרות במגילה התבססתי על שיטת החלוקה כלקמן:

אמה = 6 ספחים	=	45.8 (45.72) ס"מ במעוגל
ספה = 4 גודלים או 5 אצבעות	=	7.62 ס"מ
גודל =	=	19.05 מ"מ
אצבע =	=	15.2 מ"מ

מבוא: פרק שישי

אורכו — 45.8×2.5 ס"מ (אורך האמה) = 114.5 ס"מ

רוחבו — 45.8×1.5 ס"מ = 68.7 ס"מ

או במספרים 'עגולים': 69×115 ס"מ.

לצורה זו של מגן 'אנשי מערכת הפנים' אין דומה בצבא ההלניסטי בכל תקופותיו; המגן ההלניסטי הטיפוסי היה עגול, וממדיו שונים¹¹. על צורות המגנים בצבא החשמונאים אין לנו כל ידיעות למעשה¹², אבל יש מקום להניח, שכלי-נשקם היו דומים לכלי הצבא ההלניסטי שבזמנם, ביי-דרך זו, המתבססת מצד אחד על שיטת חישוביו של Gallig, עמ' 367 ואילך, ומצד שני על ההגדרה במנחות מא ע"ב: "טפח דאורייתא ד' בגודל שית בקטנה חמש בתילתא" (אולם השווה גם בכורות לס ע"ב). על ההתייחסות בקביעת השיעור המדויק של יחידות המידה הללו (ועל ההצעות השונות) ר' S. Krauss, Tal. Arch. II, 388-390; גאלינג, שם; A.-G. Barrois, Manuel d'Archéologie Biblique, II, 1953, p. 243 ff. וכן אנציק' תלמודית, כרך ב', ערך 'אמה', שם נאמר בין השאר: "לפי מידות זמננו הדבר תלוי בקביעת שיעור הספה והוא תלוי בגודל האצבע (האגודל)" וכו'. אישור מפתיע לשיטה שהוצעה לעיל קבלתי בדרך נוספת. בהתחשב בבקיאמות הרבה של בעל המגילה ביחידות המידה השונות שרווחו בזמנו ובגלל הק' פרתו בכתיבת המגילה לפי חוקים הנוהגים בכתיבת ספרי התורה (ר' הקדמה לגוף המגילה) — ניסיתי להשוות את מאמר חז"ל: "ובתומשין למטה שלש אצבעות, מלמעלה שתי אצבעות, ובין דף לדף כמלא ריחח רוחב גודל" (בבלי מנחות ל, א) אל מידות הרוחחים שהשאיר הסופר למעלה ובין הדפים.

ואלו התוצאות שהשגתי: הרוחח הממוצע ששייר בעל המגילה למעלה הוא קצת יותר מ"מ 30 (השווה בייחוד דפים [7] [9] [10] [11] [14]), ואילו הרוחח הממוצע שבין דף לדף (במקומות שקיי הסרגול ברורים) הוא קצת יותר מ"מ 19. מכאן, שהאצבע = קצת יותר מ"מ 15. קצת יותר מ"מ 19 והגודל = קצת יותר מ"מ 76. בהתחשב במאמר הנ"ל (לעיל מנחות מא ע"ב) יהיה הטפח (במספרים 'עגולים'): $4 \times 19 = 76$ מ"מ או $5 \times 15,2 = 76$ מ"מ.

11. וראה Kromayer-Veith, עמ' 108, וכן להלן לעניין 'מגני עגלה' של 'פרשי הסרף'.
12. יב"מ (קדמוניות יג יב, ה) מציין בתיאור הקרב בין אלכסנדר ינאי ובין תלמי עליז הירדן בעמק סוכות, של אלכסנדר היו לוחמי קו ראשון (אני משחמש בביטוי זה כאן לתרגום המונח προμαχόμενοι על אמש' רות זיקתם לידגלי הבינים' או ל'מערכות הפנים' ר' בפרק שביעי, ור' Lyddell & Scott: "Fighting before or in front"; וכן ראה Kromayer-Veith, עמ' 23), שמגנם (θυρεός) היה מצופה נחושת. בתארו את מגני אותם הלוחמים בצבאו של תלמי — אף מגנים אלה היו מצופים נחושת — הוא משתמש במונח ἄσπις: "ἔτιχεν μέντοι τοὺς προμαχόμενους ὀκτακισχίλους, οὓς ἔκατονταμάχους προσηγόρευσεν, ἐπιχάλκοις χρωμένους τοῖς θυρεοῖς. Ἦσαν δὲ καὶ τοῖς τοῦ Πτολεμαίου ἄσπις μαλίου προμαχούσιν ἐπιχάλκοι αἱ ἄσπιδες" — השימוש במונח ἄσπις יכול להיות, שהיתה כוונת יב"מ לציין שמגני תלמי היו עגולים. אך באמת אין השימוש במונח θυρεός (תריס) — המקביל ל־scutum הרומאי — מורה אלא שצורת המגן היתה מוארכת: סגלגלה, משושה או מלבנית. במקום אחר (מלחמות ג, ה, ה) בתיאור המפורסם של הצבא הרומאי בן־זמנו, משתמש יב"מ באותם המונחים לתיאור המגנים בחלקיו השונים של הצבא הרומאי. הוא מציין, ששומרי־הראש של המפקד נושאים מגנים עגולים (ἄσπις), ואילו אנשי הפלאנקס (הלגיון) נושאים מגנים מוארכים (θυρεός). באותו מונח משתמש הוא שם גם לתיאור מגני הרוכבים.

על יסוד קטע זה העיר א. דומאשבסקי (אצל Marquardt, עמ' 11, הערה 7 בסוגריים), שיוסף בן מתתיהו מערבב את המושגים וקורא בשם זה (θυρεός) ל־parma (המגן העגול) של הרוכבים הרומאים. אולם Couissin (עמ' 58, הערה 2) מראה, שבמקום שנוכחים שני המונחים ביחד (כמו ב'מלחמות' לעיל), הוא אינו מוכיר את 'קדמוניות' כוונתו להבדיל בין צורותיהם, והמונח θυρεός בא לציין את כל סוגי המגנים המוארכים, ובמקום זה (מלח') מתכוון יב"מ למגנים המוארכים הסגלגלים והמשושים, שרק הם היו מצויים בתקופתו בידי חיל הפרשים הרומאי (ועל זה יובר עוד להלן בקשר ל'מגני עגלה'). מכל הנ"ל אפשר להסיק, שמגני החיילים בצבא אלכסנדר היו מוארכים, אבל ייתכן שהיו סגלגלים בצורתם וכיוצא באלה. ידיעה זו — אף־על־פי שאינה מגדירה כל עיקר את צורתם המדויקת של המגנים בצבא אלכסנדר

כלי־הנשק

חוד בתחילה, כשעיקר נשקם בא להם משלל האויב.¹³ מצד אחר, צורת המגן ומידותיו מתאימות בדיוק ל־scutum המלבני של הצבא הרומאי. עד לגילוי ה־scutum הנהדר מדורא־אברופוס לפני כמה שנים¹⁴, יכולנו לעמוד על צורתו ומידותיו של כלי־נשק חשוב זה רק מתוך תיאורים קצרים בספרות הרומאית ומצורתו על גבי התבליטים והמצבות¹⁵. עתה נוכל להשוות את מידות המגן שבמגילה עם המידות שמציין פוליפיוס (VI, 23) ועם מידות ה־scutum מדורא־אברופוס¹⁶, אף אם תקופה של כ־350 שנה מבדילה בין שניהם:

פוליפיוס:	120 × 75 ס"מ
המגילה:	115 × 69 "
דורא־אברופוס:	102 × 83 "

השוואה זו מוכיחה, שמידות אורך המגן שבמגילה הן למעשה הממוצע שבין פוליפיוס ובין זה שבדורא־אברופוס.

הסקוטום המלבני־הקמור¹⁷, כלומר כלי המגן הטיפוסי ללגיון הרומאי, לא הוכנס לשימוש כללי בלגיון אלא בתקופת יוליוס קיסר¹⁸. מגן זה הוסיף להיות בשימוש של הלגיון — ביחד עם צורות אחרות של מגנים — בתקופת אבגוסטוס¹⁹, עד שנעלם בהדרגה, ובתחילת המאה השנייה התחיל מפנה את מקומו לסקוטום הסגלגל והמשושה²⁰. מתוך מקורות שונים אנו למדים, שבמאות הראשונה והשנייה לסה"נ היו מידות הסקוטום המרובע קטנות ביותר²¹.

ב. החומר. מגנים אלו היו עשויים "נחושת מרוקה כמעשה מראת פנים" (ח, [5], 4 - 5)²². במקרא נזכרים מגני נחושת — שבדומה למגני הזהב היו משמשים בטכסים²³. לעומת זאת רבות הידיעות בתקופה ההלניסטית והרומאית, המעידות על השימוש במגני מתכת מבריקה (ונחושת בכלל זה) בצבאות הלוחמים. בצבאותיו של אלכסנדר הגדול נקראו חיילים שונים על־פי סוגי

ינאי (וגם נכתבה כ־150 שנה אחר כך) — מעניינת היא, שכן היא מציינת שמגניהם היו מצופים נחושת, ועוד נשוב לעניין זה.

13. ראה M. Avi-Yonah, "The War of the Sons of Light" etc, I.E.J., Vol. 2, No. 1, 1952, p. 4.

14. "The Excavations at Dura Europos, Preliminary Report VI, 1936", וראה הפרק שם, שנכתב ע"י F. E. Brown, עמ' 456 - 466, וכן Pl. XXV A והלווה שבתחילת הכרך, וכן ר' כאן, ציור 1.

15. על ה־scutum ראה Couissin ערך Scutum, לפי פרקי התקופות השונות, וכן Brown, לעיל, ע' 461, ושם מראי מקומות לספרות נוספת.

16. בראון, כלעיל, עמ' 461.

17. והשווה 'התריס הכפוף' (כלים כד, א), וכן ש' קרויס, 'פרס ורומי בתלמוד ובמדרשים', עמ' 209.

18. ר' אצל Couissin, עמ' 248, 314, 316, ובייחוד 318, וכן עמ' 320, הערה 2.

19. שם, עמ' 390.

20. שם, עמ' 393, וכן ראה Dura-Europos, Vol. VII—VIII, p. 330, וכן ר' כאן ציור 5.

21. לפי התבליטים מתקופה זו לא עלה גובהו על 85 ס"מ, וראה בראון (לעיל הערה 14), עמ' 462, הערה 75. למרות הסקוטום המלבני שנמצא בדורא (אמצע המאה השלישית), אנו יודעים, שעיקר המגנים בתקופה זו היו סגלגלים, כפי שמוכח לא רק מצדדי מגני החיילים על גבי הממצאים השונים, אלא — ובעיקר — ממספר ניכר של מגנים סגלגלים שנמצאו שם (ור', Vol. VII—VIII, p. 327 ff.). מידות שני הקטרים שלהם הם 92/97 ס"מ × 107/118 ס"מ; ור' שם, עמ' 328.

22. על המונחים 'נחושת מרוקה', 'מראת פנים' ועל ההקבלות במקרא ובספרות חז"ל, ראה הערות לגוף המגיד לה שם.

23. 'ויעש המלך רחבעם תחתם (תחת מגני הזהב אשר עשה שלמה) מגני נחושת... ויהי מדי בא המלך בית יהוה ישאום הרצים והשיבוים אל תא הרצים' (מל"א יד, כו - כח).

מבוא: פרק שישי

הציפוי המתכתי של מגניהם: מגני-הכסף, מגני-הנחושת, מגני-לבן (מבריקים?) וכו'.²⁴ בספר מקבים א' (ה' לט) — בתיאור המפורסם של הקרב על-יד בית זכריה — מציין הסופר את ברק המגנים מצופי הזהב והנחושת של היוונים.²⁵ כבר הזכרנו (לעיל הערה 12) את תיאור מגני הנחושת של חיילי אלכסנדר ינאי ושל היוונים בדברי יב"מ. מגניהם של חלק מגדודי העור הספרדים של פומפיוס היו עשויים מתכת.²⁶ מטרתם של המגנים מצופי המתכת המבריקה 'כמראת פנים' (במידה שהיו בשימוש כלל הטוראים) היתה — בין השאר — לסנוור את עיני מתנגדיהם.²⁷

ג. הקישוט. תיאור מעניין ביותר ניתן כאן לקישוט המגן: "והמגן מוסב מעשי גדיל שפה וצורת מחברת מעשה חושב זהב וכסף ונחושת ממוזנים ואבני חפץ אבדני ריקמה מעשה חרש מח-שבת" (ח, [5], 5-6). לכאורה נראה, שזה תיאור דמיוני ביותר. אולם בדיקת סוגי הקישוטים הללו והשוואתם לקישוטי המגן מדורא-אברופוס מעידה על דמיון רב ביניהם. קודם שנפתח בהשוואה זו, נסכם את משמעות הדגמים עצמם.²⁸

גדיל שפה: ה'גדיל' הוא חבל מפותל מכמה פתילים, וה'שפה' היא שפת העצם המתואר; מתוך כך אני מציע לראות ב'גדיל שפה' את דגם התשליב. דגם זה הוא הטיפוסי והנפוץ ביותר לציטור שפותיהן של רצפות הפסיפסים ושל עצמים אחרים באמנות ההלניסטית, הרומאית והיהודית.

צורת מחברת: גם ה'מחברת' — הנזכרת לעתים קרובות בתיאור דרכי קשירת שפות היריעות שבמשכן²⁹ — זו לזו על לולאותיהן ועל הקרסים המשולבים בהן — מורה על 'דגם שפה'. שצורתו הכללית חייבת להיות דומה לקו מסולסל ומעוגל שלולאותיו משתלבות זו בזו. דור-מני, שתיאור זה מתאים ל'דגם השפה' השני הנפוץ גם הוא כקודמו — דגם 'הסליל'.

ממוזנים: מונח זה בא כנראה לציין את הטכניקה של שיבוץ הכסף והזהב במגן-הנחושת, כפי שצוין בהערות לגוף המגילה. אין הוא מתכוון לשיבוץ וריקוע סתם, אלא להמסת המתכות היקרות בתוך חריצים העשויים כמתכונת הדגם.

בתיאור 'סגר הרומח' ולהבי הרומח והכידן נזכר דגם 'קווי' נוסף, היא ה'שבולת', שצורתה מה-וה מעין שיבולת-המשכית (ר' להלן). אם נשווה דגמים אלו לקישוטי המגן מדורא (ציור 1), יתגלה הדמיון המפתיע. קישוטי מגן זה מורכבים למעשה משלושה 'דגמי שפה'. החיצון, שיש לכנותו, לדעתי, לפי המגילה 'צורת המחברת'; התיכון, שהוא ה'שבולת'; והפנימי — 'גדיל השפה'. במגן המתואר במגילה נזכרים רק 'גדיל השפה והמחברת', בסדר הפוך מזה שעל מגן דורא. בציור 2 ביסיתי לשחזר את צורת המגן המתואר במגילה בהתבססי על הדמיון שביניהם. מעניין לציין, ששי-

24. ר' Kromayer-Veith, עמ' 133, ובייחוד הערה 10.

25. "זכורה השמש על המגנים המזהבים ומצופי הנחושת הוריתו ההרים מהם ולהטו כלפידי אש". "...ἐπὶ τὰς χρυσῶς καὶ χαλκῶς ἀσπίδας"; ר' Abel, Les Livres Maccabées, עמ' 120-121, ובייחוד הע' 39.

26. יוליוס קיסר מזכיר זאת ב' B.C. I. על החומר של המגנים בכללם בתקופה הרומאית (עור ועצים) — ר' בראון לעיל, ע' 461.

27. לבירור נוסף של משמעות המונחים 'גדיל שפה', 'צורת מחברת', 'ממוזנים', 'אבדני ריקמה' עי' בהערות לגוף המגילה. ושם גם המקורות המקראיים, שהושפע מהם חלק מהמאורים.

28. ר' בייחוד "ויעש ללאות תכלת על שפת היריעה האחת מקצה במחברת כן עשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית, המשים ללאות עשה ביריעה האחת וחמשים ללאות עשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית מקבילות הללאות אחת אל אחת. ויעש המשים קרסי זהב ויחבר את היריעה אחת אל אחת בקרסים" (שמות לו, יא-יג).

כלי-הנשק

טת ציור העיטורים שעל גבי המגן מדורא מוציאה מכלל ספק את העובדה, שהצייר ניסה לחקות מעשי חושב במתכת, או לפחות 'מעשי פיתוח'²⁹. בדומה לכך יש לראות בכמה מן העיטורים — ובייחוד באלה שנועדו למלא את החלל הריק' במגן של דורא — מגמה לחיקוי אבנים טובות משור בצות במתכת³⁰, Couissin, בתארו את קישוטי המגנים הרומאים. מציין שנהגו לצייר עליהם —

ציור 1. קישוטי המגן בריראאברופוס

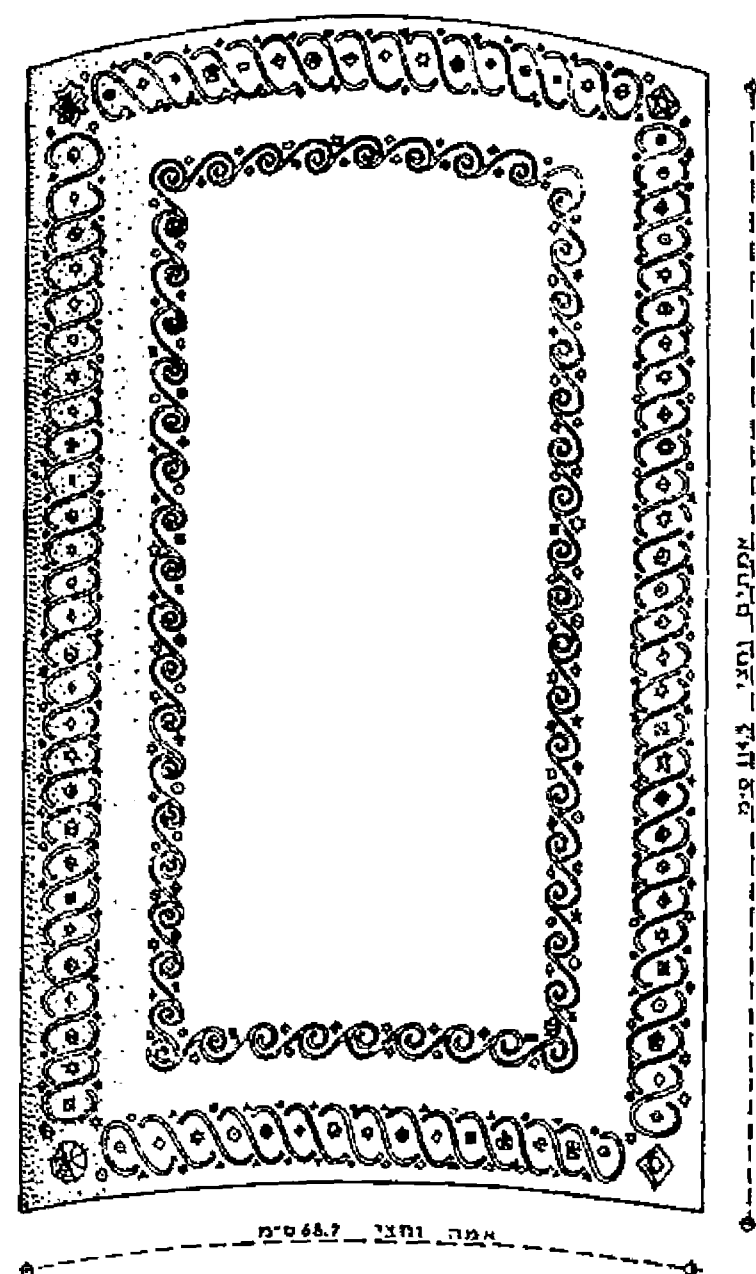
29. ור' בראון, עמ' 466.

30. בהערות לגוף המגילה הצבענו על הדמיון החלקי שבין תיאור קישוטי המגן לבין קישוטי כלריהקורש השונים, הנזכרים במקרא. מן הראוי לעמוד כאן גם על הדמיון שבינם לבין תיאור 'השלח' (שמות כה, כג ואילך) ביאגרת אריסטיאס' (נו' נט, הוצ' כהנא, וכן ראה Charles, Apoc. II). Andrews (בהוצ' ציארלס) כותב בהערותיו לתיאור הנ"ל: "There is considerable difficulty with regard to the exact signification of the word translated border (οὐρα, στεφάνη, κυμάτια στερετά); The phrase κυμάτια στερετά suggests a *cable moulding* — and this is the interpretation which Aristeas puts upon it (so also Josephus: τὸ ἔδαφος ἑλικος — a spiral)" וזרי עבות'. האין לראות בדגם המתואר אצל אריסטיאס זיקה ל'המגן מוסב מעשי גדיל שפה וצורת מחברת' ? וכן ראה את הדמיון בהמשך התיאור הנ"ל: "ובתוך מעשה המשור (Andrews: cord-work = 'גדיל' — י. י.) נתנו אבנים טובות (= 'אבני חפץ' — י. י.) שהיו מחזקות זו לזו במעשה בלתי

מבוא: פרק שישי

נוסף על הדגמים הגיאומטריים, הסלסולים והצניפות — גם דגמי תכשיטים ואבנים טובות, שראו בהם מעין סגולה ל'עין הרע'³¹.

2. מגני דגלי הביניים: מגנים אלו אינם מתוארים בפירוט, ובעל המגילה מסתפק במה שצייק, שדגל אחד מחזיק 'חנית ומגן', והשני 'מחזיקי מגן וכידן'. בתיאור נשקו של הדגל

ציור 2. שחזור המגן של אנשי מערכות הפנים

מחקה) Andrews: "and they were interwoven with one another by an inimitable artistic device" — "אבדני ריקמה מעשה חרש מחשבת" — י.י.; ולבסחון היו כלן מחזוקות במממרי זהב וכו' (שם, ס"טא). והשחה להלן (אור וחושך, ח, [5], 7-8) בתיאור הקישוט בסגר הרומח: "מפותחים כמעשי גדיל שפה בזהב וכסף ונחשת ממוזים כמעשי צורת מחשבת" ועל זה עוד להלן.

31. עמ' 396, 401.

כלי הנשק

הראשון הוא מקדים את ה'חנית' ל'מגן'³², שכן החנית היא הנשק העיקרי ואילו בדגל השני — מחזיק ה'חרב' (= כידן, ור' להלן) — הכלי העיקרי הוא המגן, וכנראה משום כך הוא מקדים אותו.³³

3. מגני פרשי הסרך: 'פרשי הסרך' — הם הרוכבים ה'כבדים' הנלחמים בתוך אנשי הרגלים³⁴ — 'מחזיקים בידם מגני עגלה' (י, [6], 14).

מונח זה מעניין ביותר, שכן הוא מתאים בדיוק למונח הארמי, המציין את המגן העגול (ה-parma או ה-clipeus). ול'סִחָרָה' העברית. כך למשל מתורגם 'צנה וסחרה' (תהלים צא, ד) — 'תריסא ועגילא'³⁵. מתרגום זה בולט ביותר שימוש של המונח (כעדותו של מובן המלה עצמה) לציון המגן העגול בעיקר³⁶. השימוש 'מגני עגלה' ולא 'מגנים עגלים' מורה שהמונח 'עגלה' משמש כאן כשם כולל לסוג המגן הנידון.³⁷

מהדגשתו של בעל המגילה, שמגני 'פרשי הסרך' היו עגולים — בניגוד לאנשי מערכת הפנים ושאר הלוחמים (לצערנו בלה חלק של [6], 15, שאולי תיאר את מגני 'הפרשים הקלים') — ניכר, שהיה בקי בהלכות זין הלוחמים. ידיעה זו חשובה ביותר לקביעת זמנה של המגילה. parma או clipeus (המגן העגול) היה המגן הטיפוסי של הרוכבים הרומאים³⁸. מעניין ביותר, שמגנים אלו, שעדיין היו בשימוש הרוכבים שבתקופת יוליוס קיסר, נעלמים לחלוטין מיד אח"כ, ובתקופת יוסף בן מתתיהו, למשל, נושאים הרוכבים מגנים 'משושים' או 'סגלגלים'³⁹. גם Couissin — הטוען, שכבר בתקופת יוליוס קיסר חדל המגן העגול להיות בשימוש כללי בחיל הפרשים — מודה בער"כ של התיאורים הספרותיים והארכיאולוגיים, המעידים על קיום המגנים העגולים בתקופה זו, אלא שהוא מייחסם לחיל הרגלים הרכוב, ולא לחיל הפרשים עצמו בדומה למגילה⁴⁰.

32. והשווה דהיי"ב כג, ט, ואולי מל"ב יא, י; אולם השוה גם דהיי"א יב, לה.

33. והשווה 'נשאי מגן וחרב' (דהיי"א ה, יח); 'צנה ומגן חפשי תרבות כלם' (יחז' לת, ד, והשווה גם ירמיה מו, טו), ובדומה ל'דגלים' אלו השווה את גדודי העזר שבצבא הרומאי, שנקראו cohors scutata או cohors cetrata. ר' במפורט בפרק שביעי, § 4.

34. ר' פרק שביעי, § 6.

35. על התריס (scutum—Θυρεός) — המגן המוארך — ראה לעיל הערות 12, 17, על מראי מקום נוספים לתרג בנשוא זה ר' לוי, מילון התרגומים. ליסחרה' ר' גם H. Zimmern, Akkadische Fremdwörter usw. Leipzig 1917, S. 14.

36. התרגום נזקק למונח זה לעתים קרובות גם לתרגום ה'צנה' (ור' מראדמקום, לוי, לעיל, ור' גם הערותי לגוף המגילה [6], 14), ואולי יש להסיק מכאן שה'צנה' — המגן הגדול — עגולה או סגלגלה היתה ? צורה זו ודאי שהיתה מתאימה לצנתו של גלית. רבים מן המגנים הסגלגלים הגדולים בתקופה זו ואחריה היו עשויים מעשי קליעה מקומרים ודמו לטנא או לסל שטוח.

37. לא נראית לי האפשרות לגרוס 'מגני עגלה' הן בגלל התוכן והן מטעמים אחרים. והשווה גם 'קשת ישבר וקצץ חנית, עגלות ישראל באש' (תהלים מו, י); השבצים, החלגאסה והתרגומים הבינו 'עגלות' = מגנים (בשבר' עים — Θυρεός), והפשיטתא — מרכבות.

38. ראה גם לעיל הערה 12 וכן Kromayer-Veith, עמ' 410.

39. בקטע שנזכר לעיל בהערה 12 (מלח' ג ה, ה) קובע יב"מ, שמגני הפרשים לא היו עגולים, אלא מוארכים (Θυρεός), ור' Kromayer-Veith, עמ' 522, וכן בתבליטים שם, לוח 37.

40. עמ' 143, 238, 315 ובעיקר 248 ואילך, Couissin, המקדיש מקום רב ונרחב לבעיה זו, מבדיל בין Chevaliers ובין "La véritable cavalerie" (עמ' 143). לדעתו כל הרמזים על קיום המגן העגול מתקופת יוליוס קיסר ואילך (ולמעשה גם קודם לכן) מכחישים למוג הראשון, ולא לחיל הפרשים האמיתי, גם את העובדה ש-parma equestris נזכרת ב-Hist. Fragn. של סאלוסטיוס (86-34 לפני סה"נ), שהיה בשירותו של קיסר, הוא מייחס ל-Chevaliers, ולא לחיל הפרשים (עמ' 250, הערה 4), כמובן, אין ביכולתנו להכריע בדבר, אולם לגבינו אין זה מעלה או מוריד, שכן אף אם הצדק עמו, הרי 'פרשי הסרך' דומים ביותר למעשה

מבוא: פרק שישי

4. מגני המגדלות

'מגני המגדלות' דומים בצורתם למגני 'מערכת הפנים', אלא שהם ארוכים יותר: 'ומגני המגדלות יהיו ארוכים שלוש אמות' (יג, [9], 12). מתוך שלא צוין רוחבם, יש להניח שהיה שווה למגני מערכת הפנים: אמה וחצי. מכאן שמידותיהם של מגנים אלו היו:

$$\text{אורכם} - 3 \times 45.8 \text{ ס"מ} = 137.4 \text{ ס"מ}$$

$$\text{רוחבם} - 1.5 \times 45.8 \text{ ס"מ} = 68.7 \text{ ס"מ}$$

על מגנים אלה, ששימשו לתפקיד טקטי מיוחד, ראה בדיון על 'המגדלות', פרק שביעי § 7 (2). על הכתובות שעל גבי מגנים אלו ראה פרק תשיעי § 6 (2). וכן להלן בקשר ל'זרקות' ול'קלע'. יש לציין, שבעל המגילה נזקק לרוחב המגן לשם ציון מידות-רוחב שונות בחזית. כך '[בהפתח שוערי המ]לחמה על חמשים מגן' (יא, [7], 14), כלומר ברוחב של $0.458 \times 75 = 34.35$ מטר; או 'ומגדלות יוצאים מן המערכה מאה מגן ומאה פני המגדל' (יג, [9], 12, 13), כלומר ברוחב חזית של $0.458 \times 150 = 68.7$ מטר.⁴¹

לבוש מגן⁴²: שריון הגוף, הראש והשוקיים, נזכר במגילה אך ורק לגבי הפרשים הכבדים — 'פרשי הסרך'.⁴³ חלקו הראשון של תיאור נשקם של הפרשים היוצאים עם אנשי-הביניים חסר, ואין לדעת אם הוזכר אף בו לבוש המגן.⁴⁴ מתוך העדות שבשתיקה בתיאור המפורט של נשק אנשי מערכת הפנים יש להניח כמעט בוודאות, שחיילים אלו — לפי תפיסת בעל המגילה — לא היו לבושים מגן מיוחד.

והרי תיאורו של לבוש המגן של פרשי הסרך: '[ל]בושים שרי[וגות ובתי ראשים ושוקים]' (י, [6], 14).⁴⁵ סדר נקיבת חלקי הלבוש דומה לזה שבמשנה (שבת ו, ב): 'לא יצא האיש... לא בשריון, ולא בקסדא ולא במגפיים'.

§ 3. בתי-שוקיים

לציון מגן השוקיים משתמש המקרא (פעם אחת בלבד) במונח 'מצחת' בתיאור כלי זינו של גלית: 'ומצחת נחשת על רגליו' (שמ"א יז, ו). כבר השבועים גרסו 'מצחת'. מונח זה אינו מופיע עוד בלשון המשנה, הנזקקת ל'מגפיים',⁴⁶ שר"ע מברטנורה מפרשם 'כמין בתי שוקיים של ברזל שלוב'.

לחיל הרגלי הרכוב, בניגוד לפרשים היוצאים עם אנשי-הביניים והעומדים מעברי המערכה, שהם מהווים את חיל-הפרשים האמיתי (ור' פרק שביעי, § 6).

41. ועל כך ר' פרק שביעי, § 2 (4), § 5.

42. הייתי משתמש במונח 'לבוש המתכת' בעקבות L. A. Mayer (Mamluk Costumes, Genève, 1952, p. 36): "Wardrobe of Metal". אלא שאין בעל המגילה מציין את החומר של כלי-מגן אלו, וחלקים ממנו וראי ייתכן שהיו עשויים מעור בלבד.

43. ייתכן שנוכח גם לבוש המגן של סוסיהם, אם השלמתי נכון את הקטע החסר (ר' הערות לפרשה י, [6], 14). כיוון שאין השלמה זו וראית, די לי שאפנה את תשומת הלב לסקירה המצוינת "Sketch of the History of Horse Armor" ב-"The Excavations at Dura Europos VI (1936), p. 444 ff." ; וכן שם לוחות XXI, XXII, XXX, בעניין שריונות הסוסים שנמצאו בדורא-אברופוס.

44. אפשרות זו אינה נראית לי מטעמים שונים, וראה הערות לגוף המגילה י, [6], 15.

45. על נימוקי ההשלמה ראה הערות לגוף המגילה, שם.

46. ור' לעיל, מס' שבת, וכן השחה כלים יא, ח: 'הכידון והניקון והמגפיים והשריון טמאין' ; עיין גם ש' קרויס, 'פרס ורומי', עמ' 210.

כלי-הנשק

שים במלחמה. לשון המשנה מורה שבתקופת בית שני לא השתמשו עוד במונח 'מצחת' (שאפשר לפרשו גם כמגן המצח). המונח 'בתי שוקים' בדומה למונח היווני (קֶנְמִידֶס). מורה על מקום לבי-שת המגן. אך בדוגמאות מאוחרות יותר, שמביא בן יהודה, באים בתי השוקיים ביחד עם מונחים אחרים הנזכרים במשנה, כגון בית אצבעות (כלים כו, ג) או 'בית יד' (שבת סה ע"א)⁴⁷. עובדה זו מעידה על מסורת קדומה שהיתה בידי המקורות הללו, ואפילו ייתכן, שהיה לנגד עיניהם מקור קדום, שהכיל מונח זה ממש⁴⁸. השימוש ב'בית' לציון כל כלי שיש לו בית-קיבול רוח מאוד בל-שון המשנה ונזכר כנראה לעתים גם במקרא⁴⁹, והוא מתאים ביותר לציון שריון השוקיים המ-קומר (ר' עוד להלן, בית-הראש). השימוש ב'בתי שוקים' היה רוח בצבא היווני וכן בצבא הרומאי במאה השנייה לפני סה"נ. כחלק מציורו של חיל הרגלים⁵⁰ הלכו בתי-השוקיים ונעלמו במאה הראשונה לפני סה"נ, עד שבתקופת יוליוס קיסר לא היו בשימוש הכללי של חיל הרגלים⁵¹, אולם הוסיפו בתי-השוקיים להיות בשימושם של בעלי דרגות מסוימות ושל הרוכבים ביחידות נב-חרות⁵² עד שנעלמו לחלוטין.

הסבר לתופעה זו נעוץ בעובדה, שכל עוד היה בשימוש המגן העגול המכסה רק חלק מהגוף, היה הכרח להשתמש בבתי-שוקיים לכיסוי השוקיים החשופות. אבל עם תופעת המגן המלבני, ממש באותה תקופה, נעשו בתי-השוקיים – המכבירים למעשה על התנועה – מיותרים, זולת באותם הרוכבים שמגניהם היו עגולים ורגליהם היו מקום-תורפה עיקרי בלחימתם עם חיל רגלים⁵³. עוב-דה זו מובלטת במיוחד בתיאורי המגילה. זיון אנשי 'מערכת הפנים' – נושאי המגנים המלבניים הארוכים – אינו כולל 'בתי שוקים', ואילו פרשי הסדר, 'המחזיקים בידם מגני עגלה', נזקקים להם במפורש.

47. כגון: "צריך לחלוץ את בתי שוקיו מעל רגליו ולהניח מנעליו" (מעשה גאונים, מט); "שעושי לבתי שוקים ולבתי ידים של חלוקי הגשים" (רש"י); "למה עשה אדם בלבושו בתי שוקים ובתי ידים או בתי אצבעות" (ר"ש גליק, עסיס רימונים א, ח) ועוד.

48. ב'צוואת יהודה' ג, א, בתיאור מלחמת בני יעקב במלכי כנען, מספר יהודה כיצד הרג את המלך האמורי. חלק מכ"י גורס, שיהודה הכהו על שריוני שוקיו, וחלק אחר מציין, שהכהו בשוקיו (ני. אוסטרזר, בהוצ' כהנא, עמ' קע"א, מתרגם 'על שריוני רגליו', ואינו מציין את הגרסאות האחרות). צ'ארלס (The Testament of Twelve Patriarchs, London 1908, p. 70) הציע לשנות את "... ἐπὶ τὰς κνήμους" = שריוני שוקיו, ἐπὶ τὰς κνήμους = שוקיו, ולהתאים עי"כ נוסח זה לגרסאות האחרות (על אלה ר' צ'ארלס, "The Greek Versions of the Testaments" etc., Oxford 1908, pp. 68-69). אולם עצם העובדה, שהיו רוחות שתי גרסאות עיקריות, 'שוקיים' ו'שריוני שוקיים', מחייבת להניח, שבמקור העברי היה כתוב מונח, שאפשר לפרשו בשתי צורות אלה, כגון 'בתי שוקיו'. מאידך, המדרשים השונים המקבילים (ור' צ'ארלס לעיל) גורסים כאן 'קרסולים'; למשל ילקוט שמעוני (פ' וישלח לג): "וקסע שתי רגליו למעלה מן הקרסולים", וכן בדומה לו במקבילות, וצריך עיון. על מדרשים אלו ראה גם בפרק שביעי, הערה 138. וכן להלן בעניין הכידך.

49. למשל שמות לו, יד ועוד, וכן מל"ב כג, ז; ישעיה ג, כ.

50. Kromayer-Veith, ע' 108, 324; Couissin, ע' 347 ואילך.

51. Couissin, עמ' 350, 468.

52. שם, עמ' 467.

53. והשחה Kromayer-Veith, ע' 410, המסביר נכונה את סיבת היעלמות 'בתי השוקיים' מאידך, לא גראת ביותר סברתו, שבתי-השוקיים שהיו על רגלי הקצינים שימשו למעשה רק מעין ציון לדרגתם, שכן – הואיל וחלק ניכר מהם היה רכוב – נזקקו לבתי-שוקיים במיוחד. מובן שעצם העובדה, שבתקופה זו נזקקו לבתי-השוקיים בעיקר הקצינים והרוכבים המיוחדים, הסכה את בתי-השוקיים גם לציון הדרגה. דעה שונה מזו שמ-ביאים Kromayer-Veith, מכינים Holmes, Conquest, ור' שם הערה 9.

מבוא: פרק שישי

§ 4. 'בית-הראש'

אותם הפרשים חובשים גם 'בית ראש', היינו ה'קובע' ('כובע') המקראי⁵⁴. בדומה ל'מצחת' חדל אף הקובע (הכובע) לציין למעשה בלשון המשנה את שריון הראש⁵⁵, ובמקומו מופיעים בעיקר מונחים שאולים מן הצבא הרומאי⁵⁶. מציאות 'בית הראש' במגילה מוכיחה שמונת זה — המופיע בספרות המאחרת⁵⁷ בדומה ל'בתי שוקים' — מקורו קדום. גטייה זו — שרווחה בסוף תקופת הבית השני — להחליף מונחים מקראיים (במיוחד לכלים בעלי בית-קבול) במונחים המורכבים עם הנס' מן 'בית', בולטת וניכרת, למשל, גם בפסקה: 'הקלע שבית קבול שלה ארוג' (עדיות ג, ה) — במקום 'כף הקלע' המקראית.

§ 5. השריון

מלה זו השלמתי בחלק החסר (י, [6], 14), ולכן אדון בה בהערות לגוף המגילה, שם.

נשק התקפי: סוגי הנשק הנמנים עם קבוצה זו יידונו להלן לפי סדר זה: 'כידן', 'זרק', 'חנית', 'רמח', 'קלע', 'קשת'. סדר זה, שאינו מתאים לסדר שבמגילה (רמח, כידן, קלע, זרק, חנית, קשת), הנובע מסדר תיאור היחידות השונות — נקטתי מטעמים הקשורים בשיטת בירור הבעיות הקשורות בהם. סדר זה מתאים פחות או יותר לאורכם של כל-יחידה (מן הקצר אל הארוך) ולא לאורך טוחם (מן הקצר אל הארוך: כידן, רמח, חנית, זרק, קשת וקלע).

§ 6. הכידן

אנשי 'מערכת הפנים' מחזיקים בידיהם כידן, נוסף על המגן והרומח. בכלי נשק זה מזוינים גם אנשי אחד מ'דגלי הכינים'. תיאור 'הכידן' מפורט ביותר, והוא כולל את מידותיו, את החומר ממנו נעשה, את דרך גשיאתו, את קישוטיו ואת ציון חלקיו המשניים. תיאור זה מעלה מספר בעיות קשות, שכן בעל המגילה נזקק לכמה מונחים, שאינם ידועים לנו עד עכשיו.

אף-על-פי-כן ברור ביותר, ש'הכידן' — לפי בעל המגילה — הוא חרב ולא 'חנית' או נשק דומה. על משמעותה של עובדה זו ועל זיקתה ל'כידן' המקראי עוד נעמוד להלן. 'הכידן' נכ' תב בכתיב זה תמיד, ללא יוצא מן הכלל⁵⁸.

1) המידות והצורה: "אורך הכידן אמה וחצי ורוחבו ארבע אצבעות"⁵⁹ (ח, [5], 12 - 13); הוזה אומר:

$$\text{אורכו} = 1.5 \times 45.8 \text{ ס"מ} = 68.7 \text{ ס"מ}$$

$$\text{רוחבו} = 4 \times 1.5 \text{ ס"מ} = 6 \text{ ס"מ}$$

כבר מידות אלה מציינות באופן ברור, ש'הכידן' הוא חרב ארוכה. צורת הכידן מוגדרת: "וס'

54. וראה במיוחד "אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הרמחים לבשו הסריונות" (ירמיה מו, ד).

55. אולם עיין במילון התלמודי של לוי, ערך 'כובע' ו'כובעא' (למשל חולין יח, ע"ב: 'חודא דכובעא').

56. וראה ש' קרויס, לעיל, עמ' 209 (וכן ראה לעיל שבת ו, ב).

57. ור' מילון בן-יהודה.

58. במקרא תמיד 'כידן', חוץ מירמיה ג, מב: 'וכידן', כמו במגילה (ח, [5], 7, 11, 12, 14; ט, [6], 5).

59. לשיטת חישוב המידות לפי מושגי זמננו — ר' לעיל הערה 10. מידות אלה מכונות כנראה לאורך להב הכי דון — ללא 'היד' (הנצב), המתוארת להלן בנפרד. הנחה זו מתאימה לכך, שעיקר תכונות החרב הוא אורך הלהב ולא הניצב. ואף בעל המגילה, בדבריו על החומר שעשוי ממנו הכידן, מתכוון תמיד ללהב בלבד. 'הכידן' עשוי מתכת ואילו 'היד' עשויה 'קרן' (ור' להלן).

כ ל י - ה נ ש ק

פוח ישר אל הראוש שתיים מזה ושתיים מזה" (שם, 12). הבנת צורתו מותנית אפוא בבירור המושגים: 'ספות', 'ישר אל הראוש' ו"שתיים מזה ושתיים מזה".

(2) ספות: ה'ספה' (או בצורה השכיחה יותר, שפה) מציינת בכלים שונים, ובייחוד בכלים בעלי-פה — בדומה לשפתי פיו של האדם — את הקצה המשופע של העצם הנידון, ולא סתם את 'סופו'. כך למשל נקראים הקצוות המשופעים של 'פי' כלי החרס בשם 'ספיות' (או 'ספיות')⁶⁰. ספות הברי-דן הן: 'שתיים מזה ושתיים מזה', כלומר כל אחד מפיות החרב הוא בעל שתי 'ספות' (ור' ציור 4). תיאור זה דומה להגדרת המקרא: "חדה כחרב פיות" (משלי ה, ד); "חרב ולה שני פיות" (שופטים ג, טז); "וחרב פיפיות בידם" (תהלים קמט, ו).

מצד שני, בניגוד להגדרות המקראיות, שהדגישו שהחרב הנדונה היא בעלת שני פיות (ולא חרב מקומרת בעלת פה אחד, המשמשת ל'שחיטה' בלבד) — מרחיב בעל המגילה את הפירוש בהדגישו, שכל 'פה' יש לו שתי שפות⁶¹.

(3) ה'ראש': 'ספות' הכידן נמשכות 'ישר אל הראוש', 'ראש' זה הוא חוד הדקירה של 'הכידן' בניגוד ל'פה' ("ולא בראשו של חרב אלא לפיה", תוספתא סנהדרין יד, ו, ור' הערות 61, 70). כאן מטעים בעל המגילה, ש'פיות' הכידן אינם מעוקמים (קמורים או קעורים), והם נמשכים ישר אל ה'ראש'. משמעות זו מתחזקת לחלוטין, כשאנו משווים תיאור זה עם תיאור להב הרומת, המתואר כ'שפוד אל הראש' ([5], 10, 11). כלומר דומה ל'שפוד' ומתחדד בשיפוע לקראת הראש (ור' להלן § 11).

(4) תחומר והקישוט: הכידן עשוי "ברזל ברור, טהור בכור ומלובן כמראת פנים מעשי חרש מחשבת". מן המקבילות לתיאור הנ"ל — שהובאו בהערות לגוף המגילה — משתמע, שהכידן וונה כאן כנראה לפלדה או ברזל מוקשה במיוחד. בקשר לכך השווה: "בררו להם בררו של ברזל" (ירושלמי, סנהדרין, י, א)⁶². מכל מקום איכות הברזל של הרומת פחותה כנראה מזו של הכידן, שכן הוא מתואר רק כ"ברזל לבן מאיר מעשה חרש מחשבת"⁶³. גם מדרך תיאור הקישוטים מסתבר, שברזל הכידן קשה מזה של הרומת: ברומת יש "שבולת זהב טהור בתוך הלהב" ([5], 10), ואילו בכידן "מראי שבולת זהב טהור חוברת בו לשני עבריו" (11 - 12). תיאור זה מרמז, כנראה, על טכניקה שונה לחיבור הזהב אל הלהב⁶⁴. על השבולת ראה ציור 4, ולהלן § 11.

60. למשל: "כלי חרס שיש לו שלושה שפיות" (כלים ד, ג); "והיה פי ראשו (של מעיל האפוד) בתוכו, שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה לו, לא יקרע" (שמות כח, לב) ועוד: ור' הערות לגוף המגילה.
61. התיאור הנ"ל קובע למעשה גם הלכה סופית להבנת הביטוי המקראי 'לפי חרב', שבה לתאר פעולת 'חיתוך ושחיטה', ולא 'דקירה' בראש החרב, והשווה: "אין ממיחין אותו לא בחצין ולא ברמחין ולא בראשו של חרב, אלא לפיה שנאמר לפי חרב" (תוספתא סנהדרין יד, ו). ראיתי להרחיב את הבירור בזה לרגל מאמרו של Th. S. Meek (BASOR, 122, Ap. 1951, pp. 31 ff.), שהציע זה לא כבר לפרש 'פי חרב' ו'חרב פיפיות', כמכחן לדמות 'פה של חיה' (ולעיתים שתיים) שבסוף החלק המתחנן של הנצב בכמה חרבות כנעניות. על ידי הצעה זו — שאינה נראית גם לאור הנאמר לעיל — אין תכלית לתיאור חרבו של אהור, שכן כוונת הסופר הייתה להסביר את סוף המעשה, שבו נעץ אהור את חרבו בבטנו של מלך מואב וכו', ודבר זה אפשרי הוא רק בחרב בעלת 'שני פיות', המשמשת לשחיטה ולדקירה באחד, ולא בחרב בעלת 'פה אחד', המיועדת בעיקרה לחיתוך. המושג 'אכל', הבא בפעולת החרב (ר' הערות בגוף המגילה ט, [6], 3), מובן לאור העובדה, שלחרב יש 'פה' (ולמעשה — גם 'ידי', 'ראש' וכו')⁶⁵, ודאי גרמה תכונה זו גם להופעת העיסור הנ"ל, ולא להפך. ועוד אשוב אל זה במקום אחר.

61. ור' על משמעות זו של המלה, S. Lieberman, Greek in Jewish Palestine, N.Y. 1942, pp. 51-52.

62. ור' L. A. Mayer לעיל, עמ' 43, ובייתו הערה 6.

63. על שיטה זו ראה בהערות לגוף המגילה.

מבוא: פרק שישי

5) הבטן: לאחר תיאור (להב) הכידן, מידותיו, החומר שממנו נעשה וקישוטיו (אך לפני תיאור ה'יד') אנו קוראים: "והבטן ארבע גודלים וארבעה טפחים עד הבטן. והבטן מרוגלת הנה והנה חמשה טפחים" (13, 14). רוחב ה'בטן' (4×1.9 ס"מ = 7.6 ס"מ) עולה על רוחב להב הכידן ב- 1.9 ס"מ.

בעיית זיהוי הבטן אינה קלה. העובדה ש'ספות (הכידן הן) ישר אל הראוש' מוציאה מכלל אפ' שרות את זיהוי ה'בטן' עם חלקו האמצעי של להב החרב (ז"א חרב 'דו'קימורית'). זיהוי זה אינו אפשרי גם מן הטעמים הבאים:

א. אם המרחק עד ה'בטן' הוא 4 טפחים (כלומר כ- $4/9$ מאורכו של הכידן) ורוחבה 7.6 ס"מ — הרי שאין אפשרות להגיע לרוחב זה אלא בהדרגה. וכן על הלהב להתחדד שוב בהדרגה לקראת ראשו. לאור זה מה טעם באמרו שרוחב הכידן הוא 6 ס"מ?

ב. אם ה'בטן' היא חלקו האמצעי של הכידן — מה פירוש המשפט "מרוגלת" הנה והנה חמשה טפחים?

לאור הנ"ל דומני, שעלינו לחפש ב'בטן' את שמו של חלק חשוב ביותר של החרב, היינו: 6) הנדן: אף על פי שלא מצאתי כל הקבלה לזיהוי זה⁶⁴, הרי שימושיה השונים של המלה 'בטן' (ובייחוד בארמית) עלולים להסביר, כיצד הושאל מונח זה לתיאור הנדן, המכיל בתוכו למ' עשה את החרב כעובר ברחם אמו⁶⁵. שיטת חגירת החרב — המשתנה בתקופות שונות בהתאם לסוגי החיילים — משמשת נושא לתיאורים שונים, שכן השפעתה רבה על הנוחיות בנשיאת החרב ועל מהירות שליפתה⁶⁶. לכן נראה לי, שהמשפט "והבטן מרוגלת הנה והנה חמשה טפחים" מציין את שיטת חגירת החרב. שימוש השורש 'רגל' בלשון המשנה⁶⁷ מאפשר לנו להניח, שמונח זה מתאר את שיטת חגירת החרב שאינה צמודה אל המותניים⁶⁸, אלא קשורה בשתי רצועות ותלויה על הרגל (ציור 3). מכאן, שבמשפט 'הנה והנה חמשה טפחים' רצה בעל המגילה לומר, שאורך רצועות הקשירה — אחת לשמאל ואחת לימין — היה כ- 38 ס"מ. המשפט 'ארבעה טפחים עד הבטן' (5, 13) מציין איפוא את המרחק שבין החגורה לנדן, ונראה יותר — את המרחק מן החגורה אל

64. ראה הערותי לגוף המגילה בעניין הקריאה 'מרוגלת' — שהיא ברורה ביותר — ולא 'מרוגלת'.

65. ה'נדן' נקרא כך במקרא פעם אחת בלבד (דברי הימים א כא, כו). המונח השכיח יותר הוא: ת ע ר (שמואל א יז, גא ועוד הרבה, ובעיקר ביהוקאל, וכן ר' הודיות 5, 15). בלשון המשנה נזקקים גם ל'תיק' (כלים סו, ה). במקרא נזכרות המלים 'שלף', 'חרב', 'בטן' זו ליד זו רק במעשה אהור: "כי לא שלף החרב מבטנו" (שופטים ג, כב), אולם כאן מדובר הכתוב בבטנו של מלך מואב...

66. על הנטייה לקרוא לחלקי החרב השונים בשמות משאלים מגוף האדם, ר' לעיל, על ה'בטן' במובניה השונים — ראה הערות לגוף המגילה. בהיפוך מזה הושאל ת ע ר (= נדן) לתיאור גוף האדם המכיל בתוכו את הג' שמה: "שלא תהא נשמתן חוזרת לנדנה" (סנהדרין קת ע"א), וכן השחה דניאל ז, סו, וכן ראה במילון התר-גומים של לוי, והשווה גם את ההתפתחויות והפוכות בתקופות שונות של המונח vagina הלטיני. ואולי גם יהוקאל סו, לג (ז). על ה'נדן' במשמעות ה-vagina שבגוף האשה ר' במיוחד, ש. ליברמן, תוספת ראשונים, חלק שלישי, ירושלים תרצ"ט, עמוד 267. ליברמן גורס את הנאמר בבבלי נדה כה, א: "ואם היתה נקבה נדנה כשעורה" וכו', היינו 'תיק שלה'.

67. בתעודה משפטית אכדית מוצאים אנו בין היתר את ה'איוס' הבא: "יפתח חנורו בעמדו לפני אויבו"; ר' על כך: A. L. Oppenheim, Studies in Akkadian Lexicography, II. Orientalia XIV, 1945, p. 239.

68. כך "לא יצא גמל במטולטלת לא עקוד ולא רגול" (שבת ה, ג), ובתוספתא (שבת ד [ה], ג): "עקוד שלא יכוף שתי ידיו זו לזו, רגול שלא יכוף ידו אחת ורגלו אחת ויקשרנה" וכן ר' במילון התרגומים של לוי דוגמאות גם מן הבבלי וגם מן הירושלמי ("עקוד בידו אחת, רגול בשתי רגליו").

69. כשיטה המתוארת (שמואל ב, ח) בחרבו של יואב: "חרב מצמרת על מתניו בתערה".

כלי-הנשק

מקום חיבור הנדן עם הרצועות, שכן נושא התיאור הוא שיטת ההצמדה⁶⁸; ור' את הצעתי לשחזר זור' הכידון, 'הבטן' ושיטת החגירה בציור 4.

(7) יד הכידון: תיאור 'הכידון' מסתיים בתיאור 'יד הכידון': "יד הכידון קרן ברורה מעשה חושב צורת ריקמה בזהב ובכסף ואבני חפץ". שם חלק זה של הכידון (החרב) — המכונה פעם אחת

ציור 3. דרך חגירת החרב הרומאית במאה הראשונה לפסה"ס (פרט)

בתנ"ך בשם 'נצב'⁶⁹ — מתאים לשימוש הרגיל בלשון המשנה⁷⁰. השימוש ב'קרן' לעשיית יד החרב וכן דגמי הקישוטים הנזכרים מצויים ביותר ב'ידות' החרבות בתקופות השונות. על הצעת שחזור יד הכידון על סמך תיאורי הקישוט ודוגמאות רומאיות (ר' למשל חרבו של חייל מס' 14 בציור 6) ר' ציור 4.

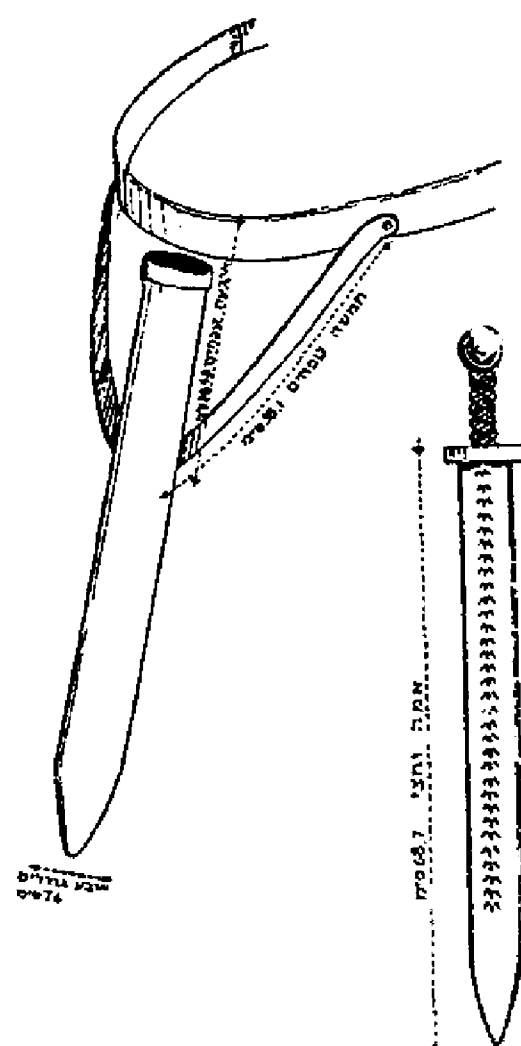
(8) הכידון והתקופה: מכל האמור לעיל אנו למדים, שחרבם ('כידנם') של אנשי 'מערכת הפגים' היתה ארוכה (68.7 ס"מ), רחבה (כ"6 ס"מ), ישרה ובעלת שני פיות, ולכל פה שתי שפות. החרב היתה בתוך 'בטן' (רחבה כ"7.6 ס"מ), ה'מרוגלת' אל המותניים בשתי רצועות, שאורכן כ"38 ס"מ. תיאור זה, שאינו מתאים לחלוטין לחרבם הקצרה והמיועדת לדקירה בלבד של חיילי הפלנגס

⁶⁸. אם ארבעה ספחים מציינים את המרחק בין התגורה לתחילת הנדן, הרי החרב משתלשלת יתר על המידה מתחת לברכיים. אפשרות שנייה — שמידות אלה מציינות את המרחק בין קצהו העליון של הניצב עד לנדן — אינה גוראת לי, כיוון שאורכו של הניצב היה לפי זה 30 ס"מ, וזה דבר בלתיאפשרי.

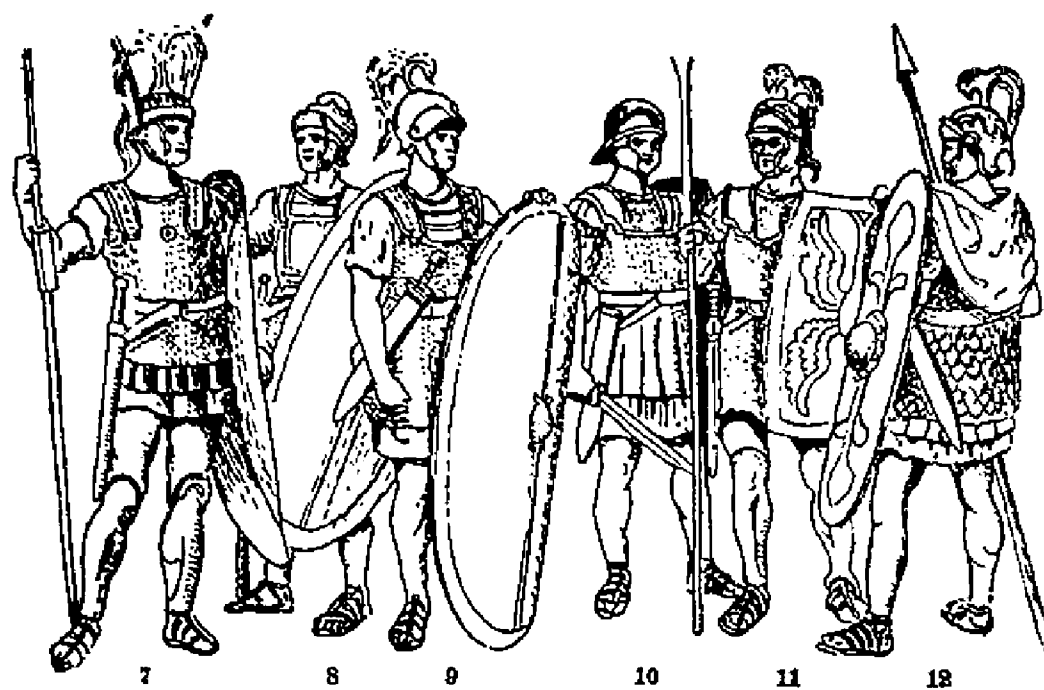
⁶⁹. בתיאור מעשה אהוד (שופטים ג, כב).

⁷⁰. והשווה למשל 'הסיף והסכין והפגיון והרמת... ר' יוסי אומר: הסמוך ליד סמא והסמוך לראש טהור' כלים יג, א; 'יד המעצור של לגיונות טפחים' (שם כט, ו); 'ידותיהן של חרבות וידותיהן של רמחים וידר תיהן של סכינין' (ויקרא רבה יא).

מבוא: פרק שישי

ציור 4. שחזור 'הכידן' (החרב)
מימין: הכידן. משמאל: הבטן (הנדן) ודרך חגירתו של הכידן

ציור 5. זיוגם של חיילים רומאים במאות השנייה והראשונה לספירה

כלי-הנשק

בתקופת יורשי אלכסנדר⁷¹ — הולם את ה- *gladius* של הצבא הרומאי, שצורתו (ציור 3) ומידור-תיו (60 - 70 ס"מ)⁷² מתאימות בדיוק לתיאור הכידן הנידון. Couissier, בדיון הרחב שהוא מקדיש בספרו⁷³ לשיטת תליית החרב, מציין, שבמאה הראשונה לפני סה"ג עד לתקופת אבגוסטוס נהגו לתלות את החרבות אך ורק באמצעות הרצועות (כמו

ציור 6. זיונם של חיילים רומאים בסוף המאה הראשונה לפסה"ג ובמאה הראשונה לסה"ג

במגילה, ור' ציור 5, חיילים מספר 11.10), ואילו שיטת הצמדת החרב לחגורה ול'רצועת הכתף' — שהיא טיפוסית ביותר החל במחצית הראשונה של המאה הראשונה אחר הספירה — לא הונהגה אלא בימיו של אבגוסטוס⁷⁴ (ור' ציור 6).

9) 'כידן' המגילה וה'כידון' המקראי: העובדה הברורה, שמשמעות 'הכידן' במגילה היא חרב ולא חנית, מחייבת בדיקה מחדש של מובן מלה זו במקרא ובמקורות האחרים. ה'כידון' נזכר במקרא 9 פעמים: 3 פעמים בביבוש העי (יהושע ח, יח, כו), פעמיים במעשה גלית (שמואל יו, ו, מה), פעמיים בתיאור 'גוי הצפון', רוכבי הסוסים (ירמ' ו, כג; ג, מב) ופעמיים באיוב (לט, כג; מא, כא).

בכל המקרים הנ"ל אפשר להבין את 'הכידון' במשמעות של חרב. יהושע נוטה ידו, ובה הכידון, לשם נתינת סימן למארב; תיאור זה מתאים גם לחרב שבידי המצביא, ולאו דווקא לחנית⁷⁵. יר-

71. Kromayer-Veith, S. 134: "...das kurze Schwert der Phalangiten war nur zum Stich geeignet, daher die lange Hiebwaaffe der Römer und die schweren Wunden die sie verursachte, den Makedonen und Griechen einen gewaltigen Eindruck machten". את היעדר הפגיון בנשקם של אנשי מערכות הפנים אפשר להסביר בכך, שבמאה הראשונה לפני סה"ג היה הפגיון בשימוש הקצינים בלבד, בניגוד לנוהג שמתאר יב"מ, שהיה רווח בתקופתו. ור' Kromayer-Veith, עמ' 410, וכן כאן, ציורים 5 - 6.

72. שם, עמ' 325. 73. בייחוד עמ' 309 ואילך. 74. שם, עמ' 313.

75. דעתו של גרסמאן (Galling, S. 161) — הרוצה לראות בכידון של יהושע מעין נס מיוחד (שמות יז, טו) — אין לה על מה שתסמוך. מעניין, שבכסריא (מ, ד [2]), אומר בתארו את פעולת יהושע: "מה גהור בנסותו יד בהנימו כידון על עיר". כה"י היווני גורס 'חרב', ור' סגל שם, עמ' שיט. השימוש בפועל זה ('הניף')

מבוא: פרק שישי

מיהו מזכיר את הכידון ביחד עם הקשתים־הרוכבים ('קשת וכידון'), המחזיקים דווקא חרב ולא חנית. בתיאור גבורת הסוס (איוב לט, כג) שאינו נרתע — נאמר בין השאר: "עליו תרנה אשפה להב חנית וכידון". מכאן אפשר להסיק, שהכידון אינו זהה לחנית, ואין כל סיבה שלא לראות בו חרב. במקום השני (שם מא, כא) נאמר: "וישחק לרעש כידון". 'רעש' בתיאור קולם של כלי נשק נזכר במקרא רק כאן, ובוודאי הוא יכול לציין גם את קולה המיוחד של החרב בשעה שמניפים אותה.⁷⁶ המקום הקשה ביותר — שנתפרש באפנים שונים — הוא תיאור 'הכידון' בין כלי נשקו של גלית: "וכידון נחשת בין כתפיו".⁷⁷ לפני זמן קצר הציע O'Callaghan לפרש את הכידון של גלית במש"מעות של חרב, והביא נימוקים שונים לחיזוק דעתו.⁷⁸ נוסף על נימוקיו המעניינים (שאמנם אינם מונעים את האפשרות לפרש 'כידון' גם במשמעות של 'חנית') נראה לי, שגם מתוך ניתוח הפרק כולו⁷⁹ אפשר לפרש כידון כאן במשמעות של החרב. ונשיאתה על הכתף⁸⁰ מתפרשת על יסוד דר"כם של לוחמים להשעין את החרב הארוכה על כתפם.⁸¹ בין שתקבל מסקנה זו ובין לא תתקבל, מכל מקום ברור, שזה היה שימוש של מלה זו ב'כת המגילות'.⁸²

בא במקרא בעיקר לגבי כלים שאין מטילים אותם. כך, למשל, לגבי חרב (שמות כ, כה), משור (ישעיה י, טו), חרמש (דברים כב, כו).

⁷⁶ אולם ראה גם סור סיני בפירושו לאיוב שם, וכן לפרק מ, יח; גם המפרשים לאיוב כט, כ ושם"ב כא, סו. ⁷⁷ השבעים הבינוהו כמגן, מבין הפרשנים היהודים נזכר שניים, שהם טיפוסיים לרבים אחרים. רש"י: "במין חנית נחשת בולטת מן הכובע ונמשכת בין כתפיו להגין על צוארו מן החרב"; רד"ק: "נראה כי זה אשר היה בין כתפיו גלית היה בדמות רמח אבל היתה לו תכונה אחרת במקצת והיה דבק עם הכובע ויורד בין כתפיו עד למטה; ולפי הפסוק הכתוב למטה שאמר לו דוד לגלית 'אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון' נראה כי הכידון זהו רומח כמו נטה בכידון. הוא עשוי להכות בו, לא להגן, והיה גותן אותו בין שתי כתפיו לפי שבשתי ידיו היו כלי מלחמה. בימינו החנית וכלי אחר בשמאלו ואם זה לא נזכר, וזה היה לו בין כתפיו לאחור בידו אחר שיטיל החנית לבעל מלחמתו".

⁷⁸ R. T. O'Callaghan, The word *ktp* in Ugaritic and Egyptian Canaanite Mythology, *Orientalia*, 21, 1952, p. 38 ff. על סמך המלה 'כתף' באוגריתית (וכן כמלה שאולה במצריית במשמעות של כלי נשק) מציע ארקלגן שתי אפשרויות להבנת הפסוק (ע' 43): "and a javelin (or sword) of bronze" או "among his weapons"; "and a sword of bronze between his shoulders".

⁷⁹ מתוך תיאור כלי נשקו של גלית (שמאל א י, ז) אנו למדים, שהיה מזוין — מלבד השריון — רק בכידון וב'חנית. את הצינה נשא נושא כליו, אבל בפסוק מז אומר דוד: "וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה'". יתר על כן, אחר שהמית דוד את גלית נאמר: "וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי ויקח את חרבו וישלפה מתערה" (פסוק נא); מעניין שתרגום השבעים, כ"י הוואטיקאן, משמיט את המלים 'וישלפה מתערה'. על חרבו של גלית אנו שומעים גם בפרק כא, י, שבו מסופר, שחרב גלית נשמרה במיוחד במקדשו של אחימלך הכהן. מכל זאת אנו למדים, שחרבו של גלית היתה עיקר. מצד שני יש סתירה לכך מתחילת דבריו של דוד לגלית: "אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון" (פסוק מה). כיוון שראינו, שנוסח הסיפור המקורי משתמש במלים 'כידון' ו'חרב' כנגזרות — פעם בזה ופעם בזה — כלום אין לראות ב'כידון' שבפסוק מה תוספת מאוחרת, שניסחה ל'אחד' את 'הסתירה' המדומה בין שני התיאורים הגליליים.

⁸⁰ השוה גם י' קוטשר, 'לשוננו' ז, תרצ"ה, עמ' 266.

⁸¹ נוסף על הדוגמאות, שהביא ארקלגן מתוך תבליטים שונים, המתארים את 'השרדנים' ואת עמי הים, המשעינים את נשקם על כתפיהם, השוה גם את נושא הכלים בתבליט השן ממגידו, המשעין את חרבו על כתפו!

⁸² מעניין הדבר, שבן־יהודה, הקובע שב'עצם משמעותו אין שום ספק שהוא כעין רמח', מביא בין הציטטות השונות גם את הקטע ממדרש 'ויסעו' על מלחמת יהודה במלך האמורי (מדרש 'ויסעו', בית־המדרש של ילינק, חדר שלישי, עמ' 1): "והוא מהר ועמד על רגליו לקראת יהודה וערך מלחמה כנגדו, מגינו מול מגינו ושלף כידונו ובקש לתתוך ראש יהודה. ויהודה הרים מגינו לנגד הכידון, קבל הכאת הכידון ופסק המגן לשנים. מה עשה יהודה גול והכהו בכידונו וקטע שתי רגליו למעלה מן הקרסולים (ר' לעיל הערה 48) ואז נפל לארץ וכידונו נפל מידו וקפץ וקטע את ראשו". וכן ביל"ש (פרשת וישלח לג), תיאור זה מורה,

כלי-הנשק

§ 7. הזרק

ב'זרק' (ריבוי: 'זרקות') מזוינים שלושה מדגלי הביניים (ט, [6], 1-4) והפרשים הקלים (י, [6], 15)⁸³. הקטע העיקרי המתאר את הזרקות הוא: "ואחריהם יצאו שלושה דגלי בינים ועמדו בין המערכות הדגל הראשון ישליך [א]ל מערכת האויב שבעה זרקות מלחמה ועל לוחב הזרק יכתובו ברקת חנית לגבורת אל, ועל השלט השני יכתובו זיקי דם להפיל חללים באף אל, ועל הזרק השלישי יכתובו שלהובת חרב אוכלת חללי און במשפט אל, כול אלה יטילו שבע פעמים ושב למעמדם" (ט, [6], 1-4)⁸⁴.

קטע זה מבליט את עיקר תכונותיהם של הזרקות: הזרק הוא כלי שמשליכים ומטילים אותו; יש לו להב; בידי כל חייל הדגל יש שבעה זרקות; על הזרקות יש כתובות, דגל דגל וכתובתו.

קודם שנעמוד על טיבו של הזרק, עלינו לנמק שתיים מן התכונות הנ"ל:

(1) שבידי כל חייל יש שבעה זרקות.

(2) שהכתובות על הזרקות שונות בין דגל לדגל, אולם אחידות הן בתוך הדגל עצמו.

אשר לבעיה הראשונה, הרי אפשר להניח שכל חייל מחזיק 'זרק' אחד בלבד והמספר 'שבעה' נובע מכך, שה'דגל' מסודר בשבעה סדרים בדומה למערכת הפנים (ח, [5], 3-4 זר' פרק שביעי § 4, § 5); ו"א ששבעת סדרי הדגל מטילים את זרקותיהם – סדר סדר וזרקותיו – שבעה זרקות. אולם מתוך התיאור המפורט של לחימתם של 'דגלי' הזרקות (יב, [8], 6) אנו למדים, שדגלי ביניים אלו – בניגוד ל'מערכת הפנים' – נערכים בשלושה סדרים, ואף-על-פי-כן הם מטילים 7 זרקות (שם, 13). מכאן, שכל חייל מחזיק שבעה זרקות; עובדה זו מתאשרת גם מתוך השוואת עם צבאות אחרים, כפי שנראה להלן.

ואשר לבעיה השנייה, הרי אף-על-פי שבעל המגילה אומר "ועל הזרק השלישי יכתובו" – הוא מציין בסך-הכל שלוש כתובות: מספר זה מקביל למספר דגלי הזרקות, ולא למספר הזרקות. מכאן, שיש להבין כאילו כתב: 'על זרק (הדגל) השלישי' וכדומה. מסקנה זו מתאשרת אף מתיאור הדגל הראשון: "הדגל הראשון ישליך אל מערכת האויב שבעה זרקות מלחמה ועל לוחב הזרק יכתובו...". כלומר, כתובת אחידה לכל שבעת זרקות הדגל הראשון, והוא הדין בשני הדגלים האחרים.

הזרק – נשק הטלה: אם שורש השם – וכן הציון 'ישליכו'⁸⁵ – מעידים, שהזרק הוא

לדעת, בבירור, שמדובר כאן על חרב ולא על רומח, היא נשלטת, חותכים בה, פוסקים בה מג' גים ומקטעים בה רגליים וראש. מעניין הדבר, שבתיאור מלחמת בני עשו ביעקב מצינים המדרשים הנ"ל, 4000 האויבים באו כשהם מזוינים ב"מגנים וקשתות וכידונים", ואילו בתיאור המקביל בספר היובל לות (לו, סו) מדובר על חרבות.

'הכידון' שבלשון המשנה (כלים יא, ת, וכן בתוספתא כלים ב"מ ג, בהחילה), הנוכח עם 'הניקוף', יכול אף הוא להיות חרב.

83. ור' הערות לגוף המגילה שם.

84. על הכתובות ר' להלן § 9.

85. השימוש בפעל 'שליך' מציין במגילה גם את פעולת הקלעים (להלן), והשווה במדבר לה, כב: "או השליך עליו כל כלי בלא צויה"; וכן על אבנים (יהושע י, יא; קהלת ג, ה). השימוש בפעל 'זרק' ביחזקאל (י, ב) לזריקת גחלים על העיר היתה לו השפעה על תוכן הכתובות (ר' להלן). בספרות חז"ל רגיל ביותר השימוש בשורש זה לציון השלכת אבן, מקל וחץ (ר' ב"הוזה), והשווה גם 'מדרש גלית הפלשת' (ילינק, בית המדרש, חור רביעי, ע' 140): "אמרו כשהיה דוד גלחם היה זרק והורג שמונה מאות איש בזריקה אחת והוא שולף את חרבו על שש מאות איש בפעם אחת" ועוד.

מבוא: פרק שישי

כלי הנזרק — הרי השימושים 'יטיל' (שם, ש' 4: וכן ראה יב, [8], 15), 'להב הזרק' ו'ברקת חנית' מציינים, שה'זרק' הוא כלי דומה לחנית: בעל גוף של עץ ולהב של מתכת.⁸⁶ התוספת 'מלחמה' ('זרקות מלחמה', [6], 2, 15; 'זרקות המלחמה', [8], 11) באה כנראה כדי למנוע אי-הבנה העלולה לצאת מן הדמיון שבין שם הכלי הנידון לשמות כלים אחרים, שאין ענינם במלחמה ('מזרקים', 'מזרקות').

לא מצאתי לא בלשון המקרא ולא בלשון המשנה כלי נשק בשם זה, אף-על-פי שהשימוש בפועל 'זרק' מצוי ביותר לציון הטלת כלים שונים.⁸⁷ ומסביר יפה, כיצד נגזר ממנו ה'זרק'. לעומת שתיקתם של המקורות הנ"ל יש לציין, שמספר ניכר של סוגי חניתות קצרות, שכבר היו בשימושם של ערביי תקופת הג'אהליה⁸⁸ — נקרא בשמות הגזורים משורש זה.⁸⁹

ה'זרק' דומה ביותר הן במובנו המילולי והן בשימושו (ומעניין ביותר — אף במספר הכלים שבידי כל חייל!) ל- *jaculum*⁹⁰ הרומאי. כלי זה, שנקרא גם *hasta velitaris*, על שום שהיה בידי יחידות הביניים הקלות ('הוליטים') במאה השנייה לפני סה"נ ועבר אחר-כך על מידותיו לגדודי עזר בעלי תפקידים דומים, מתואר בפרק מעניין של ליוויס בתיאור הקרב עם חניבעל על-יד קא-פואה. ליוויס מספר, שהרומאים נקטו טקטיקה חדשה, בבהרם מכל הלגיונות את הצעירים, החזקים והקלים ובאמנם אותם להילחם יחד עם הרוכבים. כל אחד מצעירים אלו חומש בשבעה *jacula*; אורכו של *jaculum* היה ארבע רגל, ובראשו להב-ברזל בדומה ל-*hasta velitaris*. כן נשאו מגנים עגולים, קטנים מאלו של הרוכבים.⁹¹ מתוך תיאור זה יש להסיק, ש-*jaculum* (= זרק) היה כלי הטלה באורך של כ-1.17 מטר (להלן — 15 - 22 ס"מ)⁹² והיה מצוי בשימושם של יחידות הביניים הקלות. בידי כל חייל כ-7 זרקות. כפי שצוין לעיל, היו זרקות גם בידי הפרשים הקלים (י, [6], 15). אלא שלא נזכר מספרם. אפשר להניח, שמספרם לא עלה על ארבעה, בהסתמך על תיאורו של יוסף בן מתתיהו.⁹³

86. המשפט ([8], 8) 'ונסו ידם בכלי המלחמה' לא בא לציין אלא שאנשי הזרקות בהגיעם עד עמדת ההטלה הושיטו את היד אחוזת הזרק ועמדו מוכנים לזריקה בהישמע הסימן המתאים, כמתואר שם בשורות 9 - 13. ור' לעיל, פרק חמישי § 6. השימוש בפעל זה אינו טיפוסי דווקא לרמת חנית או 'זרק' אלא לכל כלי נשק, המצוין ריב יישור היד (בין אחורה ובין כלפי מעלה) קודם שמסילים אותו או שמכים בו, והשחה לעיל בעניין הכידון של יהושע, ובייחוד דהיא-בא, טו: 'וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים'.

87. المزرق (ר' F. W. Schwarzlose: Die Waffen der alten Araber, s. 212). כלי זה מוגדר ב' *كتاب الخفيم* (vi) בתוך קבוצת כלים הדומים לרומח: *ما زرق به زرقاً وهو اخف من العترة*. מידותיו של ה' *عترة* (ר' שווארצלוחה, שם) מוגדרות באותו מילון: *قدر نصف من الرمح أو أكبر*. אם נניח שמידותיו של רומח הלחימה הרגיל הנ"ל היו כ-11 אמות (שווארצ', שם, עמ' 243) הרי שמידותיו של ה' *عترة* הן 5 - 6 אמות. לפיכך מידות ה' *مزرق* הן 3 - 4 אמות.

88. ור' גם *مزراق*, *مزركة* (Dozy, Sup.: "javelot"; Lane, I, p. 1227: A short javelin, i.e. a spear). *عترة* (shorter than the *عترة*); ואולי כדאי להשחית גם את היתרגום 'לישעיה לג, ד'.

89. Marquardt, p. 13 n. 6; p. 33 n. 5; p. 40 n. 5; Kromayer-Veith, S. 326/27; Couissin, 89, p. 214, p. 217.

90. Liv. (xxvi, 4,4): Ex omnibus legionibus electi sunt juvenes maxime vigore ac levitate corporum veloces: eis parmae breviores quam equestres et septena jacula quaternos longa *pedes data praefixa ferro, quale hastis velitaribus inest*. המשכה של פסקה מעניינת זו נידון שוב בפרק שביעי § 6, אגב שיתוף הפעולה של אנשי הביניים עם הפרשים.

91. מלחמות ג'ה; ה' הוא מצוין שבאשפת הרוכבים היו 3 כלי הטלה ויותר. נראה, שיב"מ התכוון לכלי הדומה ביותר לזרקות (*jacula*) הנדונים: *καὶ κατὰ γωρυτοῦ παρήρτηνται τρεῖς ἢ πλεονεχέστεροι, πλεονεχέστεροι μὲν αἰχμάδες, οὐκ ἀποδέοντες δὲ δοράτων μέγεθος*.

כלי-הנשק

§ 8. השלם

הדיבור "ועל השלט השני", במקום "ועל הזרק השני", ראוי שנדרוש לו במיוחד. אפילו אנו מניחים שפליטת קולמוס יש כאן, יש לשער שהיתה אסמכתא לחילוף זה, והיינו שהשלט דומה הוא ל'זרק' או לכלי הטלה אחר, או שהוא משמש כמונח כולל לכלי נשק. ואכן אין מונח בין מונחי הנשק הנזכרים במקרא, שתורגם גם על-ידי השבעים בשינויים רבים כל כך כמו 'שלט'. עובדה זו מחייבת בדיקה חדשה של שבעת המקומות שנזכר בהם 'שלט' במקרא:

- 1 - 2. "ויתן הכהן לשרי המאיות את החנית ואת השלטים אשר למלך דוד" (מלכים ב יא י). ומק' ביל לו: "ויתן יהוידע הכהן לשרי המאות את החניתים ואת המגנות ואת השלטים אשר למלך דוד" (דהיי"ב כג ט).⁹²
3. "הברו החצים מלאו השלטים" (ירמיה נא יא); בגלל 'החצים' ו'מלאו' הבינו כאן השבעים והאחרים 'שלטים' במשמעות 'אשפות'⁹³, אלא שהשימוש ב'מלאו' אינו מורה דווקא על 'מילוי אשפה', אלא פירושו גם — ובמיוחד כאן — 'הכינו'⁹⁴.
- 4 - 5. "ויקח דוד את שלטי הנהב אשר היו אל עבדי הדדעזר" (ש"מ"ב ח ז). ובדומה לו דברי-הימים א יח ז; כאן הבינו השבעים את השלטים כציון למיני תכשיטים ולכוש⁹⁵.
6. "שלטיהם תלו על חומותיך סביב" (יחזקאל כו יא) — כאן, שלכאורה נראה שמדובר על-כג' נים⁹⁶, דווקא כאן הבינו שוב 'אשפות'.
7. "אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים" (שיר-השירים ד ד); כאן דווקא הבינו ז'ר' קות' או חניתות זריקה⁹⁷.

הניתוח הזה מורה, שמובנו של מונח זה כלל כמה סוגי נשק, או שמשמעותו היתה שנויה במחלוקת⁹⁸, אבל בגלל ההשפעה הניכרת של הארמית על בעל המגילה כדאי להפנות את תשומת הלב לשימוש במונח 'שולטן' כתרגום שכיח ביותר ל'מטה', 'שבט'⁹⁹. על בר'ר צג, ז ("ומה הן סימנין שהיו בו ביהודה של בית שילו אמרו: שני שולטונין זולגות דם") כבר העיר רש"י: "שהיו שני שלטין זולגות דם מקצותיו. ב ש ב ט מתורגם ב ש ו ל ט נ".

השימוש ב'שבט' בכמה מקומות במקרא כנרדף ל'חנית-זריקה' (= זרק) עלול להסביר את השימוש הנידון במגילה; למשל: "ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום" (ש"מ"ב יח יד)¹⁰⁰.

⁹² בהשפעת המגנות תרגמו כאן השבעים: "τάς μαχαίρας καὶ τοὺς θυρεοὺς καὶ τὰ δόλα".

⁹³ "...τάς φαρέτρους..."

⁹⁴ והשוה הערות לגוף המגילה ח, [5] 3; וכן השוה את הפסוק הקשה: "ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית" (ש"מ"ב כג ז), וכן השוה G. R. Driver, JQR, Vol. 28, 1937/38, p. 127.

⁹⁵ שמואל ב: "...τοὺς Χλιδῶνας..." דברי-הימים א: "τοὺς κλοισὺς..."

⁹⁶ וראה מאמרי 'חשבונות מחשבת חושב', 'ידיעות' שנה יג, תש"ז, עמ' 23, הערה 24, בסוף.

⁹⁷ "...παῖσαι βολίδες..."

⁹⁸ טור-סיני, בהערותו במילון בן-יהודה, כותב: "ואכן נראה שאין שלט בעיקר אלא לשון גבורה, כהוראת השרש של ט, ומכאן המשמעות של כלי גבורה של גבורי חיל, בין שאלה מגנים או כלים אחרים".

⁹⁹ כך השוה למשל "וכי יכה איש את עברו או את אמתו בשבט" (שמות כא כ) — בשולטן; או "שבט הנגש בור" (ישעיה ט, ג) — שלטון דהוה מפלח ביה; "אשור שבט אפ"י" (שם י, ה) — אתוראה שולטן רוגני; 'מש' ענת' (שופ' ו, כא) — שולטיתא; 'מסה' (מכה ו, ט) — שלטינא, וראה במילון התרגומים של לוי; והשוה גם

¹⁰⁰ והשוה ש"מ"ב כג, כא. Dozy, Supl. 121.

מבוא: פרק שישי

§ 9. כתובות הזרקות

כאן נציין רק את הקשר בין הכתובות ובין תכונת הכלי¹⁰¹ בשעת מעופו:

הזרק דראשון	השני	השלישי
"ברקת חנית לגבורת אל"	"זיקי דם להפיל חללים באף אל"	"שלהובת חרב אוכלת חללי און במשפט אל"

הכתובות (זולת הראשונה) מורכבות משלושה חלקים: 1. צורת ה'זרק' בשעת זריקתו; 2. מטרת הזריקה; 3. מלחמת האל.

2 ו-3 דומים לנמצא בכמה כתובות אחרות¹⁰¹, ואילו 1 טיפוסי הוא לכתובות ה'זרקות' שבשעת מעופם הם דומים לברקים, זיקים, ורשפים¹⁰², בדומה לשימושי המקרא בתיאור החניתות והחצים¹⁰³ (על הכתובות ר' גם להלן, § 12).

§ 10. החנית

אין בעל המגילה מתאר את 'החנית', אולם עובדת היזכרה בכתובת ה'זרק' (ר' לעיל) וכן תיאור הרומח (להלן) מעידים שהחנית — לפי גירסת המגילה ובדומה למקרא¹⁰⁴ — היא 'נשק הטלה'. 'החנית' היתה כנראה ארוכה מן ה'זרק' ולכן היה טווח הטלתה יותר קצר. מסקנה זו אפשר להסיק מכך, שהרגל 'מחזיק חנית ומגן'¹⁰⁵ (ט, [6], 5) נזכר בין דגלי הזרקות ובין דגל מחזיקי הכידן (הח-רב). סדר לחימתם של דגלי-הביניים הוא: רחוקי הטווח ראשונים (קלעים, זרקות), וקצרי הטווח אחרונים (כידן). ור' פרק שביעי, § 4.

§ 11. הרומח

בדומה למגן ולכידן (ר' לעיל) מרחיב בעל המגילה בתאורי הרומח: מידותיו, צורתו, החומר שממנו נעשה וקישוטיו; הרומח היה כלי נשקם העיקרי של אנשי 'מערכת הפנים' (ח, [5], 6-7), של הפרשים 'הכבדים' (י, [6], 14) ושל חיילי 'המגדלות' (יג, [9], 12) — בניגוד ל'זרק' ול'חנית', שהיו בידי חלק מדגלי הביניים והפרשים הקלים.

1. צורתו ומידותיו. בעל המגילה מתאר במפורט רק את רומחי אנשי מערכת הפנים. אבל הוא מדגיש, שרומחיהם של הפרשים הכבדים ושל אנשי 'המגדלות' היו ארוכים יותר ('שמונה אמות'). רומח אנשי מערכת הפנים היה: "אורך הרמח שבע אמות מזה הסגר והלוהב חצי האמה" (ח, [5], 7). כלומר אורכו הכללי היה כ- 45.8×3.206 מטר¹⁰, ומזה הלהב וה'סגר' 22.9 ס"מ.

101. על היחס בין כתובות ה'זרקות' ובין הכתובות שעל גבי ה'אותות' וה'חצוצרות' — ראה בפרק שלישי § 2, ופרק חמישי § 7. על המקבילות המילוליות במקרא ובמקורות האחרים — ראה בהערות לגוף המגילה.

102. השוה 'רשפיה רשפי אש שלהבתי' (שה"ש ח, ו), וכן יחזקאל כא, ג והערות לגוף המגילה, וכן 'ומלא חפ' נין גהלי אש מבינות לכרבים וזרק על העיר' (יחזקאל י, ב).

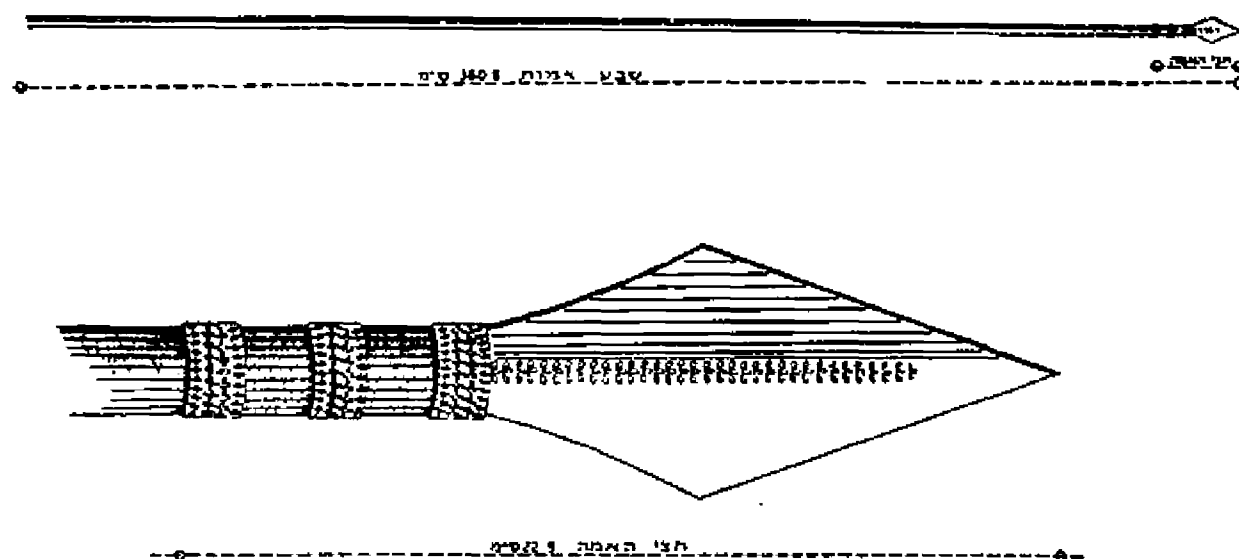
103. הזכרת 'החרב' כאן באה כנראה בהשפעת 'להט החרב המתהפכת' (בראשית ג, כד), והמלים 'אוכלת חללי און' נסמכות על תיאור פעולת האיכלה של החרב (ר' הערות לגוף המגילה יד, [11], 12) — 'וחרב לוא אדם תואכלנו'. אולם מכיון שמלה זו מופיעה כאן על גבי ה'זרק' (בדומה ל'חנית') ומכיון שבעל המגילה משתמש בכידן במקום השימוש הרגיל ב'חרב' — יש לשים לב ל-*حربة*.

104. השוה למשל 'ויטל שאול את החנית' (שמואל א יח, יא).

105. והשוה 'בצנה ובחנית' (דהיי"א יב, לה) וכן השוה דבריהמים ב כג, ט.

כלי־הנשק

הלהב 106: מידות הלהב אינן מפורטות בנפרד, אולם בהשוואה לרמחים בעלי יחס דומה בין אורך הלהב וה'סגר' ובין אורכם הכללי (ר' ציור 5, חייל מס' 12) — בהם היחס בין ה'סגר' והלהב הוא בערך 1:2 — יש להניח, שאורכו של הלהב היה כ־14 ס"מ בערך. צורתו של הלהב

ציור 7. שחזור הרומח המתואר במגילה
למעלה: הרומח; למטה: הלהב וה'סגר'

מוגדרת כ'שפוד אל הראש' (ש' 10 - 11), בניגוד לצורת הכידן, ש'ספותיו' הן 'ישר אל הראש' (ר' לעיל). מכאן, שצורתו כ'שפוד', והוא הולך ומתחדד לקראת 'ראשו' 107. בציור 7 ניסיתי לשחזר את צורתו לאור הנ"ל ובהשוואה לצורות השכיחות ברמחים בתקופה הרומאית (ור' ציורים 5 - 6).
(2) חומר וקישוט. הלהב עשוי "ברזל לבן מאיר מעשי חרש מחשבת" (ש' 10). ברזל הכי-
דן מוגדר כ"ברזל ברור טהור בכור ומלובן כמראת פנים מעשי חרש מחשבת". כבר צוין לעיל, שהשוני בין שני התיאורים מוכיח, שאיכותו של ברזל להב הרומח היתה פחותה משל הכידן (הח-
רב). הבדל זה מצוי בכל התקופות, שכן עיקר כוחו של הרומח בראשו המחודד ובצורתו השפודה, ואילו החרב — שספותיה חדות ודקות ומכים בה לרוחבה — חייבת להיות קשה במיוחד.
בתוך הלהב נמצא קישוט, שדגמו "שבולת זהב טהור" (ש' 10). כפי שצוין לעיל, 'שבולת זהב
טהור' נמצאת גם בין הדגמים של עיטורי להב הכידן. מתוך שבעל המגילה נזקק למינוח שונה
בתיאור שיטת חיבור השיבולים ללהב ברומח ובכידן, אפשר להסיק שהתכוון לציין שתי דרכים
שונות בעבודת המתכת: ברמה, נמצאת 'שבולת' הזהב הטהור 'בתוך הלהב' (ש' 10), ואילו
'מראי שבולת זהב טהור' בלהב הכידן היא 'חוברת בו לשני עבריו' (ש' 11 - 12). נראה, ששוני
טכני זה מקורו בכך, שמתכת הרומח היתה 'רכה' יותר ואפשרה להכניס את ה'שבולת' ל'תוך' הל-
הב, ואילו מתכת להב החרב (הכידן) היתה קשה במיוחד ודרשה שיטת חיבור שונה.

106. על הכתיב 'לוהב' וכן על המקבילות לו וליתר המונחים שיצוינו להלן — ראה הערות לגוף המגילה ובהקדמה
לגוף המגילה.

107. על 'ראש' שבכלי, היינו הקצה שדוקרים בו — ר' לעיל הערות 61, 70. על ה'שפוד' ועל השימוש בשורש
'שפד' — ר' הערות לגוף המגילה.

מבוא: פרק שישי

הזהב אל פני הלהב¹⁰⁸. בסגנון התיאור והשימוש במונחים הנ"ל מושפע בעל המגילה השפעה ישי" רה מתיאור בגדי הקודש של אהרן בשמות לט, ג, ד: "וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילם לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני ובתוך השש מעשה חשב. כתפת עשו לו חִבְרֹת על שני קצוותיו חִבְרֹת".

את דגם ה'שבולת' יש להשוות לנזכר בספר זכריה (ד, יב) בתיאור המנורה: "ואען שנית ואמר אליו מה שתי שכלי הזיתים אשר ביד שני צנתרות הזהב המריקים מעליהם הזהב". את הדגם הזה בקישוטי להב הרומח והכידן שחורתי (ציור 4; ציור 7) לפי 'דגם השפה' האמצעי שב- עיטורי המגן מדורא-אברופוס (ציור 1) שבחורתי בו — מתוך כמה דוגמאות אחרות — כדי לשמור על אחידות הסגנון בשחזור עיטורי כלי הנשק.

3) 'סגר' הלהב. חלק המתכת המהדק את הלהב אל מוט העץ נקרא כפי בעל המגילה בשם 'סגר'. מונח זה לציון החלק הנידון אינו ידוע לנו מן המקורות¹⁰⁹, אבל משמעות השורש 'סגר' ותיאור מקום הסגר וקישוטיו אינם מניחים כל מקום לספק בדבר זהותו. התיאור המפורט המוקדש במגילה לפרטי קישוטיו מורה על חשיבותו של חלק זה, שהיה חייב לסגור ולחזק את מקום התורפה של הרומח.

צורת ה'סגר' היתה אחת הבעיות הטכניות הקשות ביותר בעשיית הרומח, ובתקופות שונות נית- נו לבעיה זו פתרונים שונים¹¹⁰.

צורתו וקישוטיו: "ובסגר שלושה צמידים מפותחים כמעשי גדיל שפה בזהב וכסף ונחושת ממוזנים כמעשי צורת מחשבת. ומחברת הצ[ו]רה מזה ומזה לצמיד סביב אבני חפץ בדני ריקמה מעשי הרש מחשבת ושבולת" (ח, [5], 7 - 9).

חלק מהמונחים הנ"ל ('גדיל שפה', 'ממוזנים', 'אבני חפץ בדני ריקמה') כבר נידונו לעיל אגב תיאורי קשוטי המגן. הנושא העיקרי במשפט זה הם שלושת הצמידים המהדקים את הסגר¹¹¹.

108. והשוה Galling, S. 381. על המונחים השונים בערבית לציון שיטת השיכוך המיוחדת של הזהב והכסף בפלדת להבי החרבות, ר' L. A. Mayer, עמ' 44, مسقطه بغضة او: مسقطه بذهب.

109. ראה הערות לגוף המגילה בקשר לשימוש בשורש 'סגר' במקורות השונים לציון חלקים דומים בעצמים שונים.

110. וראה גם Galling, שם, עמ' 353 ואילך והספרות שם. על בעיה זו ברמחים ובחניתות של הרומאים — ר' להלן הערה 114. לאור חשיבותו של חלק זה, שאפשר לראות בו גם שם נרדף ללהב ולכלי עצמו (על דרך 'הכלל מתוך הפרט'), אולי ייתכן לבדוק את פירושו של הפסוק הקשה בתהלים לה, ב - ג:

"החזק מגן וצנה וקומה בעזרתך
והרק חנית וסגר לקראת רדפי".

מבנה הפסוקים הנ"ל — שבהם מופיעה המלה 'סגר' כאילו ברשימת כלי הנשק — גרם לכך, שמפרשים שר- נים גיסו ע"י ניקוד שונה, סירוס אותיות וכיו"ב לראות במלה 'סגר', שם עצם. יש שרצו לראות בשם זה את נשק ה-σάγαις של הסקיתים, ויש שרצו (ע"י שינוי הכתיב ל'סגד' — פרלס) — לראות בו קרבה ל-Shukūdu האכדי (סוג כלי נשק), וכמובן יש שהבינו את הפועל כפשוטו (ור', במפרשים לתהלים ובמילר- נים), לאור המקום החשוב הניתן במגילה ל'סגר' אולי אפשר לגרוס את הפסוק:

"החזק מגן וצנה — קומה בעזרתך
והרק חנית וסגר — לקראת רדפי".

111. על השימוש במונחים דומים במקורות השונים, לציון סבעות מהדקות — ר' הערות לגוף המגילה וכן שם בקשר למונחים האחרים, הנוכחים בתיאור הנידון, והשווה לעיל הפסוקים משמות לט, ג - ד.

כלי הנשק

אם צדקתי בהבנת המלים "ומחברת הצורה מזה ומזה לצמיד סביב אבני הפץ" ¹¹¹ וכו' כתיאור אופן 'חיבור' 'צורת הגדיל' שעל גבי הצמיד אל הסגר (ור' להצעת השחזור ציור 7). הרי ניכר דמיון בין קישוט זה למה שנוכר בקטע, שהבאתי לעיל מתוך אגרת אריסטאס (סוף הערה 30). בתיאור רומחיהם של החיילים הרומאים (ר' ציור 5, חייל מס' 12, וכן Kromayer-Veith, Taf. 41, Abb. 127) – אפשר לראות את שלושת הצמידים שבסגר.

גם השטח שבין הצמידים היה מעוט: "הסגר מחורץ בין הצמידים כמעשי עמוד מחשבת" (שם, ש' 9-10). את המונח 'מחורץ', המורה גם על תעלות מוארכות ומקבילות כדוגמת תלמי המח' רשה ¹¹², ואת ההגדרה 'כמעשי עמוד מחשבת' יש להבין, דומני, כמשווים את צורת 'עמוד הסגר' אל גופו המחורץ של העמוד הקלאסי (לשחזור ר' ציור 7).

4) סיכום בעית הרומח. אורכו הכללי של רומח 'אנשי מערכת הפנים' הוא למעלה מ-3 מטרים. אורכם המשותף של הלהב (השפוד בצורתו) והסגר (המחורץ בין שלושת הצמידים) הוא כ-22 ס"מ. רומח 'המגדלות' והפרשים הכבדים ארוך קצת יותר (3.6 מטר). מידות אלה מוציאות מכלל כל אפשרות את זיהוי הרומח עם ה- *pilum* של אנשי הלגיון הרומאי, שהיה נשק הטלה (ואורכו לא עלה על 2 מטר) והיה שונה ביותר בצורת להבו ו'סגר' ¹¹⁴. את ה- *pilum* יש להשוות לדעתי ל'חנית'. לעומת זאת אין כל אפשרות להשוות את הרומח הנידח אפילו ל'סריסה' המפור-סמת של הפאלאנכס ההלניסטי בימי אלכסנדר הגדול ויורשיו. ה'סריסה' בתקופת אלכסנדר – בין שהיתה שונה באורכה ב'סדרים' השונים ובין שהיתה שווה ¹¹⁵ – מידותיה היו גדולות ביותר, והמקורות השונים 'מתחרים' בהגזמת אורכה. מאידך בתקופת פוליביוס (היינו באמצע המאה השנייה לפני סה"נ) הגיע אורך ה'סריסה' ל-14-16 אמות (לערך 6 מטר) ¹¹⁶, ו"א ככפליים מאורכו של הרומח במגילה. מצד אחר קרוב תיאור הרומח שבמגילה ל-*hasta* הרומאית. כלי זה לא היה נשק הטלה, והיה כבד יותר מן ה- *pilum* ואף ארוך ממנו (ציורים 5; 6). לפי חלק מן המ-קורות הספרותיים נעשתה ה- *hasta* – החל מתקופת מאריוס – לכלי נשקם של חלק מגדודי העזר, ואילו ה- *pilum* נעשה לנחלת כלל חיילי הלגיון. אולם Couissin, שדן בנושא בהרחבה על סמך התבליטים, הסיק מסקנה, שה- *hasta* היתה גם לאחר מכן אף בשימושם של חיילי הלגיון. שנוקקו לה בשעה שנלחמו במבנה של 'פאלאנכס' ¹¹⁷. אך יש לציין שה'רומח' במגילה – שמידותיו קטנות משל ה'סריסה' – היה ארוך אף מן ה- *hasta* בשתי אמות לערך. אולי מעידה עובדה זו על שלב מעבר, שבו נרחק ה'רומח' במידותיו לחלוטין מן ה'סריסה' הארוכה, אבל עדיין לא הגיע למידות הקצרות של ה- *hasta* ¹¹⁸. מעניין הדבר, שגם להב ה- *hasta*, בדומה ללהב הרומח הנידח, היה קצר ביותר ¹¹⁹.

112. לא נראתה לי האפשרות להבין "כמעשי צורת מחשבת ומחברת הצורה" (והשווה בתיאור המגן לעיל "מיל שפה וצורת מחברת"), שכן עי"כ ישאר חלקו השני של המשפט מקוטע. בתיאור הנידח השונה במיוחד את הקטע משמות לו, יא"ג, שהובא לעיל בהערה 28, ור' הערות לגוף המגילה.

113. ר' הערות לגוף המגילה; למשל: "חריץ שהוא עובר בכרם עמוק עשרה ורחב ארבעה" (כלים ה, ג).

114. על ה- *pilum* ו'סגר' ראה Couissin, עמ' 181 ואילך, 207, וכן ציור 57, Marquardt, עמ' 28 ואילך. Kromayer-Veith, עמ' 278.

115. ור' על כך Kromayer-Veith, עמ' 134, 116, עמ' 279.

117. על העובדה, שלפי המגילה מחזיקים בחניתות (*pila*) דוחק חלק מרגלי הביניים, ואילו אנשי 'מערכת הפנים' הם מחזיקי *hasta* – ר' להלן פרק שביעי בסוף § 4 (6).

118. אורך להבי ה- *hasta* הוא 15-22 ס"מ, ממש כמו להב הרומח שבמגילה. ור' Couissin, עמ' 217, המ-שר ער שהשם *hasta velitaris* (ר' לעיל 'זרק') ניתן ל- *jaculum*, משום שלהבו הקצר ומה ביותר ללהב ה- *hasta*.

מבוא: פרק שישי

רומח הפרשים היה ארוך יותר — עובדה זו מתאימה למה שידוע לנו על רומחי הפרשים בכל התקופות — שכן רכיבת החייל על גבי הסוס הצריכה רומח ארוך יותר.

§ 12. הקלע

הקלע — שלא ניתן תיאורו במגילה¹¹⁹ — הוא כלי נשקם של חלק מ'דגלי הבינים' שפעולתם מתוארת בפרוטרוט¹²⁰. כאן נצטמצם בכמה הערות הנוגעות למונחים ולמספר אבני-הקלע. חיילים הנושאים קלעים נקראים 'אנשי הקלע' ([8], 1) והם 'משליכים' את אבני הקלע כמו את ה'זרקות'. בשעת פעולתם — בדומה לפעולת שאר דגלי הבינים — 'החצוצרות תהיינה מריעות לנצח' ([8], 1, ור' פרק חמישי, § 5 (4)); 'אנשי הקלע' פותחים הראשונים בקרב, בגלל טווחו הארוך של נשקם (ור' פרק שביעי, § 4); בדומה ל'זרקות' משליך אף כל 'איש-קלע' את נשקו שבע פעמים ([8], 1-2). אף-על-פי שהמספר 'שבע' אהוב ביותר על בעל המגילה, אין להוציא מכלל האפשרות שבידי 'איש הקלע' היו באמת כשבע אבני קלע. בתבליטים האשוריים, המתארים את פעולת אנשי-הקלע (למשל במצור לכיש) אפשר למצוא על-פי רוב, כ-5-7 אבני קלע ליד כל 'קלע'. המקרא (שמואל א יז, מ) מציין, שדויד בהילחמו בגלית בחר לו 'חמשה חלקי אבנים'. מדרש שמואל¹²², מציין שדויד בחר לו חמישה חלקי אבנים מן הנחל, 'אחד לשמו של הקב"ה ואחד לשמו של אהרן, ושלושה לשלשת אבות העולם'. אולם מעניין הדבר, שבספר החיצוני המיוחס לפיי-לון נאמר, שדויד בחר לו שבע אבני קלע וכתב¹²³ עליהן את שמות אברהם, יצחק ויעקב, משה ואהרן, שמו עצמו ושם ה'¹²⁴.

§ 13. הקשת

הקשת נזכרת במגילה רק בתיאור זיונם של 'הרוכבים הקלים' (י, [6], 15): 'וקשת וחצים וזרקות מלחמה'¹²⁵.

119. על 'הקלע' במזרח ראה: H. Bonnet: Die Waffen der Völker des alten Orients, 1926, S. 144 ff.; Ovid R. Sellers: Sling-stones of Biblical Times, B.A., Vol. II, 4 Dec., 1939, pp. 41-44 וכן בטאמרי (BASOR, 107, Oct., 1947, p. 12); 'יריעות', שנה י"ג, חש"ה, עמ' 19 ואילך.
120. ט, [6], 1; יב, [8], 1-2; ור' גם הערות לגוף המגילה, יב, [7], 17. על ה-funditores בגרדוי העזר של הצבא הרומאי, ובמיוחד בצבאו של פומפיוס — ר' Marquardt, עמ' 34, וכן להלן פרק שביעי, § 4 (5) (6).
121. והשווה במגילה 'אנשי הבינים', 'אנשי הרכב', 'אנשי הסרך'. אין 'אנשי הקלע' נקראים 'קלעים' כמו מל"ב ג, כה.
122. היצאת שלמה באמער, פרשה כא, עמ' 108.
123. ור' L. Cohn, JQR 1898, X, p. 305, ור' כאן, פרק תשיעי, הערה 39. במגילה חסר החלק התחתון של דף [5], שבו היתה תחילת תיאור אנשי הקלע, ואפשר שצוין שם, שכתבו על גבי אבני הקלע, בדומה לחי אור כתובות 'הזרקות', הנזכר מיד אחר-כך. מנהג כתיבת כתובות שונות על 'אבני' הקלע, עשויות העופרת בצבא הרומאי, היה שכיח ביותר. ור' Marquardt, עמ' 34, ובייחוד שם הערה 12.
124. על השוני בין כתובות אלו ובין המתוארות במגילה — ר' פרק שלישי § 8, ופרק חמישי § 7. אולם השווה גוף המגילה, הערות ל[5], 1.
125. אולם ייתכן, שגם אחד מ'דגלי הבינים' היה מזוין בקשתות; ור' הערות [8], 1; [6], 1, וכן פרק שביעי, § 4.

פרק שביעי

יחידות הלחימה והטקטיקה

§ 1. דברים כלליים

בפרק זה נדון במבני היחידות בקרב ובדרכי הפעלתן¹ לאור התיאורים השונים במגילה. בגלל המבנה המיוחד של המגילה² חוזרים תיאורי הקרב ונשנים למעשה כמה פעמים, הן ב'סדרת הס' רכים' והן ב'סדרת הקרבות עם הכתיים'. דבר זה מאפשר לנו להשלים כמה פרטים החסרים בכל אחת מהסדרות או הכתובים שם בלשון מעורפלת. מקור נוסף וחשוב לבחינת הנושא משמשות אף אותן הפרשות שאינן מיוחדות לתיאור ישיר של דרכי הלחימה (כגון הפרשות על מבנה האותות, על הנשק, על החצוצרות ועל מנהגי העדה³). שכן נאלץ בעל המגילה להוסיף הערות השייכות לדרגת כי הלחימה, כל פעם שרצה להסביר ביתר בהירות את הנושא שדן בו.

ניתוח מדויק של שיטת הלחימה ושל הרכב יחידות הקרב חשוב במיוחד אף לקביעת תקופתה של המגילה, שכן בנידון זה — יותר מבכל נושא אחר — היה בעל המגילה חייב להסתייע במקורות. שלא היו מענייניה המיוחדים של הכת, ולא מן הנמנע שנזקק לספר צבאי, שהיה רווח בזמנו⁴.

ברם, אם אנו באים להסתייע ב'אמת-המידה הטקטית' לשם קביעת התקופה, עלינו לזכור, שיש צד שווה בכמה עקרונות-יסוד של הפעלתם של כל הצבאות בכל התקופות, ועלינו להיזהר ממסקנות מרחיקות לכת מתוך הצדדים השווים האלו.

כך, למשל, עצם השימוש בפרשים והצבתם באגפי חיל-הרגלים, שליחת יחידות קלות לפני הקרב המכריע לשם שיבוש מערכות האויב, ניצול 'המארב'⁵ וכיוצא באלה — כל אלה היו מאז ומהמיד נחלתם של כל הצבאות והכול נזקקו לעקרונות אלה בצורות שונות. אין לראות כאמצעי-עזר ברורים אלא מצד אחד, את הפרטים המיוחדים לצבא הנידון (ולפעמים חשיבותם בפני עצמה אינה גדולה), ומצד שני — את התמונה הכללית והשלמה. וכן עלינו לזכור, שכל צבא — ואף זה שמושג פע ביותר משיטות הצבאות האחרים בני-זמנו — שומר גם על קווי-אופי עצמאיים אחדים, הטרבועים באופיו ובמסורתו. בניתוח שיטת הלחימה המתוארת במגילה עלינו לבחון כמה אפשרויות יסוד: (א) שהטקטיקה המתוארת אופיינית היא לצבא ישראל בתקופה הנידונה; (ב) שזה חיקוי לטקטיקה ההלניסטית; (ג) שזה חיקוי לטקטיקה הרומאית; (ד) שיש כאן צירוף כל הגורמים הנ"ל יחד. מגמתנו כאן לחפש אחר סימני-ההשפעה המאוחרים ביותר, שרק הם בלבד חשובים לקביעת תקופתה של המגילה⁶. בבירור זה נתרכז בארבעה נושאים עיקריים:

1. על ארגון העדה בכללה ועל יחידות הגיוס ר' בפרק שלישי ובפרק רביעי.
2. ר' פרק ראשון.
3. ור' בפרקים הנ"ל במבוא.
4. ר' פרק ראשון, סעיף 6.
5. על המארב ר' להלן הערה 263.
6. בדומה לזה השווה לעיל ניתוח כלי הנשק בפרק שישי. כך, למשל, ישמשו להיסטוריוני העתיד המצאת אבק השריפה, מכונת-הירייה, האווירון, הטאנק ופצצת-האטום נקודות-ציון ברורות לקביעת תאריך המקורות הצבאיים.

מבוא: פרק שביעי

א. המונחים הכלליים השייכים לעריכת הצבא לקרב.

ב. סוגי החילות השונים.

ג. מבנה היחידות השונות ושמותיהן.⁷

ד. שיטת-הלחימה עצמה.

§ 2. המונחים הכלליים השייכים לעריכת הצבא לקרב

בפתח דיוננו נקדיש מקום נרחב לבירור מדויק של המונחים: 'סדר', 'ראש', 'פשוט', 'פשע', 'מעמד', 'שער' ו'סדר'. בירור זה הוא יסוד חשוב ביותר להבנת שיטת-הלחימה עצמה.

1. 'סדר'. מונח זה בא במגילה בשתי צורות: כשם-עצם וכפועל.

כשם-עצם: הסדר (ובריבוי: סדרים) מציין מבנה מוגדר וקבוע של חיילים, העומדים בשורה אחת זה ליד זה כשכתף חייל אחד סמוכה מימין או משמאל לכתף רעהו. ה'סדר' אינו זהה ליחידת-קרב מסוימת (אולם ר' לקמן, סדרי הפרשים); כל יחידה יכולה להסתדר במבנה של 'סדר אחד' או של כמה 'סדרים' ('שלושה סדרים' או 'שבעה סדרים'), הכול לפי שיטת לחימתה ולפי רוחב החזית שעליה לתפוס. מבנה זה – בניגוד ל'ראשים' (ר' להלן) – הוא מבנה קרבי מובקק, המאפשר לכל חייל, כשהוא נלחם ביחד עם חבריו – להעסיק את חייל האויב הבא כנגדו. הרווח בין חייל לחייל, כשהיחידה במבנה של 'סדרים', משתנה אף הוא לפי הצרכים (ור' להלן). (א) סדרי מלחמה. לציון ה'סדרים' של כל היחידות, ללא הבחנה, משמש המונח 'סדרי המלחמה' או 'סדרי הדגלים', כפי שאנו למדים מתוך המשפט ([3], 6) "ועל חצוצרות סדרי המלחמה יכתובו סדרי דגלי אל".⁸

(ב) סדרי פנים. מצד אחד נזכרים במגילה אף 'סדרי הפנים', המציינים את ה'סדרים' של 'מערכת הפנים' (בניגוד לאנשי הביניים, ור' להלן): "... מערכת פנים... ושבעה סדרי פנים למערכה האחת סדורים בסדר מעמד איש אחד איש" ([5], 3-4).

(ג) סדרי הפרשים. אף יחידות הפרשים מסתדרות במבנה זה, כשהן גוררות לקרב, וסדריהן מכונים 'סדרי פרשים': "ושבעה סדרי פרשים יעמודו גם המה לימין המערכה ולשמאלה מזה ומזה יעמודו סדריהם" ([6], 7). כאן ייתכן, שהמונח 'סדר' משמש גם לציון 'יחידה'¹⁰, שכן אין בעל המגילה נזקק בתיאור הפרשים לכל מונח אחר (כגון 'דגל' או 'מערכה') לכינוי יחידותיהם. (ד) סדרי דגלי הפנים. אף מונח זה היה כנראה בשימוש – אף-על-פי שאינו נזכר

באיים שיהיו ביניהם, שכן כל אחד ואחד מכלי-נשק אלו היתה לו השפעה ניכרת ועמוקה על הטקטיקה המלחמתית.

7. בשטח זה עלינו לזכור שלעיתים קרובות ומטעמים שונים (ענייני מסורת בכללם) נזקקו למונחים קדומים לשם תיאור יחידות חדשות שונות במבניהן והרכבן. דוגמה מאלפת מצבאות ימינו יכולים לשמש כינויי יחידות הטנקים במונחים שאולים מחיל-הפרשים.

8. על חצוצרות אלו ועל השימוש בהן ר' פרק חמישי § 5 (6). מ' אבריונה (I.E.J. 1952, Vol. II, p. 1) מתוך שרצה לראות ב'דגלי-הפנים' את הפאלאנס (דבר בלתי-אפשרי בפני עצמו, ור' להלן), הסביר את המונח 'סדר' ככינוי לכל אחד משלושת הגופים: הפאלאנס ושני גופי הפרשים שבאגפים. פירוש זה אינו עומד במבחן יתר תיאורי המגילה, שכמובן לא היו לנגד עיניו בשעה שכתב את מאמרו.

9. המלים 'איש אחד איש' אינן מציינות את מעמד החייל בתוך כל סדר (שבו עמדו החיילים איש ליד איש), אלא את מבנה הסדרים בתוך המערכה, המסודרים סדר אחרי סדר; במבנה זה עומדים אנשי הסדר השני מאחרי אנשי הסדר הראשון וכך השאר. ור' להלן, § 5.

10. בדומה, למשל, לשימוש הכפול בצבא הרומאי, והשווה Kromayer-Veith, עמ' 319, בדיון על ordo.

יחידות הלחמה והטקטיקה

בצורתו זו במגילה — שכן בדברו על 'דגלי הבנים' מזכיר בעל המגילה את סדריהם: 'והראשים (של דגלי הבנים) יהיו נפשטים לסדריהם, איש למעמדו, ובעומדם שלשה סדרים' ([8], 6). כפועל: 'לסידור' היחידות במבנה של 'סדרים' היה צורך בסימן מיוחד, שניתן על-ידי חצוצרות 'סדרי המלחמה'.⁸ סימנים אלו נקראו 'ידי סדר מלחמה' ([8], 5) או בשם כללי 'תרו-עה (ו) סדר' ([16], 4). לשמע התקיעה 'סידור' את הדגלים: 'ותקעו הכהנים להם לסדר דגלי המערכה' ([17], 10).

השימוש בפועל 'סדר' מושאל, למעשה, אף לעצם העריכה בכללה, שתוצאתה הסופית היא, כמובן, העמידה ב'סדרים', 'וסדר שם את כול המערכות' ([15], 5-6); 'וסדרו שבע המערכות מערכה אחר מערכה' ([5], 15); 'ובסדר מערכות המלחמה לקראת אויב' ([7], 8); 'אל מקום עומדם אשר סדרו שם המערכה' ([14], 3).¹²

'סדר' במקורות שמחוץ למגילה. מונח זה אינו בא בלשון המקרא¹³; שם אנו מוצאים במשמעות דומה לזו את השורש 'ערך'. פרט זה מאלף במיוחד, שכן בעל המגילה כמעט שאינו משתמש בפועל 'ערך' (אולם ר' במשמעות זו [7], 3; [9], 10). אולי ניתן להסביר תופעה זו בכך, שבימיו נזקקו למונח הקדום ('מערכה') לציון 'עוצבה' (פורמאציה) צבאית, כשהיא ערוכה לקרב על סדריה, או לציון חלק הצבא, כשהוא ערוך בכמה סדרים.¹⁴ אך מצוי ביותר הפועל 'סדר' בלשון המשנה, ולעתים אף לגבי 'מערכת' המזבח: 'סידר המערכה גדולה מזרחה'¹⁵. השימוש ב'סדר' כמונח קרבי מצוי בלשון התרגומים, המתרגמים בשורש זה את המלים 'ערך' ו'מערכת' שבמקרא¹⁶.

בסיכום הדברים יש להדגיש, שבעל המגילה מקפיד על ההבחנה בין ה'סדרים' ובין ה'מערכה', המורכבת מכמה סדרים.

כן מקפיד הוא ביותר להבדיל אף בין ה'סדר' ובין הקרוב לו, ה'סדר' (כפי שאנו למדים מ-[5], 4. שבו כתב תחילה 'סדרכים' ותיקן אחר-כך 'סדורים'). המונח 'סדר' מציין (בין השאר, ור' להלן) באופן כללי כל עניין ערוך במשטר ולפי חוק, ואילו ה'סדר' מיוחד למבנה שתואר לעיל.

2. 'ראשים', 'פשוט', 'מפושע'.

· א-ב) 'ראש', 'פשוט'.

1. ([8], 6): 'והראשים יהיו נפשטים לסדריהם'.

11. על מובן המלה 'ידי' ועל הסימן הנדון, ר' בפרק חמישי § 6.

12. והשווה גם [5], 3; [9], 10; ור' להלן § 5.

13. אולם השווה איוב י, כב: 'כמו אפל צלמות ולא סדרים' (השבעים גרסו כנראה 'סדרים'), ור' בפירושו של טורסיני לספר איוב, שם.

14. בדומה ל-acies הרומאי, ור' להלן § 5.

15. תמיד ב, ד ועוד שם. והשווה גם יומא כה, ב. בדומה לכך השווה גם בן-סירא ג, יט (14) על הכהן הגדול: 'עד כלותו לשרת מזבח ולסדר מערכות עליון'.

וכן השווה 'שני סדרים' (מנחות ג, ו); 'שלשה סדרים' (תמיד ג, ה; מדות ג, ה; כלים יד, ב); 'ששה סדרים' (מדות ג, ה) ועוד.

16. והשווה 'סדרו קרבא' (בראשית יד, ב) — 'עשו מלחמה'; ... שם שם, ה — 'ויערכו אתם מלחמה' (וכן ילמ"ס דראסדרי קרבא' (דברי הימים ב יא, א); 'אינשי קרבא מסדרי סדרא' (דברי הימים א יב, לח) — עור-רי [עורכין] מערכה). והשווה גם 'תרתין סדרינ' (ויקרא כד, ו) — 'שתים מערכות'; 'סדריא' (שם שם, ז) — 'המערכת'. על הנ"ל ודוגמאות נוספות ר' במילון התרגומים של לוי, ערכים: 'סדר, סדרא, סדורא, וכן בערך 'חסד' ('חסד סדרי עמא דיי' = 'חרף מערכת אלהים חיים', שמואל א יו, לה).

מבוא: פרק שביעי

2. ([9], 11): 'וראשים יוצאים'.
3. ([16], 3): '[וי]צאו אנשי הבינים ועמדו ראשים בין המערכות ותקעו להם הכוהנים תרועה סדר הראשנים יהיו נפשטים לקול החצוצרות עד התיצבם איש על מעמדו'.
4. ([17], 10 - 11): 'יתקעו הכוהנים להם לסדר דגלי המערכה והראשים נפשטים לקול החצוצרות', ועוד.

משפט 1 בא בקטע, שכבר פורסם בזמנו ב'מגילות גנוזות' א' ז', ו'הראשים' הנזכרים בו נתפרשו שם כ'מפקדים'¹⁸. הדוגמאות האחרות וכן בירור המונח 'סדר' מוכיחים, שאי אפשר לייחס ל'הראשים' משמעות זו. דבר זה בולט במיוחד בדוגמה 3, המעידה שבמונח 'ראשים' מציין בעל המגילה את מבנה היחידה עד שלא 'נפשטה' (ר' להלן) ונסתדרה במבנה של 'סדרים', כלומר את מבנה היחידה במשך המסע או בסיומו. לשמע תקיעת 'המקרא'¹⁹ יוצאים דגלי הביניים במבנה של 'ראשים', צועדים לעבר האויב ונעצרים במרחק מה ממנו. לשמע תקיעת ידי 'סדר מלחמה' הם 'נפשטים' למבנה של 'סדרים'. במבנה ה'ראש' (היינו: Column) עומדים אפוא החיילים בשורה זו אחר זו, כשראשו של כל חייל (זולת האחרון) נמצא לפני עיני רעהו, העומד (או צועד) מאחוריו²⁰. מובן שהיחידה הצועדת במבנה של 'ראש' יכולה להיות מורכבת מכמה שורות, לפי הצרכים ופני השטח²¹. השימוש במונח זה (וב'פשט' הצמוד לו) מצוי הרבה במקרא, ותיאורו במגילה מאפשר לעמוד על משמעות דברי המקרא ביתר דיוק.

כך למשל: 'ויקח את העם ויחצם לשלושה ראשים ויארב בשדה... ואבימלך והראשים אשר עמו פשו ויעמדו פתח שער העיר. ושני הראשים פשו על כל אשר בשדה ויכום' (שופטים ט, מג ואילך). הוזה אומר, שהמונח 'פשט' בא לציין את מעבר היחידה ממבנה ה'ראש' — המכונס והמיועד בעיקרו לצעידה — למבנה הקרב, ודומה לזה: 'כשדים שמו של-שה ראשים ויפשו על הגמלים ויקחום ואת הנערים הכו לפי חרב' (איוב א, יז). פועל זה, המציין את שינוי המבנה ההכרחי לשם לחימה, מקבל אפוא גם משמעות של הלחימה עצמה²². מתוך השימוש ב'ראשים' במקומות אחרים במקרא, אפשר להיווכח בבהירות, שנוקדו לו לציון מבנה היחידות במסען, הן לעבר שדה המערכה מבסיסי העורף, והן — בשדה המערכה — ממקום ההיערכות אל עבר מקום הלחימה. כך למשל: 'ויצא המשחית ממחנה פלשתים שלשה ראשים הראש אחד יפנה אל דרך עפרה' (שמואל א יג, יז); או בתיאור הקרב של גדעון: 'ויחץ את שלש מאות האיש שלשה ראשים' (שופטים ז, טז). את ה'ראשים' מארגן גדעון במרחק לא גדול מן האויב (לאחר שסייר לפני כן עם נעריו) ובמבנה זה הם צועדים לעברו²³. וכן: 'ויהי ממחרת וישם שאול את העם שלשה ראשים ויבאו בתוך המחנה באשמרת הבקר' (שמואל א יא, יא)²⁴.

17. לוח VIII, וכן עמוד כה.

18. סוקניק שם: 'ראשי הצבא יתפזרו למתלקותיהם ויעמדו על ידן', ובדומה: R. J. Tournay (R.B. LVI, "les chefs": (Aperçus, p. 100) ; 1949, p. 214) ; וכן מ' אבייונה ; וכן מ' אבייונה

(ר' לעיל הערה 8) עמ' 1, ועוד. 19. ור' פרק חמישי § 5 (5).

20. להלכה נראה מן החזית במבנה זה רק ראשו של החייל הראשון שבכל שורה.

21. על שלושת דגלי הזרקות הנפשטים לשלושה סדרים ([8], 6) ר' להלן § 4.

22. על שימוש 'פשט' במובנים השונים ר' בין השאר גם הושע ז, א ; שמואל א כג, כז ; כו, ח. ר' עתה גם את הערותיו של ג. ה. טור-סיני, ספר איוב, תל-אביב, תשי"ד, עמ' 9 ואילך.

23. למעשה היה זה כמעט המבנה היחיד, שהיה יכול לנקוט בגלל החשכה.

24. מונח זה היה גם במקור העברי של ספר המקבים. בתיאור מסעו של יהודה לגלעד (מקבים א ה, לג) מציין הטופר "καὶ ἐξῆλθεν ἐν τρισὶν ὁρμαῖς"; הצירוף τρεῖς ὁρμαῖς הוא תרגום של 'שלושה ראשים', ור' Abel, עמוד 99 הערה 33.

יחידות הלחימה והטקטיקה

ג) ה'מפשע'. ה'ראשים' נפשטים ל'סדרים' מתוך לטות של נשק האויב. רק לאחר שנפשטו לסדריהם, התחילו צועדים (ואולי תוך דילוג וריצה) לקראת הלחימה עצמה. כשהם נכנסים במבנה הקרב, לתחום הטות היעיל של נשקם ושל נשק האויב; צעידה (ודילוג) זו מכונה במגילה 'מפשע'. "ובעומדם שלושה סדרים יתקעו להם הכוהנים תרועה שנית קול נות וסמוך ידי מפשע עד קורבם למערכת האויב" ([8], 6 - 8) ²⁵.

3. 'מעמד'. מונח זה מצוי הרכה בכתבי הכת בכלל, ובמיוחד במגילת אור וחושך ²⁶. במקום אחר ²⁷ נעמוד על משמעותו המיוחדת לגבי ארגונה ומבנה של הכת. מונח זה התאים בייחוד להגדרת 'יחידות הכת' ומקומן ב'סדר' (ר' להלן). כשהן כוללות בתוכן כהנים, לוויים וכלל ישראל. שם ²⁸ צוין, שבעל המגילה נוקט למונח זה לשם הגדרת מקום התייצב-בותם ועומדם של הלוחמים. כשהם סדורים לקראת הלחימה. על שימוש זה אפשר לעמוד בעיקר מתוך המשפטים הבאים:

- 1) "כול אלה יטילו שבע פעמים ושבו למעמדם" ([6], 4);
- 2) "ובאו ליד המערכה הראשונה להתיצב על מעמדם" ([8], 2, 3);
- 3) "והתיצבו על מעמדם במערכה" ([8], 17);
- 4) "סדר לשנות סדר דגלי המלחמה לערוך המעמד על" ... ([9], 10);
- 5) "סדורים בסדר מעמד איש אחר איש" ([5], 4);
- 6) "להתיצב במעמד עם צבא קדושים" (הוד' [3], 21 - 22);
- 7) "ולהתיצב במעמד לפניכה עם צבא עד" (הוד' [11], 13) ²⁹.

4. 'שערי המלחמה'. חשיבות רבה לקביעת התקופה ולהבנת דרך הלחימה טמונה בהבנה מדויקת של משמעותם ותפקידם של 'שערים' אלה — הנזכרים כמה פעמים בתיאורי הקרב — והמשמשים נקודת מוצא ל'דגלי הביניים'. ואלו הקטעים שנוכרים בהם 'שערי המלחמה':

1. "וחצוצרות מקראם בהפתח שערי המלחמה לצאת אנשי הכנים" ([3], 1);
2. "ועל חצוצרות מקרא אנשי הכנים בהפתח שערי המלחמה לצאת למערכת האויב" ([3], 7);
3. "ובסדר מערכות המלחמה לקראת אויב מערכה לקראת מערכה ויצאו מן השער התיכון אל בין המערכות שבעה כוהנים" ([7], 8);
4. "וחמשים אנשי בינים יצאו מן השער האחד" (שם, 15);
5. "ב[ינים] מן השערים [ועמ]דו בין שתי המערכות" (שם, 16 - 17);
6. "ותקעו הכוהנים בחצוצרות המקרא ויצאו שלושה דגלי בינים מן השערים ועמדו בין המערכות" ([8], 3 - 4);

25. על הסימן הזה ר' בפרק חמישי § 6; שם גם נדחת הצעתו של ילון לראות בידי מפשע כינוי לחיל הרגלים. על שימוש 'פשע' ו'מפשע' במקרא ובמקורות חז"ל, ר' הערות לגוף המגילה [8], 7. 'המפשע' דומה ביותר במשמעותו ל- *concursum* שבצבא הרומאי.

26. ור' פרק אחד-עשר, § מעמד. 27. פרק שמיני § 3 (5), ושם הערות 33 - 37. 28. ור' פרק אחד-עשר, § מעמד, דוגמאות נוספות, והשווה גם "והופתין ממצבך וממעמדך יהרסך" (ישעיה כב, יט); "טבעתי בין מצולה ואין מעמד" (תהלים סט, ג). השווה גם במיוחד בתיאורי הקרב בין בני יעקב ועשו בילקוט שמעוני פרשת וישלח לג, וב'מדרש ויסעור': "ועמדו על מעמדם לערוך עמרם מלחמה".

מבוא: פרק שביעי

7. "את כול הסרך הזה יעשו [ביום ה]הואה על עומדם נגד מחני כתיים ואחר יתקעו להמה הכו" הננים בחצוצרות הזכרון ופתחו שערי המלחמה ויצאו אנשי הבינים ועמדו ראשים בין המער" כות" (16), 2 - 3 ;

8. "ושערים שנים למגדל, אחד לנימין ואחד לשמאל" (9), 14). אין לקבל את הפירוש שניתן בשעתו ל'שערים' אלו ('שערי העיר', 'שערי המחנה'²⁹), כשנת-פרסם קטע 6, שכן התיאורים השונים דנים בהיערכות היחידות בשדה הקרב ובסמוך ביותר לעמדת האויב (3, 4, 6, ובייחוד 7), גם שמם המלא: 'שערי המלחמה' (שלא נזכר בדוגמה שהייתה לעיני החוקרים, ור' דוגמאות 1, 2, 7) מעיד עליהם, שהם משמשים כמונח מיוחד לצורכי הקרב. בדיקת תוכנם של המשפטים הנ"ל מאפשרת לעמוד על טיבם של 'שערים' אלו: 'פתחים' או 'רווחים' בחזית המערכה — הנפתחים במיוחד לשמע התקיעה המתאימה בחצוצרות — שדרכם יוצאים אנשי הביניים 'ראשים ראשים' למרחב שבין מערכות הלוחמים³⁰. השימוש במונח 'שער' (שהוא למעשה ה'פרצה' ה'סדק' שבחומה) לציון רווחים אלו נבע מכך, שמערכות הלוחמים בעמדם סדורים איש ליד רעהו נמשלו לעתים קרובות לחומה, ולמעשה אף נקראו בשם זה³¹. גם בפרשה יג (9), 10 ואילך, ור' לעיל קטע 8) נזכרים 'המגדלות', שהיו למעשה יחידות מיוחדות שיצאו לפני המערכות במבנה מרובע, ונקראו כך, הואיל והיו דומות למגדלות החומה³².

מסקנה זו חשיבותה רבה ביותר, שכן מבנה זה של המערכות — על הרווחים שביניהן ובתוכן — היה טיפוסי ביותר לשיטת הלחימה הרומאית בניגוד לפאלאנס ההלניסטי הסגור³³. אם מתקבלת מסקנה זו, הרי ש'השערים' הללו מקבילים ל-*intervalla* המפורסמים במבנה הלגיונות הרומאים³⁴.

5. 'סרך'. במונח זה, המצוי הרבה בכל מגילות הכת³⁵, משתמש אף בעל מגילת או"ח לעתים קרובות במשמעות 'חוקת משטר', 'נהג', 'סדר'³⁶, ובייחוד בראשיתם של פרקים הדנים בתקנות ובחוקה של נושא מסוים³⁷.

29. סוקניק, מגלות גויות א, עמ' כה: 'שערי העיר ירושלים'; טורני (R.B. LVI, 1949, p. 214): 'שערי המחנה'; ובדומה להם דיפונסומר, *Aperçus*, p. 100.

30. על שיטת 'פתיחתם' של 'השערים' — עלידי ציפוף החיילים בסדרי מערכות הפנים — נעמוד עוד להלן.

31. השוה *Kromayer-Veith*, עמ' 141.

32. על כך ר' להלן במפורט § 7 (2).

33. ור' *Kromayer-Veith*, עמ' 357: "Den Kernpunkt des ganzen Fragenkomplexes bildet das für Rom grundlegend charakteristische System der Treffen und Intervalle". על השפעת הל-

חימה ברווחים וביחידות עצמאיות, מבחינה טקטית, על פיתוח החצוצרות והאותות, ר' גם בפרק שלישי § 10: פרק חמישי § 10.

34. על *intervallum*, שאף הוא שאל ממונחי הביצורים במשמעות הזאת — ר' במיוחד *Marquardt*, עמוד 42 הערה 2; עמוד 45 הערה 1; עמוד 138 הערה 3; ואולי ניתן לשער, שהמונח 'שער' לציון 'רווח' זה שבין 'הומות הלוחמים' (לפי המשמעות המילולית של *intervallum*) נסתמך על הפסוקים הכאים, שבהם ה'שער' ו'בין החמתים' נזכרים זה ליד זה: "ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה הלילה (ו) דרך שער בין החמתים" (מלכים ב כה, ד); או בצורה הברורה יותר בקטע המקביל: "ויהי כאשר ראם צדיקו מלך יהודה וכל אנשי המלחמה ויברחו ויצאו מהעיר לילה מן העיר דרך גן המלך בשער בין החמתים" (ירמיה לט, ד), וכן: "ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה יברחו ויצאו מהעיר לילה דרך שער בין החמתים אשר על גן המלך" (שם נב, ז), על אפי שרות של שימוש 'פתח' בלשון חז"ל לציון הרווחים הנ"ל ראה ש' קרויס, 'פרס ורומי', עמ' 186.

35. בפרק אחר-עשר, § 'סרך', רוכזו כל המובאות מכתבי הפת, שפורסמו עד עתה ושנוכרת בהן מלה זו.

36. על משמעות זו, השכיחה אף בספרות חז"ל (כגון: "נטילת ידים לחולין סרך תרומה", חולין נו, א; "שאינה

יחידות הלחימה והטקטיקה

הרחבת השימוש ב'סרך' במשמעות זו, מוצאים אנו במגילת אורח שמחברה נזקק — נוסף על שם-העצם³⁸ — גם לפועל לשם ציון הפעולה המבוצעת לפי סדר מסוים או לפי הנהג³⁹ ולהגדרת האחראים לביצועה⁴⁰. מצד אחר, עניין מיוחד יש בהופעת המונח 'סרך' לעתים קרובות במגילה זו לציונם ולהגדרתם של הגוף והיחידה עצמם, הערוכים לפי סדר או הפועלים לפי נהג מסוים. הרי כמה דוגמאות מתוך אלו שרוכזו בפרק אחד עשר, § סרך יא.

- (1) "ועל חצוצרות המסורות⁴² יכתובו סרך אל" (3), (3);
- (2) "ופרשי הסרך" (6), (13);
- (3) "ואנשי הסרך" (7), (1);
- (4) "ה[כו]נים והלויים וכול זקני הסרך" (13), (1).

משפטים אלו מעידים, שה'סרך' שימש למעשה גם כמונח צבאי (שהושאל — בדומה למונחים צבאיים אחרים — על-ידי הכת גם לשם שימוש הקשור במבנה ארגונה). מונח זה מציין גם את כלל העדה על כל היחידות המסודרות והמאורגנות (דוגמאות 1, 4)⁴³ וגם את גוף 'מערכות הפנים' — בניגוד ל'דגלי הבנים', כפי שמעידה דוגמה 3.

שימוש כפול זה — וכן העובדה, שאין המונח 'סרך' מציין במגילה יחידה טקטית מובהקת (כגון 'דגל' ר'מערכה') — מורה, שמשמעותו העיקרית היתה ציון גוף בלתי מוגדר בגודלו, אך מורכב ממספר ניכר של יחידות טקטיות, כשהן ערוכות ומסודרות במבנה צבאי.

משמעותו של מונח זה — בזיקתו למונחים הצבאיים היווניים והרומיים — תובהר במידה מסוימת לאור הקשר הברור שבין ה'סרך' לבין ה-τάξις (טכסיס) היווני, כפי שאנו למדים מתוך התרגום היווני המקביל לאחד הקטעים הארמיים של צוואת שבט לוי⁴⁴. בדיקת המובנים השונים של ה-τάξις

טובלת אלא בלילה משום סרך בתה', נדה סז, ב ועוד, ר' סוקניק, מגילות גנוזות ב, עמוד כז הערה 1. וכן ר' Brownlee, BASOR, Supp. Nos. 10-12, 1951, p. 7 n. 4. וד' ילון, 'קריית ספר' כרך כח, הוגרת א, שבט תשי"ב, עמוד 68. הקטע בברית דמשק (7), (6) "ואם מחנות ישבו בסרך הארץ" נכתב באותה המגילה בכ' תב"ד B [19] (שורות 2-3): "ואם מחנות ישבו כחוקי הארץ, ור' על כך לאהרונה במהדורת רבין (שם). 37. בא"ח: 'סרך' אותות כול העדה' (ה, [3], 12); 'סרך' לסדר דגלי המלחמה' (ח, [5], 3); 'בסרך' הזה יתקעו' (יב, [8], 14) ועוד. במגילת 'סרך' היתד': 'זוה סרך לאנשי היתד' (1, [5], 1) ועוד. בברית דמשק: 'זוה סרך לשפטי העדה' (10), (4); 'סרך' מושב ערי ישראל' (12), (19) ועוד. דוגמאות נוספות בפרק 'שימושי הלשון'. 38. גם בשם-העצם הוא משתמש בצורת הנטייה בכינויים, שאינה נמצאת במגילות האחרות: 'ופרוש שמותם יכ' תובו עם כול סרכם' (4), (11) והשווה סרך היתד': 'ויכתבם בסרך איש לפני רעהו' (5), (23); 'יכתובו בסרך תכנונו בתוך אחיד' (6), (22). 39. "ואת ראשי הכוהנים יסרוכו אחר כוהן הראש ומשנהו" (2), (1); "את כול אלה יסרוכו במועד שנת השמ' טה" (2), (6). 40. 'סרכי המחנות' (7), (1); ור' להלן § 3 (1). 41. נוסף על אלה הנזכרים להלן ר' גם: [6], 9; 10; [15], 4; [18], 6. 42. על המסורות' במשמעות העצבות', ה'פורמאציות', היחידות' של כלל העדה, ראה במפורט בפרק שלישי § 1, 2 ורביעי § 5 (2). הזיקה בין 'המסורה' ובין 'הסרך' קשורה גם במובן הדומה של שתי המלים (ור' להלן § 5 (4)). 43. ולמעשה אף בדוגמה [6], 10, כפי שנראה להלן § 6. 44. המלה 'בסרך' ("וכל דתהוי עבד בסרך הוי עביר") מתורגמת ἐν τάξει. ור' צ'ארלס, II, Apocr., עמ' 815, בהערה ל'א', 1, ובמפורט ע' סוקניק, 'מגילות גנוזות' ב, עמ' כז הערה 1. על הקשר בין τάξις ובין 'חוק' 'חוקה' (בדומה לקשר בין 'סרך' ובין 'חוק', וראה לעיל) ראה עתה במיוחד S. Aalen, Die Begriffe "Licht" und "Finsternis", Oslo 1951, S. 158 ff. הרואה במלה זו — הבאה לעתים קרובות בנוסח היווני של הספרים החיצוניים — תרגום המלה העברית 'חוק'. מצד אחר, לאור השימוש השכיח

מבוא: פרק שביעי

היותי מאפשרת לעמוד גם על ההבדלים הדקים שבשימוש המונח 'סרך' בכתבי המגילות.⁴⁶ בדומה לזה אפשר למצוא את המקביל המדויק ל'סרך' הנ"ל (שבו מכונה גם העדה בכללה וגם הגוף הכולל את 'מערכות הפנים') בשימושי השונים של ה'־אֶלֶּיִם היווני, המציין לא רק יחידת-משנה מוגדרת מספרית וטאקטית בתוך הפאלאנס ההלניסטי⁴⁷, אלא אף עוצבה בלתי מוגדרת בגודלה, של חיילים ערוכים⁴⁸ וכן עדה וקבוצת אנשים המהווים גוף פוליטי או דתי⁴⁹. לאור העובדה שאנשי הכת מכנים את כתתם בשם 'סרך' — לפי מגילת או"ח — נראה, שיש לפרש בדומה לכך אף את המשפט הבא בסרך היחד (1.1): "וכל הבאים בסרך היחד יעבורו בברית לפני אל"; הוזה אומר, שהצירוף 'בסרך היחד' פירושו 'בכת היחד'⁵⁰ או 'בתכורת היחד' וכיוצא בזה, והיה — לפחות בקרב חברה — אחד משמותיה הרשמיים. לצירוף 'סרך אל' (3.3) — ומקביל לו 'עצת אל' (סה"י 1.8, 10) ו'גורל אל' — יש אפוא, כנראה, משמעות מיוחדת בקרב הכת, והוא מציין לא רק את המבנה הצבאי המאגד את כל 'המסורות' הצבאיות, אלא גם — ובעיקר — את הכת עצמה, היא 'סרך היחד'. בדומה לכך הצירוף 'אנשי הסרך'⁵¹ ('זקני הסרך') — הרוות במגילת

ביותר כמונח 'סרך' בספרות המגילות, לא מן הנמנע הוא — לפחות במקומות אחדים — שבמקור העברי היתה כתובה המלה 'סרך' ולא 'חוק', למשל בספר חנוך ב, א: והשוה גם: "בסכסס הזה הביא עליו את המכות" (שמות רבה ה). על הקשר בין 'חוק' ו'־אֶלֶּיִם ר' לאחרונה גם S. Mowinkel, *The Hebrew equivalent of Taxo in Ass. Mos. IX (Vetus Test., Supp. to Vol. I, Leiden 1953, p. 88 ff.)* ואולי נמצא המונח 'סרך' אף במקור העברי של חזון עזרא ה, פח ואילך (כהנא, ספרים חיצוניים, כך א ספר ב, עמוד תרל = צ'ארלס, IV Ezra בתוך Apoc., II עמ' 588). מציאות המלה 'סרך' במקור, תסביר את השוני שבין הנוסח הרומי לסורי. אם נניח — כפי שסבורים רוב החוקרים — שבתרגום היווני, שבו השתמשו הנ"ל, היתה המלה '־אֶלֶּיִם, הרי שאפשר לומר, שבמקור העברי היה כתוב 'סרך'. מלה זו — ולא 'מערכה' כפי שמציעים רוב החוקרים — יש בה כדי להסביר את ההבדל שבין שתי הגרסאות, המתאימות בדיוק לשני המובנים העיקריים של 'סרך': דרך, שיטה וחוק — מצד אחד, וגוף צבאי ערוך ומסודר — מצד שני. ור' במיוחד את הערותיו של Box במהדורת צ'ארלס, שם.

46. אם נסדר זה לעומת זה אחדים משימושי המלה 'סרך' ו'־אֶלֶּיִם (לפי מילונם של לידל וסקוט), יובלטו ביותר ההבדלים הדקים הללו בכמה מקומות במגילות, שהובנו במשמעות כללית מדי:

1. Drawing up in rank and file, order or disposition	}	{	סרך היחד [2] 20 - 21
2. A single rank or line			אור וחושך [2] 1; [5] 4
3. Post or place in the line of battle			
4. Register, list	}	{	סרך היחד [5] 23; [6] 22
			אור וחושך [6] 6; 11

46. אין זה מתאים בפירוש לשימוש המגילה, שבה אין ה'סרך' (במשמעותו הצבאית) מציין יחידת-משנה טאקטית (בדומה ל'דגל' ו'מערכה'), אלא גוף צבאי כולל כשהוא ערוך. על הסכסס שבפאלאנס ראה Kromayer-Veith, עמ' 99, 102.

47. ר' במילונם של לידל-סקוט: "body of soldiers generally".

48. שם: "political order", "class of men".

49. בדומה ל'בעצת היחד' (סרך היחד [7] 22), ור' בפרק אחד עשר, § 'עצה'. לאור זה — וכן מתוך נימוקים אחרים — לא נראית דעתו של דיפון-סומר (Nouveaux, p. 91 ff.), הרוצה לגזור את השם 'איסיים' מלשון 'עצה', שכן גם 'עצה' וגם 'סרך' לא ציינו את מהות הכת אלא את עצם היותם ב'עצה אחת', ב'סרך אחד', הנק' רא 'יחיד'. ר' M. H. Segal, JBL LXX Part II, 1951, p. 131 n. 3, וכן השוה מאמרו של R. Marcus, המובא להלן בהערה 51, ומאמרו של D. Barthélemy, R.B. LX, 1953, p. 456.

50. והשוה 'אנשי היחד' (סרך היחד [5] 1), ובדומה לכך יש להשוות לשימושו של בעל או"ח (4, [5]) את התיאור של מסדר הכת שבסרך היחד [2] 21 ואילך. על כך ר' לעיל פרק שלישי § 9, וכן להלן פרק שמיני § 3, ושם הערות 33 - 37.

יחידות הלחימה והטקטיקה

אוי"ח במשמעות הצבאית — גרם לחברי הכת, שעיינו במגילה זו, להיזכר מיד שהם עצמם הם אנשי 'סרך' היחד' הוא 'סרך אל'.

שימוש כפול זה במונח 'סרך' מזכיר ביותר את לשונו של יוסף בן מתתיהו, כשהוא מדבר על כתות האיסיים, המכונות לעתים קרובות בשם $\tauάγμα$ ⁵¹. אף מונח זה — הדומה ביותר ל- $\tauάξις$ במובניו השונים (ונגזר מאותו שורש) — ציין בעת ובעונה אחת גם כתות חברתיות וגם עוצבות צבאיות. גם הלגיון הרומאי נקרא לעתים קרובות ביותר (ויוסף בן מתתיהו בכלל זה) בשם זה⁵². נאלצנו להקדיש דיון ארוך זה לבירור משמעותו המדויקת של המונח 'סרך' בשימוש הצבאי, שבלא זה אין כל אפשרות לעמוד על המשמעות המדויקת של חלוקת החיילים לחילותיהם השונים המתוארים במגילה. אם עמדנו נכונה על משמעות המונח, הרי בצירוף 'אנשי הסרך' בניגוד ל'אנשי הבינים', מתכוון בעל המגילה לחיילים המהווים את גוף מערכות הפנים (כלומר את הגוף שאליו שייכות כל העוצבות חוץ מ'אנשי הבינים'); מצד שני, בהודקו ל'סרך' באופן סתמי ('סרך אל', 'זקני הסרך') מציין בעל המגילה את כלל אנשי העדה המאורגנת במבנה הצבאי. על משמעות כפולה זו עוד נעמוד להלן בבירור המונח 'מערכות הפנים' רפרשי הסרך' (5 § ; 6 §).

§ 3. החילות המשרתים

כלל הצבא בשדה המלחמה התחלק לשלושה גופים עיקריים: (א) הלוחמים, (ב) המשרתים, (ג) אנשי הכהונה והלוויה⁵³. על תפקידם וארגונם של האחרונים עמדנו במקום אחר⁵⁴. כדי לסמוך את הדיון בסוגי החילות הלוחמים וארגונם לדיון בשיטת הלחימה הקשורה בהם, נקדים ונברר את הבעיות הכרוכות בסוגי המשרתים המתוארים במגילה.

את החילות המשרתים ואת הקצינים העומדים עליהם תיאר בעל המגילה — בקשר לקביעת גילי הלוחמים השונים⁵⁵ — כלקמן: "וסורכי המהנות יהיו מבן חמשים שנה ועד בן ששים והשוטרים יהיו גם הם (!) מבן ארבעים שנה ועד בן חמשים. וכול מפשיטי החללים ושוללי השלל ומטהרי הארץ ושומרי הכלים ועורר הצידה כולם יהיו מבן חמש ועשרים שנה ועד בן שלושים" (יא, [7], 1 - 3).

רשימה זו אפשר, למעשה, לחלק לשתי קבוצות עיקריות:

51. מלחמות היהודים ב, ה בכמה מקומות. במונח זה הוא מכנה גם את הכת השנייה של האיסיים נושאי הנשים: $\text{Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον ἑσσηνῶν τάγμα}$ (שם, כ ה, יג). זיקה מעניינת זו אינה מעידה כמוכח על ויהוי הכת עם האיסיים, שכן מונח זה מתאים היה לכל 'איגור' או 'סרך' מאורגן, ולמעשה נזקק יוסף בן מתתיהו למונח זה גם בהגדרת שאר הכתות (שם ב ה, יד). על מונחים אלו בשימוש של יוסף בן מתתיהו ר' לאחרונה: Ralph Marcus: Philo, Josephus and the Dead Sea Yahad, JBL LXXII (Sept. 1953), p. 209.

52. על כינוי 'הלגיון' ביוונית ר' Darem.-Saglio ערך Legio (חלק ג, עמ' 1047 ואילך), וכן Pauly (1932) Wissowa (Real. Enz XIV, 1932) ערך $\tauάγμα$, המדגיש, שמונח זה — שציין יחידות צבא בגודל שונה — יותר בעיקר ללגיון, צירוף המזכיר ביותר את 'פרשי הסרך' שבמגילה אפשר למצוא, בין השאר, בקטע המפורסם של יוסף בן מתתיהו (מלחמות ג ה, ב) בתיאור מקומם של פרשי הלגיון בסדר המסע: $\text{... τοῦ τάγματος ἱππικῶν ...}$.

53. ור' מדרש תנחומא (פרשת מטות ד על במדבר לא, בענין מלחמת מדין): "שנים עשר אלף חלוצי צבא ושנים עשר אלף שהיו משמרין כליהם ושנים עשר אלף לתפלה".

54. ועיין פרק 'החצוצרות'; 'אותות העדה וארגונה', סעיף 'אותות משפחות שבט לוי' (7 §); 'מנהגי העדה', סעיפי ארגון הכהנים והתמילות בקרב (3 §, 4 §).

55. דיון מפורט בשאלת הגילים בצירוף לוח המשחה את גילם של המשרתים עם גילם של הלוחמים ימצא הקורא בפרק רביעי § 4 (1).

מבוא: פרק שביעי

- (1) סורכי המחנות השוטרים ;
 - (2) מפשיטי החללים ושוללי השלל, מטהרי הארץ, שומרי הכלים, עורך הצידה.
- בעל המגילה כורך יחד את כל אנשי הקבוצה השנייה, כיוון שהם נמנים עם קבוצת גיל אחת. לגילם של אנשי הקבוצה הראשונה מעניין לציין, שלכתחילה ציין בעל המגילה את גילם של 'סורכי המחנות' כגיל 'השוטרים' (40 - 50), אלא שלאחר-כך תוקן מספר זה ('ע"י בעל המגילה?') ל-50 - 60 ; מאידך לא תוקנו המלים "היו גם הם מבין ארבעים שנה ועד בן חמשים" שבהגדרת גיל השוטרים.⁵⁶
1. סורכי המחנות. עובדה זו מרמזת אולי על כך, ש'סורכי המחנות' ו'השוטרים' נמנו, למעשה, עם אותה קבוצה, אלא שגילם היה שונה לפי מקום שירותם (עם הלוחמים או בעורף המחנה). לעיל ראינו, שהשרש 'סרך' משמש בשימושים שונים, שביסודם מונחת למעשה משמעות הדומה לשרש 'שטר'. על זיקת ה'סורכים' ל'שוטרים' אנו למדים גם מלשון התרגומים הארמיים למקרא, הנזקקים ממש לאותו מונח בתרגום המלה 'שטרים'.⁵⁷
- הצירוף 'סורכי המחנות' וכן גילם הגבוה מגיל הלוחמים מעיד, שלא נמנו עם 'השוטרים' שיצאו לקרב (להלן), אלא שמילאו את תפקידם בתוך 'המחנות' בסמוך לשדה המערכה. קשה לעמוד על תפקידם המדויק, אולם נראה שהיו ממונים על הסדר והמשטר ועל ביצוע הפקודות, בשעה שש"ה החיילים במחנה, ואולי אף על שמירת המחנות בצאת הלוחמים לשדה הקרב. מחמת הצורך בתכנון מדויק, שנבע משיטת הקמת המחנות בשדה הקרב, אין זה מן הנמנע, ש'סורכי המחנות' היו אחראים — בין השאר — גם לסימון המחנה ולהקצאת מקומות החנייה ליחידות השונות. בסיכום הדבר נראה, ש'סורכי המחנות' היו ממונים על הצרכים המנהליים של המחנה.
- גילם הגבוה של 'סורכי המחנות' מעיד, שלא היו הייבים בגיוס⁵⁸, ואפשר להניח, שמעמדם היה 'אזרחי למחצה'.⁵⁹ וכן אין זה מן הנמנע, שמילאו אותם התפקידים במחנות העדה (הכת) אף בימי שלום.
2. השוטרים. גילם של השוטרים (40 - 50) — המקביל לגיל 'אנשי הסרך' ופרשיו — נבע מכך, שבתוקף תפקידיהם השונים היה עליהם להיות צמודים אל הצבא הלוחם.
- המגילה מזכירה את השוטרים כמה פעמים: ב'תפילת מועד המלחמה' בקשר עם תפקידם בה' שבת 'מסי הלבב'⁶⁰ ; בתיאור שבעת הכהנים והלויים היוצאים לפני המערכה (ובכללם "הכוהן החרון למועד נקם"), נזכרים גם "שלושה שוטרים מן הלויים" היוצאים לפנייהם⁶¹ ; בפעם השלישית נזכרים הם באותה הפרשה, כנראה, בקשר ל'דגלי הבינים'.⁶²
56. על כך ר' לעיל הערה 55 וכן בהקדמה לגוף המגילה.
57. הסוה : 'סרכא ושליטא' (משלי ג, ז — 'שטר ומשל') ; 'סרכין לשבטיכוך' (דברים א, טו — 'שוטרים לשבטיכם') ; 'וימללון סרכיא' (שם כ, ה — 'ידברו השטרים') ועוד כמה מקומות אחרים, ור' במילון התרגומים של לוי.
58. הסוה לכך את מעמדם של accensi velati בצבא הרומאי. אף-על-פי שנחלקו החוקרים בדבר מעמדם המדויק, יש לציין, שלפי דלבריק ואסכולתו היוו הנ"ל את הסגל המנהלתי של המחנות. G. Veith, הסבור אף הוא שמילאו תפקידי מנהלה מסוימים, מגיע למסקנה, שמעמדם היה אזרחי : "Auf alle Fälle scheint es dass die accensi velati sehr früh aus dem eigentlichen Heeresverband ausgeschieden und zu einer zivilen Standesgruppe geworden sind", ור' שם על הבעיה בכללה (עמוד 268).
59. 'תש[וטרינו] ידברו לכול עתודי המלחמה' (10] 5), ור' פרק רביעי § 1, ובייחוד להלן, סרק שמיני § 5 (1), ושם הערה 52.
60. [7], 13 ; על משמעות המספר 'שלושה שוטרים' ר' להלן § 5, על 'השוטרים מן הלויים' ר' דבריהימים א כג, ד ; דבריהימים ב לז, יג.
61. קטע זה בלה כמעט כליל, הסלמתי ; 'ויצאו עמהמה לויים שוטרים' ; ר' הערות לגוף המגילה.

יחידות הלחימה והטקטיקה

בשני המקומות הראשונים רומזת המגילה באופן ברור לתפקידם של השוטרים המפורט בתו-
רה⁶⁰ — במיון הלוחמים רכי הלבב. בפעם השלישית ייתכן שגרמוז כאן על תפקידם למנוע את
מנוסת הלוחמים בשעת הקרב עצמו⁶².

סקירת תפקידי השוטרים במקרא מוכיחה, שתפקידיהם נכללו בתחום האחריות של 'אגף כוח
האדם' (אכא) ו'השלישות'⁶³ שבצבאות ימינו. ענייני הגיוס⁶⁴, ענייני משטר ומש-
פט⁶⁵, העברת הפקודות בכללן⁶⁶ והפיקות על ביצוען⁶⁷.

השירותים האפסנאיים. אנשי השירותים, בני 25 - 30, שייכים רובם ככולם לסוג
השירותים הנוגעים לענייני האפסנאות במשמעותם הרחבה והנכללים בצבאות ימינו בתחום האח-
ריות של 'אגף האפסנאות' (אגא)⁶⁸. רשימה מעין זו — עד כמה שידוע לי — יחידה היא במינה
ולא נשתמרה בדינו במקורות העבריים או היהודיים הידועים.

3. 'מפשיטי החללים ושוכללי השלל'. מרכיביהם של מונחים אלה מקורם במקרא.
הפועל 'פשט' משמש הן בפועל⁶⁹ והן בהפעיל (כמו במגילה)⁷⁰ להסרת כלי המלחמה מעל חללי
האויב. דומה לזה הצירוף 'לשלל שלל'⁷¹. חשיבות כפולה היתה להקצאת חיילים מיוחדים לביצוע
התפקידים הנ"ל. נטייתם הטבעית של הלוחמים לשלול את השלל ולפשט את החללים בתוך מהלך
הקרב — סכנה רבה בה, שכן על-ידי פעולה זו הם טוטים מתפקידם העיקרי, שהוא רדיפת האויב
עד כלה. במקרים רבים בעבר ובימינו, נשתנה למעשה מהלך הקרב, משלא הצליח הפיקוד להש-
תלט על חייליו בעניין זה ולא ארגן מלכתחילה שירות מיוחד לטיפול בענייני השלל. הבעיה השנייה
שנפתרה על-ידי שירות זה נוגעת לחלוקה הצודקת של השלל בין הלוחמים ובין המשרתים בעו-
רף. רק על-ידי הקצאת חיילים מיוחדים, הממונים על הפשטת החללים ושלילת השלל, ועל-ידי
קביעת חוקים מיוחדים לזה, היה אפשר להסדיר זאת. חשוב מאוד וקשה היה למצוא פתרון מכריע
לבעיה זו, והמקרא מקדיש לנושא זה כמה תיאורים מפורטים, הבאים ללמד, שחוקים אלו הם תורה
מן השמים. חלק ניכר מפרק ל"א בספר במדבר מוקדש לנושא זה, ועילה לקביעת תחיקה מפורטת
בזה משמשת לו הערבוביה שנוצרה בעקבות הקרב עם מדין. לענייננו חשובה במיוחד הק-
ביעה: "והצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה" (שם שם).
כז, ור' להלן) ותיאור המפקד אחר הקרב, שנועד לאיסוף השלל, שכן "אנשי הצבא בווזו איש לו"
(שם שם, נג)⁷²; מטרת איסוף השלל היתה: "ונקרב את קרבן ה' איש אשר מצא כלי זהב אצעה
וצמיד טבעת עגיל וכומז לכפר על נפשתינו לפני ה'". ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאתם כל
כלי מעשה" (שם שם, נ"א). בפעם השנייה מטפל המקרא בנושא זה באריכות בסיפור מעל עכן

62. ור' פרק רביעי הערה 10. ור' להלן הערה 67.

63. בדומה ל-Adj.-General Branch שבצבא הבריטי, או לאגף הראשון שבצבא האמריקני.

64. דברים כ, ה ואילך, ור' Junge, עמ' 45 ואילך.

65. דברים א, טו ; טז, יח ; יהושע ח, לג ; כג, ב ; דברי הימים א כג, ד ; כה, כט. 66. יהושע א, י ; ג, ב.

67. שמות ה, ו ואילך ; שם שם, יט, וכן ר' מקבים א ה, מב ובדברי מ' אביונה (IEJ Vol. II, No. 1, 1952).

עמ' 3. תפקידם של השוטרים, המוגדר בספר המקבים, הוא לא רק הפיקוח על ביצוע ההוראות אלא במידה
מסוימת אף מניעת השתמטות הלוחמים מהקרב : "ויצו להם לאמר : אל תתנו לכל איש לתנות כי אם יבואו כלם
למלחמה" (מקבים שם).

68. Quartermaster-General Branch בצבא הבריטי, או האגף הרביעי בצבא האמריקני.

69. שמואל א לא, ח ; שמואל ב כג, י ; דברי הימים א י, ח.

70. שמואל א לא, ט ; דברי הימים א י, ט.

71. והשווה במגילה כאן טז, [12] 9 - 10 : "ושול שללכה עושי חיל" ; והשווה ישעיה י, ו ; יחזקאל לת, יב - יג.

72. מקומו של פסוק כז היה כנראה לפני פסוק נג ובא להסביר את מטרת המפקד המתואר.

מבוא: פרק שביעי

בן כרמי, שעבר על הוראתו המפורשת של יהושע "וכל כסף זהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא לה' אוצר ה' יבוא" (יהושע ו, יט) והודה שמעל בהרם: "ואראה בשלל אדרת שגער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב אחד חמשים שקלים משקלו ואחמדם ואקחם" (שם ז, כא). בפעם השלישית דן המקרא בנושא זה בתיאור מלחמת צקלג. פרטי 'תיאור' זה והחוקים שנקבעו שם מאלפים ביותר ומעידים למעשה על קיום גוף מיוחד שמתפקידו היה לפקח על השלל ועל חלוקתו: "ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו: יען אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו וילכו" (שמואל א ל, כב). על טענה זו השיב דויד בקביעה העקרונית ובעלת החשיבות הצבאית-מוסרית: "כי כחלק הירד במלחמה וכח-לק הישב על הכלים יחדו יחלקו" (שם שם, כד). ועל זה מוסיף בעל ספר שמואל ומעיר: "ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמה לחק ולמשפט לישראל עד היום הזה" (שם שם, כה).⁷³ 'מפשיטי החל-לים' מהווים רק חלק מכלל אנשי השירותים, ובעצם קיומם אין לראות כל הוכחה, שהמגילה שייכת לחקופת החשמונאים, כפי שהוצע לא מכבר.⁷⁴

4. מט הרי הארץ. שמם של המשרתים בשירות זה — שהיה ממונה על קבורת החללים — מקורו ביחזקאל לט: "וקברום (את גוג והמונו) בית ישראל למען טהר את הארץ" (שם שם, יב): "... ואנשי תמיד יבדילו עברים בארץ מקברים גאת העברים את הנותרים על פני הארץ לטהרה" (שם שם, יד).

5. שומרי הכלים. על קיומו של תפקיד זה יודעים אנו גם מתוך המקורות המקראיים. 'שומרי הכלים' נלוו אל הצבא הלוחם, אולם מקומם היה בעורף בסמוך למקום המערכה.⁷⁵ אפשר לשער, שמתפקידו של שירות זה היה הטיפול במצבורי כלי המלחמה, שרוכזו ליד המערכה והיו את עתודת התחמושת (חצים, אבני קלע) וכלי הנשק. שמירת הנשק במצב תקין, מיונה, סידורו וניי-קוויו, היו מתפקידם העיקריים.⁷⁶ שכלל בין השאר, כמובן, גם את עצם השמירה בפני גניבה ושוד.

73. אולם השוה גם יוסף בן מתתיהו, גגד אפיון ב, כט: "ἀλλὰ καὶ σκυλεύειν ἀπέριηκε τοὺς ἐν μύχῃ πεσόντας". אם נבוא להסביר משפט זה בפשוט, היינו שהמחוקק אסר על ישראל לפשט ולשלול את הנפלים במלחמה, לא יהיה ברור על מה הסתמך יוסף בן מתתיהו (ור' גם הנוהג בימי החשמונאים, להלן הערה 74). לכן נראה לי, שהתכוון בדרך כלל לתוכנם של כמובר לא ויהושע ו, שהובאו לעיל. מכל מקום מוכיח אף משפט זה, שגם בזמנו היה אסור על החייל הלוחם לפשט בעצמו את החללים, שכן תפקיד זה היה מוטל על 'מפשיטי החללים' ושוללי השלל המיועדים לכך, שחילקו אתר כך את השלל לפי ההוראות והחוקים הקבועים.

74. למשל, מ' אבריונה (ר' לעיל הערה 67), עמוד 4, הרואה בעצם קיומם הוכחה חשובה לקביעת זמנה של המ-גילה בימי החשמונאים: "The peculiar prominence given to the "spoilers" and "collectors of booty" גם מן העובדה, שספר המקבים מציין שבתקופה הראשונה — בגלל המחסור בנשק — השתמשו החשמונאים בנשק אויביהם (אבריונה, שם), עדיין אין להסיק שרק בתקופה זו היו קיימים 'מפשיטי החללים' ושוללי שלל מיוחדים (ומה גם שאינם נזכרים כמפורש במקורות הנ"ל, שמביא אבריונה). נהפוך הוא, בקרב עמאוס נאלץ יהודה לומר לחייליו: "אל תחמדו את השלל כי מלחמה נדגנו, וגרגאס והחיל בהר קרוב לנו ועתה עמדו בפני אויבינו והלחמו אותם ואחרי כן תקחו שלל קוממיות" (מקבים א ד, יו"ח). משפט זה אין בו להוכיח אלא שבשלב זה עדיין לא אורגן צבאו של יהודה, ולא היו לו יחידות מיוחדות לטיפול בשלל. לאור המקורות המקראיים שצוינו לעיל, וכן לאור העובדה שהנטייה לשלול שלל (לאו דווקא בלינשק) רוחת בקרב חיילי כל הצבאות, דומני, שקשה לקבוע את התקופה על סמך קיומם של 'מפשיטי החללים' ושוללי השלל.

75. והשוה שמואל א יו, כב: "וישש דוד את הכלים מעליו על יד שומר הכלים וירץ המערכה". שומר הכלים יושב ב'מעגל', הוא המחנה הארעי שליד שדה הקרב (שם), ובדומה לכך ר' 'הישב על הכלים' — שמואל א ל, כד: כה, יב.

76. השוה שימוש דומה לגבי כלי הקדש, במדבר ג, ח: "דבריהמים א ט, כט.

יחידות הלחימה והטקטיקה

מלבד ציון קיומו של שירות זה והגדרת גיל המשרתים בו, אין המגילה שופכת אור מיוחד על עצם תפקידים של המשרתים בו או על מספרם.⁷⁷

6. עורך הצידה. אין צירוף זה ידוע לנו ממקורות אחרים, ואף-על-פי-כן אין קושי מיוחד לעמוד על טיבו. 'ערך' נמצא במקרא לא לגבי ממלאי התפקידים בקרב סתם, אלא לציון הלוחמים ממש.⁷⁸ אולם השימוש הרגיל בשרש 'ערך' בענייני הקרבנות והמזון בכלל⁷⁹ מתאים ביותר לתיאור הממונים על עריכת הצידה וחלוקתה. לא הצלחתי לעמוד על הסיבה מדוע 'עורך הצידה' נזכר בלשון יחיד – בניגוד לשאר המשרתים – ואולי אין כאן אלא מקרה בלבד.

השגת המזון וחלוקתו בשעת הקרב הן מן הבעיות הקשות. העומדות בפני כל הצבא הנלחם ברי-הוק מקום מבטיחו ובמשך זמן ממושך. בעיה זו העסיקה ביותר את הצבאות בכל התקופות, ואף המקרא מציין לעתים כיצד דאגו לפתרונה. בדרך כלל אנו עדים לכך, שחיילי המיליציה הביאו את צידתם עמם מבעוד מועד.⁸⁰ אם היה שדה המערכה קרוב לבסיסי הלוחמים והמלחמה ארכה ביותר, השתדלו בני משפחתם של החיילים לספק את צידתם.⁸¹

ארגון ארעי של שירות להספקת צידה לעם היוצא למלחמה אנו מוצאים בתיאור מלחמת שבטי ישראל בבנימין: "ולקחנו עשרה אנשים למאה לכל שבטי ישראל ומאה לאלף ואלף לרבבה לקחת צדה לעם" (שופטים כ, י).

על התפתחותו של שירות זה – שבמסיבות הנ"ל היה, כמוכח, ארעי ומקרי, כפי שמעיד אף הכ"תוב – במשך תקופת בית ראשון ושני, אין לנו במידה שידוע לי, ידיעות ברורות. מכאן חשיבות רבה למה שהמגילה מציגת את קיומם של 'עורכי הצידה' כגוף משרת, שנקבע במיוחד לכך, וש-גיל המשרתים בו דומה לגילם של אנשי שאר השירותים.⁸²

חשיבותה הכללית של רשימת שירותים זו היא לא רק בתרומתה לידיעותינו על המונחים הצבאיים, שהיו בשימוש בימי בית שני (ואולי בחלקם בימי בית ראשון), אלא – ובעיקר – כעדות על רמתו הארגונית הגבוהה של צבא ישראל בתקופה זו.

§ 4. החילות הלוחמים: אנשי הבינים

1. דברים כלליים. הצבא הלוחם בכללו התחלק לחיל-רגלים ולחיל-פרשים. כל אחד מהחילות אלו התחלק אף הוא לשני סוגים עיקריים: קל וכבד. בסקירתנו נלך 'מן הקל אל הכבד', שכן מטעמים שיוסברו עוד להלן מוקדש עיקרה של המגילה לתיאור לחימתו של חיל הרגלים הקל, שחייליו מכונים במגילה 'אנשי הבינים'.

בהתחשב בתפקיד המרכזי והחשוב שממלאים 'אנשי הבינים' בתיאורי הקרבות ובמקום הרב

77. לעניין שירות זה אולי מן הראוי לציין, שבצבא הרומאי היו חיילים מיוחדים הממונים על הטיפול בנשק, שנקראו *custodes armorum*. נראה שבכל קנטוריה היה *custos armorum* אחד, וכן ביחידות המסייעות. מספרם הגיע לעתים עד 62 בכל לגיון ולגיון (Kromayer-Veith, עמ' 516-517).

78. 'ערכי צנה ורמח' (ובריהימים א יב, ח), וכן 'ערכי מלחמה' (שם שם, לה, לה); וכן השוהה ירמיה מו, ג.

79. למשל שמות מ, כג; משלי ט, ב, ועוד רבים.

80. יהושע א, יא; שופטים ז, ח.

81. שמואל א יו, יז.

82. והשוה תוספתא סוטה ז, כג: "כל אילו שאמרו יוצאין וחוזרין נותנין פטי העיר ומספקין מים ומזון במלחמה ומתקנין את הדרכים". לפי מסורת זו שימשו בשירותים השונים יוצאי הצבא ששותרו מטעמים שונים (ור' פרק רביעי), ומטבע הדברים שגילם היה שונה. מצד שני ייתכן שהשירותים הגיל (הנוכחים במשנה) היו בעיקרם את שירותי העורף (כפי שכמה מתפקידיהם המפורטים מעידים עליהם) בשעה שאלו הנוכחים במגילה היו צמודים ביותר ללוחמים.

מבוא: פרק שביעי

שהקדיש בעל המגילה לתיאור ארגונם, נשקם ודרכי לחימתם ב'סדרת הסרכים', חשוב מאוד לעמוד במפורט על אופיים — לשם הבנת המגילה עצמה ולקביעת תקופתה.

בבירור זה כרוכות הבעיות הבאות: שמם, ארגונם ומספרם, זיונם, דרך לחימתם.

2. השם. התיילים השייכים לחיל זה נקראים 'אנשי הבינים'⁸³ (הם מאוגדים ביחידות הנקראות 'דגלי בינים'⁸⁴). מתוך 14 הפעמים⁸⁵ שנוכרת המלה 'בינים' במגילה, היא כתובה ארבע פעמים בכתב חסר 'בנים'⁸⁶ (בדומה לכתב המקראי ובהשפעתו)⁸⁷, ועשר פעמים בכתב מלא 'בינים'⁸⁸.

דעות רבות הובעו על משמעות המונח 'איש הבינים', שבו מכונה גלית. אלו שראו במונח זה ציון אופייני לגלית עצמו, פירשוהו מלשון כוח וגבורה וגדלות, או כמציינ תכונות מיוחדות אחרות שיוחסו לו⁸⁹.

השימוש הברור במונח זה במגילה, לציון היחידות הנלחמות בשטח שבין החזיתות (המערכות)⁹⁰, וכן הכתיב המלא 'בינים' — מעידים שכבר בתקופה זו הוכן המונח המקראי (בדומה לדעת מפרשים רבים מן הראשונים והאחרונים)⁹¹ כמציינ את הלוחמים בין המערכות, שאחד מהם היה גלית — שהצטיין גם בסגולות מיוחדות אחרות⁹².

דגלי-הבינים. יחידת הקבע הארגונית והטקטית הגבוהה ביותר למלחמת אנשי-הבינים הוא ה'דגל'. בשעה שבעל המגילה מזכיר את כלל אנשי-הבינים באופן סתמי, הוא מכנה את יחידותיהם בשם 'דגלי הבנים'⁹³; אך בתיאורי הקרב המפורטים (בייחוד בסדרת הסרכים) נזכרים 'דגל' בודד, 'שני דגלים', 'שלושה דגלים', 'רששה דגלים'⁹⁴; מכאן אפשר ללמוד, שלא היתה כל מסגרת טקטית קבועה גבוהה מן ה'דגל' לאיגוד 'אנשי הבינים' בלחימה עצמאית.

3. מספר דגלי-הבינים. 'דגלי הבנים' היו שבעה במספר, כפי שאפשר להסיק מתיאור ההכנות לרדיפה הכללית, שבהן נחלצים כל 'דגלי הבנים' מתוך מערכות הפנים ועומדים בראש הצבא המוכן לרדיפה: "ויצאו אליהם כול אנשי הבינים מתוך מערכות הפנים ועמדו ששה דגלים

83. [3], 1, 7; [6], 8, 11; [7], 15; [9], 3; [16], 3; [17], 13; 'חללי הבינים', [16], 9.

84. ר' להלן.

85. הנוכרים לעיל בהערה 83 ולהלן בדיון על 'הדגל'.

86. [1], 14; [3], 1, 7; [6], 11.

87. שמואל א יו, ה, כב.

88. כתיב כפול זה מצוי במגילה אף במלים אחרות, הנכתבות לעתים ככתיבן המקראי, ועתים בכתב מלא, כנהוג בכמה מן המגילות (ור' הקדמה לגוף המגילה). מצד שני מעניין, שבצירוף 'דגלי הבינים' נכתבת מלה זו כמעט תמיד בכתב מלא (חוץ מן [1], 14), ואילו הצירוף 'אנשי הבינים' נכתב לעתים בכתב חסר (כל שאר שלוש הדוגמאות של הכתיב החסר הן בצירוף הזה), ולעתים מלא. בתופעה זו אין לראות, לדעתי, כל משמעות מיוחדת, זולת ההנחה, שסופר המגילה מושפע כאן מן המקרא, שנוכרת בו מלה זו פעמיים בלבד (לעיל הערה 87) ורק בצירוף 'איש הבינים', ובכתיב חסר.

89. על דעות אלו ר' עתה באנציקלופדיה מקראית כרך א, ערך 'איש הבינים', עמ' 274.

90. והשווה בייחוד: "ויצאו שלושה דגלי בינים ועמדו בין המערכות" ([6], 1) וכן [8], 4; [16], 3.

91. כך גרס גם יוסף בן מתתיהו (קדמוניות ו ס, א), ור' לעיל הערה 89.

92. על שיטת מלחמת אנשי-הבינים בתקופת השופטים ותחילת בית ראשון ר' במאמרי: "Let the young men, I pray thee, arise and play before us," JPOS, XXI, 1948.

93. "ודגלי הבנים יהיו להם לבב" (ב, [1], 14).

94. "והדגל המתקרב" ([9], 4); "ואחריהם יצאו שני דגלי בינים" ([6], 4); "ויצאו שלושה דגלי בינים" ([8], 3-4); "לשלושת הדגלים" (שם, 14); "ועמדו ששה דגלים" ([9], 4). על משמעות המשפט "עם אלף מערכת אנשי הבינים" ר' להלן הערה 108.

יחידות הלחימה והטקטיקה

והדגל המתקרב⁹⁵. מספר זה – שיש לו חיווק מתיאור מספר פרשי הביניים⁹⁶, והוא מתאים לשיטה הכללית של בעל המגילה (7 מערכות פנים, 7 סדרים בכל מערכה, 7 גורלות, שבעה סדרי פרשים וכדומה) – מאפשר להשלים את שני הפרקים ב'סדרת הסרכים' הדנים בשיטת לחימת דגלי-הביניים ובזיונם ולהסיק שגם שם תוארה למעשה לחימתם של שבעה דגלים⁹⁷.

4. מספר אנשי-הביניים בכל דגל וגילם. אף-על-פי שמספר 'אנשי הביניים' שהשתייכו לכל דגל ודגל, לא ניתן בבירור בקטעי המגילה שבידינו, נראה שאפשר להסיק, שלא עלה על אלף איש, בדומה לדגלי 'מערכות הפנים'. בתיאור מספר הפרשים היוצאים עם אנשי הביניים, שהיו 1,400 במספר, נאמר: "מאתים פרשים יצאו עם אלף מערכת אנשי הביניים" (י, [6], 8; על משפט זה ר' גם להלן הערה 108). מכאן יש להסיק, שמספרם הכולל של אנשי הביניים היה 7,000, שהיו מאוגדים – כפי שראינו – בשבעה דגלים. מכאן, שבכל דגל מדגלי הביניים היו אלף לוחמים⁹⁸. מסקנה זו מתאשרת גם לאור הכתובות שעל גבי אותות העדה בצאתם למלחמה, כפי שמעידה הכתובת שעל אות 'האלף' (היא המסורה החמישית): 'דגלי אל'⁹⁹.

מתוך החישוב הנ"ל ובהתחשב בכך, שסך-הכול של הלוחמים (מלבד הפרשים) היה 28,000 ([9], 4-5, ור' להלן) נראה, שמספר אנשי-הביניים היה כ-25% מכלל חיל-הרגלים. גילם של אנשי-הביניים ניתן כנראה בחלק החסר של תחילת פרשה יא ([6], 17 ואילך). מתוך ההקבלה בין גיל הפרשים שנלחמו עם 'מערכות הפנים' (פרשי הסרך) לגיל אנשי 'מערכות הפנים' עצמם ([6], 13; [7], 1) – שהיו מבני 40 עד 50 – ועל יסוד האמור על גילם של הפרשים שיצאו עם 'אנשי הביניים' – מבני 30 עד 40 ([6], 13) – אפשר להסיק בוודאות, שאף גילם של 'אנשי הביניים' היה מ-30 עד 40 שנה, היינו בין גיל המשרתים (25-30) ובין גילם של אנשי מערכות הפנים¹⁰⁰.

5. זיונם של דגלי-הביניים. התיאור המפורט של נשק דגלי-הביניים ניתן בעיקר בפרשה ט ([6], 1-6) ובמידה פחותה מזו ומקוצרת אף בפרשה יב ([8], 1 ואילך). תיאור נשקם של דגלי-הביניים מתחיל ברחוקי הטווח ומסתיים בדגלים בעלי הנשק לקרב פנים אל פנים. סדר זה מתאים כמובן אף לסדר לחימתם: הראשונים בתחלה והאחרונים בסוף. דגלי-הביניים התחלקו על-פי נשקם לקבוצות הבאות¹⁰¹:

(א) שני דגלים של 'אנשי הקלע'¹⁰²;

(ב) שלושה דגלים של 'זרקות מלחמה';

(ג) דגל של מחזיקי 'חנית ומגן';

(ד) דגל של מחזיקי 'מגן וכידן'.

95. [9], 3-4. 'הדגל המתקרב' הוא השביעי, היינו שהיה כבר נלחם בשעה שנחלצו האחרים.

96. [6], 7-8, הקובע כי 1,400 הפרשים היוצאים עם אנשי-הביניים מתחלקים לשבע יחידות של 200 פרש כל אחת; ור' להלן 4 § 6.

97. פרשה ט ([6], 1-6), ופרשה יב ([8], 1 ואילך) ור' להלן 5, 6.

98. על בעיה זו, שפתרונה מסתבך במידה מסוימת לרגל המשך התיאור של מספר הפרשים בפרשה הנ"ל, ר' להלן 5 § 6.

99. על נושא זה ר' את הדיון המפורט בפרק שלישי § 6, שבו הגענו למסקנה, שה'אלף' וה'דגל' זהים הם ומהחיים

את נקודת-ההצטלבות בין יחידות השבט, הגיוס והלחימה, השווה אף את המסורת, שהיתה בידי 'אלדד הדני' בתיאור צבאו של עוזיאל בן מיכאל משבט אשר: 'וכל דגל אלף איש' (יעללינעק, בית המדרש, חדר שני, עמ' 103).

100. ר' דיון מפורט בזה, בצירוף לוח משחה של הגלים, בפרק רביעי § 4 (1).

101. דיון מפורט בכל אחד מסוגי כלי הנשק הנוכחים להלן ר' פרק שלישי, בסעיף המתאים.

102. או דגל של קשתים ודגל של קלעים. קשה לעמוד על חלוקה זו, שכן בשני התיאורים ([6], 1; [8], 1) חסר החלק הקורם.

מבוא: פרק שביעי

אם נבוא להביע חלוקה זו בלשון מספרים, נקבל את החלוקה הבאה: 2,000 קלעים¹⁰², 3,000 אנשי זרקות (שבידיהם היו בסך-הכול כ-21,000 זרקות¹⁰³), 1,000 נושאי-חניתות, 1,000 שולפיי-חרב¹⁰⁴.

6. דרך לחימתם של אנשי-הביניים. כאן נדון בדרך לחימתם העצמאית, ואילו זיקתם ל'מערכת הפנים' תבורר להלן (§ 5; § 7). אופיו השונה של נשקם (בניגוד ל'מערכות הפנים', שזיוגן היה אחד ומיועד בעיקרו לקרב פנים-אל-פנים) — שהיה מורכב מכלי נשק בעלי טוח שונה — מעיד למעשה אף על תפקידיהם העיקריים:

- (1) פתיחת הקרב בטוח רחוק, יחסי, כדי לשבש את מערכות האויב;
- (2) העסקת יחידות-הביניים של האויב וחיסולן;
- (3) ניצול הצלחה מקומית לשם פריצה בתוך מערכות האויב;
- (4) שמירת המגע עם האויב הניגף והנס וריתוקו, כדי לאפשר ל'מערכות הפנים' הכבדות לחסלו בקרב פנים-אל-פנים.

ציור 8. יציאת דגלי הביניים מתוך 'שערי המלחמה'

מטבע הדברים, שבתפקידיהם נעזרו ביחידות פרשים מיוחדות¹⁰⁵ ("הרכב היוצאים למלחמה עם אנשי הבנים" — [6], 10 - 11). שנשקם אף הוא היה מתאים ללחימה בטוח רחוק (קשתות וזרקות — [6], 15)¹⁰⁶. פרשים אלו — שהיו 1,400 במספר — היו מאורגנים ב-14 סדרים, כל אחד בן 100 פרשים, ועמדו בשני אגפי המערכה בכללה: שבעה סדרים לעבר האחד ושבעה סדרים לעבר השני. עם כל דגל מדגלי-הביניים יצאו שני סדרים: אחד לימינו ואחד לשמאלו (י, [6], 7 - 8; [8], 4 - 5; ר' ציור 8).

¹⁰⁴. על הויהו של הכידון והחרב ר' פרק שישי § 6.

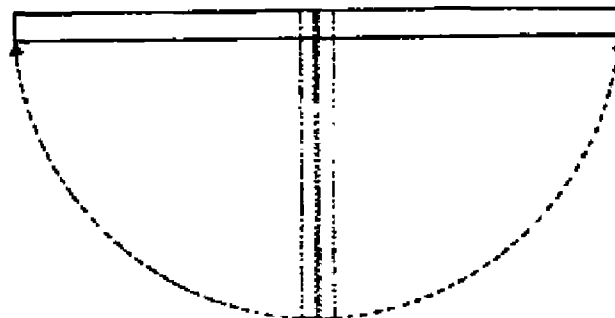
¹⁰⁶. על נשק זה ר' פרק שישי § 7; § 13.

¹⁰³. על חישוב זה ראה בפרק שישי § 7 ולהלן § 6.

¹⁰⁵. כאן יוזכר תפקידם בקיצור, ור' להלן § 6.

יחידות הלחימה והטקטיקה

'דגלי הביניים' יצאו ללחימה קבוצות קבוצות. בקבוצה הראשונה היו שני דגלי קלעים¹⁰², שפתחו בקרב מטוח רחוק ([6], 1; [8], 1-2). בקבוצה השנייה — שיצאה לאחר שוב הקבוצה הראשונה — היו שלושה דגלים נושאי זרקות ([6], 1-4; [8], 3-17), שניהלו את הקרב מטוח בידיו¹⁰⁷, וקבוצה שלישית של שני דגלים, אחד נושא חנית והשני כידן, שניהלו את הקרב בטוח הקרוב ובמלחמת פנים-אל-פנים ([6], 4-6)¹⁰⁸. שיטת לחימתם מתוארת במפורט בכמה מקומות ובייחוד בפרשות ט וי"ב; לפני פתיחת השערים

ציור 9. שיטת פשיטת הראשים לסדרים

עמדו דגלי הביניים מאחורי 'מערכות הפנים'¹⁰⁹. לתקיעת חצוצרות הויכרון¹¹⁰ נפתחו 'השערים' (הרווחים, ור' לעיל סעיף 2 (4), בתוך מערכות הפנים¹¹¹), ובם יצאו הדגלים: לראשונה הקלעים, שבסיום פעולתם התייצבו ליד המערכה הראשונה ([8], 3); אחריהם שלושת דגלי הזרקות (שיכלו לצאת דרך השערים שבין המערכות) הלוחמים בצוותא, כשכל אחד מאנשי הזרקות מטיל 7 זרקות ([6], 2; [8], 13)¹¹²; בסיום פעולתם יצאו שני הדגלים הנמנים עם הקבוצה האחרונה ([6], 4-5), דרך פשיטתם של ראשי הדגלים לסדריהם, ומפשעם לקראת האויב, ברורים ביותר: הדגל מתייצב בין המערכות במבנה שבו התקדם, היינו במבנה של 'ראשים'. לתקיעה המיוחדת (ידי סדר) נפ" שטים הם למבנה של 'סדר', ועל-ידי כך הם ערוכים במבנה של לחימה בהיותם עוד מחוץ לתחום נשקו של האויב (ור' ציור 9); לשמע התקיעה השלישית (ידי מפשע' או ידי התקרב') צעדו בסך

107. סברתו של מ' אבריונה (שם, עמ' 1, ור' לעיל הערה 67), ששלושת הדגלים הללו היו את הפאלאנס, אינה יכולה, כמובן, להתקבל לאור כל הנאמר לעיל. בשעה שכתב את מאמרו, פורסם דף [8] בלבד, והיה בזה כדי להטעות. גם סברתו, שדגלי הביניים בכללם פירושם "The flags of the middle", כלומר בין הפרשים שב' אגפים, גופלת אף היא מאלוה. מכאן מתעצרת כמובן גם ההשערה (שם, עמ' 3 הערה 31) בין שלושת הדגלים, שהיו חלק משבעת הדגלים, לבין חלוקת צבאו של יהודה.

108. חלוקה זו לשלוש-ארבע קבוצות הנ"ל לא היתה כמובן בבהינתן חלוקת-קבע. מצד אחר, בצאת דגלי-הביניים לקרב קבוצות קבוצות, בהתאם לחלוקה זו או אחרת, היו מעין 'מערכה': מערכה של שני דגלי קלעים, מערכה של שלושה דגלי זרקות וכדומה. לאור זה אולי יש להבין את המשפט "יצאו עם אלף מערכת אנשי הבר נים" ([6], 8), בתיאור הפרשים היוצאים ללחימה עם אנשי-הביניים. כיוון ש'מערכות' אלו, — בנגוד למערכות הפנים — לא היו שוות בגודלן, לא יכול הסופר לציין באופן כללי את מספר הפרשים היוצאים עם כל קבוצת דגלי-ביניים. ר' נוספות להלן, הערה 114, וכן § 5.

109. על מקומם המדויק ר' להלן § 5, וכן ר' התרשימים שבציור 8.

110. על אלו ועל שאר החצוצרות הנזכרות להלן ר' פרק חמישי.

111. על דרך פתיחתם של השערים הללו ר' להלן § 5.

112. על הנימוקים להבנה זו של התיאור במגילה ר' פרק שישי § 7.

מבוא: פרק שביעי

עד הגיעם לתחום הטוח היעיל של כלי נשקם ([8], 7-8; [16], 5; [17], 11-12), ונטו את ידם בכלי מלחמתם (שם), מיד עם תקיעת הבהגים ב'חצוצרות החללים' — ויחד עם הלוחים ועם השופרות המריעים תרועה גדולה — התחילו חיילי הביניים להפעיל את נשקם. תרועה ראשונה וכללית זו נדמה, כדי לאפשר לחיילים לשמוע את המשך תקיעות חצוצרות החללים המנצחות על פעולתם.¹¹³

מתוך שבעל המגילה מציין בקשר לשלושת הדגלים "ובעומדם שלושה סדרים" ([8], 6) יש להסיק, שכל דגל היווה 'סדר' אחד, בניגוד לדגלי 'מערכות הפנים' שעמדו סדורים בשבעה סדרים (ר' להלן). 'סידור' זה נראה כהגיוני שכן במבנה זה יכלו כל חיילי הביניים לפעול בבת אחת, ולהטיל על האויב 'צרורות אש' מהירים ובכמות הדרושה. יתר על כן, יש להסיק מכאן, ששלושת הסדרים לא עמדו — כדוגמת סדרי הפנים — ב'סרך מעמד איש אחר איש', אלא 'סדר ליד סדר' בקו אחד ואולי בדירוג מסוים.¹¹⁴ לקראת הרדיפה הכללית יצאו כל שבעת הדגלים ועמדו לפני המערכה, "ובהנגפם לפנייהם ותקעו הכוהנים בחצוצרות המקרא ויצאו אליהם כול אנשי הביניים מתוך מערכות הפנים ועמדו ששה דגלים והדגל המתקרב" ([9], 3-4).

השימוש ביחידות קלות, מזוינות בקשתות, בקלעים ובחניתות, הנלחמות בין המערכות ובאגפיהן בסיוע פרשים, היה רגיל בצבא ההלניסטי והרומאי כאחד. מבנה הפאלאנכס היווני הסגור והצפוף — במיוחד בתקופת יורשיו של אלכסנדר¹¹⁵ — לא הניח למעשה כל תנועה של יחידות קלות בין יחידות הפאלאנכס, ואילו מבנה הצבא הרומאי החאים במיוחד לכך, הן בתקופה המאניפולארית — כשהחיילים הקלים (velites) הוצבו מאחורי המאניפולים ופעלו דרך ה'שערים' שביניהם¹¹⁶ — והן בתקופה הקוהורטית, כאשר היחידות הקלות (שהורכבו עתה מ-auxilia) פעלו מתוך הרוו-חיים שבין הלגיונות עצמם ובאגפיהם.¹¹⁷

שיתוף הפעולה בין היחידות הקלות ובין הפרשים בצבא הרומאי בתקופה זו הגיע לשיאו, שכן שני הסוגים כאחד נמנו עם יחידות ה-auxilia ורק מספר זעום באופן יחסי של פרשים נמנה עם גוף הלגיון עצמו.¹¹⁸

113. על כן ר' פרק המישי § 8, לענין שיטת פשיטת 'הראשים' לסדריהם עוד מחוץ לתחום כלי נשקו של האויב, אולם בסמוך לו, ומפשטם במבנה הקרבי לקראתו, כמתואר במגילה, מעניין להשוות את התחבטות החוקרים בענין שיטת פשיטת הלגיון למבנהו הקרבי בשעת ההסתערות. ור' דיון מפורט Kromayer-Veith, עמ' 358-370, ולהלן § 5.

114. אין להשוות לשלושת הסדרים את acies triplex הרומאי, שכן acies במשמעות הנ"ל מורכב מכמה 'דג' לים' (קוהורטות) וערוך בכמה 'סדרים'. המונח הקרוב לו ביותר במגילה הוא אחד ממובניה של המערכה, הביטוי 'ליד המערכה הראשונה' (לעיל) מוכיר ביותר את prima acies או prima acies (Marquardt), עמ' 48; ר' גם לעיל הערה 108, ובייחוד להלן § 5 (2).

115. ור' Kromayer-Veith, עמ' 134, 136.

116. ור' במיוחד Marquardt, עמ' 44 והציוור שם. וכן הקטעים המובאים מפוליביוס שם בהערה 5, עמ' 48, וכן Kromayer-Veith, עמ' 370.

117. ור' Kromayer-Veith, עמ' 433-434; בתקופה זו הייתה הגמישות רבה ושיטת הפעלת היחידות הקלות הייתה משתנה לפי אופיו של המפקד (שם), אולי מעניין לציין — לבעית תקופת המגילה — שדחקא פומפיוס הצטיין במיוחד בשימוש הרב ביחידות הללו ובהצמדת להימתן למלחמת לגיונות. "Pompeius z.B. legt grosses Gewicht auf sie (היחידות הקלות), bietet gewaltige Mengen auf, verwendet sie in grossem Stile, oft in unmittelbarem Zusammenwirken mit der Linieninfanterie" (G. Veith, Kromayer-Veith, S. 434).

118. על שיתוף הפעולה בין יחידות העזר והפרשים, וכן על חלוקת הפרשים לשני סוגים, ר' להלן § 6.

יחידות הלחימה והטקטיקה

- הזהות שבין ה'דגל' וה'cohors' שבצבא הרומאי¹¹⁹ מבליטה כמה צדדים שונים נוספים בין אר-גון 'דגלי הביניים' לפי מגילת אור וחושך ובין ארגון קהורטות האופסיליה.
1. בדומה ל'אנשי הביניים' פעלו אף אנשי האופסיליה במסגרת של קהורטה בלבד¹²⁰.
 2. קהורטות האופסיליה אורגנו – בדומה לדגלי-הביניים – בהתאם לסוגי נשקן, כלומר כל יחידה נשקה האחד. שיטת ארגון זו היא שהביאה אף לכינוי היחידות לפי סוגי נשקן: sagittarii, scutati, contarii, funditores, ועוד¹²¹.
 3. אף קהורטות אלו בחלקן היו בנות כ-1.000 איש – כפי שמעיד על כך גם כינוי – cohors milliaria – שאורגנו בעשר 'מאות'¹²².
- את הסיבה לכך, שבעל המגילה מייחד את עיקר תיאורו לדרך לחימת 'דגלי הביניים' ושחלק מהם היה מזוין בנשק האופייני לחילי הלגיון, אפשר למצוא בעובדה, שחלק חשוב וניכר של הצבא הרומאי במזרח היה מורכב מקהורטות האופסיליה. יתר על כן, צבאות הוואסאלים באימפריה הרומאית אורגנו בעיקרם לפי מבנה האופסיליה, ודבר זה היה מתאים מצד אחד לסגולות המיוחדות ולקווי האופי הלאומיים של כל אחד ואחד מהם, ומצד שני נתן לצבא הרומאי את האפשרות לגייסם ולשלבם בקלות לעזרת הלגיונות שרובם ככולם הורכבו מבני רומי עצמה¹²³.

§ 5. החילות הלוחמים: 'מערכות הפנים'

1. דברים כלליים. אף-על-פי שמרביתה של המגילה מיוחדת לתיאור דרך לחימתם של 'דגלי הביניים', ארגונם וחיונם, מיוחד בעל המגילה פרשה שלמה (ח, [5], 3 - 14) ב'סדרת הסרכים' לתיאור המבנה והזיון של חילי-הרגלים 'הכבד' הערוך ב'מערכות הפנים'. לשם בירור מדויק של הרכב 'מערכות הפנים' נציג זה מול זה את שני הקטעים שנזכרות בהם 'מערכות הפנים' בפירוש:

יב, [9], 3 - 5

ח, [5], 3 - 4 ; 6 - 7

"ובהנגפם לפנייהם יתקעו הכוהנים בחצוצרות המקרא ויצאו אליהם כול אנשי הבינים מתוך מערכות הפנים ועמדו ששה דגלים והדגל המתקרב. כולם שבע מערכות שמונה ועשרים אלף אנשי מלחמה והרוכבים ששת אלפים. כול אלה ירדופו להשמיד אויב במלחמת-אל לכלת עולמים".

"סרך לסדר דגלי המלחמה בהמלא צבאם להשלים מערכת פנים. על אלף איש תאסר המערכה ושבעה סדרי פנים למערכה האחת סדורים בסרך מעמד איש אחר איש וכולם מחזיקים מגני נחושת מרוקה... ובידם רמח וכידן".

מתוך שני הקטעים הנ"ל אפשר לעמוד על נקלה על כמה עובדות חשובות:

1. אנשי 'מערכות הפנים' מהווים גוף לוחם, הנבדל מאנשי הביניים;
2. זיונם כבד ושונה מזה של 'אנשי הביניים';

119. ר' עוד להלן § 5.

120. Kromayer-Veith, עמ' 393, ור' במיוחד: G. L. Cheesman, The Auxilia of the Imperial Roman, 1914, וכן: Army, H. M. D. Parker, The Oxford Classical Dictionary, עמ' 127, וכן להלן § 5.

121. ר' Marquardt, עמ' 155, 192; Kromayer-Veith, עמ' 385; והשוה דגלי 'הורקות', 'הקלעים' (הקש' תים?), 'מחזיקי החנית והמגן', 'מחזיקי המגן והכידן'.

122. Kromayer-Veith, עמ' 495, וכן לעיל הערה 120, ויוסף בן מתתיהו, כנוכר להלן, הערה 123.

123. והשוה למשל את התיאור המפורט ביוסף בן מתתיהו, מלחמות ד, ב.

מבוא: פרק שביעי

3. בניגוד לאנשי הביניים, שנשקם משתנה על-פי 'דגליהם' — זיונם של אנשי 'מערכות הפנים' אחד (יכולם מחזיקים מגני נחושת... ובידם רמח וכידן) ;
4. 'חילים אלה, המאורגנים אף הם ב'דגלים' (המכונים 'דגלי המלחמה'), מאוגדים ב'מערכות הפנים' בעלות תקן שווה ;
5. 'מערכת פנים' מורכבת משבעה 'סדרי פנים' ;
6. הציון 'ושבעה סדרי פנים למערכה האחת' מצד אחד ו'מערכות הפנים' מצד שני מעיד, שהיו כמה 'מערכות פנים' ;
7. 'דגלי הביניים' יוצאים מתוך 'מערכות הפנים' ;
8. 'מערכות הפנים' שאינן פעילות בקרבות הראשונים משתתפות ברדיפה הכללית ;
9. לכל 'מערכה' יש 'ראש' משלה (19], 12). דבר זה מעיד, שהמערכה מהווה עוצבה מוגדרת בע"ל תפקיד טקטי עצמאי.

את המסקנות הכלליות והחשובות הללו אפשר להסיק בבטחה, אולם כשאנו באים לקבוע את הפרטים הנוספים (מספר המערכות, מספר אנשי המערכה וארגונה), חייבים אנו לברר תחילה את משמעותם של המונחים 'מערכת פנים', 'דגלי המלחמה', 'תאסר', ו'להשלים'.

2. משמעות המונח 'מערכת פנים'. כל זמן שנלחמו צבאות ישראל כגוף מלוכד במבנה הצבאי, הפרימיטיבי והפשוט, שבו נערכו החיילים לקראת האויב ב'סדר' אחד או בכמה סדרים — היינו במבנה של פאלאנס — לא נזקקו למונחים רבים לתיאור פרטי המבנה. המונח 'מערכות' הספיק לציון מבנה כלל הצבא הערוך על סדריו¹²⁴. יתר על כן, הואיל והצבא הערוך ב'מערכה' היווה למעשה את כלל הצבא הלוחם והערוך בחזית, נעשה מונח זה במשך הזמן לשם גרדף לכמה מושגים שונים בתכלית: הצבא הלוחם, שדה-הקרב, החזית¹²⁵, ואילו ה'עריכה' ציינה גם את עצם הלחימה¹²⁶. מצב זה נמשך כנראה גם במשך תקופת יורשי-אלכסנדר, שבה גערך הצבא — ביסודו — בגוף אחד, שלא נבדל בפרט זה מדרכי עריכת-הצבא בימי בית ראשון.

מטבע הדברים, שהשינוי בדרכי ארגון הצבא ועריכתו היה חייב להביא עמו מונחים נוספים, בצד השימוש במונחים הקדומים, שאף חלקם קיבלו משמעות חדשה. לעיל צוין שבתקופת המגילה היה הכרח להכניס לשימוש שני מונחים צבאיים חדשים: 'סדר' ו'סרך', כדי להבדיל בין שלושה מושגים שונים, שצוינו עד אז במונח 'מערכה': השורה הבודדת הערוכה לקראת החזית, גוף צבאי הערוך במבנה כלשהו ועוצבת-משנה הנערכת בעיקרה במבנה חזיתי, מאלף הרבר, שהשבעים כשהם באים לתרגם את המונח 'מערכה' על מובניה הצבאיים השונים, נזקקים כמעט תמיד למונח *ἡ παρὰταξις*¹²⁷.

מצד שני נזקקת הוולגאטה, בנסותה להתאים את המבנים המקראיים למבנה הצבא הרומאי (מובן שלא תמיד היא מצליחה בכך, בגלל השוני שבין המבנה הרומאי לבין המתואר במקרא), למונחים שונים¹²⁸. במגילה אנו פוגשים שתי תופעות מעניינות. מצד אחד משתמש בעל המגילה בתיאוריו

124. שמואל א יז, ח, י, כז, לו ; כג, ג ועוד. פרק זה — שהמונח 'מערכה', 'מערכות' שכיח בו ביותר — השפיע מאוד על המינוח במגילה, ור' גם הערות לגוף המגילה כא, [14], 3 ; יב, [7], 8.

125. שמואל א יז, כ, כא, כב ; ד, ב, יב, טז.

126. למשל, שמואל א יז, ב ; דברי הימים ב יג, ג ועוד רבים. על המערכה, בספרות חז"ל ר' לעיל בקשר ל'סדר', וכן השוה בכלי סוטה מב, ב לעומת מסנה סוטה ת, ב ; תוספתא שם ז, יח.

127. אולם השוה גם תרגומם לשמואל א ד, טז.

128. *acies* ; *proelium* ; *certamen* ; *pugna* ; *agmen* ; בין המונחים הללו המצוי ביותר הוא *acies* (שמואל א ד, ב, טז ; יז, כא, כז). והשוה גם *phalangas Israel* = מערכת ישראל (שמואל א יז, ח).

יחידות הלחימה והטקטיקה

הכלליים במונח 'מערכה' במשמעויותיו השונות שבמקרא¹²⁹, ומצד שני הוא משתמש בו — ולעיתים בתוספת מונח נוסף — לציון מבנה מסוים או חלק ממנו. בגלל שיטה זו קשה לעתים קרובות לעמוד על המשמעות המדויקת של תיאורו, ויש צורך להיעזר בכל מקרה ומקרה בתוכן הכתוב. התוכן החדש שהוכנס לכלי הישן מתבלט בעיקר מתוך העובדה, שצבא המגילה משתמש במונח זה גם לציון גופים המורכבים ממספר חיילים קבוע, מזוינים בנשק אחד, פועלים פעולה טקטית עצמאית, מסודרים לעתים בזה אחר זה ([5], 15), לעתים אחד ליד רעהו ([6], 8) בפיקודם של ראשים מיוחדים ([19], 12) ומסוגלים לשינויי מבנה גמישים ביותר ([9], 10).

הצירוף המיוחד למגילה ('מערכות הפנים'), שאינו ידוע לי אף במקורות חז"ל, בא בעיקרו להבדיל בין מ'דגלי הביניים', המושג 'פנים', השכיח למדי כמונח צבאי אף במקרא, אינו בא להורות שמערכות אלו עומדות כולן בקו אחד לפנים וללא עומק, אלא שהן מהוות את החזית, שבינה ובין חזית האויב נלחמים דגלי הביניים. כך, למשל, מציין בעל המגילה בתיאור היחידות, שמבנהן נקרא 'המגדלות' (ר' להלן): "כונה יסבו המגדל לשלושת רוחות הפנים" ([9], 13); כלומר, המושג 'פנים' — במובן הצבאי — מציין את כל היחידות הערוכות בחזית ולא את השורות הקדמיות בלבד. שימוש זה מובלט במיוחד גם במקרא בתיאור משבר הקרב, שנתון בו יואב במלחמתו עם בני עמון: "כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור"¹³⁰, וכן בסיפור על אוריה: "אל מול פני המלחמה החזקה"¹³¹.

מטעם זה מכונים כל 'הסדרים' של 'מערכת הפנים' בשם 'סדרי הפנים' ([5], 3 - 4), ולא רק 'הסדר' הראשון שבכל מערכה ומערכה¹³².

3. מספר 'מערכות הפנים'. קביעת המספר המדויק של 'מערכות הפנים' חשובה ביותר — כמבואר להלן — גם לשם קביעת מספר החיילים המשרתים בהן. לשיטתו של בעל המגילה — המיוסדת על המספר 7¹³³ — ניתן להניח מראש, שבמלחמה משתתפות 7 'מערכות פנים'. על יסוד הנחה זו אפשר לגרוס כמעט בבטחה, שהמשפט הבא מתייחס למספר 'מערכות הפנים': "... וסדרו שבע המערכות מערכה אחר מערכה" (ט, [5], 15)¹³⁴.

מטעמים שאסביר בסעיף הבא, נוטה אני לראות אף את הקטע 'כולם שבע מערכות' ([9], 4)

129. [3], 7; [6], 4; [6], 1-2; 5-6; 7; [7], 8; 13; 17 (?) ; [8], 4; 8; 12; [9], 11; 13; [14], 3; [16], 3; 5; 9; 10; [17], 12.

130. שמואל ב י, ט; ובדומה לזה דברי הימים א יט, י.

131. שמואל ב יא, טו. המושג 'פנים', בצינו את חזית המלחמה, משמש אף כנרדף ללחימה בכלל: 'לכה נתראה פנים' (מלכים ב יד, ח ועוד).

132. להתפתחות זו של המושג 'פנים' וכן לצירוף עם 'המערכה' השווה גם את ההתפתחות הדומה של המונח הרר מאי acies (שמירושו המילולי הוא 'שפת החרב', 'פני החרב' והשווה יחזקאל כא, כא), שציין למעשה בשר מושו הכללי את הצבא הערוך בשורותיו בחזית. בתיאור הפאלאנס היחני ציין acies כמונח למעשה את כלל הצבא הערוך בגוף אחד, ומובנו היה דומה ל'סרך' (סכסס). מצד אחר, במבנה המיוחד של עריכת הלחימה הרומאית, שבהם סוורו הקוהורטות, לעתים בשלוש 'מערכות', לעתים בשתיים, ולעתים באחת (acies triplex), duplex, simplex; ור' Kromayer-Veith, עמ' 428, משמש acies כמונח סכני ברור ומצומצם, היינו: מבנה משנה של הגוף הכללי, המורכב מכמה יחידות טקטיות עצמאיות וערוכות במבנה; גם כאן מציין acies לא רק את המערכה הקדמית, אלא את כלל המערכות הערוכות בחזית זו מאחורי זו (והשווה גם frons).

133. שבעה גורלות, שבע שנים, שבעה סדרים, שבעה זרקות, שבעה דגלי ביניים, וכדומה.

134. לצערנו בלתי מרביתו של הנף במקום זה, אולם מתוך שרידי האותיות בשורה האחרונה (שורה 17), שאפשר להשלים בוודאות: 'הפנים' (ור' הערות לגוף המגילה), וכן מתוך תוכנו המציין את המרחקים שבין המערכות (להלן), אפשר להניח, שתיאר את דרך סידור 'מערכות הפנים' ומקומם של 'אנשי הביניים'.

מבוא: פרק שביעי

כמציין את מספר מערכות הפנים, אף-על-פי שמספר הלוחמים הנזכר לאחריו כולל גם את אנשי דגלי הביניים.

4. מבנה 'מערכת הפנים' ומספר לוחמיה. אחת הבעיות הקשות בתיאורי המ' גילה היא קביעת מבנה 'מערכת הפנים' ומספר לוחמיה. המשפט המגדיר את מבנה בפרשה ח ([5], 3-4) נראה במבט ראשון כפשוט למדי: "סרך לסדר דגלי המלחמה בהמלא צבאם להשלים מערכת פנים: על אלף איש תאסר המערכה ושבעה סורי פנים למערכה האחת סדורים בסרך מעמד איש אחר איש". מכאן אנו למדים, שכל 'מערכה' מורכבת מכמה דגלים וסדורה בשבעה סדרים. אם נבין את המונח 'תאסר' כמכוון ל'סדרים', יצא, שמספר לוחמי 'מערכת הפנים' אחד הוא: 7.000 לוחמים (כשכל 'סדר' מקביל ל'דגל', המונה אף הוא 1.000 לוחמים) וסך-הכול של הלוחמים, אנשי 'מערכות הפנים', הוא 49.000; פירוש זה יש בו קשיים רבים. ראשית כול, יש בו סתירה לתיאור ההכנות לרדיפה: "ויצאו אליהם כול אנשי הביניים מתוך מערכות הפנים ועמדו ששה דגלים והדגל המתקרב. כולם שבע מערכות שמונה ועשרים אלף אנשי מלחמה והרוכבים ששת אלפים. כול אלה ירדפו להשמיד אויב". משפט זה מציין את כלל מספר הלוחמים (כפי שמעיד גם מספר הרוכבים, 6.000, שהוא כולל גם את פרשי 'מערכות הפנים', ור' להלן) ומעמידו על 28.000. מכאן, שמספר הלוחמים בכל 'מערכת פנים' — על 'דגל הביניים' הנחלק ממנה — הוא 4.000. אם 'דגל הביניים' הוא 1.000 איש, הרי נותרו למערכת הפנים רק 3.000 לוחמים.

ואם תאמר, שהמספר 28.000 מכוון לדגלי-הביניים בלבד, יצא מזה שכל אחד מדגליהם — שמק' ביל לפי פירוש זה ל'מערכה' — הוא בן 4.000 לוחמים¹³⁵. פירוש זה לא ייתכן לאור המסקנה הברורה, שסך-הכול של אנשי-הביניים המאוגדים בשבעה דגלים — הוא 7.000 איש, כפי שאנו למדים ממספר הפרשים (1.400) היוצאים אתם: 200 פרש על כל 1.000 אנשי-ביניים (ר' לעיל). נוסף על כך תביאנו הנחה זו למסקנה, ש'מערכות הפנים' אינן משתתפות במלחמה אפילו בשלב של התחלת התמוטטותן של מערכות האויב. מסקנה זו היא בניגוד למשפט המפורש בפרשה כח ([18], 3-4), ב'סדרת הקרבות עם הכתים' (המקבילה לתיאור ההכנות לרדיפה שבפרשה יב לעיל), האומרת, שלקראת הרדיפה הכללית "יריעו הכוהנים [בחצוצר]ות הזכרון ונאספו אליהם כול מערכות המלחמה". משפט זה מציין בוודאות, שברדיפה הכללית משתתפים לא רק 'דגלי הביניים' אלא כל 'מערכות המלחמה'. יתר על כן, פרשה יג ([9], 10-16) עוסקת כולה ב'סרך' שינויי המבנים של הצבא כולו, ובכלל זה חיל-הרגלים הכבד (ר' להלן).

במידה שווה, ולמעשה בתוספת קשיים, אין אפשרות לפרש את המשפט "על אלף איש תאסר המערכה" על עצמת 'המערכה' בכללה, היינו — 'מערכת הפנים' בת אלף איש. לאור כל זאת עלינו לבקש פירוש אחר לתיאורי המבנה של 'מערכת הפנים', ובייחוד לברר את משמעותו הטכנית של המונח 'תאסר'.

בבירור זה עלינו לנסות ולשחזר את סדר הפעולות הנעשות בתהליך הרכבת 'המערכה', החל משעת ריכוז החיילים ועד עמידתם סדורים לקראת האויב. נקודת מוצא בבירור זה, היא הנחת ש'דגלי המלחמה'¹³⁶, שמהם מורכבת 'מערכת הפנים', זהים — לפי תפיסת המגילה — ליחידת

135. כפי שראינו בפרק שלישי, מהנה ה'דגל' יחידה קבועה בגודלה, המקבילה ל'אלף'. אילו גם יכולנו להניח, שיי תכנו הבדלים בין דגל לדגל (היינו דגלים של 500-600 ודגלים של 1.000) — הרי אין להעלות על הדעת, שהיו דגלים בני 4.000 ליד דגלים בני 1.000, ור' גם לעיל הערה 99.

136. מונח הבא להבדילם מ'דגלי הביניים', דגלים אלו ודגלי-הביניים נקראים בשם כולל 'דגלי אלי' ([4], 10, וכן ר' להלן הערה 146).

יחידות הלחימה והטקטיקה

האלף¹³⁷. תהליך הרכבת 'מערכת הפנים' ושיבוץ דגליו¹³⁸ במקומם וסידורם לקרב חייב לעבור שלושה שלבים עיקריים:

1. הרכבת ה'דגלי' עצמו לאחר התייצבות חייליו במקום המיועד ליד 'האות';
2. הצבת ה'דגלים' במקומם הנכון בתוך 'המערכת' אגב שמירת הרווחים הדרושים בין זה לזה ואיגודם לגוף קרבי אחד;
3. פשיטת הדגלים ל'סדריהם' בתוך המערכת.

את השלב הראשון מציין הסופר במלים: "סרך לסדר דגלי המלחמה בהמלא צבאם להשלים מערכת פנים". את הצירוף 'בהמלא צבאם' אפשר להבין גם במשמעות 'בהמלא מכס' תם¹³⁹ (היינו כאשר נתמלא ה'תקן' של הדגל לקראת מילוי תפקידו) וגם במשמעות דומה בתוכן נה: בהתאסף (בהתגייס) חייליהם בהתאם למכסה¹⁴⁰. השימוש במלה 'להשלים' בסוף המשפט, מרגיש, שזו פעולת הכנה, שתכליתה להרכיב ולבנות את 'מערכת הפנים' בהתאם למבנה השלם והנתכן¹⁴¹. סוף התיאור מציין בבירור את השלב השלישי: "ושבעה סדרי פנים למערכת האחת סדורים בסרך מעמד איש אחר איש".

מכאן, שאת תיאור השלב השני – היינו הצבת הדגלים במקומם הנכון במערכת אגב קשר ורווח בין זה לזה – יש לחפש במלים: "על אלף איש תאסר המערכת"¹⁴². השימוש בשורש

137. ור' לעיל וכן הבירור המפורט בפרק שלישי § 6 ושם הערה 85.

138. אגב, נראה לי שבקצרת התיאור המגילה, המבהירים ביותר את העובדה, שה'מערכת' מורכבת מ'דגלים' (ור' גם 'דגלי המערכת', [17], 10), אפשר להקן את הנוסח בתיאור מלחמות בני יעקב בעשיו לפי 'מדרש ויסעור' (והמקבילות בילקוט שמעוני): "ובכל זאת לא יכלו יהודה ונפתלי וגד לטרוד החיל מררם הבירה ולא הסיר עומ ממקומם. ואז נתחזקו למלחמה ויאספו כולם וילחמו בהם ויהרגו מהם איש איש. ובכל זאת לא הבריחו ממקומם אלא עמדו החיל לקראתם ערוכים למלחמה ברגליהם" ('מדרש ויסעור', יעלליצק, בית המדרש ג, עמוד 4; ילקוט שמעוני, פרשת וישלח לג), דומה שיש לגרוס כאן 'בדגליהם'. ור' במהדורה לויסערבאך, הגורס נכונה: בדגליהם. וייתכן בדומה לזה – בתיאור המלחמה עם מלכי האמורי (שם, עמ' 1): "כיון שראה יהודה כך קפץ לתוך מערכת הרגלים הגלחמים עמהם והרג בתחילה לשוב מלך תפוח שהיה מכוסה מראשו ועד רגליו בברזל ובנחשת והיה רוכב על סוס" (לענין קטעים אלו השווה גם טרק שלישי § 6 [הערה 82] ר' 3 הערה 48). על החלפת 'דגלי' ב'דגלי' ר' גם פרק שלישי הערה 85.

139. והשווה: "דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה" (ישעיה מ, ב) והשווה גם איוב ז, א; בראשית כט, כא; ור' הערות לגוף המגילה.

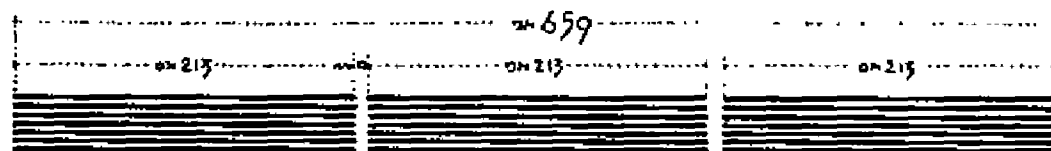
140. והשווה: "הגידו ביהודה ובירושלם השמיעו ואמרו ותקעו שופר בארץ, קראו מלאו ואמרו האספו ונבואה אל ערי המבצר" (ירמיה ד, ה), מקום זה כבר נתפרש ע"י רש"י ורד"ק במשמעות של גיוס והיאספות. כך ראה פירוש הר"ק על 'המלאו': "מלאו הוא מקום סמוך לחומה באותו מקום היתה רחבה להאסף העם שם לפיכך נקרא מלאו כמו 'קראו מלאו ואמרו האספו'. על השימוש בשורש זה לציון פעולת הגיוס ר' לאתרונה גם Thomas, Journal of Jewish Studies, 1952. הצירוף שמשמש בו בעל המגילה מוצלח ביותר, שכן אף-על-פי שהוא מתבסס על הפסוק בישעיה (לעיל הערה 139) מוכיח הקשר של 'דגלי המלחמה'... צב' אם, שראה הכותב לנגד עיניו את פסוקי במדבר 'דגל מחנה יהודה לצבאותם' (ב, ג) או 'ואיש על דגלו לצב' אותם" (שם א, נב), ור' גם הערות לגוף המגילה.

141. והשווה "מיום עד לילה תשלימני" (ישעיה לח, יב); "ועצת מלאכיו ישרים" (שם מד, כו); וכן במשנה: "מתחיל בתורה ומשלים בנביא" (ראש השנה ד, ו); ובמגילות: "בהשלם חוק תכונם" (סרך היחד [10] 6' 7); ור' הערות לגוף המגילה. הבטוי 'להשלים מערכת פנים' דומה ביותר למונח הצבאי הרומאי *constituere*, ור' Daremberg-Saglio, ערך *acies*.

142. לביטוי 'על' במשמעות דומה לזו ר' במיוחד הערות לגוף המגילה, וכן השווה: "סרך לשנות סדר דגלי המלחמה לערוך המעמד על..." (יג, [9] 10).

מבוא: פרק שביעי

'אסר' — שמשמעותו היסודית 'קשר', 'אגד', 'חבר', 'צמד'¹⁴³ — נמצא במקרא כמה פעמים גם לשם ציון פעולת ארגון המערכה ו'קשירתה' ליחידותיה הבסיסיות: 'ויאמר (אחאב) מי יאסר המלחמה' (מלכים א כ, יד); 'ויאסר אביה את המלחמה בחיל גבורי מלחמה' (דברי־הימים ב יג, ג). שימוש זה מורה בעיקרו על פעולת הקשירה והאיגוד של החיילים לקרב ליחידותיהם, כפי שאנו רואים גם מלשון התרגום: "מן יטקוס קרבא". במלה זו משתמשים התרגומים גם לציון פעולת הקשירה והרתימה הרגילה¹⁴⁴, ויתר על כן, גם לתרגום המונח 'דגל'¹⁴⁵ או התקבצות והתאגדות לדגלים. כך, למשל, הפסוק "ובשם אלהינו נדגל" ¹⁴⁶ (תהלים כ, ו) תורגם "ובשם אלהנא ניטקס". לפי שימושי הלשון הנ"ל, יש להבין את הקטע הנידון, כאילו הוא אומר: על אלף איש 'תידגל' המערכה, כלומר, המערכה תיקשר מיחידות בנות אלף איש¹⁴⁷. אם נחסיר מן המספר הכללי של הלוחמים הרגלים, שהוא 28,000, את מספר אנשי הביניים ($7 \times 1,000 = 7,000$) נקבל עצמה כללית של 21,000 לוחמי מערכות פנים המאורגנים בשבע מערכות. מכאן, שכל 'מערכת פנים', שהיא בת 3,000, 'נאסרת' משלושה דגלים, כל אחד בן 1,000. תיאור פעולת חשבון זאת מובע באופן ברור במשוויה: $7 \times (3 \times 1,000) + 7 \times 1,000 = 28,000$.

ציור 10. 'מערכת פנים' סדורה בשבעה 'סדרי פנים'

וכיוון שכל אחד מ'דגלי המלחמה' ה'אסורים' בתוך 'מערכות הפנים' — זה ליד זה כסוסים במרכבה — סדור בשבעה 'סדרי פנים', הרי אף המערכה בכללה סדורה ב'שבעה סדרים' (ר' ציור 10).

143. שמואל א ו, ז; בראשית מט, יא; נחמיה ד, יב; ירמיה מ, ד; מלכים א ית, מז, ועוד.
144. למשל 'טקיסו סוסיותא' (ירמיה מ, ד) ועוד, ור' במילון התרגומים של לוי, ערך 'טקס', וכן ר' בתרגום המ' יוחס ליונתן בן עוזיאל לשמות כת, כת: 'ויטכסון ית חושנא' ('זיכסון') ועוד; ור' לוי, שם, ערך 'טכס'.
145. ור' במיוחד פרק שלישי הערה 85.
146. על משמעותו של כחוב זה, 'נתאסף בדגלים', 'נתקבץ בדגלים' כבר עמדו רבים (ור' בן יהודה ערך 'דגל'), והשווה גם במגילה 'דגלי אל' וכן ר' במדבר רבה ב, ב: "שקבע הקב"ה שמו בשמנו ועשה אותנו דגלים" וכן שם ב, ה: "ולפי שהן צבאותי אעשה אותם דגלים לשמי", ועוד.
147. השווה לכך גם בפרק שלישי § 2, ובייחוד הערה 6, וכן בפרק רביעי, הערה 65; שם עמדנו על כך, שהמסור רה' מציינת את היחידה 'הנקשרת', 'הנאסרת', לפסוק "וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה" (במדבר לא, ה) אמרנו שם, שאולי ניתן להבינו בדומה ל'ציאסרו', כאן יש להוסיף, שאולי אף התיאור הנידון של דרך אסירת המערכה ("על אלף איש תאסר המערכה") נסמך על הפסוק הנ"ל, המדבר על 'היאסרות' ביחידות של 1,000. ור' גם בפרק רביעי § 5 (2) לעניין 'תעודה' ועצמוי תעודתי, ושם במיוחד הערה 65, גוסף על כך השווה את המונחים לציון יחידות, הנגזרים מפעולת הקשירה:
'אגודה': "ויהיו לאגודה אחת" (שמואל ב ב, כה); ובמדרש: "אמר הקב"ה יוקשרו (!) כולם אגודה אחת" (ויקרא רבה ל, ועוד).
קשר': "שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה" (סוטה ת, ה) ור' שם ברטורה: "כשמתקשרין לעמוד צמר פין שלא יפרקום", ונראה שהצדק עמו, ואין יסוד לערעוריו של ש' קרויס ('פרס ורומי' עמ' 236), המפרש במשמעות 'מבוכה', 'סכסוכים', 'צרות', והשווה כמובן גם את השימוש 'קשר' במקרא לציון 'התחברות'.

יחידות הלחימה והטקטיקה

5. גילם של חיילי 'מערכות הפנים'. אם נכונה הנחתנו, שאנשי הסדר, הנזכרים בטבלת הגילים שבפרשה יא (7), הם אנשי 'מערכת הפנים' ¹⁴⁸ — הרי שגילם היה 40 - 50 שנה, בניגוד לגילם של אנשי הביניים שהיה 30 - 45 ¹⁴⁹. חלוקה זו מסתברת לאור העובדה, שמאנשי 'מערכות הפנים' נדרש פחות מאמץ שבתנועה.

6. זיונם של אנשי 'מערכות הפנים'. נשקם של כל אנשי 'מערכות הפנים' היה אחד: רומח שאורכו 7 אמות (היינו 3.20 מטר) ¹⁵⁰; כידן (= חרב) בעל שתי שפות המיועד הן לדקירה והן לחיתוך. באורך של אמה וחצי (היינו 0.68 מטר); מגן מלבני, שאורכו אמתיים וחצי (1.14 מטר) ורוחבו אמה וחצי (0.68 מטר). גם אפיו זה של הנשק מעיד, שתפקידם העיקרי של אנשי 'מערכות הפנים' היה להילחם בקרבות פנים-אל-פנים; משהתקרבו לטווח של ארבעה מטרים השתמשו ברמחים ומיד אחר זה בחרבות.

שיטת עריכת 'מערכות הפנים' הייתה שונה לפי שלבי הקרב.

7. שלב 'השלמת' המערכות. סידור מערכות המלחמה בשלב השלמתן — שנעשה בריחוק מהמשדה המערכה — מתואר לדעתי בראשיתה של פרשה ט (5), (15 - 17) ¹⁵¹. לצערנו הרב בלה במידה רבה חלק זה של הדף, ועובדות חשובות ביותר להבנת מבנה הצבא הלכו לאיבוד. אולם מתוך שרידי המלים אולי ניתן להציל כמה פרטים. הרי הקטע עם קצת הצעות להשלמתו ¹⁵²: (15) "ובעמוד ה" [יסדרו שבע המערכות מערכה אחר מערכה (16) ורח [יהיה בין מערכת פנים למערכת פנים — ש]לושים באמה אשר יעמודו שם אנשי הביניים.... (17) [..... הפנים] [".

מתוך קטע זה אנו למדים, שבשלב זה סודרו המערכות 'מערכה אחר מערכה' (ור' להלן 'מערכה לקראת מערכה'), כשביניהן רוח מסוים, שבו עמדו — אם תתקבל השלמתי — אנשי הביניים. רוח זה היה לפחות בן 30 אמות (כ" 14 מטר). החלק הבלה לפני המלה 'שלושים' אפשר גם להשלימו: "מאה ושלשים באמה" או "מאתים ושלשים באמה" וכדומה.

כשאנו באים לקבוע את המרחק המדויק בין המערכות, הסדרים ורוחב החזית במבנה הסגור, אנו נתקלים באחת הבעיות, שפתרון נתון במחלוקת חריפה ביותר בין שתי האסכולות של הוק-רי תולדות הצבא הרומאי (וההלניסטי): דלבריק וסיעתו וקרומיר וסיעתו.

דלבריק ¹⁵³ קובע, שהחייל הבודד במבנה זה תופס 1.5 רגל (היינו אמה אחת = 45 ס"מ לערך). ואילו קרומיר קובעו לאורך 3 רגלים (היינו 2 אמות = 90 ס"מ) ¹⁵⁴. מצבנו נוח יותר בנידון זה.

¹⁴⁸ והתאגדות נגד מי שהוא, למשל: "ויקשרו כלם יחדו לבוא להלחם" (נחמיה ה, ב).

¹⁴⁹ יחבורה' (רי במילון התרגומים ובמילון התלמודי של לוי).

¹⁵⁰ יחבורה' (הושע ה, ט), והשווה עתה במכתבו של שמעון בן כוסבה לישוע בן גלגלה, שנתגלה בחאדי מרבעת: 'ילאנשי חבור' (R.B. LX, 1953, p. 276 f.). אולם ר' עתה H. L. Ginsberg (BASOR 131, Oct. 1953, p. 25) הגורס מסעמים פליאוגראפיים ילאנשי הכרך, וצריך עיון.

¹⁴⁸. הנחה זו נראית כמעט בטוחה, ור' במפורט בפרק רביעי § 4 (1).

¹⁴⁹. אולי ניתן להסביר את חפיפת הגילים (40 - 45) בכך, שמאנשיהם של מקצת דגליריביניים לא נדרש מאמץ גדול כל כך בתנועה, והמשרתים בהם נמנו עם קבוצה זו.

¹⁵⁰. על הנשק הנזכר כאן ר' במפורט בפרק שישי, בסעיף המתאים.

¹⁵¹. ר' במרק ראשון תיאור חוכנה של פרשה זו.

¹⁵². על הנימוקים הפליאוגראפיים להשלמה זו ר' בהערות לגוף המבילה.

¹⁵³. ור' G. Veith בספרם של Kromayer-Veith, עמ' 358 והערה 4 שם.

¹⁵⁴. שם, ובדומה לזה ר' Marquardt, עמ' 38. דעה זו מתבססת בעיקרה על פוליביוס 2.30, 6. הקובע שהמרחב שתופס הלגיונר הבודד הוא 3x3 רגל. ור' מארקארדט, שם, הערה 3.

מבוא: פרק שביעי

שכן בעל המגילה, המציין את רוחבו של המגן כאמה וחצי¹⁵⁵, משתמש ביחידת מידה זו אף לציון רוחב החזית¹⁵⁶. לפי זה יוצא שהרוח המינימאלי בין חייל לחייל (ובין סדר לסדר) במבנה הסגור – שבו עומדים החיילים כשמגניהם נוגעים זה בזה (συμβασιμότης) – היה אמה וחצי (2.25 רגל = כ־66 ס"מ). היינו הממוצע שבין שתי הדעות הקיצוניות הנ"ל¹⁵⁷. אם היה אפשר לקבל את דעת דלבריק לגבי הפאלאנס המקדוני, שכן קוטר המגן העגול של איש הפאלאנס היה בערך אמה אחת¹⁵⁸ – הרי אין ספק שרוחב זה לא הספיק ללגיונר נושא 'הסקוטום', שמידותיו דומות למידות המתוארות במגילה.

בחשובים הבאים התבססתי על 'אמה וחצי' לקביעת הרוחב המינימאלי במבנה הסגור. אם נניח, ש'דגלי הביניים' עומדים בשלב זה כשהם סדורים במבנה של 7 סדרים צפופים, הרי שהרוחב 'שלושים באמה' בין מערכה ומערכה משאיר רוחק של 20 אמות (כ־9 מטר) בין סדרי דגלי הביניים לסדרי המערכות: 10 אמות מלפנים ו-10 אמות מאחור. בשלב הנידון מספיק רוחב זה בהחלט¹⁵⁹. אולם אם נניח, שכבר בשלב זה עמדו דגלי הביניים במבנה של 'ראשים', הרי שיש להשלים: "[מאתים ושלשים] באמה". שכן העומק המינימאלי הנדרש לסידור דגל בן 1,000 איש, כשהוא ערוך במבנה של 'ראש', כ־7 שורות עורף, הוא כ־213 אמות ($(\frac{1000}{7} \times 1.5 = 213)$). בהתחשב בעובדה שהיערכות בשלב זה מכוונת – בין השאר – לאפשר ל'כוהן הראש' לשאת את דבריו לפני כל הלוחמים¹⁶⁰, הריני מעדיף את האפשרות הראשונה, שבה עומדות המערכות מרוכזות ביותר.

רוחבה של החזית – שבשלב זה הוא מקביל לרוחבה של 'מערכת הפנים' – היה אפוא כ־660 אמה ($= 300$ מטר לערך)¹⁶¹, ועומק השטח שתפסו כל המערכות היה כ־270 אמה (כ־120 מטר). ור' ציור 11.

8. שלב שני – סידור המערכות לקראת האויב. בשלב זה – כשעיקר הקרב היה מבוצע על-ידי 'דגלי הביניים', ותפקידן של 'מערכות הפנים' היה לחפות על היערכותם ולפ"חוח שערים לצאתם – סודרו מערכות הפנים בעיקר במבנה הגנתי המושתת על עומק מסוים, כאשר כל מערכה אחורית מחפה על הרוחב שלפניה.

אולם קשה לקבוע כמה 'מערכות' עמדו לפני, וכמה מאחור, ה'סרן' המתאר, לדעתי, שלב זה פותח: "ובסדר מערכות המלחמה לקראת אויב מערכה לקראת מערכה (והשווה לעיל 'מערכה אחת מערכה') ויצאו מן השער התיכון אל בין המערכות¹⁶² שבעה כוהנים"¹⁶³.

הציון 'השער התיכון' מחייב, שהיה מספר יחידות זוגי בקו החזית הראשון, היוצרות ביניהן מספר שערים בלתי זוגי¹⁶⁴. אם נכונה הנחתנו, שמספר היחידות בתוך כל מערכה הוא

155. [5] 6; ור' פרק שישי § 2 (1).

156. כך למשל 'על חמשים מגן' [7] 14; 'יוצאים מן המערכה מאה מגן' [9] 13.

157. ואולי דעתו היא הקובעת? 158. ראה Kromayer-Veith, עמ' 135.

159. מבנה זה אין בו סתירה למבנה 'הראשים', שבו יוצאים דגלי הביניים קודם שהם נפשטים לסדריהם (ר' לעיל), שכן המעבר ממבנה של 'סדרים' למבנה של 'ראשים' קל ביותר ונעשה ע"י פניית החיילים ימינה או שמאלה בתוך סדריהם. אולם ר' גם להלן על 'חמשים אנשי בינים יצאו מן השער האחד'.

160. ור' להלן, פרק שמיני § 5 (1).

161. אם נניח, שהרוחב בין 'דגלי המלחמה' בתוך המערכות בשלב זה היה מינימאלי, כגון 10 אמות.

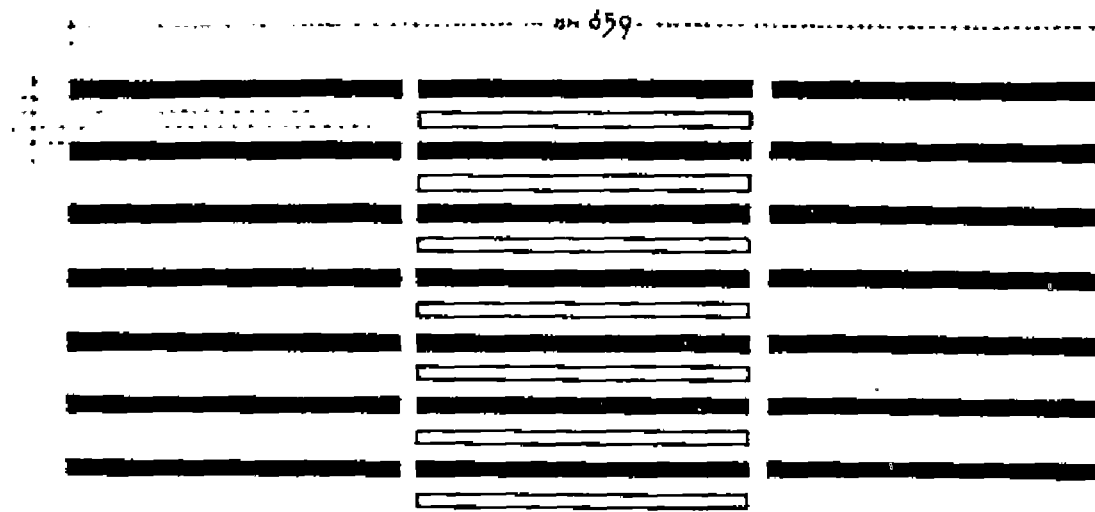
162. כאן הכוונה: בין 'החזיתות', ור' לעיל.

163. על כהנים אלו ועל תפקידם ר' בפרק חמישי, ולהלן בפרק שמיני § 4 (3), § 5 (3).

164. והשווה תוספתא ברכות א, א: 'ר' נתן אומר שלש משמרות כלילה שני לראש האשמורת התיכונה ואין תרי כונה אלא שיש לפניו ולאחריה'.

יחידות הלחימה והטקטיקה

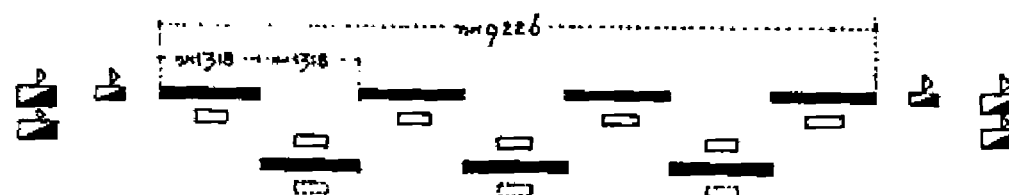
שלושה. הרי שמספר השערים בכל מערכה הוא שניים, ואין בהם 'שער תיכוף'. מבאן אני מגיע למסקנה, שבשעה שחלק מדגלי-הביניים יוצאים מן ה'שערים' שבתוך המערכה, וחלקם מן ה'שערים' שבין המערכות, יוצאים הכוהנים דרך השערים שבין המערכות. הנחה זו מחייבת, שבקו

ציור 11. 'שבע המערכות, מערכה אחר מערכה'

החזית הראשון יהיה מספר מערכות זוגי: 2 או 4 או 6. מכיון שהאפשרות השלישית אינה מתקבלת על הדעת, עלינו לבחור בין שתי האפשרויות הראשונות. בחירה זו קשה. מתוך ש'דגלי הביניים' יוצאים קבוצות קבוצות — 2; 3; 2 (ור' לעיל) — היה עלינו להעדיף את האפשרות הראשונה, היינו סידור המערכות בשלושה קווים (בהשאלה ממונחי סידור הקוהורטות בלגיון: acies triplex). אבל בהתחשב בכך, שלקראת הרדיפה סודרו כל המערכות בקו אחד (acies simplex) — כפי שנראה להלן — נראה, שיש להעדיף את המבנה של acies duplex, היינו ארבע מערכות לפנים ושלוש מאחור. במבנה כזה היו בקו החזית שלושה שערים, כל אחד ברוחב של 'מערכה', שהיו מתמלאים על-ידי שלוש המערכות האחוריות לקראת הרדיפה והיו מוגנים.

השערה זו מתחזקת, לדעתי, גם לאור העובדה, שמספר 'המגדלות' היוצאים הוא ארבעה (ור' להלן). יתר על כן, אין באפשרות המוצעת סתירה ליציאת דגלי הביניים בשלוש קבוצות: 2; 3; 2; קבוצה ראשונה ושלישית מוצבות מאחורי המערכות של הקו הראשון, ואילו הקבוצה השנייה מאחורי מערכות הקו השני או לפניהן. לסידור זה יש גם מעלה מסוימת, שכן בסמוך למערכות הקו הראשון נמצאים על-ידי כך שני סוגים של דגלי-הביניים בעלי נשק, שטוחו שונה

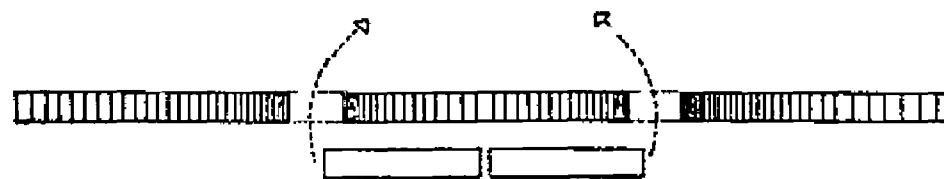
ציור 12. מערכות המלחמה סדורות לקראת האויב: 'מערכה לקראת מערכה'

בתכלית: הקלעים, וגושאי החניתות והכידונים. על-ידי שהאחרונים נמצאים בקו הראשון, אפשר להשתמש בהם כעתודה למכות-נגד במקרה של התפרצות האויב. לאור זה נראה, שיש להעדיף את סידור המערכות האחרון, היינו, 4 לפנים ו-3 לאחור (ור' ציור 12), אף-על-פי שאין לשלול לחלוטין את האפשרות הראשונה.

165. ור' לעיל ציור 8 והערותי לגוף המגילה [7] 14 - 15.

מבוא: פרק שביעי

9. פתיחת 'השערים'. כאן המקום לברר את שיטת פתיחת 'השערים' שבתוך המערכות. מתוך תיאור יציאת דגלי-הביניים (ר' לעיל) אנו למדים, שהשערים שבמערכות הפנים נפתחים לאחר שהמערכות עומדות סדורות לקראת האויב. אם בשעת סידור המערכות בשלב הראשון עמדו החיילים צפופים (1.5 אמות) היינו בסדר עצב¹⁶⁶ — מבנה שהתאים למטרת הריכוז — הרי יש

ציור 13. שיטת פתיחת שערי המלחמה

להניח שבמבנה העריכה לקרב הוגדלו הרווחים והחיילים עמדו במבנה של 'סדר קרב', שנקראו 'סדר שוחק'¹⁶⁶. לפי המקורות הקלאסיים נהוג לקבוע את המרחב שתופס כל חייל ב'סדר שוחק' כפול מזה שב'סדר עצב', היינו במקרה זה — 3 אמות (= 1.35 מטר)¹⁶⁷. מתוך כך נראה, שדרך פתיחת השערים היתה פשוטה למדי: ציפוף החיילים בסדריהם או ציפוף סדרי הדגל האמצעי בלבד סביב מרכזו¹⁶⁸ (ר' ציור 13).

למעשה, בהתחשב במה שמציינת המגילה, שהשערים נפתחו על 'חמשים מגן', אין צורך לעבור למבנה 'עצב' לגמרי אלא 'עצב במקצת'¹⁶⁹.

בציור 8 הצגתי באופן סכימאתי את פעולת דגלי-הביניים השונים. את דגלי הקלעים הצבתי בסיום תפקידם ליד 'הקו הראשון', כיוון שעל סיום פעולתם אומרת המגילה: "ובאו ליד המערכה הראשונה להתיצב על מעמדם" ([8], 2 - 3). אך את יתר הדגלים הצבתי בסיום תפקידם במעמדם הקודם, שכן על סיום פעולתם אומרת המגילה 'ושבו למעמדם' בלבד.

דומני שבמשפטים הנ"ל אין זה מקרה בלבד, שכן סידור זה הוא הגיוני מבחינה טאקטית, והוא משאיר באגפים את שני דגלי הקלעים היכולים לחפות על נסיגת דגלי הביניים הנלחמים.

כדי לאפשר למערכות הפנים האחוריות לתפוס את מקומן בקו הראשון בהיערכות לקראת הר-דיפה, לא הצבתי את שלושת דגלי הזרקות החוזרים בתוך השערים שבין המערכות בקו הראשון. רוחב החזית בכללה במבנה זה יהיה אפוא $1.318 \times 7 = 9.226$ אמות (היינו קצת יותר מ-4,000 מטר) ועומקה כ-140 אמה (היינו כ-65 מטר) לפחות¹⁷⁰ — מרחקים המתאימים למלחמת צבא בן 28,000 רגלי.

¹⁶⁶. על דרך 'ספח עצב', היינו הספח, שבו גמדות האצבעות זו לזו, בניגוד ל'ספח שוחק', שיש בו רוח מסוים בין האצבעות (בבלי סוכה ז, א), והשוחק laxatis ordinibus ו confertis ordinibus שבצבא הרומאי (מר-

קדט, עמ' 38) והשגותיו של G. Veith בספרם של Kromayer-Veith, עמ' 438 הערה 3.

¹⁶⁷. ר' לעיל הערות 153, 154. לפי ולבריק מרחב זה במבנה הנידון הוא 2 אמות, ואילו קרומיר מעמידו על 4 אמות.

¹⁶⁸. שני 'השערים' נוצרו, כמובן, גם ע"י ציפוף הדגל המרכזי והימני (או השמאלי) בלבד.

¹⁶⁹. מעבר ממבנה 'שוחק' למבנה 'עצב' עלול ליצור רווח של למעלה מ-300 אמות, בשעה שנדרשות 75 אמות בלבד.

¹⁷⁰. הכפלתי גם את המרחק שבין המערכה לדגלי-הביניים שמאחוריה. אמנם ייתכן, כמובן, שמרחק זה הוגדל יותר בחישובים אלו התבססתי על כך, שהריחות בין הסדרים היה שווה לריחות שבין החיילים בתוך הסדר. לעומת זה לא מן הנמנע, שהריחות בין הסדרים היה גדול מזה שבין החיילים, כפי שקרה לעתים אף בצבא הרומאי (Vegetius, III, 14).

יחידות הלחימה והטקטיקה

שיטת הלחימה המתוארת במגילה, ובייחוד דרך פתיחת השערים של 'מערכות הפנים' (אם תת' קבל דעת'י) גמישה היא ביותר, שכן היא מאפשרת לפיקוד לערוך את הדגלים ב'מערכות הפנים' לפי צרכי הקרב. לחימה ב'שערים' פתוחים לגמרי, פתוחים למחצה או סגורים לחלוטין, הכול לפי שיטת לחימתו של האויב.¹⁷¹

את תיאור שיטת המלחמה וארגון הצבא שצוינו לעיל כדאי להשוות לשיטות הלחימה, שהיו נוהגות בצבא ההלניסטי אחר אלכסנדר ובצבא הרומאי, בדרך כלל אין כל ספק, שהתיאור הנ"ל אינו זהה לשיטת הלחימה בפאלאנס שבתקופת הדיאדוכים. על כך יעידו בבירור החלוקה ליחידות משנה עצמאיות¹⁷², לחימה ב'שערים', המגנים המלבניים, הרמחים הקצרים בהשוואה ל'סאריסות' הארוכות ביותר, והחרבות המיועדות לדקירה וחיתוך¹⁷³, משום כך מן הראוי לעמוד על עוד שתי נקודות חשובות: מספר 'הסדרים' במערכה ובעית המערכה ה'חליפה'.

'סדרי הפנים' לפי המגילה הם שבעה במספר, אם נניח, שמספר זה מושפע מן השיטה הכללית של בעל המגילה, הרי יש להניח שמספרם היה למעשה 6 או 8. בין כך ובין כך יש במספר זה ניגוד ברור למספר הסדרים שבפאלאנס ה'דיאדוכי', שנלחם על-פי רוב כשהוא ערוך ב'16 סדרים ויותר'¹⁷⁴. מצד שני מספר זה של סדרים מתאים ביותר לנוהג בצבא הרומאי, העדות החשובה ביותר בנידון זה עד היום, הוא הקטע המפורסם של יוסף בן מתתיהו בתיאור הלגיון הרומאי בשעת

171. אחת הבעיות היסודיות הקשורות בשיטת לחימתו של הלגיון בתקופת יוליוס קיסר, שעדיין לא מצאה את פתרונה המלא, היא, כיצד ואימתי היו נפתחים או נסגרים הרווחים שבין הקוהורטות, ובייחוד במלחמת לגיון נגד לגיון, כפי שקרה במלחמת האזרחים ברומי. הקורא המתעניין בפרטי הבעיה ובדעות השונות בה, ימצא דיון מלא ומקיף בספרם של Kromayer-Veith, עמ' 430 ואילך. נראה, שהשיטה המתוארת במגילה עלולה אף לתרום משהו להכרעה בשאלות הקשורות בזה בצבא הרומאי, שכן היא מוכיחה, שיצירת ה'שערים' בתוך המערכה לא היתה עניין נוקשה וסכימאטי, ואפשרה פעולה גמישה מאוד למפקד, גמישות זו מתאימה ביותר דווקא לתקופת קיסר, שבה נהרסו הסכימות הנוקשות של העבר והלגיונות הופעלו בנרכים שונות על-ידי כל מפקד ומפקד לפי תנאי השטח והאויב (שם, עמ' 427). הבעיה העיקרית היא, מתי 'נפש' הלגיון לסדרים שוחקים, שהיו דרושים לו למלחמת החרבות. מן המגילה יוצא, שרגלי הביניים צועדים במבנה של 'ראשים' עד מרחק מה מן האויב; שם (מתוך לטוח נשקו של האויב) נפשטים הם לסדרים ורק אחר כך הם צועדים או רצים לקראת האויב. נוהג זה הגיוני, לדעתי, הרבה יותר ממה שנוהגים ליחס ללגיון, השוחה, למשל, את התיאור, שרבים כמותו, בספרים הדנים בנושא הלחימה בצבא הרומאי. כך Spaulding, Ancient Warfare, p. 154: "The formation was completed beyond the range of the hostile fire, and the legion then habitually advanced, maintaining intervals and distances at least approximately. . . At close range, perhaps fifteen or twenty yards, the front ranks threw their javelins, and at once opened out closing the intervals between cohorts and forming a continuous line of swordsmen at some two yards interval". נקל לשער את המהומה העלולה להתחולל בלגיון, אם בטהח של 15 יארד מן האויב מתחילים הסדרים להיערך מחדש. למעשה קשה להניח, שכן נלחמו הרומאים דומני, שלאור התיאור במגילה יש לבדוק מחדש בעיה זו ולהניח, שפתיחת הסדרים נעשתה מתוך תחוש כל-ינשקו של האויב.

172. אם בתקופת אלכסנדר שמר הפאלאנס על גמישות מסוימת, הרי בתקופה שלאחריו הלך ונהפך לגוף נוקשה וסגור. השוני בין הצבא ושיטת לחימתו המתוארת במגילה ובין הפאלאנס בתקופת הדיאדוכים, מתבלט במיוחד לאור הסיכום הבא: "Warzu Alexanders Zeit die Phalanx des schwergerüsteten Fussvolkes noch verhältnismässig beweglich gewesen und nur in besonderen Fällen zum geschlossenen Angriff massiert worden, so wurde sie späterhin fast immer als eine grosse Masse aufgestellt"

(Kromayer-Veith, S. 136); והשוחה פוליביוס ו, 69, 9, xviii, 29, 5.

173. על בעיות הבדלי הנשק ר' במפורט בפרק שישי, סעיפים § 2, § 6, § 11.

174. ור' Kromayer-Veith, עמ' 136, וכן ר' פוליביוס xviii, 30, 1, וכן שם ו, 66, 9 (סדרים) ועוד.

מבוא: פרק שביעי

המסע. לפי תיאור זה גוף-הצבא (הפאלאנס) שכלל את הלגיונות, צעד במבנה של שש שורות¹⁷⁵. על סמך תיאור זה ועל יסוד רמזים במקורות אחרים אין כל ספק, שהלגיון נערך בדרך כלל במבנה של שישה סדרים, כפי שמקובל על רוב החוקרים¹⁷⁶.

10. המערכה הליפה. בפרשה כה, הדנה במפלגת אחת ממערכות בני-אור (ב'גורל' השני), אנו קוראים: "והכוחנים יתק[עו] בח[צו]צרות המקרא לצאת מערכה אחרת חליפה למלחמה ועמדו בין המערכות ולמתקרב[ים] למלחמה יתקעו לשוב" (16], 10 - 11).

בין שדן התיאור במערכת 'דגלי הבינים' או ב'מערכת פנים'¹⁷⁷, מכל מקום לפנינו כאן הוכחה ברורה על קיום מושג ה'רזרבה', שנוהגים לייחס את המצאתו לצבא הרומאי בכלל, ולימי קיסר בפרט¹⁷⁸. לנקודה זו חשיבות רבה, שכן הפאלאנס המקדוני תקף כולו בצוותא ולא הנית יחידות-משנה קבועות לצורכי עתודה; שיטה זו היתה תולדה ממבנהו, והשתנתה לחלוטין בשיטת לחימת הלגיונות, שאחת התופעות האופייניות ביותר למלחמתם היתה השארת חלק הקוהורטות לתפקידי עתודה והכנסתן לקרב בשעת משבר או לשם ניצול ההצלחה¹⁷⁹.

בתיאור הנידון אנו מוצאים לא רק מונח עברי מקורי לציון יחידת העתודה — חליפה למלחמה¹⁸⁰, אלא אף הבחנה דקה בשיטת החלפת היחידה המוכה ביחידת העתודה לפי מיטב הכללים: אין המערכה המוכה נסוגה אלא לאחר הצבתה של המערכה החליפה לקראת האויב.

11. מערכת הפנים והצבא הרומאי. לאור הניתוח הזה דומה, ש'מערכת הפנים' — במבנה צבא המגילה — מקבילה ללגיון הרומאי. זהות זו אינה נוגעת לפרטי המבנה, בשעה שהלגיון בתקופה זו שמר על חלוקתו לעשר קוהורטות — שכל אחת מורכבת משלושה מאניפולים (היינו כ-30 מאניפולים בכל לגיון) — הרי מערכת הפנים בנויה מ'שלושה דגלים' בלבד. הברל זה היה למעשה היצוני גרידא, שכן בתקופת יוליוס קיסר לא כלל הלגיון למעשה אלא 3,000 - 4,000 לוחמים¹⁸¹, ממש כמספר אנשי מערכת-הפנים. במבנה זה — שהיה מושתת על 10 קוהורטות, 30

175. יוסף בן מתתיהו, מלחמות ג, ב: "ἡ φάλαγξ τὸ στίφος εἰς ἑξ πλατύνουσα"...

176. לענין מסקנה זו ר' את הדיון המפורט בספרם של Kromayer-Veith, עמ' 287, 429.

177. ר' הערות לגוף המגילה.

178. Kromayer-Veith, S. 119: "...eine Reserve gibt es noch nicht in der Alexanderschlacht. Das war erst die Erfindung der Römer" (tertiae aciei imperavit.) פארסאלוס (ne iniussu suo concurreret) : G. Veith כותב "erst... ist das dritte Treffen zur eigentlichen Schlachtreserve geworden und damit die Entwicklung der von Anfang an im Römischen Treffensystem liegenden Reserventaktik zur Vollendung und zum Abschluss gebracht" (ib., S. 433).

179. פוליביוס (xviii, 32), בעמדו על ההבדלים בין הפאלאנס ובין הלגיון, מציין נקודה זו כאחת הנקודות העקרוניות המבדילות בין שיטת המלחמה היוונית ובין הרומאית, והוא מציין שהרומאים — בניגוד ליוונים — אינם מצר בים את כל יחידותיהם בקו הראשון כדי לתפוס את מלוא רוחב החזית של הפאלאנס, אלא משאירים חלק מיחידותיהם כעתודה בשעה ששאר היחידות נלחמות. וראה גם את דברי יוסף בן מתתיהו על מצור יטבת על-ידי אספסיאנוס ואת ההשוואה שלו בין עייפות חייליו לעייפותם של חיילי הרומאים: "אולם מעט מעט עייפו מכי בד המלחמה ולא נמצאו אנשי חיל חליפתם, בעוד אשר בצבא הרומאים באו כמעט בפעם אנשי צבא חדשים למלא חיש מהר את מקום העייפים" (מלחמות ג, כז — התרגום לפי שמחוני, ויש לציין את השימוש המוצח לח במונח 'חליפתם' בתרגום זה).

180. על מונח זה ר' הערות לגוף המגילה.

181. ר' מארקארט, עמ' 151, המעמיד את המספר על 3,000 - 3,600, ומעיר בהערה 3, שבקרב פארסאלוס, למשל, היה המספר כנראה אף קטן מזה. קיסר מציין, שצבאו בן 22,000 חייל היו בו 80 קוהורטות; מכאן — שכל קוהורטה היתה בת 275 איש, והלגיון קצת פחות מ-3,000. G. Veith, 388 (Kromayer-Veith, S. 388) מעמיד את מספר אנשי הלגיון בתקופת קיסר על 3,600 - 4,200.

יחידות הלחימה והטקטיקה

מאניפולים ו-60 קנטוריות — לא הכילה כל קוהורטה יותר מ-300 עד 400 איש. מכאן, שהמאניפולוס היה בן 100 - 130 איש, והקנטוריה בת 50 - 60 איש.¹⁸² כלומר, בלגיון כזה היו 30 מאניפולים בני 100 איש¹⁸³, או 60 קנטוריות בנות 50 איש כל אחת. אם נשווה לכך את מבנה 'מערכת הפנים', נראה, שאף 3,000 לוחמים מורכבים מ-30 'מאיות', או 60 יחידות של 'חמשים'. אף בעובדה, ששלושת דגלי מערכת הפנים הוצבו בקו אחד, אין לראות סתירה למבנה הרומאי, שכן בתקופת יוליוס קיסר נהגו להשתמש אף ב-"acies simplex"¹⁸⁴. הרכבת 'מערכת הפנים' מ-3,000 לוחמים, המתחלקים לשלוש יחידות-משנה בנות אלף איש, התאימה ביותר למסורת צבא ישראל, כפי שאנו יודעים ממקורות אחרים.¹⁸⁵ זהות זו בין יחידת לחימה בת 3,000 איש — שהיתה נהוגת בישראל — ובין לגיון בן 3,000, מתאימה בייחוד למתצית השנייה של המאה הראשונה לפני סה"נ, כפי שמעידות גם כמה מן הידיעות שמוסר יוסף בן מתתיהו על צבאו של הורדוס.¹⁸⁶

בסיום הדיון במבנה מערכות הפנים ועריכתן, יש להעיר גם על מספרן: ייתכן שיש בכך משום מקרה בלבד, אולם מן הראוי לציין, שמספר אנשי מערכות הפנים (21,000) וארגונם בשבע 'מערכות פנים' מתאים למספרו ולהרכבו של צבא יוליוס קיסר ב-"Dyrrhachium" במלחמתו עם פומפיוס: 7 לגיונות, כל אחד בן 3,000 איש.¹⁸⁷

§ 6. החילות הלוחמים: הפרשים

1. דברים כלליים. פרשה י (6), (7 - 16) מוקדשת כולה לתיאור חילות הפרשים, ארגונם,

182. Kromayer-Veith, שם, עמ' 388.

183. עובדה זו, שעצמת המניפולוס בתקופה זו היתה כ-100 לוחמים — היש לראות לה רמז בכתובת שעל אות המאה 'מאת אל יר מלחמה בכול בשר עול' ? על משמעות הידי ועל זיקתה למניפולוס ולציון יחידה צבאית ר' בפרק חמישי § 6 ושם הערה 39.

184. Kromayer-Veith, עמ' 428.

185. מתוך הדוגמאות הרבות השוהה שופטים טו, יא : שמואל א יג, ב : שם כז, ג ; כו, ב : דברי הימים א יב, ל ; יהושע ז, ג, ד ; וכן השוהה לעיל הדוגמאות שהובאו לראש ולסוף.

בתקופת החשמונאים : יהודה מופיע מן השפלה לעבר גורגיאס עם 3000 איש (מקבים א ה, ו). יהודה נותן לשמעון 3000 כשהוא הולך לגליל (שם ה, כ). והשוהה מ' אבריונה, IEJ Vol. II No. 5, 1952, p. 3. 186. כך מספר, למשל, יוסף בן מתתיהו (מלחמות א טו, ה), שהורדוס יצא לשומרון בגד אנטיגונוס בחיל בן 3000 רגלי ; שבלגיונותיו של הורדוס לא היו יותר מ-3000 איש — אפשר להסיק גם מדברי יוסף בן מתתיהו (קדמוניות יד טו, א, והשוהה מלחמות א יו, ט) בתיאור מצורו של הורדוס על ירושלים. צבאו היה בן 30,000 חיילים, והיה מורכב מ-11 לגיונות. מספר זה קרוב מאוד למספר הכולל הניתן במגילה. עניין מיוחד יש בכך, שנוסף על חיל הרגלים היו בפיקודו גם 6000 פרשים — ממש כמספר המתואר במגילה. ר' Abel, Histoire de la Palestine, I, p. 389, 427 ; והשוהה גם 5, De Bello Gallico I 48. לעניין מבנה המערכות בן 3,000 איש (או 4,000, עם אנשי הביניים הנמנים עמו) אולי כדאי לציין שלפי יוסף בן מתתיהו היו האיסיים בזמנו כ-4000 איש (קדמוניות יח א, ה).

187. G. Veith, Der Feldzug von Dyrrhachium zwischen Caesar und Pompeius, Wien 1920, S. 164, וכן השוהה, Colonel Stoffel, Histoires de Jules César, Guerre Civile, Paris 1887, I, 128, 334. ור' Brig. General Spaulding, Warfare, p. 175. והשוהה גם לעיל, הערה 181. לה' צעתי — לסדר את שבע המערכות בשני קווים : 4 לפניו ו-3 מאחור — ר' גם A. v. Domaszewski, "Die Phalangen Alexanders und Caesars Legionen" (Sitzungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, Jahrgang 1925/26, 1. Abhandlung, Heidelberg 1926, S. 79).

מבוא: פרק שביעי

מספרם. נשקם וגיל המשרתים בהם. נוסף על כך נזכרים הם שוב ובקצרה בפרשה יב (8), 4 - 5; [9], 5 - 7.

למרות הפירוט הרב שבתיאור ארגונם ומספרם, קשה לעמוד על חלוקתם המדויקת. סיבת הדבר בכך, שבעל המגילה נזקק בתיאוריו אלו למונחים 'מערכה' ו'סרך' במובניהם השונים. אך למרות קושי זה דומני, שעיקרי התיאור ברורים למדי, ועליהם נעמוד תחילה, ובעזרתם אולי נוכל להסביר אף את המקומות הקשים.

העובדה הראשונה והחשובה ביותר היא חלוקת כלל הרכב לשני סוגים עיקריים, כפי שמעידה חלוקתו לפי גיל הפרשים:

(1) "כול הרכב היוצאים למלחמה עם אנשי הבנים סוסים זכרים קלי רגל ורכי פה וארוכי רות ומלאים בתכונ ימיהם מלומדי מלחמה ובעולים לשמוע קולות ולכול מראי דמיונים והרוכבים עליהם אנשי חיל למלחמה מלומדי רכב ותכונ ימיהם מבן שלוש שנה עד בן חמש וארבעים"¹⁸⁸ [6], 10 - 13.

(2) "ופרשי הסרך יהיו מבן ארבעים שנה ועד בן חמשים" (שם, 13). מכאן שהפרשים מתחלקים — מבחינת גילם — לשני סוגים בלבד: (א) הנלחמים בצמידות-מה לאנשי הביניים, שסוסייהם קלים ומהירים והרוכבים עליהם צעירים ביחס; (ב) 'פרשי הסרך', שגילם גבוה יותר, הראשונים מזוינים בדומה לאנשי-הביניים, ואילו נשקם של האחרונים כבד ודומה — בהבדלים קטנים — לנשק 'מערכות הפנים'.

העובדה הבולטת השנייה היא מספרם הכולל של הפרשים משני הסוגים: ב'סרך' המתאר את הרדיפה הכללית בהשתתפות כלל הלוחמים נאמר (לאחר ציון מספר כלל חיל הרגלים: 28,000): 'והרוכבים ששת אלפים' [9], 5. מספר זה מתאשר גם מן הסכום הכללי של הפרשים וממכסת גיוסם לפי השבטים שבפרשה י: 'ויהיו הפרשים על רכב אנשי הסרך ששת אלפים; חמש מאות לשבט' [6], 10. כאן משתמש בעל המגילה במונח 'סרך' לציון כלל העדה (בדומה ל'זקני הסרך' ו'כול אנשי הסרך צמו' [15], 4), 'סרך אל' ועוד¹⁸⁹. בניגוד לשימוש המלה לעיל ב'פרשי הסרך', שה'סרך' מציין שם את החיילים הסדורים ב'סרך' של 'מערכות הפנים', הנב-דלים מן הרוכבים שעם 'אנשי הביניים' (בדומה למונח זה בתיאור גיל אנשי 'מערכות הפנים' בניגוד לגיל אנשי-הביניים: 'ואנשי הסרך יהיו מבן ארבעים שנה ועד בן חמשים' [7], 1)¹⁹⁰.

2. הפרשים הקלים. משתי נקודות-מוצא אלו ניגש לבירור הפרשים: הפרשה מתחילה בתיאור ארגון הפרשים היוצאים עם אנשי הביניים: 'ושבעה סדרי פרשים יעמודו גם המה לימין המערכה ולשמאלה, מזה ומזה יעמודו סדריהם; שבע מאות פרשים לעבר האחד ושבע מאות לעבר השני. מאתים פרשים יצאו עם אלף מערכת אנשי הביניים'. תיאור זה ברור ביותר, ובו מציינת 'המערכה' כפי הנראה את 'החזית', כרגיל במגילה¹⁹¹. בניגוד ל'מחנה' (ור' להלן), המציין גם את כלל הצבא על כל מערכותיו, כלומר: במקום 'ושני סדרי פרשים יצאו עם דגל מערכת אנשי הביניים' נזקק בעל המגילה לפירוט מספרי בהתאם לתוכנו הכללי של קטע זה, העוסק בחלוקה המספרית, ולא בארגון לפי היחידות. כבר צוין לעיל (בקשר לדגלי-הביניים), שקטע זה מב-היר ביותר אף את שיטת לחימתם של דגלי-הביניים וקובע למעשה אף את מספרם: 7 דגלי-ביניים, שעם כל אחד יוצאים 200 פרשים: 100 מימינו ו-100 משמאלו. דגלי-הביניים נלחמים למעשה בש-

¹⁸⁸. על משמעות המונחים והמלים, הנזכרים בקטע זה, ר' הערות לגוף המגילה.

¹⁸⁹. ור' לעיל § 2 (5).

¹⁹⁰. ור' פרק רביעי § 4 (1).

¹⁹¹. ר' לעיל § 5. על הדמיון בין גוסס המגילה בנידון זה ובין דברי Gellius, ר' במיוחד להלן הערה 256.

יחידות הלחימה והטקטיקה

לוש 'מערכות' (כאן במשמעות של acies): 2 דגלי קלעים; 3 דגלי 'ורקות'; 2 דגלים של נשק קצר-טווח. לפי זה יצאו עם הקבוצה הראשונה 400 פרשים. עם השנייה 600 פרשים. ועם האחרונה שוב 400. בשלב זה אין משתמשים בפרשים אלו ללחימה עצמאית במטרת פריצה, איגוף וכדומה — כפי שמעיד פיצולם ליחידות קטנות הצמודות ביותר ליחידות הביניים — אלא להבטחת האגפים הקרובים של אנשי הביניים וללחימה נגד פרשי האויב הקלים. שיטה זו של שימוש בפרשים הקלים, שהיתה נהוגה אף בצבא ההלניסטי¹⁹², התפתחה בתקופה הרומאית — בייחוד במאה הראשונה לפנה"ס — כשיחידות הרגלים הקלות ומרבית הפרשים נמנו עם יחידות האופסיליה. צמידות זו בין היחידות הקלות ובין הרוכבים הגיעה בתקופת יוליוס קיסר לשיאה¹⁹³. התאמת פרשים אלו ללחימה עם יחידות הביניים בולטת במיוחד גם מתוך טיבו הוחה של נשקם.

4,600 פרשים. לאחר תיאור תפקידם של 1,400 הפרשים הללו ממשיך מיד בעל המגילה: "וכן יעמודו לכול עברי המחנה, הכול שש מאות וארבעת אלפים" ([6], 8-9). לכאורה היה עלינו להניח, שפרשים אלו שייכים לסוג השני, היינו 'פרשי הסרך', בני 40-50, והמוזנים בנשק כבד. הנחה זו היתה מתחזקת גם לאור מספרם הכולל של הפרשים, היינו: $1,400 + 4,600 = 6,000$: אולם אין הנחה זו הולמת כנראה את המשך התיאור, שכן נוסף על 4,600 הנ"ל מציין בעל המגילה: "ואלף וארבע מאות רכב לאנשי סרך המערכות, חמשים למערכת [האחת] (שם 9-10). רק לאחר משפט זה מציין בעל המגילה: "ויהיו הפרשים על רכב אנשי הסרך ששת אלפים, חמש מאות לש" בט" ([6], 10); זאת אומרת: 6,000 הפרשים היו מורכבים מ-4,600 הפרשים הראשונים ו-1,400 רכב אנשי סרך המערכות. מכאן אולי יש להסיק, שבאמרו 'הכול שש מאות וארבעת אלפים' (שם 9) רצה לציין, שמספר זה מביל בתוכו גם את 1,400 הפרשים הצמודים לאנשי הביניים וגם את אשר 'וכן יעמודו לכול עברי המחנה', שמספרם הגיע, לפי חישוב זה, ל- $4,600 - 1,400 = 3,200$. הכללתם במספר אחד — להבדילם מ-1,400 רכב אנשי סרך המערכות' — מלמדת, שהשתייכו למעשה לאותו סוג (היינו בני 30-45 המוזנים בנשק קל), אלא שלא השתתפו מלכתחילה בקרב יחד עם 'אנשי הביניים', והיו מוצבים מכל 'עברי המחנה'.

192. Kromayer-Veith, עמ' 137.

193. יוליוס קיסר מספר (De Bello Civili, III, 75, 5) שבמלחמתו עם פומפיוס בפארסאלוס נקט שיטה מיוחדת. מכיון שמספר פרשיו היה קטן, בחר מספר של צעירים מבין יחידות המחץ הקלות ופקד עליהם להילחם יחד עם סורי הפרשים. חילים אלה החאמנו לשם כך במיוחד מדי יום ביומו. כושר לחימתם היה רב ביותר, וקיסר מציין, שייחידת פרשים בת אלף איש, שנלחמה צמודה לחיילים אלה, יכלה להדוף — ללא כאמץ מיוחד — כוח בן 7,000 רוכבים בשדה הקרב הפתוח. שיטה זו מתוארת במפורט בדברי יוליוס קיסר גם בתיאור הקרב עם Ariovistus הגרמני (De Bello Gallico, I, 48, 5). קיסר מציין, שלצבא הגרמני היו 6,000 פרשים (!), שכל אחד מהם בחר מתוך חיל הרגלים ברזוג שרכב עמו על סוסו. בני זוג אלו היו מהירים, עדים וקלים במיוחד. בבואם לשדה המערכה היו קופצים לעמים מסוסייהם, עוזרים לפרשיהם, וגורמים למחומה בצבא האויב (השוחה שם גם B.G., VII, 65, 4; VIII, 13, 2). גם וגטיוס (III, 16) ממליץ על שיטה מעורבת זו בלחימה עם חיל פרשים עריף במספר. ורי במיוחד אצל Marquardt, עמ' 41, הערה 1. על השיתוף ההדוק בין חיל הרגלים והפרשים בתקופת יוליוס קיסר כותב G. Veith: "Insbesondere die Beimischung von Fusskämpfern die ein moderner Kavallerist entsetzt ablehnen würde, zeigt eine Seite der Kavallerietaktik, die uns heute fremd und fast unverständlich anmutet" (Krom.-Veith, S.435). לחימת אנשי הביניים עם הפרשים, המתוארת במגילה, אינה מקבילה, כמובן, בפרטים לשיטה של ערבוב חיל הרגלים והפרשים כמתואר בדברי קיסר, אולם צמידותם ליחידת הביניים ומספרם הקטן (200 על כל 1,000 מעיידים, שבשלב זה נלחמו פרשים אלו צמודים ביותר לאנשי הביניים — ולא מילאו כל תפקיד עצמאי — בניגוד לקבוצה שנייה, שנעמור עליה להלן).

מבוא: פרק שביעי

מן המשפט 'לכול עברי המתנה' עלינו להסיק, שפרשים אלו הוצבו לא רק באגפים אלא אף בעורפם של כלל הלוחמים¹⁹⁴; מכיון שהמספר (3,200) אינו מתחלק לשלושה חלקים לי לארבע יחידות של 800 פרש כל אחת, שהצבתן באגף ובעורף, שתיים מכל צד (ר' ציור 8). סידור זה אינו בלתי-רגיל, שכן שתי היחידות העורפיות (אחת לכל אגף) לא רק שמגינות הן על העורף, אלא שהן משמשות אף מעין עתודה, שבעזרתה אפשר 'להאריך' את החזית ולהלום באגפו של האויב, כאשר יחידת הפרשים האגפית הקבועה מתרסקת במלחמתה עם פרשי האויב¹⁹⁵. על מבנה זה נדון שנית להלן כשנעסוק בארגון הצבא בכללו לשם רדיפה והכרעת האויב.

3. הפרשים הכבדים. לאחר הבירור הנ"ל עלינו לפנות אל הבעיה הקשה והמסובכת: 'ואלף וארבע מאות רכב לאנשי סרך המערכות' ([6], 9). מכיון שהמונח 'רכב' כאן — ובכל מקום במגילה — אינו מציין את חיל המרכבות אלא את הסוסים, או את הסוסים ופרשיהם כאחד¹⁹⁶, הרי ש-1,400 סוסים אלו מהווים את רכב פרשי הסרך המזוינים ברמחים ארוכים ובמגנים עגולים ושגילים (40 - 50) דומה לגיל אנשי 'מערכות הפנים'.

הקושי העיקרי בהבנת חלוקתם ליחידות הרגלים נובע מן ההגדרה 'רכב לאנשי סרך המערכות'.

194. על משמעות 'מתנה' כפונח המתאר אף את כלל הצבא הלוחם — ר' בסרק שלישי § 4, ושם הערה 27.
195. השווה עריכת הצבא הרומאי עלידי סקיפיון בקרב זאמה נגד תיבעל (Kromayer-Veith, עמ' 296 ואילך, והספרות המובאת שם, ולאחרונה ראה גם את מאמרו של סנ'אלוף אלי גלילי, 'כיבוש הארץ עלידי צבא הסילבקים', 'מערכות' פא, דצמבר 1953, עמ' 44; המאמר מתאר את שיטת עריכת צבאו של אנטיוכוס. על סידור הפרשים מאחרי הלגיון ר' גם מארקארט, עמ' 138.
196. בעל המגילה משתמש במונחים הבאים:

א. לציון הרכבים:

- (1) 'פרשים': [6], 7, 8; 'וייהו הפרשים על רכב אנשי הסרך' (שם, 10); 'ופרשי הסרך יהיו מבין ארבעים שנה ועד בן חמשים' (שם, 13); ור' [12], 8 (על משפט זה ר' הערות לגוף המגילה);
- (2) 'רוכבים': [6], 12; [9], 5;
- (3) 'אנשי הרכב': [8], 4.

ב. לציון הסוסים: 'רכב' [6], 10 באופן ברור; שם, 12; [8], 4.

ג. לציון חיל הפרשים כולו (סוסים ורוכבים): 'רכב' [9], 6-7. מצד שני, בפסקה היחידה, שבה הוא מתכוון באופן ברור למרכבות (מרכבות פרעה), הוא נוקט ל'מרכבותיו' [11], 10. במסגרת מחקר זה אין באפשרותנו לתנו למצות את הבעיות המעניינות הנובעות מהשוואת המונחים לציון הרכב ורוכביו השכיחים במגילה עם אלה שבמקרא. הפרש' מציין כידוע, במקרא, גם את הסוס וגם את רוכבו. שימוש של בעל המגילה במונח 'פרש' לציון הרכב בלבד — כמובן על סמך כמה פסוקים במקרא — מתאים לשימוש בלשון המשנה ובלשון התרגומים הארמיים. אשר לשימוש ב'רכב' לציון חיל-הסוסים, הרי אף כאן נשען בעל המגילה על כמה מקומות ברורים במקרא, שבהם מציין מונח זה את הסוסים ולא את המרכבות (למשל ישעיה לו, ח-ט; שמואל ב ה, ד; והשווה יהושע יא, ט). ניתוח שימוש של 'רכב' במגילה מוכיח ברורות, שבעל המגילה נוקט למונח זה רק במשמעות הנ"ל, ולא במשמעות השכיחה אף היא במקרא לציון חיל המרכבות ('רכב ברולי'). עובדה זו בעלת חשיבות רבה היא, שכן היעדרן של המרכבות בכל תיאורי הקרב שבמגילה הוא סימן לרקע של תקופת כתר בתה: התקופה הרומאית, כשהמרכבות — שהיו שכיחות ביותר עד אז — חדלו למעשה לשמש כחיל קרבי. בקשר לכך מפנה ד"ר בראנד את תשומת לבי אף לדברי הברייטא (סוטה מת, ב): 'משחרב מקדש ראשון בטלא שירא פרנא ונכוכית לבנה ורכב ברולי שכוואי מכוננים לסוף ימי בית שני. בדומה לכך מאלפת העובדה, שגם 'הפילים' ששימושם היה שכיח כליכך לפני השלטון הרומאי במזרח — אינם נזכרים כלל. על הנימוקים לדחיית הצעתם של G. Lambert (Nouvelle Revue Théologique, Mars 1952, p. 272 ff.) ושל E. Stauffer (Th. L. Z. LXXVI, 1951, Col. 667 ff.), הרואים ב'בהמות' שבפסוק חבקוק [3], 10 את פליריהמלחמה, ר' Dupont-Sommer, Nouveaux, p. 49 ff. על ה'בהמות' השווה גם סרק רביעי, הערה 24.

יחידות הלחימה והטקטיקה

חמשים למערכה האחת, שכן הסיפה של המשפט מורה על קיום 28 'מערכות' כאלה ($50 = 28 : 1400$). אילו זיהינו 'מערכות' אלו עם 'מערכות הפנים', היינו עומדים בפני סתירה גמורה, שכן האחרונות הן שבע במספר. מצד אחר מקביל המספר 28 למספר 28,000, המהווה לפי המגילה ([9], 4) את הסך הכולל של הלוחמים הרגלים, ועל-ידי כך כל 50 פרשים מסוג זה מצורפים ל-1,000 לוחמים הערוכים ב'סרך'. אם הצירוף 'חמשים למערכה האחת' אינו טעות הסופר במקום 'חמשים' (לאלף) המערכה האחת¹⁹⁷, או 'חמשים' (לסרך) למערכה האחת¹⁹⁸ — הרי שה'מערכה' בשימושה הנוכחי מציינת אף את היחידה הגדולה ביותר, הנאסרת ללא רוחים או שערים, היינו, במקרה זה, יחידת האלף¹⁹⁹. מסקנה זו מחייבת בדיקה מדוקדקת יותר של הצירוף 'אנשי סרך המערכות' : אילו רצה לציין את 'מערכות הפנים' בלבד, היה כותב 'אנשי מערכות הפנים', כפי שהוא נוהג לעתים במקרים אחרים²⁰⁰. מכיוון שהמשפט 'ואלף וארבע מאות רכב לאנשי סרך המערכות' בא מיד לאחר שפירט את אופיים ומבנם של 4,600 הפרשים הקודמים, נראה שרצה להדגיש, ש-1,400 הסוסים הנידונים מהווים חלק אורגני של יחידות הרגלים, כשהם מוקצים, 50 לכל אנשי חיל-הרגלים, בניגוד ל-60 הפרשים הקודמים, המאורגנים ביחידות רכב עצמאיות, הפועלות בחלקן להבטחת אגףי דגלי-הביניים ובחלקן באגפי המערכה בכללה.

בעל המגילה נאלץ להשתמש כאן במונחים שונים, שכן לעתים רצה לציין את כלל ה'רכב' של העדה — בניגוד לחיל-הרגלים — ולעתים את ה'רכב' העצמאי, בניגוד למעורב. באם יתקבל הניחוח שלעיל, הרי שבעל המגילה מכנה את סוגי הרכב השונים בלקמן :

4. מונחים.

א. כלל הרכב :

1. 'רכב אנשי הסרך' ([6], 10) מציין את כלל רכב העדה (הסרך) $6,000 =$ (בכלל זה פרשים עצמאיים ו'מעורבים').
2. בדומה לנ"ל מציינים ה'רכב' וה'רוכבים' סתם את חיל הרכב בכללו, בניגוד לחיל הרגלים $6,000 =$ ([9], 5 - 6).

ב. הרכב ה'מעורב' בתוך חיל הרגלים :

1. 'רכב אנשי סרך המערכות' ([6], 9) $1,400 =$, או
2. 'פרשי הסרך' ([6], 13) (בני 40 - 50 שנה).

ג. הרכב העצמאי :

1. 'הרכב היוצאים למלחמה עם אנשי הבנים' ([6], 10 - 11)
2. העומדים 'לכול עברי המחנה' ([6], 9)

$$\left. \begin{array}{l} 1,400 = \\ 3,200 = \end{array} \right\} \text{בני } 45 - 50$$

סה"כ 4,600

¹⁹⁷. והשווה : "מאתים פרשים יצאו עם אלף מערכת אנשי הבינים" ([6], 8) : "על אלף איש תאסר המערכה" ('מערכת הפנים', [5], 3) והויון בנושא זה לעיל.

¹⁹⁸. והשווה : "סדורים בסרך, מעמד איש אחר איש" ([5], 4).

¹⁹⁹. והשווה גילם של אנשי הסרך לעיל.

מבוא: פרק שביעי

מכאן, שה'רכב' הנ"ל מתחלק ליחידות-הלחימה כלקמן:

1. הרכב העצמאי

א. 200 מבטיחי האגפים של כל דגל ביניים

$$1,400 = \text{סה"כ} (7 \times 200)$$

ב. מכל עברי המחנה, 1600 בכל אגף

$$3,200 = \text{סה"כ} (2 \times 1600)$$

$$4,600 \text{ סה"כ}$$

2. הרכב המעורב

א. 150 לכל 'מערכת פנים' (3×50)

$$1,050 = \text{סה"כ} (7 \times 150)$$

ב. 50 לכל דגל-ביניים²⁰⁰

$$350 = \text{סה"כ} (7 \times 50)$$

$$1,400 \text{ סה"כ}$$

$$6,000 \text{ סה"כ כללי}$$

5. מבנה יחידת הפרשים בצבא הרומאי

מבנה מוזר לכאורה זה יובן רק לאור ארגון הרכב בצבא הרומאי החל מראשית המאה הראשונה לפני הספירה. השינוי היסודי שחל במבנה הצבא הרומאי עם הקמת האוכסיליה הביא לידי כך, שה'רכב' היה מורכב כמעט כולו מיחידות האוכסיליה בשעת שהלגיון נהפך יותר ויותר ליחידת רגלים טהורה, כשמספר פרשיו נצטמצם ונהפך יותר ל'חיל רגלים רכוב' ושימש בעיקר לתפקידי פיקוד, שלישות, משמר וכדומה²⁰¹. אם בתקופה שלפני יוליוס קיסר היה מספר פרשי הלגיון 300 (על לגיון של 6,000 רגלים)²⁰², הרי בזמנו של יוסף בן מתתיהו לא עלה על 120 פרשים²⁰³. קיסר עצמו – שנלחם עם לגיונות בני 3000 איש (ר' לעיל) – ביטל למעשה כמעט כליל את פרשי הלגיון ונזקק למספר קטן ביותר (המקביל להקטנת הלגיון לחצי מספר לוחמיו), היינו 100 - 200 פרשים²⁰⁴ (במקום 300 לפני זה) ממש כמו במגילה, שבה נלחמים 150 פרשים יחד עם 'מערכת

200. מתוך שחלק מ'פרשי הסרף' מהחיים חלק מדגלי הביניים, אולי אפשר להסביר את העובדה, שגילם של חלק מ'פרשי הסרף' חופף את גילם של הפרשים הקלים: פרשים קלים 30 - 45; פרשים כבדים 40 - 50. מכאן, שהמיטה שנתונים של הפרשים הכבדים (40 - 45) גילם כגיל הפרשים הקלים, ואולי אלו הם הנלחמים בתוך דגלי הביניים.

201. ראה Kromayer-Veith, עמ' 379, 387, 393, 434, 476; Marquardt, עמ' 154, 174.

202. ר' במיוחד Marquardt, עמ' 22, 39; Kromayer-Veith, עמ' 308.

203. יוסף בן מתתיהו, מלחמות ג' ב: ידיו: τοῦ ἀγματοῦ ἡγεμόνος, ἰδὲ τοῦ ἀγματοῦ ἡγεμόνος... "εἶπετο δὲ αὐτῷ τὸ ἰδὲ τοῦ ἀγματοῦ ἡγεμόνος...". יואחריהם הלכו הפרשים של כל לגיון ולגיון, כי אל כל לגיון מצורפים מאה ועשרים סוסים, על יריעה זו מחבססים למעשה כל חוקרי ימינו לשם קביעת מספר הפרשים בלגיונות בתקופה זו. לזיקה של 'סרף' ושל ἀγμά, המציגת גם את הלגיון וגם את 'הסרף' במשמעות 'עדה', 'כתה' וכדומה (ר' לעיל) השווה 'רכב אנשי הסרף' (וכן השווה יוסף בן מתתיהו, מלחמות ב יד, ט).

204. ר' לעיל, הערה 201. כך, למשל, יוצא קיסר מפרוניזיוס לעבר צבא פומפיוס עם צבא בן שבעה לגיונות (כל אחד 3,000 איש) ו-600 פרשים (כלומר קרוב למאה על כל לגיון). אנטוניוס בא לעזרתו בקרב דיראכיום עם ארבעה לגיונות ו-800 פרשים (היינו כ-200 על כל לגיון). בדומה לכך בקרב מארסאלוס טוען קיסר, שלצבאו

יחידות הלחימה והטקטיקה

פנים' בת 3,000 לוחמים. יתר על כן, גם העובדה המזוהה לכאורה, שכל 'דגל ביניים' מכיל בתוכו 50 פרשים מסוג זה, מתבארת לאור התופעה המיוחדת לקוהורטות הרגלים של האופסיליה לא יאוחר מתקופת אבגוסטוס, שהתחלקו לשני סוגים שונים (מלבד יחידות הפרשים העצמאיות): קוהורטת הרגלים טהורה, הנקראת *cohors peditata*, וקוהורטת הרגלים המורכבת בחלקה הקטן אף מפרשים ונקראת *cohors equitata*.²⁰⁵

מבנה זה של הצבא הרומאי לא רק שהוא מקביל ביותר למתואר במגילה, אלא שרק בעזרתו, דומני, אפשר להסביר את החלוקה הכפולה של הפרשים: מספר קטן ביותר, המהווה חלק מיחידות הרגלים (למעשה 'חיל רגלים רכוב'), ומספר גדול של פרשים המאוגדים ביחידות עצמאיות. על דמיון זה מעידה באופן מפליא גם חלוקת נשקם של שני סוגי הפרשים.

בשעה שהפרשים ה'עצמאיים' (או חיל הפרשים הטהור) מזוינים בקשתות וזרקות, מזוינים 'פרשי הסרך' ברומח ארוך, מגן עגול ובתי-שוקיים.²⁰⁶ בפרק שישי עמדנו בהרחבה על הבדלים אלו, וכן על כך, שהמגן העגול היה בתקופת קיסר (ונעלם למעשה כליל בזמנו של יוסף בן מתתיהו) אך ורק בשימוש 'פרשי הסרך', היינו של חיל הרגלים הרכוב, שנלחם כחלק של הלגיון.²⁰⁷ וכן עמדנו שם על כך, שהעובדה שפרשים אלו בלבד נזקקים לבתי-שוקיים, מעידה לא רק שהצבא הנידון אינו בנוי כמתכונת הצבא ההלניסטי (שבו היו 'פרשים' אף לחיל הרגלים של הפאלאנכס), אלא היא מתאימה במיוחד לתפקידם של 'פרשים' אלו, ששימשו למעשה בתפקידים מיוחדים (פיקוד, שליחות, משמר וכדומה), שנושאייהם בלבד לבשו בצבא הרומאי בתי שוקיים.²⁰⁸

6. הסוסים הזכרים. בסיכום סקירת תיאור חילות הפרשים שבמגילה מן הראוי להעיר על הדגשת בעל המגילה שרכב הפרשים הקלים יהיו 'סוסים זכרים קלי רגל ורכי פה וארוכי רוח' ([6], 11). בפרק רביעי § 3 צייננו, שהדגשה זו ייתכן שיש לה משמעות מיוחדת, הקשורה באיסור על הנשים והנערים לצאת למחנות הלוחמים.²⁰⁹ כאן יש להוסיף, שמניעת 'משכב הבהמה' ייתכן שנרמזה רק בעקיפין, שכן הסוסים הזכרים ממילא היו בשימוש חילות הפרשים — כפי שידוע לנו ממקורות אחרים.²¹⁰ וציון מינם ניתן כאן יחד עם שאר תכונותיהם הקשורות בכושרם הקרבי.

§ 7. עריכת כלל הצבא לרדיפה ולקרבת המכריע

1. מבני הקרב — כללי. פרשה יב ([7], 8 - [9], 9) מוקדשת לתיאור 'סרך' מלחמת דגלי-הביניים. פרשה זו מסתיימת בתיאור תחילת התמוטטות האויב ([9], 3) והיחלצותם המידית של כל דגלי הביניים והפרשים לרדיפה ולשמירת המגע עם האויב (שם, 4 ואילך). מיד לאחר פרשה זו

בן 22,000 רגלים, שהיו מאורגן ב־80 קוהורטות, לא היו יותר מ־1,000 רוכבים; ור' על הגיל G. Veith, *Der Feldzug v. Dyrrhachium* (הנוצר לעיל הערה 187) וכן Brig. Gen. Spaulding, Warfare, p. 175 ff.; ור' שם מראי-מקומות לספרות נוספת ולבעיות הקביעה המדויקת של המספרים.

205. Marquardt, עמ' 193 - 194; Kromayer-Veith, עמ' 495.

206. תיאור נשקם ומצא בפרשה י, [6], 14 - 15. קטעים של התיאור בלו, ור' הערות לגוף המגילה.

207. ור' בהרחבה בפרק שישי § 2 (3), ובמיוחד הערות 38, 39, 40.

208. פרק שישי, § 3, ובמיוחד הערות 50, 51, 52, 53.

209. ור' פרק רביעי, הערה 23.

210. והשמה בבלי פסחים קיג, ב; ושמות רבה כג: "נדמו גלי הים (לרכב המצרים) לסוסיות"; והשמה שיר השיר רים רבה על "לססתי ברכבי פרעה": "אלא רכב פרעה על סוס זכר וכו'... אמר פרעה מה הסוס זכר הורג בעליו במלחמה, אלא הריני רוכב על סוסה נקבה". והשמה ירמיה ה, ח; יחזקאל כג, כ; יהושע יא, ה, ט, ועוד. ור' במיוחד: "בן פתירא מתיר בסוס שאינו עושה מלאכה בשבת שהיבין עליה חטאת ור' אוסרו משום שני דברים: משום כלי זיין ומשום בהמה גסה" (תוספתא, עבודה זרה ב, ג).

מבוא: פרק שביעי

מיוחד בעל המגילה פרשה קצרה (יג, [9], 10 ואילך). — שכותרתה היא: 'סרך לשנות סדר דגלי המלחמה' — לשינוי 'המעמד' לפי צורות הקרב השונות. נראה לי, שמטרתה של פרשה זו — בהתחשב במקומה במגילה — היא לתאר את 'סרך' שינוי המבנה הקודם של הצבא לקראת ההתקפה הכללית של מערכות המלחמה בכללן. הנחה זו מתאשרת גם לאור השוואת כותרת פרשה זו לכותרת הפרשה הדנה במבנה מערכת הפנים (ח, [5], 3, ור' לעיל):

יג, [9], 10

ח, [5], 3

"סרך לסדר דגלי המלחמה בהמלא צבאם
להשלים מערכת פנים..."

בשתי הפרשות נושא התיאור הוא 'דגלי המלחמה' (בניגוד לדגלי הביניים); הראשונה מכילה 'סרך' לסידורם במבנה הרגיל לתחילת הקרב, שהוא נוח להגנה ולהתקפה כאחת (ר' לעיל). השנייה היא 'סרך' לשנות את סדר 'דגלי המלחמה', כפי שעמדנו על כך לעיל, עיקר תיאורי ה'סרכים' הקודמים עסקו ב'דגלי הביניים', שהם נושאי הקרב עד תחילת התמוטטות האויב (ששת הגורלות); מצד אחר, כשנראים סימני התמוטטותו של האויב, מגיע הזמן לעבור להתקפה הכללית עם כל הצבא.

הקטע המתאר את המבנים השונים קצר, ונראה שנלקח מכותרת פרק בספר צבאי, שפירט בוודאי בהמשך את אופיים של המבנים הללו. בעל המגילה לא היה מעוניין בפירוט זה, שכן עיקר עניינו היה לתאר את אחד המבנים ('המגדלות'), וביתר דיוק — את הכתובות שעל המגנים, שהכי-לו את שמות ארבעת המלאכים הראשיים. נושא זה, כמובן, היה קרוב יותר ללבו מטעמים שהוסברו במקום אחר.²¹¹

מסיבה זו הקדיש בעל המגילה מקום רב לתיאור 'המגדלות', ללא כל יחס לחשיבותם של המבנים האחרים, שהזכיר את שמותיהם בלבד. והרי הקטע העיקרי והחשוב של פרשה זו עם הצעת השלמתה²¹²:

"סרך לשנות סדר דגלי המלחמה לערוך המעמד על רב[וע] ארוך ומגד[ל]ות גלול כפים ומגדלות וקשת ומגדלות ועל דרך מעט וראשים יוצאים וכנפים [יוצאות] מ[שנ]י עברי המ[ע]רכה [לה]מיס אויב".

כבר במבט ראשון אפשר לעמוד על כך שמשפט זה מתאר כמה מבנים בזה אחר זה, ולא מבנה אחד ואחיד. הנחה זו מתאשרת גם לאור העובדה, שהמונח 'מגדלות' חוזר בקביעות לאחר כל מבנה ומבנה; מכאן, שקטע זה מהווה מעין רשימה של שורת מבנים, השונים מן הסדר הקודם, אולם נובעים ממנו לצרכים שונים בשלבי הקרב.

כשאנו באים להפריד בין המבנים השונים, אנו נעזרים, כמובן, ב'מגדלות', החוזרים בסופו של כל מבנה ומבנה. עזר נוסף משמשת וי"ו החיבור שבעל המגילה נזקק לה ביותר לשם חיבור שמ המבנה אל ה'מגדלות' וכן לחיבור בין המונחים לבין עצמם.

וזאת החלוקה הנראית לי:

1. 'רבוע ארוך ומגדלות'
2. 'גלול כפים ומגדלות'
3. 'קשת ומגדלות'

²¹¹. על הנימוקים להשלמה זו ר' הערות לגוף המגילה.

²¹². ר' פרק תשיעי § 6.

יחידות הלחימה והטקטיקה

4. 'דרוך מעט וראשים יוצאים'
5. 'כנפים יוצאות משני עברי המערכה'.
אם נפרק רשימה זו למונחי היסוד, נקבל את הרשימה הבאה:
'רבוע ארוך'; 'גלול כפים'; 'קשת'; 'קשת דרוכה במקצת'; 'וראשים'; 'כנפים'; 'מגדלות';
רשימה זו דומה להפליא לרשימת מבני הקרב השונים שבשימוש הצבא הרומאי, הנמצאת בספר
Noctes Atticae (X, 9),²¹³ וזה לשונה: *Vocabula sunt militaria, quibus instructa certo modo acies appellari solet: "frons"; "subsidia"; "cuneus"; "orbis"; "globus"; "forfices"; "serra"; "alae"; "turres"*²¹⁴.
- לא זו בלבד שמבנה הרשימה בכללו דומה ביותר לרשימת המגילה, אלא שכמה מונחים מופיעים
בשתי הרשימות במשמעות מילולית זהה (השווה במיוחד *alae* = כנפים; *turres* = מגדלות).
עוד רב להבנת המונחים במגילה משמשת הערתו של Gellius בסוף רשימתו, המבהירה לקוראיו
שויתקם של המונחים הללו ושל אחרים שבספרות הצבאית — לעצמים שמהם נשאלו המונחים —
היא הדמיון בצורתם החיצונית גרידא²¹⁵.
- למרות הערה זו אין משמעותם הצבאית של כמה מונחים מן הנזכרים בדברי גליוס ברורה בד-
יוק, אם גם אפשר לעמוד עליהם בקווייה הכלליים. בהתבסס על הערתו של גליוס, ועל הנהג
הדומה השכיח עד היום בצבאות השונים²¹⁶ אפשר לעמוד גם על משמעותם של המונחים הנזכרים
במגילה. לפני זה רצוי להשוות חלק מהמונחים הנזכרים בדברי גליוס עם התיאור המפורט של
צורות הקרב בצבא הרומאי, הניתן מידי סופר רומאי אחר והשופך אור רב על הבעיה הנידונה.
Vegetius, בספרו הצבאי המקיף²¹⁷, מציין שבע צורות קרב עיקריות על מעלותיהן וחסרונן
תיהן. על כמה מהן — הנהגות עם אלו הנזכרות בדברי גליוס והקרובות ביותר לתיאור המגילה —
מן הראוי לעמוד בהרחבה²¹⁸:
1. *"fronte longa, quadro exercitu"* (*quadratus exercitus*) — במבנה זה נערך הצ-
בא בחזית ארוכה ומלבנית כשהצלע הארוכה מופנית לקראת האויב. לדברי וגטיוס אין המונחים
הצבאיים ממליצים על מבנה זה — בייחוד בתנאי שטח לא-מישוריים — בעיקר מחמת הקושי להי-
לחם במבנה זה בניסיונות האיגוף של האויב. מצד אחר, מציין וגטיוס, שצבא שחייליו מאומנים
ואמיצים ועולים במספרם על האויב, יכול להילחם במבנה זה ללא חשש²¹⁹. המבנה מקביל

213. ספר זה כתב Aulus Gellius, שחי במחצית הראשונה של המאה השנייה לסה"צ; על המחבר לא ידוע
למעשה דבר וזאת המסופר בספרו. הוא מתבסס על מקורות עתיקים שחלקם הגדול אבד. על המחבר וספרו
ר' (3) Gellius, 1949, p. 382, The Oxford Classical Dict.

214. על משמעות המונחים הנזכרים ר' להלן; הסכסוך ותרגום אנגלי ר' John C. Rolfe (The Loeb Classical Library), 1927, Vol. II, pp. 235-237.

215. "Haec est quaedam item alia invenire est in libris eorum qui de militari disciplina scrip-
serunt. Tralata autem sunt ab ipsis rebus quae ita proprie nominantur earumque rerum
in acie"

216. והשווה למשל מבנים צבאיים כגון 'ראש חץ' וכדומה.

217. Flavius Vegetius Renatus, *Epitome rei militaris* III, 20. תיאוריו חשובים ביותר, שכן רוא מס-
תמן על *De re militari* של קאסיוס, ובייחוד בקטע הגידון, שכנראה העתיקו משם מלה במלה; ור' מאר-
קארט, עמוד 138 הערה 6.

218. על מבנים אלו ר' בקיצור מארקארט, עמ' 138, ובהרחבה מסוימת E. v. Nischer (Kromayer-Veith, S. 598).

219. שם, וכן שוב III, 26, בפרק שהוא מכנה *Regulae bellorum generales*, ובהואכותב: "qui multitudine
et virtute praecedat quadrata dimicet fronte, qui primus est modus"

מבוא: פרק שביעי

ל- "frons" שברשימת גליוס. מבנה זה הוא ארעי במהלך הקרב, ווגטיוס מציין — בדבריו על איי-מוני הצבא²²⁰ — שהצבא חייב להיות מאומן לעבור במהירות ממבנה זה למבנה ה- "cuneus", שנדון בו להלן.

2. התקפה על האגף הימני בלבד }
3. התקפה על האגף השמאלי בלבד }
depugnatio obliqua

במבנים אלו משתמשים בעיקר, כשרמת החיילים אינה שווה וניתן לרכז את החלשים באגף האחד (המגן) ואת החזקים באגף התוקף. התנאי להצלחה הוא, כמובן, שאגפי האויב יהיו ערוכים בסדר הפוך.

4. התקפה דו-אגפית ולפיתת האויב בשתי זרועות המתחילות להתקדם ממרחק של 400 - 500 צעד. מבנה זה עלול להביא להכרעה מהירה ולתבוסת האויב. מצד אחד טמונה סכנה גדולה במבנה זה — במקרה שההתקפה לא הצליחה — שכן 'המרכז' נשאר למעשה חשוף. לפיכך יש להשיג תמש במבנה זה בעיקר, כשהפיקוד בטוח, שההתקפה תביא לנסיגת האויב (או כשלמעשה כבר התחילה הנסיגה)²²¹.

5. המבנה הבטוח ביותר לחיזוק חולשותיו של המבנה הרביעי הוא מבנה זה, שבו מציבים במרכז המערכה ולפניה את יחידות הביניים והקלעים. בשעת ההצלחה תורמות אף יחידות אלו להתמורטטות האויב; אם נכשלה ההתקפה, מגינות יחידות אלה על המרכז²²².

המבנים השישי והשביעי אינם מענייננו, שכן הם עוסקים בהתקפה מתוך מסע (השישי) או בהסתמכות על מכשול טבעי כגון נהר, הר וכדומה (השביעי).

מבין המבנים שתיאר ווגטיוס מעניינים בעיקר הראשון (חזית ארוכה ומלבנית), הרביעי (התקפה דו-אגפית ולפיתה בשתי זרועות) והחמישי (שהוא שכלולו של הרביעי — בו מוצבים דגלי-הביניים לפני המערכה במרכז). כשאנו באים לזהות את המבנים הנזכרים במגילה, עלינו לברר גם את משמעותם של שאר המונחים הנזכרים בדברי גליוס, שלמעשה נזכרו כבר בדברי ההיסטוריונים שקדמו לו.

subsidia (מבנה עם 'עתודה') מקביל פחות או יותר למבנה, שבו נערכו המערכות בשלב הראשון (ארבע מערכות מלפנים ושלוש מאחור, ור' לעיל) ואינו מענייננו בסעיף זה.

cuneus ('יתד') מציין כל מבנה הדומה ל'טראפציה', 'קשת' או 'יתד', שצדו הצר מופנה כלפי האויב²²³. הוא דומה למבנה הראשוני של צבא חניבעל בקרב קאנה, מבנה שפוליביוס קורא לו 'סהר' (ור' להלן על 'קשת').

orbis רגילים להבין כמבנה היקפי, שבו יוצרים החיילים מעין מעגל או ריבוע מלא, והוא מבוצע בידי הצבא הנתון בהתגוננות היקפית או בנסיגה²²⁴.

220. בפרק על אימוני-הצבא ו, 26.

221. וו, 20, וכן וו, 26.

222. וו, 26, וכן וו, 20; *Quinta depugnatio est quarte similis sed hoc unum amplius habet, quod levem armaturam et sagittarios ante primum aciem ponit, ut illis resistentibus non possit inrumpi*

223. ור' הערה 219 לעיל, וכן אצל מארקארדס, עמ' 139, והשווה ווגטיוס וו, 19: *"Cuneus dicitur multitudo peditum quae iuncta cum acie primo angustior deinde latior procedit et adversariorum ordines rumpit, quia a pluribus in unum locum tela mittuntur"* מבנה זה נקרא במי החיילים הרר-מאים בשם 'ראש חויר': *"quam rem milites nominant caput procinum"*.

224. ור' מארקארדס, עמ' 135, ובייחוד הערה 1 למראי המקומות השונים.

יחידות הלחימה והטקטיקה

globus אינו מציין מבנה במובן המקובל של מושג זה; הוא מציין יחידה עצמאית, הפועלת בעיקר באגפי האויב.²²⁵

forfex (מספריים) היה מבנה בצורת האות הלטינית V, ולפי המקורות הרומאים שימש בעיקר נגד cuneus. למעשה דומה הוא – אם נזקקים לו בהתקפה – למבנה הרביעי של וגטיוס²²⁶, כפי שנראה להלן.

serra (מסור) ציין את פעולת היחידות, היוצאות וחוזרות ופועלות נגד חזית האויב בשיטת 'פגע וברח' מתוך כוונה לשבש את מבנהו או לשמור על המגע עמו. הפעולה והמבנה דומים ל'מ-סור' ולשיניו. יחידות אלו היו מורכבות מחילים אמיצים במיוחד.²²⁷

alae (כנפיים) כוונתו המדויקת של גליוס אינה ברורה, ונראה שמבנה זה קרוב למבנה הרביעי של וגטיוס (לעיל).

turres (מגדלות) – על מבנה זה וכן על testudo ראה להלן 2: 'מגדלות'.

מכל אלה אנו למדים, שהמבנים העיקריים בשימוש הצבא הרומאי היו: 'החזית המלבנית הארוכה', החזית במבנה של 'יתד' או 'קשת', מבנה של 'מלקחיים' לביצוע לפיתה דו-אגפית (דו-זרועית); מבנה דומה, בצירוף יחידות קלות במרכז החזית היוצאות ונכנסות כשני המסור; מבנה של 'כנפיים' הדומה למבנה ה'לפיתה', ולבסוף, מבנה של 'מגדלות'.

בעברנו למבני המגילה עלינו לעמוד מקודם על טיבם של 'המגדלות':

2. המגדלות. בעל המגילה מייחד תיאור מפורט למבנה ה'מגדל': "ומגני המגדלות יהיו ארוכים שלוש אמות ורמחיהם א[ו]ר[ך] שמונה אמות. והמגדלות יוצאים מן המערכה מאה מגן ומאה פני המגדל כו[נה] י[סבו] המגדל לשלושת רוחות הפנים מגנים שלוש מאות. ושערים שנים למגדל: אחד לנימין ואחד לשמאל. ועל כול מגני המגדלות יכתובו²²⁸: על הראשון מי[כא]ל [על השני גבריא[ל] על השלישי שריאל על הרביעי רפאל. מיכאל וגבריא[ל] לנימין שריאל ורפאל לשמאל".

מתיאור זה אפשר להסיק את המסקנות הבאות:

1. 'המגדלות' הם ארבעה במספר.
 2. 'המגדלות' יוצאים מתוך המערכה: שניים מימין ושניים משמאל.
 3. 'המגדלות' מצטיינים בעיקר במגניהם הארוכים המקיפים את 'המגדל' לשלושת רוחותיו.
 4. לכל 'מגדל' יש שני 'שערים', אחד בצדו הימני, ואחד בצדו השמאלי.
 5. רוחב פני 'המגדל' הוא 100 מגן, היינו 150 אמות (= כ־68 מטר).
- מתוך תכונות אלה אפשר להסיק על נקלה, ש'המגדלות' הן יחידות²²⁹ הערוכות במבנה קרב מיוחד ונשק מתאים, המאפשר להן לצעוד לקראת האויב ללא חשש מיוחד לפגיעת זרקותיו (שכן

²²⁵ והשווה ה' peloton, platoon, שמשמעותו הראשונה דומה לזו, על globus, ר' Kromayer-Veith, עמ' 598; Marquardt, עמ' 135, ושם הערה 2, וכן אצל וגטיוס III, 19.

²²⁶ וגטיוס III, 19: "Contra quod ordinatio ponitur, quam forficem vocant. Nam ex lectissimis militibus confertis in similitudinem V litterae ordo componitur et illum cuneum excipit atque

ex utraque parte concludit quo facto aciem non potest rumpere"

²²⁷ וגטיוס, שם.

²²⁸ על כתובות מגני המגדלות ר' פרק תשיעי § 6 (2).

²²⁹ תכונות אלו אינן מאפשרות לראות ב'מגדלות' אלו את 'מגדלי המצור' הניידים, שהשתמשו בהם גם הרומאים בהצלחה רבה; על turres ambulatoriae (mobiles) הללו ראה Marquardt, עמ' 269; Kromayer-Veith, עמ' 444, ושם גם על מידות מגדלים אלו, שרוחבם היה קטן ביותר בהשוואה למגדלות שבמגילה (גוב' הם הגיע עד 20 מטר).

מבוא: פרק שביעי

גופם מכוסה כמעט כולו לגמרי על-ידי מגניהם הארוכים²³⁰ או להסתערות חייליו נושאי הרמחים והחרבות, שכן אף רומחיהם ארוכים במיוחד²³¹. בהתחשב במבנם החלול²³², ב'שערים' שבצדדים הימני והשמאלי (ר' ציור 14) ובצעידתם ב'סדר עצב' (צפוף), נראה ששימושם העיקרי היה לאפ-

שר לחלק מיחידות הצבא האחרות להתקדם מאחוריהם ולהגיח בסמוך לאויב משעריהם. השם 'מגדלות' התאים ביותר ליחידות אלה שיצאו ובלטו מ'חומת' הלוחמים כמגדלות בחומה²³³. יתר על כן, דמיון זה התחזק בגלל אופיים המיוחד של 'המגדלות', שהצטיינו במגניהם הארוכים, שהיו כירו אולי את מגדלות החומה על מגני הגבורים התלויים עליהם לצורכי התגוננות²³⁴. מציאותו של המונח turre (יחיד turre) ברשימת מבני הקרב ברשימת גליוס — כפי הנראה מקביל הוא ל'מגדלות' שלנו — אמנם מסייעת בידינו לקבוע, שה'מגדלות' שבמגילה מציינים 'מבני קרב'²³⁵ ולא מגדלי מצור וכדומה, אלא שלצערנו לא ידוע דבר על אופיים²³⁶. מתוך תיאור המגילה נראה לי, שיש לזהות את 'המגדל' עם ה-testudo הרומאי המפורסם, שהושאל לציון מבנה יחידות-הצבא המיוחדות הן בהגנה והן בהתקפה והסתערות על מבנים מבוצרים.

230. מגניהם ארוכים כחצי אמה ממגניהם של אנשי מערכות-הפנים הארוכים בלאור הכי. ור' פרק שישי § 2 (4).
231. רומחיהם בני שמונה האמות ארוכים באמה שלמה משל אנשי מערכות הפנים, הארוכים למדי בלאור הכי. ור' פרק שישי § 11.

232. על כך אפשר ללמוד גם מציאות השערים בצדדים של 'המגדלות'. הנחה זו מתאשרת גם לאור העובדה, שמב' דל 'מלא', שפניו 100 חייל, היו בו 10,000 איש (כלומר: כל ארבעת המגדלות הכילו 40,000 איש, מספר העולה על כלל הלוחמים). מבנה של גוש כזה — הערוך בעומק של 100 סדרים — הועלתו מעטה ביותר, וכבר בתקופות קדומות ביחס ראו את חסרונותיו וחדלו להשתמש בו. ראה במיוחד פסינופון (vi, iii, 22: αὐτοῦ).

233. והשחה: "אני חומה ושדי כמגדלות" (שיר השירים ת, י).

234. ר' את מאמרי 'חשבונות מחשבת חישוב', ידיעות יג, תשי"ז, עמוד 19 ואילך, ובייחוד עמ' 23 הערה 24. ואולי נמצא זכר לימגולי — למבנה של יחידה צבאית המצטיינת במגניה — אף בספרות המדרשית. על הפסוק "כמגדל דל דויד צוארך בנוי לתלפיות אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים" (שיר השירים ד, ד) נאמר בשהשיר (ד): "אלף המגן תלוי עליו כל הרכבות והאלפים שהלכו למלחמת מדין".

235. בדומה מוגאים אנו גם אצל הומירוס, שמוש בדומה זו לתיאור מבנה יחידות-הצבא היוצאות מתוך הפאלאנס: השוה "Οἱ δὲ μένοντες ἑστασσαν, ὑπὸ πύργῳ Ἀχαιῶν..." (איליאס vi, 334) או (שם, 337): "καὶ ἐν δέκα πύργοι Ἀχαιῶν..." וכן השחה המונח πυργηδόν במילון Liddell-Scott.

236. ור' הערתו של John C. Rolfe (לעיל הערה 214) לקטע הנידון אצל גליוס: "The turris was probably a kind of a square formation for attack" או בתרגום הצרפתי של M. Mignon (ii, עמ' 181) "turre, formation en carrés".

מבוא: פרק שביעי

אם נקבל את הויהוי של 'המגדל' ה'טסטודו' תוסבר גם העובדה, שה'מגדלות' מהווים חלק בלתי-נפרד של כל אחד מן המבנים המתוארים. הצבא המשנה את מבנהו לקראת התקפה עורך לפניו את 'המגדלות' המאפשרים להתגבר על כל מכשול וביצור, שיתבצר בו האויב הנסוג.

ארבעת המגדלות התארגנו מתוך 'מערכות הפנים' שעמדו בשלב לחימת דגלי-הביניים — כפי שצוין לעיל — בחזית הראשונה²⁴⁰. 'המגדלות' שהיו פתוחים מאחור כלפי מערכותיהם, הוקפו משלושת רוחות הפנים במגנים, שכן בגלל הרווחים הגדולים שבין 'מגדל' ל'מגדל'²⁴¹ היו אנפיהם חשופים לחצי האויב.

3. 'ר'ב [ו'ע א'רוך]'. השלמה זו נעשתה כמובן על סמך צורת הקרב הראשונה המוגדרת בדב-רי קאטון²⁴²: "fronte longa, quadro exercitu". המקום החסר מתאים בדיוק להשלמה זו²⁴³. במקרה זה יציין המונח 'רבו' כל גוף ישר בעל ארבע זוויות ישרות, גם כששתיים מצל-עותיו ארוכות מן השתיים האחרות — ממש כמונח המקביל בשימוש הצבאי הרומאי, כפי שציין Marquardt²⁴⁴. אם מתקבלת השלמה זו, הרי שהמעבר מן המבנה הקודם (שבו עמד הצבא בשני קווים: ארבע מערכות מלפנים ושלוש מאחור) למבנה זה נעשה בפשטות יתרה. שלוש המערכות האחוריות צעדו קדימה ו'מילאו' את שלושת ה'שערים' שבין ארבע המערכות הקדמיות (ר' ציור 17 א). מבנה זה שימש למעשה כמבנה מעבר מן המבנה הקודם (שהיה מיועד בעיקר להשגת העומק בהגנה) למבני ההתקפה המתפתחים ממנו. 'דגלי הביניים' נמצאים עתה כולם לפני שבע המערכות, ואפילו ייתכן שבעזרת הפרשים התחילו ברדיפה אחר האויב, בכוונה לרתקו ולשמור על המגע עמו עד שיערך כלל הצבא להתקפה הסופית ([9], 4-6). ור' ציור 17, א.

4. 'ג'לול כ'פ'ים'. עד שלא נקבע אם יש לגרוס 'גליל כפ'ים' (שם-הפעולה) או 'גלול כפ'ים' (צורת מקור או ציווי), יש להעיר שתי הערות כלליות:

was performed by men who advanced between the files under the protection of their comrades' uplifted shields". על הטסטודו השווה גם Kromayer-Veith, עמ' 446; Marquardt, עמ' 135, ופיראי מקומות וספרות נוספת שם בהערה 2. נוסף על כך השווה גם יוסף בן מתתיהו, המתאר (מלחמות ג, ז, כו) את ההסתערות הרומאית על יטבת במבנה של טסטודו (אף כי אינו משתמש בשם זה), וראה גם את תיאור מצורו של קסטיוס על ירושלים (שם ב, יט, ה): "כי אנשי צבא הרומאים העומדים ראשונה במערכה, סמכו את מבניהם על החומה... וכמוהם עשו גם יתר שורות הצבא עד אשר הקימו סוכך הנקרא במיהם 'צב' (testudo = Χελώνη), וממנו נרתעו כל חצי שונאיהם ואבני קלעם ושבזי ריקם, ואנשי הצבא יכלו הפעם להתור תחת החומה וכל רע לא אנה להם" (תרגום שמחוני). אם יתקבל ויהוי 'מגדל' עם turreis, הגובר בדברי גליוס, וזיהוי 'מגדל' עם 'טסטודו' מצד שני, תיפתר אף חידת היעדרו, המדומה, של הטסטודו — שהיה אחד המבנים המפורסמים ביותר בצבא הרומאי — מרשימת המבנים הרבים, שמוזכר גליוס ברשימתו. 240. מתוך השימוש במונח 'מגדל' בלשון חז"ל אף לציון ארגונים בדמות מגדל ומתוך הקשר ההדוק של מונח זה עם 'תיבה' (למשל שבת טו, ה; כלים כ, ה; אהלות ד, ב; זבים ד, ג, ועוד ועוד) אולי ניתן להסביר את הנאמר בירושלמי סוטה ת, ג: "אמר ר' אבא בר' כהנא: מלמד שהיו עשויים 'תיבות תיבות' והיו החצין מפזרין אותן והברקים מכנסין אותם". נראה, שכאן הכוונה לצבא הערוך ב'מגדלות', והשוואה ש' קרויס שצין (פרס ורומי, עמ' 241): "קשה לעמוד על מובן הדברים בבירור, על-כ'ל-פנים 'עשויים תיבות תיבות' טכסיס מלחמה מענין הוא".

241. רוחבו של כל 'מגדל' היה כ-70 מטר. מכיוון שרוחב החזית היה למעלה מ-4,000 מטר (ר' לעיל), הרי שבין 'מגדל' אחד לשני היה רוחב של כ-1,300 מטר.

242. נוסף על וגטיוס לעיל ר' גם הציטאטה מרברי קאטון אצל Nonius, שמביא מארקארדט, עמ' 133 הערה 1: "una depugnatio est fronte longa, quadro exercitu". 243. ר' הערות לגוף המגילה.

244. עמ' 132-133. מארקארדט מציין, כי Quadratus exercitus "s'applique à une armée dont le front est en ligne droite qui est disposée en forme de rectangle"; ור' שם דבריו על שימוש זה בלהג הצבאי הרומאי. על מבנה זה השווה גם לעיל פרק חמישי, הערה 33.

יחידות הלחימה והטקטיקה

1. צירפתי את שתי המלים 'גלול כפים' למונח אחד שכן אין ביניהן 'ו' החיבור, כנהוג ברשימה בין שני מונחים שונים²⁴⁵.

2. כתיב המונח 'כפים' ברור, ואין כל מקום להניח שהמחבר טעה במקום 'כנפים' הנוכחות להלן. מכיוון שהמלה 'כפים' מציינת לא רק את כף היד אלא (בהשאלה) אף את הזרועות עצמן על כפותיהן²⁴⁶, אני מציע לזהות מבנה זה עם מבנה הלפיתה הדו-זרועית שהזכרנו לעיל²⁴⁷; עד היום נהגים מרבית הצבאות להשתמש במונחים המורכבים מ'זרועות', 'מלקחיים' וכדומה לציון מבנה זה. גם משמעות השורש 'גלל' בצירוף 'כפיים' (זרועות) מתאימה ביותר לכך. הקטע הבא (סנהדרין סח, ב) מטעים זאת, דומני, במיוחד: "אוי לכם שתי זרועותי, שהן כשתי ספרי תורה שנגלליך. בדומה לכך אומר המדרש (שיר השירים רבה על "ידיו גלילי זהב... מעלפת ספירים", שיר השירים ה, יד): "ידיו של סמפרינון היו והיו נגללין". כלומר, אף-על-פי שהיו עשויות ספירים, יכלו — באורח פלא — להיגלל.

בשתי הדוגמאות — ממש כמו במגילה — נזקקים לשרש 'גלל' לציון הזרועות המתעקמות והלופתות. אף כי לדעתי המונח המקראי 'גליל', כשהוא בא בצירוף עם 'עמוד'²⁴⁸, ובדומה ל'גולת' הכותרת²⁴⁹, ייתכן שהוא מציין למעשה את הכותרת בעלת שתי הצניפות או שתי הזרועות המגוללות²⁵⁰, הרי נראה ששם המבנה הנידון הוא 'גלול כפים' או (בדומה למבנה הבא 'דרוך מעט') 'גלול כפים'. בין כך וכך מעיד צירוף המונחים, שבמבנה זה משתנה הקו הישר של החזית לקו מעוקם ושקעוררי, כששתי זרועותיו לופתות את האויב²⁵¹ (ור' ציור 17, ב'), בדומה למבנה, שבו נקט חגיבעל בקרב קאנה בשלב השלישי (ור' להלן).

5. 'קשת'. צורתו של מבנה זה הפוכה היא מן הקודם וקימורו של הקו המעוקם מופנה עתה כלפי האויב, ממש כשם שגב הקשת הקמור מופנה אל האויב בשעת השימוש בה. מבנה זה דומה ביותר ל-cuneus הרומאי, או למבנה ה'סתר', שנקט חגיבעל בשלב השני של קרב קאנה²⁵² (ור' ציור 17, ג).

6. 'דרוך מעט'. מתוך כך שמבנה זה נזכר מיד לאחר ה'קשת' — ובגלל השימוש הרגיל בפועל 'דרך' לציון פעולת מתיחת המיתר — יש להסיק, שדומה הוא ביסודו לקודמו. במבנה הקו-דם היתה הקשת דרוכה ביותר ועלי-ידי כך אף מקומרת מאוד, ואילו עתה — בהיות ה'קשת' דרוכה במקצת — מתיישר קו החזית קמעא, אף כי הוא נשאר עדיין קמור²⁵³. מבנה זה נוצר למעשה באור-פן טבעי, אגב התפתחות הקרב, כשהמרכז המקומר של 'הקשת' — לאחר שבא במגע עם מרכז חזית האויב — נעצר בהתקדמותו. אגפי ה'קשת' הוסיפו להתקדם, ועל-ידי כך התיישר במקצת הקו

245. אילו כתב 'גליל וכפים' היה אפשר להשוות את ה'גליל' ל-globus שברשימת גליוס.

246. ר' הערות לגוף המגילה.

247. ר' לעיל המבנה הרביעי אצל וגטיוס, ובדומה לזה forfices אצל גליוס, שהוא מבנה המורכב משתי זרועות, דומה לאות V.

248. "על גלילי כסף ועמודי שש" (אסתר א, ו); "ידיו גלילי זהב... שוקיו עמודי שש" (שיר השירים ה, יד-טו).

249. "וגלת הכחרת אשר על ראש העמודים" (מלכים א, ו, מא).

250. רק כותרת מסוג זה באה בחשבון למקדש שלמה, כפי שאנו יודעים מתבליטי השן ומן הכותרות שנתגלו במגידו (פרוטו-יוניק), ור' הציור בספרו של גאלינג, עמ' 452 והספרות שם.

251. השווה לצורה זו, למשל, את הפסוק "אפרש את כפי אל ה'" (שמות ט, כט). צורת המבנה אינה רחוקה ביותר מצורת זרועות האיש הפונה בתחינה ופורש את כפיו אל על.

252. פוליביוס וו, 113, 8: "αὐτὰρ οὗτος ὁ δὲ μακρὸς ὄψιν", ור' גם מארקארדט, עמ' 139 הערה 6, וראה להלן.

253. איך אפשרות, כמובן, לעמוד על מידת ה'דריכה' המדויקת, ור' להלן.

מבוא: פרק שביעי

המקומר של החזית. מבנה זה יכול, כמובן, להיבנות אף במכוון, כשלב מעבר מן ה'קשת' ל'רצוע ארוך', 'גלול כפים' (ר' ציור 17, ד').

7. 'וראשים יוצאים'. ה'ראשים' — כפי שראינו לעיל — הם יחידות הצבא היוצאות במבנה צר ומוארך. כשיוצאים 'הראשים' מתוך קו החזית לשם מגע נוסף עם האויב, מקבל קו החזית דמות דומה ביותר ל'מסור' המשונן, וייתכן שמבנה זה מקביל למבנה *serra*, 'מסור', שנגזר יוס מסביר את שמו מתוך דמיונו לפעולת המסור ושינוי (ר' לעיל).

במקרה זה קשה להניח, שהצירוף 'ראשים יוצאים' מציין מבנה עצמאי, וכנראה יש לקשרו אל המבנה הקודם (דרך מעט וראשים יוצאים' במקביל ל'קשת ומגדלות'), ואולי אל המבנה הבא ('כנפים... משני עברי המערכה'), ולפי זה יתאים התיאור להמלצת וגטיוס, המציין, שבמבנה 'הכנפיים' מוטב להוציא לפני מרכז המערכה יחידות-ביניים וקשתים, שמתפקידם לחפות על המרכז החשוף. מתוך מבנה המשפט הבא נראה בכל זאת, שאולי יש לצרף את המלים 'וראשים יוצאים' אל המבנה הקודם.

8. 'וכנפים [יוצאות?] מ[שני] עברי המערכה [לה] מיס אויב'. לכאורה דומה מבנה זה למבנה השני, 'גלול כפים', דמיון זה מתחזק לאור הדמיון בין המונחים 'כפיים' רכ' נפיים' הנרדפים זה לזה בכמה משימושי הלשון²⁵⁴. אולם כפי הנראה יש משמעות מיוחדת לכך, שנוקד כאן למונח 'כנפיים' דוקא ולא ל'כפיים'. הנחה זו מתאשרת מהמשך הפסוק, המראה, שאין ה'כנפיים' מציגות כאן שם מבנה גרידא (כמו 'קשת', 'מגדלות', 'כפיים') שכן הן יוצאות משני עברי המערכה להמיס אויב. יתר על כן, אין 'הכנפיים' חלק ממבנה מערכת הרגלים עצמה, כפי שמ' עיד המשפט 'משני עברי המערכה', הגדרת מקומן מקבילה ביותר לדברי הסופר (פרשה י, [6], 7-8) על מקומן של יחידות הפרשים: 'לימין המערכה ולשמאלה, מזה ומזה יעמדו סדריהם שבע מאות פרשים לעבר האחד ושבע מאות לעבר השני' (וכן שם, 9).

מכאן אולי יש לשער ש'הכנפיים' מציגות את יחידות הפרשים הנמצאות ב'כנפי המערכה'. הנחה זו מקבלת סיוע ותוקף נוסף לאור העובדה, שיחידות הפרשים של ה- *auxilia* בצבא הרומאי נקראו *alae* ('כנפיים'). אף-על-פי ששם זה נבע כמובן מכך, שחיל העזר, ובמיוחד יחידות הפרשים, עמד ב'כנפי המערכה', נהפכה *ala* במרוצת הזמן לשם היחידה הארגונית-טקטית של הפרשים, בניגוד ל- *cohors* של יחידות הרגלים, וציינה למעשה אף את הפרשים בכללם²⁵⁵. אם מתקבל הזהוי 'כנפיים' = *alae*, הרי שיש להבין, שהמשפט 'וכנפים [יוצאות?] משני עברי המערכה להמיס אויב' מציין בפשטות, שבשלב זה יצאו הפרשים משני עברי המערכה לעבר אגפי האויב או עורפו לשם 'המסת' האויב והכרעת הקרב²⁵⁶. טכסיס זה, שהטיל את הפרשים — בשלב

254. ר' Saul Lieberman, *The Discipline* לאחרונה (לוי, וכן השחה במיוחד גליס (ר' לעיל הערה 213) בצטטו את Cincius in the so-called Dead Sea Manual of Discipline, JBL, LXXI, 1952, p. 201, n. 25

255. לרגל העניין הרב שיש בשימוש המונח 'כנפיים' במובן זה הריני מביא להלן כמה מהגדרותיו של מארקארט (עמ' 104): "L'aile, *ala*, était une division propre à la cavalerie alliée, comme la *cohors* à l'infanterie; la cavalerie légionnaire n'était pas divisée en *alae*... Le mot *ala* n'a pas seulement la signification étroite que nous venons de lui donner; c'est un terme dont on se sert aussi pour désigner tout corps de cavalerie, comme on appelle *cohors* toute division d'infanterie"

256. ר' Marquardt, עמ' 103-104: וכן השחה במיוחד גליס (ר' לעיל הערה 213) בצטטו את Cincius "alae dictae exercitus equitum ordines, quod circum legiones dextra sinistraque tanquam *alae* in avium corporibus locabantur". לתיאור זה השחה את הגיסות הדומה ביותר: "סדרי פרשים יעמדו גם המה לימין המערכה ולשמאלה מזה ומזה יעמדו סדריהם" (י, [6], 7).

יחידות הלחימה והטקטיקה

המכריע — נגד אגפי האויב ועורפו, היה מן המקובלים ביותר ונוצל בהצלחה בשני הקרבות. המפורסמים ביותר בהיסטוריה הצבאית — קאנה וזאמה.

כמובן, נכנסו הפרשים (ובייחוד 'פרשי הסרך' ואלו שיצאו עם דגלי-הביניים) לקרב מיד עם תחילתו והמשיכו בפעילות נגד פרשי האויב ויחידותיו במשך כל מהלך הקרב. אולם כפי שראינו לעיל, הוצבו יחידות הפרשים לא רק באגפי דגלי-הביניים אלא גם באגפי המערכה ומאחוריה 'לכול עברי המחנה'. השלב המכריע הנידון מתאים ביותר להפעלת 'כנפי הפרשים', שהיו בעתודה באגפי המערכה ומאחוריה. 'כנפיים' אלו היו בלתי-מרותקות, ועל-ידי פעולת איגוף רחבה יכלו בנקל להלוך בעורפו ואגפיו של האויב, שהיה מרותק לאורך כל החזית על-ידי הרגלים ועל-ידי יחידות הפרשים האחרות.

ההבדל בין המבנה בשלב זה ובין 'גלול הכפים' שבשלב הראשון ברור ביותר. ב'גלול הכפים' נעשה ניסיון הכיתור על-ידי כל היחידות שבקו החזית, המתקדמות בשתי זרועות נגללות. ניסיון זה אינו חייב להביא, כמובן, לידי הכרעה מידית, אלא לידי נסיגת מרכז האויב וריתוק אגפיו. ומיד צד שני, במבנה האחרון — שבו יכול קו החזית להיות במבנה ישר, או מעוקם (קשת או גליל-כפ'יים) — מבוצעת פעולת הלפיתה וההלימה על-ידי כנפי הפרשים הבלתי-מרותקים.

9. מהלך הקרב. הבעיה האחרונה שנשארה לבירור היא: האם 'סרך' שינויי המבנה הנידון מתאר צורות שונות של מבנה, ללא קשר בין זו לזו, או את שינויי צורות המבנה לפי הסדר המסודר שוער של התפתחות הקרב. דומני, שיש לבכר את האפשרות השנייה, שכן שינויי המבנים מתאימים ביותר לדרך ההגיונית המשוערת של התפתחות קרב התקפה בתנאים הנדונים.

לשם בירור בעיה זו, הבה נשווה את המתואר במגילה עם הידוע לנו. למשל, על קרב קאנה, שנעשה במשך הזמן לדוגמה הקלאסית של ניצול 'גלול הכפים' ו'הכנפיים' בשלב הסופי אגב שינויי מבנה שונים במהלך הקרב, תיאור הקרב ניתן בהרחבה ובבהירות על-ידי פוליביוס וליון²⁵⁷, ומשאר מקום לחילוקי-דעות על פרטים בלבד²⁵⁸. בציור 16, ניתן תיאור שלבי הקרב מתוך ספרו של ספולדינג, המתבסס על ניתוחו של דלבריק²⁵⁹.

צבאו של חניבעל היה מורכב מ-40,000 רגלים (8,000 אנשי ביניים ; 32,000 אנשי מערכות-פנים) ו-10,000 פרשים. הצבא הרומאי היה מורכב מ-70,000-80,000 רגלי (בכלל זה הסוגים השונים) ו-6,000 (!) פרשים. בשלב הראשון הסתדרו שני הצבאות זה מול זה בקו ישר וארוך (= 'רצוע ארוך'²⁶⁰), כשפרשיהם באגפים. הקרב התחיל על-ידי יחידות-הביניים (ר' בתרשים, שלב התחלה), ומיד אחר כך ערך חניבעל את מרכז צבאו — שהיה מורכב מן היחידות הכבדות — במבנה של 'קשת' מדורגת (או 'יתד') שדמתה ל'סהר'²⁶¹, כשהוא משאיר באגפיו מאחור את היחידות הקלות יותר ואת הפרשים. פרשי שני הצבאות נכנסו מיד לקרב באגפים. פרשי חניבעל הצליחו לרתק את אגפי הצבא הרומאי, ולא רק שמנעו את איגוף צבאם הם, אלא שדחקו את הצבא

257. פוליביוס (III, 113-118); ליחיוס (xxii, 44-49). דיון מלא על שני הטקסטים ומראי מקומות מלאים ר' J. Kromayer u. G. Veith, Antike Schlachtfelder, III, Berlin 1912, S. 278-388, וכן ר' שם

מפה מספר 8.

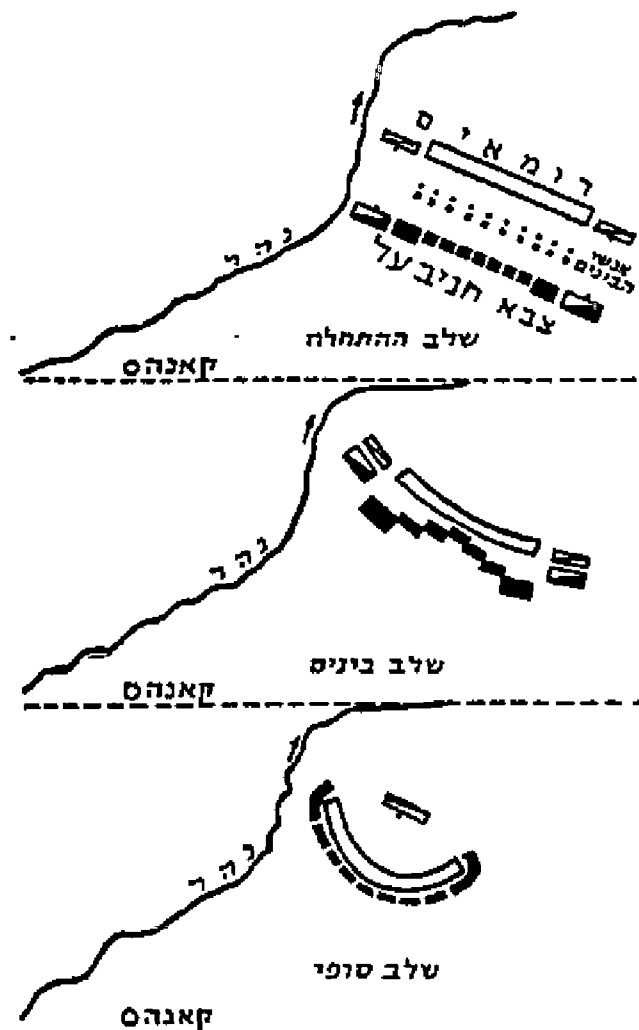
258. על התפיסה השונה מזו של קרומיר-פיט, ר' אצל H. Delbrück, Geschichte der Kriegskunst, I. 259. בתיאור מהלך הקרב התבססתי בעיקר על פוליביוס, בהתאם לניתוחם של ספולדינג ולבריק, שתפיסתם נראית לי יותר משל קרומיר-פיט. ר' Brig. Gen. O. L. Spaulding, Warfare, Washington 1937, pp. 122-126 ; וכן שם לוח 7, עמ' 124.

260. על חניבעל: "ἐπὶ δὲ πέντε ἐπὶ μὲν εὐθείᾳ ἐξέτεινε" (פוליביוס III, 113).

261. פוליביוס מתאר את המבנה בדומה ל'סהר' (ר' לעיל הערה 252 ולהלן 262) שקמורו מופנה קעבר האויב — היינו מבנה המקביל ל'קשת' של המגילה.

מבוא: פרק שביעי

הרומאי לקראת המרכז. הצבא הרומאי התקדם למעשה אף הוא במבנה של קשת, שבשלה הרמיון היתה 'דרוכה מעט' ²⁶² (ור' ציור 16 — שלב הביניים).
ה'קשת' של חניבעל לא עמדה בפני לחץ חיילי הלגיון — שעלו על חיליו בזיוגם ובשריונם —

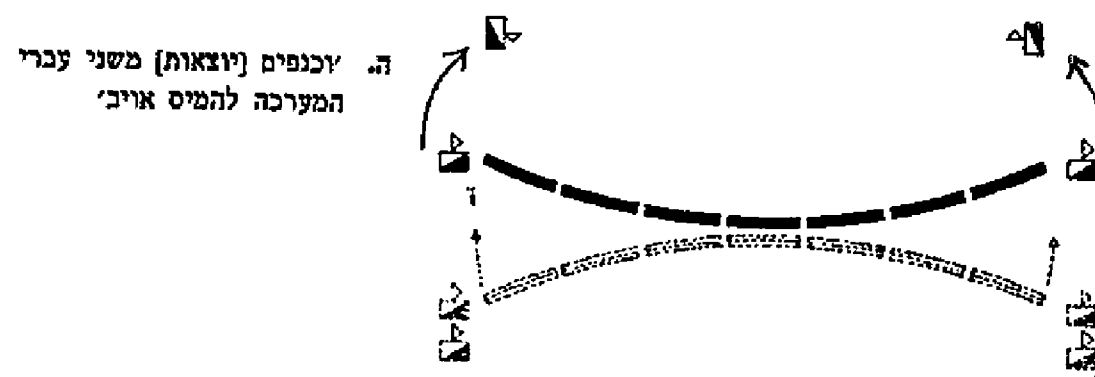
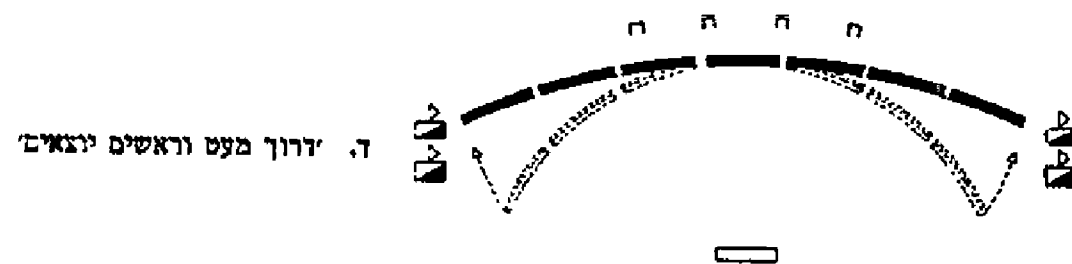
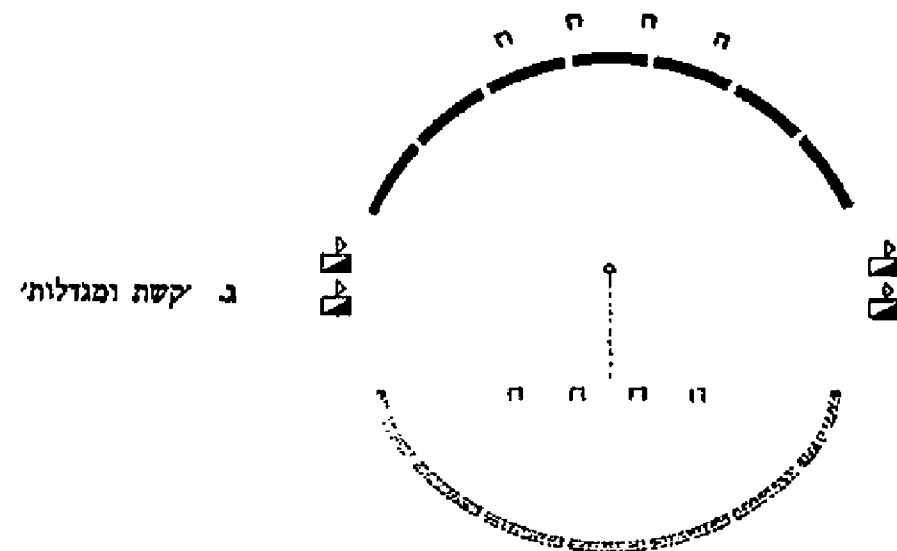
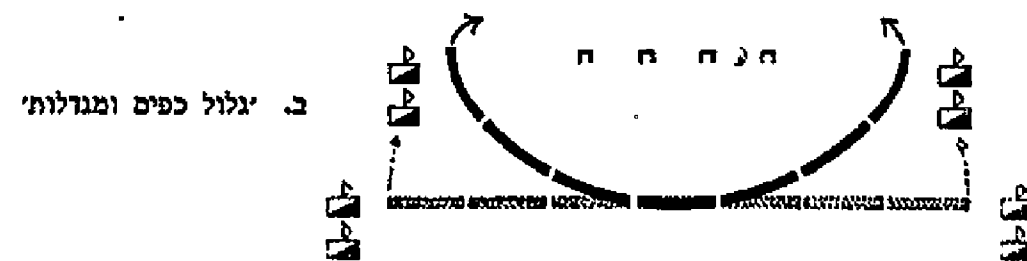
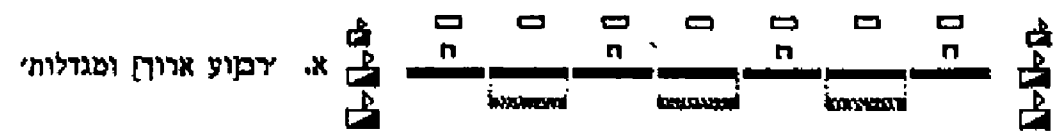
ציור 16. הקרב בין חניבעל והצבא הרומאי בקאנה

ומרכז צבאו התחיל נסוג במהירות. 'הקשת' הרומאית שהיתה 'דרוכה מעט' נהפכה ל'קשת מלא' — ואילו 'קשתו' של חניבעל הפכה למעשה לקו שקעורי (ר' ציור 16. — שלב סופי). גאונותו של חניבעל התבלטה מיד, כשהפך את המבנה השקעורי ה'פאסיבי' ל'גלול-כפיים' התקפי. בד בבד עם תהליך זה הוכנסו יחידות הפרשים הכבדות לקרב. בתנועה 'גלולת' מן האגפים הגיעו לעורפו של הצבא הרומאי. הצבא הרומאי שנמצא לחץ בין 'כפות' חיל הרגלים באגפיו — ובין 'כנפי הפרשים' באגפיו ובעורפו (ר' ציור 16. — שלב סופי) — הושמד כמעט כליל.

ההד הגדול של ניצחון זה — ניצחון 'גלול הכפיים', התנועה והתמרון, על העליונות בכוח ועל הדגשת חשיבות הפרשים לעומת הרגלים — הפך את קרב קאנה לדוגמה לכל ספרי-הלימוד הצבאיים.

²⁶² מעניין עד כמה דומים מונחיו של פוליביוס (שם 115) בתיאור הנידון: שהיו (τὸ τοῦς καλτοῦς... διὰ τὸ ἐν μνηστοιδεῖ σχήματι, τεταγμένους πολὺ προπεπωκέναι τῶν κεράτων, ὅτε τοῦ μνησκού τοῦ κύρτωμα πρὸς τοὺς πολέμους ἔχοντος).

יחידות הלחימה והטקטיקה

ציור 17. מבני הקרב והמגדלות

מבוא: פרק שביעי

באיים מאז ועד היום. את הלקח מקרב זה למד סקיפיון במלואו, כשניצח את חניבעל בקרב זא־מה, שבו שכלל את הטכסיס הזה ביותר על־ידי שהשאיר בעורפו עתודה חזקה של רגלים ופרשים, שאפשרו לו לבצע את 'גלול־הכפיים' ואת ההלימה בעורף האויב על ידי יחידת הפרשים, בצורה עדיפה מזו של חניבעל בקרב קאנה. לא בכדי כתב פוליביוס, שלקח קרב קאנה חייב לציין לדורות את חשיבות היחס הנכון בין חיל־הרגלים ובין הפרשים, שכן את התמרון העמוק והמכריע אפשר להשיג בעיקר על־ידי השימוש הנכון בחיל הפרשים.

תיאורי הקרב ומספרי הלוחמים הניתנים במגילה מעידים שהלקח נלמד בשלמותו. היחס בין הפ־רשים והרגלים — 6.000 : 28.000 — הוא 1 : 4.6, בדומה ליחס בצבאו של חניבעל (1 : 4), ושלא כצבא הרומאי (1 : 13). לקח זה נלמד גם לגבי הטכסיסים עצמם. את שלבי ההתקפה והרדיפה, החל מתחילת התמוטטות האויב — נוכל לסכם אפוא כדלקמן (עיין ציור 17) :

1. מעבר ממבנה הגנתי עמוק (שני קווים) למבנה 'רצוע ארוך' בקו אחד, עם עתודות פרשים חז־קות באגפים ובעורף ו'מגדלות' לפניו ;
2. ריתוק האויב והעסקתו על־ידי כל יחידות־הביניים הפרשים הקלים, בשעה שהצבא נערך למב־נה 'גלול הכפיים' ככוונה לרתק את אגפי האויב ולמנוע את חופש פעולתם ;
3. ריתוק אגפי האויב והסתערות קדימה במגמה לשבור את מרכזו ; נסיגת מרכז האויב תחת לחץ דגלי־הביניים ו'המגדלות' ; מעבר למבנה של 'קשת', המעסיק בעיקרו את מרכז האויב הנסוג ;
4. תחילת נסיגת אגפי האויב ; רדיפת אגפי האויב על־ידי תנועה קדימה של קצות הקשת ויצירת מבנה של 'דרוך מעט' ;
5. העסקת כל חזית האויב על־ידי התקדמות קצות הקשת לעבר אגפי האויב הנסוגים (יצירה מח־דש של גלול כפיים) ושליחת 'ראשים' של יחידות שונות לחבלה והריסת שורות האויב בד בבד עם יציאת 'כנפי הפרשים' מן האגפים בתנועה מהירה לעבר אגפי עורף האויב, הנתקל בנסיגתו במארב²⁶³, כיתור האויב הושלם : "ונפלו בני יפת לאין קום וכתיים יכתו לאין [שארית ופליט]ה".

263. אף־על־פי שכל חלקה הראשון של פרשה יד (9) [17 ואילך], הבאה מיד אחר 'סרך המגדלות', נאכל וחסר, נשארו שרידי שהי מלים ברורות : 'אורב ישימ' ועוד כמה שרידי אותיות, המאפשרים להשלים את המשפט : '[ו]אורב ישימ[ו]ן [ל]כתיים[ם]', מכאן אנו למדים, שפרק זה עסק בתחילתו בתיאור 'האורב' ומקומו, שבוודאי היה מאחורי מערכות הכתיים, השימוש ב'מארב' מוכח גם מרשימת חצוצרות הלחימה המוזכרות את 'הצוצרות המארב' לאחר 'חצוצרות החללים' (ההסתערות) ולפני 'חצוצרות המדרף' (3) [2, ור' על כך פרק חמישי § 5 (3)], מי אבי יונה ראה בשימוש בטכסיס 'המארב' במגילה, הוכחה נוספת לכך, שרקע המלחמה הוא מתקופת המקבים : "The fact that a special signal is made for ambush may be taken to point in the same direction. Ambushes are the common practice of every guerilla war, the Maccabean revolt included" (IEJ Vol. II, No. 1, 1952, p. 4). אמנם נכון הדבר, שבמלחמה זעירה משתמש הצד החלש במארב. המקבים בוודאי נזקקו לסכסיס זה, אף־על־פי שרק באחת מן הדוגמאות, שמוכר אב־יונה, ציין המארב במפורש (א ט, לח ואילך) — ואף זה נגד שבטי הברווים — ואולי גם א ג יב, שאר הדוגמאות מדגישות את גיצול ההפתעה, ובייחוד את חשיבותו של הלילה לפשיטות (ב יג, טו ; ח, ו ז), ולא דווקא למארב. אולם השימוש במארב היה נפוץ מאז ומתמיד, ונזקקו לו אף הצבאות הסדירים, כך, למשל, דחקא הרומאים הם שסומנים מארב מוצלח ביותר לצבאות היהודים על־יד אשקלון (מלחמות ג ב, ג), על השימוש הנרחב ב'מארב' בצבאות הרומאים — ר' במיוחד ב־Strategemata של Frontinus בפרקים הבאים : א, iv § 2, ובייחוד בפרק הארוך המוקדש ל'מארבים' (De insidiis v, II). וראה במיוחד § 20 על יוליוס קיסר, ו־§ 33 על המארב המוצלח שסמן פומפיוס : § 35 על המארב שטמן קאסיוס, ועוד. ר' גם את הדיון המפורט בשבח המארב אצל וגטיוס (ו, 19), מכאן, שהשימוש ב'מארב' — בין שאר שיטות־הלחימה הסדירות ביותר — אינו יכול לשמש לקביעת התקופה.

פרק שמיני

מנהגי העדה

§ 1. דברים כלליים

בפרק 'תכנית המלחמה' (פרק שני) עמדנו על כך, שכלל תקופת המלחמה מתחלקת למעשה לשלוש שנים וחמש שנות-לחימה ולחמש שנות-שמיטה. השלב הראשון של המלחמה – שבו נלחמת כל העדה – נמשך שש שנים עד שנת השמיטה הראשונה. משהגיעה השמיטה הראשונה, הרי שעת כושר לבעל המגילה לתת תיאור מפורט של עבודת המקדש בשנת השמיטה ושל ארגון הכהנים, הלויים והישראלים המשרתים בו. זה לשונו (ג, [2], 1 - 6):

... (1) "אבות העדה שנים וחמשים. ואת ראשי הכהנים יסרוכו אחר כוהן הראש ומשנהו ראש שנים שנים עשר להיות משרתים (2) בתמיד לפני אל וראשי המשמרות ששה ועשרים במשמרותם ישרתו. ואחריהם ראשי הלויים לשרת תמיד שנים עשר אחד (3) לשבט, וראשי משמרותם איש במעמדו ישרתו וראשי השבטים ואבות העדה אחריהם להתיצב תמיד בשערי המקדש (4) וראשי משמרותם עם פקודיהם יתיצבו למועדיהם לחודשיהם ולשבתות ולכול ימי השנה מבין חמשים שנה ומעלה. (5) אלה יתיצבו על העולות ועל הזבחים לערוך מקטרת ניחוח לרצון אל לכפר בעד כול עדתו ולהדשן לפניו תמיד (6) בשולחן כבוד את כול אלה יסרוכו במועד שנת השמיטה".

מתוך כלל העניינים שבקטע זה, נדון כאן בשלוש הבעיות הבאות:

1. יחס הכת לקרבנות;
2. שירות הכהנים, הלויים וישראל במקדש;
3. ארגון הכהנים על 26 (3) משמרותיהם.

§ 2. יחס הכת לקרבנות

כדי לעמוד על טיבו האמיתי של יחס הכת לקרבנות עלינו להשוות את הקטע שלעיל עם הפסקאות מ'ברית דמשק' הדנות בנושא זה²:

- (א) "כאשר הקים אל להם ביד יחזקאל הנביא לאמר: הכהנים והלויים ובני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי, הם יגישו לי חלב ודם" ([3], 20 - [4], 2);
- (ב) "וכל אשר הובאו בברית לבלתי בוא אל המקדש להאיר מזבח חנם ויהיו מסגירי הדלת אשר אמר אל מי בכם יסגור דלתי ולא תאירו מזבחי חנם אם לא ישמרו לעשות כפרוש התורה לקץ הרשע" ([6], 11 - 14);
- (ג) "אל יעל איש למזבח בשבת כי אם עולת השבת כי כן כתוב: מלבד שבתותיכם. אל ישלח איש

1. על חלוקת השנים ועל שנת השמיטה בחלוקה זו ר' פרק שני § 2, § 7. על גיל השירות של כלל ישראל (50 שנה ומעלה) ר' פרק רביעי § 4 (2). על הויקה בין תיאור הקרבנות (כולל שולחן כבוד) ובין התיאורים שבמקרא ר' הערות לגוף המגילה, וכן להלן.
2. על בעיות הלשון ועל ויקתם של קטעים אלו למקרא ולמקורות חו"ל ר' אצל רבין.

מבוא: פרק שמיני

- למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביר איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון" (11), (17 - 21).
- כשאנו באים להשוות קטעים אלו לקטע ממגילת אור וחושך, שהובא לעיל, עלינו לזכור את ההבדל היסודי שבמגמות שני הספרים. מגילת אור וחושך מתארת את עבודת המקדש בתקופה העתיקה לבוא; בתקופה זו תיעשה עבודת המקדש, כמובן, על-פי כל חוקי התורה ועל-ידי הכהנים הכשרים לפי תפיסתה של הכת. מכל מקום למדים אנו מקטע זה, שלא היו חילוקי דעות עקרוניים בין הכת לבין כלל ישראל על עצם הקרבת הקרבנות המפורשים בתורה.
- לעומת זאת הקטעים של ברית דמשק תכליתם להנחות את חברי הכת בכל הנוגע לקרבנות בתקופת ה'רשע'. התקנון מסביר לחברי הכת, שבתקופה זו אסורה עליהם הקרבת הקרבנות במקדש כן הטעמים העיקריים הבאים:
- א. הכהנים והלוויים המשרתים במקדש אינם כשרים, ולפיכך הם מטמאים את המזבח (קטעים א וג', לעיל).
- ב. כל עבודת המקדש (ובכללה דרכי הקרבת הקרבנות) אינה על-פי המפורש בתורה לשיטתה של הכת (קטע ב) ³.
- כמובן, כל עוד שני טעמים עיקריים אלה מונעים את אנשי הכת מלהקריב את הקרבנות למיניהם במקדש ה' בירושלים – והקרבת קרבנות בכל מקום אחר אסורה ⁴ – אין להם ברירה אלא לוותר לעת עתה על קיום מצוה זו ככתבה, ולבקש לה תחליף על יסוד הכתוב: "זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון" ⁵ (קטע ג).
- תחליף ארעי זה צריך שייעשה בדרך מיוחדת, שיהיה בה כדי לציין לחברי הכת את אופייה המיוחד.
- כפי שראינו, משתמש בעל אור וחושך במונחים הבאים לתיאור עבודת המקדש: "לערוך מקטרת ניחוח לרצון אל... ולהדשן לפניו תמיד בשולחן כבוד". אמנם שימוש זה של בעל המגילה (או, נכון יותר, של הכת) במונח 'שולחן' לציון המזבח יש לו יסוד במקרא ⁶, ואף-על-פי כן אי אפשר
3. על הגל יש להוסיף גם את ההבדל היסודי שבין לוח השנה של הכת לבין הלוח המקובל בזמנה על כלל ישראל, שכמובן עליו התבססה כל עבודת המקדש (ר' להלן).
4. נראה שיש להוסיף על הקטעים השונים מכתבי הכת, המאירים את הנושא הנדון, גם את הקטע הבא מעלית מטה (ד, ח): "ושני השבטים יחזיקו באמונתם המקובלת אך עצובים ומתאבלים יהיו כי לא יוכלו להקריב זבחים לאלהי אבותיהם". וכן שם ה, ד: "כי את המזבח יחללו במנחות אשר יקריבו לה' אנשים אשר לא כו- הנים הבה כי אם עבדים בני עבדים" (התרגום לפי כהנא, כך ראשון ספר ראשון, עמ' שכ"שכא). על הקשר בין ספר זה לכתבי הכת ר' לאחיונה: S. Möwinckel, The Hebrew Equivalent of Taxo in Ass. Mos. IX (Supp. to Vetus Testamentum, Vol. I, Leiden, 1953, p. 88-96). על הדמיון בין ספר זה למגילת אור וחושך ר' גם בהערות לפרשה ב, [1] 12; כו, [17] 5; ובפרק תשיעי § 5.
5. והשווה גם ספר היובלות מט, טו ואילך; ג, יא, והדמיון הכללי בין פרקים אלו ובין הקטעים הנדונים של ברית דמשק ושל אור וחושך.
6. והשווה אותו הרעיון בהרחבה בסרך היחד [9] 3 ואילך: "בהיות אלה בישראל ככול התכונים האלה ליסוד רוח קודש לאמת עולם לכפר על אשמת פשע ומעל חטאת ולרצון לארץ מבשר עולות ומחלבי זבח ותרומת שפ- תים למשפט בניחוח צדק ותמים דרך כדבת מנחת רצון, כן מדגיש בעל המגילה, שאל יחשוב לו הרשע שיד- בה לכיפורים על ידי היטהרות במי נדה: "לוא יזכה בכפורים ולוא יטהר במי נדה"; ובדומה, הקרבת הקרבנות בפני עצמה אינה מכפרת שכן התנאי לכך הוא: "להלכת תמים בכול דרכי אל כאשר צוה למועדי תעודתיו ולוא לסור ימין ושמאל ואין לצעור על אחד מכול דבריו, או ירצה בכפורי ניחוח לפני אל" (סרך היחד [3] 4-11). והשווה ברכות לב, ב: "וא"ר אלעזר גדולה תפלה יותר מן הקרבנות, שנאמר: למא לי רוב זבחיכם, וכתוב: ובפרשכם כפיכם".
7. ור' הערות לגוף המגילה.

מנהגי העדה

שלא להרגיש בדמיון שבין המשפט הנ"ל ובין התיאור של סעודת הכת: "והיה כי יערכו השולחן לאכול או התירוש לשותות, הכוהן ישלח ידו לרשונה להברך בראשית הלחם או התירוש לשותות" (סרך היחד [6], 4 - 5) ⁸. נראה שיש יסוד להשערה, שכת הקוראת לכיובח 'שולחן' מצד אחד, והמקדשת את שולחן סעודותיה בטכס מיוחד המלווה בברכת הכהן מצד שני. — שכת זו ראתה בטכס ובתפילה מעין תחליף ארעי לעבודת הקרבנות, והשווה: "כל זמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על ישראל ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו" (בבלי ברכות נה, א). בלא שניזקק עתה לבע"יית הכת וליחסה לאיסיים, נציין את הדמיון הרב שבין תיאור סעודת הכת ובין תיאור סעודת האיסיים על-ידי יוסף בן מתתיהו: "ואחרי טהרתם הם פונים כולם למדור מיוחד, ששמה אינם נותנים לבוא לאיש זר אשר לא מחברתם, והם הולכים בטהרה כהולך למקום קדוש ובאים אל מקום הסעודת הזה, ובבואם שמה הם יושבים במנוחה, והאופה עובר עליהם ומניח לפני כל איש את לחמו בסדר (= בסרך), והמבשל מגיש לכל אחד קערה עם תבשיל אחד, והכהן מתפלל לפני אכלם, וקודם התפילה אסור עליהם לטעום דבר, ואחרי כלותם את הארוחה קורא הכהן תפילה שנית, ככה הם פותחים וגומרים את סעודתם בתפילה לאלהים המכלכל חיים, ואחרי זאת הם פושים את בגדי הקודש ושבבים לעשות את מלאכתם עד הערב, וגם בסעודת הערב הם עושים כן (מלחמות ב. ח. ה — לפי שמחוני), כבר עמדו מזמן על כך, שטכס זה — הוזה כמעט לתיאור שב'סרך היחד' — הוא בעל אופי מיוחד, והוא עשוי לשמש כתחליף לעבודת הקרבנות ¹⁰.

מחקרים רבים יחדיו לבעיית היחס שבין הקטעים הנ"ל מ'ברית דמשק' ובין סיפוריהם של יוסף בן מתתיהו ופילון על יחס האיסיים אל הקרבנות ¹¹, לפי פילון נמנעו האיסיים מלהקריב קרבנות בעל-חיים ¹², את דברי פילון יש לבדוק לאור האמור לעיל בענין כת המגילות, פילון אינו קובע שהתנגדו התנגדות עקרונית לעצם הקרבת הקרבנות אלא מציין הוא את העובדה, — שהיתה ידועה בימיו — שאין האיסיים מקריבים קרבנות, ובמקום זה עובדים הם את ה' על-ידי התמסרות למחשבות ולמצוות של קדושה, עיקר הוויכוחים בין החוקרים נסב למעשה על משמעותם של דברי יוסף בן מתתיהו ¹³, לא זו בלבד שקטע זה בכללו סתום במקצת, אלא שבמרבית הנוסחאות חסרה מלת השלילה: ¹⁴ אὐτοὶ ¹⁵ המופיעה בכמה נוסחאות מאוחרות יותר, אולם, דומני, שבין אם אנו גורסים עם ה' אὐτοὶ ¹⁶ או בלעדיה ¹⁷ עלינו להבין את כוונת דבריו הכללית כמציינת את העובדה שאין ¹⁸ על ארוחה זו ר' גם Dupont-Sommer, Nouveaux, p. 134 ff. והשווה עתה גם בדפי סרך היחד הנוספים (קומראן, עמוד 111, דף 11, שורות 17 - 18): "ונאם לשולחן יחד יועקו או לשתות התירוש וערוך השולחן היחד".

9. לפי קדמוניות יח א, ה הוא כהן, והשווה גם י"ט גרינץ, 'סיני' שנה טו, כרך לב, תשי"ג, עמ' סו.

10. ור' לאחרונה M. Delcor, Le Midrash d'Habacuc, R.B. LVIII, 1951, p. 545.

11. ור' להלן הערה 15.

12. 'על חירות הצדיק' 75, קדמוניות יח א, ה.

13. ור' Delcor, שם, עמ' 544, על הנוסחאות השונות.

14. וכך רוב החוקרים, שם, עמ' 545.

15. על פירוש הנוסח ללא ה' אὐτοὶ ר' לאחרונה את מאמרו של דוד פלוסר: כת מרכז יהודה והשקפותיה, ציון, שנה י"ט חוברת ג' ד', תשי"ד, הערה 29 בעמוד 99.

מבין המחקרים הרבים שעסקו בבעיה זו ר' את מחקריהם של דיפוןסומר (Aperçus, 109 - 110); י"ט גרינץ (מאמרו הנזכר, הערה 9) ודלקור (מאמרו הנזכר, הערה 10) כמייצגים את שתי הדעות הקיצוניות; מסקנת מחקרי שני הראשונים היא, שאין סתירה בין דברי יוסף בן מתתיהו ובין זיהוי הכת עם האיסיים (אמנם כל אחד מהם מבסס את מסקנתו על טעמים אחרים), דיפוןסומר גורס בדברי יוסף בן מתתיהו את המלה אὐτοὶ, אולם הוא רואה בברית דמשק את החקיקה לעבודת המקדש בתקופה העתידה, ואילו גרינץ גורס את הפסקה ללא אὐτοὶ, אולם ר' דבריו הנזכרים, עמ' כ, הערה 22, לעומתם דלקור, הגורס בדברי יוסף בן מתתיהו אὐτοֹ

מבוא: פרק שמיני

האיסיים מקריבים קרבנות במקדש בגלל חילוקי-דעות בענייני טהרה, ושאת התחליף לקרבנות הם מקיימים בתוך הכת.

נחזור נא לעניין מגילות ים המלח. אנו רשאים לסכם, שהכת, המאמינה בחוקי התורה ורוצה לקיים בכל פרטיהם, מוכרחת לאסור על חבריה להשתתף בעבודת הקרבנות, כיוון שהכהנים המשרתים באותו זמן במקדש שבירושלים — המקום היחידי שמותר להקריב בו קרבנות — מטמאים את המזבח ונהגים שלא לפי חוקי התורה, לשיטתה של הכת. בבוא העת (המתוארת במגילת אור וחושך), שבמקדש ישרתו הכהנים הכשרים ועבודת המקדש תיעשה לפי רוח הכת, יחזרו וישוכו להקריב את הקרבנות כהלכתם. עד לתקופה זו, ומן הטעמים המפורטים ב'ברית דמשק' — עליהם להסתפק בתפילות ובטכסים מיוחדים במקומותיהם. תפילות אלו מעידות על רצונם הכן לקיים את מצוות התורה והן בבחינת "תפילת צדיקים כמנחת רצון", העדיפה מזבח הרשעים שהוא "תועבה".

§ 3. ארגון עבודת המקדש והכהנים

1. התיאור בכללו, עיקר חשיבותו של תיאור זה לא רק בשפע הידיעות הכלליות שבו על שיטת ארגון העבודה בכללה (על זיקת הכהנים, הלויים ושאר ישראל זה לזה) — ידיעות אלה דור-מות בקוויהן הכלליים למה שידוע לנו גם ממקורות אחרים. חשוב לנו בייחוד הפירוט המספרי של ראשי אבות העדה, הכהנים והלויים, ובייחוד ההדגשה המפורשת שמשמרות הכהנים מספרם עשרים ושישה.

2. המשרתים במקדש. עד שאנו באים לבירור הנושא האחרון, נסכם בקצרה את שיטת העבודה המתוארת כאן, בעל המגילה מגדיר את אופיים של המשרתים במקדש משתי בחינות מקבילות:

- א. חלוקת המשרתים על-פי שייכותם לשלוש הקבוצות: כהנים, לוויים וכלל ישראל.
- ב. חלוקתם לפי שירותם: המשרתים תמיד והמשרתים במשמרות.

חלוקה כפולה זו ידגים הלוח הבא:

סוג המשרתים	שאינם מתחלפים	מתחלפים
כהנים	שנים עשר ראשי הכהנים "להיות משרתים בתמיד לפני אל"	"עשרים ושישה ראשי המשמרות במשמרותם ישרתו"
לוויים	שנים עשר ראשי הלוויים ('אחד לשבט') "לשרת תמיד"	ראשי משמרות הלוויים "איש במעמדו ישרתו"
ישראל	ראשי השבטים ואבות העדה "להת-יצב תמיד בשערי המקדש"	ראשי המשמרות עם פקודיהם (מבן חמישים שנה ומעלה) "יתיצבו ל-מועדיהם לחודשיהם ולשבטות ול-כול ימי השנה"

— היינו שהאיסיים אינם מקריבים קרבנות — רואה בכך סתירה לדברי ברית דמשק, המציינים, לדעתו, שאנשי הכת נהגו להשתתף בצורה זו או אחרת קצת בהקרבת הקרבנות.

כפי שראינו לעיל, אולי אפשר להתגבר על חלק הקשיים, אם נראה את דברי 'ברית דמשק' כהסבר לחברי הכת, מדוע אינם רשאים להשתתף למעשה ב'קץ הרשע' בהקרבת הקרבנות, אף-על-פי שאין הכת שוללת את הקרבנות (ור' גם דברי גרינץ ופלוסר במאמריהם לעיל).

מנהגי העדה

אף-על-פי שרוב המונחים, שנוקק להם בעל המגילה לתיאור ארגון עבודת המקדש, לקוחים מן המקורות המקראיים הדנים בנושא, ומקבילות רבות להם בספרות חז"ל¹⁶ — מכל מקום מאלף ביותר בתיאור זה הוא דווקא השוני בפרטים, שכן הוא משקף את חילוקי הדעות שבין הכת ובין כלל ישראל — בנקודות עקרוניות ביותר הנוגעות לארגון עבודת המקדש.

3. המשמר והמעמד. הבולטת שבתוך נקודות אלו היא העובדה, שמספר המשמרות של הכהנים הוא עשרים ושישה, ולא עשרים וארבעה כמקובל. כדי למצוא את סיבת שוני זה, נסכם בקצרה את יסודותיה של שיטת העבודה, וקודם כול את הזיקה שבין ה'משמר' ובין ה'מעמד'. בדומה לשיטת ארגון המחלקה התורנית של צבא המליציה (ר' פרק רביעי § 5) היה חייב אף ארגון עבודת המקדש להתחשב בשני צרכים שאינם תלויים זה בזה:

1. גוף משרתים קבוע המייצג את הכהונה, הלווייה וכלל ישראל.
2. חלוקת-משנה פנימית של כל אחד מן הגופים הללו, שמטרתה לספק את המכסה הקבועה המורטלת על כל אחד מהם, לפי שיטת-חילופין הגיונית וצודקת, המושתתת על חלוקת השנה למועדי שירות קבועים.

למעשה אין הכרח שתהיה כל זיקה בארגון הפנימי בין שתי החלוקות הנ"ל. הראשונה מתבססת על צורכי עבודת המקדש והקרבנות ועל שיקולים הנובעים מן התפקידים המוטלים על כל סוג וסוג, — והשנייה נקבעת אך ורק לשם החילופין ומתחשבת בעיקר באורכו של משך הזמן, שאפשר או רצוי להטיל על כל אחד ואחד בתקופת שירותו השנתית.

התיאור הברור ביותר של שיטה זו בכללה כפי שהיתה נהוגה בימי בית שני, ניתן במשנה (תע"ג נ"ד, ב): "אלה הן המעמדות? לפי שנאמר: צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו (במדבר כח, ב). וכי היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו? התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבעה משמרות, על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים של כהנים של לויים ושל ישראלים. הגיע זמן המשמר לעלות כהנים ולויים עולים לירושלים וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהן וקוראין במעשה בראשית. ואנשי המעמד וכו'".

בתוספתא, במקום המקביל (שם ד, ג), אנו מוצאים: "הגיע זמן משמר, כהנים ולויים עולים לירושלים וישראל שבאותה משמר שאינן יכולין לעלות לירושלים. מתכנסין בעריהן וקורין במעשה בראשית"¹⁷.

בדומה לכך קובעת המגילה, שמישראל מתייצבים — מלבד ראשי השבטים ואבות העדה — רק מבני 50 שנה ומעלה — שלמעשה היו פטורים מחובת השירות בצבא, ור' על כך במפורט בפרק רביעי § 4 (2) — שייצגו את כלל השבטים.

אין המגילה מפרטת את חלוקת-המשנה של המשמרות לבתי אבותם, שכן חלוקה זו היתה שונה בכל משמר ומשמר, וכן היתה שונה בכל משמר גם חלוקת העבודה בין בתי האב לבין עצמם, אם גם נעשתה כנראה לפי נוסחה מסוימת¹⁸. תפקידם של המשרתים-תמיד בא להבטיח שעבודת

¹⁶. ר' הערות לגוף המגילה.

¹⁷. ד"ר בראנד מסנה את תשומת לבי אף לדברי הירושלמי (תעניות ד, ב): "אם יהיו כל ישראל עולים לירושלים לית כתיב אלא שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך, אם יהיו כל ישראל יושבין ובטילין והא כתיב ואספת זגן, מי אוסף להם את הדגן? אלא שהתקינו הנביאים הראשונים עשרים וארבעה משמרות" וגו'.

¹⁸. ר' תוספתא תענית ב, ב: "משמר שיש בו ארבעה, חמשה, ששה, שבעה, שמנה, תשעה. משמר שיש בו ארבעה: שלשה מקריבין שני ימים ואחד מקריב יום אחד... משמר שיש בו ששה, חמשה מקריבין חמשה ימים ואחד מקריב שני ימים וכו'. ושקבעו את עצמן לעולם, הבא בשבת בא בשבת לעולם. אחר שבת

מבוא: פרק שמיני

הקרבנות לא תסכול מן החילופים השבועיים של המשמרות¹⁸. החלוקה ל'שנים עשר' לא רק שהק' בילה לחלוקת-המשנה, המתבססת על השיטה השבטית ('אחד לשבט'), אלא שכנראה היתה קשורה גם בחלוקת התפקידים השונים שהוטלו על אנשי המעמד, כפי שניתן לראות גם מכמה הקבלות במקרא ובמשנה¹⁹.

מצד אחר, ייתכן שאין זה מקרה בלבד שבעל המגילה מדגיש ביותר את המספר הזה כאן יחד עם 52 אבות העדה ועם 26 ראשי המשמרות, שלמספריהם היתה משמעות מיוחדת, כפי שנראה להלן.

4. המשמרות. משהגענו לבעיית 26 משמרות הכהנים, מיד עולה לפנינו השוני הברור שבין תפיסת הכת לבין החלוקה המקובלת שהיתה נהוגה בימי בית שני. לפי דברי הימים א' יוסף בן-מתתיהו ומקורות חז"ל, נראה ללא ספק, שמספר המשמרות המקובל בימי בית שני — הן בכהונה והן בלווייה — היה 24²⁰. מצד שני, רוב מקורות חז"ל מסכימים שמספר זה אינו תורת משה מסיני, אלא נשתנה פעם בפעם לפי הצרכים, עד שנקבע סופית²¹. מן העובדה, שהמשמרות היו מתחלפים מדי שבוע בשבוע²², ושבוע על כך היו ימים, שבהם שירתו כל המשמרות ביחד²³, יוצא, ששיטת-החילופין היתה מבוססת בעיקרה על מחזוריים חצי-שנתיים²⁴.

טבעי הדבר, שכת הנבדלת מכלל ישראל בקביעת אורך השנה ומספר שבועותיה, מוכרחה לש-

אחר שבת לעולם. יש שמדליגין פעם אחת בשבוע ויש מהן שמדליגין על כל חודש וחודש ויש מהן שמדליגין על כל משמר ומשמר וכל המכיר את משמרו ואת בית אב שלו והוא מבתי אבות קבועין אינו אסור אלא אותו חודש וכו'. ועיין גם A. Büchler, Die Priester u. der Cultus, Wien 1895, S. 90 ff. לסיפה של קטע זה השחה גם את דברי סדר היחוד [2], 22 ואילך: "לדעת כול איש ישראל איש בית מעמדו ביחד אל לעצת עולמים ולוא ישפול איש מבית מעמדו וכו' ; והשחה פרק שלישי, § 9.

18. ור' אצל ביכלר (לעיל), עמ' 91.

19. תיאור חלקם של שרי שבטי ישראל בקטע הנידון ניכרת בו השפעה רבה של במדבר ז' בכלל, ובמיוחד של פסוק ב': "ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבותם הם נשיאי המטת הם העומדים על הפקידים" (ור' גם פרק שלישי, § 5) וכן שם להלן פירוט קרבנותיו ותפקידיו של כל אחד מנשיאי השבטים, 12 במספר, והשווה גם ביכלר, עמ' 103. על שנים עשר ראשי כהנים — אמנם ללא קשר ישיר עם המשמרות — ר' גם עזרא ה', כו': "ואבדילה משרי הכהנים שנים עשר לשרביה חשביה ועמיהם מאחיהם עשרה". על חלוקת 24 משמרות המשוררים כל אחד לשתיים עשרה יחידות משנה ר' דברי הימים א' כה', י': "השלשי זכור בניו ואחיו שנים עשר". וכך עד סוף כל 24 המשמרות ור' נוספות בהערות לגוף המגילה. על חלוקת התפקידים בעבודת המקדש ר' במיוחד במשנה נה תמיד א', שקלים ה', ובמיוחד יומא ב', ה'; שם מוגבל מספר הכהנים העוסקים בחמיד לשנים-עשר לכל היותר. "תמיד קרב בתשעה, בעשרה, באחד עשר, בשנים עשר, לא פחות ולא יותר".

20. דברי-הימים א' כה', א' יח'; כה', ט' לא; תענית ד', א' (הובא במלואו לעיל); תוספתא תענית ד'; סוכה ד'; בבלי תענית כו', א' ב'; ירושלמי, תענית ד', ב'; במדבר רבה ג' ועוד. וכן ר' יוסף בן מתתיהו, קדמוניות ז' יד, ז. על המשמרות במקרא עיין גם אנציקלופדיה מקראית א', ערך 'בני אהרן' (א"ש הרטום ושי' ליונשטאם, עמ' 131 ואילך) והספרות בסופו.

21. ר' במקורות הנזכרים לעיל, הערה 20. ולמשל: "שמונה משמרות התקין משה לכהונה ושמונה ללויה. משעמד דוד ושמאל הרואה עשאוה עשרים וארבע משמרות כהונה, עשרים וארבע משמרות לויה, שני המה יסר דוד ושמאל הרואה באמונתם, אילו משמרות כהונה ולויה עמדו נביאים שבירושלים וקבעו עשרים וארבע" (תו' ספתא תענית ד', ב'). "אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: משה תיקן להם לישראל שמנה משמרות ארבע מאלעזר ארבע מאיתמר בא שמאל והעמידן על שש עשרה, בא דוד והעמידן על עשרים וארבעה" (תענית כו', א'). לסדר הבכורה של ראשי משמרות הכהנים במגילה, השוהה גם הוריות יג, א. על הזיקה שבין ראש המשמר לראש המעמד ולראש בית האב ר' אצל ביכלר, ע' 92.

22. ר' סוכה ה', ת' תמיד ה', א. והשחה גם ביכלר, לעיל, עמ' 91.

23. למשל סוכה ה', ה', ז.

24. על חלוקת השנה למחזוריים חצי-שנתיים, כל אחד של שישה חודשים ר' N. H. Tur-Sinai, Sabbat

מנהגי העדה

נות את מספר המשמרות — המתחלפים מדי שבוע בשבוע במחזוריים חצי-שנתיים — לפי מספר השבועות בחצי שנה. ואכן נראה, שהפתרון לשאלת מספר המשמרות במגילת אור-וחושך גנוז בתיאור לוח השנה באחדים מן הספרים החיצונים.

בעל ספר היובלות, לאחר שהוא מציין, שהשנה מתחלקת לארבע תקופות, ובין תקופה לתקופה יום זיכרון (יובלות ו' כג ואילך), אומר (שם, פסוק כט ואילך): "ויעלום על לוחות השמים שלושה עשר שבועות כל אחד מהם... מהראשון עד השני, מהשני עד השלישי, מהשלישי עד הרביעי. ויהי כל ימי המצוה המשים ושנים שבתות ימים וכלן שנה תמימה... ואתה צו את בני ישראל ושמרו את השנים כמספר הזה שלש מאות וששים וארבעה ימים יהיו שנה תמימה... ושכחו כל בני ישראל ולא ימצאו את דרך השנים... ויעשו יום העדות לבזו ויום טמאה לחג ובלבלו כל ימי קודש בטמאים ויום טמאה ביום קודש כי ישחיתו הירחים והשבחות והחגים והיובלים" וכר²⁵. אין צורך להיכנס כאן בעבי הבעיה המסובכת הקשורה בפרטים של קביעת מועדי החגים וראשי החדשים לפי לוח זה²⁶, שכן לענייננו חשובות הבעיות הבאות, המוגדרות בבהירות יתר בתיאור הנ"ל:

מספר שבועות השנה הוא 52, והם מתחלקים לארבע תקופות-השנה. בכל תקופה 13 שבועות (כלומר: 26 שבועות בכל שתי תקופות). כל ימי השנה הם אפוא 364, והם מתחלקים לשנים-עשר חודש, כל אחד בן 30 יום, ועוד 4 ימי-זיכרון נוספים, אחד לכל תקופה²⁷. חלוקה זו מקבילה בדיוק למספרים הניתנים במגילה: 52 אבות העדה; 12 ראשי הכהנים והלוויים²⁸, ובעיקר 26 ראשי המש-

u. Woche, Bib. Orient. VIII, No. 1. Jan. 1951, ע' 14 ואילך, ובייחוד עמ' 24. השוהה גם ספר היובלות יב, כו: "ויהנה (אברהם) בהם בששת ירחי הגשם".

25. התרגום לפי מ' גולדמאן במהדורת כהנא, הספרים החיצונים, כרך ראשון ספר ראשון, עמ' רלה-רלה, וכן השוהה חנוך עה, יב: עה, ב: פב, ה ואילך.

26. מן המחקרים השונים והרבים שהוקדשו לבעיה זו ר' Eppstein, REJ, 1891, xxii, 10-13, וכן ספרו אילד הדני, פרעסבורג, תרנ"א, עמ' 152 ואילך; R. H. Charles; S. Poznanski, REJ, L, 1905, p. 10 ff.; The Book of Jubilees, London 1902, p. 54 ff.; J. Morgenstern, H.U.C.A. III, 1926, p. 87 ff.; S. Aalen, Die Begriffe Licht u. Finsternis, Oslo 1951, p. 123 ff.; R. De Vaux, R.B. LVII, 1950, p. 426; S. Talmon, Biblica, Vol. 32, 1951, p. 549 ff.; D. Barthélemy, R.B. LIX, 1952, p. 187 ff.; A. Dupont-Sommer, Vetus Testamentum II, 1952, p. 229 ff.; Nouveaux, p. 147; W. H. Brownlee, BASOR 123, Oct. 1951, p. 30 ff. שלים תשי"ג, עמ' כו, הערה 36; עמ' מ ואילך; A. Jaubert, Vetus Testamentum, III, 1953, p. 250 ff.; חלק מהחוקרים הג'ל רוצה לראות בנאמר בסרך היחוד (10:5) רמז ללוח השנה המיוחד המתואר לעיל. ברתלמי למשל — בהתבססו על קריאתו של בראונלי הגורס: "הקקא... הם... ואות ג", והרואה בכך ברה, אקרוסטיכון היוצר את התיבה: "אמן" — מסיק מתוך כך שערכה של המלה אמן, כגמטריה, הוא 41, וזכר ליד כאן בברור למספר הימים שבכל תקופה ותקופה לפי לוח ספר היובלות. לרעתי אין להשערה²⁹ כל הכהנים על הקריאה הבלתי נכונה של בראונלי — כל יסוד. את המלה "הם", יש לקרוא: "ןם, בזייר שני המאורות שזיוחם יהיה גודל באתרית הימים. את המשפט יש לקרוא: "בהחודשם אלתו לתקופת יהושפט". ואת למפתח חסדיו. הסופר החל לכתוב משהו כגון "אות נאמן, וכאשר עמד על", בקטע המקביל במלכים במגילת או"ח, ור' הקדמה לגוף המגילה (והמשיך לכתוב: "למפתח חסדיו, ועוד: 27. חנוך עה, א: פב, ד ואילך. אין במקורות הנ"ל כל נקודת אחיזה לרעתי של אם לראות בשיטת ספר היובלות שני לוחות מקבילים: שנה בת 13 חודשים לצרי לצרכים הרגילים. ור' גם את דברי מורגנשטרן (לעיל) בנידון.

28. לעיל צוין, שמספר ראשי הלוחים נקבע לפי י"ב שבסי ישראל. מספר ז'וק בן אחיטוב בן אמריה בן עזריה בן גים עשר חודשי השנה: "והרבה בניך בחיך והיו למספר ירחי השנה" אהרן הכהן הראש. ור' להלן הערה 43. 29. על 'ארבע התקופות' ר' גם פרק שלישי § 4. IEJ, Vol. II, No. 1, 1952, p. 5.

מבוא: פרק שמיני

מרות, המתחלפים מדי שבוע בשבוע. כלומר, בכל 'תקופה' משרתים 13 משמרות, משמר בכל שבוע, ולאחר מחזור של שתי תקופות – 26 שבועות – חוזר ומתחיל המשמר הראשון בשירותו.²⁴ עובדה זו חשובה ביותר, שכן היא מאשרת באופן ברור, שאנשי הכת לא זו בלבד שהחזיקו להלכה בלוח של ספר היובלות ושל ספר חנוך – דבר זה ידוע מזמן²⁵ – אלא שנהגו לפיו למעשה בחיי יום יום. שוני זה – נוסף על האחרים – לא זו בלבד שמנע את אנשי הכת מלהשתתף עם כלל ישראל בהקרבת הקרבנות, אלא היה אף גורם חשוב בסכסוכים המתמידים בינם לבין כלל ישראל בכל הנוגע לשמירת החגים במועדים.²⁶ מכאן, שיש להוסיף ולנסות להסביר, לפי פרטי הלוח של ספר היובלות ושל ספר חנוך, אף את הקטעים האחרים במגילות, הדנים בבעיות הלוח המועדים.²⁷

5. ה'מעמד' בשימוש הכת. אולי ניתן לשער לאור המסקנה הזאת, שבשלבים שונים של טכסי הכת – שהיו מאורגנים בסדר צבאי ובמבנה מוגדר וברור²⁸ – הסתדרו אנשי הכת במשמרותיהם לפי סדר ה'מעמדות'. המונח 'מעמד' שמשמש בו בעל המגילה בקשר למשמרות (לעיל) שכיח ביותר במגילות ובעל מגילת אור וחושך נזקק לו לעתים קרובות גם לציון מקומם של החיילים כשהם סדורים בסדריהם.²⁹ מצד אחר, יש דמיון רב בין תיאור עבודת המקדש הנ"ל לבין הקטע הבא ממגילת סרך היחד, המתאר אחד ממסדרי העדה, שמשמעותו הטכסית כבר נידונה במיקום אחר³⁰: "הכהנים יעבורו ברשונה בסרך לפי רוחותם זה אחר זה והלויים יעבורו אחריהם וכול העם יעבורו בשלישית בסרך זה אחר זה לאלפים ומאות וחמשים ועשרות לדעת כול איש ישראל איש בית מעמדו, ביחד אל לעצת עולמים ולוא ישפול איש מבית מעמדו ולוא ירום ממקום גורלו כיא הכול יהיו ביחד אמת" (סרך היחד [2], 19 - 24).

קטע זה לא יהיה ברור כל צרכו, אם נפרש את המלה 'מעמד' במשמעותה המילולית הרגילה.³¹ מצד אחר, לפי שימושו של המונח 'מעמד' לציון הגוף הכולל את הכהנים, הלויים וישראל (כל

29. כבר במגילת ברית דמשק נזכר הלוח של ספר היובלות ([16], 2 ואילך): "ופרוש קציהם לעורון ישראל מכל אלה הנגה הוא מדוקדק על ספר מחלקות העתים ליובליהם ובשבועותיהם" (ור' במהורות רבין). למעשה אף נתגלה עתה קטע מספר היובלות בין כתבי הכת. R. de Vaux, R.B. LVI, 1949, p. 602.

30. דבר זה מחזק ביותר את דעתו של טלמון (לעיל הערה 26) – נגד דעתו של דיפון-סומר – שתיאור רדיפת הכת ביום הכיפורים (בפשר חבקוק) ניתן להסבירה אך ורק בכך, שיום הכיפורים של הכה לא חל ביום אחד עם יום הכיפורים של כלל ישראל, וזה לשון הקטע (פסר חבקוק [11], 6 ואילך): "ובקץ מועד מנוחת יום הכיפורים הופיע אליהם (הכוון הרשע) לבלעם ולכשילם ביום צום שבת מנוחתם". והשווה התחייבותם של חב"י הכת "ולוא לצעור בכול אחד מכול דברי אל בקציהם ולוא לקדם עתיהם ולוא להתאחר מכול מועדיהם".

20. "סרך היחד [1], 13 - 15), ור' בדברי טלמון, שם, עמ' 555. השווה גם טענתם, שסודי המועדים הנכונים נתגלו בבלי'לכד: "ובמחזיקים במצות אל אשר נותרו מהם הקים אל את בריתו לישראל עד עולם לגלות להם נסת' על המשמורתו במ כל ישראל: שבתות קדשו ומועדי כבודו עידות צדקו ודרכי אמתו וחפצי רצונו" (ברית דמ' ואילך) והספרות; ובייחוד: "ולהודיע בין הקודש לחול ולשמור את יום השבת כפרושה ואת המועדות ואת

21. ר' במקורות הנזכרים באי הברית החדשה בארץ דמשק (שם [6], 17 - 19), בדיקת צילום המגילה מוכיחה כבר דוד ושמאל הרואה ע"ל ולא 'במצאן', אולם ר' בדבריהם של רוסס ושל טלמון לעיל.

ושמאל הרואה באמנותיות סומר, ברתלמי ובראונלי, הנזכרים לעיל בהערה 26. ספתא מענית ד, ב), "אמר ו' 9. וכן ראה בפרק הנ"ל, הערה 26, לענין הדמיון שבין חלוקת האותות ובין ארבע מאיתמר בא שמאל והג'ספר חנוך.

הבכורה של ראשי משמרות הכוונתו הובאו 27 מראי מקומות, שנוכר בהם מונח זה במשמעויותיו השונות: המעמד ולראש בית האב ר' אצל ביס'ל בהודיות ו'1 בברית דמשק. לשימוש הצבאי ר' ויון מפורס בפרק 22. ר' סוכה ה, ת, תמיד ה, א, והשווה גם ב.

24. על חלוקת השנה למחזורים חצי שנתיים (BASOP) מתרגם 'בית מעמד': "In the Status of his office".

מנהגי העדה

אחד על חלוקת המשנה המיוחדת לו) תתבהר גם הסיפה של הקטע: "כיא הכול יהיו ביחד אמת". כת זו, המורכבת משלושת סוגי החברים והשואפת מצד אחד לשמור על התכונות, התפקידים וה- ארגון המיוחדים לכל אחד מהם, ומצד שני — לאגדם במבנה שיש בו מן השוויון — לא יכלה לב- חור צורה הולמת יותר את ארגונה ואת טכסיה ממבנה ה'מעמדות' שתואר לעיל³⁵. גם ההקבלה בין 'מעמד' ובין 'גורל' — "ולוא ישפול איש מבית מעמדו ולוא ירום ממקום גורלו" — אולי באה אף היא להעיד על הזיקה בין 'מעמד' זה ובין ארגון המשמרות³⁶.

השכיחות הרבה של 'מעמד' גם במובניו האחרים (שאמנם דומים הם למוכן זה), ייתכן שאף היא מקורה בכך, שמונח זה — שהיה חשוב מאוד בין מונחי ארגון הכת — נוח היה לציון יחידה או גוף ערוך ומסודר, הכולל את כל חברי הכת³⁷.

6. כהן הראש. התפקיד החשוב הנועד ל'כהן הראש' בעבודת המקדש, ובייחוד בטכסי הקרב ובתפילות, מחייב אותי לייחד כמה מלים לבירור התואר 'כהן הראש'. 'כהן הראש' נזכר פע- מים מספר במקרא³⁸, במיוחד במדובר על הכהנים בתקופת הבית הראשון³⁹. בעית השימוש בתואר זה במגילה זכתה לתשומת לב מיוחדת, משום שהיה נראה שבעזרתו יהיה אפשר לקבוע את זמנה של המגילה לפני תקופת החשמונאים, שבה היה רוח התואר 'הכהן הגדול'⁴⁰.

אולם, לדעתי, ספק הוא, אם יכול שימוש זה לשמש כראיה שהמגילה קודמת לתקופת החשמונ- אים. כל המונחים, שנוקק להם בעל המגילה לציון שמות נושאי התפקידים, לקוחים במכוון מן המ- קורות המקראיים שהכת מסתמכת עליהם (ר' פרק שלישי § 5 : § 6). במיוחד נזקקה הכת למנח

35. ור' צ'ארלס, J. Van der Ploeg, Le Manuel de Discipline, Bib. Orient. VIII, ; Apoc. II, p. 803 ; no. 4, Jul. 1951 ; ובייחוד ואן-דר-פלג, Bibl. Orient. IX, No. 3/4, 1951, p. 127 ff. בביקורתו על התרגום של בראונלי ואן-דר-פלג כבר עמד על הזיקה שבין 'המעמד' שבסרך היתד ובין 'המעמד' הארגוני. 36. והשווה למשל : "יצא הגורל הראשון ליתורייב" וגו' (דברי הימים א כד, ו), או "ויפילו גורלות משמרת לעמדת כקטן כגדול מבין עם תלמיד" (שם כה, ח ואילך), וכן ר' במקורות שנזכרו לעיל בהערה 20, על 'הגורל' ר' גם בפרק רביעי § 4 (3) ובהערה שם.

37. לעיל הערה 33, וכן השווה במיוחד גם סרך היתד § 6, 9-24 (הציטטות בפרק אחד עשר, § מעמד). 38. על 'כהן הראש' ו'הכהן הגדול' ר' J. Morgenstern, A Chapter in the History of the High Priest- hood, AJSL, Vol. LV, Nos. 1, 2, 4, 1938. אף אם יש מקום לחלוק על כמה ממסקנותיו היסודיות, הרי במאמרו ימצא הקורא את כל התומר המקראי הנוגע לנושא. מראי המקומות למאמרו להלן הם לפי תנאים מיוחדת הכולל את שלושת מאמריו, על בעיה זו ר' גם אנציקלופדיה מקראית א, ערך 'בני אהרן' עמ' 131 ואילך וכן הספרות בסופו.

39. עם 'כהן המשנה', כמו במגילה : "ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניהו כהן משנה" (מלכים ב כה, יח) ; בקטע המקביל בירמיה (גב, כד) : 'כהן המשנה', במלכים ב כג, ד נזכרים 'כהני המשנה', אולם נראה, שיש לגרוס 'כהן המשנה' בדומה ללשון התרגום, ור' גם ביכלר, עמ' 105. העובדה ש'כהן המשנה' נזכר ליד 'כהן הראש' — בעבודת המקדש — מתפרשת לאור העובדה, שכהן זה היה הממונה למעשה על כל הכהנים שעסקו בענייני הקרבנות, ור' ביכלר, שם. להלן שאר המקורות, שנזכר בהם 'כהן הראש' : א. דברי הימים ב יט, יא : "והנה אמריו כהן הראש עליכם" (ספר דברי הימים מייחס אותו לתקופת יהושפט). ב. שם כד, יא : "ובא סופר המלך ופקיד כהן הראש" (הספר מייחסו לתקופת יואש). בקטע המקביל במלכים ב יב, יא : "ויעל ספר המלך וכהן הגדול".

ג. דברי הימים ב כו, כ : "ויסן אליו עזריהו כהן הראש" (מייחס לתקופת עזריהו). ד. שם לא, י : "עזריהו הכהן הראש לבית צדוק" (מייחס לתקופת יחזקיהו). ה. שם כד, ו : "ויקרא המלך ליהודע הראש" (בתקופת יואש). ו. עזרא ז, ב-ה : "עזרא בן שריה בן עזריה בן חלקיה בן שלום בן צדוק בן אחיטוב בן אמריה בן עזריה בן מריות בן זרחיה בן עזי בן בקי בן אבישוע בן פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש". ור' להלן הערה 43. 4. סוקניק, מגילות גנוזות א, עמ' יח, הערה 6, אולם ר' גם מ' אבי-יונה, IEJ, Vol. II, No. 1, 1952, p. 5.

מבוא: פרק שמיני

זה, שכן לא אהרן הכהן ולא יורשיו הישירים, אלעזר ופינחס, נקראו במקורות 'הכהן הגדול' ⁴¹. יתר על כן, הכת שראתה ב'בני צדוק' את הכהנים החוקיים ⁴², היה לה על מה להסתמך בתפיסתה, ש'כ' הן הראש' הוא התואר החוקי ⁴³.

לאור הנ"ל אפשר להרחיק ולשער, שאם בכלל יכול השימוש בתואר 'כהן הראש' לסייע בקביעת זמנה של המגילה — הריהו מוכיח, שהמגילה נכתבה דווקא בתקופת החשמונאים או בסופה. בשיי מושה בתואר זה הפגינה הכת גם בנקודה זו את התנגדותה לשלטון הכהנים החשמונאים, שנשאנו את התואר 'הכהן הגדול' ⁴⁴.

§ 4. התפילות וההודיות בקרב

1. תיאורי התפילות בכלל. פרטים רבים ומאלפים נמסרו במגילה על תפלת מועד המלחמה, על ההודיות ודברי החיזוק — לפני הקרב, במשך הקרב ולאחר הקרב. ניתן כאן לא רק תוכנו של התפילות וההודיות — שהן הקשר הבולט ביותר בין המגילה ובין שאר כתבי הכת — אלא יש כאן חלוקת תפקידים מדויקת בין 'כהן הראש' ובין הכהנים האחרים בניצוח על התפילות ודברי החיזוק ותיאור סדרן של התפילות בשלבי ההיערכות והלחימה השונים.

חשיבותם של תיאורים אלו היא במה שהם ממלאים את החלל הגדול הריק בידיעות שבידינו על נושא חשוב זה, ויש בהם השלמה למה שידוע לנו ממקורות חז"ל. חשיבותם של מקורות חז"ל לענף יין זה אינה מוטלת בספק, אלא שעלינו לזכור, שפרטים רבים וחשובים נשתכחו מאז חדלו צבאות ישראל להילחם ועד לתקופת כתיבתם של מקורות אלו.

כבר המקורות הקדומים ביותר במשנה הדנים בנושא — והמיוסדים ללא ספק על מסורת ברורה שבידי חז"ל — מכילים הרבה דברי מדרש (למשל את החלק הראשון של תפלת הכהן 'משוח המל' חמה' בסוטה ח; ור' להלן). החלק הדרושי הולך וגובר, עד שבמקורות המאוחרים יותר נתלקים חז"ל בינם לבין עצמם בכל הנוגע לפרטים עקרוניים, שהמגילה נוסכת עליהם אור מעניין. עד שאנו באים לגיתוח דברי המגילה בנושא הנידון, מן הראוי לסקור בקצרה את הידוע לנו ממקורות חז"ל:

2. 'כהן משוח מלחמה' במקרא ובמקורות חז"ל. דיוני חז"ל מיוסדים על הנאמר בספר דברים כ, ב ואילך ⁴⁵: "והיה בקרבכם אל המלחמה וגנש הכהן ודבר אל העם ואמר אלהים. שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לכבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם כי ה' אלהיכם התלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם. ודברו השטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה וגו'... ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב וגו'... והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם".

הבעיות שנתעוררו לאור הנ"ל היו: מי הוא כהן זה? כיצד הוא משמיע את דבריו? מה אומר הכהן, ומה השוטרים? מתי נאמרים הדברים?

והרי מסקנות אחדות, שיש להסיק מדברי חז"ל והשייכות במישרין לעניינים הנדונים במגילה:

41. ר' מורגשטרן, שם, עמ' 2.

42. ברית דמסק, [4] 3: "ובני צדוק הם בחירי ישראל".

43. ר' לעיל, הערה 39, וביחוד: "עזריהו הכהן הראש לבית צדוק" (דברי הימים ב לא, י). וכן השוואה שמואל ב טו, כז: "ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרואה", שהרבה חוקרים למן ולהאזון גורסים: 'צדוק הכהן הרואה' (על הכתיב ר' אור וחושך כה, [16] 11), ור' מורגשטרן, עמ' 12, הערה 34.

44. ור' גם מ' גוטשטיין, 'מגילות ים המלח', 'מולד' 43, נובמבר 1951, עמ' 39.

45. על דברי השוטרים בעניין חוקי הגיוס — ר' בפרק רביעי § 1: 2.

מנהגי העדה

1. כהן זה, הנקרא 'משוח מלחמה'⁴⁶, היה מתמנה במיוחד לתפקיד זה⁴⁷, ודרגתו היתה גבוהה מדרגת הסגן, אבל נמוכה משל הכהנים הגדולים⁴⁸.
2. 'משוח מלחמה' מדבר פעמיים: פעם בספר, ופעם במלחמה⁴⁹.
3. במקורות המאוחרים נחלקו הדעות, כיצד מועברים דברי הכהן אל הלוחמים, ומה מדברי השוטר⁵⁰ רים הם משל עצמם, ומה משל הכהן⁵⁰.

3. 'כוהן הראש', 'הכוהן החרוץ למועד נקם' ומועדי התפילות לפי המגילה. כפי שצוין בפרק הראשון, דנה המגילה בנושא זה כמה פעמים: ב'סדרת הסרכים' וב'סדרת הקרבות עם הכתים'. הידיעות שבסדרת הסרכים חשובות לנו, הואיל והן מביאות את הנוסח המלא של התפילות וההודיות, וחשיבותן של הידיעות שבסדרת הקרבות רבה. שכן הן מגדירות היטב את חלוקת התפקידים שבין 'כהן הראש' ובין הכהנים האחרים וקובעות במדויק את מקום התפילות בשלבים השונים של המערכה. כפי שהדגשנו בפרק הרביעי, עלינו לזכור שבעל המגילה מתחיל את תיאורו בשלב, שבו כבר הגיע הצבא למחנות שליד שדה המערכה (אבל לפני היערכותו הסופית), ואינו דן בשלבים הקודמים של ההתארגנות ובדברי השוטר⁵¹ והכהנים בספר. את דיוננו כאן נסדר לפי השלבים של אמירת התפילות, ההודיות ודברי החיזוק השונים:

- (1) לפני סידור המערכות: יד, [10], 1 ואילך (סדרת הסרכים); כג, [15], 4 - 5 (סדרת הקרבות);
 - (2) אחר סידור המערכות, אבל לפני הקרב: כג, [15], 6 - 16 (סדרת הקרבות); יב, [7], 11 (סדרת הסרכים);
 - (3) אחר מפלת בני אור: כה, כז, כח, [16], 11 - [17], 9 (סדרת הקרבות);
 - (4) אחר תחילת מפלת בני חושך בגורל השביעי בשעת הרדיפה הכללית: כח, כט, ל, [18], 5 - [19], 8.
 - (5) אחר מפלת בני חושך:
- א. בסמוך לחללי האויב: יז, יח, יט, כ, [12], 16 - [14], 1 (סדרת הסרכים); לא, [19], 9 - 10 (סדרת הקרבות);

46. 'משוח מלחמה' בשעה שמדבר אל העם בלשון הקודש היה מדבר שנאמר: והיה כקרבכם אל המלחמה וגש הכהן, זה כהן משוח מלחמה" (סוטה ח, א).
47. בבלי סוטה מב, א; והשוחה רמב"ם, הלכות כלי המקדש ד, כא.
48. בבלי הוריות יג, א: "משוח בשמן המשחה קודם למרובה בגדים, מרובה בגדים קודם למשיח שעבר מחמת קריו. משיח שעבר מחמת קריו קודם לעבר מחמת מומו. עבר מחמת מומו קודם למשוח מלחמה, משוח מלחמה קודם לכהן, סגן קודם לאמירל... אמירל קודם לגזבר, גזבר קודם לראש משמר, ראש משמר קודם לראש בית אב, ראש בית אב קודם לכוהן הדיוט" (על ראש משמר ר' לעיל), וכן השוחה נזיר מו, ב; יומא עא, ב ועוד.
49. על מראי המקומות בנידון זה ועל תוכן דבריו בספר ובמלחמה - ר' גם פרק רביעי § 2, על נאומי במלחמה לפי משנת סוטה ח, א - ר' להלן.
50. "תנו רבנן ידברו השוטר⁵² יכול דברים של עצמן? כשהוא אומר ייספו השוטר⁵³ לדבר אל העם הרי דברים של עצמן אמור, הא מה אני מקיים 'ידברו השוטר⁵⁴', בדברי משוח מלחמה הכתוב מדבר. הא כיצד? כהן מדבר ושוטר משמיע, הני חזא, כהן מדבר ושוטר משמיע וחניא אידך כהן מדבר וכהן משמיע וחניא אידך שוטר מדבר ושוטר משמיע. אמר אביי הא כיצד? מ'נגש' ועד 'ודברו' כהן מדבר וכהן משמיע. מ'ודברו' עד 'ייספו' כהן מדבר ושוטר משמיע, מ'ייספו' ואילך שוטר מדבר ושוטר משמיע" (בבלי סוטה מג, א למטה).

מבוא: פרק שמיני

- ב. בדרך שובם למחנה: כא, [14], 2 (סדרת הסרכים);
ג. למחרת הניצחון: כא, [14], 3-15 (סדרת הסרכים); לא, [19], 11 ואילך (סדרת הקרבות);
(6) בדרך שובם אל העדה בירושלים (?)

§ 5. התפילות וההודיות בקרב (המשך)

1. לפני סידור המערכות (תפילת מועד המלחמה). סדרת הקרבות עם הכתים מתחיל לה בפרשה כב. המסתיימת: "וכל ע[תודין] המלחמה ילכו וחנו נגד מלך הכתים" וכו' ([15], 2-3 ור' בפרק הראשון, § 3). מיד אחרי זה מתחיל התיאור הראשון (כג, [15], 4 ואילך): "ועמד כוהן הראש ואחריו ה[כוהנים] והלויים וכול אנשי הסדר עמו וקרא באזניהם את תפלת מועד המלחמה ככתוב בספר סדר עתו עם כול דברי הודותם וסדר שם את כול המערכות ככתוב ב[ספר] המלחמה" (מ' והתהלך הכוהן החרוץ למועד נקם על פי כול אחיו וחזק את ידיהם למלחמה) וענה ואמר. וכבר מקטע זה אנו למדים כמה עניינים עקרוניים וחשובים: דברי התפילה והחיוזוק לפני הלחימה מתחלקים לשניים וגאמרים מפי שני כהנים שונים. 'תפלת מועד המלחמה' נאמרת בשעה שהלוחמים חונים נגד האויב, אבל לפני סידור המערכות במבנה הסופי. תפילה זו קורא כוהן הראש בעצמו מתוך 'ספר סדר עתו' ⁵¹ כשהוא עומד לפני כל העם. אחר תפילה זו ואחר 'דברי ההודות' מסדר 'כוהן הראש' את המערכות לקרב עצמו לפי תקנון הקרב ⁵². מיד אחר כך יוצא כהן מיוחד ומתהלך לפני הלוחמים ומחזק את ידיהם (על כך ר' להלן § 5, 2).

מן הראוי לשים לב במיוחד להדגשתו של בעל המגילה, שדבריו הארוכים של 'כוהן הראש' נאמרו לאנשי המלחמה, כשהם מרוכזים (ור' לעיל פרק שביעי, § 5), ולכן יכול לאמרם כשהוא עומד במקום אחד, ולא נזקק לעוזר שיחזור וישמיעם. אולם לאחר שנערכו המערכות לקרב וגפשו לסדריהן, מטעים בעל המגילה, שדברי החיוזוק הקצרים של 'הכוהן החרוץ למועד נקם' נאמרו כשהוא 'מתהלך' לפניהם. סדר זה הגיוני הוא מאוד, ולאורו אפשר להסביר את התחבטותם של חז"ל, שהיתה בידיהם מסורת ברורה על שני כהנים שעסקו בתפילות ובדברי החיוזוק, אלא שנשכחו מהם הפרטים הנוגעים לעצם ביצוע התפקידים וחלוקתם המדויקת בין שני הכהנים. על כך נחלקו חז"ל בינם לבין עצמם ⁵³.

העובדה החשובה ביותר המתבלטת מתיאור זה – ובמגילה בכללה – היא, שאין התואר 'משוח מלחמה' נזכר כאן כלל, ועיקר התפקידים שמייחסת המשנה ל'כהן משוח מלחמה', מבוצעים לפי המגילה בידי 'כוהן הראש' עצמו ⁵⁴; בשלבים מסוימים מסייע לו ה'כוהן החרוץ למועד נקם' (לה-

51. על ספר זה, שהיה מצין 'סידור' של תפילות לעתים השונות, ועל 'ספר המלחמה', שהכיל את סרכי הלחימה – ר' בפרק ראשון § 6 ובהערות לגוף המגילה.

52. ור' לעיל הערה 50. נקודה זו מודגשת במיוחד בהשוואתנו את גוהל המגילה לסיכומו של הרמב"ם, הכותב: "צת סעורכין המערכות והם קרבים להלחם, משוח מלחמה עומד במקום גבוה וכל המערכות לפניו, ואומר להן בלשון הקודש 'שמע ישראל וגו'... להושיע אותכם', עד כאן אומר משוח מלחמה, וכהן אחר תחתיו משמיע אותו לכל העם בקול רם, ואחר כך מדבר משוח מלחמה: 'מי האיש אשר בנה וגו' ומי האיש אשר גסע וגו' ומי האיש אשר אירס וגו'. עד כאן משוח מלחמה מדבר והשוטר משמיע לכל העם בקול רם, ואחר כך מדבר השוטר מעצמו ואומר: 'מי האיש הירא ורך הלבב, ושוטר אחר משמיע לכל העם, ואחר שחזרין כל החזרין מעורכי המלחמה מתקנין את ה[מערכות] ופוקדים שרי צבאות בראש העם" וכו' (הלכות מלכים ו, ג-ד), והסוה ג. Hershman, Book Fourteen of Mishne Tora, JQR XL, 1949-50, p. 407 f. על חפד קידי השוטרם לפי המגילה ר' לעיל פרק שביעי § 3 (2).

53. אולם ר' הערות לפרשה יב, [9], 7-9 בגוף המגילה, וכן השוה S. Zeitlin, JQR XXXIX, 1948-49, p. 344-345. לעובדה שתפקידי 'כוהן משוח מלחמה' מבוצעים ע"י כוהן הראש, מן הראוי להקביל את הגאמר

מנהגי העדה

לן § 5, 2) ממש בשם ש'כהן משוח מלחמה' — לפי חז"ל — נעזר בכהן אחר ה'משמיע' את דבריו, וכן יש לציין, שהגדרת הכהן השני כ'חרוץ למועד נקם' מביעה למעשה את התכונות המציאותיות את הכהן משוח המלחמה: כהן מיוחד המתמנה למועד המלחמה.⁵⁴
החלוקה הכללית בין התפילה לה' ובקשת עזרתו — מתוך הסתמכות על מאורעות קדומים — ובין דברי החיוק הנאמרים לחוד — מזכירה ביותר את המתואר בדברי הימים ב כ.⁵⁵
תפילת מועד המלחמה שאומר 'בוהן הראש', אינה ניתנת ב'סדרת הקרבות' (15), (5). אבל היא מובאת במלואה ב'סדרת הסרכים' החל בפרשה יד (דף [10] ואילך). וזה תוכנה ומבנה של התפילה:

- (1) ציון קיום חוקי המלחמה המפורשים בתורת משה:
 - א. טוהר המחנה ([10], 1; דברים כג. י"ט) והזכרת 'הימצאות' ה' בקרב המחנה ([10], 1 - 2; דברים כג. טו; כ. ד; וביחוד ז. כא);
 - ב. דברי הכהן לפני הקרב כנוכח בתורה ([10], 2 - 5; דברים כ. ב - ד);
 - ג. פעולת השוטרים לגבי רכי הלבב ([10], 5 - 6; דברים כ. ה ואילך);
 - ד. התרועה בחצוצרות ([10], 6 - 8; במדבר י. ט);
 רוב דברי התפילה בקטע זה הן ציטטות ישירות מהתורה אגב שינויי-נוסח פעוטים ומ-עניינים.⁵⁶
- (2) שבח לאלהי ישראל ("מיא כמוכה אל ישראל בשמים ובארץ" — [10], 8 - 9).
- (3) ציון בחירת ישראל לה' מכל העמים ("ומיא כעמכה ישראל אשר בחרתה לכה מכול עמי הארצות" — [10], 9).
- (4) שבחים לישראל ולה' ותיאור פלאי בריאת העולם ([10], 10 - 16).
- (5) תחינה לה' שיענה לשוועת ישראל ("הטה אוזניך אל שועתנו" — [10], 17 ואילך).
- (6) הרגשה שהמלחמה היא מלחמת ה' ובעזרתו ינצחו ("כיא אם לכה המלחמה" — [11], 1, 4, 5).
- (7) הסתמכות על מאורעות קדומים:
 - א. דויד וגלית ושאר ניצחונותיו של דויד ([11], 1 - 3) ⁵⁷;

בפסיקתא רבתי, ה, דף ל, א: "שני בני היצהר" — אילו שני המשוחים, אחד משוח מלחמה ואחד משיח למלך על ישראל ועיין הברור המעניין אצל: Louis Ginzberg, Eine unbekannte jüdische Sekte I, New-York 1922, S. 346.

54. על המושג 'חרוץ' ראה להלן § 5 (2).
 55. דברי התפילה נאמרים כאן על-ידי יהושפט בפסוק ו: "ה' אלהי אבותינו הלא אתה הוא אלהים בשמים וארץ מושל בכל ממלכות הגוים וכידך כוח וגבורה ואין עמך להתיצב" וגו'. ודברי החיוק נאמרים על-ידי יחזאל בן זכריהו בן בניה בן יעאל בן מתניה הלוי מן בני אסף: "אל תיראו ואל תחתו מפני ההמון הרב הזה כי לא לכם המלחמה כי לאלהים" וגו' (שם שם, טו). הדמיון בין הפרק הזה ובין כמה משפטים בתפילה הנדונה רב ביותר, ור' הערות לגוף המגילה.
 56. על הבדלי נוסח אלו ר' להלן § 5 (2).
 57. חשיבות מיוחדת להזכרת דויד במסגרת תפילה זו. מסעמים שונים רווחה הדעה בין החוקרים, שהכת התנגדה לבית דויד, ואפילו שהתנגדה למשיח בן דויד. הזכרת דויד כאן בתפילה זו מוכיחה שאין לפרש את המשפטים 'משיח אהרן וישראל', החוזרים בצורות שונות בכתבי הכת, כמתנגדים למשיח מבית דויד (ור' בפרק עשירי). גם מתוך העובדה, שבני הכת קוראים את עצמם "בני לוי ובני יהודה ובני בנימין" (אור וחושך א. [1], 2), אין לראות בקטעים האחרים במגילות התנגדות עקרונית ליהודה אלא לכל היותר לשרי יהודה (ברית דם שק [8], 3).
- אין המגילות נזקקות למושג 'ישראל' כניגוד ל'יהודה' ("בהסדר שני בתי ישראל שר אמרים מעל יהודה", ברית דמשק [7], 12 - 13), אלא במשמעותו הכללית הרגילה: עם ישראל בכללו, או כלל ישראל, להוציא את

מבוא: פרק שמיני

- ב. ניצחונות מלכי ישראל (11), 3 - 4 ;
 - ג. טביעת פרעה ושלישיו בים סוף (11), 9 - 10 ;
 - ד. מפלת סנחריב (11), 11 - 12 ;
 - ה. הזכרת הפסוק "דרך כוכב מיעקב" (11), 6 - 7 ⁵⁸ ;
 - ו. הסתמכות כללית על דברי הנביאים ("וביד משיחיה" ⁵⁹ חזוי תעודות הגדתה לנו ק[צי] מל-תמות ידיכה" — (11), 7 - 8).
- השוואת חלק זה של 'תפלת מועד המלחמה' עם המקורות האחרים, שמובאת בהם התפילה שלפני הקרב, מעידה שהסתמכות זו על מאורעות קדומים — ובייחוד על נסים שנעשו בעבר — היא חלק חשוב ובלתי-נפרד של תפילה זו.
- ספר המקבים מזכיר כמה פעמים את דברי החיזוק ואת תפילותיו של יהודה לפני הקרבות, שבהן הוא מבקש מאת ה' שיעזור לו כמו שעזר לאבותיו. אולם בכל תפילה הוא מסתמך על 'תקדימים' אחרים:
1. פרעה בים סוף. לפני הקרב עם גורגיאס בעמאוס אומר יהודה: "אל תיראו מהמונם ומעברתם אל תפחדו. זכרו איך נושעו אבותינו בים סוף כאשר רדף אחריהם פרעה בחיל. ועתה נקרא לשמים אם יחפץ בנו ויזכר ברית אבות והשמיד את המחנה הזה מפנינו היום וידעו כל הגוים כי יש פודה ומציל לישראל" ⁶⁰.
 2. דוד וגלית. יהונתן והפלשתים. לפני הקרב בבית צור: "ויתפלל ויאמר: ברוך אתה מושיע ישראל המשבית עברת הגבור ביד דוד עבדך" ⁶¹ והמוסר מחנה פלשתים בידי יהונתן בן שאול ונושא כליו. סגר נא את המחנה הזה ביד עמך ישראל ויבושו בחילם ובסוסיהם. חן להם מרץ ושבור אמץ חזקם ורעדו בשברם. הפילם בחרב אוהביך ויהללך כל יודעי שמך בתודה" ⁶².
 3. מפלת סנחריב. לפני הקרב עם גיקנור על-יד בית חורון: "ויתפלל יהודה ויאמר: כא-שר חרפו אשר באו מעם מלך אשור יצא מלאכך ויך בהם מאה ושמונים וחמשה אלף. כן תגוף את המחנה הזה לפנינו היום וידעו הנשואים כי רעה דבר אל מקדשך ושפוט אותו כרשתך" ⁶³.
 4. כיבוש יריחו על-ידי יהושע. במצור על כספין: "והאנשים אשר עם יהודה קראו אל אדון העולם הגדול אשר בלי אילי ברזל ומצורות הפיל את יריחו בימי יהושע" ⁶⁴.
 5. גלית ושובך. בדומה לזה יש להשוות את הסיפה של דברי כהן משוח מלחמה, כפי שהם מובאים במשנה סוטה ח, א: "הן באין בנצחוננו של בשר ודם ואתם באים בנצחוננו של מקום. פלש-תים באו בנצחוננו של גלית מה היה בסופו? לסוף נפל בחרב ונפלו עמו. בני עמון באו בנצחוננו של
- לוי ואהרן, אמונתם, שבקץ הימים יעמדו המשוהים מאהרן ומישראל (הכהן מבית צדוק והמלך מבית דוד), היא היא שהייתה כנראה אחת הסיבות העיקריות להתנגדותם לכהנים-המלכים מבית חשמונאי (והשווה סגל וגרינץ להלן בפרק עשירי).
58. פסוק זה, שנדרש לעתים קרובות במשמעות משיחית-אסכולוגית (גם בספרות חו"ל), נדרש במיוחד בברית דמשק [ד], 18 - 21 על מנהיגי הכת. וכן נזכר גם בקטע אחר, שנמצא במערות ים-המלח (ור', R.B. LX, 1953, p. 290). והשווה עתה, קומראן, עמוד 128 (1 QSb, V, 27). על עניין זה, וכן על שינויי הנוסח המעניינים ביותר בנוסח הפסוק בין מגילת אור וחושך ובין המקרא — ר' הערות לגוף המגילה.
 59. על ההקבלה לפסוק הנידון ב'ברית דמשק' — ר' הערות לגוף המגילה.
 60. מקבים א, ח ואילך. התרגום כאן לפי כהנא, וכן שאר הקטעים.
 61. אולי בגלל הקשר שבין שדה המערכה הנידון ובין של דויד במלחמתו עם גלית שהיה בקרבחו.
 62. שם, פסוק ל ואילך.
 63. שם, ח, מ ואילך, ובדומה לו מקבים ב, טו, כב ואילך.
 64. יריחו נזכרה בגלל המצור, מקבים ב, יב, טו.

מנהגי העדה

שובך מה היה בסופו. לסוף נפל בחרב ונפלו עמו ואתם אי אתם כן, כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם וגו'.

6. סיסרא ויבין (ברק); עורב וזאב (גדעון) זבח וצלמנע. לסוג זה של התפילות יש להשוות גם את מזמור לאסף בתהלים פג, שהשפיע על בעל המגילה בעניינים שונים⁶⁵: "עשה להם כמדין כסיסרא כיבין בנחל קישון נשמדו בעין דאר היו דמן לאדמה. שיתמו נדיכמו כערב וכזאב וכזבח וכצלמנע כל נסיכמו".

טבעי הוא, שבכל אלו בחרו כנושא לתפילה ב'תקדימים', המעידים על נסים שאירעו במלחמה, כשם שבתפילות אחרות הסתמכו על נסים בלתי־מלחמתיים לפי סוג התפילה ומטרתה; אמנם גם בהן נזקקים לעתים לזכר שני הנסים הגדולים: מעבר ים־סוף ומפלת סנחריב⁶⁶.

בלוח הבא רוכזו ה'תקדימים ההיסטוריים' הנזכרים בתפילות מועד המלחמה, והובלטה הזיקה שבין תפילת מועד המלחמה שבמגילה ובין המקורות האחרים⁶⁷.

מקבים א ד, ט	מקבים א ה, ל	מקבים א ז, מא	מקבים ב יב, סו	סוטה ח	במגילה
דויד וגלית	דויד וגלית			דויד וגלית	
דויד והפלשתים	יונתן והפלשתים		שובך (בני צמון)		
ניצחונות מלכי ישראל					
פרעה בים סוף	פרעה בים סוף				
מפלת סנחריב	מפלת סנחריב				
			נפילת יריחו		

65. ר' פרק שני בסוף הערה 3.

66. מעניין להשוות גם את תפילתו של שמעון הכהן (סוף המאה השלישית לפני סה"נ), כפי שנמסרה בספר המדברים ג. ב. תפילה זו מצטיינת למעשה בכל התכונות של תפילת מועד המלחמה, ולמעשה גם נאמרה במסיבות דומות. התקדימים שמסתמך עליהם שמעון הם: המבול, סדום, פרעה בים סוף. והשווה גם את תפילתו של אל־עזר (שם ו). התקדימים שהוא מסתמך עליהם: פרעה בים סוף, מפלת סנחריב, שלושת הרעים בכבשן, דניאל בגוב האריות, יונה הנביא. לכל הנ"ל השווה גם תענית ב, ד: אברהם בהר המוריה, ים סוף, יהושע בגלגל, שמואל במצפה, אליהו בהר הכרמל, יונה במעי הדגה, דויד ושלמה בירושלים; ור' גם יוסף בן מתתיהו, מלחמות ה' ט, ד.

67. בלוח זה הכנסתי רק את אלו הנזכרים בסוטה ובספרי המקבים בסיפור מלחמותיו של יהודה. השווה גם מקבים ב טו, ח ואילך.

מבוא: פרק שמיני

המשך תפילת מועד המלחמה ודברי ההודות. את תוכנה של פרשה יד אפ"ר לסכם אפוא כ'תפילת מבוא', המדגישה שישראל זכאי לעזרת ה' במלחמתו, שכן בו בחר ה' מכל העמים, וכשם שעזר להם בעבר במעשי הנסים הגדולים — וכפי שהבטיח בדברי נביאי האמת — כן יעזור להם אף עתה במלחמתם, שהיא מלחמת ה'.

פרשה טו. אחר שנקבע, שמלחמת ישראל באויביו היא מלחמת ה', מיוחדת הפרשה הבאה, בהמשך התפילה (פרשה טו, [11], 13 ואילך), לתיאור משמעותה של עובדה זו במלחמה העתידה, הלכה למעשה. פרשה זו מתחלקת לשלושה חלקים שונים:
א. עליידי התערבות ה' יכריעו החלשים⁶⁸ את גבורי כל העמים וישיבו גמול לרשעים ([11], 13-14);

ב. במלחמה זו יתקדש ה' לעיני כל העמים וילחם בהם מן השמים, ככתוב בספר יחזקאל בתיאור מלחמת גוג⁶⁹;

ג. מעמדם של 'בחירי עם קודש' הנמצאים יחד עם צבאות המלאכים ב'זבול כבודו' וב'מעון קודשו' של ה': כולם יחד, פקודים וערוכים 'לאלפיהם ולרבואותם', יצאו למלחמה ([12], 1-5)⁷⁰.

פרשה טז. פרשה זו — שהיא האחרונה לסדרת תפילת מועד המלחמה — מהווה את שיאה של התפילה: פתיחה קצרה מקשרת אותה לפרשה הקודמת ומתארת, כיצד צבא המלאכים ובחירי עם הקודש משתלבים יחד עם 'עם הקדושים' הלוחם עלי אדמות — לצבא אחד ואחיד, הנלחם בהנהגת ה' 'מלך הכבוד' ([12], 6-9).

עתה פונה כהן הראש בתפילתו אל ה' 'גבור המלחמה ואיש כבוד' ומבקש ממנו שיצא בראש הלוחמים ויתן ידו בעורף אויביו ורגלו על במותי חלל, למחוץ את הגוים הצרים ולהשמיד בחרב את כל בשר אשמה. התפילה נמשכת אגב הזכרת פסוקים שונים מישעיה, המתארים את ניצחון ציון וירושלים וכל ערי יהודה, ומסתיימת במשפט: "[והיתה לאדוני המלוכה] וישראל למלוך עולמים"⁷¹.

68. "בין אביונים חסגיר אויבי כול הארצות ובין כורעי עפר להשפיל גבורי עמים". על המשמעות המיוחדת שמייחס סייכר לשיבוש המלה 'אביונים' בקרב הכת — ר' בהערות לגוף המגילה.

69. לצערו בלה חלק גדול מפרשה זו. על ההשלמות ועל משמעות 'לחםם בם מן השמים' ([11], 17) — ר' בהערות לגוף המגילה. תיאור מלחמת גוג נזכר במגילה רק כאן. גם מתוך משמעותם של המשפטים המקוטעים שנש"ת יירו וגם מתוך כך שאין בעל המגילה מזכיר את גוג ואת המונו אף פעם אחת, כשהוא מדבר על אויבי בני אור (כתים, בני חושך, גורל בליעל וכו'), — נראה שלא זיהה למעשה את בני חושך עם גוג והמונו, אלא רק הסתמך על תיאור מלחמת גוג ביחזקאל (בדומה לפרק הקודם, שבו הסתמך על הנסים שקרו בעבר) בתחינתו שה' ילחם מן השמים באויבים ויתגדל ויתקדש לעיני כל הגוים.

בפרק שני 2 § (2) צוין, שבמקביל לכינוי 'כתיי אשור' נוקק בעל המגילה גם לביסוי: "והיתה מהומה קרולה ב'בני יפת ונפל אשור ואין עוזר לו וסרה ממשלת כחיים" (א, [1], 5-6) ובדומה לזה כת, [18], 2-3. ההקבלה בין הכתיים ל'בני יפת' נובעת מבראשית י, ב' ג. אולם יש להוסיף, שלא מן הנמנע הוא שרמז בעל המגילה גם לגוג מלך המגוג, כאמור בכתוב הנזכר מבראשית: "בני יפת גמר ומגוג ומדי ועור. והשווה גם ספר היובלות ח, כה: "וילפת יצא החלק השלישי מעבר לנהר סינה צפונה למוצא מימיו והלך מנחתה צפונה כל גבול גוגי ועור. וכן שם ט, ח: "ובצפון למגוג; וכן השווה יוסף בן מתתיהו, קדמוניות א ו.

70. על ניתוח מפורט של קטע זה ועל ויקתו לשאר הכתבים החיצוניים — ר' להלן פרק תשיעי § 7.

71. פרשה זו למן המלים 'קומה גבור' ([12], 9 ואילך), פורסמה במלואה ע"י סוקניק במגילות גנוזות א, עמ' כ' ובמ' גילות גנוזות ב, עמ' כא ואילך. מתוך הנוסח המלא מחברר ללא ספק, שהגבור ו'איש הכבוד' הוא ה' בעצמו

מנהגי העדה

פניה זו אל ה', שיתערב במלחמה כגיבור מלחמה וינהיג הוא עצמו את הצבא. מזכירה ביותר את פנייתו של יהודה אל ה' "כי ייגלה להם כעוזר ומנהיג במלחמה. וירם קולו בתהלות בשפת האבות ויפול פתאום על אנשי גורגיאס ויניסם"⁷².

בסיום סקירתה של תפילה זו יש לציין, שחלקה האחרון (פרשה טז) נמצא שנית בדף הבודד (שהשתייך ליריעה החמישית, ור' פרק ראשון) בשינויים קלים⁷³. מתוך שעמוד [18] דן בהכנות לרדיפה הכללית אחרי התמוטטות מערכות הכתים (ר' פרק ראשון והערות לגוף המגילה), ואילו סופו של הדף הבודד [19] (ש' 9 ואילך) דן בתפילות ובברכות לאחר הניצחון הסופי – יש להניח שנהגו לחזור על חלק מתפילת מועד המלחמה – ובמיוחד על החלק שבפרשה טז – לפני קרב הרדיפה המכריע בבקשם מחדש את התערבות ה' (ר' להלן).

2. דברי החיזוק אחר סידור המערכות. אולם לפני הקרב. כבר צוין לעיל, שלפי פרשה כג (15), 5 ואילך) מסתבר, שלפני הסידור הסופי של המערכות קורא כהן הראש את התפילה, כשהוא עומד לפני החיילים. רק אחר הסידור יוצא "הכהן החרוץ למועד נקם" ואומר את דברי החיזוק, כשהוא מתהלך לפניהם. עובדה זו מתאשרת גם עליידי שני מקומות נוספים במגילה:

1. בסדרת הסרכים פרשה יב, דף [7], 8 ואילך: "ובסדר מערכות המלחמה לקראת אויב, מערכה לקראת מערכה, ויצאו מן השער התיכון אל בין המערכות שבעה כהנים מבני אהרן וגו'. "הכהן האחר יהיה מהלך על פני כול אנשי המערכה לחזק ידיהם במלחמה וביד הששה יהיו חצוצות רות המקרא" וכו'. קטע זה קובע במדויק, שהכהן המחזק את ידי הלוחמים יוצא רק לאחר שכל המערכות הסתדרו ללחימה⁷⁴.

2. בתחילת פרשה כד (16), 2 ואילך), הבאה מיד עם סיום דברי הכהן המחזק את ידי הלוחמים. נאמר: "את כול הסרך הזה יעשו [ביום ה]הואה על עומדם נגד מחני כתיים ואחר יתקעו להמה הכהנים בחצוצרות הזכרון ופתחו שערי המלחמה ויצאו אנשי הבינים" וכו'. הוזה אומר, שמיד עם סיום דברי הכהן הנ"ל נפתחים הרווחים במערכות העומדות סדורות וערוכות לקרב, ואנשי הבינים יוצאים לקרב⁷⁵.

כהן זה מכונה 'החרוץ למועד נקם'⁷⁶. בקטע מדף [7] (לעיל) לא רק שאין הוא מכונה בשם מיוחד (ה'הכהן האחר' להבדילו מששת הכהנים האחרים), אלא שהוא שוה בתלבושתו (ר' להלן) לשאר ששת הכהנים נושאי החצוצרות ויוצא יחד עמם.

תוארו של כהן זה מביע את התכונות של 'כהן משוח מלחמה', אלא שבתפקידו הוא דומה לכהן השגי, שנשתמר זכרו במסורת חז"ל ושמנתפקידו היה 'להשמיע' את דברי הכהן 'משוח המלחמה'

(כמי שציין סוקניק), תארים אלו מיוסדים על כמה פסוקים במקרא (ר' הערות לגוף המגילה), שבהם מכונה ה' בתארים אלו ובדומים להם. השערתם של כמה חוקרים שגיבור המלחמה הוא ה'משיח', שכהן הראש פונה אליו, אין לה על מה שתסמוך, כפי שאפשר לראות מן הרישה של התפילה בפרשה זו. על דעה זו ר' לאתרונה: קומראן ו, עמוד 129, וכן להלן בפרק עשירי.

72. מקבים ב יב, לו. על דמיון זה כבר עמד דיסון-סומר (Aperçus, עמ' 102, הערה 5).

73. על שינויים אלה ר' בהערות לדף [12], וכמיוחד בהערות לדף [19].

74. על המערכות, הישערים ועל שאר המונחים – ר' פרק שביעי, על הכהנים והחצוצרות – ר' פרק חמישי.

75. והשחה הכתובת על חצוצרות מקרא אנשי הבינים (33, 7): "זכרון נקם במועד אל", ור' הערות שם. על השימוש במונח 'חרוץ' לציון הקביעה המיוחדת מראש ("הקב"ה תרץ ימיו של כל אחד ואחד" – תגומא בחוקותי א) ובדומה לזה בפרשה כה, [16], 9 – ר' בהערות לגוף המגילה בשני המקומות.

דברי הכהנים לפני הקרב לפי המקרא ולפי המגילה

דברים כ	תפילת מועד המלחמה (10), 2 (5)	שינויי-נוסח	דברי "הכוהן החרוץ למועד נקם" (15), 7 (10)	דברים לא, ו	יהושע י, כה	דברי-הימים ב לב, ז ואילך
2. והיה כקרבכם אל המלחמה וגוש	בקרבכם למלחמה ועמד	והיה כקרבכם — בקרבכם אל המלחמה וגוש — למלחמה ועמד	חזקו ואמצו והיו לבני חיל *	חזקו ואמצו	אל תיראו ואל תחתו	חזקו ואמצו
הכהן ודבר אל העם	הכהן ודבר אל העם	הכהן ודבר אל העם				
3. ואמר אלהם שמע ישראל	לאמור שמעה ישראל	ואמר אלהם — לאמור, שמע — שמעה				
אתם קרבים היום למלחמה על איביכם	אתמה קרבים היום למל' חמה על אויביכמה	אתם — אתמה, איביכם — אויביכמה				
אל ירך לבבכם אל תיראו	אל תיראו ואל ירך לבבכמה	שינוי הסדר ; אל — ואל, לבבכם — לבבכמה	אל תיראו ואל תחננו ואל ירך לבבכמה ואל תערצו מפניהם ואל תשובו אחור ואל [תנוסו מפניהם]	אל תיראו ואל תערצו מפניהם	אל תיראו ואל תחתו מפני מלך אשור ומלפני כל ההמון אשר עמו כי עמנו רב מעמו	אל תיראו ואל תחתו מפני מלך אשור ומלפני כל ההמון אשר עמו כי עמנו רב מעמו
ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם	ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם	תערצו — תערצו				
4. כי ה' אלהיכם	כי אלהיכם	כי — כיא, ה' אלהיכם — אלהיכם	כיא המה עדת רשעה ובחושך כול מעשיהם ואילו תשוקנתמו (ההמשך נידון להלן)	כי ה' אלהיך הוא ההלך עמך לא ירפך ולא יעזבך	כי ככה יעשה ה' לכל איביכם אשר אתם גלחמים אותם	עמו זרוע בשר ועמנו ה' אלהינו לעזרנו ולהלחם מלחמתנו
ההלך עמכם להלחם	ההלך עמכם להלחם	ההלך — הולך				
לכם עם איביכם	לכם עם אויביכם	איביכם — אויביכם				
להושיע אתכם	להושיע אתכם	אתכם — אתכמה				

* שמואל ב, ז : "תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל" ; שמואל ב, יג, כח : "חזקו והיו לבני חיל".

מנהגי העדה

ללוחמים. בעל המגילה מקפיד בהדגשתו ש'כוחן הראש' משמיע דבריו בעמידה⁷⁶, ואילו הכהן השני — כפי שמציין בעל המגילה בשני הקטעים כאחד — מתהלך ומחזק. דברי החיזוק של כהן זה ניתנים במלואם בפרשה כג (היא הראשונה לסדרת הקרבות עם הכתיים). כיוון שהקטע הראשון של דבריו נזכר פעמיים במגילה (בפעם הראשונה ב'תפילת מועד המלחמה', הנאמרת מפי כהן הראש והמצטטת את ספר דברים, ר' לעיל) וכמה פעמים במקרא, מן הראוי להעמידם זה ליד זה ולהשוותם⁷⁷. השוואה זו נעשתה בלוח שבצמוד הקודם.

לוח זה מעיד בבירור שדברי 'כוחן הראש' ב'תפילת מועד המלחמה' מקבילים לדברי הכהן שבספר דברים כ (השינויים אינם עקרוניים, ומקצתם מעידים על נוסח שונה קצת)⁷⁸. ואילו דברי 'הכוחן החרוץ למועד נקם' נלקחו בכוונה ממקורות אחרים⁷⁹.

דברי החיזוק שבהמשך אופייניים למגילה ולכתבי הכת והם מדגישים — נוסף על השימוש בכמה פסוקים מקראיים — את הנושא העיקרי של המגילה: שהאויבים — שהם עדת רשעה ומעשיהם בחושך — יושמדו על-ידי אל ישראל בעזרת מלאכיו. בסגנונם דומים הם לדברי החיזוק שאומר 'כוחן הראש' בעצמו אחר מפלת בני אור⁸⁰ (ר' להלן).

קודם שנניח ל'הכוחן החרוץ למועד נקם', יש לעמוד קצת על תיאור בגדיו.

3. בגדי 'הכוחן החרוץ למועד נקם'. כהן זה ביחד עם ששת הכהנים נושאי התיצורות הם: 'שבעה כהנים מבני אהרן' (7), 8-9⁸¹, וכולם לבושים בגדים שווים, המתוארים כ'בגדי מלחמה ואל המקדש לוא יביאום' (שם, 10-11). ואלו בגדיהם: 'בגדי שש לבן כתונת בד ומכנסי בד וחוגרים באבנט בד שש משור תכלת וארגמן ותולעת שני וצורת ריקמה מעשה חושב ופרי מגבעות בראשיהם'.

תיאור זה מעניין ביותר, שכן:

א. אין אח לתיאור מפורט זה בצורה זו;

ב. בגדים אלו מכונים 'בגדי מלחמה';

ג. כהן זה לבוש בשווה לשאר ששת הכהנים.

76. מעניין השוני, שהכניס בעל המגילה בציטטה המקבילה לספר דברים כ, ב: במגילה (10), 2: 'בקרבתם למלחמה ועמד הכהן ודבר אל העם'. בספר דברים: 'בקרבתם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם'. וכן בפרשה כג, 15], 4: 'ועמד כהן הראש'. לגבי דברי החיזוק של 'כוחן הראש' בעצמו אחר המפלה (כה, 16], 11 ואילך, ור' להלן) משתמש בעל המגילה במלה 'ונגש' מתוך ספר דברים, אולם הוא מוסיף 'ועמד'. 'ונגש כהן הראש ועמד לפני המערכה וחזק את לבבם'.

77. נוסח המגילה מכיל 28 מלים לעומת 29 שבנוסח ספר דברים, וכן יש שם 9 שינויי כתיב ו-10 שינויי נוסח. 78. נוסף על המקורות שהובאו בלוח עיין גם בהערות לגוף המגילה. לדברי החיזוק — הן של 'כהן הראש' והן של 'הכוחן החרוץ למועד נקם' — השווה גם את דברי החיזוק של 'כהן משוח מלחמה' — בסוטה ח, א — המהמים למעשה, בדומה לשאר הקטעים במקור זה (ובייחוד בתחילה), מעין מדרש על דברי הכהן שבתורה. 'אל ירך לבבכם' — מפני צהלת סוסים וצחצוח חרבות. 'אל תיראו' — מפני הגפת תריסין ושפעת קלגסין. 'אל תחפזו' — מקול קרנות. 'אל תערצו' — מפני קול צווחות.

79. והשווה במיוחד: 'כיא המה עדת רשעה ובחושך כול מעשיהם ואליו תשוקתמו' (15], 9-10) — 'כיא' המה למה ולבהו תשוקתם" (17], 4).

80. קרא להם 'בני אהרן', שכן מלים אלה חוזרות ונשנות בתורה הן בתיאור בגדי הכהונה (למשל שמות כה, מ; לט, כו) והן לעניין החצוצרות (במדרב י, ח; והשווה גם בן-סירא ג, יג), שהם שני הגושים שרוא עוסק בהם כאן.

מבוא: פרק שמיני

(א) תיאור הבגדים. פירוט זה מיוסד על מקומות אחדים במקרא שהוא מאחדם לתיאור אחד אגב תוספות משלו; עובדה זו תובלט במיוחד לאור הלוח המשווה הבא:

שמות לט, כז ואילך	ויקרא טו, ג ואילך	יתקאל מה, יז ואילך	המגילה
ויעשו את הכתנות שש מעשה ארג לאי הרן ולבניו ואת הר מצנפת שש ואת פא רי המגבעת שש ואת מכנסי הבד שש מש זר ואת האבנט שש משור ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רקם.	"בזאת יבא אהרן אל הקדש... כתנת בד קדש ילבש. ומכנסי בד יהיו על בשרו ו- באבנט בד יחגר וכ- מצנפת בד יצנף בג- די קדש הם".	"והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צמר בשרתם ב- שערי החצר הפנימית וביתה. פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פש- תים יהיו על מתניהם לא יחגרו ביזע. ובצאתם אל החצר החיצונה... אל העם יפשטו את בגדיהם אשר המה משרתים בהם והני- חו אותם בלשכת הקדש ולבשו בגדים אחרים ולא יקדשו את העם בבגדי- הם".	"לובשים בגדי שש לבן כתונת בד ומכ- נסי בד וחוגרים ב- אבנט בד שש משור תכלת וארגמן ותול- עת שני וצורת ריקמה מעשה חושב ופרי מגבעות בראשיהם. בגדי מלחמה ואל המק- דש לוא יביאום".

שתי עובדות מענינות מתבלטות מהשוואת התיאורים:

(א) אף-על-פי שהתבסס על התיאור שבשמות לט הוסיף את המלה 'בד' ליד כל סוג וסוג (והאב-
נט בכלל זה). כמו בתיאור בגדיו של אהרן, בבואו אל הקדש ביום הכיפורים, בספר ויקרא. (ב) את
מעשה 'התכלת והארגמן' שלפי ספר שמות הם 'מעשה רקם', תיאר כ'צורת ריקמה מעשה חושב'.
באופן דומה לזה הבינו תמיד אף התרגומים וחז"ל⁸¹ את התיאור שבספר שמות, אולם מתוך
שראה בעל המגילה להדגיש חזור והדגש: 'שש', 'לבן', 'בד' — יש ללמוד שרצה להוציא כל
ספק בנידון זה⁸² ולציין שהכהנים יהיו לבושים לשם מילוי תפקידם בקרב (ור' להלן סעיפים
ב', ג') מערכת בגדים אחרת, אך מאותו סוג, שבהם משרתים הם במקדש.

81. ור' את סיכומו של הרמב"ם, המבוסס על דברי חז"ל ועל התרגומים: "בגדי כהן הדיוט הם ארבעה כלים כתנת
ומכנסיים ומגבעות ואבנט וארבעתן של פשתן לבנים וחוטן כפול ששה והאבנט לבדו רקום בצמר" (הלכות
כלי המקדש ת, א); "בגדי לבן הם ארבעה כלים שמשמש בהן כ"ג ביום הכפורים כתנת ומכנסיים ואבנט
ומצנפת וארבעתן לבנים וחוטן כפול ששה וזמן הפשתן לבדו הם" (שם שם, ג, ור' ויקרא טו, לעיל); "וכל מקום
שנאמר בתורה שש או בד הוא הפשתים והוא הכותץ" (שם שם, יג). השווה גם דברי רש"י על ויקרא טו,
ד: "מגיד שאינו משמש לפנים בשמונה בגדים שהוא משמש בהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור
נעשה סניגור אלא בארבע ככהן הדיוט וכולן של כותץ". ועיין במילון התרגומים של לוי, ערך 'כותץ', ובמילון
התלמודי שלו, ערכים 'בגד', 'בד', ור' גם נאלינג, A. G. Barrois, Tome I, p. 469; Bibl. Real., p. 122;
והשווה גם א"ש הרשברג, חיי התרבות בישראל בתקופת המשנה והתלמוד, חלק ראשון, ורשה תרפ"ד, 'חמרי
הארג', עמ' סא ואילך.

82. ושם קשור העניין בדברי יוסף בן מתתיהו (מלחמות ב, ח, ג) על האיסיים, שמתבכים על הכול את הבגדים
הלבנים?

מנהגי העדה

לא עלה בידי לברר, למה סטה מנוסח התורה המגדיר את האבנט כ'מעשה רקם'⁸³, וכתב 'צורת ריקמה מעשה חושב'⁸⁴; נראה, שהושפע מתיאור האפד⁸⁵ והעבירו לתיאור האבנט.

(ב) 'בגדי מלחמה'. לא מצאתי אה למונח זה במקורות⁸⁶, ונראה שלא בא לציין את השוני שבאופיים (ר' לעיל) אלא רק את העובדה שמערכת בגדים זו מיועדת ומיוחדת למלחמה ושלא הביאה למקדש (והשווה גם יחזקאל מד, המובא לעיל).

(ג) בגדי 'הכוהן החרוץ למועד נקם' ובגדי הכהן 'משוח המלחמה'. כפי שראינו לעיל, לא ראתה הכת ב'כוהן החרוץ למועד נקם' את הכהן 'משוח המלחמה' של חז"ל. תפקידו של 'משוח המלחמה' מסורים לפי המגילה אך ורק ל'כוהן הראש'. וחזק לעובדה זו נמר צא, אם נשווה את תיאור בגדיו של 'הכוהן החרוץ למועד נקם' כאן עם הוויכוח של חז"ל בעניין בגדיו של הכהן משוח המלחמה⁸⁷.

4. דברי החיזוק לאחר מפלת בני אור. 'תפילת מועד המלחמה' ודברי החיזוק הנ"ל נאמרים בראשית הקרב. לעומת אלה מיוחד בעל המגילה שלוש פרשיות (כה, כו, כז, [16] - [17]) לתיאור החלפת המערכה המוכה במערכה אחרת, 'חליפה למלחמה'⁸⁸, ולדברי חזק הנאמרים אגב כך.

בניגוד לדברי החיזוק שלפני תחילת הקרב הראשון, הנאמרים על-ידי ה'כוהן החרוץ למועד נקם', נאמרים הפעם הדברים על-ידי 'כוהן הראש' בעצמו ('ונגש כוהן הראש ועמד לפני המע- רכה וחזק את לבבם' - כה, [16], 11 - 12). שינוי-נוהג זה נדרש הן בשל המסיבות המיוחדות, הצ- ריכות למלוא השפעתו המוסרית של 'כוהן הראש', והן בשל תוכן הדברים. שמן הראוי הוא שיהיו חורגים מן השגרה ומכוונים במיוחד להסברת המפלה.

גם הפעם (בדומה ל'תפילת מועד המלחמה') עומד הכהן לפני אנשי המערכה ה'חליפה' כשהם מכונסים סביבו, קודם שהם נפשטים לסדריהם⁸⁹. דבריו - המתחלקים למעשה לשני חלקים עיק- ריים - טיפוסיים הם במיוחד לרוח הכת.

83. מלבד שמות לט, כט (ר' לעיל) השווה גם שמות כת, לט.

84. ממש כהגדרת יד הכידן ([5], 14) : ור' פרק ששי § 6 והערות לגוף המגילה.

85. שמות כח, ו : "תכלת וארגמן תולעת שני ושש משור מעשה חשב" ; והשווה גם את נוסח השבעים לפסוק זה. מעניין להשוות אף את תיאור בגדי הכהן הגדול בספר בן-סירא, מה, י"א : "בגדי קדש זהב תכלת ואר- גמן מעשה חשב : חשן משפט אפוד ואזור ושני תולעת מעשה אורג". לכל זה השווה אף בבלי יומא עב, ב : אמר ר' חייא בר' אבא... מעשה רוקם מעשה חושב, אמר ר' אלעזר שרוקמין במקום שחושבין. תנא משמיה דרבי נתניה רוקם מעשה מחט לפיכך פרצוף אחר חושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופות". והשווה גם לשוני של הרמב"ם, הלכות כלי המקדש ח, טו : "כל מקום שנאמר בתורה מעשה רוקם הוא שתהיינה הצורות הנעשות באריגה נראות מצד אחד בפני האריג. ומעשה חושב הוא שתהיה הצורה נראית משני צדדין פנים ואחור".

86. אולם השווה ישעיה נט, יז : "וילבש בגדי נקם תלבושת ויעט כמעיל קנאה" ; והשווה לעיל, הערה 75.

87. יומא ז, ה : "כהן גדול משמש בשמנה כלים וזהו הדין בארבעה : בכתנות ומכנסים ומצנפת ואבנט. מוסיף עליו כהן גדול חשן ואפוד ומעיל וציץ. באלו נשאלין באורים ותומים". על זה נאמר בגמרא (שם עב, ב) : "כי אתא רב דימי אמר : בגדים שכהן גדול משמש בהן משוח מלחמה משמש בהן שנאמר ובגדי הקדש אשר לאהרון יהיו לבניו אחריו. למי שבא בגדולה אחריו, מתיב רב אדא בר אבהו ואמרי לה כד, יכול יתא בנו של משוח מלחמה משמש תחתיו כדרך שבנו של כהן גדול משמש תחתיו. תלמוד לומר שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר יבא אל אהל מועד. מי שראוי לבוא אל אהל מועד, ואם איתא מיתוא חזי, אמר רב נחמן בר יצחק : הכי קאמר כל שעיקר משיחתו לאהל מועד, יצא זה שעיקר משיחתו למלחמה. מיתבי משוח מלחמה אינו משמש לא בארבעה ככהן הדיוט לא בשמונה ככהן גדול" וכו'. ובסוף : "הבגדים שכהן גדול משמש בהם משוח מלחמה נשאל בהם" וכו'. ור' גם הרמב"ם, הלכות כלי המקדש ה, כא.

88. ור' פרק שביעי, § 5 בסוף, וכן פרק ראשון.

89. כפי שאנו למדים מתחלת פרשה כח ([17], 10), הבאה מיד בסיום דבריו : "ואחר הדברים האלה יתקעו הכוה-

מבוא: פרק שמיני

בחלק הראשון (כו, [16], 13 - [17], 3) מסביר הכהן את סיבת נפילתם של החללים, שגפלו 'בר' זי אל, הבוחן והחוקר בצדק ובמשפט את לבב עמו. בנפילת החללים, שלא עמדו במבחן ובמצרף, יתקדש האל לעיני כל העם, כמו שהתקדש במשפטם של נדב ואביהוא.

החלק השני מוקדש לדברי עידוד, והוא מתחיל בדומה לשאר דברי החיוק: "ואתם התחזקו ואל תיראו" (כו, [17], 4 ואילך); בהמשך דברי החיוק מוסיף 'כהן הראש' לציין, שבליעל וממ' שלת הרשעה יושמדו בידי ה', שקבע את המועד הזה להשמירם.

בראש 'בני אור' — שהם גורל פדותו של ה' — העמיד ה' את המלאך מיכאל, שבעזרתו יכניעו את בליעל⁹⁰. אז תורם 'באלים' משרת מיכאל וממשלת ישראל (תהיה) בכול בשר⁹¹, ול'בני אור' יהיו אור ושמחה שלום וברכה⁹².

הכהן מסיים את דברי החיוק בציינו, שעליהם להתחזק "במצרף אל עד יניף ידו" ([17], 9). תפילה זו מכילה למעשה את עיקר תורתה של הכת בנושא זה.

הרעיון החוזר, שתקופת הרשעה משמשת כ'מצרף' שבו בוחן ה' את חסידיו, נשנה כמעט באותן המלים ב'סרך היחד', ב'הודיות' וב'ברית דמשק'⁹³. דמיון רב לתפילה הנ"ל — אחר שחלק מבני אור נפל בגלל עוונותיהם הנסתרים — אנו מוצאים (מלבד במקרא, כגון במעשה עכן) בתיאור המפורסם בספר המקבים ב יב, 39 ואילך: "וביום המחרת כבוא אנשי יהודה אליו לזמן הקבוע לקחת את גויות החללים ולהביאן לקברי אבות עם קרוביהם, וימצאו לכל אחד מן המתים תחת כור תנתו כלי קדש מפסילי יבנה — דבר האסור ליהודים מן התורה — ויהי ברור לכלם כי בגלל זאת נפלו אלה. ועל כן הצדיקו כלם את דין ה' המגלה נסתרות (השוות: לנפול 'ברזי אל') ויפתחו בתפלה ויתחננו כי החטא אשר נעשה יכחד כלה ויהודה גבור החיל העיד בעם להשמר מעוון אחרי אשר ראו בעיניהם את אשר היה בעוון הנפלים".

5. לאחר תחילת מפתחם של בני חושך — בגורל השביעי — בשעת הרדיפה הכללית. ששת ה'גורלות' שבהם ניגפים 'בני חושך' ו'בני אור' לסירוגין, מס' תיימים ללא הכרעה סופית. ב'גורל השביעי', 'בהנשא יד אל הגדולה' — לאחר תחלת מפתחם של 'בני חושך' — נערך צבא 'בני אור' לקראת הרדיפה הכללית וההכרעה הסופית. תיאור רדיפה זו ניתן במגילה בשני מקומות: (א) בסדרת הסרכים (יב, [9], 3 - 7) ניתן התיאור הטקטי המפרט את ארגון כל המערכות לרדיפה הכללית; (ב) בסדרת הקרבות עם הכתים ([18], 1 ואילך) מתואר הקרב בגורל השביעי ורדיפת כל מערכות בני אור אחר הכתים⁹⁴.

בשלב זה מציין בעל המגילה: "[ו]באוצ' השמש לבוא ביום ההוא יעמוד כהן הרואש והכוהנים וה[לוויים] אשר אתו ורא[שי] המערכות ואנשין הסרך וברכו שם את אל ישראל" ([18], 5 - 6). בהמ' שך דברי התפילה (כט, [18], 11) הם אומרים: "ועתה היום אץ לנו לרדוף המונם".

נים להם לסדר דגלי המערכה והראשים נפשיים וכו'. נוהג זה נקבע, כדי שלא לאלץ את 'כהן הראש' להלך לפני הלוחמים בדומה לכהן האחר, ההויט.

90. ר' על כך במיוחד בפרק תשיעי, § 5.

91. בדומה לראשית פרשה ב, [1], 8 - 9. על תיאור זה, שהוא טיפוסי ביותר לתיאורי 'אחרית הימים' בספר חנוך, ר' הערות ל [1], 8 - 9 ובפרק הראשון של המבוא.

92. ר' למשל סרך היחד [1], 17 ואילך: "ולוא לשוב מאחרו מכול פחד ואימה ומצרף נהיים בממשלת בליעל" וכן שם [8], 3 ואילך: "ולרצת עוון בעושי משפט וצרת מצרף".

הודיות [5], 16 ואילך: "ותביאנהו במצרף כזהב במעשי אש וככסף מווקק בכור ונפחים לטהר שבעתים". ברית דמשק [20], 25: "בהוסע כבוד אל לישראל יכרתו מקרב המחנה ועמהם כל מרשיעי יהודה בימי מצרפותיה, והשוה גם מאמרי, JBL, LXXIV, part I, 1955, p. 40 ff.

93. ר' פרק שביעי ופרק ראשון.

מנהגי העדה

פסוקים אלו מעידים, לפי דעתי, שכוונת המחבר היתה לציין, שהרדיפה הכללית התחילה לפנות ערב — לאחר שששת הקרבות נמשכו כל היום — ולכן עמדו בני אור בפני ההכרח להפסיק את הרדיפה הכללית והמכרעת מחמת החשכה.

השימוש במלים 'באוך השמש לבוא' ו'עתה היום אץ לנו' מוכיח בבירור, שרמזו כאן למצב הדומה, שהיה בשעת רדיפתו של יהושע אחר אויביו. גם המלים 'ומאז לוא נהיתה כמותה' (כט, [18], 9) מעידות, שזקקו לדברי הכתוב על גס השמש בגבעון: 'ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמע ה' בקול איש — כי ה' נלחם לישראל'.⁹⁴

הדמיון בין שני המאורעות מובלט גם בכך, שבשניהם באה התפילה אחר המפלה הראשונה של האויבים ותוך כדי רדיפת ההשמדה. דומני, שלאור הסבר זה יובן יותר תוכנה של התפילה, הרומו בבירור לרדיפתו של יהושע ולהתערבות ה' לעזרתו. לאחר ציון העובדה, שה' פתח לעמו שערי ישועות פעמים רבות, מתחילה הבקשה המיוחדת בפרשה כט, [18], 9 ואילך.

בני אור מציינים, שהנס שנעשה (ליהושע, או להם ע"י תחילת מגפת הכתים, ור' הערות ל-[18], 9) הוא מעשה פלא, אשר לא נעשה כמותו, ומבקשים מאת ה', ש'ופיע' שנית (באורתום?)⁹⁵ לעזרתם, במעשה פלא ונס, שכן היום אץ להם לרדוף אחר בני חושך. ושמא אפשר למצוא בתפילה זו אף רמז לאופיה של מלחמת בני אור בבני חושך? בני חושך הניגפים מנסים להינצל בעזרת הלילה והחושך, המונע את בני אור מלרדוף אחריהם. תוצאת התפילה ודרך התערבות ה' סופרו בחלקם בקטעים החסרים (דף [18]; [19]), ואין לעמוד עליהם בוודאות, אף-על-פי שנראה לי, שאפשר להסיק, שהתערבות ה' לעזרת בני אור היתה בדומה למפלת צבא סנחריב, כלומר שבקום בני אור בבוקר להמשיך ברדיפה ראו, שכל הכתים והמון אשור נפלו פגרים מתים. על כך ר' במ' פורט בהערות לפרשה לא, [19], 9 ואילך.

אם דף [19] שייך ליריעה שהיתה צמודה אל היריעה הרצופה האחרונה שבמגילה — שאלה שייך דף [18]⁹⁶ — הרי שאף תפלה זו נסתיימה במזמור 'קומה גבור', הנמצא גם בסוף תפילת מועד המלחמה.

6. לאחר מפלת בני חושך.

א. בסמוך לחללי האויב. ב'סדרת הסרבים' מפרט בעל המגילה את תוכנן של התפילות וההודיות של בני אור אחר מפלת האויב. תפילות אלו מתחלקות לכמה קבוצות והן פותחות.

94. והשווה גם ב'סירא מו, ד: "הלא בידו עמד השמש יום אחד [היה לשנים], ור' סגל, עמ' שיט. והשווה גם שם מת, כג בקשר לישעיהו.

95. לנימוקי ההשלמה ר' הערות בגוף המגילה שם והערותי לפרשה ב, [1], 8. השימוש בפועל 'הופיע', הרגיל ביותר במקרא, ובייחוד במגילות (ר' פרק אחד עשר, § 'פיע') מאפשר להניח, שכאן התכוונו להופעת ה' באורו; והשווה במיוחד ב'הודיות': (1) "וכשתר נכון לאורתום הופעתה לך" ([4], 6); (2) "ותופע לי ככור חכה לאורתום" ([4], 23); (3) "ובכבודך הופיע אורי" ([9], 26).

תוכן המשפט "ואתה ידעתה למועדנו והיום הופיע" — הפונה אל ה' בלשון נוכח — מעיד, ששימושו של ה' פיע' כאן בלשון בקשה הוא, לכאורה נראה, שפירוש זה מחזק את טענתו של דיפון-סומר, שאת המשפט (פשר חבקוק [11], 7) "ובקץ מועד מנוחת יום הכפורים הופיע אליהם לבלעם" — אין ליחס בשום אופן ליכותן הרשע. נקודה זו משמשת לדיפון-סומר (Nouveaux, p. 57 ff.) כנקודת משען חשובה להסברת הקסע הנ"ל ולי ניסיונו ליחס את יום הכפורים לכיבוש ירושלים עלידי הרומאים. אולם פירוש זה לא רק שיש בו קשיים ענייניים ולשוניים (ר', למשל, S. Talmon, Biblica XXXII, 1951, p. 550 ff.), אלא שמתוך הדוגמאות החדשות שביהודיות' (כגון: [5], 32; [7], 3; ור' פרק אחד עשר) אפשר להסיק בוודאות, שבעלי המגילות נזקקו למונח זה גם לתיאור פעולות הרשע של בליעל ושליחיו.

96. ר' פרק ראשון.

מבוא: פרק שמיני

כנראה, בתפילות הנאמרות מיד אחר מפלת האויב ובסמוך למקום נפילת חלליו. פרשה כא (14), (2) פותחת: "ואחר העלותם מעל החללים לבוא המתנה". מכאן נראה, שקבוצת התפילות שבאו במגילה לפני פרשה זו (יו, יח, יט, כ, [12], 16 - [14], 1) נאמרות בסמוך לחללי האויב. חיזוק להנחה זו גם מתוכנן של תפילות אלו, המורכבות משלושה נושאים:

- (1) בני אור מברכים את אלהי ישראל ומקללים את בליעל;
- (2) תפילת הודיה כללית, המביעה את עקרונות תורתה של הכת;
- (3) סיום שנשארו ממנו רק מלים ספורות.

(1) הברכה והקללה. לצערנו הרב בלתי מרביתה של תפילת פרשה יז (12), 16 ואילך). השלמת הפסוקים אינה קלה⁹⁷, אולם דומני שאפשר לעמוד על כונתם הכללית:

16... גבורי המלחמה ירושלים...
17... על השמים אדוני...

מכיוון שקשה להניח, שמדובר כאן על שוב גבורי המלחמה לירושלים⁹⁸, נראה לי שהוא דן בהיערכות הלוחמים ובסידורם לקראת אמירת הברכות והקללות ודברי ההודיה (הבאים מיד לאחר מכן). כשפניהם מכוונים לעבר ירושלים. המלים 'גבורי המלחמה', 'ירושלים' ו'על השמים' מזכירות ביותר את תפילת שלמה בחנוכת בית המקדש: "כי יצא עמך למלחמה על איבו בדרך אשר תשלחם והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה זהבית אשר בנתי לשמך. ושמעת השמים את תפלתם ואת תחנונם ועשית משפטם"⁹⁹ (מלכים א' ח, מד).

את טכס הברכה והקללה מנהל 'כהן הראש' בעצמו¹⁰⁰ בנוכחות הכהנים, הלויים וזקני הסדר. בעל המגילה חילק את הברכה והקללה לשתי פרשיות קצרות ביותר (כל אחת בת שלוש שורות). משום שלא רצה, כנראה, לכרוך את הברכה והקללה בפרשה אחת. לפי התיאור כאן נראה, שגם הברכה וגם דברי הקללה נאמרו מפי הכהנים והלויים וזקני הסדר כאחד, אולם מתוך שנוסח הפרקים בכללו מיוסד בעיקרו על המתואר בספר דברים כז¹⁰¹ ומתוך פרטי הטכס המקביל שבסדר היחד (ר' להלן) — נראה, שאולי נאמרו דברי הקללה מפי הלויים בלבד.

בני אור מברכים את 'אל ישראל' ואת כל משרתיו בצדק ובאמונה שבגורל אל (הוא 'גורל אור') ומקללים את בליעל וכל 'רוחי גורלו' (שהם 'גורל חושך')¹⁰². הטכס ותוכנו דומים ביותר למתואר

97. ר' הערות לגוף המגילה.

98. פרשה זו נמצאת בין תפילת מועד המלחמה ובין המשך הסריס, הדנים בתפילות הנאמרות לאחר נפול החללים (תפילת כא, [14]), ור' סרק ראשון. כן קשה להניח שתפילות אלו הן המשכה של 'תפילת מועד המלחמה'. 'תפילת מועד המלחמה' מסתיימת בפסוק 'קומה גבור', ובקטע המקביל בסדרת הקרבות (דף [19]) מסיים פסוק זה את תפילות המלחמה באופן ברור, שכן הפרשה הבאה אחריה (לא, [19], 9 ואילך) עוסקת בתפילות שלאחר הניצחון.

99. והשווה גם פסוק כג שם: "ויאמר: ה' אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שמי הברית והחסד לעבדיך ההלכים לפניך בכל לבם" וגו'. פסוק זה השפיע על המשך דברי התפילה כאן ובפרשה יט, ור' הערות לגוף המגילה.

100. החלק התחתון של דף [12] לא נשמר. אולם לפי המלים שבראשית דף [13], 'ואחיו הכהנים' יש להסיק בבטח, שמדובר כאן על כהן הראש. נוסחה זו חוזרת במגילה כמה פעמים ותמיד בקשר לכהן הראש, ודומה לזה במקרא. ור' הערות לגוף המגילה.

101. 'וענו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם: ארור וגו' (דברים כו, יד).

102. על 'בליעל ורוחי גורלו' ר' בפרק תשיעי § 3. על המינוח בכללו ר' הערות לגוף המגילה.

מנהגי העדה

ב'סרך היחד', ועל-ידי כך הוא מהווה את אחת החוליות החשובות המקשרות את שתי המגילות. בלוח הבא נציג זה לעומת זה קטעים אחדים משני התיאורים האלה:

סרך היהר	אור וחושך
[1], 18 ואילך :	[13], 1 ואילך :
"ובעוברים בברית יהיו הכהנים והלויים מבר- כים את אל ישועות ואת כול מעשי אמתו"	"... ואחיו הכהנים והלויים וכול זקני הסרך עמו יברכו על עומדם את אל ישראל ואת כול מעשי אמתו"
[2], 1 ואילך :	[13], 2 :
"הכהנים מברכים את כול אנשי גורל אל ההולכים תמים בכול דרכיו"	"וברוכים כול משרתיו בצדק ידעיו באמונה"
[2], 4 ואילך :	[13], 1-2 :
"והלויים מקללים את כול אנשי גורל בליעל"	"והעמו שם את בליעל ואת כול רוחי גורל"
	[13], 4 :
"וענו ואמרו: ארור אתה בכול מעשי רשע אשמתכה... ארור אתה לאין רחמים כח- שך מעשיכה וזעום אתה באפלת אש עו- למים"	"וארור בליעל במחשבת משטמה וזעום הוא במשרת אשמתו וארורים כול רוחי גורלו במחשבת רשעם. והעומים המה בכול עבודת גדת טמאתם כיא המה גורל חושך וגורל אל לאור [עו- למים]"

(2) תפילת הודיה כללית (יט, [13], 7-16). אחר הזכרת בריתו של ה' עם ישראל מתרכזים דברי ההודיה מסביב לנושא המרכזי של תורת הכת הנידונה במגילה. ישראל נמצא 'בגורל אל' הוא 'גורל אור'. ה', שברא את בליעל, השפילו בעזרת שר המאור, שעליו פקד לעזור לבני אור¹⁰³. במלחמה זו שבין 'גורלות' 'אור' ו'חושך', ניצח 'גורל האור'. שכן ה' בעצמו נלחם את מלחמתו, ואין מלאך ושר שיוכלו לעמוד בפניו¹⁰⁴.

(3) פרשה זו מסתיימת — בדומה לכמה פרשיות אחרות (למשל דברי החיזוק שבפרשה כז, ור' לעיל) — בציון העובדה, שישראל ניצח במלחמה זו, שכן נערכה ביום שיעד ה' מאז לכלות את בני חושך. קטע זה הוא למעשה חוליה המקשרת עם סיום התפילה, שהיה בפרשה כ', שכמעט שלא נשארו ממנה שרידים¹⁰⁵ ושפותחת במלים: "... כיא אתה יעדתנו למ[ועד] נקם [...]" ([13], 17) ומסתיימת בדברי הנביאים שהתנבאו על השמדת אויבי ה': "... כאש עברתו באילי מצרים"¹⁰⁵ ([14], 1).

¹⁰³. על כך ר' במפורט בסדק חשיעי § 4 ; § 5.

¹⁰⁴. "ומיא מלאך ושר כעזרת פונ'כה" ([13], 14) ור' על כך במפורט לעיל, הערה ¹⁰³.

¹⁰⁵. להשלמה ולדברי הנביאים המצוטטים ר' הערות לגוף המגילה.

מבוא: פרק שמיני

ב. 'תהלת המשוב' — בשובם מן החללים אל המחנה (שבקרבת שדה המערכה). תכנה של 'תהילה' זו אינו ניתן במגילה (על כל פנים לא בדפים שבידינו). ובעל המגילה מסתפק במשפט: 'ואחר העלותם מעל החללים לבוא המחנה ירננו כולם את תהלת המשוב' (14, 2). המגדיר בדיוק את מועדה ומטרתה של תהילה זו — בשעת השיבה מן החללים אל המחנה הסמוך לשדה המערכה. ה'משוב' מציין גם את השיבה ממקום הלחימה עצמה אל מקום הלחמים, הערוכים במרחק-מה מן האויב, או אל המחנה שבשדה המערכה (כאמור בתיאור החצוצות רות: 'ובשובם מן המלחמה לבוא המערכה יכתובו על תצוצרות המשוב: אסף אל' — [3, 10], — וגם את השיבה מן המלחמה בכללה לירושלים כאמור (שם) בתיאור תפקידי חצוצרות אחרות: 'ועל חצוצרות דרך המשוב ממלחמת האויב לבוא אל העדה לירושלים יכתובו גילות אל במשוב שלום' ¹⁰⁶. ג. למחרת הניצחון. מאלף במיוחד תיאור תפילת הודיה זו, הנאמרת בשדה הקרב למחרת הניצחון: 'ואחר העלותם מעל החללים לבוא המחנה, ירננו כולם את תהלת המשוב ובבוקר יכבסו בגדיהם ורחצו מדם פגרי האשמה, וישבו אל מקום עומדם אשר סדרו שם המערכה לפני נפול חללי האויב וברכו שם כולם את אל ישראל ורוממו שמו ביחד שמחה וענו ואמרו: ... ¹⁰⁷ (כא. [14, 2 - 4]. מתוך ציון העובדה, שרק בבוקר יכבסו את בגדיהם ורחצו מדם הפגרים, אנו למדים, שחזרו למחנה בבגדיהם המגואלים. ואף את 'תהלת המשוב' ריננו לפני הרחצה ¹⁰⁸. לאחר שנתפרסם הקר טע הנ"ל ¹⁰⁹, הופנתה תשומת הלב לכתוב בכמדבר לא, כא ואילך: 'ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה. זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה ... וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אל המחנה' ¹¹⁰.

הסתירה לכאורה בין המתואר במגילה ובין הכתוב בספר במדבר, מתבארת לדעתי מתוך כך, שדברי אלעזר מכוונים לשיבה הסופית אל מחנה העדה לאחר המלחמה, ואילו המגילה עוסקת כאן בשיבה לעת ערב אל מקום החנייה הארעי שבשדה הקרב ¹¹¹. אולם ייתכן שבחלקה האחרון — החסר — של המגילה, שעסק בטכסים שאחרי הניצחון הסופי ואחרי משוב העדה לירושלים, היה תיאור מפורט של תהליך ההיטהרות בדומה למתואר בספר במדבר.

ציון מקום התפילה הנדונה כ"מקום עומדם אשר סדרו שם המערכה לפני נפול חללי האויב" קובע בבירור, שתפילה זו שייכת לקבוצות התפילה וההודיה שנאמרו לאחר הניצחון בשדה המערכה לפני שובם לירושלים. בניגוד לתפילות הקודמות, שנאמרו ממש בסיום הרדיפה והקרב במקום נפילת חללי האויב, נאמרת הודיה זו במקום עריכת הצבא לפני התחלת הקרבות — באותו המ- קום, שבו נאמרו בשעתם 'תפילת מועד המלחמה' ודברי החיזוק שלפני הקרבות.

ואכן דומה תפילת הודיה זו במבנה הכללי ל'תפילת מועד המלחמה' ולדברי החיזוק, אלא שבני- גוד לתפילות הנ"ל — שבהן הובלטו דברי הבקשה והתחינה לעזרה במלחמה להבא — מציינים דברי ההודיה, שתפילות בני אור בתחילת המלחמה נתמלאו, והם מודים לאל-ישראל שבעזרתו נל- חמו 'כושלים ל[גבורת] פלא' ובמשפטו הורם 'לב נמס' ונפתחו פיות נאלמים "לרנן בגבור-

¹⁰⁶. ר' בהרחבה בפרק חמישי § 5 (1).

¹⁰⁷. קטע זה מבהיר גם את שלבי ההיערכות בשדה המערכה: (1) המחנה שבו שוכנים החיילים כלילה; (2) מקום סידור המערכה; (3) מקום הלחימה.

¹⁰⁸. מכאן משמע גם שהתפילות ליד החללים (לעיל) נאמרו לפני כיבוש הבגדים.

¹⁰⁹. א"ל סוקניק, מגילות גנוזות, א, עמ' כו, כז.

¹¹⁰. הרב כשר, 'חזקת דעת ע"ד המגילות הגנוזות', ג' ירוק תשי"ז, ע' 689, סומך לעניין אף את הנאמר בתוספתא ירים: 'אומרים טובלי שהרית קובלני עליכם סרושים שאתם מזכירים את השם מן הגוף שיש בו טומאה'. לדעתו מובר כאן במנהגי האיסיים. אולם הדבר צריך עיון.

¹¹¹. על השימושים השונים של המונח 'מחנה' ר' פרק שלישי § 4.

מנהגי העדה

ר[ותיו] 111. במלחמה זו ניצחו החלשים, שכן ה' לימד מלחמה 'ידים רפות' ו'נותן לנמוגי ברכים חזק מעמד ואמוץ מתנים לשכם מכים'.

אנשי הכת נלחמו בגבורה ולבם לא נמס, כיוון ש'בליעל' לא הצליח להדיחם מבריתם עם ה', ששמר את נפשם מכל 'מוקשי ממשלח' (של בליעל) 112.

גם המשכה של התפילה דומה בתוכנו לחלקיהם השונים של 'תפילת מועד המלחמה' ושל דברי החזיון. אך בעוד שב'תפילת מועד המלחמה' הם מבקשים את ה' (11), 9 ואילך) שיתן את האויבים ביד החלשים, הרי כאן הם מציינים, בלשון עבר, שבקשתם זו נתמלאה (14), 10). תפילת ההודיה מסתיימת בשבח והלל לאל על מעשי היצירה המופלאים (שם [10], 11 ואילך; כאן, 12 ואילך).

פרשה כב, המסתיימת (15), 1-3) במעבר הברור מ'סדרת הסרכים' לסדרת הקרב הממשי במלחמתם בכתיים, פותחת (14), 16) בדברי הבקשה 'רומה רומה אל אלים והנשא בעו[ונת]... [הדומה ל'קומה גבור']'. שלדעתי אפשר שאינם שייכים עוד לתפילת ההודיה, אלא לדברי הסופר עצמו, העובר לתיאור המלחמה בכתיים. על כך מעידה הסיפה של פרשה זו והמשפט 'כיא היא עת צרה לישראל', הנמצא אף בדברי הסופר בפרשה ב.

במקביל לפרשות 'הסרכים', הדנות בתפילות שאחר הניצחון, עוסקת אף פרשה לא (סדרת הקרבות) במעשי הלוחמים אחר הניצחון שהושג בסיום הרדיפה. מכל התיאור הנ"ל נשתמרה רק תחילתה של פרשה לא, אולם מתוך דמיונה הרב לתיאור המפלה הסופית בפרשה כח (18), 114 ומתוך זיקתה לתיאור שבפרשה כא (14), 2 ואילך), המפרטת את התפילות שאחר הניצחון – ניתן להסיק כמעט בביטחון, שפרשה זו דנה בראשיתה במעשי בני אור אחר הניצחון הסופי 115. "יתכן שלאחר-מכן בא תיאור 'תהלת דרך המשוב' (בדומה ל'תהלת המשוב') שנאמרה בדרך השיבה לירושלים, כפי שאפשר ללמוד מספר המקבים 116 ומן הכתובת שהיתה על גבי 'חצוצרות דרך המשוב': 'גילות אל במשוב שלום'.

112. והשווה ממש אותם המשפטים בתפילת מועד המלחמה (11), 9) אולם בלשון בקשה.

113. והשווה לכך סוטה ת, ה. בניגוד לר' עקיבא המפרש את 'הירא ורך הלבב' כפשוטו (ור' פרק רביעי הערה 7) אומר שם ר' יוסי הגלילי: "הירא ורך הלבב זהו המתירא מן העבירות שבינו", והשווה אף תוספתא שם ז, כב.

114. השוה ל'גבור' כתיים והמון אשור וחיל כול הגוים" (לא, [19], 10) את התיאור בפרשה כח, [18], 2-3. 115. בדומה למגילה, המבדילה בין הברכה הנאמרת ליד תללי האויב ובין ההודיה הכללית למחרת הקרב, השוה במיוחד גם מקבים ב ת, כז ואילך.

116. השוה: I) מקבים א ד, כז: "ובשובם שרו והללו לשמים כי טוב כי לעולם חסוד". 2) שם ה, נג ואילך: "ויהי יהודה מאסף כל הנחשלים ומעודד את העם בכל הדרך עד בואו לארץ יהודה. ויעלו להר ציון בשמחה וגיל ויקריבו עולות כי לא נפל מהם איש עד שובם בשלום" (והשווה לעיל: 'במשוב שלום', וכן השוה מק' בים ב י, לת.

מבוא: פרק שמיני

7. לוח מסכם. את התפילות השונות שנידונו לעיל (לפני הקרב, במשך הקרב ואחריו) אפ"ר לסכם בלוח הבא:

מסרת התפילה או ההודיה	שלב טקסי	המתפלל	המקור
א. 'תפלת מועד המלחמה'	בסמוך לשדה הקרב לפני סידור המערכות	'כוהן הראש'	[10] - [12] [15], 4 - 5
ב. דברי חיוק (רגילים)	אחר סידור המערכות. אולם לפני הקרב	'הכוהן החרוץ למועד נקם'	[15], 6 [16], 1 [7], 12
ג. דברי חיוק (לאחר מפלת בני אור)	אחר החלפת המערכות. כה הניגפה ב'מערכה חליפה למלחמה'	'כוהן הראש'	[16], 11 [17], 9
ד. תחינה לנס "באזן השמש לבוא"	אחר תחילת מפלת בני חושך בגורל השביעי (במשך הירדיפה הכללית)	'כוהן הראש'	[18], 5 [19], 8 ?
ה. 1. ברכת ה' וקללת בליעל	ביום הניצחון, בסמוך לחללי האויב	'כוהן הראש'	[12], 16 [14], 1
2. 'תהלת המשוב'	ביום הניצחון בשורבם מן החללים אל המחנה הסמוך לשדה הקרב	—	[14], 2
3. הודיה כללית	למחרת הניצחון במקום ההיערכות הראשונה	'כוהן הראש'	[14], 3 - 15 [19], 9 - 13

פרק תשיעי

תורת המלאכים במגילה

§ 1. דברים כלליים

מגילת 'אור וחושך' מרחיבה הרבה את ידיעותינו על תורת המלאכים, שהיתה רוחת בישראל באר-תה תקופה בכלל וב'כת המגילות' בפרט.

בעל המגילה משתמש בכל הזדמנות, שהוא מוצא במסגרת מגילה זו, כדי לתאר את פעולתם של המלאכים השונים, לנקוב בשמותיהם ולהגדיר את תפקידיהם השונים.

בשל חשיבותו המרובה של נושא זה בתולדות התפתחות האמונות בישראל בכלל, ובכיתות וב-סיעות, שפרשו מן היהדות בתקופה זו בפרט, — כשכל כת וסיעה מתיימרת לדעת את רזי רוחה של תורה זו, — מן הראוי לסקור בקצרה את השקפותיה של כת המגילות בנקודה זו, כפי שהן מת-בטאות במגילת אור-וחושך. סקירה זו יש בה, לדעתי, כדי לעזור לפתרון הבעיה של זהות הכת ושל קביעת תקופת כתיבתה של המגילה.

אמנם מקום נכבד וניכר הוקדש לנושא זה בתיאורים מקראיים שונים, אבל את שמותיהם המ-פורשים של מלאכים אין אנו מוצאים אלא בספר דניאל בלבד, ואף כאן אין אנו מוצאים אלא שנ-יים: גבריאל ומיכאל¹.

תורת המלאכים — שהתפתחה במהירות מתקופה זו ואילך — מתגלה לפנינו כתורה שלמה ומ-סועפת בספרים החיצוניים, שבהם מתחלקים המלאכים לסוגיהם השונים, אף שמותיהם מפורטים, תפקידיהם השגוריים מוגדרים, ובמיוחד תפקידם וגורלם באחרית הימים. תורה זו מתגלית — אמנם במידה פחותה מזו — אף בספרות חז"ל ובספרות הנוצרית והיא מגיעה לשיאה בספרות הקבלה.

חשיבות מרובה נודעת למחקר שמות המלאכים, תפקידיהם וחלוקתם, במגילת אור וחושך, שכן מקורותיה של התקופה — גם אם הם זהים בכמה עניינים עקרוניים של תורה זו — נבדלים זה מזה בפרטים חשובים ביותר. לחשיבות זו נודעת משמעות מיוחדת לאור הדגשתו של יוסף בן מתתיהו (מלחמות ב. ח. ז), שחברי כת האיסיים גשעו לשמור בסוד את שמות המלאכים. הפרטים על נושא זה, הנמסרים במגילת אור וחושך, עולים בחשיבותם על כל מה שידוע לנו משאר כתבי הכת שנת-גלו עד עתה, ובמידה מסוימת עשויים הם להאיר ולהבהיר יפה גם את התיאורים — העשירים מהם בפרטים — שבאחדים מן הספרים החיצוניים.

בסקירה הבאה ניזקק למקורות שמחוץ למגילה אך ורק במידה שיש בהם כדי לסייענו בהבנת המתואר בה, או אם הנאמר בהם מתפרש פירוש נוסף לאור המגילה.

1. וניאל ה, טו; י, כא. המסורת היהודית ייחסה, כידוע, את שמות המלאכים בישראל להשפעתה של גלות בבל: "שמות המלאכים עלו עמהן מבבל" (ירושלמי ראש השנה א, ב). והשחה הערך המתאים באנציקלופדיות השו-נות ובמיוחד י' גוסמן כ-EJ.

מבוא: פרק תשיעי

§ 2. מונחים ושמות נרדפים

בדומה לשאר המקורות—מן המקרא ואילך—עשירה אף המגילה במונחים כוללים ובשמות נרדפים לציון המלאכים. עם שמרובה השפעתו של המקרא על המינוח הגידון במגילה, הרי אנו עדים למשמעות המיוחדת ולתוכן החדש שהכניסה הכת לתוך כמה ממונחים אלו. לקמן נדון במונחים אלו לפי סדר א"ב:

1. א ל י ם : מלה זו שכיחה מאוד כשם נרדף למלאכים:
 "עדת אלים וקהלת אנשים" — (אור וחושך ב, [1], 10).
 "בקול המון גדול ותרועת אלים ואנשים" — (שם ב, [1], 11).
 "ולהשפיל מאלים" — (שם, [14], 15).
 "רומה רומה אל אלים" — (שם כב, [14], 16).
 "[ג]בורי אלים מתאזרים למלחמ[ה]" — (שם כג, [15], 14).
 "להרים באלים משרת מיכאל" — (שם כז, [17], 7).
 ובדומה לזה גם ב'הודיות':
 "הנה אתה שר אלים ומלך נכבדים ואדון לכול רוח" — (הודיות [10], 8).
 "אלים ממכוך" ... — (שם [19], שורה 3 משמאל, על לוח 52 ב'אוצר המגלות').
 "ובבני אלים" ... — (שם לוח 53, קטע 2, 3).
 "... אלים להחיד עם בני שמים" — (שם, לוח 53, קטע 2, 10).
 וכן: "ובעדת אלים [ובסוד קדושים]" (דברי מושה', קומראן I, עמוד 95, דף IV, שורה 1).
 ברור מקורו המקראי של שימוש זה; כך למשל: "אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט" (תהלים פב, א); "כי מי בשחק יערך לה' ידמה לה' בבני אלים" (שם פט, ז). "ויתרומם ויתגדל על כל אל ועל אל אלים ידבר נפלאות" (דניאל יא, לו). אולם לא כשימוש המקראי² השימוש במגילות. כאן משמש מונח זה באופן ברור במשמעות של מלאכים בלבד.
 2. ב נ י ש מ י ם . במקביל ל'אלים' בא ב'הודיות' (לוח 53, 10, הובא לעיל) השם 'בני שמים', שאף הם מאוגדים ב'עדה' (כמו 'עדת אלים'):
 "ולבוא ביחד עם עדת בני שמים" — (הודיות [3], 22).
 וכן בסרך היחד [11], 7 - 8: "וינחילים בגורל קדושים ועם בני שמים חבר סודם לעצת יחד".
 - ג ב ו ר י ם : ר' הערות לגוף המגילה טז, [12], 7; כג, [15], 14.
 3. מ ל א כ י ם . מלה זו שכיחה, כמובן, אף במגילה; למשל: "וצבא מלאכים בפקודיננו" (אור וחושך טז, [12], 7).
 4. מ ל א כ י ק ו ד ש . למשל: "כיא מלאכי קודש עם צבאותם" (יא, [7], 6; ור' לקמן 'קדושים').
 5. מ ל א כ י ח ב ל . "מלאכי חבל בחוקי חושך" (אור וחושך יט, [13], 12). שימוש זה לעומת 'מלאכי חבלה' שבספרות חז"ל — אופייני במיוחד למגילות הכת. לפי מיטב ידיעתי נמצאת צורה זו בשני מקומות נוספים בלבד: "ביד כול מלאכי חבל לשחת עולמים" (סרך היחד [4], 12); "כל מלאכי חבל על סררי דרך ומתעבי חק" (ברית דמשק [2], 6).
2. ור' על הבעיה באנציקלופדיה המקראית א, ערך 'אל', עמ' 283, וערך 'אלהים', שם, עמ' 302 ואילך. על 'עדת אל' וכיוצא בזה ועל ההקבלות הרבות בכתבי אוגרית, ראה במיוחד לאחרונה Frank M. Cross Jr., The Council of Yahweh in Second Isaiah; JNES, XII, 1953, p. 274 ff. הערה 1, שבה כינס קרוס את המונחים הכנעניים בהשוואה למקראיים. ר' עתה גם ג. ה. טור-סיני, ספר איוב, תל-אביב, תשי"ד, עמ' 5.

תורת המלאכים במגילה

6. 'מלאכי פנים' — (הודיות [6], 13). ור' הערות לפרשה יט. [13], 14.
"כמלאך פנים במעון קודש" (סרך הברכות, קומראן ו, עמ' 126, דף IV שורה 25).
"ומפיל גורל עם מלאכי פנים" (שם, שורה 26).
7. על 'מלאך משטמה' ר' להלן § 3.
8. קדושים. שכיח ביותר במגילה שימוש 'קדושים' כנרדף למלאכים. מראי המקומות במילור-אם (ממגילות אור-חושך, סרך-היחד והודיות) הובאו בפרק אחד-עשר § קדושים, ומהם ניתן לר-אות, שמלה זו באה בצירופים שונים. ואלו הם: 'ממשלת קדושים', 'רוב קדושים', 'עדת קדושים', 'גורל קדושים', 'צבא קדושים', ו'סוד קדושים'. צירופים אלו מציינים את ארגונם ואת תפקידיהם השונים של המלאכים הן כיועצים ומשרתים והן כלוחמים. לצירופים הנ"ל השווה במיוחד: "וידו שמים פלאך ה' אף אמונתך בקהל קדשים. כי מי בשחק יערך לה' ידמה לה' בבני אלים אל גערך בסוד קדשים רבה ונורא על כל סביביו. ה' אלהי צבאות" (תהלים פט, ו' ט); וכן ראה בהערות לגוף המגילה במקומות המסומנים. על השימוש במונח זה בספרות החיצונית ר' במיוחד הערותיו של צ'ארלס, Apoc. II, p. 189 לספר חנוך א, ט.
9. רוחות. בספרות החיצונית ובמגילות הכת מצוי ביותר שימוש השם 'רוחות' כנרדף למלאכים, על דרך הבנתם את הכתובים "יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר" (במדבר כו, טז); "עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט" (תהלים קד, ד) בדומה לתרגום השבעים³. אף תוארו המצוי ביו"ת של ה' בספרות החיצונית הוא 'אדון הרוחות'⁴.
- בפרק אחד עשר, § רוח, הובאו מראי המקומות מארבע המגילות למלה במשמעות זו בצירופים הטיפוסיים: 'אדון לכל רוח', 'צבא רוחות', 'רוחי גורל בליעל', 'רוחי אמת', 'רוחות דעת' (בהקבלה ל'עדת בני שמים'), 'רוחות קודש' (בהקבלה ל'גבורי רוח'), 'רוחות רשעה' ו'רוחות עולה'. מעניין במיוחד המשפט "בטרם היותם למלאכי קודש — לרוחות עולם בממשלותם" (הודיות [1], 10 - 11).
10. שר. בדומה למקורות האחרים משמש מונח זה (לגבי מלאכים) לציון ראשי המלאכים, כגון 'שר מאור' (אור וחושך יט, [13], 10), 'שר ממשלת רשעה' (אור וחושך כו, [17], 5 - 6), וראה על כך להלן. ממשלת שרים אלו נקראת 'משרה': 'משרת אשמתו' (אור וחושך יח, [13], 4), 'משרת מיכ' אל' (שם כו, [18], 6 - 7).

§ 3. בליעל

האל, שהוא אדון כל הרוחות, של האור והחושך, של הקודש והחבל — מטיל על כל אחד מהם תפקיד ושליחות מיוחדת (יובלות ב, ב ואילך). בראש רוחות החושך, העול ומלאכי החבל העמיד ה' את "בליעל", כדי שימלא את תפקידו המיוחד עד אשר יעשה ה' בו, בקץ אחרית הימים, שפטיב, בעזרת המלאכים המיועדים לכך * ("ואתה עשית בליעל לשחת" — אור וחושך יט, [13], 10 - 11). בפרק אחד-עשר, § בליעל, הבאתי 33 מראי מקומות מתוך מגילות ים-המלח, המזכירים את בליעל; 12 מהם מאור וחושך, 5 מסרך היחד, 10 מן ההודיות ו-6 מברית דמשק. רשימה

3. השווה גם את לשון התרגום: "דעבד אנגוזי סרהובין היך רוחא שמשוי תקיפק היך אשא מצלהבא"; ור' במיוחד גם 'חזון עזרא' ה, כא: "אשר צבא מלאכים עומדים לפניו ביראה — ובשרתם אותו ישהנו לרוח ולאש". (ר' כהנא, כרך א' ספר ב', עמ' תרל"ה, והשווה הערתו של Box, Charles, Apoc. II) לקטע הנ"ל.
3. תואר זה מופיע 104 פעמים בספר 'חנוך' (ור' גם י"מ גרינץ, סיני שנה טו, כרך לב, תשי"ג, עמ' כג, הערה 27), ועיין גם בספר מקבים ב ג, כד, שנמצא בו תואר דומה, וראה Abel. Les Livres Maccabées, p. 324.
4. "וברקיע השני כל כחות הצבא הערוכים ליום ויך לנקם את נקמתם ברוחות התהו ובבליעל" (צוואת לוי ג, ג) וכן רבים בספרות החיצונית התיאורים של יום המשפט, שבו יאסר בליעל (בשמותיו השונים) ומלאכיו באויקים.

מבוא: פרק השיעי

זו מעידה, ש'בליעל' העסיק ביותר את אנשי הכת, שראו בו את העומד בראש כל אויביהם.⁵ מתוך הקטעים האלה אפשר לעמוד על תכונותיו ועל תפקידיו לפי השקפת הכת: 'בליעל' עומד בראש כוחות החושך ואויבי בני-אור ומשמש כשר-צבאם. בניגוד ל'גורל אור' — שבו נתונים 'בני אור' — נמצאים 'בני חושך' וכל אויבי בני אור ב'גורל בליעל' (ר') במפורט להלן § 8). ה' יצר את 'בליעל לשחת' ו'בעצתו להרשיע ולהאשים' (יט, [13], 11).

התקופה שבה חיים אנשי הכת היא 'ממשלת בליעל': 'הפלתה חסדיכה לשא[רית ישראל] בממ-שלת בליעל' (כא, [14], 9), או: 'ובכל השנים האלה יהיה בליעל משולח בישראל' (ברית דמשק [4], 12 - 13; וכן השווה 'עליית ישעיהו' ב, ח). בתקופה זו שולט 'בליעל' ומפיל את חיתתו ואי-מתו: 'מכול פחד ואימה ומצרף נהיים בממשלת בליעל' (סרך היחד [1], 17 - 18). חוקת אנשי הכת מיועדת להנחותם במעשיהם בתקופת ממשלת בליעל: 'ככה יעשו שנה בשנה כול יומי ממשלת בליעל' (סרך היחד [2], 19).

על-ידי שה' מחזק את לב 'בני אור' לשמור את מצוותיו, הוא מגן עליהם במאבקם עם 'בליעל', הרוצה להדיחם; נגד שומרי מצוות אלו אין בכוחו של בליעל לפעול דבר (ר') במיוחד פרשה כא, [14], 8 - 10). סגולה בדוקה נגד בליעל ורוחי גורלו משמשת אף הקללה (אור וחושך יח, [13], 4 - 6, סרך היחד [2], 4 - 5). ביום 'היעוד לו מאז' ישמיד ה' בעזרת מלאכיו את אויבי ישראל, שבראשם עומד בליעל. ביום זה יכלה אף בליעל עצמו 'וכול רוחי גורלו', 'בהנשא יד אל הגדולה על בליעל ועל כול חיל ממשלתו במגפת עולמים' (אור וחושך כח, [18], 1).

כל זה מתאים בדיוק למה שנאמר על 'בליעל' (או Beliar) בספרות החיצונית. משה מתפלל אל ה', שלא יתן את ישראל בידי הגוים ושימנע בעד רוחי בליעל מהדיחם מדרך הצדק: ... 'ואל תמכרם ביד הגוים צריהם... ורוח בליעל אל ימשל בהם להשטין עליהם לפניך ולהטותם מכל דרך הצדק למען יאבדו מפניך' (יובלות א, יט - כ).

בליעל הוא מלאך העוול, מושל העולם הזה (עליית ישעיהו ב, ד)⁶ והוא ראש רוחות העוול (שם א, ח). לבליעל אין שליטה על שומרי המצוות: 'כי אם לא תמשל הזנות בדעתנו לא יוכל בליעל למשל בנו' (צוואת ראובן ד, יא). ה' יגאל את בני האדם מידי בליעל וישמיד את כל רוחיו (צוואת זבולן ט, ח) יחד עם כל אויבי ישראל (צוואת דן ה, י); בליעל ייקשר באוקים (צוואת לוי יח, יב) ויושלך אל האש (צוואת יהודה כה, ג)⁷.

הזהות בנושא זה בין מגילות יס-המלח ובין הספרות החיצונית — ובייחוד ספר היובלות והצ'וואות — בולטת ביותר.⁸

מ ש ט מ ה. נוסף על תוארו של בליעל כ'שר ממשלת רשעה' (כו, [17], 5 - 6) נצמדת אליו — בצורות שונות — המלה 'משטמה'. 'וארור בליעל במחשבת משטמה' (יח, [13], 4); 'ואתה עשיתה בליעל לשחת מלאך משטמה' (יט, [13], 11); 'בממשלת בליעל ובכול רזי שטמתו' (כא, [14], 9). 'בממשלת משטמתו' (של מלאך החושך, סרך היחד [3], 23).

מתוך המשפטים האלה אפשר לעמוד על כך, ש'משטמה' אינה שם-עצם פרטי, ומכיוון שמקורה בהושע ט, ז⁹, יש לראותה כשם נרדף לתיאור פעולתו ותכונותיו של בליעל. הצורות 'מלאך משט' —

5. 'השימוש בשם בליעל בתור סמל של שליט כל כוחות הרע הוא מסימניה המובהקים של ספרות הזרם הזה כולה, ובפרט של ספרות הכת' (דוד פלוסר, 'הספר החיצוני' עליית ישעיהו' והכת של ים המלח, 'ידיעות' שנה י"ז, תשי"ג, עמ' 30).

7. וכן ראה Charles, Apoc. II, מפתח העניינים ערך Beliar, Belial.

8. על הזיקה בין הספרות הנ"ל ובין מגילות יס-המלח בכללן — ר' גם פרק ראשון, פרק שני ופרק שמיני § 2, § 3.

9. ראה על כך בהערות ליח, [13], 4.

תורת המלאכים במגילה

מה', ובייחוד 'מלאך המשטמה' (בדומה: 'שר המשטמה')¹⁰, אולי מסבירות, כיצד היתה מלה זו לשם-עצם פרטי בתרגומי ספר היובלות.

תפקידיו של 'שר משטמה' או 'משטמה' סתם בספר היובלות זהים לחלוטין עם תפקידיו של בלי-על. 'משטמה' מלאך רוחות הרשע והחבלה, מבקש מה' שלא ישמיד את הרוחות הרעות, שכן בלעדיהן לא יוכל 'להשחית לאבד ולהתעוות' (יובלות י, ח); 'שר משטמה' פוקד על רוחותיו להח-טיא ולהשחית ולאבד (יובלות יא, ה); הוא שולח עורבים וציפורים להשמיד את הנורע הנזרע בא-דמה (שם יא, יא); הוא משטין בפני ה' על אברהם בעניין יצחק (שם יו, טז; יח, ט); מתנכל למשה בחזרתו ממדבר סיני למצרים (שם מח, ב) ומשתדל להפיל את משה בידי חרטומי מצרים (שם מח, ט); 'חילי משטמה' הם ההורגים את בכורי מצרים (שם מט, ב); בצאת ישראל ממצרים אוסר ה' את 'שר משטמה', כדי שלא יפריע ביציאתם (שם מח, טו), אולם לאחר-מכן הוא מוציא לחופשי, כדי שיעזור למצרים לרדוף אחרי בני ישראל (שם שם, טז), ושוב הוא אוסר אותו, כדי שלא יל-שין על ישראל, שלקחו כלים ושמלות מידי המצרים (שם שם, יח)¹¹.

מכאן אפשר להסיק בוודאות, ששמו של מלאך החושך, העוול והמשטמה בפי אנשי הכת היה 'בליעל', ושכל שאר השמות אינם אלא כינויים המתארים את תפקידיו ותכונותיו¹².

§ 4. יאל ישראל ומלאך אמתר

בראש אויבי ישראל וכוחות הרשע עומד בליעל, שר המשטמה, "וכל רוחי גורלר, אולם לבני אור" — שהם 'עם אל' ונמצאים ב'גורל אל' — יילחם ה' בעצמו, כוחו של בליעל — כוח אדיר כשהוא לעצמו במלחמתו עם הדומים לו — הריהו הסר-אונים כמובן במלחמה זו, שהיא מלחמה בה' יוצרו, ולא בשר או במלאך מן המלאכים. רעיון מרכזי זה, שאינו מיוחד לכתבי בלבד, מובע במקומות רבים במגילה. וחרי דוגמה מעניינת ביותר לכך: לאחר שצייק בעל המגילה, שה' יצר את בליעל ורוחי גורלו לשחת, להרשיע ולהאשים, מיד הוא אומר: "ומיא מלאך ושר כעזרת פנ[יכה]" (אור וחושך יט, [13], 14)¹³, רעיון זה מובע בהרחבה בספר היובלות: "ובכלם המשיל רוחות להתעוותם מאחריו ובישראל לא המשיל כל מלאך וכל רוח כי הוא לבדו שופטם והוא ישמרם ויבקשם מיד מלאכיו ומרוחותיו... והיו לו והוא יהיה להם מעתה ועד עולם"¹⁴ (יובלות טו, לא - לב).

10. ר' גם רבין בהערות ל[16], 5, וכן ראה במפורט Charles, The Book of Jubilees, 1902, p. 80, n. 8; G. Lambert, Le Manuel de Discipline de la Grotte de Qumrân (Nouvelle Revue Théolo- gique, Nov., 1951, p. 960). הוא מתרגם את הצירוף 'כממשלת משטמה' (סרך היחו [3], 23) Dans les Jubilés, le Document de: "la puissance de son Mastéma"; ; ובהערה (שם 51) הוא מעיר: "Damas et notre Manuel, le Mastéma apparaît comme l'ange de la persécution".

11. כמובן ייתכן, שגם בעצם השם 'בליעל' סמונה הוראת תכונותיו ותפקידיו. ר' לאחרונה כנאמרו הג'ל של פלוסר, ע' 30, הערה 6, וכן ראה א"מ הפרמן: "עיונים במגילות מדבר יהודה", סיני, כרך לב, תשי"ג, עמ' קנו - קנח.

12. משפט זה לועזי הוא בהשמעת ישעיה סג, ט, ובעל המגילה הבין את הפסוק בדרך שונה מן הניקוד והפיסוק המסורתי, בדומה לתרגום השבעים. ור' על כך בהערות לגוף המגילה יט, [13], 14.

13. התרגום לפי כהנא. והשחה גם חנוך מא, ט; אותו רעיון כבר נמצא גם בכרסירא: "לכל גוי הקים שר וחלק ה' ישראל הוא" (יו, יד); ור' גם הערות כמהדורות סגל, עמ' קו, סגל מביא גם מפרקי ר' אליעזר פוק כד: "ומנה מלאך על כל אומה ולשון וישראל נפל בחלקו וחבלו ועל זה נאמר כי חלק ה' עמו". וכן השחה בתרגום השבעים לדברים לב, ט (ור', W. O. F. Oesterley, An Introduction to the Books of the Apocrypha, N. Y. 1935, p. 108); וכן עיין גם בתפלת מרדכי ואסתה, יעללינעק, בית המדרש, חזר חמישי, ע' 4; ור' אה גם י"מ גרינק, 'אנשי היחד', סיני, שנה סז, כרך לב, תשי"ג, עמ' כא.

מבוא: פרק תשיעי

ה' בעצמו אחראי לשלומם של ישראל שומרי המצוות ולניצחונם על אויביו. ובוה הוא נעזר במלאך מיוחד, שהוא ממנה לשם כך. ישראל אינו ב'גורלו' של מלאך זה — בניגוד לבני חושך ואויבי ישראל, הנתונים בגורלו של 'בליעל' ורוחותיו — אולם כיוון שמלאך זה ממונה על כוחות הטוב, האור, האמת והצדק, הריהו עומד בראש הרוחות הנלחמים בבליעל וברוחותיו, ומכאן זיקתם של 'בני האור' — ישראל — אליו.

§ 5. 'שר המאור'

בירור תפקידיו וזהותו של מלאך זה חשוב מאוד להבנת השקפתה של כת המגילות ולקביעת מקומן של המגילות במסגרת הספרותית של התקופה כולה. בפרשה יט, [13], 10, נאמר: "ושר מאור מאז פקדתה לעוזרנו ובג'ורלו כול בני צדק וכול רוחי אמת בממשלתו". 'שר-מאור' זה ותפקידו נזכר בניגוד לבליעל ולתפקידו: "ואתה עשיתו בליעל לשחת מלאך משטמה ובחושך ממשל[תו] ובעצתו להרשיע ולהאשים" (שם, 11). שר האור, לעומת בליעל שר-החושך, נזכר באופן דומה גם בסרך היחד: "ביד שר אורים ממשלת כול בני צדק בדרכי אור יתהלכו וביד מלאך חושך כול ממשלת בני עול ובדרכי חושך יתהלכו ובמלאך חושך תעות כול בני צדק" וכו' ([3], 20 - 22). בדומה לכך מציין בעל ברית דמשק, ש'שר האורים' הוא שעזר למשה ולאהרן נגד בליעל ועוז-ריו: "כי מלפנים עמד משה ואהרן ביד שר האורים, ויקם בליעל את יחנה ואת אחיהו במזמתו" (ברית דמשק [5], 17 - 19) ¹⁴. ולבסוף, גם בסרך היחד ([3], 24): "ואל ישראל ומלאך אמתו עזר לכול בני אור".

זיהוי של מלאך זה שימש נושא לדיונים רבים. ש'כטר סבר, ששר האורים הוא שיבוש מ'שר פנים'. ב'שר פנים' זה רצה לראות את 'מלאך הפנים' המכתיב למשה את תוכן ספר היובלות (יוב-לות א, כו; ב, א) ¹⁵. גינזברג ¹⁶ חשב, שאולי יש לגרוס שר העירים. צ'רלס ¹⁷, המציע אגב היסוס לזהותו עם אוריאל — שלפי מקום אחד בספר חנוך ממונה על מאורות השמים (על זה ראה עוד להלן) — נוטה למעשה לקבל את הצעתו של ש'כטר. בראונלי ¹⁸ מפנה את דעתנו גם לאיגרת פאולוס אל הקורינתים ב (יא, 14) שבה נאמר כי השטן מתחפש כ'מלאך אור'.

זיהוי 'שר המאור' עם אוריאל מתקבל לכאורה על הדעת, ובייחוד לגבי כת, שחבריה נקראים 'בני אור' — אבל הקושי הוא במה שאין השם אוריאל נזכר ברשימת ארבעת מלאכי הפנים באור וחושך (יג, [9], 15 - 16), ובמקומו נמצא מלאך בשם שריאל. על משמעותה של עובדה מעניינת זו נדון להלן; כאן די לנו שנציין, שזיקתו של אוריאל אל המאורות אינה דבר שבהסכמה כללית בספרות החיצונית.

¹⁴. על יוחני וממרא ראה מנחות פה, א; שמות רבה ט; וכן ברית דמשק, בהערותיו של רבין ל-[5], 19, וש'כטר, עמ' אלו.

¹⁵. בספרו בהערות ל-[5], 18.

¹⁶. ראה אצל רוזס, עמ' 14.

¹⁷. Charles, Apoc. II, p. 811.

¹⁸. Brownlee, Manuel, p. 15 n. 33. מוזר ביותר ש' S. Aalen (להלן הערה 48) אף-על-פי שהקדיש עתה ספר שלם לבעיית האור והחושך, עורנו מזה את 'שר האורים' שבברית דמשק עם ה' בעצמו. "Damask 7, 19 (p. 5, 18) nennt Gott der Fürst der Lichter, wonach Gott nicht so sehr der Urheber, als vielmehr der Leiter der Himmelslichter ist" (S. 169, n. 1). "Und auf der anderen Seite wird Gott der Fürst der Lichter (שר האורים) gegen den Belial seine Pläne schmiedet, Damask 7, 19 (p. 5, 18)" (S. 180). תפיסה זו — שמתבטלת גם לפי הקטע מברית דמ-שק — מבטלים עתה לחלוטין הקטעים מאור וחושך ומסרך-היחד.

תורת המלאכים במגילה

המפתח לקביעת זהותו של 'שר האור' נמצא עתה, לדעתי, במגילת אור וחושך פרשה כו : "וישלח עזר עולמים לגורל [פ]דותו בגבורת מלאך האדיר לכשרת מיכאל באור עולמים להאיר בשמחה ב[ית י]שראל שלום וברכה לגורל אל להרים באלים משרת מיכאל וממשלת ישראל בכול בשר" ([17], 6-8). ומכאן אנו למדים, שמיכאל הוא השר הנשלח לעזור לגורל אל ב'אור עולמים להאיר בשמחה'¹⁹. תפקידיו של מיכאל לפי המקורות השונים, שמחוץ למגילות ים המלח, הם : שרם של ישראל (דניאל י, כא ; יב, א ; חנוך כ, ה ; בבלי יומא עז, א ועוד).

ממונה על הישרים והטובים (חנוך כ, ה).

נוקם את נקמת ישראל באויביו באחרית הימים כעוזרו הראשי של ה' (דניאל יב, א ; והשווה הערותי לפרשה ב, [1], 12 ; כו, [17], 6).

ראש למלאכים ובידיו המפתח למלכות שמים (חזון ברוך ב, פרקים יא-טו) וכן הוא המקריב את הקרבנות בזבול (בבלי חגיגה יב, ב).

בין שאר תפקידיו הוא מגלה לחנוך את רזי הרחמים והצדק, השמים, הכוכבים והמאורות²⁰. רשימת תפקידים אלו מתאימה ביותר לתפקידיו של מיכאל שר האור במגילת אור וחושך ובש' אר מגילות הכת :

עוזרם הראשי של ישראל נגד בליעל (אור וחושך כו, [16], 6-8 ; יט, [13], 10 ; ברית דמשק [5], 18-19).

הוא מלאך הצדק והאמת (אור וחושך יט, [13], 10 ; סרך היחד [3], 20).

משרתו גבוהה מכל המלאכים (אור וחושך כו, [17], 7), והוא שר האור²¹.

העובדה המאלפת, שלפי תפיסת 'כת המגילות' שר האור הוא מיכאל, ולא אוריאל, תבורר להלן, כשידובר על רשימת ארבעת המלאכים. כאן יש לציין שכת זו, הרואה באור את סמל הצדק, האמת, הדעת וכל הטוב, מסתמכת על ספר דניאל, שבו מצוין במפורש שמיכאל הוא המלאך האדיר העומד על ישראל ב"עת צרה אשר לא גהיתה מהיות גוי עד העת ההיא". היא חייבת אפוא להגיע למסקנה ההגיונית, ש'מיכאל' ו'שר האור' חד הם, בדיוק כמו שבליעל זהה עם מלאך החושך.

§ 6. מלחמת המלאכים

1. עזרת המלאכים לישראל. "כיא קדוש אדוני ומלך הכבוד אתנו — עם קדושים גבון[רים] וצבא מלאכים בפקודינו וגבור המלח[מה] בעדתנו וצבא רוחיו עם צעדינו ופרשינו[ו]" (אור וחושך טו, [12], 7-8)²².

במשפטים גפלאים אלו מובעת במרוכז אמונת הכת, שישראל יתגבר על אויביו, שכן ה' עצמו ומלאכיו נלחמים ביחד עמו בשורותיו. רעיון זה, המובע לעתים קרובות ביותר במגילות, מסתמך — כמובן — על התיאורים המקראיים הרבים, המציינים שמלאכי ה' נלחמים יחד עם ישראל באויביו ועוזרים לו במלחמותיו²³. גם החשמונאים פנו לעתים קרובות אל ה', שישלח את מלאכיו לעזר

19. על תאריכו של מיכאל בפרשה כו ועל זיקתם לספר דניאל ולספרות חז"ל — ר' בהערות לגוף המילה שם. וכן השווה הערות לפרשה ב, [1], 9.

20. ראה גם הערתו של א"ש הרטום במהדורת כהנא, כרך ראשון ספר שני, עמ' תכב, תוס' נוסף על מיכאל בספרות היהודית והנוצרית ראה באנציקלופדיות, וכן השווה הערותיו של Hughes לחזון ברוך ב מהדורת Charles, Apoc II, עמ' 539, וגם ספר אדם וחווה לח, א ; מ, א.

21. ראה גם Brownlee, Manuel, p. 51.

22. ראה ההערות לפרשה ב, [1], 10-11 ; יא, [7], 6 ; טו, [12], 4-5 ; כג, [15], 14 ; כח, [18], 2.

23. המלאך השומר את ישראל ומנחה אותו בדרכו (שמות כג, כ) ; המלאך המגרש את הגוים יושבי ארץ כנען

מכוא: פרק תשיעי

רתם²⁴, ובספרות החיצונית והמדרשית רב מספר תיאורי התערבותם של המלאכים כלוחמים לעזרת ישראל²⁵.

2. ארבעת המלאכים. את הביטוי החיצוני בשעת המלחמה להשתתפות המלאכים כמגני ישראל ולחמיו, אנו מוצאים באור וחושך בפרשה יג ([9], 14 - 16). על מגני ארבעת 'המגדלות' נכתבים שמות ארבעת המלאכים, שם אחד על מגני כל 'מגדל'²⁶, "ועל כול מגני המגדלות יכתובו: על הראשון מין כא"ל [על השני גבריאל על השלישי] שריאל על הרביעי רפאל".

הזכרת ארבעת מלאכי הפנים בצוותא, בבחינת שומרים ומגנים, מצויה גם בספרות החיצונית וגם בספרות חז"ל. אולם העניין הרב שבתיאור הנ"ל הוא בשמות המלאכים עצמם, וליתר דיוק — בשם 'שריאל' הבא במקום 'אוריאל'. לשם הבהרת נקודה זו ריכזנו בלוח הבא את שמות ארבעת המלאכים, כפי שהם מופיעים במקורות העיקריים לנושא זה²⁷.

המקור	שמות המלאכים			
חנוך ט. א (כתב־יד יווני)	מיכאל	אוריאל ²⁸	רפאל ²⁸	גבריאל
חנוך מ. ט	מיכאל	רפאל	גבריאל	פנואל
חנוך נד. ו	מיכאל	גבריאל	רפאל	פנואל
חנוך עא. ח	מיכאל	גבריאל	רפאל	פנואל
ספר אדם וחווה מ. ג ²⁹	מיכאל	גבריאל	אוריאל	רפאל
במדבר רבה ב. י	מיכאל	גבריאל	אוריאל	רפאל
פסיקתא רבתי מו	מיכאל	גבריאל	אוריאל	רפאל
פרקי רבי אליעזר ד	מיכאל	גבריאל	אוריאל	רפאל
סדר גן עדן ³⁰	מיכאל	גבריאל	רפאל	נוריאל

מלפני ישראל (שם לג, ב); המלאך המשמיד את מחנה סנחריב (מלכים ב יט, לה; דברי הימים ב לב, כא), וכן השווה תהלים לא, ה ועוד.

24. יהודה מזכיר בתפלתו את המלאך שהכה בסנחריב (מקבים א ז, יד) וכן הוא מבקש, ששוב יישלח אותו מלאך להכות ביוונים (מקבים ב טו, כג); והשווה פרק שמיני § 5 (1), 5 מלאכים מופיעים לעזרת יהודה (מקבים ב י, כט), לפני מלחמת בית־צור מבקש יהודה מה, שישלח את מלאכו לעזרתו (שם יא, ו) וכן השווה מקבים ד ה, י. מספר המקומות רב ביותר. השווה למשל חנוך נו, ה, הקושר את לחימת המלאכים באויבי ישראל הנקובים בשמותיהם. מתוך הספרות המדרשית ר' למשל: "בים סוף באלפי אלפים רבי רבבות של מלאכים ירדתי בשבילכם והייתי מוסר לכל אחד ואחד מכם ב' מלאכים אחד חוגרו זיינו ואחד גותן עטרה בראשו" (במדבר רבה טז), ור' עוד להלן. והשווה גם 'ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוין אותנו' (בבלי תגיגה יד, ב), המזכיר ביותר את הקטע מאור וחושך, שהובא לעיל.

26. על 'המגדלות' ר' פרק שביעי § 7 (2), וכן ר' הערות לגוף המגילה [9], 14 - 16 להשלמת החסר.

27. בלוח זה הוכנסו גם כמה מקורות משניים, המייצגים תקופות שונות.

28. אולם בכתב־היד הכושי: אורין, סורין = אוריאל, סוריאל; וראה Charles, Apoc. II, p. 192, notes. בפרק י, א נזכר המלאך הנקרא לפי כתב־יד יווני אחד (Gs) אוריאל, ולפי כתב־יד שני (Gg): ὁ σερραήλ. בכושי: אסריליר, וראה Charles, שם, 193. וכן כהנא, כך א ספר ראשון, עמ' לג.

29. ראה מ' הק במהדורת כהנא, כך ראשון ספר ראשון, עמ' טו, ובמהדורת Charles, Apoc. II, Apoc. Mosis, p. 151.

30. נוסחא ב', יעללינעק, בית המדרש, חדר שלישי, עמ' 138.

תורת המלאכים במגילה

אם נעיין בטבלה, מיד נבחין בעובדות הבאות :

1. מיכאל, גבריאל, רפאל נזכרים בכל המקורות ³¹ ;
 2. בפרקים מ' - עא של ספר חנוך המלאך הרביעי הוא 'פנואל' ולא 'אוריאל' ;
 3. במדרשים נזכר תמיד 'אוריאל' ;
 4. השם 'שריאל' אינו נזכר בין שמות ארבעת המלאכים במקורות אלה ³².
- מאידך, מעניינת ביותר רשימת שבעת המלאכים הראשיים ותפקידיהם, הניתנת בספר חנוך פרק כ לפי כתב-היד היווני (Gg 1, 2) :

1. אוריאל 2. רפאל 3. רעואל 4. מיכאל 5. שריאל ³³ (Σαριήλ) 6. גבריאל 7. רמיאל ³⁴.
 מרשימה זו אנו למדים, שהמלאך 'שריאל' היה בתקופה מסוימת, או לפי אחד המקורות, שוה בדרגה לשאר המלאכים הנזכרים ברשימת הארבעה ; וכן עדים אנו לכך, שפנואל הנזכר בחלקים אחרים של ספר חנוך כמלאך הרביעי — במקום אוריאל — אינו נזכר ברשימה זו כלל.
 אילו היה אפשר לקבוע במדויק את תקופת חיבור חלקיו השונים של ספר חנוך, היה בדבר זה סיוע בקביעת התאריכים של מגילת אור וחושך. תקופת חיבורם של ה'משלים' (פרקים לו' - עא), שבהם אין 'אוריאל' נמנה עם ארבעת המלאכים, ובמקומו בא 'פנואל', וכנראה עדיין לא נקבע במסמרות שמו של מלאך רביעי זה — זוהי התקופה המתאימה ביותר להזכרת 'שריאל' כמלאך הרביעי ³⁴.

3. 'אוריאל ושריאל'. השוואת תפקידיהם של 'אוריאל ושריאל' אף היא מאלפת : בשאלת תפקידיו של 'אוריאל' אין אחדות-דעות במקורות ³⁵. עליו מוטל להודיע לנוח על קץ כל הבשר (חנוך י) ; לפי פרק כ (ברשימה יחד עם שריאל) הוא ממונה על התבל והשואל ³⁶ ; בפרק עה הוא ממונה על המאורות ; לפי חזון עזרא (עזרא ד) פותר אוריאל את הקושיות שמעורר עזרא. לפי כמה מדרשים מוצב 'אוריאל' משמאלו של הכיסא, כנגד הצפון. "משם החשך יוצא לעולם", וכנגד דן (צפון), "שהוא חושך", "שהוא החשיך בעולם" (במדבר רבה ב, ט ; פסיקתא רבתי מו). בדרשת שמו של אוריאל מלשון אור הסבירו את מעמדו לעבר החושך שבצפון : "בשביל תורה נביאים וכ' טובים, שהקב"ה מכפר עליו [ומאיר להן] לישראל שנאמר 'כי אלך בחושך ה' אור לי' (מיכה ה, ח) " (שם).

31. וכן השחה בבלי יומא לו, א ; שם נאמר, ששלושת המלאכים שהופיעו לאברהם הם : מיכאל, גבריאל ורפאל ; שלושת המלאכים המספלים בקבורתו של משה הם : מיכאל, גבריאל וזנוגאל (י) (דברים רבה יא).
32. בכושי : שרקאל.

33. ראה ציארלס, וכן כהנא, לעיל.

34. ראה Charles, Apoc. II, § 7 ע' 170. בלא שניכנס לבירור מסקנותיו של ציארלס בשאלת התאריכים של חלקיו השונים של ספר חנוך (שאוילי יש לשנותם בחלקם לאור התגלות מגילות ים המלח), יש לציין שקבע את תקופת חיבור ה'משלים' — החלק המאוחר ביותר, לרעתו, של ספר חנוך — בסוף תקופת החשמונאים ולפני תקופת הורדוס (ר' להלן, פרק עשירי).

35. ראה גם י' גוטמן, האנציקלופדיה העברית, כרך ב, עמ' 259 - 260.

36. בפרק זה לא נזכר באופן ברור כל מלאך הממונה על המאורות ; רפאל : על רוחות האנשים.

רעואל : לוקח נקם מעולם המאורות.

מיכאל : ממונה על הצדיקים ועל ישראל (ז)

שריאל : על הרוחות החוטאות בנפש (י)

גבריאל : על גן העדן ועל התנינים והכרובים.

רמיאל : ממונה על המתרוממים (מתקוממים).

מבוא: פרק תשיעי

ניתוח המקורות מעיד, שאוריאל היה למעשה המלאך היחיד — בין ארבעת מלאכי־הפנים — שבשאלת תפקידיו נחלקו הדעות בתקופות ובכיתות השונות. מצד אחד, ראו בו את המלאך הממונה על אש השאול, החושך³⁷ וקץ־כל־בשר, ומצד אחר — את המלאך הממונה על המאורות, המשמעות הכפולה של המלה 'אור' — גם אש וגם מאור — בוודאי גם לת חלק בחילוקי־דעות אלו³⁸. המדרש רש"ם השונים שזכרו לעיל, כולם שייכים לתקופה ולהשקפה, שראתה באוריאל את מלאך האור, הסבריהם מכוונים להנמקת המסורת, שלפיה היה אוריאל מוצב משמאל הכיסא, כנגד הצפון, ש'משם החושך יוצא לעולם'³⁹.

כבר ביררנו, ש'שר המאור' לפי תפיסת המגילה הוא מיכאל, ולא אוריאל. מכאן, שהשמטתו של אוריאל מרשימת ארבעת המלאכים אינה במקרה, והיא מעידה שמגילת אור וחושך נכתבה בתקופה שעדיין היתה מחלוקת בנושא זה, וכשטרם 'נקבע' אוריאל סופית כמלאך הרביעי.

אשר ל'שריאל', הרי לפי חנוך כ, ו — בפרק שמובאים בו שבעת המלאכים — הוא ממונה על ה'רוחות החוטאות בנפש', אולם במקורות מאוחרים יותר (בספרות הקבלה) נשתמרה מסורת אחרת, הרואה בשריאל את המלאך הממונה על רוחות הדרום⁴⁰, שלפי חנוך עו, ח, ממנו יצאו 'ריחות טור' בים וטל ומטר ושלום וחיים'⁴¹. והוא הדין במדרשים: "דרום — טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין לעולם, צפון — משם החושך יוצא לעולם" (במדבר רבה ב).

כתיבת שמות 'ארבעת המלאכים' על מגני ארבעת ה'מגדלות' (שהן יחידות צבאיות) — מגדל ומלאכו — מקבילה לתפיסה שבספרות החיצונית ושל חז"ל כאחד שלפיה עומדים ארבעת המלאכים בראש ארבע יחידות, כך, למשל: "ארבע כחות של מלאכי השרת מקלסין לפני הקב"ה, מח' זה ראשונה מיכאל מימינו, מחנה שניה של גבריאל על שמאלו, מחנה שלישית של אוריאל מלפניו, מחנה רביעית של רפאל מלאחריו ושכינתו של הקב"ה באמצע" (פרקי רבי אליעזר ד) ⁴².

לצערנו, לא נשתמר במלואו אותו חלק של המגילה (9], 16), שציין את סדר ה'מגדלות' על־פי שמות המלאכים, ועל־ידי כך יקשה להשוותו עם המצוי במקורות הנ"ל. השלמתי: "מיכאל וגבריאל ל[ימין שריאל ורפאל לשמאל]" ⁴³.

37. השוה: 'אפלט אש עולמים' (סוף היחוד [2], 8). ראה גם Box, במהדורת Charles, Apoc. II, p. 564, המציין שבראשיתו היה אוריאל הממונה על הגיהנום: "Later he became (mistakenly) associated with light (Heb. אור) and was regarded as the enlightener" ותומכים, אנציקלופדיה מקראית א, עמ' 179 ואילך, והשוה במדבר רבה ב, ט רמדרש כונן (יעללינעק, בית המדרש, חור שני, עמ' 39): "אוריאל בצפון משמאלו כנגדו דן שהוא חושך, ולמה נקרא שמו אוריאל כנגד תורה נביאים וכתובים".

38. ראה M. Schwab, Vocabulaire de l'Angelologie d'après les manuscrits Hébreux de la Bibliothèque Nationale, Paris MDCCCXCVIII, p. 260. מצד אחר ראה שם, עמ' 205, גם על סריאל. ור' גם 'היכלות רבתי', יעללינעק, 'בית המדרש', חור שלישי, עמ' 88 ואילך: עמ' 99, בבלי ברכות נא, א; Charles, Apoc. II, עמ' 191, בהערה ל-Sarial; וכן ראה בספר החיצוני המיוחס לפילון, L. Cohn, JQR 1898, X (Philonis Judaei antiquitatum biblicarum liber), שבו נקרא המלאך העוזר לזויד במלחמתו עם גלית בשם Seruihel (עמ' 305). אותו מלאך העוזר לקנו (שם, עמ' 297) נקרא Zeruel (זורעאל; שריאל ז), על שריאל ויקחו לאוריאל ר' במיוחד: H. J. Polotsky, Suriel der Trompeter; Le Muséon XLIX, 1936, pp. 231-243 (אני מודה לפרופ' ג. שלום שהפנה את תשומת לבי למאמר זה).

39. ראה שם בפרק עו, הדורש את השם 'דרום' — 'הרם והמכוך לעולם ירד שם', וראה כהנא וציארלס בהערותיהם. 40. עיין כמרכן במדרשים הנזכרים בלוח שלעיל, וראה G. Friedländer בדוּצאה האנגלית של פרקי רבי אליעזר, 1916, עמ' 22, מראי מקומות נוספים והערות על הקשר עם קריאת שמע שעל המיטה. והשוה: "... כדגלים של מעלה כגון מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו" (שיר השירים רבה, מי זאת).

41. נימוקי ההשלמה והשחזת סדר זה למתואר במקורות האחרים — ראה הערותי לגוף המגילה במקום הגידון.

תורת המלאכים במגילה

§ ה. 'בחירי עם קודש' והמלאכים

מן הראוי לעמוד — ולו גם בקצרה — גם על השקפת הכת בדבר מעמדם של הצדיקים והמלאכים. בעיית אמונתם של אנשי כת המגילות בהישארות הנפש זכתה למחקרים רבים — בגלל הדברים המיוחדים לאיסיים בכתבי פילון ויוסף בן מתתיהו. אין כוונתנו להיכנס כאן לבירור הבעיה הזאת⁴², אלא רק לעמוד על כמה תיאורים מן הנמצאים במגילת אור וחושך ובשאר המגילות — הקובעים את מקומם של 'בחירי עם קודש' ביחד עם המלאכים העומדים לפני ה' — ולהצביע על הדמיון שבין תיאורים אלה לבין אחדים מן הספרים החיצוניים באשר להשקפה ולשימושי לשון כא-חד. מתוך עיון בפרק אחד עשר של מבוא זה — בסעיפים 'גורל', 'עצה', 'קדושים', 'רוח', 'מעמד' — אפשר לעמוד על משפטים רבים, המדגישים, שמעמדם של 'בני האור', 'הצדיקים', 'בחירי עם קודש' הוא ב'גורל' אחד עם המלאכים העומדים לפני ה'. מתוך משפטים רבים אלו נביא כאן אחדים מן הבולטים ביותר: "וינחילם בגורל קדושים ועם בני שמים חבר סודם לעצת יחד" (סרך היחד [11], 7-8); "להחזיר עם בני אמתך ובגורל עם קדושיכה" (הודיות [11], 11-12); "להחזיר יצב במעמד עם צבא קדושים ולבוא ביחד עם עדת בני שמים, ותפל לאיש גורל עולם עם רוחות דעת להלל שמכה ביחד" (הודיות [3], 21-23); "לכול אנשי עצתכה ובגורל יחד עם מלאכי פנים"⁴³ (הודיות [6], 13).

אולם התיאור המפורט ביותר נמצא במגילת אור וחושך פרשה טו ([12], 1-4):

1. "כיא רוב קדושים לכה בשמים
וצבאות מלאכים בזבול קודשכה — לה[לל שמ]כה
ובחירי עם קודש 2. שמחה לכה ב[יחד]
ומס[פר] שמות כול צבאם אתכה במעון קודשכה
ומ[ניין] קדו[ש]ים בזבול כבודכה
3. וחסדי ברכה [—] וברית שלומכה
חרתה למו בחרט חיים
למלוך ע[ליהם] בכול מועדי עולמים
4. ולפקוד צ[באות] ב[ח]יריכה לאלפיהם ולרבואותם
יחד עם קדושיכה [וצבא] מלאכיכה"⁴⁴

תיאור זה קובע, שבחירי עם הקדש נמצאים בשמים יחד עם המלאכים לפני ה', והם מאוגדים בצבא אלפים ורבבות, ממש כמלאכים עצמם.

עניין מיוחד יש בדמיון שבין תיאור זה לנמצא בחנוך מג: "ועוד ראיתי ברקים וכוכבי השמים וארא איך יקרא לכלם בשמותיהם והם נשמעים לו, וארא איך ישקלו במאזני צדק למדת אורם ורחב שטחיהם ויום הופיעם ואיך מהפכתם תוציא ברק ומהפכתם היא בהתאם למספר המלאכים והם שומרים אמונתם זה לזה, ואשאל את המלאך ההולך אתי אשר הראני את הנסתר מה אלה, ויאמר

42. עיין במאמרו של י"מ גרינצק, שם, עמ' כז ואילך, המשווה את השקפותיהם של בעלי המגילות, הספרות החיצונית, וספרות חז"ל למיחס לאיסיים בספרי יוסף בן מתתיהו ופילון.

43. על מלאכי 'פנים' ר' לעיל § 2 (6).

44. על השפעת תהלים קמז, ד וישעיה מ, כו על כמה משימושי הלשון בקטע זה, וכן על 'זבול', 'מעון' וגר' — ראה בהערותי לגוף המגילה.

מבוא: פרק תשיעי

אלי: ארון הרוחות הראך את משלם; אלה הם שמות הקדושים יושבי הארץ ומאמינים בשם ארון הרוחות לעולמי עולמים.⁴⁵

דמיון זה לספר חנוך בנושא שלנו מובלט ביותר גם בקטעים הבאים מפרק קד, המחזק את לבב הצדיקים: "נשבתי לכם כי המלאכים יזכירכם לטובה בשמים לפני הכבוד הגדול ושמותיכם כתובים לפני הכבוד הגדול... קו ואל תעזבו את תקוותכם כי שמחה גדולה תהיה לכם כ[ש]מ[ת] מלאכי שמים... כי אתם תחזקו אל צבאות השמים".⁴⁶

אמונה זו, המתוארת בקטע המובא לעיל מתוך המגילה (טו, [12], 1 - 4), משלימה את תפיסתו של בעל המגילה (ושל הכת) ⁴⁷ על שיתוף הפעולה בין 'בחירי עם קודש' ובין המלאכים במלחמה עם בני חושך ועם כל חיל בליעל. המלחמה תיערך על-ידי המלאכים ועל-ידי יושבי הארץ כאחד. יחד עם צבאות המלאכים ילחמו 'בחירי עם קודש' – יושבי הארץ לשעבר – היושבים עתה בשמים במעון הקודש; ומצד אחר, ביחד עם 'עם קדושים' החי עלי אדמות ילחמו צבאות המלאכים:

"גבורים וצבא מלאכים בפקודינו

וגבור המלחמה] בעדתנו

וצבא רוחיו עם צעדינו ופרשינו]" (טו, [12], 7 - 8).

§ 8. גורל האור וגורל החושך

ניתוח השקפתה של הכת בנושא זה חורג מתחומי של מחקר זה ⁴⁸, שכן אין כוונתה של המגילה להסביר לאנשי הכת את תורת האור והחושך, הידועה להם ⁴⁹ היטב מכתבי הזרם בכללו ומכתבי הכת בפרט. תורה דיטרמיניסטית-דואליסטית זו מוגדרת בכתבי הכת, ובמפורט בסרך היחד, שעליו מסתמך בעל מגילת אור וחושך: "למשכיל להבין וללמד את כול בני אור בתולדות כול בני איש לכול מיני רוחותם באותותם למעשיהם בדורותם ולפקודת נגיעיהם עם קצי שלומם. מאל הדעות כול הוה ונהיה. ולפני היותם, הכין כול מחשבתם ובהיותם לתעודותם כבודו ימלאו פעור לתם ואין להשנות בידו משפטי כול. והוא יכלכלם בכול תפציהם והוא ברא אנוש לממשלת תבל וישם לו שתי רוחות להתהלך במ עד מועד פקודתו, הנה רוחות האמת והעול. במעון אור תולדות האמת וממקור חושך תולדות העול. ביד שר אורים ממשלת כול בני צדק בדרכי אור ית-הלכו. וכיד מלאך חושך כול ממשלת בני עול ובדרכי חושך יתהלכו. ובמלאך חושך תעות כול בני צדק וכול חטאתם ועוונותם ואשמתם ופשעי מעשיהם בממשלתו, לפי רוי אל עד קצו וכול נגיעיהם ומועדי צרותם בממשלת משטמתו. וכול רוחי גורלו להכשיל בני אור ואל ישראל ומלאך אמתו עזר לכול בני אור והוא ברא רוחות אור וחושך ועליהן יסד כול מעשה" (סרך היחד [3], 13 - 25) ⁵⁰.

45. התרגום לפי כהנא, והשווה צ'ארלס. אמנם המשפט המתורגם: "ומהפכתם" (Charles: Revolution) היא בהתאם למספר המלאכים והם שומרים אמונתם זה לזה, מזכיר ביותר את דברי סרך היחד ([10], 3 - 4) על המאורות: יחד תקופתם עם מסרותם זה לזה, וייתכן שבמקור היה שימוש דומה (על 'מסרותם', ראה פרק שלישי § 2; פרק רביעי § 5 (2)).

46. התרגום לפי כהנא.

47. ראה י"מ גרינק, שם, עמ' כג, המביא כמה דוגמאות השואות ממקורות חז"ל.

48. על בעיה זו בכללה ר' בין השאר: ש"א ליונשטאם, אנציקלופדיה מקראית א, עמ' 168 ואילך, ערך 'אור'. כן ר' עתה בספרו המקיף של S. Aalen, Die Begriffe Licht und Finsternis, Oslo, 1951; ר' גם לעיל, הערה 18, והערות לגוף המגילה, [12], 14.

49. ר' פרק ראשון § 2; § 6.

50. השווה למשל תנ"ך ב' יא, סה: "ואתן לו את רצונו ואראהו שתי דרכים: אור וחושך, ואומר אליו זו טובה

תורת המלאכים במגילה

קטע זה השפיע ביותר על בעל מגילת אור חושך, והוא נזקק לו לעתים קרובות⁵¹. כוונתו העיקרית של בעל המגילה היא למצות תורה זו לענין המלחמה בין כל כוחות האור והחושך בשמים ועלי אדמות ביום היעוד, או, כמוגדר בסרך היחד לעיל, 'עד מועד פקודתו'. עיקר ענינו הוא להגדיר מי הם 'בני האור' ו'בני החושך' בתקופתו.

'בני האור' הם 'גולת בני אור' (היינו הכת), המורכבת מבני לוי, יהודה ובנימין, השוכנים — בזמן כתיבת המגילה — במדבר העמים, ושאליהם יצטרפו במלחמתם שאר שבטי ישראל. ה' בעצמו יילחם 'לגורל אור', הוא 'גורל אל'. במלחמה זו ייעזרו 'בני אור' על ידי 'מלאך המאור', הוא מיכאל.

לעומתם 'בני חושך' — הם הכתים ושאר אויבי ישראל מאז, ועמהם 'מרשיעי ברית' מתוך יש-ראל עצמו. לעזרת 'גורל בני חושך' אלו ייחלץ בליעל בעצמו עם 'כול רוחי גורל' ו'מלאכי התבל', אשר "בחוקי חושך יתהלכו ואליו [תשו] קתמת יחד" (יט, [13], 12).

לך וזו רעה למען אדע היש לו אהבה אלי אם שואה למען יופיע מזרעו אוהב אותי (התרגום לפי כהנא). וראה במהדורת צ'ארלס, עמ' 449 — רשימת הספרות המקבילה בספרות הנוצרית, ובמיוחד 'איגרת ברנבסי' (פרק xvii). כן ר' צוואת אשר א, ג ואילך; צוואת לוי יד, ד; שם יט, א ('בחרו לכם את האור או את החושך את חורת ה' או את מעשי בליעל'); צוואת יוסף כ, ב ('ואתם תקחו את עצמותי אתכם כי אם תביאו את עצמותי שמה והיה ה' עמכם באורה ובליעל יהיה כחשך עם המצרים'). והשווה גם 'תוספות למגילת אסתר' ז, 1 (כהנא, כרך ראשון ספר שני, עמוד תקנ"ג); Gregg במהדורת Charles, Apoc. I (עמ' 683): "לכן עשה שני גורלות, גורל אחד לעם אלהים וגורל אחד לכל הגוים ויבואו שני הגורלות האלה לפני אלהים בעת משפט ביום ובמועדו לעם ישראל ולכל הגוים".

המונח 'בני אור' עבר לספרות הנוצרית ונמצא כמה פעמים ב'ברית החדשה', ור' R. J. Tournay, R.B. LVI, 1949, p. 218 n. 9; W. H. Brownlee, BASOR Supp. Nos. 10-12, 1951, p. 8 n. 20. וכן השווה א"מ הברמן, 'עיונים במגילות מדבר יהודה', סיני כרך לב, תשי"ג, עמ' קנת, המציין שעל הצירופים 'בני אור' ו'בני חושך' כבר עמד ש' ליברמן בספרו Hellenism in Jewish Palestine, N.Y. 1950, p. 12-13; מאלו הוא מציין את 'דברי איוב' מג, ח (כהנא, כרך ראשון ספר שני, עמ' תקלה): "כי בן החשך הוא ולא בן האור", ור' שם.

51. ר' לעיל § 3, § 4, § 5, וכן הערות בגוף המגילה לפרשה יט ([13]); כא ([14]), ובמיוחד כו, [17], 5.

פרק עשירי

הכת והתקופה

§ 1. דברים כלליים

כשאנו מגיעים לקביעת התאריך של חיבור המגילה ולזיהוי הכת, שעמדה נמנה המחבר, עלינו להסיק תיג מראש מן הסיבויים להגיע למסקנות מוחלטות. בעיה בפולה זו — יותר מכל נושא שנידון כאן במבוא — קשורה במחקר שיטתי, המקיף לא רק את כל החומר שנתגלה ונתפרסם עד עתה, אלא גם את החומר שנתגלה ושעדיין לא נתפרסם. וכן יש להמתין עד שיתפרסמו כל פרטי החפץ רות הארכיאולוגיות במערות הכת ובחרבת קומראן. עד שיהיה אפשר להיעזר בממצא האר-כיאולוגי באופן המניח את הדעת.

בהתחשב במגבלות אלה, אין כוונתו של פרק זה אלא לרכז כמה נושאים, שעליהם הרחבנו את הדיבור במבוא או בהערות לגוף המגילה, ושאוּלִי יש בהם כדי לסייע לנו במתן תשובה, ולו גם חלקית, על הבעיות האלו.

כשאנו מנסים לקבוע את תאריך המגילה, עלינו להבדיל בין שלושה עניינים, השונים זה מזה בתכלית:

(א) תאריך חיבור המגילה;

(ב) תאריך ההעתק שלפנינו;

(ג) תקופת גניזתה או הנחתה במערה.

הבעיה השלישית משותפת היא לכלל המגילות, או לפחות לאותן שנמצאו יחד עמה במערה אחת, כגון שני כתבי-היד של ספר ישעיה, פשר חבקוק, סרך-היחזק, ההודיות ועוד.¹ את התשובה המדויקת על שאלה זו תוכלנה לתת רק החפירות הארכיאולוגיות במערות ובחרבת קומראן, שתוצאותיהן לא נתפרסמו במילואן, ושלמעשה עדיין הן נמשכות בשעת כתיבתו של מחקר זה. תוצאות החפירות האחרונות², ובעיקר מאות המטבעות שנמצאו בחרבת קומראן, מאפשרות לקבוע כמעט בוודאות את תחומי התקופה שבה הוטמנו המגילות: תחילת המאה הראשונה לפני סה"נ כ" terminus post quem, וחורבן הבית (70 לסה"נ) כ" terminus ante quem.

התשובה על הבעיה השנייה ניתנת בחלקה על-ידי המסקנה הנ"ל, שהרי היא קובעת, שהמגילה לא הועתקה אחרי שנת 70 לסה"נ. קביעה מדויקת של זמן כתיבת המגילה — בתחומי התקופה הנ"ל — עדיין אינה אפשרית, ולכן יש להסתפק לעת עתה בקביעה כללית, שהמגילה הועתקה לפני החורבן³, וקרוב לוודאי — במחצית השנייה של המאה הראשונה לפני הספירה, או במחצית הראשונה של המאה הראשונה לסה"נ.⁴

1. ור' עמ' D. Barthélemy and J. T. Milik: Qumran Cave I, Oxford 1955, pp. 46-47.

2. R.B. LXI, 1954, pp. 206-236.

3. ור' סוקניק, מגילות גנוזות א, עמ' יט.

4. כמה כתבי-יד מתקופת ברכוכבא, שנמצאו במערות ואירמרבעת, מטעימים את ההבדל בין כתב מגילות חר'

הכרת והתקופה

אם תוכל להינתן תשובה על הבעיה הראשונה — זמן חיבור המגילה — לא תוכל להינתן אלא על-ידי תוכנה של המגילה.

§ 2. תוכן המגילה וזמן חיבורה

בבדיקת תוכן המגילה במגמה הנ"ל עלינו להתרכז, כמובן, באותם הנושאים, שבהם המגילה מחזיקה חומר שאינו נמצא במגילות אחרות. שתי סיבות עיקריות לכך:

(א) בדיקת הנושאים הנמצאים במקביל גם במגילות האחרות חשובה ביותר לקביעת הזיקה ויחסי הזמן שבין מגילה זו לשאר המגילות. אבל היא עלולה להכניסנו לאותו מבוי סתום של ידיעות, שבגללן נחלקים כמעט כל החוקרים בינם לבין עצמם, בניסיונותיהם ליחס את הנושאים הנ"ל למאורעות היסטוריים הידועים לנו ממקורות אחרים.⁵

(ב) השוני שבין מגילת אור וחושך ובין שאר המגילות הוא למעשה ב'סדרת הסרכים (קרב)', המתארת — בלשון של תקנון — את מבנה הצבא, את נשקו ואת דרך להימנו. תיאורים אלו — אם נניח, שהם מיוסדים על מראה עינים ועל מקורות כתובים כאחד — עשויים לשמש אמצעי חשוב לקביעת תקופת חיבורה של המגילה, ובייחוד אמורים הדברים באותם התיאורים, שאינם תלויים כלל וכלל במקורות המקראיים, ושמורים על זיקה ברורה למקורות הצבאיים שבתקופת חיבורה של המגילה. נושאים אלו וזיקתם לשיטת הלחימה ההלניסטית, החשמונאית והרומאית נדונו בהרחבה בפרקי המבוא השונים.⁶

עם העיון בנושאים אלו יש לזכור שדווקא הפרטים הקטנים, — שלמעשה אינם חשובים ביותר מבחינת תוכנה הכללי של המגילה — הם העשויים לנסוך אור על תקופת חיבור המגילה, שכן בדרך תיאורם לא היתה לבעל המגילה כל מגמה מיוחדת, שעלולים היינו לגלותה בדרך תיאורם של נושאים חשובים ועיקריים. מצד אחר מתבקש הקורא לעיין בדברי ההסתייגות שנאמרו בפרק שביעי § 1, לגבי השימוש בקנה-המידה הצבאי לשם קביעת התקופה.

בלוח הבא הבאנו — נוסף על הנושאים הצבאיים — גם כמה נושאים 'לא-צבאיים' שאפשר להי" עזר בהם לקביעת התקופה.⁷

קומראן (על שני סגנוניהן, ור' להלן בהקדמה לגוף המגילה) לכתב בתהלת המאה השנייה (ור' B. A. Vol. XVII, Feb., 1954, Fig. 4, p. 9).

5. לסיכום מוצלח של ההצעות השונות שהוצעו עד עתה — המייחסות את חיבור המגילות לתקופות שונות, למן התקופה שלפני החשמונאים ועד ימיהם — ר' לאחרונה (עד אבגוסט 1953) בספרו של Vermès, פרק רביעי, עמ' 67-70; וכן (ער מחציה 1952) H. H. Rowley, The Covenanters of Damascus and the Dead Sea Scrolls (Bull. of the John Rylands Library, Vol. 35 No. 1, Sept. 1952, p. 111ff.).

6. ר' פרק ראשון § 3 (פרשה ד ואילך).

7. להנמקה ר' שם § 6.

8. ור' הלוות בפרק ראשון § 4 ותוכן העניינים של המבוא.

9. להלן דברי הסבר לשימוש בלוח: (1) בעמודה הראשונה צוינו הנושאים בלבד וללא הנמקה; (2) מראיהמקומות לפרקי המבוא או להערות לגוף המגילה, בהם נמצאות ההנמקות, ניתנו בעמודה השנייה. פשר הסימנים שהשימשתי בהם בעמודות הבאות הוא כלקמן:

+ = זיקה חיובית; - = זיקה חיובית אולם לא מוחלטת;

- = זיקה שלילית. + = זיקה שלילית, אולם לא מוחלטת.

סימון שונה בשתי עמודות משמעותו, שהזיקה שונה לשתי התקופות כאחת. אם זיקת הנושא בכללו היא שלילית לתקופה מסוימת, צוינו בעיות המשנה רק בתקופה, שזיקתו אליה ברורה.

מבוא: פרק עשירי

הנ"א	מראי-מקומות להנמקה בפרקי המבוא ובהערות לגוף המגילה	התקופה שלפני הכיבוש הרומאי (הלניסטי-חשמונאי)			התקופה שלאחר הכיבוש הרומאי		
		כל התקופה	לפני סה"כ שנת 63 ב.ה.	המאה הראשונה לסני סה"כ עד שנת 63	כל התקופה	עד סוף המאה לפני סה"כ 63	המאה הראשונה לסני עד שנת 70 ב.ה.
הכתים : זכיחה ל'אותות' (פטר חבקוק 6) 3-5	פרק שלישי § 10 והערות 91-92 שם	+			+		
יחתי אשור ר'הכתיים במצרים	פרק שני § 3 (2) ; פרק שמיני § 5 (פרשה טו) : הערות ל[1] ; 6 ; [11] ; 11-12 ; [19] פרשה לא	+			+		
מלך הכתיים	[15] ; 2 ; [19] § 10	+			+	+	+
						(44 לפנה"ס ?)	
המקדש טרם הרב	פרק שמיני § 2	+			+		
ישראל' במקום 'אוריאל'	פרק חשיעי § 6 (2)						
שיבוש ב'אותות' בקרב	פרק שלישי § 10	+			+		
שיבוש בחצוצרות למתן סימני קרב	פרק חמישי § 10	+			+		
הבנן המלכני (של אנשי 'מערכות הפנים') ומידותיו	פרק שישי § 2	-			+	+	+
הבנן העגול של 'פרשי הסרף'	פרק שישי § 2 (3)	+			+	+	-
'בתי שוקים' לרובבים (פרשי הסרף)	פרק שישי § 3	+			+		
בלבד							
צורתו ומידותיו של היכודך (החרב)	פרק שישי § 6 (8)	-			+		
שיטת תגירת היכודך	פרק שישי § 6 (8)				+	+	-
						(יוליוס קיסר) + (אוגוסטוס) -	
היעדר פגיון	פרק שישי, הערה 71				+		
מידות הרומח	פרק שישי § 11 (4)	+			+		
היעדר מרכבות-קרב	פרק שביעי § 6, הערה 196	-			+		
היעדר פילים	פרק שביעי § 6, הערה 196	-			+		
'שערי המלחמה'	פרק שביעי § 2 (4)	-			+		
הזיקה בין 'דגלי הבנים' ו'מערכות הפנים' ושיטת לחימתם	פרק שביעי § 4 (6)	-			+		
'מערכת הפנים', מבנה ומספר לוחמיה	פרק שביעי § 5 (10)	-			+	+	(קיסר)
המערכה 'החליפה למלחמה'	פרק שביעי § 5 (9)	-			+		
מספר 'סדרי הפנים'	פרק שביעי § 5 (9)	-			+		
הפרשים וכונייהם	פרק שביעי § 6 (5)	-			+		
'המגולות' ומבני הקרב	פרק שביעי § 7	+			+		

הכת והתקופה

סיכומו של לוח זה מורה, שבכל הפרטים הזיקה היא חיובית או חיובית-למחצה בתקופה הרומאית, ואילו בתקופה שלפני הכיבוש הרומאי לפחות ב-12 מקרים היא שלילית, ובעוד 4 מקרים היא שלילית, אף כי לא מוחלטת. יתר על כן, כשאנו עוברים על סימני + שבמדור הרומאי, אנו רואים, שב-17 פרטים אי אפשר לקבוע בדיוק את הזמן בתוך התקופה הרומאית: ב-6 מקרים הידיעות מורות בכיוון המחצית השנייה של המאה הראשונה לפני סה"נ; ב-2 מקרים הן מורות באופן ברור נגד המאה הראשונה לסה"נ. בהסתייגות האמורה לעיל אולי ניתן להסיק, שמגילת אור וחושך נתחברה אחר הכיבוש הרומאי, אבל לפני סוף שלטונו של הורדוס¹⁰. אם תתאמת הנחה זו, ייתכן שיש לאחר את זמן חיבורה לזמן חיבורן של אחדות ממגלות הכת¹¹.

10. למעשה רומז חלק מן הידיעות על תקופת שלטונו של יוליוס קיסר או על תחילת שלטונו של אוגוסטוס.
11. כבר עמדנו בפרק הראשון § 1 על זיקתה ההדוקה של המגילה לספרות החיצונית (ובייחוד לספר תנ"ך, לספר היוכלות ולצוואות) בכלל ולמגילות הכת בפרט, אף-על-פי שלא מצאנו בספרות הנ"ל כל ספר או מגילה הדור מים לה בתוכנם. זיקה הדוקה זו בולטת ביותר לאור המקבילות הרבות — שהבאנו במבוא ובהערות לגוף המגילה — ללשונה, לסגנונה ולמונחיה, וכן להשקפות המובעות בה על הנושאים הדתיים והחברתיים השונים. אף-על-פי כן קשה ביותר לקבוע את התאריך היחסי של חיבורה בהשוואה עם תאריך חיבורן של שאר המגילות, שכן — כפי שצוין לעיל (ר' הערה 5) — עדיין לא נחשבה מסקנה ברורה על תאריך חיבורן היחסי של אלה, ויש חוקרים המאחרים מגילה אחת, ואחרים המקדימים אותה.

כאן ברצוני להעיר רק על כמה נקודות מגע ושוני, העוללות להאיר במקצת נושא מסובך זה. קודם כל עלינו להשוות את מגילת אור וחושך למגילת פשר חבקוק, שכן שתיהן עוסקות ביכתיים, כבר עמדנו כמה מן החוקרים על כך, שבעל פשר חבקוק מדבר על 'כתיאים' בלשון עתיד, כאילו עומדים הם להגיע, אולם אכזריותם עדיין לא פגעה פגיעה ישירה בישראל עצמו. הנחה זו הביאה כמה מן החוקרים (ור' M. H. Segal, JBL, LXX Part II, 1951, p. 131 ff. וכן אחרים, ר' הערה 5 לעיל) לקבוע את זמן חיבורו של 'פשר חבקוק' במחצית הראשונה של המאה הראשונה לפני הספירה — וביתר דיוק: בתקופת אלכסנדר ינאי — כלומר: לפני הכיבוש הרומאי. אם נכונה השערה זו, הרי שמגילת אור וחושך נכתבה אחר פשר חבקוק, חיוק להנחה זו מן העובדה, שעיקר עניינו של בעל המגילה הן רדיפות הכת עלייך השלטון היהודי בירושלים בכלל, ורדיפת 'מורה הצדק' עלייך הכוהן הרשע' בפרט (לפי סגל ואחרים אין הכוהן הרשע, אלא אלכסנדר ינאי עצמו). בגלל רדיפות אלו ובגלל שאר הסאי הכוהנים בירושלים תיכבש הארץ עלייך הכתים האכזריים: 'פשרו על כוהני ירושלם האחרונים אשר יקבצו הון ויצע משלל העמים ולאחרית הימים ינתן הונם עם שללם ביד חיל הכתיאים' (פשר חבקוק [9] 4 - 7).

בניגוד בולט לכל הנ"ל, אין מגילת אור וחושך עוסקת בבטיית הכוהן הרשע, 'מורה הצדק' בכלל, שכן המ' ריבות הפנימיות אינן מעניינה (אולם ר' פרק שני § 3 (3)), עיקר הספר מוקדש לתיאור מלחמה ערהרמה עם הכתים עצמם, שכן 'היאה עת צרה עזה לעם פדות אל ובכול צרותמה לוא נהיתה כמוה' (ב, [1] 11 - 12 והערות שם וכן [15] 1). מכאן שבשעה שנכתבה מגילת אור וחושך — לאחר הכיבוש הרומאי — האפילה צרת העם הכללית על כל הבעיות הפנימיות.

זיקת מגילת אור וחושך למגילת סרך היחד חזקה ביותר (אף-על-פי שסרך-היחד אינו עוסק ביכתיים, כיכוהן הרשע, וב'מורה הצדק') בכמה נושאים הנוכחים במגילת אור וחושך כמובנים מאליהם, ואילו הסברם היתקנוני נמצא במפורט בסרך היחד: והשווה למשל: 'גורל אור' ו'גורל חושך' (ור' במפורט, פרק תשיעי § 8); מלאך האור ומלאך החושך (שם § 3; § 4); סכס ברית האל וקללת בליעל ונוסח הברכה והקללה (ור' במפורט פרק שמיני § 5, 6, א') ועוד. אם זיקה זו ישירה — ולא שנוקקו שניהם למקור שלישי שנעלם מאתנו — הרי שת' אריך חיבורה של מגילת אור וחושך מאוחר לחיבור סרך היחד.

אף נקודות המגע עם מגילת ההודיות — שיש מקום להשערה שנכתבה עלייך 'מורה הצדק' עצמו (ור' סוקניק, מגילות גנוזות ב, עמ' לב והערות כאן לפרשה א, [1] 3) — רבות הן ביותר, ור' במיוחד הערות [10] 10 ואילך; [14] 13, וכן בפרק אחד עשר, § אמת, § גורל, § מעמד ועוד רבים.

קשה לקבוע את זיקת זמן החיבור בין מגילת אור וחושך למגילת 'ברית דמשק', שנכתבה בלי ספק עלייך אותה הכת (ור' סוקניק, מגילות גנוזות א, עמ' כא ואילך) וקטעים ממנה נמצאו עתה בחפירות במערות חרבת קומ' ראן (ור' רביק, עמ' 100 בהקדמה). במגילה זו הוקדש מקום רב לתיאור הקמת 'הברית החושה' ביארץ דמשק'

מבוא: פרק עשירי

§ 3. הכת

1. בדומה לבעיית התקופה. נחלקו החוקרים ביותר בניסיונותיהם לזהות את 'כת המגילות' עם אחת מן הכיתות הידועות לנו ממקורות אחרים. למעשה 'זהותה' הכת — על ידי החוקרים השונים — עם כל אחת ואחת מן הכיתות הרבות והשונות, שהיו קיימות בסוף תקופת הבית השני ולאחריו⁸, סיבת הדבר בכך, שהידיעות המצויות בידינו היום על השקפותיה של 'כת המגילות' ועל תקנונה, עולות בהרבה על ידיעותינו על מרבית הכתות בתקופה הנדונה. אחת ההשקפות, המקובלות עכשיו על הרבה חוקרים (מאז הוצעה לראשונה על ידי א"ל סוקניק ופותחה בהרחבה על ידי דיפון-סומר, בראונלי, גרינק, דיוו ואחרים¹²) היא — שיש לזהות את 'כת המגילות' עם כת ה'איסיים'. הצעה זו מסתמכת על שתי עובדות חשובות: (א) מקום מגוריה של הכת (חרבת קומראן) זהה בעצם עם מקום מגוריהם של האיסיים לפי פליניוס¹³; (ב) חוקת הכת ומנהגיה, כפי שהם מפורטים בעיקר בסרך היחד, דומים ביותר בנקודות חשובות למסופר על מנהגיהם והשקפותיהם של האיסיים בדבריהם של פילון ושל יוסף בן מתתיהו¹⁴. בתוכן מגילת אוריחושוך לא יכולתי למצוא את ההור-כתה המכריעה בשאלה זו, אולם יש לציין, שכל הנאמר במגילה אינו סותר את הידוע לנו על האיסיים, ונראה לי שלעיתים מתפרשים העניינים יפה בעיקר על סמך דברי יוסף בן מתתיהו על כת זו. ואולם, אף-על-פי שכל העדויות האלו מחזקות את הדעה על זיהוים עם האיסיים, עדיין יש לצ-פות לתגליות נוספות עד שנהיה רשאים לקבוע זאת בוודאות מוחלטת.

2. להלן — בדומה לסעיף הקודם, הדן בתקופת המגילה — ארשום במרכז ובתמצית את עיקרי השקפותיה של הכת ומנהגיה, כפי שאנו למדים מתוך מגילת אור וחושך בלבד. פרטי הדיון בכל נושא ונושא, וכן זיקתו לשאר המגילות, כבר נאמרו בפרקי המבוא המתאימים.

1. הכת דוגלת בהפרדת כת הטהונה מכתר המלוכה. בראש	ר' פרק שלישי § 1.
'העדה' עומדים 'כוהן הראש' מצד אחד ו'נשיא כול העדה'	פרק שמיני, הערה 57.
מצד שני ¹⁵	הערות לפרשה זו, [5], 1

(ור' כאן הערות ל [1] 3), 'מורה הצדק' — הנזכר אף הוא — כבר אינו בחיים. חלקי התקנון (הסרכים) שבמגילה זו מעידים (על השאלה אם חלקי התקנון מהווים חלק אורגני של המגילה [רבין, עמוד X בהקדמה]) אפשר יהיה להשיב סופית רק לאחר פרסום קסעי המגילה שנתגלו במערות קומראן) שאותם אנשי הכת הביאו עמם ('מאריך יהודה' לארץ דמשק) את חוקת הכת ודרך ארגונה שעיקרה מפורטים בחלקים של סרך היחד, וכנראה אף שכללה והתאימה לתנאים החדשים, הכתיים אינם נזכרים, אף-על-פי שבעל המגילה מרמז על 'ראש מלכי יוץ' (שם, [8] 11). העובדות הנ"ל אינן מאפשרות — לדעתי — להגיע לכל מסקנה מניחה את הדעת בקביעת זמנן היחסי של מגילות אור וחושך, וברית דמשק, ואולי ניעור בפתרון בעיה זו לכשיתפרסמו הקטעים של ברית דמשק, שנתגלו עתה במערות קומראן. על דעה שונה לחלוטין מזו שהובעה לעיל ראה לאחרונה: דוד פלוסר, כת מדבר יהודה והשקפותיה, ציון, שנה י"ט חוברת ג'-ד, תשי"ד, עמוד 89 ואילך. לדעת פלוסר, יש לייחס את מגילת 'מלחמת בני אור בבני חושך', לתקופה הקדומה של התהוות הכת, בשעה שסרך היחד וההודיות שייכות לתקופות מאוחרות יותר. כמו כן עיין גם במאמרו של מרדכי מרגליות: מכרית דמשק עד סרך היחד, סיני, כרך ל, תשי"ב.

12. ור' Vermès, עמ' 21, 57 ואילך. Hist. nat. V. 17, ור' דיפון-סומר, Aperçus, p. 105 ss.
13. ר' הערה 13, וכן י"מ גרינק, סיני, שנה סז, כרך לב, תשי"ג, עמ' יג ואילך; ועיין במיוחד גם במאמרו של M. Burrows ב-Oudtestamentische Studien, VIII, 1950, p. 156-192.
14. וכך כנראה יש לגרוס את הנאמר בסרך היחד ([9] 11): "עד בוא נביא ומשיח (או: 'משוח') אהרון וישראל, בניגוד לנוסת המקוצר בברית דמשק: "עד עמוד משיח מאהרן ומישראל" ([20] 1, היינו שנים 1) והמקוצר יותר (מסורס ע"י המצתיק של ימי הביניים ז): "עד עמוד משיח אהרן וישראל" ([12] 23-13, [14] 1; [19]).

הכת והתקופה

2. אין למצוא במגילה ידיעה כלשהי שתעיד שהכת התנגדה ל'בית דוד'. אדרבה, לפי [11], 2 יש להסיק את ההפך מזה	פרק שמיני, הערה 57. הערות ל-[11], 2
3. הכת מורכבת מכהנים, לוויים וישראל ('בני לוי ובני יהודה ובני בנימין')	פרק שלישי § 1, § 3. § 4, § 7
4. שמות אנשי הכת — המתחלקים בכללם לארבע קבוצות-גיל, — רשומים ברשימות מיוחדות (על האותיות), הקובעות את מקומם המדויק בארגון המשני של העדה	פרק שלישי § 9 פרק רביעי § 4 (3)
5. העדה בארגונה המיליציוני נקראת בשם 'סרד אל'	פרק שביעי § 2 (5) וכן שם הערה 51
6. אין הכת מתנגדת, כפי הנראה, עקרונית לנישואי חברה, אולם היא אוסרת באופן מוחלט על הגשים להימצא במחנות הלחימה; בדומה לכך אסור שיימצאו 'נערים זעטונים' (למטה מגיל 25) במחנות הלחימה	פרק רביעי § 2 (א) § 3
7. הכת מחייבת במפורש להקריב קרבנות בבית-המקדש, אולם רק אם יכתנו בו שוב כוהני החוקים לפי תפיסת הכת	פרק שמיני § 2
8. הכת נזקקת ללוח המחלק את השנה ל-52 שבועות; לפי זה מאורגנים הכוהנים ב-26 משמרות, המתחלפים מדי שבוע בש"בוע במחזורים חצי-שנתיים	פרק שמיני § 3 (4)
9. הכת מקפידה ביותר על החוקים הקשורים בטוהר המחנה וקובעת, שמרחק 'היד' (מקום היציאה) מן המחנה יהיה 2000 אמה	פרק רביעי § 3
10. הכת מאמינה בחלוקת היצורים ל'גורל אור' ו'גורל חושך'. מלאך החושך הוא 'בליעל', ומלאך האור הוא מיכאל. בניגוד לאויבי ישראל הנמצאים ב'גורל חושך', שהוא גורל בליעל — נמצאים הם ב'גורל אור', שהוא 'גורל אל'. ארבעת מלאכי הפנים הם: מיכאל, גבריאל, שריאל ורפאל	פרק תשיעי § 1, § 3. § 4, § 5, § 6 (2), § 8. ור' שם פרטים נוספים ל- השקפות נוספות של הכת בעניין זה
11. תורת משה היא המנחה את מעשיהם	פרק ראשון § 2 וכן הערות ל-[10], 1 ואילך

לעיל פורטו עיקרי השקפות הכת ואמונותיה, אולם התמונה השלמה מתקבלת רק מתוך עיון בתור-כן 'תפילת מועד המלחמה' ו'ההודיות', ועל כך ר' לעיל, פרק שמיני.

על בעיה זו ר' בהרחבה במאמרו של י"מ גרינק, שם; Rowley, שם, עמ' 144, ושם הערה 1; J. T. Milik ב- R.B. LX, 1953, p. 290 ss.; ובמיוחד עתה Vermès, עמ' 118, וכן שם מראי מקומות לספרות נוספת.

מעניין ביותר שבמגילת אור וחושך לא נזכר אף פעם אחת 'משיח אהרון' או 'משיח ישראל', ור' גם הערות ל-[11], 7-8.

פרק אחד-עשר

שימושי לשון

(לוח השוואתי)

על הניקה העניינית והלשונית כאחת בין מגילת אור-וחושך לשאר מגילות מדבר יהודה אפשר לעי' מוד במיוחד מתוך השוואת אוצר המלים והמונחים, שבעלי המגילות מרבים להשתמש בו. מתוך האוצר הרב של מלים אלו נבחרו והובאו להלן לפי סדר א"ב המלים האופייניות ביותר והי' באות ברוב המגילות בשימוש מיוחד. לשאר המונחים והמלים האופייניים למגילת אור-וחושך הובאו מקבילות משאר המגילות בהערות לגוף המגילה ובפרקי המבוא לפי העניינים.

אמת

- אור וחושך ו [4] 6 'אמת אלי, 'צדק אלי, 'כבוד אלי, 'משפט אלי
 טו [11] 14 ולהצדיק משפט אמתכה בכול בני איש
 יז [13] 1 וברכו על עומדם את אל ישראל ואת כול מעשי אמתו
 יז [13] 2 ברוך אל ישראל בכול מחשבת קודשו ומעשי אמתו
 יט [13] 9 ולסנן[ר] מעשי אמתכה ומשפטי גבורות פלאכה
 יט [13] 9-10 ובגורל אור הפלתנו (10) לאמתכה ושר מאור מאו פקרתה לעוורנו ובגור
 רלו כול בני צדק וכול רוחי אמת בממשלתו
 יט [13] 12 ואנו בגורל אמתכה נשמחה
 כא [14] 12 ואנו עם קודשכה במעשי אמתכה נהללה שמכה
 כז [17] 8 ושמח צדק [ב]מרומים וכול בני אמתו יגילו בדעת עולמים
 סרך היחד [1] 5 ולדבוק בכול מעשי טוב ולעשות אמת וצדקה ומשפט (6) בארץ
 וכול הנזבים לאמתו
 [1] 11 (14) ולוא לקדם עתיהם ולוא להתאחר (15) מכול מועדיהם ולוא לסור מחר
 קי אמתו ללכת ימין ושמאל
 [1] 19 (18) יהיו הכוהנים (19) זהלויים מברכים את אל ישועות ואת כול מעשי
 אמתו
 [2] 24 כיא הכול יהיו ביחד אמת וענות טוב. ואהבת חסד ומחשבת צדק
 [2] 26 לוא [יבוא] ביחד אמתו
 [3] 6 כיא ברוח עצת אמת אל דרכי איש יכופרו כול (7) עוונותו להביט באור
 החיים וברוח קדושה ליחד באמתו יטהר מכול (8) עוונותו
 [3] 19 (18) הגה רוחות (19) האמת והעול במעון אור תולדות האמת וממקור
 חושך תולדות העול
 [3] 24 ואל ישראל ומלאך אמתו עזר לכול (25) בני אור
 [4] 2 ולישר לפניו כול דרכי צדק אמת
 [4] 5 ורוב חסדים על כול בני אמת
 [4] 6 אלה סודי רוח לבני אמת תבל
 [4] 17 ויתן איבת עולם בין ממלגותם תועבת אמת עלילות עולה ותועבת עולה
 כול דרכי אמת

שימושי לשון

- [4] 19 ואז תצא לנצח אמת תבל
- [4] 20 ואז יכרר אל באמתו כול מעשי גבר
- [4] 21 ויו עליו רוח אמת כמי נדה מכול תועבות שקר
- [4] 23 עד הנה יריבו רוחי אמת ועול בלבב גבר
- [5] 3 לעשות אמת יחד
- [5] 6 המתנדבים לקודש באהרון ולבית האמת בישראל
- [5] 10 (9) ולרוב אנשי בריתם (10) המתנדבים יחד לאמתו
- [7] 18 והאיש אשר תזווע רוחו מיסוד היחד לבגור באמת
- [8] 2 לעשות אמת וצדקה ומשפט ואהבת חסד והצנע לכת איש עם רעהו
- [8] 5 נכונה עצת היחד באמת
- [8] 6 עדי אמת למשפט
- [8] 9 ולקריב ריח ניחוח ובית תמים ואמת בישראל
- [9] 3 ליסוד רוח קודש לאמת (4) עולם
- [9] 18 וכן להשכילם ברוי פלא ואמת
- [10] 17 (16) ואדעה כיא בידו משפט (17) כול חי ואמת כול מעשיו
- [11] 4 לוא יזד עזרע כיא אמת אל היאה (5) סלע פעמי
- [11] 14 (13) ובחסדיו יבוא (14) משפטו בצדקת אמתו שפטני
- [11] 16 והקם לבן אמתכה כאשר רציתו לבחירי אדם להתיצב (17) לפניכה לעד
- סר־היחד, סר־הברכות [2],
- 28 (קומראן ו, עמ' 123)
- שם, [3] 24 (קומראן ו,
- עמ' 124)
- הודיות [1] 26 (25) אתה אל הדעות כול מעשי הצדקה (26) וסוד האמת (ביאוצר המגלות נדפס : סוד האמת)
- [2] 4 [חי (אמת) צדק בכלן] (התיבה 'אמת' נקודה רצדק' גתלתה מעליה)
- [2] 10 סוד אמת ובינה לישרי דרך
- [3] 34 כיא ירעם אל בהמון כוחו ויהם זבול קודשו באמת (35) כבורו
- [4] 14 וידרשוכה בלב ולב ולא נכונו באמתכה
- [5] 9 וסוד אמת אמצתה בלבבי
- [6] 9 (8) כיא כול (9) מעשיהם באמתכה
- [6] 12 וידעו כול גוים אמתכה וכול לאומים כבודכה
- [6] 25 [אמתכה]
- [6] 29 וכול בני אִנְּמוֹתוֹ יעורו לן []
- [7] 14 ובאמתכה לישר פעמי לגתיבות צדקה
- [7] 20 ואחמוכה באמתכה
- [7] 26 כי השכלתני באמתכה (27) וברוי פלאכה הודעתני
- [7] 28 מי כמוכה באלים אדוני ומי כאמתכה ומי יצדק לפניכה בהשפטו
- [7] 30 (29) וכול בני (30) אמתכה תביא בסליחות לפניכה
- [9] 10 (9) כי ידעתי (10) באמתכה
- [9] 24 ותחבא אמת לקִנְּץ []
- [9] 35 כי אתה אב לכול בני אמתכה
- [10] 17 כי ופענתי באמתכה
- [10] 20 ואני לפי דעתי באמִּתְּכָה []
- [10] 27 ולבני אמתכה גתתה ש []
- [10] 29 בדעת אמתכה
- [10] 30 (30) ואמתכִּה (31) תשעשע גמשי
- [11] 4 ... תני בסוד אמתכה ותשכילני במעשי פלאכה
- [11] 7 ואני ידעתי כי אמת פיכה ובידכה צדקה

מבוא: פרק אחד־עשר

- [11] 9 כי הודעתם בסוד אמתכה (10) וברזי מלאכה השכלתם
 [11] 11 להוחד עם בני אמתך
 [11] 16 כי הודעתני סוד אמת
 [11] 26 ואמתכה תומיע (27) לכבוד עד ושלום עולם
 [11] 29-30 ורוב אמתכה והמון (30) חסדיכה בכול מעשיכה שמח נפש עבדכה כאמתכה
 [14] 2 ... אנשי אמת ...
 [14] 15 כי אתה צדיק ואמת כול בחיריך
 [14] 20 [לוא] אמיר בהון אמתך ובשונח כול משפטיך
 [15] 23 לא ישוה כול הון באמתך
 [15] 25 אל אמת אתה
 [16] 4 ... אמתך ...
 [16] 7 ולדבוק באמת בריחכה ...
 [16] 16 חסד ואמת
 [18] 13 [אמתכה ליצר אשר סמכתה בעווכה
 [18] 14 [] כאמתכה מבשר ...
 [] 9 ואדעה כי אמת (10) []
 [53] 6 קטע 2, 6 ומוכיחי אמת
 [53] 15 קטע 2, 15 כיא נכונו באמתכה
 [55] 10 קטע 5, 10 משפט אמתכה
 קומראן ו, 15, 36, 1 (עמ' 139) אמת וצדק
 שם, 15, 36, 2 [א]ש גמולי אמתכנה]
 פשר חבקוק [7] 10, 12 פשרו על אנשי האמת (11) עושי התורה אשר לוא ירפו ידיהם מע' בודת (12) האמת
 [8] 9 (8) פשרו על הכוהן הרשע אשר (9) נקרא על שם האמת בתחלת עומרו
 ברית ומשק [3] 15 עידות צדקו ודרכי אמתו וחפצי רצונו
 [20] 30 ואמת משפטיך בנו
 [20] 31 (30) ולא ירימו יד על חקי קרשו ומשפט (31) צדקו ועדיות אמתו

ב ל י ע ל

- אוריחוֹשך א [1] 1 בגורל בני חושך בחיל בליעל
 א [1] 5 וכלת עולמים לכול גורל בליעל
 ב [1] 13 יתאורו חיל בליעל
 ה [4] 2 (1) אף אל בעברה על (2) בליעל ובכול אנשי גורלו
 יד [11] 8 להפיל גורוי בליעל
 יח [13] 4 ואנר[ו]ר בליעל במחשבת משטמה
 יט [13] 11 (10) ואתה (11) עשיתה בליעל לשחת מלאך משטמה
 כא [14] 9 הפלחה חסדיכה לשאנרית [] בממשלת בליעל
 כב [15] 3 (2) וחנו נגר מלך הכתיים ונגד כול חיל (3) בליעל הנועדים עמו
 כג [15] 17 להסיר בל[יעל]
 כח [18] 1 בהנשא יד אל הגדולה על בליעל ועל כול חנ[ק]ל ממשלתו
 כח [18] 3 משאת יד אל ישראל על כול המון בליעל
 טר[ך]היחד [1] 18 (17) מכול פחד ואימה ומצרף (18) והיים בממשלת בליעל
 [1] 24 (23) וכול פשעי אשמתם וחטאתם בממשלת (24) בליעל
 [2] 5 (4) והלויים מקללים את כול אנשי (5) גורל בליעל
 [2] 19 ככה יעשו שנה בשנה כול יומי ממשלת בליעל
 [10] 21 עד תום דרכם ובליעל לוא אשמור בלבבי
 [2] 16 הודיות ומומות בליעל []

ש י מ ו ש י ל ש ו ן

22 [2]	והמה סוד שוא ועדת בליעל
28 [3]	וקץ חרון לכול בליעל
29 [3]	וילכו נחלי בליעל על כול אגמי רוֹם
32 [3]	ויבקעו לאבדון נחלי בליעל ויהמו מחשבי תהום
10 [4]	זממו עלי בליעל להמיר תורתכה
13 [4]	(12) כי אתה אל תגאץ כל מחשבת (13) בליעל ועצמתה היא תקום ומח' שבת לבכה תכון לנצח והמה נעלמים זמות בליעל (14) יחשובו
21 [6]	ויעץ בליעל (22) עם לבבם
3 [7]	השם לבבי ממחשבת רוע, כי בליעל עם הוסע יצר (4) הוותם
3, 9, 40 []	קומראן ו, 3, 9, 40 [ב]ליעל ואן [
13 [4]	(12) ובכל השנים האלה יהיה (13) בליעל משולח בישראל
15 [4]	שלושת מצודות בליעל
18 [5]	ויקם בליעל את יחנה ואת (19) אחיהו במזמתו
2 [8]	לסוקדם לכלה ביד בליעל
2 [12]	כל איש אשר ימשלו בו רוחות בליעל
14 [19]	למקדם לכלה ביד בליעל

ג ו ר ל

1 [1]	אוריחוֹשך א [1] להחל בגורל בני חושך
5 [1]	א [1] עת ישועה לעם אל וקץ ממשל לכול אנשי גורלו
11 [1]	ב [1] בני אור וגורל חושך נלחמים יחד לגבורת אל
13 [1]	ב [1] שלושה גורלות יחזקו בני אור לנגוף רשעה ושלושה יתאוו חיל בליעל למשוב גורל (14) [אור]
14 [1]	ב [1] ובגורל השביעי יד אל הגדולה מכנעת
2 [4]	ה [4] בליעל ובכול אנשי גורלו
2 [13]	יז [13] (1) וזעמו (2) שם את בן[לי]על ואת כול רוחי גורלו
4 [13]	יח [13] וארורים כול רוחי גורלו
5 [13]	יח [13] כיא המה גורל חושך וגורל אל לאור (6) [עולמ]ים
9 [13]	יט [13] ובגורל אור הפלחנו (10) לאמתכה
12 [13]	יט [13] (11) וכול רוחי (12) גורלו מלאכי חבל
12 [13]	יט [13] ואנו בגורל אמתכה
1 [15]	כב [15] וגורל אל בפזות עולמים
7 [17]	כו [17] שלום וברכה לגורל אל
16 [17]	כז [17] ובגורל השל[ישי] [
10 [1]	סר[ך]היחר [1] (9) ולאהוב כול בני אור איש (10) בגורלו בעצת אל
2 [2]	(1) והכוהנים מברכים את כול (2) אנשי גורל אל
5 [2]	(4) והלויים מקללים את כול אנשי (5) גורל בליעל
17 [2]	יתן גורלו בתוך ארורי עולמים
23 [2]	ולוא ישפול איש מבית מעמדו ולוא ירום ממקום גורלו
24 [3]	וכל רוחי גורלו להכשיל בני אור
24 [4]	וכירשתו בגורל עול ירשע בו
26 [4]	[ולה]פיל גורלות לכול חי לפי רוחו
3 [5]	על פיהם יצא תכון הגורל לכול דבר
16 [6]	וכאשר יצא הגורל על עצת הרבים יקרב או ירחק
18 [6]	ואם יצא לו הגורל (19) לקרוב לסוד היחד
22 [6]	(21) ואם יצא לו (22) הגורל לקרבו ליחד
7 [9]	ועל פיהם יצא והגורל לכול תכון אנשי היחד
7 [11]	וינחילם בגורל (8) קדושים ועם בני שמים חבר סודם לעצת יחד

מבוא: פרק אחד - עשר

סרך היחד, סרך אחרית הימים	
[1] 9 (קומראן I, עמ' 109)	לכוא בגורל בתוך משפחה
שם, [1] 16 (שם, עמ' 110)	אשר יצא הגורל להתנצב בעבודתו
שם, [1] 20 (שם)	אל יבוא בגורל להתנצב על עזת ישראל
סרך היחד, סרך הברכות [4] 26	
(קומראן II, עמ' 126)	ומפיל גורל עם מלאכי פנים
הודיות [3] 22	ותפל לאיש גורל עולם עם רוחות (23) דעת להלל שמכה ביחד
[3] 25	(24) ומה כוח לי כיא התיצבתי בגבול רשעה (25) ועם חלכאים בגורל
[6] 13	לכול אנשי עצתכה ובגורל יחד עם מלאכי פנים
[7] 34	לוא הפלתה גורלי בעדת שוא ובסוד נעלמים לא שמתה חוקי (בתיבה 'שוא' הא' תלויה)
[11] 11	להוחד [עם] בני אמתך ובגורל עם (12) קדושיכה
ברית דמשק [13] 4	ויצא הגורל לצאת ולכוא על פיהו כל באי המתנה
[13] 12	וכתבוהו במקומו כפי צאתו * בגורל הנאמת [2]
[20] 4	(3) בהופע מעשיו ישלת מעדה (4) כמי שלא נפל גורלו בתוך למורי אל
ז, קומראן I, 34, 3, [1] 2	
(עמ' 153)	בגורל צדניק ולרשעים גורל
א. ה' ו' ה'	
אוריוחושך ב [1] 11	ליום הוה והיא עת (12) צרה ענוה לעם פדות אל ובכול צרותמה לוא
	נהיתה כמוה
כג [15] 11	וכל יקום הוותם מהר ימלו
סרך היחד [4] 13	באבל יגון ורעת מרורים בהוות חושך
[4] 18	נתן קץ להוות עולה ובמועד (19) פקודה ישמירנה לעד (אצל Burrows :
	להיות עולה)
הודיות [2] 6	אם לכול הוות []
[2] 36	מפחד הוות ר'שעים
[3] 25	עם מהומות רכה והוות מדהבה עם מצעדי
[3] 33	(32) וארץ (33) תצרח על ההווה הנהיה בתבל
[3] 34	ויתמוגגו בהוה ג'ד'לה
[5] 25	וברז חבתה בי ילכו רכיל לבני הוות
[5] 26	והמה הוות לבם יחשובו
[6] 3	הוה לאין חקר וכלה לאין [] (ביאוצר המגלות : כלה)
[7] 4	(3) בליעל עם הופע יצר (4) הוותם (ביאוצר המגלות : היותם)
[7] 5	ויהם לבי לכלה ורוח עועיים תבלעני מהוות פשעם
[7] 7	ותחזקני לפני מלחמות רשעה ובכול הוותם (8) לא החתתה (2) מבריתכה
ב. ה' ו' ה' (משורש 'היה' ; ור' להלן 'נהיה')	
אור וחושך כז [17] 5	כול הוה ונהיה
סרך היחד [3] 15	כול הוה ונהיה
[11] 4	(3) ואורת לבבי ברו (4) נהיה והוה עולם
[11] 5	מרזי פלאו בהוה עולם
[11] 11	ובדעתו נהיה כול וכול הוה במתשבתו יכינו
הודיות [12] 9	ותעודת הוה והיא תהיה
ברית דמשק [2] 10	(9) ופרוש קציהם לכל (10) הוי עולמים ונהיות עד מה יבוא בקציהם

* לפי התצלום. על קריאות אחרות ר' אצל Rost ו' Rabin.

שימושי לשון

(י פ ע) הופיע

אור־חושך ג [1] 16	[] קדושים יופיע בעזר []
טז [12] 12	והופיעי ברנות ירושלים
כט [18] 9	ידעחה למועדנו והיום הופיע (10) לכו []
הודיות [4] 6	וכשחר נכון לאורתום הופיעה לי
[4] 23	ותופע לי בכוחכה לאורתום
[5] 32	(31) ויצרם (32) הופיע לי למרורים ויחשך מאור פני לאפלה
[7] 3	השם לבני ממחשבת רוע כי בליעל עם הופע יצר (4) הוותם
[9] 26	[] ובכבודכה הופיע אורי כי מאור מחושך (27) האירותה
[9] 31	ומנעורי הופיעה לי בשכל משפטכה
[11] 26	ואמתכה תופיע (27) לכבוד עד ושלום עולם
קומראן ו, 36, 14, 4, עמ' 139	והופיע
פשר חבקוק [11] 7	(6) ובקץ מועד מגוחת (7) יום הכפורים הופיע אליהם לבלעם (8) ולכ־
	שילם ביום צום שבת מגוחתם
ברית דמשק [20] 3	בהופע מעשיו ישלח מעדה (4) כמי שלא נפל גורלו בחוך למודי אל
[20] 25	בהופע (26) כבוד אל לישראל

כלה

אור־חושך א [1] 5	וכלת עולמים לכול גורל בליעל
ב [1] 10	למלחמת כלה לבני חושך
ג [1] 16	לכלת בני חושך
ד [3] 9	לוא ישיב אפו עד כלותם
ו [4] 12	... גבורת אל כלת אל בכול גוי הבל
יב [9] 5	להשמיד אויב במלחמת אל לכלת (6) עולמים
יב [9] 6	ונחלקן על כול האויב לרדף כלה
יד [11] 11	(10) לוא תשוב עד (11) כלות אשמה
כא [14] 5	וקהל גויים אסף לכלה אין שארית
כב [15] 2	וכלה לכול גוי רשעה
כט [18] 11	ובמנלמתכה בכרן אויביו למנפת כלה
סר־היתד [2] 6	ויפקוד אחריכה כלה
[2] 15	אף אל וקנאת משפטיו יבערו בו לכלת עולמים
[4] 13	(12) וחרפת (13) עד עם כלמת כלה באש מחשכים
הודיות [3] 36	[ע]ד כלה ונחרצה לעד
[6] 19	(18) לאש בוערת בכול אנשי (19) אשמה עד כלה
[6] 32	ליצר אשמה לכלה ירמוסו ואין ש...
[7] 5	ויהם לבי לכלה
[11] 18	וכלה בלוא רחמיך
[11] 22	ומספר מרורים עד כלות עולה
[12] 14	לרוב חסד וקנאת כלה
פשר חבקוק [9] 11	(10) נתנו אל ביד אויביו לענותו (11) בנגע לכלה
[12] 5 - 6	אשר ישופטנו אל לכלה (6) כאשר זמם לכלות אביונים
ברית דמשק [1] 5	(4) ובזכרו ברית ראשנים השאיר שארית (5) לישראל ולא נתנם לכלה
[8] 2	לפוקרם לכלה ביד בליעל

כתיים

אור־חושך א [1] 2	[] מלשת ובגודי כתיי אשור ועמהם בעזר מרשיעי ברית
א [1] 4	[] הכתיים במצרים

מבוא: פרק אחד - עשר

- א [1] 6 (5) והיתה מהומה (6) גדולה ב[בני יפת ונפל אשור ואין עוזר לו וסרה ממשלת כתיים
- ב [1] 9 וביום נפול בו כתיים קרב ונחשיר חזק לפני אל (10) ישראל
- ב [1] 12 וביום מלחמתם בכתיים
- יד [11] 11 [מ]ועד גבורת ידכה בכתיים לאמור ונפל אשור בחרב לוא איש
- כב [15] 2 ילכו וחנו נגד מלך הכתיים
- כד [16] 2 על עומדם נגר מחני כתיים
- כד [16] 5 ובעומדם ליד מערכת כתיים
- כד [16] 7 יחלו ידם להפיל בחללי כתיים
- כד [16] 8 והמלחמה מתנצחת בכתיים
- כח [17] 14 (13) ישלחו ידם בחיל (14) הכתיים
- כח [18] 2 בדרך אשור ונפלו בני יפת לאין קום וכתיים יכתו לאין (3) [שארית ומליטה]
- לא [19] 10 [גב]ורי כתיים והמון אשור וחיל כול הגוים
- פסר חבקוק [2] 12, 14 (10) הנני מקים את (11) הכשדאים הגוי המנר והגמ[ה]ר (12) פשרו על הכתיים אןשר המ[ה] קלים וגבורים (13) במלחמה לאבד רבים [] בממשלת (14) הכתיים
- [3] 4 פשרו על הכתיים אשר נחרם ואמתם על כול (5) הגוים ובעצה כול מחשבתם להרע
- [3] 9 פ[שר]ו על הכתיים אשר (10) ידושו את הארץ בסוסניהם ובבהמתם וממרחק (11) יבואו מאיי הים לאכול [] חיל העמים כנשר
- [4] 5 פשרו על מושלי הכתיים אשר יבזו על (6) מבצרי העמים ובלעג ישחוקו עליהם (7) ובעם רב יקיפום לתפושם ובאמה ופחד (8) ינתנו בידם והר[ע] סום בעוזן היושבים (9) בהם
- [4] 10 פשרנו על מושלי הכתיים (11) אשר בעצת בית אשמ[חם] יעבדו איש (12) מלפני רעהו מושליהם וזה אחר זה יבואו (13) לשחית את הארץ
- [6] 1 הכתיים ויוסיפו את הונם עם כול שללם (2) כדגת הים
- [6] 10 פשרו על הכתיים אשר יאבדו רבים בחרב (11) נערים אשישים וזקנים נשים וסף ועל פרי (12) בטן לוא ירחמו
- [9] 6 (5) ולאחרית הימים ינתן הונם עם שללם ביד (6) חיל הכתיים
- פסר תהלים, קומראן ו, עמ' 82 [כ]תיים לן []

מוד

- אורחותיו ב [1] 8 הלוך ואור עד תום כל מועדי חושן וכמועד אל יאיר רום גדלו
- ג [2] 4 יתיצבו למועדיהם לתודשיהם ולשבתות ולכול ימי השנה
- ג [2] 6 את כול אלה יסרוכו במועד שנת השמטה
- ג [2] 7 (6) אנשי השם (7) קריאי המועד
- ו [3] 4 ראשי אבות העדה בהאספם לבית מועד
- ו [3] 7 זכרון נקם במועד (8) אל
- ה [4] 7 ימין אל מועד אל מהומת אל הללי אל
- יד [10] 15 [] מועדי קודש ותקופות שנים וקצי (16) עד
- יד [11] 11 [מ]ועד גבורת ידכה בכתיים
- טו [12] 3 למלוך ענליהם בכול מועדי עולמים
- יט [13] 8 (7) ותקימה לזרעם (8) למוענדי עולמים
- כ [13] 17 [כ]יא אתה יעדתנו למון[עד נקם]
- כא [14] 13 עתים ומועדי תעודות עולמים
- כג [15] 5 תפלת מועד המלחמה []
- כג [15] 6 והתהלך הכהן החרוץ למועד נקם

ש י מ ו ש י ל ש ו ן

כג [15] 12	התחזקו למלחמה אל כ"א מועד מלחמה היום הזה
כו [17] 5	היום מועדו להכניע ולהשפיל שר ממשלת (6) רשעה
כט [18] 9	כ"א אתה ידעתה למועדו
כט [18] 13	[עתו] תיכח ומועדים לרצונכה
סרך היחד [1] 9	הנגלות למועדי תעודותם
[1] 15	(14) ולוא לקדם עתיהם ולוא להתאחר (15) מכול מועדיהם
[3] 10	כאשר צוה למועדי תעודתו
[3] 18	וישם לו שתי רוחות להתהלך במ עד מועד מקודתו
[3] 23	וכל נגיעיהם ומועדי צרותם בממשלת משטמתו
[4] 18	ובמועד (19) סקודה ישמידנה לעד
[4] 20	(19) עד (20) מועד משפט נחרצה
[10] 3	במבוא מועדים לימי חודש
[10] 5	(4) עולם לראשי (5) מועדים בכול קץ נהיה ברשית ירחים למועדיהם
	וימי קודש בתכונם לזכרון במועדיהם
[10] 6	בראשי שנים ובתקופת מועדיהם
[10] 7, 8	מועד קציר לקיץ ומועד זרע למועד דשא מועדי שנים לשבועיהם וברוש שבועיהם למועד דרוור
	סרך היחד, סרך אתרית הימים [2],
	2 (קומראן א, עמ' 110)
	שם, [2] 11
	שם, [2] 13
	הודיות [1] 16
	[1] 24
	[4] 12
	[8] 31
	[12] 6 - 9
	[15] 15
	שם (עמ' 136) 1+2, 34
	שם (עמ' 153) [] הארץ במועד
	שם (עמ' 154) [2] 1
	ברית דמשק [3] 14
	[6] 18
	[12] 4
	פשר חבקוק [11] 6
	פשר תהלים [1] 9
	[2] 3
	מ ע מ ד
	אוריחושך ג [2] 3
	ה [4] 4
	ח [5] 4
	ט [6] 1
	יב [8] 3
	יב [8] 17
	יג [9] 10

מבוא: פרק אחד - עשר

יס [13] 16	[ביחוד א] למעמד עולמים
כא [14] 6	ונוהן לנמוגי ברכים חזק מעמד
כא [14] 8	ולכול גבוריהם אין מעמד
כז [17] 9	[ו] מלא מצרמיו רזיו למעמדם
כס [18] 12	נאלב גבורים מגנתה לאין מעמד
סרף-היחור [2] 22, 23	לדעת כול איש ישראל איש בית מעמדו ביחוד אל (23) לעצת עולמים ולוא ישפול איש מבית מעמדו ולוא ירום ממקום גורלו
[6] 12	וכל איש אשר יש אתו דבר לדבר לרבים אשר לוא במעמד האיש השואל את עצת (13) היחור
סרף היחור, סרף אחרית הימים [1],	
17 (קומראן ו, עמ' 110)	ולפי שכלו עם תום דרכיו וחזק מתגו למעמדו]
שם, [1] 22	ובני לוי יעמדו איש במעמדו
שם, [2] 5	(4) לבלתי (5) החזיק מעמד בתוך העדה
הודיות [2] 22	לא ידעו כיא מאתכה מעמדי
[3] 21	להתיצב במעמד עם (22) צבא קדושים ולבוא ביחוד עם עדת בני שמים
[4] 36	ורוחי החזיקה במעמד לפני נבע
[5] 29	(28) ולהתם (29) כוח לבלתי החזק מעמד
[11] 13	ולהתיצב במעמד לפניכה עם צבא ער ורוחות [
[16] 5	ומעמד צדק
לוח [53] קטע א, 11	[מה במעמד העמדתני כיא (12)] [
ברית דמשק [2] 9	יודע את שני מעמד ומספר ופרוש קציהם

נ ה י ה

אור-וחושך כז [17] 5	(4) לוא ידעו כיא מאל] (5) ישראל כול הוה ונהיה וניכלה [בלי-ע]ל בכול נהיי עולמים
סרף-היחור [1] 18	(17) פחד ואימה ומצרף (18) נהיים בממשלת בליעל
[3] 15	מאל הרעות כול הוה ונהיה
[10] 5	(4) עולם לראשי (5) מועדים בכול קץ נהיה
[11] 4	(3) ואורת לבבי ברז (4) נהיה
[11] 9	(8) למטעת עולם עם כול (9) קץ נהיה
[11] 18	וכל הנהיה ברצונכה היה
הודיות [3] 33	(32) וארץ (33) תצרת על ההוה הנהיה בתבל
[13] 12	נהיות עולם
[18] 27	ונהיות עולם חקוה כלב (28) [
לוח [57] קטע 28	... נהיה בתבל ...
קומראן ו, עמ' 103 [1] 3 - 4	ולוא ידעו רז נהיה ובקדמוניות לוא התבוננו ולוא (3) ידעו מה אשר יבוא עליהמה ונמשמה לוא מלטו מרז נהיה
ברית דמשק [2] 10	(9) ופרוש קציהם לכל (10) הני עולמים ונהיות עד מה יבוא בקציהם לכל שני עולם
[13] 8	ויספר לפנייהם נהיות עולם בפרתיה (ז)

ס ר ך

אור-וחושך ג [2] 1	ואת ראשי הכוהנים יסרוכו אחר כוהן הראש ומשנהו ראשים שנים עשר
ג [2] 6	את כול אלה יסרוכו במועד שנת השמטה
ד [3] 3	ועל חצוצרות המסורות יכתובו סרף אל
ה [3] 12	סרף אותות כול העדה למסורותם
ו [4] 6	ואתריהם כול סרף פרוש שמוחם
ז [4] 9	סרף אותות העדה בצאתם למלחמה

ש י מ ו ש י ל ש ו ן

ו [4] 11	וּתְרוּשׁ שְׁמוֹתָם יִכְתּוּבוּ עִם כּוֹל סֵרְכָם
ח [5] 3	סֵרֶךְ לְסֹדֶר דְּגָלִי הַמִּלְחָמָה
ח [5] 4	סִדּוּרִים בְּסֵרֶךְ מַעֲמַד אִישׁ אַחֵר אִישׁ
י [6] 9	וְאַלֶּף וָאַרְבַּע מֵאוֹת רֶכֶב לְאִנְשֵׁי סֵרֶךְ הַמַּעֲרֻכּוֹת
י [6] 10	וַיְהִיו הַפְּרָשִׁים עַל רֶכֶב אִנְשֵׁי הַסֵּרֶךְ שֵׁשֶׁת אֲלָפִים
י [6] 13	וּפְרָשֵׁי הַסֵּרֶךְ יִהְיוּ מִבֶּן אַרְבַּעִים שָׁנָה וְעַד בֶּן חֲמִשִּׁים
יֵא [7] 1	וְאִנְשֵׁי הַסֵּרֶךְ יִהְיוּ מִבֶּן אַרְבַּעִים שָׁנָה וְעַד בֶּן חֲמִשִּׁים וְסוֹרֵכֵי הַמַּתְנֹת יִהְיוּ מִבֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה וְעַד בֶּן שְׁשִׁים
יב [7] 16	(15) וְעַם (16) כּוֹל מַעֲרֻכָּה וּמַעֲרֻכָּה יֵצְאוּ כֻכּוֹל הַסֵּנֶךְ הַזֶּה [
יב [8] 14	כִּסְרֶךְ הַזֶּה יִתְקַעוּ דְּנִכְוֹהִים לְשִׁלּוּשַׁת הַדְּגָלִים
יג [9] 10	סֵרֶךְ לְשִׁנּוֹת סֹדֶר דְּגָלִי הַמִּלְחָמָה
יז [13] 1	וְאֶחָיו הַנִּכְוֹהִים וְהַלּוּיִם וְכֹל זֶקֶנִי הַסֵּרֶךְ עִמּוֹ
כג [15] 4	וְעַמִּד כּוֹהֵן הָרֹאשׁ וְאֶחָיו הַנִּכְוֹהִים וְהַלּוּיִם וְכֹל אִנְשֵׁי הַסֵּרֶךְ עִמּוֹ
כג [15] 5	אֵת תַּסְלַת מוֹעֵד הַמִּלְחָמָה כְּכַתּוּב בְּסֵפֶר סֵרֶךְ עִתּוֹ עִם כּוֹל דְּבָרֵי הַוּוֹתָם
כד [16] 2	אֵת כּוֹל הַסֵּרֶךְ הַזֶּה יַעֲשׂוּ [בַּיּוֹם הַהוּאָה עַל עוֹמְדָם נֹגַד מַחֲנֵי כְּתִיִּם
כח [18] 6	(5) יַעֲמִיד כּוֹהֵן הָרֹאשׁ וְהַכּוֹהֲנִים וְהַלּוּיִם] אֲשֶׁר (6) אָתּוּ וְאִנְשֵׁי הַמַּעֲרֻכּוֹת וְאִנְשֵׁי הַסֵּרֶךְ
סֵרֶךְ־הַיַּחֲד [1] 16	וְכֹל הַבָּאִים בְּסֵרֶךְ הַיַּחֲד יַעֲבֹרוּ בְּבֵרִית לִפְנֵי אֵל
(2) 20, 21	(19) הַכּוֹהֲנִים יַעֲבֹרוּ (20) בְּרִשּׁוֹנָה בְּסֵרֶךְ לִפְנֵי רֹחוֹתָם זֶה אַחֵר זֶה וְהַלּוּיִם יַעֲבֹרוּ אַחֲרֵיהֶם (21) וְכֹל הָעָם יַעֲבֹרוּ בְּשִׁלִּישִׁית בְּסֵרֶךְ זֶה אַחֵר זֶה לְאֲלָפִים וּמֵאוֹת (22) וְהַמְּשִׁים וְעֹשֶׁרוֹת
[5] 1	זֶה הַסֵּרֶךְ לְאִנְשֵׁי הַיַּחֲד
[5] 23	וְכַתְּבֵם בְּסֵרֶךְ אִישׁ לִפְנֵי רַעְהוֹ
[6] 8	הַזֶּה הַסֵּרֶךְ לְמוֹשֶׁב הָרַבִּים אִישׁ בְּתַכּוּנוֹ
[6] 22	יִכְתּוּבוּהוּ בְּסֵרֶךְ תַּכּוּנוֹ בְּתוֹךְ אֶחָיו
סֵרֶךְ הַיַּחֲד, סֵרֶךְ אַחֲרִית הַיָּמִים [1]	
1 (קוֹמְרָאן א. עִמ' 109)	זֶה הַסֵּרֶךְ לְכֹל עַדֹת יִשְׂרָאֵל בְּאַחֲרִית הַיָּמִים
שֵׁם, [1] 6	זֶה הַסֵּרֶךְ לְכֹל צְבָאוֹת הָעֵדָה לְכֹל הָאֹזֶרֶת בְּיִשְׂרָאֵל
שֵׁם, [1] 21 (קוֹמְרָאן א. עִמ' 110)	רַק בְּסֵרֶךְ הַצָּבָא יִכְתּוּב מִשְׁפַּחָתוֹ
שֵׁם, [1] 23 (שֵׁם)	וְלַהּוֹצִיא אֵת כּוֹל הָעֵדָה אִישׁ בְּסִרְכּוֹ עַל יַד רֹאשִׁי (24) [א]בוֹת הָעֵדָה
בְּרִית דְּמִשְׁק [10] 4	זֶה סֵרֶךְ לְשִׁפְטֵי הָעֵדָה
[12] 20	סֵרֶךְ מוֹשֶׁב עַרְי יִשְׂרָאֵל
[14] 3	וּסֵרֶךְ מוֹשֶׁב כָּל הַמַּתְנֹת
[14] 12	זֶה סֵרֶךְ הָרַבִּים

ע צ ה

אֹרִי־חוֹשֶׁךְ ד [3] 4	רֹאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה בְּהַאֲסָפָם לְבֵית מוֹעֵד יִכְתּוּבוּ תַּעֲוֹנוֹת אֵל לְעֵצַת קוֹדֶשׁ
יט [13] 11	וּבְעֵצָתוֹ לְהַרְשִׁיעַ וּלְהַאֲשִׁים
סֵרֶךְ־הַיַּחֲד [1] 8	לְהוֹחֵד בְּעֵצַת אֵל
[1] 10	(9) כּוֹל בְּנֵי אֹיִר אִישׁ (10) כְּגֹרְלוֹ בְּעֵצַת אֵל
[1] 13	וְכֹל הַזֶּנֶם כְּעֵצַת צִדְקוֹ
[2] 23	(22) בֵּית מַעֲמָדוֹ בִּיחֹד אֵל (23) לְעֵצַת עוֹלָמִים
[2] 25	[א]יֵשׁ לְרַעְהוֹ בְּעֵצַת קוֹדֶשׁ
[3] 6	לְבַלְתִּי הַתִּיֶסֶר בִּיחֹד עֲצָתוֹ כִּיֵּא בְּרוֹת עֲצַת אִמָּת אֵל דְּרִכֵּי אִישׁ יִכּוּפְרוּ כּוֹל עוֹנוֹתוֹ (7)
[5] 7	בְּהַאֲסָפָם לִיחֹד כּוֹל הַבָּא לְעֵצַת הַיַּחֲד
[6] 12	בְּמַעֲמַד הָאִישׁ הַשּׁוֹאֵל אֵת עֲצַת (13) הַיַּחֲד
[6] 16	וְכַאֲשֶׁר יֵצֵא וְגֹרֵל עַל עֲצַת הָרַבִּים

מבוא: פרק אחד - עשר

11 [7]	(10) וכן לאיש הנפטר במושב הרבים (11) אשר לוא בעצה
22 [7]	וכל איש אשר יהיה בעצת היחד
5 [8]	נכונה עצת היחד באמת
18 [8]	ואל ידע בכול עצתם
21 [8]	כול הבא בעצת הקודש
22 [8]	ישלחו מעצת היחד
23 [8]	ולוא ישוב עוד ולוא יתערב איש מאנשי הקודש בהונו ועם עצתו
25 [8]	אשר לוא ישפוט איש ולוא ישאל על כול עצה
26 [8]	במושב במדרש ובקצה
2 [9]	לתמים דרכו ועצתו על פי הרבים
9 [9]	ומכול עצת התורה לוא יצאו ללכת (10) בכול שרירות לבם
17 [9]	ולסתר את עצת התורה בתוך אנשי העול
8 [11]	(7) וינחילם בגורל (8) קדושים ועם בני שמים חכר סודם לעצת יחד
18 [11]	ואין אחר זולתה להשיב על עצתה ולהשכיל (19) בכול מחשבת קדשכה
סרך היחד, סרך אחרית הימים	
[1] 3 (קומראן ו, עמ' 109)	המה אנשי עצתו אשר שמרו בריחו בתוך רשעה
שם [1] 26 (שם, עמ' 110)	(25) למשפט או (26) לעצת יחד או לתעודת מלחמה
שם [1] 27 (שם)	אלה ה(א)נשים הנקראים לעצת היחד
שם [2] 2 (שם)	אנשי השם קיראי מועד הנועדים לעצת היחד בישראל
שם [2] 9 (שם)	לדבר אל עצת הקודש
שם [2] 11 (שם)	אנשי השם [קיראי] מועד לעצת היחד
סרך היחד, סרך הברכות [3] 28	
(שם עמ' 124)	ועצת כול בשר בידכה יברך
שם [4] 24 (שם עמ' 126)	(23) בידכה (24) אנשי עצת אל ולוא ביד שר []
שם [4] 26 (שם)	ומפיל גורל עם מלאכי פנים ועצת יחד []
הודיות [6] 5	ותביאני בעצת []
[6] 10	להבינם בעצתכה (אוצר המגלות : להכניס)
[6] 11	אנשי עצתכה בתוך בני אדם
[6] 13	לכול אנשי עצתכה ובגורל יחד עם מלאכי פנים
[7] 10	ואתה אלי נחמי לענים לעצת קודש (אוצר המגלות : נתתו לעמים)
?, קומראן ו, 38, 8, עמ' 142	[] בסוד עצתכה []
ברית דמשק [12] 8	כי אם בעצת חבור ישראל
[20] 24	איש לפי רוחו ישפטו בעצת (25) קדשו
11 [4] 11	(10) פשרו על מושלי הכתאים (11) אשר בעצת בית אשמנתם יעבורו
	איש (12) מלפני רעהו
[5] 10	(9) פשרו על בית אכשלים (10) ואנשי עצתם
פשר מיכה (קומראן ו, 14, 10, 8, עמ' 78)	[] בעצת היחד אשר ינצל[ן] מיום []
קדושים (= מלאכים)	
אוריחושך ג [1] 16	[] קדושים יופיע בעזת []
יד [10] 12	ומשא רוחות וממשלת קדושים
טו [12] 1	כיא רוב קדושים לכה בשמים וצבאות מלאכים בובול קודשכה
טו [12] 4	יחד עם קדושיכה [וצבא] מלאכיכה
טו [12] 6	ועזת קדושיכה בתוכנו לעזר עולמינ[ם]
סרך היחד [11] 8	(7) וינחילם בגורל (8) קדושים ועם בני שמים חכר סודם לעצת יחד
סרך היחד, סרך הברכות [1] 5	
(קומראן ו, עמ' 120)	בעזת קדושינ[ם]
שם, [3] 26 (שם, עמ' 124)	(25) וישימכה בכלול הדר בתוך (26) קדושים

שימושי לשון

שם, [4] 1 (שם, עמ' 123)	אגוש וקדושן []
שם, [4] 23 (שם, עמ' 126)	ולשאת ברוש קדושים
הודיות [3] 22	(21) להתיצב במעמר עם (22) צבא קדושים ולבוא ביהוד עם עדת בני שמים
[4] 25	(24) ויערובו לכה (25) בסוד קדושים
[10] 35	(34) ואפחדה בשומצי משפטיכה עם גבורי (35) כוח וריבכה עם צבא קדושיכה
[11] 12	(11) להוחר עם בני אמהך ובגורל עם (12) קדושיכה
לוח [55] קטע 5, 3	[] עם עדת קדושיכה בהמלא []
לוח [56] קטע 15, 7	[]חד עם רע... קדושים
לוח [58] קטע 63, 2	ובסוד קדושים
קומראן ו, 36, 1, 3 (עמ' 138)	[] עולם עם קדושיכה ובגותרל
ידברי מושה, [4] 1	
(קומראן ו, עמ' 95)	ובערת אליהם ובסוד קדושים

קץ

אוריוחושך א [1] 4	ובקצו יצא בתמה גדולה להלחם במלכי הצפון
א [1] 5	עת ישועה לעם אל וקץ ממשל לכול אנשי גורלו
ב [1] 8	יאיר רום גדלו לכול קצי (9) ענולמים
יד [11] 8	(7) וביד משיחיה (8) חוזי העודות הגדלה לנו קנצן מלחמות ידיכה
סרדהיתר [1] 14	(13) ולוא לצעוד בכול אחד (14) מכול דברי אל בקציהם ולוא לקדם עתיהם ולוא להתאחר (15) מכול מועדיהם
[3] 15	(14) ולפקודת נגיעיהם עם (15) קצי שלומם
[3] 23	למי רזי אל עד קצו וכול נגיעיהם ומועדי צרותם בממשלת משטמתו
[4] 13	וכל קציהם לדורותם כאכל יגון
[4] 16	לכול קצי עולמים כיא אל שמן בר בבד עד קץ (17) אחרון
[4] 18	ואל ברזי שכלו ובחכמת כבודו נתן קץ להיות עולה ובמועד (19) מקודה ישמידנה לעד
[4] 25	כיא בר בבד שמן אל עד קץ נחרצה ועשות חדשה והואה ידע פעולת מע' שיהן לכול קצי (26) [עולמים]
[10] 1	עם קצים אשר חקקא ברשית ממשלת אור
[10] 5	(4) עולם לראשי (5) מועדים בכול קץ נהיה
[11] 9	(8) עם כול (9) קץ נהיה
סרך היתר, סרך הברכות [1] 27	
(קומראן ו, עמ' 120)	[כו]ל קצי עבן []
שם, [4] 26 (שם, עמ' 126)	לעת עולם ולכול קצי נצח
שם, [5] 18 (שם, עמ' 127)	[ו]עם כול קצי עד
הודיות [1] 16	[] ובקציהם פלגתה עבודתם בכול דוריהם
[1] 24	לכול קצי נצח ותקופות מספר שני עולם בכול מועדיהם
[3] 28	ומתך חמה על נעלמים וקץ חרון לכול בליעל
[5] 11	ותורתכה חבתה ב[מועד] קץ
[5] 27	לשון שקר כחמת תנינים סורחת לקצים
[6] 29	ואז תחוש חרב אל בקץ משפט ('אוצר המגלות' : תחיש)
[6] 31	למרחב אין קץ
[8] 31	להתם כוח לקצים ולכלות בשר עד מועדים
[9] 24	ותחבא אמת לקנץ []
[12] 4	והתחנן תמיר מקץ לקץ עם מבוא אור
[12] 6	למועד לילה בתקופתו לסנות בוקר ובקץ (7) האספו אל מעונתו מפני אור

מבוא: פרק אחד - עשר

8 [12]	מולדי עת יסודי קץ ותקופת מועדים בתכונם באותותם לכול (9) ממשלתם
20 [13]	(19) וצדק כול מעשיך ודברך לא ישוב אחור... (20) קצין...
10 [17]	[] וממשפט קצן []
30 [18]	וקצי שלום לאין []
5 [53]	לוח קטע 1, 5 ואני בקצי חרון (6) []
10 [53]	לוח קטע 1, 10 ואני בקצי אתמוכה
11 [55]	לוח קטע 5, 11 וקץ תעודה השכלתה
7 [55]	לוח קטע 6, 7 [] עולה בקץ []
8 [55]	לוח קטע 9, 8 עד קץ רצונכה
5 [56]	לוח קטע 10, 5 ... לקץ ישמיעו...
4 [58]	לוח קטע 58, 4 קץ משפטכה
2, 27 [106]	קומראן 1, 2, 27 (עמ' 106) [] לקץ כול דין []
3, 34 [2]	שם, 3, 34 [2] 5 (עמ' 154) ותבחר לך עם בקץ רצונך
2, 36 [138]	? שם, 2, 36 (עמ' 138) [] קצכה []
7 [5]	פשר חבוקק [5] 7 פשרו אשר לוא זנו אחר עיניהם בקץ (8) הרשעה
6 [11]	ובקץ מועד מנוחת (7) יום הכסורים
5 [1]	ברית דמשק [1] 5 ובקץ חרון שנים שלוש מאות (6) ותשעים
9, 10 [2]	ומספר ופרוש קציהם לכל (10) הוי עולמים ונהיות עד מה יבוא בקציהם
	לכל שני עולם
9 [4]	(8) עד שלום (9) הקץ השנים האלה
10 [4]	ובשלום הקץ למספר השנים
20 [5]	ובקץ חרבן הארץ
10 [6]	להתהלך במה בכל קץ הרשיע (1)
14 [6]	לקץ הרשע
21 [7]	אלה מלטו בקץ הפקודה הראשון
23 [12]	המתהלכים באלה בקץ הרשעה
7 [15]	בכל קץ הרשע
10 [19]	אלה ימלטו בקץ הפקודה
11 [19]	כאשר היה בקץ פקדת הראשון
15 [20]	ובקץ ההוא יחרה (16) אף אל בישראל
23 [20]	וישענו על אל בקץ מעל ישראל

רוח (נרדף למלאך)

12 [10]	אוריוחושך יד [10] 12 ומשא רוחות וממשלת קדושים
8 [12]	סז [12] 8 (7) גבונרים וצבא מלאכים בפקודינו (8) וגבור המלחמה בעדתנו וצבא
	רוחיו עם צעדינו ופרשינו
2 [13]	יז [13] 2 בליעל ואת כול רוחי גורלו
4 [13]	יח [13] 4 ואנרן בליעל במחשבת משטמה וזעום הואה במשרת אשמתו ואורוים
	כול רוחי גורלו
10 [13]	יס [13] 10 ושר מאור מאז פקדתה לעוורנו ובגורלו כל בני צדק וכול רוחי אמת
	בממשלתו
11 [13]	יס [13] 11 וכול רוחי (12) גורלו מלאכי חבל
10 [14]	כא [14] 10 ורוחי [חבלו] בערתה מןפניכה
18 [3]	סרן היחד [3] 18 וישם לו שתי רוחות להתהלך בם עד מועד פקודתו הגה רוחות (19) האמת
	והעיל
24 [3]	[3] 24 (21) ובמלאך חושך תעות (22) כול בני צדק... (24) וכול רוחי גורלו
	להכשיל בני אור

שימושי לשון

23 [3]	והוא ברא רוחות אור וחושך
23 [4]	עד הנה יריבו רוחי אמת ועול בלבב גבר
9 [1]	(8) אתה יצרתה (9) כול רוח ימי עולם []
11, 10 [1]	... ורוחות עוז לחוקיהם בסרם (11) היותם למלאכי קודש [לרוחות ער-לם בממשלותם
22 [3]	ולבוא ביחד עם עדת בני שמים ותפל לאיש גורל עולם עם רוחות (23) דעת להלל שמכה ביחד רנה
12 [8]	(11) ברו גבורי כוח (12) ורוחות קודש ולהם אש מתהפכת (אוצר המגלות : מתהפחת)
8 [10]	הנה אתה שר אלים ומלך נכבדים ואדון לכול רוח
13 [11]	ולהתיצב כמעמד לפניכה עם צבא עד ורוחת []
8 [13]	את כול מעשיך בסרם בראתם עם צבא רוחיך ועדת []
לוח [55]	קטע 5, 4 ורוחות רשעה
לוח [55]	קטע 5, 6 רוחות עולה
קומראן ו, 36, 2, 5 (עמ' 138)	רוחות פשע
שם 36, 15, 5 (עמ' 139)	לכול רוח
ברית ומשק [12]	2 כל איש אשר ימשלו בו רוחות בליעל

ר

אור-וחושך ד [3]	9 (8) ועל חצוצרות המארב יכתובו (9) רוי אל לשחת רשעה
כא [14]	9 בממשלת בליעל ובכול רוי שטמתו
כא [14]	14 ורוי נפלאותיכה במרומי[כה]
כה [16]	9 וחללי הבינים יחלו לנפול ברוי אל
כו [16]	14 (13) כיא מאז שמעתם (14) ברוי אל
כו [17]	9 [ו]מלא מצרפיי רויי למעמדכם
כח [17]	17 (16) ל[נפ]ול חללים (17) [בר]וי אל
סר-היחז [3]	23 (22) ופשעי מעשיהם בממשלתו (23) לפי רוי אל עד קצי
[4]	18 ואל ברוי שכלו ובחכמת כבודו נתן קץ להיות עולה
[9]	18 וכן להשכילם ברוי פלא ואמת
[11]	3 ובנפלאותיו הביטה עיני ואורת לבבי ברו (4) נהיה
[11]	5 אור בלבבי מרוי פלאו
[11]	19 ולהביט בעומק רויכה ולהתבונן בכול נפלאותיכה
הויות [1]	11 מאורות לרויהם (12) כוכבים לגתיבותם
[1]	13 (12) ואוצרות (13) מחשבת לחפציהם [] לרויהם
[1]	29 ומבע רוח שפתים במדה ותוצא קוים לרויהם
[2]	13 ותשימני גם לבחירי צדק ומליץ דעת ברוי פלא
[4]	27 כי הודעתני ברוי (28) פלאכה
[5]	25 וברו חבתה בי ילכו רכיל לבני הוות
[5]	36 להכשיל רוח ולכלות כוח ברוי פשע
[7]	27 (26) כי השכלתני באמחכה (27) וברוי פלאכה הודעתני
[8]	6 (5) עצי (6) חיים כמעון רי מחובאים בתיך כול עצי מים
[8]	11 (10) סותר בלוא (11) נחשב ובלא גודע חותם רוי ואתה אל שכתה בעד פרוי ברו גבורי כוח (12) ורוחות קודש ולהט אש מתהפכת
[9]	23 [] תריב ריבי כי ברו חכמתכה הוכחתה בי (24) ותחבא אמת לק[ץ]
[11]	10 (9) כי הודעתם בסוד אמחכה (10) וברוי פלאכה השכלתם
[12]	13 (12) שמעתי לסוד פלאכה ברוח קודשכה (13) [פ]תחתה לתוכי דעת ברוי שכלכה
[12]	20 [ל]השכיל בכול רויכה

מבוא: פרק אחד - עשר

2 [13]	וברוי פלאך
13 [13]	וברוי שכלכה
7	לוח [54] קסע 3, 7 וישמורהו לרזי חפצו כיא הוא ידע למן [
27 [1] 2 - 6 (עמ' 103)	(2) ולוא ידעו רו נהיה ובקדמוניות לוא התבוננן ולוא (3) ידעו מה אשר יבוא עליהמה ונפשמה לוא מלטו מרו נהיה... (6) וכול תומכי רוני [בליעל ז] אינמה עוד
שם, 26, 1 (עמ' 102)	כאשר גלה אוונכה ברו נה[יה]
קומראן ו, 36, 9 (עמ' 139)	[] ברזיכה []
שם, 36, 16 (עמ' 140)	[א]נשי משמרת לרזיכה
שם, 40, 1 (עמ' 143)	[] ע רזיכה []
שם, 30, 4 (עמ' 133)	[להל]לכה ולספר רזיכה[
5 [7]	פסר חבקוק (4) פשרו על מורה הצדק אשר הודיעו אל את (5) כול רוני דברי עבדיו הנבאים
8 [7]	(7) פשרו אשר יארוך הקץ האחרון ויתר על כול (8) אשר דברו הנביאים כיא רוני אל להפלה
14 [7]	(13) כול קיצי אל יבואו לתכונם כאשר חקק (14) להם ברוני ערמתו
18 [3]	ואל ברוני פלאו כפר בעד עונם

ת כ ו ן

11 [6]	אוריחושך יא [6]
12 [6]	יא [6]
3 [5]	סרך-היחד [5]
7 [5]	על פיהם יצא תכון הגורל לכול דבר
4 [6]	ואלה תכון דרכיהם
4 [6]	ואיש בתכונו ישבו לפניו
9 - 8 [6]	הנה הסרך למושב הרבים איש בתכונו הכהנים ישבו לרשונה והזקנים בשנית ושאר (9) כול העם ישבו איש בתכונו
10 [6]	וגם אל ידבר לפני תכונו הכתוב (11) לפניו
22 [6]	יכתובו בסרך תכונו בתוך אהיו
4 [8]	ולהתהלך עם כול במדת האמת ובתכון העת
19 [8]	ואחר יכתב בתכונו
2 [9]	ואחר יכתוב בתכונו ליחד קודש
7 [9]	ועל פיהם יצא והגורל לכול תכון אנשי היחד
12 [9]	לתכון עת ועת ולמשקל איש ואיש
18 [9]	דרך איש כרוחו כתכון העת
21 [9]	ואלה תכוני הדרך למשכיל בעתים האלה
5 [10]	ברשית ירחים למועדיהם וימי קודש בתכונם
7 [10]	(6) ובתקופת מועדיהם בהשלם חזק (7) תכונם יום משפטו זה לזה
9 [10]	וכנור נבלי לתכון קודשו וחליל שפתי אשא בקו משפטו
5 [12]	בתקופות יום לתכונו
9 [12]	(8) מולדי עת יסודי קץ ותקופת מועדים בתכונם באותותם לכול (9) ממ' שלתם בתכון נאמנה מפי אל
14 - 13 [7]	פסר חבקוק (7) 13 - 14 כול קיצי אל יבואו לתכונם כאשר חקק (14) להם ברוני ערמתו

ת מ י ם, הלך תמים, תמים דרך

7 [14]	אוריחושך כא [14]
8 [1]	סרך-היחד [1]
2 [2]	אנשי גורל אל ההולכים המים בכול דרכיו

ש י מ ו ש י ל ש ו ן

ויהכין מעמיו להלכת תמים (10) בכול דרכי אל	9 [3]
להשכיל תמימי דרך כיא בם בחר אל לברית עולמים	22 [4]
עד אשר יזכו מעשיו מכול עול להלך בתמים דרך	18 [8]
אשר ילכו בם אנשי התמים קודש איש את רעהו	20 [8]
כול הבא בעצת הקודש ההולכים בתמים דרך	21 [8]
יבחן שנתיים ימים לחמים דרכו ועצתו	2 [9]
כניחות צדק ותמים דרך כנודת מנחת רצון	5 [9]
ובית יחד לישראל ההולכים בתמים	6 [9]
אנשי הקודש ההולכים בתמים	8 [9]
להבדל מעול וללכת בתמים דרך	9 [9]
להלך תמים איש את רעהו	19 [9]

סרך היחד, סרך אחרית הימים [1].

28 (קומראן ו, עמ' 110)

סרך היחד, סרך הברכות [1], 2

(שם, עמ' 120)

שם, [5] 22 (שם, עמ' 127)

הודיות [1] 36

והשווה גם

10 [2]

ברית דמשק [1] 21 (20) ובכל הולכי (21) תמים תעבה נפשם

15 [2]

להתהלך תמים (16) בכל דרכיו

5 [7] 4

כל המתהלכים (5) באלה בתמים קדש

2 [20]

ערת אנשי תמים הקדש

ת ע ו ד ה

לצאת לצבא כפי תעודות המלחמה	8 [2]
ראשי אבות העדה בהאספם לבית מועד יכתובו תעודות אל לעצת קודש	4 [3]
ואת שם שר העשרה ואת שמות תשעת אנשי תעודתו	5 [4]
(7) וביד משיחיה (8) חזוי תעודות	8 [11]
ובכול תעודות כבודכה היה זכר [היות]כה בקרבנו לעזר שארית ומחיה	8 [13]
לבריתכה	
השומר חסד לבריתו ותעודות (5) ישועה לעם פדותו	4 [14]
[עתים ומועדי תעודות עולמים	13 [14]
כיא היאה עת צרה לישראל[אל תעור]דת מלחמה בכול הגויים	1 [15]
(8) בול (9) הגלות למועדי תעודותם	9 [1]
בכול דרכי אל כאשר צוה למועדי תעודתי	10 [3]
(15) ולפני היותם הכין כול מתשבתם (16) ובהיותם לתעודותם כמח	16 [3]
שבת כבודו ימלאו פעולתם	

סרך היחד, סרך אחרית הימים [1].

25 - 26 (קומראן ו, עמ' 110)

הודיות [1] 19

37 [2]

19 [6]

9 [12]

לוח [55] קטע 5, 11 (10) משפט אמתכה ואוןן בשר גליתה [] (11) לבכה וקץ תעודה

השכלתה לבן []

לוח [58] קטע 59, 3 ... קצ תעודה [אוצר המגלות : קצ תעין] ()

קומראן ו, 36, 1 (עמ' 138)

7

גאבא קרין

8(11) 3

אלישבע

3(3) 2

ב-תא ונשנים

10(2) 1

ה

לחיים נבא

8(11) 6

ובלעת

6(3) 5

הסם-יבול-אש

4(3) 4

ו

מ'חבא-יבול-אש

1(7) 9

אח'אמבא

12(13) 8

סח'א

4(5) 7

מ'חבא-יבול-אש

12(15) 11

מ'חבא-יבול-אש

1(7) 10

ז

קד'אח'אמבא-יבול-אש
(מ'חבא-יבול-אש)

1(3) 12

9 [10] .3

10 [3] .2

10 [1] .1

12 [13] .8

13 [12] .5

7 [11] .4

6 [17] .9

וְנָא

5 [11] .7

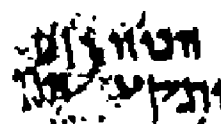
12-13 [14] .8

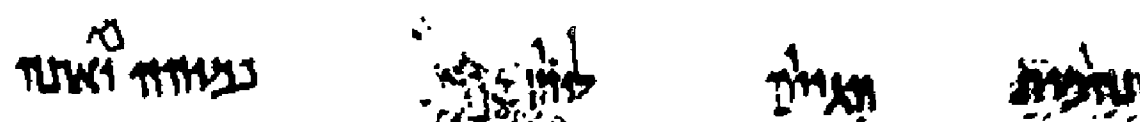
11 [12] .12

16 [4] .11

8 [2] .10

10 [17] .13

9 [13] .17

14 [16] .16

7 [2] .15

13 [10] .14

2 [3] .22

10 [14] .21

9 [8] .20

6 [0] .19

3 [5] .18

ציור 18. שביאות סופר המגילה (קבוצות א - ג)

חלק שני

נוסח המגילה

עם הקדמה, הצעות להשלמה

והערות

א ב ג ד ה ו
ח ט י כ ל מ נ
ס ע פ צ ק ר
ש ת
ך ם ן ף ץ
והלוים

ציור 20 : כתב המגילה בסדר האלפבית
הלוח הורכב מצילום של תאודיות הבודדות, מחוץ למלים 'והלוים' שצולמה כמות שהיא מחוץ המגילה

הקדמה לנוסח המגילה

[א]

תיאור מפורט של תגלית מגילות מדבר יהודה — ומגילת אור וחושך בכללן — ימצא הקורא בספרינו של א"ל סוקניק: מגילות גנוזות א, עמ' י - יז; מגילות גנוזות ב, עמ' יב - כג; אוצר המגילות הגנוזות, עמ' 13 ואילך.

תיאור מגילת אור וחושך עצמה נמצא במגילות גנוזות א, יח - כא; מגילות גנוזות ב, עמ' נא; אוצר המגילות הגנוזות, עמודים 31 - 32; וראה שם גם תצלומי המגילה כשהיא גלולה וכשהיא פתוחה. לוח משוה של כתב המגילה עם כתבן של שאר המגילות, נמצא במגילות גנוזות ב, עמ' כג, וכן ר' לעיל ציור 20. מתוך המגילה עצמה פרסם סוקניק את דף [8] (מגילות גנוזות א, לוח VIII; סוקניק ציינו כ'דף שביעי'), את צידו השמאלי של דף [14] (שם לוח א; שם צוין כדף יב) ואת התעתיק המלא של דף זה, שורות 2 - 5 (שם, עמ' כד); צדו הימני והעליון של דף [15] (שם, 'דף יג'). ההערות לדפים הנ"ל נמצאות שם, עמ' כה - כו. סוקניק פרסם גם תעתיק מלוח הערות של דף [12] ('קומה גבור'), שורות 9 - 15 (תעתיק ראשון במגילות גנוזות א, עמ' כ, ותעתיק מתוקן מלוח הערות במגילות גנוזות ב, עמ' נא - נב). תצלום כל דפי המגילה ותעתיקם נמצא בספרו האחרון: אוצר המגילות הגנוזות.

שני קטעים קטנים, שנרכשו על ידי ממשלת הירדן, פורסמו עתה בקומראן: לוח XXXA, מס' פר 33, קטע 33 (1), שייך לדף [18] ומשלים בחלקו את הפער שבין השורות 7 - 9, ואילו קטע 33 (2), שייך לדף [19] ומשלים בחלקו את הפער שבין השורות 7 - 10 (ור' הערות לגוף המגילה, שם, וכן במבוא, פרק ראשון, הערה 34).

דיון יסודי בבעיות הכתב והכתיב — והשוואתם לשאר מגילות מדבר יהודה — מצריך מחקר מיוחד בפני עצמו, וכאן נסתפק בכמה הערות כלליות, הנוגעות למלאכת הסופר: מידות המגילה, מספר יריעותיה ודפיה, מספר השיטין שבכל דף, שיטת התלוקה לפרשיות, טעויות הסופר ודרך תיקונן, וכן נעיר על כתיב המגילה במקום שהסופר נוקט בשתי שיטות הכתיב באותה מלה.

[ב]

המגילה עשויה עור וכתובה על צדו השעיר (ור' סוקניק, מגילות גנוזות א, עמ' יא, המביא את דברי ירושלמי מגילה עא, ד: "כותב על הגויל במקום השיער"). אורכה במצבה עכשיו הוא כ-2.90 מטר, היא מכילה 19 דפים, המשתרעים על גבי חמש יריעות:

- יריעה ראשונה — ארבעה דפים ([1] - [4])
- יריעה שנייה — שישה דפים ([5] - [10])
- יריעה שלישית — חמישה דפים ([11] - [15])
- יריעה רביעית — שלושה דפים ([16] - [18])

הקדמה לנוסח המגילה

מן היריעה החמישית נשתמר דף בודד בלבד ([19]), ואם כי אין לדעת את מקומו המדויק ביריעה זו מעיקרה, אפשר לקבוע שלאחריו היה עוד דף אחד לפחות. ור' במבוא, פרק ראשון § 3 (פרשיות ל - לא), הערה 34, בפתח המגילה נמצאת רצועת גוויל חלקה (אורכה 40 ס"מ), ששימ"ה עטיפה למגילה (סוקניק, מגילות גנוזות א, עמ' יח), לחלוקה זו של הדפים בתוך היריעות השוה: "ואין פוחתין ביריעה פחות משלשה דפין ולא מוסיפין על שמונה" (סופרים ב, י. בהמ"שך דברי אביא מראי מקום נוספים למסכת סופרים, למקבילות ולמקורות בשאר הספרות התלמודית ר' במהדורתו של מ' היגער, נויארק תרצ"ז).

המגילה בלחה מאוד בחלקה התחתון, ולכן אין לדעת את אורך דפיה מעיקרו. הדפים הארוכים ביותר — במצבם עכשיו — מגיעים קצת למעלה מ-16 ס"מ, מספר השורות שנשתמרו בכל דף שונה הוא, הכול לפי שיעור בלייתה של המגילה (המספרים הבאים כוללים גם את השורות שנשתמרו בהן שרידי אותיות בלבד): [1] — 17; [2] — 16; [3] — 16; [4] — 17; [5] — 17; [6] — 16; [7] — 17; [8] — 18; [9] — 18; [10] — 18; [11] — 18; [12] — 17; [13] — 17; [14] — 18; [15] — 15; [16] — 15; [17] — 17; [18] — 14; [19] — 13.

אם תתאמת הצעת ההשלמה לסופו של דף [8], יש להניח, שמספר השורות היה 20 לערך בכל דף (ר' הערות לדף [8], שורות 18 - 20; וכן סוקניק, מגילות גנוזות א, עמ' יח), הרווח הממוצע, שהניח הסופר בשולי הגיליון העליונים, הוא בערך 30 מ"מ, ואילו בין דף לדף הניח רווח בשיעור של 19 מ"מ לערך. מידות אלו מתאימות למה שנאמר בבבלי: "ובחומשין מלמעלה שתי אצבעות ובין דף לדף כמלא ריחב רוחב גודל" (מנחות ל, א), וראה במפורט במבוא, הערה 10 לפרק השישי והשווה גם מסכת סופרים ב, ד - ה.

הפרשיות — תיבותיהן נכתבות תמיד בראש השיטה — מובדלות זו מזו על-ידי רוחב בשיעור של חצי שיטה לפחות, שהונח בסוף השיטה האחרונה של הפרשה הקודמת. אם השיטה האחרונה של הפרשה נסתיימה אחר מחציתה, הניח הסופר ריחב נוסף בשיעור של שיטה שלמה בינה לבין הפרשה הבאה (ר' הערות לפרשה ו ולפרשה כח, וכן השוה רמב"ם, הלכות ספר תורה, ח, א).

[ג]

כתבו של סופר מגילה זו נאה ומדויק ביותר, דומה בדרך כלל לסגנון הכתב של מגילת ישעיה ב, של פשר חבקוק ושל מגילת ההודיות (כתב א), ושונה לחלוטין מן הכתב של סרך היחד ושל מגילת ישעיה א (והשווה גם הלוח של סוקניק, מגילות גנוזות ב, עמ' כג). הסופר מבחין הבחנה מוחלטת בין צורת מנצפ"ך שבסוף התיבה ובין צורותיהן שלא בסוף תיבה, וכן הוא מבדיל יפה בין ר ובין ד. י ו-י דומות לעתים זו לזו באופן שאין להבחין ביניהן; אמנם פעמים רבות הוא מבדיל ביניהן באופן ברור. האותיות כתובות מתחת לקווים מאונכים, המסורגלים יפה ובהקפדה לרוחבה של כל היריעה, בניצב לקווים אלו שרטט הסופר קווים מאונכים לתיחום צדם הימני והשמאלי של הדפים. ור' סוקניק, מגילות גנוזות א, עמ' יא, והקטע שהביא מירושלמי מגילה עא, ד: "הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה". לעניין הקווים המאונכים הוא מזכיר (שם) את האמור בבבלי מנחות ל, א: "נודמנה לו תיבה בת חמש אותיות לא יכתוב שתים בתוך הדף ושלש חוץ לדף" וכו'. והשווה מסכת סופרים, מהדורת מ' היגער, שם עמ' 379. סופר המגילה משתדל בדרך כלל שלא לחרוג מתחומי הדף, ואם הוא כותב מחוצה לו, הריהו מקפיד שלא לכתוב מחוץ לדף יותר ממחצית מספר אותיות התיבה (אולם ר' [4], 9; [11], 6; [12], 7; [16], 9; [18], 2, 9).

הקדמה לנוסח המגילה

הסופר מקפיד, כמעט ללא יוצא מן הכלל, להניח בין שיטה לשיטה רוח כמלוא השיטה (היינו כמידת השיטה מקצהו העליון של ה"ל' ועד קציהן התחתון של מנצפ"ד). ובין האותיות עצמן רוח בשיעור של אות צרה. לשיטת הקפדתו זו השווה: "מניחין בין שיטה לשיטה כמלא השיטה, ובין תיבה לתיבה כמלא אות, ובין אות לאות כמלא שיעור" (סופרים ב, ב).

[ד]

עם הקפדתו ודייקנותו לא הצליח הסופר להימלט מכמה שגיאות או פגמים, שחלקם נובעים מטיבו של העור וחלקם מחמת טעותו שלו. חלק התיקונים ייתכן שנעשה בידי מגיה אחר, ובעיקר מטעמים שבנוסח. מכיוון שהתיקונים נעשו בשיטות שונות, ובשל חשיבותו של לימוד סוגי השגיאות, ריכזתי את כל השגיאות, הפגמים והתיקונים בציורים 18 - 19. את השגיאות והפגמים חילקתי לשבע קבור צות, וסימנתי באותיות א - ז. כל דוגמה מסומנת במספר סידורי בסוגריים. המספר בסוגריים מרור בעים מציין את הדף, והערבי את השורה בדף.

קבוצה א' — ציור 18 (1-9): עשרה מקומות, שהניח בהם הסופר ריחח בין מלים או בין האותיות מחמת פגם בעור. בצילומים המקוריים עדיין אפשר לראות את סוג הפגימה כמעט בכל המקרים. והרי כמה הערות לציורים. הערות נוספות ימצא הקורא בהערות לגוף המגילה במקום המתאים.

דוגמה (1): רצה להימנע מחלוקת המלה 'גדול' לשתיים — כפי שנאלץ לעשות בדוגמה (6) — וכתב את כולה משמאל לפגם.

דוגמה (3): השאיר ריחח גדול בין המלים: 'ומיא — כעמכה'. קשה לדעת אם עשה זאת מסיבת פגם בעור (אין אנו מרגישים כאן כל פגם) או מסיבת אחרת. מכל מקום מתח הסופר (או מגיה אחר) קו מאוזן ומעוקם לריחחו של הפער, כדי לציין שהריחח מיותר.

דוגמה (4): בדומה ל (1).

דוגמה (6): התחיל לכתוב את המלה ונתקל בפגם לאחר שכתב שלוש אותיות. דלג על הפגם והמשיך לאחוריו: נשמ חה.

דוגמה (8): מקרה בולט של פער בגלל פגם ראשוני שפגע בשתי השורות באותו המקום.

דוגמה (9): ייתכן בגלל פגם ראשוני בעור, ור' הערות שם.

קבוצה ב' — ציור 18 (10-13): כאן השמיט הסופר תיבה שלמה וחזר ותלה אותה מעל לשיטתו. בדוגמה (10) תלה את המלה מעל המלה הבאה אחר המלה התלויה. בדוגמאות (11), (12), תלאן במקומן בין שתי המלים. בדוגמה (13) קשה לקבוע: אם נשלים לפי הנוסח הרגיל, "ותקעו להם הכהנים", הרי שתלה את 'הכהנים' במקום לא נכון. אולם לפי דוגמאות (11-12) ייתכן שכאן היה הנוסח: 'ותקעו הכהנים להם', ור' הערות שם.

קבוצה ג' — ציור 18 (14-22): כאן השמיט הסופר כמה אותיות בתיבה, וחזר ותלאן מעליה במקומן הנכון. בדוגמאות (14), (15), (16), (20), (22) שכח אות אחת (ו, י, י, ר, ר, צ — לפי אותו הסדר). בדוגמאות (18), (19) שכח שתי אותיות ותלאן; בשתייהן טעה אותה הטעות (מענ' יין מבחינה פסיכולוגית) וכתב 'מכת' במקום 'מערכת', וחזר ותלה את האותיות 'ער', גם בדוגמה (20) טעה במלה זו, אלא שכאן כתב 'המעכות', במקום 'המערכות'!

הקדמה לנוסח המגילה

התיקונים בדוגמאות (15), (18), (19), (20) נעשו בוודאי על-ידי הסופר עצמו. אשר לדוגמאות (14), (16), (21) ובייחוד (22) — קשה לקבוע. לשיטת התיקון השווה למשל: "הכותב יהודה ולא נתן בו דל"ת יתלנו מלמעלן" (מסכת סופרים ה, ב, ור' לקמן).

תיקון מעניין הוא התיקון שבדוגמה (17): כנראה יש לקרוא את שתי האותיות התלויות: 'כא'. כאן היתה מטרת התיקון להפוך את הצירוף: 'ואתה ידעתה', ל'כא אתה ידעתה'. תיקון זה מוכיח שאף המגיה (או הסופר?) לא ראה שום צורך לתקן את אות ו ולהפכה ל'י, שכן פעמים רבות זהות הן בצורתן. לנימוקי התיקון ר' הערות שם.

קבוצה ד' — ציור 19 (1-3): בכל שלושת התיקונים התחיל הסופר לכתוב תיבה או אות שלא נתכוון לה. ואחר כך חזר בו והפסיק בכתיבת האות או גירדה (חלקית!) והמשיך במה שנתכוון. בדוגמה (1) התחיל לכתוב 'בשלושים' (או 'בעשרים') וחזר בו וכתב: 'בתשע'. האות ע אינה ניכרת, ולא ברור אם ניטשטשה (וכך נראה), או שלא נכתבה. מכל מקום יש רווח מספיק לפני המלה הבאה. שתי הדוגמאות האחרונות מעניינות, שכן נבעו מדרך הכתיב הפוניטי, הנהוג בכמה מגילות אחרות: בדוגמה (2) התחיל לכתוב 'הסרים', וחזר בו וגירד חלקית את אות ס והמשיך כראוי. בדוגמה (3) התחיל לכתוב: 'וכר...', חזר בו, גירד את האות כ חלקית וכתב נכון 'וקרקר'!

קבוצה ה' — ציור 19 (4-6): כאן נזקק הסופר או המגיה לשיטת הניקוד לביטול התיבה או האותיות שטעה בהן. בדוגמה (4) ביטל את כל המלה: 'יכתוב'. שיטת הניקוד היא: באות ו — באמצעיתה; באות ב — מעליה ומתחתיה, וכן באות כ. בדוגמה (5) נתכוון לבטל את האות כ בלבד, וניקדה מלמעלה ומלמטה. מעניינת במיוחד דוגמה (6): כתב 'להלחם', ומלה זו תוקנה ל'לה-כבד' (זה יפה יותר מבחינת הסגנון ומתאים לפסוקים שנוקק להם) על-ידי ניקוד אותיות 'לחם' ותליית 'כבד' מעליהן. ייתכן שתיקון זה נעשה על-ידי מגיה אחר, שכן האותיות התלויות צורתן גסה במקצת. על השימוש בנקודות למחיקה וביטול — ר' סוקניק, מגילות גנוזות א, עמ' יב.

קבוצה ו' — ציור 19 (7-11): כל השינויים והמחיקות בקבוצה זו נעשו על-ידי גירוד בלבד, ונראה שנעשו בידי הסופר עצמו (יוצאת מכלל זה אולי דוגמה (11), ור' להלן). שיטה זו היתה שכיחה ביותר, והשווה: 'הטועה בשם גורד מה שכתב' (בבלי מנחות ל, ב), וכן שם 'מקום הגרד'.

בדוגמה (7) אנו מוצאים שלוש שיטות של תיקון. כתב 'סרוכים', גירד אות כ, תלה מעליה את ר, ועשה את האות ר ליד על-ידי שהוסיף לה עוקץ בצדה הימני; על-ידי כך יצאה התיבה 'סדורים', ור' הערות שם. השווה למשל: "הכותב יהודה ולא נתן בו דל"ת יתלנו מלמעלן". לן. הכותב את 'השם' (יהוה) וכתב יהודה, עושה דל"ת ה"י ומוחק ה"י האחרון" (סופרים ה, ב) ור' לקמן.

בדוגמה (8) גירד את ה"ב מטעמי סגנון, ור' הערות שם.

בדוגמה (9) כתב "תעודת מלחמה על כול הגויים", גירד אותיות 'על' ותלה ב מעל לתיבת 'כול', ועל ידי כך יצא: 'בכול הגויים'. הסופר (או המגיה) גזר שלא לכתוב את האות ב על מקום הגרד, שמא תיספג.

דוגמה (10) היא המעניינת ביותר. כאן כתב 'מבן ארבעים שנה ועד בן חמשים', ורצה לתקן: 'מבן חמשים שנה ועד בן ששים'. לשם שינוי זה ניצל את כל האפשרויות הנ"ל: גירד א, תיקן ר ל"ח (על ידי הוספת רגל משמאלה ועוקץ מימינה), תיקן ב ל"מ, גירד

הקדמה לנוסח המגילה

ע ותלה מעליה את ש, ויצא מזה: 'חמשים'. וכן במלה 'חמשים' גירד 'חמ' ותלה מעליה ש, ויצא ממנה: ששים. שתי השינויים התלויות דומות ביותר לאותיות 'ש' של הסופר, ודומני שהתיקון הוא מעשה ידי עצמו, ור' הערות שם.

דוגמה (11) ייתכן שתיקון זה נעשה על-ידי מגיה, שכן הכתב של התיבה 'מועד' — שתלאה מעל תיבת 'ימי' שגירד — גם במקצת ואינו זהה לכתבו של הסופר. והשווה צורת אותה המלה בשורות 5-6 שם.

קבוצה ז' — ציור 19 (12): הדוגמה היחידה שבקבוצה זו מורכבת מתיקון של שלוש תיבות. כל שיטת התיקון וכתב התיבות התלויות מרמזים שאולי נעשו על-ידי מגיה אחר, ולא על-ידי הסופר עצמו. הצורך בתיקון נבע כנראה מטשטוש האותיות, או מחמת שנספגו בשעת כתיבתן ולא גראו ברורות ביותר. המחיקה נעשתה על-ידי כתיבת 'סוגריים' מימין ומשמאל לקטע הנמחק: מצד שמאל — בגלל הריוח הצר בין המלה הנמחקת ובין המלה הבאה — פיצל המגיה את ה'סוגר' לשני חלקים וכתבם מלמעלה ומלמטה. נוסף על כך מתח קו מאוזן קצר מעל שלוש התיבות ומתחתיהן (קו זה דומה במקצת לקו שבציור 18, דוגמה (3)). אפשר לראות בבירור שלא לשינוי נוסח — אלא להבהרת הכתוב — נתכוון המגיה.

[ה]

כתיב המגילה דומה ביותר לדרך הכתיב הידועה לנו עתה גם מתוך מגילות אחרות: ישעיהו א, פשר חבקוק, סרך היחד, ההודיות, ועוד — היינו כתיב מלא שבמלא: כיא (= כי); מיא (= מי); הואה (= הוא); היאה (= היא); רואש (= ראש); הראישונה (= הראשונה); הראישון (= הראשון); לוא (= לא); תואכלנו (= תאכלנו) ועוד כיו"ב. כמו כן כותב הוא בדרך כלל: יחלוצו; יכתובו; יעמודו; ירדפו; יסרכו; תערצו וכיוצא בהן, שלא בהפסק העניין (ור' חנוך ילון, סיני, כרך כו, תש"י, עמ' רעח).

ובדומה לאותן המגילות נזקק הוא לסופית 'כה' במקום 'ך' כמעט ללא יוצא מן הכלל (ור' להלן, והשווה ילון, שם, עמ' רעב); 'תה במקום 'ת' (ילון, שם, עמ' רעד); 'כמה' 'תמה' במ' קום 'תם. והשווה גם ונזכרתמה ([10], 7, ור' ילון, שם, עמ' רעו). פירוט מדויק של צורת הכתיב השונות מצריך, כמובן, מחקר שלם שיעשה בוודאי עתה על-ידי המומחים לדבר עם פרסומן של כל המגילות. אולם מן הראוי לציין את העובדה, שבר בבד עם הצורות הנ"ל נזקק הסופר גם לצורות ה'מקובלות' בכתיב המסורתי (מגילת ישעיה ב), ולעתים הוא כותב אותה המלה בשתי צורות הכתיב באותו הדף, יתר על כן, מן הראוי להדגיש במיוחד, שהקטע מ'תפלת מועד המלחמה' הכתוב בפרשה טו ([12]) בכתיב ה'מלא' (ובייחוד באשר לסופיות), שוב נמצא בפרשה ל ([19]) שנכתבה בידי אותו הסופר, ומקצת המלים האלה כתובות בו בכתיב ה'חסר' או בכתיב שונה. לוח משה של צורות הכתיב בשתי פרשיות חשובות אלו ימצא הקורא בהערות לפרשה ל ([19]). בדומה לכך מעניין ביותר להשוות את הקטע מפרשה יד ([10], 2-8), המצטט קטעים שלמים מספרי התורה; בקצת המלים הוא נזקק לכתיב המלא בכל הנוגע לסופיות, אבל אותן המלים עצמן — ואחרות — באות שם ובאותן השורות אף בכתיב החסר. לוח משה מפורט של קטע זה ימצא הקורא בפרק השמיני של המבוא, § 5 (סוף 2).

נוסף על התופעה הנ"ל באשר לכתיב הסופיות, תבליט הרשימה הבאה (לפי סדר א"ב) אף את כתיבן של מלים שונות בשני אופני כתיב כאחד (ועיין גם בהערות לפי מראי המקומות).

הקדמה לנוסח המגילה

- (1) (דגלי, אנשי) הבנים (6], 11) — בינים (6], 8), ועוד רבים, ור' במפורט בהערות 83 - 88 לפרק שביעי.
 - (2) הגויים (2], 7) ועוד — הגואים, גואים (16], 1; 12], 13) — גויים (19], 6, 10).
 - (3) ההואה (18], 5) ועוד רבים — ההוא (19], 9).
 - (4) ידי (8], 5, 7, 12) — ידי (17], 11).
 - (5) כמזהה (18], 9) — כמזה (1], 12).
 - (6) הלהב (5], 7, 10; וכן שלהובת — (6], 3) — הלהב (5], 10).
 - (7) הלויים (2], 2) ורגיל עוד — הלויים (16], 6).
 - (8) מאדה (12], 12) — מואדה (19], 5).
 - (9) מרדף (3], 2, 9; 7], 12) — מרדוף (9], 6).
 - (10) הנשיא/נשיא (3], 15; 5], 1) — נשי (3], 14; 4], 1).
 - (11) עושרות (2], 16; 4], 4) — עשרותיו (4], 3).
 - (12) (כוהן) הראש (2], 1; 15], 4) — (כוהן) הראש (16], 11; 18], 5; 19], 11).
 - (12א) הראש (של הרמה — (5], 11) — הראש (של הכיזן — (5], 12).
- ור' גם בהערות למגילה לעניין:
- אבדני — בדני (5], 6, 9); תשובות (4], 8); יעורכיה (2], 9); מלחמתה (= מלחמתו — [17], 1); פורת (= פרת — [2], 11). על הכתיב 'כתיים' בניגוד ל'כתיאים' שבפשר חבקוק — ר' בפרק שני § 3 (2).

[1]

נוסח המגילה המובא להלן מתבסס על התעתיק שבספרו האחרון של סוקניק ('אוצר המגלות הגנוזות'), חוץ מכמה שינויים קטנים ביותר. התעתיק הנ"ל נמנע במכוון מלהשלים את החסר ואת שרידי האותיות המטושטשות במיוחד — בדומה לגנהג שקבע בארוס (M. Burrows) בפרסומי המגילות, שהיו בזמנו בידי הכנסייה האשורית. בהצעות ההשלמה של נוסח המגילה להלן השתדלתי לתת את התעתיק 'הבטוח' כמו שהוא ולציין את כל סוגי ההשלמה (כל סוג וסימנו, ור' להלן) באופן ברור ושונה מן התעתיק הנ"ל. ביחוד השתדלתי להקפיד, שההצעות להשלמת התוכן — גם במקרים שהן מתאימות לגודל הפער — תכתבנה בצורה שונה מכתב התעתיק. במקרים מסוימים — כשנראה לי שההשלמה ודאית — סטיתי מכלל זה, אולם אף כאן הוכנסו הצעות ההשלמה לתוך סוגריים מרובעים.

כדי שלא להקשות על השוואת הצעות ההשלמה עם הפכסימילאות ועם התעתיק ב'אוצר המגילות הגנוזות' וכדי לשמור על דרך סידור המשפטים כפי שנהג בה הסופר, גמנעתי מלסדר את נוסח המגילה בצורה הנראית יותר לעיניו של הקורא בימינו. לפי כלל זה נקטתי גם בפרשיות המגילה הכתובות בסגנון שירי ובתקבולת חלקי הפסוק. מצד אחר התרתי לי להוסיף כאן וכאן נקודות הפסק, מרכאות וכדומה כדי להקל על הקריאה. לוח הסימנים הבא שבו השתמשתי בנוסח המגילה לקמן, מובן מאליו.

הקדמה לנוסח המגילה

לוח הסימנים

- א, ב לא = פרשיות המגילה
- [1], [2] [19] = מספרי הדפים במגילה
- 1, 2 18 = מספרי השורות בדף
- הכ[והנ]ים = השלמה ודאית
- חצוצרות המ[קרא] = השלמה משוערת
- וחי[ל יושב]ן פלשת = השלמת התוכן
- א, ב, ג = האות נראית בחלקה והשלמתה ודאית
- א, ב, ג = האות נראית בחלקה והשלמתה אינה ודאית
- = האות נראית בחלקה ללא הצעת השלמה
- / = אותיות שנמחקו או נתגרדו על ידי סופר המגילה
- להלחם = נקודות הנמצאות בגוף המגילה לביטול האותיות הנקודות
- [...] = פער בשיעור של ארבע אותיות
- [— — — —] = פער בשיעור של ארבע מלים

מלחמת בני אור בבני חושך

[א]

1, ו' וְזָנָה סֵפֶר סֵרֶךְ] המלחמה. ראשית משלוח יד בני אור להחל בגורל בני חושך בחיל

בליעל בגדוד אדום ומואב ובני עמון

2 וְחִיל יִשְׂרָאֵל פִּלְשֶׁת וּבְגִדּוּדֵי כְּתִי אֲשׁוּר וְעִמָּהֶם בְּעֶזֶר מִרְשִׁיעֵי בְרִית. בני לוי ובני

יהודה ובני בנימין גולת המדבר ילחמו בם

פרשה א. [1], 7-1

פרשה זו היא התחלת המגילה, ועדות לכך — הגיליון החלק בחלקו הימני של הדף, צדן הימני של השורות בלה כמעט כליל. ועל-ידי כך נתפצל הדף לשני חלקים. ההדבקה הותאמה לשורה 11, ועל כן אין שרידי האותיות שבראשית שורות 1-7 מקבילים. בנרפס, בדיוק לגובה השורות שמשמאל לם. האות 'ג' שייכת ללא ספק לשורה 6, ובדומה לכך האות 'ל' לשורה 7; מכאן ששאר שרידי האותיות שייכים לשורות המקבילות שמעליהן. על תוכנה של פרשה זו ר' פרק ראשון § 3 ובפרקים הנזכרים שם § 5.

יד) והשווה מלכים ב כד, ב; 'שלח יד' מצוי במקרא במשמעות לתימה, פגיעה והריגה, והשווה: 'ואלה ימי' לסו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה' (דניאל יא, מא' מב), ובמגילות: 'ואנשי הבינים ישלחו ידם בחיל הכתיים' (אור וחושך כח, [17], 13-14); 'אל ישלח את ידו לשפוך דם לאיש מן הגוים בעבור הון ובצע' (ברית דמשק, [12], 6-7). והשווה גם מגילת אסתר ט, ב: 'לשלח יד במבקשי רעתם'. על שמוש אחר ר' סרך היחד [10], 13, וכן קומראן ו, עמוד 111: 'וא-חנך ישרלח משוח ישראל ידיו בלחם'. — להחל: והשווה: 'מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון' (שופטים י, יח). והשווה יחזקאל כ, ט, כב, על משמעות דומה לשימוש המגילה (להכות) ר' P. P. Saydon: The Inceptive 'to be-Imperfect in Hebrew and the Verb 'gin', Biblica, 35, 1954, pp. 43 ff. — בגורל: מונח רגיל ביותר במגלות הכת (16 פעם באור וחושך; 18 בסרך היחד; 5 בהודיות; 3 בברית דמשק וכן בשלושה קטעים בלתי מוזוהים; ור' במבוא, פרק אחר עשר, § גורל). מר' בניו שונים, אולם קרובים: מחלקה, קבוצה, חלק, מנה, חלק זמן, ובמיוחד כשאלו נקבעים מראש על-ידי כוח עליון. על מונח דיטרמיניסטי זה ועל שימושי השונים בקרב הכת — ר' במפורט פרק רביעי, הערה 55. והשווה בין השאר שופטים א, ג; ישעיה יז, יד; ובמיוחד תהלים קכה, ג. לשני הגורלות — גורל 'בני חושך', הוא 'גורל בליעל', וגורל 'בני אור', הוא 'גורל אל' — השוה: 'גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל' (ויקרא טז, ח); ור' במפורט פרק תשיעי § 8. — בני חושך: כינוי

[1], ו' וְזָנָה סֵפֶר סֵרֶךְ] המלחמה: בניגוד לנוהג באחדות מן המגילות האחרות (למשל ב'סרך היחד') אין סופר המגילה משאיר כל ריחח בתחלת השורה הראשונה של פרשה, וכן לא נמצאו במגילה 'סימני סופרים' השכיחים ביותר (ר' סוקניק, מגלות גנוזות ב, עמ' כו; Burrows, DSS, I, p. xvi; ועיי' גם בהקדמה לעיל). מכאן יש לה' ניח, שהשרידים הנראים בתחילת השורה הראשונה הם האותיות הראשונות של שורה זו. שרידים אלו ניתנים להשלמה: 'יו'; במקרה זה יש מקום בפער ל'ז' 8 אר תיות. ההשלמה מבוססת מצד אחד על הנוהג במגיל לות להתחיל כמה פרשיות במלים וזה הסרך... (סרך היחד [5], 1); 'וזה סרך...' (ברית דמשק [10], 4; [14], 12; ועיי' פרק אחד עשר, § סרך, ומצד שני על המשפט 'בס'פר סרך עת' (אור וחושך כג, [15], 5; ר' פרק ראשון § 1, ור' 6, כותרת זו מתאימה ביותר לחוכנו של הספר (המגילה) הנידון. — ראשית: במשמעות כפולה: 'תחילה' וגם 'עיקר' (והשווה תהלים קיא, י; משלי א, ז; ור' הערותיו של סגל לבן-סירא א, יב [14], עמ' ו). המלחמה עם קבוצת האויבים הנזכרת כאן תיערך בשלב הראשון (אחר כך יילחמו עם הכתיים בפצרים, ולבסוף עם מלכי הצפון). אויבים אלו — ובייחוד הכתיים שבראשם — הם עיקר אויבי 'בני אור' (ור' פרק שני § 1, § 3), ייתכן שנוקד הסופר למ' לה זו כאן בהשפעת הכתוב בדניאל יא, מא, שהשפיע ביותר על פרשה זו (ור' להלן). על צירוף דומה במשמעות אחרת ר' סרך היחד [10], 13: 'בראשית משלח ידי ורגליי'. — משלוח יד: על-פי לשון הכתוב 'אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם' (ישעיה יא,

חוב "ונפל אשור בחרב לא איש וחרב לא אדם תאכ" לנו" (ישעיה לא, ח), הנדרש במפורש על הכתמים (יד, [11], 11-12), בשם כתיים נהגו לכנות את רוב תושבי הים התיכון—היוונים והרומאים—הכול לפי התקריפה. על בעיית הכתיים במקורות השונים ר' במפורט פרק שני § 3.—ועמם בעזר מרשיעי ברית: קטע זה הוא למעשה הרמז היחיד במגילה זו לאויבי הכת עצמה בקרב ישראל. הביטוי לקוח מוניהל יא, לב (כל הפרק הזה השפיע ביותר על פרשיות המגילה בכ"ל, ועל פרשה א בפרט; שם נמצאות המלים: עור, כתיים, קץ, ועוד): "ומרשיעי ברית יחניף בחלקות ועם ידעי אלהיו יחוקו ועשו"; וכן בהמשך, לו: "ובהכש"לם יעזרו עזר מעם ונלח עליהם רבים בחלקקות". השימוש "ועמם" רגיל במקרא, והשחה במיוחד דברי הימים ב כ, א: "ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון ועמדם מהעמונים (1) על יהושפט למלחמה" וכן תהלים פג, ט. לכל המשפט הזה השחה ברית דמשק (כתב־יד B) [20], 25 ואילך: "וכל אשר פרצו את גבול התורה מבאי הברית בהופע כבוד אל לישראל יכרתו מקרב המחנה ועמם כל מרשיעי יהודה בימי מצרים תירי". ור' פרק שני § 3 (3). לא נראית לי האפשרות לגרס "מרשיעי ברית בני לוי ובני יהודה ובני בנימין"; ור' להלן "לחמו במ".—בני לוי ובני יהודה ובני בנימין: הם אנשי הכת, המורכבת מבני שבט לוי (כהן) גים ולויים) ומישראל, על בעיה זו ר' במפורט פרק שמיני הערה 57, ופרק עשירי. סדר הנכרת השבטים הוא על־פי צוואת שנים עשר השבטים, והוא הרגיל במגילה (ור' גם פרק שלישי § 7), השחה לעומת זה, למשל, עזרא א, ה; ט, א: דברי־הימים ב יא, יב-יג, והשחה גם יובלות לה, כשמדובר על מלחמה בשבעת מלכי הא־מוריי. במיוחד השחה צוואת יהודה כה, א (על אחרית הימים): "ואז יקומו אברהם יצחק ויעקב לחיים ואנכי ואחי ראשי שבטי ישראל נהיה: הראשון לוי השני אנכי (יהודה) השלישי יוסף הרביעי בנימין... וככה כלם על סדרם" (לפי י' אוסטרזיגר, בהוצאת כהנא, כרך ראשון ספר ראשון, עמ' קעט), לתרגום "וככה כלם על סדרם" השחה פרק שלישי, הערה 9, על "שלושת השבטים" ר' גם פרק שלישי § 4, ור' להלן "לחמו במ".—גולת המדבר: ר' לקמן, שורה 3.—"לחמו במ": בגלל סוף השורה ציפף הסופר את שתי המלים אות ב ברורה ביוחר, נושא המשפט הוא "בני לוי וכיוצא בהם, שהם ילחמו. לכן יש גם לקבוע סוף פסוק אחר מרשיעי ברית, ולא לקרוא "מרשיעי ברית בני לוי ובני יהודה" וגו', ור' לעיל, על לוי הילוחם ר' בראשית לה, כה: מט, ה: דברי־הימים א יב, כו, וכן צוואת שמעון ה, ה: "ולא יוכלו לעמד בפני לוי כי ילחם את מלחמות ה' ויכניע את צבאכם". וכן צוואת לוי ה, ג: ועיין גם בפרק שלישי הערה 24.

לכל כוחות החושך והעוול שבהנהגת מלאך החושך, הוא בליעל, פירוס תורת הכת בנושא זה והגדרת בני האדם כבני אור וכבני עול וחושך, ניתן במיוחד בסדר היחד (3), 13-25; ור' במפורט פרק תשיעי § 8.—בחיל בליעל: בליעל—הוא מלאך החושך, העוול והמשטמה—עומד בראש כל כוחות החושך, הנלחמים בבני אור, המלחמה נערכת נגד כל הכוחות הסרים לפקודתו: רוחות החושך רמלאכי החבלי מצד אחד, והאויבים עלי אדמות המפורטים בסמוך, מצד שני. על "בליעל" במגילות הכת ר' במפורט פרק תשיעי § 3.—בגדוד אדום וכ': רשימת האויבים המסורתיים של ישראל: הרשימה והמינוח מושפעים מכמה פסוקים בתנ"ך: "וישלח ה' בו את גודי כשדים ואת גודי ארם (בפשיסחא: אדום) ואת גודי מואב ואת גודי בני עמון" (מלכים ב כד, ב); והשחה ישעיה יא, יד (ר' לעיל הערות למשלוח יד); דניאל יא, מא-מב (שם). על קבוצת אויבים זו ועל מקומה במלחמת בני אור, וכן על מקורות נוספים (במקרא ובספרות החיצונית), שהתבסס עליהם בעל המגילה, ר' פרק שני § 3 ושם, הערה 3. והשחה גם: "לעתיד לבוא עתיד הקב"ה להי תיר את שלשתן (פלשתים, מואב ואדום) לישראל" (במדבר רבה יד). המדרש מסתמך בין השאר גם על אותו הפסוק, שעליו התבסס בעל המגילה (ישעיה יא, יד).

2. וחילן יושבין פלשת: למרות הטשטוש ברורות שלוש האותיות הראשונות, השלמתי "יושבי" על־פי שמות טו, יד: "חיל אחז יושבי פלשת", ייתכן גם הצירוף "גלילות פלשת" (יואל ה, ד), השלמתי "וחילן", אף כי ייתכן גם "וחילת..."; השחה שמואל ב כג, יא: "ויאספו פלשתים לחיה", ושם, יג: "וחילת פלשתים חנה בעמק רפאים". ובדומה בקטע משמואל ב כג, שנמצא בין כתבי הכת, ור' קומראן ו, עמ' 65.—כתיי אשור: הכתיים—הנמצאים גם במצרים, ור' להלן—עומדים בראש אויבי בני אור עלי אדמות. נגדם תיערך המלחמה העיקרית בשלב הראשון, מלחמה זו משמשת בנושאה העיקרי של המגילה. מטרת המלחמה מוגדרת בסוף פרישה זו: "וסרה ממשלת כתיים" (ור' פרק ראשון § 3 על פרשה כב), הכתיים נזכרים פעמים רבות במגילה זו ובפסוק חבקוק וכן בפסוק תהלים (ר' פרק אחד עשר § "כתיים"), הצירוף "גודי כתיי אשור" מושפע מגודי כשדים (מלכים ב כד, ב, ור' לעיל הערות לבגדוד אדום), בעל פשר חבקוק "פושדי את הכשדים" על "הכת יים", הצירוף "כתיי אשור" מושפע מכמה פסוקים במקרא (בהם נזכרות שתי המלים בקרבת מקום, ועלידי ציון כיוון התקדמותם (מצפון) הוא מאפשר ל"פשו"ר עליהם את דברי הנביאים שנאמרו על אשור, ובייחוד את הכי

3 ב[—] לכול גדודיהם בשוב גולת בני אור ממדבר העמים לחנות במדבר ירושלים.

ואחר המלחמה יעלו משם

4 ע[ל כול גדודי] הכתיים במצרים. ובקצו יצא בחמה גדולה להלחם במלכי הצפון ואפו

להשמיד ולהכרית את קרן

5 [בליעל. והי]אה עת ישועה לעם אל וקץ ממשל לכול אנשי גורלו וכלת עולמים לכול

גורל בליעל. והיתה מהומה

3. ב[—] : אין בידי להציע השלמה המניחה את הרעת. — בשוב גולת : המלחמה והישועה תתחיל לא-חר שובה של 'גולת בני אור' ; והשחה : מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב ה' שבות עמו (תהלים יד, ז), וכן השחה שם נג, ז ; ככו, א ואילך. על רקע מלחמה זו ומועדה הנג'ל (לפי המקרא, הספרות החיצונית וחז"ל) ר' במפורט בפרק שני § 6. לשימוש המונחים השחה גם עורא ב, א ; ה, א ; ה, יט ; גחמיה ה, ו ועוד.

2-3. גולת המדבר ; ממדבר העמים ; במדבר ירושלים : השם 'גולת המדבר' הלם ביותר את כת המגילות, שישבה במסך תקופה ארוכה במדבר יהודה ליד חופי ים-המלח, במקום שנמצאה המגילה יחד עם שאר מגילות הכת. והשחה : 'ובהיות אלה ליחור בישור' אל יבולו בתכונים האלה מתוך מושב הנשי (=אנשי) העול ללכת למדבר לפנות שם את דרך הואהא כאשר כתוב : במדבר פנו דרך" וגו' (סרך היחוד [8] 12-14). הכת — או חלק ממנה — נאלצה, כנראה, בתקופה מסר ימת להגר לארץ דמשק, וחלקה חזר למדבר יהודה, כפי שאנו למדים ממגילת ברית דמשק (שחלקים ממנה נמצאו עתה גם בסערות חירבת קומראן) : 'והכהנים הם שבי ישראל היוצאים מארץ יהודה והגולים עמהם' ([4] 2-3) ; 'הם שבי ישראל היוצאים מארץ יהודה ויגורו בארץ דמשק' ([6] 4-5) ; 'באי הברית החדשה בארץ דמשק' (שם, 19). 'וכל הנסוגים הוסגרו לחרב והמחזיקים נמלטו לארץ צפון' ([7] 13-14) ; 'והכוכב הוא דורש התורה הבא דמשק' (שם, 18-19) ; 'כל האנשים אשר באו בברית החדשה בארץ דמשק' ([8] 21) ; וכן כ"י B [19] 33 : [20] 10-12. מאידך, קמו לאחרונה מספר חוקרים בטענה שאת הצירוף 'ארץ דמשק' יש להבין במשמעות סמלית, ולמעשה, אין 'ארץ דמשק' אלא מקום 'גלות' הכת בסביבות קומראן. על דעות אלו ראה לאחרונה במאמר המפורט : Robert North, The Damascus of Qumran Geography, PEQ, April, 1955, pp. 1 ff. לעניין 'גולת' הכת הש"ו זה גם את הקטע הבא ממסר חבקוק ([11] 4-6) : 'משהו על הכוהן הרשע אשר רדף אחר מורה הצדק לבלעו

בכעס חמתו אבות גלותו". כבר סוקניק (מגלות גויות ב, עמ' לב) קשר קטע זה עם קטע אחר מתוך ההודיות ([4] 8-9), שבו מתלונן הכותב (מורה הצדק ?) על גלותו : 'כיא ידחני מארצי כצפור מקנה וכול רעי ומודעי גדחו ממני ויחשבוני לכלי אובד'. השווה לכך את הצעת הברמן, ילון ואחרים לקרוא 'אבית גלותי' (= בבית גלותו), ור' D. Barthélemy, Revue Biblique LX, 1953, p. 419 ff. וכן שם את מאמריו של דה'ו, עמ' 270 ואילך. אף-על-פי שקריאה זו מסתברת מאוד (בייחוד לאור מכתב הפרנסים אל ישוע בן גלגולא, שנאמר בו על אחד בשם יעקב בן יהודה 'שיושב אבית משכו, ור' דה'ו שם, ור' גם את מאמריו של דוד פלוסר, 'ידיעות' שנה יז, תשי"ג, עמ' 28 ואילך) — טעונה ההצעה עיון נוסף לאור דברי ההודיות, ברית דמשק והמגילה ; והשווה את הקטע הבא ממזמורי שלמה יז, סו ואילך, הדומה ביותר למשפטים הנדונים במגילה :

'ויחזיקו בהם בני ברית בתוך ערב הגוים ולא היה בהם עושה חסד ואמת בתוך ירושלים נסו מפניהם אוהבי קהלות חסידים כצפרים חרדו ממעונם תעו במדבר להציל נפשם מרעה ותיקר בעיני הגולה נפש מוצלה מהם בכל הארץ נפוצו על ידי הרשעים' (לפי מ' שטיין במהדורתו של כהנא, כרך א ספר ב, עמ' תנ"ח).

הצירוף 'מדבר העמים' מקורו ביחזקאל כ, שתוכנו בכ"ל הולם יפה את הלכי רוחה ואמונתה של הכת : 'והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצתם בם ביד חזקה ובורוע נטויה ובחמה שפוי' כה, והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים. כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כן אשפט אתכם נאם אדני ה', והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסרת הברית וב' רותי מכם המרדים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא וידעתם כי אני ה'". תקופת חיבורה של המגילה — 'היאאה עת צרת' — היא

אל (וביחוד בספר יא הנ"ל) — היא מונח אפוקליפטי-אסכאטולוגי במשמעות תקופה מוגדרת שנקבעה מראש (בדומה ל"מועד רעת"). מלה זו רווחת ביותר במגילות הכת. בספר אחד עשר, § קצ, הובאו למעלה מ-50 בר אי מקימות לשימוש מונח זה בכתבי הכת. מזה כ-4 פעמים באור וחושך, 14 בספר היחיד, 23 בהודיות, 2 בפסוק חבקוק וכ-14 בברית ומשק. והשנה סוקניק, מגילות גנויות א, עמ' כב; וכן B.J. Roberts, Bulletin of the John Rylands Library, Vol. 34, No. 2, 1952, p. 380 ff. — יצא: אם לא נניח, שיש כאן טעות סופר (בהשפעת דניאל יא, מ) במקום "צא" בהמשך ל"לחמך", "על" (לעיל), הרי שנושא המשפט הוא ה' בעצמו, כפי שמעיד גם המשך המשפט: "ואפוא" מכל מקום מידת הפער שבראשית השורה אינה מאפשרת להכניס כל נושא חדש. — במל-כי הצפון: המלחמה בשלב השלישי — מחוץ לגבולות ארץ-ישראל: עמים אלו, המפורטים להלן ב[2] 10-14, יושבים רובם ככולם מצפון לארץ-ישראל. שבטי ישראל יילחמו בהם מחלקות מחלקות במשך 29 שנים; ורי פרק שני § 5. — ואפוא להשמיד: הצירוף של "תמה" ראוי מצוי ביותר במקרא בתאור נקמת ה', והשנה בייתוד ישעיה מב, כה; סו, סו; סג, ג; ו; דניאל ט, טו. לצירוף "תמה" גדל, אף במלחמת ה' השנה גם ירמיה כא, ה; לו, ז; דברים כט, כז ועוד. יר' גם עזרא ח, כב. והשנה גם הכתובת על חוצרות המדרף: "לוא ישוב אפוא עד כלותם" (33), (9) או על איות האלף: "אף אל בעברה על בליעל" (4), (2-1) והשנה סוף היחוד [2] 15; (4) 12. — ולהכריח את קרן: הצירוף פים במקרא הם: "נגדעה קרן מואב" (ירמיה מה, כה; והשווה איכה ב, ג ועמוס ג, יד), או "נשברה הקרן" (דניאל ח, ח, והשנה גם פסוק ז).

5-7. סיום שירי לפרשה א:

והיא[א]ה עת ישועה לעם אל
וקץ ממשל לכול אנשי גורלו
וכלת עולמים לכול גורל בליעל
והיתה מהומה ג[דולה ב]בני יפת
ונפל אשור ואין עוזר לו
וסרה ממשלת כתיים
להכני[ע] רשעה לאין שארית
ופלטה לוא תהיה ל[כול בני] חושך!

5. נבליעל, והיא[א]: הפער מספיק בדיוק כדי השלמה זו. על הכתיב "היא" הנוהג באור וחושך ובמגילות אחרות — ר' בהקדמה לגוף המגילה. — והיא[א]ה עת ישועה לעם אל: בניגוד לתקופה הנוכחית שהיא עת צרה עונה לעם פדות אלי (כ, [1] 11-12), הצירוף: "עת ישועה" שאינו נמצא כמות שהוא במקרא, מקורו

תקופת שהותם במדבר העמים, ורק בתום תקופה זו תבוא הישועה, וכל "גולת בני אור" תשוב למדבר ירושלים, באם נקבל את ההנחה שאנשי הכת (או חלקם) הגרו בתקופה מסוימת מחוץ לארץ ישראל, הרי הולם הצירוף "מדבר העמים" את תקופת ישיבתם בגלות זו. במקרה זה רומז, אולי, הצירוף "מדבר ירושלים" על מדי בר יהודה. והשווה גם: "שבי המדבר אשר יחיו אלף דור" (פסוק תהלים דף [2] שורה 1, J. M. Allegro, PEQ, May—October, 1954, pp. 69 ff.). לפי ידיעותי לא נמצא הצירוף "מדבר ירושלים" במקרא ובי מקורות חו"ל. על השפעת המדבר על הכת, על ארגונה ועל השקפותיה ר' פרק שלישי § 1. על הבעיות הכי רונולוגיות הקשורות במשפט הנידון ר' פרק עשירי, וכן "אותות המשיח" יעלינעק, בית המדרש, חדר שני, עמ' 58 ואילך, אות שמיני!

3. ואחר המלחמה: כלומר, בסיום המלחמה שתיערך במדבר ירושלים נגד כתיי אשור והנלחים אליהם (שלב א) יעלו "בני אור" להילחם עם האויבים הבאים, הנזכרים בשורה הבאה, ורי פרק שני § 3.

4. ענל: את שרידי האות הנראים לפני הפער, אפשר להשלים ולקרא "ע", אך אין זו האפשרות היחידה. "ע" לו... על יס להבין במשמעות "לחמך", בדומה לשיר מוש המקראי. — [כול גדוד] — כך יש להשלים את התר כן בהתאם לגודל הפער — הכתיים במצרים: מעניין שאינו אומר "כתיי מצרים" על-דרך "כתיי אשור", ומכאן יש להסיק, שהכתיים ישבו גם במצרים. המלחמה נגד הכתיים במצרים היא שלב מעבר (שלב ב') בין מלחמת כל העדה עם הכתיים ובין המלחמה הבאה — מלחמת המחלקות — עם מלכי הצפון. ורי פרק שני § 4. — ובקצו יצא בתמה גדולה להלחם במלכי הצפון וגו': כל המשפט מושפע בסגנונו (אולם לא בתוכנו) מדניאל יא ובמיוחד: "ובעת קץ... ויצא בחמא גדולה להשמיד ולהחרים רבים" (שם, מ' מו); וכן הצירוף "מלכי הצפון" מקורו שם ("מלך הצפון"), אולם במשמעות אחרת. תוכן המגילה — בני אור בהנהגת ה' נלחם מים עם הכתיים בצפון ובדרום ועם עממי הצפון הר' חוק (המפורטים ב[2] 10-14) — מוכיח בבירור, שאין כל אפשרות לפרש את המשפטים כאן כמרמזים לתוכן פרק יא בדניאל, הזנים במלחמות מלכי הצפון (היינו הסלבקים) עם מלכי הנגב (התלמאים). אורכה, תוכן המ' גילה זן במלחמה העתידה להתחולל אחר המלחמות הנ"ל (שבהן "ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון", שם שם, מא) בין בני אור ובין הגויים. ורי לה' לן כ, [1] 12. — ובקצו: היינו במועד שנקבע לכך, והשווה: "קצין מלחמות ידיכה" (אור וחושך יד, [11] 8 והערות שם). המלה "קץ" — הרוחת ביותר בספר דני

מלחמת בני אור בבני חושך

- 6 ג[דֹלָה ב]בני יפת ונפל אשור ואין עוזר לו וסרה ממשלת כתיים להכני[ע] רשעה
לאין שארית ופלטה לוא תהיה
7 ל[כֹּל בנ]י חושך

[ב]

- 8 ד[עֵת וצ]דק יאירו לכול קצוות תבל הלך ואור עד תום כול מועדי חושך. ובמועד אל
יאיר רום גודלו לכול קצי
9 ע[ולמים] לשלום וברכה כבוד ושמחה ואורך ימים לכול בני אור. וביום נפול בו
כתיים קרב ונחשיר חזק לפני אל

וכתיים יכתו לאין [שארית ופליטה] (אור ותושך כח, [18], 1-3), וכן להלן יד, [11], 11-12. על הויקה בין 'אשור', 'הכתיים' ו'בני יפת' ר' פרק שני § 3 (2).

5-6. מהומה ג[דולה]: מקורו בדברים ז, כג בתיאור השמדת גוי הארץ עלידי ה': "ונתנם ה' אלהיך לפניך והמם מהומה גדלה עד השמדם", ודומה לזה שמואל א ה, ט: יד, כה, ההשלמה 'גדולה' ודאית היא, אנת 'א' ברורה, והפער מספיק בדיוק כדי מלה זו ואות 'ב' של 'ב'בני', 'מהומת אלי' נמצא גם בכתובת שעל גבי אות אחת ממשפחות שבט הלוי בגשתם למלחמה, יחד עם 'מועד אלי' ([4], 7), ור' שם.

6. ואין עוזר לו: והשווה דניאל יא, מה: "ובא עד קצו ואין עוזר לו". והשווה איכה א, ז: "תהלים עב, יב: איוב כט, יב: ל, יג. — ממשלת כתיים: השימוש בכללו הוא על-מי דניאל יא, ז (והשווה לעיל, שורה 5, הערות ל'קץ ממשל', בסוף), והשווה 'ממשלת הכתי' אים' (פער חבוק [2], 13-14) וכן 'ממשלת רשעה' (אור וחושך כו, [17], 5-6) או 'דרכי רשע בממשלת עולה' (סרד היחד [4], 19): ועיין פרק שני § 3 (2). — להכ' גין[ע] רשעה: מה שנראה כמו 'צ' אינו אלא הקצה הש' מאלי של 'ה', והשווה: 'להכניע ולהשפיל שר ממשלת רשעה' (כו, [17], 5-6), וכן ר' להלן 'לנגוף רשעה' ([11], 13). — לאין שארית ופלטה לוא תהיה וכו': צירוף רגיל במקרא. כאן כנראה בהשפעת עזרא ט, יד: "עד כלה לאין שארית ופליטה": והשווה: "עד כלותם לאין שרית (1) ופליטה למו" (סרד היחד [4], 13-14) וכן שם [5], 13. ור' אור ותושך [18], 2-3 והערותי שם.

7. ל[כול בנ]י חושך: הפער מספיק בדיוק כדי הש' למה זו.

כנראה מישעיה מס, ח: "בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך (ולא 'שואה' כנוסח התרגום), ור' גב מגילת ישעיהו (כתב-יד א), סוקניק, מגלות גנוזות ב, עמי [ע"ו], והשווה גם "אף ישועתנו בעת צרה" (ישעיה לג, ב) וכן ר' ירמיה ב, כח: יא, יב: יד, ח. — לעם אל: הוא הבינוי הרגיל במגילה לישראל, הנתון ב'גור' רל אל, והשווה הכתובת "על האות הגדולה אשר בראש כול העם", שהיא 'עם אלי. דיון מפורט בצירוף זה וכו' זיקתו לתוארו של שמעון החשמונאי — ר' בפרק שלי' סי § 3, ושם הערה 16. — וקץ ממשל: היינו המועד והתקופה שנקבעו מראש לממשלת אנשי גורל אל. ור' במסורת סוקניק, מגלות גנוזות א, עמי כב, למלה 'ממ' של' נזקק בעל המגילה עליפי דניאל יא, שהשפיע על כל סגנונו כאן, לכל המשפט השווה: 'וממשלת ישראל בכול בשר' (אור וחושך כו, [17], 7-8), ור' הערותי שם. — וכלת עולמים: צירוף זה — שאינו נמצא במקרא (יחברות עולם, ירמיה כה, ט ועוד: 'שממות עולם', שם כה, יב: 'חרסת עולם', תהלים עה, טו: 'לחרפות לדראון עולם', דניאל יב, ב), והשווה 'תשר' עת עולמים' (יש' מה, יו) — שכיח ביותר בלשון המ' גילות, ומשמעותו האפוקליפטית-אסכאטולוגית ברורה. והשווה להלן: "להשמיד אויב במלחמת אל לכלת עו' למים" (יב, [9], 5-6): "אף אל וקנאת משפטיו יבערו בו לכלת עולמים" (סרד היחד [2], 15): וכן השווה הכתובת "כלת אל בכול גוי הבל" על אות המסורה הש' מינית בגשתם למלחמה ([4], 12), ועיין פרק אחד עשר, § כלה, לשימושו של מונח זה בכל המגילות שנתגלו עד עתה. — מהומה: ר' לקמן הערות לשורה 5-6.

6-7. לכל הרעיון השווה תיאור מפלת בני חושך בג' רל השביעי: "בהנשא יד אל הגדולה על בליעל ועל כול תיאל ממשלתו במגפת עולמים [— בקול המון גורל] ותרועת קדושים בדרך אשור ונפלו בני יפת לאין קום

פרשה זו מתחילה ללא ריוח של שורה שלמה, שכן שורה 7 של הפרשה הקודמת הסתיימה בראשיתיה (ר' הקדמה). בפרשה זו מתאר בעל המגילה את תופעות יום הקרב — הוא היום היעוד מאז — שבו גפלו הכתים. אופיה וסגנונה של פרשה זו — ביחוד בראשיתה — קרובים לפרקים האסכאטור-לוגיים שבמקרא בכלל, ושבספרות החיצונית בפרט. על תוכנה המפורט ר' פרק ראשון § 3, פרשה ב.

לנו והשמש לא זרחה עלינו, או שם זה, כט: "הן נהר" רה היא מן השמש ויתרון לה ממעלת הכוכבים ובערכה תעלה על [כל] אור, ועוד רבים שם. והשחה גם: "ובקשו את האור ומצאו צדק" (חנך נח, ד, ור' להלן, שורה 9). והשחה גם צהאת בנימין יא, ב. לאור כל הגל אני נוטה לאופן ההשלמה השני. והשחה גם 'צדק' (יופיטר) ודברי המדרש (בראשית רבה מג) על ישעיה מא, ב: "מול צדק היה מאיר לר" (לאברהם). — קצוות תבל: והשחה תהלים יט, ה, וכן בראשית רבה ג: "והבהיק זיו הורו מסוף העולם ועד סופו"; ועיין על כל הנושא בדברי S. Aalen, עמ' 262 ואר' לך. — הלוח ואור: והשחה משלי ד, יח: "וארת צדי קים כאור נגה הלוח ואור עד נכון היום" (והשחה בראשית ח, ג). — מועדי חושך: לשימוש המגילות במ' לה 'מועד' ר' פרק אחד עשר, § מועד ולהלן. — ובמ' עד אל: והשחה תהלים עז, ח, צירוף זה נמצא גם בכתובת של אחת המשפחות של שבטי הלוי בגשחם למלחמה (47, 7). והוא יום ה' המפורסם, יום יעוד לו מאז למלחמת כלה" (לקמן [1], 10) או "מועדו להכ" ניע ולהשפיל שר ממשלת רשעה" (17, 5-6) והשחה: "נכין" מאז יעדתה לכה יום קרב... להשפיל חושך ולהגביר אור" (אור וחושך יט, [13], 14-15) ור' שם. — יאיר רום גודלו: הכתיב 'גודלו' ברור, ובדומה לכך נזכר שוב: יאור גודלכה' (כב, [14], 17) והש' זה: "ומעון קודש רום כבוד" (סרך היחד [10], 12) וכן סרך היחד, קומראן ג, עמוד 127, [5], 23. וכן הש' זה הכתובות על אותות הלוי בשובם מן המלחמה: ירומם אל: 'גדל אל' (47, 8) והשחה תהלים קנ, ב, ור' בן-סירא מג, יא (9). על הזיקה בין 'יום' שמש וה' ר' במיוחד את דבריו של אולברייס לענין חבקוק ג, י-יא (The Psalm of Habakkuk, reprint from Studies in Old Testament Prophecy, p. 16. n. kk), והשחה לכל התיאור את ישעיה ט, א-ב. — קצי 9. ענולמים: השלמתי עליפי "לכול קצי עולמים" (סרך היחד [4], 16) למעשה אף נראים בקושי שרידי אות 'ע'. והשחה גם י"מ גרינץ, סיני, שנה טו, תשי"ג, עמ' כג, ור' "והחשך חלף והיה אור אשר לא יסוף" (חנך נח, ה ואילך).

9. ענולמים: ר' לעיל. — לשלום וברכה כבוד ושמחה ואורך ימים: משפט זה מציין את

8. דנעת וצדק יאירו לכול קצוות תבל: הפועל 'יאירו' (ולא: 'ואורו') מחייב לפחות שני נושאים: את שרידי האות מימין לפער אפשר להשלים 'ר' למ' של 'בעור', [1], 2) או 'ר' (נר') למשל 'יעור', [1], 10). בדומה לזה אפשר להשלים את שרידי האות שמשמאל לפער כ'ר' או כ'ד, באופן הראשון אפשר להשלים את המלים 'ניק וב'רק'; והשחה: "האירו ברקים תבל" (תהלים עז, יט); "האירו ברקיו תבל" (שם צו, ד); וכן ר' חזון ברוך א נג, ט: "ואז האיר הברק אור גדול עד אשר האיר לכל הארץ" (מהדורת כהנא, כרך ראשון ספר שני, עמ' שצ; ור' Charles, Apoc. II, p. 510 — מקבילות בברית-החדשה). על הצירוף 'זיק וברק' ר' למשל בן-סירא מג, טו (13): "גבורתו תתור ברק ות" נצח זיקות (משפט), וכן: 'זקים וברקים' (הודיות [1], 11). באופן השני נראית ההשלמה: "דנעת וצדק יאיר ר". והשחה כו, [17], 8: שם נאמר, אחר תיאור האור והשמחה ביום המועד: "ושמח צדק במרומים וכול בני אמתו יגילו ברעף עולמים". ההקבלה הקרובה ביותר נמצאת בקטע מספר לאדנודע שנמצא במערות הכת: "וזה לכם האות כי יהיה בהסגר מולדי עולה וגלה הרשע מפני הצדק כגלות [ח]ושך מפני אור וכתום עשן ואנינון עור כן יתם הרשע לעד והצדק יגלה כשמש תכון תבל וכול תומכי רוי [—] אינמה עוד ורעת תמלא תבל ואין שם לערן אולת" (סוקניק, מגלות גנונות ב, עמ' גג; R. de Vaux, R. B. LVI, 1949, p. 605; I. Rabinovitz, JBL LXXI, 1952, p. 19 ff. ועתה קומראן ג, עמוד 103). הקשר בין 'הר' עת והצדק רגיל במקורות התקופה, ור' למשל: 'ביסודי דעת משפטי צדק' (סרך היחד [3], 1) : 'אל הצדק וה' שכל' (הודיות [55], קטע 7, שורה 8), וכן בפתיחת ברית דמשק: 'ועתה שמעו כל יודעי צדק' ([1], 1) ושמ: 'אל אהב דעת חכמה' ([2], 3) ועיין גם הערות ל[17], 8. והשחה גם: "ולאל אומר צדקי ולעליון מכון טובי מקור דעת ומעון קודש" (סרך היחד [10], 11-12). הזיקה בין הצדק ובין הרעת והאור נזכרת לעתים קרובות בכל המקורות (השחה לעיל את הקטע מן הספר הבלתי-ידוע). והשחה תהלים לו, ו; ישעיה סב, א; תהלים צו, יא; משלי יג, כא ועוד; ועיין אנציקלופדיה מקראית א, עמ' 168 (ש' ליונשטאם, ערך 'אור') ועתה גם S. Aalen, בפרקים המתאימים. השחה גם חכמת שלמה ה, ו (מדברי הרשעים): "ואור הצדק לא האיר

- 10 ישראל. כיא הואה יום יעוד לו מאז למלחמת כלה לבני חושך בו יתקרבו לנחשיר גדול עדת אלים וקהלת
- 11 אנשים בני אור וגורל חושך גלחמים יחד לגבורת אל בקול המון גדול ותרועת אלים ואנשים ליום הווה. והיא עת
- 12 צרה ע[זה] לעם פדות אל ובכול צרותמה לוא נהיתה כמוה מחושה עד תומה לפדות עולמים. וביום מלחמתם בכתיים

חמת גיבורים, ובהשאלה — שחיטה והריגה; ר' R. Payne Smith, Thesaurus Syriacus וכן C. Brockelmann: Lexicon Syriacum. את תוארו של נמרוד במשפט: "הוא היה גבר ציד לפני ה" (בראשית י, ט) תרגמה הפשיטתא: נחשירנא; ובדומה לזה תרגם אונקלוס את תוארו של עשו בפסוק "ויהי עשו איש ידע ציד" (בראשית כה, כו) — "גבר נחשיר" כף (ור' במילון התרגומים של לוי, ערך נחשירכן). והשווה את כל לשון הכתוב בבראשית י, ט, "גבר ציד לפני ה", עם לשון המגילה: "ונחשיר חזק לפני אל ישראל". בעל המגילה נזקק למונח זה במיוחד לתיאור קרב ההרגה ביום ה', שמשותפים בו מלאכים ואנשי הנלחמים יחד "לגבורת אל בקול המון גדול ות" רועת אלים ואנשים ליום הווה". לתיאור יום זה במגילות השוהה גם "זמרחם הקדשתם ליום הרנה" (הודיות [15], 9) על דרך ירמיה יב, ג, והשווה ישעיה ל, כה. השוהה לזה גם חנוך צר, ט: "עשיתם נבלה ורשע ונלכח תהיו נכונים ליום שפך דם (Charles: The Day of slaughter) ויום חשך ויום הדין הגדול" (למי כהנא). בדומה למגילה נמצא הצירוף: לקרבא ונחשירנא בקטע ארמי של צוואת לוי שנתגלה בגניזת קהיר. על קטע זה והספרות הדנה בו ר' עתה, קומראן ו, עמוד 88 הערה 1. — לפני אל ישראל: רגיל במגילה, והשווה: "אל ישראל קרא חרב על כול הגואים" (כג, [16], 1), "ברוך אל ישראל" ([13], 2) וכן שם 1, ור' גם הערות שם.

10 - 11. לכל הקטע המתאר את מלחמת המלאכים על קולות התרועה השווה:

ויתהוללו כול אשר עליה
ויתמוגגו בהוה ג[דול]לה
כיא ירעם אל בהמון כוחו
ויהם זבול קודשו באמת כבודו
וצבא השמים יתנו בקולם
יתמוגגו וירעדו אושי עולם
ומלחמת גבורי שמים תשוט בתבל
ולא תשוב עד כלה ונחרצה לעד...
(הודיות [3], 33-36). ור' סוקניק, מגלות גנויות ב,

רוב התכונות של אחרית-הימים הנמצאות במקורות האסכטולוגיים שבמקרא, ובייחוד בספרות החיצונית. והשווה: יבאור עולמים להאיר בשמחה בנית? ישראל שלום וברכה לגורל אלי (אור וחושך כו, [17], 6-7), וכן: "למרפא ורוב שלום באורך ימים ופרות נרע עם כול ברכות עד ושמחת עולמים בחיי נצח וכליל כבוד עם מדת הדר באור עולמים" (סרך היחד [4], 6-8) ור' יט, [13], 16, הערות. מרביתן של מלים אלה משמשות אף בנושאי הסיסמאות של אותות העדה (ור' פרק שלישי § 7). המשפט הנידון נמצא כמעט מלה במלה בבמה מקומות בספר חנוך, למשל: "ולבחיירים יהי אורה ושמחה ושלום... ומספר ימיהם ימלאו וארכו ימיהם בשלום ושנות שמחתם תרבינה באשר עולם ובשלום כל ימי חייהם" (חנוך ה, ו-ט), וכן ר' שם 1, סז ואילך; יא; כה; ו; לח; נ; נה; נח; וכן השוהה יובלות א, כט: "וכל המאורות יתחדשו לישועה ולשלום ולכרכה לכל בחירי ישראל ולמען יהי כן מהיום הנה ועד כל ימי הארץ". על "אורך הימים" ר' גם פרק רבי ע, הערה 44. למקורות המקראיים של המונחים והצירופים ר' משלי ג, ב: "כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך"; תהלים כא: "ארך ימים" (פסוק ה); "כבוד" (ו); "ברכה, שמחה" (ז) ועוד. הצירוף "שלום וב" רבה אינו נמצא במקרא (והשווה שמואל ב ה, י), ור' במסגרת עוקצין ג, יב; וכן לא נמצא במקרא הצירוף "כבוד ושמחה" — וביום נפול בו כתיים: והשווה ישעיה ל, כה. כאן עובר הסופר לנושאה העיקרי של המגילה, היינו תיאור הקרבות ביום נפול בו הכתיים. — קרב: נרדף ללחימה עצמה. על סמיכותו ליום מלחמת ה' השוהה זכריה יד, ג: "ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלהמו ביום קרב", והשווה איוב לה, כג; תהלים קמז, א; והשווה "יתקרבו" (לקמן, 10), "ולמת" קרבים" ([16], 11); ובייחוד: "מאז יעדתה לכה יום קרב" (יט, [13], 14). — ונחשיר חזק: מלה זו חוזרת שתי פעמים נוספות: "בו יתקרבו לנחשיר גדול" (לקמן, 10); "יצאו לנחשיר במלחמה" (לקמן, 13). מלה זו הנמצאת בשימוש בסורית ובארמית, מקורה בפרסית נחשיר, שמשמעה "ציד", היאבקות פריצי חיות, מל'

עמי מא-מב, על מלחמת המלאכים ביוסדהדין (חנוך א, ט: ובמיוחד פרק נד ועוד) ר' גם צוזאת לוי ג, ב (ועיין כאן במכוא, פרק תשיעי, הערה 4), והשווה במיוחד באור וחושך פרשיות טו (12: 1-5); טו (12: 6-8) והדיון המפורט על כך במכוא, פרק תשיעי, § 6.

10. כיא הואה יום יעוד לו מאז וגו': על הכתיב: 'הואה', הרגיל במגילות, ר' הקדמה — מאז: רגיל במקרא לציון תקופת-עבר רחוקה (למשל ישעיה מח, ז), מלה זו חוזרת כמה פעמים במגילה בדברי התפילה (10: 2; 11: 6, ור' הערות שם), כל המשפט כאן משמעותו דטרמיניסטית. משפט זה — המביע את עיקר תורת המגילה על יום המלחמה בכתיים, שהוא יום ה' שנועד למלחמה זו מאז — חוזר בצורות שונות כמה פעמים במגילה, למשל: 'ומאז השמעננו מן עד גבורת ידכה בכתיים' (11: 11); '[כי]א אתה יעדתנו למן עד נקם' (13: 17); 'התהוקו למלחמת אל-כיא מועד מלחמה היום הזה' (15: 12); 'היום מועדו להכניע ולהשפיל שר ממשלת רשעה' (17: 5-6); 'כיא אתה ידעתה למועדנו' (18: 9), והשווה 3: 7; 4: 4; סרך היתר 4: 18-19; שם, 19-20; ור' פרק אחד עשר, § מועד. וכן ר' פרק ראשון § 2, 3, פרשה ב.

10-11. עדת אלים וקהלת אנשים: וכן להלן: 'ז'ת רועת אלים ואנשים, ודומה לו: '[...]גבורי אלים מת' אנשים למלחמה', 14: 15, על השימוש ב'אלים' במשפטים מלכיים ר' במפורט פרק תשיעי § 2, 'אלים' לצירוף מלאכים ואנשים, ר' צוזאת גמלי ח, ה, וצוזאת יוסף יט, ט (לפי צירלס), על המלחמה העתידה, שבה ילחמו המלאכים לצד בני אור — ר' במפורט פרק תשיעי § 6. — נלחמים יחד: השווה: 'כיא מלאכי קודש עם צבאר תם יחד' (יא, 7: 6), או: ולפקוד צנכאות בח'יריכה לאלפיהם ולרבואותם יחד עם קושיכה [וצבא] מלאך כיכה' (טו, 12: 4) והערות שם, במלה 'יתר' ייתכן שרצה הכותב להדגיש גם את המאבק האכזרי — הנח' שיר — לקול התרועעות, מאבק פנים אל פנים, בין 'בני אור וגורל חושך'; והשווה דברי גלית: 'אני תרפתי את מערכות ישראל היום הזה תנו לי איש ונלחמה יחד' (שמואל א יז, י). — לגבורת אל: והשווה את כתובת המסורה השביעית באותות העדה בגשתם למלחמה: 'גבורת אלי' (4: 12), ומצוי צירוף זה במגילה, וראה הערות 11: 4, 11: 12; 9: 13; 9: 14; 13: 15; 18: 12; גם בני חושך נלחמים ומתאזרים בשלושה גורלות 'גבורת אל', ור' להלן הערות לשורה 14. — בקול המון גדול: קול המון נמצא במקרא ועל פ'ר שה' זו השפיע הכתוב כישעיה יג, ג ואילך; 'אני צייתי למקדשי גם קראתי גבורי לאפי עליי באותי. קול המון בהרים ומות עם רב, קול שאון ממלכות גוים נאספים ה'

צבאות מפקד צבא מלחמה' וגו'. והשווה גם 'על המון עם ועל שאון מן מלכות בהאספם' (הודיות 6: 7), על הצירוף 'גדול' עם 'המון' השווה שמואל ב יח, כט. — ליום הווה: אין להניח שהתכוון ליום יהודה' (כמו בהמ' שכו של ישעיה יג המובא לעיל), שכן אין בעל המגילה כותב לעולם את השם המפורט, ובמגילות האחרות, כשעה שנוקטים לו — כיתבים אותו באותיות הכתב העברי הקדום. מכאן שיש לגרוס 'הונה' במשמעות דומה לזו שבקטע ממגילת ההודיות (33: 36) המובא לעיל: 'ויתמוגנו בהוה בן דן' לה כיא ירעם אל בהמון כוחו' וגו'. מלה מקראית זו שכיחה ביותר במגילות במשמעות זו, והשווה: 'נתן קץ להיות עולה ובמועד מקודה ישמידנה לעד' (סרך היתר 4: 18-19), וכן 'המה לאין חקר וכלה לאין []' (הודיות 6: 3); כאן 'היה' מקביל ל'כלה', בפרק אחד עשר, § הוה א, רוכזו כ"ט דוגמאות של שימוש מלה זו במגילת אור וחושך, בסרך היתר ובעיקר בהודיות. לא נראית לי הה' צעה לגרוס 'הוה', מלה השכיחה אף היא במגילות, ור' שם § 'הוה' ב.

11-12. והיאה עת צרה ענוה לעם פדות אל וגו': במלה 'ענוה' נראים בבירור שרידי ה'ע' הפער מתאים בדיוק להשלמה. משפט זה חוזר שוב בצורה דומה: 'כיא היאה עת צרה לישראל תעקדת כלחמה בכול הגוים וגורל אל בפדות עולמים' (כב, 15: 1), בפסוק הג'ל מנמק בעל המגילה את אמונתו, כי אכן היום 'היעוד לו מאז קרב והולך. הצרות שבאו על ישראל בתקופת חיבורה של המגילה הן, לדעתי, הגיליות שברצות שאירעו לישראל בזמן מן הזמנים, ימסן שקרב הקץ שאמר עליו דניאל: 'ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא! ובעת ההיא ימלט עמך' (דניאל יב, א), ואכן במלחמתם עם הכתיים ישלח ה' עזר ליגורל פדותו בגבורת מלאך, האדיר למשרת מ' כאל' (כו, 17: 6), הוא 'שר המאורי' (ר' במפורט פרק תשיעי § 5), לנוסח השווה גם: '...ומאז לוא נה' יתה כמוהה' על ישועת ה' (כט, 18: 9), משפט זה מעיד, שבזמן חיבור המגילה היתה שעת 'צרה עוה' לעם ישראל; יותר מזה לא נוכל לקבוע על יסוד משפט זה, שכן הצרות שעברו על עם ישראל בימי בית שני היו רבות ועונות כל כך, עד שרבים מן הספרים החיצונים והמקורות האחרים נזקקו לפסוק הג'ל לחיזוק הלבבות ולביטוס התקווה, שאכן קרוב יום ה', או לשם תיאור הצרות של תקופתם. ספר המקבים (א ט, כו) מתאר את הצרות שבאו לאחר מות יהודה: 'ותהי צרה גוולה בישראל אשר לא היתה כמוה למיום לא גראה נביא להם', ספר 'עליית משה' (ח, א) מציין: 'ובאו עליהם נקם וזעם אשר לא היו להם למן העולם ועד היום

מלחמת בני אור בבני חושך

13 יצאנו לנחשיר במלחמה, שלושה גורלות יחזקו בני אור לנגוף רשעה ושלושה יתאזרו חיל בליעל למשוב גורל

14 [אור. ודג] לי הבנים יהיו להמס לבב וגבורת אל מאמצת ל[בב בני חושך] ובגורל השביעי יד אל הגדולה מכנעת

15 [בליעל וכו'] מלאכי ממשלתו ולכול אנשי [גורלו כלת עולמים]

אף במינוח דומה — בספר התיצוני, חזון ברוך א פרק כ (כהנא, כרך ראשון ספר שני, עמ' שע"ה = Baruch II, ציארלס, Apoc. II, p. 493) : "לכן הנה ימים באים והומנים ימהרו בהליכתם מאשר היו לפניהם והתקופות תחשינה מרוצתן מן הראשונות והשנים תחפונה לעבר מן השנים האלה, ועל כן הסירותי עתה את ציון מלפני למען אחיש לפקד על העולם בעתה". — וביום מלחמתם בכתיים : זו התחלת קטע חדש, שבו עובר בעל המגילה לתיאור יום המלחמה (האחרון) בכתיים, שקרבותיו הם הגושא העיקרי ליסודת הקרבות עם הכתיים, בחלק השלישי של המגילה. ור' פרק ראשון, § 2 § 3, פרשה כב.

13. יצאנו לנחשיר במלחמה : על נחשיר, ר' לעיל, שורה 9. יצאנו : שרידי האומיות ברורים למדי, והפ' ער מתאים בדיוק להשלמה. והשווה, למשל, דבריהימים א יד, טו : "אז תצא במלחמה כי יצא האלהים לסניך", והשווה הערות ל[4], 9. — שלושה גורלות יחזקו בני אור : המלחמה ביום האחרון תהיה מורכבת משבעה קרבות, בששת הקרבות הראשונים תיערך המלחמה בעיקר עליידי יגלי הביניים ; בגורל אחד יוכו הכתיים ובגורל אחר יוכו בני אור, לפי הנוסח כאן גר תן להעלות על הדעת, שבני אור יחזקו שלוש פעמים רצופות, ואחר כך יחזקו בני חושך שלוש פעמים רצופות, אולם מתוך תיאורי הקרבות עצמם (פרשה כד וא"ל, ובמיוחד ר' כח, [17], 16, וכן עיין פרק ראשון § 3, פרשיות כב - כח) ברור, שהניצחונות והמפללות יהיו לטוב רוגין : ניצחון לבני אור וניצחון לבני חושך. מכאן, שבגורל השישי התאזרו בני חושך, בגורל השביעי בא ניצחון המכריע, ור' לקמן. — גורל : כאן במשמעות יחידת זמן מוגדרת, שנקבעה עליידי כוח עליון, ור' לעיל, הערות לשורה 1. — יחזקו—יתאזרו : בחירת המלים מוצלחה ביותר, שכן שתיהן באות במקרא — בשימוש הטאקטי — בעיקר לציון התגברות זמנית או יחסית בשעת מהלך הקרב, אולם לא ניצחון מכריע. ליחזקו השווה למשל : יהושע יז, יג ; ובייחוד : "ויאמר אם תחזק ארם ממני והיתה לי לישועה ואם בני

ההוא", ור' דברי ציארלס, Apoc. II עמ' 420, בהע' רות, המראה, שנוסחה זו מופיעה שוב גם בברית-החדשה (על היחס שבין יעליית משה' ובין מגילות הכת ר' פרק שמיני, הערה 4). בדומה לזה השווה את טענות משלחת היהודים לפני הקיסר לאחר מות הורדוס : "יהצרות אשר עברו על היהודים מיד הורדוס בשנים מעטות, והכריעו בכף המאזנים את כל האסונות אשר התחוללו על אבותינו כל העת למן היום אשר שבי עור לי הגולה מבבל" (מלחמות ב ו, ב). והשווה גם "ארות המשיח" (יעללינעק, בית המדרש, תדר שני, עמ' 61), האות השביעי : "וחתי צרה לישראל שלא היתה כמותה מימות העולם עד אותו ומן". מתוך משפט זה ניתן גם להבין, מדוע אין מגילת אור וחושך. עוסקת בצרותיה של הכת — בדומה לפשר תבוקק ולברית דמשק : הצרה הכללית של ישראל מאפילה על צוריה (ור' פרק עשירי).

12. עם פדות אל : בהשפעת המקרא, למשל תהלים קיא, ט, או שם קל, ז' ח, שכיחים ביותר במגילת אור וחושך הצירופים הבאים : "אביוני פדותכה" ([11], 9) ; "עם פדותי" ([14], 5) ; "נפש פדותכה" ([14], 10) ; "ארל אל בפדות עולמים" ([15], 1) ודומה לו [18], 10, ור' הערות שם, ור' גם להלן. — מחושה עד תומה לפ' דות עולמים : נראה שיש לגרוס 'מחושה' ולא 'מחי' שה', שכן הקפיד הסופר בשורות אלו להבדיל בין י' ל' י'. הרעיון הכללי : אין הישועה יכולה לבוא אלא עד שתימלא מכסת הצרות שנקבעה מאז. התקופה הנוכחית, על הצרות הגדולות והרבות שרוכזו בה, היא הסימן הברור, שקצי הצרות הוחשו כדי להגיע במהירות לפ' דות עולמים. הלשון מיוסדת על ישעיה ט, כב (פרק זה השפיע על סגנון המגילה וחוכנה, ור' הערות [12], 12 - 13) : "אני ה' בעתה אחישנה" (וכן השווה דבי לב, לה) וכן : "... מלחמות רשעה ואז תחוש חרב אל בקץ משפט וכול בני א[נ]תו יעורר". (הור' יות [6], 29), רעיון זה בצורות דומות חוזר בכמה מקורות נוספים : "החיש קץ ופקוד מועד" (בן סירא לו, ז (= 33, 10)) ; רעיון זה מוסבר במלואו — וכנראה

(בדומה למקרא ככלל, ולכמה מן הספרים החיצוניים בפרט) : שבעה דגלי ביניים, שבע מערכות פנים, שבעה זרקות, שבע אבני קלע, 'שבעת גוי הבלי' (11] 8-9), שבעה כהנים, שבעה לחיים. 'הגורל השביעי', שבו ינצח זה בני אור (ר' להלן) יבוא אחר ניצחון בני חושך בגורל השישי. תיאור קרב זה ניתן במגילה מפרשה כח (18] ואילך. — יד אל הגדולה מכנעת : ובדומה לזה : 'בהנשא יד אל הגדולה' (18] 1) וכן שם (3) : 'משאת יד אל ישראל' ; ור' [11] 11 ; [13] 12-14. הצירוף יד אל הגדולה מקורו בספר שמות (יד, לא) : 'וירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו'. במשך ששת הקרבות, שבהם 'לחמים יחד' אלים ואנשים, לא תוכרע המלחמה. בגורלות אלו יילחמו גם מלאכים בשני הצדדים : העוזרים לישראל (מיכאל) נגד בליעל ור' חי גורלו. רק בגורל השביעי תוכרע המלחמה עלידי התערבותו הישירה של ה'. — מכנעת : ר' לעיל הערות לשורה 6.

15. [בליעל וכו'] מלאכי ממשלתו ולכול אנשי גורלו כלת עולמים : בהשלמת שורה זו יש להתחשב בכמה עובדות מלבד התוכן : א. ילי שלאחר הפער שייכת למלה שלפניה, ולא ל'מלאכי, כפי שמראה הריחוק ביניהם. ב. בהתחשב בכך, שהפרשה הבאה (ג) מתחילה ללא ריוח של שורה ריקה, יש להניח, ששורה 15 נסתיימה סמוך לחציה קצת לפניו או קצת אחריו (השורה שורה 9 בדף [17], המסתיימת חמישה סנטימטרים לפני סיומה [אורך השורה 14 ס"מ]), ור' הקדמה. הקבלות להשלמה — ר' לעיל שורה 5, וכן השירה : 'בהנשא יד אל הגדולה על בליעל ועל כול ח'י'ל ממשלתו במגפת עולמים' (18] 1) ; יכול רוחי גורלי מלאכי חבלי' (13] 11-12) וכן [4] 1-2 ; והשירה פרק אחר עשר, § גורלי, § 'בליעלי. אפשרות אחרת — פחות מסתברת — להשלמת ראשית השורה : [בליעל וח'י'ל מלאכי ממשלתו ; ולהשלמת הסיפה : ילכול אנשי גורל אל אור עולמים] ; והשורה [13] 5-6, 16, והערות שם.

עמון יחוקו ממך והלכתי להושיע לך" (שמואל ב י, יא) וכן השמה את שימוש המונחים הדומה בדניאל יא. ייתאזרו! — בעיקר במשמעות של החזקות המוכה — שמר אל א ב, ז, ובייחוד ישעיה ח, ט : "התאזרו וחתו התאזרו וחתו". והשמה גם במגילה [15] 14 ; [16] 9. — למשוב גורל [אור] : ה' (במלה 'למשוב') ברורה, כלומר : לגורם לנסיגת גורל אור ; והשמה למשל תהלים מד, י-יא : "אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו תשיבנו אחר מני צר ומשנאינו שסו למר" (והשמה גם תהלים ט, ד), ור' גם הערות ל[3] 2. על הרעיון בכללה שלפני הישועה הסופית תבוא סדרה של ניצחונות ומ' פלות — רעיון שכיח ביותר בספרות האסכטולוגית — ר' בין השאר גם חזון ברוך א ג' סט ; חנוך ב כב, מב (שלוש תקופות של שלטון השטן), וכן 'אותות המשיח' (יעללינעק, בית המדרש, חדר שני, עמ' 58 ואילך).

14. [אור ודג]לי הכנים : השלמת [נודג]לי ודאית היא ולכן נשאר בפער מקום למלה קצרה ביותר כגון 'אור'. על הכתיב 'הכנים' ו'הבינים' השכיחים זה בצד זה במ' גילה, ר' סרק שביעי § 4 (2) והערות שם. בעל המגרי לה מציין במיוחד כאן את דגליהביניים, ולא את מעריכות הפנים (שהם הלוחמים הכבדים, ור' שם § 5), כיוון שמלחמת הגורלות של מפלות וניצחונות, לפני הניצחון הסופי, תיערך בעיקרה עלידי דגליהביניים (ור' סרק שביעי § 4, § 5, 7 והערות לפרשה כה, [16] 9, שבה מתאר הסופר את מפלת בני אור : "וכהתאזרו [בליעל] לעזרת בני חושך וחללי הבינים יחלו לנפול ברוי אל" — להמס לבב : ר' הערות ל[10] 5-6 — וגבורת אל מאמצת ל[כב בני חושך] : הפער בין 'לכב' ובין 'ובגורלי גדול מדי להשלמת 'בני אור', והוא מתאים בדיוק ליכני חושך, גם התוכן מחייב השלמה זו, שכן בגורל זה מתחזקים בני חושך. אישור להשלמה זו, לדעת, גם מן הצירוף 'מאמצת לבב', 'אמץ בפועל בצירוף 'לבב' גמצא במקרא רק לציון הק' שחת לב או חיזוקו באויבי ישראל או בחוטאי ישראל עלידי ה'. והשמה "כי הקשה ה' אלהיך את רוחו (של סיתך) ואמץ את לבבו למען תתו בידך כיום הזה" (דברים ב, ל) ; "ויקש את ערפו (של צדקיהו) ויאמץ את לבבו משוב אל ה' אלהי ישראל" (דברי הימים ב לו, יג) ; ורומה לזה : "לא תאמץ את לבבך ולא תקמץ את ירך מאחריך האכיון" (דברים טו, ז). — גבורת אל : דומה לאמור לעיל : "לחמים יחד לגבורת אל" (שורה 11). כוונתו — שהתאזרות בני חושך נעשית, כמוכח, אף היא עלידי גבורת ה', שאינו מתערב עדיין במאבק התעריכות ישירה אלא עלידי מלאכיו, תכלית מפלותיהם של בני אור היא "לבחון כם כול חרוצי המלחמה" (16] 9). — ובגורל השביעי : שיטת שבעת הגורלות מתאימה לכל שיטת בעל המגילה, המתבססת על המספר שבעה

- 16 [וכבוד אל עם עֲדָתָ] קדושים יופיע בעזר [עולמים — — — — —] אמת לכלת בני חושך—
 17 [— — — — — בקו] ל[ה]מון גדול ותִרְוֶעַת־אלים [— — — — —] יתנו יד בכל[—]
 שורה אחרונה: [... וראשי השבטים שנים עשר].

- 2, 1 אבות העדה שנים וחמשים. ואת ראשי הכוהנים יסרוכו אחר כוהן הראש ומשנהו
 ראשים שנים עשר להיות משרתים
 2 בתמיד לפני אל. וראשי המשמרות ששה ועשרים במשמרותם ישרתו. ואחריהם
 ראשי הלויים לשרת תמיד שנים עשר אחד

פרשה ג, [1] 16 - [2] 14

בין פרשה ב לפרשה זו אין ריוח של שורה ריקה. שכן שורה 15 נסתיימה סמוך למחציתה (ר' לעיל הערות לשורה 15). חלקו התחתון של הדף, בדומה ליתר הדפים, בלה ולא נשתמר. צורת הבליה גרמה לכך שגם בשתי השורות 16 - 17 נשתיירו רק מלים אחדות סמוך להתחלת השורה ובסופה. פרשה זו — ר' פרק ראשון § 3 — הדגה בתכנון הכללי של מלחמת ארבעים השנה ובחלוקת התפ" קידים בין חלקיה השונים של העדה בשנות הלחימה והשמיטה — מסיימת את 'סדרת המלחמה' (ור' פרק ראשון § 4). תוכנה של פרשה זו, שיש בה השיבות רבה לקביעת התקופה והכת, נידון בפרק השני ובפרק השמיני של המבוא.

ושמחה ל[כח]ל. . . מכאן אפשר לעמוד מכל מקום על משמעותו הכללית של המשפט: ה' יופיע עם מלאכיו על בני אור בעזר אמת לכלת בני חושך. הקטע האכול תיאר את 'גורל אור' באחת הדרכים השונות והרבות, כגון: בעזר (עולמים לגורל פורתו/ לגורל אל, וכדומה). על השימוש המיוחד הרווח מאוד במלה 'אמת' כמגי' לוח, ר' פרק אחד עשר, § אמת, וכן שם § כלה. על מלים אלה ראה גם הערות ל[4] 12, 6. — : שתי אותיות מסושטשות.

17. [— — — בקול] [ה]מון גדול ותִרְוֶעַת־אלים ז: קצות האות י' גראים בבירור, מן המלה 'המון' נראות בבירור אותיות 'ון' וקצות האות 'מ'. השלמתי על-פי 'בקול המון גדול' (לעיל [1] 11). אם כן, מספיק הפער בראשית השורה לשלוש מלים קצרות או לשתיים בינו-ניות. את המלה 'ותִרְוֶעַת־' אני מציע בהסתייגות רבה, — [— — — — —] יתנו יד בכל[—]: אין בידי הצעת השלמה, המניחה את הדעת, והשורה 'מצ' רים נתנו יד אשור לשבע לחם' (איכה ה, ו), 'והנה

16. [וכבוד אל עם עֲדָתָ] קדושים יופיע בעזר [עו- למים]: להצעה של השלמת התוכן השווה: 'ואתה אל נורא' בכבוד מלכותה ועדת קדושיכה בתוכנו לעזר עולמים" (סו, [12] 6). 'בהופע כבוד אל לישראל' (ברית דמשק, כתב-יד B, [20] 25), והשווה גם כאן כו, [17] 5, או: 'כי אתה ידעתה למועדנו והיום הר' פיע" (18] 9), והשווה גם תהלים צד, א וסרך היחד [3] 24. על שימוש יפע' במגילות לגבי הופעת ה' ר' פרק אחד עשר, § יפע, ובייחוד פרק שמיני, הערה 95. ור' שם גם על הויקה המיוחדת של מלה זו ליכבוד' (הו' ויות [9] 26; [11] 26). על 'בעזר' ר' גם לעיל הערות ל[1] 2. — אמת לכלת בני חושך — : אם נקבל את הצעת ההשלמה כלעיל יהיה בפער שבין 'עולמים' ו'א' מת' כדי שש מלים בערך. אין בידי להציע השלמה, המניחה את הדעת הקרוב ביותר לקטע זה במגילה הוא [13] 15, אלא שגם קטע זה בלה במקומות החשובים לעניין זה: "... [] [עזר] באמת ולהשמיד באש- מה להשפיל חושך ולהגביר אור ולן [] : ואחרי-כך בשורה 16: "למעמר עולמים לכלות כול בני חושך

ראשי הכהנים : לענין המינוח השווה : 'אלה ראשי הכהנים' (נחמיה יב, ז) — יסרוכו : וכן השווה להלן : 'את כול אלה יסרוכו במועד שנת השמטה' (שורה 6). המונח 'סרד' טיפוסי ביותר לכתבי הכת, הנזקקים לו במשמעויותיו השונות והקרובות : 'נהג', 'משטר', 'חור' קה', 'יחידה במבנה צבאי', 'כת במבנה צבאי', 'רשר מה', 'שורה' או 'סדר' (ור' להלן [3], 3, 12, ודיון מפרט בפרק שביעי § 2 (5)). צורת הפועל מופיעה רק בפרשה זו (אולם השווה גם [7] I והערות שם), ומשמע עותה בשורה זו : 'ציבו בשורה או בסדר', והשווה לכל הפסוק : 'ובני לוי יעמדו איש במעמדו על פי בני אהרן להביא ולהוציא את כול העדה איש בסדר כו...'. (סרד היחד, קומראן ו, דף [1], שורות 22 - 23). — כוהן הראש : הוא ראש הכהנים (= כוהן גדול). כוהן זה יוצא גם עם הלוחמים לשדה הקרב, מנהל את התסילות ועורך את המערכות. על הבעיות הנובעות משימוש הכת במונח זה (השכיח במקרא) ר' במפורט פרק שמיני § 6 ; וכן ר' מראי מקומות להופעת תואר זה במקרא שם, הערות 38, 39. על תפקידיו בשדה הקרב ועל זיקתו לכוהן משוח מלחמה — ר' שם § 4. 'כוהן הראש' נכתב במגלה גם 'כוהן הריאש' (למ' של [16], 11) ור' בהקדמה — (ומשנהו : על 'כהן המשנה' — הנזכר במקרא — ר' במפורט שם הערה 39. — שנים עשר : על מספר זה ועל זיקתו ללוח אנשי הכת — ר' להלן הערות לשורה 2 - 4. על מספר זה ועל זיקתו לעבודת המקדש לפי המקרא והמשנה — ר' בר חוד שם הערה 19.

2 - 4. קטע זה עוסק בחלוקת התפקידים במקדש — בשנת השמיטה — בין המשרתים תמיד (בתמיד) ובין המשרתים במשמרותיהם ובמעמדם. ראשי הכהנים, ראשי הלויים וראשי השבטים ואבות העדה משרתים תמיד ; האחרים — ראשי המשמרות ופקודיהם — משרתים חלף פות בסדר קבוע. על כך ר' במפורט במבוא, פרק שמ"ני § 3 (2), ושם גם לוח מסכם. על 'המעמד' והמשמרת' ר' במפורט שם § 3 (3) ופרק שביעי § 2 (3). וכן ר' לעיל הקטעים מסרד היחד. — בתמיד : רק כאן, בהמשך נאמר לגבי הלויים 'לשרת תמיד', ולגבי ישראל 'להתיצב תמיד'. הכחנה כאן לעולת התמיד, והשווה במשנה תמיד ג, ה : 'מי שזכה בתמיד' — ששה ועשרים : מספר משמרות הכהנים לפי המקרא ולפי מקראות חז"ל היה 24. המספר 26 מותאם כאן ללוח המיונה של הכת, שלפיו התחלקה השנה ל-52 שבועות המשמרות התחלפו מדי שבוע בשבוע במחזוריים חצי שני תיים — 26 שבועות במחזור. מספר ראשי אבות העדה — 52, ראשי הכהנים והלויים — 12, ראשי המשמרות — 26, מביע את מבנה השנה לפי לוח הכת : שנה בת 364 ימים, המתחלקים ל-52 שבועות או ל-12

גתן ידו וכל אלה עשה לא ימלט' (יחזקאל יז, יח). אך אין בשני כתובים אלה כדי עזרה של ממש לפתרון ההשלמה. ואולי בדומה אל 'שלח יד ב' ? ור' הערות לעיל [1], 1 על 'משלוח יד' (המלה האחרונה אי אפשר שתהיה 'בכנן') ל, שכן מלה זו כתובה במגילת אור וחור שך תמיד מלא ו ?) ואולי יש להשלים : 'תנו יד בכלני מלחמתם' בדומה אל 'ירימו איש ידו בכלי מלחמתו' ([16], 5 - 6, ור' הערות שם) או אל 'ונסו ידם בכלי המלחמה' ([8], 8, ור' הערות שם). והשווה : 'ואנשי הבינים ישלחו ידם בחיל הכתים' ([17], 13 - 14).

18. עד סוף הדף : על התוכן המשוער ר' להלן הערות ל[2], 1, 6, וכן שם הנמקת ההשלמה.

[2], 1. אבות העדה שנים וחמשים : וכן להלן : 'וראשי השבטים ואבות העדה' (שורה 3). ושוב הם נזכרים אצל גיוס הצבא לימלחמת המחלקות : 'יהיו אנשי השם קרואי המועד וכול ראשי אבות העדה' (שורה 6 - 7) ; חוצצות מיוחדות היו למקראם : 'ועל הצוצרות אנשי השם ראשי אבות העדה' (ד, [3], 3 - 4), ור' במפורט על חוצצרות אלו פרק ה' § 4 (4) ; והשווה : 'אתה ואל עזר הכהן וראשי אבות העדה' (במדבר לא, כו). מכאן שתואר המלא הוא 'ראשי אבות העדה'. כיון שהם נזכרים אחרי 'ראשי השבטים' — וכן לפי סדר החוצצרות, ור' שם § 4 (2) — אפשר להשלים את סוף השורה האחרונה בדף [1] : 'וראשי השבטים שנים עשר וראשי' ([2], 1) אבות העדה שנים וחמשים, לפי המירוש החוזר שוב בשורות הבאות היה הסדר : הכהנים, הלויים, ראשי השבטים, ראשי אבות העדה. מכאן ש'אבות העדה' הנזכרים בשורה 1 מסיימים רשימה שהתחילה בסוף דף [1] (על תוכנה המשוער של רשימה זו — ר' להלן הערות לשורה 6 - 7), ואילו התיבות 'ואת ראשי הכהנים' פותחות נושא חדש. על המספר 52 וזיקתו ללוח המיונה של הכת, שלפיו הייתה השנה בת 52 שבועות — ר' פרק שמיני § 3 (4), וכן להלן הערות לשורה 2, והשווה במדבר סז, ב, 'ראשי אבות העדה' נזכרים אף כמה פעמים בשני הדפים מסרד היחד שפורסמו עתה (קומראן ו, עמודים 109 - 110), ובדומה לאור וחושך : 'בני [אהרן] הכהנים וכול רוש (!) אבות העדה אשר יצא הגורל להתקצב' בעבודות, [לצאת ולבוא לפני העדה' (שם, עמ' 110, דף [1], שו' רות 15 - 17) ; 'איש בסרכו על יד ראשי [אבות העדה] לשרים ולשופטים ולשופרים למספר כול צבאותם על פי בני צווק הכהנים [וכל ר] ראשי אבות העדה' (שם, שורות 23 - 25) ; 'וישבבו לפניו ראשי אנלפי יש' ראל איש לפי כבורו כן [במחניהם וכמסעיהם וכול ראשי אבות העדה עם חכמני —] ישבו לפניו איש לפי כבודו' (שם, דף [2], שורות 14 - 17) — ואת

- 3 לשבט. וראשי משמרותם איש במעמדו ישרתו. וראשי השבטים ואבות העדה אחריהם להתיצב תמיד בשערי המקדש.
- 4 וראשי משמרותם עם פקודיהם יתיצבו למועדיהם לחודשיהם ולשבתות ולכול ימי השנה מבין חמשים שנה ומעלה.
- 5 אלה יתיצבו על העולות ועל הזבחים לערוך מקטרת ניחוח לרצון אל לכפר בעד כול עדתו ולהדשן לפניו תמיד
- 6 בשולחן כבוד. את כול יסרוכו במועד שנת השמטה. ובשלוש ושלושים שני המלחמה הגותרות יהיו אנשי השם

תורשים בני 30 יום כל אחד, ועוד 4 ימי 'תקופות'; על זה ר' במפורט במבוא, פרק שמיני § 3 (4), ושם גם מראי המקומות מן המקרא, מן הספרות החיצונית וממקורות חז"ל. — ראשי הלויים: לשימוש המונחים השחה 'וראשי הלויים' (נתמיה יב, כד), ועיין לעיל הע' רה על 'שנים עשר' בשורה 1. — ראשי השבטים: כמובן 12 כמספר. מספרם פורט כנראה בסוף דף [1], ור' לעיל הערות לשורה 1. לשימוש המונחים ר' למשל דברים ה, כ. בעל המגילה נזקק לעתים יותר קרובות לתואר 'נשיא' ור' [3], 3, 14, ובמפורט במבוא, פרק שלישי § 5. — להתיצב: רגיל במקרא בייחוד לפנין התייצבות באהל מועד, במקדש או לפני ה' וכן בהקרבת עולה (במדבר כג, ג) ולעניין עמידה במקום ובמעמד הקבוע והמיוחד, והשווה אור וחושך [8], 3; הודיות [3], 21; [11], 13. ובמיוחד בסרך היחד: ילי התיצב בראשי אלפי ישראל (קומראן ו, עמוד 110, דף [1], שורה 14); וכן שם, שורות 16, 20, 21 (יולי התיצב במלחמה); שם דף [2], שורה 8. — בשערי המקדש: ר' יחזקאל מד, א; משפט זה מורה, שהמקדש (בירושלים; [3], 11; [7], 4) טרם חרב. בכל המ' גילה מדובר על המקדש כעל עובדה קיימת, ולא נרמז ש'בשובם' יחזרו ויקימו את המקדש. — עם פקודיהם: התיאור מושפע כאן בתיאור הקרבת הקרבנות על-ידי ראשי השבטים ואבות העדה: 'ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על הפ' קדים' (במדבר ז, ב, ואחרי זה בא פירוש קרבנם של שנים-עשר הנשיאים). ור' גם בסרך היחד: 'ובן עש' רים שנה יעבור על' הפקודים לבוא בגורל בתוך מש' סנח[ת] ליחד בעד[ת] קודש' (קומראן ו, עמוד 109, דף [1], שורות 8-9). — למועדיהם לחודשיהם ול-שבתות ולכול ימי השנה: לאור החשיבות שייחסה הכת למונחי הלוח ולמועדים כדאי להשוות את הסדר הנ"ל עם הסדר המצוי במקרא: 'ולכל העלות עלות לה'

5. תוכנו של משפט זה חשוב במיוחד, שכן הוא קובע במפורש, שאין לכת התנגדות עקרונית לקרבנות. בשוב בני אור לירושלים, שוב לא תהיה סיבה שתמנע או תמ' מלהשתתף בעבודת המקדש, — שבזמנם התנהלה

לשרתני ועמדו לפני להקריב לי חלב ודם נאם אדני ה'. המה יבאו אל מקדשי והמה יקרבו אל שלחני לשרתני ושמרו את משמרתִי (יחזקאל מד, טו - טז). ססוק זה גדרש במיוחד בברית ומשק [3] 21 - [4] 4, ור' גם יחזקאל מא, כב; ומלאכי פרק א (פרק הקרוב ביותר ללבו של בעל המגילה). על אפשרות של משמעות מיוחדת לשימוש 'שולחן' בקרב הכת ר' במפורט במבוא, פרק שמיני § 2. לא מצאתי את לצירוף 'שולחן כבוד', ונראה שמושפע הוא מצירוף כגון 'כסא כבוד' (למשל ירמיה יז, יב) וכיוצא בו. והשחה עתה גם: 'שולחן יתד יועדו' או: 'וערך השולחן היחד' (קומראן ג, עמוד 111, דף [2] שורות 17 - 18). את כול אלה יסדרו כו: הסופר שכת לכתוב את המלה 'אלה', ותלה אותה מעל המלה 'סרור' (ר' הקדמה לנוסח המגילה). על מלה זו השחה לעיל שורה 1. כאן משמעה: את כול פרטי הסדר הגיל יבצעו; והשחה: את כול הסדר הזה יעשו (ביום ה[הואה] כד, [16] 2) וכן השחה [7] 16; [8] 14. — במועד שנת השמיטה: פעם יחד זה במקרא: "מקץ שבע שנים בפעם שנת השמיטה" (דברים לא, ח).

6 - 10. בשורות אלה מסביר בעל המגילה את שיטת חישוב שנות המלחמה, משתי נקודות מוצא: שנות הלחימה בניגוד לשנות השמיטה, ושנות מלחמת כל העד בה בניגוד לשנות מלחמת המחלקות. כתוצאה מכך — ומשום שהחלק התחתון של דף [1] חסר — נדמה לעד תים, כאילו הוא כותר את עצמו. וזה חישובו: כל המלחמה כולה תימשך 40 שנה; מזה 5 שנות שמיטה ו-35 שנות מלחמה. 35 שנות המלחמה חלקן מלחמת כל העדה, שהיא 6 שנים, וחלקן מלחמת המחלקות, שהיא 29 שנים. ניתוח שלם של שיטת חישוביו, בצירוף לוח מפורט — ובו מצוין מקומן של שנות השמר סה ויחסן לשנות המלחמה של העדה ושל המחלקות — ימצא הקורא בפרק שני של המבוא, § 2, § 9.

6. ובשלוש ושלושים שני המלחמה הנותרות: מכאן יש להסיק, שתיאור עבודת המקדש אשר יסדרו כו במועד שנת השמיטה לעיל בא לאחר שציין בסיף הדף הקודם, שמלחמת כל העדה תימשך שש שנים ושש שנות השמיטה שאחריהן לא ילחמו. — הנותרות: כלומר הנותרות מן התקופה הכוללת של 40 השנה, לאחר שחנ' כה ממנה את תקופת שבע השנים של מלחמת כל העדה (שש שנות לחימה ושנה אחת שמיטה). — שני המלחמה: היינו תקופת המלחמה, הכוללת את ארבע שנות השמיטה שנשארו; בהמשך הדברים, כשהוא רוצה להביא דיל בין שנות הלחימה ממש ובין שנות השמיטה, הוא נוקט למונח 'שני העבודה', ור' להלן, הערות לשררות 8 - 9.

עלידי הכהנים הבלתי־חוקיים ושלא בהתאם למפורש בתורה, לפי תפיסתה של הכת. גם המונחים שבמשפט זה קשורים במנהגי הכת בעניין זה. על כל הבעיה במגילה זו ובשאר מגילות הכת ר' דיון מפורט בפרק שמיני § 2. — אלה: היינו כל הנ"ל. — יתיצבו על העולות: בהשפעת 'התיצב על עלחך' (במדבר כג, ג, וכן שם, ו; שם, יו). — על העולות ועל הזבחים: הצירוף עולות וזבחים מצוי במקרא. — לערוך מקטרת ניחוח: המלה 'מקטרת' במשמעות זו אינה נמצאת — לפי מיטב ידיעתי — לא במקרא ולא במקורות חז"ל (לצורה 'מקטרת' השחה: יחזקאל ח, יא; דב' רי"הימים ב כו, יט), והשחה: "ואהרן ובניו מקטירים על מזבח העולה ועל מזבח הקטרת לכל מלאכת קדש הקדשים ולכפר על ישראל" (דברי־הימים א ג, לד) ודר מה לזה דברי־הימים ב יג, יא. והשחה גם: I. Brinktrine: Existierte im alttestamentlichen Schriftum das Wort מקטרת? (Biblica, XXXIII, 1952, p. 90 ff.). — ניתוח: השחה: "והקטרת את כל האיל המזבחה עלה הוא לה' ריח ניתוח אשה לה' הוא" (שמות כט, יח); וכן תמיד ריח ניתוח ולא ניתוח. מצד אחר השחה: 'כניחוח צדק' (סדר היחד [9] 5, ור' פרק שמיני הערה 6, לעניין כל הקטע) וכן 'בכפור ניתוח' (שם [3] 11, ור' שם), ועתה גם קומראן ג, עמוד 123 דף [3] שורה 1. — לרצון אל: השחה: "ברית ניתוח ארצה אתכם בהוציא אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפצתם בם" (יחזקאל כ, מא). השפעת פרק זה ברורה גם בהמשכו. והשחה גם ויקרא כב, יז ואילך, ובמיוחד: "ונרצה לו לכפר עליו" (שם א, ד). מלה זו מצויה ביותר בכתבי הכת, שכן סענתם העיקרית היא שאין טעם בהקרבת קרבינות שאינם לרצון אל, ור' להלן. — לכפר בעד כול עדתו: מצוי ביותר במקרא, ור' לעיל: השחה למשל, גם ויקרא טז, יז; שם שם, כד; יחזקאל מה, יז; ויקרא ט, ז ועוד. ומצוי הרבה גם במגילות, והשחה המובאת לעיל מסדר היחד [3] 9, וכן: "ובחירי רצון לכפר בעד הארץ" (סדר היחד [8] 6 ודומה לו שם [8] 10). — ולהדשן לפניו תמיד: לעניין הצורה השחה: "ובטרם ארים ידי להדשן בעוני תגובת תבל" (סדר היחד [10] 15); "ולאל ידך הדשן" (בן־סירא יד, יב [11]). ור' בתרגום היווני, שגרס "וקרבנות לאל כראוי הבא", ובהערותיו של סגל שם, עמ' צ. והשחה: "יוז כר כל מנחתין ועולתך ידשנה סלה" (תהלי כ, ד). השחה גם "לירוש את ארצו ולדשן בטוב אדמתו" (ברית ומשק [1] 7 - 8) ור' הערותיו של רבין שם.

6. בשולחן כבוד: היינו 'במזבח כבוד', בעיקר על דרך הכתוב: "והכהנים הלויים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בחקות בני ישראל מעלי המה יקרבו אלי

מלחמת בני אור בבני חושך

- 7 קרואי המועד וכול ראשי אבות העדה בחרים להם אנשי מלחמה לכול ארצות הגוים מכול שבטי ישראל יחלוצו
- 8 להם אנשי חיל לצאת לצבא כפי תעודות המלחמה שנה בשנה. ובשני השמטים לוא יחלוצו לצאת לצבא כיא שבת
- 9 מנוח היאה לישראל. בחמש ושלושים שני העבודה תערך המלחמה : שש שנים יעורכוה כול העדה יחד
- 10 ומלחמת המחלקות ב/תש[ע] ועשרים הנותרות. בשנה הראשונה ילחמו בארם נהרים ובשנית בבני לוד. בשלישית ילחמו בשאר בני ארם בעוץ וחול תוגר ומשא אשר בעבר פורת. ברביעית ובחמישית ילחמו בבני ארפכשד.
- 12 בששית ובשביעית ילחמו בכול בני אשור ופרס והקדמוני עד המדבר הגדול. בשנה השמינית ילחמו בבני עילם. בתשיעית ילחמו בבני ישמעאל וקטורה. ובעשר השנים אשר אחריהם תחלק המלחמה על כול בני חם
- 14 ל[מִשְׁפְּחֹתָם בְּמֹן] שבותם. ובעשר השנים הנותרות תחלק המלחמה על כול [בְּנֵי יִפְתָּ] בְּמִשְׁבּוֹתֵיהֶם.

העדה. במלחמה זו נגד 'כול ארצות הגוים' (ר' להלן) אין משתתפת כל העדה, אלא אנשי מלחמה מכל הש' בטים המאוגדים במחלקות מחלקות הנלחמות לפי התור. משפט זה תשיבוחו רבה ביותר להבנת שיטת הגיוס וארגון הצבא, והמונחים הנוכחים ומשמעותם נדונו בהרחבה ובפירוט בספר רביעי § 5, ובמיוחד שם (3). — הגוים : כתב 'הגוים' ותלה את הי' השנייה ממעל. מלה זו נכתבת גם 'גואים' (16), (1) בדומה לאחדות מן המ' גילות האחרות, ור' הקדמה לנוסח. — יחלוצו : אין במקרא בבנין קל במובן זה, אלא רק במובן הראשוני, חלץ נעל, חלץ שר, וגו'. אולם נמצא במובן זה בכינוי פעול : 'חלוצ צבא'. בכמדבר לא, ג : 'חֲלָצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לְצָבָא' גורסים התרגומים ואחרים מכתבי־היד השומרונים : 'החליצו', ור' Biblia Hebraica ; ואולי יש לקרוא במגילה 'יחליצו' : קשה לקבוע עובדה זו לפי הכתיב. כאן נראה שכתב 'יחליצו', אולם לקמן בשורה 8 יחלוצו. ונסתפק בקרי ובכתיב.

6 * 7. יהיו אנשי השם קרואי המועד וכול ראשי אבות העדה : 'אנשי השם' — תואר כולל לראשי הש' בטים ולראשי אבות העדה כאחד. בכל פעם יש לפרט למי הכוונה ; והשורה מצד אחד : 'ועל חצוצרות אנשי השם ראשי אבות העדה' (3), 3 - 4 — לאחר שנוכרו לפני כן חצוצרות 'הנשיאים' ; ומצד שני : 'נשיאי עדה קראי מועד אנשי שם' (במדבר טו, ב). או : 'אלה קריאי העדה נשיאי מסות אבותם... ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות' (במ' א טו * יו). ור' נוספות בהערות ל[3], 2 - 4. וכן במבוא, פרק שלישי § 5, § 6 : פרק רביעי § 5 (3) ; פרק חמישי § 4 (3). והשורה עתה גם בסוף היחד : 'אלה אנשי השם קיראי (!) מועד' (קומראן ו, עמוד 110, דף [1], שורה 2) וכן : 'עדת אנשי השם' (שם, שורה 8) ; 'מו' שב אנשי השם [קריאי] מועד לעצת היחד' (שם, שר' רה 11).

7. בחרים להם וגו' : משפט זה מתאר את שיטת גיוס אנשי המלחמה למלחמת 'המחלקות' בסיום מלחמת כל

8. תעודות המלחמה : ובדומה : 'ואם תעודה תהיה

הסופר התחיל לכתוב 'בש' (= בשלושים ז) או : 'בש' (= בעשרים), התחרט, ולא סיים את האות (ר' הקד-מה). המספר 29 כסכום השנים של מלחמת המחלוקת מתקבל בשתי דרכים : 33 שני המלחמה (של המחלוקת) בניכוי 4 שני השמיים, או 35 שנות העבודה בכלל בניכוי שש שנות מלחמת כל העדה.

10-14. בשורות אלה מפרס בעל המגילה את האור-בים, שבהם תלחמנה המחלוקת במשך 29 שנים. פירוט ניתן רק לתשע השנים הראשונות, שבהן נלחמים עם בני שם. עשרים השנים הנותרות תוקדשנה למלחמה בכני חם ויפת : 10 שנים לכל אחת משתי הקבוצות סדר בני שם הנזכרים כאן הוא 'מן הקרוב אל הרחוק', לפי תפיסתו הגיאוגראפית של הסופר : מצפון-מערב לדרום-מזרח. כל האויבים המפורשים כאן נמצאים מחוץ לתחומי ארץ-ישראל שבגבולותיה המפורשים בברית בין הבתרים (פרק שני § 6). רשימה זו חשיבותה רבה ביותר, שכן בכמה פרטים השוכים סוטה בעל המגילה מן המקרא והוא מתבסס על מקורות בני זמנו, כגון ספר היוכלות, לבירור תכנית המלחמה, וידוי העמים הנזכרים בה וציון המקורות — ר' במפורס בפרק שני § 5.

11. תוגר : במקרא 'גחרי' ור' שם § 5 (3). — משא : במקרא 'מש' (בראשית) ו'משך' (דברי הימים א). ור' שם § 5 (3). — אשר בעבר פורת : על הביטוי בכי ללו שאינו נמצא במקרא (אולם הוא נמצא בתרגום אונ' קלוס לבמדבר כה, כד, וכן במקורות אחרים) ושמשפער תו כאן : בעבר הרחוק של נהר פרת — ר' במפורס שם § 5 (3). לכתוב 'עדות' (בהשפעת הארמית) השדה יוסף בךמתתיהו, קדמוניות א א, ג : καλεῖται δὲ ὁ μέν ; "Εὐφράτης ποταμός" ; וכן בערבית فورات ; והשחה על מקור צורה זו במילונים האכדיים.

12. בני אשור : בן שם, בניגוד לכתובי אשור, בני יפת. — ופרס והקדמוני וגר' : תוספות מעניינות, ור' שם § 5 (5) והשחה בראשית טו, ים ; יחזקאל מו, יח.

13. תחלק המלחמה על כול בני חם : לשון גופל על לשון : 'תחלק' חל על מלחמת המחלוקת ועל חלר-קת השנים בין בני חם ; ומצד שני משמעו גם לשון התי-נפלות ורדיפה, והשחה להלן : 'נחלק' על כול האויב לדרך בלה' (יב, [9] 6). והשחה לשון הכתוב בראשית יד, טו.

14. למשפחותם במן שבותם : הקצה העליון של ילי-גראה בבירור. השלמתי לפי בראשית י, כ : 'אלה בני

לכול הקהל למשפט או לעצת יחד או לתעודת מלחמה' (סרך היחד, קומראן ו, עמוד 110, דף [1], שורה 26). לעומת הגיל : 'תעודות שלום' (שם, עמ' 138, קסע 38 (1), שורה 2). על מונח זה, גם במשמעות של 'היאגרות' לשם ביצוע תפקיד מוגדר מראש, ר' במ' פורט פרק רביעי § 5 (2). — ובשני השמיים לוא יחלוצו : והשחה : 'בא' בתשרי ר"ה לשנים ול-שמיטין וליובלות' (ראש השנה א, א). 33 שנות המל-חמה הנותרות כוללות בתוכן 4 שנות שמיטה, שאין נלחמים בהן, ור' לעיל הערה לשורה 6. על בעית החוקים והגוהג לגבי לחימה בשנת השמיטה — ר' במ' פורט במבוא, פרק שני הערה 2.

8-9, כיא שבת מנוח היאה לישראל : לא מצאתי את הצירוף 'שבת מנוח' במקורות, ודומה לו : 'ליום שכלו שבת ומנוחה לחיי עולמים' (תמיד ו, ד). והש' וזה פשר חבקים [11], 6, 8). ור' גם להלן : 'למנוח' (לא, [19] 9). מר מ' מון מעיר לי על הצירוף : 'יום השבת (המנוח) הזה' הנמצא בתפילת מוסף של שבת בקצת סידורים כתערוכת של שתי נוסחאות : 'יום הש' בת הזה, 'יום המנוח הזה'.

9. בחמש ושלושים שני העבודה תערך המל-חמה : 'שני העבודה' בניגוד ל'שני השמיים', כאן בחר במונח זה — ולא כמו לעיל 'שני המלחמה', שמור-בנפ תקופת המלחמה, הכוללת גם את שנות השמיטה — כדי להטעים את חלוקת שנות הלחימה עצמה. לאחר שסיים את הבירור של חלוקת שני המלחמה לשני הע' בודה ושני השמיים, הריהו עובר עתה לחלוקת כלל תקופת הלחימה (= ארבעים שנה חסר חמש שני הש' מטים) למלחמת כלל העדה ולמלחמת המחלוקת. ור' פרק שני § 2, § 7. — שש שנים יעורכוה כול הע' דה יחד : היא התקופה הראשונה, שבה יילחמו עם האויבים העיקריים, המפורשים בדף [1], 4-1 והנמצ' אים בתחומי ארץ-ישראל כמפורש בברית בין הבת-רים, ור' במפורס במבוא פרק שני § 3 (שלב א'). עמ' הם תלחם כל העדה במשך שש שנים. תיאורי המגילה ב'סדרת הקרכות' דגים ביום האחרון, הוא יום גפול בו כתיים' [1], 9, ור' הערות שם). העובדה שבעל המגיר לה מסתמך כאן במשפט קצר בלבד לציון העובדה של מלחמת העדה באויביה העיקריים — מחזקת את הה' נחה (לעיל), שמאורע חשוב זה כבר תואר בסוף דף [1]. על הכתיב 'יעורכוה' הרגיל במגילות, ר' במיוחד, ח' ילון, קרית-ספר כח תובי א', שבט תשי"ב, עמ' 64 ואילך.

10. ומלחמת המחלוקת בתשנע ועשרים הנות-רות : 'מלחמת המחלוקת' בניגוד למלחמת כל העדה. על כך ר' במפורס במבוא, פרק רביעי § 5. — ב/תשנע :

15 [סדר חצוצרות המקרא וחצוצר]ות התרועה לכול עבודתם ל[מקרא העדה ולמקרא השרים וראשי האבות] לפקודיהם

16 [לרבואות ואלפים ומאיות וחמשים] ועושרות על ח[צוצרות] —————

17 ואילך: (בשורות הבאות צוינו במפורט חצוצרות מקרא העדה, השרים, המסורות, ראשי אבות העדה המחנות והמסעות).

סדרי המלחמה וחצוצרות

3, 1 (סדרי המלחמה וחצוצרות) מקראם בהפתח שערי המלחמה לצאת אנשי הבנים.

וחצוצרות תרועות החללים וחצוצרות

חם למשפחתם. משמאל לפער נראים קצי 'ש' רבי. כי חן שאין לפני כן כל שרידי 'ל' (שהיו צריכים להיראות אילו נכתבה) השלמתי 'במושבותם' על פי במדבר לא. י. הפער אין בו מקום לכל אות נוספת. — על כול [בני יפת] במושבותיהם: הספר מסמיק בדיוק להש' למה זו. למעשה נראה בקושי גם הקצה העליון של 'ח'. בעל המגילה הושפע מן הכתובים ביחזקאל ה' יד; לו, כג.

פרשה ד, [2], 15 - [3], 11

לפני פרשה זו שייר הסופר רווח של שורה שלמה, שכן השורה האחרונה של הפרק הקודם (שורה 14) נסתיימה סמוך לקצה (ור' הקדמה).

מרביתה של תחילת הפרשה — היינו סוף דף [2] — בלטה לחלוטין, גם בשורות 15 - 16 נשארו מספר מלים בודדות בלבד. לאושרנו מלים אלו בעלות משמעות מיוחדת הן — ולא בעלות אופי כללי — ועלידי כך אנו יכולים להיעזר בהן בהשלמת תוכנה של תחילת הפרשה.

פרשה זו דנה בתיאור החצוצרות למקרא העדה, ראשיה ויחידותיה לצורכי הטכסים השונים, וכן בחצוצרות לשימוש הקרבי. פרשה זו הכילה שתי רשימות מקבילות: אחת (רשימה א) שפירטה את שמות החצוצרות ותפקידן, והשנייה (רשימה ב) שפירטה את כתובותיהן. כל רשימה התחלקה אף היא לשתיים: החצוצרות לטכסים והחצוצרות לקרב. רשימת חצוצרות נוספת (רשימה ג), הנמצאת בפרשה יב ([7], 12) מקוצרת היא ומכילה את חצוצרות הקרב בלבד. מלבד זה נזכרות החצוצרות אף בפרשיות השונות: בפרשה יב ([8]) מוסר הסופר פרטים נוספים על קולותיהן של חצוצרות הקרב ועל הפעולות הקרביות המבוצעות לשמעם. בעית החצוצרות, שמותיהן ותפקידיהן מסובכת למדי, ובמבוא הוקדש לכך פרק מיוחד (פרק חמישי), ובו נתבררו כל הפרטים הנוגעים לבעיה זו בצירוף המקורות המקראיים והאחרים, שהשפיעו על שיטת החצוצרות המתוארת במגילה. בהערות כאן נדון בעיקר בבירור הבעיות של פרטי ההשלמה, בעניינים לשוניים, שלא נדונו בפרק הנ"ל, ובפרטים אחדים הנוגעים למלאכת הסופר. אשר למהות החצוצרות ותפקידן — נציין כאן בהערות רק את המסקנות, שהגענו אליהן בבירור הנ"ל, ואף זה רק במידה שיידרש הדבר להסברת ההש' למה או הפירוש. הקורא מתבקש לפני קריאת ההערות לעיין בסעיפים 3, 4, 5 בפרק הנ"ל של המבוא, ובייחוד בלוח המשווה של שלוש הרשימות ב"פ 3, מראי"ה המקומות בהערות הבאות מכוונים לפרק הנ"ל אם לא שיצוין אחרת. פרשה זו היא הראשונה לפרשיות 'סדרת הסרכים', ור' פרק ראשון § 4.

כך נכתבה המלה להלן [4], 2, ור' שם. — על הנצוצות-רות [2]: השלמתי בהסתייגות רבה, שכן איני בטוח, ששירי האותיות הם של יח' והשונה יעל תצוצרות' בדף [3] כמה פעמים.

16 ואילך: מכיוון שדף [3] פותח בהצוצרות הקרב, יש להניח, שמשורה 16 ואילך עד סוף דף [2] פירט בעל המגילה את שמות הצוצרות הבאות ואת תפקידן: מקרא העדה, השירים, המסורות, ראשי אבות העדה, המחנות ומסעיהן. לא הצעתי השלמה סילולית, שכן ברשימה אנוהג בעל המגילה לעתים לציין את תפקידן של הצוצרות על יד שמן.

[3], 1. סדרי המלחמה וחצוצרות מקראם בהפתח וגר': שלוש המלים הראשונות ניטשטשו אחר כתיבת המגילה, וסופר אחר העביר עליהן את הקולמוס. התיקון נעשה ביד בלתי-מנוסה, והאותיות פתוחות ביופין מכתבו של סופר המגילה. אף שיטת התיקון שונה כאן: תחילה ניסה לגרד את המלים, וכשלא עלה בידו — הקרי מן משני הצדדים בסוגרים ומתח קו מאוזן מעליהן ומתחתיהן, ור' על כך בהקדמה. ברשימה ב, בסמוך, נזכרות שתי חצוצרות שונות: (1) 'חצוצרות סדרי המלחמה' (שורה 6), (2) 'חצוצרות מקרא אנשי הבנים בהפתח שערי המלחמה' וכו' (שורה 7). מכאן שלפני המלה 'סדר' ר"י יש להשלים כאן (בסוף דף [2]): 'חצוצרות', ולפי זה נקרא: 'חצוצרות סדרי המלחמה'. 'סדרי המלחמה' הן יחידות הלוחמים, כשהן ערוכות לקרב במבנה לוחם, היינו — איש ליד רעהו, כשכתף האחד נמצאת מימין או משמאל לכתף רעהו, לשמע התקיעה בחצוצרות אלו — הכול לפי הסימן — נפשיים הראשים לסדריהם, ואחרי זה פוסעים הסדרים לקראת האויב. בעל המגילה הזכיר חצוצרות אלו קודם לחצוצרות מקרא אנשיהביניים (וכן ברשימה ב), שכן בשלב הראשון משתמשים בחצוצרות אלו גם לסיוור הסדרים של 'מערכות הפנים'. על כשם 'צות הסדר' ר' במפורט במבוא, פרק שביעי § 2, 1. על 'חצוצרות סדרי המלחמה' ונימוקים למסקנות הנ"ל — ר' במפורט בפרק שלישי § 5 (5) (6). — בהפתח שערי המלחמה: הם ה'רחמים' שבין היחידות כשהן ערוכות לקרב, דרכם יוצאים אנשיהביניים לקרב. לבירור מפורט של מונח זה ר' במבוא, פרק שלישי § 2 (4). על שיטת פתיחת השערים ר' שם § 5 (8). — אנשי הבנים: ר' לעיל הערות [1], 14. — וחצוצרות תרועות החללים: ברשימה ב הן נקראות 'חצוצרות החללים', וברשימה ג הן נכללות ב'חצוצרות התרועה'. התרועה בחצוצרות אלו — המהווה את הסימן לתחילת הקרב — נמשכת כל זמן השלכת כלי המלחמה. חצוצרות אלו הן שש במספר, וקול התקיעה בהן הוא 'חזר סרוד'. על חצוצרות אלה ר' § 5 (4). על מהות הקול — שם § 6 (2).

15 ~ 16. מחמת התכווצות העור קיבלו שתי השורות צור זה מקומרת. הבלייה סגעה בתחילתן של השורות ובחצי יין השמאלי. בהתחשב במבנה הפרשה אפשר להסיק, ששורותיה הראשונות — היינו [2], 15 ואילך — הכילו כותרת, הגדרת תוכן הפרשה ואת חלקה הראשון של רשימה א, שעסק בפירוט הצוצרות לצורכי הסכסים. תיווק להנחה זו ממה שבתחילת דף [3] נמצא סיומה של רשימה זו, העוסק בחצוצרות הקרב בלבד.

15. [סדר חצוצרות המקרא וחצוצרות התרועה לכול עבודתם]: בצדו השמאלי של הפער נראים בבירור שרי די 'ות', מכאן אפשר להשלים בבטחה את המלה: 'וחצוצרות'. השלמה זו משאירה בראשית השורה רווח כשיעור התיבות 'סדר חצוצרות המקרא'. על המלה 'סדר' במשמעות 'תקנון', 'חוקה' — הנמצאת בתחילתן של כמה פרשיות 'תקנוניות' — ראה בהערות לפרשה ה, [3], 12. — חצוצרות המקרא וחצוצרות התרועה: שם כולל לשני סוגי הצוצרות הנדונות בפרשה זו: (1) חצוצרות הסכסים: מקרא העדה, מקרא השירים וכו' (בתחילת רשימה ב, [3], 2 ואילך), והשונה במדבר י, ב' והיו לך למקרא העדה' (ועיין § 25, 45). (2) חצוצרות הקרב: 'סדר' ר' המלחמה' ר' תרועת החללים' (או 'התרועה' בקיצור). ועיין § 45. — לכול עבודתם: היינו גם לטכסים וגם ללי' חימה, והשונה לעיל 'בחמש ושלשים שני העבודות' [2], 9. שם 'עבודה' פירושו 'מלחמה', ור' הערות שם. המז' נח 'עבודה' שכיה ביותר, בייחוד בספר במדבר, 'צבא הע' בודה' (למשל ה, כה), היינו תפקידי שבט הלוי, וראה עתה גם בסדר היחוד: 'לעבוד את עבודת העדה' (קומראן 1, עמור 110, דף [1], שורה 13; וכן שם, [1], שורה 16; [2], שורה 1). — ל'מקרא העדה ולמקרא השירים וראשי האבות' לפקודיהם: המלה 'לפקודיהם' שייכת לשורה זו — ור' לעיל הערה בדבר קימור השורות —, שאם לא כך, הרי תסתיים שורה 15 הרחק משולי הדף ללא סיבה מיוחדת. ל' שמימין לפער נראית בבירור, הפער מתאים בדיוק להשלמה הנ"ל, הכוללת את רשימת הצוצרות הסכסיות. לצירוף 'ראשי האבות לפקודיהם' השונה: 'ראשי האבות לפקודיהם' (דברייהמים א כג, כד).

16. [לרבוותא ואלפים ומאיות וחמשים] ועוש'רות: שיעור הפער מתאים בדיוק כדי הצעת ההשלמה: המלה 'ועושרות' ברורה ביותר וכתיבה בדיוק כמו [4], 4 (ור' שם על הכתיב הכפול של מלה זו). ההשלמה מתבר' ססת על מבנה אותות העדה (להלן פרשיות ה' ז) המק' ביל לכך: נוסחה דומה לזו חוזרת כמה פעמים במגילות הכת (סדר היחוד וברית דמשק) לציון הארגון המיליציוני של העדה הכת. ר' במפורט פרק ג' § 6 (על ה'רבווא') ר' § 9, וכן שם מראי מקומות ומובאות ממקורות מקב' לי. — [לרבוותא]: השחתהניאל יא, יב. — [ומאיות]:

2. המארב. וחצוצרות המרדף בהנגף אויב. וחצוצרות המאסף בשוב המלחמה. על חצוצרות מקרא העדה יכתובו: 'קרואי אל'.
3. ועל חצוצרות מקרא ה/שרים יכתובו: 'נשיאי אל'. ועל חצוצרות המסורות יכתובו: 'סרך אל'. ועל חצוצרות אנשי
4. השם יכתובו ראשי אבות העדה בהאספם לבית מועד יכתובו: 'תעודות אל לעצת קודש'. ועל חצוצרות המחנות
5. יכתובו: 'שלום אל במחני קדושי'. ועל חצוצרות מסעיהם יכתובו: 'גבורות אל להפיץ אויב ולהניס כול משנאי

'קרואי', קרי 'קריאי' (וכן שומרוני); ור' B.H. והשווה גם: 'קיראי מועד' (סרך היחד, קומראן נ, עמוד 110, דף [2], שורה 2). 'קרואי אל' כאן — בדומה ל[4], 10 — מציין את כלל אנשי העדה. והשווה: 'אלה האנשים הנקראים לעצת היחד' (סרך היחד, קומראן נ, עמוד 110, דף [1], שורה 27). המלה 'אל' חוזרת למעשה בכל הכתובות, ור' § 7.

3. מקרא השרים: התחיל לכתוב 'הסרים' (דרך כתיבה, שהיה שכיח), חזר ומחק, וכתב לפי הכתיב המקראי. המחיקה נעשתה בידי הסופר עצמו, שגירד את ה'ס' בחלקה, ור' הקדמה. הכתובת שעל גבי החצוצרות 'נשיאי אל' מזכירה חצוצרות אלו לבמדבר י, ד: 'ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים, ראשי אלמי ישראל' (על 'ראשי אלמי ישראל' — ר' להלן, 'המסורות'). 'שרים' אלו הם ראשי השבטים והמשפחות בלבד — בניגוד לשאר השרים, מפקדי היחידות, ור' להלן, ועיין במבוא, פרק שלישי § 6. בניגוד לספר במדבר, הקובע שהקריאות השונות תעשינה באותן החצוצרות, וההבדל הוא במספר החצוצרות התוקעות (לנשיאים: 'ואם באחת יתקעו') או בסוג התקיעה — הרי לפי המגילה מיועדות חצוצרות מיוחדות לכל תפקיד (ור' § 2 ו § 3). על חצוצרות מקרא השרים ר' במפורט § 4 (2). — המסורות: נזכרות גם להלן בפרק האותות: 'סרך אותות כול העדה למסורותם' (3), 12. לדעתי מציין מונח זה את היחידות המיליציוניות של העדה, ור' במפורט במבוא, פרק שלישי § 2, ובמיוחד שם, הערה 6. 'חצוצרות המסורות' נזכרות לקריאת היחידות המיליציוניות ושריהן, כפי שפורטו לעיל [2], 16, ור' הערות להשלמה שם. אם תתקבל הצעה זו, יש לומר שהכת גרסה בכתוב במדבר י, ד, כמו כמה חרגומים: 'ונועדו אליך הנשיאים וראשי אלמי

2. וחצוצרות המארב: חצוצרות אלו נזכרות ברשימה א וב' בלבד. ברשימה ג הן נכללות בחצוצרות התרועה. חצוצרות אלו שימשו לנתינת סימן ההגחה לאורב. על החצוצרות הללו ר' § 5 (3). על המארב ר' פרק שביעי, הערה 263. — המרדף: 'מקדף', היינו שם שלב הר' דיפה. במקום אחר נכתב 'המרדף' (9), 6. בחצוצרות אלו יתקעים 'בהנגף אויב', ור' עליהן § 5 (2). על 'המרדף' כפעולה סקטית — ר' פרק שביעי § 7. — המאסף: 'המאסף', היינו השלב הטקטי, ולא היחידה 'המאספת'. חצוצרות אלו נזכרות אף ברשימה ג. ברשימה ב מפורט תפקידן הכפול: בתוך המלחמה — לשיבת הלוחמים אל המערכות שבעורף; בסיום המלחמה — לשיבת כל הלוחמים לירושלים (ר' לקמן). — בשוב המלחמה: כלומר בפעולת השיבה והנסיגה, וכן 'יבשובם מן המלחמה לבוא המערכה' (ש' 10, ור' להלן). והשווה למשל מלכים א כ, כט: 'ותקרב המלחמה, כאן מסתיימת רשימה א, שפרסה בתחילה את שמות חצוצרות הסכסכים וסיימה בחצוצרות הקרב. — חצוצרות מקרא העדה: כאן פותחת רשימה ב, החוזרת על שמות החצוצרות אולם היא מוקדשת לפירוט הכתובות שעל גביהן. חצוצרות אלו שייכות לקבוצה הראשונה, שהן חצוצרות הסכסכים או חצוצרות הפעולות מחוץ לשדה הקרב. על כתובות החצוצרות בכללן ר' § 7. תפקידן מוגדר בספר במדבר י, ב' ד: הן שימשו להקהלת כל העדה בסכסכים השונים, או מחוץ לשדה הלחימה: ור' § 4 (1). על שימושן בסכסכי העדה ר' פרק שלישי § 9, ובייחוד שם הערה 93. אין לערבבן עם 'חצוצרות מקרא אנשי הביניים', ור' להלן. — קרואי אל: כאן נראה, שכתב 'קרואי', אולם להלן [4], 10 נראה, שכתב 'קריאי'. והשווה את שינויי הכתיב והקרי במקרא: במדבר א, טו כתיב 'קריאי' (וכן גם שומרוני), קרי 'קרואי'; שם טו, ב 'קריאי'; שם כו, ט כתיב

[2] 8 (ור' הערות שם) ואת המשפט: "ואת שמות תשעת אנשי תעודתו" (4) 5. משמעותה של מלה זו נידונה במפורט במבוא, בפרק רביעי § 5 (3), ור' שם. הצירוף 'תעודות אלי דומה ליקרואי אלי, קהל אלי, צבאות אלי וכו' (לעיל, וכן [3] 10-11, ור' שם). ואולי מובנו כאן דומה לתעודת באוגרית במשמעות 'שליח, יציר, מלך' אר, והשווה Cyrus H. Gordon: Ugaritic Handbook (Analecta Orientalia, 1947, Roma), Glossa-F. M. Gross, JNES, 1953, p. 256 no. 1466. לכל העניין ולצירוף המלים השווה עתה במיוחד: "ואם תעודה תהיה לכול הקהל למשפט או לעצת יחד" (סרך היחד, קומראן 1, עמוד 110, שורות 25-26) — המהגות: ר' להלן.

5. שלום אל במחני קדרשיו: כתובת זו מעידה שחצוצרות אלו נועדו לשימוש במהגות שלא בשעת הקרב — בניגוד לכתובות על חצוצרות 'מכע המהגות' שאופיין הוא קרבי בהחלט, ור' להלן. על חצוצרות אלו ר' § 4 (5) על 'המהגות' ר' גם פרק שלישי § 4. על 'שלום' ר' גם לעיל הערות ל[1] 9. הצירוף 'שלום אלי' נמצא גם על אות המסורה השמינית 'בשובם בן המלך המה' (4) 14 (ור' שם). וכן השווה הכתובת 'מחני אלי על אות המסורה השנייה 'בצאתם למלחמה' (4) 9. והשווה 'יהיה מחניך קדוש' (דברים כג, טז) והשווה הערות ל[9] 8; [10] 10. — ועל חצוצרות מסע-הם: בזיקה לבמדבר י, ב, ה: 'ילמכע את המהגות, ואת קעתם תרועה ונסעו המהגות' וכדומה. ור' § 4 (5) יהי' זה גם: "איש לפי כבודו בן" [בהגותם וכמכע ציהם] (סרך היחד, קומראן 1, עמוד 110, דף [2] שר זה 15) — גבורות אל להפיץ אויב ולהניס כול משנאי צדק: והשווה 'יהי בגסע הארון ויאמר משה: קומה ה' ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניי' (במדבר י, לה, ודומה לו תהלים סח, ב). על הזיקה בין שתי הכתובות ועל מסורת אחרת, הקובעת פסוק זה על אר תות מהגות השבטים, ר' במפורט § 7. הצירוף 'גבורת אלי, השכיח במגילה (ור' הערות ל[1] 11) נמצא גם על כתובת 'אות החמשים' של שבט לוי (4) 4, וכן על 'חצוצרות החללים' (לקמן שורה 8). ועל 'הזרק' הראשון (6) 2. על 'צדק' שהוא מן המושגים העיקריים בתורת הכת — ר' הערות ל[1] 9; 'צדק אלי' מופיע גם כסיסמת המלחמה של אחת ממשפחות הלוי בלכתם למלחמה, בהקבלה לסיסמאות המשפחות האחרות: 'אמת אלי'; 'משפט אלי'; 'כבוד אלי' (4) 6, ור' שם).

ישראל, ור' במפורט § 4 (3). — סרך אל: כאן במשמעות העדה (הכת), המאורגנת על יחידותיה המיליציוניות. כתובת זו מחזקת לדעתי את ההשעיה הנ"ל בקשר ל'מי סורות'. על ה'סרך' במשמעות זו, החוזר כמה פעמים במגילה (למשל, [13] 1), ר' במיוחד במבוא, פרק שביעי § 2 (5) ופרק אחד-עשר, § סרך.

3-4. ועל חצוצרות אנשי השם יכתובו ראשי אבות העדה בהאספם לבית מועד יכתובו: הסופר טעה וכתב 'יכתובו' אחר 'אנשי השם'. לאחר שעמי על טעותו, שהתואר 'אנשי השם' אינו מספיק (ור' לעיל הערות ל[2] 6-7), מחק את המלה על-ידי נקודות (ור' הקדמה). חצוצרות אלו אינן נזכרות בתורה, ולכן הן הן חידות, שוכו כאן לתוספת הסבר. יש מקום להניח, שנועדו לספק צורך מיוחד של הכת, ור' § 4 (4) ופרק רביעי § 5 (3), ושם גם מראי-מקומות נוספים. בגלל המלים 'בהאספם', 'בית מועד' (השווה איוב ל, כג) ייתכן לראות כאן רמז לסכס קבורה, אלא שאין הדברים נראים מן הטעמים הבאים: (1) אין להניח, שביכת היחד (ור' פרק שביעי § 2 (5)), הדוגלת בשחיון, ינהג טכס מיוחד לקבורת ראשי האבות בלבד; לפחות היה עליו להזכיר גם את שאר הטכסים הדומים: (2) המונח 'האספם' נלקח כאן מן המקרא, ודומקא מן המקומות הדגים ב'האספות' ממש של ראשי-העדה, למשל: 'ויאסף משה אל המהגות הוא וזקני ישראל' (במדבר יא, ל). ובמיוחד: 'וביום השני נאספו ראשי האבות לכל העם הכהנים והלויים אל עד' רא הספר ולהשכיל אל דברי התורה' (נחמיה ח, יג). ודומה לזה: 'בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל' (דברים לג, ה); וכן עתה: "לכול עדת ישראל באחרית הימים בה(א)ספם" [סרך היחד, קומראן 1, עמוד 109, דף [1] שורה 1]; יתר על כן, הצירוף על הכת-בת 'לעצת קודש' שכיח בכתבי הכת והוא מציין את הכת עצמה, או לפחות חלק ממנה. ור' פרק שביעי § 2 (5) וכן פרק אחד-עשר, § 'עצה', 4 ולסוף, בהוכחה מכ' ריעה ישמשו מראי המקומות הבאים מן המגילות האחרות: 'איש לרעהו בעצת קודש' (סרך היחד [2] 25); 'כול הבא בעצת הקודש' (שם [8] 21). "ואתה אלי נתתי לענים לעצת קודש" (הודיות [7] 10); "איש לפי רוחו ישפטו בעצת קודש" (ברית דמשק [20] 24); והעיקר: "ואלה חכונ דרכיהם על כול החוקים האלה בהאספם ליחד כול הבא לעצת היחד" (סרך היחד [5] 7). וראה גם: "ואם יש דבנר לאחד מאלה לדבר אל עצת הקודש" (סרך היחד, קומראן 1, עמוד 110, דף [2] שורה 9). מכאן נראה, שלחצוצרות אלו נזקקו בהאספות ראשי אבות-העדה לבית מועד' (בדומה ל'אהל מועד') לשם טכס מיוחד, ור' פרק רביעי § 5 (2). — תעודות אל: מלה זו נזכרת פעמים רבות במגילות (ר' פרק אחד-עשר, § תעודה), ומשמעותה לא הובררה סופית. והשווה לעיל

מלחמת בני אור בבני חושך

- 6 צדק ומשוב חסדים במשנאי אל'. ועל חצוצרות סדרי המלחמה יכתובו: "סדרי דגלי אל לנקמת אפו בכול בני חושך"
- 7 ועל חצוצרות מקרא אנשי הבנים בהפתח שערי המלחמה לצאת למערכת האויב יכתובו: "זכרון נקם במועד"
- 8 אל'. ועל חצוצרות החללים יכתובו: "יד גבורת אל במלחמה להפיל כול חללי מעל". ועל חצוצרות המארב יכתובו:
- 9 "רזי אל לשחת רשעה". ועל חצוצרות המרדף יכתובו: "נגף אל כול בני חושך לוא ישוב אפו עד כלותם".
- 10 ובשובם מן המלחמה לבוא המערכה יכתובו על חצוצרות המשוב: "אסף אל'. ועל חצוצרות דרך המשוב
- 11 ממלחמת האויב לבוא אל העדה ירושלים יכתובו: "גילות אל במשוב שלום".

[ה]

- 12 סרך אותות כול העדה למסורותם על האות הגדולה אשר בראש כול העם יכתובו: "עם אל' ואת שם ישראל"

הביניים); § 5 (דגלי המלחמה). — לנקמת אפו: המ' לה 'נקם' היא מן השכיחות ביותר בכתובות השונות שעל גבי החצוצרות והאותות. הצירוף 'נקמת אל' מופיע על אות המסורה השנייה 'בגשתם למלחמה' ([4], 12). על השימוש במלה 'נקם' במגילה וכן לניתוח הכתובת הנ"ר דונה — ר' § 7 ('חצוצרות סדרי המלחמה').

7. זכרון נקם במועד אל': צירוף של שתי כתובות סיסמה: 'מועד אל' (על אות המאה של אחת ממשפחות לוי בגשתם למלחמה, [4], 7) וכתובת מחנות כל העדה בגשתם למלחמה, 'נקמת אל' ([4], 12), ור' לעיל. והשי' וזה גם "הכוהן התרוץ למועד נקם" ([15], 6). ועיין § 7 "חצוצרות מקרא אנשי הביניים". על "חצוצרות מקרא אנשי הביניים" ר' לעיל הערות לשורה 1.

8. יד גבורת אל וגו': דומה לכתובת של 'אות המאה' ([4], 2-3) ולכתובות שעל גבי היזרקות' ([6], 1-6), ור' לוח'משוה § 7. — חצוצרות החללים: על 'חצוצרות החללים' ר' לעיל, הערות לשורה 1. על יד אל' השוה גם הערות ל[1], 14. — חללי מעל: השוה גם הצי

6. ומשוב חסדים במשנאי אל': 'חסד' כאן במשמעות חרפה (ועיין במילונים, ובעיקר במילון התרגומים של לוי (צרך 'חסד'), והשווה בן-סירא מא, ל (22): 'דברי חר' פה, והערות הגליון 'דבר חסד'. ואם כך, השוה 'זהשב חרפתם אל ראשם' (נחמיה ג, לו); וגם תהלים עט, יב; הושע יב, טו; דניאל יא, יח. המלה 'משוב' כתובה באופן ברור, והשוה לקמן הערות לשורה 10. על אפשרות של זיקת הכתובת הזאת לבמבור י, לו (הבא מיד אחר הפ' טוק הקשור בכתובת שלעיל) — ר' במבוא, פרק המישי הערה 59. — דגלי אל': על אות המסורה החמישית (היא יחידת האלף) בצאתם למלחמה ([4], 10). ה'דגלי' הוא היחידה הסאקסית המנהלית הבסיסית של צבאות הע' דה. יחידה זו כהיה את נקודת ההצטלבות בין יחידות השבט, הגיוס והלחימה, היא האלף. בשום מקום במ' גילה — ולמעשה אף במקרא — לא נמצא 'הדגלי' במשמ' עות של 'אות' או 'נס'. לבירור מלא של משמעותו של טונת זה במקרא, במקורות חז"ל ובמגילה, ר' במקומות הבאים במבוא: פרק שלישי § 6 (זיקת ה'דגלי' ליחידות השבט, הגיוס והלחימה) ושם הערה 2 ובעיקר הערה 85; פרק שביעי, הערה 138, וכן ראה פרק שביעי § 4 (דגלי

פרשיות ד'ה, [3], 12-6

עצמה. כאן מדובר על שיבת הלוחמים באותה שעה אל מערכת כלל החיילים העומרים בהרחק מה. והש' זה שמואל א יד, כ. השיבה מן המלחמה בפני עצמה עדיין אינה מגדירה בדיוק את מהות הפעולה, ויש צורך להגדיר נוספות: 'לבוא המערכה', או כמו לקמן 'ממלחמת האויב לבוא אל העדה ירושלים'. והש' שלוש השלבים בהגדרת הכתובות של אותות העדה: 'בלכתם למלחמה', 'בגשתם למלחמה', 'בשובכם מן המלחמה' [33, 6-14]. על המערכה במשמעויותיה השונות במגילה — ר' במפורט פרק שביעי § 5 (2) — חצוצרות המשוב: ולא 'המשיב'. כמו בשאר המקרים מות, אף כאן מציין שם החצוצרות את השלב הסאקי. סופר המגילה משתדל במיוחד להבליט כתיב זה. והש' במיוחד גם כתיב המלה הזאת בדף [8] שורה 2. — אסף אל: בויקה לשמם הכולל של שני סוגי החצוצרות המשוב: 'חצוצרות המאסף', ור' לעיל, הערות לשורה 2. ור' במפורט על חצוצרות אלו — § 5 (1).

10-11. דרך המשוב ממלחמת האויב לבוא אל העדה ירושלים: היינו השיבה משדה הקרב של כל הצבא אל בסיסיו. והש' הערות ל[1], 3. ור' § 5 (1). וכן הש' 'בדרך אחר יצאו אליך ובשבעה דרים ינוסו לפניך' (דברים כח, ז). — גילות אל במי שוב שלום: מצינת את שמחת הלוחמים בשובם בסיום מן המלחמה. כתובת זו דומה לכמה מסימאות הכתובות על אותות העדה בשובם מן המלחמה: 'שמחת אל', 'שלום אל' [4], 14; ור' § 7, בסוף. — גילות: רבים של 'גילה' (והש' הערות ל[4], 4 'רנות'), ולא מצאתי אח לו. הפועל שכית במקרא לציון השמחה והגילה בישיבתה, והש' למשל, יואל ב, כג; חבקוק ג, יח; תהלים ט, סו; וביתור: 'ותגל אף גר לת ורגן' (ישעיה לה, ב).

רופים: 'חללי און' [6], 3, 'חללי אשמתם' [6], 16 רב' שר עולי [4], 3. וכן: 'באשמת מעלי' (הודיות [4], 30; [11], 11).

9. רזי אל לשחת רשעה: כביתר החצוצרות מצינת אף כתובת זו את מהות הפעולה: המארב הפועל בהסתר ובערמה. המלה 'רזי' היא מן השכיחות ביותר במ' גילות. והש' 'כאשר חקק להם ברוי ערמתו' (פסר חבקוק [7], 14). הצירוף 'רזי אל' נמצא כמה פעמים בפרשיות כה-כו [16] בקשר לגפילת חללי-הביניים, וכן בדף [17], 17; ובשאר המגילות: בסרך היחד [33], 23 ובפסר חבקוק [7], 8. אולם הצירוף הרגיל ביותר הוא 'רזי פלא', וראה פרק אחר עשר, § רז, והש' סוקניק: מגלות גנוזות א, עמ' כד. — לשחת רשעה: ור' [13], 11 והערות שם, והש' 'להכניע רשעה' [1], 6; 'לגנוף רשעה' [1], 13; 'ערות רשעה' [15], 9; 'ממשלת רשעה' [17], 5-6; 'אוכלת רשעה' [11], 10; 'גויי רשעה' [14], 7. — נגף אל: והש' לעיל: 'חצוצרות המרדף בהנגף אויב' (שורה 2) ובדומה 'במר גפת עולמים' [18], 1. — כול בני חושך: הכתובת דומה ביותר לכתובת שעל גבי חצוצרות סדרי המלחמה (לעיל שורה 6). — לוא ישוב אפו עד כלותם: והש' זה: 'ואפו להשמיר ולהכרית' [1], 4. והנוסחאות הדור מות במקרא, למשל. 'לא ישוב אף ה' עד עשתו ועד הקימו מזמות לבו' (ירמיהו כג, כ). המלה 'כלה' חביבה ביותר על בעל המגילה, והש' פרק אחד-עשר, § בלה. כל הכתובת 'שיפוסית' לסיסמת הרדיפה: ניצול ההצליח זה עד השמדת האויב, ור' § 5 (2) ר' 7 'חצוצרות המרדף'.

10. ובשובם מן המלחמה לבוא המערכה: משפט זה מבליט את השימוש במלה 'מלחמה' לציון הלחימה

פרשה ה, [3], 12-4, 5

לפני פרשה זו השאיר הסופר רוח של שורה שלמה, שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 11) נסתיימה סמוך לקצה (ור' הקדמה). מפרשה זו נשתמרו בדף זה רק השורות 12-16 ואף הן (חוץ משורה 12) בלזיות בחלקן (זו יותר וזו פחות) לפי צורת הבלייה הדו-קימורית. עיון במגילה עצמה, ובמידה פחותה אף בצילום, מרמז, שיתכן שהיה העור לקוי כבר בזמנו של הסופר, ולכן נספגו כמה מלים מיד וניטשו בשו במקצת. בדף זה ניכר גם חששו של הסופר, שמא לא יצליח — מחמת חוסר מקום — לכתוב את כל המכסה, שקצב לעצמו לדף זה. לכן ציפף ביותר את האותיות ומיעט את שיעורן, ועל-ידי כך עבר על דין מדיני הסופרים (ור' הקדמה).

פרשה זו, כמו הפרשיות ו-ז, מוקדשת לתיאור האותות של העדה ושל שבט הלוי ולציון 'הכתובת הבסיסית' שעל כל אות ואות. שיטת התיאור, המתחילה באות הגדולה ומסיימת באות הקטנה, מאפשרת להשלים את מרבית החסר. ניתוח התיאור הכולל של האותות, כתובותיהן ומידותיהן ניתן בפרק שלישי של המבוא. שם ימצא הקורא גם לוחות משוים של האותות, של

- 13 ואהרון ושמות שנים עשר שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל כְּתוּלְדוֹתָם. על אותות ראשי המחנות אשר לשלושת השבטים
- 14 יִכְתּוּבוּ בָּ- - [אל ושמות נשיאי שלושת השבטים. עֲלֵ אֹתֵי הַשִּׁבְטִים יִכְתּוּבוּ : 'נֹס אֱלֹהִים וְאֵת שֵׁם נֹשִׁי הַשִּׁבְטִים וְשֵׁם נֹשִׁיאֵי]
- 15 מִשְׁפַּחַתָּהּ וְאֵת שֵׁם הַנְּשִׂאִים הַרְבּוּא וְאֵת שֵׁם שְׂרָיָה אֱלֹהִים. על אות המשפחה יכתובו : '— אֱלֹהִים וְאֵת שֵׁם שְׂרָיָה אֱלֹהִים. על אות
- 16 [האלף יכתובו '— אֱלֹהִים וְאֵת שֵׁם שְׂרָיָה אֱלֹהִים וְאֵת שֵׁם שְׂרָיָה אֱלֹהִים. על אות
- 17 [שר המאה ואת שמות שרי עשרותיו. ועל אות החמשים יכתובו '— אֱלֹהִים וְאֵת שֵׁם שְׂרָיָה אֱלֹהִים וְאֵת שֵׁם שְׂרָיָה אֱלֹהִים. על אות

כתובותיהן ומידותיהן. הקורא מתבקש לעיין בפרק הנ"ל קודם שיקרא הערות אלו, וביתוד יעיין גא ב" 1. § 2 ובלוח המשוה שם. כאן נציין רק את המסקנות שהגענו אליהן, ואף זאת רק במידה שיידרש הדבר להנמקת ההשלמה או הפירוש. כל מראי-המקומות בהערות הבאות הן לפרק שלישי, אם לא שיצוין אחרת. את רשימות האותות השונות הנמצאות במגילה כינתי כלקמן : רשימה א — רשימת אותות העדה וכתובותיהן הבסיסיות (3], 12 ואילך) ; רשימה ב — רשימת אותות שבט הלוי וכתובותיהן הבסיסיות (4], 1 - 5) ; רשימה ג — הכתובות המתחלפות על אותות משה פחות הלוי (4], 6 - 8) ; רשימה ד — הכתובות המתחלפות על אותות העדה (4], 9 - 14) ; רשימה ה — רשימת מידות האותות (פרשה ז, 4], 15 ואילך), ור' § 1 ; וכן ר' במבוא, פרק ראשון § 3, פרשיות ה, ו, ז.

אות, אותות : במגילה תמיד במשמעות signum, כלומר ה'נסי' הנישא לפני היחידות בסכסכים ובקרב, במשמעות זו מופיעה המלה גם בפרק חבקוק (6], 4), והשווה במדבר ב, ב, ור' § 1, הערות 2, 3 § 10, בייתוד הערה 85. — כול העדה : כותרת לרשימת אותות העדה ואותות משפחות הלוי, וכן גם ברשימה ה (4], 15) לעומת 'אותות העדה' ברשימה ד (4], 9) והשווה גם [5], 1, וראה עתה : 'זוה הסרך לכול עדת ישראל' (סרך היחוד, קומראן ו, עמוד 109, דף [1], שורה 1) או : 'זוה הסרך לכול צבאות העדה' (שם, שורה 6). — למסורותם : של אנשי העדה — ולא של האותות, שהן ממין נקבה (ר' להלן) ; בדומה : 'לצבאות תמי' במקרא, מלה זו מציינת, לדעתנו, את יחידות העדה באיגודן המיליציוני, חיוק לכך נמצא ברשימה ה, שבה חוזרת הנוסחה : 'אות הראשונה', 'אות השנית' וכו' (ולא : 'האות הראשונה', 'האות השנית'), היינו 'אות המסורה הראשונה' וכו', ור' במפורט על מונח זה במר' איהמקומות, הגיתנים בהערה ליחצוצרות המסורות

12 - 16, רשימה א : אותות כל העדה וכתובותיהן הבסיסיות שיסת התאור : 1) ציון היחידה במבנה השבטי ; 2) ציון הכתובת שעל גביה, נוסחת הכתובת אחידה היא : 1, כתובת סיסמה קצרה בצירוף המלה 'אל' — הכתובת המציינת את אופיה המיליציוני של היחידה, 2, שם הנשיא או שר היחידה ושמות הכפופים לו, בסיסה זו היו שמות כל אנשי העדה כתובים על גבי כלל האותות השונות, מספר ורגות היחידות הוא שמונה : כל העם ; המחנה ; השבט ; המשפחה / רבוא ; האלף / דגל ; המאה ; החמשים ; העשרה, התאור פורח ביחידה הגדולה ומסיים בקסנה.

12, סרך : מלה זו נמצאת בראשיתם של כמה פרשיות או סעיפים ביסודות הסרכים : ו, [4], 9 ; ה, [5], 3 ; יג, [9], 10 ; כן שכיחה פתיחה זו בסרך היחוד (5], 1 ; [6], 8) ; בברית דמשק (10], 4 ; [12], 20 ; [14], 3 ; [14], 12 ; ור' פרק אחד עשר, § סרך), משמעות המלה כאן : תקנון, חוקה, ור' במפורט פרק שביעי § 2 (5) —

פרשה ה, [3], 13 - 17

ד, כ : יז, ט, המונח 'נס' במשמעותו המשולשת (הכר ללת גם 'מטה') התאים אפוא ביותר לכאן, ור' § 5. והשוחה : 'ותשימני נס לבחירי צדק ומליץ דעת ברוי פלא' (הודיות [2], 12). — נשי : היינו 'נשיא', נכתב בכתב זה גם כן [4], 1 : 'נשי פררי, ואילו להלן, שר רה 15, נכתב בכתב המלא וכן ב [5], 1, ור' בהקדמה. 'נשיאים' הם ראשי השבטים והמשפחות, ור' הערות ל [3], 3, 'נשיאי אלי, ובמפורט ב [5].

14 - 15. השנבט ושמות נשיאין משפחתיות : הפער מספיק גם ל'נשיאי' וגם ל'ראשי'. בחרתי ב'נשיאי' בגלל ההמשך.

15. משפחתיותו ועל אות המשפחה (או הרבוא) יכתב בו — אל ואֵת שם הנשיא הרבוא : השלמה זו מתאשרת כמילואה (כמובן אפשר שבמקום 'המשפחה' היה כתוב גם כאן 'הרבוא') לאור רשימה ה. 'הרבוא' היא המסורה הרביעית : העדה, המחנה, השבט, הרבוא. וכן ברשימה ד, שבה מצוינת המסורה הרביעית כמשפחה : עדה, מחנה, שבט, משפחה [4], 9 - 10, ור' § 1. זהות זו של 'המשפחה' ו'הרבוא' (היינו : 'הרבוא' הוא יחידת גיוס הנחלצת מן ה'משפחה') — חשיבותה רבה ביותר להבנת המבנה השבטי וזיקתו למבנה המדי ליציוני : בעיה זו נידונה בהרחבה ב [5], 6. אנשי הכת היו מאורגנים אף הם בהתאם למשפחותיהם, והסרה : "לבוא בגורל בתוך משפחתו ליחד בעדת קודש" (סדר היחד, קומראן 1, עמ' 109, דף [1], שורה 9). — הנשיא : בפירוש כתב כך, אולם מכיוון שהמקום קצת מטושטש, קשה לדעת אם ניסה לאחר מעשה לגרד את האות 'ה' — הרבוא : דומה לזה [4], 16. לכתב השוחה עזרא ב, טו, וכן פעמיים בנחמיה ג, טו, עב, בלכר, ורגיל במשנה. — שרני אלפיון : החל מדרג זה ומטה — דרג השדה — נקראים ראשי המסורות בשמות שרים בלכר.

16 - 18. בקסע זה ניתנת רשימת אותות האלפים, המאות, החמישים והעשרות. משורה 16 נשארו שלוש מלים בלבד, אולם חשיבותן רבה ביותר, שכן הן מאפיינות שרות להשלים את הקסע הזה בביטחון. ההשלמה מתבססת גם על [4], 1 - 5. השלמה זו ממלאת את השרות 16 - 18. על המונחים ר' הערות ל [3], 16 לעיל ומראי המקומות שם.

16. מאיותיו : וכן הכתיב לקמן ב [4], 2. כך גם במלכים ב יא, ה, ט, י הכתיב 'המאות' והקרי : 'המאות'. בפסוק טו, שם, הכתיב הוא 'המאות', והשוחה ברית דמשק [13], 1 : 'מאות' ; עיין גם הערותיו של רבין שם.

לעיל [3], 3. — האות הגדולה : לשון נקבה ור' לעיל, ולהלן [4], 9 והערות שם. אורכה 14 אמות (רשימה מה ד : [4], 15), ור' § 2 בלוח המשוחה, ובמפורט ב [3], 3. וכן שם על 'עם אלי ועל זיקתו לתוארו של שמעון ההש' מונאי, ובייחוד הערה 16.

12 - 13. שם ישראל ואהרן : וזה הסדר גם בברית דמשק [1], 7 : 'ויצמת מישראל ומאהרן' ; ובסדר היחד [8], 5 - 6, בניגוד לסדר השכיח יותר 'אהרן וישראל' (למשל : ברית דמשק [6], 2 ; [10], 5 ; [12], 23 - [13], 1 ועוד) ובדומה לסדר היחד [5], 6 ; [9], 6, 11. והשי' וזה הסדר בכתובת על מגן (ז) נשיא כל העדה : 'שמו ושם ישראל ולוי ואהרן' (אור וחושן [5], 1) ור' שם, וכן במבוא, פרק שמיני הערה 57 ובפרק עשירי. הסדר במגילה מתאים לתהלים קסו, ט"ז.

13. ושמות שנים עשר שְׁבָטֵי יִשְׂרָאֵל כתולדותם : ההשלמה ודאית. מימין לפער נראים בבירור שרידי 'ש', ומשמאלו שרידי 'ל'. גודל הפער מתאים בדיוק להשלמה זו. הנוסחה גשנית שוב ב [5], 2 - 3 בתוספת : 'ושמות שנים עשר שרי שבטיהם'. — כתולדותם : בהתאם לרשימת שבטי ישראל בספר במדבר ב, ור' הנמקה במפורט ב [3]. — אותות ראשי המחנות אשר לשלושת השבטים : היינו יהודה ומחנה, ראובן ומחנה ודן ומחנה וכו', כל מחנה על שלושת שבטיו (במדבר ב), ולא מחנה לוי יהודה ובני ימין' ([1], 2). להנמקה ר' במפורט § 4. וראה שם גם על אותות ראשי המחנות, ולא 'אותות המחנות' כמו להלן, 'אות השבט' וגו'.

14. יכתובו ב' — — — — — עַל־אות : ההש' למה קשה ביותר. הכתובות על שאר האותות הן בנות שתי מלים, שהשנייה היא 'אלי, והראשונה מציינת את אופי המסורה. האות הראשונה אחרי 'כתובו' יכולה להיות 'ב' ואולי גם 'ח', שאר האותיות יכולות להיות 'רנ' או 'וצ'. קשה להניח, שאות 'ב' כאן היא שימושית. לא עלה בידי למצוא מלה, המתאימה לשרידים הנ"ל במשמעות קרובה לאופי המחנה. אולם בצד השמאלי של הפער אפשר להשלים בביטחון : 'על־אות השבט', כלומר משפט חדש. לפי נוסחאות הכתובות האחרות היה אפשר לחשוב על השלמת הפער : " — [אל ואת שם ראש המחנה ואת שמות נשיאי שבטיו ע], אולם הפער אינו מספיק להשלמה זו. כשאנו נאלצים לצמצם את המשפט, אני נוטה להשמיט את 'שם ראש המחנה', שכן לפי ספר במדבר נשיא אחד השבטים (יהודה, ראובן וכו') היה גם ראש המחנה. לפיכך אני מציע : 'יכתבו : — [אל ושמות נשיאי שלושת השבטים ע]ל־אות' וכו'. יש בפער כדי השלמה זו. — נס אל : לא כתב 'מטה' אלי בגלל המשמעות המיוחדת של צירוף זה (שמות

18 [שמות שרי עשרותיו ועל אות העשרה יכתובו ' — אל' ואת שם שר העשרה ואת שמות תשעת אנשי תעודתו]

(בשורות הבאות פורטו האותות של משפחות שבט לוי וכתובות הסיסמאות הקצרות שעל גביהן, בדומה לסיום הרשימה שבראשית הדף הבא).

- 4, 1 ועל אות מררי יכתובו: 'תרומת אל' ואת שם נשי מררי ואת שמות שרי אלפיו. ועל אות הא[ל]ף יכתובו: 'אף אל בעברה על
 - 2 בליעל ובכול אנשי גורלו לאין שארית" ואת שם שר האלף ואת שמות שרי מאיותיו. ועל אות המאה יכתובו: "מאת
 - 3 אל יד מלחמה בכול בשר עול" ואת שם שר המאה ואת שמות שרי עשרותיו. ועל אות החמשים יכתובו: "חדל
 - 4 מעמד רשעים [ב]גבורת אל" ואת שם שר החמשים ואת שמות שרי עשרותיו. ועל אות העשרה יכתובו: "רנות
 - 5 אל בנבל עשון[ר]" ואת שם שר העשרה ואת שמות תשעת אנשי תעודתו.
- [1]
- 6 ובכלכתם למלחמה יכתובו על אותותם: 'אמת אל', 'צדק אל', 'כבוד אל', 'משפט אל', ואחריהם כול סרך פרוש שמותם.

של השורות האחרונות בדף הקודם — אחרי ציון האות של בני אהרן וכתובותיה — היה בערך זה: "ועל אות קהת יכתובו: ' — אל' ואת שם נשי קהת ואת שמות שרי אלפיו. ועל אות גרשון יכתובו: ' — אל' ואת שם נשי גרשון ואת שמות שרי אלפיו. ועיין גם בלוח המסכם בסוף § 7. השלמה זו מתזקת אף את ההשערה, שבדפי המגילה לא היו יותר מ־20–22 שורות בכל דף (ורי הקדמה).

1. נשי מררי: זהו גם הכתיב לעיל [3], 14, ורי הע' רות שם. אשר לתואר — ר' במובר ג' לה: "ונשיא בית אב למשפחת מררי צוריאל בן אביחיל"; ורי נוספות § 7. "אות המשפחה" כאן מקבילה אף היא — בדומה לאותות העדה לעיל — למעשה לירבוא, שכן יחידות המשנה של אותות הלוחים הן: אלף, מאה וכו', ורי להלן. — ואת שמות שרי אלפיו: הארגון של

19 ואילך. בשורות הבאות עד סוף הדף פורטו האותות של משפחות הלוי וכתובות הסיסמה הבסיסיות, הקצרות, שעל גביהן. ורי לקמן הערות ל[4] 1–5.

[4] 1–5. סוף רשימה ב. המלים 'ועל אות מררי' מאפי' שרות להניח בבסחה, שבסוף הדף הקודם היה פירוס אותות קהת וגרשון. בהתחשב בעובדה, שהכתובות המתחלפות על אותות משפחות הלוי (להלן פרשה ה, [4] 6–8) הן ארבע במספר, ומתוך שיסוד כל שיטת המגילות — עליפי ספר במדבר — היא החלוקה המררי בעת של שבט לוי, יש להניח, שבסוף הדף הקודם צוי' נה גם האות המיוחדת של הכהנים, או 'בני אהרן'. לפי זה יש להניח, שאות הכהנים שימשה בעת ובעונה אחת גם אות כל שבט הלוי, להנמקה מפורטת לכל הגיל ר' § 7, ושם גם הנימוקים לסדר: בני אהרן, קהת, גרשון, מררי, לאור זה אפשר לשער, שתוכנן

פרשיות ה' ג. [3], 18 - [4]. 6

יג. ט: "הנה יום ה' בא אכזרי ועברה וחרון אפי, ושם שם, יג: "בעברת ה' צבאות וביום חרון אפיו. והשוה יחזקאל ה' יס: הושע יג. יא: בראשית מט, ז; איוב מ, יא.

2. מאיותיו: ר' לעיל [3], 16 והערות שם.

2-3. מאת אל יד מלחמה: לשון נופל על לשון: 'מאת אל': 'מאת אל, ור' § 8 (2) ושם הערה 67. על יד מלחמה ר' גם פרק שביעי, הערה 183. ור' לעיל, הערות ל' 1-2: ל' [3] 8.

3. בשר עול: השוה לעיל הערות ל' [3] 8. והשוה הצירופים הבאים: 'בשר אשמה' (12, [11] 11); 'כול בשר' (15, [13] 13); 'לכלות בשר' (הדיות [8] 29) — עשרותיו: ר' להלן שורה 4: 'עשרותיו' ובדומה [2], 16 והערות שם. מעניין שכאן פסח על שר החמשים.

3-4. חדל מעמד רשעים [ב] גבורת אל: ור' הערות לעיל ל' 1-2, וכן השוה הערות ל' [14] 6. ופ' רק אחר-עשר, § מעמד.

4. עושרותיו: ר' לעיל, שורה 3, 'עשרותיו, והערות שם, וכן בהקדמה.

4-5. רנות אל בנבל עשונר: רנות, ובדומה 'הוסיפי ברנות' (סג, [12] 12). לא מצאתי אח לצורת רבים זו, והשוה גם 'גילות אל' (3, [11] 11) וכן הערות ל' [14] 2. לכל הפסוק השוה: 'רננו צדיקים בה' לר' שרים נאוו תהלה. הודו לה' בכנור בנבל עשור וזמרו לו' (תהלים לג, א-ב) וכן השוה תהלים צב, ד; קמו, ט. 'עשור' — בויקה ליחידת 'העשרה', והשוה § 8 (2) ושם הערה 67. כתובת זו מתאימה כמובן ביותר לר' חידת העשרה של הלויים.

5. תשעת אנשי תעודתו: מכאן, ש'שר העשרה' נכלל במספר העשרה. — תעודתו: כנראה 'אנשי יחידות, ור' במפורט במבוא, פרק רביעי § 5 (5). עלידי כתיבת שמות אנשי-העשרה על 'אות העשרה' משלימה שיטת הכתובות את כתיבת כל אנשי העדה על גבי האותות. ור' § 9.

משפחות הלוי לאלפים ומאות וכו' מתאים לארגון 'צבא העבודה', שהקביל במבנהו המיליציוני ליצבא המלחמה, ור' במפורט § 1. — ועל אות האנלף: ההשלמה ור' אית. הפירוט הבא משותף, לדעתי, לכל יחידות-המש' נה של משפחות הלוי ולא למררי בלבד; כלומר, שיכ' תרבות הסיסמה של אות האלף, המאה וכו', המתואר רות להלן, שוות הן בכל יחידות המשנה של הלויים. הגחה זו יסודה בין השאר גם בכך, שאילו התייחס הפירוט הנ"ל לאות מררי בלבד, היה פירוט דומה של אותות גרשון וקהת בלבד מצריך לפחות כשמונה שר' רות בסוף דף [3], ודבר זה בלתי אפשרי לחלוטין. השוני בין אותות המשפחות השונות היה כמובן בשמו של 'שר האלף' וכדומה ובמקומם בטכסי הכת. ר' גם § 9.

1-2. אף אל בעברה על בליעל ובכול אנשי גר' רלו לאין שארית: על זיקת הכתובת לישם היחידה (האלף) — ר' § 8 (2) ובמיוחד שם, הערה 67. אופיה הקרבי של הכתובת הארוכה הנ"ל בולט ביותר. הכתר בת אינה משחנה בכל שלושת השלבים — בניגוד לכ' תרבות הסיסמה הקצרה: 'תרומת אל' וכו', שהיתה על אות המשמחה ושהשתנתה בכל שלב ושלב, ור' להלן [4], 6 ואילך. הכתובת הזאת, כדוגמת רוב כתובות הק' רב במגילה (חצוצרות, זרקות), מורכבת למעשה משי' לוישה (חלקים: 1) פעולת נקמת ה' וחורונו: 'אף אל' (וכך, למשל, חצוצרות סדרי המלחמה, [3] 6; המרדף, שם, 9; השלם השני, [6] 3, 2) ציון האויב: 'על בליעל ובכול אנשי גרלו', והשוה על חצוצרות מסי' עות המתנות: 'אויב', [3] 5; סדרי המלחמה: 'בכול בני חושך, שם, 6; 'החללים': 'חללי מעלי, שם, 8; המארב: 'רשעה, שם, 9; המרדף: 'כול בני חושך, שם, 9; אות המאה (לוי) לקמן: 'בשר עול'; החמשים (לוי) לקמן: 'מעמד רשעים'; הזרק השלישי: 'חללי אוף' [6] 3; 'גוי הכל' (על אות העשרה של העדה בגשחם למלחמה, [4] 12, 3) מלחמה עד כלה. כאן: 'לאין שארית'; והשוה על חצוצרות תהלים: 'להפיל כול חללי מעלי' [3] 8; המרדף: 'עד כלותם' (שם, 9); אות החמשים (לוי) להלן: 'חולי, וכן: 'כלת אל' [4] 12; והשוה גם הערות ל' [1] 10. ור' במיוחד פרק חמישי § 7, השוואת הכתובות הללו לכתובות הח' צוצרות והזרקות.

1. אף אל בעברה: שכית במקרא, והשוה ישעיה

פרשה ו. [4], 6 - 14

פרשה זו למעשה היא המשך ישר של הפרשה הקודמת, אולם כיוון שהיא דנה בכתובות המתחלפות שעל גבי האותות לפי שלבי המלחמה — עשאה הסופר פרשה מיוחדת. עדיין ניכר היסוסו של הסר'

- 7 ובגשתם למלחמה יכתובו על אותותם : ימין אל', מועד אל', מהומת אל', חללי אל', ואחריהם כול פרוש שמותם.
- 8 ובשובם מן המלחמה יכתובו על אותותם : ידום אל', גדל אל', תשובות אל', כבוד אל', עם כול פרוש שמותם.
- 9 סרך אותות העדה בצאתם למלחמה. יכתבו על אות הראשונה : עדת אל', על אות השנית : מחני אל', על השלישית :

פר. שלא שייר רווח של שורה ריקה בין הפרשה הקודמת וזו, אף-על-פי שהשורה האחרונה של פרשה ה (5) מסתיימת סמוך לקצה (ור' גם לקמן, הערה לשורה 9).

שימה ד : "סרך אותות העדה בצאתם" וכו' (4), 9) — מכיוון שקטע זה הוא למעשה המשך תיאור אותות בני שבט הלוי. — אמת אל', יצדק אל', יכבוד אל', 'משפט אל' : הכתובות של אותות הלוי והעדה מות-אמות לאופיו של השלב, בניגוד לכתובות אותות העדה בצאתם למלחמה, המדגישות את סדר המסורות במסע — מצינויות כתובות אלו את ארבעת העקרונות ומסורות המלחמה של בני אור, שעליהם מושתתת כל תורת המ-גילה, לצירוף המלים הנ"ל השווה : "משפטי ה' אמת צדקו יחזק" (תהלים יט, י) ; "וגשבעת ה' ה' באמת במשפט ובצדקה" (ירמיה ה, ב) ; וכן "ולעשות אמת וצדקה ומשפט בארץ" (סרך היחד 1], 5-6) ; "לע-שות אמת וצדקה ומשפט ואהבת חסד" (שם 8], 2) ; "ולהצדיק משפט אמתכה" (אור וחושך טו, 11], 14) ; "ובחסדיו יבוא משפטי בצדקת אמתו שפטני" (סרך הי-חד 11], 13-14) ; "ומי כמוכה באלים אדוני ומי כא-מתכה ומי יצדק לפניכה בהשפטו" (הודיות 7], 28) ; "ומשפטי צדקו ועדויות אמתו" (ברית דמשק 20], 30-31) ; והשווה כאן הערות לפרשה יו, 13], 1-3 ; כו, 17], 8. — אמת : וכן 'אמת אל' (סרך היחד 11], 4), אחד העקרונות השכיחים ביותר בכל מגילות הכת. השווה לעיל, וכן פרק אחר-עשר, § 'אמת', שבו רוכזו כ-100 מראי מקומות למלה זו במגילות על משמעויותיה השו-גות והקרוכות ; מזה כ-10 באור וחושך, למעלה מ-30 בסרך היחד, למעלה מ-45 בהודיות, 3 בברית דמשק, 3 בפשר חבקוק, השווה בייחוד את שימושה במשפ-טים, המכנים את הכת עצמה כיבני אמת, יחד אמת, 'עצת אמת', 'בית האמת', 'אנשי אמת' וכו', או במקום שמלאך המאור מכונה 'מלאך אמת' (של ה'), אין אפוא לתמוה שהאמת מתנוססת על אות בני אהרן. על ה-'אמת' בשימוש הכת ר' במיוחד : Millar Burrows, The Discipline Manual of the Judaean Cove-nanters (Oudtestamentische Studien, p. 171,

6-8. בשורות אלו — שהן המשך ישר של סוף הפר-שה הקודמת — מספל הסופר בכתובות הסיסמה הק-צרות של אותות משפחות הלוי, המתחלפות לפי שלו-שת השלבים העיקריים של המלחמה (רשימה ג), כתו-בות קצרות אלו — המורכבות מימלת סיסמה' בצירוף '— אל' — מקבילות למעשה לכתובות הסיסמה היסו-ריות, שפורטו לעיל ברשימה ב (למשל 'תרומת אל') ושהיו בשימוש בטכסי המקדש ובטכסי השלום האח-רים, מתוך שהכתובות המתחלפות הן ארבע במספר, אפשר להסיק בביטחון, שהמדובר כאן באותות הלוי על חלוקתן המדויקת (ר' לעיל) ; היינו הכתובות הרא-שונה לאות בני אהרן, השנייה לקהת, השלישית לגר-שון והרביעית למררי, אין להניח, שכתובות אלו שייר-כות לאותות 'האלף', 'המאה', 'החמשים' והעשרה, שכן לפי שיטה זו — שיטת הדירוג — דרושות לפחות חמש כתובות (גם אות 'המשפחה'), העובדה, שהכתובות על גבי האותות הנ"ל היו ארוכות וקרבניות, אף היא מח-זקת הנחה זו, ור' הנמקה מפורטת ב-§ 7, ור' במיוחד את הלוח המסכם בסוף הסעיף הנ"ל, שבו ניתנות כתובות הלוי — לפי מסודותיו — בכל שלבי המלחמה. על הזיקה של חלק הסיסמאות לאלו שבמקרא ובספר המקבים — ר' במבוא, פרק שלישי הערה 66.

6. ובכלליתם : הסופר תיקן את טעותו עליידי נקודה מעל 'כי' ומתחתיה (ור' הקדמה), ברשימה ד (להלן 9) נקרא שלב זה 'בצאתם', שאר שמות השלבים שונים בשתי הרשימות, היהליכה למלחמה' וזה בדיוק ליר-ציאה למלחמה' (למשל שופטים ה, א ; שמואל א יו, יג ; דברי-הימים ב כה, יג ; ועוד הרבה) ומצינו למע-שה את המסע אל שדה-המערכה, — יכתובו על או-תותם : כלומר על אותות משפחות הלוי, הסופר לא ציין זאת כאן במפורש — כפי שעשה להלן בקשר לר-

8. ובשובם מן המלחמה : וכן באותות העדה (להלן 13). והשנה "והצורות המאסף בשוב המלחמה" (נ3).
 2) : "והצורות המשוב" (שם, 10) : "תהלת המשוב" (14, 2) : "משוב שלום" (נ3, 11). — "רומם אלי גדל אלי" תשובות אלי "כבוד אלי" : בדומה לאותות העדה בשובם ולחצוצרות המשוב — מביעות אף כתובות אלה את התורה והשבח לאל על ישועתו. — "רומם אלי" : על אות בני אהרן. והשנה : "רוממות אל בגרונם" (תה) לים קמט, ו) ובפסוק שלפני כן : "יעלו חסידים בכבוד". פרק זה של תהלים השפיע בתוכנו על בעל המגילה, ור' במבוא, פרק ראשון, בתחילתו (מאידך יש לציין את התופעה רבת המשמעות, שהעמידני עליה ד"ר פלוסר, שהמונח "חסידים" אינו מופיע במגילות "יהמלח" וכן השנה : "מרוממתך נפצו גוים" (יש' לג, ג) : והשנה : "ובמועד אל יאיר רום גדול" (אור וחושך ב, 1) 8 והערות שם, ולקמן "גדל אלי" : "רומה רומה אל אליה" (כב, 14, 16) : ובייחוד : "במעשי אמתכה נהללה שמכה ובגבורתיכה נרוממה" (כא, 14, 12-13). ור' להלן — גדל אל : על אות בני קהת. והשנה לעיל ב, 1) 8 : וכן : "הבו גדל לאלהינו" (דברים לב, ג) : "ולהגדל ולהתקדש" (טו, 11, 15 והערות שם). וכן "לך ה' הגדלה והגבורה" (דברי הימים א כס, יא) : "ויבדך לגדל ולחזק לכל" (שם שם, יב). פרק זה משמש כמקור לכמה מסיסמאות אותות העדה, ור' לקמן, הערות לשורות 12-14. בהתחשב בדרכי הכתיב המלא של המגילה ייתכן שאין לקרוא כאן "גדל אלי", אלא "גדל" (ור' "בדך לגדל", המובא לעיל), ובדומה לו אולי יש להבין "רומם" מצד אחר, שאר הכתובות בנויות במשקל שמני. — תשובות אלי : על אות בני גרשון. על משקל תפעלת. והשנה : "הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך" (תהלים קו, מז, ודומה לו דברי הימים א טו, לה). והשנה בלי שון התרגום "תושבחה", וכן "הודו לאל התשבחות" (בן סירא נא, כב) ובברכת "שתבח" שבתפילת שחרית : "גדל בתשבחות אל ההודאות". — כבוד אל : על אות בני מררי. ור' הערות לעיל, שורה 6.

9-14. כאן עובר הסופר לתיאור 'כתובות הסיסמה' המתחלפות שעל אותות העדה : כפי שהוא מציין בס' פורש (רשימה ד), שיטת הכתובות דומה בכללה לרשימה ג לעיל, אלא שכאן סדר הכתובות הוא מן האות הגדולה אל האות הקטנה, או מן המסורה הראשונה (העדה) אל השמינית (העשרה). מספר הכתובות בכל קבוצה הוא שמונה, בהתאם למספר המסורות, ור' לעיל רשימה א ולהלן רשימה ה. על כל הבעיה ר' גם § 2 § 8. למעשה היסס בעל המגילה אף כאן, אם ליחד לרשימה זו פרשה מיוחדת או לכלול אותה בפרשה הקודמת. ולבסוף נקט בדרך של פשרה : לא ייחד פר-

Leiden 1950). — צדק אל : על אות בני קהת. ר' לעיל, וכן השנה הערות ל[1], 8 : וכן "ושמח צדק במ' רומם וכול בני אמתו יגילו בדעת עולמים" (כו, 17) 8, והערות שם). — כבוד אל : על אות בני גרשון. הסיסמה היחידה התורה שוב על אות מררי בשובם מן המלחמה (להלן 8). כאן גם כמשמעות של כוח וגבורה, והשנה "איש כבוד", מלך הכבוד בתארו המלחמתיים של ה' בתפלת מועד המלחמה (12, 7, 9) והערות שם. על הכבוד ר' גם S. Aalen, עמ' 195 : על טעותו בתרגום "עדי כבוד" ר' כאן בהערות ל[12], 14. — משפט אל : על אות בני מררי. ור' לעיל בהערה הכללית. וכן השנה : "יגש לריב ריב ומנשפט" (סרך היחד, קומראן, עמור 110, דף [1] שורה 13). — ואחריהם כול סרך פרוש שמותם : היינו, מבנה הכתובת הבסיסית נשאר ללא שינוי, חוץ מן הסיסמה המתחלפת : שם נשיא המשפחה ושמות שרי האלפים, המאות וכו'. נוסחה זו חוזרת להלן כמה פעמים בצורות שונות, אולם דומות זו לזו. נוסחאות אלו רוכזו בהערה 9 לפרק השני לשי של המבוא, ושם הובאו גם ההקבלות מברית-דמר שק. והשנה גם את האמור על הסרך במשמעותו כאן בסרך שביעי § 2 (5).

7. ובגשתם למלחמה : היינו שלב ההתקרבות ללחימה בשדה הקרב עצמו (ובדומה לו להלן ברשימה ד, לקמן, שורה 11). והשנה : "האויסיף לגשת למלחמה ז" (שופטים כ, כג). "ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה" (ירמיה מו, ג) : "ויגש הפלשתי השכם והערב" (שמואל א יו, טו) : "ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה בארם" (שמואל ב י, יג). וכן השנה שמואל א ז, י ועוד. — ימין אלי מועד אלי מהומת אלי חללי אלי : היינו כתובות מלחמה המציגות, שבני אור נלחמים בעזרת ה' במועד המלחמה שקבע : ור' להלן מקורות לצירופים הללו. — ימין אל : על אות בני אהרן. והשנה : "תסוב עליך כוס ימין ה'" (חבקוק ב, טו) : "ימין ה' עשה חיל" (תהלים קיח, טו). והשנה גם הערות ל[1], 14. — מועד אל : על אות בני קהת : והשנה הערות ל[1], 10 : 12, 6, 15, ובמבוא פרק אחד עשר, § מועד. — מהומת אל : על אות בני גרשון. והשנה : "ותהי יד ה' בעיר מהומה גדולה מאד" (שמואל א ה, ט) : "יום מהומה ומבוסה" (ישעיה כב, ה) : ובייחוד : "והיה ביום ההוא תהיה מהומת ה' רבה בהם" (זכריה יד, יג). והשנה במגילה : "והיתה מהומה גנדולה ב[בני יפת" (א, 1) 5-6) והערות שם. — חללי אל : על אות בני מררי. ייתכן שהכונה כאן לחללי בני אור, הנופלים במלחמת ה' : והשנה : "וחללי הבינים יחלו לגפול ברוי אל" (כה, 16) 9. לעומת אלה חללי הארץ יב הם חללי מעלי, חללי אור, והשנה לעיל הערות ל[3], 8.

- 10 'שבטי אל' על הרביעית : 'משפחות אל' על החמישית : 'דגלי אל' על הששית : 'קהל אל' על השביעית 'קריאי
- 11 אל' על השמינית : 'צבאות אל' ופרוש שמותם יכתובו עם כול סרכם. ובגשתם למלחמה יכתובו על אותותם :
- 12 'מלחמת אל' 'נקמת אל' 'ריב אל' 'גמול אל' 'כוח אל' 'שלומי אל' 'גבורת אל' 'כלת אל בכול גוי הבל' ואת כול פרוש שמותם יכתובו עליהם. ובשובם מן המלחמה יכתובו על אותותם : 'שועות אל' 'נצח אל' 'עזר אל' 'משענת אל'
- 14 '[ש]מחת אל' 'הודות אל' 'תהלת אל' 'שלום אל'

אבל כאן שימושו הוא במשמעות צבאית בדומה למצוי בייחוד ביחזקאל, למשל : "קהל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם" (לה, ד) ועוד. והשווה גם : "ואם תעודה תהיה לכול הקהל" (סרך היחד, קומראן 1, עמוד 110, דף [1], שורה 25) ; ובמיוחד : "אל יבוא בקהל אלה" (שם, דף [2], שורה 4).

10 - 11. קריאי אל : על את 'החמשים' ר' הערות לעיל [3], 2 על תצורות מקרא העדה. גם כאן — בור' מה ל'קהל' שלעיל — במשמעות של צבא וחילים, והשווה : "כלם שלשים וקרואים רכבי סוסים כלם" (יחזקאל כג, כג), ואולי מקורו של כינוי זה במה שהם נקראים למלחמה (והשווה 'חלוצים'), ור' "מה הדבר הזה עשית לנו לבלתי קראות לנו כי הלכת להלחם במריך" (שופטים ה, א), והשווה גם : "אלה ה'אנשים הנקראים לעצת יחד" (סרך היחד, קומראן 1, עמוד 110, דף [1], שורה 27).

11. צבאות אל : על 'אות העשרה' בצאתם למלחמה ; והשווה לצירוף : "יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים" (שמות יב, מא). — ופרוש שמותם יכתובו עם כול סרכם : היינו מלבד כתובת הסיסמה יכתבו אף את שמות הנשיאים ושרי היחידות והכפופים להם, כמפורט ברשימה א — ור' לעיל הערות לשורה 6 בסופה. — ובגשתם למלחמה יכתובו על אותותם : כאן אינו מפרט עוד על הראשונה וכו', ומובן מאליו.

12. 'מלחמת אל' 'נקמת אל' : תוכן הסיסמאות מתאימים לאופי השלב, היינו הגישה ללחימה עצמה, ור' לעיל, הערה לשורה 7. באופיין דומות הן לשאר כתובות הקרב, הן על אותות הלוי (רשימה ג) והן על

שה מיוחדת, אולם התחיל את הרשימה בשורה חדשה, לאחר ששייר רוחת קסן בסוף השורה הקודמת.

9. סרך אותות העדה : היינו אותות העדה ללא משפחות הלוי, בניגוד לסרך אותות כול העדה' (לעיל ה, [3], 12). — בצאתם : מקביל אל 'כלכתם' ברשימה ג (ור' לעיל הערות לשורה 6) במשמעות של הליכה אל שדה הקרב, ורגיל במקרא : שמואל א יו, כ ; מלכים ב יט, ט ; ובמיוחד : "אתה הייתה מוציא והמביא את ישראל" (שמואל ב ה, ב) ועוד. וכן השווה : "לעת צאת המלאכים" (שמואל ב יא, א ; דברי הימים א כ, א). אופיין של הכתובות מתאים לשלב היציאה : ציון אר' תות המסורות לפי סדר המסע ; והשווה לעיל : "האות הגדולה אשר בראש כול הצב" ([3], 12). — על אות הראשונה : היינו על אות המסורה הראשונה, ור' לעיל הערה לפרשה ה, [3], 12 ; וכן לקמן : 'השנית', 'השלישית' וכו'.

10. משפחות אל : מקביל ל'רבוא', ור' לעיל [3], 14 - 15. — דגלי אל : מקביל ל'אלף', עובדה חשובה לקביעת עוצמתו של הדגל, ור' לעיל הערות ל'דגלי אל', [3], 6. — על הששית : קהל אל : היינו אות 'המאה', מעניין ביותר שהחל ביחידות המשנה של האלף, היינו ב'מאה', ב'חמשים' וביעשרה, מציינות הכתובות את השתייכותה של היחידה לכלל הצבא ולא את אופיה כיחידה נפרדת ; עובדה זו מתאימה לשיטת לחימתן : הדגל ולמעלה ממנו מהחיים יחידות עצמאיות טאקטיות או מנהליות, ואילו יחידות המשנה של האלף גלחמות בצחתא. הצירוף 'קהל אל' מצוי במקרא בצורות דומות (והשווה למשל : במדבר טו, ג ; כ, ד ; דברים כג, כ"ט ; נחמיה יג, א ; מיכה ב, ה ; דברי הימים א כח, ח),

תן במגילה לאחדות מהן שונה קצת: "לך ה' הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד... והעשר והכבוד... ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך... בשמחה להתגבר לך" (שם שם, יא' יז).

13. נצח אל: מתוך שסיסמה זו נמצאת בין יצועות אל' ליעור אל', דומה שמשמעותה כאן קרובה ביותר לניצחון צבאי. צורה זו מושפעת כמובן ביותר מדב' ריהימים א כט, המובא לעיל, אולם משמעותה המיוחדת אופיינית לשימוש הרגיל במקורות חז"ל, הנזקקים לעתים קרובות לבניין הקל לציון הניצחון במלחמה; והשורה: "אמר הקדוש ברוך הוא: בשעה שאני נוצח אני מפ' סיד ובשעה שאני נצח אני משתכר" (פסיקתא רבתי ט), וכן רבים בתלמודים ובמדרשים. מכאן השימוש השמני הסגולי במשמעות זו במגילה. עיין במיוחד בך יהודה ערך נצח. על שימוש אחר ר' הערות ל[8] 1: [16] 8. — עזר אל: והשורה: "וישלח עזר עולמים" (כו, [17] 6) והערות שם. שכיח במקרא במשמעות דר' מה, והשורה למשל דניאל יא, לד; תהלים ע, ו; קכד, ח; שמות יח, ד ועוד. — משענת אל: יהשנה: יז' הי ה' משען לך (שמאל ב כב, יט) ועוד. השורה במיר חד דבריהימים ב יד, י: "עורנו ה' אלהינו כי עליך נשענו" וכו'. הצורה 'משענת' שכיחה במקרא.

14. הודות אל: והשורה "עם כול דברי הודותם" (כג, [15] 5); "ותהן בפי הודות ובלשוני [תהלה] ומול שפתי במכון רנה ואומרה בחסדיכה ובגבורתכה אשותתה" (הודיות [11] 4 - 5). המלה נמצאת כמה פעמים במקרא יחד עם המלה תהלה, כמו במגילה: והשורה: "ושיר תהלה והודות לאלהים" (נתמיה יב, מו) וכן דבריהימים ב ז, ג; דבריהימים א כה, ג; עזרא ג, יא. ודומה לזה נמצא פעמיים בכךסירא: "נתן הודות לאל עליון" (מו, יא 8); ודומה לו שם יח, כב (27). ואולי מן הרצוי לקרוא למגילת ההודיות בשם 'מגילת ההודות'. — שלום אל: והשורה לעיל ב, [1] 9 והערות שם; והשורה: "גדול השלום ששמו של הקב"ה קרוי שלום" (ספרי לבמדבר ו, יד).

חצוצרות החללים והורקות. ולמעשה כמה צירופים חוררים וגשנים בצורות דומות: 'מלחמה' — 'אות המאה' של משפחות הלוי ([4] 3, 'חצוצרות החללים' ([3] 8); 'נקמת אל' — 'חצוצרות סדרי המלחמה' ([3] 6, 'חצוצרות מקרא אנשי הבנים' ([3] 7); 'גבורת אל' — 'חצוצרות מסע המחנות' ([3] 5, 'חצוצרות החללים' ([3] 8, 'אות החמשים של משפחות הלחיים' ([4] 4); 'כלת אל' — לעתים קרובות ביותר, ור' פרק אחד עשר, § כלה, והשווה דברי המדרש: "אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא לו כח ולו גבורה תבסיס ומלחמה שנאמר כי לה' המלחמה" (ילקוט שמעוני, בשלח סי' רמו). — ריב אל: במשמעות 'לחימה', והשווה 'צב לריב ה' (ישעיה ג, יג); 'ריבה ה' את יריבי לחם את לחמי, החזק מן וצנה וקומה בעזרת' וכו' (תה' לים לה, א' ב); 'קומה אלהים ריבה ריבך' (שם עה, כב); 'כי ריב לה' בגוים' (ירמיה כה, לא); ובייחוד: 'כי יום נקם לה' שנת שלומים לריב ציון' (ישעיה לה, ח) — המכיל אחדות מן הסיסמאות של שלב זה. והשורה גם: "משפטיכה עם גבורי כוח וריבכה עם צבא קדושים" (הודיות [10] 33 - 34). והשורה עתה במיר' חד: "ובן שלוש שנה יגש לריב ריב ומ[ש]פט" (סדר היחד, קומראן ו, עמוד 110, דף [1] שורה 13). — גמול אל: והשורה: "אלהיכם נקם יבוא גמול אל' היס" (ישעיה לה, ד), פרק זה בישעיה השפיע על המ' גילה, ור' הערות [14] 5 - 7. והשורה גם: "תשיב להם גמול ה'" (איכה ג, סד, ור' לקמן 'שלומי אל', — כוח אל: והשורה דברי הימים א כט, יב, שהשפיע על מס' פר ניכר של הסיסמאות, והשורה הערות ל[11] 1. — שלומי אל: דומה ליגמול אל' לעיל. והשורה לעיל, 'ריב אל'; והשורה ישעיה לה, ח המובא לעיל ועוד רבים, ור' בסמוך. — בכול גוי הבל: והשורה: "בגבורת אל לשלם גמול רעתם לכול גוי הבל" (ט, [6] 6) וכן פעמים נוספות במגילה: יב, [9] 9; יד, [11] 9. וכן השורה: 'גוי רשעה' ([15] 2), הצירוף 'גוי הבל' אינו נמצא במקרא, אולם רגיל השימוש ב'הבל' בזיקה לגוים, והשורה ירמיה י, טו ועוד.

13 - 14. תוכן של הסיסמאות מתאים לשלב זה: תור דה ושבה לאל, בדומה לאותות הלחיים (רשימה ג) רח צוצרות דרך המשוב' ([3] 11), ארבע הסיסמאות הראשונות (שעל אותות הערה, המחנות, השבטים והמשפחות) מציינות את הניצחון והתשועה הכתובות על אותות האלף, המאה, והחמישים מציינות את התודה והתפילה, ואילו האחרונה — אות העשרה — את תוצ' את המלחמה: השלום. והשורה גם לעיל ב, [1] 9 והערות שם. לכל הכתובות הללו ולקדומות השורה את תפילת דוד (דבריהימים א כט), המכילה כעשר מן הסיסמאות הנזכרות במגילה, אף על פי שהמובן הגי'

15 [אור־הא־תֹות. אות כול העדה אור־ארבע עשרה אמה. אות של־נֹשת השב־טים אור־שְלוֹשׁ עשרה אמה.

16 [אות השב־ט] שְתִים עשרה אמה. אות הר־בֹוא עשתי עשרה אמה. אות הא־לֶף עֶשֶׂר [המֶא]ה

אֲמוֹת. אות ת־שֶׁע אֲמוֹת.

17 [אות הח־מ־שִׁים שִׁמוֹנֶה] אֲמוֹת. אות הע־שֶׁרֶה שִׁבְעֵי אֲמוֹת [? ? ? ? ? ? ? ?]

18 (פירוט מידות אותות משפחות הלויים ?)

5, 1 ועל מ־גֶּלֶן נשיא כול העדה יכתבו שִׁמוֹ [ו]שֶׁם ישראל ולוי ואהרֹון ושמות שנים עֶשֶׂר שב־טי ישראל כתול־דֹותם, 2 ושמות שנים עֶשֶׂר שרי שב־טיהם.

פרשה ז, [4], 15 - [5], 2

הפרשה פותחת ללא ריוח של שורה ריקה, כיוון שהשורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 14) הסתיימה לפני מחציתה (ור' הקדמה). בדף [4] נשתמרו — מפרשה זו — רק השורות 15 - 17, ואף הן בליות בחלקן הגדול. פרשה זו דנה במידות האורך של האותות והיא מסתיימת, כנראה, בתיאור המגנים וכתובותיהם (ור' הערות לקמן [5], 1). סדר ציון האותות הוא מן האות הגדולה — ארבע־עשרה אמה — ועד האות הקטנה (אות הע־שֶׁרֶה) — שבע אמות. מידות הרוחב אינן ניתנות, ויש להניח שרוחבן של האותות היה שווה. שיטת דירוג אורך האותות — 14, 13, 12, ... 7 — מזכירָה את סדר קרבנות החג המתואר במדבר כט, יב - לב. לכל הפרשה השווה את הלוח המסכם בסוף פרק שלישי § 2.

(לעיל [3], 13), הפער מתאים בדיוק כדי השלמה זו, מכאן, שאורך אות ראשי המחנות הוא 5.95 מטר.

16. [אות השב־ט] שְתִים עשרה אמה : השלמה ור' אית ומחאימה בדיוק לגודל הפער. שרידי 'ש' נראים בבירור. אורך אות השב־ט הוא אפוא 5.49 מטר. — אות הר־בֹוא : האותיות שושטשו במקצת, אולם הקריאה ודאית. ור' הערות ל[3], 15. — עשתי עשרה אמה : הסופר אינו חוזר על המלה 'אורך', ומובן מאליה. אור־ך האות של המשמחה/רבוא הוא אפוא 5.03 מטר. — [אות הא־לֶף עֶשֶׂר אֲמוֹת] : היינו 4.58 מטר. — [אות המֶא]ה ת־שֶׁע אֲמוֹת : הסופר שכח לכתוב את המלה 'המֶא'ה ותלה אותה אחר כך בין 'אות' ובין 'ת־שֶׁע'. אורכה של האות הוא 4.12 מטר.

15. [אור־הא־תֹות] : לאותיות הנראות משמאל הפער השווה את דרך כתיבת המלה 'אותות', בשורה 8 לעיל. הצמידות של 'י' עם 'ת' שלפניה נובעת משיטת השילוב הרגילה במגילה במקרה זה, שבה 'מרכיב' הסר פר 'י' על 'כף רגלה' של 'ת'. כיוון שעם השלמת המלה 'האותות' נשאר רווח כדי מלה נוספת אחת בלבד, אי אפשר להשלים : 'סרך אורך האותות', השלמתי : 'אור־ך', ולא, למשל, 'מדות', שכן להלן עוסק הסרך בתי אור מידות האורך. — אורך : חוזר כמה פעמים גם בפרשה הבאה (ת, [5], 6, 7, 12), ורגיל במקרא. — ארבע עשרה אמה : היינו 6.41 מטר. על שיטת הישוב המידות במגילה ר' הערה 10 בפרק שישי. — אות של־נֹשת השב־טים אור־שְלוֹשׁ עשרה אמה : שרידי 'שלי' נראים בבירור, והשווה : 'אשר לשלושת השב־טים'

17. [אות החמשים שמונה] אמות : והשלמה מתאימה לרוחב הפער בדיוק. אורך האות 3.66 מטר, בדור מה לאורך הרומח של 'פרשי הסרף' ([6], 14) ואנשי היגדלותי ([9], 12), ור' פרק שישי § 11. — אות העשרה שבנע אמות : העובדה שהמלים 'אות העשרה' נשתמרו בצורה ברורה היא יסוד בטוח לכל ההש' למה שלעיל. אורך האות 3.20 מטר, בדומה לאורך רר מח אנשי מערכות הפנים ([5], 7), ור' פרק שישי § 11.

17 עד סוף הדף : שורה 17 לא נכתבה עד סופה, כפי שאפשר לראות משמאל לפער : מכאן יש להניח, שבי שורה זו נסתיים הסעיף שדן באותות העדה. קשה לדעת, היכן נסתיים החלק הכתוב של שורה 17, שכן לפי רוחב הפער אפשר להוסיף ולהשלים, למשל : 'ורוחב אותות העדה x אמות', ואם כן תסתיים השורה בדור מה לשורה 8 לעיל. מסיבה זו אני מניח, שהפרשה כולה הסתיימה רק ב' [5], 2, ור' שם. בשורות הבאות היה כנראה תיאור מידות האותות של משפחות לוי, ור' פרק שלישי הערה 68.

[5], 1. ועל מ[גן] : השלמת המלה קשה ביותר. אם שר היה לחשוב על 'נס' נשיא כל העדה, או על 'מטה נשיא כול העדה' (על-פי במדבר יז, יז ואילך, המדבר על ממות הנשיאים, בויקה ל'מטה' של משה), אלא שהשלמה זאת היא בלתי-אפשרית לחלוטין מבחינה גרפית. האות הראשונה א-אפשר שהיתה 'נ', ואילו האחרונה אינה יכולה להיות 'ה' (אמנם בקושי יכולה היא להיות 'ס'). אף רוחב המלה (4 מ"מ) הוא פחות מכדי התיבה 'מטה' (רוחב 'סה' בלבד, למשל במלה 'טהור' — להלן שורה 11 — הוא 4½ מ"מ, ועל כך יש להוסיף כשני מ"מ לפחות לאות 'ה', היינו 6½ מ"מ בסך-הכל), והוא גורל מכדי תיבת 'נס' (ר' מלה זו ב' [3], 14, שרוחבה מגיע ל-3 מ"מ, וכן ר' שם את צורת 'נ', השונה לחלוטין מצורת האות הראשונה במלה זו). הצ' עת ההשלמה 'מגן' מתחזקת, לדעתי, מכמה עובדות : האות הראשונה דומה ביותר ל'מ', והאחרונה ל'ך', והשווה במיוחד את צורת המלה 'מגן' בשורה 6 להלן). וכן מתאים רוחב המלה 'מגן' בדיוק לרוחב המלה הג' דונה, והשווה לקמן שורות 5, 6. על זיקת הימגן' ל'נ' שיא' נשוב להלן, אחר בירור בעיית ה'נשיא' עצמו. — נשיא כול העדה : תואר זה — הנמצא במגילה רק במקום זה — מופיע כמה פעמים בכתבי הכת, שנת פרסמו עד עתה. בברית-דמשק ([7], 18 - 21) נדרש הפ' סוק "דרך כוכב מיעקב" וכו' : "זהכוכב הוא דורש התורה הבא דמשק כאשר כתוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל : השבט הוא נשיא כל העדה ובעמוד וקרקר את כל בני שת" (פסוק זה נדרש גם במגילה,

אולם במשמעות כללית, ור' הערות לפרשה יז, [11], 6 - 7), במקום אחר (ברית דמשק [5], 1 - 2) משמש התואר 'נשיא' שימוש ברור, מקביל ל'מלך' : 'ועל הנ-שיא כתוב לא ירבה לו נשים (דברים יז, יז) — על המ' לך) ודויד לא קרא בספר התורה" וכו' ור' במפורט כאן במבוא, פרק שמיני, הערה 57, וכן בהערותיו של רבין ל' [7], 16 - 17. בדומה נזכר 'נשיא העדה' אף בר סי סרך היחד (1 QSb, דף [5], שורות 20 - 21 ; קומראן א, עמוד 127) : "למשכיל לברך את נשיא העדה אשר [] תו וברית הן[חד יחוש לו להקים מלכות עמו לעול[ם]". מכל הנ-ל אפשר להסיק בבירור, ש'נשיא כל העדה' הוא 'הראש' החילוני של העדה, בניגוד ל'כוהן הראש'. כפי שכבר צוין במקום אחר, לא השלימה הכת עם הנוהג שנקבע על-ידי החשמונאים, שבו נתאחדו שני התפקידים באדם אחד. המשטר האידיאלי שעמד לפני הם היה המתואר בתורה, שבו שמשו זה ליד זה הכהן והנשיא, כשתפקידיהם מוגדרים בבירור. על השימוש בתואר 'נשיא' בתקופת החשמונאים, ר' במבוא, פרק שלישי, הערה 16. על הויקה האפשרית בין 'נשיא הע' דה' ו'משוח ישראל' (סרך היחד, קומראן א, עמוד 111, דף [2], שורה 20) ר' אצל J. T. Milik בקומראן I (עמר דים 121 - 122 : 128 - 129) וכן לפני כן ב-R. B. LX, p. 290, 1953. מצד אחר יש להסתייג מדבריו (עמוד 129), המזהים את ה'גבור' שבתפילת מועד המלחמה (אור וחושך, דף [12], שורה 10 ואילך) עם 'נשיא כול העדה' או 'משיח ישראל', ור' על כך הערותי לגוף המ' גילה, שם. ולא נראית גם השלמתו לדף [2], שורות 11 - 12 (קומראן א, עמ' 110) : "אם יולד [אל] אנת] המשיח! — מלגן הנשיא : 'מגן נשיא כל העדה' מקביל למגן המלך, כגון 'מגן שאול' (שמואל ב א, כא), המסמל את תפקידו של המלך בהגנת עמו. מכאן, כנראה, גם היסוד לידיעה על 'מגן דויד', המתבססת בודאי על מסורת קדומה. אף-על-פי שהשימוש 'מגן' שכית ביותר במקרא ככינוי לה' בעצמו (ובייחוד : "אל תירא אברם אנכי מגן לך", בראשית לו, א) ומשמש מקור לתוארו של הקדוש-ברוך-הוא, 'מגן אברהם' (כס' פר בן-סירא ובתפילת שמונה-עשרה) — אף-על-פי כן כבר מזמן דרשו את הפסוק בתהלים פד, י ("מגננו ראה אלהים והבט פני משיחך"), ובייחוד שם מז, י ("כי לאלהים מגני ארץ") — כמכחן למלכי בשר ודם ולנ' שיאים, שהם 'מגני' עמם, ור' ב'יהודה, ערך זה. לכל הנ-ל השווה גם את המדרש : "א"ל הקב"ה מנת לא העמדותי מגינים של צדיקים אבל ממך אני מעמיד מגינים של צדיקים" (בראשית רבה מד, ו).

1 - 2. יכתבו שמו [ו]שם ישראל ולוי ואהרן וכו' : הקצה התחתון של י' שבמלה 'שמו' נראה יפה הפער מספיק בדיוק כדי הריחץ שבין שתי המלים בתוס'

- 3 סרך לסדר דגלי המלחמה בהמלא צבאם להשלים מלִּת פנים. על אלף איש תאסר המערכה ושבעה סדרי
- 4 פנים למערכה האחת סדו/ים בסרך מעמד איש אחר איש. וכולם מחזיקים מגני נחושת מרוקה כמעשה
- 5 מראת פנים. והמגן מוסב מעשי גדיל שפה וצורת מחברת מעשה חושב זהב וכסף ונחושת ממוזזים

לה — אות לנשיא כל העדה, וכן אין כותכים על אות "כל העם" את שמו של נשיא העדה, כפי שנהגו באר-תות של השבטים וכו', סיבת הדבר אולי נעוצה ביחסי העדיפות שבינו לבין כהן הראש. והשווה גם הסדר בסרך היחד (קומדאן ו, עמוד 111, דף [2], שורות 19 - 20). להג'ל ראה גם: "אלה שמות האנשים אשר יתלו לכם את הארץ אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונ' שיא אחד נשיא אחד ממטה... " (כמדבר לה, יז - יח).

פת האות י' במלה 'ושם'. הנוסחה מקבילה לכתובות שעל גבי אותות הנשיאים של השבטים ושל משפחות הלוי, ור' לעיל. על ישראל ולוי ואהרן ר' לעיל הערות ל[3], 12 - 13, ובייחוד במבוא, פרק שלישי, סוף § 7. בניגוד לכתובת שעל גבי אות 'כל העם' ([3], 12 - 13) מוסיפים בכתובת של מגן 'נשיא כול העדה' גם את שמות שנים עשר שרי שבטיהם, בדומה לשאר הג' שיאים, שעל כתובות אותותיהם כותבים את שמות הש' יום הכפופים להם. כפי שראינו, לא היתה — לפי המג' —

פרשה ח, [5], 3 - 14

פרשה זו שייכת ל'סדרת הסרכים' (קרב), ור' פרק ראשון § 3, פרק שמיני § 4. הפרשה פותחת ללא רוח של שורה ריקה, שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 2) מסתיימת לפני מחציתה (ור' הקדמה). פרשה זו — המוקדשת לשני נושאים עיקריים: 'מבנה מערכת הפנים' ופירוט כלי נשקם של אנשי מערכות הפנים — שזורה מונחים צבאיים וטכניים כאחד. מרבית המלים המונחים, הנזכרים בפרשה זו, נדונו בהרחבה בפרקי המיוחדים לבירור עניינים אלו: פרק שישי לבירור כלי הנשק, ופרק שביעי לבירור מבנה מערכות הפנים. בהערות כאן נטפל בהרחבה רק במו-נחים ובמלים שלא נדונו בפרקים הג'ל או שנדונו רק בחלקם. ליד שאר המלים המונחים נציין רק את המסקנות, שהגענו אליהן בדיון בפרקי המבוא, בצירוף מראי מקום לסעיפים וסעיפי המש' נה הדנים בכך.

איהמקומות הבאים לקמן מכוונים לפרק השביעי של המבוא, אם לא שצוין אחרת.

3. לסדר: היינו להציב את הדגלים במקומם ובמבנה של סדרים, ור' § 2 (1). — דגלי המלחמה: היינו הי' חירות שמחוץ לדגלי הביניים, ור' § 5 (4). — בה' מלא צבאם: היינו בהמלא או בהתגייס מכסת הח' ילים המיועדת לכל דגל, ור' § 5 (4), ושם בהערות 139, 140 — מראי מקומות בנזון זה, והשווה גם: "אין דגלים אלא צבאות" (שמות רבה טו). — להשלים: היינו הרכבת 'מערכת הפנים' למי המבנה השלם והמ'

3 - 4. קטע קצר וחשוב זה דן בהרכבה ומבנה של 'מע-רכת הפנים' ומתחלק לשני חלקים: 1) כותרת 'הסרך' המובאת בשלמותה: "סרך לסדר דגלי המלחמה בהמלא צבאם להשלים מערכת פנים" (2) חלק מתוכן הסרך שהיה לציני בעל המגילה: "על אלף איש וכו' איש אחר איש". הסרך, שבעל המגילה העתיק ממנו, בור' דאי הכיל פרטים נוספים, שלא עניינו אותו כשהוא ממ' הר לעבור אל הנושא המעניין אותו במיוחד: נשקם של אנשי מערכות הפנים. מבנה 'מערכות הפנים', מספרן, שיטת לחימתן וכן בירור כפורט של כל המונחים הנז' כרים בקטע זה, נמצא במבוא, בפרק שביעי § 5; מר'

דגל דגל ונשקו (ור' מרק שביעי § 4 (5) § 3 (6)). — מחזיקים: פועל זה רגיל לציין גם נשיאת כלי נשק אחרים, ור' § 1, ושם הערה 6. — נחושת מרוקה: על מגני נחושת בישראל ובעמים — ר' § 2 (א1). לציר רוף השווה: "ואת הסירות ואת היעים וגר עשה חורם אביו למלך שלמה לבית ה' נתשת מרוק" (דברי הימים ב ד, טז; במלכים א ז, מה כתוב "ממרס" במקום "מרוק"). והשווה גם "מרקו הרמחים" (ירמיה מו, ד) וכן: "ואם בכלי נחושת בשלה ומרק ושטף במים" (ויקרא ו, כא). והשווה: "ומריקה ושטיפה בכלי נחר שם במקום קדוש" (ובחים יא, ד).

4-5. כמעשה מראת פנים: ובדומה להלן בקשר ללהב הכיור: "ומלובן כמראת פנים" (שורה 11). "כבר עשה רגיל במקרא להשוואת מלאכה אחת למלאכה אחרת, ידועה יותר (מלכים א ו, לג; שמות כה, טו ועוד); לימראת פנים השווה: "מראה שנשברה אם אינה מר" אה את רוב הפנים שהורה" (כלים יד, ו). על "מראות המתכת" ר' במילון התלמודי של לוי, ערך "מראה", וכן Galling, S. 493; Krauss I, S. 67.

5. מוסב: והשווה: "כי מוסב הבית למעלה למעלה סביב סביב לבית" (יחזקאל מא, ז). והשווה גם מלכים א ו, כט; ובייתור: "מסבות משבצות זהב תעשה אתם" (שמות כה, יא ועוד שם). פרק זה מספר שמות השפיע ביותר על סגנון בעל המגילה בתיאורי הקישוטים והי עיטורים; ור' גם שם לט, יג. — מוסב: הקישוט המר תואר כאן מקיף את המגן מסביב. — מעשי: ודומה לו לקמן בעניין הסגר (שורה 7). נראה שהסופר משתמש בצורות "מעשי" מעשה ללא הבדל ובמשמעות אחת, והשווה: "מעשה חרש מחשבת" (שורה 6); "מעשי חרש מחשבת" (שורה 9) ועוד (שורות 4, 5, 6, 7, 9, 11, 14). ונראה שאין כאן לשון רבים אלא דרך של כתיב, בדומה ליסראי דמיונים (6), (12); ור' דעת ילון בעניין זה להלן בהערות ל[6], 12. — גדיל שפה: וכן לקמן בתיאור עיטורי הסגר (שורה 8). הגדיל הוא החבל המפותל והשנור מחוטים, והשווה: "גדלים מעשה שרשרות" (מלכים א ז, יז), והשווה גם דברים כב, יב. וכן השווה למשל "גדיל שנים, גדילים ארבעה" (מנחות לט, ב), וכן בארמית בתרגום "מעשה עבת" (שמות כה, יד) ועוד, ור' במילון התרגומים של לוי. הישפה מצויה במקרא לציון שולי הכלי הנדון, והשווה במיוחד שמות כו, ד: "וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית" (על "המחברת" ר' להלן), ור' גם מלכים א ז, כו, ועוד רבים. השווה גם את הדיון המפורט בעניין "ספות" (5), (12), כ"ס 6 (2), מכאן הסקתי, שיגדיל שפה הוא השם הטכני לציון קישוט השפה בדמות ה"פחילי" (guilloche) והחבל, השכיח ביותר גם במזרח ההלניסטי.

תוכנו, ור' § 5 (4), "שלב ראשון", ושם הערה 141. — מערכות פנים: בניגוד ל"דגלי הביניים" מהווה "מערכות הפנים" את העוצבה הגבוהה, שבה מאוגדים הח"ילים המזוינים בנשק כבד, ור' § 5 (1-2). הסופר כתב "מכת" ואחר כך תלה "ער" מעל המלה. בדיוק אותה השגיאה קרתה לו להלן (6), (5), ור' הקדמה. במלים אלו מסתיימת כותרת הסדר, העוסק במבנה מערכת הפנים ו"סידורה" בשלב הראשון, שבו עומדות המערכות "מערכה אחת מערכה" (5), (15) במבנה מכור גם לצורכי המפקד ולשמיעת דברי כוהן הראש. ור' פרק שמיני § 5, על "פנים" ר' להלן. — על אלף: היינו המערכה נקשרת (להלן) לפי יחידות של אלף; והשווה גם: "על חמשים מגן" (7), (14). — תאסר: תיאגור, תיקשר: מונח זה אינו בויקה למבנה ה"סדרים", שהי סופר דן בו מיד אחר כך — אלא מציין את המערכה המאוגדת מיחידות בנות 1,000 איש. ור' במפורט § 5 (4), ובמיוחד הערות 143-147.

3-4. ושבעה סדרי פנים: היינו כד כבר עם היות המערכה מאוגדת מיחידות של 1,000 איש, סדורה היא (ועלידי כך כל יחידה ויחידה שבה) במבנה של שבעה סדרים. המונח "פנים" (וכן בצירוף "מערכת פנים") מב"דיל בין סדרי מערכות הפנים, המהות את "החזית" (וכן משמעותה העיקרית של מלה זו), ובין דגלי הביניים, הנלחמים בין החזית הזאת לחזית האויב, ור' במפורט § 5 (2). — למערכה האחת: שכן היו שבע מערכות פנים, ור' § 5 (3). — סדרים: תחלה כתב הסופר "סדריים" וזה בהשפעת המלה "בסרף" הכתובה מיד. השנוי נעשה על-ידי תוספת עוקף באחורי האות "ר", כדי להפכה ל"ד", ועלידי גירוד "כי ותלית ר' מעליה" (ור' הקדמה). — בסרף מעמד איש אחר איש: על "סרף" ו"מעמד" ר' § 2 (3), (5) הסדרים מסודרים זה אחר זה, ועלידי כך מעמד אנשי הסדר השני הוא מאחורי הראי שון וכו'. הדגשה זו אינה באה להבדיל סרף זה מסרף הראשונים, אלא מן המבנה, שבו עומדים הסדרים זה ליד זה, בדומה לשלושת דגלי הביניים, למשל, העומדים בשלושה סדרים — סדר ליד סדר (8), (6), ור' § 4 (6).

4-6. קטע זה מתאר את מגניהם של אנשי מערכות הפנים, את החומר שנעשו ממנו, את קישוטיהם ומ"דוניהם. תיאור זה חשוב ביותר, שכן אפשר שיש בו כדי לסייע בקביעת תקופתה של כתיבת המגילה. על כל בע"יית הקטע הזה, מונחי וצורת המגן המתוארת בו — ר' פרק שישי § 2 (1), מראי המקומות לקמן הם למרק שישי אם לא שצוין אחרת.

4. וכולם: נשקם של אנשי מערכות הפנים אחיד הוא, בניגוד לדגלי הביניים המזוינים בכלי נשק שונה —

- 6 ואבני חפץ אבדני ריקמה מעשה חרש מחשבת. אורך המגן אמתים וחצי ורוחבו אמה וחצי. ובידם רמח
- 7 וכידן. אורך הרמח שבע אמות מזה הסגר והלוחב חצי האמה. ובסגר שלושה צמידים מפותחים כמעשי
- 8 גדיל שפה בזהב וכסף ונחושת ממוזנים כמעשי צורת מחשבת, ומחברת הצורה מזה ומזה לצמיד
- 9 סביב אבני חפץ בדני ריקמה מעשי חרש מחשבת ושכולת. והסגר מחורץ בין הצמידים כמעשי

את הדעת למונח זה: הדומה לו ביותר הוא ה־*brocade* (מערבית, שהוא מעין חלוק או מעיל ללא שרוולים. רב סעדיה גאון נזקק למונח זה לתרגום 'חשך' (ור' Dozy, Ve-tements, pp. 56 ff. וכן Supplement I, p. 58). אני מודה למר א' בן-חורין, שהפנה תשומת לבי לשימוש זה). הזיווג של 'בדך' ו'ריקמה' במגילה אפשר שהוא ר"מ, שה'בדך' הוא למעשה מלאכת אריגה וריקמה (מעין *brocade* בלעז), שאליה השוה את שיטת שיבוץ אבני החפץ בחוסי הזהב והכסף וכו'. לשימוש 'ריקמה' כאן מן הראוי להשוות גם את הפסוק: "ובכל כחי הכינותי לבית אלהי הזהב לזהב והכסף לכסף והנחשת לנחשת הברזל לברזל והעצים לעצים אבני שהם ומלואים אבני פוך וריקמה וכל אבן יקרה ואבני שיש לרכ" (דברי הימים א כט, ב). השבעים תרגמו שם: *καὶ λαθους ποικίλους* (המלה השנייה, *ποικίλος*, משמעותה ביוונית מתאימה לתיאור שלנו (לפי L. & S.): "wrought in various colours of woven or embroidered stuffs" או "cunningly wrought in bronze". קשה להניח שבעל המגילה גרס בדברי-הימים 'אבדני', אולם הוימינין בצירוף המלים מתייב בדיקה נוספת — ריקמה: שכיח במקרא, והשווה למשל שופטים ה, ל, ובייחוד ביהזקאל (טו, י, יג; כו, ז, טו; כו, טז) והשווה בבלי, עבודה זרה כד, ב, ב'שירת' הפרות על דרך בית-שמש: "התנופפי ברוב הדרך המחר שכת בריקמי זהב המהוללה בדביר ארמון ומפוארת בערי עדיים". וכן השווה להלן בתיאור בגדי הכהנים: "וצורת ריקמה מעשה חושב" (יב, [7], 10) במקום 'מעשה רקם'. — מעשה חרש מחשבת: וכן לקמן, שורות 9, 10, 11. לא מצאתי אח לצירוף זה. יש 'מעשה חרש' (שמות כה, יא), ויש 'מחשבת': "ולחשב כל מחשבת" (דברי-הימים ב, יג) ועוד; והשווה: "מלא אתם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחשב ורקם... וחשבי מת"

והנראה גם על קישוטי המגן כדורא־אברופוס; ור' במפורס § 2 (1, ג), ושם הערה 30. — וצורת מחברת: היינו 'דגם' שני נוסף על הראשון. למונח 'צורה' במשמעותה כאן השווה למשל: 'צורת הבית ותכונתו' (יחזקאל מג, יא) וכן לקמן שורות 8, 14; ורגיל בתלמודים ור' במילוננו של לוי, וכן השווה במגילתה: 'וצורת ריקמה' (יב, [7], 10). — מחברת: אף הוא דגם 'שפה' הדומה לקו המסולסל, הנוצר עלידי החבל המחבר את לולאות הימחברת, גם דגם זה נראה על גבי המגן מדורא, ור' במפורס § 2 (1, ג), ושם גם מראי-מקומות מלאים. — זהב וכסף ונחושת ממוזנים: דומה לזה לקמן אצל 'צמידים הסגר' 'מפותחים כמעשי גדיל שפה בזהב וכסף ונחושת ממוזנים'. וה' קרוב ביותר — השורש 'מזד' (דומה ל'מסס') במשמעות של התכה והמסה, והשווה במילוניו של לוי (ללשון התלמוד וללשון התרגומים), ערך מומה. פירושו איפוא, שהזהב והכסף והנחושת — המהווים את דגמי השפה — מותכים ומשובצים בתוך המגן.

6. ואבני חפץ אבדני ריקמה: ולהלן: "אבני חפץ בדני ריקמה" (שורה 9), דומה לו: "צורת ריקמה בזהב ובכסף ואבני חפץ" (שורה 14). על שיבוץ באבנים הסובות על גבי מגנים ר' § 2 (1, ג בסוף). כן ר' שם בהערה 30 להקבלות מאיגרת אריסטאס, לתיאור שיטת חיזוק האבנים הסובות וקשירתן זו לזו במעשה ריקמה. — אבני חפץ: והשווה: "וכל גבולך לאבני חפץ" (יש' גז, יב). — אבדני: להלן: 'בדני'. מכאן שהמלה היא 'בדנים' או 'בדך' ביחיד. האות א מוכיחה שהאות ב מנוק' דת בשווא; וקרוב יותר, שאבדני משמעותה 'בבדני'; והשווה 'אבית משכר' (במכתבי וארימרבעת) שמשמעו 'בבית משכו', ור' לעיל הערות לפרשה א, [1] (גולת המדבר בקשר לאבית גלותו). לא מצאתי פירוש מניח

אורך הרמח שבע אמות מזה הסגר, והלוחב חצי האמה; ; לפי זה אורכו הכללי של הרומח — 7 אמות § 11 (3), העדפתי את ההצעה הראשונה, שכן מלבד הקשיים הלשוניים (ר' להלן 'מזה ומזה לצמיד' והערות שם) נראה מתוך המשך התיאור, שהסגר הוא חלק חשוב ביותר ברומח, והסופר מקדיש מקום ניכר לתיאור קישוטיו (מהם אנו למדים, שהסגר, עצמו ארוך למדי). לפי ההצעה השניה מתעלם הסופר לגמרי ממידות הסגר, וכן בתיאור מידות הרומח של אנשי המגדלות מסתפק הסופר במשפט: "ורמחיהם אנוך שמונה אמות" (§ 9, 12), וכאן ברור, שהתכוון לאורך כו הכללי של הרומח — צמידים: ההשלמה ודאית. הקצה העליון של צ נשתמר יפה. המלה מצויה במקרא במשמעות חישוק וטבעת (בראשית כז, כב; במדבר יט, טו ועוד), ומקורה בשורש 'צמד', שענינו הידוק וקשירה. משמעות זו הולמת ביותר את השימוש כאן, שכן עיקר תפקידם של הצמידים הללו הוא להדק את הסגר אל הרומח (ור' § 11 (3)).

7-8. מפותחים כמעשי... צורת מחשבת: והשוה: "יודע לעשות כזה ובכסף בנחשת ככרול באבנים וב' עצים בארגמן בתכלת ובכסף ובכרמל ולפתח כל פתות ולחשב כל מחשבת" (דבריהם ב' ב', יג) ועוד. היינו הצמידים עצמם מפותחים (מעשי תכלית) בדמות 'גדיל שפה' וכר', ור' בציר 7.

8-9. ומחברת הצנורה מזה ומזה לצמיד וכר: ור' על כך במפורט § 11 (3), וכן שם הערה 112. השלמת המלה 'הצנורה' ודאית הסופר השאיר ריחוק קט בין המלה 'מחשבת' ובין 'מחברת', ואולי רצה להפריד בין שני העניינים. — ושבולת: דגם זה מופיע שוב לקמן בתוך הלהב של הרומח (שורה 10) וכן של הכיור (שורה 11). על דגם זה ר' ציור 4 וציור 7 וכן במפורט § 11 (2). — מזה ומזה לצמיד: היינו משני צדי הצמיד. והשוה: "עמידים מזה ומזה לארוך" (יהושע ה, לג). — מחורץ בין הצמידים: היינו שיש בו חריץ ציט, והשוה "חריץ שהוא עובר בכרם עמוק עשרה ורחב ארבעה" (כלאים ה, ג) ועוד מסוג זה. והשוה: "חרוצים היו קרשים, וחלולים היו אדנים" (שבת צח, ב), "רושם מחורץ חריץ" (גטין כ, א), והשוה נוספות גם § 11 (3) וכן הערות ל[15] 6; [16] 9.

9-10. כמעשי עמוד מחשבת: היינו, בדומה לעמוד הקלאסי המתורץ לאורכו, וראה § 11 (3). הצורה הכללית של הסגר המושהה לעמוד — כשהוא חשוק בצמידים מפותחים — מזכירה ביותר את שמות כו, י (בתיאור חצר המשכן): "ועמדו עשרים ואדניהם עשרים גחשת ווי העמידים וחשקיהם כסף", וכן לקמן, שורה 17. והשוה גם את התיאור במלכים א ז.

שבות" (שמות לה, לה ועוד). הצירוף במגילה מתאים במיוחד לציון שיטת שילוב הקישוטים במגן הממכת, שיש בה למעשה שילוב של שלוש המלאכות הג"ל. — אורך המגן וגו': במידות ומנו: 69 X 115 ס"מ, ור' במפורט § 2 (2) ושם הערה 10, צורת המגן מלבנית. מידות אלו — אמתים וחצי על אמה וחצי — מצויות במקרא אצל כלי הקודש: "ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קמתי" (שמות כה, י); "ויעש כסרת זהב טהור אמתים וחצי אר' כה ואמה ותצי רחבה" (שם לו, ו) וכן רגיל הרחב או הגובה של 'אמה וחצי': השולחן (שם לו, י), רוחב קרשי המשכן (שם כו, טז; לו, כא), במעשה המכונה (מלכים א ז, לא). אין ספק שזיקתן של מידות המגן למידות חלק מבלי הקודש (ובייחוד הארון) אינה מקרה, ור' על כך § 1.

7-11. קטע זה מיוחד לתיאור הרומח של אנשי מערכות הפנים על מידותיו, החומר שהוא עשוי ממנו וקישוטיו (בהבלטה מיוחדת של קישוטי הסגר). על הרומח במגדלה, במקרא ובצבאות העמים, וכן על המונחים הגידונים בקטע זה — ר' במפורט § 11. כן ר' בציר 7 הצעת שחזור גרפי של הרמח וקישוטיו.

7. וכידן: ר' לקמן. — אורך הרמח: 3,20 מ', ור' § 11 (1), בניגוד לרומח של אנשי המגדלות (§ 9, 12) ושל פר' שי הסגר (§ 6, 14), שאורכו היה 8 אמות. — מזה הסגר והלוחב חצי האמה: — הסגר: היינו החלק המהדק ומחבר את הלהב אל עץ הרומח; ור' במפורט § 11 (3). מונח זה — לפי ידיעותי — אינו בא במשמעות זו במקורות. במקרא מצויה הצורה 'מסגרת' במשמעות שונה מזו אולם לא רחוקה ממנה: "ועשית לו מסגרת טופח סביב" (שמות כה, כה ועוד שם; וכן השוה מלכים א ז, כח וכר). והשוה גם יהושע יג, ח. במקורות חז"ל נמצא המונח 'סוגר' במשמעות הטבעת המקיפה את צוואר החיה (בבלי שבת נא, א). הקרוב ביותר לשלנו בצורתו הוא: "ונעל הסגר לפניה" (תנחומא, תי שרה ג); על תהלים לה, ג ר' § 11 הערה 110. — הלהב: בכתיב זה גם בשורה 10; אולם באותה השורה נמצאת המלה גם בכתיב 'להב', והשוה גם 'להב הזרק' (§ 6, 2), 'שלהובת חרב' (§ 6, 3), 'להוב חנית' (הודיות [2] 25), והשוה התרגום לנחום ג, ג ("פרש מעלה ולהב חרב"): "פרש מטיק להוב", על הכתיב 'להוב' — בהשפעת הארמית — ר' בהקדמה. במקרא לא נמצא 'להב הרומח', אבל נמצא 'להב חרב' (נחום, מובא לעיל; שופטים ג, כב), ובצירוף עם 'חנית' ('להבת', שמ"א יו, ז; 'להב', איוב לט, כג). — מזה: אפשר לפסוק ולקרוא: "אורך הרמח שבע אמות, מזה הסגר והלוחב חצי האמה", ולפי זה אורכו הכללי של הרומח הוא שבע אמות, ומזה (מכלל אורך זה) אורך הסגר והלהב הוא חצי האמה. בדוחק רב אפשר לפסוק:

- 10 עמוד מחשבת. והלוחב ברזל לבן מאיר מעשי חרש מחשבת. ושבולת זהב טהור בתוך הלהב ושפוד אל
- 11 הראש. והכידנים ברזל ברור טהור בכור ומלובן כמראת פנים מעשי חרש מ[ח]שבת. ומראי שבולת
- 12 זהב טהור חוברת בו לשני עבריו. וספות ישר אל הראוש : שתיים מזה ושתיים מזה. אורך הכידן אמה
- 13 וחצי ורחבו ארבע אצבעות. והבטן ארבע גודלים. וארבעה טפחים עד הבטן. והבטן מרוגלת הגה
- 14 והנה חמשה טפחים. ויד הכידן קרן ברורה מעשה חושב צורת ריקמה בזהב ובכסף ואבני חפץ

[ט]

- 15 אָבעמוד ה[כהנים והלויים וכול אנשי הסדר] יסדרו שבע המערכות מערכה אחר מערכה.

11 - 14. קטע זה, שהוא הסיפה של פרשה ח, מוקדש כולו לתיאור הכידן, מידותיו, החומר שהוא עשוי ממנו, קישוטי, חלקי המשנה שלו ודרך חגירתו. קטע זה, העשיר ביותר במונחים טכניים, נידון בהרחבה במבוא, פרק שישי § 6, ור' גם ציור 4 ובו הצעת שחזור גרף פית של הכידן ודרך חגירתו.

11. והכידנים (יחיד : 'כידן') : היינו חרבות, כפי שמט' תבר ממדותיהם וצורותיהם. על הכתיב ר' § 6 הערה 58. על 'הכידן' והחרב' ר' § 6 (1). — ברזל ברור טהור בכור ומלובן כמראת פנים : ור' הערות לשורות 5, 10 לעיל. מלבד מראי המקומות שם השווה : 'וישימני לחץ ברור' (ישעיה מס, ב) ; 'כי הוא כאש מצרף וכי ברית מכבסים וישב מצרף ומטהר כסף' (מלאכי ג, ב - ג) ; 'וצפית אותו זהב טהור' (שמות כה, יא ; ועוד רבים) ; 'מכור הברזל' (דברים ה, כ ועוד). 'ליבן טכין...' ליבן שפוד' (חולין ת, א - ב) ; 'חידודה קודם לליבונה' (שם, שם). להב החרב חייב להיות עשוי פלדה, שכן פיה עלול להיפגם בקלות. על 'ברור' במשמעות חזק או קשה ר' : S. Lieberman, Greek in Jewish Pales-tine, New-York, 1942, p. 51 וכן שם על : 'ברור' להם ברור של ברזל. — ומראי שבולת : ר' לעיל, שורה 9, וכן הערות ל[6], 12.

10. ברזל לבן מאיר : לעומת הכידן שהוא 'ברזל ברור טהור בכור ומלובן כמראת פנים' (שורה 11). והש' זה : 'לצרוף בהם ולברר וללבן' (דניאל יא, לה) וכן 'יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים' (שם יב, י). ברזל הרומח היה כנראה רך יותר, כפי שמסתבר גם מן השוני שבאופן חיבור ה'שבולת' אל להבו, ור' § 11 (2), ובעיקר § 6 (4). ואולי יש לגרוס : 'ברזל לבן מאור', כמו שמצינו : 'את שדרכה... ללבן באור — ילבן באור. השפוד והאס' כלה — מלבנן באור' (עבודה זרה ה, יב) ור' להלן : 'שפוד אל הראש' — בתוך הלהב : בניגוד ל'מראי שבולת זהב טהור' שהיא רק 'חוברת' בלהב הכידן (לה' לן 11 - 12). מונח טכני זה רגיל במקרא, והשווה למשל : 'לעשות בתוך התכלת' וגו' (שמות לט, ג) ועוד ועוד.

10 - 11. ושפוד אל הראש : היינו הולך ומתחזק לקראת ראשו של הלהב. על ה'ראש' ועל צורת הלהב ה'שפודה' — ר' § 11 (1) וציור 7. 'שפוד' אינו במק' רא, אך שכיח הוא בלשון המשנה, והשווה : 'בשפוד או במסמר' (בבא קמא ח, א) ; 'מביאין שפוד של רמור' (פסחים ז, א) ; 'אין צולין את הפסח לא בשפוד ולא על האסכלה' (שם ז, ב). וכן לעיל, עבודה זרה ה, יב. כאן השימוש הוא כבינוני פעול במשמעות של חואר, ודומה לו בארמית : 'שפיד ופריס' (הפה של החיה), בכורות מ, א, ור' במילוניו של לוי.

פרשיות ח"ט, [5], 10-15

גודלים : היינו 7.6 ס"מ, כלומר ספח אחד, על היגדלי ר' בהרחבה § 6, הערה 10. — וארבעה ספחים עד הכטן : היינו עד מקום חיבור הנדן, ור' § 6 (5) ושם הערה 68, ור' ציור 7, על היסמח' (7.62 ס"מ) ר' במפורט § 6 הערה 10, 'ארבעה ספחים' = 30.4 ס"מ, במקרא לא נמצא הצירוף הנ"ל (אמנם נמצא שם 'ספח' אחד), ומכאן, שהמידות הניתנות בכגילה אינן העתק וחיקוי למקרא בלבד, במשנה שכיחה מידה זו ביותר, והשווה כלאים ה, ג — מרוגלת : הקריאה בסוזה, השוה את אות ר כאן לאות ר במלים : 'ארבעה ררוחכי' לעומת ד שבמלה 'גודלים', מרוגלת, היינו קשורה אל החגורה ברצועות, ולא מצומדת באופן ישיר אל התצורה, פועל זה שכיח בלשון המשנה, ור' על כל הבעיה — § 6 (6) והערה 67 שם, לשיטת הקסירה הזאת השווה ציור 4 וציור 3 (בצבא הרומאי), תיאור זה חשיבותו רבה לקביעת תקופת המגילה ור' § 6 (8).

14. חמשה ספחים : היינו אורכן של שתי הרצועות היה 38 ס"מ כל אחת, — ויד הכידן : היינו 'הניצב', ורגיל בלשון המשנה, ור' במפורט § 6 (7) — קרן ברורה : כלומר עשויה מקרן מבהיקה ויקרה, ולא מצא תי את לצירוף זה, והשווה יתוקאל כה, טו, הערות לשר רה 11 לעיל, חומר זה שכיח ביותר לעשיית ניצבי התרבות (§ 6 (7)). — צורת ריקמה וכו' : השווה לעיל שורות 6, 9, הקישוט הנדון היה אף הוא דומה למעשי אריגה ורקמה משוורים בזהב ובכסף ואבני תפז — ור' ציור 4.

12. חוברת בו לשני עבריו : בניגוד ליבמוך הלהבי במעשה הרומח (לעיל שורה 10 והערות שם), מכאן מובן שהיכולת אינה יצוקה בתוך הפלדה אלא 'חוב' רה' לאחר מעשה. שיטה זו רגילה לחיבור קישוטי הזהב והכסף למתכות הכלים, ור' גם פרק שישי, הערה 108, מונח זה נמצא במקרא ובמקורות חו"ל לציון החיבור לא חר מעשה של שני חסצים, קישוטים או כלים (והשווה למשל שמות כו, ג : כח, ז ועוד), וכן משנה כלים יד, ב : יב, ב : ו, א, ועוד, ועיין גם § 6 (4) — וספות ישר אל הראש וכו' : היינו לכל 'פה' של החרב יש שתי 'ספות', המתמשכות ישר אל הראש, בניגוד לצורת להב הרומח השפוף, ור' דיון מורחב בבעיה זו, § 6 (2) (3), ועיין ציור 4. 'הראש', בדומה לכהן 'הראש', נכתב פעמים 'הראש' ופעמים 'הראש', ור' הערות ל [2], 1 ובהקדמה.

12-13. אמה וחצי : היינו 68.7 ס"מ, מידות אלו מכוננות כנראה למעשה ללהב הכידן מחוץ ליד, ור' בהרחבה § 6 (1), על 'אמה וחצי' במקרא ר' הערות לעיל לשורה 6.

13. ארבע אצבעות : היינו כ"ס"מ, האצבע' במש' מעות זו מופיעה במקרא פעם אחת בלבד, ובסימון מידה של ארבע אצבעות, כמו במגילה : 'ועביו ארבע אצבעות' (ירמיה נב, כא, בתיאור העמודים), ומצויה בתלמודים, והשווה למשל : "שתי הלחם ארכן שבעה ורחבן ארבעה וקרנותיהן ארבע אצבעות" (משנה מנחות יא, ד), ור' דיון מפורט על כך במבוא, פרק שישי, הערה 10. — והבטן : היינו 'הנדן', ור' במפורט § 6 (5) — ארבע

פרשה ט, [5], 15-16, [6]

הסופר השאיר רווח של שורה שלימה לפני פרשה זו, שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 24) גסתיימה סמוך לסופה (ור' הקדמה), סופו של דף [5] — כשאר דפי המגילה — בלה לחלוטין. משורות 15-16 נשתמר רק חציין השמאלי ומלה אחת בצדן הימני, משורה 17 נשתמרו רק ראשי האותיות שבחציה השמאלית. הפרשה דגה בשני נושאים : 1. בסרך סידור מערכות הפנים, בשלב השלמת מערכות הפנים (שראשיתו ניתנה בסרך שבראשית הפרשה הקודמת, ור' שם) ובני-קיבת מידות הרווחים שבין המערכות ומקום עמוד דגלי-הביניים ; 2. סרך יציאת דגלי-הביניים, אגב הבלטה מיוחדת של תיאור נשקם והכתובות שעליו. הנושא הראשון נידון בהרחבה במבוא, בפרק שביעי § 5 (7), פרטי הנושא השני נידונים בשני פרקים נפרדים במבוא : דרך לחימת אנשי-הביניים בפרק שביעי § 4, ותיאור נשקם של אנשי-הביניים בפרק שישי בסעיפים שונים. לכל עניין התיאור של שלב זה — ר' ציור 11 (שלב השלמת המערכות ומקום דגלי הביניים), וציור 8, לתיאור שיטת יציאת דגלי הביניים.

- 16 וְרוּחַ [יהיה בין מערכת פנים למערכת פנים — וש]לושים באמה אשר יעמודו שם אֲנָשִׁין
 17 [הבינים — — — — —] לְאֲנָשֵׁי הַפְּנִים [ואנ]שֵׁי [— — — — —]
 שורה אחרונה : (ראשונה יצאו שני דגלי בנים מחזיקי קלע ומגן ועמדו בין המערכות והשליכו)

- 1 שבע פעמים ושבּו למעמדם. ואחריהם יצאו שלושה דגלי בינים ועמדו בין המערכות.
 הדגל הראשון ישליך [א]ל
 2 מערכת האויב שבעה זרקות מלחמה. ועל לוהב הזרק יכתובו : "ברקת חנית לגבורת
 אלי. ועל השלט השני יכתובו :
 3 "זיקי דם להפיל חללים באף אלי. ועל הזרק השלישי יכתובו : "שלהובת חרב אוכלת
 חללי און במשפט אלי."

לעומק לצורכי מסדר, בניגוד למערכה לקראת מע-
 רכה (יב, [7], 8) — לצורכי הלחימה ; והשווה גם שמור
 אל א י, כא ; ר' ציור 11.

16. וְרוּחַ : שרידי שתי האותיות הראשונות נראים כי
 'ור'. הכתיב והשימוש של מלה זו כאן דומה ביותר
 ל 'ורוח' יהיה בין כול מחניהמה למקום הידי' (יא, [7],
 6-7, ור' שם). ה'רוח' מציין כאן את המרחק בין שני
 גופים, והשווה גם : 'ורוח' תשימו בין עזר ובין עזר'
 (בראשית לב, יח). — [יהיה בין מערכת פנים למערכת
 פנים — וש]לושים באמה : ההשלמה געשתה לפי
 [7], 6-7 ובהתאם לתוכן. הפער מתאים בדיוק כדי
 השלמה זו. אין אפשרות לקבוע, אם היה כתוב : '...
 ושלשים באמה' או 'שלשים באמה' בלבד. מתוך כדי
 קה מדוקדקת של שיטת עריכת המערכות והרווח הדרוש
 לסידור הדגלים, אני נוטה לגרוס 'שלשים באמה' בלבד ;
 ור' פרק שביעי § 5 (7). — שלושים באמה :
 ר' "דרך היריעה האחת שלשים באמה" (שמות כו,
 ח) וכן : "ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו
 עד שפתו עגל סביב וחמש באמה קומתו וקוה שלשים
 באמה יסב אתו סביב" (מלכים א ז, כג, וכך גם בדברי-
 הימים ב ד, ב ; השבעים גרסו : 33 באמה). ייתכן שאין
 זה אלא מקרה, אולם עלי לציין, שבחישובי עומק המע-
 רכה עצמה במבנה זה — הגעתי למידה של 10 אמות.

16-17. אשר יעמודו שם אנשין הבינים... :
 השלמת 'אנשין' ודאית ; השלמתי 'הבינים' לפי התוכן ;
 הצירוף 'אנשי הבינים' רגיל במגילה, למשל [6], 8, ור'

15-17. קטע זה תיאר את דרך סידור מערכות הפ-
 נים — מערכה אחר מערכה — לפני העריכה לקרב. בשלב
 זה התפקדו והשלימו את דגלי המלחמה ואסרו את המע-
 רכות. הסופר מציין את הרווחים והמרחקים שבין
 מערכות הפנים, ששם עמדו דגליהבינים. במבנה זה
 שהוא צפוף ביותר, עמדו אנשי המערכות בשעה שכהן
 הראש קרא לפנייהם את תפילת מועד המלחמה (שביעי
 § 5 (7) ; שמיני § 5 (1) ; ציור 11). הקטע בלה בשיעור
 רב, וההשלמות המוצעות כאן בעיקרן הן השלמות
 התוכן בלבד.

15. ובעמוד [ה]כוהנים והלויים וכול אנשי הסדר] :
 האות 'ה' הברורה שלפני התחלת הפער אינה נותנת להשי'
 לים 'כוהן הראש' ([15], 4 ; [18], 5). ההשלמה מתבססת
 על חלק הנוסחה שב[15], 4 ומתאימה בדיוק גמור
 למידת הפער. — ובעמוד : כלומר, לאחר שעמדו, בשעה
 שעמדו, והשווה : 'ובסדר מערכות המלחמה' ([7], 8), היי'
 נו — לאחר שסידרו, והשווה לכל העניין : 'ושבו אל
 מקום עומדם אשר סדרו שם המערכה' (כא, [14], 3) ;
 "את כול הסדר הזה יעשו [ביום ה]הואה על עומדם נגד
 מחני כתיים" (כז, [16], 2) — יסדרו : בניגוד ל'סדר'
 (כוהן הראש) שם את כול המערכות" (כג, [15], 5-6) ;
 כלומר, בשלב זה — לפני דברי כהן הראש — 'מסדרים'
 את המערכות ללא השתתפות כהן הראש עצמו. הוא
 מסדר את המערכות לקראת האויב רק לאחר תפילתו ;
 ור' פרק שמיני § 5 (1). — שבע המערכות : על
 שבע מערכות הפנים ר' גם יב, [9], 4 ובמפורט פרק
 שביעי § 5 (3). — מערכה אחר מערכה : היינו סידור

שביעי § 4 (2). דגליריבינים עומדים בשלב זה דגל דגל אחר מערכת הפנים במבנה סגור (ציור 11).

17. [הבינים — — — — —] לאנשי הפנים [ואנך שי [הבינים]: השלמת השורה קשה ביותר. המלה הב' רורה היחידה היא: 'הפנים'. שרידי האותיות של המלה שלפניה אינם מאפשרים להשלים אף אחד מן הצירופים הבאים: 'מערכת', 'דגל', 'סדר' (ובחודאי לא 'מלאכי', 'רוחות'. הצירוף היחיד המתאים לשרידי האותיות הוא: 'אנשי'. האות י ברורה. האות שלפניה יכולה להיות ש. בזכות מגדלת אפשר לראות את השן והמצעית שטושר טשה. מן האות נ לא נשאר אלא העוקץ העליון, ומן א רק העוקץ השמאלי. אם נקבל השלמה זו, תהיה ל שייכת למלה זו. את המלה שאחרי 'הפנים' השלמתי בהסתייגות: 'ואנשי'. שרידי ש נראים בבירור. אם כן אפשר — מתוך הסתייגות — להשלים את המלה האחרונה הנראית: 'הבינים'. את הפער של 5 - 7 המלים לערך — שבין המלה 'הבינים' בראשית הפער ובין 'ואנשי' — קשה להשלים. אחת הדרכים האפשריות היא: 'ואנשי הרכב יעמודו גם המה מימין ומשמאל' לאנשי הפנים [ואנשי] [הבינים]. והשווה מצד אחד: 'יולדים' (אנשי הבינים) אנשי הרכב מימין ומשמאל' ([8], 4 - 5) ומצד שני: 'ושבעה סדרי פרשים יעמודו גם המה לימין המערכה ולשמאלה' ([6], 7).

שורה אחרונה: השלמת תוכן השורה נעשתה בהתחשב בתחילת הדף הבא, בסגנונו ובתוכנו; שם מדובר בקיצור בסדר יציאת דגלי הבינים ובנשקם — ולא בפירוט שיטת יציאתם לקול החצוצרות המתוארות אחר כך בדף [8]. מתוך נימוקים שונים — ור' פרק שביעי § 4 (3) — הגעתי למסקנה, שדגלי הבינים הם שבעה במספר. אם כן, היו שני הדגלים הראשונים דגלי קלעים, או דגל קלעים ודגל קשתים. השלמתי: שני דגלי קלעים, שכן אין כל נקודת אחיזה להשלמת דגל הקשתים. את שני דגלי הקלע הצבתי מאחרי המערכות שמימין ומשמאל, ור' ציור 8. והנה מקה בפרק שביעי § 4 (5 - 6).

[6], 1. שבע פעמים: והשווה בסדר המפורט (יב, [8], 1 - 2): 'החצוצרות תהיינה מריעות לגצח אנשי הקלע עד כלותם להשליך שבע פעמים ואחר יתקעו להם הבר' הגנים' וכו'. לא השלמתי בסוף הדף הקודם 'עד כלותם להשליך שבע פעמים', שכן כל הנוסח כאן מקוצר ביותר, כפי שמעיד ההמשך: 'ושבו למעמדם' במקום הנוסח המפורט לעיל. 'שבע פעמים': היינו כל חייל משליך שבע אבני קלע, ור' להלן בדבר הזרקות. — ושבבו ל- מעמדם: על 'המעמד' ר' פרק שביעי § 2 (3). מעמדם של הקלעים אחר שובם היה, לפי הסדר המפורט בדף [8],

2 - 3. ליד המערכה הראשונה, ור' ציור 8. ב, ור' פרק שביעי § 4 (6). — שלושה דגלי בינים: אלו דגלי הזרקות המסתורים (לפי הסדר המפורט בדף [8], 3 - 6) לאחר יציאתם במבנה של 'שלושה סדרים', היינו סדר ליד סדר. ור' ציור 8. ב, ובמפורט פרק שביעי § 4 (6) — בין המערכות: כאן מערכות בני אור ומערות כות הכתיים. ור' פרק שביעי § 3 (2). — הדגל הראי-שון: מבין השלושה. — ישליך: על השימוש בייש-ליך, ר' במפורט פרק שישי § 7.

2. שבעה זרקות מלחמה: היינו, כל חייל משליך שבעה זרקות, ולא זרק אחד מכל 'סדר', שכן הדגלים הללו אינם עומדים במבנה של שבעה סדרים, ור' לעיל. ר' הנמקה מפורטת בפרק שישי § 7. — הזרק: הוא כלי הסלה קצר מהחנית ומקביל ל- jaculum הרומאי, ואורכו, לפי המקורות הרומאים, כ- 1.17 מ' (בכלל זה הלהב כ- 15 - 22 ס"מ). היינו קצת פחות משלוש אמות. ור' במפורט פרק שישי § 7. — לזהב: ר' לעיל הערות ל- [5], 7. — יכתובו: על להבי הזרקות של כל דגל היתה כתובת אחידה, ושונה מנו שבדגל האחר. על הכ-תובות בכללן ר' פרק שישי § 9, § 12; וכן ר' פרק שלישי § 2, ופרק חמישי § 7 — להשוואת הכתובות הללו לכתובות של האותיות והחצוצרות, והשווה גם הערות לדפים [3], [4]. מתוך הפירוט הרב הניתן כאן לכ-תובות על גבי להבי הזרקות, יש להניח, שאכן נהגו לכתוב כתובות שונות על כלי נשקם, שעודם עשויים להיגלות — ברקת חנית לגבורת אל: והשווה 'לנגה ברק חניתך' (חבקוק ג, יא) או 'ולהב חרב וברק חנית' (נחום ג, ב). על 'גבורת אל' ר' הערות ל [3], 8. — ועל השלט השני: במקביל לקמן: 'על הזרק השלי-שי, היינו על הזרקות של הדגל השני. אם אין כאן פליטת קולמוס, הרי נזקק הסופר למונח 'שליש' במש-מעות כלי הסלה, וייתכן הדבר לאור שימושו השונים של מונח זה. ור' דיון מפורט פרק שישי § 8.

3. זיקי דם להפיל חללים באף אל: 'הזיק' מקביל ל'ברקת' ול'שלהבות'. והשווה: 'זקים וברקים לעבר דתם' (הודיות [1], 12). ובייחוד: 'כמתלהלה היתה זקים חצים ומות' (משלי כו, יח); והשווה גם ישעיה ג, יא, וכן ברית דמשק [5], 13, וכאן הערה 102 בפרק שישי של המבוא. לשאר דברי הכתובת השחה הכתובת על חצוצרות החללים [3], 8) ואות 'האלף' של משפחת הלוי [4], 1) והערות שם. — ועל הזרק השלישי: היי-נו של הדגל השלישי. — שלהבות חרב אוכלת חללי און במשפט אל: ור' הערות ל- [5], 7, ובמיוחד הערה 103 בפרק שישי; והשווה יחזקאל כא, ג; שיר השירים ח, ו. על 'החרב האוכלת' ר' הערות ל- [11], 11 - 12, וכן פרק שישי § 6 (2 - 3). על 'חללי און' ר' הערות

- 4 כול אלה יטילו שבע פעמים ושבנו למעמדם. ואחריהם יצאו שני דגלי בינים ועמדו בין שתי המערכות. הדגל
- 5 הראישון מחזיק חנית ומגן והדגל השני מחזיקי מגן וכידן, להפיל חללים במשפט אל ולהכניע מכת⁷
- 6 אויב בגבורת אל לשלם גמול רעתם לכול גוי הבל. והיתה לאל ישראל המלוכה ובקדושי עמו יעשה חיל.

[י]

- 7 ושבועה סדרי פרשים יעמדו גם המה לימין המערכה ולשמאלה מזה ומזה יעמדו סדריהם. שבע מאות
- 8 פרשים לעבר האחד ושבע מאות לעבר השני. מאתים פרשים יצאו עם אלף מערכת אנשי הבינים. וכן
- 9 יעמדו לכול ע[ב]ר־י המחנה. הכול שש מאות וארבעת אלפים. ואלף וארבע מאות רכב לאנשי סרך המעכות

- ל [3] 8. על הויקה של 'החרב והחללים' ר' במדבר יט, טז ; יחזקאל כא, יט ועוד רבים ביותר. 'משפט אל' נמצא גם על אות בני מררי בלכתם למלחמה (41) 6, ור' שם.
4. כול אלה : היינו שלושת הדגלים הנ"ל. — ושבנו למעמדם : על מעמדם לאחר פעולתם ר' במפורט שביעי 4 § 6. — שני דגלי בינים : שני האחרונים מבין שבעת הדגלים הללו יוצאים יחד כמו שני הדגלים הראשונים.
- 4 - 5. הדגל הראישון : מבין השניים.
5. מחזיק חנית ומגן : על החנית — שהיא קצרה מן הרומח, וארוכה מן הזרק — ר' פרק שישי § 10. על המגן ר' שם § 2 (2). על הדגל הזה ר' פרק שביעי § 4 (5). — מחזיקי מגן וכידן : הדגל השני מיועד לקרב פנים אל פנים והוא מזוין במגן ובחרב. ור' פרק שביעי § 4 (5) ושישי § 2 (2) : § 6.
- 5 - 6. שתי שורות אלו מורכבות למעשה מנוסחאות הכתובות השונות. בין ששימשו למעשה ככתובות על גבי התגיות, המגנים והכידונים של שני דגלים אלו, ובין שלא שימשו — משתמש בהן סופר המגילה לשם סיום
- חזק ונמרץ של פרשה זו : להפיל חללים במשפט אל ולהכניע מערכת אויב בגבורת אל, לשלם גמול רעתם לכול גוי הבל. והיתה לאל ישראל המלוכה ובקדושי עמו יעשה חיל !
- שתי השורות הראשונות דומות ביותר לנוסח הכתובות ויש להניח שהן שימשו ככתובות על כלי שני הדגלים הללו.
5. להפיל חללים במשפט אל : שילוב הכתובות של דגלי הזרקות השני והשלישי. ר' לעיל.
- 5 - 6. ולהכניע מערכת אויב בגבורת אל : כתב 'מכת' וחזר ותלה אותיות 'ער' מעל המלה. אותה השגיאה בדיוק עשה לעיל [5] 3, ור' שם. וכן י, [6] 9 כתב 'המעכות' ותלה אות ר (טעות פסיכולוגית מעניינת). לנוסח השווה לעיל ב, [1] 14 - 15, והכתובות על הזרק הראשון, לעיל כאן.
6. לשלם גמול רעתם לכול גוי הבל : והשווה הכי תובות על אותות העדה בגשתם למלחמה (41) 12 :

פרשיות ט"ז, [6], 9-4

גמול אל... שלומי אל, גבורת אל, כלת אל בכול גוי
הכל" והערות שם. כאן בעיקר השפעת הכתוב בירמיה
נא, כד, וביחור שם פסוק נז: "כי אל גמלות ה' שלם
ישלם", וכן ישעיה סז, ו: "קול ה' משלם גמול לאר
ביו". — והיתה לאל ישראל המלוכה: דומה לזה
בפרשה סז, [12], 15; [19], 8; דברים אלה מקורם
בעובדיה, פסוק בא: "והיתה לה' המלוכה". — אל
ישראל: כמה פעמים במגילה, והשווה [13], 1; [16]

1; [17], 4-5 (ז); [18], 6; והערות שם. והשווה
במקרא: 'אל אלהי ישראל' (בראשית לג, כג) — וב-
קדושי עמו יעשה חיל: והשווה: 'ובקדושי עמו
יעשה גבורה' [16], 1 — סיום דומה ביותר, והשווה
תחילתו שם: 'אל ישראל קרא חרב על כול הגוים'.
השווה 'באלוהים נעשה חיל' (תהלים ס, יד: קת, יד). —
קדושי עמו: השווה הערות ל[9], 8; [10], 8; [10],
10; [12], 1, 7; [16], 1.

פרשה י, [6], 7-16

לפני פרשה זו השאיר הסופר רוח של שורה שלימה, שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת
(שורה 6) נסתיימה ממש בסופה. הפרשה נסתיימה בשורה 16, שכן מתחתיה נראה ריווח, העולה
בשיעורו על הריווח הרגיל, שמשאיר הסופר בין שורה לשורה. הנחה זו מתאשרת גם לפי תוכן
הפרשה הבאה. כרגיל בשאר דפי המגילה בלה החלק התחתון בצורה 'גלית' ולכן חסרים האגפים
הימניים והשמאליים של שורות 14-16. נוסף על כך נמחקו כמה מלים בחלק הימני של הדף —
בין השורות 9-13 — כתוצאה מהתקלפות ומבליית חלקים.

פרשה זו מוקדשת כולה לתיאור חיל הפרשים על סוגיו השונים, מספריו, תכונות הרוכבים, גילם,
נשקם ותכונות הסוסים. בירור הבעיות, המונחים והשימוש הטקטי ניתן בהרחבה במבוא. פרק
שביעי § 6, כאן נסתפק בציון המסקנות ובהערות לשוניות וגראפיות נוספות. בפרשה זו ובשאר
פרשיות המגילה נזקק הסופר למונחים מיוחדים. לציון הרוכבים: 'פרשים', 'רוכבים', 'אנשי הר-
כב', לציון הסוסים: 'סוסים', 'רכב', במלה 'רכב' הוא משתמש גם לציון חיל הפרשים בכללו
(סוסיו ורוכביו). ניתוח מפורט של בעיה זו בצירוף מראי מקומות ומקבילות מן המקרא — ר' במ-
בוא, פרק שביעי, הערה 196.

הפרשים מתחלקים לשני סוגים עיקריים (§ 6 (1)): א. הקלים — שחלקם יוצא עם אנשי הביניים,
וחלקם נמצא מכל עברי המחנה. הם מהווים את הקאואלריה האמיתית, ור' § 6 (2), ב. הכב-
דים — הלוחמים יחד עם אנשי חיל הרגלים ומהווים למעשה חיל רגלים רכוב § 6 (3).

7-8. תיאור 1,400 פרשים קלים, העומדים משני עברי
המערכה בכללה ויוצאים למלחמה עם דגלי הביניים בא-
גפים.

7. ושבעה סדרי פרשים: בדומה למערכת הפנים
סדורים אף המה בשבעה סדרים, הסדר כאן יכול
לציין אף את שם יחידת הפרשים, ור' פרק שביעי
§ 2 (1). — לימין המערכה ולשמאלה: 'המערכה'
כאן במשמעות השכיחה במגילה גם במקומות אחרים:
החזית, ור' פרק שביעי § 5 (2), פרשים אלו היוצאים
מן האגפים נלחמים אף אחר-כך מימין ומשמאל לרגלי
הביניים (§ 4, 5).

7-8. שבע מאות פרשים וכו': מכאן, שכל 'סדר'
של פרשים אלו היו בו 100 פרשים.

8. לעבר האחד... לעבר השני: בשני הצדדים בלבד,
בניגוד ללכול עברי המחנה (להלן); שם עומדים שאר

8-9. וכן יעמודו לכול ענבןרי המחנה: היינו
בדומה להג'ל ונוסף עליהם. השלמת המלה 'עברי' נראית
ודאית. האות י נמוכה מן הקו המאוזן של האות ר.

מלחמת בני אור בבני חושך

- 10 חמשים למערכה [הא]חת. ויהיו הפרשים על רכב אנשי הסרך ששת אלפים, חמש מאות לשבט. כול הרכב היוצאים
- 11 למלחמה עם אנ[שי] הכנים סוסים זכרים קלי רגל ורכי פה וארוכי רוח ומלאים בתכון ימיהם מלומדי מלחמה
- 12 ובעולים לשמוע [ק]ולות ולכול מראי דמיונים. והרוכבים עליהם אנשי חיל למלחמה מלומדי רכב ותכון
- 13 ימיהם מבן שלֹשִׁים שנה עד בן חמש וארבעים. ופרשי הסרך יהיו מבן ארבעים שנה ועד בן חמשים, והמה

העומדים לכול עברי המתנה. ור' במפורט § 6 (4) בצירוף לוח משוה מספרי.

10. חמשים למערכה [הא]חת : ההשלמה ודאית. מכאן, שחולקו ל-28 'מערכות' (כאן מכוונות 'מערכות' ליחידות הערכות ב'סרך' למלחמה) ; מספר זה מקביל לכלל חיל הרגלים שהיה בן 28.000 איש [9] 4-5, ור' במ' פורט פרק שביעי § 5 (4). — ויהיו הפרשים על רכב אנשי הסרך ששת אלפים : היינו כלל הרוכבים על כל הסוסים של אנשי הסרך, כלומר של כלל העדה ; ור' במפורט פרק שביעי § 2 (5). מספר זה מתאשר להלן, וכן לפי [9] 5. — חמש מאות לשבט : היינו גם הפרשים המתגייסים לפי השבטים מאורגנים בעוצבות צבאיות גבוהות, שאינן זהות עם השבטים, בדומה לשאר הצבא, ור' במפורט פרק רביעי § 4 ; § 5.

10 - 12. תיאור מפורט של תכונות הסוסים ('הרכב'), היוצאים למלחמה עם אנשי הביניים.

10 - 11. כול הרכב... סוסים : היינו ה'רכב' הוא השם הקבוצי לסוסי המלחמה. כאן הכוונה כנראה לכלל 4.600 המפורטים בשורות 7 - 9, ולא רק ל-1.400, כפי שאפי' שר לראות לקמן (שורה 13).

11. סוסים זכרים : ר' על כך במפורט פרק שביעי § 6 (6), ושם הערה 201, והשווה : "ששה זכרים נאי מרים בסוס, אוהב את הזנות ואוהב את המלחמה, ורוחו גסה ומואס את השינה ואוכל הרבה ומוציא קמעה, ויש אומרים אף מבקש להרוג בעליו במלחמה" (בבלי פסחים ק"ג, ב). לעומת הנ"ל השווה את התיאור הנהדר להלן. — קלי רגל : היינו מהירים, והשווה : "ועשהאל קל

בניגוד לנ"ל עומדים הללו מכל עברי המתנה (המצייין את כלל הצבא, ור' פרק שלישי § 4). בצירוף 8 הצגתי אותם באגפים, וקצת בעורף ; ור' הנמקה, פרק שביעי, § 6 (2).

9. הכול שש מאות וארבעת אלפים : היינו מספר הרוכבים הנ"ל, היוצאים עם דגל-הביניים והעומדים מכל עברי המתנה, היה 4.600, מהם 1.400 שיצאו עם דגלי הביניים. מכאן, שמכל עברי המתנה עמדו 3.200 פרשים, מסקנה זו מתבססת על כך, שכלל הפרשים (הקלים והכבדים) היה 6.000 (ר' להלן), ומספר הפרשים הכבדים היה 1.400. הנמקה מפורטת ר' § 6 (2). — ואלף ואר' בע מאות רכב לאנשי סרך המערכות : 'רכב' כאן במשמעות סוסים. 1.400 הללו יחד עם ה-4.600 הנ"ל מהווים את כלל הפרשים : 6.000. — אנשי סרך המע' רכות : הם 'פרשי הסרך', הנזכרים שנית להלן שורה 13. ברור הקשים, המתעוררים מתוכן צירוף מלים זה, ובייחוד לאור חלוקתם, 'חמשים למערכה האחת' (להלן), נידון בהרחבה בפרק שביעי § 6 (3). המסקנה, שהגעתי אליה בבירור הנ"ל, היא, ש-1.400 הפרשים הללו מהחיים למעשה חיל-רגלים רכוב, הנלחם בחוף אנשי-הרגלים ויחד עמם (אנשי מערכות הפנים והביניים כאחד) : 50 על כל 1.000 איש, כפי שמסתבר להלן. שיטה זו של לחימה וחלוקת הרוכבים מסתברת יפה לאור הנהוג בצבא הרומאי, ור' על כך במפורט § 6 (5). את המור נחים השונים, המשמשים כינויים ליחידות השונות, אפי' שר לסכם כלקמן : 1) כלל הרכב : 'רכב' אנשי הסרך (ה'סרך' כאן במשמעות העדה המיליציונית) ; 2) הרכב המעורב' בחוף חיל הרגלים : 'רכב' אנשי סרך המע' רכות' או 'פרשי הסרך' ; 3) 'הרכב העצמאי' : א — 'הרכב היוצאים למלחמה עם אנשי הבנים', ב —

מלחמה, משנה סוטה ח והשוה גם בבלי סוטה מב, ב). — ולכול מראי דמיונים: ח' ילון (שם, עמ' רמז) משוה את הצורה לקרי בקהלת יא, ט, 'וכמראי עיניך, והוא מביא שם דוגמאות נוספות לכתיב זה. יש לציין, שגם במגילה מצויה צורת כתיב זו, של י במקום ה: ור' 'עושי חיל' (12: 10; 19: 3) במשמעות 'עושה חיל'; 'מעשי במקום 'מעשה' בפרשה ח (5: 5) כמה פעמים, ור' הערות שם, וכן השוה שם (שורה 11) 'ומראי שכולת'. על 'מבני איש' = 'מבנה איש' שבסדר היחד (4: 20) ראה גם מאמרי: A Note on DSD IV 20, JBL, part I, 1955, pp. 40 ff. לימראה כאן השוה גם נחום ב, ה ושיר השירים ב, יד (צידוף 'קול' ו'מראה' במש' מעות אחרת). ור' במיוחד יתוקאל א, יג ואילך ועוד (דמות... מראהם), ילון (שם) מסביר: 'אף 'דמיונים' שבהרוז השני אינו כמורגל לנו, ואינו אלא דמויות, פר' צופים, רוצה לומר שהסוסים בעולים לראות כל מיני מראות של הצבא הנלחם ואינם מתבהלים'. ור' הדוב מאות שהוא מביא, ונראה שכונת הסופר כאן להדגיש את מראות הקרב הממחלפים והמשתנים, שהסוסים אינם נבעתים מהם. — והרוכבים עליהם: היינו אנשי הקאר והאלריה האמיתית, והיוצאים למלחמה עם אנשיהביניים, בניגוד לפרשי הסרך להלן. — אנשי חיל למלחמה: על-פי ירמיה מה, יד ('אנשי חיל למלחמה'), והשוה גם J.v.d. Ploeg, *Vivre et Penser*, 1941, pp. 121 ff. וכן עיין Junge, עמ' 43, 70, 71, 72, הערה 2. — מלומד די רכב: היינו אנשי קאוואלריה מאומנים, בניגוד לפר' שי הסרך, שהם למעשה חיל רגלים רכוב בלבד, ועיין הערותי לעיל (שורה 11 'מלומדי מלחמה').

12-13. ותכון ימיהם מבין שלושים שנה עד בן חמש וארבעים: על 'תכון' ר' לעיל. על גיל פרשים אלו ויחסו לגילם של שאר הפרשים, חילהרג' לים ואנשיהשירותים ר' פרק רביעי § 4 (1) והלות המשוה שם.

13. ופרשי הסרך: הם המוגדרים לעיל כאנשי סרך המערכות, היינו חילהרגלים הרכוב, הגלחם יחד עם הרגלים ובתוכם. אין לערב סוג זה עם הפרשים על רכב אנשי הסרך (שורה 10 לעיל), שמובנו כלל הרוכב בים (קלים וכבדים) על הסוסים של העדה בארגונה המר' ליציוני, ור' § 6 (3). — מבין ארבעים שנה ועד בן חמשים: מקביל לגיל 'אנשי הסרך' (להלן [7], 1) ור' פרק רביעי § 4 (1), חמישה שנתונים (40-45) חופפים את חמשת השנתונים המקבילים בגיל הפרשים הקלים. במקום אחר (פרק שביעי, הערה 200) הבעתי את ההש' ערה ש'פרשי הסרך' דגמנים עם שנתונים אלו, הם הנל' חמים בחוף דגליהביניים, שגיל אנשיהם היה כנראה אף הוא 30-45.

ברגליו כאחד הצבים אשר בשדה" (שמואל ב, יח); ו"ותאמרו לא כי על סוס ננוס— על כן תצטון ועל קל נרכב— על כן יקלו רופיכם" (ישעיה ל, טו); 'וקל ברגליו לא ימלס ורכב הסוס לא ימלס נפשו' (עמוס ב, טו). — ורכי פה: אין במקרא, וכאן משמעותו— שיש לו סה עדין וענוג, ושנוה להפעילו על-ידי הרסן. והשוה: "לכן העביר בהן (פרעה) בתחלה בפה רך (מדרש על 'בפרך') כדי שיעשו הלכנים בכל כחם" (שמות רבה ה). — וארוכי רוח: במקרא ובמקורות חז"ל הצירוף אורך רוח משמעותו העיקרית סובלנות וענוותנות, וכן בהרבה מקומות. והשוה "טוב ארך רוח מגבה רוח" (קהלת ז, ח); "אבל מאריך רוחיה" (אסתר רבה ז, בסוף); "היו צנוע וארך רוח" (אבות ג, א), כאן נראה, שמשמעותו (שהיא דומה לנו ביסודה)— בעלי נשימה ארוכה. — ומלאים בתכון ימיהם: המלה 'תכון' טיפוסית היא למגילות הכת, בפרק אחד עשר, § 'תכון' הרבאו כ"ג משפטים, שבאה בהם מלה זו: 2 באור וחושן: 17 בסרך היחד: 3 בהודיות: 1 בפשר חבקוק: מכל הדוג' מאות הללו ברור, שמשמעותה של מלה זו היא 'מידה' (גם עבור גיל), 'מכסה', 'קביעה', הנגזרת מ'תכן'. והשוה למשל: "מי מרד בשעלו מים, ושמים בזרת תכן" (ישעיה מ, יב) ור' גם איוב כה, כה ובפירושו של טור סיני שם. והשוה 'תכן' לעולם מעשיהם וממשלתם לדורותם" (בן-סירא טו, לא (27)) עם הקטע הבא: "כול קיצי אל יבואו לתכונם כאשר חקק להם ברוי ערמתי" (פסר חבקוק [7], 13-14) ואחרים דומים לו, ור' שם. ור' Brownlee, Manuel, עמ' 36, הערה 21: שם הציץ כבר גינצברג (H.L.G.) לפרשו "measure". מכאן, שהסוסים הנ"ל הם מבוגרים למדי, לפי הגיל הקבוע לצורכי המלח' מה— מלומדי מלחמה: על-פי 'אתוזי חרב מלומדי מלחמה' (שיר השירים ג, ח), והשוה גם דבריהמים א ה, יח ('מלומדי מלחמה'): ישעיה ב, ד; שמואל ב, כב, לה. הכוונה: מנוסים ומאומנים לקרב.

12. ובעולים לשמוע [ק]ולות: ור' סוקניק, 'מגילות גנוזות' א, עמ' כג, המשווה לברית דמשק: "והמבקר אשר לכל המחנות... בעול בכל סוד אנשים ולכל לשון למשפחותם" (14: 8-10), ומסיק, שמובנו 'רגיל, מנוסה או מלומד, והשוה גם ח' ילון, סיני כו, תשי"א, עמ' רפה. — קולות: מצוי אצל רעש הקרב, והשוה: 'קול מלחמה במחנה' (שמות לב, יז), והשוה גם ישעיה יג, ב' ד (וכן 'קול מלחמה בארץ, ירמיה נ, כב), ונמ' צא הרבה לציין קול רעש הפרשים, והשוה ירמיה ד, כט; ח, טז; מו, ג ועוד. והשוה גם כאן הערות לפרשה ב, [1], 11 ('בקול המון גדול'), לענייננו ר' במיוחד: "אל ירך לבבכם מפני צהלת סוסים וצחצוח חרבות אל תיראו מפני הגפת תריסין ושפעת קלגסין אל תחפזו מקול קר' גות אל תערצו מפני קול צווחות" (מדברי כהן משוח

מלחמת בני אור בבני חושך

14 וְרָ[כבם] לְ[בושים שרי]וֹנוֹת וּבְתֵי רָאשִׁים וְשׁוֹקִים. וּמַחְזִיקִים בִּידֵם מַגְנֵי עֲגֻלָּה וּרְמַח אֲרוֹךְ שְׁמוֹנֶה [אַמּוֹת —].

15 [ופרשי הבנים יחזיקו מגן] וּקֶשֶׁת וַחֲצִים וּזְרָקוֹת מִלְחָמָה וְכוֹלָם עֲתוּדִים בְּסִ[דְרֵיהֶם] לְיוֹם נֶקֶם אֲנָשֵׁי נְדָבָת מִלְחָמָה]

16 [להשמיד אויב במלחמת אֵל ולשפוך דם חללי אשמתם. אלה המה הַרְ[וֹכְבִים] לְסִדְרֵיהֶם].

[יא]

(חסר סוף הדר).

שורה אחרונה: [...] ואנשי הבינים יהיו מבן שלושים שנה עד בן חמש וארבעים].

7, 1 ואנשי הסדר יהיו מבן ארבעים שנה ועד בן חמשים. וסורכי המחנות יהיו מבן חמשים שנה ועד בן //שים. והשוטרים

שאל את דוד מדיו ונתן קובע נחשת על ראשו וילבש אחו שריון (שמואל א יז, לח), והשווה גם יילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו (ישעיה נט, יז); יושריון קשקשים הוא לבוש (שמואל א יז, ה); ימגנים ור מחים וכובעים ושריונות וקשתות ולאבני קלעים (דב ריהימים ב כו, יד), ור גם ירמיה מו, ד, להניל השווה גם שמות רבה טו: "כדי ללבוש קסדא ושריון וכלי זיין". — ובתי ראשים ושוקים: היינו קובעים ומצ' חת' בלשון המקרא, ור' במפורט פרק שישי § 3 (בתי שוקים), § 4 (בית הראש). — מגני עגלה: היינו מגן עגול (סותרה, parrua או clipeus), שהוא המגן הטר פוסי לרכבים. המונח שכית ביותר בלשון התרגומים הארמיים. ור' במפורט פרק שישי § 2 (3). — ורמח ארוך שמונה [אמות]: השריונים העליונים של אות יות המלה שמונה גראים בבירור, והשווה לכל ההש' למה: יורמחיהם אורן שמונה אמות (יג, [9], 12, בתיאור רומחי אנשי המגדלות), ועיין פרק שישי § 11 (סוף 4).

13 * 14. והמה ורןכבם לנבושים שריונות ובתי ראשים ושוקים: המפתח להשלמת שורה זו נעוץ בקריאת המלה לפני ראשים ושוקים: גם מטעמים גראפיים וגם מבחינת התוכן והתחביר גרסתי (כמו סו קניק): יבתי ראשים (ולא, למשל: יבתי ראשים ושוקים, על דרך: יוין אותם שוק על ירך, שופטים טו, ח), לדעתי אות ב ברורה כאן לחלוטין, ואין אפשרות לקרוא כ (והשווה למשל צורת המלה יכתו, [18], 2), אם קריאה זו נכונה, הרי שאת שרידי האותיות הנראות בבירור לפני מלה זו, יונות (לקצה העליון של הנון הש' וזה את צורת המלה ימגני באותה שורה), יש להשלים ולקרוא: ישריונות! בפער שמימין למלה זו נראים בבירור שרידי האות ל, שלדעתי מאפשרים לנו להשלים לבושים. השלמה זו תתאים בדיוק לגודל הפער. את המלה שבתחילת השורה קשה להשלים, שכן שרידי האותיות מטושטשים ביותר. השלמתי — מתוך הסתייגות — לפי התוכן ורכבם, ההשלמה מתאימה גם לגודל הפער, ואין מקום מטפיק כדי יסוסייהם.

15. [ופרשי הבנים יחזיקו מגן] וּקֶשֶׁת וַחֲצִים וּזְרָקוֹת מִלְחָמָה: מכיוון שסיים את סירוס נשקם של פרשי הסדר, ומכיוון שבתאור לעיל את הפרשים, היוצאים

14. ורןכבם: היינו סוסייהם, ור' לעיל. על השריונות בתי השוקים ובתי הראש של הסוסים — ר' פרק שישי הערה 43. — לנבושים שריונות: והשווה יילבש

פרשיות י-יא, [6], 14 - [7], 1

וזה: 'עתודי המלחמה נדיכי לב' (יח, [10], 5 והערות שם) והשווה גם אסתר ח, יג.

16. 'להשמיד אויב במלחמת אגל ולשפוך דם חללי אשמתם: משמאל לפער נראים שרידי אות ל בכירור'. י' זאת מסיימת את המלה הקודמת. ההשלמה נעשתה לפי 'והרוכבים ששת אלפים כול אלה ירדפו להשמיד אויב במלחמת אל' (יב, [9], 5). השלמה זו מתאימה בדיוק לגודל הפער. — חללי אשמתם: והשווה 'ויוצום הוא במשרת אשמתר' (יח, [13], 4 והערות שם) וכן השווה הערות לפרשה ד, [3], 8 ('חללי מעלי'). — אלה המה הרוכבים לסדריהם: לפני הפער נראית ה בכירור, ואולי גם ר. ההשלמה לפי התוכן.

למלחמה עם אנשי הכינים, לא הזכיר את נשקם, נראה לי שמדובר כאן על נשקם של אלו. חיזוק להנחה זו ממה שסוג כלי הנשק — קשת וזרקות — מתאים בדיוק לאופי יים של פרשים אלו; ר' סרק שביעי § 6 (2). השלמת הפער היא השלמת התוכן בלבד, המתאימה גם לגודל הפער. — וכולם עתודים בסדריהם ליום נקם אנשי נדבת מלחמה: היינו, כל הפרשים ניצבים מוכנים בסדר יריהם. כיון שהאותיות 'בס' שלפני הפער נראות בכירור, נראה שאפשר להשלים 'בסדריהם', והשווה 'ועתודים ליום נקם' ([7], 5); ו' הערות שם גם בקשר לסרך היהודי [9], 23. וכן ר' הערות ל [15], 2. יתר ההשלמה — שהיא השלמת התוכן בלבד — נעשתה לפי [7], 5 (שם): 'אנשי נדבת מלחמה' עליהם 'עתודים ליום נקם', וכן הש'.

פרשה יא, [6], 17 - [7], 7

לפני פרשה זו השאיר הסופר שורה ריקה, שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 16) נסתיימה סמוך לקצתה. זאת אפשר להסיק מן הריווח שבסוף דף [6], העולה בשיעורו על הריווח הרגיל שבין שתי שורות כתובות. אם נביא בחשבון, שבדף זה כבר השאיר הסופר פעם אחת רוח של שורה ריקה (בין השורות 6 - 7), הרי שלא נשארו לתחילת פרשה יא בדף זה, אלא כ-2, ואולי 3 שורות.

פרשה זו דנה למעשה בשלושה נושאים נפרדים, שצורפו יחדיו בגלל זיקתם (הישירה והעקיפה) לענייני טוהר המחנה. הקטע הראשון דן בפירוט גיליהם של המשרתים בצבא לפי תפקידיהם. הקטע השני מפרט את אלו, שאסורה עליהם היציאה למלחמה, והקטע האחרון דן במצוות ה'יד'.

לגיל הגיוס הצבאי; ר' פרק רביעי § 4 (2), בהתחשב במשמעותה היסודית של המלה 'סרך' ובלשון התרגומים למלה 'שוטרים', הגעתי (פרק שביעי § 3 (1)) למסקנה, שתפקידם העיקרי של אלו היה בענייני המשטר והסדר של מחנה המגורים. — מבין חמשים שנה ועד בן ששים: תחילה כתב: 'מבן ארבעים שנה ועד בן חמשים', ומשעמד על טעותו שינה את הכתוב. שיטת השינוי והמהיקה מעניינת ביותר, שכן נזקק כאן לשלושה דרכים של שינוי: (1) גירור (האות א והאות ע של 'ארבעים' והאותיות חמ של 'חמשים') (2) שינוי האותיות הקיימות (את ה'ר הפך ל'ח ואת ה'ב הפך ל'ט במלה 'ארבעים') (3) תליית אותיות (ש ב'חמשים' וב'ששים'), ור' הקדמה. קשה להחליט, אם עמד הסופר עצמו על טעותו (וכך נראה לי), או שיש כאן תיקון מאוחר, המעיד על גוסס אחר. ור' לקמן הערות ליגם הפי. — והשוטרים: הללו יוצאים יחד עם הלוחמים בשדה הקרב וממלאים תפקידים שונים בענייני ברירת הלוחמים ומגירת בריחתם ([10], 5; [7], 13, 15), ור' דיון מפורט ומקבילות למקרא ולמקורות חז"ל — בפרק שביעי § 3 (2).

[6], [17] - [7], 3: קטע זה — המפרט את שמות ממל' אי התפקידים ונוקב את גילם — נדון בהרחבה במבוא. עניין הגיל נדון בפרק רביעי § 4, ועניין סוגי החיילים — בפרק שביעי § 3. תחילת הפרשה, שהיתה בסוף דף [6] החל בשורה 17, בלחה כליל, ואין לדעת את תוכנה. מתוך תחילת דף [7] יש להניח, שהכילה את פירוט גילם של ממל' התפקידים השונים — הכהנים, הלוחמים, השרים וכו' (כדומה לברית דמשק, ור' פרק רביעי § 4) — וכן הכילה בחדאי את גילם של אנשי הביניים, שפורט בסוף השורה האחרונה.

שורה אחרונה בדף [6]: ההשלמה לפי י, [6], 13, ור' פרק רביעי § 4.

[7], 1. ואנשי הסרך: כאן הכוונה ללוחמים המבוגרים, הנלחמים בתוך 'הסרך' (ב'מערכות הפנים'), בניגוד ל'אנשי הביניים', ור' פרק שביעי § 2 (5) ופרק רביעי § 4. — מבן ארבעים שנה ועד בן חמשים: כגילם של 'פרשי הסרך' ([6], 13). — וסורכי המחנות: הם המבוגרים ביותר (אולם ר' להלן), ולמעשה מעל

מלחמת בני אור בבני חושך

- 2 יהיו גם הם מבין ארבעים שנה ועד בן חמשים. וכול מפשיטי החללים ושוללי השלל ומטהרי הארץ ושומרי הכלים
- 3 ועורך הצידה כולם יהיו מבין חמש ועשרים שנה ועד בן שלושים. וכול נער זעטוט ואשה לוא יבואו למחנותם בצאתם
- 4 מירושלים ללכת למלחמה עד שובם. וכול פסח או עור או חגר או איש אשר מום עולם בבשרו או איש מנוגע בטמאת
- 5 בשרו כול אלה לוא ילכו אתם למלחמה. כולם יהיו אנשי נדבת מלחמה ותמימי רוח ובשר ועתודים ליום נקם. וכול
- 6 איש אשר לוא יהיה טהור ממקורו ביום המלחמה לוא ירד אתם כיא מלאכי קודש עם צבאותם יחד. ורוח יהיה

באחד מצאו כתוב 'זעטוט' וכו' ובשנים כתוב 'נערי' וכו', וקיימו שנים וביטלו אחרי (ירושלמי תענית ד, ב, והשווה בספרי על דברים לג, כו, ור' על כך במילוננו התלמודי של לוי, ערך זאטוט (זעטוט, וטוט)). כלומר, בכתוב "וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת" (שמות כה, ה) מצאו בספר אחד 'זעטוט' בני ישראל, ובשני ספרי 'נערי' בני ישראל, וקיימו: נערי בני ישראל. אולי יש לשמוע מכאן, שאנשי הכת גרסו את הצירוף הכפול 'נערי זעטוט' שכן מגדיר הוא במדויק את סוג הנערים. מלבד הכתיב 'זעטוט' נמצא במקורות חז"ל גם הכתיב 'זאטוט', 'זוט' (ור' במילוננו של לוי, שם). על משה מעותה המדויקת של המלה נחלקו החוקרים, ור' לא חרונה M. H. Segal: "The Promulgation of the Hebrew Authoritative Text of the Hebrew Bible (JBL, LXXII, 1953, part I, p. 41). סגל מביא את שתי הדעות העיקריות בעניין מלה זו: או שנגזרה מיזוטא הארמית, או מ־זֶה־זֶה־זֶה־זֶה (היוונית 'נערי' לוי, שם). ה'זעטוט' כאן מציין את גילו של הנער (כאן הכוונה: למטה מגיל 25), ודומה לו: 'נער קטן' (מלכים א יא, יז ועוד); 'נער ורך' (דברי־הימים א כב, ה; כס, א ועוד); 'נערים קטנים' (מלכים ב ב, כג) — בנגוד ל'נערים' הלוחמים; והשווה למשל: 'יצדוק נער גבור חיל' (דברי־הימים א יב, כח), והשווה גם את מאמרי: 'יקומו וא הנערים וישחקו לסנינו' (באג"ל לית) JPOS, XXI, 1948, p. 114. על הסיבה לאיסור יציאת הנערים עם הלוחמים — ר' במבוא, פרק רביעי § 4 (1) ובמיוחד שם § 3 (א). בדומה לאיסור הנ"ל אנו מוצאים עתה בדפי סרך היחד (קומראן ו, עמוד 110,

2. גם הם מבין ארבעים שנה ועד בן חמשים: 'גם הם' — סכן מלכתחילה כתב, ש'סורכי המחנות' היו בגיל זה, ושכח למחוק כאן את המלים 'גם הם', ואולי נסמך 'גם הם' על גיל אנשי הסרך, שהיו בני 40-50. — וכול: היינו כל בעלי התפקידים המפורטים להלן.

2-3. מפשיטי החללים וכו': חלק המונחים מקורם במקרא, וחלקם מורכבים ממלים הנמצאות במקרא בצור רות דומות על 'מפשיטי החללים ושוללי השלל' ר' פרק שביעי § 3 (3). — מטהרי הארץ: ר' יחזקאל לט, ד יב, ור' במבוא, שם § 3 (4). — שומרי הכלים: שם § 3 (5). — עורך הצידה: נראה שרק מקרה הוא שכתבו בלשון יחיד, ור' שם § 3 (6).

3. יהיו מבין חמש ועשרים שנה ועד בן שלושים: מכאן יש להסיק, שלגבי הכת התחיל הגיוס לצבא בגיל 25, ואף זה לצורכי שירותים בלבד. גיל הלוחמים ממש היה מבין 30 שנה ומעלה. על ויקת קביעה זו לתור קים הנוגעים ללוחים מצד אחד, ולאופי הכת מצד שני — ר' במפורט פרק רביעי § 4 (1) ולהלן. וראה עתה גם בדפי סרך־היחד (קומראן ו, עמוד 110, דף [1], שורות 12-15): 'ובן חמש ועשרים שנה יבוא להתניצ'ב ביסוד דות עדת הקודש לעבוד את עבודת העדה ובן שלושים שנה יגש לריב ריב ומן־שפס ולהתיצב ברואשי אלפי ישראל-וגר'. — וכול נער זעטוט: היינו למטה מגיל 25. הצירוף הזה הוא מאלף במיוחד לאור הברייתא המ' פורסמת על שלושת ספרי התורה, שנמצאו בעזרה, ובהם חילופי גוסתאות: 'ספר מעוני וספר זעטוט וספר היא...

לב ובכול נפש" (15, 2); "ואהבכה גזבה ובכול לב" (14, 26). לצירוף כאן השמה כמיוחד: "ותמים ורך כנודת מנחת רצון" (סרך היחד 9, 5) — נדבת מלחמה: היינו המקריבים את עצמם מרצונם למלחמה ה'. והשמה גם: J. v. d. Ploeg, *Le Manuel*, p. 115; n. 2; Brownlee, *Manuel*, p. 7, n. 4; p. 35, n. 7. הצירוף כאן יסודו בכמה מקומות במקרא, שברם המלה 'נוד' קשורה במלחמה, תהלים קי, ג: דבריהימים ב יו, טז ('המתנוד לה' ועמו מאתים אלף גבור חיל'); ובייחוד שופטים ה, ב ('כהתנוד עם') וכן שם שם, ט, והשווה לכך גם את דברי שיר השירים רבה ד על האמור בכמדר לא, ה: "שנים עשר אלף בנודבה" — ותמימי רוח ובשר: היינו צירוף שתי התכונות כאחד: שלי מים בגופם וברוחם (והשווה ויקרא א, ג וכן ועוד). והשווה: "עם גבור תמים תתמם" (שמואל ב כב, כו ור' גם תהלים יח, כו) ועוד רבים במקרא, ככל אלה לא מצאנו את הצירוף 'תמים רוח ובשר', במגילות חשובים במיוחד הצירופים 'תמימי דרך': 'להתהלך תמים'; 'ההר לכים בתמים'; 'אנשי התמים'; 'אנשי תמים בקודש' ועוד; ור' פרק אחד-עשר, § 'תמים', שבו ריכזתי כ־20 משפטים, שבאים בהם הצירופים הנ"ל: 1 באור וחושך, 13 בסרך היחד, 2 כהודיות 4 בברית דמשק. והשווה לענייננו: 'ובתמימי דרך יהמו כול גויי רשעה' (כא, 14, 7) — ועתודים ליום נקם: למקבילות ר' לעיל הערות ל[6], 15, הכוונה: נצבים ומומנים ליום הנקם, על יום זה ר' ישעיה לה, ח; סג, ד; סא, כ; ירמיה מו, י: משלי ה, לד. המשפט מושפע, כמובן, מאסתר ח, יג: "ולהיות היהודיים עתודים (כתיב) ליום הזה להנקם מאור ביהם". לאור הצירופים הרבים והברורים הנ"ל דומני, שכך יש להבין את הפסוק בסרך היחד 9, 23, שקר אוהו: "ולהיות איש מקנא לחוק ועתו ליום נקם". אולי כאן טעות סופר, ויש לקרוא: "מקנא לחוק ועתונד" ליום נקם; אם לא כן, אולי יש להבין: "ולהיות איש מקנא לחוק ועתי ליום נקם". היינו מוכן ומוזמן; והשתה יושלח ביד איש עתי המדברה" (ויקרא טז, כא). לכל ההלכות הנ"ל ר' עתה גם בזפי סרך היחד (קומראן 1, עמוד 110, דף [1], 25 ואילך): "ואם תעודה תהיה לכול הקהל למשפט או לעצת יחד או לתעודת מלחמה וקדשום שלוש ימים להיות כול הבא עתני—נה". והשווה גם את דברי הירושלמי (יומא ה, ג) על ויקרא, שם: "עתי שיהא עתיד, עתי שיהא מוומן". אני מודה לפרופ' ש' ליברמן על שהפנה את תשומת לבי למקום זה.

6. אשר לוא יהיה טהור ממקורו ביום המלחמה: ור' דברים כג, יא ואילך. על השוואת שני הקטעים ר' בפרק רביעי § 3 (ג). כחנת הדברים: כל הנמצאים עם מחנות הלוחמים, אלא שגפסלו פיסול זמני בגלל מקרה לילה, לא ירדו אתם ביום המלחמה. הירידה: — בגי

דף [1], שורה 19 ואילך): "יכול איש פותי אל יבוא בגורל להתיצב על עדת ישראל לריקב מ[שפט ולשאת משא עדה ולהתיצב במלחמה להכניע גוים רק בטרך הצבא יכתוב משפחתו ובעבודה המס יעשה עבודתו כפי מעשיו". — ואשה: על בעית גיוס האשה בכלל ועל איסור יציאתה עם הלוחמים לפי הלכות הכת — ר' פרק רביעי § 2, ובמיוחד שם § 3 (א).

3-4. לוא יבואו למחנותם בצאתם מירושלים ללכת למלחמה עד שובם: כאן האיסור הוא החמור והמוחלט ביותר. והשווה לקמ, ור' פרק רביעי § 3, על השלבים 'בצאתם' ו'בשובם' — ר' הערות ל[4], 9 ואילך.

4. וכול פסח... או איש אשר מום עולם בבשרו: קבוצה זו כוללת את בעלי 'מום עולם' (הוא 'מום קבוע' במשנה), ומקורה בייחוד במה שנאמר בספר ויק' רא כא, יז לגבי בני אהרן הכהנים (לא בענייני צבא). הסופר הוסיף את המלים 'מום עולם', כדי לכלול את כל המומים המפורטים שם. על כל הבעיה ועל זיקת האיסור לענייני המלחמה — ר' במפורט במבוא, פרק רביעי § 3 (ב).

4-5. או איש מנוגע בטמאת בשרו: היינו המנוג געים המפורטים בויקרא פרק יג (בפרק זה שכיחות ביותר המלים 'נגע', 'טמאה', 'בשר'; אמנם לא נמצא שם צירוף מלים זה שלפנינו במגילה). מנוגעים אלה, כמובן, אינם רשאים להיות עם הלוחמים במחנותיהם (ויקרא יג, מו) עד שיסור מהם נגעם, ור' במפורט במבוא, שם. — לוא ילכו אתם למלחמה: כאן האיסור אינו כה חמור כמו לעיל, לגבי נעוטים ונשים, וייתכן שאין כאן אלא גזרה על הימצאותם בשדה הקרב ובמחנות הלוחמים, אבל אין איסור שיימצאו מהוץ למחנות הלוחמים או בעורף, ור' במפורט במבוא שם. ובמיוחד ר' שם ההקבלה מסרך היחד (קומראן 1, עמוד 110, דף [2], שורה 3 ואילך). — כולם יהיו אנשי נדבת מלחמה ותמימי רוח ובשר ועתודים ליום נקם: 'כולם': היינו כל הלוחמים. והשווה גם הערות ל[6], 15; וכן השוה: 'עתודי המלחמה נדיבי הלכ' שהם הלוחמים, שהשוטרים מדברים אליהם (יד, [10], 5); השימוש בלשון התגדבות שכית ביותר במגילות וטיפוסי להן, ובעיקר בסרך היחד, והשווה, למשל: "וזה הסרך לאנשי היחד המתנדבים לשוב מכול רע" (5, 1); "לכפר לכול המתנדבים לקודש באהרון ולבית האמת בישראל" (5, 6); "יבוא בברית אל לעיני כול המתנדבים" (5, 8); "מתנדב מירושלם להוסיף על עצת היחד" (6, 13-14); "יכול הנעשה בו ירצה בנדבה" (9, 24); והשווה גם [1], 7, 11; [5], 10, 21. וכן בהודיות: ואהבכה בנדבה ובכול

מלחמת בני אור בבני חושך

7 בין כול מחניהמה למקום היד כאלפים באמה. וכול ערות דבר רע לוא יראה סביבות כול מחניהם.

[יב]

8 ובסדר מערכות המלחמה לקראת אויב מערכה לקראת מערכה ויצאו מן השער התיכון אל בין המערכות שבעה

9 כוהנים מבני אהרון לובשים בגדי שש לבן כתונת בד ומכנסי בד וחוגרים באבנט בד שש משור תכלת

10 וארגמן ותולעת שני וצורת ריקמה מעשה חושב ופרי מגבעות בראשיהם. בגדי מלחמה ואל המקדש לוא

11 יביאום. הכוהן האחד יהיה מהלך על פני כול אנשי המערכה לחזק ידיהם במלחמה. וביד הששה יהיו

1. עמוד 110, דף [2], שורות 8-9: "כיא מלאכי קודש [תמ] Milik השלים: 'בעדותם'; ור' במפורט במ' בוא, פרק רביעי, בסוף § 3, בלוח המשחה. על מלחמת המלאכים בצבאות בני אור, ר' הערות לפרשה ב, [1], 10-11 ('נלחמים יחד'); טו, [12], 7 (צבא מלאכים בפקודינו), ובמיוחד בפרק תשיעי § 6.

6-7. ורוח יהיה... למקום היד' כאלפים באמה: עליפי דברים כג, יג: "ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חניף", שיעור המרחק, 2.000 אמה, רומז במיוחד ליהושע ג, ד. על הקשר בין הג'ל ובין תחום השבת וכן על כל בעיית היד' והכת — ר' במפורט במבוא, פרק רביעי § 3 (היד'), ושם גם השוואת נוסח המגילה עם נוסח המקרא, — רות: ר' הערות לט', [5], 16. — בין כול מחניהמה: בזיקה כנראה גם למחנות הכת. — יד: על היד' במשמעות סימן ר' הערות ל[8], 5.

7. וכול ערות דבר רע: צירף את שני הפסוקים בד' ברים כג, "ונשמרת מכל דבר רע" (פסוק י), "ולא יראה כך ערות דבר" (פסוק טו), וכן גם [10], 1, ור' שם. — לוא יראה סביבות כול מחניהם: בדברים כג, טו: "ולא יראה (היינו ה')... ושב מאחריך".

גד ליציאה ולהליכה — היא התנועה משדה המערכה למקום הלחימה, ורבות הונומאות לכך במקרא. השוה למשל: "כי כחלק הירד במלחמה וכחלק הישב על הכלים" (שמואל א, ל, כד). מעניין לציין את ההבדל שבין נוסח המקרא לנוסח המגילה בפרט זה: במקרא: "כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה" (דברים כג, יא). במגילה: "איש אשר לוא יהיה טהור ממקורו, כלום היה לפניו נוסח אחר? השימוש ב"מקור" במש' מעות זו נמצא במקרא (ובייחוד בכחבי חז"ל) לגבי אי שה: "וסהרה ממקד דמיה" (ויקרא יב, ו) ועוד: "לפי שחוקתו מן המקור" (נדה ב, ה) ועוד. והשוה גם משלי ה, יח ("יהי מקורך ברוך ושמה מאשת נעורייך"), ודומה לזה גם בהגדות: "סור הערוה ומקור הנדה כור העונן" [11], 22, ור' גם במאמרי ב-JBL, לעיל הערות ל-[6], 12. והשוה: "אמרו לו (דור המבול לנוח) הרי אנו מונעים עצמנו מטריה ורביה שלא להוציא זרע בני אדם. מה היו עושין כשהן באין אצל נשותיהן? היו משחיתים מקור זרעם על הארץ כדי שלא להוציא זרע בני אדם" (פרקי דרבי אליעזר, כב). — כיא מלאכי קודש עם צבאותם יחד: עליפי דברים כג, טו: "כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך... והיה מחנך קדוש". במקביל למשפט זה אנו מוצאים אף בדפי סרף-היחוד, לאחר האיסור על בעלי המומים שזכרו לעיל (קומראן

פרשה יב, [7], 8-9, 9

הסופר השאיר ריווח של שורה שלמה לפני התחלת פרשה זו, שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת ([7], 7) הסתיימה סמוך לסופה (ור' הקדמה). פרשה זו היא הארוכה בכל פרשיות המגילה.

היא נמנית עם סדרת הסרכים (קרב) ומכילה למעשה את סרך הלחימה משעת סידור המערכות לקראת האויב ועד הרדיפה. במיוחד מובלטים תפקידי הכהנים הלויים, חצוצרותיהם, שופרותיהם ולבושם. החלק העיקרי (דף [8]) דן בעיקרו בתיאור קולות החצוצרות ובפעולות הקרביות המבוצעות לשמען. תוכנה של הפרשה נדון במבוא בפרקים שונים — לפי נושאיו, כפי שיצוין להלן בהערות. החלק התחתון של הדפים ([7] - [8]) בלה — כרגיל בדפי המגילה — ומחמת הצורה הגלית של הבלית חסרים אף חלקים של אותן השורות התחתונות, שנשתמרו בעיקרן. דף [8] הוא הדף הצר בכל דפי המגילה. דף זה נתפרסם בזמנו על ידי סוקניק (מגילות גנחות א, לוח VIII; הערות ופירושים בעמ' כה) בלויית פירושים קצרים, ומאז זכה לתרגומים רבים, שעיקריהם צוינו בהערות לפרק חמישי במבוא.

הקורש ביום הכפורים (2) הוספת המלה 'לכך', שאינה נמצאת בתיאורי המקרא הנדונים בכלל (3) את מעשה 'התכלת והארגמן', שלפי ספר שמות הם 'מעשה רקם', הוא מגדיר כ'צורת ריקמה מעשה חושב' (4) הצירוף 'בגדי מלחמה', שאינו נמצא במקרא ובמקורות חוץ לצר רתו וז. על הסיבות לשינויים אלו — בצירוף יוח משה של המקורות ובירור מפורט של המונחים — ועל יחסם לבעית לבוש הכהן משוח המלחמה — ר' בהרחבה בפרק שמיני § 5 (3).

10. וצורת ריקמה מעשה חושב: ר' לעיל הערות לפי רשה ה, § 5, 6, ובייחוד במבוא, פרק שמיני הערה 85. — ופרי מגבעות: כתיב מעניין, במקרא 'פארי' (שמות לט: יחזקאל מד), מכאן שאות א כאן לא היתה הגויה. — בגדי מלחמה: דומה שאין השם מעיד על איכות שונה של הבגדים, אלא על מערכת בגדים מיוחדת לקרב, שאל המקדש לא יביאום, ור' הגמקה לכך — פרק שמיני § 5 (3, ב).

11. הכוהן האחד יהיה מהלך: היינו האחד מבין השבעה, במקום אחר (יג, [15], 6) הוא נקרא 'החורץ' למועד נקם. בניגוד ל'כוהן הראש' הקורא את תפלתו בעמידה — מההלך הכוהן הנידון בשעה שהוא מחזק את ידי הלוחמים, והשעה גם כג, [15], 6 ('התהלך'), על בעיה זו ראה במפורט פרק שמיני § 5 (2), וכן שם § 4 ו-§ 5 (1). — לחזק ידיהם במלחמה: דברי החזק מובאים במגילתנו בפרשה כג, [15], 7 ואילך, ור' שם. לצירוף המלים השתה: 'לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים' (עזרא ג, כב), ור' גם 'וחזק את יריהם' [15], 7 והערות שם). — וביד הששה: כלומר, רק ששת הכהנים תוקעים בחצוצרות, בניגוד לשבעת הלויים, תוקעי השופרות. ור' פרק חמישי, הערות 61-62, ובמ' יוחר שם הערה 7, אין יחס בין מספר הכהנים ובין סוגי החצוצרות, ור' פרק חמישי § 3 בסוף.

8. ובסדר מערכות המלחמה לקראת אויב מערכה לקראת מערכה: בניגוד למבנה שתואר בפרשה ט, [5], 15 ('יסדרו שבע המערכות מערכה אחר מערכה'), ור' הערות שם. לאחר שהושלם מבנה המערכות וסידורן ולאחר שנאמרו דברי כהן הראש (ר' להלן) אל החיילים, שעמדו במרוכז, סודרו המערכות במבנה קרבי לקראת האויב. על מבנה זה ר' במפורט במבוא, פרק שביעי § 5 (8). צירוף המלים מקורו במקרא: 'ותערך ישראל ופלשתים מערכה לקראת מערכה' (שמואל א א יז, כא). — השער התיכון: על השער — במש' מעות הרווח הטאקטי שבין היחידות הערכות לקרב — ר' במפורט פרק שביעי § 2 (4). — התיכון: מכאן, שבקו הראשון עמד מספר זוגי של מערכות. להגמקת מסקנתי, שהמערכות שעמדו בקו הראשון היו 4 במספר, ר' פרק שביעי § 5 (8). לצירוף השווה: 'בשער התוך' (ירמיה לט, ג) והערה 34 בפרק שביעי. — בין המערות: בין חזית בני אור ובין חזית הכתיים.

8-9. שבעה כוהנים: שישה מהם נושאים חצוצרות, ואחד מחזק את ידי הלוחמים, ור' להלן, על 'שבעת הכהנים' השווה דבריהם א טו, כד: נחמיה יב, מא, וכמובן יהושע ו, ד: ור' במפורט על בעיה זו הערות 61-62 בפרק חמישי של המבוא, ולקמן, שורה 13 (לענ' יין הלויים).

9. מבני אהרן: בהשפעת שני הנושאים, הקשורים כאן עם הכהנים — תיאור לבושם והחצוצרות שבידיהם לפי המפורט בתורה (שמות כח, מ; לט, כו; במדבר י, ח), ור' גם פרק שמיני, הערה 80.

9-11. תיאור לבושם של הכהנים הללו מאלף ביותר, שכן אף-על-פי שיסודו בכתוב בשמות לט, כו ואילך, הוסיף בעל המגילה פרטים ושינויים משלו (1) הוספת המלה 'בר' ליד כל סוג וסוג (כולל האבנט), כמתואר בספר ויקרא טו, ג ואילך לגבי בגדי אהרן, בבואו אל

מלחמת בני אור בבני חושך

12 חצוצרות המקרא וחצוצרות הזכרון וחצוצרות התרועה וחצוצרות המרדף וחצוצרות המאסף. ובצאת הכהנים

13 אל בין המערכות יצאו עמהמה שבעה לויים ובידם שבעת שופרות היובל. ושלושה שוטרים מן הלויים לפני

14 הכהנים והלויים. ותקעו הכהנים בשתי חצוצרות המקרא בהפתח שערי המלחמה על חמשים מגן.

15 וחמשים אנשי בינים יצאו מן השער האחד [חמשים מן השער השני ויצאו עמהמה ל]ויים שוטרים. ועם

16 כול מערכה ומערכה יצאו ככול הסדר הזה. ותקעו הכהנים בחצוצרות ויצאו שני דגלי ב[ינים מן השערים

17 [ועמ]דו בין שתי המערות וב[ידם קלע ומגן — ותקעו להם הכהנים בחצוצרות סדר]י המלחמה]

18 קול מרודד וגו'

(בשורות הבאות תוארו פשיטת הראשים לסדריהם ותקיעת הכהנים בחצוצרות למפשע ולהשלכת הקלע).

יהושע ה. ד. שם תוקעים שבעה כהנים בשבעה שופרות היובלים. בירורו של שוני עקרוני זה ימצא הקורא במ' בוא, פרק חמישי § 8 : § 9, וכן שם בהערות 61 - 62 : ור' שם גם סקירת השימוש בשופרות ובחצוצרות לפי המקרא, לפי מקורות חז"ל ולפי מקורות חיצוניים (§ 9, § 10).

13 - 14. ושלושה שוטרים מן הלויים לפני הכהנים והלויים : על השוטרים מן הלויים השווה דברי הימים א כג, ד : דברי הימים ב לו, יג. על תפקיד נוסף של השוטרים (הנוכחים בשורה 15), הקשור במיון ימסי הלבכי — ר' במפורט פרק שביעי § 3 (2).

14. בשתי חצוצרות המקרא בהפתח שערי המלחמה : מה : השלמת שם החצוצרות ודאית, שכן מ', שקריאחה ברורה, מחייבת להשלים 'המקרא', או 'המאסף', או 'המרדף'. מבחינת התוכן מתאימות כאן רק 'חצוצרות המקרא', חיווק להשלמה זו לאור שרידי האות הבאה, שאיראפשר שהיה 'א' או 'ר', אלא רק ק'. על מספר

12. רשימת החצוצרות המפורטת כאן (רשימה ג) יש להשוותה לשתי הרשימות (א ו-ב), הניתנות בפרשה ד [2] 15 - [3] 11, והשווה במיוחד הלוח המשווה בפרק חמישי § 3. רשימה זו מקוצרת ביותר והיא מכילה אך ורק את חצוצרות הקרב. לקמן נציין את מסקנותינו בלבד. — המקרא : הן חצוצרות מקרא היחידות, ובר' ייחוד לרגליהביניים, ר' פרק חמישי § 5 (7). — וזו כרון : וכן [16] 3 : [18] 4, ויהוין קשה במיוחד. לדעתי הן זהות עם 'חצוצרות סורי המלחמה', ור' שם. — התרועה : חצוצרות שמריעים בהן בשעת הקרב. כאן הן כוללות את 'חצוצרות תרועות החללים' או 'חצוצרות ההללים', וכן את 'חצוצרות המארב', ור' שם § 5 (4). — המרדף : בדומה בשאר הרשימות, ור' שם § 5 (2). — המאסף : כוללות את 'חצוצרות המשוב' לשוב הלוחמים מן הלחימה — בשדה הקרב עצמו, וכן את חצוצרות 'דרך המשוב' לבוא אל העדה ירושלמי ור' שם § 5 (1).

13. יצאו עמהמה שבעה לויים... היובל : והשווה

בקשר לשלושת הדגלים : יתקעו הכהנים בחצוצרות המקרא ויצאו שלושה דגלי כינים מן השערים ועמדו בין המערכות" (8) 3 - 4 ; וכן השחה : יעמדו בין שתי המערכות" (6) 4. בהשלמה השמטתי את המלה 'המקרא' מחמת חוסר מקום בפער. כאן מתקבלת על הדעת הש' מטה זו, שכן כבר צוין בשורה 14, שבפעולה זו נזקקים ל'חצוצרות המקרא'. נוסח מקוצר יותר ר' [17] 10. על ההשלמה 'שני דגלי' — ר' הכתיב בהערות לעיל, וכ' מפורט במבוא, פרק שביעי § 4 (5). השלמת המלים 'ועמדו', 'המנצח' כות' ודאית בהחלט. — ובנידום קלע ומגן ותקעו להם הכהנים בחצוצרות סדרן המלחמה" מזה : המפתח להשלמת הפער נמצא בשרידי המלים שמשמאל לפער. המלה האחרונה היא בודאי 'המלחמה' ; מן המלה שלפניה נשתמרה רק י' שבסופה. לפי התוכן ובהקבלה לקטע המתאים ברף הבא היה אפשר להניח שיהא כתוב כאן 'ידי סדר מלחמה', אולם השלמה זו לא תיתכן, הן בגלל זה של 'המלחמה', והן בגלל י' שבי' סוף המלה הקודמת (הצירוף : 'ידי סדרי המלחמה' אינו נראה לי, ור' הערות להלן). בהשלמה יצאתי מתוך הנחה, שתוכנו של המשפט הנידון חייב להיות מתאים למה שנאמר להלן בקשר לשלושת הדגלים האחרים : יתקעו הכהנים בחצוצרות קול מרודד יד סדר מל' חמה" ; אולם מכיוון שמשפט זה הוא הראשון בתיאור פעולות החצוצרות הללו, נראה שכאן פירט ואמר : "ותקעו להם הכהנים בחצוצרות סדרן המלחמה". את המלים 'קול מרודד' יש לשבץ בתחילת השורה הבאה (והשורה [8] 13 - 14, שבו ניתן תיאור הקול לאחר ציון שם החצוצרות). על משמעות המונחים כאן ר' הערות לדף הבא. אם נקבל הצעת השלמה זו, יישאר בפער מקום להשלמת 3 - 4 מלים. השלמתי כאן 'קלע ומגן' — בהקבלה למתואר ברף [6] 4 - 5, שבו מתחיל תיאור כלי הנשק מיד לאחר המלים : 'בין שתי המערכות'. שרידי האותיות הנראים אינם מאפשרים השלמה כגון 'והם', 'והדגלים' וכדומה. לצירוף 'ובידם קלע' השחה, למשל, יקלעו בידו' (שמאל א יו מ). ברוחח שנשאר ייתכן שדובר על כלי נשק נוסף.

18 ואילך. בהסתמך על ראשית הדף הבא, דון בסיום פעולת אנשי הקלע, ובהקבלה לתיאורים שם, להלן, שר רות 6 - 12 — יש להניח ששאריה דף [7] עסקה בתיאור פשיטת הראשים של דגלי אנשי הקלע לסדריהם. אין לדעת, אם גם במסיבות אלו תקעו לימפושעם' (כלהלן). שכן הטחת של הקלע היה גדול בהרבה מזה של הור' קות. מכל מקום די בשלוש-ארבע השורות הבאות (שהן ארוכות ב-45 מ"מ כל אחת משורות הדף הבא) לתיאור מעין זה, ואולי מקוצר במקצת, לפי התיאור שבדף הבא (ור' שם). לא השלמתי את התוכן במפורט, שכן אין לדעת בדיוק את דרך לחימתם של אנשי הקלע.

החצוצרות השחה במדבר י, כ. השלמת התוכן נעשתה לפי ה, [3] 7 : "חצוצרות מקרא אנשי הכנים בהמתח שערי המלחמה" (והשחה שם שורה 1) והשחה גם הערה 26 בפרק חמישי. לחצוצרות אלו נזקקים רק לאחר המתח שערי המלחמה, ור' פרק שביעי § 5 (9) ופרק חמישי § 5 (5). והשחה "ותקעו להם הכהנים בחצוצרות הזכרון ופתחו שערי המלחמה" (כד, [16] 2 - 3). לתקיעת חצוצרות 'הזכרון' (סדרי המלחמה) נפתחים השערים. והשחה פרק חמישי § 5 (7). — על חמשים מגן : היינו ברוחב של 75 אמות, ור' הערה 169 בפרק שביעי. וכן שם § 5 (9) על דרך פתיחת השערים. השחה גם הערות ל [5] 3 ('על אלף') וכן [9] 13 ופרק שישי § 2 (סוף 4).

15. וחמשים אנשי בינים : כלומר, דגלי הבינים יצאו ביחידות של 'חמשים', ור' הערות ל [4] 3, וכן פרק שביעי § 4 (6) ; ושם § 5 (9) — על הקנטוריה (כת חמשים איש) בצבא הרומאי בתקופה מסוימת. ואולי יש להשחת לכך גם שמות יג, יח : יהושע א, יד ; ד, יב ; שופטים ה, יא (?) — מן השער האחד ונתמשים מן השער השני : השלמתי על סמך מבנה מערכות הפנים (האסורות משלוש יחידות בנות אלף איש, שבכל אחת יש שני שערים, ור' פרק שביעי § 5 (8) וציור 8. — יצאו עמהמה לויים שוטרים, או : יעמדו מאחריהם לויים שוטרים : מתוך המשך המשפט בשורה 16 נראית לי יותר ההשלמה הראשונה. והשחה לעיל 'שוטרים מן הלויים', והערות שם. תפקיד השוטרים, היוצאים עם דגלי הבינים, שונה מתפקיד השוטרים הנ"ל, ודומה שעניינם למנוע את ברר' חת הלוחמים, והשחה "מעמידין וקיפין לפניהם ואתרים מאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהן וכל המבקש לחזור הרשות בידו לקפת את שוקיו" (סוטה ח, ו). והשחה דברי הרמב"ם : "ומעמידין מאחור כל מערכה ומערכה שוטרים חזקים ועזים וכשילין של ברזל בידיהם" וכו' (הלכות מלכים ז, ג).

16. כול מערכה ומערכה : כאן מדובר כנראה על 'מערכת' אנשי הבינים, ור' הערות ל [6] 8 ('מערכת אנשי הבינים'). — יצאו ככול הסנדרך הזה... : והשחה להלן 'בסדרך הזה יתקעו' (8) 14, היינו בהתאם לנוהג המפורט לעיל. והשחה פרק שביעי § 2 (5).

16 - 17. ותקעו הכהנים בחצוצרות ויצאו שני דגלי בן ינים מן השערים [ועמדו בין שתי המערכות] : מכאן ואילך מתחיל תיאור מפורט של שיטת יציאת דגלי הבינים קבוצות קבוצות, כמתואר בקיצור בפרשה ט לעיל (6) 1 - 6, ופשיטתם לסדרים וכיוצא בזה. המלים שמשמאל לפער דומות מאד למה שנאמר להלן במגילתנו

- 8, 1. החצוצרות תהיינה מריעות לנצח אנשי הקלע עד כלותם להשליך שבע פעמים. ואחר יתקעו להם הכוהנים בחצוצרות המשוב ובאו ליד המערכה
2. הראשונה להתיצב על מעמדם. ותקעו הכוהנים בחצוצרות המקרא ויצאו שלושה דגלי בינים מן השערים ועמדו בין המערכות ולידם אנשי הרכב
3. מימין ומשמאל. ותקעו הכוהנים בחצוצרות קול מרודד ידי סדר מלחמה
4. והראשים יהיו גפשיים לסדריהם איש למעמדו. ובעומדם שלושה סדרים
5. ותקעו להם הכוהנים תרועה שנית קול נוח וסמוך ידי מפשע עד קורבם למערכת האויב ונטו ידם בכלי המלחמה. והכוהנים יריעו בשש חצוצרות
6. החללים קול חד טרוד לנצח מלחמה והלויים וכול עם השופרות יריעו
7. קול אחד תרועת מלחמה גדולה להמס לב אויב ועם קול התרועה יצאו זרקות המלחמה להפיל חללים. קול השופרות יחשו ובח[צוצ]רות יהיו

4. שלושה דגלי בינים : אלה הם שלושת דגלי הנור קול, שנשקם ושיטת פעולתם כבר תוארו בהרחבה בפר' שה ט, [6] 1 - 4. ור' הערות שם. — ולידם אנשי הר' כב : הם הפרשים היוצאים עם אנשיהביניים (י, [6] 7 - 8, ור' הערות שם).

5 - 14. בשורות אלו מפרט הסופר את דרך פעולת הדג' ליט, אולם מובלטים ביותר קולות החצוצרות השונות וסימניהן. המונחים לציון הקולות והסימנים מעניינים ביותר ומעידים על עצמאותו של המקור. הקורא המת- ענין בבעיה זו ימצא בירור מפורט בצירוף לוחות משווים בפרק חמישי במבוא § 6. כאן נסתפק רק בציון המסגרות. הקולות מוגדרים בדרך כלל משתי נקודות 'שמיעה' : 1) רמת הקול (גבוה או נמוך), 2) צו- רת הקול (נפסק, מנוענע, או מחובר).

5. קול מרודד : קול זה הוא היחיד המוגדר במלה אחת, שכן אין סימן אחר הדומה לו. מתוך משמעות הפעל 'רודד' — ריקע, שיטת, ישר, פישט וכ' — דומה שקול זה היה פשוט, ללא הפסק וללא נענוע. קול זה מהווה חלק של סימן אחר (ר' [8] 13 - 14). על קול זה ר' במבוא פרק חמישי § 6 (2, ב), וכן בלוח הגראפי שבסוף § 6. — ידי : היינו סימני (signals). מלה זו נמצאת במגילה לעתים קרובות, מיד אחר ציון הקול ולפני ציון הפעולה הנעשית בעקבותיו : ידי מפשע' (לקמן, 7), 'ידי(1) התקרב' ([17] 11), 'ידי מלחמה' ([8] 12). ור' דיון מפורט על כך במבוא, פרק חמישי

[8] 1. החצוצרות תהיינה מריעות : הן חצוצרות החללים. המשפט מסיים את התיאור שהיה בק' הקודם. על מועד התרועה הנ"ל ר' הערות למאורים הבאים, שהם שלמים וברורים (להלן 11 - 12). — לנצח : ובדומה לה כמה פעמים : לנצח מלחמה' ([8] 9 : [11] 2 : [16] 6) : לנצח ידי מלחמה' (שם, 12, ור' להלן) : לנצח המלחמה' ([9] 2) = היינו לנהל בקצב ולהגביר את פעולת הזריקה : ור' פרק חמישי הערות 35, 37, וכן עיין לקמן, הערות לשורה 12. ועיין גם הערה לפרשה ו, [4] 13 'נצח אלי במשמעות אחרת'. בחדאי שאין לקבל את התרגום של דיפונסומר ואחרים 'נצח' במשמעות : ללא הפסק. אין זה מסתבר לא מבחינת ההוכח (ר' להלן), ולא מבחינת הלשון. דיפונסומר תרגם "Sans arrêt" (Aperçus, p. 100). לשימוש הכללי במגילה השווה דבריהמים ב, א, יו ; לה, יב - יג : עזרא ג, ח - ט : דבריהמים א כג, ד). — אנשי הקלע : ועיין במבוא, פרק שישי § 12 : פרק שביעי § 4 (5).

1 - 2. שבע פעמים : בדיוק כמו ט, [6] 1, ור' הערות שם.

2 - 3. ליד המערכה הראשונה להתיצב על מע- מדם : דגלי הקלעים חוזרים בסיום פעולתם וניצבים ליד המערכה (היינו ליד הקו הראשון של מערכות הפנים), שכן בעמדם באגפים הם יכולים לחפות בנשקם על נטיגת שאר הדגלים. ור' פרק שביעי § 4 (6).

לצורת הקול השווה אף את דברי הירושלמי (ברכות ט, יג) בענין הברקים: "אם בטורדין דיו פעם אחת ביום, אם במסטיקין מברך על כל אחת ואחת". מכאן שהקולות הטרודים באים ברציפות רבה כזה אחר זה. אני מודה ל"ר יצחק וארטסקי, על שהפנה תשומת לבי לדברי הירושלמי הנ"ל. — לנצח מלחמה: ור' הערות לשורה 1. ובחזאי לא "pendant la durée de la bataille" כתרגומי של G. Vermès (ע' 194). — והלויים וכול עם השופרות: היינו הלויים ושאר העם, שהיו בידם דם שופרות. משפט זה חוזר שוב [16], 6 - 7; והשוה שופטים ז, כ, ובייחוד יהושע'ו, כ; ור' פרק חמישי, הערה 63. על אלה שגרסו "הלויים וכול (!) עם (!) השופרות" הוסף עתה גם את תרגומי של: G. Vermès "Les lévites et tous (les autres) en même temps que les trompes, pousseront un cri" etc. (p.194).

10. קול אחד: היינו בצותא; והשוה: "ויען כל העם קול אחד" (שמות כד, ג); "ויהי כאחד למחצצרים ולמר שררים להשמיע קול אחד להלל ולהודות לה" (דברר הימים ב ה, יג). — תרועת מלחמה גדולה: על שימוש התרועה בקרב ר' פרק חמישי § 8 ושם הערה 64. צירוף של "תרועה גדולה" (יהושע, כמובא לעיל; שמואל א ד, ה; עזרא ג, יא, יג); ותרועת מלחמה ("כי קול שופר שמעתי נפשי תרועת מלחמה" (ירמיה ז, יט, וכן שם מט, ב). — להמס לב אויב: וכן: "לה"מס אויב" (יג, [9], 11 - 12). צירוף מלים זה אינו נמצא במקרא, אולם השווה צירופים קוויבים לו: ישעיה יט, א; דברים א, כה. "להמס לב אויב" מקביל כאן ללנצח מלחמה, ידי מפשע'ו, וכו', ומציין, שבניגוד לנ"ל ששימשו בעיקרם למתן סימנים — היתה מטרת התרועה להמס את לב האויב, על שימוש זה בשופרות ובחצוצרות בעמים השונים ובישראל, ר' במפורט במבוא, פרק חמישי § 9, § 10. — ועם קול התרועה: בד בבד עם התחלת התרועה, כלומר, התקיעה בחצוצרות ההללים משמשת סימן להתחלת התרועה ולהתחלת הזרקה כאחד. והשוה במקומות אחרים במגילה: "ועם צאת הקול" (כד, [16], 7), והשוה גם [17], 14 והשלמות שם. ובמפורט ר' פרק חמישי § 8.

10 - 11. יצאו זרקות המלחמה: הזרק' לשון זכר. כלי המלחמה יוצאים ולא אנשי הזרקות; והשוה "לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר" (יחזקאל בא, ט), ובייחוד: "ויצא כברק חצוי" (זכריה ט, יד). במקביל לנ"ל נמצאים במגילה המיאורים הבאים: "ועם הטל הראשון יריעו" וכו' (לקמן 14 - 15); וכן: "ועם צאת הקול יחלו ידם להפיל" וגו' ([16], 7); ודומה לו כה, [17], 14;

§ 6 (1) ובלוח המשווה, שם, בתחלת (2). — סדר מלחמה: הוא הסימן לפשיטת הראשים לסוריהם וניתן עלידי 'חצוצרות סורי המלחמה'. והשוה גם [16], 4 ('תרועה סורי) והערות לעיל ([7], 12, 'חצוצרות הזר' כרו').

6. והראשים יהיו נפשטים: היינו דגלי הביגים, שיצאו לשמע חצוצרות המקרא במבנה של 'ראשים', 'יפשוטו' ויתסורו למבנה של סורים. השימוש חוזר כמה פעמים במגילה, ור' במפורט פרק שביעי § 2 (2). — ובעומדם שלוש סדרים: היינו כל וגל מהמה 'סדר אחד, ור' פרק שביעי § 4 (6).

7. תרועה שנית: היינו באותן החצוצרות. לענין המונחים ר' במדבר פרק י, וכן הערה 1 לפרק חמישי של המבוא. — קול נוח וסמוך: 'נוח' מציין את רמת הקול, היינו את הקול השקט, הנמוך והרך, והשוה במ"ר לוינס, ור' פרק חמישי § 6 (2, ג). — וסמוך: מציין את צורת הקול. כאן legato, היינו קולות עולים ויורדים, אולם דבוקים, מחוברים וסמוכים, ועיין במילונים. ור' למשל "למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג" (בבלי ברכות י, א); "כתב אות אתה סמוך לכתב" (משנה שבת יב, ה) ועוד רבים, ור' במבוא, שם, ועיין בלוח הגראפי שבסוף § 6. — ידי מפשע: וכן "ידי התקרב" ([17], 11), היינו הסימן לצעידת הסדרים (ואולי תוך כדי ריצה) בסך לקראת עמדת ההטלה. פשע' במשמעות צעד ר' שמואל א כ, ג; ישעיה כו, ד. בתל' מורים נמצא בסמ"ך, פסע, ור' במילוני התלמודי של לוי. לא מצאתי את לצורה 'מפשע', ור' פרק שביעי § 2 (2). — עד קורבם: מסביר את מטרת הפעולה, מכאן שמו הנורף של סימן זה "ידי התקרב" (לעיל).

8. ונטו ידם: היינו הושיטו את ידם למענה ועמדו מוכנים לזריקה, ור' במפורט במבוא פרק שישי, הערה 86. — בבלי המלחמה: שם כולל. כאן מדובר בזרקות, ור' פרק שישי, הערה 4.

8 - 9. בשש חצוצרות החללים: כלומר, בפעולה זו משתתפים כל ששת הכהנים (לעיל [7], 11); ור' פרק חמישי, הערה 7.

9. קול חד טרוד: בניגוד לינוח וסמוך. 'חד' מציין את איכות הקול — דק, גבוה, קשה; והשוה 'שהוא חד בקולו' (בראשית רבה טו), ור' פרק חמישי § 6 (2, א) והלוח הגראפי בסוף § 6. 'טרוד' מציין את צורת הקול — staccato, היינו קולות בודדים, הבאים בנחיפות, אולם נפרדים זה מזה. ור' שם, ובייחוד הערה 54. קול זה התאים במיוחד לקולות הניצוח בשעת מהומת הקרב.

מלחמת בני אור בבני חושך

- 12 הכוהנים מריעים קול חד טרוד לנצח ידי מלחמה עד השליכם למערכת
- 13 האויב שבע פעמים. ואחר יתקעו להם הכוהנים בחצוצרות המשוב
- 14 קול נוח מרודד סמוך. כסרך הזה יתקעו ה[כוה]נים לשלושת הדגלים. ועם
- 15 הטל הראישון יריעו ה[כוהנים והלויים וכול עם השופ]רות קול תרועה
- 16 גדולה לנצח מל[חמה עד השליכם שבע פעמים ואחר יתקעו] להם הכוהנים
- 17 בחצוצ[רות המשוב קול נוח מרודד סמוך ובאו והתיצ]בו על מעמדם במערכה
- 18 [ותקעו הכוהנים בחצוצרות המקרא ויצאו שני דגלי בינים מן השער]ים ועמד[ו]
- 19 [בין שתי המערכות כדי הטל וששת הכהנים יריעו בחצוצרות והלויים]
- 20 [וכל עם השופרות יריעו תרועת מלחמה קול גדול ועם צאת הקול]

9, 1 יחלו ידם להפיל בחללים. וכול העם יחשו מקול התרועה. והכוהנים יהיו מריעים בחצוצרות

2 החללים לנצח המלחמה עד הנגף האויב והסבו עורפם. והכוהנים מריעים לנצח מלחמה.

3 ובהנגפם לפניהם ותקעו הכוהנים בחצוצרות המקרא ויצאו אליהם כול אנשי הבינים מתוך

וכן : יריעו תרועת מלחמה ואנשי הבינים ישלחו ידם (שם, שם, שורה 13) ור' הערות שם.

11. קול השופרות יהושע : ובמקביל : וכל העם יחשו מקול התרועה (להלן [9], 1) : וכל העם יחשו קול התרועה (כה, [16], 7-8), והעיקר : וכל העם יניחון קול התרועה (כה, [17], 14). מכל המקבילות הנ"ל ובהתחשב בתוכן הסקתי, שמיד אחרי צאת הזר קות הראשונים, משתתק קול תרועת השופרות, ואילו חצוצרות החללים ממשיכות לנצח. דיון מפורט בבעיה חשובה זו – וכן שלוש הרעות האחרות שהובעו בעניין זה – ימהרו, יהישו – ימצא הקורא בפרק חמישי § 8 : ור' גם הערות להלן [9], 1.

11-12. ובחצוצרות יהיו הכוהנים מריעים וגו' : ובדומה : והכוהנים יהיו מריעים בחצוצרות החללים

לנצח המלחמה עד הנגף האויב וכו' (להלן [9], 1-2) : והכוהנים יהיו מריעים בחצוצרות החללים (כה, [16], 8) ובדומה לו [17], 14-15. כלומר – הכוהנים ימשיכו לתקוע בחצוצרות החללים כל עוד נמשכת הלחימה.

12. לנצח ידי מלחמה : והשווה לעיל לנצח מלחמה. – ידי מלחמה : סימני מלחמה. כלומר תקיעות הכוהנים הללו מהוות גם סימני מלחמה (והשווה לעיל, הערה על יעם קול התרועה, שורה 10).

13. שבע פעמים : ובמפורט ט, [6], 4, ור' הערות שם.

14. קול נוח מרודד סמוך : מטרותו של סימן זה היא להשיב את הסדרים ממקום להימתם אל מקום שאר היהודות, שאינן לוחמות. כלומר, לשמע סימן זה יש

פרשה יב, [8], 12 - [9], 3

אלא השלמת התוכן גרידא. אף-על-פי שהמסמכים, שנב-
חרו מקסעים אחרים במגילה, מתאימים בדיוק לגודל הפר-
ערים. לשורה 17 השוה לעיל שורות 13 - 14. לשורה
18 : השוה [6], 4 (והשוה [6], 1 ; [8], 4 ; [16], 3 ;
[16], 10) ; [8], 3 - 4. לשורה 19 : [6], 4 ; וביחוד כה,
[16], 5 - 6. לשורה 20 : כה, [16], 6 - 7. אם נקבל הצעת
השלמה זו, נראה, שמספר השורות בכל דף לא עלה
על 20.

[9], 1. יחלו ידם להפיל בחללים : וכן כה, [16],
7 ; וכן השוה : יאנשי הבינים ישלחו ידם בחיל הכי-
תיים (כה, [17], 13 - 14) ; יחלו להפיל בחלליהם (שם,
14). והשוה הערות לפרשה א, [1], 1 (משלוח יד...
ב...), לעומת הנ"ל השוה את התיאורים : יצאו זרקות
המלחמה להפיל חללים (לעיל [8], 10 - 11). מכיון
שתיאור זה דן בדגלים נושאי הכידון (החרב) והחנית —
מתאימה כאן לשון יחלו ידם, שהיא גם מיוחדת לדרך
הלחימה בכיוונים וגם נותה לשימוש כללי. — יחשו
מקול התרועה : היינו, ישתתקו, ימנעו, ור' הערות
ל[8], 11 לעיל. השימוש יחשה מי במשמעות נמנע,
שתק, התאפק — מצוי אף במקרא, והשוה למשל מלכים
א כב, ג ; תהלים כח, א ; ישעיה טב, א ; סד, יא. שימוש
יחשה' לציון השתיקה בניגוד להוצאת הקול, רגיל אף
הוא, והשוה קהלת ג, ז ; בבלי חגיגה יג, א ב.

2. עד הגגף האויב והסבו עורפם : מלחמת הדגלים
הללו נמשכת עד מגפת האויב (שכן הם האחרונים בין
הדגלים, ונשקם הוא לקרב פנים אל פנים) ואינה נפ-
סקת, כמו בדגלי הנורקות לעיל, עם סיום השלכת שבע
הפעמים. דומה לזה בפרשה ט [6], 1 - 6, שבה מר-
גיש הסופר, לאחר תיאור יציאת שני הדגלים והאחר
נים, שמלחמתם היא להכניע מערכת אויב, בניגוד לר'-
גלים הקודמים, שתפקידם הוא להפיל חללים גרידא. —
הגגף : ר' הערות ל[3], 2. על חצוצרות המרדף. —
והסבו עורפם : היינו החלו לברוח ; ולא מצאתי את
לצירוף זה כמו שהוא. השימוש השכיח במקרא הוא יפנו
ערף (יהושע ו, יב, ורבים כמותו) ; לתת ערף (שמות
כג, כז) ; והקרוב ביותר : כי מעלו אבותינו ועשו הרע
בעיני ה' אלהינו ויעזבהו ויסבו פניהם ממשכן ה' ויתנו
ערף (דברי הימים ב כט, ו).

3. ובהגגפם לפניהם : היינו בהתחילם לנוס. לעיל נא-
מר, שפעולת דגלי הביניים הנ"ל תימשך עד הגגף האויב
וכו'. — בחצוצרות המקרא : כאן הן לקריאת אנשי
הביניים. בתיאור המקביל של הרדיפה, ביסודת הקרבות
עם הכתיים (כה, [16], 4) נאמר : בחצוצרות הזכרון
ונאספו אליהם כול מערכות המלחמה. בתיאור מקוצר

לבצע שתי פעולות : הפיכת הסדרים לראשים ומפסעי
הראשים אחורה. ואכן קולותיו של סימן זה מורכבים
משני הסימנים הנ"ל (ר' לעיל). כדי להכביל בין פעולות
אלו (משוב) ובין פעולות ההתקדמות, הרגישו שהקול
המרודד כאן חייב להיות נוח', ור' במפורט במבוא, פרק
חמישי § 6 (2, ג) והלוח הגראפי שם. — כסרך הזה :
היינו לפי הנוהל והטכסיסים הנ"ל יפעלו כל שלושת
דגלי הנורקות. על שימוש דומה ר' יב, [7], 16 והערות
שם.

14 - 15. ועם הטל הראישון : מעניין מבנה התיאור.
לאחר שתיאר לעיל את ה'סרך' עצמו, ולאחר שציי-
ן שב'סרך' זה יפעלו שלושת הדגלים (וברור שהכוונה
לשלושת דגלי הנורקות, שכן אחרי הנ"ל יוצאים שני
דגלים ור' ט, [6], 4) — הריהו חוזר ומתאר בקיצור
נמרץ את פעולת החצוצרות, השופרות והתרועה עם
הטל הראישון.

15. הנכוהנים והלויים וכול עם השופרות : כאן
כבר קיצר ולא פירט את דרך התקיעה ושילוב התרועה.
ההשלמה כמעט ודאית. המלה הראשונה אי אפשר שתהי-
ה 'והלויים', שכן אין נראים קצות האות ל, שהיו חיי-
בים להיראות. וכן ודאית היא השלמת השופרות, הפ-
ער שנשאר מתאים בדיוק למלים והלויים וכול עם.

16. לנצח מלחמה עד השליכם שבע פעמים ואחר
יתקעו להם הכוהנים : השלמה זו נעשתה לפי שורות
12 - 13 לעיל. הפער מתאים בדיוק. המשך הסגנון המקורי
צר.

17 - 20. הנימוקים להשלמת תוכן הקטע הבא הם : 1)
תחילת שורה 17 : בחצוצרות המשוב, שכן המדובר
כאן אחר פעולת חצוצרות החללים ; 2) סוף שורה זו,
והתיצבו על מעמדם, מתייב ציון פעולת השיבה וההת-
ייצבות. המלה 'במערכה', כתובה על הגליון, וקצת מתחת
השורה, והוספה לאחר מעשה. קשה להכריע, אם כתב
'במערכה' או 'במערכת', אם נגרוס 'במערכת' אולי עלינו
להוסיף את המלה 'פנים' בתחלת שורה 18 ; 3) בסוף שר-
ה 18 השלמת 'ועמדו' כמעט ודאית. לאות ע השוה את
צורת ע במלה 'מפסע' (לעיל שורה ז), ובמלה 'עדי'
(לעיל שורה 12). בסוף השורה נראות על הגליון באופן
ברור האותיות 'ללים', שיש להשלימן בלי ספק : 'חלי-
לים'. המלה נכתבה מעל לשורה שמתחתיה והוספה
אחר כך, כמו המלה 'במערכה' ; 4) תחילת הדף הבא
מתארת את פעולת אחד משני הדגלים האחרונים (ואולי
שניהם), ור' הערות ל[9], 1. כמובן, כל ההשלמה אינה

מלחמת בני אור בבני חושך

- 4 מערכות הפנים ועמדו ששה דגלים והדגל המתקרב כולם שבע מערכות שמונה ועשרים אלף
- 5 אנשי מלחמה והרוכבים ששת אלפים כול אלה ירדופו להשמיד אויב במלחמת אל לכלת
- 6 עולמים. ותקעו להמה הכוהנים בחצוצרות המרדוף ונחל[קן] על כול האויב לרדף כלה. והרכב
- 7 משיבים על ידי המלחמה עד החרם. ובנפול החללים יהיו הכ[והנ]ים מריעים מרחוק ולוא יבואו
- 8 אל תוך החללים להתגאל בדם טמאתם כיא קדושים המה [לן]א יחלו שמן משיחת כהונתם בדם
- 9 גוי הבל.

פעל, שאינו נמצא במקרא — בא לציין את פעולת הלר חמים במלחמת פנים אל פנים (קרב), שביסודה מונחת פעולת ההתקרבות אל האויב, ובסופה נעשתה שם גרדף ללחימה עצמה (והשווה התפתחות דומה בפועל 'נגש' ור' ישעיה מה, כ). ור' במקרא: "והיה כקרבכם אל המלחמה"; "אתם קרבים היום למלחמה" (דברים כ, ב-ג); "כי תקרב אל עיר להלחם עליה" (שם, י) ועוד, ובייחוד: "ויחננו אלה נכח אלה שבעת ימים ויהי ביום השביעי ותקרב המלחמה" (מלכים א כ, כט); ור' מאמרי ב'מער' כות', חוברת ס, דצמבר 1949, עמ' 21.

4-5. כולם שבע מערכות שמונה ועשרים אלף אנשי מלחמה: משפט זה חשוב ביותר להבנת מבנה מערכות הפנים ומספרי כלל הצבא. אי אפשר שמשפט זה מכון לדגלי הביניים בלבד, שמספרם היה 7.000 איש, אלא יש להבינו כסיכום ההיערכות הכללית לרדיפה — כל הלוחמים, המאורגנים בשבע מערכות (סנים) ושבע עת דגלי ביניים, הכוללים 28.000 לוחמים (מזה 7.000 אנשי ביניים, ו-21.000 אנשי מערכות הפנים, 3.000 איש למערכה). הסבר זה מתחזק מתוך המשך המשפט: "והרוכבים ששת אלפים" שהוא סה"כ הרוכבים (היוצאים עם אנשי הביניים, הנלחמים באגפים ובתוך המערכות). למשפט הנ"ל השווה התיאור המקוצר בפרשה כח, [18], 4: "כול מערכות המלחמה. לבירור כל הבעיה הנוגעת ר' במפורט במבוא, סרק שביעי § 4 (3-4); § 5 (4).

זה מגדיר הסופר את פעולת התקדמות כל המערכות (גם אלה שהיו בקו השני), לאחר שכבר עמדו ערוכים בסדר ריהם. על בעיה זו ר' במפורט במבוא, סרק חמישי § 5 (7); ושם הערה 33 הקבלות במינוח הצבאי הרומאי. — כול אנשי הביניים: שכן כל הדגלים הקדומים (חוץ מן האחרון) חזרו למעמדם במערכות.

3-4. מתוך מערכות הפנים: ר' לעיל, דגליהביניים צמודים למעשה, דגל דגל למערכת הפנים שלו, ור' במ' פורט במבוא, סרק שביעי § 4, § 5. דגליהביניים נח לצים קדימה ושומרים על המגע עם האויב הנרדף, ומאפשרים למערכות הפנים להיערך לרדיפה, ור' להלן הערות לפרשה יב, [9] 10 ואילך.

4. ועמדו ששה דגלים והדגל המתקרב: מכאן — ובסיוע ידיעות רבות אחרות במגילה — יש להסיק, שדג' ליהביניים היו שבעה במספר. כלומר, מלבד הדגל הגל' חם (ור' להלן) יצאו קדימה גם שאר ששת הדגלים. על קביעת מספר דגלי הביניים ר' במפורט סרק שביעי § 4 (3). — והדגל המתקרב: והשווה 'תרוצה שנית יידי התקרב' (כח, [17] 11), שהוא מטרת 'המפסע', ור' הע' רות ל' [8] 7: וכן שם 'עד קורבם'; כמו כן השווה 'ולמתקרביןם למלחמה יתקעו לשוב' (כה, [16] 11 והערות שם), וכן השווה: 'בו יתקרבו לנחשיר' (כ, [1] 10) והערות שם. שימוש זה — ובייחוד השימוש בהת-

וכן : "ויכו את כל הנפש אשר בה לסי חרב החרם לא נותר כל נשמה" (שם יא, יא) ועוד (והשווה במדבר יד, מה ; כא, ג).

ד' 8. הכהנים חייבים להריץ מרחוק ולא לבוא אל תוך החללים. לאזהרה זו השווה במיוחד את המטופר בספר המקבים א ה, סו על מלחמת מרשה : "ביום ההוא נפלו כהנים במלחמה בחפצם לעשות גבורות בצאחם למלחמה באולחם" (לפי כתגא), והשווה גם הרמב"ם, הלכות שמר טה ויובל יג, י-יב. — מרחוק : ביטוי רגיל, והשווה שמות כ, יח.

8. להתגאל בדם טמאתם : והשווה ישעיה נט, ב ; איכה ד, יד ; דניאל א, ח ("אשר לא יתגאל בפת בגי") ; והשווה יובלות כא, יז, ולצידוף המלים השווה גם "יוצר מים המה (גורל בליעל) בכול עבודת גדת טמאתם" (ית, [13] 5). — כיא קדושים המה [לוא] יחלו שמן משיחת כהונתם : [לוא], הפער אינו מספיק כדי ילואי — והשווה בשורה 7. לכל המשפט השווה : "ויאמר ה' אל משה אמר אל הכהנים בני אהרן... קדשים יהיו לאלהיהם ולא יחללו שם אלהיהם" (ויקרא כא, א-ו ; על ההמשך — ר' להלן) ; "והלכשת אתם את אהרן אחיך ואת בניו אתו ומשחת אתם ומלאת את ידם וקדשת אתם וכהנו לי" (שמות כה, מא) ; "ומשחת אתם כאשר משחת את אביהם וכהנו לי והיתה להיות להם משחתם לכהנת עולם לדורתם" (שם מ, טו). — יחלו : והשווה : "ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל ולא אחל את שם קדשי עוד" (יחזקאל לט, ז) ועוד. והשווה גם ויקרא כא, המובא לעיל, וכן בברית דמשק : "אל יחל איש את השבת" ([11] 15). — שמן משיחת כהונתם : נאולי משוחת' והשווה : "ומפתח אהל מועד לא תצאו סן תמיד" (ויקרא יז, ז) ; "כי גזר שמן משחת אלהיו עליו" (שם כא, יב), ור' כמובא לעיל שמות מ, טו.

9. גוי הבל : ורגיל במגילה, ור' הערות ל[4] 12.

5. והרוכבים ששת אלפים : ר' לעיל, זהו כלל הרר כבים של העדה (הסרך), ור' י, [6] 10, ובמפורט במבוא, פרק שביעי § 6. — כול אלה ירדופו : היינו בקרב המכריע (בגורל השביעי, ור' להלן כח, [18] 4) ישתתפו כל הלוחמים, אולם השווה להלן בעניין הכהנים.

5-6. להשמיד אויב במלחמת אל לכלת עולמים : והשווה הכתובת על חצוצרות המרדף ([3] 9) ועל אותות העדה בגשתם למלחמה ([4] 11-12) והערות שם. וכן ר' א, [1] 5 והערות שם. צירוף מלים זה, הקשור בר-דיפה, מיוסד, כנראה, על שמואל ב כב, לח : "ארדפה אויבי ואשמידם ולא אשוב עד כלותם".

6. בחצוצרות המרדף : רק כאן, וביתר המקומות 'המרדף', ור' הערות ל[3] 2. — ונחל[קן] על : ודומה לזה בתיאור הדיפה בסדרת הקרבות (כת, [18] 4) ; ונחלקו על כול מנחי הכת[ים] — וכן [2] 13 (ור' הערות שם). והשווה : "ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם וירדפם עד חובה" (בראשית יד, טו). — לרדף כלה : והשווה : "ותרועת קדושים ברדף אשור" (כת, [18] 2). ובמקביל : "למלחמת כלה" (ב, [1] 10) ; "למגסת כלה" (כט, [18] 11) ; "כלמת כלה" (סרך היחד [4] 13) ; זקני את כלה (הוויות [12] 14) ור' פרק אחד עשר, § כלה. מכאן דומה שיש לגרוס 'לרדף'.

6-7. והרכב משיבים על ידי המלחמה עד החרם : 'משיבים', אולי במשמעות גלחמים וגורמים לנסיגה ; ור' שימושי 'שוב' במשמעות נסיגה, והערות לפרשה ב, [1] 13 (!) ; [3] 2 ; 10-11 ; [4] 8. ודומה לו 'משיבי מלחמה שעה' (ישעיה כה, ו), — על ידי המלחמה : כאן דומני כפשוטו, עלייד המלחמה, משני הצדדים, בא-גמים ; והשווה : "ולידם אנשי הרכב מימין ומשמאל" (לעיל [8] 4-5) וכן השווה הערות להלן יג, [9] 11-12, ופרק שביעי § 6 (2). לשימוש השווה : במדבר לד, ג ; שופטים יא, כו. לעומת הנ"ל השווה : עמוס א, ח ; זכריה יג, ז ; בן-סירא ת, א ; במשמעות שונה שהשפיעה כנראה על צירופיו. והשווה גם סרך-היחד [5] 2 במש-מעות שונה לחלוטין. בדוחק רב אפשר לקשור את ידי המלחמה כאן עם המשפט "מריעים קול חד טרוד לנצח ידי מלחמה", לעיל [8] 12 (ור' הערות שם), היינו — 'משיבים על סימני המלחמה, אולם ר' גם הערה 183 בפרק שביעי, והערות 35, 36, 39, בפרק החמישי. — עד החרם : בדומה 'ונחלקו על כול מנחי הכת[ים] להחרימם' (כת, [18] 4-5), היינו להשמידם עד כלה (ור' הערות לעיל לשורות 5-6), והשווה : "לך והחרמ" תה את החטאים את עמלק וגלחמת בו עד כלותם" (שמר אל א טו, יח) ; "ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר החרים את כל ישרי העי" (יהושע ח, כו).

- 10 סרך לשנות סדר דגלי המלחמה. לערוך המעמד על רב[וע ומ]ג[ד]ל[ן]ת. גלול כפים ומגדלות.
- 11 וקשת ומגדלות. ועל דרוך מעט וראשים יוצאים. וכנפים [יוצאות] מ[שנ]י עברי המערכה [לה]מיס
- 12 אויב. ומגני המגדלות יהיו ארוכים שלוש אמות ורמחיהם א[ור]ך שמונה אמות. והמג[ד]לות
- 13 יוצאים מן המערכה מאה מגן. ומאה פני המגדל. כו[נה] י[סבו] המגדל לשלושת רוחות הפנים
- 14 מגנים שלוש מאות. ושערים שנים למגדל. אחד ל[ימין] ואחד לשמאל. ועל כול מגני המגדלות

פרשה יג, [9], 10 - 16

לפני פרשה זו לא השאיר הסופר ריווח של שורה ריקה, שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 9) נסתיימה בראשיתה.

נוסף על בליית החלק התחתון של הדף (כרגיל בשאר הדפים) פגעה בדף זה בלייה נוספת, ומשום כך חסרות כמה מלים או אותיות בשליש השמאלי של כל שורה ושורה שבפרשה זו. פרשה קצרה זו היא בבחינת המועט המחזיק את המרובה. למעשה היא דנה בשני עניינים: (1) רשימת שמות של מבני קרב שונים; (2) פירוט הכתובות שעל גבי אחד ממבני הקרב (המגדלות); הכתובות מורכבות משמות ארבעת מלאכי הפנים.

החלק הראשון מורכב למעשה כולו ממונחים טכניים, שכדי לעמוד על מהותם המדויקת, היה עלינו לברר את משמעותם הלשונית והצבאית כאחד, גם בכתבים הצבאיים הרומאיים והיווניים. על כך דובר בהרחבה במבוא. בפרק שביעי § 7, להלן נציין את מסקנותינו בלבד. פרשה זו, הבאה מיד לאחר תיאור תחילת הרדיפה לעיל בפרשה יב — מכילה סרך, המתאר שינויי מבנה להתקפה ולרדיפה. עניינו העיקרי של הסופר היה, כמובן, בתיאור הכתובות שעל 'המגדלות', ולכן העתיק מן ה'סרך' (במקור שהיה לפניו) למעשה, את כותרתו בלבד ואת הקטע הדין ב'מגדלות'.

היינו המבנה היסודי למלחמה ששרם הוכרעה, והמות' אם להגנה ולמעבר להתקפה כאחד. מחוץ נימוקים שונים סבור אני, שה'שינוי' הנידון כאן הוא — מן המבנה השלישי למבנים המפורטים להלן, ור' פרק שביעי § 7. — לערוך המעמד על: על ה'מעמד' במשמעותו הצבאית — היינו מקום התייצבותם ועמידתם של החיילים, כשרם סדורים לקראת הלחימה — ר' במפורט פרק שביעי § 2 (3), ור' גם לעיל ח, [5], 4 והערות שם. —

10. סרך לשנות סדר דגלי המלחמה: והשחה לעיל 'סרך לסדר דגלי המלחמה' וכו' (ח, [5], 3) וה' ערות שם. בשני המקומות דן הסרך ב'דגלי המלחמה' בכללם, ולא ב'דגלי הביניים'. בולסת כאן המלה 'לשנות', כלומר להמיר את הצורה הקודמת (ור' הערות שם), המגילה מצינת כמה מבנים: (1) ח, [5], 3 — שלב ההשלמה; (2) ט, [5], 15 — 'מערכה אחר מערכה', ור' הערות שם; (3) יב, [7], 8 — 'מערכה לקראת מערכה',

11 - 12. [לה]מים אויב : הפער מספיק בדיוק, לביטוי השווה : 'להמס לב אויב' (8) (10) והערות שם.

12 - 13. מתוך תיאור המגדלות, הגיתן כאן, אפשר להסיק : (1) המגדלות הם ארבעה במספר ; (2) המגדלות יוצאים מתוך המערכות ; (3) הם מצטיינים בעיקר במבנה הארוכים, המקיפים את המגדל משלושת עבריו ; (4) לכל מגדל יש 'שני שערים' : אחד בצדו השמאלי, ואחד בצדו הימני ; (5) מידות המגדל הן 150 אמות על 150 אמות. מסעמים שונים נראה לי, שהמגדלות הללו הן היחידות שבמבנה testudo, המפורסם בצבא הרר מאי. על הנימוקים השונים ובירור הבעיה בכללה – ר' במפורט § 7 (2).

12. ומגני המגדלות וכו' : אורכם שלוש אמות, בניגוד לאורך מגני מערכות הפנים, שהיה אמהיים וחצי, ור' פרק שישי § 2 (4). – ורמחיהם אנוךך שמונה אמות : ההשלמה ודאית. רמחים אלו היו ארוכים אפוא באמה אחת מרומחי אנשי מערכות הפנים, אולם שתיים כנראה לרומחיהם של 'פרשי הסרך' (6) (14) ור' פרק שישי § 11.

13. מאה מגן ומאה פני המגדל : והשוה בתיאור יציאת אנשי הביניים : 'על חמשים מגן' (7) (14) והערות שם), היינו ברוחב ובעומק של מאה מגן, ור' פרק שביעי § 7 (2). על פני המגדל, במובן דומה למובן 'מערכות הפנים' ו'סדרי הפנים', שהם צדדיו המופנים כלפי האויב ('חזית') – ר' במפורט שביעי § 5 (9) ובסמוך. – לכתה יסבו המגדל : גודל הפער הנראה בצילום מאפשר השלמת מלה ארוכה יותר, מצד אחר, בדיקת השורות מוכיחה, שיש לצופף את הקטע השמאלי ולהרימו במקצת (והשוה במיוחד המלה 'רמחיהם' בשורה 12), במקרה זה מתאים הפער בדיוק להשלמה. – לשלושת רוחות הפנים : בצאת המגדלות קדימה משמשים שלושת צדיהם מטרה לבלי נשקו של האויב. מצד אחר אין צדו האחורי זקוק להגנה מיוחדת. ור' ציור 14.

14. מגנים שלוש מאות : מאה מכל צד. משפט זה מורה, שהמגדל, גם אם היה חלול, היה מוקף נושאי מגנים ארוכים רק בחזיתותיו, אלו אפשרו לשאר החזית לים להתקדם בחסותם. – ושערים שנים למגדל : הקו המאוזן של האות 'נ' שושטש, אולם אין לפקפק בהשלמה זו, והשוה המלים 'לפניהם' ו'הפנים' בשורות 3 - 4 לעיל. לא נראית לי ההצעה : 'שרים'. – אחד ל'ימין ואחד לשמאל : שרידי האותיות של 'אחד' עדיין נראים וכן נראית אות 'ל' של 'לימין'. גודל הפער מתאים בדיוק, ור' הערה להשלמת 'כוה יסכו' לעיל.

על : ר' הערות ל' [5] 3 : [7] 14. – רבנוע ארוך ומגדל [ל] [נ] : בכך מתחילה רשימת שמות המבנים. 'המגדלות' (להלן) חוזרים בכל צירוף וצירוף, ועלי ידי כך אפשר לחלק את המבנים הבאים לקבוצותיהם (ור' שביעי § 7 (1)). – במלה 'רבווע' ברורה רק האות 'ר'. מן האות השנייה ('ב') נראה רק קצה הימני, שיכול להתפרש גם כהתחלתן של אותיות אחרות. השלמה זו אינה אלא השערה בלבד, והיא מתבססת על שמו של המבנה הראשון שברשימת המבנים הרומאים, *fronte longa, quadro exercitu* ; ור' בהרחבה במבוא, שם, § 7 (3), ושם גם בירור הבעיות הלשוניות. במבנה זה הסתדרו כל המערכות בקו אחד (המערכות של הקו השני צעדו קדימה) ישר. מבנה זה שימש כמבנה מעבר למבני ההתקפה. על מבנה זה נרמז, לדעתי, גם בפרשה כת, [18] 4. – ההשלמה 'ומגדלות' כמעט ודאית : עדיין נראים שרידי 'ג', 'ל' ו'ת', גודל הפער מתאים בדיוק להשלמה הנ"ל. על המגדלות ר' בהערות לשורה 12 ואילך. – גלול כפים ומגדלות : בניגוד למבנה הישר הקודם, במבנה זה נגללים אגפי המערכה כשתי כפות לופתות – מבנה 'לפיתה' דו-זרועית. על השיקולים לקריאה 'גלול כפים' – ולא 'גליל כפים' – ר' במפורט במבוא, פרק שביעי § 7 (4). ור' שם גם המונחים המקבילים בצבא הרומאי : על 'גלול כפים' במלחמת קאנה המפורסמת ר' שם § 7 (9).

11. וקשת ומגדלות : מבנה 'קמור', בניגוד למבנה הקודם היקעור, משמש בעיקר להסתערות ופריצה. במפורט ר' שם § 7 (5), וכן ר' שם § 7 (9) על השימוש במבנה זה במלחמת קאנה. – ועל דרך מעט : היינו קשת דרוכה במקצת, כלומר, מבנה קמור במקצת. ור' במפורט שם § 7 (6). – וראשים יוצאים : הראשים הן היחידות המתקדמות במבנה צר (ור' שביעי § 2 (2)). מכיון שכאן לא הוסיף את המגדלות נראה, שראשים יוצאים שייך למבנה הקודם. במקרה זה דומה המבנה ל-*serra* (משור) במבני הקרב הרומאים, שבו משמשים הראשים מעין 'שיניים'. ור' במפורט שם § 7 (7). – וכנפים [יוצאות] מן שני עברי המערכה : נראה שהכנפיים כאן אינן זהות לחלוטין עם מבנה *alae* (כנפיים) שבצבא הרומאי, אלא הן מציינות את 'יחידות הפרשים' (הנקראות גם הן *alae*), הפועלות משני עברי המערכה. על הבדל זה ובירור הבעיה בכללה – ר' במפורט שם § 7 (9), וכן שם 9 על שימוש דומה בקרב בות השונים. השלמת המלה 'משני' ודאית : קצות האות 'מ' והאות 'י' נראים בבירור. הפער מספיק בדיוק כדי להשלמת המלה 'יוצאות', אולם איני בטוח בכך, ולכן הש' למתי באותיות קטנות בלבד. לביטוי בכללו השווה הערות ל' [9] 7 וכן הערות ל' [6] 7 - 8.

15 יכתובו על הראישון מי[כא]ל' [על השני גבריאלי על השלישי] שריאל' על הרביעי רפאל'.

16 מיכאל וגבריאלי לנימין שריאל ורפאל לשמאול.

[יד]

17 ו[...] לארבע [...] אורב ישימ[ו] ל[כתי]ם

18 [מאחריהם?] [...] ל[—]

10, 1 מחנינו ולהשמר מכול ערות דבר רע. ואשר הגיד לנו כיא אתה בקרבנו אל גדול ונורא לשול את כול

2 אויבינו לפ[נינ]ו. וילמדנו מאז לדורותינו לאמור: "בקרבתם למלחמה ועמד הכוה ודבר אל העם

14 - 15. ועל כול מגני המגדלות יכתובו: הרגיש על כול, כדי למנוע טעות העלולה להשתמע מהמשך המשפט. — על הראישון: היינו: על מגני המגדל הראשון, והשונה סגנון דומה בתיאור הכתובות שעל בבי הזרקות [26, 2 - 3]. — מי[כא]ל [על השני גבריאלי על השלישי] שריאל על הרביעי רפאל: ההשלמה ודאית, ומתאימה בדיוק לגודל הפער. אות 'ש' של 'שריאלי' ודאית אף היא — לאושרנו — אף-על-פי שנשתמר רק צדה השמאלי. אילולא ראשה של 'ש' זו, היינו עלולים להניח, שמדובר על 'אוריאלי'. על עובדה חשובה זו ועל משמעותה לקביעת התקופה והמקורות — ר' במפורט פרק תשיעי § 6, שבו ימצא הקורא לוח משוה ומפורט של שמות ארבעת מלאכיהפנים במקורות השונים. כתיר בת שמות ארבעת המלאכים על מגני המגדלות משמשת ביטוי היצוני למלחמת כיתות המלאכים יחד עם בני אור, והיא מקבילה לכמה תיאורים במקורות חז"ל ובמקורות החיצוניים. לעניין זה ולהמשך התיאור — ר' במיוחד את הקטע שהבאתי שם מפרקי ר' אליעזר וכן

שם הערה 40.

16. מיכאל וגבריאלי לנימין שריאל ורפאל לש-מאול: הצירוף 'מיכאל וגבריאלי מצד אחד, וכן שריד האות 'ל', שנשתמר ליד הפער, מעידים שלא היתה כאן הנוסחה הרגילה: מימין משמאול מלפנים ומאחור. הסיי-בה לכך נעוצה, כמובן, בעובדה, שהמגדלות יצאו כולם לפני המערכות ובקו ישר. לפי השלמה זו רצה הסופר לציין שמכאל וגבריאלי, שהם החשובים בין המלאכים, נמצאים מן המרכז ימינה, ושריאל ורפאל מן המרכז שמאלה. והשווה מדרש תנחומא, משפטים יט: "ולמה מן השמאל אלף ומן הימין רבבה, לפי שהשמאל אינה צריכה מלאכים הרבה ששמו של הקב"ה כתוב בתפילין והתפילין נתונים על השמאל". השלמה זו מתאימה גם לגודל הפער, כיוון שאין להניח שבשורה זו נכתב יותר מחציה, שכן לא השאיר הסופר ריווח של שורה ריקה בין פרשה זו לפרשה הבאה (ור' שרידי האותיות ברא-שית שורה 17).

פרשה יד, [9], 17 - [11], 12

לפני פרשה זו לא השאיר הסופר ריווח של שורה ריקה, שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 16, ור' הערות שם) נסתיימה סמוך למחציתה.

מחמת בליית הדף לא נשתמרו מראשיתה של הפרשה אלא שתיים-שלוש מלים בלבד (שורה 17), המאפשרות בקושי לעמוד על תוכן התחלתה.

פרשה זו היא הפרשה הראשונה ב'סדרת הסרכים (תפילות)', הכוללת את הפרשיות הבאות

עד פרשה כב (ר' פרק ראשון, § 3, פרשיות יד - כא, וכן שם § 4). מרבית הפרשיות הנ"ל מוקד דשות ל'תפילת מועד המלחמה', הנאמרת מפי 'כוהן הראש' בסמוך לשדה המערכה, אך לפני סידור המערכות לקרב (כג, [15] 4 - 5), שלא כדברי החיזוק - הנאמרים מפי 'הכוהן החרוץ למועד נקם' (שם, 6) לאחר סידור המערכות, אך לפני התחלת הקרב. בעיית שני הכהנים הנ"ל ומועד דבריהם נדונו בהרחבה במבוא, בפרק שמיני § 4, וניתוח מפורט של 'תפילת מועד המלחמה', אגב השוואתה למקרא, למקורות חז"ל ולמקורות החיצוניים, ימצא הקורא שם, § 5 (1) בלווית לוחות משוים.

הרכבו של קטע זה - ר' במפורט פרק שמיני § 5 (1).

1. מחנינו ולהשמר מכול ערות דבר רע: השלמת ולהשמר ודאית, הפער בדפוס (אוצר המגילות הגנוזות, לוח 24) גדול מדי, ויש לקרב את שני צדיו זה לזה. מצחית טוהר המחנה נזכרה כבר במפורט בפרשה יא ([7]). 6 - 7) אגב שימוש במונחים דומים, ור' הערות שם על 'ערות דבר רע', בהשלמתה של תחילת המשפט (שהיתה בסוף הדף הקודם) יש להיעזר בכתובים: "כי תצא מחנה על איביך ונשמרת מכל דבר רע" (דברים כג, י); "והיה מתניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר" (שם שם, טו). ואולי יש להשלים "כי קדוש יהיה מתנינו" - ואשר הגיד לנו: משה; ור' לקמן, שורה 6, כאן נזקק הסופר למלה 'הגיד' לקביעת העובדה, שה' נמצא בקרב המחנה (בדומה לשימושים במקרא), ואלו 'וילמדנו', דברתה' - להלן - מציין את החוקים והמצוות, השווה להלן M. Burrows, Vet. Test. II, 1952, ור' 8, 5, [11] p. 255 ff. I. Rabinovitz, JBL, LXIX part 1, 1950, p. 45. והשווה גם 'ואשר אמר משה ליש' ראל', ברית דמשק [8] 14 (רבי, עמוד 35).

1 - 2. כיא אתה בקרבנו וכו'... לפננינו: ההשלמה ודאית, משפט זה כולו נסמך על "כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מתנך" (דברים כג, טו), וצירוף המלים שבו בנוי על הכתוב "כי ה' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא ונשל ה' אלהיך את הגוים האל מפניך" (שם, כא - כב).

2. וילמדנו מאז לדורותינו לאמור: השווה: "כא" [שר] הגדתה לנו מאז לאמור" ([11] 5 - 6). - וילמדנו: משה; על סמך פסוקים כגון: "ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם" (דברים ה, א). - מאז: ביטוי רגיל במגילה, ור' גם הערות לפרשה ב, [1] 10. - לדורותינו: מצוי ביותר הביטוי 'לדורותיכם' לגבי שמירת המצוות והחוקים; השווה יהושע כב, כז, כח, וכן להלן במגילה [14] 9. - לאמור: וכן לקמן 6 - בוומה למקרא - לציון ציטטה ישירה.

17. [ו. . .] לארבע[] - [] : הש' למה קשה ביותר. קרבן של האותיות 'ל' 'א' מעידה, שאות זו שייכת לתיבה שמשמאלה. מכאן, שבראשית הפרשה היתה מלה קצרה, שפתחה באות 'י' או 'ז', אם פתחה באות 'י', הרי תהיה התחלת הפרשה דומה לרבות מפרשיות המגילה, הפותחות באות זו: ו' ([4] 6); ט ([5] 15); י' ([6] 7); יב ([7] 8); כא ([14] 2); כג ([15] 4); כה ([16] 9); כו ([16] 13); כח ([17] 10); וברומה להן הרבה מאוד במקרא, השלמת התיבה תלויה בקריאת התיבה שלאחריה. האותיות 'לא' קריאתן ודאית. שאר האותיות נראות לי 'רב', האות האחרונה אפשר שהיא 'ע', מכאן נראית לי כאחת האפשרויות להשלמה (בהסתייגות) 'לארבעות', בהתחשב בארבעת המגילות שנדונו בפרשה הקודמת. אם כן, אפשר שהמלה הרא' שונה בפרשה זו היתה: 'ו' [היו]. [ו] אורב ישימ[] לנתיב[] : והשווה: 'שים לך ארב לעיר מאחריה' (יהושע ז, ב); 'וישם ישראל ארבים' (שופטים כ, כט); 'וישימו לו בעלי שכם מארבים' (שם ט, כה). בהתחשב ביהושע ח, ב אפשר להשלים אחרי 'לכתיים' את המלה 'מאחריהם', שהיתה כתובה - לפי זה - בתחילת שורה 18. על 'אורב', שהוא הגוף המבצע את פעולת 'המ' ארב', ר' בהערות לפרשה ה, [3] 2 (חצוצרות המארב). על השימוש הטקטי במארב, במגילה, בישראל ובעמים - ר' במפורט בפרק שביעי, הערה 263. בהתחשב בהש' למה הנ"ל, נראה, שהתחלתה של פרשה זו סיימה את תיאור צורות הקרב והמלחמה השונות, ועברה אחר כך לתיאור תפילת מועד המלחמה. כריכה זו - בפרשה אחת - של תיאור סרך טקטי ופירוט דברי תפילות רגילה במגילה, והשווה כא, [14] 2 ואילך; כג, [15] 4 ואילך; כה, [16] 9 ואילך; כח, [18] 1 ואילך.

18. האות היחידה הברורה היא 'לי' שבסוף השורה.

שורה אחרונה: להשלמה משוערת - ר' הערות להלן [10] 1.

[10] 1 - 8. פירוש מצחית המלחמה וחוקיה המפורטים בתורה. בחלק ניכר הבאת דברי התורה כלשונם. על

מלחמת בני אור בבני חושך

- 3 לאמור־שִׁמְעָה[ע]ה ישראל, אתמה קרבים היום למלחמה על אויביכמה אל תיראו ואל ירך לבבכמה
- 4 ואל תח[פזו]ואל תערוצו מפניהם כיא אלוהיכם הולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע
- 5 אתכמה ו[ש]וטרינו ידברו לכול עתודי המלחמה נדיבי לב להחזיק בגבורת אל ולשיב כול
- 6 מסי לבב ולחזיק יחד בכול גבורי חיל. ואשר ד[ברת]ה ביד מושה לאמור : "כיא תבוא מלחמה
- 7 בארצכמה על הצר הצורר אתכמה והריעות[מה] בחצוצרות ונזכרתמה לפני אלוהיכם ונושעתם מאויביכם". מיא כמוכה אל ישראל בש[מי]ם ובארץ אשר יעשה כמעשיכה הגדולים

רוגה : שני שלבים בסיטורין. לפי זה יש להניח, שפי־טורין מטעמים סוציאליים וכלכליים נעשו לפני צאת הצבא למלחמה, ואילו 'הירא ורך הלבב' שותרו בסמוך לשדה הקרב, ור' במפורט במבוא שם. על דברי השו"ט רים ועל זיקתם לגאומי הכהנים ר' גם סרק שמיני § 4 (2), (3), ושם הערות 50 - 52. על תפקידי השוטרים במגילה ר' הערות ל[7], 13, 15, ובמפורט במבוא, סרק שביעי § 3 (2).

5. עתודי המלחמה נדיבי לב : כמו [7], 5, לעיל, ור' הערות שם. וכן השוה "וכל עתודי המלחמה", כב, [15], 2. — להחזיק בגבורת אל : על גבורת אל ר' הערות ב, [1], 11 : 'גלחמים יחד לגבורת אל' וכן הערות ל[4], 12. והשוה 'ואתם התחזקו', כז, [17], 4, וכן שם, 9 : 'עבבתי העת להחזיק על פי רצוני' (סרך היחד [9], 14 - 15), והשוה גם שם [5], 3. לכל המשפט השוה : 'זוה הסרך לאנשי היחד המתנדבים לשוב מכול רע ולהחזיק בכול אשר צוה לרצוני' וכו' (סרך היחד [5], 1) וכן שם, 3. והשוה גם איוב כו, ו ; משלי ג, יח ; ד, יג ; ובמיוחד דבריהימים ב ז, כב. משמעותו של השימוש במגילה היא בעיקר — להאמין ולהתחזק בגבורת אל, ור' להלן.

5 - 6. ולשיב כול מסי לבב : היינו עיקר דברי השו"ט רים בעניין זה בספר דברים : ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו. נראה לי שיש לפרש כאן 'לשיב' = 'להשיב', כמו בשורה הבאה 'להחזיק', ור' גילה צורה זו במגילות. והשוה למשל : ולגהקריב

2 - 5. דברי הכהן לפני המלחמה — לפי דברים כ, ב - ד. דברים אלו נאמרים — לפי המגילה — מפי כהן הראש, ואילו דברי החיוק של הכהן 'החרוך למועד נקמ' מיר סדים על פסוקים אחרים. ור' במפורט במבוא, סרק שמיני § 5 (1) ובעיקר בלוח המשחה שבסופו. פסוקים אלה בנוסח המגילה שונים מנוסח המסורה בכמה פריטים. מלבד כמה שינוייכתיב סיפוסיים לכתבי הכת, יש לציון את שינויינוסח הכאים (מימין ובמירכאות — נוסח המסורה ; משמאל — נוסח המגילה) : 'והיה כק רבכם' — בקרבכם ; 'ונגש' — ונמד ; 'אל המלחמה' — למלחמה ; 'ואמר אליהם' — לאמור ; 'שמע' — שמעה ; 'אל ירך לבבכם אל תיראו' — אל תיראו ואל ירך לבבכם ; 'ה' אלהיכם' — אלוהיכם, 'זהלך' — הולך ; ור' במבוא, סרק שמיני § 5 (2) בלוח המשחה להשוואת שני הנוסחים ולציון השינויים (בכלל זה שינוייכתיב סיפוסיים למגילה, וכן שם הערות 76, 77, 78).

5 - 6. ו[ש]וטרינו ידברו וכו'. גבורי חיל : משפט זה בנוי ביסודו על דברים כ, ח ואילך, שעניינו היתוספת שבדברי השוטרים על 'הירא ורך הלבב', אבל הושמטו כאן כל דברי השוטרים על פיסור בוגי הבתים, נוסעי הכרמים ומארכי הנשים (שם שם פסוק ה ואילך). בעיה חשובה זו גידונה במפורט במבוא, בסרק רביעי § 2 לאור המקרא, מקורות חז"ל, ספר המקבים וספרות הכת בכללה. שלוש סיבות אפשריות להסברת השמטה זו : אופיה של הכת, אופיה של המלחמה ושני שלבים בתהליך הפיסורין : גרמה לי, שהעיקר היא הסיבה האחר

לים מיליק : 'ומן'. אולם אף השלמה זו אינה אפשרית מבחינה מליאווגראפית. האות 'מ' שבמגילת סרך היחד שר נה לחלוטין מצורת אות זו, שיכולה להיות אך ורק : מ. האות האחרונה אינה 'ך', שכן רגלה של אות זו במגלות מעוקמת ביותר ומתמשכת מאוד מתחת לשיטה. אפשר איפוא להשלים אות זו כ'ר' ואת התיבה בכללה : וטרנוש. מלה זו מצויה ביותר במגילות במשמעות : 'פירוס', והשווה לעיל במבוא, פרק שלישי, הערה 9. במיוחד השוה ברית דמשק [14], 18 : 'וזה פרוש המשפטים אשר יתהלכו בהם בקץ הרשעה'. כאן משמשת המלה 'פרוש' במשמעות 'סרך' (רבין, עמוד 71), לאור הניל יש להשלים את כל הקטע : 'וזה חוק היחד ופרנוש סרך כיון' (או : משפטיו וכיו"ב). — גבורי חיל : 'גבורי חיל' משמש במקרא בעיקרו גם לציון שרי הצבא המצוינים, ור' הערה 53 לפרק שלישי של המבוא. ואולי כוונתו כאן, שעליהם להחזיק יחד' בכל שריהם ומנהיגיהם בקרב. — ואשר דן ברת[ה] ביד מושה לאמור : ההשלמה ודאית, ור' הערה לשורה 1 לעיל. כאן מתחילה מצוות התרועה בחצוצרות. יסוד הדברים במסוק הבא לפני תיאור החצוצרות : 'ויזכר ה' אל משה לאמר' (במדבר י, א), על הצירוף השווה גם 'דן ברתה ביד מושה' (הודיות [17], 12) וכן להלן : 'וביד משיחיה חזני תעודות הגדתה לנו' [11], 7 - 8, ור' הערות שם).

6 - 8. מובאה ישירה בשינויים מספר במדבר י, ט.

(סרך היחד [8], 9) או 'ולנה' בשילם' (משר חבקוק [11], 8) והשווה גם הערות ב, [1], 14 ('להמס לכב').

6. ולחזיק יחד בכול גבורי חיל : 'ולנה' חזיק, ר' לעיל, אולם השווה גם להלן כא, [14], 6 : וכן השווה את הדברים שהובאו לעיל מתוך סרך היחד [5], 1) — יחד : כאן משמעותו גם צבאית, היינו הלחימה בצחא, (ור' הערות כא, [14], 6) : והשווה במקרא : 'ויהי הנשי ארים ויפצו ולא נשארו במ שנים יחד' (שמואל א יא, יא). זהו גם אחד משמות הכת (ר' במסורס פרק שביעי § 2 (5)), ומצוי ביותר במגילות (ור' הערות ל[14], 4). מונח זה מופיע כמה פעמים אף בדפי סרך היחד, שנת פרסמו עתה בקומראן I (עמוד 109 ואילך). בקטע בודד, שנתגלה במערה מספר 1 (קומראן I, לוח ונא, 28), אשר שימש, לפי השערתו של מיליק, מעין כותרת למגילת סרך היחד על תוספותיה, כתובה המלה 'היחד' באופן ברור. הצעתו של מיליק (על סמך שרידי האות האחרונה של התיבה הקודמת) להשלים : 'סרך היחד' (קומראן I, עמוד 107) — אינה נראית. שרידי האות אינם של 'ך', חלקה התחתון של אות זו בכתב מגילת סרך היחד נכפף תמיד שמאלה, ואילו כאן הוא ישר וכמעט מאונך. מתוך השוואה לכתב המגילה הגידונה, שייכים שרידים אלה לאות 'ק', ולה בלבד. מכאן שיש להשלים 'חוק היחד', השימוש במונח זה רגיל ביותר במגלות ים המלח במשמעות המתאימה (והשווה גם להלן : 'ומלומדי חוק'), את שרידי התיבה השמאלית מש

במדבר	שינויי נוסח		שינויי כתיב		במגילה
	במדבר	במגילה	במדבר	במגילה	
וכי תבאו מלחמה	וכי תבאו	כי תבאו	כי תבאו	כי תבאו	כי תבאו מלחמה
בארצכם על הצר			בארצכם	בארצכם	בארצכם על הצר
הצרר אתכם			הצרר אתכם	הצרר אתכם	הצרר אתכם
והרעתם בחצוצרות			והרעתם בחצוצרות	והרעות[מה] בחצוצרות	והרעות[מה] בחצוצרות
ונזכרתם לפני ה'	ה'	<>	ונזכרתם	ונזכרתמה	ונזכרתמה לפני
אלהיכם ונושעתם			אלהיכם	אלוהיכם	אלוהיכם ונושעתם
מאיביכם			מאיביכם	מאויביכם	מאויביכם

8 - 9. מיא כמוכה אל ישראל בשנמים ובארץ וכו'...החזקה : צירוף יפה. מצד אחד הוא נוקק לברי טוים כגון 'ה' מי כמוך' (תהלים לה, י), 'אלהים מי כמוך' (שם עא, יט) ועוד (והשווה גם הודיות [7], 28, המצטט את שמות טו, יא), ומצד שני מושפעים הדברים

הפשיטתא גורסת כמו המגילה : 'תבוא'. על כל הבעיה עיין גם במבוא, פרק חמישי § 2.

8 - 16. נושא חדש : שבח לאל ישראל ולמעשיו הגדולים וציון ייחודו של ישראל ובחירתו מכל העמים. סגנון פיוטי.

9 וכגבורתכה החזקה, ומיא — כעמכה ישראל אשר בחרתה לכה מכול עמי הארצות,

- 10 עם קדושי ברית ומלומדי חוק משכילי בי[נה] — [ושומעי קול נכבד ורואי
11 מלאכי קודש מגולי אוזון ושומעי עמוקות] — [מפרש שחקים צבא מאורות
12 ומשא רוחות וממשלת קדושים אוצרות כב[וד ?] — עבים, הבורא ארץ וחוקי מפלגיה

לשורות 10 - 11 כאן, וכן השווה סרך היחוד [1], 7 - 9 (ר' שם את הצירופים 'חוקי אל', 'ברית חסד', 'עגלות', 'לצירוף עצמו ר' בעיקר את הכתובים בדניאל יא, כה, ל, בויקה לייב, ז: ת, כד, שהשפיעו על סגנונה של המגילה, ור' גם הערות לפרשה א [1], 2 — ומלומדי חוק: שי מוש הפועל 'למד' לענייני חוקת ה' רגיל במקרא, ור' למשל דברים ה, יד; עזרא ז, י; תהלים קיט, יב ועוד. ור' לעיל [10], 2 ('צילמרג'), לצורה השווה שיר-השירים ג, ח; דבריהימים א כה, ז, וכן לעיל [6], 12 ('מלומדי רכב') והערות שם. לימוד חוקיאל האמתיים הוא אחת ממטרותיה של הכת, והשווה: 'לברר דעתם באמת חוקי אל' (סרך היחוד [1], 12) — משכילי בי[נה]: השלמתי עלימי הצירוף השכית, צירוף טיפוסי לספרות האפוא קליפסית (וכתבי הכת בכללה), הלכות מדניאל; והשווה שם: 'להשכיל בינה' (ט, כב), 'המשכילים יבינו' (יב, י), 'משכילי עם יבינו לרבי' (יא, לג), 'לידעי בינה' (ב, כא) ועוד; והשווה גם דבריהימים ב, ב, יא; תהלים קיט, צט; דברים ז, ו. והשווה במגילות: 'זוה סרך המ' בקר למחנה ישכיל את הרבים במעשי אל ויכניס בגבור רות פלא' (ברית דמשק [8], 7 - 8); 'יולהשכיל בכול מחשבת קודשכה ולהביט בעומק (ר' להלן, שורה 11) רויכה' (סרך היחוד [11], 18 - 19); 'למשכיל להבין ולל' מד' (שם [3], 13); 'ישכל ובינה וחכמת גבורה' (שם [4], 3) ועוד. 'ותלמדני בינה' שמתה בלבבי לפתוח מקור דעת לכול מבינים' (הודיות [2], 16 - 17); 'שכל דעה להבין בנפלאותיכה' (שם [11], 28) וכן להלן, שורה 16: 'אלה ידענו מבינתכה, ור' גם במבוא, פרק אחד עשר, § אמת, § רנ, והשווה גם קומראן ו, עמוד 109, דף [1], שורה ז, בין 'בינה' ובין סוף הפער יש מקום לשלוש תיבות בינוניות, או לשתיים ארוכות ואין נקודת אחיזה גראפית ברורה להשלמה. בחציו השני של הפער נראים כאילו שרידי א, ואולי היה שם 'אמת' או 'פלא'. — ושומעי קול נכבד: עלימי דברים ה, כא; 'הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קלו שמענו מתוך האש', והשווה גם שם ד, יב ועוד, וייתכן שגרמו כאן במגילה למעמד ה'סיני' והשווה גם 'להאזין קול נכבד' (הודיות [56], קטע 12, שורה 5) אולם מתוך המשך המשפט, 'ורואי מלאכי קודש', ייתכן שהרמו הוא ליתור

מן 'את גדלך ואת ירך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך' (דברים ג, כד), והשווה גם תהלים קיג, ה - ו, כאן הוא מוסיף 'במעשיך הגדולים' (בדומה לתהלים צב, ה - מה גדלו מעשיך ה', וכן שם עא, יט); וכן הוא מוסיף כאן: 'וכגבורתכה החזקה' (לצי- רוף זה לא מצאתי אח במקרא, ונראה שהושפע מתחילתו של המסוק הנ"ל בדברים ג), והשווה גם להלן: 'מיא כמוכה בכוח אל ישראל' (יט, [13], 13) והערות שם). מצר שני מושפע משפט זה — ובעיקר זיקתו למשפט הבא (להלן בשורה 9) — מתפילת דוד בשמואל ב ז, כב, ור' לקמן.

9 ומיא — כעמכה ישראל וכר... הארצות: הסור פר השאיר רוח בשיעור של תיבה אחת בין 'ומיא' ובין 'כעמכה', ולא עמדתי על סיבת הדבר. בעור לא נראה כל ליקוי מיוחד, שחייב אותו לכך, ואולי לא רצה לכלול במשיכת קולמוס אחת את המשפט הבא עם המשפט הקודם? מצד אחר מעניין, שהריחוח נתמלא עליידי קו מאוזן שנוסף אחר-כך (מאותה יד שתיקנה דף [3], שורה 1). בבניין המשפט בכללו נזקקת התפילה לכמה פסוקים כאחד. תחילתו של המשפט זיקתו אל המשפט הקודם היא על סמך תפילת דוד: 'על כן גדלת ה' אלהים כי אין כמוך ואין אלהים זולתך ככל אשר שמענו באזנינו. ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ' (שמואל ב ז, כב - כג). אמצעיתו יסורה בכתוב 'ובך בחר ה' להיות לו לעם סגלה מכל העמים' (דברים יד, ב, ומעין זה שם ז, ו), ור' לקמן, שורה 10. הצירוף 'עמי הארצות' מצוי בעיקר בנחמיה ובדבריהימים, והשווה גם בהודיות [4], 26: 'ותתן מוראם על עמכה ומספן לכול עמי הארצות'; והשווה גם סוקניק, מגילות גנוזות ב, עמ' מו.

10. שורה זו משוכצת מונחים טיפוסיים לספרות האפוא קליפסית — עם קדושי ברית: על יסוד הפסוקים שהשפיעו על שורה 9, ובמיוחד: 'כי עם קדוש אתה לה' אלהיך' (דברים יד, ב), ור' לעיל, וכן ר' במגילה: 'וב' חירי עם קדוש' (להלן [12], 1); והשווה: 'להבין ישרים בדעת עליון וחכמת בני שמים להשכיל תמימי דרך כיא בם בחר אל לברית עולמים' (סרך היחוד [4], 22), הוומה

קאל, ויותר מזה אולי לדניאל. ור' יחזקאל י, ה ואילך ; דניאל ה, טו ; ובייחוד שם י, ה-ו. והשונה גם "ותחודש בריתך להם במראת כבוד" (קמראן I, עמוד 154).

10-11. ורואי מלאכי קודש : זו זכותם של בחירי ישראל, צדיקיו ונביאיו. ובייחוד השונה בספרות החיצונית לעצם הצירוף השונה [7] 6.

11. מגולי אונן : והשונה "וה' גלה את און שמואל" (שמואל א ט, טו) ; איוב לג, טו ועוד. והשונה במיוחד : "אלה יועתי מבינתכה כיא גלית אוני לרני מלא" (הר דיות [1], 20) ; "ואון בשר גלית" (שם, אוצר המגלות הגנוזות לוח [55], קטע 5, שורה 10) ; "ותגל אוני" (שם [18], שורה 4) ; ומעין זה : "ועתה שמעו אלי כל באי ברית ואגלה אונכם בורכי רשעים" (ברית דמשק [2], 2-3). "להלך תמים איש את רעהו בכול הנגלה להם" (סרך היחוד [9], 19). וכן השונה : "כאשר גלה אונכה ברו נהניה", מספר בלתי מונה שבתבי הכת (קמראן I, עמ' 102, קטע 1, שורה 4) — ושומעי עמוקות : מקביל לצירוף הקודם. והשונה : "הוא גלא עמיקתא ומס' תרתא" (דניאל ב, כב) ; "ולהשכיל בכול מחשבת קודש שכה ולהביט בעומק ריבנה ולהתבונן בכול נפלאותיכה" (סרך היחוד [11], 18-19) ; ועוד : "מגלה עמקות מני חשך" (איוב יב, כב) ; "מאד עמקו מחשבתך" (תהלים צב, ו) ; "ושומעי עמוקות" היינו מביני החכמה הנסתרת והרזים, והשונה גם במילוגו התלמודי של לוי, ערך "שמע", "עמק".

11-16. תיאור "תמציתי" של מעשי היצירה הגדולים והנפלאים. לתוכנו של קטע זה השונה במיוחד את תהלים קו, איוב פרק לו ופרק לת, בן-סירא מב' מג, יובלות ב, ובייחוד הודיות [1], הדומה לו ביותר. הסופר אינו מתכוון לפרט בקטע זה את כל מעשי היצירה לפי סדר בריאתם יום ביומו, אלא רק לציין את עיקרי הדברים, על-פי החלוקה הבאה : (1) השמים וכל אשר בהם ; (2) הארץ וכל אשר בה ; (3) היצורים החיים (חיות, עופות, בני אדם) ; (4) תולדות בני האדם והתפלגותם בדור הפלגה ; (5) המועדים והעיתים. קטע זה — כמו הקטע הקודם — מצטיין בצירופי מלים, בצורות לשון ובמלים בלתי רגילות, המראות על עצמאותו של המקור ועל שליטתו של המחבר במכמני השפה. במיוחד יש לציין את ריבוי השמות על משקל "מפעל", הסגנון פיוטי. לכל התפילה השונה גם את תפילת נחמיה (פרק ט).

11. עמוקות [—] מפרש : הפער הוא כרי שלוש תיבות קצרות או שתיים בינוניות. מתוך המשך המשפט, ובייחוד לאור המלים "הבורא ארץ", לקמן בשורה

12, יש להניח, שבמער זה רובר על האל היוצר או בורא וכו' ; והשונה הודיות [1] לשימושים הבאים : "בראתם" (שורה 6) "יצרתה" (7), "נסיתיה" (8), "בראתה" (12), "הכיר נותה" (13), "תכנתה" (14), "יצרת" (14). בסוף הפער נראים כאילו שרידי רגלה של ק. ואולי היה כתוב שם "יקיע" או כיוצא בזה. — מפרש שחקים : והשונה : "אשר יולו שחקים ירעפו עלי אדם רב, אף אם יבין מפרשי עב תשאות סכתו" (איוב לו, כח-כט). ור' מירוש של טורסיני שם, והשונה במיוחד מאמרו : "Raqi'a u. Shehaqim, Studia Theologica, Vol. I (1948), pp. 188-196, וכן מאמרו. "Shabbat u. Woche, Bib. Orient. VIII, No. 1, 1951, S. 21. השונה גם זכריה ב, י ; שמואל ב, כב, יב ; וכן : "אין כאל ישרון רכב שמים בעורך ובגאותו שחקים" (דברים לג, כו). ומקביל לו בהודיות [1] 8-9 : "ואתה נסיתיה שמים לכבודכה, בדומה ליגוטה שמים כיריעה" (תהלים קד, ב). לצורה "מפרש" במשמעות זו השונה : "מפרס כל השמים" (מכילתא דרבי ישמעאל, בשלח, פרשה ב, הר צאת הארואיטץ, פרנקפורט תרצ"א, עמ' 185. אני מודה לפרופ' ש' ליברמן שהפנה את תשומת לבי למקום זה). — צבא מאורות : אין צירוף כזה במקום אחר. והשונה בראשית א, יג-יד ; ב, א ; והשונה : "לשמש ולירח ולכל צבא השמים" (ירמיה ח, ב) ועוד, ובייחוד : "ותגדל עד צבא השמים ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים" (דניאל ה, י), והשונה הודיות [12] 4-7. ומקביל לזה בהודיות [1] 10-11 : "מאורות לרזיהם כוכבים לנתר בותם".

12. ומשא רוחות וממשלת קדושים : על "ממשלת קדושים", היינו המלאכים, ר' במבוא, פרק תשיעי § 2 (8) ופרק אחר-עשר, § קדושים. והשונה בהודיות [1] 9-11 : "בטרם היותם למלאכי קודש" [לרוחות ער לם בממשלותם מאורות לרזיהם כוכבים לנתר בותם] [למשאם זקים וברקים לעבודתם ; וכן : "את כול מעשיך בטרם בראתם עם צבא רותך ועדת [קדושיכה]" (הודיות [13] 8), מקביל לתהלים קד, ד : "עשה מלאכיו רוחות משרתי אש להם" ; והשונה יובל לוח ב, ב, ור' במפורס במבוא, פרק תשיעי § 2 (9), ושם במיוחד הערה 3. וכן עיין פרק אחד עשר, § רוח. נר אה, שהשימוש "רוחות" כאן — בהקבלה לקדושים — דר מה לשאר המקורות הג'ל, המשתמשים במלה זו במובנה הכפול, הויקה בין שורש "נשא" ל"רוח" שכיתה ביותר במקרא, וכאן בא "משא" כנראה במשמעות מקבילה ל"ממשלת", — אוצרות כבוד ? — עבים : והשונה הקבלה בהודיות [1] 11-12 : "זקים וברקים לעבודתם ואוצרות מחשבת לחפציהן". "האוצרות" דם "מחשני הברכה", בהם נמצאים הגשם, השלג, והרוחות ; והשונה דברים כח,

מלחמת בני אור בבני חושך

13 למדבר וארץ ערבה וכול צאצאיה עם פר[צי מימי]ה חוג ימים ומקוי נהרות ומבקע תהמות.

14 מעשי חיה ובני כנף תבנית אדם ותול[דות צל]עו. בלת לשון ומפרד עמים מושב משפחות

15 ונחלת ארצות [— — — — —] מועדי קודש ותקופות שנים וקצי

16 עד [— — — — —] מעשי[ה] אלה ידענו מבינתכה אשר — — —

17 [— — — — —] הטה נא אחני[כה אל שועתנו כיא] [היא]

18 [עת צרה לישראל אשר לוא היתה כמוה — — — — —] לאו בימי (או: ביתו) הכו[...]

11, 1 כיא אם לכה המלחמה, ובכוח ידכה רוטשו פגריהם לאין קובר. ואת גולית הגתי איש

גבור חיל

והישיעה לה, א: "תשמע הארץ ומלאה תכל וכל צאצאיה" ושם מב, ה: "ירקע הארץ וצאצאיה". — צאצאיה: כאן כנראה במשמעות מוצאות מימיה, היינו המעינות; והש"וה במגילות גם "וכעכי טל לכסות ארץ וכורם רביבים להשקות משפט לכול צאצאיה" (סו, [12] 8-9); "עם הארץ וכול צאצאיה בימים ובתהומות" (הודיות [13] 9), והשוחה גם הודיות [1] 17. — פרנצי מימיה: היינו הזרמים; ההשלמה עליפי שמואל ב, ה, כ; דברי הימים א יד, יא (פרץ מים). — חוג ימים: היינו גבולות הים, וקרוב לזה איוב כו, י; כב, יד; משלי ח, כז (1). — ומקוי נהרות: היינו הימים והאגמים, והשוחה בראשית א, י; שמות ז, יט (1). לעניין הכתיב השוחה הערותי לפי רשה י, [6] 12. וכן ר' סוקניק, מגילות גנויות ב, עמ' לח; והשוחה יובלות ב, ז: "וביום ההוא ברא להם את הימים למקויהם וכל הנהרות למקוי המים בהרים ובכל הארץ וכל האגמים" (לפי כהנא). — ומבקע תהומות: כתב 'תהומות' ותלה ו בין ה ובין מ, ור' הקרמה, והשוחה "נבקעו כל מעינות תהום רבה" (בראשית ז, יא); "בדע" תו תהומות נבקעו" (משלי ג, כ), ימים ותהומות [] (הודיות [1] 14). — מבקע: בדומה למפלג, מקוה וכדומה, ולא מצאתי לו אח.

14. מעשי חיה: תיאור פירוט היצורים, והשוחה "וישע אלהים את חית הארץ למינה" (בראשית א, כה). — ובני כנף: והשוחה "ואת כל עוף כנף" (שם, כא) ולא מצאתי אח לצירוף. והשוחה תרגום אונקלוס לדברים יד, יג: "בית כנפא, וכן 'בני נשר' (משלי ל, יז); 'בני יונה' (ויקרא ה, יא ועוד). — תבנית אדם וכו': השוחה

יב: "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך". והשוחה ירמיה י, יג: תהלים קלה, ז: לג, ו: איוב לת, כב; ור' סורסיני, הערות לאיוב שם. השלמתי בהסתייגות ארץ רות 'בבנו', היינו כנודף ליברכה, כמו להלן: "מלא ארץ צכה כבוד ונחלתכה ברכה" (12) 11, ור' הערות שם). ואולי 'אוצרות כבירים'?: לפי הצעת ההשלמה הראשונה, יהיה בפער מקום לתיבה: 'עפרשין עבים', בדומה לאיוב לו, כח-כס (ר' לעיל הערה ל'שחקים'), על 'עבים' ר' גם שם כו, ה והערות סורסיני לכתוב. ואולי יש להשלים: 'סל עבים': השוחה להלן [12] 8. — הבורא ארץ וחור קי מפלגיה: מכאן שבתחילת הקטע דובר על ה' היוצר וכיוצא בזה. והשוחה הקבלה בהודיות [1] 12: "אתה בראתה ארץ בכוחכה" וכן שם, 17. לאחר שסיים בתיאור השמים וכל צבאם, הוא עובר עתה לתיאור הארץ. — חוקי: במשמעות גבולות הקבע, והשוחה משלי ח, כז-כס; ירמיה לג, כה; איוב כו, י ועוד רבים. — מפלגיה: היינו חלוקתה למדברות, ארץ, ערבה, ימים וכדומה. והשוחה בראשית י, כה; איוב לת, כה; והשוחה 'פילוג ארעא' — תרגום יונתן לבמדבר י, לב. והשוחה במילון התרגומים של לוי, ערכים פליג, פלג, פילוגא וכו'. אין 'מפלי' במקרא (והשוחה דבריהימים ב לה, יב), אך ישנו במגילות: 'ובמפלגיהן ינחלו כול בנאותם' (סרך היהוד [4] 15 ומעין זה שם, 16). והשוחה: 'יתפלגה לכול צאצאיהם' (הודיות [1] 17); 'מפלגי' [] (שם [8] 19) ועוד.

13. למדבר וארץ ערבה: השוחה ירמיה ב, ו; נא, סג. — וכול צאצאיה עם פרנצי מימיה: לצירוף הש-

16. עד [— — — — —] : אין נקודת אחיזה להשלמה. התיבה האחרונה אולי היתה : 'מעשיכֹה' : ואם כן, ייתכן שהיה כתוב בסוף הפסוק : ואת כול מעשיכה. — אלה ידענו מבינתכה אשר : : בדיוק באותו אופן מסתיים אף שיר המזמור למעשי יצירות ה' בהוריות [1] 20 : "אלה ידעתי מבינתכה כיא גליתנה אוני לרזי מלא". ור' במפורס לעיל, בהערות לשורה 10 — משכילי בינה, ולשורה 11 — מגולי אוזן. לא עלה בידי לפענח את התיבה האחרונה בשורה, ואין היא גליתנה.

17. אין נקודת אחיזה להשלמת הפסוק בתחלתו. — [הפה נא אוזניך] כה אל שועתנו : במלים אלו עוברת התפילה מתשבות לה' אל עצם התחינה ותפילת המלחמה. מלים אלו מעידות, שהמשך התפילה בדף [11] היה אף הוא שיך לפרק הגידון, השלמתי על-פי הכתוב : "עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם" (תהלים לה, טז). פרק זה שבתהלים מתאים ביותר אף בתוכנו לתוכן התפילה, וכן : "ויס אלי וישמע שועתי" (שם מ, ב).

17 - 18. כיא [היא] עת צרה לישראל אשר לוא היתה כמוה — — — : זו השלמת התוכן בלבד על-פי ב, [1] 11 - 12 : ור' הערות שם, וכן כב, [15] 1.

18. טוף הדף, [— — — —] גלאו בימי (או : ביתנו) הזכר... : אין לי הצעת השלמה, שיש בה להניח את הדעת בהתחשב בתוכנו של תחילת הדף הבא יש להניח, שסוף הדף הזה הכיל את המשך הבקשה לה' שיעשה נקמה בגוים, בדומה לתהלים פג, למשל, ור' בהערות לדף הבא.

[11] 1 - 2. לתוכנו של חלק זה של תפילת מועד המלחמה — המסתמך על נסי העבר ומדגיש, שהמלחמה היא מל-חמת ה' — נמצא הרבה הקבלות במקרא, בספרי המקבים ובספרות חז"ל. בעיה זו גידונה בהרחבה במבוא, בפרק שמיני § 5 (1) ושם הובאו גם ההקבלות מן המקורות הנ"ל; ועיין במיוחד בלות המשתה שם. כאן נזכרו הדוגמאות המתאימות ביותר לאויבי בני אור : מפלות עמון, אדום, פלשתים, מואב ואשור, שייתכן וחלקם היה בחלק החסר של הדף הקודם. את הקטע הזה של התפילה אפשר לכר נות בשם : 'כיא לכה המלחמה', על-פי ההרוז החזור כמה פעמים בסיום כל קטע.

1. כיא אם לכה המלחמה : המשפט חוזר בצורות דומות לקמן כמה פעמים (שורות 2, 4, 5). היה זה בור-דאי פסוק בתפילת מועד המלחמה, כפי שנראה מכמה מקורות : והשחה במיוחד דברי דויד לפני מלחמתו בגל-ית : "וידעו כל הקהל הזה כי לא בתרב ובחנית יהושיע ה' כי לה' המלחמה" (שמואל א יח, מה, והשחה לקמן שורה 2) : "כי חללים רבים נפלו כי מהאלהים המלחמה" (דבריהמים א ה, כב, מלחמת ההגריאים), וכן במלחמת

'תבנית זכר או נקבה' (דברים ד, טז) ולא מצאתי אח-לצירוף, והשחה גם יתקאל ח, ג, י : תהלים קה, כ ועוד. והשחה גם : 'כתבנית איש כתפארת אדם' (ישעיה מד, יג), 'כתבנית' במקום 'בצלמנו כדמותנו' (בראשית א, כו, וכן שם, כז), ונמצא מעין זה בהודיות : 'זמה ילוד אשה... מבנה עפר ומגבל מים' (הודיות [13] 14 - 15) וכן 'במבנית' (אוצר המגילות הגנוזות, לוח [58], רסים 47, שורה 5) ועוד. וראה מאמרי, JBL, LXXIV, Part I, 1955, pp. 40 - 43. — ותולדות צלעו : היינו בנרצחה, השלמה משוערת, ואולי : 'תולדות צלעו', היינו חוה, הצירוף הנ"ל 'תבנית אדם ותולדות צלעו' שילב את דברי הכתוב "ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם ויברך אתם אלהים... פרו ורבו ומלאו את הארץ" וגו' (בראשית א, כו ואילך) בדברי הכתוב "ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה" (שם ב, כב). — בלת לשון : כאן הוא מתחיל בתיאור קורות בני האדם, הצירוף 'בלת לשון' — על-פי "הבה נרדה וגבלה שם שפתם" (בראשית יא, ז) וכן שם, ט : "על כן קרא שמה בבל כי שם בלל ה' שפת כל הארץ" : והשחה : 'הוה בייל לישוני' (בבלי מנח. חות סה, א), לצורה 'בלה' השחה : "לכל אין בילה חוץ מין ושמן" (בבלי ראש השנה יג, ב ; יח, א) או : "כל הראוי לבילה אין הבילה מעכבת בו" (בבלי חולין פג, ב). — ומפרד עמים מושב משפחות : השחה "מאלה נפרדו איי הגוים בארצותם איש ללשנו למשפחתם בגויהם" (בראשית י, ה) או שם, לב ועוד. והשחה : "מפ-זר ומפרד בין העמים" (אסתר ג, ח) וכן דברים לב, ח, ור' גם הערות לפרשה ג, [2] 14, על 'מפרד' השחה לעיל, 'מפלג'.

15. ונחלת ארצות : הצמידות בין 'נחל' ו'ארץ' שכיחה ביותר במקרא, והקרוב ביותר במדבר לו, ב ; יהושע יג, ז ועוד, וכן דברים לב, ח - ט. והשחה גם G. R. Driver, Vet. Test., Vol II, 1952, p. 356. — ארצות [— — — —] מועדי : הפער יש בו כדי שש תיבות בערך, ואין כל נקודת אחיזה להש-למה. ייתכן שצוין כאן, שהשמש והירח נוצרו למועדים וכדומה, על-פי בראשית א, יד ועוד.

15 - 16. מועדי קודש ותקופות שנים וקצי עד : מסיים את שיר התהילה בנושא המעסיק את הכת ביותר והחשוב בעיניהם מאור, ור' במפורס במבוא, פרק שמיני § 4. לצירוף המלים והתוכן השחה במיוחד בן-סירא מג, ז (6), ח (7) ובייחוד את 'מזמור העתים' בסרך היחד [10] 1 - 10 ובהודיות [12] 1 - 9. להקבלות לשימושי הלשון ר' הערות לפרשה ג, [2] 4, ובמבוא, פרק אחד-עשר § מועד § קץ.

- 2 הסגרתה ביד דויד עבדכה היא בטח בשמכה הגדול ולוא בחרב וחנית. היא לכה המלחמה. ואת
- 3 פלשתיים הכנ[י]ע פעמים רבות בשם קודשכה. וגם ביד מלכינו הושעתנו פעמים רבות
- 4 בעבור רחמיכה ולוא במעשינו אשר הרענו ועלילות פשעינו. לכה המלחמה ומאתכה הגבורה.
- 5 ולוא לנו ולוא כוחנו ועצום ידינו עשה חיל, היא בכוחך ובעוז חילכה הגדול. כא[שר] הגדתה
- 6 לנו מאז לאמור: "דרך כוכב מיעקוב קם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב ו/קרקר כול בני שית
- 7 וירד מיעקוב והאביד שריד[מ] עיר והיה אויב ירשה וישראל עשה חיל". וביד משיחיה
- 8 חוזי תעודות הגדתה לנו ק[צי] מלחמות ידיכה להלחם באויבינו להפיל גדודי בליעל שבעת

"והיו חללי ה' ביום ההוא מקצה הארץ ועד קצה הארץ לא יספרו ולא יאספו ולא יקברו לדמן על פני הארמה יהיו" (ירמיה כה, לג). — רוטשו: במקרא תמיד בקשר להריגת עוללים, ילדים, נערים, אם על בנים.

1 - 2. מלחמת דוד בגלית. על חשיבות הוכרתו של דויד בכתבי הכת — ר' במיוחד הערה 57 בפרק שמיני. בתיאור הוא משתמש באופן חפשי בדברי המקרא (שמואל א יז), אלא שבצירופיו הוא מושפע גם ממקומות אחרים. — גולית הגתי: על-פי שמואל ב כא, יט; דבריהימים א כ, ה. — איש גבור חיל: גלית מכונה 'גבור' (כי מת גבורם, שמואל א יז, נא). הצירוף כמו שהוא כאן נמצא במקרא רק לגבי בעז (רות ב, א), אף-על-פי שיש ביטויים רבים דומים לו (מלכים א יא, כח; מלכים ב ה, א ועוד). — הסגרתה וכו': מיוסד על שמואל א יז, לה' מז; ור' לעיל, הערות לשורה 1. הצירוף 'שמכה הגדול' רגיל הוא, והשוואה למשל שמואל א יב, כב.

2 - 3. ואת פלשתיים וכו': והשוואה: "ויך דוד את פלשתים וכניעם" (שמואל ב ח, א).

3. פעמים רבות — שם קודשכה: תהלים קה, מג, מז. — הושעתנו פעמים רבות: שם שם, מז.

יהושפט במואב ובבני עמון ובאדום (פרק שהשפיע על המגילה גם במקומות אחרים, הוא מתאים לתפילה כאן) ובדברי החיזוק של יחזקאל בן זכריהו: "כי לא לכם המלחמה כי לאלהים" (דבריהימים ב כ, טו). והשוואה גם סיום התפילה במגילה, קומה גבורי (12), 9, והמק' בילות מן המקרא. — ובכוח ידכה: על יד אל הגדולה ר' ב, 14, 14 וההערות שם. וכן השוואה להלן: "אל ישראל מרים ידו ב[גבורת] פלאו" (15), 13; והשוואה דברי השבח וההודיה של דויד: "ובידך כוח וגבורה" (דבריהימים א כט, יב). פרק זה השפיע ביותר על סיסמאות האומות, ור' הערות ל[4], 12 ואילך, וכן שם "כוח אלי. לצירוף המלים עצמו השוואה גם ישעיה י, יג: "יבכה ידי. והשוואה גם בהודיות: "ובזכרי כוח ידכה עם דמון רחמיכה" (4), 35. — רוטשו פגריהם לאין קובר: לא ברור, לאילו אויבים מכון כאן; והשוואה: "ונתתי פגר מחנה פלשתים היום הזה לעוף השמים ולחית הארץ" (בדברי דוד, שמואל א יז, מז; אולם ענ' יין גלית נזכר במגילה רק אחרי-כך). המלה 'פגרים' נזכרת אצל מנחם סנחריב (מלכים ב יט, לה; ישעיה לו, לה, אולם מנחם סנחריב נזכרת רק בסוף הפרק), ודומה לו במלחמת יהושפט הנ"ל (דבריהימים ב כ, כד). מצד אחר נראה, שהושפע מדברי ירמיהו בגבואתו על הגויים:

במגילה	במדבר כז
יז. דרך כוכב מיעקב	דרך כוכב מיעקב
וקם שבט ישראל	וקם שבט ישראל
ומחץ פאתי מואב	ומחץ פאתי מואב
וקרקר כל בני שת	וקרקר כל בני שת
יח. והיה אדום ירשה	והיה אדום ירשה
והאביד שריר [מ]עיר	והאביד שריר איביו
והיה אויב ירשה	והיה אויב ירשה
יט. וירד מיעקב	וירד מיעקב
והאביד שריר מעיר.	והאביד שריר מעיר.

* התחיל לכתוב 'זכרתי' ועמד על סעותו, ור' בהקדמה.
 ** השאיר רווח בין שתי המלים בגלל פגם בעור, כפי שאפשר לראות בתצלום. ור' הקדמה.

השוואה זו מבליטה מלבד שינויי כתיב רגילים (יעקב — יעקוב; כל — כול), את השינויים הבאים (נוסח ספר במדבר — מימין: נוסח המגילה — משמאל): 1) וקם — קם; שת — שית; אדום — אויב (במקביל ל'איביו' בפסוק יח); עשה — עשה (אילו גרס עשה, היה כותב 'עושה' בכתוב מלא). 2) השמטת התיבות 'והיה ירשה שריר איביו' (שכבר מוזמן נחשבו כתוספת אורגנית, ור' Biblia Hebraica 3) שינוי סדר התווים. ועין Biblia Hebraica, ובפירושיהם והצעותיהם של חוקרים שונים להבנת נוסח המסורה ולסידור התווים. הצעות אלה רק בחלקן דומות לנוסח שבמגילתנו. נוסח המגילה מאשר אף את נוסח המסורה 'וקרקר' נגד 'וקרקר' של השומרוני, ור' על נוסחאות התרגום ב־Biblia Hebraica.

7-8. וביד משיחיה חזוי תעודות הגדתה לנו: והשוה: "אל תגעו במשיחי ולנביאי (ובנביאי) אל תרעו" (תהלים קה, טו; דבריהימים א טו, כב); "ונביאין חזו לך שוא ותפל" (איכה ב, יד); "המשא אשר חזה חבקוק הנביא" (חבקוק א, א) ועוד. וכן: "גו הנביא חזוה דורי" (שמואל ב כד, יא). כאן השימוש ב'משיחיה' במשמעות 'נביאין', הצירוף 'חזוי תעודות' אינו נמצא במקרא והוא סימנסי למגילות. ור' הצירופים הדומים במבוא, בפרק אחד עשר, § תעודה, ובפרק רביעי § 5 (3) 'תעודות המל' חמה, ושם הערה 64, לענינו השוה במיוחד: "השומר חסד לבריתו ותעודות ישועה לעם פדותו" (כא, 4-5); 'עתים ומועדי תעודות עולמים' (שם, 13); 'כול הנגלות למועדי תעודותם' (סרך היחד 1, 9); "בכול דרכי אל כא" שר צוה למועדי תעודותיו" (שם 3, 10). "ובכול תעודות כבודכה היה זכר [היות] כה בקרבנו לעזר שאריתומתהילב" ריתכה" (אור וחושך יט, 13, 8) ועוד. והשוה לשון נופל על לשון: "כול אנשי מרמה וחתי תעות" (הודיות 4, 20). לקטע הנידון במגילה יש להשוות גם: "את כול דברי עבדיו הנביאים [אשר ב]דום ספר אל את כול הבאות

4. בעבור רחמיכה: והשוה 'בעבור שמו הגדולי' (שמואל א יב, כב); וכן השוה תפילת נחמיה: "ואתה ברחי מיך הרבים לא עזבתם" (נחמיה ט, יט). לנ"ל ולהמשך המשפט השוה את תפילת וניאל: "כי לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים" (דניאל ט, יח) ולהלן. והשוה גם את דברי משה אל יהושע: "ולא ביכלתי או בכחי כי אם ברחמי ובארך רוחו באר (אלה) ליי" (עליית משה יב, ז). — ולוא במע' שינו אשר הרענו: והשוה תפילת עזרא: 'במעשינו הרעים ובאשמתנו הגדלה' (עזרא ט, יג). — ועלילות פשעינו: והשוה: 'השחיתו התציבו עלילה' (תהלים יד, א) ועוד דומים. "בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות" (יהוה אל כ, מד). והש' וזה בהודיות: "כי זכרתי אשמותי עם מעל אבותי בקום רשעים על בריתך וחלכאים על דברכה ואני אמרתי בפשי עי נעזבתי מכריתכה" (4, 34-35). — ומאמתכה הגבורה: דומה לזה 'לך זרוע עם גבורה' (תהלים פט, י); 'עמו חכמה וגבורה' (איוב יב, יג); 'לך ה' הגדולה והגבורה... ובידך כח וגבורה' (דבריהימים א כט, יא יב).

5. ולוא לנו ולוא כוחנו וכו': עליפי הכתוב: "ואמרתי בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה. וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" (דברים ה, יז).

5-6. כאן[שר] הגדתה לנו מאז לאמר: והשוה הערות ל[10], 1, 2, 6; 1, 10; מכאן מתחילה המור באה במדבר כד.

6-7. ההסתמכות על קטע זה משירת בלעם מצויה ביותר בכל הספרות האפוקליפסיות (והתרגומים בכללה), הדורשת את הפסוק בדרכים שונות, והשוה במיוחד ברית דמשק [7], 18 ואילך: "והכוכב הוא דורש התורה הבא דמשק כאשר כתוב: 'דרך כוכב מיעקב וקם שבט ישראל'. השבט הוא נשיא כל העדה ובעמרו וקרקר את כל בני שת". ור' לעיל הערות ל[5], 1; ור' הערותיו של רבין, שם. על דרכי הדרוש השונים בספרות החז" צונית, חז"ל והתרגומים, ר' לאהרונה J. T. Milik, RB, LX, 1953, p.290. וכן שם על הבאת הפסוק בכמה קטעים ממגלות הכת שטרם נתפרסמו: QSh; "Testimonia" 4Q Gen. XLIX; 4Q. ר' עתה גם קומראן I, עמוד 129. בניגוד לנ"ל אין המגילה דורשת את הפסוק לענייני הכת המיוחדים, אלא נוקטת לו במפורש לעניין המלחמה באויבי ישראל, ובמאוב (הנוכח בין אויבי בני אור [1] 1) בכללם. במיוחד יש עניין רב בהשוואת נוסח המגילה לנוסח המסורה.

מלחמת בני אור בבני חושך

- 9 גוי הבל ביד אביוני פדותכה [בכֹן] ובשלום לגבורת פלא ולב נמס לפתח תקוה.
ותעש להמה כפרעה
10 וכשלישי מרכבותיו בים סון[ח]. ונכאי רוח תבעיר כלפיד אש בעמיר אוכלת רשעה
לוא תשוב עד
11 כלות אשמה. ומאז השמ[עתנו מ]ועד גבורת ידכה בכתיים לאמור: "ונפל אשור
בחרב לוא איש וחרב
12 לוא אדם תואכלנו".

[טו]

- 13 כיא ביד אביונים תסגיר [אֹ]יבי כול הארצות וביד כורעי עפר להשפיל גבורי עמים
להשיב גמול

ממ' (סרף היחד [3], 15). וכן השווה פשר חבקוק [7],
7 - 8 : [7], 2.

8. להכבד באויבינו : כתב : 'להלחם' ושינה (עליירי
נקודות מעל ומתחת לשלוש האותיות האחרונות ועל-
ידי תליית אותיות 'כבר' מעל לתיבה, ור' הקדמה) 'לה'
כבר ; והשווה : 'ואכבוה בפרעה ובכל חילו' (שמות
יד, ה, ודומה לו שם, יח, יח ; ור' לקמן שורה 9, שמדובר
בה על פרעה) ; 'והיה להם לשם יום הכבדי נאם אדני
ה' (מלחמת גוג, יחזקאל לט, יג) ; ודומה לו בהודיות :
'בעבור הכבדכה במשפט רשעים' (2, [23]).

8 - 9. שבעת גוי הבל : ור' הערות ל-[4], 12. והשווה
'שבעה גוים' (דברים ז, א). כאן הכוונה לגויים, המפור-
טים בפרשה א, [1], 1 - 2 אחרי 'חיל בליעל, וראה הע'-
רות שם.

9. ביד אביוני פדותכה : על 'פדותכה' ר' הערות
לפרשה ב, [1], 12 'לעם פדות אל', ושם הקבלות נוספות.
והשווה להלן (טו, [11], 13) : 'כיא ביד אביונים תסגיר
[אֹ]יבי כול הארצות', ודומה לו : 'ועם אביונים יד גבר
רתכה' (יט, [13], 13 - 14). האביונים נזכרים כמה פעמים
במגילות : פשר חבקוק [12], 3, 6, 10 ; הודיות [2], 31 ;
'פדותכה גפש אביון' ; ובייחוד שם [5], 16, 18, 22.
בקטע האחרון נזכרים 'האביונים' כנרדפים לנפש עני
(שם, 13), 'נפש עני ורש' (שם, 14), 'יתום' (שם, 20),
'עניים' (שם, 21), ואף כאן, במגילת אור וחושך, גרדף
הוא ומקביל לנכאי רוח' (לקמן, שורה 10), 'כורעי עפר'
(לקמן, 13), וכן מכנה המגילה את בני אור בשם 'כושלים'
[14], 5) ; 'נמוגי ברכים' (שם, 6) ; 'מכים' (שם, 7) ; 'ענוי

על עמרי' (פשר חבקוק [2], 8 - 10). הקטע במגילה מאשר
את ההשלמה הגיל, שהוצעה בניגוד להצעתו של טלמון,
הגורס : 'בס'ודם' (Vet. Test. Vol. 1, 1951, p.33 ff.) ;
ועיין גם אצל ד' פלוסטר, ידיעות יז (תשי"ג), עמ' 39.
והשווה : 'אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביר
אי ישראל' (יחזקאל לח, יז). הקטע שבמגילה הביאני
לבדיקה מחודשת של אחד המשפטים הסתומים בברית
דמסק (2, [12 - 13]), שנערמו עליו חלי תלים של פירוש
שם, ובייחוד ראו בו ענייני 'משיחיות' ו'רוח הקודש'
וכדומה. וזו לשונו, לפי הקריאה המקובלת : 'ויודיעם
ביד משיחו רוח קדשו והוא (והוא) אמת', ור' Rost
ונוסחות הקריאה השונות, וכן עיין במהדורת רבין. בדר-
קת המקור מחדש (אני מודה לר' טייכר, שאפשר לי
לבדוק את כתב-היד הנמצא בקימברידג') הוכיחה שהמלה
שקראו 'והוא', 'והוא' — אינה אלא 'וחווי' ללא ספק.
אשר ל'משיחו', הרי נראה, שמעתיקה של 'ברית דמשק'
גרס 'משיחו' במקום 'משיחו'. לפי זה יהיה נוסח המש-
פט : 'ויודיעם ביד משיחי רוח קדשו וחווי אמת' (לביטוי
'חווי אמת' השווה 'חווי תעות', הודיות [4], 20, וכן 'חווי
רמיה', שם [4], 10) — היינו בידי הגביאים משיחי רוח
ה' (והשווה : 'רוח אדני ה' עלי יען משח ה' אתי לבשר
ענוים שלחני' (ישעיה סא, א), ור' להלן). 'וכאשר גלו
הגביאים ברוח קודשו' (סרף היחד [8], 16). — ק'צין
מלחמות ידיכה : ההשלמה וראית והשווה : 'ועד קץ
מלחמה נחרצת שממות' (דניאל ט, כ), ולפני זה בפסוק
כד : 'ולחתום חזון ונביא ולמשח קדש קדשים', והשווה
לעיל, וכן שם יא, מ, ור' על 'קץ' הערות לפרשה א, [1],
5. והשווה : 'קצי שלום' (הודיות [18], 30) ; 'קצי שלו'

10. ונכאי רוח : מקביל לאביונים. והשוחה : יואל זה אביס אל עני ונכה רוח וחרר על דבריי (ישעיה סו, ב) ; והשוחה גם משלי טו, יג ; יז, כב ; יח, יד ; ודומה לו בהגדיות : 'נכאי רוח ואבלים לשמחת עולם' ([18], 15).

10 - 11. תבעיר כלפיד אש בעמיר אוכלת רשעה לוא תשוב עד כלות אשמה : השוחה : 'ביום ההוא אשים את אלופי יהודה ככור אש בעצים וכלפיד אש בעמיר ואכלו על ימין ועל שמאל את כל העמים סביב' (זכריה יב, ו) והשוחה : 'בשביבי נוגהו יבערו כל בני' [לאש בוערת בכול אנשי אשמה עד כלה' (הודיות [6], 18 - 19). לשימוש הלשון השוחה : 'כי בערה כאש רשעה' (ישעיה ט, יז) ; ורבים ביותר הפסוקים שבהם 'האש אוכלת' רשע ורשעים וכו'. — לוא תשוב עד כלות אשמה : והשוחה הכתובת על הצורות המרדף : 'לוא ישוב אפו עד כלותם' (ד, [3], 9) והערות שם.

11. ומאז השמעתנו מן ועד וכו' : ההשלמה ודאית. והשוחה : 'הואה יום יעיד לו מאז' (ב, [1], 10) והערות שם). ולצירוף : 'הלא מאז השמעתך והגדתי' (ישעיה מד, ח). משפט זה וההסתמכות על דברי ה' ביד ישעיהו בדבר אשור — טיפוסי הוא לכתבי הכת, הפושרת את דברי הנביאים על מאורעות זמנה. — ונפל אשור בחרב לוא איש וכו' : מובאה מישעיה לא ח ללא שינויים (נולת הכתיב המלא). והשוחה גם לעיל : 'ונפל אשור ואין עורר לו וסרה ממסלת כתיים' ([1], 6, והערות שם). על יחס 'אשור' והיכתיים — ר' במפורט במבוא, פרק שני § 3 (2). משפט זה מאשר את ההנחה, שהצירוף 'כתיי אשורי' בא במגילה, גם משום שעל-ידי כך אפשר לפשור על היכתיים את הנאמר במקרא על אשור, ובמיוחד את מפלת סנחריב בידי מלאך ה' בימי חזקיהו, ור' להלן הערות לרף [19].

רוח (שם, שם) ; 'תמימי דרך' (שם, שם) ועור. כל השרי מושים הנ"ל שווים הם לשימוש המקראי ; למשל : 'מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון' (שמאל א ב, ח, ודומה לו תהלים קיג, ז) ; 'לחבל עניים באמרי שקר ובדבר אביון משפט' (ישעיה לב, ז) ; 'כי הציל את נפש אביון' (ירמיה כ, יג) ; 'כי לא לנצח ישכח אביון, תקות עניים תאבד לעד' (תהלים ט, יט) ; 'יורכו קשתם להפיל עני ואביון' (שם לו, יד) ; 'עני ואביון יהללו שמך קומה אלהים ריבה ריבך' (שם עד, כא-כב) ; 'כי שמע אל אביונים ה'' (תהלים סט, לד) ועוד רבים ביותר. השימוש באביונים במגילת אור וחושך ובהודיות — ולמעשה גם בשאר המגילות — טבעי ופשוט הוא ומתאים לשימוש המקראי, ולכן קשה לבנות על כך את התיאוריה, שכת המגילות היא כת האביונים הנצרים הידועה. ור' מאמרו של טייכר ב- JJS, Vol. II, 1951, p.67 ff ובכריכים שאחרי זה, ולאחרונה שוב במנצ'סטר גאודין מיום 15 בספטמבר 1953, שבו הוא מסתמך גם על הצירוף 'עדת אביונים' המופיע בפשר תהלים לפרק לו, שנמצא במגילות הכת. — [בכוח] ובשלום לגבורת פלא : והשוחה הכתובות על אותות העדה בגשתם למלחמה (ו, [4], 12) ; 'גמול אל, כוח אל, 'שלומי אל, 'גבורת אל. והשוחה הושע ט, ז. לצירוף 'גבורת פלא' השוחה 'מרים ידו בנג' בורח פלא' (להלן [15], 13) ; 'ישכיל את הרבים במעשי אל ויבינם בגבורות פלא' (ברית דמשק [13], 7-8) וכן ר' הודיות [9], 27. — ולב נמס לפתח תקוה : והשוחה 'ולב נמס ופק ברכים' (נחום ב, יא) ; 'ואת עמק עכור לפתח תקוה' (הושע ב, יז), ולהלן [14], 5-6 : 'ולהרים במשפט לב נמס ולפתח פה לגאלמים'.

9 - 10. ותעש להמה כפרעה... בים סוף : על-פי שמות טו, ד, והשוחה : 'עשה להם כמדין' (תהלים פג, — פרק זה השפיע מאוד על המגילה, ור' הערות לפרשה א, [1], 1-2. ועיין במבוא, פרק שמיני § 5 (1).

פרשה טו, [11], 13 - [12], 5

כיוון שהסתיימה השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 12) בתחילתה — לא השאיר הסופר ריווח של שורה ריקה לפני הפרשה החדשה, ור' הקדמה. חלקו התחתון של הדף בלה משורה 18 ומטה. בשורה 18 נראות רק שתי תיבות. החלק הימני של הדף בלה ביותר, ועל-ידי כך חסר כל החלק הימני של השורות 15 - 18. החלק השמאלי בלה אף הוא, אולם בשיעור פחות מזה. פרשה זו, שהיא המשכה של תפילת מועד המלחמה, מוקדשת לתיאור משמעותה של העובדה שמלחמת בני אור היא מלחמת ה' — הלכה למעשה : (1) החלשים ינצחו את הגיבורים ; (2) ה' יילחם מן השמים כמתואר בספר יחזקאל (מלחמת גוג) ; (3) 'בחירי עם קודש' — הנמצאים בזבולו ומעון קודשו של ה' עם המלאכים. — יילחמו ביחד עם צבאות בני אור. על תוכנה של הפרשה ר' במבוא, פרק שמיני § 5 (1), פרשה טו). מבנה התקבולת של החרוזים מקל על השלמת החלקים החסרים.

14 רשעים בראש אוןיביכה ולהצדיק משפט אמתכה בכול בני איש ולעשות לכה שם עולם בעם

15 [קודשכה — — — —] המלחמות ולהתגדל ולהתקדש לעיני שאר הגוים לדעת[. —]

16 [— — — — —] בע[שותכה שפטים בגוג וכול קהלו הנק[ה]ל[ים ע]ל[יו] —]

17 [— — — — —] כיא תלחם בם מן השמ[ים] וגשפסת אתם בדבר ובדם]

18 [וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית תמטיר] עליהם למהמה [— — — — —]

19 — — — — — ל — — — — —

12, 1 כיא רוב קדושים לכה בשמים וצבאות מלאכים בזבול קודשכה לה[לל שמ]כה.

ובחירי עם קודש

2 שמתה לכה ב[חד ומס]פר שמות כול צבאם אתכה במעון קודשכה ומ[נין קדו]שים בזבול כבודכה.

קהלה (יחזקאל לב, כא - כב), והשוחה גם להלן: ילעג וקלט לגבורים' (12), 6 - 7.

14. בראש אוןיביכה: ההשלמה גראית אפשרית לאור שרידי האותיות והשוחה "קול ה' משלם גמול לאיביר" (ישעיה סו, ו). וכן: 'גמלך ישוב בראשך' (עובדיה סו) וכן 'אשיב גמולכם בראשכם' (יואל ד, ד, ו) ו' בהערות לכתובות שעל אותות העדה: 'גמול אלי' (12, 4) — ולהצדיק משפט אמתכה: ו' הערות לכתובות על אותות משפחות הלוי בלכתם למלחמה: 'אמת אלי צדק אלי' משפט אלי' (4, 6). — בכול בני איש: והשוחה: "גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביר" (תהלים מט, ג) וכן ר' תהלים סב, י; איכה ג, לג.

14 - 15. ולעשות לכה שם עולם בעם [קודשכה]: והשוחה: "ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל ולא אחל את שם קדשי עוד" (יחזקאל לט, ז) — במלחמת גוג, ולצירוף השוחה: 'לעשות לו שם עולם' (ישעיה סג, יב).

15 - 18. הסתמכות על תיאור מלחמת גוג ביתקאל ושיי מוש בפסוקים משם, על משמעות ההסתמכות הזאת ר' הערה 69 בפרק שמיני.

15. [קודשכה — — — —] המלחמות ולהתגדל וג': ההשלמה קשה. המשך הפסוק מסתמך כולו על יחזקאל

13. הנושא הראשון: המשך ישיר לשורה 9 בדף זה, בפרשה הקודמת. כיא ביד אביונים: השוחה לעיל, הערות לשורה 9. — תסגיר אוןיבי כול הארצות: השלמת התיבה 'אוןיבי' מתאימה מבחינת שרידי האותיות וגודל הפער. מתוך ההקבלה — 'גבורי עמים', היה צריך להיות כאן שם דומה, אולם לא מצאתיו. המשפט בנוי על דרך: "ולא הסגרתני ביד אויבי" (תהלים לא, ט) — ולא רק שלא הסגרתנו ביד אויב, אלא שתסגיר את האויבים בימינו. והשוחה "סגר אלהים היום את אויבך בידך" (שמואל א כו, ח). — כול הארצות: היינו האויבים מכל הארצות והשוחה לעיל ג, [2], 7. השימוש על דרך: "וקבצתי אתם מארצות איביהם" יחזקאל לט, כו, הוא הפרק המצוטט בסמוך. — וביד בורעי עפר: מקביל לאביונים. הצירוף נעשה על-פי "לפניו יכרעו כל יורדי עפר" (תהלים כב, ל) על דרך 'זהלי עפר' (דברים לב, כד), 'שכני עפר' (ישעיה כו, יט ועוד) ו' להלן. — להשפיל גבורי עמים: השוחה להלן: 'לנהרקים לכה מעפר ולהשפיל מאלים' (כא, [14], 14 - 15 והערות שם). השימוש 'גבורי עמים' הוא על דרך 'בשר גבורים תאכלו' (יחזקאל לט, יח) — הפרק שהשפיע על מוכנה וסגנונה של פרשה זו) וכן 'גבורי מואב' (ירמיה מח, מא), 'גבורי אדום' (שם מט, כב), 'גבורי כבל' (שם נא, ל), 'גבוריך תימן' (עובדיה ט), 'וגבוריהם יכתרי' (ירמיה מו, ה) — ולרעיון השוחה: 'גבורים מתוך שאול את עזריו ירדו שכבו הערלים חללי חרב, שם אשור ובל

בהרחבה במכוא, בסרק תשיעי § 7, ועיין גם שם § 2 לענין השימוש 'קדושים' — במשמעות מלאכים — במ' גילה. ועיין הקבלות נוספות שם, פרק אחד-עשר, § קור-שיב, § גורל, § מעמד, § רוח, המבנה השירי והתק-בולת שבקטע זה, מקילים על השלמת החסר.

1. כיא : בדומה לתחלת דף [11] : כלומר המשפטים הבאים מסבירים את המתואר בסוף הדף הקודם — "תלי חם בם מן השמים" — הלכה למעשה. — רוב : מקביל ל"צבאות" — היינו בדומה להמוך וכיוצא בו, והשמה : 'בכוח גבורתו ורוב רחמיו' (הודיות [4], 32) ; 'ובזכרי כוח ידכה עם המון רחמיכה' (שם שם, 35 - 36) ; 'בהמון רחמים ורוב סליחה' (שם [6], 9) ; "חד עם רוב טוב (?) קדושים" (הודיות, אוצר המגלות הגנוזות, לוח [56], קטע 15, שורה 7) ; 'ארני כגדול כותך ורוב נפלאותיך' (הודיות [14], 23), ודומה לו במקרא : תהלים קו, ו : 'ברב רכבי' (ישעיה לו, כו) ; 'ברב עם' (משלי יד, כח) ; 'ברב חיל' (תהלים לג, יז), וכן ר' במיתר א"מ הברמן, 'עיונים במגילות מדבר יהודה', סיני תשי"ג, כרך לב, עמ' קמו. — לכה : ההשלמה קשה. מעל המלה נראה בכירור קו אלכסוני, אולם בניגוד לוקף של האות ל, נוסה הוא ימר נה, השלמתי על-פי 'שמתה לכה' (שורה 2) ועל-פי סגנונו הכללי של המשפט. — בזבול קודשכה : השמה הק-בלה : 'הבט משמים וראה מובל קדשך ותפארתך' (ישעיה סג, טו) ; והשמה לקמן 'בזבול כבודכה' (שורה 2) ; והשמה גם בבלי חגיגה יב, ב : 'זבול שבו ירושלים ובית המקדש ומזבח בני ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן', ור' גם אצל צ'רלס, II, עמ' 530 ואילך, וכן : 'כיא ירעם אל בהמון כוחו ויהם זבול קודשו באמת כבודו' (הודיות [3], 34 - 35, ור' הערות לפרשה ב, [1], 11). והשמה גם מאמרו של אולכרייט המצוטט בהע-רות לפרשה ב, [1], 8 ('רום'), לכל המשפט ר' פרק תשיעי § 2 (קדושים) ; § 7 : והשמה גם 'לא הספיקו קדושי אל לספר נפלאות יי, אימץ אלהים צבאיו להת-חזק לפני בבוד' (כך-סירא מב, כד (17)). — להנלל שם]כה : השלמתי על-פי תהלים קמח, ב ואילך : 'הללר הו כל מלאכיו הללוהו כל צבארי, וכן יואל ב, כו ; תהלים קלה, א ועוד. — ובחירי עם קודש : והשמה לעיל [10], 9 - 10, והערות שם, וכן פשר חבקוק [10], 13 : 'אשר גופו ויחרפו את בחירי אל', ור' צירופים דומים ואחרים בכתבי הכת, במאמרו של ד' פלוסר, ידיעות, שנה יז (תשי"ג), עמ' 34, על בעיה זו בכללה ר' פרק תשיעי § 7.

2. שמתה לכה ביןחד : השלמתי על-פי : 'וינחילם בגורל קדושים ועם בני שמים חבר סודם לעצת יחד' (סרך היחד [11], 7 - 8) ; 'להתיצב במעמד עם צבא קור-שים ולבוא ביחד עם עדת בני שמים... להלל שמכה ביות'.

לת, כג (ור' לקמן), אך לא יכלתי למצוא במרק הנ"ל נקודת אחיזה להשלמת הפער. בהתחשב בסגנון המשפט כולו ניתן לשער, שאולי היה כתוב שם מעין : 'נולצאת לפניהם כאיש' (או : כגבור) המלחמות. והשמה : 'ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה' (ישעיה מב, יג) ; ולהלן : 'וגבור המלחמה' בעדחנ' (סו, [12], 8) ; 'קומה גבור... איש כבוד' (שם, שורה 9), ור' הערות שם. — ולהתגדל וגו'... לדעתך. — : השמה 'והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה' (יחזקאל לח, כג), את תוכנו של סוף המשפט בשורה זו ובתחלת השורה הבאה אולי ניתן להשלים : 'לדעתךם כיא אתה אל ישראל כאשר דברתה בע'שותכה שפטים' וכו' ; והשמה לעיל, שורה 5 : [10], 6 ; [12], 7 ; [16], 1 ; וכן יחזקאל לח, יט.

16. שפטים בגוג ובכול קהלו הנקנה[ל]נים ע[ל]יו — : השמה : 'ונשפטי אתו' (יחזקאל לח, כב) ; 'אתה וכל קהליך הנקהלים עליך' (שם שם, ו).

17. [— — — —] כיא תלחם בם מן השמנים : התיבה הראשונה אחרי הפער היא 'כיא' ; לאור המשך המשפט יש להניח, שבפער נאמר משהו דומה ליחזקאל לח, יט - כא (הקשור ברעש גדול, 'הריסת ההרים', נפ"י לת המדרגות' ו'נפילת התומות'), לצירוף המלים השמה : 'מן שמים נלחמו' (שופטים ה, כ).

17 - 18. השמנים — — — — 18. — — — — : עליהם : השלמתי לעיל לפי : 'ונשפטי אתו בדבר וברם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו' (יחזקאל לח, כב), — למהמה : השמה יחזקאל ז, יא : 'החמס קם למטה רשע לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם ולא נה בהם'. קשה להניח שמוכנה של המלה כאן הוא 'מהמה', שכן מלה זו נכתבת במגילה מלא וי"ו, והשמה 'מהומת אל' ([4], 7) ; אולם ר' : 'ויותר מהמה... מהומה שכל המכניס בתוך ביתו יותר מכ"ד ספרים מהומה מכניס לתוך ביתו' וכו' (קהלת רבה על קהלת יב, יב) וראה במילוני התלמודי של לוי.

19 עד סוף הדף, נראים רק שרידי ל — בסוף השליש השני של השורה. אין נקודת אחיזה להשלמת החסר, ור' גם הערות ל-[12], 1.

[12], 1 - 5, סיום הפרשה מתאר בהרחבה את אופיה של המלחמה, שבה ילחמו בני אור בשמים ובארץ יחד, ואת מעמדם של 'בחירי עם קדוש', הם הצדיקים שהלכו לעולמם ויושבים במעון קודשו של ה' יחד עם יתר צבאות המלאכים. בעיה זו וכן ההקבלות הרבות (ולעיתים מילוליות) לקטע זה מן הספרות החיצונית — גידונו

- 3 וחסדי ברכה [לאלפיה] וברית שלומכה חרתה למו בחרט חיים למלוך ע[ליהם] בכול מועדי עולמים
- 4 ולפקוד צ[באות בח] יריכה לאלפיהם ולרבואותם יחד עם קדושיכה [וצבא] מלאכיכה לרשות יד
- 5 במלחמה. [להכריע] קמי ארץ בריב משפטיכה ועם בחירי שמים ברכ[ותיכה].

[טז]

- 6 ואתה אל נ[ורא] בכבוד מלכותכה ועדת קדושיכה בתוכנו לעזר עולמי[ם ונת]נו בו למלכים לעג
- 7 וקלס לגבורים. כיא קדוש אדוני ומלך הכבוד אתנו עם קדושים. גבו[רים ו]צבא מלאכים בפקודינו

"והחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בניו לשמרי בריתו" (תהלים קג, יז יח). — וברית שלומכה : והשוה לעיל ; ולכל המשפט השווה ישעיה נד, י : "והחסד מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט", וכן יחזקאל לו, כה ובמיוחד שם לו, כו ואילך : "זכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם... ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם". — חרתה למו בחרט חיים : והשוה : "והלתות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלתות" (שמות לב, טז) ; יזכור עליו בחרט אנושי (ישעיה ח, א). מצד אחר השווה גם "הכול חקוק לפניכה בחרת זכרון לכול קצי נצח" (הודי יות [1] 23). וכן : "ובכול היותי חוק חרות בלשוני" (סדר היחר [10] 8 וכן שם, 11) ; ועיין על כך גם F. Notscher, Biblica, 34, 1953, p.193 - 194, וכן לעתים קרובות ביבליות ובחננוף. על 'חרט' השווה גם הערתו של טורסיני, JQR, XXXIX, 1948, p.376, n.5. הדוגמה המקבילה מהודיות (לעיל) מוכיחה, שהמגילות גורסות שתי צורות למלה זו : 'חרט', 'חרת'. על הצורה האחרונה השווה גם במילון התלמודי של לוי, ערך 'חרת'. ואולי הבדילו בין 'חרט' = כלי החריטה, לבין 'חרת' = מעשה החריטה (לפי הצעת רבין). — למלוך ע[ליהם] בכול מועדי עולמים : והקריב ביותר : 'ומלך ה' עליהם בהר ציון מעתה ועד עולם' (מיכה ד, ז) ועוד, והשוה נוסח דומה להלן (12). 15 ; [19] 8 והערות שם). על 'מועדי עולמים' ר' גם להלן [13] 7 - 8 : 'ותקומה לזרעם למועדי עולמים'.

(הודיות [3] 21 - 23). ור' הקבלות נוספות במבוא, פרק תשיעי, שם. — ומספר שמות כול צבאם וכו' ומננין קדושים בזבול כבודכה : השלמתי עלי פי "מר" נה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא" (תהלים קמו, ד) וכן "המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא" (ישעיה מ, כו). לקטע המקביל בספר חנוך — ר' פרק תשיעי § 7. — מעון קודשכה : רגיל במקרא ור' למשל : 'השקיפה ממעון קדשך' (דברים כו, טו), וכן השווה 'במעון כבוד' כה' (ולחלן 'בזבול כבודכה'), בהודיות (אוצר המגלות, לוח [55] רס"ס 9, שורה 7), והשוה חגיגה יב, ב : "מעון שבו כיתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה וחשות ביום מפני כבודן של ישראל". ור' עתה גם בקטע מסרדהברכות (קומראן I, עמ' 126, דף [4] שורה 25) : "כמלאך פנים במעון קודש". — ומננין קדוץ שים : הקצה השמאלי של ש נראה בבירור. ור' תהלים קמו, ד, המובא לעיל. 'מנה' וספרי נרדפים ; ר' במדבר בג, י : מלכים א ג, ח ; ח, ה ; וכן ר' עזרא ג, יו, לשימוש 'מניין'.

3. וחסדי ברכה [לאלפיה] (או : לאלפים) : השלמתי עלי פי "ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי" (שמות כו, ו, ודומה לו שם לו, ז ; דברים ה, י ; ירמיה לב, יח). פסוק זה מובא גם בברית דמשק (רבין, עמוד 41). אין המקוב מספיק ללאזהביכה (על דרך "שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותי" — דברים ה, ט ; דניאל ט, ד ; נחמיה א, ה) ; אולם ייתכן גם 'ליראיה', עלי פי

פרשיות טו"ט. [12], 7-3

יברשות אשמורי חושך (שם שורה 1-2) במשמעות : בהתגבר, בשלוט, כמשול. אין לראות כאן זיקה לצירופי לשון בשמות טו, ס ; תהלים מד, ג וכיוצא בהם.

5. [להכריע] קמי ארץ : השלמתי עליי (ותא)ורני חיל למלחמה, תכריע קמי תחתני (שמואל ב כב, מ ; תהלים יח, מ). אמנם ייתכן שיש להשלים : ילחרוס קמי ארץ (על-פי שמות טו, ז) או ילהביס קמי ארץ (על-פי תהלים מד, ו). לצירוף קמי ארץ השווה : ירשעי ארץ (תהלים עה, ס ; קא, ח ; קיט, קיט ; יחזקאל ז, כא). — בריב משפטי טיבה : והשווה יבא שאון עד קצה הארץ כי ריב להי בגוים נשפט הוא לכל בשר הרשעים נתנם לחרב (ירמיה כה, לא). ריב אלי, משפט אלי מופיעים על אותות הלחיים והעדה (4] 6 ; שם, 12, ור' הערות שם). והשווה עתה גם : יגש לריב ריב ומשפט (סרך היחד, לפי קומי ראן I, עמוד 110, דף [1] שורות 13-14). — ועם בחירי שמים ברכו (ותיבה ז) : השווה הערות לשורה 1 ; וכן ר' צירוף אחר, פרק תשיעי § 2. השלמת המלה האחד רונה אינה מניחה דעת, והצעתיה בהסתמכות רבה.

4. ולפקוד צבאות בחיריכה לאלפיהם ולרבויות אותם : שיעור הספר מספיק כדי השלמה זו. על הרעיון כולו השווה לעיל, הערות לשורה 1. ולצירוף השווה למשל יח צבאות מפקד צבא מלחמה (ישעיה יג, ד). — לאלפיהם ולרבויותם : השווה הערות לירבוא, לעיל [3] 15. — יחד עם קדושיכה [וצבא] מלאכיכה : השווה למא עליפי שורות 7-8 לקמן ור' גם הערות לעיל [7] 6.

4-5. לרשות יד במלחמה : קשה, ונראה שיש לפרש מלשון ירשה במשמעות כוח, גבורה, שליטה וכדומה — היינו כוח יד במלחמה, גבורת יד במלחמה, יחזק יד במלחמה וכיוצא בזה. והשווה גבורת אל' (ב, [1] 11), בכוח ידכה' (11] 1), גבורת ידכה בכמיים' (11] 11) והערות שם. ור' גם [4] 3 : יד מלחמה בכול בשר עול. השווה גם יברשות פחד ואימה (סרך היחד [10] 15) והצעתו של ח' ילון (קרית ספר, כרך כח חוברת א', שבט תשי"ב, עמ' 64 ואילך) לגרוס : יבמשלת, אולי יש להבין מכאן גם את המשפטים : יברשוני)ת ממשלת אור,

פרשה טו, [12], 6-15

הפרשה מתחילה אחר ריווח של שורה ריקה. שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 5) נסתיימה סמוך לקצה. פרשה זו היא סיום תפילת מועד המלחמה ושיאה של תפילה זו, וסופר המגילה ייחד לכך פרשה מיוחדת. תחילתה תיאור השילוב של מלחמת המלאכים במלחמת בני אור, ועיקרה פנייה לה', שיופיע כגיבור וינהג את צבאו במלחמה. ור' במפורט על תוכנה במבוא. פרק שמיני § 5 (1, פרשה טו). חלקו של מזמור-תפילה זה פורסם כבר עלידי סוקניק במגילות גנוזות ב, עמ' נא-נב בלוויית הערות קצרות (החל בשורה 9 ואילך : 'קומה גבור') ותורגם ללועזית מאז בידי רוב החוקרים שעסקו במגילות. פרשה זו מופיעה שוב בדף [19] (להלן נציינה 'נוסח ב') אגב שינויי נוסח וכתוב מעניינים ביותר. בדף [19] הושמטו כמה תוספות, המכבדות על משקל התקבולת בפרשה זו. ור' לוח משווה לשינויים אלו בהערות לדף [19].

תהלים פב, א). לפתיחה השווה גם תחילת פרשה יט (13] 7). — בכבוד מלכותכה : השווה : כבוד מלכר תך יאמרו וגבורתך ידברו (תהלים קמב, יא) ובהמשך הפרק שם. על כבוד בהקבלה ליגבורה ר' לקמן. — ועדת קדושיכה בתוכנו : ור' הערות לפרשה ב, [1] 10 ; [7] 6 ; וכן פרק תשיעי, § 2 קדושים ; § 6 : ור' גם הערות לשורה 2. — לעזר עולמינן] : וכן יישלח עזר עולמינן (להלן [17] 6, ור' הערות לפרשה א, [1] 2 ; והשווה : וועמנו ה' אלהינו לעזרנו ולהלתם מלחמ' תיגור' (דברי-הימים ב לב, ח ; וכן תהלים קכא, ב). וכן "ישראל נושע בה' תשועת עולמינן" (ישעיה מה, יז). — [ונתנו בוז : ההשלמה יבוי' וראית, ונתנר' משוער.

6-7. בוז... וקלס : והשווה למשל : לעג וקלט לסביר בותינר (תהלים מד, יד ; לתוכן הדברים בכללם השווה

6. ואתה אל [נורא] בכבוד מלכותכה : השלמתי בעיקר עליי תהלים עו, שאף הוא שיר תהילה לכוחו של ה', והשווה במיוחד : אתה נורא אתה' (שם, ח). נורא למלכי ארץ (שם, יג). תואר זה שכית ביותר, ובייחוד בין תוארי הגבורה, שמרביתם מופיעים גם הם בפרשה זו. השווה למשל : אל גדול ונורא (דברים ז, כא) ; קדוש ונורא שמו' (תהלים קיא, ט) ; השם הנכבד והנורא' (דברים כח, נח) וכן בתפילות דניאל ונהמיה (והשווה יאלהינו האל הגדול הגבור והנורא, נחמיה ט, לב), ור' גם צפניה ב, יא בגבואה על העמים הנזכרים במגילה, ועוד. מצד אחר לא מן הנמנע הוא לקרוא כאן ינישא' (בייחוד לאור הכתוב יכי כה אמר רם וגשא שכן עד וקדוש שמו' (ישעיה נז, טו). והשווה גם [] נשא בהור כבוד ותפארת [] (קומראן I, 19, 13-14, עמ' 85). ואר' לי יש לקרוא יניצב' (על-פי יאלהים נצב בעדת אל,

- 8 וגבור המלח[מה] בעדתנו וצבא רוחיו עם צעדינו ופרשינו[ו]. כ[עננים וכעבי טל לכסות ארץ
- 9 וכזרם רביבים להשקות משפט לכול צאצאיה. קומה גבור שבה שביכה איש כבוד ושול
- 10 שללכה עושי חיל. תן ידכה בעורף אויביכה ורגלכה על במותי חלל. מחץ גוים צריכה וחרככה
- 11 תואכל בשר אשמה. מלא ארצכה כבוד ונחלתכה ברכה. המון מקנה בחלקותיכה וזהב ואבני
- 12 תפץ בהיכל[ו]תיכה. ציון שמחי מאדה והופיעי ברנות ירושלים והגלנה כול ערי יהודה. פתחי

י'אפחדה בשומעי משפטיכה עם גבורי כוח וריבכה עם צבא קדושים' (הודיות [10], 33 - 34). ועיין גם במבוא, פרק אחד-עשר, § קדושים. כאן אין הפער מספיק כדי השלמת 'גבורי כוח', והשווה גם להלן [15], 14. על 'בפקודינו' ר' הערותי ל[2], 4. לכל המשפט השווה: 'ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוקי אותנו' (בבלי, תגינה יד, ב).

שם גם פסוק י'. ור' גם יקלס לבוגרים' (הודיות [2], 9) — מלכים... גבורים: שתי מלים אלה בהקבלה ובמשמ' עות זו — ר' חנוך לח, ה: 'ואבדו המלכים והגבורים ונתנו בידי הצדיקים והקדושים' (כהנא תרגם: 'המלכים והתקד' פים', והשווה גם במהדורת צ'ארלס). ודומה לו שם גג, ה ועוד: וכן השווה: 'ומלכיהם בו נכרתו וגבוריהם בו אבדו' (ברית דמשק [3], 9 - 10).

8. וגבור המלח[מה] בעדתנו: היינו, ה'! מקביל ליולמך הכבוד אתנו, שבשורה הקודמת, ור' מה שנאמר שם על 'גבור' — 'גבורי ובהמשך. לעדתנו' השווה 'עדת אלי' [4], 9, היא הכתובת על אות כל העדה בצאחם למלחמה, ור' הערות שם. — וצבא רוחיו: מקביל ליצבא מלאכים, ור' במבוא, פרק תשיעי § 2 (רוח) ופרק אחד-עשר, § רוח. והשווה במיוחד: 'עם צבא רוחיך ועדת [קדושיך ז'] (הודיות [13], 8). — עם צעדינו ופרשינו: ההקבלה העניינית:

מלך הכבוד אתנו וצבא מלאכיו בפקודינו וגבור המלחמה בעדתנו וצבא רוחיו עם צעדינו ופרשינו.

השלמת המלה 'ופרשינו' כמעט ודאית. הפער מספיק רק כדי אות אחת (נוסף על כ[עננים], האות 'י' ברורה, ולכן אי אפשר לגרוס 'ופרשיו' כעננים' לפי 'פרשו עליו ענני' (איוב כו, ט). מכאן ש'צעדינו ופרשינו' הוא המקביל ל'פקודינו'. אפשרית אולי בדוחק גם החלוקה: 'עם צעדינו, ופרשינו כעננים' וגר'. ואכן צבא המלחמה מורכב מחיל-הרגלים וחיל הפרשים. מכאן, שאולי יש לראות כאן את המונח 'צעד' (על משקל 'פרש'), היינו איש חיל-הרגלים. השימוש ב'צעד' לציון ההליכה בסך,

7. כיא קדוש אדוני: בנוסח ב: 'כיא קדוש אדירנו'. הצירוף שבנוסח א מצוי ביותר, והשווה למשל: 'כי קדוש ה' אלהינו' (תהלים צט, ט, וכן כמה פעמים במוסור זה, שהשפיע גם על שורה 1 בדף זה, ור' לעיל הערה ל'גורא', ועוד. נוסח ב — מושפע מתהלים ח, ב; עו, ה; צג, ד, וביי' חוד מן הכתוב 'מי כמכה נאדר בקדש' (שמות סו, יא). — ומלך הכבוד: והשווה 'ויבוא מלך הכבוד. מי זה מלך הכבוד, ה' עזנו וגבור ה' גבור מלחמה... מי הוא זה מלך הכבוד, ה' בבאות הוא מלך הכבוד' (תהלים כה, ז - י). מלך הכבוד — היינו מלך הגבורה. כמו להלן: 'גבורי, איש כבוד, ור' הערות שם. — אתנו עם קדושים: ור' לעיל בפרשה הקודמת, הערות לשורה 1 של דף זה. והשווה בעיקר: 'ויקהלו על משה ועל אהרן. ויאמרו אליהם רב לכם כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם ה' (במדבר סו, ג). דומני, שכך יש לגרוס ולא: 'עם קדושים, והשווה גם דניאל ח, כה. נוסח ב משמיט 'עם קדושים', המכביד על המשקל. וכן משמיט הוא את המשפט הבא כולו, שאינו למעשה אלא חזרה על מה שכבר נאמר. — גבורים וצבא מלאכים בפקודינו: והשווה: 'ברכו ה' מלאכיו — גברי כח עשי דברו... ברכו ה' כל צבאיו' (תהלים קג, כ - כא), והשווה גם

לעיל לעניין מלך הכבוד. והשווה גם "גם אל לא יתמה" מה וכבוד לא יתאסר עד ימחץ כתגי אכורי ולגויים ישיב נקם" (בן-סירא לה, יט (22, 23)) והשווה להלן "ער רף", "במות". לאור כל הנ"ל (וכן עוד רבים בתלמודים ובמדרשים) אין להטיל כל ספק, שהתפילה מופנית אל ה' עצמו, שיופיע כגיבור וכאיש מלחמות לכן אין לקבל את הצעות הפירוש הימשיחיות השונות בעניין זה. ור' למשל J.T. Milik (R.B. LX, 1953, p. 290 ff), הרואה במוזמר זה את פנייתו של כהן הראש אל המשיח והשווה עתה גם קומראן I, עמ' 129.

9-10. ושול שללכה : השווה לעיל : לשול את כול אויביו (10) 1 והערות שם, ור' ישלל שללה ובזו בזה (יחזקאל כט, יט) ועוד. — עושי חיל : היינו עושה חיל, ור' הערות ל[6] 12 (מראי), ולשימוש הלשון השווה : יבקושי עמו עשה חיל (ט, 6) 6 ; ובמקרא : ישראל עושה חיל (במדבר כה, יח, ובמגילה לעיל [11] 7). וכן ימין ה' עשה חיל (תהלים קיח, טו-טז) ועוד. — תן ידכה בעורף אויביכה ורגלכה על במותי חלל : השווה ידך בערף איבך (בראשית מט, ח) : יחבני ישראל על במותיך חלל (שמואל ב א, יט) : יואתה על במותימו תורדך (דברים לג, כט) ; כל הנ"ל הביא סוקניק, שם. והשווה גם ח' ילון, כמובא לעיל. לתיאור הנ"ל ר' מצבות הניצחון המצירות, שבהן מופיע המלך המנצח לעתים קרובות, כשהוא מוחץ את עורף אויביו ודורך על גביהם. בנוסח ב : איבך, רגלך, אולם ידכה, ור' שם. — מחץ גוים צריכה : השווה יאכל גוים צריו ועצמותיהם יגרם וחציו ימחץ (במדבר כה, ח, שירת בלעם) ור' אצל סוקניק שם. והשווה גם הקטע המובא מבן-סירא, לעיל.

10-11. וחרככה תואכל בשר אשמה : השווה בשירת "האזינו" : יחרכי תאכל בשר (דברים לב, מב). נוסח ב משמים אשמה — לפי האזינו, לכל הקטע השווה לעיל [11] 11-12.

11. מלא ארצכה כבוד ונחלתכה ברכה : השווה : "הנה לכם ברכה משלל איבי ה'" (שמואל א ל, כו), ולשימוש הלשון השווה בייחוד : "וימלא כבוד ה' את כל הארץ" (במדבר יח, כא), ומעין זה תהלים עב, יט. וכן "וברכו את נחלת ה'" (שמואל ב כא, ג), ובייחוד : "הושיעה את עמך וברך את נחלתך" (תהלים כה, ט).

11-12. המון מקנה בחלקותיכה כסף וזהב ואבני חפץ בהיכלן חתיכה : ההקבלה בין 'נחלה' וחלקה' מצר. יה. אולם צורת הרבים אינה במקרא. לשאר השימושים השווה : זהמון מקניהם לשלל (ירמיה מט, לב). "ואברם

ההליכה הצבאית (ברומה לימפשיע, ור' לעיל [8] 7) מצוי ביותר, והשווה למשל תהלים יח, לו-לח, או יזיהי בשמעך את קול צעדה (שמואל ב ה, כד) ועוד רבים. וכן במגילות, למשל : כיא מאתכה מצעורי בהקבלה ליכיא מאתכה מעמד (הודיות [2] 21-22), והשווה מאמר רו של ב' מיוולר (JPOS 1936, p. 15f), הרוצה לפרש את המלה יחלך שבכתבי אוגרית (Syria, XV 1935, pp. 244 ff) מעניין איש חיל-הרגלים, ולכן הוא משווה גם יובא כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן (משלי ו, יא). מלבד הנ"ל השווה גם את דברי Hildegard Lewy (Orientalia, X, 1949, p. 204-205), הגורסת את awilû meshâlik sêri תבא בכתבי וזו במקביל ל-awilû meshâlik rak[i]b (ממונה לחיל-הרגלים, והלשונו : "The term âlik sêri, literally "one who walks in the field" . . . since the term âlik sêri is used in our text in contrast to râkib narkabti . . . it becomes likely that the men enumerated in 11 4-6 of our text, were soldiers fighting on foot". — כעננים וכעבי טל לכסות ארץ : לרעיון זה השווה יאהיה כטל לישראל (הושע יד, ו), לשימוש הלשון השווה : יעב טל בחם קציר (ישעיה יח, ד) ; ולכל העניין ר' : יוהיה שארית יעקב בקרב עמים רבים, כטל מאת ה' כרביבים עלי עשב (מיכה ה, ו) — בנבואה על אשור (י). והשווה במיוחד : יועלית על עמי ישראל בענן לכסות הארץ (יחזקאל לח, טז).

9. ובזרם רביבים להשקות משפט לכול צאצאיה : צירוסים מכמה מקומות במקרא. 'מזרם וממטר' (ישעיה ד, ו) ; יערף כמטר לקחי תול כטל אמרתי, כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב (דברים לב, ב) ; ובעיקר : ירד כמטר על גו כרביבים ורויף ארץ (תהלים עב, ו). והשווה עתה גם קומראן I, 34, 1 (עמ' 136) : " [כר ביבים עלן]". ור' גם הערות ל[10] 13 (צאצאיה). — קומה גבור שבה שביכה איש כבוד : והשווה : יום ברק ושבה שביך בן אבינעם (שופטים ה, יב). לאור ההקבלה כאן, ישללכה, אין לקבל את הצעות התיקון בשופטים 'שביך' (B. H.). להנ"ל ולהמשך השווה גם : קומה ה' ויפצו איבך וינסו משנאיך מפניך (במדבר י, לה) ור' גם הערות לעיל [3] 5-6. הפנייה לה' בלשון 'קומה' מצויה ביותר בתהלים. — איש כבוד : מקביל ליגבור, וליעושי חילי שכן 'כבוד' רגבורה נרדפים (כך סוקניק, מגלות גזרות ב, כמסומן לעיל) ; ור' גם לעיל, 'מלך הכבוד'. והשווה גם ח' ילון (סיני, כרך כו, חש"י, רסז ואילך) ; ור' יואין עמכה בכוח ואין לגד כבודכה ולגבור רתכה אין מחיר (הודיות [10] 10). לכל המשפט השווה : יה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה (ישעיה מב, יג), והשווה לעיל יגבור המלחמה, וכן תהלים כה, ח, המובא

13 שע[ריך] תמיד להביא אליך חיל גואים ומלכיהם ישרתוך והשתחו לך כול מעניך ועפר

14 [רגליך ילחכו. בנות] עמי צרחנה בקול רנה, עדינה עדי כבוד ורדינה ב[מ]לכות [כתאים]

15 [והיתה לאדוני המלוכה וי]שראל למלוך עולמים.

[יז]

16 [ל[י]הם גבורי המלחמה ירושלים] — — — — —

17 [ר[ו]ם על השמים אדוני] [ועל כל הארץ כבודכה] — — — — —

13], 1 ואחיו ה[כו]הגים והלויים וכול זקני הסרך עמו. וברכו על עומדם את אל ישראל ואת כול מעשי אמתו וזעמו

12-13. פתחי שע[ריך] תמיד וגו'... גואים : נוסח ב : 'חיל גוים'. ור' הערות ל[16], 1 : והשחה : 'ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו להביא אליך חיל גוים' (ישעיה ס, יא), ור' סוקניק, וכן השחה : 'ויבאו גוים מקצה הארץ לראות כבודו גושים מנחה בניה העיפיים' (מזמורי שלמה יז, לא, לפי מ' שטיין בהוצאת כהנא).

13. ומלכיהם ישרתוך : השחה ישעיה ס, י : 'ומלכיהם ישרתונך'. — והשתחו לך כול מעניך : שם שם, יד : 'והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחו על כפות רגליך'.

13-14. ועפר [רגליך ילחכו] : השלמה לפי סוקניק, ור' 'אפים ארץ ישתחו לך ועפר רגליך ילחכו' (ישעיה מט, כג).

14. [בנות] עמי : והשחה 'בנות עירי' (איכה ג, נא). — צרחנה בקול רנה : בנוסח ב : 'הבענה בקול רנה'. לנוסח א השחה : 'קול יום ה' מר צרח שם גבורי' (צפני יה א, יד) : 'ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו יתגבר' (ישעיה מב, יג). הקרוב ביותר לנוסח ב : 'תבענה שפתי תהלה' (תהלים קיס, קעא). ביסעיהו נוסח ב, מב, יא, כתוב : 'יצריחו, במקום יצוחו שבנוסח המסורה. ור' דיון מפורט בשאלה זו וב-

כבד מאד במקנה בכסף ובוהב' (בראשית יג, ב), ור' סוקניק, ור' גם לעיל [5], 14 והערות שם. הסופר שכתב לכתוב 'כסף', ותלה את המלה מעל לשורה, ור' הקדמה. בנוסח ב : 'בהיכלותיך'.

12. ציון שמחי מאדה : לכתוב זה השחה גם במגילת ישעיהו (כתב יד א) וראה סוקניק, שם, עמ' נב ועמ' עד : 'מאודה'. בנוסח ב כתב : 'מאודה', ור' הקדמה ולהלן [19], 5 : והשחה 'פלא מאדה' (הודיות, אוצר המגלות הגנוזות, לוח [56], קטע 10, שורה 9) ודומה לזה ביצרי מושה' (קומראן I, עמ' 93, [2], 9) : 'השנמרו מאדה', הקרוב ביותר למשפט זה : 'גילי מאד בת ציון' (זכריה ט, ט) וכן השחה ישעיה יב, ו ; לה, י : יואל ב, כג ; ור' גם להלן. — והופיעי ברנות ירושלים : והשחה : 'גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים' (זכריה יח ט, ט). והשחה צפניה ג, יד ; זכריה ב, יד ; וכן : 'פצחו רגנו יחדו חרבות ירושלים' (ישעיה נב, ט) ; והשחה ירנות אלי לעיל [4], 4-5, והערות שם. וכן ר' הער רות לפרשה כט, [18], 9, ובמבוא, פרק אחד-עשר, § יפע. נוסח ב משמיט את הזכרון שאינו למעשה אלא חזרה ומכ' ביד על המשקל. — והגלגלה כול ערי יהודה : השחה : 'ישמח הר ציון תגלגה בנות יהודה' (תהלים מח, יב) ; 'שמעה ותשמח ציון ותגלגה בנות יהודה' (שם צו, ח) ; 'הנני כורא את ירושלים גילה' (ישעיה סה, יח).

פרשיות טז-יז, [12], 13 - [13], 1

הראשונה היא ב ולא כ. האות ל נראית כבירור. ההש' למה על-פי נוסח ב כוף [19], 7 ור' הערות שם.

15. נהיתה לאדוני המלוכה וישראל למלוך עולמים : ההשלמה נעשתה על-פי נוסח ב (שנשתמר אף הוא בחל' קו), השונה במקצת : "המל[ו]כה וישראל למלכות עול-מים". לתוכן המשפט השונה : "נהיתה לאל ישראל המ-לוכה ובקדושי עמו יעשה חיל" (לעיל [6], 6, ור' מק' בילות שם) : "למלוך ע[נ]ליהם" בכול מועדי עולמים" (לעיל [12], 3) וכן השונה להלן [17], 8 והערות שם. והשונה עובדיה כא, ובמיוחד תהלים כב, כט. במשפט זה — המציין את תמצית שאיפותיהם של בני אור — מסתיימת תפילת מועד המלחמה.

משמעות השרש 'צרח' : Harry M. Orlinsky, St. Mark's Isaiah Scroll, II. Masoretic Yiswāhū in 42 : 11 (Journal of Near Eastern Studies, Vol. XI, No.3, July 1952, p. 153 ff.) — עדינה עדי כבוד : השונה : "בנות ישראל אל שאול בכינה... המעלה עדי זהב על לבושכן" (שמר אל ב א, כד), ודומה לו ירמיה ד, ל : וכן השונה גם יעזריה עדי (יחזקאל כג, מ, ודומה לו שם סו, יא), ואף-על-פי שלא מצאנו 'עדי כבוד', מכל מקום המשמעות ברורה לפי הג'ל, ואין לקבל את תרגומו של S. Aalen (עמ' 228) : "Bezeugt Zeugnisse der Herrlichkeit" — ורדינה ב[נ]ן[כות כתיאם] : בין המלה ורדינה ובין המלה הבאה השאיר הסופר ריחח בגלל פגם בעור. האות

פרשה יז, [12], 16 - [13], 3

הסופר לא השאיר שורה ריקה לפני הפרשה. שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 15) הסתיימה לפני מחציתה. מתחילת הפרשה נשתמר בסוף דף [12] רק החלק האמצעי של שורות 16 - 17 מחמת בליית המגילה.

פרשה זו ופרשה יח שלאחריה מכילות כנראה את נוסח התפילה, הברכה והקללה, שנאמרו מיד אחר מפלת האויב ובסמוך לחללי. נימוקיה של מסקנה זו מבוררים בפירוט במבוא. בפרק שמיני § 5 (6), ומתבססים בעיקרם על ראשית פרשה כא [14], 2, המדגישה — לדעתי — שהתפילות הקודמות נאמרו ליד חללי האויב. פרשה יח היא המשך ישיר לפרשה יז, והסופר עשאה פרישה מיר-חדת, כדי לא להצמיד את הברכה והקללה זו לזו יתר על המידה. נוסח הקללה והברכה נמצא כמעט מלה במלה אף בסרך-היחד ; השוואה מפורטת של שתי הנוסחאות ימצא הקורא במבוא שם. בסוף § 5 (6).

17. [— — — — —] רחם על השמים אדוני נועל כל הארץ כבודכה — [: האות שלפני 'עלי אי אפשר שתהיה אלא מ, ואם כן הרי היא שייכת למלה הקודמת. המלים הולמות יפה את רוח התפילה שבמלכים א, המר באת לעיל, ור' שם גם פסוק כג, ועיין הערה 99 בפרק שמיני של מבואנו. את ההמשך השלמתי לפי 'רומה על השמים אלהים על כל הארץ כבודך' (תהלים גו, ו) אולם השונה גם להלן כב, [14], 16.

18 ואילך : סוף הדף הכיל סיום תפילה קצרה זו. בסוף השורה האחרונה כנראה היה כתוב : כוהן הראש (ור' הערות לתחילת הדף הבא).

[13], 1. ואחיו הנכונים והלויים וכול זקני הסרך עמו : נוסחה דומה חוזרת ונשנית במגילה : "ועמד כוהן הראש ואחיו הנכונים והלויים וכול אנשי הסרך עמו" (כג, [15], 4) ; "יעמוד כוהן הרואש והנכונים והלויים" אשר אתו וראנשי המערכות ואנשי הסרך" (כח, [18], 5 - 6). מכאן שאפשר להניח בוודאות, שבסוף הדף הקור' הם היו המלים : "ועמד כוהן הראש, הביסוי 'אחיו הכו'

16. [— — — — —] ל[י]הם גבורי המלחמה יר-שלים [] : האות ל ברורה ביותר, וכן גם מ. האות שלפני מ היתה כנראה ה, כפי שמעידים השרידים העל-יונים שנשתמרו מאות זו. בין האותיות ל — ה יש מקום מצומצם לאות צרה. לאור זה אפשר להשלים את המלה בכי מה דרכים : מעלליהם ; חלליהם ; מעליהם ; הכל על-פי משמעות המשפט כולו. המלה האחרונה היא 'ירושלים' ולא 'ירושלימה', כפי שמתברר מתוך השרידים העל-יונים, המתאימים ביותר לאות מ. ר' למשל במלה 'עול-מים' שבסוף השורה הקודמת. לתוכן המשפט השונה : "כי יצא עמך למלחמה על איבו בדרך אשר תשלחם והתפללו אל ה' ורך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך ושמעת השמים את תפלתם ואת תחנונם ועשית משפטם" (מלכים א, מד' מה). פרק זה מספר מל-כים השפיע גם על המשך התפילה ועל סגנונו של הסופר. נראה שיש להעדיף את ההשלמה : 'מעליהם' ; מצד אחר אין לי הצעה מניחה את הדעת להשלמת החסר בראשית השורה. בסופה של השורה דובר, כנראה, על התחלת התפילה, שקטע ממנה נשתמר בשורה הבאה.

- 2 שם אֵת בליעל ואת כול רוחי גורלו. וענו ואמרו: "ברוך אל ישראל בכול מחשבת קודשו ומעשי אמתו וב[ר]וכים כול משרתיו בצדק יודעיו באמונה".

[יח]

- 4 יוא[ר]ר בליעל במחשבת משטמה וזעום הוא במשרת אשמתו וארורים כול רוחי גורלו במחשבת רשעם וזעומים המה בכול עבודת נדת טמאתם היא המה גורל חושך וגורל אל לאור
- 6 [עולמ]ים

[יט]

- 7 יוא[ת]ה אל אבותינו שמכה נברכה לעולמים. ואנו עם [עו]לם וברית [כ]רתה לאבותינו ותקימה לזרעם

[16], 2), ור' הערות שם. הביטוי כאן מציין בעיקר את מקום עמידת החיילים ב'מעמד' (ר' במבוא, פרק שביעי § 2 (3)), וייתכן שהוא משמש כאן לפי מה שנאמר בסוף ההערה הקודמת: והשווה גם ברית דמשק [11], 1. — מעשי אמתו: וכן לקמן, שורה 2. והשווה להלן [13], 9; וכן 'במעשי אמתכה נהללה שמכה' (כא, [14], 12), והשווה במפורט במבוא, פרק אחר-עשר, § אמת, וכן הערות ליאמת אלי' ([4], 6); וכן פרק שמיני § 5 (6). וכן ראה 'במנע[ש]י שקרי' (פשר חבקוק [10], 12). — וזעמו: בניגוד לברכה שקדמה לוה. הקטע שלפני זה והקטע הזה עדיין אינם מהווים את דברי הברכה והקללה הנזכרות אחר-כך, אלא רק מביעים את חוכנו ובאים במעין כותרות: 'וברכו על עומדם את אל ישראל ואת כול מעשי אמתו, וזעמו שם את בליעל ואת כול רוחי גורלו'. לעניין 'זעמו' ר' גם להלן 'ארור בליעל, יזעום הוא, וארורים, יזעומים' (יח, [13], 4). פועל זה מצוי במקרא, והשווה 'לכה ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל' (במדבר כג, 1), וכן ר' משלי כד, כד ועוד. על גוססאות הקללה וכיוצא בהם השווה גם Sh. H. Blank, HUCA, XXIII, part one, 1950 - 51, p. 73 ff. וכן השווה לכל הפרשה את דברים כו, יב. על כל נוסח הברכה והקללה ועל זיקתו לסרך היחיד [1] - [2] — ר' במבוא, פרק שמיני § 5 (6) — בלוח המשווה).

הגים' צא להבדיל את ה'כוהנים', שהם 'אחיו' של כוהן הראש, ככלל 'אנשי הסרך' שהם 'כל אחיו' (כאן של 'הכוהן' החרוף למועד נקם) ([15], 7). הצירוף 'כזוי' גם במקרא במשמעות דומה והשווה: 'ואת צדוק הכהן ואחיו הכהנים' (דברי-הימים א סז, לט) ודומה לו נחמיה ג, א; עזרא ג, ב. על בעיה זו בכללה ראה במבוא, פרק שמיני § 3 (6). — זקני הסרך: אין צירוף זה חוזר עוד. 'הסרך' כאן, במשמעות 'העדה' במבנה המיליציוני, ור' במפורט במבוא, פרק שביעי § 2 (5). והשווה 'זקני העדה' (ויקרא ה, טו). ייתכן ש'זקני הסרך' הם 'סורכי המחנות' ([7], 1), שהם הזקנים ביותר בין היוצאים לקרב והם נזכרים שם בסמוך לשוטרים; השווה למשל: 'זקני העם ושרי' (במדבר יא, טו) וכדומה. והשווה במפורט במבוא, פרק שביעי § 3 (1-2). ייתכן, שלא במקרה הושמטו כאן 'כול אנשי הסרך' (ר' לעיל), שאולי היו אלה מתפללים באותה שעה ליד החללים עצמם, בשעה שהכהנים והלויים וזקני הסרך נשארו מאחור (ור' יב, [9], 7-8). — וברכו על עומדם: צירוף מצוי במקרא בתיאור טכסי תפלה: השווה נחמיה ח, ז; ג; דברי-הימים ב לה, לא. במגילה חזון צירוף זה ונשנה כמה סצמים; למשל: 'ושבו אל מקום עומדם אשר סדרו שם המערכה' (להלן [14], 3); 'את כול הסרך הזה יעשו [ביום] ה[וא]ה על עומדם נגד מחני כתיים'

פרשיות יז"ט, [13], 2 - 7

והשחה גם תהלים מ, ו. בניגוד למחשבת קודש —
"ואנר"ך בליעל במחשבת משטמה" (לקמן שורה 4
ור' שם) והשחה גם: "מחשבת לבכה (של ה') תכון
לנצח" (הודיות [4], 13); "מחשבת כבוד" (סרך היחד
[3], 16).

3. משרתיו בצדק יודעו באמונה: הקריאה "משר
תיר, ודאית שרידי שלוש האותיות מתאימים ביותר.
לשימוש הלשון השחה תהלים לו, יא: "דניאל יא, לב(1).
ובייחוד "ברכו ה' כל צבאו — משרתיו עשי רצונו
ברכו ה' כל מעשיו בכל מקומות ממשלתו" (תהלים קג,
כא - כב); וכן דבריהם ב יט, ט: ור' הערות ל[4], 6
(צדק אלי).

2. שם את בנליעל וכו': ההשלמה ודאית, על בליעל;
ר' במבוא, פרק תשיעי § 3, ועל "רוחי גורלו" — שם
§ 2, ופרק אחו"עשר, § בליעל, § גורל, § רות. — וענו
ואמרו: מצוי במגילות ובמקרא במשמעות של "מתחזק"
ואמרו, ור' להלן: "וענה ואמר: חוקו ואמרו" וכו' (כג,
[15], 7); ובייחוד: "וברכו שם את אל ישראל וענו ואמרו"
(כח, [18], 6) והשחה דברים כז, יד. — ברוך אל יש-
ראל: והשחה: "ברוך שמכה אל [אלי]ם" (כח, [18], 6,
ור' שם). ועל דרך "ברוך ה' אלהי ישראל" (שמואל א
כה, לב ועוד). — בכול מחשבת קודש ומעשי אמי-
תו: והשחה: "ומחשבותיו אשר חשב" (ה') על תימן, יר'
מיה מט, כ); "מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך"
(תהלים צב, ו) — הקבלה בין מחשבת ה' ובין מעשיו.

פרשה יח, [13], 4 - 6

המשך הפרשה הקודמת. נכתבה כפרשה מיוחדת, כדי לא להצמיד את דברי הקללה לדברי הברכה.

גי אותיות: ייתכן שהעור היה פגום מעיקרו, והסופר הניח
ריוח בין המלים (ור' הקדמה). מכל מקום הנחה זו פת-
אימה לתוכן ולמבנה המשפט.

5. עבודת נדת טמאתם: השחה "אשה בנות טמאתה"
(ויקרא יח, יט), וכן "ארץ נדה היא בנות עמי הארצות
בתועבותיהם אשר מלאוה מפה אל פה בטמאתם" (עזרא
ט, יא). וכן השחה יחזקאל לו, יד, והערות כאן [9], 8.
והשחה: "וורכי תועבות פעל בכול נדת טמאה" (פסר
תבוק [8], 12 - 13); "להתקדש לכה מכול תועבות נדה
ואשמת מעל" (הודיות [11], 10 - 11).

6. [עולמ]ים: ההשלמה על-פי גורל אל בפרות ער
למים" (להלן [15], 1) וכן "באור עולמים" (להלן [17], 6).
בניגוד לגורל בליעל, שהוא "באפלת אש עולמים" (סרך
היחד [2], 8; מבוא, פרק שמיני § 5 (6)). לכל הפנים ר'
גם להלן [13], 9 ואילך, ובמבוא, פרק תשיעי § 8.

4. ואנר"ך: השלמה ודאית. — במחשבת משטמה:
בניגוד למחשבת קודש של ה', והשחה גם להלן: "בממד'
שלת בליעל ובכול רזי שטמתו" (כא, [14], 9), וכן "בלר'
על לשחת מלאך משטמה" (יט, [13], 11) ור' במפורט
במבוא, פרק תשיעי § 3, ושם מקבילות נוספות. ור'
גם "כי אתה אל תנאך כל מחשבת בליעל... זמות בלר'
על יחשובו" (הודיות [4], 12 - 14); "ויפץ בליעל עם
לבבם... מחשבת רשעה יתגוללו באשמה" (שם [6],
21 - 22). — במשרת אשמתו: ה'משרה' היא ממשלת
שרי המלאכים, והשחה: "להרים באלים משרת מיכאל
וממשלת ישראל בכול בשר" (להלן [17], 7 - 8) והשחה
במבוא, פרק אחד עשר, § בליעל (ממשלת בליעל כמה
פעמים). על "אשמתו" ר' הערות ל[6], 16 לעיל, וכן:
"רשע אשמתכה" (סרך היחד [2], 5) ור' פרק שמיני § 5
(6) ולהלן [14], 3 ("פגרי האשמה") וכן [13], 15.

4 - 5. במחשבת רשעים: ור' לעיל הודיות [6], 21 - 22.
תחילת שורה 5 ניטשטשה ביותר, ואין נראים בה כל סימ-

פרשה יט, [13], 7 - 16

הסופר לא השאיר ריוח של שורה ריקה. שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת הסתיימה ברא-
שיתה. מלבד בליית המגילה בחלקו התחתון של הדף — שפגעה בקצה הימני והשמאלי של הפרשה —
בלה אף אמצעו של הדף ברוחב ממוצע של 15 מ"מ (משורה 7 עד שורה 14 ועד בכלל), בדומה
למרבית הדפים האחרונים של המגילה.

פרשה זו מכילה תפילת הודיה כללית, שנאמרה בהמשך הקללה והברכה, ודנה בעיקרי אמונת
הכת. עיקר תוכנה של הפרשה נדון במבוא, בפרק תשיעי § 3 בליעל; § 4 אל ישראל ומלאך אמתו;
§ 5 שר המאור ומיכאל; § 8 גורל האור והחושך). כאן נדון בעיקר במקבילות הלשוניות ובהשלמת
החסר. על מקומה של התפילה במערכת התפילות ר' במפורט במבוא, פרק שמיני § 5 (6), פרשה יט).

- 8 למוענדי עולמים. ובכול תעודות כבודכה היה זכר [היות] כה בקרבנו לעזר שארית ומחיה לבריתכה.
- 9 ולספר מעשי אמתכה ומשפטי גבורות פלאכה. אתה אל פדיתנו לכה עם עולמים ובגורל אור הפלתנו
- 10 לאמתכה. ושר מאור מאז פקדתה לעוזרנו ובגורלנו כול בני צדק וכול רוחי אמת בממשלתו. ואתה
- 11 עשיתה בליעל לשחת, מלאך משטמה. ובחושך ממלכתו ובעצתו להרשיע ולהאשים וכול רוחי
- 12 גורלו מלאכי חבל בחוקי חושך יתהלכו ואליו [תשון] קתמה יחד. ואנו /גורל אמתכה נשמ חה ביד
- 13 גבורתכה ונשישה בישועתכה ונגילה בעזרתכה ובשלומוכה. מיא כמוכה בכוח אל ישראל ועם

8. למוענדי עולמים : והשוחה לעיל [12], 3 והערות שם. לכל הקטע השוחה : "שומרי מצותיו ומחוקי כב" [רית] קורשו והולכים תמים [בכול דרכי אמתו ויבחר בם לברית עולם אנשר ת]עמוד לעד" (סרך היחד, סרך הברכות, קומראן I, עמ' 120, [1], 3-1) — ובכול תעודות כבודכה : והשוחה : "וביד משיחיה חווי תעור דות הגדתה לנו" (לעיל [11], 7-8 והערות שם) ; ועוד לשימוש הלשון : "ובהיותם לתעודותם כמחשבת כבוד" (סרך היחד [3], 16) — היה זכר [היות] כה בקרבנו לעזר : והשוחה לעיל : "בתוכנו לעזר עולמים" (טו, [12], 6 והערות שם, וכן הערות לשורה 7) ; ובמקרא : "זכר עשה לגמלאותי" (תהלים קיא, ד), ובלשון חז"ל : "ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר" (בבלי ברכות ב, ב ; תוספתא שבת תחילת פרק ח) ; וכן השוחה במדבר יר, יד ; דברים כג, טו ועוד הרבה. על "היותכה" ר' שופטים יח, יט. — שארית ומחיה לבריתכה : ודור מה לו : "חרים למצער מחיה בעמכה ושארית בגמלתכה" (הוריות [6], 8), והשוחה : "וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה" (ברא' שית מה, ז), ובייחוד : "להשאיר לנו פליטה ולתת לנו יתור במקום קדשו... ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו" (עזרא ט, ח) : "לתת לנו מחיה" (שם שם, ט) ; וכן השוחה שופטים ו, ד ; דבריהימים ב יד, יב ; וכן השוחה להלן [14], 4-5.

7. האתה אל אבותינו שמכה נכרכה לעולמים : להשלמת המלה הראשונה ר' הערות לפרשה טו, [12], 6 לעיל (ואתה אל...), לנוסח המספס בכללו השוחה "ברוך ה' אלהי אבותינו" (עזרא ו, כז) וכיוצא בו ; וכן "ואברכה שמך לעולם ועד" (תהלים קמה, א) ועוד, וכן ר' הערות לעיל [3], 2 ("ברוך אל ישראל") ומקבילות נוספות שם. — ואנו עם [עו]לם : השלמתי על-פי "ות" כגון לך את עמך ישראל לך לעם עד עולם" (שמואל ב ז, כה, ור' ביוצר ליום א של ראש השנה : "המליכוהו עם עולם", והצירוף נמצא במקרא : ישעיה מד, ז ; יחזקאל כו, כ ; וכן ר' לקמן, שורה 9 : "אתה אל פדיתנו לכה עם עולמים", הקושי שבהשלמה מקורו בכך, ששרידי האות האחרונה — אם גם ייתכן בדוחק, שהם — הריהם דור מים אף לאות ת. מצד אחר נראה לי הנ"ל עדיף מכל הצירופים האפשריים, שאלה אינם מתאימים לגודל הפער או למקומה של אות ל, כגון : 'עם זו גאלתי' (שמות טו, יג) ; 'עם נחלתכה' (דברים ד, כ) ; 'עם סגולה' (שם כו, יח) ; 'עם נולד' (תהלים כב, לב) ; 'עם עולמים' — ובי רית [כ]רתה לאבותינו : הרבה דומים לזה, והשוחה בעיקר : "אשר כרת עם אבותינו" (תפלת שלמה, מלכים א ח, כא, שהשפיעה על תחילת פרשה זו וכן ר' מלכים ב יז, טו), לשימוש ל השוחה למשל תהלים פט, ד ועוד. — ותקומה לזרעם : והשוחה בראשית יז, יט : "והקד' מתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריי", וכן שם ט, ט, והשוחה גם ברית דמשק [3], 12-13.

של ש. לפי התצלום נראה כאילו האות מסתיימת לפני הפער, אולם בדיקת המקור מוכיחה שהאות (ש) נמשכה לתוך הפער. הדברים המיוחסים ל'כול רוחי' אמת בממשלתו. לעיל : ור' במפורט במבוא, פרק תשיעי § 3, על 'מ' שלת בליעל, וכן השוה להלן [15] 9 - 10. — ובעצתו להרשיע ולהאשים : צירוף המלים על-פי 'כי אמו היתה יועצתו להרשיע' (דבריומים ב כב, ג). הכוונה : הנשמעים לו יאשמו וירשעו. והשוה שימוש ההפעיל במקרא במשמעות זו, וכיוצא בו בהודיות : זרוב בשר להרשיע' (לוח [55] קטע 9, שורה 9) : 'רוחם להרשיע' (שם, קטע 6, שורה 4) : 'ממזרים להרשיע בבשר' (שם, שורה 3) : וכן השוה : 'בעבור אשר הרשיע על בחירו' (פסוק חבקוק [9] 11 - 12) : 'ובחכם ירשיעו ובאש גופרית ישפטנו' (שם [10] 5). וכן גם הפועל 'האשים' : השוה : 'האשימם אלהים יפלו ממצודותיהם ברב פשעיהם הריחמו' (תהלים ה, יא) : ודומה לזה במגילות : 'ויפץ בליעל עם לבבם' (הודיות [6] 21 - 22) : 'שלושת מצודות בליעל' (ברית דמשק [4] 15) : ובייחוד : 'ובכול רוי שטמו' (של בליעל) לוא הדיחונן מבריתכה' (אור וחושך כא, [14] 9 - 10). והשוה בהרחבה במבוא, פרק תשיעי § 3, וכן בפירושו של טורסיני לאיוב לענין השטן. כהקבלה לכל המשפט השוה : 'כי אתה אל תנאץ כל מחשבת בליעל ועצתכה היא תקום ומחשבת לבכה תכון לנצח' (הודיות [4] 12 - 13).

12. מלאכי חבל : רק במגילות : סרך היחד [4] 12 : ברית דמשק [2] 6 : ור' במבוא, פרק תשיעי § 2 (5) — בחוקי חושך יתהלכו וגר... יחד : והשוה לה' לן : 'המה עדת רשעה ובחושך כול מעשיהם ואילו תשוק[תמה]' (כג, [15] 9 - 10). לצירוף המלים השוה מלכים א ח, טא. ור' הערה ל[10] 12 ('חוקי') ובייחוד איוב א, ז ; ב, ב (ושם בפירושו טורסיני). — ואליו נתשוקתמה : השוה בראשית ג, טו ; ד, ז. — יחד : כולם, כאיש אחד : והשוה למשל תהלים מ, טו ועוד. — ואנו / גורל אמתכה : לפני 'גורל' וראית 'ב' מטושטשת מאור, וייתכן שהסופר עצמו גרדה : והשוה : 'כיא המה גורל חושך' (לעיל [13] 5). — נשמ חזק : בגלל פגם בעור השאיר הסופר ריחח בין מ ובין ה, ור' הקדמה.

12 - 13. ביד גבורתכה : וכן להלן, 14.

13. על שמחה, גילה, גבורה, ישועה, עזר, שלום, שהן הסימאות שעל אותות העדה — ר' הערות לעיל [4] 12 - 14, וכן [3] 11 (על תצורות דרך המשוב : 'גילות אלי' : [12] 12). — בעזרתכה ובש[לומכה] : ההשלמה מתאימה בדיוק לגודל הפער ולשרידי האותיות

9. גבורות פלאכה : ודומה לו לעיל [11] 9, ולהלן [15] 13, ור' הערות שם. — אתנה אל ס[דיחנו] וכו' : הריחח מתאים, וההשלמה כמעט וראית. והשוה : 'כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' (זכרים כא, ח). וכן השוה שמואל ב ז, כג. ור' כאן ב, [1] 12 (עם סודות אלי, והערות שם). — ובגורל אור הפלחנו : והשוה : 'נולה' מיל גורלות לכול תי לפי רוח' (סרך היחד [4] 26) : 'וחפל לאיש גורל עולם' (הודיות [3] 22) : 'לוא הפלחה גורלי בעדת שוא' (שם [7] 34) : 'כמי שלא נפל גורלו בתוך למודי אל' (ברית דמשק [20] 4) : תהלים עת, נה : והשוה במבוא, פרק אחד עשר § גורל, וכן פרק תשיעי § 8.

10. לאמתכה : וכן להלן, שורה 12 : 'גורל אמתכה, ור' בהרחבה הערות ל[4] 6 ('אמת אלי'). — ושר מלאך : וכן השוה 'שר אורים' (סרך היחד [3] 20) : 'שר האר' (ברית דמשק [5] 17 - 19), בניגוד למלאך חושך. על זיהוי של 'שר מאור' עם מיכאל ועל הבעיה בכללה — ר' במפורט במבוא, פרק תשיעי § 5. — מאן פקדתה לעזורנו : ודומה לו : 'וישלח עזר עולמים לגורל [פדותו] בגבורת מלאך, האדיר למשרת מיכאל' (כו, [17] 6). ור' לקמן בהערה על 'רוחי אמת', על 'מאו' במשמעות זו — ר' הערות ל[11] 6. כאן רומז כנראה לדניאל יב, א ; ור' הערות לפרשה ב, [1] 12, וכן במבוא, פרק תשיעי § 5. — ובגנורלו כול בני צדק : ההשלמה לפי 'ביד שר אורים ממשלת כול בני צדק' (סרך היחד [3] 20), וכן להלן : 'ושמח צדק [ב]מרומים וכול בני אמתו יגילו בדעת עולמים' (כו, [17] 8) ור' הערות לפרשה ב, [1] 8 ; [4] 6. — וכול רוחי אמת בממשלתו : ר' לעיל, וכן 'ואל ישראל ומלאך אמתו עזר לכול בני אור' (סרך היחד [3] 24), ור' במבוא, פרק תשיעי, § 2 (רוחות), ובייחוד § 4, וכן השוה דוגמאות רבות נוספות שם בפרק אחד עשר, § אמת.

10 - 11. ואתה עשיתה בליעל לשחת : ה' ברא את בליעל, והטיל עליו את תפקידו עד אחרית הימים, ור' במפורט במבוא, פרק תשיעי § 3. והשוה : 'זאנכי בראתי משחית לחבלי' (ישעיה נד, טז) : וכן השוה שמואל ב כד, טז : שמות יב, כג ; ור' 'דוי אל לשחת רשעה' (כתרי בת על תצורות המארב, ד, [3] 9 והערות שם) : 'בכול שטן משחית' (הודיות, אוצר המגילות הגנוזות, לוח [54] רס"ס 4, שורה 6) וכן 'כול שטן ומשחית' (שם [58] רס"ס 45, שורה 3).

11. מלאך משטמה : השוה לעיל יח, [13] 4 והערות שם. — ובחושך ממשלתו : האות שאחרי ח נראית כמו ד, אולם למעשה אינה אלא ו, ואחריה הקצה הימני

- 14 אביונים יד גבורתכה. ומיא מלאך ושר כעזרת פנִי־כה. כי א מאז יעדתה לכה יום קרב ר־ב־כ־[.....]ה
- 15 [....] ל־עֶזְרָאֵר באמת ולהשמיד באשמה להשפיל חושך ולהגביר אור ול־ —
- 16 [— ביחד א] ל־ למעמד עולמים לכלות כול בני חושך ושמחה ל־כ־[ל בני אור]

[כ]

- 17 [— — — — —] יא אתה יעדתנו למ־עֶזְרָאֵר נקם — — — — —

14, 1 כאש עברתו באילי מצרים

[כא]

- 2 ואחר העלותם מעל החללים לבוא המחנה ירננו כולם את תהלת המשוב. ובבוקר יכבסו בגדיהם ורחצו

מעניין, שבעל המגילה החליף 'צר' ב'שר', ועלידי כך סילק מכאן כל ספק. כונתו אסוף : אין כמוכה בכוח ואין שר ומלאך שישווה לך. על משמעותו של משפט זה בתפיסתה של הכת בעניין המלאכים וישראל — ר' במ' פורט כמבוא, פרק תשיעי § 4. והשווה גם סרך היחד, סרך הברכות [4], 5 (קומראן ו, עמ' 126). על עזרת 'פנייה' ר' למשל : 'ויאמר אליו (משה אל ה') אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה' (שמות לג, טו) ; ולפני זה : 'ויאמר פני ילכו והנחתי לך' (שם שם, יד) ; והרבה בתהלים, למשל : 'אל תסתר פניך ממני ... עזרתי הייתי' (כז, ט) ; 'מגדלת פניך יאבדו' (פ, יז) ועוד. על הקטע הנ"ל בישעיהו הור' בהרחבה : J. Morgenstern : Isaiah, 63 : 7-14, HUCA, XXIII, part one, 1950-51, p.188 ff. — כי א מאז יעדתה לכה יום קרב : השלמת כ משוערת, אולם כמעט ודאית. קצה האות א נראה יטה. התערבות ה' כנ"ל היא תוצאה ממה שהמלחמה נערכת כיום יעור לו מאז למלחמת כלה לבני חושך" (לעיל ב, [1], 10, והערות שם), ודומה לו להלן : 'היום מועדו להכניע ולהשפיל שר ממשלת רשעה וישלח עזר עולמים לגורל עדותו' [17], 5-6 ; והשווה גם כג, [15], 12. — ר־ב־כ־[.....]ה : אין בידי הצעת השלמה. ואולי 'צבתיים' ?

15. [....] ל־עֶזְרָאֵר באמת ולהשמיד באשמה : השווה הערות לפרשה ג, [1], 16. לכל המשפט השווה

— מיא כמוכה בכוח אל ישראל : השווה לעיל : 'מיא כמוכה אל ישראל' [10], 8 ושם גם מקבילות) ; 'מי כמוכה באלים אדוני ומי כאמתכה' (הודיות [7], 28). — בכוח : השווה : 'מי כמוכה נאדר בקדש' (שמות טו, יא) ; 'ימינך ה' נאדרי בכוח' (שם שם, ו), ור' לעיל [11], 1. 'ובכוח ידכה, והערות שם.

14. אביונים : ר' במפורט לעיל [11], 9 והערות שם. — ומיא מלאך ושר כעזרת פנִי־כה : המשך ל'מיא כמוכה'. בראש המלה האחרונה יכולה — לדעתי — להיות רק פ. האות ס במגילה שונה לחלוטין, ור' למשל במלה 'משטמה' בשורה 11, או ב'משפט', שורה 9. האות שלאחריה יכולה להיות י או ה, אך גם נ. בתצלום נראה כאילו האות מסתיימת לפני הפער, אולם כך נראה הדבר לעתים קרובות בסמוך לשולי הפער — בשל התקלפות האותיות מהמת התפצלותה ובלתיית של המגילה — והשר זה בדף זה בשורות 9, 10, 11 ; וכן שורה 8 בדף [12] : 'המלחמה' ; ועוד. אם אנו מקבלים השלמה זו, עלינו להבין משפט זה לפי ישעיה סג, ח' ס : 'ויאמר אך עמי המה בנים לא יסקרו ויהי להם למושיע. ככל צרתם לא צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא נאד' למ'. פסוק זה גרסו הסבכים : 'ויהי להם למושיע ככל צרתם לא צר ומלאך (אלא) פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא נאלם.

פרשיות יט"כא, [13], 14 - [14], 2

[17], 5 - 6, ור' לעיל. ועיין גם לעיל [13], 4. — להש-
פיל חושך ולהגביר אור : דומה לו : "עד תום כול
מועדי חושך ובמועד אל יאיר רום גודלו לכול קצי ענול-
מים" (ב, [1], 8), ור' הערות שם ולהלן [14], 17. וכן עיין
שם, 15 (ולהשפיל) וכן [17], 5. — ולהגביר : להגביר,
להגדיל, ואולי יש להשוות לו תהלים קג, יא. לשימוש
ההפעיל השווה וניאל ט, כז והודיות [1], 35. — ול-
[— — —] : אין בידי הצעת השלמה, ואולי בדומה
ל[17], 5 : צל[הבניע].

16. [— — —] ללמעמד עולמים : השווה "איש בית
מעמדו ביחד אל לעצת עולמים" (סרך היתד [2], 22 -

פרשה כ, [13], 17 - [14], 1

הסופר השאיר ריווח של שורה ריקה לפני התחלת הפרשה, שכן השורה האחרונה של הפרשה הקו-
דמת (שורה 16) נסתיימה סמוך לסופה. בליית המגילה פגעה בכל חלקו התחתון של דף [13], ומכל
פרשה כ לא נשתמרו אלא 2 - 3 מלים בשורה 17. הפרשה הסתיימה בראשית דף [14]. זו היתה,
לדעתי, הפרשה הקצרה ביותר, שכן יש להביא בחשבון, שבדף [13] השאיר הסופר פעמיים ריווח
של שורה ריקה (גם בין פרשה ית לפרשה יט), ולא נשאר אפוא מקום ליותר משורה אחת או שתיים
נוספות בדף זה. פרשה קצרה זו שימשה למעשה כחתימה לשורת התפילות וההודיות, שנאמרו
בסמוך לחללים, ור' על כך במבוא, פרק שמיני § 5 (א, 6), 2.

17. [— — — —] כ"א אתה יעדתנו למנועד נקם
[— — — —] : השלמת המלה הראשונה ודאית, והוא
הדיון בהשלמת "למנועד", אף-על-פי שאין אנו בטוחים
ששרידי האות שלאחר מ שייכים לאות ו, מכל מקום
ברור, שאינם יכולים להיות ש, ל, וכדומה, ההקבלה
הקרובה ביותר לכאן היא : "כ"א אתה ידעתה למנועדנו"
(יט, [18], 9) ; והשווה : "כ"א הוא יום יעד לו מאז למל-
חמת כלה" (ב, [1], 10) ; "יעדתה לכה יום קרב" (בדף
זה, שורה 14) ; "כ"א מועד מלחמת היום הזה" ([15],
12) ; וכן "הכוהן החרץ למועד נקם" ([15], 6), ור' הערות
שם. שלא כמשפטים אלה, המדגישים שהמלחמה תיערך
במועד שקבע ה' מאז לשם נקם בגויים, מדגיש הסופר
כאן, שה' יעד את בני אור להילחם במלחמתו במועד
הנקם הג'ל : והשווה : "ועתורים ליום נקם" (לעיל [7],
5 והערות שם), לצירוף המלים השווה : "ייתר מן המר-

עד אשר יעדו" (שמואל ב כ, ה), להשלמת השורה האחר-
ונה ר' הערות לקמן [14], 1.

[14], 1. כאש עברתו באלילי מצרים : צירוף על-פי
"ונעו אלילי מצרים מפניו" (ישעיה יט, א — ב'משא מצ-
רים) ; "באש עברתי אפיח עליך" (יחזקאל כא, לו — על
"בני עמך"), וכן ביחזקאל ל, בגבואה על מצרים (השווה
שם : "השבתי אלילים מגף, פסוק יג : "ונתתי אש
בצער, שם, יד : "ונתתי אש במצרים, שם, טז) והשווה
הערות ל[4], 1 : "אף אל בעברה, נראה, שסוף הדף
הקודם ציין, שה' יישפט עם בני חושך כאש עברתו
באלילי מצרים. המקורות למשפט האחרון מעידים כנראה,
שבמשפטים שבסוף הדף הקודם היה גם זכר לאשור,
למאכ ועור.

פרשה כא, [14], 2 - 15

הפרשה פותחת ללא ריווח של שורה ריקה, שכן שורה 1 שבעמוד זה, שהיא האחרונה בפרשה הקו-
דמת, מסתיימת לפני מחציתה. משורה 5 ומטה בלו באמצעו של הדף בממוצע 20 מ"מ ברוחב הדף.
מחמת ריבוי פגימותיו של העור, השאיר המחבר כמה פעמים ריווח מוגדל בין המלים (שורה 5, 12,
13, ור' בהקדמה). הפרשה דנה במפורש בתפילות והודות, הנאמרות לאחר היעלותם מעל החללים.
בדרכם למחנה שבשדה-הקרב ולמחרת הניצחון. בתוכנה דומה היא לפרשה יט ולתפילת מועד המל-

- 3 מדם פגרי האשמה ושבנו אל מקום עומדם אשר סדרו שם המערכה לפני נפול חללי האויב וברכו שם
- 4 כולם את אל ישראל ורוממו שמו ביחד שמחה וענו ואמרו : "ברוך אל ישראל השומר חסד לבריתו ותעודות
- 5 ישועה לעם פדותו. ויקרא כושלים ל[גבורת] פלא וקהל גויים אסף לכלה אין שארית. ולהרים במשפט
- 6 לב נמס ולפתוח פה לנאלמים לרנן בגבור[ותיו וידיים] רפות ללמד מלחמה. וגותן לנמוגי ברכים חזק מעמד
- 7 ואמוץ מתנים לשכם מכים. ובעניי רוח [— יכור] סם לבב קושי ובתמימי דרך יתמו כול גויי רשעה.

חמה. אלא שכאן נזקק המתפלל ביותר ללשון עבר, כדי לציין, שהתגשמו דברי התחינות והתפילות הקודמות. על חשיבותה של הפתיחה הכרונולוגית לקביעת מקומן של התפילות השונות, וכן על הבעיות הכלליות האחרות הקשורות בפרק זה — ר' בהרחבה במבוא, פרק שמיני § 5 (ג.6). חלקו השמאלי של דף זה, מן המלה 'כולם' שבשורה 2 עד סוף שורה 14 — נתפרסם על-ידי סוקניק במגילות גנוזות א. עמ' כו. עם פירוש קצר. בדף כד הספיק סוקניק להדפיס תעתיקן של כמה שורות שלמות של הדף (מתחילת שורה 2 עד ל'עם פדותו' בתחילת שורה 5).

יכבסו בגדיהם : מכאן, ש'תהילת המשוב' (וכן הח' הילות וההודות שלפני כן) נאמרו לפני כיבוס הבגדים. על בעיה זו ועל זיקתה לבמדבר לא, כא — ר' במפורט במבוא, פרק שמיני § 5 (ג.6). מכאן, שהלילה היה למי נוחה וכן מסתבר גם בסדרת הקרבות, פרשה לא, [19], 9, ור' השלמה שם.

3. מדם פגרי האשמה : והשווה הערות ל[9], 8 ; [6], 16 ; [13], 4. — ושבנו אל מקום עומדם וכי...האויב : היינו אל מקום סידור המערכות לפני הקרב הראשון : שם נאמרו גם דברי החיזוק של הכהן 'התרוץ למועד נקם' ([15], 5 - 6 ; [7], 8) ור' הערה ל[13], 1 לעיל, וכן בהרחבה במבוא, פרק שביעי § 5 : 2 (1), סדר) : פרק שמיני § 5 (2). לצירוף המלים השווה גם שופטים כ, כב.

3 - 4. וברכו שם כולם : היינו כל הצבא. ור' לעיל ירגנו כולם והערה שם.

4. ורוממו שמו ביחד שמחה : השווה : יבה' תתהלל נפשי ישמעו עניים וישמחו : גדלו לה' אתי ונרוממה שמו

2. ואחר העלותם מעל החללים : לסגנון השווה : יוהיה בהעלות חיל הכשדים מעל ירושלם' (ירמיה לו, יא). מכותרת זו יש להסיק בין השאר, שדברי ההגדה הקור' מים נאמרו ליד החללים. ור' במפורט במבוא, פרק שמיני § 5 (א.6). — לבוא המחנה : והשווה 'ובשובם מן המלחמה לבוא דמערכה' ([3], 10 — במדבר על 'חצוצ' רות המשוב'), שהוא ניגודו של 'ממלחמת האויב לבוא אל העדה ירושלים' (שם, 11 — על 'חצוצרות דרך המ' שוב'), ור' הערות שם. — המחנה : כאן מקום השיכון והחנייה בסמוך לשדה-הקרב, שכן למחרת עליהם לחזור ולצאת לקרבת שדה-המערכה. שדה-המערכה התחלק לש' לוושה שסחים : מקום המתנה, מקום ההיערכות לקראת הלחימה ומקום המלחמה עצמה. — ירגנו כולם : ר' הערות לקמן, שורה 4. ההדגשה 'כולם' אולי קשורה היא במה שנאמר [13], 1, ור' הערות שם. — תהלת המ' שוב : על ה'משוב' המציין גם את השיבה משדה-הקרב אל המחנה — ר' הערות [3], 10. — תהלת : לא נזכרה תהילה זו אלא בשמה בלבד : ור' גם במבוא, פרק שמיני § 5 (ב.6), והשווה גם 'תהלת אלי' שעל אות המסורה השביעית בשובם מן המלחמה ([4], 14) וכן תהלים מ, ד : קים, קצא : כמה, א : נחמיה יב, מו. — ובבוקר

גויים אסף לכלה אין שארית : והשוה : כי משפטי לאסף גויים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי כי באש קנאתי תאכל כל הארץ (צמניה ג, ח). וכן ר' ירמיה ג, ט (קהל גויים) : ישעיה יג, ד (לעיל) : מיכה ד, יא : חבקוק ב, ה : לסיפה השוה : יהלוא תאנף בנו עד כלה לאין שארית וטליסה (עזרא ט, יד). והשוה הערות לפרשה א, [1] 6, וכן ברית דמשק [1] 5, ור' פרק אחד עשר, § כלה. — ולהרבים במשפט : הקרוב לו ביותר שמצאתי : צרום משפטיך מנגד (תהלים י, ה) והשוה גם שם פס, יז.

6. לב נמס : והשוה לעיל [11] 9, — ולפתוח פה לנאלמים : והשוה : זמרון לשון אלם (ישעיה לה, ו) ובעיקר יפתח פי ולא נאלמתי עוד (יחזקאל לג, כב) ור' גם תהלים לט, י — לרנן בגבורותיו : ור' נשר רה וגומרה גבורתך (תהלים כא, יד), ור' גם שם קנ, ב. וההשלמה מתאימה לפער, לשרידי האותיות ולתוכן. — [וידים] רפות ללמד מלחמה : לצירוף הראשון — ר' ישעיה לה, ג (יחזקאל ידים רפות), או איוב ד, ה, לכל המשפט השווה למלמד ידי למלחמה (תהלים יח, לה) : שמואל ב, כב, לה (ועוד, ור' הערות ל[6] 11. ההשלמה הנ"ל לפי מבנה החזוים ולפי התקבולת — וגותן לנמוגי ברכים : לא מצאתי את לצירוף זה ; אולם השווה : אין נמיגה אלא נמיסה (מכילתא בשלח, מסכתא דשירה ט). והשוה גם : יונם כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מיס (יחזקאל כא, יב, ומעין זה שם ז, יז) : לב נמס ופק ברכים (נחום ב, יא) : וברכים כושלות אמצו (ישעיה לה, ג) : וברכים כרעות תאמץ (איוב ד, ד). — חזוק מעמד : והשוה : יחזוק ידים לנמהרנים (סרך היחד [10] 26), וכן ר' יחזקאל נפשי בחזוק מותנים ואמוץ כוח ותעמד פעמי בגבול רשעה (הודיות [2] 6 - 7). והשוה לכך לקמן ואמוץ מתנים, וכן : ירוחי החזיקה במעמד לפני ננע (הודיות [4] 36) ור' במבוא, פרק אחרי-עשר, § מעמד. על המעמד במשמעותו הצבאית ר' גם שם, פרק שביעי § 2 (3).

7. ואמוץ מתנים לשכם מכים : ר' הודיות [2] 6 - 7, המובא לעיל, והשוה יחזקאל מתנים אמוץ כוח מאד (נחום ב, ב) ושים לב כיצד השתמשו בפסוק זה בצורות השר נות, ר' לעיל. ואמוץ — על משקל יחזוק. — ובעניי רוח [— יכורסם לבב קושי : השווה לעיל יונכאי רוח (11) 10], גם כאן וגם כאן הצירוף הוא על-פי עניי ונכה רוח (ישעיה סו, ב) והשוה : שוב שפל רוח את עניי (משלי סו, יט). והשוה גם לעיל יתמימי רוח (77) 5. בפער יש מקום למלה נוספת, המתחברת אל יבעניי רוח, או פועל נוסף, המתחבר אל יכורסם. —

יחדו (תהלים לה, ג - ד) : נשאו קול יחדו ירגנו... פצחו רגנו יחדו (ישעיה נב, ח - ט) : והשוה גם תהלים כא, ז ועוד. הצירופים הנ"ל ודומים להם מצויים מאוד בקרב אנשי סרך היחד : להלל שמכה ביחד רנה (הר' דיות [3] 23) : יעם ידעים ביחד רנה (שם [11] 14) : ישימיעו יחד בקול רנה (שם שם, 25 - 26), וכן יספרה יחד (שם [56] קטע 10, שורה 7) : יובפתח צדה אה' ללנו ובישועתו ארונה יחד (סרך היחד [10] 17). על הדברים האחרונים ר' גם ח' ילון, קרית-ספר, כח, א, שבס' תשי"ב, עמ' 64 ואילך. — ברוך אל ישראל וגו'... לבריתו : השווה הערות ל[13] 7, וכן : יודעת כי ה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור (דברים ז, ט), וכן גם בהודות או בתפילות הבאות : נחמיה א, ה : ט, לב : דניאל ט, ד ; דבריהימים ב, ה, יד.

4 - 5. ותעודות ישועה לעם פדותו : ר' לעיל [11] 8 : [13] 8 והערות שם. כלומר הוא מקיים את התעודות — את אשר קבע ויעד מאז — את הישועה, אולם השווה גם דברי ח' ילון, קרית-ספר, שם, המפרש תעודות ישר' עה' במשמעות ישועת תעודותיו — בהקבלה ליבריתו, וכן ר' שם על יחסד, על דעה זו של ילון — ר' בהרחבה במבוא, פרק רביעי § 5 (3, 5), ושם הערה 64 - 65. לצירוף השווה : תעודות שלום (הודיות, קומראן I, 36, 1).

5 - 8. חרוזים קצרים לתיאור התגברות החלשים בגבורת פלאו של ה' על החזקים והגבורים, בדומה לפרשה סו (11) 13, המשפטים בכללם מושפעים בבירור מישעיה פרק לה, אולם הצירופים וצורות הלשון מיוחדים הם למגילות הכת.

5. ויקרא כושלים : הסופר השאיר ריחוק בין שתי המ' לים מחמת פגם בעור, ור' הקדמה, לפועל ויקרא גר' דף כאן אסף, כלומר גייס, כינס לקרב, והשוה הערות לעיל זה [5] 3, וכן : אני צויתי למקדשי גם קראתי גבורי לאפי עליי גאותי (ישעיה יג, ג, וגם המשך הפרק של ישעיה השפיע כאן). — כושלים : ר' גם שמר אל א ב, ד. והשוה גם : איש זקן כושל (סרך היחד, סרך אחרית הימים [2] 7, קומראן I, עמ' 110). — לנגבר-רת] פלא : השלמה מתאימה לפער ולשרידי האותיות, והשוה לעיל [11] 9, מעניין להשוות את שני המשפטים הללו : כאן : ויקרא כושלים לנגברת] פלא, לעיל : יבכוח ובשלום לגבורת פלא, אולם בשני המקרים הק' ריאה ודאית, ולמרות ההמשך (ולב נמס לפתח תקוה), אי אפשר לקרוא כושלים ב[11] 9, ור' שם. — וקהל

- 8 ולכול גבוריהם אין מעמד. ואנו שא[ר] עמכה נברכה] שמכה אל החסדים, השומר ברית לאבותינו. ועם
- 9 כול דורותינו הפלטה חסדיכה לשאר[ית] עם ישראל] בממשלת בליעל. ובכול רזי שטמתו לוא הדיחונ[ו]
- 10 מבריתכה ורוחי [ח]בלו גערתה מ[פניכה ומכול מוק] שי ממשלתו שמתה נפש פדותכה. ואתה הקימותה
- 11 נופלים בעוזכה ורמי קומה תגד[ע וגבוהים תשפיל ו]לכול גבוריהם אין מציל ולקליהם אין מנוס ולנכבדיהם
- 12 תשיב לבוז וכול יקום הבלי[הם יהיה כא]ין. ואנו עם קודשכה במעשי אמתכה נהללה שמכה
- 13 ובגבורותיכה נרוממה תמ[יד בכול מולדי] עתים ומועדי תעודות עולמים עם מ[בו]א יומם ולילה

כה]: נושא חדש המקביל לפרשה יט, [13]. אין מקום בפער להשלים 'שארית'. השלמתי עליפי 'והיה ביום ההוא יוסיף אדני שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש' וגו' (ישעיה יא, יא) — פרק זה השפיע הרבה על בעלי המגילות בכלל, ועל אור וחושך בפרט, ור' הערות לפרשה א, [1]. 1 - 2). וכן שם פסוק טו: 'והיתה מסלה לשאר עמו. לסג' נון השוהה לקמן, שורה 12. — [נברכה] שמכה: הש' למתי לפי 'שמכה נברכה' (לעיל יט, [13], 7) ור' שם. — אל החסדים: אין במקרא. ולהמשך השוהה לעיל, שורה 4 והערות שם.

9. הפלטה חסדיכה: והשוה: 'הפלה חסדיך מושיע חוסים ממתקוממים בימינך' (תהלים יז, ז), ור' להלן [18], 10. — לשארנית עם ישראל] בממשלת בליעל: השלמתי עליפי 'הושע ה' את עמך את שארית ישראל' (ירמיה לא, ז). פרק זה דומה ביותר בתוכנו לתפילה של פנינו). ההשלמה מתאימה לגודל הפער. והשוה 'וממ' שלת ישראל בכול בשר' (כו, [17], 7 - 8). — בממשלת בליעל: השוה 'מכול פחד ואימה ומצרף נהיים בממ' שלת בליעל' (סרך היחד [1], 17 - 18): והשוה גם שם, 24; וכן: 'ככה יעשו שנה בשנה כול יומי ממשלת בליעל' (שם [2], 19) וכן ר' במבוא, פרק תשיעי § 3.

9 - 10. ובכול רזי שטמתו לוא הדיחונן מברית-

[— יכור]סם: השוה פעם יחידה במקרא: 'יכרסמוה חזיר מיער וזיו שוי ירענה' (תהלים פ, יד). שימוש פועל זה שכיח במקורות חז"ל, בעיקר לציון פעולתם של כרחות חלשים וזעירים; למשל: 'קרסמוה נמלים' (פאה ב, ז). השלמתי 'יכורסם' עליפי התוכן. — לבב קושי: לא מצאתי אח לצירוף זה, אולם השוה יחזקאל ג, ז; דברים ט, כו (וכן להלן במקביל 'רשעה'). — ובתמימי דרך: עליפי תהלים קיט, א. כינוי שכיח במגילות לאנשי הכת; והשוה: 'להשכיל חמימי דרך' כיא במבוא, פרק אחר-עשר, § תמים, וכן לעיל הערות ל[7], 5. לסמיכות 'לבב קושי' ותמימי דרך' השוה: 'תועבת ה' עקשי לב ורצונו תמימי דרך' (משלי יא, כ). — יתמו כול גויי רשעה: 'תמימי'—יתמר — לשון נופל על לשון. ולענין השוה: 'יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם' (תהלים קד, לה) והשוה גם דברים ט, ד' ה, וכן להלן [15], 9.

8. ולכול גבוריהם אין מעמד: העניין נשנה אחר-כך במפורט בשורה 11, ור' שם. כאן באו הדברים כניגוד לתחילת הקטע: 'לנמוגי ברכים חזוק מעמד'. והשי' זה: 'חזל מעמד רשעים' (ה, [4], 3 - 4) — על כתובת אות החמישים של משפחות הלוי; וכן: 'נ[ח]לב גבורים מגנתה לאין מעמד' (כט, [18], 12); ור' במבוא, פרק אחד עשר, § מעמד (הודיות [5], 29). — ואנו שאר עמי

אולם השוה גם "הנה אתה שר אלים ומלך נכבדים ואדון לכול רוח" (הוריות [10] 8) ; שם 'נכבדים' הם המלאכים, ור' במבוא, פרק תשיעי § 2, ולענין השוה : "פשוטו אשר ילעגו (הכתיים) על רבים ובנו על נכבדים במלכים ושרים יתעצו וקלסו בעם רב" (פסר חבקוק [4] 1-3). — תשיב לבנו : תשיב בון. אין 'השיב בון' במקרא, אולם מצוי 'השיב חרפה' (למשל : תהלים קיט, כב), והם גרופים. — וכול יקום הבליקם יהיה כאין : הסופר השאיר ריחוק בין 'יקום' ל'הבלי...'. בגלל פגם בעור, ור' הקומה. למשפט השוה : 'ומחית את כל היקום אשר עשיתי' (בראשית ז, ד) ; 'וימח את כל היקום אשר על פני האדמה... וימחו מן הארץ...' (שם שם, כג), ומענין זה גם דברים יא, ו. וכן במגילה זו : 'וכל יקום החתם מהר ימלו' (כג, [15] 11, ור' שם), אין אפשרות להשלים 'מהארץ', שכן האות האח-רונה היא בחדאי נ סופית. הקו המאונך של אות ק ישר הוא, ולא מסולסל כמו כאן, וגם העוקץ הנראה (והשייך, לדעתי, לאות י) אינו מתאים לעוקץ של ק. משום כך השלמתי על-פי 'הן יבשו ויכלמו כל הנחורים כך יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך' (ישעיה מא, יא).

12. ואנו עם קודשכה : השוה לעיל יט, [13] 7 והע' רות שם ; והשוה גם 'עם קדשך' (ישעיה סג, יח). ועתה הוא בא לשבח את מעשי היצירה בכללם, ואת יצירת העתים והמועדים בפרט, בדומה ל-[10] 11 ואילך, ור' שם. — נהללה שמכה : השוה 'ואהללה שמך' (תהלים קמה, ב), ור' [13] 7 והערות שם. וכן הוריות [12] 8, המובא לקמן, שורה 13 - 14.

13. ובגבורותיכה גרוממה תמניד : בין 'גרוממה' לבין ת, השאיר הסופר ריחוק בגלל פגם בעור, ור' הקומה. השלמתי 'תמיר' — על-פי 'אמרו תמיד יגול ה' (תהלים מ, יז) ; דומה לו שם ע, ה), וכן 'תמיד תהלתו בפי' (שם לד, ב), וגם על-פי ההקבלה מן המגילות, כמוכא לקמן. והשוה 'הללוהו בגבורותיו' (תהלים קג, ב), ול-עיל, שורה 6, 'לרנן בגבורותיו', והערות שם ; ור' לקמן.

13 - 14. בכול מולדין עתים ומועדי תעודות ער למים וכו' : השלמתי על-פי 'תמיד בכול מולדי עת' (הוריות [12] 12, מובא לקמן). המשפט שלפנינו הוא תמצית של המתואר בהרחבה בהוריות ובספר היחוד. והשוה : 'ואהללה שמכה בתוך יראיכה... [תעודות ותפלה להת-גל והתחנן תמיד מקץ לקץ עם מבוא אור ממ... בתקר פות יום לתכוננו לחוקות מאור גדול בפנות ערב ומוצא אור ברשות ממשלת חושך למועד לילה, בתקופתו לפנות בוקר, ובקץ האספו אל מעונתו מפני אור למוצא לילה ומבוא יומם תמיד בכול מולדי עת יסודי קץ ותקופת

כח : השוה לעיל [13] 4 והערות שם. וכן ר' המקביל בפרשה יט לעיל [13] 9 - 13). לשימוש הלשון השוה : 'יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את ישבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים' וגו' (דברים יג, יד) ; ובמגילות : 'להכשיל רוח ולכלות כוח ברני פשע' (הוריות [5] 36). והשוה גם : 'כי השטן ושיאכם וכל רוחות רשע ורהב יקשרו ויאריכו ימים אצל בני לוי ויפ-עלו למען החסיאם לפני אלהיהם' (צחאת דן ה, ו).

10. ורוחי נחבלו גערתה מנפניכה — ורוחי נחבל-לו : בדרך כלל כותב : 'רוחי גורלו' (למשל לעיל [13] 2, 4) ; כאן השתמש במלה 'חבלו' (גם במשמעות 'חל-קו', 'גורלו') כלשון נופל על לשון : השוה לעיל : 'וכל רוחי גורלו מלאכי חבל' ([13] 11 - 12) ; אני מעדיף גרסה זו מן הגרסה 'רוחי נחבלו', וכן ר' להלן. — גערתה מנפניכה : הושלם על-פי 'גערחה גויים אבות רשע' (תהלים ט, ו) ; 'מגערת פניך יאבדו' (שם פ, יז), וכן השוה זכריה ג, ב : 'גער ה' בך השטן, ודומה לו : 'תגער בכול שטן משחית' (הוריות, לוח [54] באוצר המגילות הגנוזות, קטע 4, שורה 6). — [ומכול מוק]שי ממשלתו : על-פי 'שמרני מידי פת יקשו לי ומקשת פעלי און' (תהלים קמא, ט), 'מקשים שחו לי' (שם קמ, ו), ובעיקר : 'אפפוני חבלי מות ונחלי בליעל יבעתוני חבלי שאול סבבוני קדמוני מוקשי מות' (תהלים יח, ה - ו), וכן בכרית דמשק : 'להנצילם מכל מוקשי שחת' ([14] 2). — שמרתה : כתב : 'שמרתה' וחלה אות ה, ור' הקומה. — נפש פדחתכה : ר' לעיל [11] 9, והשוה, למשל : 'פרה נפשי מעבר בשחת' (איוב לג, כח).

10 - 11. ואתה הקימותה גופלים בעוזכה : ומעין זה לקמן 14 - 15, והשוה : 'סומך ה' לכל הגופלים וזר-קף לכל הכפופים' (תהלים קמה, יד).

11. ורמי קומה תגדנע וגבוהים תשפיל : ההשלמה על-פי 'ורמי הקומה גרועים והגבוהים ישפלו' (ישעיה י, לג), ור' גם לקמן שורה 14 - 15. — [לכול גבור-ריהם אין מציל וכו'... מנוס : השוה 'אל ינוס הקל ואל ימלט הגבור' (ירמיה מו, ו), ומעין זה עמוס ב, יד, ולסגנון ולמבנה המשפט השוה : 'לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה' (קהלת ט, יא), והשוה לכל הנ"ל פסר חבקוק [2] 12 - 13 : 'הכתיאים אנשר המן קלים וגבורים במלחמה לאבד רבים', ואולי רומז בעל אור וחושך אף הוא לכתיים ? ור' להלן.

11 - 12. ולנכבדיהם תשיב לבנו : והשוה לעיל [12] 6 - 7 והערות שם. וללשון השוה גם 'לאסר מל-כיהם בזקים וגבוהיהם בכבלי ברזל' (תהלים קמט, ח).

מלחמת בני אור בבני חושך

14 ומוצאי ערב ובוקר היא גדולה מן־לכות כבֹּד־דָּכָה ורזי נפלאותיכה במרומי־כָּה
וְלַהֲרִי־ם (או : לַהֲקִי־ם) לכה מעפר
15 ולהשפיל מאלים.

[כב]

16 רֹמָה רומה אל אלים ! והנשא בעוֹן־זָכָה על גורל בליעל, להכניע רשעה לאין שארית ופליטה
לוא תהיה]
17 [לכוֹל־ל [ב]נִי חושך. ואור גודלכה יאֲנִיר לכול קצי עולמים לשלום וברכה כבוד ושמחה לכול בני
אור ואש]
18 [אפכה עד שֶׁ־אֹל־תוקד לשרוֹן־ף —————]

15, 1 כיא היאה עת צרה לישר־אל תַעֲוֹד־דת מלחמה // כֹּל הגויים. וגורל אל בפדות
עולמים.

מאורות לרוחם' (הוריות [1], 10) ; כי השכלתני
באמתכה וברזי פלאכה הודעתני' (שם [7], 26 - 27).
ליברומינכה' השווה 'במרומי' (איוב כה, ב).

14 - 15. וְלַהֲרִי־ם (או : לַהֲקִי־ם) לכה מעפר ולהשי-
פיל מאלים : ההשלמה על־פי ה' מוריש ומעשיר משפיל
אף מרומם, מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון, להור-
שיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחילם' (שמואל א ב, ז' ו, ת,
תפילת חנה) ; ורומה לוח : 'המשפיל לראות בשמים
ובארץ. מקימי מעפר דל מאשפות ירים אביון' (תהלים
קיג, ה' ו'). לאור הנ"ל ניתן להשלים, כמובן, 'להקים'.
העופתי 'להרים' על־פי הקטע מן ההוריות : 'להרים
מעפר תולעת מתימ' ([11], 12). — ולהשפיל מאלים :
ברומה לילהשפיל שר ממשלת רשעה' (היינו : 'בליעל')
מצד אחד, 'להרים באלים משרת מיכאלי מצד שני (להלן
כו, [17], 5, 7). ור' פרק תשיעי § 2 (אלים ; שר). במקביל
לכל המשפט הנ"ל השווה : 'וביד כורעי עפר להשפיל
גבורי עמים' (לעיל טו, [11], 13 והערות שם). וכן לעיל,
שורה 10 - 11.

מועדים בתכונם באותותם לכול ממשלתם בתכונן נאמנה
מפי אל ותעודת הוה והיאה תהיה, וגר' ור' להלן (הר'
ריות [12], 3 - 10). ורומה לו בסרך היחד [10], והשוה
לענייננו : 'אומרה בדעת... עם מבוא יום ולילה אבואה
בברית אל ועם מוצא ערב ובוקר אמר חוקי'. על משר-
מעות הקטעים הנ"ל לבצית הכת והלוח — ר' במבוא,
פרק שמיני § 3 (4) ושם גם צוינה הספרות בנדון זה.
והשוה גם לעיל בשבח פעולות היצירה ([10], 15) והע'
רות שם, וכן במבוא, פרק אחר־עשר, § מועד. על מר'
עדי תעודות עולמים' השווה לעיל [12], 3 והערות שם,
וכן בסרך היחד : 'למועדי תעודתי' ([3], 10, וכן שם
[1], 9, ולעיל הוריות [12], 9 'תעודת הוה והיאה
תהיה').

14. כיא גדולה מן־לכות כבֹּד־דָּכָה : והשוה לעיל [12].
6. והערות שם. — ורזי נפלאותיכה במרומינכה) :
השוה מקבילות במבוא, פרק אחר־עשר, § רזי ; ור'
במיוחד : 'ובנסלאותיו הביסה עיני ואורת לכבי ברו
נהיה' (סרך היחד [11], 3, ומעין זה שם [11], 9) ;

פרשה כב, [14], 16 - [15], 3

הפרשה פותחת ללא ריווח של שורה ריקה, שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 15)
הסתיימה סמוך לראשיתה. מחמת בלייתו של דף [14] לא נשאר אלא השליש הראשון (הימני) של
שורות 16 - 18. אף דף [15] בלה באמצעו במאונך, ולכן חסרות כמה תיבות באמצעה של כל שורה.
ור' להלן.

פרשה זו היא המעבר מ'סדרת הסרכים' ל'סדרת הקרבות עם הכתים', כפי שמעידים המשפטים שבסופה. ולכן דומני, שאף תחילתה משל ה'מחבר' עצמו היא. ואינה חלק אורגני מסדרת הסרכים (תפילות). ור' במפורט במבוא. פרק ראשון § 3 ('סדרת הקרבות עם הכתים') וכן פרק שמיני § 5 (6 סוף ג).

סוף הדין. בהתחשב בתחילת הדין הבא (המתאים לפר-
שה ב, [1], 12) ייתכן, שסופו של דין זה עסק במלחמת
האלים והאנשים, כמתואר בפרשה ב, [1], 10-11.

[15], הדין בותר לשנים עלידי בליית חלקו האמצעי.
באוצר המגילות הגנונות נדפסו שני חלקי הדין, כשבר-
ניהם ריחח גדול מרי (למשל בשורה 1 מגיע הריחח עד
30 מ"מ). לפי תוכנו של השורות הראשונות של הפרשה
ההיא, יש לקרב את שני חלקי הדין, עד שבשורה 1 של
הדין יגיע הריחח ל-11 מ"מ בלבד.

1. כיא היאה עת צרה וכו': נוסח מקוצר למשפט
הדומה בפרשה [1], 11-12, ור' שם על משמעותו ועל
המקבילות לו במקרא ובספרות החיצונית. — [תעודת
מלחמה: בדרך כלל הוא כותב: 'מועד מלחמה' [15],
5; 12]: 'יום יעוד' (ב, [1], 10), ומעין זה — [13],
14, ור' הערות שם. הצעת השלמה (והיא נראית לי כמ-
עט וראית) זו מעידה על הויקה הקרובה בין חלק ממש-
מעויותיה של המלה 'תעודה' (במינוח האפוקליפטי) ובין
'מועד'; ור' לעיל [14], 13. מצד שני קרוב הצירוף הנ"ל
ביותר ל'תעודות המלחמה' [2], 8) — שמשמעותן אינה
ברורה ביותר. השימוש ב'תעודות מלחמה' כאן דומה
ביותר לנאמר בסרך היחד (סרך אחרית הימים [1],
26, קומראן I, עמ' 110): 'ונאם תעודה תהיה לכול
הקהל למשפט או לעצת יחד או לתעודת מלחמה'; היינו
האספות לשם מילוי תפקיד במועד שנקבע מראש. —
בכול הגוים: תחילה כתב יעל כל הגוים' (ישעיה יד,
כו; ירמיה י, כה ועוד רבים) ושינה עלידי שגירד יעלי
ותלה ב מעל התיבה 'כול' (עליפי שמות לד, י), ור'
הקדמה.

1-2. וגורל אל בפדות עולמים וכו'. רשעה:
לכל זה השוהה א, [1], 5 והערות שם. לצירופים השונים
השוהה: 'בפדות עולמים' (כס, [18], 10); 'לפדות
עולמים' (ב, [1], 12); ור' הערות שם, וכן השוהה [13],
5; [6], 6 ('גור הבלי'); ב, [1], 13 ('רשעה'), והערות
שם. — וכול ענתודין המלחמה: השוהה 'כולם...
ועתידים ליום נקם' ([7], 5); 'וכלם עתודים בסודריהם'
[6], 15) והערות שם. — ילכו וחגו נגד: כאן מתחילה
ממש סדרת הקרבות עם הכתים. בניגוד לנאמר אחר-כך
— לאחר סידור המערכות [15], 5-6) — יעל עומדם

16. רומה רומה אל אלים: בניגוד לסגנון ההוריה
והשבת שקדמו, פותחת פרשה זו בפנייה אל ה', כמו
טז, [12], 9 ('קומה גבור'). יש כאן ביטויים וצירופים
מתוך כמה פסוקים במקרא: 'ועל אל אלים ידבר נפ-
לאות' (וניהל יא, לו, והשוה גם שמות טז, יא); 'רומה
ה' בעזך' (תהלים כא, יד, ור' לקמן); והשוה גם שם
נז, ו; קת, ו. ור' S. Lieberman (Proceedings of the
American Academy for Jewish Research, Vol.
XX, 1951, p. 404, n.68) המשווה לכך את קטע הומר
הבא בבראשית רבה נד (ר' הוצאת אלבק, עמ' 581):
'רומי רומי השיטה! התנופפי ברוח הוריק' (והשוה
עבודה זרה כד, ב). — והנשא בעון[זכה]: שרידי ו
הברורים אחרי ע מוציאים מכלל אפשרות כל השלמה
עליפי 'קומה ה' באפך הנשא בעברות צוררי' (תהלים
נז, ו). 'בעווכה' — עליפי תהלים כא, יד, המובא לעיל.
והשוה גם תהלים צד, ב. — [על גורל בליעל] וכו': הש-
למת התוכן בלבד לפי א, [1], 5-7; גם שם מופיע
קטע זה לפני הקטע המקביל (ב, [1], 8) לשורה 17
שלקמן. השלמה זו מתאימה לפער ומתקשרת עם ראשית
שורה 17. קשה לעמוד על שרידי האותיות הנראים
בסוף השורה. אם אחת האותיות (הימנית) היא ש, ייתכן
שהמלה האחרונה היתה 'שארית', 'תשאר', 'שריד' וכיוצא
באלו.

17. [לכח] [ב]גי חושך: המער שבראשית השורה אינו
מאפשר להשלים 'לגורל'. — ואור גודלכה יאניר
וכו': השוהה: 'ובמועד אל יאיר רום גודלו לכול קצי
ענולמים] לשלום וברכה' וכו' (ב, [1], 8-9) ור' הע-
רות שם. גם כאן כתב בבירור 'גודלכה', ולא 'גורלכה'.
השלמת התוכן לפי הגיל מתאימה לפער. והשוהה גם
סרך היחד, סרך הברכות [4], 27-28, קומראן I, עמ' 126.

18. נאפכה עד שאול תוקד לשרוף — — — — —
— — — — —: אולי עליפי 'בי אש קדחה באפי ותיקד
עד שאול תחתית' (דברים לב, כב); וכן: 'כי אש קדחה
באפי עליכם תוקד' (ירמיה טז, יד). אם כן, אולי יש
להשלים (בסוף שורה 17 ובתחילת שורה 18): 'ואש
אפכה עד שאול תוקד לשרוף כול' וכו' — בניגוד ליאור
גודלכה, שיאיר לבני אור, תשרוף אש אפכה את בני
חושך.

- 2 וכלה לכול גוי רשעה. וכול ע[תודי] המלחמה ילכו וחנו נגד מלך הכתיים ונגד כול חיל
3 בליעל הנועדים עמו ליום [נקם] בחרבאל.

[כג]

- 4 ועמד כוהן הראש ואחיו הכ[והגים] והלויים וכול אנשי הסרך עמו וקרא באוזניהם
5 את תפלת מועד המלח[מה ככתוב בִּסְ] פר סרך עתו עם כול דברי הודותם. וסדר שם
6 את כול המערכות ככת[וב בספר המלחמ]ה. והתהלך הכוהן החרוץ למועד נקם על פי
7 כול אחיו וחזק את[ידיהם במלחמ]ה וענה ואמר : חזקו ואמצו והיו לבני חיל !
8 אל תיראו ואל תח[תו] ואל ירך לבב[כם] מה ואל תחפזו ואל תערוצו מפניהם ואל
9 תשובו אחור ואל [תנוסו מפניהם]. כיא הִמָּה עדת רשעה ובחושך כול מעשיהם

ומה שאמרתי שם על האפשרות, שיש כאן זיקה לרברי-
הימים ב לב, כא : 'במחנה מלך אשור'. השווה עתה
גם את השלמתו של מיליק בפשר תהלים : 'פשוו על
כול מלכ[י כתיאיים]' (קומראן I, עמ' 82).

2 - 3. ונגד כול חיל בליעל : ר' א. [1], 1 והערות שם.
— הנועדים עמו : מצוי במקרא לציון התקבצות אוי-
בי ישראל, והשווה למשל : 'כי הנה המלכים נועדו עברו
יחדו' (תהלים מ, ה), או יהושע יא, הועד. 'הכתיים' עומד
דים בראש כל האויבים. — ליום [נקם] : השלמה עלי-
פי החוכן. הספר מספיק כדי תיבה קצרה : והשווה [7],
5, והערות שם. ואולי יש להשלים 'ליום הוה' (ב, [1]),
11, ור' הערות שם). — בחרבאל : כתב במלה אחת.
ובדומה 'נפלו שם בחרבאל' [19], 11. צירוף זה (נפרה
בשתי מלים) נמצא גם בהודיות : 'ואו תתוש חרב אלי'
[6], 29, ור' הערות לפרשה ב, [1], 12. על נפילתם
נו וניקתה לדברי הנבואה, ר' לעיל י, [11], 11 - 12,
וכן השווה להלן [16], 1. הכינוי 'חרב ה' ' מצוי במקרא,
והשווה גם מקבים ב טו, טו - טז.

נגד [16], 2, וכן לאחר התקרבם : 'ובעומדם ליד' [16],
5, לפנינו אפוא שלושה שלבים : 'חניה נגד' — בקרבת
מקום המערכה : 'עמידה נגד' — בשדה המערכה : 'עמידה
ליד' — ליד האויב ממשי. והשווה : 'וילכו לקראתם וי-
חנו בני ישראל נגדם כשני חספי עזים' (מלכים א ב, כו);
'ויחנו אלה נכח אלה שכעת ימים ויהי ביום השביעי
ותקרב המלחמה' (שם שם, כט), ור' אשר כתבתי על
'החניה נגד הנל', ב'מערכות' ט, דצמבר 1949, עמ' 21.
וכן ר' לעיל [8], 7 - 8, ור' הערות גם להלן [15], 4 - 5.
— מלך הכתיים : המקום היחיד במגילה. בפשר חב-
קוק [4], 5 : [4], 10) נזכרים 'מושלי הכתיאיים', ור' פרק
סני § 3 (2), דיפוןסומר (Aperçus, p.41, n.9) ראה
בשימוש 'מושלים' במקום 'מלכים' הוכחה נוספת, שהכ-
תיאיים הם הרומאים, ולא הסלבקיים. אם יש משמעות
להבחנה זו ואם נתיח, שהכתיים הם הרומאים גם באור
וחוסך (ור' במבוא, פרק עשירי), יהיה עלינו לציין, שהחל
בשנת 44 לפני הספירה נעשה יוליוס קיסר למלך לכל דבר,
ור' § 3 p.153 The Oxford Classical Dictionary;
אולם השווה את הערותי המקדימות לפרשה לא, [19].

פרשה כג. [15], 4 - [16], 1

הפרשה מתחילה ללא ריווח של שורה ריקה. שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 3)
נסתיימה במחציתה. את הריווח בין שני חלקי הדף יש לקרב עליפי שורה 4 להלן — ור' לעיל הערה
בראש פרשה כב. שניים מן הרסיסים הבודדים (מס' 1 ומס' 9) יש לשבץ בחלק הימני התחתון
של הדף (שורות 11 - 18).

תוכנה של פרשה זו, שהיא הראשונה ליסדרת הקרבות עם הכתיים' (ור' פרק ראשון, § 3, 'סדרת
הקרבות' ו'פרשה כג') נדון בהרחבה בפרקי המבוא הבאים : פרק שמיני § 4 (כוהן הראש והכוהן
החרוץ למועד נקם) : § 5 (1) תפלת מועד המלחמה ; (2) דברי החיווק ; פרק שביעי § 5 (שלבי ההערה-
כות וסידור המערכות). וכן פרק ראשון § 6 (על 'ספר סרך עתו').

את פרסי סידור המערכות. ואם היה כתוב 'בסדר דמל-חמה' — לא מן הנמנע, שכונתו למפורס לעיל בפרשה ת ואילך, ורי' על כך במבוא, פרק ראשון § 6.

6. והתהלך : בניגוד לכהן הראש עמד כהן זה במקומו, ורי' לעיל [7], 11 והערות שם. — הכוהן החרוץ למור-עד נקם : על כהן זה (שהוא אחד משבעת הכהנים) ועל יחסו לכהן הראש — ר' במפורס במבוא, פרק שמיני § 4 (3), 5 § (3), וכן לעיל [7], 11. על 'מועד נקם' ר' [7], 5 והערות שם. וכן השווה את הכתובת על חצוצרות מקרא אנשיהביניים : 'זכרון נקם במועד אל' (3), 7-8 והערות שם). — החרוץ : היינו הקבוע מראש, המיועד — מונח אפוקליפטי, ולשימושו השווה בעיקר 'ועד קן מלחמה נחרצת שממות' (דניאל ס, כו), וכן שם יא, לו : ט, כו ; ובמשמעויות דומות במקומות אחרים, ורי' פירושו של סורסני לאיוב יד, ה ; על משמעותו האפוקליפטית של מונח זה ר' גם R.B. LVIII, 1951, p.179 ff. וכן ר' להלן 'כול תרוצי המלחמה' (כה, [16], 9 והערות שם).

7. וחזק את ידיהם במלחמה : השלמתי לפי [7], 11 על אותו כהן לחזק ידיהם במלחמה, ורי' שם. וכן השווה (על כהן הראש) : וחזק את לבבם' [16], 11-12, ורי' הערות שם). — וענה ואמר : ר' הערות ל[13], 2.

7-9. תחילת דברי החזק, מגוסחים בכונה באופן שו-נה מדברי הכהן בדברים כ (כאן עלידי 'כהן הראש' — [10], 3-4), וקשורים מצד אחד לחלק מדברי החזק הנ"ל, ובחלקם לקטעים אחרים מן המקרא (יהושע י ; דברים לא ; דברי הימים ב לב ; סמאל ב ב, ז ; שם יג, כח). להשוואת דברי החזק עם דברי הכהן בספר דברים ובמגילה, ועל המקורות הנ"ל שנוקק להם — ר' במפורס במבוא, פרק שמיני § 5 (2), ובייחוד בלוח המשווה בסופו.

8. אל תיראו ואל תחזקו : לפי יהושע י, כה ; דברי הימים ב לב, ז. — ואל ידך לבבכם : לפי דברים כ, ג, והשווה כאן [10], 3.

8-9. ואל תשובו אחור : השווה 'בשוב אויבי אחור' (תהלים ט, ד, ודומה לו שם מד, יא ; גו, י). — ואל תגוסו מפניהם : השלמת התוכן. ואולי יש להשלים 'תסוגו, והשווה למשל 'אחור לא גסוגתי' (ישעיה ג, ה) ועוד רבים. והשווה : 'שתחילת ניסה גפילה' (במשנה סוטה ה, ו) ורבים במקרא. — כיא המה ערת רשעה : והשווה : יערת עריצים בקשו גפשי' (תהלים סו, יד) ולעיל [15], 2 'גוי רשעה' והערות שם. ובמקביל בדברי החזק לאחר המסלה : 'כיאן המה לתהו' וכו' (כו,

4. ועמד כוהן הראש וכו' : לנוסחה הדומה ר' [13], 1, והערות שם. — ואחיו הכהנים והלויים : ההש-למה ודאית, ורי' לעיל. לפי זה יש לקרב את שני קטעי הדף בשורה זו ולהקטין עלידי כך את הפער. — וכול אנשי הסדר : בשלב זה — לפני סידור המערכות — עומד כל הצבא ליד כוהן הראש, הקורא לפנייהם את התפילה הארוכה, ורי' הערות לפרשה ט, [5], 15.

5. תפלת מועד המלחמה : כלומר התפילה המיוחדת למועד המלחמה. על מועד זה ר' לקמן, שורה 12 וכן לעיל, 'תעודת מלחמה' והערות שם. — [נכתוב בספר סדר עתו : התפילה עצמה — שאינה ניתנת כאן — מובאת במלואה בסדרת הסריכים (תפילות) מפורשה יד ואילך, ורי' הערות שם ובמבוא, פרק שמיני § 5 (1). הפער מספיק בדיוק כדי השלמה זו. מבנה המשפט וצירוף המלים אינו מאפשר כל השלמה אחרת כגון 'כמסופר' ; או 'בספר' (ור' פרק רביעי § 2 (ג)), על השלמת 'נכתוב' ר' לקמן, שורה 6. אין מקום בפער להשלמת 'כמדוקדק' (עלפי 'הוא מדוקדק על ספר מחלקות העתים ליובר' ליהם ובשבועותיהם', ברית דמשק [16], 3-4). מכאן ששם הספר — שממנו נלקחה התפילה — הוא 'ספר סדר עתו', ספר זה בחזאי אינו 'מחלקות העתים' הנ"ל (ספר היובלות) שכן אין בו כל תפילה מסוג זה. יש להניח, שהכ"חנה לספר, שהכיל את סדר התפילות לעתים ולמועדים השונים, היינו למעשה 'סדר' (סדר) התפילות, 'סידור', ורי' במילונייהם של לוי ושל בן יהודה, ערך 'סדר', ועיין על הנ"ל במבוא, פרק ראשון § 6. לצורה 'עתו' (או 'עתו', ורי' גם הערות ל[7], 5) השווה גם ספר אחר של הכהן הנזכר כמה פעמים בברית דמשק — 'ספר ההגו' (למשל ברית דמשק [13], 2) ; או 'ספר ההגו' (סדר היחוד — סדר אחרית הימים [1], 6, קומראן I, עמ' 109). — עם כול דברי הודותם : הנמצאים אף הם בפרשיות הנ"ל, ורי' במבוא, פרק שמיני § 5 (1). על 'הודות' ר' 'הודות אל' (ו, [4], 14 והערות שם). קטע זה מציין אפוא במ-דיוק, שדברי תפילת מועד המלחמה וההודות הנ"ל נאמ-רו ברציפות 'בחנותם' נגד מתני הכתבים ולפני סידור המערכות למלחמה, ורי' להלן.

5-6. וסדר שם את כול המערכות : היינו את מער-כות הפנים ואת דגלי הביניים ; סידור זה נעשה לאחר התפילות, ורי' במפורס ט, [5], 15 ; יב, [7], 8. והערות שם. — ככתנב בספר/בסדר המלחמה : 'נכתוב' רגיל במקרא (למשל יהושע ת, לא) ובמגילות (והשווה גם 'כאשר כתוב', סדר היחוד [8], 14). הפער פגע במלים בצורה קשה כל כך, עד שאין אפשרות להשלים קטע חשוב זה. אם היה שם 'נכתוב' בספר המלחמה, הרי שכונתו לספר צבאי (במקביל לסדר עתו), שממנו שאב

פרשה כג, [15] - 10, [16], 1

— מתאזרים : השוה לעיל ב, [1] 14 ; ולהלן [16] 9. ולצירוף כאן : זתאזני חיל למלחמה (תהלים יח, מ). — [נסדרני קדושים : במקביל : לנדגלי גבורי אלים, ור לעיל. שרידי האותיות דומים ביותר למלה יסדר לעיל, שורה 5. אולם איני בטוח בהשלמה זו. והש' וזה לעיל י, [6] 7, 16 והערות שם על יסדר.

15. [מתע]תדים ליום [נקם] : על רס"ס 1. האות הראשונה לאחר הפער אי אפשר לה שתהיה ו או ע, והיא דומה לאות ת. גודל הפער מחייב להשלים כך — במקביל לימתאזרים (והשוה לצורה איוב טו, כח). ופחות נראה לי 'מעזתדים' (ור' מילונים). לכל התאור הגיל השוה : 'וברקיע השני כל כוחות הצבא הערוכים ליום דין לנ' קם את נקמתם ברוחות התהו ובבליעל' (צוואת לוי ג, ג). משארי שורה 15 נשארו רק הקווים המאונכים של ל, הכתובה כשלוש פעמים, ואין כל נקודת אחיזה להש' למה.

16. מוצע לשבץ כאן את רס"ס 9. אם כן תהיה תחילת שורה 16 מורכבת מן השורה הראשונה של רס"ס 9 ומן השורה האחרונה של רס"ס 1. הצעת ההשלמה : 'אל קשר ראל' — על-פי סוף הפרשה [16] 1 ועל-פי תפילת החר' זוק המקבילה [17] 4 - 5.

17. להסיר בל'יעל : ההשלמה משוערת ; היינו : 'לה-סיר את בל'יעל'. האות הראשונה לפני הפער יכולה להיות גם ק, והשוה כט, [18] 10 : 'להסיר ממ[ש]לת אייב'.

18. באבדונו חן : מלשון 'אבדך' (אסתר ט, ה ; ח, ו) ? המשפט המקוטע אינו מאפשר לנו לקבוע בבירור, אם הכוונה כאן ל'אבדוך, ור' טוריסיני בפירושו לאיוב לא, יב וכן Hastings (I, p.3) ברישומי של R.H. Charles על ABADON, בספרות החיצונית ובתרגום השבעים.

[16] 1. סיום דברי החיזוק. — עד תום כול : והשוה "עד חום כול מועדי חושך" (ב, [1] 8) ורגיל מאד במקרא. — מקור [טומאה] : השלמת התוכן. ואולי 'מקור משחת' והשוה משלי כה, כו, ועיין גם הערות ל[7] 6 ('ממקור'). האות ר מוזרה ונראית כמו ד. — [כיא] אל ישראל קרא חרב על כול הגואים : ר' גם [15] 3 והערות שם, והשוה : 'כי חרב אני קרא על כל ישרי הארץ' (ירמיה כה, כט) ודומים אחרים. — הגואים : כך גם סו, [12] 13, ור' הערות שם. — ובקדושי עמו וכו' : השוה לעיל : 'בקדושי עמו יעשה חיל' [6] 6. ור' הערות שם.

[4] 12, ור' הערות שם. והשוה גם ב, [1] 11 'לגבורת אל, והערות שם. — כיא מועד מלחמה היום הזה : תחילה כתב : 'כיא ימי מלחמה היום הזה', ואחרי-כך שונה הנוסח עליידי גירוד תיבת ימי ותליית 'מועד' מעליה. נראה, שהשינוי נעשה עליידי סופר אחר, ור' הקדמה. המשפט כולו בהשפעת דברים כ, ג : 'אתם קר' בים היום למלחמה, וכן ר' לעיל 'מועד המלחמה' (שורה 5), וכן הערות ל[13] 14 ; [17] 9 ; ב, [1] 10 ; וביי-חוד בהקבלה : 'היום מועדו להכניע' (כו, [17] 5).

13. [לא]ל על כול חניל בליעל ומשפט על כול בשר : — [לא]ל : הפער מתחילת השורה עד ל נותן מקום רק להשלמת מלה קצרה ביותר. — חניל : יש להעדיף השלמת ח על ה (אם נגרוס ה, יש להשלים : 'הגואים'). — [מש]פט : שרידי האות האחרונה דומים ל-ט. מכאן שהקו המאונך של האות נטשטש. תחילה חשבתי להציע 'חרב', אולם שרידי האות שלפני האחי' רונה אי-אפשר שיהיו ר. לכל המשפט השוה : 'כי באש ה' נשפט ובהרבו את כל בשר' (ישעיה סו, סז) ועוד ; וכן השוה בסוף הפרשה : 'אל ישראל קרא חרב על כול הגואים', ולעיל [15] 1 - 3. אם נגרוס 'הגואים' ישאר ריחח לפני המלה 'משפט', ואז אולי יש להשלים 'ייב משפט' בדומה ל[12] 5. אולם מעדיף אני את הצעת השלמתי הראשונה. — אל ישראל מרים ידו : והש' וזה ב, [1] 14 ('יד אל הגדולה') ; [18] 1 ('בהנשא יד אלי') והערות שם. — בנגבורת פלאו : ההשלמה ודאית, ור' [11] 9 והערות שם.

14. [על] כול רוחי רשנעה : נמצא על רס"ס 1. ובמקביל 'על בליעל' [18] 1, והשוה במבוא, פרק תשיעי § 2 ; פרק אחר-עשר, § רוח ; השלמתי לפי [15] 2, ור' הערות שם. — [נדגלי גבורי אלים מתאזרים למלחמה] : לגבורי אלים : השוה : 'גבנורים וצבא מלאכים בפקודינו' [12] 7 ; 'משפטיה עם גבורי כוח וריבכה עם צבא קדושים' (הודיות, [10] 33-34) ; 'גבורי פלא משרותיכה' (שם [5] 21) ; 'ומלחמת גבורי רי שמים תשוט בתבל' (שם [3] 35-36) ; 'ברז גבורי כוח ורוחות קודש' (שם, [8] 11-12). הרי לנו תיאור מלחמת המלאכים כמתואר בעיקר בפרשה ב, [1] 10 ('עדת אלים') ; שם, 11 ('תרועת אלים'), ור' הערות שם, ועיין במבוא, פרק תשיעי § 2 ; פרק אחר-עשר, § קדושים, § רוח. לפני המלה 'גבורי' יש ריחח לעוד מלה אחת, בהתחשב בהקבלה ייתכן שהיה כתוב 'ודגלי' (כמו יסדרי דגלי אל — [3] 6), והשוה : 'כרגלים של מעלן כגון מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו' (שיר השירים רבה ו, 'מי זאת') ור' במבוא, פרק תשיעי § 6 (1).

[כד]

- 2 את כול הסרך הזה יעשו [ביום ה]הואה על עומדם נגד מחני כתיים, ואחר יתקעו להמה הכוהנים בחצוצרות
- 3 הזכרון ופתחו שערי המ[לחמה וי]צאו אנשי הבינים ועמדו ראשים בין המערכות. ויתקעו להם הכוהנים
- 4 תרועה סדר והראשי[ם יהיו נפשטי]ם לקול החצוצרות עד התיצבם איש על מעמדו. ויתקעו להם
- 5 הכוהנים תרועה שנית [ידי התק]רב. ובעומדם ליד מערכת כתיים כדי הטל ירימו איש ידו בכלי
- 6 מלחמתו. וששת [הכוהנים יריעו בח]צוצרות החללים קול חד טרוד לנצח מלחמה. והלויים וכול עם
- 7 השופרות יריעו[ן תרוע]ת [מלחמה] קול גדול. ועם צאת הקול יחלו ידם להפיל בחללי כתיים וכול
- 8 העם יחשו קול התרועה. [והכוהני]ם יהיו מריעים בחצוצרות החללים והמלחמה מתנצחת בכתיים.

[כה]

- 9 ובהתאזר [בליעל] לעזרת בני חושך וחללי הבינים יחלו לנפול ברזי אל ולבחון במ כול חרוצי המלחמה,

פרשה כד, [16], 2 - 8

הפרשה פותחת לאחר ריווח של שורה ריקה, שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 1) גס' תימה בסופה. בליית המילה פגעה, כרגיל, בכל השורות ברוחב של 10 מ"מ לערך מלמעלה למטה בשליש הימני של הדף. ההשלמה אינה כרוכה בקשיים מיוחדים. טושטשו גם מלים אחדות בסמוך לפער בשורות 4 - 8. פרשה זו מכילה את תיאור ה'גורל' הראשון, שבו מתחזקים בני אור; ור' ב, [1], 13 והערות שם, וכן במבוא פרק ראשון § 2 (פרשה כד). תיאור הקרב תמציתי ביותר (בדומה לפרשה כח, [17], 10 ואילך) ומתבסס על ה'סרך' המפורט בפרשה יב ([7] - [9], ור' שם.

2. את כול הסרך הזה : היינו הנל. — [ביום ה]הוא — על עומדם נגד מחני כתיים : ההשלמה כמעט ודאית. — ואחר : היינו בסיום דברי החיזוק.

פרשיות כד-כה, [16], 2-9

- 2-3. בתצוצרות הזכרון : ר' הערות ל[27], 12, ובער קר בסרק חמישי § 5 (7).
3. ופתחו שערי המלחמה ויצאו וכו' : ההשלמה ודאית, ור' הערות ל[33], 1.
4. תרועה סדר : היא ירי סדר מלחמה (8) § 5, ור' שם. — והראשונים יהיו נפשטים : ההשלמה ודאית, לפי [8] § 6.
5. תרועה שנית יידי התקרב : ההשלמה ודאית לפי [17] § 11. תרועה זו היא ידי ממשע שב[8] § 7, ור' שם. — ליד מערכת כתיים : ר' הערה לפרשה כב, [15] § 2 (ילכו וחגו). — כדי הטל : כמו להלן [17] § 12 ; ור' הערות ל[8] § 15. הכונה — בטוח ובמרחק הדושים להטלה. ור' במילונג התלמודי של לוי, ערך ידדי.
- 5-6. ירימו איש ידו בכלי מלחמתו : וכן בפרשה כז, [17] § 12 ; בפרשה יג (8) § 8 : יזכו ידם בכלי המלחמה, ור' הערות שם. החילים מרימים את כלי נשקם והם מוכנים להטילו לשמע התקיעה בתצוצרות החליים.
6. וששת נהכונים יריעו בתצוצרות החללים : ההשלמה על יסוד [7] § 11 - 12 ר[8] § 8-9 (הנוסח קצת שונה, אך המשמעות אחת היא : "נהכונים יריעו בשש חצוצרות החללים"). ור' הערות שם. — קול חד טרוד לב-צח מלחמה : כמו ב[8] § 9, ור' שם.

פרשה כה, [16], 9-12

הפרשה פותחת אחר רוח של שורה ריקה, שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 8) נסתיימה בסופה. פרשה זו מציינת בקיצור נמרץ את מפלת בני אור (ור' במבוא פרק ראשון § 3, פרשה כה) בגורל השני ומתארת את המסיבות, שבהן נאמרו דברי החיזוק הבאים מפי כהן הראש. ור' בהרחבה במבוא, פרק שמיני § 5, (4). בדומה לפרשה יח הפריד הסופר אף כאן בין פרשה זו, המתארת את מפלת בני אור, ובין דברי החיזוק עצמם, הניתנים בפרשיות הבאות, והטעם ברור.

9. ובהתאור : היינו לאחר שקודם לכן התחזקו בני אור בגורל הראשון. ור' ב, [1] § 13 : "ושלושה (גורלות) יתאזרו חיל בליעל, ור' הערות שם. וכן ר' [15] § 14 (מתאזרים). — [בליעל] : ההשלמה כמעט ודאית. הפער מספיק כדי השלמה זו, אולם סופה של המלה יגע במלה הבאה : נראה שכתב בצמיפות, כפי שמוכחות שתי התרבות הבאות : לעזרת בני, הנוגעות זו בזו. — לעזרת בני חושך : הקריאה ודאית. היינו במלחמת ששת הגורלות הראשונים נעזרים בני אור ובני חושך, אלה עליידי
- שר המאור (מיכאל) ואלה עליידי בליעל, ורק בגורל השביעי ייד אל הגדולה מכונת! — וחללי הבינים יחלו לנפול : בקרבות של ששת הגורלות (שאינם מכריעים) נערכת המלחמה למעשה בעיקר עליידי דגלי הבינים, ודומה לזה בפרשה ב, [1] § 14 : "והגלי הכנים יהיו להמס לבב, ור' שם. — ברזי אל : ור' הערות ל[33] § 9 : רזי אל לשחת רשעה (הכתובת על יחצוצרות המארכי, וכן להלן שורה 14, וכן [17] § 17, הכונה — שנפיר לת אנשי הבינים לא היתה במקרה, אף-על-פי שסיבתה אי

מלחמת בני אור בבני חושך

- 10 והכֹּנִים יתְקַעוּ בַחֲצֹנֹת הַמִּקְרָא לְצֵאת מַעְרְכָה אַחֲרֵת חֲלִיפָה לְמַלְחָמָה
וְעַמְדוֹ בֵּין הַמַּעְרְכוֹת,
11 וּלְמַתְקַרְבֵּינָם לְחַמָּה יתְקַעוּ לָשׁוּב ; וְנִגַּשׁ כּוֹהֵן הָרֹאשׁ וְעַמֵּד לִפְנֵי הַמַּעְרְכָה וְחִזַּק
אֹת
12 לְבָבָם בְּגִבּוֹרֶת אֶל וְאֵת יְדֵיהֶם בְּמַלְחַמְתּוֹ.

[כו]

- 13 וְעֵנָה וְאָמַר : [חֹקֵר אֶל בְּצֹדֶק וְ] לְ[ב]ב עָמוּ יִבְחַן בְּמַשְׁפָּט. וְלֹא [חָנַם נַפְלֹו] חָלְלִיכֶם. כִּי־
מֵאִז שִׁמְעַתֶּם
14 בְּרִזִּי אֶל [—————] הֵם לִיחְדִּי [—]
15 כְּגִמּוֹלָם [—————] ל [—]

- 17, וְשֵׁם שְׁלוֹמָם כְּדֹלֵק [עֲצִים : וְהִי] בַּחוּנִי מִצָּרָה. וְשָׁנָן כָּלִי מַלְחַמְתָּה וְלֹא יִכְהוּ עַד
[כָּלֹת כּוֹל גּוֹי]

בעתודה טאקטית ועל משמעותו לקביעת התקופה — ר' במפורט במבוא, פרק שביעי § 5 (9), וכן ר' שם הערה 180. למקור המונח השווה : "אם ימות גבר היחיה ? כל ימי צבאי איחל עד בוא הליפתי" (איוב יד, יד, הוא הפרק שהוזכר לעיל לעניין חרוצים ימיו). בפסוק לפי גיו (ז) הוא טוען כי יש לעץ תקנה אם יכרת ועוד יח' ליף וינקחו לא תחלל". אולם ר' גם פירושו של טור' סיני שם, והשווה גם איוב י, יז, וכן במשנה, למשל : "נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן" (ברכות ג, א).

11. ולמתקרביןם למלחמה : הקריאה וההשלמה ור' איות הכוונה ליחידה שגלחמה ושנפלו חללים ממנה, והשווה : "והדגל המתקרב" (9), 4 והערות שם) וכן [8] 7 - 8 ולהלן כח, [17] 11. — יתקעו לשוב : מעניין שקודם לכן יצאה לקרב היחידה החליפה ורק אחר כך החזירו את המתקרבין המוכים — נוהג זה הוא לפי מיטב חוקי הטאקטיקה, ור' במבוא, פרק שביעי § 5 (9). — ונגש כוהן הראש ועמד : דברי החינוך נאמרים הפעם מפי כוהן הראש בעצמו, שכן נדרשת כל השפעתו

נה גלויה לכול. ור' במיוחד במבוא, פרק אחרעשר § 70. — ולבחון בם : המלחמה הנוכחית משמשת כור מבחן ומצ' רף, כמו בתפילה להלן כו, [16], 13 ; [17] 1 ; ור' שם, וכן ר' הערה 92 בפרק שמיני של המבוא. — חרוצי המלחמה : והשווה לעיל 'הכוהן החרוץ למועד נקט' [15], 6 והערות שם. כנראה יש כאן לשון נופל על לשון, שכן הצירוף משמש בשלוש הוראות : א) אלה שנקבעו ויועדו למלחמה ; ב) אלה שנגזר עליהם מראש שימותו בקרב, השווה 'אם חרוצים ימיו' (איוב יד, ה) ; 'חרץ ימיו של כל אחד ואחד' (תנחומא בתקוה) ור' במילון התלמודי של לוי ; ג) מעניינו של כור המבחן והמצרף (להלן), שכן 'חרוץ' משמש גם במובן 'זהב', ור' במגילות : "ותביאנהו במצרף כו"ב במעשי אש וכססף מזוקק בכור נוסחים לטהר שבעתים" (הוריות [5], 16) ; ור' הערה 92 לפרק שמיני של המבוא.

10. יתקעו בחצונות המקרא : הקריאה ודאית — לצאת מערכה אחרת חליפה למלחמה : נראה שהכוונה כאן למערכת אנשי הביניים, ור' לעיל י, [6] 8 והערות שם. — חליפה : היינו רורבית. על השימוש

פרשיות כה-כו, [16], 10-17, 1

11-12. וחזק את לבבם : והשוחה יהושע יא, כ (על איבי ישראל). הכונה — לחזק את הלב הרך והנמס : והשוחה עניין הכהן החרוץ, שחזק את ידיהם (11, 17) ור' להלן. — בנגבורת אל ואת ידיהם במלחמתו : השלמת התוכן בלבד. והשוחה לעיל [15], 12 : [14], 6 : [7], 11.

המוסרית, ר' במבוא, פרק שמיני § 5 (4) : בניגוד לכהן החרוץ, המתהלך — עומד כהן הראש לפני הלוחמים המכונסים סביבו (ור' להלן פרשה כח, [17], 10, המד' גישה שרק אחר דבריו מתחילים לסדר את דגלי המע' רכה). — ונגש : השוחה דברים כ, ב : ונגש הכהן ודבר. מצד אחר השוחה לעיל [10], 2, יעמר, הערות שם.

פרשה כו, [16], 13-17, 3

הפרשה פותחת ללא ריווח של שורה ריקה, שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 12) הסתיימה לפני מתציתה. הפרשה מכילה את ראשית דברי החיוק של כהן הראש (הסבר לנפילתם של הלל-הביניים) והיא המשך ישיר של הפרשה הקודמת, ור' לעיל הקדמה לפרשה כה. שארית הדף בלטה מאוד, וגם בשלוש השורות שנשתיירו (13-15) אין נראות אלא תיבות מועטות בלבד. בהתחשב בכך שבדף הנדון השאיר הסופר פעמיים ריווח של שורה ריקה (בין שורה 1 ל-2 ; בין 8 ל-9) יש להניח, שבסוף הדף (מלבד שורה 15) היו עוד בשלוש שורות.

ומליץ דעת ברזי פלא" (הודיות [2], 12) : "שמעתי לסוד פלאכה ברוח קודשכה" (שם [12], 13) ועוד רבים, ור' פרק אחר-עשר, § רז, דבריו אלו משמשים פתיחה לד' ברים המסתמכים על דברי הנביאים ועל מאורעות המסור פרים במקרא, שזיקתם למקרה הנידון גלויה או נסתרת (ור' להלן [17], 2).

14-15. [הם ליחידים ?] כגמול[ם] : ההשלמה קשה ביותר, תחילה כתב 'ליחידים ?' ותלה את י מעל ח, קריאת האותיות 'כגמול' ודאית. מכל מקום המשמעות הכללית ברורה גם מתוך ההמשך בדף הבא : ה' כוחן במשפט ומשיב לכל אחד כגמולו.

[17], 1-2. הקצה השמאלי של שורות 1-2 לא נשתמר. הבלייה פגעה גם בשליש הימני לאורך הדף, ברוחב של כ-10-15 מ"מ.

1. ושם שלומם כדלק [] : מתוך שנושא התיאור הכ' ללי היא הכתיבה והמצרף באש והשכת הגמול לחוסאים, יש אולי לגרוס : 'שם שלומם כדלק ? ואולי קרוב לו הכתוב : "כי יום נקם לה' שנת שלומים לריב ציון. ונהפ' כו נחליה לופת ועפרה לגטרית והיתה ארצה לופת בערה. לילה ויומם לא תכבה" (ישעיה לח, ח-י). והש' וזה גם [14], 18, ואולי יש כאן זיקת מה לישעיה ס, יו ? ההשלמה קשה, וכן קשה להחליט — מחמת טשטוש הכ' תב — אם היה כתוב 'כדלק' או 'כדלק'. אם נגרוס 'כר' לק, אולי יש להשלים : 'כדלק עצים', שרידי האות לפני הפער יכולים להיות של ע ; והשוחה : "אוי עיר הדמים גם אני אגדיל המדורה הרבה העצים הדלק ואש התם

13. וענה ואמר : ר' [15], 7 והערות שם. — ותוקר אל בצדק ו[ל]ב[ב] עמו יבחן במשפט : השלמת התוכן. מתוך המלה 'עמר' יש להסיק שבפער היה כתוב : 'אל', שרידי האותיות שהשלמתי 'במשפט', מתאימים לעניין. האות שלאחר ב יכולה להיות מ, האות שאחריה יכולה להיות — בדוחק — ש (ור' במיוחד את העוקץ הכפוף שמאלה. בסוף המלה נראית כאילו 'דבשת' האות ט. המרחק בין ל ובין ב במלה 'לבב', מחייב אות נוספת. השלמתי את התוכן על-פי 'ליצר מחשבות לבב עמר' (דבריי-הימים א כס, יח), וכן 'כי אתה בחן לבב' (שם שם, יז) : והשוחה : "אני ה' חקר לב בחן כליות' (יר' מיה יו, י) : "שפט צדק בחן כליות ולב" (שם יא, כ) ועוד. על ה'בחנה' ר' לקמן [17], 1. — ולוא [חנם נפלן] חלליכם : השלמת התוכן על-פי 'וידעתם כי לא חנם עשיתי את כל אשר עשיתי בה נאום ה'" (יחזקאל יד, כג). השלמת 'חלליכם' אינה ודאית אפשר גם להציע 'מעלליכם' (שרידי האות הנראים נראו לי מתאימים יותר לאות ח ; והשוחה למשל בתיבות 'החללים' ו'המלחמה' בשורה 6 לעיל) ; אולם אין להוציא מכלל אפשרות גם ע. אני מעדיף את ההשלמה 'חלליכם', שכן תכלית דברי החיוק — ובייחוד לאור ההמשך — היא לציין, שרק אלו שלא שמרו את מצוות ה' נפלו במלחמה.

13-14. כיא מאז שמעתם ברזי אל : כאן נודמו יחד מונחים מיוחדים לספרות זו : על 'מאז' ר' [11], 6 והערות שם. — שמעתם : כאן במשמעות 'הבינותם את הנסחרות' ; והשוחה 'ישומעי עמוקות' [10], 11 והערות שם. — ברזי אל : השוחה, למשל, 'להשכילם ברזי פלא ואמת' (סרף היחד [9], 18) : 'ותשימי נט לבחירי צדק

2 רשע. ואתמה זכורו משפט [נדב ואבי] הוא בני אהרון אשר התקדש אל במשפטם לעיני [כול העם. ואלעזר]

3 ואיתמר החזיק לו לברית [מועדי] עולמים.

[כז]

4 יואתם התחזקו ואל תיראום [כיא] המה לתהו ולבהו תשוקתם ומשענתם כלוא ה[יתה].
לֹא־ [ידעו כיא מאל]

5 ישראל כול הווה ונהיה. ו[יכל]ה [בליע]ל בכול נהיי עולמים. היום מועדו להכניע ולהשפיל שר ממשלת

6 רשעה. וישלח עזר עולמים לגורל [פ]דותו בגבורת מלאך האדיר למשרת מיכאל באור עולמים.

1 - 2. [נכלות כול גוי] רשע : השלמת התוכן. והשווה :
יכלה לכול גוי רשעה (כב, [15] 2) והערות שם. ור'
במבוא, פרק אחר-עשר, § כלה.
2. ואתמה זכורו משפט [נדב ואבי] הוא : לכל הקטע
הבא ולהשלמה הנ"ל השווה : "ויקחו בני אהרן נדב
ואביהוא... ויקריבו לפני ה' אש זרה... ותצא אש
מלפני ה' ותאכל אותם... ויאמר משה אל אהרן : הוא
אשר דבר ה' לאמר : בקרבי אקדש ועל פני כל העם
אכבד... ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר וליתמר בניו
... ולא תמתו וכו' (ויקרא י, א-ו). והשווה גם במדבר
ג, יד. דברי החיזוק מסתיימים במשפט נדב ואביהוא,
שכן כוונתם להטעים לבני אור, שמשפט ה' צודק ללא
משוא פנים. תיאור האש ששרפה את נדב ואביהוא אף
הוא מתאים לרוח דברי החיזוק, ור' לעיל. — אשר
התקדש אל במשפטם : והשווה : 'בקרבי אקדש',
במבוא לעיל ; והשווה הערות לעיל, טו, [11], 15. ור'
דברי רש"י על במדבר כ, יג : "כשהקב"ה עושה דין
במקורביו הוא מתקדש בהם". — לעיני [כול העם] :
השלמת התוכן לפי ויקרא לעיל.

2 - 3. [ואלעזר] ואיתמר : השווה לעיל, וכן : "ויכהו
אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם" (במדבר ג, ד —
במשפט נדב ואביהוא). על אלעזר ואיתמר ר' במיוחד
דברי איש הרטום ושי' ליונשטאם באנציקלופדיה מק'
ראית א, ערך אהרן, פסקה 'בני אהרן', עמ' 131 - 134,
והספרות שם.

הבשר... וחרה נחשתה ונתכה בתוכה טמאתה" (יחז'
קאל כה, ס' יא) — [והיו] בחזונו מצרף : השלמת התור
כן. שרידי האות משמאל לפער יכולים להיות גם של
1 ; והשווה 'זכורו מצרף' (הודיות [57] קטע 18, 4). 'בחן'
רצף מצוי הרבה במקרא, והשווה למשל : 'הנני צור'
פס' ובחנתי' (ירמיה ט, ו) ; "כי בחננו אלהים צרפ'
תנו כצרף כסף" (תהלים סו, י), ומעין זה שם כו,
ב. המלה 'מצרף' נזכרת פעם אחת במקרא : 'מצרף'
לכסף וכו' לזהב יבחן לבות ה'" (משלי יז, ג). המגר'
לות נזקקות למונה זה לעמים קרובות, שכן ראו בייסודי
תקופת ממשלת בליעל כור ומצרף. ור' להלן : 'התחזקו
במצרף אלי' (שורה 9) ; וכן 'ולוא לשוב מאחרו מכול
פחד ואימה ומצרף נהיים בממשלת בליעל' (סרך היחד
[1], 17). לדוגמאות נוספות ר' הצרה 92 בפרק שמיני
של המבוא. וכן ראה מאמרי ב-, JBL, Vol. LXXIV,
part I, 1955, p.40 ff. — ושנן כלי מלחמתה :
פעולת הצריפה והבחינה בכור האש מסהרת ומשננת
את כלי מלחמתו של ה' — בני אור. לשימוש הלשון
השווה : 'אם שנותי ברק הרבי' (דברים לב, כא) ; 'אשר
שגנו כחרב לשונם' (תהלים סד, ד), ועוד הרבה בזיקה
לחצים 'חץ שונן'. הכתיב : 'מלחמתה' = 'מלחמתו' לא
נמצא במגילת אור וחושך אלא כאן בלבד. — ולוא יקהו
עד : השווה : 'לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ מש'
פטי' (ישעיה מב, ד), ולא מצאתי פועל 'כהה' אצל כלי
נשק ; הרגיל במקרא ובמשנית : 'קהה' ואולי יש כאן
השפעת המסוק הג'ל מישעיה.

פרשיות כו-כו, [17], 2-6

3. החזיק לו לברית (מועדי) עולמים : השלמת התוכן עליי "וברית שלומכה חרתה למו... בכול מועדי ער-מים" (טו, [12], 3). הפער אינו מספיק כדי תיבת 'בכול'.

השווה : "בני צדוק הכהנים אשר בחר בם אל לחוק בריתו ל[עולם ולב]חון כול משפטיו בתוך עמו" (סרף היחד, סרף הכרעות [3], 22-23, קומראן I, עמ' 124).

פרשה כו, [17], 4-9

הפרשה פותחת ללא רווח של שורה ריקה. שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 3) גסתיימה לפני מחציתה. בלייה חלקית פגעה בשליש הימני של הדף לאורכו. אולם מרביתן של המלים נראות בבירור. הקצה השמאלי של שורה 4 חסר. בדומה לשורות 1-3 של הפרשה הקודמת. פרשה זו, שהיא המשך הפרשה הקודמת — מכילה את החלק השני של דברי כהן הראש : דברי החיזוק עצמם. ור' הערות בהקדמה לפרשה כה. דברי החיזוק מתחלקים בכללם — בדומה מאוד לדברי החיזוק של הכהן החרוץ למועד גקם (כג, [15], 7 ואילך) :

1. התחזקו. 2. האויבים הם עדת רשעה ובחושך מעשיהם. 3. הניצחון יבוא. שכן היום הוא המועד שיעד ה' להכניעם. 4. ממשלת ישראל תהיה על כל בשר. בניגוד לפרשה הנ"ל — ובדומה מאוד לפרשה יס, [13] — מוקדש כאן מקום נרחב לעזרת המלאך מיכאל.

מאות רבות נוספות במבוא, פרק אחר-עשר, § הוה (כ). להנ"ל השוה גם 'עלית משה יב, דואילך ; ור' הערות צ'רלס שם. והשווה להנ"ל ולהמשך : זמרחם הקדשתם ליום הרגה' (הודיות [15], 9) ור' לעיל כ, [1], 10. החזק רים נחלקו בדעותיהם, אם להכין את המלה 'נהיה' במש' מעות העבר או העתיד. מתוך הדוגמאות הנ"ל נראה שהצדק עם האחרונים. והשווה כרסירא מת, לד (25) : "עד עולם הגיד נהיות ונסתרות לפני בואך, ור' הערת הגיליון והנוסח היחגי : 'מה שעומדים להיות' ור' במה דורת סגל, עמ' רצא-רצב. — וניכל[ה] נבליעל בכול נהיי עולמים : ההשלמה כמעט וראית. שרידי האותיות וגודל הפער מתאימים בדיוק. ור' במבוא, פרק אחר-עשר, § בלה. אני מעדיף 'יכלה', שכן ה' הוא נושא המשפט. והשווה 'תם ורשע הוא מכלה' (איוב ס, כב). — היום מועדו : כמו בדברי הכהן החרוץ למועד גקם, [15], 12, ור' הערות שם, וכן הכתובת 'מועד אלי על אות אחת משפחות הלוי בגשתם למלחמה' ([4], 7) והערות שם. — להכניע ולהשפיל : והשווה יד אל הגדולה מכנעת' (כ, [1], 14) : 'ולהשפיל מאלים' (כא, [14], 15) והערות שם ; 'להשפיל חושך' ([13], 15).

5-6. שר ממשלת רשעה : היינו בליעל, ור' [15], 2 (גוי רשעה) ; [13], 4 (משרת אשמתו) ; [14], 9 (ממ' שלת בליעל) והערות לכל הנ"ל שם. וכן ר' במבוא פרק תשיעי § 3.

6. וישלח עזר עולמים לגורל [פ]דותו בגבורת מלאך : ובדומה : 'ושר מאור מאז פקדתה לעזרנו' (יס, [13], 10) וכן : 'ואל ישראל ומלאך אמתו עזר לכול בני

4. התחזקו : כמו [15], 12, ור' שם. — [כיא] המה וכו' : ההשלמה עליי [15], 9. הפער מספיק כדי אות אחת נוספת או שתיים. מצד אחר בדיקת התצלום מרמזת, שיהיכן שהשאר כאן הסופר ריחז קסן מחמת פגם בעור. לכל המשפט השוה : "כיא המה עדת רשעה ובחר שך כול מעשיהם ואלי תשוק[תמה]" ([15], 9-10) ; ור' הערות שם. — לתהו ולבהו : מלבד בראשית א, ב השוה גם 'ונטה עליה קו תהו ואבני בהו' (ישעיה לה, יא) ; 'ולא יצילו כי תהו המה' (שמואל א יב, כא) ועוד, וכן בהודיות : 'זמה הוא איש תהו ובעל הכל' ([7], 32). — ומשענתם כלוא הניתה : ור' הערות למשענת אלי ([4], 13), והשווה : 'יהיו כלוא היו' (עובדיה, טו).

4-5. לוא נידעו כיא מאלן ישראל : השלמת התוכן מתאימה לגודל הפער, ור' להלן.

5. כול הווה ונהיה : וכן להלן 'נהיי עולמים'. המונח והתוכן טיפוסיים למגילות לתוכן וללשון כאן השוה במיוחד : 'ולוא ידעו רז נהיה ובקדמוניות לוא התברר ננו ולוא ידעו מה אשר יבוא עליהמה ונפשמה לוא מלסו מרו נהיה' (מתוך קטע מספר לא-נודע, שנמצא במערה מספר 1 בקומראן (קומראן I, עמ' 103). ור' בהערות לפרשה ב, [1], 8. הרעיון והצירופים במילואם : 'מאל הדעות כול הווה ונהיה ולפני היותם הכין כול מתשבתם. ובהיותם לתעויותם כמחשבת כבודו ימלאו פעולתם ואין להשנות בידו משפטיו. כול' (סרף היחד [3], 15-17) ; 'ובדעתו נהיה כול וכול הווה כמחשבתו יכינו' (שם, [11], 11) ; 'וסרוש קציהם לכל הוי עולמים ונהיות (ז) עד מה יבוא בקציהם' (ברית דמשק [2], 9-10) וכן ראה דוג'

- 7 להאיר בשמחה בַּיִת יִשְׂרָאֵל שְׁלֹם וברכה לגורל אל. להרים באלים משרת מיכאל וממשלת
- 8 ישראל בכול בשר. ושמח צדק [ב]מרומים וכול בני אמתו יגילו בדעת עולמים. ואתם בני בריתו
- 9 התחזקו במצרף אל עד יניף יְדוֹ [ו]מלא מצרפיו רזיו למעמדכם.

הכוהנאים [כח]

- 10 ואחר הדברים האלה יתקעו להם לסדר דגלי המערכה. והראשים נפשטים לקול החצוצרות
- 11 עד התיצב [בם אי]ש על מעמדו. ו[ת]קעו הכוהנים בחצוצרות תרועה שנית יידי התקרב. ובהגיע
- 12 אנשי [הבינים ליד מע]רכת כתינים] כדי הטל ירימו איש ידו בכלי מלחמתו. והכוהנים יריעו בחצוצרות
- 13 החללים [והלויים וכו]ל עם השופרות יריעו תרועת מלחמה. ואנשי הבינים ישלחו ידם בחיל

— באור עולמים : השוה יגורל אל לאור [עולמים] (13) 5-6 והערות שם.

7. להאיר בשמחה בית ישראל : ההשלמה מתאימה לגורל הפער. — שלום וברכה לגורל אל : ובהרחבה ובדומה מאוד ב, [1] 9, ורי הערות ומקבילות שם. ואולי דומה לו : הודיות [18] 29 ואילך ז. — להרים באלים משרת מיכאל : כלומר, בליעל יוכנע ויושפל (לעיל), ומשרת מיכאל תורם מכל המלאכים ; והשוה יולהשפיל מאלים (14) 15 והערות שם.

7-8. וממשלת ישראל בכול בשר : והשוה גם [15] 13 והערות שם. כלומר, הניצחון על בליעל ועל הכתמים יביא לידי שלטון מיכאל על המלאכים ולידי שלטון ישראל על כל בשר. ורי פרק תשיעי § 5.

אורי (סרך היחד [3] 24), ורי הערות שם, ובמפורט במבוא, פרק תשיעי § 5, וכן השוה : "ועדת קדושיכה בתר כנו לעזר עולמים" (טז, [12] 6 והערות שם). והשוה להגיל ולהלן : "מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעד רני" (דניאל י, יג). — לגורל [פ]דותו : להשלמה ולמקבילות רי [15] 1. — האדיר למשרת מיכאל : על מיכאל, תארי, ותפקידיו (וזהותו עם שר המאור) במגיל לות, במקרא, בספרות החיצונית והגיל — רי במפורט במבוא, פרק תשיעי § 5, המשפט מיוסד על יובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך (דניאל יב, א), ורי הערות לפרשה ב, [1] 12 על זיקת המשך הפסוק לתפיסתו של בעל המגילה. "האדיר" = "הגדיל", והשוה למשל : יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מב, כא) ועוד. בין המלים "למשרת" ו"מיכאל", השאיר הסופר ריחות (מתמת פגם בעור ז רי הקדמה), והשוה גם : "להרים באלים משרת מיכאל וממשלת ישראל בכול בשר" (כאן, 7-8).

פרשיות כז"כ כח, [17], 7-13

8 ; והשונה גם חנוך פא. — ואתם בני בריתו : והשי-
חה במשנה בבא קמא א, ב ; ור' גם הערות לפרשה א,
[1], 2.

9. התחזקו במצורף אל : ר' הערות לשורה 1 לעיל. ור'
במיוחד שם "ולוא לשוב מאחרו מכול פחד ואימה ומצ-
רף נהיים בממשלת בליעל" (סרף היחד [1], 17) ור'
חנוך פא, וואילך. — עד יניף ידו : ור' 'בהנשא יד
אל הגדולה' (כח, [18], 1) ; ולשימוש הלשון : "כי הגני
מניף את ירי עליהם" (זכריה ב, יג). — [מלא מצרפיו
רזיו למעמדכם : לכחנה הכללית השונה : "לא ידעו
כיא מאתכה מעמדי" (הודיות [2], 21) ור' במבוא, פרק
אחר-עשר, § מעמד. המשפט קשה, ונראה לי, שכתננו :
בהניף ה' את ידו ימלא את מצרפיו (היינו את המבחן,
שבו הם עוברים עתה) ברזיו, שיחזקו את מעמדם. ולעור-
מת זה השונה לעיל : "וחללי הבינים יחלו לנפול ברזי
אל ולבחון בם" וכו' (כב, [16], 9).

8. ושמח צדק [ב]מרומים : גיצחון האור על החושך
הוא גיצחון (אל) הצדק על הרשע. ור' בהרחבה בהערות
ל"דנעת וצדק יאירו לכול קצוות תבל" (ב, [1], 8) ; וכן
ל"צדק אל" [4], 6, והשונה : "ביד שר אורים ממשלת
כול בני צדק" (סרף היחד [3], 20) — בניגוד ל"וביד מלאך
חושך כול ממשלת בני עול". והשונה "ולאל אומר צדקי
ולעליון מכון טובי מקור דעת ומעון קודש" (שם [10],
11-12) ; וכן להלן : "ואתה אל ה[צדק] [18], 8, ולעניין
השונה גם "אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף" (תהי-
לים פה, יב) וגם ישעיה מה, ח. — וכול בני אמתו :
מצוי במגילות, ור' הערות לעיל [4], 6 ("אמת אל") ;
[11], 14. ור' דוגמאות רבות במבוא, פרק אחר-עשר,
§ אמת : למשל : "אלה סודי רוח לבני אמת תבל" (סרף
היחד [4], 6) ; "ורוב חסדים על כול בני אמת" (שם [4],
5) ; "וכל בני אמתכה תביא בסליחות לפניהם" (הודיות
[7], 30). והשונה להנ"ל : "כי בני הם ואני אביהם באמת
ובצדק" (יובלות א, כה) והערותיו של צ'ארלס במהדורתו.
— יגילו בדעת עולמים : ור' הערות לפרשה ב, [1].

פרשה כח, [17], 10-18, 8

הפרשה מתחילה ללא רוח של שורה ריקה, אף-על-פי שהשורה האחרונה של הפרשה הקודמת
(שורה 9) מסתיימת לאחר מחציתה, בדומה לפרשה ו, [4], 6. הבלייה פגעה קשה בצדו הימני של
הדף, שבלה כמעט כולו משורה 12 ומטה. כן בלו כמעט כליל השורות 15-17. המשכה של הפרשה
בא בדף [18] ; דף זה נותק לגמרי מן היריעה, אולם מקום חבורו לדף [17] (משורה 5 והלאה)
ברור ביותר.

לאחר תיאור מפורט של אחד הגורלות, שבו מנצחים בני אור, ושל גורל אחד, שבו הם ני-
גפים — מכילה הפרשה תיאור מקוצר ביותר של ארבעת הגורלות הבאים, שבהם בני אור מנצחים
וניגפים לסירוגין. סופה של הפרשה מתחילת דף [18] והלאה מוקדש כולו לתיאור הגיצחון בגורל
השביעי, ור' על כך במפורט במבוא, פרק ראשון § 3 (פרשה כח) ופרק שמיני § 5 (5).

10-15. תיאור מקוצר של מהלך הגורל, שבו גיצחו בני
אור. התיאור דומה לתיאור בפרשה כד [16], 2-8 ;
אולם קצר אף ממנו, והוא מסתמך בעיקרו על הסרף
המפורט בפרשה יב.

על 'מערכת אנשי הבינים' החליפה, ור' לעיל כח, [16],
10 והערות שם.

11. עד התיצנבם איש על מעמדו : ההשלמה וראית
על-פי [16], 4. — ידי התקרב : היינו ידי מפשע ;
ור' [8], 7 והערות שם. הכתיב 'ידי' נמצא רק כאן ; בכל
שאר המקומות בדף [8] כתוב : 'ידי', ור' שם.

11-12. ובהגיע אנשי נהבינים ליד מערכת כתי-
[ים] : ההשלמה כמעט וראית ומתאימה בדיוק לפער.
והשונה במקביל : 'ובעומדם ליד מערכת כתיים' ([16], 5).

13. ונהלויים וכו' : ההשלמה וראית ור' [16], 6 וה-
ערות שם. — תרועת מלחמה : הגוססה המקוצרת
ביותר, ור' [16], 7. — ישלחו ידם : ור' א, [1], 1 ;
והשונה : 'יחלו ידם' ([16], 7) והערות שם.

10. ואחר הדברים האלה : היינו לאחר דברי החיזוק.
הגוססה היא בדיוק לפי עורא ז, א (מקום יחיד במקרא,
המתחיל : 'ואחר' ; הגוססה 'אחר' — שכיתה). — יתקעו
להם הכוה[נ]ים : כתב : 'יתקעו להם', ואחר-כך תלה
'הכוהנים' בין שתי המלים (ור' הקדמה). ייתכן אפוא,
שיש לקרוא : 'יתקעו הכוהנים להם', מצד אחר, בכל
המקבילות נוהג הסדר שנקטתי (השונה [8], 2 ; 7 ; [16],
2 ; 4-5). — לסדר דגלי המערכה : היינו בשעת
דברי הכוהן כבר עמדו במבנה של 'ראשים', כאן מרוב

- 14 הכתיים [ועם צאת קוֹל] (התר) וְעָה יחלו להפיל בחלליהם וכול העם יניח[ו] קוֹל
התרועה. והכוהנים
- 15 יהיו מריעים [בחצוצרות החללים] וְהַמֶּלֶךְ [חמ] הַמֶּלֶךְ [תנצח] תִּבְכֶּה [תיים וגדודי בליעל]
[ג] גפים לפניהם.
- 16 ובגורל השלִישִׁי יחזקו בני אור וברביעי יתאזרו בני חושך ואנשי הכינים יחלו [לנפול] חללים
- 17 [בר] זִי אֵל וְ[] —————
- 18, 1 [— ובגורל השביעי] יִבְהַנְּשָׁא יָד אֵל הַגְּדוֹלָה עַל בְּלִיעֵל וְעַל כּוֹל חֵי [לממשלתו במגפת
עולמים
- 2 [— בקול המון גדול] וְתִרְעֶת קְדוּשִׁים בְּרֹדֶף אֲשׁוּר, וְנִפְּלוּ בְּנֵי יִפֹּת לְאִין קוֹם וְכִתְיִים
יִכְתּוּ לְאִין
- 3 [שארית ופליטה — חיה] הֵּה מִשְׁאֵת יָד אֵל יִשְׂרָאֵל עַל כּוֹל הַמּוֹן בְּלִיעֵל. בַּעַת הַהִיא
יִרְעוּ הַכּוֹהֲנִים
- 4 [בשש חצוצרות] וְהַזְכָּרוֹן וְנִאֲסָפוּ אֲלֵיהֶם כּוֹל מַעֲרֻכּוֹת הַמִּלְחָמָה וְנִחְלְקוּ עַל כּוֹל מִ[חני
הכת] יים

בעזרת יד אל הגדולה. המלים 'ובגורל השלישי אפשר להן להיות מכוונות רק לסיכום תיאור התגברותם של בני אור, שתוארה לפני כן. פרשה כה מתארת את הגורל השני (מפלת בני אור), ופרשה כז את הגורל הראשון (מפלת בני חושך). אין לומר, שהמלים 'ובגורל השלישי פותחות בתיאור הגורל השלישי, שהרי כבר ראינו, שלפני כן תוארו שלושה קרבות (כה, כה, כח). נוסף על כך מחייב הניצחון בגורל השביעי מפלה בגורל השישי, כלומר מר שהגורל השלישי חייב להסתיים בניצחון של בני אור ; ניצחון זה תואר בשורות 10 - 15, והמלים 'ובגורל השלישי ומה שהיה אחריהן לא היו אפוא אלא סיכום התיאור הזה.

16. השלמת החוכן לפי הנ"ל ובהתחשב בגודל הפער ובשרידי המלים בסוף שורה זו ובתחילת שורה 17.

16 - 17. לנפול חללים [בר] זִי אֵל : נוסח זה מרמז על מפלת בני אור, והשוואה לעיל כה, [16], 9. מכאן, שבסוף השורה ציין, כנראה, שבגורל הרביעי התאזרו בני חושך. השלמת המלים [בר] זִי אֵל כמעט וואית והיא מתאימה בדיוק לגודל הפער.

14. [ועם צאת קוֹל] (התר) וְעָה : ההשלמה כמעט ורי אית. קצה האות ל גראה יפה ; המרחקים והפער מתאימים ביותר. השוואה [16], 7 והערות שם. — וכול העם יניח[ו] קוֹל : והשוואה : 'וכל העם יתשו קוֹל' [16], 8 והערות שם. הפער אינו מאפשר כל השלמה אחרת ; צירוף זה חשוב ביותר, בהסבירו את משמעות הצירופים המקבילים המצויים, שעם תחילת הטלת כלי המלחמה נפסקת התרועה, ורי בהרחבה הערות [8], 11. ועיין גם הערה 66 לפרק תמישי של המבוא.

15. [בחצוצרות החללים] : ההשלמה וואית לפי [16], 8 ומתאימה לגודל הפער. — וְהַמֶּלֶךְ [חמ] הַמֶּלֶךְ [תנצח] תִּבְכֶּה [תיים] : השלמה כמעט וואית, לפי [16], 8, שרידי האותיות, המרחקים וגודל הפער. בנוסחה זו מציין הסופר את הגורל, שבו גוברים בני אור, ורי הערות שם. — [וגדודי בליעל] : השלמתי לפי [11], 8. הפער מתאים.

16. ובגורל השלישי : ההשלמה וואית. ציון זה מהווה מפתח להבנת כל מבנה המגילה, ורי בהרחבה במבוא, פרק ראשון § 3 (סדרת הקרבות עם הכתיים). לפי פרשה ב, יגברו בני אור בשלושה גורלות ובשלושה גורלות יגברו בני חושך. ההכרעה תבוא בגורל השביעי

11. והשונה גם ג. [1] 16 והערות שם. גודל הפער מניח מקום לעוד תיבה אחת בראשית השורה. — ברדף אשור : ובדומה : 'לרדף כלה' ([9] 6) בתיאור 'סרך' הרדיפה הכללית, ור' שם.

2 - 3. ונפלו בני יפת לאין קום ובתיים יכתו לאין [שארית ופליטה] : שים לב ללשון נופל על לשון : 'נפלו' — 'יפת' ; 'יכתו' — 'כתים' ; ור' ישעיה כו, כ ; ירמיה מו, ה. לכל המשפט השווה את המקביל : 'והיתה מהומה גדולה ב'בני יפת ונפל אשור ואין עוזר לו וסרה ממשלת כתיים להכניע' [רשעה לאין שארית ופליטה לוא תהיה לנכול בגן חושך] (א, [1] 5 - 7, ור' הערות שם). על הניקה בין 'יפת', 'כתים' ראשור — ר' במפורס במבוא, פרק שני § 3 (2), והשונה גם [11] 11 - 12. השלמת התר כן על-פי ברית דמשק [2] 6 - 7 : 'לאין שארית ופליטה למי' (וכן עזרא ט, יד).

3. [— והיתה משאת יד אל ישראל : והשונה לעיל 'בהנשא יד אלי. לצורה השווה תהלים קמא, ב ('משאת כפי') ונחמיה י, לב, ולתוכן : 'נאולים עברו במשאת יד' (בפיטו 'פסח אמונים', ערבית ד' של פסח). גודל הפער מניח מקום לעוד תיבה אחת — על כול המון בליעל : והשונה 'גיא המון גוי' (יחזקאל לט, יא), וכן לעיל 'וכל קהל [ה]מוג' ([15] 10 - 11, ור' הערות שם). — בעת ההיא : היינו בהינשא יד אל והכתיים יתלו להגוף. מכאן מתחיל הסופר לתאר את היער כות כל הצבא לרדיפה. 'סרך הרדיפה' מתואר במפורט בפרשה יב, [9] 3 ואילך. התוכן שווה בשני התר אורים, אולם שונה בסגנונו : שם סגנון של סרך, וכאן סגנון תיאורי-עובדתי, על ההיערכות לרדיפה — ר' במפורט במבוא, פרק שביעי § 7, וכן שם § 5.

4. [בשש חצוצרות הזכרון : לשון קצרה, בדומה ל-[16] 2 - 3, ור' הערות שם. גודל הפער מחייב להשלים מלה נוספת לפני 'חצוצרות', ואולי 'בשש' ? — ונאספו אליהם : התיאור המפורס נמצא ב-[9] 3 ואילך. אין לב רוס, כמובן, שנאספו 'מסביבם', אלא שיצאו קדימה מתוך המערכות האחוריות ונערכו לרדיפה. להקבלה במסיבות דומות בצבא הרומאי — ר' הערה 33 * בפרק חמישי של המבוא. — כול מערכות המלחמה : ער עתה — בקרבות של ששת הגורלות ובתחילת הגורל השביעי — נלחמו בעיקר רגלי הביניים. עתה נערכות גם כל מערכות הפנים : ר' [9] 4 והערות שם. — ונחלקו : ור' [9] 6. — מנחני הכתרים : ההשלמה למי [16] 2. הפער מתאים בריוק, ואינו מספיק לתיבה ארוכה יותר, כגון 'מערכות'.

17 עד סוף הדף : הואיל ובתחילת הדף הבא מתחיל תיאור הגורל השביעי, והואיל ובדף הנוכחי היו לפחות כשלוש שורות נוספות על שורה 17 — יש להניח, שהתיר אור כלל תיאור קצר של חינוך בני אור על-ידי רבוי כהן הראש, ואחר-כך נאמר משהו, כגון : ובגורל החמיר שי יחזקו בני אור... ובגורל הששי יתאזר בליעל לעוד רת בני חושך וחללי הביניים יפלו ברזי אל.

[18] 1 - 8. בליית המגילה גרמה לניתוקו של הדף מן היריעה שעליה נכתב, וכן חסר גם רוב הצד הימני של הדף, חוץ מראשיתן של השורות 5 - 8, הנמצאות על קטע הדף המחובר לדף [17]. אחד משני הקטעים השייכים למגילת 'מלחמת בני אור בבני חושך', שנתגלו במספר 1 בשעת החפירות (קומראן I, לוח ו.א.א. מספר 33, 1) שייך לדף זה. כבר עמד על כך מיליק, מתוך הברקה גאונית (שם עמ' 135), בהסתמכו על זיקת המלה 'הבלא', הנמצאת על גבי הרסיס, למלה 'פלא' שבדף זה שורה 9, לפי מה שראה בלוח v במגילות גנוזות א. עכשיו אפשר לקבוע בוודאות, שרסיס זה מתחבר יפה בחלקן הימני של שורות 7 - 10, ור' להלן, מתוך כך נראה, שיש להרחיב במילימטרים אחדים את הפער מכפי שהודפס ב'אוצר המגילות הגנוזות', לוח [33].

1. [— ובגורל השביעי] : השלמת התוכן מתבססת על תוכנה של השורה בכללה, ור' גם הערות לעיל לסוף שורה 17 של הדף הקודם. שרידי האות, הנראים בסיום הפער, אינם שייכים למלה 'בהנשא', להשלמה השווה : 'ובגורל השביעי יד אל הגדולה מנצחת' (ב, [1] 14 והערות שם). גודל הפער מניח מקום לעוד תיבה אחת בראשית השורה. — בהנשא יד אל הגדולה על : ר' לעיל ב, [1] 14 והערות שם, וכן לקמן, שורה 3. ללשונו של כל המשפט השווה למשל : 'הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי' (ישעיה מט, כב) ; 'קומה ה' אל נשא ידך, אל תשכח ענייך' (תהלים י, יב). — ועל כול חניך ממשלתו : היו שלוש אפשרויות להשלמת המלה : 'גורל', 'קהל' ו'חיל'. שתי הראשונות אינן באות בחשבון מטעמים גראמטיים (ר' שרידי האות הראשונה). השלמתי לפי א, [1] 1, או [15] 2 - 3. לגודל הפער השווה את מידות המלה 'חיל' ב-[15] 2. כל המשפט — וכן הבאים אחריו — דומה ביותר לפרשה א, [1] 5 - 7 ; ב, [1] 14 - 15 ; ג, [1] 16 - 17, שהרי הוא עוסק באותו הנושא : מגפתם המכרעת של הכתיים. — במגפת עולמים : והשונה 'כלת עולמים' (א, [1] 5) ולקמן 'למגפת כלה' (שורה 11), וכן ר' למשל שמואל א ד, יג.

2. [— בקול המון גדול] ותרועת קדושים : השלמת התוכן לפי 'בקול המון גדול ותרועת אלים' (ב, [1] 1).

- 5 להחרימם. [ו]באוצ' השמש לבוא ביום ההואה יעמוד כוהן הָרֹאשׁ והכוהנים
וה[לוי]ים אשר
6 אתו ורא[שי] המערכות ואנשי[ה] הַסֶּרֶךְ וברכו שם את אל ישראל וענו ואמרו : "ברוך
שמכה אל [אֱלֹהֵי]ם כיא
7 הגדלתה עם עַמְכָּה[ה] להפליא ובריתכה שמרתה לנו מאז ושערי יְשׁוּעוֹת פתחתה לנו
פעמ[י]ם רבות
8 למען[ו] ב[ריתכה] [כי]א ענינו כטובכה בנו. ואתה אל ה[צ]דק עשיתה לַמַּעַן שמכה".

[כט]

- 9 [— — —] הַפִּלְתָּה עִמָּנוּ הַפְּלֵא [ו]פלא ומאז לוא נהיתה כמוהה ואתה ידעתה למועדנו
והיום הופיע
10 לָנוּ[ו] באורחם והרא[תנו] יד חסדיכה עִמָּנוּ בפדות עולמים להסיר מִמָּ[ש]לַת אֹיֵב לֵאמֹר
עוד ויד גב[ו]ן[רתכה]

5. להחרימם : ובסדר המקביל 'עד החרם' (יב, [9], 7, ור' הערות שם). — [ו]באוצ' השמש לבוא : אפשר לראות, שהסופר השאיר ריחוק גדול יותר מן הרגיל בין 'להחרימם' לבין 'באוצ'. אולי עשה זאת בגלל הנושא החדש, המתחיל כאן, האות שלאחר הפער היא ב ולא ע, והיא שייכת למלה 'אוצ', ולא למלה הקודמת. לשימוש הלשון השהה להלן (כט, [18], 11) : 'דעתה היום אף לנו' — על-פי 'ולא אף לבוא ביום חמים' (יהושע י, יג — בתיאור 'שמש בגבעון דום'), הכוונה כאן : במשך הר' דיפה (לאחר שנמשכו ששת הקרבות כל אותו היום) החל היום לערוב, ועלידי כך נמנע המשך הדיפה. על זיקת תיאור זה לתיאור רדיפתו של יהושע, וכן על התפילה הבאה בסמוך, ר' במפורט במבוא, פרק ראשון § 3 (פרשיות כח-כט) ופרק שמיני § 5 (5), ושם גם מק' בילות נוספות.

6-7. כיא הגדלתה עם עַמְכָּה[ה] להפליא : האותיות 'ה' עם עמכ' נמצאות על גבי הרטיס שנחגלה במערת קומראן 1 (ר' לעיל). לתוכן המשפט השווה שמואל א יב, כד ; יואל ב, כו ; ישעיה כח, כט. — ובריתכה שמרתה לנו מאז : השווה יט, [13], 7 ; כא, [14], 4 והערות שם. — ושערי יְשׁוּעוֹת פתחתה לנו פעמ[י]ם רבות : בגלל איחוי הקרע גראית רגל האות ת (במלה 'פתחתה') צמודה יותר מדי לאות ח (אוצר המגלות הגנוזות, לוח [33]), לעניין השווה : 'פתחו לי שערי צדק... כי עניתני ותהי לי לישועה' (תהלים קיח, יט-כא) ; ואולי גם ישעיה כח, א-ב ; ובייחוד שם ט, יח : 'וקראת ישר' עה חומותיך ושעריך תהלה' (פרק זה בישעיה השמיני ביותר על המגילה, ור' הערות לפרשה טו, [12], 13). יתר על כן, החל מפסוק כ, דן הפרק בנושא התפילה שלפניו : 'לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי ה' יהיה לך לאור עולם' ; והשווה לעיל 'ישועות אלי' [4], 13 והערות שם). — פעמ[י]ם רבות : השווה גם לעיל [11], 3.

5-6. יעמוד כוהן הָרֹאשׁ והכוהנים והנלויים אשר אתו ורא[שי] המערכות ואנשי[ה] הַסֶּרֶךְ : גודל הפער וגם העניין מאפשרים השלמה זו. והשווה : וראשי המערכות' ([13], 1) ; 'יכול אנשי הסרך' ([15], 4, ור' הערות שם). — ברוך שמכה : השווה יט, [13], 7 והערות שם, וכן שם שורה 1. כאן מתחילה התפילה (הנמשכת בפרשה הבאה), שבה מבקשים מאת ה', שיא-

פרשיות כח-כט, [18], 5-10

8. למען בן־יתכה נכיא ענינו כטובכה בנו : האותיות : יתכה [א] ענינו כטו, כתובות על הר־ סיס ממערת קומראן 1. לתוכן המשפט השווה לעיל יג, [11], 9 ואילך ; כא, [14], 4 ואילך והערות שם. וכאן ההדגשה על כך ש־העניות, שהיא תכונתם של בני הכת, היא גם תוצאה מטובו של ה' ומחסדו. והשווה גם ברכות

ט, ה, וכן שם שם, יג ור' גם הושע ג, ה ; ישעיה כט, יט. — ואתה אל הנצדק : והשווה לעיל כו, [17], 8 והערות שם. והשווה גם "בקראי עוני אלהי צדק" (תהלים ה, ב). — עשיתה למען שמכה : שרידי האותיות אינם מאפשרים לקרוא בחדאות, אולם הקריאה נראית אפ' שרית : והשווה למשל ירמיה יד, ז, ועוד רבים.

פרשה כט, [18], 9-14

הפרשה פותחת לאחר ריוח של שורה ריקה, שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 8) הסתיימה לאחר מחציתה. צדה הימני של הפרשה חסר כמעט כולו (חוץ משרידי שתי מלים בשורות 10-11 על גבי קטע הדף המחובר לדף [17], כמודפס באוצר המגילות הגנוזות. לוח [33] ; התיבות שעל גבי הרסיס שנתגלה במערת קומראן 1 (ר' לעיל), ממלאות חלק מן הפער של שורות 9-10. כן חסר כל חלקו התחתון של הדף משורה 13 ומטה (חוץ מראשי כמה אותיות בשורה 14). דף זה הוא האחרון ביריעה. אין לדעת, אם דף [19] (הבודד) רצוף לו (ור' להלן), ולכן פתוחי בו פרשה לחוד. מכל מקום יש לציין, שגם בדף [18] וגם בדף הבודד בלה כליל חלקם התחתון משורה 13 ואילך, ויש אפוא להניח שהיו סמוכים זה לזה.

פרשה זו מכילה את המשכה של התפילה, שתחילתה בסוף פרשה כח [18], 6 ואילך). הסופר ייחד לה כאן פרשה מיוחדת שכן תחילתה — שבפרשה הקודמת — אופיה ותוכנה כללי, ואילו כאן מתחיל עיקר תוכנה המיוחד : בקשת התערבותו של ה' להשמדתם המוחלטת של האויבים הניגפים. על תוכנה ר' במפורט במבוא, פרק שני § 3 (פרשה כט), ובמיוחד שם בפרק שמיני, § 5 (5).

9-10. והיום הופיע לנו באורתוס : הפניה אל ה' בלשון נוכח מחייבת לגרוס : 'הופיע' כלשון בקשה ; והשווה "אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים" (תהלים צד, א) : "וכשחר נכון לאורתוס" הופעתה לר' (הודיות [4], 5) : "ותופע לי בכוכבה לאורתוס" (שם שם, 23), על שימוש יפעי ר' בהרחבה הערה 95 בפרק שמיני של המבוא, ובפרק אחר־עשר, § יפעי. 'אורתוס' הנוכח בהודיות במובא לעיל עדיין לא מצא פשר מניה דעת (ור' סוקניק, מגלות גנויות ב, עמ' מג, הרואה בו צורת יחיד של 'אורים ותומים' ; ח' ילון : אורתים (על דרך צהרים, ערפים), ור' Q. Vermès, עמ' 138. ואולי מונח זה הוא שמו של (אור) השמש באחרית הימים, הוא 'אור עולמים', האיר הגדול, האור השלם ? ואם כן, אולי יש בו פתרון לשמות השמש הנוכחים בספר חנוך עח, א, שנשתמרו בצורה מסורסת בנוסח הכושי : "ואלה שמות השמש, הראשון : ארירס והשני תמס" (= תמאש ?), ור' במהדורת כהנא : 'אור חרס וחמה', ועיין במהדורת צ'ארלס שאינו מתרגם ומע' תיק Tômâs ; Orjârês. ונראה כאילו ש'אורתוס' מכיל את חלקם הראשון של שני השמות הנ"ל, מענין גם המשפט : "הלון ואור עד תום כול מועדי תושך ובמועד אל איר רום גודלו לכול קצי עולמים" (לעיל ב, [1], 8).

10. נהראתנו יד חסדיכה עמנו בפדות עולמים :

9. [— —] הפלתה עמנו הפלא נפלא : שלוש התיבות הראשונות נמצאות על הרסיס מקומראן 1. לצירוף המלים השווה : "לכן הגני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא" (ישעיה כט, יד), לכתוב 'הפלתה' השווה את נוסח הפסוק הנ"ל במגילת ישעיהו נוסח א : "לכן הנה אנוכי יוסף להפלה את העם הזה הפלה ופלה", והש' וזה גם תהלים יז, ז, המשך המשפט מחייב להשלים את שתי התיבות הראשונות בערך : 'ובגבורת ידכה', כאן, כמובן, רמז לגסי העבר. — ומאז לוא נהיתה כמוהה : ללשון השווה לעיל "ובכול צרותמה לוא נהיתה כמוה !" (כ, [1], 12 והערות שם), לכתוב ר' הקדמה, ייתכן שיש כאן זיקה לכחוב ביהושע י, יד (בנס השמש בגבעון) : "ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמע ה' בקול איש" — כלומר : מאז לא עשית מעשה כזה, אולם היום — הופע שנית וכו' (לקמן). — כיא אתה ידעתה למר' עדנו ; כתב תחילה 'אתה ידעתה', ואחר־כך נתלה (כנראה מידי סופר אחר) 'כא' מעלו של 'אתה', ונתקבל 'כיא אתה', ור' הקדמה, תיקון זה (אם אכן זה תיקון), ולא סימן אחר, שמשמעותו נעלמה ממני מעיד נוספות על הדמיון המוחלט בין האותיות י — ג. בניגוד לנוסח זה ר' "כיא אתה יעדתנו למקועד גקם ז]" (כ, [13], 17) : 'היום מועדו להכניע' (כו, [17], 5, ור' הערות שם), אין להניח שיש כאן טעות. משמעות המשפט : הופע בגבורת מלא, שכן ידעת שהיום מועדנו להשמיד את הכתים.

11 ובמלחמתכה בכו]ל אויבינו למגפת כלה. ועתה היום אץ לנו [ל]רדוף המונם. כיא אתה

12 [— — — —] ו]לב גבורים מגנתה לאין מעמד. לכה הגב[ור]ה ובידכה המלחמה ואין

13 [מציל — — — —] עתו]תיכה ומועדים לרצונכה וגמול [— תשיב לאויב]יכה ותבצור ממחר[— — —]

14 ————— 5 —————

[ל]

19, 1 : [לג]בורים. כיא קדוש אדירנו ומלך הכבוד אתנו וצ[בא רוחי עם צעדינו ופרשינו כעננים

2 וכעבי ט]ל ל[כ]סות ארץ וכזרם רביבים להשקות משפט לכ[ול צאצאיה. קומה גבור שבה שביכה

3 איש כבוד ושו]ל שללכה עושי חיל. תן ידכה בעורף אויביך ורג[ל]ך [על במותי חלל מחץ

4 גוים צריכ]ה וחרבך תואכל בשר. מלא ארצכה כבוד ונחלתכה ברכה ה[מון מקנה בתלקותיכה

5 כסף וזהב ואבני חפץ ב]היכלותיך. ציון שמחי מואדה והגלנה כול ערי יהו[דה] פתחי שעריך

6 תמיד להביא אליך] חיל גוים ומלכיהם ישרת[נך] והשתחוו לך [כול מעניך ועפר רגליך]

7 [ילחכו. בנות ע]מי הבענה בקול רנה עדינה עדי כבוד ור[ד]ינה במלכות

8 [כתאיים והיתה לאדוני המל]וכה וישראל למלכות [ע]ולמים.

11. ועתה היום אץ לנו [ל]רדוף המונם : ור' לעיל, שורה 3 ; 6 והערות שם. וזאת סיבת המפילה : היום אץ ואינו מאפשר לסיים את הרדיפה. לצירוף אץ לנו השוה יהושע יו, טו : "כי אץ לך הר אפרים".

11 - 12. כיא אתה [— — — —] ו]לב גבורים מגנתה לאין מעמד : והשוה : "וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך" (בראשית יו, כ) ; ומצד אחר : "תתן להם מגנת לב" (איכה ג, סה). לשימוש זה של "מגנתה" במשמעות של שברת, הסב את תשומת לבי ד"ר יצחק וארטסקי אל דברי המדרש (איכה רבה ג, סמוך לסוף הפרק) : "תתן להם מגנת לב — חרין אמוראין, חד אמר : תבירות ליבא, וחד אמר : עזיזות ליבא. מאן דאמר תבירות ליבא, שנאמר : אשר מגן צריך בידך". לסיפה השוה : "ולכול גבוריהם אין מעמד" (לעיל כא,

האחיות : ין [תנו יד הסדיב], נמצאות על גבי הרסיס ממערת קומראן, מספר 1 (ר' לעיל). והשוה תהלים פח, ת. ומכאן רברי ההמשך : ייד גבון]רתכה, ור' הערות שם. על יפדות עולמים ר' לעיל [15], 1 והערות שם. — להסיר ממנשלת אויב לאין עוד : ההשלמה ודאית, ור' גם לעיל בג, [15], 17 : תחילת המגפה אין בה עדיין כדי להשמיד את האויב, ונדרש מאמץ נוסף להשמידו עד כלה.

10 - 11. ויד גבון]רתכה ובמלחמתכה בכו]ל אוי- בינו למגפת כלה : השלמת "ובמלחמתכה" משוערת. הפער מתאים. והשוה הצירוף : "לכה הגבורה ובידכה המלחמה" (לקמן, שורה 12) וכן לעיל : "כיא אם לכה המלחמה ובכוח ידכה רוסשו פגריהם לאין קובר" [11], 1, ור' הערות שם).

פרשיות כט - ל, [18], 11 - [19], 8

[14] 8. ור' הערות שם, אין בידי הצעת השלמה לראי שית השורה.
12. לכה הגבנור[ה] ובידכה המלחמה : ור' לעיל, שר-
רה 10, והשחה גם סרר הפוך : "לכה המלחמה ומאתכה
הגבורה" ([11] 4).
12 - 13. ואין [מציל] : השלמת התוכן, ור' למשל מיכה
ה, ור' גם לעיל [14] 11.
13. [עתותיכה ומועדים לרצונכה : ואולי יש
להשלים 'ואתה עשיתה' והשחה הערות ל[14] 13.
— וגמול —] תשיב לאויב[יכה : ההשלמה לפי

התוכן וכמעט ודאית אי אפשר לגרוס 'תשלם', שאי
לו כן היה נראה קצת העליון של אות ל, ור' הערות
ל'גמול אלי' (ה, [4] 12) ורבות המקבילות — ותבצור
ממ — [] : אין לי הצעת השלמה, והקרוב ביותר
שמצאתי : "יבצר רוח נגידים נורא למלכי ארץ" (תהלים
עו, יג). ואולי יש להשלים 'ממחרסיה' על-פי ישעיה
לג, ד (ענין רבסקה, ור' להלן הערות לסרשה לא, [19]
9 ואילך, אין נקודת-אחיזה להשלמת שארית העמוד שהי
כילה עוד כ-5 6 שורות אם היה הדף הבא [19] מחר
בר אליה, הרי שבסופו של דף [18] היתה ראשית הנוסח
של פרשה טז ([12] 6), ור' להלן בהערות לפרשה ל.

פרשה ל, [19], 1 - 8

פרשה זו כתובה על דף [19], שאינו שייך ליריעה שכתובים עליה הדפים [16] - [18], כפי שניתן
לראות מסימני התפר שבקצהו השמאלי של דף [18]. בעיית תוכנה ומקומה של הפרשה — המכילה
למעשה קטע של נוסח תפילת מועד המלחמה שבפרשה טז — נדונה בהרחבה במבוא, פרק ראשון
§ 3 (פרשה ל) ושם בפרק שמיני § 5 (1). לתוכן המשפטים והביטויים ר' הערות לדף [12] 6 - 15.
בהשלמת נוסח התפילה בדף זה אנו נעזרים בשיבוץ רסיס 2 בצדו הימני של הדף ליד תחילת
השורות 1 - 2 ובשיבוץ הקטע השני, שנתגלה במערת קומראן 1 (קומראן ו, לוח XXIX, מספר 2.33)
בקצה השמאלי של שורות 7 - 11. את רוחבו של הדף שיערנו על-ידי מדידה מדויקת של רוחב
המלים שבפרשה טז ([12]) ושיבוצן בפערים שבין סיום השורות ובין תחילת השורות שאחריהן
בדף [19]. והואיל ועל הקטע ממערת קומראן נראים שרידי אותיות מעבר לשולי הדף, יש להניח
בבטחה שלאחר דף [19] עוד היה דף אחד לפחות.

בלוח הבא ניתנות שתי הנוסחאות וההבדלים שביניהן, בדרך כלל אפשר לציין, שנוסח דף [19]
(שנכתב בידי אותו הסופר, ואינו נוסח אחר של המגילה) מהוקצע יותר : הוא משמיט את החרוזים
המכבידים על המשקל או המיותרים מבחינת התוכן (חזרות). מעניין גם הנוסח השונה של מלים
אחדות : 'אדירגו' במקום 'אדוני' ; 'הבענה' במקום 'צרחנה' ; 'למלכות' במקום 'למלוך'. הבדלי
הכתיב בין דף [12] ובין דף [19] מבליטים באופן כללי את שני דרכי הכתיב, שנמצאו עד כה
במגילות. בשעה שדף [12] דומה בכול לכתיב של המגילה הנוכחית, של פשר תבוקה, של סרך
היחד ושל ישעיהו כ"א — הרי בדף [19] אנו מוצאים בדרך כלל את דרך הכתיב, שנשתמר בנו-
סח המסורה :

שורה	דף [12]	שני נוסח	דף [19]	שורה
6.	ואתה אל נ[ורא] בכבוד מלכותכה	—	מקום הדברים בסוף הדף הקודם, ואין לרצות את נוסחו.	
	ועדת קדושיכה בתוכנו לעזר עולמינ]			
7.	ונת[נו] בוז למלכים לעג / וקלס לגבורים			
	כיא קדוש אדוני	אדירנו	כיא קדוש אדירנו	
	ומלך הכבוד אתנו עם קדושים	עם קדושים	ומלך הכבוד אתנו	
	גב[ורים] ו[צבא] מלאכים בפקו- דינו	גבורים וצבא מל- אכים בפקודינו		

מלחמת בני אור בבני חושך

שורה	דף [12]	שנוי נוסח	דף [19]	שורה
8.	וגבור המלח[מה] בעדתנו	וגבור המלחמה < > בעדתנו		
	וצבארוחיו עם צעדינו ופרשינו[ו]		וצבא רוחיו עם צערינו ופרשינו	
	[כ]עננים וכעבי טל לכסות ארץ		כעננים / וכעבי טל לכסות ארץ	2
9.	וכורם רביבים להשקות משפט לכול צאצאיה		וכורם רביבים להשקות משפט לכול צאצאיה	
	קומה גבור		קומה גבור	
	שבה שביכה איש כבוד		שבה שביכה / איש כבוד	3
10.	ושול / שללכה עושי חיל		ושול / שללכה עושי חיל	
	תן ידכה בעורף אויביכה	(ידכה) אויביכה	תן ידכה בעורף אויביך	
	ורגלכה על במותי חלל	ורגלכה	ורגלך [על במותי חלל	
	מחץ גוים צריכה		מחץ / גוים צריכה	4
11.	וחרבכה / תואכל בשר אשמה	אשמה < >	וחרבך תואכל בשר	
	מלא ארצכה כבוד	(ארצכה)	מלא ארצכה כבוד	
	ונחלתכה ברכה	(ונחלתכה)	ונחלתכה ברכה	
	המון מקנה בחלקותיכה		ה[מון] מקנה בחלקותיכה	
12.	כסף וזהב ואבני / חפץ בהיכל[ו] בהיכלותיכה	בהיכלותיך	כסף וזהב ואבני חפץ ב[היכלותיך]	5
	ציון שמחי מאדה	מאדה	ציון שמחי מאדה	
	והופיעי ברנות ירושלים	והופיעי ברנות ירושלים < >		
	והגלגה כול ערי יהודה		והגלגה כול ערי יהו[דה]	
13.	פתחי / שע[ריך] תמיד		[פתחי שעריך / תמיד	6
	להביא אליך חיל גואים	גואים	להביא אליך חיל גוים	
	ומלכיהם ישרתוך		ומלכיהם ישרת[ו]ך	
	והשתחוו לך כול מעגין		והשתחוו לך כול מעגין	
14.	ועפר / רגליך ילחכו		ועפר רגליך/יילחכו	7
	בנות עמי		בנות עמי	
	צרחה בקול רנה	צרחה	הבענה בקול רנה	
	עדינה עדי כבוד		עדינה עדי כבוד	
	ורדינה ב[מ]לכות כמיאם		ורדינה במלכות [כמיאם]	
15.	[והיתה לאדוני המלוכה ?	?	[והיתה לאדוני המלוכה	8
	וישראל למלוך עולמים	למלוך	וישראל למלכות [ע]ולמים	

פרשה לא, [19], 9 - 13

[לא]

- 9 [והיה להמה כול ה]ל[ני]לה ההוא למנוח עד הבוקר. ובבוקר יבואו עד מקום המערכה
- 10 [גב]ורי כתיים והמון אשור וחיל כול הגוים הנקהלים את[ם]. והנה כול[ם] חללים
- 11 [כי]א נפלו שם בחרבאל. ונגש שם כוהן הר[אש] ומש[נהו] [ואתיו הכהנים והלויים וכול זקני
- 12 הסרד וגבורי ה]מלחמה וכול ראשי [ה]מערכות ופקוד[יהם]. וברכו את אל ישראל ושב אל
- מקום
- 13 עומדם לפני גפ[ו]ל [ח]ללי כתיים. והללו שם [א]ת אל [ישראל — — —].

פרשה לא, [19], 9 - 13

הפרשה פותחת ללא ריוח של שורה ריקה. שכן השורה האחרונה של הפרשה הקודמת (שורה 8) נסתיימה סמוך למחציתה. הדף בלה במידה קשה משני עבריו ובחלקו התחתון. ור' הערות שבראש פרשה כט, [18], 9. השלמת הפרשה כפי שניתנה בגוף המגילה, מצריכה כמה הערות הסבר כלליות. לפי כל הסימנים יש לשבץ את רסיס מספר 8 בהמשך המלים שבשורות 9 - 10. הרסיס מתאים למקום זה גם מבחינת צורתו, והוא מתאחה יפה עם שרידי האותיות הנראות בקצותיו ובקצות השו"ר רות הנ"ל.

בהשלמת החסר התבססתי אף על המבנה הסיפורי של התיאור ועל זיקתו לנושא העיקרי של ה'פשר', הדורש על הכתיים את מה שנאמר על אשור: "ונפל אשור בחרב לוא איש וחרב לוא אדם תואכלנו" ([11], 11 - 12). ור' במפורט במבוא, פרק שני § 3 (2) ושם הערה 26. חיזוק נוסף לכך ניתן בצירוף "נפלו שם בחרבאל" (שורה 11). המקביל גם למה שנאמר בסוף פרשה כב: "הנועדים עמו ליום [נקם] בחרבאל" ([15], 3, ור' הערות שם). אם נקבל את הצעת ההשלמה, יובן מבנה התפילה והספור כאחד:

בתחלת הרדיפה אחרי הכתיים נאלצו בני אור להפסיק את הרדיפה "באין השמש לבוא ביום ההוא". הם פונים בתפילה אל ה', שיבוא לעזרתם. ורומזים על המסיבות הדומות כשהיה יהושע עלול לחדול מרדיפת האויב — לולא התערבות ה'. בני אור חוזרים למחנה. "והיה להמה כול הלילה ההוא למנוח", ומתכוננים לרדוף בבוקר אחרי הכתיים, והנה רואים הם את כל גיבורי הכתיים והמונם פגרים מתים. המלה 'ובבוקר', כאן, רומזת בבירור לתיאור מפלת סגחריב שבספרי מלכים ב, ישעיה ודברי-הימים ב. "ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור... וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים" (מלכים ב יט, לה). ובמקוצר יותר בישעיה לו, לו. וכן: "וישלח ה' מלאך ויכתד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור" (דברי-הימים ב לב, כא). כנראה נזקק הסופר לפסוק שבדברי-הימים ב בשעה שכתב 'גבורי כתיים'; ואולי יש בזה כדי להסביר את המשפט: "וחנו נגד מלך הכתיים" (כב, [15], 2 ור' הערות שם). התערבות המלאך ששלח ה' היא כבסיס גם לנאמר בפרשה יט, [13], 10; כז, [17], 6 ור' שם.

9. [והיה להמה כול ה]ל[ני]לה ההוא: השלמת התוכן במגילות 'ההוא'. — למנוח עד הבוקר: והשווה מתאימה לפער. הצירוף 'כל הלילה' מצוי הרכה במקרא. 'שבת מנוח' ([2], 8 - 9) והערות שם. כלומר, שעם ערוב השלמת 'הלילה' ודאית. — והוא: שלא ככתיב הרגיל היום ולאחר התפילה נפסקה המלחמה עד הבוקר. —

מלחמת בני אור בבני חושך

ר' לעיל [2], ו והערות שם. נוסח המגילה כאן, הן בטכס שלאחר הניצחון הסופי, מצטיין בפירוט מלא של 'שני הצדדים', על בני חושך ר' לעיל, ועל בני אור עוד להלן. והשווה בסרך: 'זכרכו שם כולם' (כא, [14], 3 - 4).

11 - 12. 'נאחיו הכוהנים והלויים וכול וקני הסרך': השלמת התוכן לפי [13], 1. השלמה זו מתאימה לסער ומשאירה ריחוק מספיק להשלמת המלה לפני 'המלחמה'.

12. 'וגבורי המלחמה': השלמתי לפי יו, [12], 16, שאף שם נזכרים 'גבורי המלחמה' בסרך התפילות הנדון, ור' הערות שם. אפשר גם 'עתודי המלחמה', לפי [15], 2, ור' שם. — וכול ראשי (ה)מערכות: נזכרים רק כאן. על חשיבות המשפט הזה לקביעת מהותן של 'מערכות הפנים' ר' במבוא, פרק שביעי § 5 (1). — ופקודיניהם: היינו כל הצבא כולו. והשווה [2], 4, 15 והערות שם. — 'זכרכו את אל ישראל': השלמת התוכן עליפי יו, [13], 1; [14], 3 - 4. אין מקום להוסיף 'זעמו את בליעל', מאחר שנדרש מקום לדברים שבראש השורה הכאה. הנוי סת מקוצר ביותר, שכן בא בהרחבה בסרכים הנ"ל.

12 - 13. 'ושבו אל מקום עומדם לפני נפול' [חללי כתי-נים]: שרידי אותיות ל תוזרים ונשנים שלוש פעמים בר' וחיים המתאימים בדיוק להשלמה זו לפי [14], 3. הכוונה: עתה הם חוזרים אל 'מקום עומדם אשר סדרו שם המערכה לפני נפול חללי האויב' (שם). הפער אינו מאפי' שר להשלים את הנוסח המלא; נוסח ההשלמה מתאים לגודל הפער. — 'והללו שם [א]ת אל [ישראל]': השי' למה ודאית של שרידי האותיות ושל הרחמים שביניהן, ומקביל לו הנוסח בסרך: 'זכרכו שם כולם את אל יש-ראל ורוממו שמו ביתו שמחה וענו ואמרו: ברוך אל ישראל' וכו'. ייתכן שיש להשלים את סוף השורה ואת שארית הדף בדומה להנ"ל ולהמשכו.

שארית המגילה תיארה כנראה את שובם של הלוחמים לירושלים ואת התפילות וההודות שנאמרו לרגל זה; והשווה במבוא, פרק ראשון § 3 (פרשה לא).

ובבוקר יבואו עד [מ]קום המערכה: אני מציע לשבץ כאן את רס"ס 8. שרידי האות שבצדו הימני מתאחים יפה עם הקצה הבלתי-שלם של אות ר ומשלימים אותה. צורת הרס"ס מתאימה בדיוק לשקע שבקצה המגילה, ואף קצהו העליון של הרס"ס מתאחה יפה עם חלקו השמאלי של הדף מתחת למלה 'כבוד' שבשורה 7. מה שנראה כשרידי אות בקצהו העליון של הרס"ס אינו, לדעתי, אלא כתם, שנתהווה בשולי הקטעים והרס"סים מחמת התקלפות ובלילה (ור' למשל, במיוחד ברוך [16] בשולי המג' לה מימין ומשמאל לפער המאונך); גם צורתו של הכתם אינה דומה לאיזו אות שהיא על דרך איחוי הרס"ס ר' גם בהערות לשורה 10 להלן. האותיות 'ץ' 'ם' המערכה נמצאות על הרס"ס שנתגלה במערת קומראן מספר 1 (ור' לעיל).

10. 'גבארי כתיים': השלמה כמעט ודאית האות היא ר ולא ד ולכן אין להשלים 'גדודי'. ור' לעיל על זיקת הדברים לדבריהימים ב לב, כא. גיבורי האויב נזכרים לעיתים קרובות במגילה ([12], 7; [14], 8, 11 ולקמן, שורה 12). — והמון אשור: ור' לעיל 'המון בליעל' ([18], 3) והערות שם. — וחיל כול הגוים: לצירוף בכללו 'כתיים, אשור וחיל כול הגוים' ר' לעיל [18], 2; [15], 1 - 3. והערות שם. — הנקהלים את[ם]: בשורה השנייה של רס"ס 8. קצה הימני של ה נראה על הדף, ושניהם מתאחים יפה. למשפט השווה [15], 3; [11], 16, והערות שם. — 'והנה כול[ם] חללים': על גבי הרס"ס מקומראן 1.

11. [— כיא] נפלו שם בחרבאל: השלמת 'נפלו' ודאית. ור' אות נ במלה 'ונגש' שבשורה זו, והשווה הע' רות ל[15], 3. כאן רומז כנראה לדברי ישעיה, המובאים כאן בפרשה יד, [11], 11 - 12 ולתיאור מפלת צבא סנ' חריב שהובא לעיל. — ונגש שם: כלומר בסמוך למי קום נפילת חללי הכתיים, ור' בסמוך. על 'ונגש' ר' הע' רות ל[16], 11. — כוהן הר[ת]אש ומש[נהו]: ההשלמה מתוך הנתה, שאכן רס"ס 8 שייך הנה. שלוש האותיות האחרונות נראות יפה, והפער מתאים. מכאן ייתכן שגם בסוף דף [12] היה נוסח דומה. על 'כוהן הרואש ומשנהו'

תעתיק הרסיסים

אוצר המגילות הגנוזות, לוח [47]

מספר הרסיס	התעתיק	רף המגילה
רסיס מס. 1	<p>1. [ה]מונם [כמוץ עובר והיה לש]ממה לוא ימצא</p> <p>2. [כצי]ץ בק[צִיר־]ואתם אמצו ו[ה]תחזקו</p> <p>3. [לא]ל על כול ח[יל בליעל ומש]פֿט</p> <p>4. [על] כול רוחי ר־ש[עה דגלי ? ג]בורי</p> <p>5. [מתע]ת־דים ליום [נקם]</p> <p>6. [—]ל [— — — — —]</p>	<p>1 [15] =)</p> <p>2 [15] =)</p> <p>3 [15] =)</p> <p>4 [15] =)</p> <p>5 [15] =)</p> <p>6 [15] =)</p>
רסיס מס. 2	<p>1. [לג]ב־ורים כי־א</p> <p>2. [וכעבי ט]ל ל[כ]סות</p>	<p>1 [19] =)</p> <p>2 [19] =)</p>
רסיס מס. 3	<p>1. - - -</p> <p>2. [...]ים מכול ומ[]</p>	
רסיס מס. 4	<p>1. - -</p> <p>2. [] ב־רתי []</p>	
רסיס מס. 5	<p>1. [] י־א []</p> <p>2. [] וק[]</p>	
רסיס מס. 6	<p>1. [] ל־הנ -</p> <p>2. [] ל[]</p>	

תעתיק הרסיסים

מספר רסיס	התעתיק	דף המגילה
רסיס מס. 7	1. [] הו []	
רסיס מס. 8	1. [רִיבֹּאוּ עַד מֶ] [] 2. [נִקְהִלִּים אֲתָ] [] 3. [נִהְיָ] []	(9 [19] =) (10 [19] =) (11 [19] =)
רסיס מס. 9	1. אֶל יִשְׂרָאֵל 2. לְהַסִּיר בָּלָ [] 3. בִּאֲבֹדוֹנוֹ ח []	(16 [15] =) (17 [15] =) (18 [15] =)
רסיס מס. 10	1. [] תִּבְּ []	
קומראן נ. לוח וxxx		
רסיס 33 (1)	1. [] הָ עַם עֲמֹכָ [] 2. [] רִיתְכָה [כִּי] אֶעֱנִינוּ כְּטוֹ []	(7 [18] =) (8 [18] =)
	3. [] פִּלְתָה עֲמָנוּ הַפְּלֹא [] 4. [] תִּנּוּ יָד חֲסִדִּיכָה []	(9 [18] =) (10 [18] =)
רסיס 33 (2)	1. [] רִי 2. [] יִנָּה בַּמַּלְכוּת	(6 [19] =) (7 [19] =)
	3. [] קוֹם הַמַּעֲרָכָה 4. [] מִן חֲלָלִים	(9 [19] =) (10 [19] =)

הדיון המפורט בתוכנם ומקומם המדויק של הקטעים והרסיסים נמצא בהערות לגוף המגילה במקומות המתאימים

נ פ ת חות

ביאורי לשון

מַעֲשֶׂה : כַּמְעַשָּׂה 387 ; מַעֲשֶׂה חֶרֶשׁ מַחֲשַׁבְתָּ 288 ; מַעֲשֵׂי 287 מַצְרֵף : מֵלֵא מַצְרֵפִי 357 מֵרָאָה : מֵרָאָה פְּנִיִּם 287 מִשְׁרָה : מִשְׁרָה מִיכָאֵל 211	חֶבֶר : מַחְבֵּרֶת 288 חֵד : קוֹל חֵד 96 307 חוֹשׁ : מַחוֹשֶׁה 262 חוֹק : לַהֲחֹזֵק 316 ; מַחְזִיקִים 107 287 חֶלֶף : חֶלִיפָה לַמַּלְחָמָה 160 352 חֶלֶץ : יַחְלוּצוּ 268 חֶלֶק : תַּחֲלֵק 269 חֶסֶד : חֲסִדִּים 274 חֶרֶץ : חֲרוּצֵי הַמַּלְחָמָה 352 ; הַחֲרוּץ לְמוֹעֵד נֶקֶם 197 347 ; מַחֲרוֹץ 129 חֹשֶׁב : מַחֲשַׁבְתָּ 288 חֹשֶׁה : יַחֲשׂוּ 101 309	אֶבֶדָן : כַּאֲבֹדוֹ 349 אֶדוֹן : אֶדוֹן הַרוֹחוֹת 211 אֹרְתוֹם : [בְּאֹרְתוֹם] 361 אֹר : יֹאִירוּ 259 אוֹת : אוֹת הַשֶּׁבֶט 276 אֹז : מֵאֹז 261 אִישׁ : אִנְשֵׁי הַשֵּׁם 268 אֵל : אֱלִים 210 אִמָּץ : מֵאִמְצָה לִבֵּב 263 אִסָּף : הָאִסְפָּם 273 ; הַמֵּאִסֵּף 88 אִסָּר : תֵּאִסָּר 154 287 אִרְכִּירוֹח : וְאִרְכִּירוֹח 297
סָגַר : הִסְגֵּר 128 289 סֹדֶר (שֵׁם) : נִפְשָׁטִים לְמִדְרֵיָהּ 90 132 — דְּגִלֵּי הַבִּינִיִּים 132 — מַלְחָמָה 132 — פְּנִים 132 — פִּרְשִׁים 132 סֹדֶר (פֻּעֵל) : וְסִדְרוּ שֶׁבַע הַמַּעֲרֻכּוֹת 133 סוֹב : מוֹסֵב 287 סִמּוֹךְ : קוֹל חֵד וְסִמּוֹךְ 96 97 307 סִפָּה : סִפּוֹת 117 סֶרֶךְ (שֵׁם) : 133 136 137 138 139 270 265 140 סֶרֶךְ (פֻּעֵל) : יִסְרוּכּוּ 265 עֲבוּדָה : לְכָל עֲבוּדָתָם 271 עָם : וְעַמָּהֶם 255 עָמַד : מַעֲמָדוֹ 135 188 189 עָמוּד : עָמוּד מַחֲשַׁבְתָּ 289 עֶרֶךְ : עוֹרֵךְ הַצִּיּוֹה 143 ; מַעֲרֻכּוֹת הַפְּנִים 150 עַת : עַם יִשׁוּעָה 257 258 עֲתוּד : וְעֲתוּדֵיהֶם 301	טָרוּד : קוֹל... טָרוּד 95 96 307 יָד : יָדִי 93 96 306 יָדַע : יָדַעְתָּה לְמוֹעֲדוֹ 361 יָחַד : גִּלְחָמִים יָחַד 261 317 יָפַע : לַהֲפִיעַ 203 יָצַב : לַהֲתִיצֵב 266 כְּבוֹד : כְּבוֹד אֵל 281 כְּדִי : כְּדִי הַסֵּל 351 כֹּהֵה : יִכְהוּ 354 כֹּלָה : וְכֹלָת עוֹלָמִים 258 ; לְכֹלָת עוֹלָמִים 341 כִּלִּי : בְּכִלֵּי הַמַּלְחָמָה 107 כִּנְף : וְכִנְפֵיהֶם... מִן־שָׁנֶיךָ עֲבָרֵי הַמַּעֲרֻכָּה 176 כֶּף : גִּלּוֹל כִּפִּים 174 175 כִּרְסָם : [יִכְוֹר]־סֵם 342 לָמַד : וּמִלּוּמֵי חוֹק 318 ; מִלּוּמֵי מַלְחָמָה 297 לְגֹדֵל : הַמְגֹדְלוֹת 172 מִגֵּן : מִגְנָתָה 362 מִדְּבַר : מִדְּבַר הָעַמִּים 256 מִהֶמָּה : לְמַהֲמָה 327 מוֹעֵד : יָרַעְתָּה לְמוֹעֲדוֹ 361 ; לְבֵית מוֹעֵד 273 מוֹז : מִמוֹחִים 110 288 מַחְנָה : רֹאשֵׁי הַמַּחֲנוֹת 44 מֵלֵא : מֵלֵא מַצְרֵפִי 357 מַסּוּרָה : הַמַּסּוּרוֹת 38 ; לְמַסּוּרוֹתָם 37	בֶּדֶן : אֲבֹדֵי רִיקְמָה 288 בַּחֵר : בַּחֲרִים 76 77 בֶּטֶן : וְהִבֵּטֶן 118 291 בֵּית מוֹעֵד : לְבֵית מוֹעֵד 273 בִּלְעֵל : 255 בֵּן : בְּנֵי חוֹשֶׁךְ 254 255 ; בְּנֵי שָׁמַיִם 210 בַּעַל : וּבַעֲוִלִים 297 בַּקַּע : מִבַּקַּע 320 גְּבוּרָה : גְּבוּרֵי חֵיל 317 גְּדִיל : גְּדִיל שִׁפָּה 110 287 גּוֹלָה : גּוֹלַת הַמִּדְּבָר 256 גּוֹרֵל : כְּגוֹרֵל 254 262 גִּילָה : גִּילּוֹת 275 גִּלְל : גִּלּוֹל כִּפִּים 174 175 דָּגַל : דָּגְלֵי אֵל 274 ; דָּגְלֵי הַמַּלְחָמָה 90 דִּמָּה : דְּמִיוֹנִים 297 דֶּרֶךְ : דֶּרֶךְ מַעֲט 175 313 הֶבֶל : גּוֹי הֶבֶל 283 הוֹהָה : יוֹם הוֹהָה 261 הַחֵל : לַהֲחֵל 254 הִיָּה : הוֹהָה וְהִיָּה 355 זִיק : זִיקֵי דָם 293 זַעֲטוֹט : וְכָל גֶּעֶר זַעֲטוֹט 300 זֶרֶק : זֶרֶקוֹת מַלְחָמָה 123 חָבֵל : חָבֵלוֹ 343 ; מֵלֵאכִי חָבֵל 210

מ פ ת ח ו ת

קדוש : קדושים 211	רוח : וארוכי רוח 297 ; רוחות 211	שלט : השלט השני 125 293
קום : קמי ארץ 329	רטש : רוטשו 322	שמע : שומעי עמוקות 319
קטר : מקטרת 267	ריב : ריב אל 283	שנה : לשנות 312
קץ : ובקצו 257	רך : ורכי מה 297	שנן : ושנן כלי מלחמה 354
קרב : המתקרב 310	רכב : הפרשים על רכב 164	שען : משענת אל 283
קשת : קשת ומגדלות 175	רנה : רנות 279	שער : שערי המלחמה 135
	רשה : לרשות יד 329	שפה : גדיל שפה 110 / 28
	רשע : להרשיע 337 ; מרשיעי ברית 255	שפוד : שפוד אל הראש 117 290
		שר : שר מאור 211
ראה : מראי דמיונים 297	שבולת : מראה שבולת זהב 110	תכן : בתכון ימיהם 297
ראש : והראשים 90 134	שוב : המשוב 88 ; למשוב 263 ;	תמיד : בתמיד 265
ראש (הכידן) : אל דרואש 117	משיבים 311	תמם : תמימי רוח ובשר 301
ראשית : 254	שלח : משלוח יד 254	תעודה : תעודות המלחמה 78 268
רגל : מרוגלת 118 291		269
רדד : קול... מרודד 97 305		
רדף : המרדף 88		

מ פ ת ח ש מ ו ת ע ב ר י

(רי גם מפתח שמות לועזי)

אבגוסטוס 109 121 167 224 225	בובר ש. רי באבער	גרסמאן ה. 127
אביהו 10 202 354	ביכלר א. 189	
אביה 82 89 109	בךחורין א. 288	דוד 49 60 75 77 79 81 122 130 193
אבריונה מ. 28 72 134 141 142	בךיהודה א. 38 57 97 115 116 122	194 195 218 283 285 318 321 322
147 161 180 189	123 125 154 283 285 347	דומשבסקי א. ח 108
אברהם 26 27 30 195 259	בעז 322	דיפוךסומר א. 58 134 136 138 226
אבשלום 102	כראון פ. א. 110 111	306 346
אגריפס 5 26	בראנד י. 64 102 164 185	דלבריק ה. 140 155 156 158 177
אהוד 117 118	ברטנורה רי עובדיה מכרטנורה	דניאל 195
אולברייט ח. פ. 27 27 47 257 327	ברכוכבא 43 44 222	
אוסטריצרי י. 23 115 255		הברמן א. מ. 44 213 221 256 327
אוריה 151	גדעון 49 63 65 100 134 195	הרדעור 28
אחירם 44	גוג 326	הומירוס 172
איוב 29	גוסמן יהושע 47 48 209 217	הורדוס 161 217 225 262
אלדד הדני 77 145	גוסשטין מ. 190	היגער מ. 248
אליהו 195	גולדמאן מ. 23 24 26 28 30 31	הירשברג ח. ז. 15 31
אלכסנדר הגדול 22 57 109 129 148	גורגיאס 103 194 197	הרסום א. ש. 186 215 354
159	גינזברג ה. ל. 297	דרשברג א. ש. 200
אלכסנדר ינאי 108 109 110 225	גינזברג ל. 214	
אלעזר 195	גלב א. י. 27	ואךדרפלוג י. 47
אנטוניוס 58 116 173	גלילי אל. 164	וארטסקי יצחק 307 362
אנטיגונוס 161	גלינג ק. 57	חלף א. 47
אנטיוכוס 164	גליקו ש. 115	וידר נ. 58
אספסיאנוס 104 160	גלית 113 114 122 130 144 193 194	וייול, פילדמרשל 63
	322 321 320 218 195	וייס מאיר 15
	גרינץ י. מ. 24 75 183 184 187 194	
בארואה א. ג. 47	211 213 219 220 226 227 259	זאב 195
באבער ש. 35 130		

מ פ ת ח ש מ ו ת ע ב ר י

זבח 195	לודס א. 47	פילון 226 219 218 183
זכר מלך חמת 44	לוי י. 133 125 118 116 113 98 57	פלוסר ד. 214 212 184 183 41 24
חניבעל 178 177 175 170-164 124	140 155 176 260 287 288 290	226 256 281 324 327
180	300 307 319 320 327 328 347 351	פליניוס 226
טורטשינר ר' טורסיני	352	פנחס 99 89
טורסיני ג. ה. 122 77 58 47 45 30	לותר ב. 47	פרסאוס מלך מקדוניה 22
125 133 134 210 218 297 319 320	ליכרמן ש. 319 301 221 118	פתולמיאוס 29
328 337 347 349 352	לירל (סקוט) 138	צ'ארלס ר. ה. 31 30 27 26 24 23
טורני ר. 136	ליחיוס 177 124	115 137 138 214 261 262 327
טיטוס 103	ליונשטאם ש. א. 259 220 186 30 27	330 355 357 361
טייכר י. ל. 325 324 196	354	צייטלין ש. 97 24
טלמון ש. 324	מאיר אנוארד 47	צלמונע 195
יאשיהו 79	מאריוס 129	קאטון 174 169
יבין מלך חצור 195	מנן מ. 269 88	קאטוטו מ. ד. 47 27
יהודה המקבי 134 103 65 64 55 54	מיולר (מזר) ב. 331 31 29 27	קאסיוס 180
147 161 194 197 216 261	מיליק י. ת. 359 346 317	קאראקאלה 105
יהונתן בן שאול 195 194	מלמס א. 63	קנו 218
יהושע 124 121 103 93 88 60 11	מרגליות מ. 226	קסטיוס 174
142 194 195 203 323 360 365	משה 323 317 316 315 214	קרויס ש. 116 114 109 106 73 58
יהושפט 322 193	נרב 354 202 10	136 154 174
יואב 151 118 102 79 77 28	נחור 27	קרומיר 158 155
יוחנן הורקנוס 20	נחמיה 102	ר'בין ח. 225 214 213 188 181 137
יוליוס קיסר 115 113 110 109 105 92	ניקנור 194 104 103	226 267 285 315 317 323 324 328
159 160 161 163 166 173 180 224	סגל מ. צ. 355 267 254 213 194 121	ר'בשקה 363
225 346	סוקניק א. ל. 97 96 93 88 78 6 4 3	רד"ק 153 122
יוונה א. 81 79	134 136 187 189 196 197 206 222	רוסט ל. 214
יונה 195	225 226 247 248 250 252 254 256	רחבעם 109
ייבין ש. 80 79	257 258 259 260 297 298 303 318	ריצ'ארד הראשון 85
ילון ח. 251 137 135 96 94 93 78 38	320 329 332 340 361	רמב"ם 248 201 192 96 65 64 32
256 287 297 329 331 341 361	סיסרא 195	305 311
ילינק ר' יעללינעק	סלוסטיוס 113	רמב"ן 97
ינאי ר' אלכסנדר ינאי	סנחריב 325 322 216 203 195 194	רצהבי י. 100 88
יעללינעק א. 218 216 213 145 122	365 366	רש"י 354 200 153 125 122 115
257 262 263	סעדיה גאון 288 38	שאול 102 77
ירבעם 102 89 82	סקיפיון 180 164	שבע בן בכרי 102
ישוע בן גלגולא 256 155 43	עובדיה מברטנורה 154 114	שטיין מ. 332 256
יתרו 54	עורב 195	שכטר ש. 214
כהנא א. 111 103 64 28 26 24 23 22	עכן 202 191	שלמה 204 195 175 81 78
115 138 182 194 211 215 216 217	פוליביוס 160 159 155 148 129 109	שלום ג. 218
218 220 221 255 256 259 260 262	170 175 177 180	שמחוני י. ג. 183 174 160 104 69 26
311 320 330 332 361	פומפיאוס 161 148 130 110 58 5	שמעון בן כסבה 155
כסינופון 172	163 166 180	שמעון החשמנאי 258 195 161 42 41
כשר, הרב מנחם 97 96 94 44 16	פטרי, פלינדרס סיר 47	277
206 102		תלמי 108

מפתחות

מפתח שמות לועזי

(ר' גם מפתח שמות עברי)

Aalen S. 44 137 187 214 220 259 281 333	58 78 89 97 100 164 183 188 197 203	Mann J. 102
Abel F. M. 22 41 44 100 101 103 110 134 161 211	Driver G. R. 125 321	Marcus R. 138 139
Albright W. F. 27 47	Farmer H. B. 85	Marquardt J. 58 72 105 108 124 129 130 136 148 149 155 158 160 163 164 166 167 169 170 171 174 175 176
Allegro J. M. 257	Faulkner R. O. 56	Mayer L. A. 114 117 128 —
Audet J. P. 78	Filson F. V. 27	Meek Th. J. 117
Ariovistus 163	Finesinger S. B. 100 102 103	Meissner B. 56
Avi-Yonah M. 21 53 109	Friedländer G. 218	Meyer Ed. 47
Barrois A. G. 47 108 200	Galling K. 56 102 108 121 128 175 200 287	Mignon M. 172
Barthélemy D. 138 187 188 222 256	Gellius 162 169 170 171 172 174 176	Milik J. T. 222 227 285 302 317 323 331
Bea A. 57	Gemser B. 28	Morgenstern J. 187 189 190 338
Blank Sh. H. 334	Ginsberg H. L. 22 44 155	Möwinckel S. 138 182
Bonnet H. 130	Ginsberg L. 193	Nischer E. v. 105 169
Brinktrine Y. 267	Gordon C. H. 273	Nonius 174
Brockelmann C. 260	Hermann A. 29	North R. 21 256
Brown F. E. 109	Hieronymus (Pseudo-) 74	Noth M. 42 45
Brownlee W. H. 38 54 55 56 78 137 187 188 189 214 215 221 226 297 301	Holmes T. Rice 115 173	O'Callaghan R. T. 27 28 122
Büchler A. 52 100 186	Jaubert A. 187	Oppenheim A. L. 118
Burrows M. 24 38 226 232 252 254 280 315	Jouën P. 77	Orlinsky Harry M. 333
Charles R. H. 22 23 24 39 42 43 101 111 187 189 211 212 213 214 215 216 217 218 220 221 259 260 349	Junge E. 50 75 79 81 297	Parker H. M. D. 149
Cheesman G. L. 149	Krauss S. 109 287	Pauly-Wissowa 29 139
Cincius 176	Kromayer I.-Veith G. 57 58 92 94 103 105 108 110 113 115 121 129 136 143 148 149 155 158 159 160 163 164 166 167 169 171 174 177	Polotsky H. J. 218
Cohn L. 43 130 218	Lambert G. 164 213	Poznanski S. 187
Couissin P. 109 111 113 115 121 129	Lewy Hildegard 331	Pseudo-Hieronymus 74
Cowley A. 57	Lieberman S. 117 176 290 345	Rabin C. 39 55 66 68 69 72 74 232
Cross J. & Frank M. 210	Livius 124	Rabinovitz I. 259 315
Daremberg-Saglio 94 139 153	Lods A. 47	Roberts B. I. 257
Delbrück H. 177	Luther B. 47	Rolfe John C. 169 172
Delcor M. 57 183	Lyddel & Scott 108 138 172	Rostovtzeff M. I. 58
Domaszewski A. von 161	Maisler B. 30	Rost L. 15 69 72 188 215 232 324
Dupont-Sommer A. 22 53 55		Rowley E. M. 100
		Rowley H. H. 57 223 227

מפתח שמות לועזי

Saydon P. P. 254	Thackeray H. St. J. 104	Vermès G. 223 226 227 307 361
Scott (Lyddell and Scott) 108 139 172	Thomas V. 153	Vriesen Th. C. 15
Segal M. H. 138 225 300	Tournay R. J. 22 93 96 100 134 136 221	Weiss F. R. 53
Sellers Ov. R. 130	Tur-Sinai H. 45 186	Wieder N. 35 36 58
Schwab M. 218		Wolf Umhau C. 41 47
Schwarzlose F. W. 124		Wright G. E. 27
Sieg E. 29	Van der Ploeg J. 45 47 56 78 189 297 301	
Siegling W. 29	De Vaux R. 43 187 188 226 256 259	Young F. W. 56
Smith Payne 260	Vegetius 105 158 169 170 171 175 176 180	
Spaulding Brig. Gen. O. C. 159 167 177	Veith G. 58 94 140 148 155 158 160 161 163 167	Zeitlin S. 192
Stauffer E. 164		Zimmern H. 113
Talmon S. 187 188 203		

מפתח מונחים לאטיניים

Accensi velati 140	custos armorum 143	— equestris 113
acies 133 148 150 151 153 163 169	Depugnatio obliqua 170	pilum 129
— duplex 151 157	Forfex 169 171 175	prima acies 148
— triplex 148 151 157	frons 169 170	proelium 150
— simplex 151 157 161	— ,acies 151	pugna 150
aciem constituere 153	— prima 148	
agmen 150	— longa 169 174 313	Quadratus exercitus 169 174
ala 169 171 176 313	funditores 130 149	
auxilium 148 166 167 175		Sagittarius 149
	Gladius 121	scutum 108 109 113 15
Bucina 103 105	globus 169 171 175	scutatus 149
		seniores 72
Caput porcinum 170	Hasta 129	serra 169 171 176 313
certamen 150	— velitaris 124 129	signum 36 57 58 92 94 276
clipeus 113 298		— inferre 94
cobors 149 176	Iaculum 124 129 293	— referre 94
— certata 113	intervallum 136	subsidium 169 170
— equitata 169	iuniores 72	
— miliaria 149	Laxatus, ordo 158	Testudo 171 172 173 174 313
— peditata 167	Manipulus 94 105 148 161	tuba 103 105
— scutata 113 149	Orbis 169 170	— conea 103
concurus 135	ordo 132	turris 169 171 172 174
confertus, ordo 158	v. confertus, laxatus	turres ambulatoriae (mobiles) 171
contarius 149	Parma 108 113 298	
cornu 105		Vagina 118
cuneus 109 170 171 175		veles 148

מפתחות

מונחים יווניים

עין גם במפתח המובאות מתרגום השבעים ; יוסף בןמתתיהו ; פילון ; ספרי המקבים ; אגרת אריסטאס ; וכ
ר' מפתח השמות : פוליביוס ; דיו קסיוס)

ἀσπίς 108	κνημῖδας 115	σάγαρις 128
ἑθνάρχης 41 42	μοῖρα 75	σάλπιγξ 103
ενασσαραμελ 41	παρατάξις 150	Σαραμελ 41
Φοράς 269	παρεμβολή 44	Σαριηλ 217
Ζητητής 300	πυργηδόν 172	σύνθημα 53
θυρεός 108 113	πύργος 172	τάγμα 139 166
Ιστραήλ 216	προμαχόμενος 108	τάξις 137 138 139
κερατίνη 103		Χελώνη 174

מונחים בערבית ופרסית

سلطية 125	مزراق 124	بدن 288
عنزة 124	مزقة 124	حربة 126
فورات 269	تنجير 260	مزرق 124

מפתחות

מפתח המובאות

1. מקרא

כה ד 20	ית ד 283 ; כא 54 ; כה 54	בראשית
כו ג 74	יט יג 100	א ב 355 ; י 320 ; יג 319 ; יד 319
	כ ו 328 ; יח 311 ; כה 122	321 ; כא 320 ; כה 320 ; כו 321 ;
במדבר	כא ב 20 ; כ 125	כו 321
א ב 66 ; ג 66 ; טו 47 ; טז 50 ; 268	כג ייא 20 ; כ 215 ; כו 309	ב א 319 ; כב 321
272 ; יז 268 ; יח 41 ; כא, כב,	כד ג 307 ; ה 300	ג טו 337 ; כד 126
כה, כו, כז, לא, לג, לה, לו, לט,	כה י 107 ; יא 289 ; כג 111 ;	ד ז 337
מא, מג 49 ; נב 37 ; נד 44 ; 153	כה 289	ז ד 343 ; יא 320 ; כג 343
כ ב 49 ; ג 57 ; ד 276 ; ה 153 ; ו 37 ; ז 37 ;	כו ג 291 ; ד 287 ; ח 292 ; טו 289	ט ס 336
ז 37 ; ח 37 ; ט 49	כו י 289	י ב"ג 196 ; ד 22 ; ה 321 ; ו"כ 26 ;
י ד 354 ; ח 142 ; י 354 ; יז 51 ;	כז ו 201 ; ז 291 ; ט"ז 42 ; יא 287	ט 260 ; כ 269 ; כג 29 ; כה 320
כג 50 ; ל 50 ; לב 52 ; לה 50 ;	288 ; יב 42 ; יד 287 ; כא 42 ;	יא ז 321 ; ט 321
278	לב 117 ; לט 201 ; מ 194 ; 303 ;	יג ב 332
ד ב 51 ; ג 73 ; כב 51 ; כג 73 ; כט 51 ;	מא 311	יד ב 133 ; ח 133 ; טו 269 ; 311
ל 73 ; לה 73 ; מו 73 ; נט 73	כט יח 266	כ 362
ז ב 45 ; 186 ; יח 39 ; 45	לב טו 328 ; יז 297 ; כד 44 ;	טו א 285 ; יח 31 ; 32 ; 60 ; יט 30
ח כד 73 ; כה 37 ; 74 ; 271 ; כו 74	לג ב 216 ; יד 338 ; טו 338	269 ; יח"כ 32
י א 82 ; ב 317 ; ג 82 ; ד 86 ; 271 ; 272	לד ז 328 ; י 345	כד כב 289
273 ; 305 ; ג 82 ; ד 86 ; 45 ; 50 ; 82	לה 289	כה ב"ז 31 ; ו 31 ; יב"ח 31 ; כו 260
86 ; 87 ; 272 ; ה 82 ; 86 ; 273 ; ו 82 ;	לו יא 110 ; יג 129 ; כא	כט 42 ; כא 153
ז 82 ; 86 ; 97 ; ח 82 ; 199 ; 303 ; ט	289	ל 42
82 ; 91 ; 99 ; 193 ; 317 ; י 82 ; 91	לו ו 289 ; י 289 ; יד 115	לא ח"ט 44
226 ; כה 88 ; לה 98 ; 273 ; 331 ;	לט ג 290 ; ד 128 ; יג 287 ; כו	לב יו 292
לו 98 ; 274	199 ; 200 ; 303 ; כח 303 ; כט 201	לג כ 295
יא טו 334 ; כט 41 ; ל 87 ; 273	מ טו 311 ; כג 143	לד' כה 255
יד יו 336 ; כא 331 ; כט 73 ; מה		לה כרכו 42
311	ויקרא	מו יא 51
טו ב 265 ; ג 272 ; 282 ; 330	א ג 301 ; ד 267	מט 42 ; ה 255 ; ו 277 ; ח 331 ;
יז ו 41 ; יז 37 ; 42 ; 285	ד טו 334	יא 154
52 ; כה 37	ה יא 320	
יח ו 51 ; ח 51 ; כד 51	ו כא 287	שמות
יט טו 289 ; טו 294	ז 267	א א 42
כ ד 282 ; יג 354	י א"ו 354 ; ו 41 ; ז 311	ד ח 277
כא ג 311 ; ח 45	יב ז 302	ה ו 141 ; יט 141
כג ג 266 ; ו 267 ; ז 334 ;	יג מו 67 ; 301	ו טו 51
י 228 ; יז 267	טו יח 66	ז יט 320
כד ח 331 ; יז 323 ; יח 323 ; 331 ;	טז ג"ד 200 ; ח 254 ; יז 267 ; כא	ט כט 175
יט 323 ; כג 24 ; כד 22 ; 24	301 ; כד 267	יב כג 337 ; מא 282
כז ב 73 ; ד 73 ; ז 49 ; ט 272 ;	יח יט 335 ; כב 66 ; כג 66	יג יח 305
יד 49 ; יח 49 ; כב 49 ; כה 49	כ יג 66 ; טו 66	יד ד 324 ; לא 263
כו 49 ; לד 49 ; לו 49 ; מא 49 ;	כא א"ו 311 ; יב 311 ; יז 67 ; 301	טו ד 325 ; ו 338 ; ט 329 ; יא 317
מג 49 ; מו 49 ; נ 49 ; נו 51	כב יז 267	330 ; 338 ; 345 ; יג 336 ; יד 255
כו טו 211 ; יז 41	כד י"ז 133	יז ט 277 ; 77 ; טו 45 ; 121 ; יח 324

מפתחות

כ ב 41 ; ח 48 ; ט 48 ; י 48 143 ; יו 76 ; כג 281 ; כט 315 ; לג 89 ; לר 76 ; לו 89	כו יב 334 ; יד 204 335 כח ז 275 ; יב 320 ; נח 329 כט כו 257 ל ה 32 לא ו 198 ; י 20 267 יא"ג 20 לכ ב 331 ; ג 281 ; ח 317 327 ; ט 317 ; כא 354 ; כב 345 ; כד 326 ; לה 262 ; מב 331 לג ה 273 ; כו 319 ; כט 331	כח ב 185 לא ג 38 99 268 ; ד 38 ; ה 38 78 154 ; ו 82 89 ; י 270 ; יד 54 ; טז 91 ; כא 206 340 ; כו 265 ; כז 141 ; מח 54 ; נ 41 ; נא 37 141 ; נב 54 ; נג 141 לר ב 311 ; יז 286 ; יח 45 286 ; כה 45 לה ד 69 ; כב 123 לו ב 321
שמואל א ב ד 263 341 ; ז 344 ; ח 325 344 ; כד 41 ד ב 150 ; ה 307 ; ט 348 ; יב 150 ; טז 150 ; יז 359 ה ט 258 281 ו ז 154 ז י 281 ח יב 54 ט טז 319 י יט 47 50 יא יא 134 317 יב כא 355 ; כב 322 323 ; כד 36 יג כ 77 161 ; ג 102 ; יז 134 יד כ 258 275 טו יח 311 יז א 44 ; ב 150 ; ד 144 ; ה 298 ; ו 114 121 122 ; ז 122 289 ; ח 150 ; י 150 261 ; יג 280 ; טז 281 ; יז 49 143 ; יח 49 ; כ 150 282 ; כא 150 292 ; כב 150 142 ; כג 144 ; כו 150 ; ל 150 ; לה 133 ; לח 298 ; מ 130 305 ; מה 121 122 ; מר 322 ; מו 122 321 ; נא 118 122 322 יח יא 126 כ ג 307 כא י 122 כג ג 150 ; כג 47 50 ; כו 134 כד ב 77 ; ג 161 כה לב 335 כו ב 77 161 ; ח 326 כז ח 134 כט ב 54 ל ככ 142 ; כד 142 302 ; כה 142 ; כו 331 לא ח 141 ; ט 141	יהושע א י 141 ; יא 143 ; יד 305 ג ב 141 ; ד 68 302 ו ד 100 303 304 ; ה 100 ; ט 88 100 ; יט 142 ; כ 100 307 ז ג 161 ; ד 161 ; יב 309 ; יד 47 ; כא 142 ח ב 89 315 ; ג 77 ; ד 89 ; ט 89 ; יב 89 ; יח 88 121 ; יט 88 89 93 ; כא 89 ; כו 121 311 ; לא 347 ; לג 141 289 י יא 123 ; יג 360 ; יד 203 301 ; כה 198 347 יא ה 346 ; ו 167 ; ט 164 167 ; יא 310 ; כ 353 יג ז 321 יז יג 262 ; טז 362 כא א"ח 51 ; י 51 ; כ 51 ; כו 51 כב יד 50 ; טז 41 ; יז 41 ; כז 315 ; כח 315 ; ל 50 כג ב 141	דברים א טז 54 140 141 ; כח 307 ; מא 107 ב ל 263 ג כד 318 ד ו 318 ; יב 318 ; יד 318 ; טז 321 ; כ 290 336 ; מד 78 ; מה 78 ה א 315 ; י 328 ; כ 266 ; כא 318 ו ח 78 ז א 324 ; ו 318 ; ט 328 341 ; כא 193 315 329 ; כב 315 ; כג 258 ח ה 140 ; יז 323 ; יח 323 ט ד 342 ; ה 342 ; כו 342 יא ו 243 כג 32 ; כד 32 יב כ 32 יג יד 343 יד ב 318 טז א"ג 20 ; ז 263 ; יב"ח 20 טז יח 141 יז יז 285 יט ח 32 כ ב 61 190 193 198 199 310 316 353 ; ג 61 190 193 198 199 310 316 347 349 ; ד 61 190 193 198 316 ; ה 61 62 141 190 193 316 ; ו 61 62 190 193 ; ז 61 62 190 193 ; ח 61 62 190 193 316 ; ט 61 190 193 ; י 310 כא ח 337 כב יב 287 כג ב"ט 282 ; י 44 70 193 302 315 ; יא 44 68 70 193 301 302 ; יב 44 70 193 ; יג 44 68 70 193 302 ; יד 44 69 70 193 ; טז 44 70 193 302 315 336 ; כו 122 כד ה 61 64 77 כו טז 328 ; יח 336
שמואל ב א יב 41 ; יט 331 ; כא 284 ; כד 333 ; כז 107 ב ז 198 347 ; יח 297 ; כה 154	יהושע א כו 311 טו ב 298 ; יא 161 יח יא 107 ; יט 336	

מפתח המובאות: המקרא

מח ו 261	כג ד 187 ; ז 115	ה ב 282 ; כ 320 ; כד 331
מט ב 290 ; ח 258 ; כב 359 ; כג 332	כד ב 21 22 254 255	ז כב 318 ; כג 318 337 ; כד 336
נ ה 293 347	כה ד 136 ; יח 187	ח א 322 ; ד 164 ; ז 125 ; י 260 ; יב 21
נא ו 348	ישעיהו	י ט 77 151 ; יא 263 ; יב 348 ; יג 281
נב ח 341 ; ט 332	ב ד 297	יא א 282 ; טו 151
נד י 328 ; יב 288 ; טז 337	ג יג 283 ; כ 115	יג יח 198 ; כח 347
נו ה 94	ד ו 331	טו י 102 ; כז 190
נז טו 329	ח א 328 ; ט 263 ; טו 78 ; כ 78	יז א 77
נט ג 311 ; יז 298 201	ט א 259 ; ב 259 ; ג 125 ; יז 325	יח א 54 ; ד 54 ; יד 125 ; טו 102 ; יח 261
ס י 332 ; יא 332 ; יד 332 ; יז 353 ; יח 360 ; כ 360 ; כב 262	י ה 125 ; ו 141 ; יג 322 ; לג 343	כ א 102 ; ה 339 ; ח 118 ; כב 102
סא א 324 ; ב 301	יא יא 31 342 ; יד 21 254 255 ; טז 342	בא ג 331 ; טו 122 ; יט 322
סב א 259 309	יב ו 332	כב יב 319 ; יט 283 ; כז 301 ; לה 297 341 ; לח 311 ; מ 329
סג ג 257 ; ד 301 ; ו 257 ; ח 338 ; ט 213 338 ; יב 326 ; טז 327 ; יח 343	יג ב 93 297 ; ג 261 297 341 ; ד 261 297 329 341 ; ט 279 ; יג 279	כג ו 125 ; י 141 ; יא 255 ; יג 255 ; כא 125
סד יא 309	יד כז 345	כד ג 79 ; ט 79 ; יא 323 ; טז 337
סה יח 332	יז ג 28 ; יד 254	מלכים א
טו ב 325 341 ; ו 295 326 ; טז 257 349	יח ג 102 ; ד 331	א לט 102
יזמיהו	יט א 307 339	ג ח 328
כ ו 320 ; ח 258	כב ה 281 ; יט 135	ד ו 80
כ ב 280 ; ה 102 153 ; יט 307 ; כא 102 ; כט 297 ; ל 333	כג א 22 ; ב 22 ; יב 24 ; יג 24	ה ד 28 ; יח 81 ; כז 81 ; כח 77 81 ; ו כט 287
ה ח 167	כד ב 359	ז טריכב 289 ; יז 287 ; כג 292 ; כז 287 ; כח 289 ; לא 289 ; לג 287 ; מא 175 ; מה 287
ו א 102 ; יז 102 ; כג 107 121	כו יט 326	ח ה 328 ; כא 336 ; כז 204 333 ; מז 204 333 ; מה 333 ; טא 337
ח ב 319 ; טז 297	כז ד 307	יא יז 300 ; כח 322
ט ו 354	כח א 360 ; ב 360 ; ו 311 ; טו 348 ; כט 360	יד כז 109 ; כח 109
י יג 320 ; טו 283 ; כה 345	כט ה 348 ; יד 361 ; יט 361	יח מד 154
יא יב 258 ; כ 353	ל טו 297 ; כה 260	כ יד 154 ; כז 346 ; כט 272 310 346
יב ג 260	לא ח 126 255 325	כב ג 309
יד ז 361 ; ח 258	לב ו 125	מלכים ב
טז יד 345	לג ב 258 281	ב כג 300
יז י 353 ; יב 267	לד א 320 ; ח 283 301 353 ; ט 353	ג ה 130
כ יג 325	י 353 ; יא 355	ה א 322
כא ה 257	לה ב 275 ; ג 341 ; ד 283 ; ו 341 ; י 332	יא ו 277 ; ט 277 ; י 113 125 277 ; טו 277
כב כ 99 275	לו ח 164 ; ט 164	יב יא 187
כה ט 258 ; יב 258 ; כט 349 ; לא 322 283 ; לג 322	לו ד 363 ; כד 327 ; לו 322 365	יד ח 151
לא ז 342	לח יב 153	יז טו 336
לב יח 328	מ ב 153 ; יב 297 ; כז 219 327	יט ט 228 ; לה 216 322 365
לג כה 320	מא ב 259 ; יא 343	
לו ז 257	מב ד 354 ; ה 320 ; יא 332 יג 327	
לז יא 340	מג 331 332 ; כא 356 ; כה 257	
לח יב 141 ; יג 141	מד ז 336 ; ח 325 ; יג 321 ; כז 153	
לט ד 136 300 ; ה"ב 300	מה ח 310 357 ; יז 258 ; מז 329	

מפתחות

זכריה	מה יד 266 267	מו ג 143 ; 281 ; ד 116 ; 154 ; 287 ; 290 ;
ב ג 357 ; י 318 ; יד 332	מו יח 269	ה 326 ; 359 ; ו 343 ; י 301
ג ב 343	מח לא 42	מו ג 297
ד יב 128	הושע	מח יד 297 ; מא 326 ; מה 257
ט ט 332 ; יד 307	ב יו 325	מס ב 307 ; כ 335 ; כב 326 ; לב 331
יב ו 325	ג ה 361	נ 121 ; ס 341 ; כב 297 ; מכ 116 ; 121
יג ז 311	ה ח 83	נא יא 125 ; כד 295 ; כו 295 ; ל
יד ג 360 ; יג 281	ז א 134	326 ; מג 320
מלאכי	ט ז 212 325	נב ו 136 ; כא 291 ; כד 187
א יב 267	יב טו 274	יחוקאל
ג ב"ב 290	יג ח 289 ; יא 279	א יג 297
	יד ו 331	ג ז 342
תהלים	יחאל	ו יד 270
ה יא 337	ב כ 30 ; כב 275 ; 332 ; כו 327 ; 360	ז יא 327 ; יז 341 ; יט 279 ; כא 329
ז ז 345	ד ר 255 326	ח ג 321 ; י 321 ; יא 267
ח ב 330	עמוס	י ב 123 ; 126 ; ה 319
ט ד 263 347 ; ו 343 ; טו 275 ; יט	א כ 311	יד כב 353
325	ב יז 343 ; טו 297	סו י 288 ; יא 333 ; יג 288 ; לב 118
י ה 341 ; יב 359	ג ד 257	יז יח 266 267
יד א 323 ; ו 256		כ ס 254 ; כב 254 ; לדלו 256 ; לו
יז ו 361 ; י 342	עובדיה	78 256 ; לח 256 ; מא 167 ; מד
יח ה 343 ; ו 343 ; כו 301 ; לה 341 ;	ט 326 ; טו 326 ; סז 355 ; כא 295	323
לז 331 ; לח 331 ; מ 329 349	333	כא ג 126 ; 293 ; ט 307 ; יב 341 ;
יט ה 259 ; י 280	מיכה	יט 294 ; כא 151 ; לו 339
כ ד 267 ; ו 154	ב ה 282	כז ח 167 ; כז 282 ; מ 333
כא ה 260 ; ו 260 ; ז 260 341 ; יד	ד ז 328 ; יא 341	כז ט 353 ; י 353 ; יא 354
345 341	ה ו 331	כו סז 288 ; כ 336
כב כט 333 ; ל 326 ; לב 336	ו ט 125	כו ו 22 ; 24 ; ו 288 ; יא 125 ; סו
כד ו 330 ; ח 330 331 ; ט 330 ; י	ז ח 217	291 ; טז 288
330	בחום	כס יט 331
כז ט 338	ב ב 341 ; ה 297 ; יא 325 341	ל יג 339 ; יד 339 ; טז 339
כח א 309 ; ט 331	ג ג 289 293	לב כא 326 ; כב 326
לא ו 216 ; ט 326	חבקוק	לג ג 102 ; כב 341
לג א 279 ; ב 279 ; ו 320 ; יז 326	א א 323 ; ו 22	לד כה 328
לד ב 343 ; ג 341 ; ד 341 ; טו 321	ב ה 341 ; טז 281 ; יז 67	לז יז 335
לה א 283 ; ב 107 128 283 ; ג 128	ג י 259 ; יא 259 293 ; יח 275	לז כב 270 ; כו 328
289 ; י 317	צפניה	לח ד 282 ; ז 327 ; טז 331 ; יז 324 ;
לו יא 335	א יד 332	יט 327 ; כ 327 ; כא 327 ; כב
לז ב 348 ; ו 259 ; יד 325	ב יא 329	327 ; כג 326 327
לט י 341	ג ח 341 ; יד 332	לט ז 311 ; 326 ; ט 35 ; יא 359 ; יב
מ ב 321 ; ד 340 ; ו 335 ; טו 337 ;		142 ; יג 324 ; יד 142 ; יח 326 ;
יז 343		כו 326
מד ג 329 ; ו 329 ; י 263 ; יא 263		מא ז 287 ; כב 267
347 ; יד 329		מג יא 288
מו י 113		מד א 266 ; טו 267 ; טז 267 ; יז
		200 ; יח 200 303 ; יט 200 201

מסתח המובאות: המקרא

מז י 285	קח טו 281 ; 331 ; 331 ; 360 ; יס 360 ; ט כב 355	מז י 285
מח ה 346 ; יב 332	כא 360	מח ה 346 ; יב 332
מט ג 326	קט א 342 ; יב 318 ; כב 343 סא	מט ג 326
נג ו 256	78 ; צט 318 ; קט 328 קצא	נג ו 256
נו י 347	340 332	נו י 347
נז ו 345 333	קכא ב 329	נז ו 345 333
ס יד 295	קכד ח 283	ס יד 295
סב י 326	קכה ג 254	סב י 326
סד ד 354	קכו א 256	סד ד 354
טו י 354	קל ז 262 ; ח 262	טו י 354
סח ב 273 98	קלה ז 300	סח ב 273 98
סט ג 135 ; טז 105 ; לד 325	קמ ו 343	סט ג 135 ; טז 105 ; לד 325
ע ה 343 ; ו 283	קמא ב 359 ; ט 343	ע ה 343 ; ו 283
עא יט 317 318	קמד א 260 ; ט 279 ; יא 329	עא יט 317 318
עב ו 331 ; יב 258	קמה א 336 340 ; ב 343 ; יד 343	עב ו 331 ; יב 258
עד כ 259 ; כא 325 ; כב 283 325	קסו ד 219	עד כ 259 ; כא 325 ; כב 283 325
עה ט 329	קמח ב 327	עה ט 329
עו ה 330 ; ח 329 363 ; יג 329	קמט ד 17 ; ה 17 281 ; ו 3 17 117	עו ה 330 ; ח 329 363 ; יג 329
עז יט 259	281 ; ז 3 17 ; ח 17 343 ; ט 17	עז יט 259
עח נה 337 ; 10 258	קנ ב 259 341 343	עח נה 337 ; 10 258
עט יב 98 274	משלי	עט יב 98 274
פ יז 338 343	א ז 254	פ יז 338 343
פב א 41 210 329	ג ב 26 316 320	פב א 41 210 329
פג ו 21 ; ח 21 ; ט 21 225 ; י 325	ד יג 316 ; יח 259	פג ו 21 ; ח 21 ; ט 21 225 ; י 325
פד י 285 ; יד 342	ה ד 117 ; יח 302	פד י 285 ; יד 342
פה ח 362 ; יב 357	ו ז 140 ; יא 331 ; לד 301	פה ח 362 ; יב 357
פו יד 347	ח כזכט 320	פו יד 347
פט ד 336 ; ו 211 ; ז 210 211 ; ח 211	ט ב 143	פט ד 336 ; ו 211 ; ז 210 211 ; ח 211
צב ד 279 ; ו 318 319 320	י ג 348	צב ד 279 ; ו 318 319 320
צג ד 330	יא כ 342	צג ד 330
צד א 264 361 ; ב 345	יג כא 259	צד א 264 361 ; ב 345
צו ד 259 ; ח 332 ; יא 259	יד כח 327	צו ד 259 ; ח 332 ; יא 259
צח ו 102	טו יג 325	צח ו 102
צט ט 330	טז יט 341	צט ט 330
קא ח 329	יז ג 354 ; כב 325	קא ח 329
קג יא 339 ; יז 328 ; יח 328 ; כ 330	יח יד 325	קג יא 339 ; יז 328 ; יח 328 ; כ 330
קד ב 319 ; ד 211 319 ; לה 342	כד כז 334	קד ב 319 ; ד 211 319 ; לה 342
קה טו 323	כה כז 349	קה טו 323
קו ז 327 ; מג 322 ; מז 281 322	כו יח 293	קו ז 327 ; מג 322 ; מז 281 322
קח ו 345 ; יד 295	ל יז 320	קח ו 345 ; יד 295
קי ג 301	איוב	קי ג 301
קיא ד 336 ; ט 262 329 ; י 254	א ו 337 ; יז 134	קיא ד 336 ; ט 262 329 ; י 254
קיג ה 344 318 ; ו 318 344 ; ז 325	ב ב 337	קיג ה 344 318 ; ו 318 344 ; ז 325
344	ד ד 341 ; ז 341	344
קטו ט 277 ; י 277	ז א 153	קטו ט 277 ; י 277

מפתחות

אסתר	נחמיה	כג 73 ; לר 79
א ו 175	א ה 328 341	כח ח 282
ג ח 321	ב ז 28	כס א 300 ; ב 288 ; ו 54 ; יא 281
ח ו 349 ; יב 299 301	ג א 334 ; לר 96 274	283 323 ; יב 281 283 322 323 ;
ט ב 254 ; ה 349	ד י 107 ; יא 107 ; יב 102 154 ; יד	יג-טז 283 ; יז 283 353 ; יח 353
דניאל	102 ; טו 107	לר לה 143
א ח 311	ז ו 256 ; טו 277 ; עב 277	דברי הימים ב
ב כא 318 ; כב 319	ח ז 334 ; יא 101 ; יב 87 273	א ב 54
ו ד 351	ט ג 334 ; יט 323 ; לב 329 341	ב א 306 ; ג 266 ; יא 318 ; יג 288
ז טו 118	י לב 359 ; לר 266	289 ; יז 306
ח ז 257 ; ח 257 ; י 319 ; טו 209	יב ו 265 ; כד 266 ; מא 100 303 ;	ד ב 292 ; טז 287
319 ; כד 318 330	מו 283 340	ה יג 307
ט ד 328 341 ; טו 257 ; יח 323 ; כב	יג א 282	ו יד 341
318 ; כד 324 ; כו 324 347 ; כז	דברי הימים א	ז ג 283 כב 316
347 339	א ז 22 ; יז 29	ח יג 266
י ה'ז 319 ; יג 356 ; כא 209 215	ה יח 113 297 ; כב 321 ; כד 49	יא יכ 255 ; יג 255
יא ה 258 ; יב 271 ; יח 98 274 ; יט	ו לר 267 ; מב 51	יג ג 150 153 ; יא 267 ; יב 82 88
348 ; כח 318 ; ל 318 לב 24 255	ז ד 49 ; ז 49 ; יא 49 ; מ 49	102 ; יג 89 ; יד 82 88 102
335 ; לג 318 ; לר 255 283 ; לה	ס כס 142	יד י 283 ; יב 336
290 ; לו 210 245 347 ; מ 257	י ח 141 ; ט 141	יז יד 50 ; טו 301
324 ; טב 254 255 ; כד 257 ; מה	יב ח 143 ; כו 225 ; כח 300 ; ל	יט ט 335 ; יא 187
258	161 ; לר 80 ; לה 113 126 ; לח	כ א 255 ; ו 193 ; טו 193 322 ; כז
יב א 215 261 337 356 ; ב 258 ; ז	133	332
318 ; י 290 318	יד א 320 ; טו 262	כב ג 337
עזרא	טו ה'ז 51 ; כד 100 303	כג ט 113 125 126
א ה 255	טז כב 323 ; לה 281 ; לט 334	כד ו 187 ; יא 187
ב א 256 ; טו 277	יח ג 94 ; ז 125 ; יא 21	כה ה 54 ; ח 50 ; יג 280
ג ב 334 ; ח 73 306 ; ט 306 ; יא	יט י 77 151	כו יד 107 198 ; כ 187
283 307 ; יג 307	כ א 282 ; ה 322	כז ו 309 ; יב 51
ד א 256	כא ה 79 ; טז 124 ; כז 118	לא ג 266 ; י 187 190
ו יז 328 ; יט 256 ; כב 303	כב ה 300	לב ז 198 347 ; ח 328 ; כא 216
ז א 375 ; ביה 187 ; י 318 ; כז 336	כג ד 140 141 304 306 ; כז 73 271 ;	346 365
ח כב 257 ; כד 186 ; לו 28	כז 73 ; לא 266	לג ח 78
ט ט 255 ; ח 336 ; ט 336 ; יא 335 ;	כד א'יח 186 ; ז 187	לר יב 306 ; יג 93 140 304 306 ; לא
יג 323 ; יד 258 341 359	כה ג 283 ; ז 318 ; ח 187 ט'לא 186	334
	כו כו 54 ; כס 141	לה יב 320
	כז 75 77 79 ; א 54 79 ; ביה 79 ;	לו יג 263

2. נוסחאות ותרגומים עתיקים

שומרוני	מגילת ישעיהו א	שבעים
בראשית י, כג 29 ; מט, י 57	כס, ד 361 ; מט ח 258	בראשית י, כג 29
במדבר א, טז 272 ; כז, יז 323 ; כז	מגילת ישעיהו ב	שמות כה, ו 201
24 ; כז, ט 272	מב, יא 332 333	במדבר ז, כ 73 ; ח, כז 74 ; י, ג 87 ;
		ו 82 ; כז, טו 211 ; לא, ה 38

מפתח המובאות: נוסחאות ותרגומים עתיקים

דברים לב, ט 213	שמות כא, כ 125	חבקוק א, טו 58
יהושע ג, ד 68	ויקרא כד, ו, ז 133	תהלים כו, ו 159 ; מו י 113 ; קד,
שמואל א ד, טו 150 ; יו, ו 114 ; נא 122	במדבר כד, כד 22 ; 24 28 ; לא, ה 38	ד 211
שמואל ב ח, ז 125	דברים א, טו 140 ; ח, ה 140 ; יד, יג 320	משלי ו ז 140
מלכים א ז, כג 292		דברי הימים א יב, לח 133
מלכים ב יא י 125		דברי הימים ב יא א 133
ישעיהו סג, ח 338 ; ט 213 338	יונתן	
ירמיהו נא, נא 125	שמות כח, כח 154	פשיטתא
יחזקאל כו, יא 125	במדבר ב, ג 44 ; י 44 ; יח 44 ; כה 44 98 ; י, לב 320 ; כד, כד 22	בראשית י ט 260
תהלים מו, י 113 ; קד, ד 211		מלכים ב כו, ב 255
איוב י, כב 133		תהלים מו, י 113
שיר השירים ב, ד 57 ; ז, ד 125	תרגום נביאים וכתובים	
דניאל יא, ל 22	שופטים ו, כא 125	וולגאטה
דברי הימים א יז 29 ; יח, ז 125 ; כט, ב 288	שמואל א יז, לה 133	במדבר כד, כד 22 ; לא, ה 38
דברי הימים ב כג, ט 125	ישעיהו ט, ג 125 ; י, ה 125 ; לג, ד 124 ; מט, ח 258	יהושע ג, ד 68
	ירמיהו מו, ד 154	שמואל א ד, ב 150 ; טו 150 ; יז, ח 150 ; כא 150 ; כו 150
אונקלוס	מזכר, ט 125	תהלים מו, י 113
בראשית יד, ב 133 ; כ 133 ; כה, כו 260	נחום ג, ג 289	דניאל יא, ל 22

3. ספרים חיצוניים

איגרת אריסטיאס	חזון ברוך א	כ 217 ; ה 215 ; ו 218
נו"ט 111	כ 262	לח ה 330
ס"ס 112 129	נג ט 259	מ ט 216
	נג - סט 263	מא ט 213
בן סירא	נד 261	מג 219
א יב 254	חזון ברוך ב	נג ה 330
ח א 311	יא - טו 215	נד ו 216
יד יב 267		נו ה 30 216
טו לא 297	חזון עזרא	נח ד 259 ; ה 259
יו יד 123 ; כב 283	ה פח 138	ס ז - י 67
לה טו 101 ; טז 101 ; יט 331	ו כא 211	עא ח 216
לו ז 262	חכמת שלמה	עז א 217 ; א 187
מא ל 274	ה ו 259	עו כ 218
מב - מג 319	ז כט 259	עח א 361
מב כד 327	חנך	מא 357 ; ז 357
מג ז 321 ; ח 321 ; יא 359 ; טו 359	א ט 211 261	פב ד 187 ; ט - טו 44
מה י - יא 201	ב א 138	צד ט 260
מו ד 121 203	ה ז - ט 260	קר 220
מו כא 283	ט א 216	חנך ב
מח כג 203 ; לד 355	י 217 ; א 216 ; טו 260	יא טה 222
נ יג 199 ; יט 133		כב מב 269
נא כב 281		

מפתחות

עליית משה	ג יב 180 ; מו 65 ; נו 64 ; נו 65	יובלות	א יט 212 ; כ 212 ; כה 357 ; כז
ד ח 182	ד ו 161 ; ח 194 ; ט 195 ; יג 103 ;	כט 260	
ה ד 182	יו 142 ; יח 142 ; ל 194 ; 195 ;	ב ב 211 ; ז 319 ; ט 266 ; כא	
ח א 261	מ 103 ; סר 207	214	
יב ד 355 ; ז 323	ה ג 21 ; כ 161 ; לג 134 ; מב 141 ;	ג ו 64	
	נג 107 ; סז 311	ו כג 187 ; כט 187	
צוואות יב שבטים	ו לט 110 ; מט 20 ; נג 20	ח ס 26	
צוואת ראובן	ז יד 216 ; ט 194 ; מא 195 ; מה	ח כא 30 ; כה 196	
ד יא 212	103	ט ב 30 ; ד 30 ; ה 27 ; ו 27 ; כ	
צוואת שמעון	ח ה 22	196	
ד ג 31	ס יב 103 ; כז 261 ; לח 180	י ח 213	
ה ה 255	יד כז 41	יא ה 213 ; יא 213	
ו ג 23		יב כז 187	
צוואת לוי	מקבים ב	יג א 24	
ג ג 211 ; 261 349	ג כז 211	יד יח 32	
ה ג 225	ח ו 180 ; ז 180 ; כג 53 ; כז 207	טז לא 213 ; לב 213	
יא ב ז 51	י כט 216 ; לה 202	יז טז 213	
יז ד 221	יא ו 216	יח ט 213	
יח יב 212	יב טז 194 ; לו 197 ; לז 197 ;	כ יב 31 ; יג 31	
יט א 221	לט 202	כא יז 311	
צוואת יהודה	יג טז 53 ; 180	כז כח 23 ; כט 23	
כה א 255 ; ג 212	טו ח 195 ; טז 346 ; כב 194 ; כג	כה טז 187	
צוואת זבולון	216 ; כה 104 ; כז 104	לר 255	
ט ה 212		לו ו 21 ; ט 21 ; י 21 ; 23 ;	
צוואת דן	מקבים ג	יד 23 ; טז 23 ; 123	
ה ל 343 ; ז 31 ; ח טז 31 ; י 212	ב 195	לח 23	
צוואת נפתלי	ו 195	מח ב 213 ; ט 213 ; טז 213 ; טז	
ח ד 261		312 ; יח 213	
צוואת אשר	מקבים ד	מט ב 213 ; טז 182	
א ג 221	ד י 216	מט ז 266	
צוואת יוסף		נ ג 20 ; יב 20 ; יג 20	
יט ט 261	ספר אדם וחווה		
כ ב 221	לח א 215	מזמורי שלמה	
צוואת בנימין	מ א 215 ; ג 216	יז טז 256 ; לא 332	
יא ב 259			
	עליית ישעיהו	מקבים א	
תוספת למגילת אסתר	א ח 212	א א 22	
ז ז 221	ב ד 212 ; ח 212		

4. כתבי פילון ויוסף בן מתתיהו

פילון	א פתיחה ב 28	פילון	על חרות הצדיק
על חרות הצדיק	ב ד 20	על חרות הצדיק	עה 183
עה 183	טז ה 161		
	כ ו ב 262	יוסף בן מתתיהו	מלחמות היהודים
	ח ג 20 ; ה 183 ; ז 209 ; ט 69 ;		
	י 66 ; 74 ; יג 139 ; יד 139		

מפתח המובאות: כתבי יוסף בן מתתיהו

ה ד 104 ; ה 108 113 124	קדמוניות היהודים	יכ ז 55 ; ה 104
ו ב 139 160 166	א א ג 269	ה ג 104
ז ב 58 ; כו 104 160 174	ד ו 26	יג ב ה 108
ה ט ד 195	ו א 23 196 ; ד 27 29 30	ח א 20
ו ז א 58	ג ז ה 42	יד טו א ה 161 183
י ט 161	יב ו 103	כ ב ג 29
	ד ב 42	
נגד אפיון	ו ט א 144	
ב כט 142	ז יל ז 186 ; ח 75	

5. מגילות מדבר יהודה •

19 ; 320 17 ; 239 235 16 ; 320	[12] 1 66 ; 2 231 241 ; 4 235 266 ;	ברית דמשק
; 328 23 ; 302 22 ; 321 20 ; 243	11 — 9 ; 238 62 8 ; 254 7 — 6	[1] 1 259 ; 4 233 ; 5 233 240 341 ;
; 241 29 ; 229 26 ; 239 235 24	; 55 44 22 ; 237 20 ; 137 19 ; 62	243 214 ; 267 8 ; 277 207 7
243 36 ; 339 35	277 240 226 55 23	[2] 2 319 ; 3 259 319 ; 6 210 337
9 ; 341 7 ; 341 232 6 ; 229 4 [2]	— 2 ; 347 277 226 55 2 — 1 [13]	240 236 232 39 9 ; 359 7 ; 359
; 353 227 12 ; 243 229 10 ; 330	; 325 44 7 ; 232 44 4 ; 51 6	12 ; 355 240 263 232 10 ; 355
; 318 17 ; 318 230 16 ; 241 13	13 ; 232 75 12 ; 325 236 8	243 16 — 15 ; 324 13 —
; 331 236 231 22 ; 357 331 21	44 20 ; 44	[3] 9 — 10 330 ; 12 188 336 ; 13
36 ; 324 31 ; 289 25 ; 324 23	7 — 3 ; 237 55 44 3 ; 343 2 [14]	15 ; 266 235 188 14 ; 336 188
243 37 ; 232	72 44 9 — 8 ; 72 7 — 6 ; 51	181 20 ; 242 18 ; 266 230 188
22 ; 328 266 239 236 219 21 [3]	19 ; 137 18 ; 254 237 12 ; 297	267 4 [4] — 21 [3]
; 337 328 241 239 232 219 210	226	— 9 ; 256 190 3 ; 256 181 2 [4]
28 ; 232 25 ; 341 328 219 23	240 7 [15]	15 ; 231 212 13 — 12 ; 240 10
33 ; 231 32 ; 231 29 ; 239 231	347 4 — 3 ; 186 2 [16]	337 231
260 229 34 ; 261 260 236 232	; 240 11 — 10 ; 62 44 3 — 2 [19]	[5] 1 — 2 285 ; 13 383 17 214
36 ; 349 327 261 260 35 ; 261	23 23 — 22 ; 231 14	215 19 ; 337 231 215 18 ; 337
349 327 261 260 233	4 ; 233 232 3 ; 243 2 ; 226 1 [20]	240 20 ; 337
9 ; 255 8 ; 233 203 6 ; 361 5 [4]	; 240 23 ; 240 15 ; 337 232 75	[6] 2 277 ; 4 256 10 240 ;
235 231 12 ; 324 231 10 ; 255	233 202 24 25 ; 273 238 24	17 ; 240 181 14 ; 181 13 — 11
14 ; 337 335 231 13 ; 337 335	— 30 ; 202 24 27 — 26 ; 255	256 188 19 ; 235 188 18 ; 188
203 23 ; 324 323 20 ; 335 229	280 230 31	12 ; 137 62 44 6 ; 243 5 — 4 [7]
27 ; 318 26 ; 239 25 ; 361 233	256 33 — 19 ; 137 3 — 2 [19] B	16 ; 256 14 ; 256 193 13 ; 193
322 35 ; 327 32 ; 275 30 ; 241	264 25 ; 256 12 — 10 [20] B	20 ; 283 256 194 18 ; 285 17 —
341 327 236 36 ; 327		283 240 194 21 ; 283 194
14 ; 324 13 ; 239 11 ; 231 9 [5]	דברי מושק	[8] 2 233 231 193 3 ; 5 — 6 277 ;
; 352 324 202 16 ; 118 15 ; 324	קומראן ע' 93 [2] 9 332	14 ; 226 23 11 ; 318 8 — 7
; 324 22 ; 349 324 20 ; 324 18	ע' 95 [4] 1 239 210	256 21 ; 315
27 ; 343 232 26 ; 241 232 25		[10] 4 137 237 254 ; 5 51 73 277 ;
36 ; 233 32 ; 342 236 29 ; 239	מגילת ההודיות	69 21 ; 72 10 — 7 ; 71 6
241	241 211 10 ; 319 241 9 ; 139 8 [1]	69 [11] — [10]
; 261 7 ; 238 5 ; 261 232 3 [6]	; 319 259 241 211 11 ; 344 319	[11] 1 344 ; 5 — 6 69 ; 15 311 ;
; 238 10 ; 327 229 9 ; 336 8	14 ; 241 13 ; 320 319 293 12	89 86 22 — 21 ; 182 21 — 17

• המספר בסוגריים מציין את העמוד, המספר אחריו או אחרי בקורה ופסיק — את השורה, שאר המספרים את העמודים בספר.

מפתחות

; 230 212 188 55 51 19 ; 231
 138 51 21 ; 237 188 138 51 20
 ; 339 236 188 186 22 ; 237 188
 ; 339 237 236 231 188 75 23
 26 ; 273 237 25 ; 228 188 24
 228
 228 182 6 ; 182 5 — 4 ; 259 1 [3]
 ; 243 182 9 ; 182 8 — 7 ; 237
 11 ; 344 323 243 235 182 10
 14 ; 318 255 220 13 ; 267 182
 239 236 232 220 15 ; 225 220
 255 243 220 16 ; 355 255 243
 18 ; 355 255 220 17 ; 355 336
 228 220 19 ; 255 240 235 220
 ; 357 337 255 215 214 20 ; 255
 220 214 22 ; 255 220 214 21
 242 239 235 220 212 23 ; 255
 231 228 220 214 24 ; 275 255
 241 220 25 ; 356 264 255 240
 255
 6 ; 357 228 5 ; 318 3 ; 228 2 [4]
 12 ; 260 8 — 7 ; 357 260 228
 258 239 233 232 13 ; 337 210
 239 16 ; 320 15 ; 258 14 ; 331
 239 235 232 18 ; 228 17 ; 259
 ; 261 258 232 229 19 ; 261 242
 ; 229 21 ; 297 261 235 229 20
 ; 231 24 ; 241 229 23 ; 243 22
 337 231 26 ; 239 25
 316 301 254 237 138 137 1 [5]
 6 ; 242 231 229 3 ; 311 2 ; 317
 ; 273 242 237 7 ; 301 277 229
 ; 301 21 ; 301 229 10 ; 301 8
 237 138 137 55 23
 183 5 ; 242 183 4 ; 73 3 — 2 [6]
 10 ; 242 189 9 ; 242 237 8
 14 — 13 ; 237 236 12 ; 242
 22 ; 231 18 ; 237 231 16 ; 301
 181 24 ; 242 237 231 138 137
 22 ; 229 18 ; 69 13 ; 238 11 [7]
 238 138
 5 ; 242 4 ; 202 3 ; 280 229 2 [8]
 10 ; 229 9 ; 267 229 6 ; 229
 256 14 ; 256 13 — 12 ; 267
 19 ; 243 238 18 ; 324 16 ; 347
 ; 273 243 238 21 ; 243 20 ; 242
 26 ; 238 25 ; 238 23 ; 238 22
 238

230 15 ; 210 10 ; 210 3 2 ק
 230 10 5 ק
 242 7 3 ק 54 לוח
 ; 241 6 ; 241 4 ; 239 3 5 ק 55 לוח
 243 240 11
 240 7 6 ק
 259 8 7 ק
 240 8 ; 238 7 9 ק
 332 9 ; 240 5 10 ק 56 לוח
 327 239 7 15 ק
 354 4 18 ק 57 לוח
 236 28 ק
 240 4 58 ק 58 לוח
 243 3 59 ק
 239 2 63 ק
 קומראן |
 242 1 26 102 ע'
 — 2 [1] 27 ; 236 4 — 3 [1] 103 ע'
 242 6
 240 2 27 106 ע'
 242 4 30 133 ע'
 2 ; 239 3 1 ; 243 1 36 138 ע'
 241 5 2 ; 240
 15 ; 233 4 14 ; 242 9 36 139 ע'
 241 5 ; 230 1
 242 16 36 140 ע'
 242 1 40 143 ע'
 240 5 [2] 3 34 154 ע'
 סרך אחרית הימים
 ר' סרך היחד
 סרך הברכות
 ר' סרך היחד
 סרך היחד
 7 ; 318 280 6 ; 280 228 5 [1]
 75 9 ; 242 237 138 8 ; 318 301
 75 10 ; 344 323 318 243 235
 13 ; 301 228 11 ; 237 231 138
 188 15 ; 239 188 14 ; 237 188
 212 202 17 ; 237 138 16 ; 235
 230 212 205 18 ; 357 354 342
 24 ; 51 21 ; 228 19 ; 342 236
 230
 205 51 4 ; 242 231 2 ; 205 51 1 [2]
 ; 233 6 ; 335 231 230 212 5 ; 212
 17 ; 258 233 15 ; 335 218 8

219 211 13 ; 229 12 ; 238 11
 233 78 19 ; 325 18 ; 238 232
 ; 337 335 231 21 ; 325 243
 229 29 ; 229 25 ; 337 335 22
 233 32 ; 239 31 ; 346 262 239
 ; 233 232 5 ; 232 4 ; 232 231 3 [7]
 ; 229 14 ; 273 238 10 ; 232 7
 ; 344 241 27 ; 344 26 ; 229 20
 229 30 ; 337 317 280 229 28
 337 234 34 ; 355 32 ; 357
 241 12 ; 349 241 11 ; 241 6 [8]
 239 235 31 ; 279 29 ; 349
 ; 239 229 24 ; 241 23 ; 229 10 [9]
 ; 233 31 ; 325 27 ; 233 203 26
 229 35
 17 ; 331 10 ; 343 241 210 8 [10]
 ; 229 29 ; 229 27 ; 229 20 ; 229
 34 ; 349 330 283 33 ; 229 30
 239 35 ; 349 330 283
 ; 229 7 ; 283 5 ; 283 229 4 [11]
 219 11 ; 335 241 10 ; 230 9
 239 219 12 ; 335 275 231 230
 ; 341 14 ; 266 241 232 13 ; 334
 25 ; 233 22 ; 233 18 ; 230 16
 ; 230 27 ; 341 232 230 26 ; 341
 230 30 ; 230 29 ; 318 28
 319 239 4 ; 344 3 ; 321 9 — 1 [12]
 235 6 ; 344 319 242 5 ; 344
 ; 344 319 235 7 ; 344 319 239
 232 9 ; 344 343 242 239 235 8
 13 ; 344 10 ; 344 243 242 235
 241 20 ; 311 233 14 ; 353 241
 ; 320 9 ; 319 241 8 ; 242 2 [13]
 15 ; 321 14 ; 242 13 ; 236 12
 339 29 ; 321
 23 ; 230 20 ; 230 15 ; 230 2 [14]
 301 26 ; 327
 23 ; 239 15 ; 355 9 ; 301 2 [15]
 230 25 ; 230
 236 5 [16]
 317 12 ; 239 10 [17]
 27 ; 325 15 ; 230 14 ; 230 13 [18]
 324 239 30 ; 356 29 ; 236
 אוצר המגילות הגנוזות
 לוח 52 [19] 3 210
 לוח 53 קטע 1 5 240 ; 9 230 10
 236 11 ; 240

מפתח המובאות: מגילות מדבר יהודה

258 234 13 ; 343 234 12 ; 234	236 17 ; 271 265 232 16 ; 300	[9] 229 182 3 ; 243 242 238 2
258 234 14 ; 343	; 237 21 ; 232 20 ; 301 19 ; 265	; 277 243 6 ; 301 267 243 5
164 10 ; 234 9 ; 234 5 — 4 [3]	24 ; 265 237 23 ; 265 236 22	226 11 ; 243 238 9 ; 327 231 7
234 11 ; 234	; 282 273 265 243 78 25 ; 265	229 18 ; 238 17 ; 242 12 ; 279
— 6 ; 346 234 5 ; 343 3 — 1 [4]	; 345 273 269 243 238 78 26	; 242 21 ; 319 243 19 ; 353 242
11 ; 346 238 234 10 ; 234 9	243 28 ; 282 272 238 27	301 24 ; 301 299 23
238 13 ; 238 234 12 ; 238 234	67 3 ; 272 238 235 2 ; 271 1 [2]	[10] 321 187 2 ; 321 239 187 1
238 10 — 9 ; 240 8 — 7 [5]	; 67 6 ; 236 67 5 ; 67 4 ; 301	220 187 4 ; 321 235 220 187 3
; 224 58 5 — 3 ; 234 2 — 1 [6]	67 9 ; 302 266 67 8 ; 341 67 7	239 236 235 187 5 ; 321 226
234 12 — 10 ; 276 6	12 ; 285 238 11 ; 302 273 238	266 235 153 6 ; 321 266 242
; 324 242 7 ; 242 5 — 4 ; 324 2 [7]	16 ; 273 265 15 ; 265 14 ; 285	8 ; 321 248 235 153 7 ; 321
11 ; 230 10 ; 324 275 242 8	67 66 22 — 19 ; 205 17 —	10 ; 321 242 9 ; 328 321 235
14 ; 297 242 13 ; 230 12 ; 230	; 286 19 ; 183 18 — 17 [2] 111 ע'	13 ; 357 259 12 — 11 ; 321
297 275 242	286 285 20	; 341 229 17 ; 329 267 15 ; 254
335 13 — 12 ; 230 9 [8]	5 ; 243 2 ; 336 3 — 1 [1] 120 ע'	341 26 ; 230 21
; 225 7 ; 234 225 6 — 5 ; 225 4 [9]	239 27 ; 238	236 232 229 4 ; 344 241 3 [11]
337 12 ; 337 233 11	229 28 [2] 123 ע'	321 219 210 7 ; 242 232 5 ; 280
327 13 ; 334 12 ; 337 5 [10]	267 1 [3]	9 ; 327 238 219 210 8 ; 327
240 235 233 6 ; 256 5 — 4 [11]	229 24 ; 355 23 — 22 [3] 124 ע'	14 ; 355 232 11 ; 344 239 236
; 240 235 233 203 7 ; 269 256	238 18 ; 238 26	238 236 18 ; 229 16 ; 280 229
269 8	239 1 [4] 125 ע'	319 318 241 19 ; 319 318
324 10 ; 67 4 ; 324 67 3 [12]	24 ; 239 23 ; 338 5 [4] 126 ע'	
	232 211 26 ; 328 211 25 ; 238	קומראן I
פשר מיכה	345 28 — 27 ; 239 238	ע' 319 4 [1] 102
קומראן I ע' 78, 14, 10, 8 238	ע' 127 [5] 239 18 — 20 ; 235 21	ע' 109 [1] 1 ; 238 3 ; 273 237 1
	259 23 ; 243 22	; 266 8 ; 318 7 ; 347 237 6 ; 62
פשר תהלים	ע' 138 ק 38 [1] 269	62 10 ; 277 266 232 62 9
35 8 — 6 ; 235 4 [1]		ע' 110 [1] 268 11 ; 268 8 ; 268 2
235 3 ; 257 1 [2]	פשר חבקוק	300 283 281 271 13 ; 300 12
קומראן I ע' 82 234 346	[2] 11 ; 324 234 10 ; 324 9 — 8	265 15 ; 329 300 226 14 ; 329

6. ספרות חז"ל

יומא	ו ב 114	משנה
ב ה 186	יב ה 307	ברכות
	טז ה 174	ג א 352
סוכה		ט ה 361 ; יג 361
ה ה 186 ; ז 186 ; ח 186	עירובין	
	ד ג 68	סאה
ראש השנה	ה ז 68	ב ז 342
א א 269		
ד ו 153	פסחים	כלאים
	ז א 290 ; ב 290	ה ג 289
תענית		
ב ד 195	שקלים	שבת
ד א 186 ; ב 185	ה א 186	ה ג 118

מפתחות

תוספתא	מדות	חגיגה
ברכות א א 156	ג ה 133	א א 66
שבת ד [ה] ג 118		
ח א 336	כלים	סוטה
סוכה ד יב 186	ד ג 117	ה ג 68
תענית ב ב 185	ה ג 129	ח א 65
ג ב 186 ; ג 185	ו א 291	150 ; ג 61 ; 68 ; ד 61 ; 64 ; ה 61 ; ב 197 ; 195 ; 194 ; 191
סוטה	יא ח 114 123	154 ; 207 ; 1 ; 63 ; 305 ; 347 ; ז 33
ז ית 64 150 ; כב 63 207 ; כג 61	יב ב 291	60 63
143 ; כד 60	יד ב 133 291 ; ו 287	
ח א 65	טו ה 118	בבא קמא
סנהדרין יד ו 117	יז א 119	א ב 357
עבודה זרה ב ג 167	כ ה 174	ח א 290
כלים ב"מ ג א 97	כו ג 115	
מכשירין א ח 97	כס ו 120	סנהדרין
ידים ב ט 206		א ו 33
	אהלות	
תלמוד ירושלמי	ד ג 174	ערויות
ברכות		ג ה 116
ט יג 307	גדה	
	ב ה 302	עבודה זרה
שביעית		ה יב 290
ו ה 32	זבים	
	ד ג 174	אבות
חלה		ה כא 73
ב א 32	עוקצין	ו א 297
	ג יב 260	
יומא		זבחים
ו ג 301	מדרשי הלכה	יא ד 287
	מכילתא	יב א 67
ראש השנה	בשלח מסכתא דשירה ט 341	
א ב 209		מנחות
ד ח 102 ; י 96	מכילתא דרבי ישמעאל	ג ו 133
	בשלח כ 319	יא ד 291
תענית		
ד ב 185 186 300	ספרי	חולין
	במדבר	ח א 290 ; ב 290
מגילה	נשא מב 283	
א יא 106 248	בהעלותך עה 102	בכורות
		ב ב 67
סוטה	דברים	
ח ג 58 174 ; ט 61 ; י 33 60	עקב נא 32	תמיד
	ראה עה 32	א 186
קדושין	שופטים קפד 32 ; קצ 67 ; קצב 64	ב ד 133
א ט 32	65	ג ה 133 265
סנהדרין	וזאת הברכה שנו 300	ה א 186
י א 117		ז ד 53 268

מפתח המובאות: ספרות חז"ל

תלמוד בבלי	עבודה זרה	במדבר
ברכות	כד ב 288 345	ב ב 57 154 ; ה 154 ; ו 46 ; ח 68 ; ט 217 218 ; י 216
ב ב 336 ; י א 307 ; לב ב 182 ; נא א 218 ; נה א 183	הוריות	ג יא 186 ; יכ 51
שבת	יג א 186 191	ד ז 51 ; יא 51 74
לו א 102 ; נא א 289 ; סה א 115 ; צח ב 289	מנחות	יד ה 255
פסחים	כת ב 102 ; ל א 108 248 ; ב 250 ; לט ב 287 ; מא ב 108 ; סה א 321 ; פה א 214	טז טו 216
קידוש	חולין	שיר השירים
יומא	פג ב 321 ; קא א 136	א מח 167
כד ב 133 ; לו א 217 ; עא ב 191 ; עב ב 201 ; עז א 215	בכורות	ד ה 38 172 301
סוכה	לט ב 108 ; מא א 290	ו טז 218 349
ז א 158	נוה	קהלת
ראש השנה	כה א 118 ; סז ב 137	יב יג 327
יג ב 321 ; יד א 321 ; כו ב 96 97 ; לד א 97	מסכת סופרים	איכה
תענית	ב ב 249 ; ד — ה 248 ; י 248 ; ה ב 250	ג מד 362
כז א ב 186	מדרש רבה	אסתר
מגילה	בראשית	ז בסוף 297
יו ב 35	ב ג 23	מדרש תהלים
מועד קטן	ג ד 259	כ 58
כה ב 16	ז ד 67	תנחומא
חגיגה	יא ב 95	בראשית חיי שרה ג 289
יב ב 215 327 328 ; יג א ב 309 ; יד ב 330 ; יז ב 216	סז ד 24 307	שמות משפטים יט 314
נזיר	מג ד 259	ויקרא בחוקותי א 197 352
מו ב 191	מד ו 285 ; נו 32	במדבר במדבר ט 68
סוטה	נד ו 345	בהעלותך י 102
מב א ב 64 150 191 ; ב 237 ; מג א 102 191 ; מח ב 164	צג ז 125	מסות ד 38 78 139
גיטין	שמות	פרקי ר' אליעזר
כ א 289	ה כב 297	ד 216 218 ; כב 302 ; כד 213
סנהדרין	ח ג 138	מדרש שמואל
כ ב 33 ; כט א 35 ; קח ב 118	ט ד 214	פרשה כא 130
	סז ז 286 57 ; כב 298	מדרש שוחר טוב
	כג יד 167	ד יז 35
	ויקרא	ילקוט שמעוני
	יא ב 119	בראשית וישלח לג 115 122 135
	כט ד 105	שמות בשלח רמו 283
	ל יא 154	

מ פ ת ח ו ת

מדרש כונן	היכלות רבתי	פטיקתא רבתי
חדר 2, 218 39	חדר 3, 218 88	ה א 193
		ס 283
סדר גן עדן	מדרש גלית המלשתי	מו 216 217
חדר 3, 216 138	חדר 4, 123 140	
		מדרשים קטנים
תפלת מרדכי ואסתר	מדרש ויסעו	(בית המדרש לא. ילינק)
חדר 5, 213 4	חדר 3, 122 1 ; 153 4	אותות המשיח
		חדר 2, 262 61 ; 263 58

מפתחות

מפתח העניינים

331 325 324 321 269 258 196	— מידות 8 20 41 43 45 53 54 284	אבות, שלושת 28
גם ; 366 365 359 358 339	285	אבות העדה 76 264 265 266 268 273
כתיי־אשור	— משמחות שבט לוי 50—52 53 258	אביונים 324 325 338
— תבליטים 130	259 278 279 280 283 326 329	אבני הושן 42
אשפה (נשק) 125	— פולחן 22 58 224	אדום 6 18 21 23 24 32 33 254
אשקלון 180	— צבאות העמים 56—59 (היוונים 58	255 321 322 323
	103 ; הרומאים 58)	אדון הרוחות 211 220
באקטריה, באקטריים 29	— ראשי המחנות 40 43 277	אהרון 42 51 190 194 214 277
בגדי כהונה, ר' כהונה, בגדי	— תפקיד אצל הכת 59	284 285 303
בגדי מלחמה 199 302 303	אחרית הימים 260	אוגרית 122 273 331
בוני בתים 62 63 64 316	איסיים 66 69 74 138 139 161 183	אוריאל (מלאך) 214 215 216 217 218
בחירי עם קודש 219 220	184 200 206 219 226	224 314
ביניים	אכדית 41 118 128 269	אות 7 15 36 — 59 86 98 153 224
— אנשי 71 84 87 90 91 92 99 106	אלים (מלאכים) 7 210 260 263	274 — 284
107 114 135 136 139 143 — 149	אלעשה 103	— בני גרשון 281
152 155 162 163 197 271	אלף 46 47 48 49 50 51 52 53 145	— בני מררי 281 294
292 293 294 304 305 306 308	152 282 287 295 328 329	— בני קהת 281
309 310 313 350 356 357	אמורי 32	— האלף 38 40 46 52 53 257 276
— מספר 145 146 152 153 295 296	אמנה 30	278 279 283 284 293
— דגלי 8 91 116 123 124 126 130	אמת 228—230	— החמישים 273 276 278 279 282
134 135 137 140 144 147 149	אנשי ביניים ר' ביניים, אנשי	283 284 285 342
150 151 152 156 157 158 162 166	אנשי הדרך 71 165 296 298 299 300	— הכהנים 278 281
167 168 170 173 177 180 224	333 334 346 347 360	— המאה 40 52 53 161 274 276 278
262 263 286 287 292 293 294	אנשי הקלע 130 ; ר' גם קלע	279 282 283 284
295 296 297 305 306 307 308	אסיא 32	— המסורות 38 258 261 282
310 347 351 359	אסיה הקטנה 27	— המשפחה 53 276 278 283
בית אב 46 47 48 49 50	אספמא 32	— העדה, ר' כל העדה
בית אצבעות 115	אפסנאות 141	— העשרה 8 39 40 52 53 78 278
בית דוד 227	אפרים 42 193	282 283 284 285
בית זכריה 110	ארבע התקופות 44	— הריבוא 40 53 284
בית חורון 194	ארגון העדה 16 36—56 60 271 273	— השבט 40 45—49 53 276 277
בית המקדש 11 181 182 184 266 302	277	283 284
— עבודה 184 185 266 ; ר' גם	ארם 21 23 25 26 27 28 29 33 268	— כל העדה, העדה 8 40 41—43 53
קרבתות	ארם נהרים 25 27 28 29 33 268	258 280 282 283 284 286 294
בית הראש 116 296	ארמית, השפעה 125	311 325 329 330 348
בית יד 115	ארמניה 29	— כתובות 7 37—56 86 145 161
בית מועד 273	ארמכש 25 26 27 28 30 33 268	227 257 258 259 261 273
בית צור 20 194 216	ארץ דמשק, ר' דמשק, ארץ	274—283 286 295 311 322 326
בית ראשון 7 16 204	ארץ ישראל 24 27	329 330 342 348 355
— כוהנים 189	— גבולות 25 32 60 269	— בתובות אצל הרומאים 58
בית שני 5 16 164 224	ארץ כשדים, ר' בשדים	— כתובות המחנות במדבר 44 45
בליעל 4 6 7 9 10 15 18 31 33 52	אררט 27	273
55 202 203 204 205 207 211 —	אשה, ר' נשים	— מחנה שלושת השבטים 43—45 53
213 214 221 227 230 — 231 254	אשור 6 22 23 24 25 26 28 30 32 34	276 277 283 284

מ פ ת ח ו ת

283 279 274 126 123 — כתובות	334 227 225 220 15 — החושך	322 279 278 263 262 256 255
294 293 292	גיוס	342 339 337 336 335 334 324
— מידות 293	— גיל 70 — 74 139 140 145 155	358 356 355 350 349 348 345
— מספר 123 292 293 306	162 164 166 185 266 296 297	359
חגים 188	300 299	בני אהרון, ר' אהרון ; כוהנים
חריב 29	— חוקת 60 — 81	בני ארם, ר' ארם
חול 25 29 33 268	— פיסור 61 — 70 316	בני בנימין, ר' בנימין
חוקי המלחמה 4 5	— שיטת 48 49 75 — 81 268	בני גרשון, ר' גרשון
חורים 23	— — תקופת השופטים 75	בני חם, ר' חם
חון עזרא 217 ; ר' גם מפתח	גיל, ר' גיוס, גיל	בני חת, ר' חת
המובאות	גלול כפים 175 176 177 178 179 180	בני יהודה, ר' יהודה
חידקל 30	312 313	בני יפת, ר' יפת
חיל רגלים ר' רגלים, חיל	גלעד 134	בני ישמעאל, ר' ישמעאל
חילת סוריה 29	גניזת קהיר 260	בני לוי, ר' לויים
חירבת קומראן ר' קומראן	גרשי 32	בני מררי, ר' מררי
חלוץ 88	גרשון 50 51 52 73 278 281	בני נתן, סדר השמות 26
חליפת המלחמה 201 224 352 357	גתר 29 269	בני נחור, ר' נחור
חם, בני 25 26 31 268 269	דגל 37 39 46 49 53 57 107 123 137	בני עמון, ר' עמון
חמת 32	144 145 152 153 154 156 218	בני עשו, ר' עשו
חנית 112 113 116 121 122 124 125	274 282 286 287 293 294 295	בני צדוק, ר' צדוק
126 129 145 146 147 149 157	308 309 310 312 349 356 357	בני קהת, ר' קהת
294 295	דורא־אברופוס 109 110 111 114 128	בני קטורה, ר' קטורה
— מידות 294	228	בני שם, ר' שם
חסירים 281	דיראוכים 57 121 129 159	בנימין, בני 4 6 19 31 43 193 221
חצוצרות 7 8 76 82 — 105 130 199	דיראכיום 161 166	255 254 227
270 — 275	דמשק 29 188	בעלי מום 63 66 67 70 300 301
— אנשי השם 87 272 273	— ארץ 18 225 226 256	ברונדיויים 166
— דרך המשוב 85 99 274 275 283	הודו 30	ברית בין הבתרים 26 32 269
304 337	הישארות הנפש, ר' נפש, הישארות	ברית דמשק 15 23 184 202 211 225
— הויכרון 90 91 92 304 309 350	וארי מרבעת 43 155 222 288	226 254 256 257 262 271 280
358 359	וולבאסה : חרגום דגל 57 ; חצוצרה	301 ; ר' גם מפתח המובאות
— החללים 84 88 89 99 101 180 270	103 ; שומר 103 ; ר' גם מפתח	ברית החדשה 259 262
271 273 274 279 282 293 304	המובאות	ברכה וקללה 11 15 204 205 208 225
306 307 308 309 350 351 356	וליטים 124 ; ר' גם מפתח לאטיני	332 — 334
358		בסן 29
— היחנים 103 104		בתי שוקיים 114 — 115 167 224 298
— המאסף 85 87 88 272 275 281	זאמה, קרב 164 177	לבעון 203
304	זוגאל (מלאך) 217	גבריאלי, מלאך 171 209 216 218 227
— המארב 84 88 99 180 272 274	זהב 127 128 286 288 290	314 349
279 304 315 337 351	זעטוט 300	גוג 35 196
— המחנות 87 272 273 283	זקני הסרך 332 333 334 365 366	גולת בני אור 18 31 256 257
— המסורות 86 272	זרועאל (מלאך) 218	גולת המדבר 6 15 19 254 256 288
— המסע 87 272 273 279 283	זרק (נשק) 87 89 100 107 123 — 124	גורל 231 — 232 254
— המקרא 84 90 91 92 99 135 271	125 130 145 146 147 149 158	— בני חושך 6 18 221
283 304 306 308 309 352 ; —	163 167 171 263 292 293 294	— האור 15 205 220 225 227 336
272 271 270 84 הביניים	295 298 299 306 307 309	337

מפתח העניינים

— סהרת 310 311	— אות אצל היוונים, ר' אות היוונים	271 86 83 — הערה
כוש 31	— צבא, ר' צבא יחוני	272 ; — השרים 83 86 265 271
כושית, שמה 216	יחוני וממרא 214	272
כיבוש יהושע 35	יום היעור 5 15 261 325	— המדוף 85 88 99 180 257 272
כיבוש יריחו, ר' יריחו, כיבוש	יוצר לראש השנה 336	274 275 304 310 311 325
כידן, כידון 8 93 110 112 114 116 —	יורשי אלכסנדר, ר' דיאדוכים	המשוב 85 87 88 206 207 274
288 157 155 149 147 145 122	יטבת 104 174	275 281 304 306 308 309 340
295 294 292 291 290	ירושלים 174 182 185 196 203 204	— הרומאים 104 105
— חומר 116 117 119 290	206 225 266 274	— כתובות 38 45 56 61 76 83 84 85 86
— יד 290 291	יפת, בני 21 22 25 26 31 180 196	87 88 90 98 — 99 105 137 206
— מידות 116 118 119 155 224 290	258 268 269 270 358 359	207 257 268 272 — 275 283 293
291	יריחו, כיבוש 100 101 102 194	311 317 325 347
— צורה 116 117 127 224	ישמעאל, בני 21 25 26 30 31 34 268	— מספר 85 105 261 272
— קישוט 117 290 291	ישראל 4 5 10 193 202	— מצות התרועה 61 82 317
כיפורים, יום 188 200 203	— ייחוד 17 196 214 318	— מתן סימנים 8 16 56 83 87 88
כלי הקודש 106 111 289	— משמרות במקדש 181 184 185	89 92 — 97 100 101 103 104 134
כנען 23 31 32	— נצחון ושלטון 205 214 215 332	135 136 147 148 224 293 304
כנפים 169 176 179 312 313 ; ר' גם	333 355 356 362	305 306 307 308 309 310 350
גלול כפים		356 357 358
כספין 194	כהונה, בגדי 199 — 201 302 303	— סדרי המלחמה 84 90 92 271 275
כת המגילות	כהונה ומלוכה 190 194 226 285	279 283 307
— ארגון 55 56 189 226 227 ; ר'	כובע, ר' קובע	— קילות 8 92 — 98 171 304 305
גם ארגון העדה	כוהן גדול 41 42 189 190 191	306 307 308 309 350
— זהות 18 69 226 — 227 325	— ההרוץ למועד נקם 10 140 191	— שמות 83 84 85 95
— סכסים 51 188	192 193 197 198 199 201 208	— תפקיד רחי 105
— יחס לנישואין 62 66	274 303 315 316 334 339 340	חרב 116 117 118 119 120 121 122
— יחס לקרבת 181 — 184	346 347 353 355	123 126 146 290
— לוח 186 187 188	— המשנה 189 265 365 366	חרן 24
— לימוד התורה 318	— הראש 9 10 11 61 156 181 189	חשמונאים 16 21 194 215 217 223
— מיפקד 55	190 191 192 196 197 199 201	224 285
— מלאכים 215	202 204 208 226 264 265 286	— צבא, ר' צבא החשמונאים
— סעודות 183	287 292 303 314 315 316 331	חתי 31 32
— קובץ תפילות 17 192	333 334 346 347 348 351 352	חתים 23
— שם 40 317 342	353 359 360 365 366	
— שמירת התורה 227	— הרשע 225	טרה, ריני 106 340
— כתובת אחרים 44	— משוח מלחמה 190 191 192 193	— כהנים, ר' כהנים, טהרת
— זכר מלך חמת 44	197 199 201 297 303	טהר המחנה 4 8 61 65 227 299 314
— כתובות על אותות, ר' אות	כוהנים 168 36 51 52 55 67 73 82	315
— על הזרקות, ר' זרק	83 85 87 88 89 91 92 95 100	טמאים 66 67 68 70 86 300 301
— על החצוצרות, ר' חצוצרות	101 105 133 134 135 136 140	טרכון 29
— על המגינים, ר' מגן	148 152 156 157 181 182 184	
— על הקלעים, ר' קלע	186 191 192 197 199 200 202	לב, תעודות 57
כתי אשור 18 21 22 23 24 33 196	204 227 263 264 265 267 292	יבומי 32
224 254 255 257 269	301 302 303 304 305 306 307	יד 68 69 70 227 302
כתיים 4 6 7 9 10 11 19 21 22 23	308 309 310 311 333 334 346	יהודה, בני 4 6 19 31 43 193 221
24 25 31 58 60 180 196 197 202	347 350 351 352 356 357 358	227 254 255
203 207 221 224 225 226 233	360 365 366	יחנים 23 29 255

מ פ ת ח ו ת

מדבר ים המלח 18 256	— הקבלות למגילות מדבר יהודה	269 262 261 260 258 255 234
מדבר ירושלים 5 6 15 18 19 31 256	228 — 243	338 333 332 325 324 315 314
257	— זמן חיבורה 3 15 16 18 21 30	359 358 357 356 351 347 345
מדן 38 82 89 99 141 172	144 142 131 121 119 113 107 82	366 365 362 361
מדרש ויסעו 43 135 ; ר' גם במסמח	256 225 — 222 217 190 189 148	— במצרים 6 19 22 24 33 256
המובאות	291 287 261	257
מואב 6 18 21 23 24 32 33 254 321	— זמן הטופס שנמצא 222	כחפות האפור 42
339 323 322	— כתיב 144 251 252 363 364	כשרים 21 22 24 27 30 255
מוסיקה צבאית 46	— כתב 271 248 246	
מועד 234 — 235 320 321 336 362	— מחבר 3	לבוש מגן 114
מורה הצדק 225 256	— מטרת חיבורה 4 15	לבנון 30
מחנה 44 140 162 340	— מידות 248 247 108	לגיון 46 105 109 129 136 139 143
— טוהר, ר' טוהר המחנה	— מקורות 16 17 25 27 94 96 131	166 161 160 159 151 149 148
מידות אורך 107	347 223	178 167
מחלקות 19 20 25 31 32 33 34 60	— תיאור חיצוני 247 — 248	לור 25 26 27 28 29 30 33 268
257 81 80 79 78 77 76 75	— תיקוני הסופר 249 — 251 272	לוח השנה 182 186 187 188 227 265
— מלחמת 4 6 7 19 20 31 33 34 35	361 349 332 294 287 273	266
269 268 267 265 77 76 60	מגילת ההודיות 15 24 28 202 211	לוי, בני, לחיים 4 6 7 8 31 36 37 39
מטהרי הארץ 71 139 142 300	280 261 257 254 251 248 225	99 73 55 53 52 51 50 43 42 41
מיכאל (מלאך) 10 15 171 202 213	297 301 343 ; ר' גם מפתח המר	184 182 181 148 140 101 100
263 261 227 221 218 217 216	באות	227 221 204 202 193 186 185
355 354 351 349 344 337 314	מגילת ישעיהו א 248 251 258 332	273 271 266 264 263 255 254
356	363 361	284 283 282 279 278 277 274
מיליציה, שיטת 72	— ב 248 251 332 333	306 305 304 303 300 292 285
מלאכים 4 8 10 15 67 168 171 196	ר' גם מסמח המובאות	346 334 333 332 309 308 307
209 — 221 263 264 300 318 319	מגן 8 107 — 114 115 116 145 149	366 365 360 357 356 350 347
355 349 338 329 328 327 326	155 159 164 167 173 286 294	לחימה 15 16 59 131 — 147 146 181
365 356	305 304 297	382 282 223 148
— במקרא 209 215	— אנשי מערכת הפנים 107 108 172	לכיש 130
— בשיטת הכת, ר' כת, מלאכים	313 287	
— שמות בודדים, ר' בערכם	— דגלי הביניים 112 — 113	מאסף 88
— שמות גרדפים 210 211	— המגדלות 8 114 171 172 216 218	מארב 89 99 131 180 315
מלאכי חבל 210 221 255 336	314 313 312	מבני קרב 179 303 313
— פנים 211 312 314	— הנשיא 37 42 277 284 285 286	מבקר אשר לכל המתנות 72
מלחמה, ר' שנות מלחמה	— חומר 109 110 286 287	מגדלות 8 114 126 129 136 151 157
— חכנית, ר' תכנית המלחמה	— כתובות 168 171 216 217 277	180 179 174 172 171 169 168
מלחמת המחלקות, ר' מחלקות,	314	216 224 285 289 298 312 313
מלחמת	— מידות 107 108 109 114 155 156	— מידות 171 172 174 171 312 313
מלחמת העדה 4 6 7 14 20 33 34 35	171 172 224 288	מגירו 122 175
269 60	— פרשי הסרך 113	מגילות מדבר יהודה
מלחמת חובה (מצווה) 32 60 62 63	— צורה 107 108 109 155 224 289	— השוואה עם מגילת אריח 15 223
66 65 64	297	317 325 ; עם ספרים חיצוניים 212
מלחמת רשות 32 33 60 64 65	— קישוט 110 — 112 286 287	— כתב 222
מלכי הצפון 6 19 25 256 257	מגפיים 114	— שימושי לשון 228 — 243
מנשה 42	מזכר הגדול 25 30 34	— תקומת גניזתן 222
מסורות 38 39 45 46 52 53 56 78	מזכר העמים 5 6 15 18 19 31 221	מגילת אור וחושך
281 277 276 272 138 137 86 84	257 256	

מפתח העניינים

מסכת כלים 106 ; ר' גם מפתח המור	משך 29 269	— זברים 15 16 64
באות	משכן 51 110	— דניאל 14
מסעי הצלב 85	משלים (חלק מספר חנוך) 217	— ההגו 17 347
מעמד (במקדש) 181 184 185 186 189	משמר (במקדש) 181 184 185 186	— היוכלות 3 16 27 28 29 30 42
264 265 266	264 265 266 189	347 328 225 43
— מספר 184 185 186 227 264 265	— מספר 184 185 186 227 264 265	— תיאורי מלחמה 21 31
מעמד (מושג צבאי) 135 168 188 189	משפחה 46 47 48 49 52 277	— הישר 43
312 334 341		— חנוך 3 207 225 328
מערכה 8 34 133 137 147 148 150	נבטיא 32	— יהושע 41
151 152 153 157 162 165 275	נביאים 5 185 194 196 205 255 319	— ישעיהו 16
287 290 292 295 296 303 304	323 353	— עליית ישעיהו 24 41
305 306 308 309 310 312 313	נדודי ישראל במדבר 35 36 48	— שופטים 41
340 350 352 358 365 366	נזן 118 291	— שמואל 16
מערכות הפנים 8 39 71 106 107 115	נהר מצרים 27 32	— תהלים 23 ; ר' גם מפתח המובאות
116 119 121 126 129 132 137	נהר פרת, ר' פרת	ספרדים, בודי עזר 110
139 145 146 147 149—161 162	נוזו 331	ספרות אפוקליפטית 7 14 318 323
165 172 271 286 292 295 296	נוטעי כרמים 62 63 64 316	— נוצרית 209 221
299 306 309 310 313 359	נוצרים 325	ספרי המקבים 16 21 44 57 103 321
מערכות הפנים, מספר 151 152 153	נוראל (מלאך) 216	— יוסף בן מתתיהו 16 21 27 28
161 166 173 224 263 286 347	נחור, בני 29	103 219 ; ר' גם מפתח המובאות
מפקד 47 48 49 55 56 73 79	ניקון 114 123	ספרים חיצוניים 3 7 14
מספר הפרטי 30	נשים 195 196 203 208 361	— בליעל 212
מפשיטי חללים 71 139 141 142 300	נפש, הישארות 219	— זיקה למגילת אריה 225
מצחת 114 115 116 298	נקמה בגויים 17 99 339	— מלאכים 209 218
מצפה 65	נשיאי העדה 45 226 285	— תיאורי קרב 16 ; ר' גם מפתח
מצרים 26 32	נשיאי שבטים 43 45 50	המובאות
— מצבות 331	נשים 62 63 64 65 66 67 167 227	סקיתים 28
מקדש, ר' בית המקדש	300 301 316	סרף 6 15 55 87 133 136 137 138
מקרא : אותות 36 58 ; ארגון העדה	נשק 16 106 — 130 142 145 146	139 150 162 236 — 237 273 334
36 ; גיוס 60	155 ; ר' גם בערכים המיוחדים	— הברכות 17
— השפעה על התפילות 16	לכל כלי	— זקני, ר' זקני הסרף
— חצוצרות 82 83 86 87 89 91	סדר 91 271 287 295 299 306	— היחד 15 38 39 41 44 50 78 138
— כיון ותרב 116 117 121 122	סדרת הסרכים 6 7 12 15 16 92 131	139 202 211 225 226 248 251
— מובאות במגילה 314 316 317 322	144 145 191 193 197 202 203	254 257 261 265 271 280 297
323 324 325 346 347	207 222 223 270 286 345	301 317 343 363 ; ר' גם מפתח
— שופרות 101 — 103	סדרת הקרבות עם הכתיים 9 12 14	המובאות
— תיאורי קרב 16 31 ; ר' גם תורה	131 191 202 269 345	— עתו 16 17 109 192 254 346 347
ור' גם מפתח המובאות, מקרא	סוחרה 113 298	— פרשי, ר' פרשי הסרף
מקרה לילה 68 70 300 301	סוטים 8 66 70 114 121 162 164 166	
מורי, בני 50 51 52 73 278 279 281	167 295 296 297 298	עבודת המקדש 5 7 184 185 266
מרשה 311	סורכי המחנות 44 74 137 139 140	— בשמיטה, ר' שמיטה, עבודת
מרשיעי ברית 6 18 21 24 221 254	298 299 300 344	המקדש
255	סיני, מעמד הר 318	עבר 28
מש 29 269	סלביקים 257 346	עבר הנהר 28 29
משא 25 28 29 33 268 269	ספר במדבר 15 16 33 41 43 86	עבר פורת 25 26 27 28 29 268 269
משטמה 212 213 334 335 336	— בן סירא 285	עדה 41 226 334
משיח 32 35 193 197 226 227 331		עדת אל 41

מ פ ת ח ו ת

קץ 239	— ההגנה לישראל 141 81 73	עוץ 26 28 29 33 268
קרב זאמה, ר' זאמה	— הלניסטי, ר' יחזי	עורך הצידה 139 143 300
— קאנה, ר' קאנה	— המלחמה 18 37 41 74 86 279	עי 88 93
קרבנות 181 — 184 186 188 227 266	— העבודה 18 37 41 74 86 271	עילם 25 26 30 32 34 268
267	279	עם אל 41
קרניים (מקום) 29	— יחזי 58 103 104 107 115 137	עמאוס 64 65 142 194
קרתגני 32	148 155 159 160 163 167	עמון 6 18 21 23 24 28 32 33 77
קשת טיטוס 103	— ישראל 16 58 59 74 79 143 150	322 321 195 194 151
קשת (מבנה קרבי) 175 177 178 179	161 ; — בימי בית ראשון 10 76	עמלק 23 32
312 313 180	79 80 81 143 150 ; — בימי בית	עצה 237 — 238
— (נשק) 130 146 167 293 298 299	שני 76 77 143 ; — בימי החש	ערביא 32
ראש המחנה 43 44 45	מונאים 57 107 142 ; — בימי	ערבים 26
רבבה 46 47 48 49 53 276 277 282	יהודה המקבי 54 64 103 104 ;	עריכה לקרב 167 — 180
328 329	— בימי יוסף בן מתתיהו 55 104	עשו, בני 21 23
רגלים, חיל 71 115 143 149 152 165	— מבנה 60 310	פאלאגוס 57 59 108 119 129 132
178 180 296 330 331	— רומאי, ר' רומאים	136 147 150 151 156 159
רוחות (מלאכים) 211 240 241 318	צדוק, בוני, בית 181 190 214 355	160 167 172
319 330 336	צדקת לוי, נוסח ארמי 137 260	פארסאלוס 58 160 163 166
רומאים 5 16 23 203 225 255 346	— שנים עשר שבטים 3 42 225 255 ;	פיוט לפסח 359
— גזרות 102	ר' גם מפתח המרבאות	פי חרב 117
— חיילים 120 121	צורות קרב 169 170 171	פילים 164 224
— חרב 119 120 121	צינה 107 113 122	פלשתים, פלשת 6 18 21 23 24 32
— לחימה 136 148	צקלג 142	33 194 254 255 321 322
— מגן 108 109 111	קאנה, קרב 170 175 177 178 180	פנאל, מלאך 216 217
— צבא 6 46 55 56 58 59 72 94	313	פריזי 32
103 104 108 109 113 115 116	קבלה 209 218	פרישות מנשים 62 66 67
121 124 129 130 132 135 140	קדושים (מלאכים) 211 238 239 264	פרס 25 26 30 34 268 269
143 149 150 153 155 158 159	318 319 326 328 348 358 359	פרשים 8 60 70 71 107 108 113 114
160 161 164 166 167 169 173	קדמוני 25 26 30 32 34 268 269	123 124 126 129 130 132 145
174 175 178 180 291 296 305	קתה, בני 50 51 52 73 278 281	146 148 152 161 — 167 176 177
313	קובע 116 298	178 180 224 294 295 306 310
— שפה 106 137 ; ר' גם במפתח	קוהורטה 56 58 148 149 151 157 159	311 330
הלאטיני	160 161 167 ; ר' גם במפתח	— הסרך 71 113 114 115 137 139
רומח 8 110 116 117 123 — 130	הלאטיני	162 163 164 165 166 167 177
155 159 164 167 171 172 288	קומראן, חירבת 3 17 62 222 225	224 285 289 296 297 299 313
289 294 298	226 256	— מספר 162 163 164 165 166 294
— חומר 127	קטורה, בני 25 26 30 31 34 268	295 296
— להב 127 128 129 288 289 290	קניי 32	פרת 24 27 28 30 32
— מידות 126 127 129 135 171 172	קלע 107 116 130 145 146 147 157	פשר חבקוק 21 22 24 58 225 248
224 225 288 289 298 312 313	158 163 173 263 292 293 304	251 255 257 262 280 297 363
— סגר 110 112 127 128 129 288	305	— תהלים 21 225 325 ; ר' גם
289	— כתבות 130	מפתח המובאות
— צורת 127	קנטוריה 143 161 305 ; ר' גם במפתח	פתרוס 32
— קישוט 127 128 288 289	הלאטיני	צבא אמריקני 161
— רומאי, ר' רומאים, רומח	קניזי 32	— אנגלי 38 80 141
רז 202 241 242 351 352 353 357	קסדא 114 298	— גרמני עתיק 163
358	קפדוקיים 31	

מפתח העניינים

— מאה 52 55 276 278	שופרות 8 95 96 97 99 — 103 148	רורבה 160
— עשרה 52 54 55 78 276 277 278	303 307 308 309 350 356	ריבוא, ר' רבבה
279	— היוכל 99 100 304 306	ר'לכב 61 62 63 64 65 141 316
שריאל (מלאך) 177 214 216 217 218	שית' סעד (מקום) 29	רמיאל (מלאך) 217
314 227 224	שימושי לשון, ר' מגילת אויח, שי-	רעואל (מלאך) 217
תהילת המשוב 11 206 207 208 338	מושי לשון	רמאים 32
340	שירותים 8 61 71 73 107 139 —	רפאל (מלאך) 171 216 217 218 227
תוגר 25 28 29 33 268 269	143	314
תורה	שלט 125	רצפות פסיפסים 110
— חיקי מלחמה וצבא 4 5 15 64 65	שלמיא 30 32	שבולת 117 127 128
315 193 86	שם, בני 25 26 27 28 30 31 269	שבט 47 48
— סינויי נוסח 15 16 24 29 70 193	שם ה' (כתיבתו) 261	— (נשק) 125
323 317 302 213 199 198	שמיטה	שבטים, שנים עשר 42 43 276 277
תורקי 32	— חוסר מזון 20 21	286 284 .
תיבה 174	— לחימה 19 20 21 33 34 35 267	שבעה (מספר סמלי) 263 303 304
תכנית המלחמה 18 — 36	268 269	308 310 324
חלמאיים 257	— עבודת המקדש 7 18 19 71 181	שבעים (תרגום) : אברון 349 ; דגל
הער 118	265 266 267	57 ; חצוצרה 103 ; מחנה 44 ;
תפילות 6 9 10 11 12 15 17 182	שנות מלחמה 7 19 20 25 33 — 35	שופר 103 ; ר' גם מסתת המובאות
314 208 — 190 189 184	269 268 267 181	שבת
תפילת הוריה 11 19 203 204 205 206	שניר 30	— עבודה 5
344 — 334 227 208 207	שוער 30 32	— עבודת המקדש 181 266
— מועד המלחמה 9 10 11 16 61 64	שעיר 323	— עשיית צרכים 69
196 195 194 193 192 190 140 65	שערי מלחמה 84 136 146 147 156	— תחום 68 — 69 302
208 207 206 204 200 198 197	270 224 174 172 171 158 157	שוטרים 61 62 63 65 71 74 139 140
333 — 315 292 285 281 251 227	308 306 305 304 302 274 271	141 191 299 301 304 305 316
363 347 346 339	350 313 312	334
— שמונה עשרה 285	שר אלף 52 276 278 279	שולחן 182 183 267
	— המאור 214 218 25 261 336 337	שוללי השלל 71 139 141 300
	356 351	שומרי הכלים 72 139 142 300
	— חמישים 52 55 276 278	שופטי העדה 71
	— עמאל 39 — 40	

Chapter XI

The chapter comprises an index of quotations containing words characteristic of all the Dead Sea Scrolls which occur in the Battle Scroll as well.

Part II: Text and Commentary

The commentary is preceded by a discussion dealing with the art of the scribe as evidenced in the Scroll, and categorizes, in accordance with the methods used to correct them, the scribal mistakes occurring in the Scroll.

The commentary proper includes the full text of the Scroll with a suggested restoration of the missing parts. In preparing his text, the author has been able to avail himself of the fragments from the Scroll which were discovered in Cave I after the acquisition of the scrolls by the Hebrew University and published most recently in *Qumran Cave I* by J. T. MILIK.

There is a discussion as well of individual weapons such as the sword, javelin, spear, sling and bow. The main purpose of this chapter, in addition to providing an understanding of the technical terminology pertaining to these weapons, is to compare these data with our knowledge of Hellenistic and Roman arms and weapons and thereby ascertaining the date of the Scroll.

Chapter VII

The tactics employed by the different units. The chapter begins with a discussion of the specific tactical terminology used and then deals with the organization and tactics of each corps: the service units such as the military police, the spoilers, the armourers and the quartermaster corps, and then the fighting units: their numbers and organization, particularly the heavy infantry, light infantry and the cavalry. The chapter concludes with a philological and technical discussion of several terms defining different battle formations in comparison with those employed by the Roman army.

Chapter VIII

An analysis of the customs and rituals enumerated in the Scroll: the Sect and its attitude to sacrifice; the organization of the services in the Temple; the role of the Chief Priest in battle and the function of his assistants under those circumstances and their garb on various occasions. The major part of the chapter deals with the various battle prayers said at different stages of the war: before the battle, after a defeat or setback, before the pursuit, and the general prayer of thanksgiving at the conclusion of a successful battle. The prayers are compared with similar prayers occurring in the Bible and the Mishna.

Chapter IX

The angelology of the Dead Sea Scrolls as a whole and of the Battle Scroll in particular. Special sections are devoted to the Archangel of Light, the Archangel of Darkness and their subordinates, and to the role of the angels in the actual fighting. The chapter terminates with a discussion of the whole concept of Light and Darkness in the Scroll.

Chapter X

A summary of the various subjects discussed previously vis à vis the two problems common to all the Dead Sea Scrolls: the identification of the sect whose members wrote the Scroll and the date of its composition and commitment to writing.

Chapter III

The system of standards enumerated in the Scroll and its relation to the future organization of Israel in general and of the Dead Sea Scrolls' Sect in particular — according to the point of view of the Sect. Special paragraphs are dedicated to each standard: the standard of the whole community; the standards of the "chiefs of the camps of the three tribes"; the standard of the tribe; the standards of the families, the myriads, the thousands, etc. Special attention is paid to the differences among the inscriptions on the standards of the tribe of Levi and the other tribes. Finally, there is a comparison of the system of the standards of the Sect to those described in the Bible and in the literature of the period of the Second Temple, among the Hellenistic, Roman and Jewish peoples.

Chapter IV

The concept guiding the rules for mobilization for the War. The chapter takes as a point of departure the rules in the Bible and the Mishna and tries to explain the points on which the Scroll apparently differs from both of these. The main sub sections are dedicated to the rules for mobilization for the total war; the rules of exemption connected with impurity; the age of conscription and the division of the fighters according to their age; the age of demobilization; the specific aspects of the above-mentioned rules as applied to the Sect, and, finally, the special rules of mobilization for the battle of the "Divisions."

Chapter V

The problems connected with the description of the trumpets, their signals, the inscriptions upon the trumpets and the horns. The discussion is divided into two groups of subjects: the trumpets and signals for the religious and civilian ceremonies, and those for the actual fighting. In the first group are included the trumpet calls for the assembly of the community and its leaders; the second group describes the trumpet calls ordering retreat, pursuit, ambush and charge. Closing the chapter is a discussion of the system of combining the horns with the trumpets in relation to what is known from the Bible, from the Books of the Maccabaeans and from the Roman army.

Chapter VI

The weapons enumerated in the Scroll: the shield generally; the shields of the heavy and light infantry; the shields of the cavalry and the shields of the "Towers": with the varieties of armour, helmets, coats-of-mail and leggings.

SUMMARY OF CONTENTS

THIS BOOK is divided into two main parts: an introduction and emendated edition of the text with a full commentary. Since the scroll of *The War of the Sons of Light Against the Sons of Darkness* deals with a variety of subjects to which it returns several times it seemed preferable to dedicate a separate chapter to the detailed discussion of each of the subjects referred to in the Scroll, irrespective of the order of their appearance. Thus the commentary could be concentrated on amendments to the text and to philological and literary aspects of it. Accordingly, the reader who is interested mainly in the *subjects* discussed in the Scroll, will find these treated in great detail in the introduction with full references to the text itself in the footnotes, while one who is interested mainly in the philological and textural problems of the Scroll will find these delineated in the commentary with references to the chapters of the introduction.

Part I: Introduction

Chapter I

The general nature of the Scroll, its contents and aims in comparison with Biblical and post-Biblical literature. The chapter dwells too upon the possible sources which may have influenced the writer of the Scroll, and supplies an outline of a suggested division of the Scroll under three main headings: a) The chapters dealing with the plan of the War. b) The actual dispositions and tactics required to ensure success in the struggle. c) The detailed description of the fighting which would ensue.

Chapter II

A detailed discussion of the envisaged plan of the War Against the Sons of Darkness, its three phases according to the different enemies and the system of computation of the number of years allocated to the destruction of each enemy. The main part of the chapter deals with each enemy separately, and his geographical and political identification, with special reference to the Kittim of Asshur. The chapter ends with a discussion of why the "Forty Years' War" must continue for so long a period.

PRINTED IN ISRAEL

THE SCROLL OF
THE WAR OF THE SONS OF LIGHT
AGAINST
THE SONS OF DARKNESS

Edited with an introduction
emendations and a commentary

By

YIGAEL YADIN

The Hebrew University, Jerusalem

THE BIALIK INSTITUTE, JERUSALEM
